

Ex

libris

ADOLF BAYERSDORFER.
7. Juni 1842 21. Februar 1901

GESCHIEDENIS

DER

ANTWERPSCHE SCHILDERSCHOOL

Digitized by the Internet Archive
in 2015

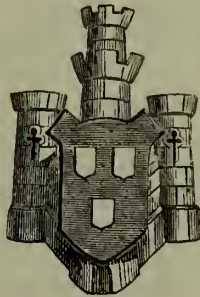
<https://archive.org/details/geschichteisdera00bran>

GESCHIEDENIS
DER
ANTWERPSCHE
SCHILDERSCHOOL

DOOR
F. JOS. VAN DEN BRANDEN

Adjunct-Archivaris der Stad Antwerpen

Bekroond met den eersten prijs in den wedstrijd geopend door de
Regering der Stad Antwerpen

ANTWERPEN

DRUKKERIJ J.-E. BUSCHMANN, RIJNPOORTVEST

—
1883

VOORREDE

Den 5ⁿ Februari 1876 werd er in Antwerpens Gemeenteraad, door den heer Jan van Beers voorgesteld, en met algemeene stemmen aangenomen, bij gelegenheid van den driehonderdsten verjaardag van Rubens' geboorte, eene prijsvraag uit te schrijven voor het vervaardigen eener Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool.

Volgens de bepalingen van den geopenden internationalen wedstrijd moesten de mededingers « zich als hoofdoel voorstellen, die Geschiedenis te doen verstrekken tot een lees- en leerboek voor het volk. »

De bepalingen zegden tevens :

« De wijze van behandeling en de verdeling der stof » wordt aan het oordeel der schrijvers overgelaten. Echter » zal het werk, onder andere, moeten bevatten :

» 1° Biographische mededeelingen aangaande de voor- » naamste kunstenaars ;

» 2° Beschouwingen over de opkomst, den bloei en het verval der kunst in de verschillende tijdperken van haar bestaan.

» De mededingers zullen zich vooral bevljtigen om hunnen arbeid onder alle opzichten historisch getrouw, en voor het volk genietbaar te maken. »

Deze bepalingen en het opgegeven onderwerp bevielen ons zoo zeer, dat wij besloten in den wedstrijd mede te dingen, over hoe luttel tijd en krachten wij dan ook beschikten. Trouwens, het Antwerpsch volk, dat de kunst zoo innig liefheeft en uit zijnen schoot zoo menigen befaamden schilder zag oprijzen, bezat niet eens het boek zijner kunstgeschiedenis, welke nochtans zoo oud, zoo gewichtig en zoo schitterend is.

Ten einde deze geschiedenis « onder alle opzichten historisch getrouw » te kunnen schrijven, bepaalden wij ons niet bij het verwerken van wat desaangaande reeds gekend en gedrukt is. Onze nasporingen in openbare en bijzondere archieven en kunstverzamelingen hadden ons overtuigd, dat de geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool in verrena niet gekend is, dat hare belangrijkste feiten of vergeten, of slecht verklaard, en de meeste levens harer kunstenaars in het geheel niet, of al te oppervlakkig, of gansch verkeerd geboekt zijn.

De schrijvers, die in ernst onze geschiedenis bestudeeren en behandelen, zijn niet talrijk. De meeste schrikken terug voor de stapels oude, soms half vergane, dikwijls onduidelijk geschreven en altoos langwijlig opgestelde bescheiden, waarvan zij nochtans elke letter met het oog, elk woord met den geest moeten raadplegen, om het verleden te leeren kennen, en zich van de echt- of valsheid van het reeds gekende te

vergewissen. Zonder het ondernemen van dien tijdverslindenden en vaak laatlunkend versmaden opsporingsarbeid kon er ook geene Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool worden geschreven. Daarom aarzelden wij niet die lastige, maar noodzakelijke taak te vervullen. Een blik in ons werk zal al aanstonds doen zien, dat wij voor onze moeite rijkelijk beloond zijn geworden. Door al de archieven, welke in onze stad berusten, zorgvuldig uit te pluizen, deden wij zoo vele en belangrijke ontdekkingen, dat wij in staat zijn gesteld incens de ware en zoo goed als volledige Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool te kunnen leveren.

De menigte der gedane ontdekkingen is oorzaak, dat ons boek wellicht wat te lijvig is geworden. Maar, wij konden het niet over ons gemoed krijgen, zoo vele ongekende, gewichtige lotgevallen der Antwerpsche Schilderschool en harer verheerlijkers onvermeld te laten. In de binnen- en buitenlandsche museums en bijzondere kunstverzamelingen prijken zulke merkwaardige tafereelen met schijnbaar vreemde namen van meesters, die nochtans tot onze School behoorden en haar dienden te worden wedergegeven. Het was plicht die Antwerpsche schilders in hunnen handel en wandel en eigenaardigen tijd naar het leven te schetsen. Wij moesten hunne vermaarde kunstmakers in hun ware daglicht stellen; hun streven, hunne richting, hunnen invloed veropenbaren; tal hunner ongekende gewrochten aanduiden; hunne voorname instellingen beschrijven, Antwerpens vermogende kunstbeweging afschilderen en 's volks vergoding der schilderkunst doen uitschijnen; want slechts door het behandelen van dit alles werd het mogelijk « de opkomst, den bloei en het verval der kunst in de verschillende tijdperken van haar bestaan » naar waarheid en behooren te verklaren.

Ofschoon wij tal van overeeuwsche handschriften benut-
tigden, zoo hebben wij met hunnen verouderden tekst ons
werk toch niet verduisterd. Om eenvoudig, bondig en helder
van taal te zijn, vermeden wij ook woordenpraal en gezochte
uitdrukkingen. Onder alle opzichten hebben wij getracht niet
uit het oog te verliezen, dat wij voor taak hadden onzen
arbeid « voor het volk genietbaar te maken. »

Men leze en oordeele of wij in ons pogen zijn geslaagd.

Antwerpen, 10 Mei 1877.

De Schrijver.

I

OPKOMST DER ANTWERPSCHE SCHILDERSCHOOL

Des Zondags morgens van den 16ⁿ Augustus 1399, ging, voor de eerste maal, de Onze Lieve-Vrouwenprocessie, of Kermis.Ommegang, binnen Antwerpen.

In dezen luisterrijken optocht, die eindeloos scheen, zag men niet alleen de geestelijkheid der beide geslachten, maar ook de Heeren der Wet, hunne ambtenaars, al de stadswerklieden en de schuttersgilden en ambachten.

De stoet werd geopend door de arbeidersgezellen in hun zondagspak uitgedoscht. Allen droegen in de hand eene groote brandende flambeeuw, waaraan het blazoen van hun ambacht prijkte. Deze kloekgebouwde kerels maakten de baan ruim voor de kuische jufvrouwen der Infirmenrijen en de begijntjes met hunne witte doeken, en al de zusters en nonnen onzer kloosters, gods- en gasthuizen. Achter deze groote schaar van geestelijke vrouwen volgden de talrijke priesters der Onze-Lieve-Vrouwenkerk, in prachtgewaad; dan kwamen de heeren kanunniken van Sint Michiels, in wit lakenen kleedingen met de

hermelijnen almussa op den arm ; en, na dezen, de predikheeren, in witte pij en omhangen met den wijden zwarten mantel. Nu stapten in slagorde de schutters, met hunne zware stalen kruisbogen op den schouder, of den langen esschen handboog op den arm en den pijlkoker op den rug. De Schoutet, al de Wethouders en hunne beambten volgden in tabbaarden, en waren vergezeld « met trompen ende geblazen ». De stadswerklieden, als metsers, timmerlieden, smeden en kas-seiers, droegen « keerlen » (kielen) en op hun hoofd « ydele hoykens van wit laken, dat men rood dede verven aen deen side, ende oock caproenen. »

Daarna werd het Lieve-Vrouwenbeeld gedragen, beurtelings door zeven geestelijken, ridders, schepenen, schutters of ambachtslieden.

Te midden dier bonte, dubbele, onafzienbare root van lichtdragers, gingen de gemijterde Prelaten en Abten, welke uit den omtrek en verdere plaatsen door de Stad waren genoodigd, om den ommevang met hunne tegenwoordigheid te vereeren. Zij waren trouw vergezeld door knapen, die hun van stadswege den « processiewijn » schonken, als zij drinken wilden, en hunne gouden staven droegen, als die teekenen hunner macht hen vermoeiden.

De stadspeellieden en menestreelen, in rood en wit gekleed, speelden op hunne trompen, bongen, pijpen en snaartuigen, ter begeleiding der duizenden stemmen van al de mannen, vrouwen en knapen, welke in een machtig koor de lofzangen deden galmen.

Aldus doorkruiste die prachtige stoet Antwerpens straten, wier grond bestrooid was met wit heizand, plantengroen en bonte bloemen. De leemen huizen of hardhouten

gevels waren behangen met roode en blauwe sargiën en allerlei andere versierselen.

Zulk eene processie, in die schilderachtige straten, en beglansd door de zomerzon, in wier gulden stralen de vlam der toortsen verbleekte en de geurige wierookwalmen ten hemel opklommen, kon niet anders dan den algemeenen kunstsmaak opwekken of versterken.

Het voornaamste van al wat wij in dien heerlijken ommegang aantreffen, was voor ons « twee nuwe pincheelen (banierkens) van samite, die men maken dede ende pingeren (schilderen) met Onzer Vrouwen beelden ende met Ons Heeren wapene van Bourgoengien ende metten stadswapene. »

Deze eenvoudige banierkens zijn de eerste schilderijen, die wij zelfs dan nog maar enkel bij deze zoo beknopte beschrijving kennen. Wie er de maker van was, heeft men ongelukkiglijk verwaarloosd aan te teekenen. Echter bestaat er toch geen twijfel of het was Andries de Cuyper, pingerer (schilder), die ook voor den Besnijdenis-Ommegang « de ornamenten maecte ende pingeerde, ende ook ordineerde hoe men gaen ende riden zoude, » waarvoor hij van de stad 21 schellingen grooten Vlaamsch ontving.

Andries de Cuyper, die omstreeks 1360 te Antwerpen geboren werd, en aldaar ook overleed ten jare 1431, moet wellicht de voornaamste kunstenaar van zijnen tijd geweest zijn, aangezien hij de bestierder was der Antwerpsche feestplechtigheden en tevens den titel droeg van stadsschilder of beter *stadspingerer*.²

¹ Deze « Ornamenten » bestonden in de sieraden en kleederen der « persoenen die ghebeden waren mede omme te gane ende te ridene als apostelen, propheten, maeghden, coningen, riddersen, enz. » Zie *Rekening der stad Antwerpen, 1398-99*.

² RIDDER LEO DE BURBURE, *Biographie Nationale, tome V, p. 55*.

Het is zonderling, dat men in de steden van Vlaanderen, voor het aanduiden onzer oudste schilders, altoos het woord schilder of beeldenverver gebruikte, terwijl men in Antwerpen deze kunstenaars *pingersers* en *pingeederen* hiet, en in plaats van het werkwoord schilderen, *pingeren* schreef.

Daar deze bastaardwoorden rechtstreeks van het Latijn of althans van de Romaansche taal afstammen, zoo hebben eenige geschiedvorschers gemeend, dat onze Antwerpsche Schilderschool haren oorsprong verschuldigd is aan de oude Italiaansche School, of misschien wel aan de jongere School van Doornik, in welke stad er reeds in het midden der xiv^e eeuw eene Schildersgilde bestond.

Bij volslagen mangel aan alle oorkonde of gewrochten van dien tijde, welke deze meening zouden kunnen of bevestigen of tegenspreken, is het ook onmogelijk er een beslissend oordeel over te vellen. Daarom moeten wij die zoo gewichtige kwestie hier dan ook nog onaangeroerd laten, en ons enkel bepalen bij het aangeven der eenvoudige, maar zekere getuigstukken der kunstwording binnen de stad Antwerpen.

In 1404 togen onze Antwerpsche Schuttersgilden naar Mechelen, om er eene prijschiëting bij te wonen. Te dier gelegenheid liet de stedelijke regeering van Antwerpen, voor hare driehonderd zes en twintig mededingende gezellen, scharlakenen kaproenen maken, waarop aan de eene zijde eene zilveren burcht (het wapen van de stad), en aan de andere een zilveren handboog prijkten. De kunstenaars, welke deze versierselen uit verzilverd perkament sneden en op de kaproenen lijmden, waren dezelfde Andries de Cuyper en zijn makker Michiel Lodewijk.

Tevens schilderde Andries de Cuyper het wapen der stad Antwerpen in de vlaggen, welke wapperden op de masten der gewapende schepen, die in 1404 naar Brugge werden gezonden, om twee Antwerpsche handelsvaartuigen te beschermen tegen de aanvallen der Middelburgers.

Bijna ten zelfden tijde werd er in Sint Martensstraat, boven den bornput, een Sint Marten te paard aan den muur geschilderd, en dat op tamelijk groote schaal; want boven de putkevie werd er voor het gemak van den schilder eene stelling getimmerd, die weer werd afgebroken, als het beeld voltooid was.

Deze gewrochten, ofschoon ons enkel bij beschrijving door de geschiedenis bekend gemaakt, getuigen wel op afdoende wijze, dat Antwerpen omstreeks het einde der XIVe eeuw eene schilderkunst bezat, maar geenszins dat het toen reeds talentvolle meesters telde.

Dat Antwerpen zoo veel later dan andere steden der Nederlanden zijne beroemde schilders kreeg, komt voorzeker daarbij, dat de Scheldestad zich ook veel later ontwikkelde. Toen zij uit de moerassen als Burcht was opgerezen, bespoelden de wateren nog eeuwen lang hare muren. Onze eerste bevolking, die zich in die enge omheining, te midden van overstromende gronden, als opgesloten zag, kon zich bezwaarlijk vermenigvuldigen of ontwikkelen.

Zij bestond dan ook lang uit een onaanzienlijk getal visschers, welke te water zwalkten en dus maar luttel beschaving en vooruitgang bijbrachten. Als haven, hoezeer ook door de natuur bevoorrecht, lag de Scheldestad ook lang onopgemerkt. Toen Karel de Groote, in het begin der IXe eeuw, ter betuigeling der Noren, eene vloot moest uitrusten, deed hij zulks

te Gent en geenszins te Antwerpen, dat daartoe nochtans eene veel geschiktere plaats ware geweest. Onze Burcht werd later ook door deze barbaren overmeesterd, geplunderd, uitgebrand, ja, derwijze verwoest, dat er in de x^e eeuw van haar, noch van hare bevolking, zelfs geene sprake meer is in de geschiedenis. Later werden de puinen onzer gesloopte Burcht toch langzaam heropgericht. Nog later kreeg zij ook eene tweede verschanste omheining, waar de eigentlijke bevolking zich kon neerslaan, terwijl hare regeerders zich van haar gescheiden in de binnenwallen gevestigd hielden.

Aldus leefde men toen om en in de Burcht, als vergeten door de overige aardbewoners.

In de daarop volgende vreedzame tijden ontwikkelde zich de bedrijvigheid van ons visschersvolk toch krachtdadig.

In de XIIe eeuw hadden wij reeds eene gekende scheepvaart en betrekkingen langs de zee met verre landen. Dat deed ons door de naburen en uitheemsche Vorsten opmerken; weldra bezaten wij, zooals alle andere steden, onze jaarmarkten en handelsvrijheden, ja zelfs voorrechten van verscheidene stapels.

Nu kwamen ook vreemde schepen gezeild tot onder onze wallen, waar binnen zich eenige uitheemsche kooplieden nedersloegen. Het voordeel, daarbij verkregen, zette den Antwerpenaar als een nieuw leven bij. De bevolking verdubbelde; want de stad moest door eene nieuwe vergrooting het dubbel harer uitgestrektheid bekomen. Met de vermeerdering onzer inwoners klom ook hunne vlijt, hunne ondernemingszucht in varen en handelen. Een ruim aantal onzer visschers waren kooplieden geworden. Er ontstond een welstand, die toeliet aan het aangename en het schoone te denken en te

offeren, en de Antwerpenaar, wien de liefde tot de pracht vroegtijdig als in het bloed zat, wilde er dan ook ruimschoots van de kunsten genieten.

Hoe onze heerlijke tempels werden opgetrokken en de eigenaardigste beeldhouwwerken zelfs onze eerste gemeentegebouwen opluisterden, wordt nog door prachtige overblijfsels bewezen.

Nergens zijn er echter eenige sporen te vinden van den gelijktijdigen bloei der Antwerpsche schilderkunst. De eenige voortbrengselen, die wij dan nog maar enkel bij beschrijving kennen, getuigen geenszins van den roem der meester-schilders. Echter zouden zij ook in dit kunstvak spoedig inwinnen wat zij bij andere volkeren ten achteren waren; want de latere eeuwen hebben bewezen, dat de lust en de geschiktheid tot het behandelen van kleuren en penseelen den Antwerpenaar was ingeboren.

Tot op het einde der XIVe eeuw althans moeten onze schilders toch maar luttel in tel zijn geweest. In de beschrevene processie van 1399 werd het gehuldigde Onze-Lieve-Vrouwenbeeld op beurt gedragen door geestelijken, ridders, schepenen, de "eersaemste" schutters, schippers, smeders, houtbrekers, bakkers, vischverkoopers, vleeschhouwers, huidevetters, bontwerkers, merceniers, vettewariers, lijnmakers, droogscheerders, wolwevers, volders, linnenwevers, kleermakers, oudekleerkoopers, kuipers, schrijnmakers, metsers, hoveniers, draaiselaars, potbakkers, leemplakkers en strooidekkers; doch zoo min van schilders als van beeldsnijders is er sprake.

Gelijk alle andere ambachtlieden, ondervonden de Antwerpsche kunstenaars toch ook spoedig de noodzakelijkheid van zich tot één lichaam te vereenigen, ten einde ontzag in

te boezemen en daardoor hun aller gezamentlijke rechten te kunnen handhaven.

Tot het stichten van dezen bond, die eens de bakermat onzer beroemdste mannen zou worden, werd besloten ten jare 1382. Zij, die er deel zouden van maken, waren niet alleen de eigentlijke kunstenaars, maar tevens de beoefenaars der stielen, welke met de kunstvakken in betrekking stonden. Dit waren de goudsmiden, die prachtige gedreven vaten maakten; de glazenmakers, die reeds kunstig glaswerk vervaardigden en bovendien de grondstof leverden der glasschildering; de borduurwerkers, die even kostelijke als schilderachtige borduursels schiepen, en de zilverbornders of vuurschilders, die reeds de fraaiste emailleersels brandden op allerlei metalen.

De knapste werkers van al deze vakken wendeden zich met de schilders en beeldhouwers tot het Antwerpsche Magistraat, en vroegen eene verordening, naar welke zij hunne vereeniging zouden mogen regeeren. Aan hun billijk verzoek werd naar verlangen voldaan; en de eerste verordening, van stadswege voor onze kunstenaars uitgevaardigd, dagteekent van 26 Augustus 1382. Dit oorspronkelijk en zoo belangrijk bescheid is nog tot heden bewaard gebleven en berust in het archief der stad Antwerpen.

Die kunstenaarsbond, welke dus ambtelijk erkend was, voerde toen nog geen eigenlijken vasten naam of titel, behalve dien van ambacht.

De verschillende vakken, die daaronder waren begrepen, werden in de verordening door het Magistraat gerangschikt als volgt: goudsmiden, schilders, glazenmakers, borduurwerkers, houten-beeldsnijders en zilverbornders. Zooals men ziet, waren de goudsmiden toen nog meer in tel dan de

schilders, op welke zij den voorrang hadden, en de beeldhouwers kwamen eerst achter de glazenmakers en de borduurders.

Daar deze « goede cnapen », zeggen de Wethouderen in de verordening, « te samene gheordineert hebben een ambacht te makene, ende ons hebben ghe-toent, dat zij tot alsulken zaken, al se haren ambachte toehoeren selen, groten cost selen moeten doen, ende ons ghebeden, dat wij enighe poynten ende ordinanchen hen gheven ende cohsenteren wouden hare ambacht mede te houdene ende te regeerne, omme dat sij hen in tijds te bat vorsien mochten van allen zaken, die hen ende haren ambachte behoufden, Onsen lieven ghenadighen Heere ende Vrouwen, Hertoghe ende Hertoghinnen van Bourgoengien, ende der stat van Antwerpen mede te diene, soe doen wij cond U allen, dat wij omme orbore ende profijt, den goeden lieden van den ambachten vorschreven, ghegheven ende gheorloeft hebben, alsulke poynten ende ordinanchen also hier na volghen ende bescreven staen.... »

De inhoud van de voornaamste dezer punten was :

Niemand mocht een der genoemde handwerken uitoefenen, of hij moest poorter van Antwerpen zijn of worden, en door de vereeniging aanvaard zijn tegen een inkomgeld van vier zware gulden.

Alwie bij eenen Antwerpschen meester, tegen een leerjongensgeld van 2 gulden, zijn vak had geleerd, werd in de vereeniging opgenomen, tegen slechts 2 gulden.

De meesterszonen mochten vrij geleerd en in het vak aangenomen worden.

Wie op bevel van den « Deken » niet « te samene » zou komen voor het belang « van den heeren, van der stat ofte

van den Ambachte » verviel in eene boet van 3 Vlaamsche grooten.

Zoo eenige « ghesellen van den Ambachte discordeerden onderlinghe, ende elc ander qualec toespraken, dat zij hen dies souden keeren ende bliven ten Dekenen ende ghesellen waert van den Ambachte. »

Zoo iemand « quade famen ofte maren voertbrachte, die hi ter waerheit niet betoenen en conste, ofte ghewisen den ghenen daer af dat hi sê verhoert hadde, dat hi daer af staen soude, ter correxien van den Dekene ende van den Ambachte. »

Wie zich aan de beslissing van den Deken of aan de voorschriften der verordening niet wilde onderwerpen, zou den heeren der stad worden overgeleverd, om bedwongen en gestraft te worden.

Zooals het uit voorstaande punten blijkt, wordt er in de eerste verordening, die onze schilders met de vernuftigste handwerkers vereenigt, nog maar luttel gewag gemaakt van wat eigenlijk de kunst betreft.

Wanneer eventwel de bond op 26 November 1434 zijne tweede verordening ontvangt, dan heeft het eigentlijke element der beeldende kunst de andere ambachten reeds allen overvleugeld. Nu waren het « de goede lieden ende gesellen gemeynlic van de schilders ende houten-beeldsniders neringe ende die daeraen kleven, » welke nieuwe punten en vrijheden vroegen, « omme 't geselschap ende conste in eeren ende in staet gehouden te worden. »

Ditmaal werd de vereeniging ook « Gulde » genoemd, en in haren schoot mocht niemand meer worden toegelaten, dan tegen een inkomgeld van $\frac{1}{2}$ Rijschen gulden voor het

gezelschap en eenen $1/2$ Rijnschen gulden voor de in opbouw zijnde Onze-Lieve-Vrouwenkerk, « ter hulpe harer metselrijen ». Voor leergeld moest nu de knaap zoowel als de meester jaarlijks 6 grooten « te keersgelde » betalen. De wettige kinderen van eenen meester mochten in de Gilde komen voor 2 gelten Rijnschen wijn, en de natuurlijke of onwettige voor 1 Rijnschen gulden. De meester, welke stierf, moest als doodschuld 12 grooten, en een meesterskind 6 grooten betalen.

In de derde verordening, die de stad Antwerpen op 22 Juli 1442 voor onze kunstenaars uitvaardigde, luidt de aanhef: « De goede mannen ende 't gheselschap gemeynlic van den schilders, houtenbeeldsnijders, metselrijnsnijders, gelaesmaeckers, verlichters, prenters ende alle die der Gulden van Sinte Lucas aencleven. »

De reden dezer titelverandering, waarbij de eenvoudige « Gulde » tot « Sinte Lucasgulde » geworden is, sproot daaruit voort, dat de vereeniging reeds zoozeer in aanzien was geklommen, dat ze nu ook door de kerk werd aangetrokken. De kerkmeesters van Onze-Lieve-Vrouwen hadden haar trouwens eene kapel verleend, waarin zij den door hen aanvaardden patroon, Sint Lucas, eenen altaar stichtten, welken zij zoo prachtig mogelijk stoffeerden.

Daar de godvruchtige leden ook voornemens waren « ter eere en lof van God en van Sint Lucas » hunne kapel nog kostelijker te versieren, zoo moesten zij ook over ruimer inkomsten beschikken. Aan het nemen van maatregelen te dien einde was deze nieuwe verordening haar bestaan verschuldigd. Ditmaal moest men betalen als inkomgeld: aan Onze-Lieve-Vrouwenkerk 1 Rijnschen gulden, aan de Gilde 3 Rijnsche gulden, aan de twee meesters of regeerders elk

6 grooten, en aan den knaap of bode der Gilde 3 grooten Brabantsch.

De tijd, dat men bij eenen meester moest geleerd hebben om in het vak bekwaam te zijn, werd nu bepaald op vier jaren; doch - zoo eenig goed gezelle der vrijheid van de Gilde weerdig ware, zoo mocht men dien ontvangen in de Gilde bij consente en goedduncken van de gemeene Gildebroeders, alzo verre als hij poorter ware en gawe tgeene voorschreven staet. -

In de verordening van 1382 was er slechts spraak geweest van éenen - Deken -, zonder nog te bepalen hoe en voor hoelang hij gekozen werd. Korts nadien moet er in het beheer van het gezelschap eene wijziging gekomen zijn; want er was al sprake van - twee meesters ofte regeerders - en thans kondigde de Stad ook dit beteekenisvolle besluit af : - Item dat de meesters die op Sinte Lucasdach gecosen worden metter meester menichten, alsoe gewoonlic is, meesters selen bliven dat jaer lanck. -

Deze Sint Lucasgilde, later zoo vermaard, moest derhalve ook toen reeds verscheidene kunstenaars bezitten, die bekwame meesters waren, en dus de eerste Antwerpsche kunstschool vormden. De schilderkunst was toen toch nog gansch ondergeschikt aan, of beter afhankelijk van de beeldhouwkunst. Aanvankelijk dienden de kleuren enkel tot opluistering der houten beeldjes, en daarom werden onze toenmalige schilders - beeldenververs - genoemd. De beeldsnijder schiep met zijnen beitel gansche geschiedenissen van heiligen en martelaars uit eenen zwaren houten blok, die boven de tombe des altaars werd uitgestald, en daarom - altaartafel - werd geheeten. Daar het nog niet goed mogelijk was een

gelukkig verschieft te beitelen in den achtergrond, zoo liet men hem gansch vergulden naar het Byzantijsch gebruik. Ook de draperijen en andere gewaden werden met beteekend goud belegd; doch de beeldenverver kleurde het wezen, de handen en andere zichtbare deelen des lichaams. Allengskens verfde men toch ook de kleederen; de gouden achtergrond werd vervangen door eene blauwe tint, die den hemel moest voorstellen, en vervolgens rezen daartegen allerlei verdichte plantgewassen. Om die keurige barleeven met hun goud en fijne kleuren, na de goddelijke diensten, te kunnen sluiten, voorzag men ze van vleugeldeuren, in wier vlakke paneelen men eerst afbeeldsels van heiligen, en daarna gansche gebeurtenissen uit de gewijde geschiedenis penseelde.

Antwerpen moet al spoedig vermaard zijn geweest voor dit slach van altaartafelen, waarin de beeldhouw- en de schilderkunst zoo gelukkig vereenigd waren. Den 20ⁿ Juni 1455 kwam Alonzo de Castille, koopman, uit Spanje te Antwerpen afrekenen met de schilders Jan Thomas en Aart van der Cleyen, die voor hem eene kostbare altaartafel vervaardigden. ¹

Ook in het Noorden van Europa werden onze toenmalige meesters vermaard. Zweden bezit nog heden tal van prachtige altaartafelen, die in de xv^e eeuw door Vlaamsche kunstenaars werden gemaakt. In Strengnäs alleen prijken er nog drie overschoone. De grootste meet 6 meters 80 centimeters breedte, op 2 meters 40 centimeters hoogte. De onderwerpen, daarop behandeld, vertoonen het leven en lijden van Jezus, in de karakteristiekste beeldhouwerij en de eigenaardigste schilde-

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1455.*

ring. De barleeven laten als doorzichtkunde en teekening nog te wenschen ; maar de wezens zijn vol gevoel, evenals bij de oude meesters der Brugsche School. De kleuren, waarmee de beeldekens geverfd zijn, zijn helder en zonder schaduwen. De hemel van den achtergrond is lichtblauw, schier wit aan de kim en onmerkbaar verdonkerend in de hoogte. Met de dubbele vleugeldeuren, wier paneelen buiten- en binnenwaarts beschilderd zijn, stelt deze gansche altaartafel voor : De Boodschap van Maria, Het laatste Oordeel, De geboorte Christi, De Besnijdenis, De Aanbidding der Wijzen, De Offering in den Tempel, Christus onder de Doctoren, De Bruiloft van Cana en De Vermenigvuldiging der Brooden. Al die onderwerpen zijn eenvoudig, maar recht Vlaamsch opgevat en uitgevoerd. De heerlijke draperijen en rijke gewaden maken het hoofdbestanddeel uit der schildering, die stijf en miniatuurachtig, maar toch eigenaardig schoon is.

Dusdanig waren de gewrochten onzer oudste kunstenaars, aan wier talent men tot hier toe volkomen twijfelde. Maar het was immers toch niet aan te nemen, dat Antwerpen, in de xv^e eeuw, zijne schilderkunst nog niet zou hebben zien ontgloren, nadat de School van Brugge hare giansrijke stralen spreidde over gansch Europa.

De van Eycken leverden meesterwerken, die zelfs het vernuftige Italië, dat oude vaderland der kunst, ons benijdde. Het zond zijnen Antonello da Messina naar het kleine, doch uitmuntende Vlaanderen, om af te spieden, hoe de geniale gebroeders gebruik maakten van de nieuwe wijze van olieverschildering, die zij hadden ontdekt.

Die ontdekking, stellig de vrucht van jaren zoekens en

beproevers, was zoo gewichtig, dat zij door alle schilders der wereld werd toegepast. Vroeger bediende men zich doorgaans van gom, lijm of eiwit, om de kleuren te binden. Enkelen hadden daartoe de olie beproefd, doch zonder te slagen. Door het gebruik der schrale temperverven was men gedwongen zich te behelpen met uiterst fijne en stijve penseelen, zoodat er niet dan hard en als teekenend geschilderd werd. Ook moest men, bij gebrek aan malsch samensmeltende kleuren, zijnen toevlucht nemen tot den vlakken kouden goudgrond, die zelfs de rondheid der figuren vernietigde.

De toepassing der olieverfschildering, door de van Eycken, bracht dus, als het ware, eene gansche omwenteling in de schilderkunst te weeg. De penseelen werden gewijzigd en hunne behandeling zachter en lossere. Alle kleurensmelting was mogelijk geworden. In plaats van den effen, stommen goudgrond, legde men een mild en dichterlijk hemelruim. Zelfs bracht men daaronder lachende landschapjes, heerlijke gebouwen, ja gansche stadgezichten. Op dit alles kon men de figuren nu toch doen uitlossen, bij middel dier malsche en luchtige kleurenpracht der nieuwe olieverven, die, overtoegen van eenen nooitgekenden schemerglans, alles met de ware natuur deden wedijveren.

Jan van Eyck, wiens afzonderlijke scheppingen alleen zijn tot ons gekomen, was ook een meester zoo groot, als er ooit eene School voortbracht. Aan welke kunstbron zijn heerlijk genie geput heeft, is onbekend.

Eenigen hebben beweerd, dat hij een leerling was der toen bestaande Duitsche School, welke eerst te Nurenberg en daarna te Keulen bloeide. Het karakter dier School met onze Vlaamsche te vergelijken, is voldoende, om overtuigd te zijn,

dat onze Brugsche meester zelfs nooit de Duitsche School bestudeerde, daar er geen enkel spoor van in zijne gewrochten zichtbaar is. De latere Duitsche School, die natuurlijk de overleveringen harer oude meesters bleef volgen, is ook nog daar om zulks te bewijzen. Deze School biedt een kenmerkend verschil met onze Vlaamsche, dat beider volgelingen duidelijk doet onderscheiden.

De Duitschers wijden al hunne zorg aan het uitvoerig teekenen der vormen, daar zij met de houding en de handeling hunner figuren, dezer gedachten en neigingen willen weergeven. Wie aan zulke wijze van teekenen eenmaal gewend is, kan er zich niet zoo plotselings van ontdoen, dat er in geen zijner scheppingen een spoor zou van overblijven, zooals het met onzen eersten gekenden Vlaamschen meester het geval is.

De Duitsche meesters uiten zich immer wijsgeerig. Al hunne scheppingen hebben een bepaald doel, dat zij trachten te bereiken door den geest te boeien met de berekende houdingen hunner schoon gevormde figuren.

De meesters onzer oude Vlaamsche School dachten minder dan zij voelden. Om de keurigheid der uiterlijke vormen bekreunden zij zich weinig; zij namen den mensch zooals zij hem werkelijk gadesloegen in hunne dagelijksche omgeving. Hun ideaal was niet het gezochte schoone en veel beduidende, maar het ware en gevoelde. De wezens hunner Goden en Heiligen mogen alledaagsch zijn; zij treffen niet te min door de natuurlijkheid, waarmee zij vertolkt zijn en door het gevoel dat er van uitstraalt.

Evenals de oorspronkelijke Duitsche School van onze Vlaamsche verschillend is in teekenwijze en uitdrukking, zoo

is zij het ook in kleur en verlichting. De Duitschers brengen ook aan de bevalligheid en de beduidenis der vormen de pracht en harmonie der tonen ten offer. Voor hen zijn de kleuren niet hoofd- maar bijzaak, en slechts aangebracht om de vormen nog welsprekender te maken, terwijl het licht dient om de gedachte nog meer op te helderen.

Bij den Vlaming is het juist het omgekeerde. Zijn koloriet is hem alles. Hij besteedt oneindig meer zorg aan de overtollig lange draperijen met hunne stijve plooiën en kroken, dan aan de leden die er als onder verwrongen en begraven liggen. Hij benuttigt, soms zonder reden, de prachtigste stoffen, als zij hem maar gelegenheid geven om den rijkdom van zijn palet ten toon te spreiden. De vorm, de teekening wordt dikwijls veronachtzaamd voor de harmonie en de samensmelting der kleuren; en het licht wordt ter nauwernood benuttigd, om dien doorschijnenden gloed te verkrijgen die in onze Vlaamsche gewrochten een zoo betooverend spel en leven brengt. En, ondanks dit zoo hemelbreed verschil van karakter, wil men dat van Eyck een leerling dier Duitsche School zou wezen!

Sommigen zijn van gevoelen, dat hij geene rechtstreeksche kunstopleiding genoot, en slechts alles, door eigen arbeid, aan de natuur ontwoekerde. Dit gevoelen is onbezonnen. De gewrochten diens meesters toonen ons niet hoe de kunst uit hare zwachtelen opbloeit, maar wel hoe zij eindelijk op haar toppunt schittert, nadat verscheidene menschenlevens te harer verheerlijking hebben gezwoegd. Van Eyck is niet de eersteeling in het kunstvak, maar wel het uitstekende hoofd eener schitterende School, die eeuwen lang opwaarts is gestegen. Dat wij slechts zijne werken kennen, komt daarbij, dat hij de

uitvinder is der nieuwe, duurzame olieverfschildering. De tafereelen zijner tijdgenooten kwamen niet tot ons, omdat ze nog bij middel der vergankelijke temperverf waren voortgebracht.

Van Eycks leerlingen of opvolgers schitterden hel, maar kortstondig. De ontstuimige tijden, die Vlaanderen toen beleefde, waren de oorzaak van dit verval der kunst. Het vrijheidslievende Brugge had rusteloos lijf om lijf te worstelen met zijne Burgondische Vorsten, die liever de fakkel des oorlogs dan de zon der vrijheid zagen glansen, en die 's volks zuur gewonnen penningen verbrasten. De stad van de Coninc en Breidel weerde zich heldhaftig. Maar zelfs de zegepralen, welke de Gemeente soms behaalde, sleepten ontvolking en ellende na zich. De kunst zieltoogde, de wetenschap lag verlamd en de handel poogde zich te redden door de ontvluchting.

Vele uitheemsche kooplieden wilden zich te Brugge niet langer aan de gevaren des oorlogs blootstellen. Eenigen trokken terug naar hun vaderland, maar ook anderen zochten eene veiligere schuilplaats dan Brugge, binnen Antwerpen, dat door zijnen diepen stroom en zijne gunstige ligging, als van de natuur zelve aangeduid scheen, om de hoofdhandelsstad van Europa te worden.

Toen Brugge aan goed en bloed was uitgeput, sloeg Philips, die zich « de Goede » deed noemen, zijn begeerig oog op onze Scheldestad, welke hem eene nieuwe goudader beloofde te worden. Ten jare 1434 legde hij op onzen stroom eene hulk of gewapend schip, dat tol eischte van alwie de Schelde afvoer. De Antwerpsche bevolking was verontwaardigd bij die schending van haar recht. Zij kwam in opschud-

ding en eischte de verwijdering van het vaartuig, dat hare opkomende scheepvaart wilde belemmeren. 's Vorsten hulk werd door de gebelgde menigte weggesleept en de tollenaars er op gevangen gehouden. De listige Hertog zag zijn besteken spel uitvallen zooals hij dit verlangde. Nu zijne vermetele onderzaten in opstand waren, deed hij hen in den ban slaan en daardoor was Antwerpens gemeenschap met de andere gewesten afgesneden. Het was zelfs op doodstraf verboden den opstandelingen voedsel te verschaffen. Wanneer de hongersnood zich voelen deed, zond die goede Philips zijne gezanten, om ons gewetenloos af te persen wat men niet dan in het uiterste ontwringen kan. Antwerpen bezat den moed der wanhoop : het zond Philips' hovelingen onverhoord terug. De volksleiders predikten den oorlog tot der dood, voor het behoud der handelsvrijheid. Maar, toen de grond dreunde onder den tred der gepantserde legerdrommen van den ongenadigen Vorst, toen sloeg de verhongerde menigte aan 't muiten en plunderen, en de stad was niet meer te verdedigen.

Het zoenoffer, dat Philips nu vergde, was schandig en bloedig. De voornaamste Antwerpsche burgers en al de leden van het Magistraat moesten hem barvoets om genade komen smeeken. De stadspoorten moesten uit hunne hengsels worden gerukt en ten gronde gelegd, de tolhulk terug op den stroom gebracht, de beschadigde verdedigingswerken van Sint Michielsklooster hersteld, en den Vorst 40,000 Philipsgulden worden uitgekeerd als boetsom.

Antwerpen kon natuurlijk niet dan zich onderwerpen. Doch het vroeg ook betere waarborgen voor zijn recht, en de vrijheid van zijnen stroom. Voor de schatten, die hem daarom werden aangeboden, gaf de geldzieke Vorst al wat

men verlangde. Ook werd hij nu gewaar, dat de Scheldestad reeds rijker en gedweeër was, dan de steden van zijn uitgeputte Vlaanderen. Brugge toch was leeggeplunderd, en zijn handel verliep ook al te snel en onweerstaanbaar, dan dat er nog zou te hopen zijn aldaar nieuwe schatten te vergaren. Derhalve moest het Huis van Burgondië eene nieuwe goudmijn zoeken voor zijne alverslindende schatkist.

De opbloeiende Scheldestad scheen daartoe de gedroomde plaats, en ten nadeele van Brugge werd de jongere mededingster nu mateloos begunstigd. Het nieuwe leven, dat aan Antwerpen daardoor werd bijgezet, openbaarde zich plotselings en krachtdadig. Binnen eene tijdruimte van vijf en twintig jaren klom het getal der haardsteden van 3440 tot 4510.

Niet alleen vele vreemde kooplieden van Brugge, maar ook de meeste van Middelburg sloegen zich in onze stad neder. De scheepsbouw, die zich tot nogtoe maar bepaald had bij het timmeren van kleine vaartuigen, liet nu tal van grootere bodems van stapel loopen. De handelaars kregen hun eerste beursgebouw. Engeland en de Hanzesteden toonden de huizen, uitsluitelijk voor hunne kooplieden ingericht. Brabantsche steden openden hunne bijzondere hallen, en in den Pand van het Predikheerenklooster, ter plaatse waar nu een Calvarieberg is opgericht, werden, naast de prachtvoorwerpen onzer kunstnijverheid, de eerste voortbrengselen der Antwerpsche boekdrukkunst uitgesteld.

II

ONTWIKKELING DER SINT LUCASGILDE

ulkeene milde uitbreiding van handel en nijverheid deed natuurlijk ook eene weelde ontstaan, welke de beoefening van kunsten en wetenschappen nog krachtiger zou aanwakkeren.

De Sint Lucasgilde, de bond van al onze beeldende kunstenaars, zou daar nu zelve eene blijvende getuigenis van leveren.

In haren oudsten « Liggere, »¹ welke aanvangt met het jaar 1453, vinden wij al hare leden aangeteekend als volgt :
Willem de Cupere, schilder .²

Lucas Codden, schilder.

¹ De archieven der Sint Lucasgilde berusten ter Academie van Antwerpen. De merkwaardige Liggereen zijn met belangrijke aantekeningen uitgegeven in twee deelen, onder den titel : *De Liggereen en andere historische Archieven der Antwerpsche Sint Lucasgilde*, onder zinspreuk : « *Wt Jonsten versaemt,* » afgeschreven en bewerkt door *Ph. Rombouts en Th. van Lerius, advokaet, Antwerpen, druk J. E. Buschmann, 1864-1876*. Wij hebben dit werk verder ook nog dikwijls geraadpleegd voor onze Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool.

² De meeste beroepen, naast de namen, in deze lijst opgegeven, werden in de « Liggere » bijgedrukt, naar de mededeelingen van Ridder Leo de Burbure.

- Jan Thomaes, schilder.
 Casijn Wenckart, beeldenverver.
 Jan Bastijn, schilder.
 Philips de Winne, schilder.
 Jan van Wouwe, boekbinder en boekschrijver.
 Johannes van den Bogarde, schilder.
 Jan Croock, borduurwerker.
 Peter Muyl, glazenmaker.¹
 Jan van der Haghen, glazenmaker.
 Goodscalck, glazenmaker.
 Jan Scuermoke, glazenmaker.
 Jan Snellaert, schilder.
 Machiel de Climmere.
 Aert Verceleyen, beeldsnijder.
 Daneel de beeldsnijdere.²
 Goyvaert de Muelenere, schilder.
 Dieric de verlichtere.
 Jan de Raymakere.
 Aerdt Matijs.
 Jan Gelots.
 Adriaen Gerofs, schilder.
 Willem Cooman, schilder.
 Ruth de Hooghe, schilder.
 Heynderic Struve.
 Aert van Bilant.
 Adriaen Scilt, schilder.
 Lenaert Bodt, glazenmaker.
 Claes de Schermere, glazenmaker.

¹ Schepenbrief van 23 Februari 1475 : « *Peter Muyl, gelaesmakere.* »

² Zijn eigentlijke familienaam is Symoens. De aanhef van eenen Schepenbrief van 19 October 1453 luidt : « *Daniel Symoens, beeldensnijder.* »

Willem van Vorspoel, beeldsnijder.

Aerdt Gersteman, schilder.

Jan van Cleve.

Peter de Bock, glazenmaker.

Jan van Opbrake, schilder.

Zooals blijkt uit deze lijst, beliep het getal van al de leden der Sint Lucasgilde toen maar op vijf en dertig, onder welke vijftien schilders, drie beeldsnijders en een verlichter. Dus, dat het eigentlijke kunstelement er de meerderheid uitmaakte. Wat niettemin verbazend mag genoemd worden, is, dat in dit gewichtig tijdvak van algemeene welvaart binnen Antwerpen, de staat onzer kunstenaarsvereniging nog zoo sober en nederig was.

Brugge, dat zoo diep in verval was, telde toen nog meer dan driehonderd leden in zijne Sint Lucasgilde.

Dat de hier opgegeven leden onzer Gilde al de deelnemers zijn, en geenszins de nieuw aanvaarde vrijmeesters, blijkt duidelijk uit deze boven de lijst staande aanteekening :
« Dit syn de guldebroeders van der gulden van Sinte Lucas, binnen de stadt van Antwerpen in 't jaer Ons Heere dusent vier hondert LIII. »

In het volgende jaar, waarin er maar acht ambachtslieden en één schilder : Jacob Muis, benevens één beeldsnijder : Willem Codden, worden aangenomen, staat er integendeel :
« Int jaer Ons Heeren MCCCC en LIII waren Regerders van Sinte Lucas gulde, Jan Scoermoke en Jan Snellaert ; dit syn de vrymesters die sy ontfangen hebben. »

Onzes dunkens is dit gering getal leden-kunstenaars der Antwerpsche Sint Lucasgilde een bewijs, dat ten onzent de schilderkunst nog maar in hare wording was tijdens het midden der XVe eeuw.

Ook heeft men gemeend, dat bovenstaande Regeerder der Gilde, Jan Snellaert, mag aanschouwd worden als de hervormer der Sint Lucasvereeniging, en dat hij het was, die den jaarlijkschen keus der Dekens of Regeerders instelde. Deze meening, ingevolge welke men ten jaren 1754 en 1854, zonder de minste reden, groote jubelfeesten heeft ingericht, is gansch verkeerd. De verordering van 1382 gebruikt reeds tot driemaal toe het woord " Dekene, " en die van 1442 zegt bovendien uitdrukkelijk : " Item dat de meesters die op Sinte Lucasdach gecosen worden metter meester menichten, alsoe gewoonlic is, meesters selen bliven dat jaer lanck. "

Met even weinig grond heeft men denzelfden Jan Snellaert willen doen doorgaan voor den schilder, die eenen kunsttak van den ouden stam der School van Doornik entte op het boompje onzer Antwerpsche Schilderschool, dat zich in eigen bodem begon te ontwikkelen.

In de oude hoofdstad der Franken bestond er te dien tijde inderdaad eene kunstschool, die, sedert de overheersching der Romeinen, door verschillende eeuwen heen, werken had geleverd, welke nog getuigden van haar voortdurend bestaan.

Van vóór 1364 bezat zij reeds eene Sint Lucasgilde, en in de eerste helft der xv^e eeuw schitterde aan haar hoofd de schilder Robert Campin, wiens leerling Jacques Daret, om zijn uitstekend talent, bij zijne ontvangst in de Doorniksche Sint Lucasgilde, eensklaps tot haar hoofd of prevoost werd verkoren.

Zonder het in het minst te kunnen bewijzen, denkt men, dat deze laatste meester het kunstonderricht gaf aan zekeren Jan Snellaert, geboren van Antwerpen, die op 11 Augustus 1453 zich te Doornik deed inschrijven als vrijmeester der Sint Lucasgilde.

Daar er zich nu in dit zelfde jaar een Jan Snellaert tusschen de leden der Antwerpsche Sint Lucasgilde bevindt, en daar hij het volgende jaar tot den tweeden harer Dekens of Regeerders werd verkozen, zoo heeft men verondersteld, dat de Jan Snellaert van Doornik en die van Antwerpen één en dezelfde persoon was. Maar men koopt het vrijmeesterschap eener Gilde niet om er geen gebruik van te maken. Daarbij veronderstellen dat Snellaert in beide steden te gelijk zijn ambacht wilde uitoefenen, is al te gewaagd. De afstand tusschen Doornik en Antwerpen is te groot om er gedurig heen en weer te reizen, met de armzalige vervoermiddelen, waarover men destijds beschikte. En toch ontvangt Jan Snellaert te Doornik leerlingen in de jaren 1462, 1466, 1474 en 1476, terwijl de andere Jan Snellaert binnen Antwerpen ook nog het ambt van Deken waarneemt gedurende de jaren 1458-59, 1465-66, en in 1477 en 1480 insgelijks in onze stad leerlingen ontvangt. De jaartallen van beider werkzaamheden binnen Doornik en Antwerpen naast elkaar brengen, is bijgevolg voldoende om de verzekering te verkrijgen, dat er hier wel degelijk twee verschillige kunstenaars op het spel staan. Te meer, de Jan Snellaert's waren toen geenszins zeldzaam binnen Antwerpen. Jan Snellaert, schilder, welke, in onze stad, op 9 Juni 1475 verklaarde Doornik te bewonen, noemt zich « Janssone », zonder andere reden, dan dat hij zich wil doen onderscheiden van eenen zijner naamgenooten. Behalve den kunstenaar, welke zich te Doornik ging vestigen, en dengenen die van onze Sint Lucasgilde bleef deelmaken, vinden wij nog Jan Snellart, van Baerle, op 7 Juli 1424 poorter geworden, zonder aanduiding van het vak dat hij beoefent; Jan Snellaert, tusschen de jaren 1431-51 timmerman der

Onze-Lieve-Vrouwenkerk ; Jan Snellaert, Deken der zagers in 1480 en 1485 ; Jan Snellaert, de schilder, die ten jare 1483 in zijn huis, op de Lijnvaadmarkt, zijn testament maakt ; Jan Snellaert die op 13 November 1481 teekent als Oud-Deken onzer Sint Lucasgilde en Jan Snellaert, welke in 1483 ook vrijmeester wordt onzer Sint Lucasgilde.

Uit dit alles blijkt klaar, dat er ten minste een vijftal Jan Snellaerts gelijktijdig leefden binnen Antwerpen. Het is in alle geval niet aan te nemen, dat hij, welke zich te Doornik vestigde, in onze Sint Lucasgilde eene rol speelde of den invloed der oude Doorniksche Schilderschool op onze jongere Antwerpsche zou hebben overgebracht. Daar er ook zoomin van gemelde Doorniksche meesters als van de toenmalige schilders van Antwerpen een enkel gewrocht door den tijd gespaard is gebleven, zoo is het ook niet meer mogelijk te oordeelen, of er wel ooit de minste invloed is uitgeoefend geweest.

Niettemin ontwikkelde zich toen de Antwerpsche schilderkunst toch immer, naarmate de welvaart toenam, welke uit den bloei des handels en der nijverheid geboren werd.

Uit den welstand, waarin onze kunstenaars begonnen te verkeerren, moet er al spoedig trots zijn ontstaan ; want plotselings vinden wij hunne Gilde in het bezit van een blazoen, dat zich gansch onderscheidt van dat der andere ambachten. In plaats van, zooals deze, haren patroon of een harer gereedschappen als zinnebeeld in haar schild te voeren, stelt zij daarin nog drie andere schildekens van zilver op een veld van lazuur. Wat of deze drie schildekens beduiden moeten, is een raadsel. Eenigen meenen, dat die schildekens werden gebruikt, omdat het woord schilder zelf afstamt van het oude krijgs-

wapen schild, dat met allerlei kleuren en figuren werd beschilderd. Het drietal der schildkens in het blazoen der Sint Lucasgilde zou enkel het zinnebeeld der volmaaktheid beduiden. In de middeleeuwen was men inderdaad naïef en spitvondig genoeg, om met zulke beuzelachtige berekening

een dergelijk blazoen samen te stellen. Anderen beweren, dat de drie schildkens de schilder- beeldhouw- en bouwkunst verbeelden. Maar de bouwkunst behoorde destijds niet tot onze Gilde. Men rekende de bouwmeesters niet zoo zeer tot

de metselrijsnijders, als tot de eigentlijke metselaars ; en deze laatsten waren nooit afhankelijk van de Sint Lucasgilde, daar zij deel maakten van het Ambacht der Vier Gekroonden, bestaande uit de metselaars, steenhouwers, leidekkers en kasseiers. Van de graveerkunst kon er toen nog geene sprake zijn, en welk ander vak in het blazoen naast de schilder- en de beeldhouwkunst zou kunnen vertegenwoordigd zijn, is niet uit te maken.

De oorsprong van dit wapen onzer schilders is even duister. Er is beweerd, dat het den kunstenaars werd geschonken door den Duitschen Keizer Maximiliaan. Maar onze Antwerpsche Sint Lucasgilde bezat haar wapen reeds, toen deze Vorst nog nauwelijks de wieg was ontkropen. Op het jaar 1466 teekent zij de eerste versieringsletter in haren Liggere, en het is dit blazoen met de drie schildekens, dat beduidenisvol wordt vooruitgestoken door een manneken, welk het met de rechte hand vasthoudt aan een lint.

Dat dit wapen daar niet doelloos, maar wel met bepaald inzicht geschetst is, bevroedt men volkomen, wanneer men eenige bladen verder, op het jaar 1480, nogmaals eene beginletter geteekend vindt, die dáar weer op de juiste plaats een historisch feit herinnert.

De faam onzer kunstenaars breidde zich ook derwijze uit, dat zij weldra de gelegenheid zouden hebben, om hun talent te meten met dat der schilders uit andere steden van Nederland.

Op 3 Juli 1468 zou te Damme het huwelijk worden ingezegend van Hertog Karel den Stoute met Margareta van Yorck, de zuster van Koning Edward IV van Engeland. Daags daarna zou het vorstelijke paar stoetsgewijze naar Brugge

trekken, om in die hofstad der Burgondiërs met allen luister zijne intrede te doen. Voor deze plechtigheid spaarde het praalzieke Huis van Burgondië, als naar gewoonte, geene kosten. De Staten, of beter het Nederlandsche volk, dat de kunst evenzeer begon lief te hebben, was toch daar, om de schatkist weer aan te vullen, wanneer zij leeg was.

Zooals het toen reeds in al onze steden het gebruik was, werden er nu ook te Brugge eerebogen en stellagiën opgeslagen, waaronder de Hertog zijne bruid, met een gevolg van elfhonderd paarden, zou doorleiden.

Deze prachtige gevaarten moesten tooneelen voorstellen uit den bijbel, de lotgevallen van Adam en Eva en zinnebeelden naar het Hoogelied van Salomon.

Om die gewichtige werken heerlijk en vlug te voltrekken, waren de voornaamste kunstenaars uit alle gewesten opgeroepen, en Antwerpen was er vertegenwoordigd door zijne schilders: Willem Coddeman, Govaert de Muelenere, Hendrik Bastijn, Jan Thomaes, Jacob Tonis, Lucas Adriaens en Jan Casijn.

Allen waren leden onzer Sint Lucasgilde, en de vier laatsten waren zelfs hare Dekens.

Van Jan Snellaert van Antwerpen of Jan Snellaert van Doornik is er, bij de uitvoering dier zoo gewichtige kunstwerken, geen spoor te vinden. De School van Doornik werd er nochtans waardig vertegenwoordigd. Jacques Daret, toenmaals haar beroemdste meester, was de leidsman van al de schilders, die aan de versieringen van Brugge werden gebezigd.

Om die reden nu veronderstellen, dat Daret zijne kunstbegrippen en het karakter der School, die hij vertegenwoordigde, heeft overgebracht op onze Antwerpsche, is weer al te

gewaagd. Al de werken, die onder zijn toezicht te Brugge werden uitgevoerd, bestonden toch maar uit breede versieringschilderingen en zij duurden hoogstens eenige weken, waarna elkeen weer naar zijne haardstede terugtrok. Met zulk slag van werk oefent men stellig luttel invloed uit, en in alle geval vormt men op dien geringen tijd geene School, die eeuwen lang kan voortleven.

In Antwerpen weergekeerd, gingen onze kunstenaars wel eenvoudig, maar toch zeker voort met het leggen der grondvesten van de Sint Lucasgilde, die weldra de bakermat van wereldberoemde mannen zou worden.

Op 9 November 1470 wordt de verordening der schildersvereniging vernieuwd; en het vak moet dan alweer meer bloeiend zijn geworden, aangezien het inkomgeld verhoogd wordt op vijf gouden Rijnsche gulden, waarvan er één aan Onze-Lieve-Vrouwenkerk en de vier overige aan de Gilde zijn toegekend.

Ook worden er ditmaal in deze verordeningen maatregelen voorgeschreven, om de degelijkheid van het Antwerpsche kunstwerk te waarborgen. Alle hout, waarvan men de altaartafelen maken zal, moet zijne bepaalde dikte hebben en van goede soort zijn. - Geen schilder mag beelden of tafelen stoffeeren, dat is schilderen, tenzij dat het hout droog zij en gewaardeerd door de Regeerders der Sint Lucasgilde. Ook mag geen schilder tafelen stoffeeren in den vorst, te weten als het vriest, ten ware dat hij eenige kamer of stove hadde, daar hem de vorst niet en deerde. Insgelijks mag hij geen plaaster maken noch grond, het en zij gewreven, wel en deugdelijk, op eenen steen, zooals dat behoort. Wat men stoffeeren zal van aanzichten, handen en al wat er aankleeft, zal eerst gedoodverfd zijn. -

Het waardeeren der kunststukken gebeurde door de Dekens der Gilde, en zij hadden daarvoor, van elke altaartafel, 9 grooten Brabantsch. « Als kenmerk dat het werk gekeurd was, brandde men eene hand op den rug van het hout, als dit nog bloot was; maar als het ook gestoffeerd was, brandde men, naast die hand, ook het stadswapen, zijnde eene burcht, opdat de koopman weten zou dat het tweemaal gewaardeerd is. »

Over dit waardeeren ontstond er nog in dit zelfde jaar twist in de Sint Lucasgilde. De glazenmakers, wier werk ook door de kunstenaars moest beoordeeld worden, achtten zich gekrenkt, omdat hun ambacht niet altijd bij die keurders was vertegenwoordigd.

Toen hun gezelschap Jan Verhagen, in 1471, tot Deken der Gilde was gekozen, wist hij, buiten weet van zijnen Mede-Deken, de verordening weg te nemen, en hij overhandigde haar aan den Burgemeester der stad Antwerpen, met verzoek haar naar behooren te wijzigen. Alhoewel het bestuur der Gilde daartegen opkwam, vaardigde het Magistraat, op 30 Juli 1472, toch eene nieuwe verordening uit, waarin werd vastgesteld: dat de twee gekozene Dekens jaarlijks, in geschrift, de namen van « drie notabele mannen » zouden overgeven, waaruit de Stad er éenen zou benoemen, om met de Dekens de waardeering der werken te doen. Door deze latere bijbenoeming was het derwijze geregeld, dat er altoos een schilder, een beeldsnijder en een glazenmaker van de keurders zou deel maken.

Nu de ontfutseling harer privilegiën gepleegd was, deed de Gilde eene kist maken met drie sleutels, welke verdeeld werden, « opdat sulcken misval niet meer gebeuren soude. »

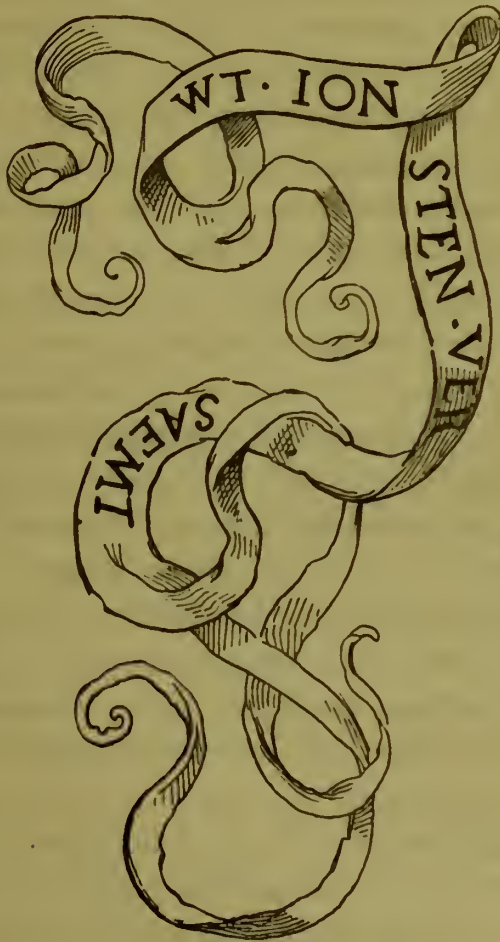
Deze onderlinge vijandelijkheid, in den schoot der Gilde zelve, schijnt dan toch geene uitgebreidheid te hebben genomen. Integendeel heerschte er tusschen al de verbondenen doorgaans veel broederlijkheid. Zelfs was het toen gebruik geworden, dat, bij het afsterven van eenen der gezellen, de Dekens en Oud-Dekens, gevolgd van al de leden der Sint Lucasgilde, het lijk tot aan zijne laatste rustplaats brachten. Om zulks met plecht en luister te kunnen doen, maakte de Gilde ten jare 1473 een « pellen » of baarkleed van blauw fluweel, geboord met taf en overdekt met een rood fluweelen kruis. Aan weerszijden van dit pellen waren er twee schilden genaaid, waarop de beeltenissen van de Moeder-Gods en van Sint Lucas prijkten.

Onze kunstenaarsvereeniging klom eensklaps zeer in aanzien, toen in 1480 de Rederijkkamer « De Violiere » zich met haar versmolt. Dit gezelschap van dichters en tooneelliefhebbers bestond sinds onheugelijke tijden. Ten jare 1453 waren zijne verdiensten reeds dusdanig erkend, dat de stad Leuven het uitnoodigde, om op eene harer openbare plaatsen een spel te komen vertoonen voor Hertog Philips den Goede. Vele der beeldende kunstenaars maakten reeds toen deel van die Kamer. Nu zij zich met de Sint Lucasgilde vereenigde, werd dezer Oud-Deken, Jan Casus Wenckaert, ¹ ook de Factor der Violiere.

De reden dezer verbroedering en versmelting der vergoeders van Apollo met de verheerlijkers van Sint Lucas, wordt verklaard in den « Liggere » der Gilde, door de beginletter die bij het jaar 1480 is geschetst.

¹ Een schepenbrief van 20 Juni 1475 noemt hem : « *Janne Wenckaert, alias Casius, scildere...* » Met zijne vrouw, Maria Truydesoens, treed hij dan in bezit van het huis « De Cousse, » op de Korte Zouttui, thans het huis nummer 7 der Suikertui.

Op de zwierige golvingen van eenen feestelijk wuivenden wimpel, die tot eene J is geslingerd, staat in groote drukletters : WT . IONSTEN . VERSAEMT . Dat beteekent eigenlijk :

Uit genegenheid vereenigd; en, waarlijk, er was wel reden om dien hartelijken zin hier in toepassing te brengen.

Er is jaren lang gegist en verondersteld, wat toch die zonderlinge zinspreuk der Sint Lucasgilde beduiden mocht.

Niemand gelukte het eventwel dit raadsel op te lossen. Eenvoudiglijk haren oorsprong opsporen, was voldoende, om te bewijzen, dat de vereeniging der Violieren met de Sint Lucasgezellen de leus WT IONSTEN VERSAEMT had doen geboren worden. Zij bleef van dan af ook de kenspreuk onzer beeldende kunstenaars, die meest allen waren ingeschreven als liefhebbers der tooneelafdeeling de Violiere.

Deze samenvoeging der dicht- en tooneelkunst met de schilder- en beeldhouwkunde, kon niet anders dan goede vruchten dragen, daar zij den geest en het gevoel ontwikkelde der eenen, terwijl zij het oog en den smaak verfijnde der anderen. Bovendien leverde zij den kunstenaars nog een ander voordeel op. Ter aanmoediging der tooneelkunst hadden de Wethouders van Antwerpen de rederijkers doen bevrijden van den dienst der schutterij of burgerwacht, die destijds elkeen, zoo bij dag als bij nacht, en dat zelfs in tijd van vrede, onder de wapens kon houden. Nu de Violiere was ingelijfd bij het gezelschap der kunstenaars, wilden dezen ook van den zoo lastigen krijgsdienst ontslagen zijn. Dit voorrecht werd hun lang en hardnekkig betwist, door de zes Gewapende Gilden; maar de Sint Lucasgilde wist het toch tot in de volgende eeuw te handhaven.

De tooneelbeoefenaars brachten der Gilde ook nog een stoffelijk voordeel bij. Op Woensdag 17 November 1490, nam de stedelijke regeering van Antwerpen het besluit, ter aanmoediging der rederijkkunst, aan de Violiere en een ander gezelschap, de Goudbloem, alle jaren een hulpgeld te verleen van „ drie ponden grooten Brabantsch, tot onderstande ende behulpe van heur Camerhuere[n] ende andere lasten. »

De kamer onzer kunstenaarsvereeniging was toen in het

huis den Bok, op den hoek der Kammerstraat en IJzeren Waag. Daar oefenden zich onze rederijkers; de schilders hielden er hunne vergaderingen, en op Sint Lucasdag, evenals bij andere plechtige omstandigheden, werd er smakelijk gedischt, malsch gedronken en luidruchtig gefeest.

In hetzelfde jaar der vereeniging van beide kunstkringen werd dit merkwaardig feit nog bekroond door twee gewichtige zegepralen der Violieren. Te Leuven wonnen onze rederijkers den hoogsten prijs van het landjuweel, zijnde twee zilveren schalen; en te Veurne behaalde zij den eersten prijs, bij welke gelegenheid men hen vereerde met eene zilveren violierbloem, rond welke een band was geplooid met de zinspreuk :
WT IONSTEN VERSAEMT.

Al deze uitbreiding van kunst oefening en vermeerdering van aangename uitspanningen bewijzen, dat de welstand onzer schilders aanmerkelijk begon te klimmen. De kunstliefde der Antwerpsche bevolking was op dit tijdstip ook reeds zoo zeer ontwikkeld, dat onze eigene kunstenaars niet meer toereikend waren, om zoo veel gewrochten te leveren als de liefhebbers er wel begeerden. Van vele andere gewesten kwamen er al lieden « omgaende met schilderijen, » die onze straten en markten doorkruisten. Brussel vooral ventte hier, op die wijze, zooveel uit, dat de geestelijkheid het gunstig oordeelde daaruit haar voordeel te trekken.

Ziende dat de Pand der Predikheeren, waar men gouden en andere kostbare voorwerpen te koop bracht, zeer winstgevend was, zoo besloot het Kapittel onzer hoofdkerk ook eenen dergelijken Pand op te slaan voor het uitstellen van schilderijen, beelden en schrijnwerken. Ten jare 1460 was die Pand opgericht geworden, ter plaatse waar later de Lange

en de Korte Pandstraten werden aangelegd. De Onze-Lieve-Vrouwenpand bestond uit een vierkant open plein, omringd door houten kramen, die, vast naast elkander, onder een afdak waren opgeslagen.

In den beginne schijnen de kunsthandelaars weinig trek te hebben gevoeld, om, ten voordeele der kerk, met hunne koopwaar in haren Pand te komen voorstaan.

Als eigenares van dien Pand, bewerkte onze geestelijkheid eventwel, onder toezicht en met goedkeuring van het stedelijk bestuur, eene overeenkomst, waarbij « alle de ghene die metten schilderijen omgaen, het zij van buyten oft van binnen, » werden gedwongen in den Pand te komen uitstallen. Ten gevolge daarvan sloten de beide Sint Lucasgilden van Antwerpen en Brussel, op 13 November 1481, voor Schepenen onzer stad, met het bestuur der hoofdkerk een verdrag voor het gebruik van den Onze-Lieve-Vrouwenpand tijdens de jaarmarkten. De twee zijden des Pands werden op hunne gansche uitgestrektheid tot kunstkramen heringericht. Ieder mocht bij elke markt zooveel plaats gebruiken als hij behoefde. Als plaatsgeld moest men aan de kerk 2 grooten Vlaamsch betalen voor elken voet ruimte, gedurende de twee eerste jaren. De volgende twee en dertig jaren betaalde men alle markten 4 grooten Vlaamsch voor elken voet gronds.

Voor zoolang de twee jaarmarkten duurden, werd er eene kamer ter beschikking gesteld van de leden der beide Sint Lucasgilden, en desnoods zou men ook kosteloos eene plaats bezorgen, om hunne schragen en andere gereedschappen in te bergen.

Antwerpen en Brussel mochten elk eenen vertegenwoor-

diger kiezen, om al de in den Pand voorvallende geschillen te slissen. Indien zij het nochtans niet eens werden, dan moesten zij voor het kerkbestuur en de afgevaardigden der stad verschijnen, om door deze een onherroepelijk vonnis te hooren vellen.

De vertegenwoordigers onzer Sint Lucasgilde, welke deze overeenkomst met de kerk en de stad sloten, waren Jacob de Herde, schilder, en Jan Mertens, beeldsnijder, als Dekens; Jacob Tonis, schilder, en Jan Noijens, beeldsnijder, als waardeerders, en Jan van Wouwe, boeckschrijver, in naam zijner mede-gildebroeders. De verbintenis, welke deze vijf kunstenaars voor allen aangingen, werd ook bekrachtigd door de oud-Dekens en gezellen der Sint Lucasgilde : Jan Thomaes, schilder ; Jan van Houbraken, schilder ; Bartholomeus Meesens; Jan Snellaert, schilder ; Willem Sijmoenssone, Hendrik van Langdonck, glazenmakers; Hendrik de Bruyne, schilder, en Jan Casijns, schilder.

Die dwang der overheid, om in den Onze-Lieve-Vrouwenpand alleen uit te stallen, moge door de Antwerpsche en Brusselsche Sint Lucasgilden ambtelijk en goedsmoeds aangevaard geweest zijn, er waren toch nog vele kunsthandelaars, die er zich niet zoo gedwee wilden aan onderwerpen. Een plakkaat van 3 September 1484, door de stad afgekondigd, bewijst zulks. Het luidt : « Men cundicht ende gebiedt van sHeeren ende van der Stadt wegen, dat voortane een iegelijck, wie hij sij, van binnen ende van buyten den Lande van Brabant, met heuren outaertafelen, tafereelen, beelden, tabernaclen, choeren ende diergelijcke, gestoffeert ende ongestoffeert, van houte, van steenen ende van alle datter aen cleeft, nergens el voort doen en sal in de jaermercten van Antwerpen,

dan in Onser Liever Vrouwenpandt, bij 't Kerckhoff gestaen, bij de schilders van Brussele ende van Antwerpen, op te peyne van drien oude scilden, alsoe dicke ende menichwerfen dat gebuerde, te verbuerene bij den ghenen die daer jegens dade, deen derden deel daer af sHeeren behoef ende dander derdendeel der stadt ende 't derde derdendeel tot behoef van Sinte Lucasgulden in de voerschreven steden van Brussele ende Antwerpen. -

Uit dit plakkaat blijkt tevens klaar, welk slach van kunstgewrochten er den liefhebberen werden aangeboden. Alhoewel er geen enkel van tot ons kwam, zoo mogen wij toch gerust verklaren, dat zij eene volledige en prachtige tentoonstelling uitmaakten, welke getuigde van de bedrijvigheid der schilders en beeldhouwers en van de kunstliefde en den welstand onzer bevolking.

De Antwerpsche koophandel en de scheepvaart namen ook immer zoo wonderlijk toe.

De Vlamingen worstelden nog voortdurend met de kracht der wanhoop tegen het Huis van Burgondië, dat hunne vrijheidszucht bleef smoren en de uitputting van dit onverschrokken volk bewerken. De Bruggelingen meenden eenen oogenblik zich te kunnen redden uit dien hachelijken toestand. Zij waren behendig en stout genoeg, om op Maximiliaan zelve de hand te leggen, en hielden hem vier maanden gevangen. Ondertusschen sloegen zij, voor zijne oogen, de hoofden zijner aanhangers af. Die afschuwelijke rechtspleging deed den Vorst besluiten tot het teekenen van het doodvonnis van Brugge. Op 16 Mei 1488 sloot en bezwoer hij een vredetraktaat; maar, nauwelijks op vrije voeten en het gevaar ontkomen, schond hij, als naar gewoonte, zijnen

eed, die hem ditmaal toch maar was afgedwongen. Om zich te wreken over den geleden smaad en schrik, en om Brugge nu ineens den genadeslag toe te brengen, schreef hij, den 30ⁿ Juni van dit zelfde jaar, aan de nog aldaar gevestigde vreemde kooplieden, om naar Antwerpen te komen, waar hij hun al de mogelijke rechten en vrijdommen bood.

Dat was de doodslag van Brugge en de verheffing van Antwerpen tot eerste koopstad van Europa.

Door de nieuwe toeneming van stoffelijke welvaart ontstond ook al weder vermeerdering van geestesbeschaving. De Scheldestad werd nu het brandpunt van alle kunsten en wetenschappen; want uit alle oorden stroomden er geleerden en kunstoeffenaars te zamen. Het getal leden der Sint Lucasgilde klom ook voortdurend aanmerkelijk. Telde zij in 1453 slechts vijf en dertig gezellen, sedert dien, tot 1490, aanvaardde zij reeds tweehonderd en twaalf vrijmeesters, waartusschen wij zelfs eene verlichtster aantreffen, met name Margaretha van Mere.

Uit die gansche reeks van kunstbeoefenaars moest er dan toch wel eindelijk éen vooruittreden, om zijne gewrochten aan de bewondering van het nageslacht over te leveren.

III

QUINTEN MATSIJS ¹

Die eerste Antwerpsche schilder, wiens werken tot ons zijn gekomen, is dan ook een genie, ja, de grootste of althans de oorspronkelijkste meester, dien onze glorierijke kunstschool heeft voortgebracht. Zijn naam is Quinten Matsijs. Heel Antwerpen eert en prijst nog immer dien naam, en tot zelfs de kinderen houden er zich met voorliefde mede bezig.

De volkslegenden, waarmee het hoofd des gevierden

¹ Geraadpleegde bronnen en werken: — *Tal van handschriften berustende ter stedelijke archief van Antwerpen.* — *Pietorum aliquot celebrium Germaniæ inferioris effigies unacum Dm. Lampsonii elogiiis, Antverpiæ, 1572.* — *Het Leven der Doorluchtighe Nederlandtsche, en Hooghduytsche Schilders, by een vergadert en beschreven, door Carel van Mander, schilder, Alckmaer, anno 1604.* — *Metamorphosis, ofte wonderbaere veranderingh' ende leven van den vermaerden Mr Quinten Matsys, constigh grof-smit, ende schilder binnen Antwerpen... l'Antwerpen, by Franchoys Fickaert, onder Onze Lieve Vrouwen Thoren, in den gulden Enghel, teghen over den Bornput van den selven Quintijn ghemaect, Anno 1648.* — *Den Antwerpschen Protheus, ofte Cyclopschen Apelles; dat is: Het leven, ende konst-rijcke daden des vuyt-nemenden, ende hoogh-beroemden M^r. Quinten Matsys: van grof-smidt in syn-schilder verandert... door A. v. F. (Alexander van Fornenberg) schilder, Antwerpen, 1658.* — P. GÉNARD, *Quinten Masys, (in De Vlaamsche School) Antwerpen, 1855, 1856, 1869.* — EDW. VAN EVEN, *l'Ancienne École de peinture de Louvain, Bruxelles, 1870.* — *Catalogue du Musée d'Anvers, Anvers, 1874.*

kunstenaars als met eenen krans van lauweren is omstrengeld, zijn zoo zonderling als dichtertlijk.

Volgens die volkslegenden en tevens ook naar het oordeel onzer meest bevoegde oude geschiedschrijvers, is Quinten Matsijs een zoon der Scheldestad. Zulks wordt nu hardnekkig betwist en de bewijsoorkonden zijner geboorte binnen Antwerpen moeten nog wel geleverd worden; maar er is ook nog niet afdoende getoond, dat hij elders het levenslicht zou hebben ontvangen, en tijdens het leven zijner kinderen drukte men toch onder zijn afbeeldsel, dat hij een Antwerpsche schilder was. Daarom houden wij hem dan ook voor eenen Antwerpenaar van echten bloede. Zijn levenslang verblijf in onze stad, zijne nauwe betrekkingen met hare ingezetenen, zijne verknochtheid aan hare zeden en gebruiken en de verheerlijking harer eigenaardige schildersschool zouden hem toch het volle Antwerpsche burgerrecht schenken, indien hij dit niet reeds door zijne geboorte verkregen had.

De volksoverlevering wil ook, dat onze Quinten de zoon was van eenen kundigen Antwerpschen smid. De gekende smid onzer hoofdkerk, Jan Massijs en zijne vrouw Margaretha van den Eynde, die nu algemeen worden gehouden voor den vader en de moeder van onzen beroemden schilder, schonken hem echter het leven niet. Schepenbrieven der stad Antwerpen van de jaren 1465 en 1475 getuigen onbetwistbaar, dat deze echtelingen geene andere kinderen hadden dan deze vier: « Costen, Jan, Claus ende Katline, wettige kinderen wilen Jan Massijs, des smits, daer moeder af is Margriete van den Eynde... »¹

¹ De voogden dezer kinderen waren: « Joes Massijs ende Cornelis Yenten, alias van Molle, cleermakere, van stadswegen; Jan van Cantelbeke en Cornelis van den Eynde,

In alle geval moet onze Quinten Matsijs toch stellig in de nabijheid eener smederij geboren zijn, en dat wel omstreeks het jaar 1460.

Vader Matsijs was reeds gestorven, toen zijn zoontje, Quinten, nog niet lang van de moederborst was gespeend. De moeder-weduwe hoopte niettemin op haar knaapje, en zij zette de smederij voort.

Natuurlijk dat de zaken niet zoo voorspoedig gingen als onder het waakzaam oog van den afgestorven baas. Maar de kleine Quinten kneedde reeds het gloeiend ijzer, toen zijn hoofdje nog maar nauwelijks boven het aanbeeld was uitgewassen. Zoodra hij de jongelingsjaren had bereikt, nam hij de leiding van het werkhuis op zich. Zijn edel kinderharte hoopte der goede moeder spoedig te kunnen vergelding schenken voor al het jammer en de ontberingen, die zij te verduren had.

Matsijs was een dier wondere geesten, wien de kunst ingeboren is. Ofschoon maar een smid, wist hij toch met het ruwste der gereedschappen, met den hamer, ijzeren stronken, bladen en ranken te scheppen, die de natuur in zwier en vorm schier evenaarden. Zooals onze meeste vernuftige werkers van dien tijd, had hij ook leeren teekenen, was zijn oog geoefend op de natuur en had hij insgelijks kunstsmak en liefde voor al wat schoon is. Zoo maakte hij zijne beroemde ijzeren putkevie, die als een pronkstuk op de Groote Markt werd geplaatst. Niet alleen werkte hij voor de hoofdkerk van

vander moeder wegen, als naeste vrienden, magen ende geleverde memboren metten rechte.» In hoe nauwe familiebetrekkingen deze Joes Massijs en Cornelis Yenten tegenover de weezen staan, valt nog na te sporen; Jan van Cantelbeke en Cornelis van den Eynde waren de neef en de broeder der weduwe; want Margaretha van den Eynde was dochter van Claus van den Eynde, timmerman, en van Dingne van Cantelbeke.

Antwerpen, maar ook voor de Sint Peterskerk van Leuven vervaardigde hij eene doopvont en eenen ijzeren altaartuin, en zelfs leverde hij de ijzeren sieraden voor eene graftombe van Koning Edward IV van Engeland.

Deze werken, die door elkeen werden bewonderd en geprezen, verbreidden zijne faam als kunstsmid, en hij achtte zich hoogst gelukkig door de overtuiging, dat hij nu niet alleen de steun, maar ook de trots zijner geliefde moeder zou mogen blijven.

Het noodlot, of beter zijne gelukstarre, besliste er nochtans geheel anders over. In plaats van zijne oude moeder door zijne vlijt en zijne bekwaamheid te kunnen opbeuren en ondersteunen, werd hij, nauwelijks twintig jaar oud, plotselings zoo ernstig ziek, dat zijn leven in gevaar verkeerde. Eene ongelukkige liefde was niet vreemd aan deze ramp.

De Latijnsche dichter en schilder Dominicus Lampsonius, die te Brugge in 1533 geboren werd, getuigt dit reeds in verzen, die onder het afbeeldsel van den smid-schilder werden gesneden, en te Antwerpen uitgegeven, terwijl de kinderen van Quinten Matsijs nog leefden.

Ook Karel van Mander zegt desaaangaande : - Daer wort van den oorsprongh oft oorsaeck van zijn Smitsambachtsverwisselinghe, en toegang tot der Const, een ander vertellinghe, veel, oft ghemeenlijck gedaen : te weten, dat hy Smit wesende, verliefd werdt, en hem begaf te vryen een aerdigh schoon Meysken, in welcke vryagie hy hadde een tegen-ghenoot, die een Schilder was ; maer dat het Meysken meer sin hadde aen den persoon van Quintijn ; dan, haer mishaeghde dat vuyl Ambacht, wenschende dat Quintijn den Schilder waer gheweest, en den anderen den Smit : t welck Quintijn verstaende,

soude door de groote liefde ghedronghen wesende, zijn Smits hameren uyt der handt gheleyt, de Pinceelen aenghegrepen, en hem gantsch vlijtich, en gheluckich tot de Schilder-const begheven hebben, om alsoo zijn alderliefste te behaghen, en t'zijn deele te moghen vercrijghen. »

Matsijs onderstond eene lange en zware ziekte, en zijne moeder schreide bitter bij zijne sponde. Hunne middelen van bestaan geraakten gansch uitgeput, en Quinten lag nog immer beweegloos op het ziekbed uitgestrekt. Zijne bedrukte moeder gaf den moed niet op, en bleef bestendig, als zijn schutsengel, over hem waken. Eindelijk had hare standvastige moederlijke zorg hem aan de klauwen des doods ontrukkt. Maar de kwaal had hem zoo langdurig en onbarmhartig aangegrepen, dat al zijne lichaamskrachten waren ondermijnd. Wel kon hij, door zijne moeder rechtgeholpen, overeind in het bed zitten; doch zijne ontvleschde beenen konden den last van zijn lijf niet meer torschen, en derhalve viel er niet meer aan het hervatten van den slafelijken smedersstiel te denken.

Het grieve den goedhartigen zoon zoo diep, dus werkeloos te moeten blijven, terwijl zijne geliefde moeder alles ontbeerde. Al dengenen die hem kwamen bezoeken klaagde hij zijn leed; maar hij ontving veel troostende woorden en luttel raad, die hem redden kon. Ondertusschen werd het vastenavond en het was te Antwerpen toen het gebruik, dat, omstreeks dien tijd, de zieke lieden of lazarussen « in de stadt omginghen, draghende een groote houten ghesneden ghestoffeerde keers. » Op hunnen stoetsgewijzen doorgang stroomden vele nieuwsgierigen te zamen; want de kranken deelden dan aan de kinderen « papieren sanctkens oft heylighkens uit, die van

hout-print en afgheset waren. » Het vertier dezer afgezette of gekleurde beeldekens was dus zeer groot, en menige jonge of mislukte schilder vond in het verlichten van dergelijke hout-sneeplaatjes een sober bestaan.

Een meewarige vriend, die trouw aan Quintens ziekbed stond, waagde het, hem den weinig troostbelovenden raad te geven, van ook een bestaan te zoeken met het afzetten van zulke « sanctkens. » De voorslag beviel hem ; want in zijnen wanhopigen toestand wilde hij zelfs het onmogelijke beproeven, zooals de drenkeling, die zich aan den drijvenden stroohalm vastklampt om zich vlot te houden. Men verschafte den half-lammen kranke verven en penseelen, en hij stelde zich aan het werk.

Zijne eerste proef was eventwel reeds zoo gelukkig geslaagd, dat zij niet enkel hem zelve en zijne moeder, maar ook zijne vrienden verbaasde. Er was een kunstmirakel geschied, dat zelfs de knapste meesters der Sint Lucasgilde kwamen huldigen. Matsijs was kunstenaar in de ziel en moest dus wel in alle vakken uitmunten. Ook zijn verliefd hart gaf hem kracht en sprak hem moed in. Zooals ieder het hem toewenschte, riep ook hij : Ja, ik moet schilder worden ; want daardoor red ik niet alleen mijne moeder, maar ik moet er ook eene bruid door veroveren, die mij door eenen schilder betwist wordt ! Die gedachten deden hem het hoofd gloeien en joegen zijn bloed warmer door al zijne leden. Zijne krachten kwamen terug, en de zoo lang weerspannige beenen begonnen te gehoorzamen. Eindelijk hielp zijne gelukkige moeder haren herstelden jongen van de sponde, die hij eerst gevloekt had, maar nu zegende, omdat zij hem in eene nieuwe baan had gevoerd, waar liefde en glorie hem verbeidden.

Bij welken kunstmeester onze Quinten ter schole ging, is in zijnen tijd niet geboekstaafd geweest. Van Mander, die in de levensbeschrijving van Matsijs vergeten had er van te gewagen, herstelt, achter in zijn boek, die nalatigheid door de terechtwijzing: « Quintijn Macijs hadde 't schilderen by niemant gheleert. »

Karel van Mander is een gewetensvolle schrijver, die voor het opstellen van *Het Leven der Doorluchtighe Nederlandtsche en Hooghduytsche Schilders*, te Antwerpen zelf kwam nasporingen doen, en dus de toen nog levende kinderen van Quinten Matsijs moet geraadpleegd hebben.

Hoe gewaagd zijne zoo stellige verklaring aan velen ook moge schijnen, toch moet zij waar zijn.

Het gebruik wilde toen wel, dat de beginneling zich, tuschen zijn elfde en zestiende jaar, eenen meester koos, om onder diens leiding gedurende drie, vier of vijf jaren in het vak te worden ingewijd; maar, wanneer Matsijs den hamer tegen het penseel verwisselde, was hij geen kind meer. Hij telde ruim twintig jaar. Hij was ervaren teekenaar en had kunstsmaak, zooals dit bleek uit zijne beroemde ijzerwerken. Op zijn ziekbed leerde hij het penseel houden en het palet bereiden. Wat heerlijk gebruik hij van zijne kleuren wist te maken, bewees hij door het bemalen der « sanctkens. » De gave van het koloriet, de harmonie en poëzie der tonen lag hem in het oog zooals het overigens bij een oprecht schilder toch behoort. Zijn verstand was reeds volkomen gerijpt, en hij, de groote denker, had derhalve gezond oordeel genoeg, om overtuigd te zijn, dat men in het werkhuis wel den kunstenaar voorbereidt, maar hem geenszins vormt. Schilder worden leert men niet;

daarvoor moet de natuur hebben gezorgd. De wijze raadgevingen en goede wenken eens behendigen meesters, kunnen de kunstenaarswording wel bespoedigen, maar niet doen ontstaan. Wil een meester meer doen dan den kweekeling onderricht geven in de uitvoeringsmiddelen van het vak, dan doodt hij al het zelfstandig denken en handelen. Van eenen man met degelijk aangeboren talent maakt hij een hersenloozen en werktuigelijke nabootser. Matsijs moet dat ook hebben geweten. Daarom zal hij, op zijnen leeftijd, en begaafd als hij was, schuw zijn geweest, om zich nog rechtstreeks onder de leiding van eenen meester te stellen.

Hij kon zich genoeg door zelfonderricht ontwikkelen en volmaken, bij het bestudeeren der puikgewrochten eener schitterende School. Aandachtige beschouwing en wijze ontleding van prachtige toonbeelden leeren den kunstenaar meer, dan al de rechtstreeksche lessen van eenen meester.

Eene dergelijke zelfontwikkeling zou veel inspanning, ja, taai geduld vergen ; maar daarom had hij een echt kunstenaarskarakter ; daarom was hij Quinten Matsijs, die van smid schilder moest worden. Aldus leerde hij langzaam, maar zeker, degelijk en zonder in het minste zijne natuurgaven te schaden. Het schuwen van rechtstreeksch meestersonderricht en het bestudeeren van al de puikgewrochten onzer Vlaamsche School, lieten Matsijs toe zichzelf te blijven, en het is ook daarom, dat hij zoo eigenaardig, zoo nieuw, zoo waar, zoo indrukwekkend schoon en kleurrijk is.

De overlevering moet van Mander dus de trouwe waarheid hebben doen boeken, wanneer hij, achter in zijn boek, in een toevoegsel aan de levensbeschrijving van den smid-

schilder, verklaart : « Quintijn Macijs hadde 't schilderen by niemant gheleert. »

Wanneer men deze meening als waarheid aanneemt, wordt het ook duidelijk waarom hij noch te Antwerpen, noch elders, zooals het behoorde, in eene Sint Lucasgilde als leerling staat aangeteekend ; en opgelost ware insgelijks het moeilijke vraagpunt, waarom hij zoovele jaren palet en penseelen hanteerde, alvorens eene gekende schepping te leveren voor het nageslacht.

Een onlangs ontdekt handschrift, van den Latijnschen geschiedschrijver Molanus, wil nochtans, dat Matsijs, als hij van het smeden had afgezien, zich in de schilderkunst ging oefenen onder de leiding van zekeren schilder « Rogier » genaamd, dien men meent Rogier van der Weyden te zijn.

De hier bedoelde meester is waarschijnlijk Rogier van der Weyden II, kleinzoon van Rogier van der Weyden I, welken men gewoon is « den oude » en eertijds ook wel Rogier van Brugge te heeten.

Rogier van der Weyden II was inderdaad een uitstekend Vlaamsch kunstenaar. Hij had zijne kunstbegrippen ook geput uit de beschouwing der heerlijke gewrochten van zijnen grootvader en naamgenoot, die eerst bij Robert Campin de School van Doornik bestudeerde, doch zich te Brugge volmaakte onder de leiding van Jan van Eyck. Daarom noemde men hem vroeger doorgaans « Rogier van Brugge. »

Rogier van der Weyden I had dus zijne kunstenaarsziel gelouerd en gelaafd aan de bron zelve der Vlaamsche School. Daarom was hij ook even eenvoudig van opvatting en godsdienstig van gevoel als zijn laatste meester. Niettemin had de geringe tijdruimte van het vierde eener meer wereldsche eeuw,

reeds haren invloed op hen uitgeoefend. Hij was meer realist geworden dan zijn beroemde Vlaamsche voorganger. De godsdienst bleef bij hem ook wel altoos hoofddoel; maar de aardsche wêzens traden soms ook op het voorplan, al is het dan nog om het hemelsche te verheerlijken.

Zijne Kruisafdoening, die in het museum van Madrid is opgehangen, toont ons zijne neiging naar dramatische handeling en zijn pogen, om den gemoedstoestand meer door de houding dan door de gelaatstrekken uit te drukken.

Ook besteedde hij nog meer zorg aan de prachtige kleedsels en aan het inwendige der gebouwen, waarin de mirakelen en gewijde tooneelen, die hij voorstelt, geschieden. In den ogivalen tempel zijner Zeven Sacramenten, uit het museum van Antwerpen, doet hij eene stoute, doch niet geslaagde poging, om diepte aan te brengen.

Alvorens onder de leiding van van Eyck te staan, moet hij zich nog van de temperverspenseeling bediend hebben; want zijne schildering is doorgaans miniatuurachtig. Bij den hoofdman onzer oude Vlaamsche School kreeg zijn koloriet echter die helderheid en warmte, die wij in zijne gewrochten bewonderen.

Met al die hoedanigheden, moesten de scheppingen van dezen meester dus echte studiestukken, ja, ware toonbeelden zijn voor eenen kweekeling onzer Vlaamsche School.

De jongere Rogier van der Weyden wies ook tot meester op onder het bewonderen en bestudeeren dier puikgewrochten; want de grootvader stierf, toen de kleinzoon nog maar vier jaren telde. Zijn vader, Peter van der Weyden, die een middelmatig schilder was, leidde, wel is waar, zijne eerste stappen in de baan der kunst; maar de Jongere Rogier

vormde zich toch geheel en al naar Rogier den Oude. Evenals deze, was hij dichterlijk en gevoelvol. Zijne kleur was ook warm en heerlijk. Van vormen was hij malscher en ronder; hij teekende meer gekuischt en toonde vooral eene uiterste keurigheid in het uitvoeren der handen. De studie der gewrochten van dezen meester was dus zeer geschikt om den begaafden Matsijs tot eenen der grootste schilders te doen opgroeien. Dat hij ooit de eigentlijke leerling van eenen Meester Rogier of van der Weyden zou geweest zijn, is zelfs door Molanus niet bepaald gezegd. Met van Mander nemen wij dus aan, dat Matsijs zich nooit rechtstreeks onder de leiding van eenen meester stelde, en zich enkel ontwikkelde door het bestudeeren hunner eigenaardigste en prachtigste tafereelen.

De meesters, die hem aldus tot voorbeeld dienden, kunnen zoowel de van Eycken als de van der Weydens, en zelfs Dirk Bouts van Haarlem zijn, die te Leuven zijne puikwerken schiep. Aan uitheemsche Scholen ontleende Matsijs niets. Hij verliet nimmer zijn vaderland, en de vreemde meesterstukken der schilderkunst waren nog al te zeldzaam, om onder het bereik te komen van den smid-schilder.

Met stille begeestering doordrong hij zich van den scheppingsgeest zijner groote Vlaamsche voorgangers; doch zijne kunstgewaarwordingen vertolkte hij door het penseel op eene wijze en met middelen hem alleen eigen.

Hoe het zij, ongeveer dertig jaren oud, werd hij toch reeds, in 1491, als vrijmeester der Antwerpsche Sint Lucas-gilde aangenomen.

Daar geen zijner nog bestaande werken van zoo vroeg dagteekent, zoo is het niet mogelijk den indruk te bepalen, dien zijn optreden als meester tusschen onze kunstenaars

maakte. Die indruk moet nochtans niet groot zijn geweest. Wel werd hij in Sint Lucasgilde aanvaard, zonder gehouden te zijn geweest voor haar leerjaren te doen; maar de verordening van 1442 liet zulks reeds toe, - zoo eenig goed gezelle der vrijheid van de Gilde weerdig ware. » Dat hij zonder ophef, ja, schier onopgemerkt zijne kunstbaan intrad, zou men kunnen opmaken uit het feit, dat maar eerst in 1495 zekere « Ariaen » hem als leerling wilde volgen. Daarna ontvangt hij weer in zes jaren niemand in zijn werkhuis. In 1501 wordt hij tot meester gekozen door Willem Muelenbroec, in 1504 door Eduwart Portugalois en in 1510 door Hennen Boeckmakere. Niet een dezer kweekelingen nochtans bracht het waarschijnlijk zeer verre, aangezien geen enkel hunner gewrochten is bewaard gebleven.

In het geheel slechts vier leerlingen voor eenen meester als Matsijs, terwijl zijne tijdgenooten, die ons enkel bij naam bekend zijn, er niet zelden het dubbel, ja, het driedubbel in hun werkhuis lokten! Wat daarvan de oorzaak was, blijft raadselachtig. Wellicht bleef de wijze kunstenaar nog vele jaren na zijne aanvaarding in de Sint Lucasgilde zijne studiën in stilte voorzetten, en was dit de reden zijner ingetogene optreding in de kunstwereld. Zijne werken zelve pleiten ook voor die meening. Hoe men ze ook bestudeere en vergelijke, men kan er maar geene trapsgewijze ontwikkeling in ontwaren. Hoe klein ook en eenvoudig, het blijven toch allen uitgelezene kunstjuweelen. De hand, die ze teekende, aarzelde geenen enkelen stond. Al hunne kleuren liggen vast en heerlijk, en immer in zoet akkoord naast elkander. Als opvatting getuigen zij altoos van de mannelijke ervaring, van de wijsheid en de geesteskracht des volslagen meesters.

Daar Matsijs eerst op rijpen leeftijd den hamer tegen het penseel verwisselde, zoo had hij ook te veel gezond oordeel, te veel kunst- en eigenliefde, om zwakke of middelmatige gewrochten in de wereld te zenden.

Het is wel mogelijk, dat hij aanvankelijk 'nog lang en herhaalde malen zijne vaardigheid toetste bij het schetsen en verlichten op papier of perkament, zooals hij op zijn ziekbed begonnen was. Niet alleen zijne uiterst fijne teekening, maar zelfs vele der kleuren, waartoe hij voorliefde had, doen onwillens denken aan de miniatuurschildering zijner eeuw. Als herinnering aan die lange en ernstige studie, brengt hij waarschijnlijk ook daarom die verlichte of gekleurde handschriften later terug in zijn groot tafereel *De legende van Maria's geboorte*, dat men meent ook gansch in temperverf gemaald te zijn.

Welke zijner nog bestaande werken Matsijs het eerst ontwierp, is, na hetgeen wij desaangaande gezegd hebben, niet vast te stellen. Slechts enkele dragen een jaartal, en het vroegste daarvan dagteekent slechts van achttien jaren nadat hij in Sint Lucasgilde als schilder werd aangenomen. Aanvankelijk moet hij zich toch wel bepaald hebben bij het scheppen zijner beroemde hoofden en halflijfsche figuren; want voor het uitvoeren van grootere ontwerpen mangelde het hem aan degeelijke aanmoediging bij het intreden zijner kunstenaarsloopbaan.

De geschiedenis leert ons, dat slechts diegenen groote scheppingen in het leven riepen, welke onder de bescherming van milde Mecenassen stonden.

Jan van Eyck leefde aan het Hof van Philips den Goede in pracht en weelde. Indien daaraan te twijfelen ware, zou men het duidelijk kunnen zien aan zijne goudlakenen tronen,

aan zijne prachtige gewaden, zijne kostelijke harnassen, zijne rijke tapijten en de opgesmukte luthoven, die zijne achtergronden versieren. Rogier van der Weyden I schiep zijne heerlijkste gewrochten, toen hij den titel voerde van « portretteur » der stad Brussel, en Dirk Bouts vervaardigde zijn meesterwerk als schilder der stad Leuven.

Omstreeks het einde der xv^e eeuw was de kunstaanmoediging kariger geworden. Toen Hans Memling binnen Brugge de keurigheid zijner penseelen kwam toonen, vond hij nog maar luttel ondersteuning bij het Burgondische Hof. De beruchte Karel de Stoute had al zijne inkomsten noodig, om zoolang te oorlogen, tot hij op 7 Januari 1477 de neerlaag kreeg te Nancy, en zijn verminkt lijk daar, halfnaakt in het ijs vastgevrozen, werd teruggevonden. Met zijne dichterlijke penseelgewrochten hief Memling dan ook den zwanenzang aan der School van Brugge.

Matsijs was de schilder van Vorst noch Stad; na lang wachten, werd hij gelukkiglijk de schilder der ambachtslieden.

De Antwerpsche bevolking was immer bij uitnemendheid kunstlievend, zooals zij het nog is. Voorheen bepaalde zich deze schoone hoedanigheid niet bij eene loutere genegenheid; maar, ingericht tot Gilden en Genootschappen, hadden onze werklieden ook het vermogen om de kunst aan te moedigen, en dat zelfs op breede schaal.

Van het geringe dagloon, dat zij wonnen in het zweet huns aanschijns, brachten zij nog jaarlijks, tot zelfs wekelijks, eenige penningen naar den algemeenen spaarpot, die immer aangroeide, tot zij er die trotsche gildenhuzen of prachtige tafereelen mee konden doen vervaardigen, welke thans nog ons aller bewondering en verbazing afdwingen.

Het was het Ambacht der Schrijnwerkers, dat, in 1508, Quinten Matsijs de middelen en de gelegenheid aan de hand gaf, om eene schepping op te hangen, die ten eeuwigen dage tot roem der Antwerpsche Schilderschool zou strekken.

Zooals alle werkmansverenigingen, bezaten ook de schrijnwerkers eenen altaar in Onze-Lieve-Vrouwenkerk. Zij hadden zelve dien altaar opgetimmerd, en nu diende er ook een meesterstuk in te prijken, waardig van den grootschen tempel, onder wiens wijde bogen het voor het nageslacht berusten zou. Quinten Matsijs scheen hun de man, welke deze taak op eene waardige wijze kon volvoeren.

De prijs, voor welken hij zijn werk leveren zou, werd bepaald op slechts 300 gulden, die dan nog maar in drie termijnen konden worden voldaan.

Winstbejag was nimmer het levensdoel van den edelhartigen Quinten. Hij zette zich moedig aan den arbeid en zegende het aanbod, dat hem de schoonste gelegenheid gaf om eens te toonen, wat de gewezen vernuftige smid wel als kunstschilder vermocht.

Hoe prachtig, hoe grootsch, hoe ideaal Matsijs deze eerste bestelling op ruime schaal uitvoerde, kan men zien in ons museum van Antwerpen.

In die éene schepping kan men Quinten geheel en al waardeeren; want het is zijn meesterstuk, ja, het meesterstuk der Antwerpsche Schilderschool. Dit enkele gewrocht ontleden en bestudeeren, in vergelijking met onze andere puikstukken, en tevens zijne lotgevallen verhalen, is de geschiedenis maken der gansche Vlaamsche Schilderschool.

Het altaarstuk der schrijnwerkers is op paneel geschilderd, zooals het toen nog uitsluitelijk het gebruik was. Het bevat

een middenstuk met twee dubbel beschilderde vleugeldeuren. Het middenstuk verbeeldt de Graflegging Christi. De vleugel rechts toont Sint Jan in de olie, en de vleugel links De Onthoofding van Sint Jan den Dooper. Op de keerzijde der deuren staan, in grauwwerf ¹ de beide heiligen Joannes, die de patronen zijn van het Ambacht der Schrijnwerkers.

Het middenstuk : de Graflegging Christi, is de prachtigste, de indrukwekkendste, de volmaaktste schepping, die ooit door een Vlaamsch penseel voltrokken was. In het midden, en gansch op den voorgrond, is het doode lichaam van den God-Mensch neergelegd, op een uitgespreid laken. Dat naakte lijk draagt al de sporen eener lange en wreede marteling, en toch zweeft er over die afgeteerde leden en over dit bebloede hoofd iets ideaals, iets geheimzinnig verhevens, dat u, als het ware, in ontzag op de knieën nederdrukt. Zoolwel als de verrukte aanschouwer, is de gansche groep, in eenen halven kring om het goddelijk slachtoffer geschaard, er toe aangetrokken door een gevoel van eerbiedig medelijden. De mannelijke Nicodemus is op de linke knie neergezegen. Hij heeft het ontspannen lichaam onder de armen gevat en steunt het in den rug met zijne rechte dij. Jozef van Arimathea houdt het gewonde hoofd van Christus voorzichtig tusschen de beide handen, en met diepe smart peilt zijn oog de gaten, die de doornen der matelkroon in den verheven schedel boorden. Naast deze beide mannen staat een krijger, met een doek de

¹ Deze wijze van schilderen met éene enkele kleur, waarbij alleen van licht en schaduw wordt rekenschap gehouden, werd door onze kunstenaars der xvie en xviie eeuw, « in wit en zwart » genoemd. Later heette men het « grauwtjes », welke benaming nog op heden bij velen behouden bleef.

doornenkroon vasthoudend, terwijl hij angstig vóór zich staart. Achter het lijk des Zaligmakers, knielt zijne moeder. Met de saamgevouwen handen biddend ten hemel gericht, jammert zij over den dood van haren geliefden, aangebeden zoon. Joannes buigt zich om de bedrukte moeder met de beide handen te ondersteunen. De weenende Magdalena bukt zich medelijdend en reinigt met hare vlottende haren de bebloede voeten van Jezus, wiens linke hand ook deelnemend wordt vastgehouden door de halfgeknieelde Maria Salome, welke eene spons aanvaardt van eene der beide bedrukte vrouwen achter haar.

Boven de gansche groep verheffen zich steile rotsen, op wier kruin Christus is gekruisigd geweest, en waar de beide moordenaars nog aan den schandpaal genageld hangen. In het verre verschiet ontwaart men Jerusalem, en daar achter, een beneveld gebergte, dat zich tot aan den bewolkten hemel verheft.

In geheel deze schepping bewijst de wonderbare smidschilder niet enkel dat hij een groot denker, een keurig teekenaar en een prachtig schilder is, maar hij toont ons tevens, dat hij in de kunst een machtige baanbreker was, zooals er vóór hem nooit een was opgetreden.

De van Eycken en hunne volgelingen hadden er zich bij bepaald, de zielstoestanden hunner ingetogene personen weer te geven, of wel verscheidene gebeurtenissen in één en hetzelfde tafereel voor te stellen. Men wist niet op welk deel van de samenstelling den blik te laten rusten, daar er een eigenlijk brandpunt in ontbrak. Ook de bijzaken en datgene, wat onze latere schilders « bijwerk » noemden, schonden immer de eenheid der handeling. Wat de oude

Vlaamsche schilders op aarde lieten gebeuren, stond nog immer in rechtstreeksche betrekking met den hemel. Daarom kozen zij ook meestal het ruime veld, of ten minste vertrekken met opene deuren en vensters, langs waar men de hemelgeesten uit de lucht zag dalen, om met de aardbewoners in gemeenschap te treden.

Van Eyck in zijne Graflegging van Jezus (te Weenen), Rogier van der Weyden in zijne Kruisafdoening (te Madrid), en Dirk Bouts in zijne Martelie van Sint Erasmus (te Leuven), hadden getracht de eenheid van handeling daar te stellen zonder daarin te slagen. Den beiden eersten mangelde het aan dramatisch gevoel, evenals aan kennis en smaak van groepeerings, en de derde was geen denker of zielenkenner genoeg, om eene volledige en ingrijpende samenstelling te omvatten.

Matsijs brak met verbazende vermetelheid af met de opvattingwijze zijner meesters. De godsdienst blijft wel is waar zijn doel, maar is niet meer zijn middel. Hij maakt gebruik van hemelsche, ja, goddelijke wezens; doch hij brengt ze vast op aarde, als menschen die voelen en lijden.

Zijne figuren worden levensgroot en treden gansch op het voorplan. Het verschiet, of althans de achtergrond, is er als geheel door verborgen. Zijne hemelen zijn ontdaan van alle bovennatuurlijke verschijnsels. Het zijn luchten, louter naar de natuur gemaald, en getrouw in overeenstemming met de dramatische handeling. Gebruikt hij bijwerk, dan is het slechts om den indruk van het geheel nog treffender te maken.

Schoon en ongekunsteld groepeerde hij al zijne personen om een enkel hoofdfiguur, dat het brandpunt is der gansche samenstelling, en waarheen al de andere zich als getrokken

gevoelen. Dat kon vóór hem niemand, en het blijft nog op den dag van heden het laatste woord der historieschildering.

Elk der figuren, die de groep uitmaken, is op zichzelf een meesterstuk van edele houding, van natuurlijk gebarenspel en ware gemoedsvertolking. Te zamen genomen, vormen zij een zoo schoon en boeiend geheel, dat zij den aanschouwer in het hart grijpen.

Matsijs voerde ook het karakteristieke van den mensch in de schildering. Vóór hem waren al de voorgestelde wezens gelijkaardig, om het even welke rol zij te vervullen hadden. De heiligen, de engelen, ja, de Moeder-Gods en God zelf, werden zoowel als de minste der stervelingen, slaafsch afgebeeld, naar de allendaagsche wezens die de schilder in zijne omgeving aantrof.

Meester Quinten ontleende insgelijks zijne beelden aan het werkelijke leven; doch hij deed zijnen keus wijzer en met oneindig meer smaak. In de wijde wereld zijn de menschen verscheiden genoeg, opdat de schilder er al de hem noodige modellen kunne onder vinden. Matsijs zocht en vond dus ook al zijne karakters en typen in de natuur; maar hij drukte er den stempel op van zijn geniaal vernuft. Zijne goddelijke wezens zijn verheven, ja, ideaal; zijne heiligen zijn vol adel en waardigheid; zijne martelaars begeesterde aanbidders van het bovennatuurlijke; zijne machtigen der aarde zijn trotsch en fier; zijne krijgers grof van vormen en hardvochtig van gemoed, en zijne beulen zijn nijdige en hartelooze kerels, die behagen scheppen in het pijnigen hunner slachtoffers.

Matsijs' figuren mogen niet altijd voor klassiek schoon worden gehouden; maar juist daarom zijn zij des te meer waar, en grijpen des te dieper den aanschouwer in het hart.

Wat aan de vormen in gezochte schoonheid moge ontbreken, vindt men ruimschoots vergoed in het karakteristieke van de leden. Zijn sommige wezens niet beelderig schoon, zij zijn toch allen waar en eigenaardig van uitdrukking.

De oudste Vlaamsche meesters lieten ook de ziel zich afspiegelen op het gelaat; doch die ziel was nooit anders dan kalm, gelaten, godsdienstig. Quinten, integendeel, roert al de snaren des gemoeds, dringt door tot de innigste gewaarwordingen der ziel, en zoo geeft hij ware en verscheidene karakters te aanschouwen. En dit karakteristieke ligt niet enkel in de zielsvertolking van het gelaat, maar ook in al de ledematen en toont zich duidelijk in de natuurlijke en toch geïdealiseerde handen, in de huidskleur der figuren, tot zelfs in den keus der kleederstoffen, waarin zij zijn gehuld.

De teekening van Matsijs is gemakkelijker, lossler, stouter dan die zijner voorgangers. Daar waar het er op aankomt uitnemend keurig en fijn te zijn, als in de aangezichten en handen, moet hij zelfs niet onderdoen voor den miniatuurachtigen Memling. Zijne omtreklijnen zijn grootsch en vast, en staan met elkander in een verband, dat men te vergeefs in oudere gewrochten zoeken zou. Ook behandelt hij zijne fijne penseelen zoo behendig en licht, dat de langdurige ziekte, die hem tot schilder maakte, gewis zijne stramme en eeltige smedershand veel moet hebben verteederd. Vooral zijne vleeschdeelen bewerkt hij met uiterste zorg en omzichtigheid. Er ligt daarover een wasem van onvatbare tonen, zoo zacht en vol poëzie, dat het oog er bij als verdwaalt in zoete mijmeringen. Zoo zuiver, zoo teeder, zoo zilverachtig kleurde hij zijne wezens en handen, dat nooit een penseel ter wereld hem daarin overtrof.

In de andere deelen zijner schildering is hij breed en krachtig. Het reeds zoo prachtige koloriet der van Eycken versterkt hij nog door het matter, en dus warmer, te doen voorkomen. Zijne verschillende tonen verrukken door hunne levendigheid, en de gansche kleurenpracht streelt het oog door de zachtheid en de harmonie, met welke alles te zamensmelt.

In het malen zijner draperijen en plooiën is hij weer malscher en luchtiger dan men het vóór hem was. Waarnemen hoe hij daartoe geraakte, is andermaal een bewijs leveren van zijn oorspronkelijk vernuft en vindingsgeest. Het bespieden der natuur had zijn scherpziende oog het raadsel doen oplossen van den tooverachtigen overgang van licht en schaduw. Wat hij zag wist hij in volle frischheid weer te geven, en door het wijs aanzetten en afnemen der tonen, bracht hij dien natuurlijken uitsprong, die diepte en golving in de stoffen, welke men het eerst in zijne werken bewonderen kan.

Die zelfde waarneming had ook zijne aandacht gevestigd op afstand en diepte in de samenstelling. Hij was niet meer schuw, gelijk de ouden, om zijne figuren anders dan naast elkaar te plaatsen. Stout stelt hij ze achtereen, en hij is reeds beslagen genoeg om ze op elkander te doen uitlossen. Het schijnt als stroomt er licht en lucht tusschen door.

Zijn stout talent drijft hem nog verder. Wat vóór hem niemand beproeven dorst, waagt hij ten uitvoer te brengen. Op de eene smalle vleugeldeer van zijn altaarstuk toont hij Sint Jan in den ketel met ziedende olie, omringd door tal van toeschouwers. De twee boosaardige beulen, die met opgestroopte mouwen het vuur met den vork aanpoken, lossen gansch uit op het voorplan. Achter den ketel, waarin de

Evangelist geknield zit, verheffen zich acht ruiters met Keizer Domitiaan te paard aan hun hoofd, en zelfs heeft een levenslustige volksguit eenen boom beklommen, om getuige te zijn van de marteling.

De andere smalle vléugel is nog stouter aangelegd. In eene rijkversierde feestzaal zit de wulpsche Herodes naast de booze Herodias, aan eene langwerpige tafel, die dwars van voor naar achter loopt. Salome, gevolgd van eenen gerechts-overste en twee dienaars, brengt, op eene metalen schotel, het hoofd van den Dooper, waar hare wreede moeder met den punt van een mes in prikt. Onder een welfsel door, ontwaart men, in het verschiet, op de valbrug van een slot, den beul, die het bebloed hoofd van Joannes overreikt aan de onmeedoogende danseres, welke door eene bende krijgslieden gevolgd is.

Een meester, die zoo stoutmoedig en op zoo oorspronkelijke wijze de penseelen op het paneel legde, moet stellig bij machte zijn geweest, om al de in het oog springende gebreken uit zijn werk te weren. En toch schijnen sommige zijner doorzichtkundige berekeningen erg te zondigen, zoo tegen de gedaante- als kleurenperspectief. Den schepper dier beroemde altaartafel daarom van onkunde betichten, zou onbezonnen zijn. Vooraleer zoo streng een vonnis te vellen, dient er nauwkeurig onderzocht, of die gebreken niet door onbevoegde schilderijherstellers in dit eeuwenoud gewrocht zijn toegebracht. Ernstige nasporingen hebben ons bekend gemaakt, dat geen der Antwerpsche meesterstukken zoo herhaaldelijk en onbarmhartig door den tijd werd aangerand als Quintens Graflegging. Ten minste driemaal is zij verdorven en hersteld geworden. Wat zij daardoor leed, ja, hoe snood zij

daardoor geschonden werd, zal men kunnen overrekenen, als men weet, dat op verscheidene plaatsen de doorschijnende schildering tot op het bloote hout afschelferde; dat eene paneelkloof met eenen lap doek werd overtrokken en dat zelfs, (o kunstschending!) gansch de ogivale altaartafel werd vierkant gemaakt en met overbodige luchtvlakten en wapenschilden aangevuld! ¹

¹ Om de bedoelde beschadiging van Quintens meesterstuk te staven, zullen wij hier eenige ongekende bewijsoorkonden ontleeden, daar de ruimte ontbreekt om die in hun geheel mede te deelen. Zooals wij het verder, ter geschikter plaatse verhalen, werd de Sint Jansaltaartafel van het Schrijnwerkersambacht, ten jare 1582, van uit Onze-Lieve-Vrouwenkerk overgebracht naar het stadhuis. Om aldaar in de Staten-Kamer te kunnen worden uitgestald, werd het middentaferel en ook zijne luiken vierkant gemaakt en in de hoeken met lucht en wapenschilden aangevuld. De schrijnwerker Peter van Gelekercken ontving 170 ponden Artois « ter causen dat hij heeft gemaect de lijsten met de vleugels van Sint Janstafele, in de Staetkamer, met het viercant maken van 't panneel ende de deuren van de selve tafel; » « Meester Michiel vanden Coxyen, schilder, » kreeg 36 gelijke ponden « voor dat hij heeft geschildert de panneelen van Sint Janstafel, daer se in't viercant gebrocht sijn ende gequetst waren, » en Hans Vredeman de Vriese kreeg ook 60 ponden « ter causen van arbeyts loon, voor dat hij heeft gemaect de perspective in de Staetkamer aen de tafel van Sint Jan. » (*Rekeningen der herstelling van het afgebrand Stadhuis van Antwerpen, 1579-83.*)

Ten jare 1589 werd het hoofdwerk van Matsijs ter Staten-Kamer losgebroken en terug in Onze-Lieve-Vrouwenkerk, in eene nieuwe omlijsting van den beeldsnijder Otmaar van Ommen, op den stadsaltaar geplaatst. In welken erbarmelijken staat het korte nadien verkeerde, verklaart ons Karel van Mander als volgt :

« In de een deur van binnen is S. Jan in d'Oly, oock seer uytnemende, waer in ooc fraey Peerden in comen : en altijts wort er van jonghers, en ander aenschouwers onderlinghe ghetistenist oft eenen woordt-strijdt ghehouden, hoe veel Peerdshoofden datter sijn, d'een telt er ses, d'ander seven, oft acht, dit comt door dat het te som plaatsen verstorven oft bedorven is, datmen die dinghen qualijck can onderscheyden, en dat sy eenighen Helm voor een Peerds-hoofst aensien. » (*Het Leven der Doorluchtighe Nederlandsche en Hoogduytsche Schilders, Alckmaer, 1604, fol. 216.*)

Op 6 Juli 1652, vinden wij den deerniswaardigen staat der kostbare tafereelen weer treffend beschreven door den kunstschilder Alexander van Fornenberg. In eenen brief aan het Antwerpsche Magistraat vertoont hij « hoe dat hij ende verscheyden liefhebbers der schilderconste, wel geexamineert ende bemerckt hebbende de wtnemende fraeycheyt van het constich ende vermaert stuck van Meester Quinten Metsijs, in de Besnijdenis-choor tot Onser Lieve Vrouwen alhier; beneffens dyen oock ondervonden hebben het selve stuck seer vervuylt te wesen, ende dat met harde ende schaedelijke vuylicheyt, de welcke nyet alleen de meeste fraeycheyt ende conste desselvis stuck en bedeckt, ende voor de oogen der curieuse aensienders verborgen hout, maer oock in vele excellente partijen der verwen seer schaedelijck ende inetende is, verduysterende nyet alleen den glans van een

Het zal dus geenszins verwondering baren, als wij meenen, dat door zulke herstellingen ook de doorzichtkunde in Matsijs' meesterstuk deerlijk geleden heeft. Voornamelijk in de mindere deelen, de achtergronden en de lucht is veel hertoetst

soo loffelijke schilderije, maer oock de selve totalijck verdervende ende vuytteirende, beginnende oock op eenige plaetsen te schelferen ende aff te vallen. » Daar hij « in de conste ende wetenschap van het suyveren ende schoonmaecken der schilderijen seer ervaeren » was, « gelijk dat hij met attestatien van sijne loffelijke werken door geestelycke ende weiretlycke constbeminners can getuygen, » zoo vroeg hij de gunst hem de tafereelen van Matsijs « te willen laeten schoonmaecken, ende van de verderffelijke vuylicheyte laeten suyveren, nu tegens de naestcomende kersmisse van Onze Lieve Vrouwe Half-Oost, tot behoudenisse ende eere der conste, ciraet der kercke ende ten dienste der heeren van het Magistraet. » (*Requestboeck der stad Antwerpen, 1652, fol. 487 v°.*)

De beroemde Graflegging moet alsdan gewichtige hertoetsingen hebben ondergaan, aangezien Alexander van Fornenberg, acht jaren later, in zijn bekend lofwerk op Meester Quinten, dezès puikgewrocht uitvoerig beschrijft, zonder nog van den slechten staat te gewagen.

Wanneer de Fransche republikeinen in 1798, onze kerken leegplunderden, werd de geheele altaartafel met gansch den marmeren altaar en zijne twee koperen deuren te koop gesteld voor 600 francs! Gelukkig kwam Willem Herreyns, de toenmalige professor onzer Staats *École Centrale*, het meesterstuk nog in tijds opeischen, om tot studie zijner leerlingen te dienen. Hij deed het overbrengen naar het klooster der verjaagde Discalsters, om het van daar voor altoos in ons museum te doen uitstellen.

Eene commissie, door het Ministerie aangesteld voor het onderzoeken van den staat der schilderijen onzer kerken en museum, begon haar verslag van 18 Juli 1837 met te verklaren, dat in de Graflegging Christi van Matsijs, de verf op vele plaetsen, door de vochtigheid, was losgeraakt en dreigde af te vallen. Tevens zegde zij, dat op het middenstuk, even als op de vleugels, de aangetimmerde hoeken met hunne bijschilderingen dienden weggenomen te worden, om aan de altaartafel haren oorspronkelijken vorm weder te geven. Deze zoo billijke aanbeveling werd echter toen nog niet in aanmerking genomen. Eerst ten jare 1868 zou er tot de geheele herstelling van Quintens meesterstuk worden overgegaan. Als onderzoekscommissie voor die gewichtige onderneming werden alsdan aangesteld de kunstenaars Hendrik Leys, Nicasius de Keyser, Jozef Dijkmans, Ferdinand de Braekeleer, Jozef Bellemans en Steven Le Roy. Zij besta'digden : in de Graflegging Christi : De verf gelost en afgeschelferd aan het hoofd van Joannes en nabij Veronica's wezen, waarin de kleuren geborsten waren. Het bovenste gedeelte van dit tafereel was geschelferd en gansch vervuild; de rots, terzijde rechts, gebrekki'g overschilderd en beneden op den voorgrond de vier paneelen opengetrokken.

In den vleugel, Sint Jans-onthalzing, was het hoofd van Herodes deerlijk overschilderd en het wezen der danseres zeer beschadigd door al te sterke afvrijvingen. De gansche schildering verkeerde in staat van afblotting nabij de muzikanten, van welke er een door overschildering zeer had geleden.

De borst van Sint Jan in de olie schelferde af, daar zij, door vroegere herstellere, sterk afgegreven en slecht hertoetst was, evenals de rechte hand van den beul.

en al te sprekend bijgeschilderd, waardoor de diepte en de afstandsverhouding moet verbroken zijn. Immers, naast die doorzichtkundige feilen, bestaan er in dit hoofdwerk nog ongeschonden deelen, welke doen uitschijnen, dat de smidschilder ook in de perspectief zijne voorgangers en tijdgenooten heeft overtroffen.

In die deelen en in de groepen, welke zoo goed als gaaf en oorspronkelijk zijn gebleven, getuigt Meester Matsijs dan ook treffend, dat hij zoo behendig een penseeler als schoon en krachtig kolorist was.

Bovenal, dit zijn groot tafereel uit ons museum, blijft daarom niet enkel het oudste, maar ook het belangwekkendste gewrocht onzer Antwerpsche School.

Een Fransch schrijver der Geschiedenis onzer Vlaamsche Schilderschool heeft in verscheidene hoofdstukken verklaard hoe de ligging van ons land, ons koel klimaat, onze vochtige dampkring, de verscheidenheid van het licht onzer luchten en meer andere natuurgesteltenissen de oorzaak zijn waarom wij zoo vele en zulke prachtige koloristen hebben voortgebracht. ¹

De grauwschilderingen of keerzijden der vleugeldeuren waren het deerlijkste van al verwoest. Het beeld van Sint Jan den Dooper was te allen kanten, tot zelfs in het aangezicht, afgeblot, de verf overal ingevreten door kalk, die achter het paneel gevallen en blijven liggen was, en boven in den aangebrachten hoek was het wapen van het Heilige Roomsche rijk, omringd door vier roode en witte rozen, bijgeschilderd.

In Sint Jan de Evangelist was de opengetrokken voeg der paneelen overplakt met eenen reepel doek, waarop het figuur was herschilderd. Toen die lap werd afgetrokken verdween ook een oog, veel der wang, de omtrek der hand en een gedeelte der draperijen van het kleed, dat, evenals de achtergrond, op vele plaatsen afblotte, tot tegen het bijgeschilderde wapen van Antwerpen, met zijne roode en witte rozen.

Nadat de eenparige beslitselen der commissie door den Antwerpschen Gemeenteraad op 1 April 1868 waren bekrachtigd, werden al de tafereelen van Matsijs' meesterstuk hersteld, de bijgeschilderde luchten, wapenschilden en rozen weggenomen en de oorspronkelijke ogivale vorm aan de gansche altaartafel teruggegeven.

¹ ALFRED NICHIELS : *Histoire de la Peinture Flamande, Paris, 1865, Tome premier.*

Onze meening is, dat het levensverhaal van Quinten Matsijs en zijn prachtig meesterstuk ook in ruime mate bijdroegen tot de begaafdheid, het groot aantal en de kleurrijkheid der Antwerpsche schilders.

Slechts na de optreding van den dichterlijken en talentvollen smid-schilder heeft de eigentlijke Antwerpsche School zich voor goed gevormd en vermaard gemaakt, daar hare Meesters talrijker en uitstekender optraden.

Van buitengewonen invloed op het koloriet der Antwerpsche schilders was het prachtige toonbeeld, door Matsijs nagelaten in zijne Graflegging Christi. Wie dit voor oogen hield, liet nimmer zijn palet verbleeken. Onze voornaamste koloristen dweepten dan ook steeds met Quintens puikgewrocht. Van jongs af hadden zij in opgetogenheid gestaan voor zijne degelijke kleurenpracht. Telkens dat Matsijs' groote altaartafel vergeten in den Onze-Lieve-Vrouwentempel hing, vergingen de kleuren op het palet onzer schilders. Maar, zooals wij dit verder zullen zien, diende het toonbeeld van Quinten ook weder tot lichtbaak, om de verdoolden op het goede pad terug te leiden.

Door alle eeuwen heen is elke terugkeer tot de goede Antwerpsche School voorafgegaan van eene algemeene vereering van Matsijs en zijne werken. Ja, zelfs op onze dagen waagde het een onzer uitstekendste talenten, de rijkste onzer koloristen, de School van Matsijs te doen herbloeien, nadat onze schrijvers, poëten, schilders en beeldhouwers den ouden Meester op alle mogelijke wijzen hadden herdacht en gehuldigd.

Ook de dichterlijke wijze waarop de beroemde Quinten Matsijs kunstenaar werd, bracht veel bij, om in den Antwer-

penaar den hartstocht voor het beoefenen der schilderkunst te doen geboren worden. Van tijdens zijn leven tot op heden was de wonderbare legende van den smid-schilder het lievelingsverhaal bij elken huiselijken haard der Scheldestad. De boeiende lotgevallen van Quinten hadden aldus de schilderkunst den Antwerpenaren lief gemaakt. De schilder bleef bij hen altoos een voorwerp van bewondering en vereering. Van op moeders schoot droomden onze kinderen ook eens kunstenaar te worden gelijk Quinten Matsijs. Zijn moedig voorbeeld liet niemand toe te wanhopen; en, door die gedachte gesterkt, greep menig een palet en penseel en gelukte er in dengene te verheerlijken, wiens dichterlijk levensverhaal hem tot kunstenaar had doen opgroeien.

Dat die hulde aan Meester Quinten, door het nageslacht gebracht, niet onverdiend was, zullen wij hier nog nader trachten te bewijzen.

IV

QUINTEN MATSIJS

Het meesterstuk voor de schrijnwerkers vervaardigd, had den roem van Meester Matsijs verbreid en de Sint Peterskerk te Leuven droeg hem ook den last op, om voor haar Broederschap van Sinte Anna, een kunstgewrocht uit te voeren. Het was insgelijks eene groote altaartafel met vleugeldeuren, welke korts na de Graflegging moet voltooid zijn; want zij is geteekend "*Qvinte Metsijs screef dit A.º 1509.*" Buitenwaarts verbeelden de luiken: Joachims offer afgewezen en: Joachims offer aanvaard; binnenwaarts: De aanzegging van Maria's geboorte en: De dood van Sinte Anna, terwijl in het midden- of hoofdafereel: De zegepraal van Sinte Anna wordt voorgesteld.

Al deze tooneelen zijn weer recht dichterlijk ontworpen en meesterachtig gepenseeld; maar toch wordt dit puikgewrocht van Leuven in schoonheid van groepeerings en vooral in pracht van koloriet verre overtroffen door onze Graflegging Christi.

Op deze gewichtige bestelling volgden er voorzeker nog

andere, en zoo beschikte de Meester over voldoende middelen, om te arbeiden naar de inspraak van zijn harte. Hij wilde derhalve een gansch nieuw vak der schilderkunst in het leven roepen.

Trouwens het oude godsdienstige gevoel der middeleeuwen begon aanmerkelijk te verflauwen, en de wijze kunstenaar voorzag, dat de tijd nabij was, waarop de bijbelsche onderwerpen aan den smaak van het volk niet meer alleen zouden voldoen.

De voortdurende toeneming des handels bracht weelde en genot bij, maar tevens ook wulpschheid en zucht naar woeker. Deze beide kwalen bedreigden het familieheil der eenvoudige Antwerpsche bevolking, en Matsijs achtte zich verplicht er haar tegen te waarschuwen en te behoeden. Om dat prijzenswaardig doel te bereiken, wilde hij van de eeuwenoude gewoonte afwijken en tafereeltjes malen, die niet meer in Gods tempel, maar enkel in de burgerkamer op hunne plaats zouden zijn. Aldus schiep hij de zedenschildering, een vak der kunst, dat zoo verscheiden van aard als treffend van doel is, en dat eeuwig onuitputtelijk zal blijven. Matsijs behandelde het op twee manieren : luimig-hekelend en nijdig-geeselend.

In ons Antwerpsch museum prijkt, onder nummer 566, een paneeltje als het werk eens onbekenden, dat nochtans door Matsijs moet geschilderd zijn.

Wij bekennen, dat het niet in den gewonen trant zijner penseeling gemaald is ; maar onze schilders en kunstkenner der xvii^e eeuw aarzelden toch geen oogenblik, om het een gewrocht van Meester Matsijs te noemen.

Dit tafereel bevond zich, over ongeveer drie eeuwen, in het bezit van Steven Wils, den Jonge, eenen Antwerpschen

historieschilder en Deken onzer Sint Lucasgilde. Toen deze op 4 Februari 1628 overleed, stond het bij hem geboekt : - Een stucxken van Mr Quinten, daer een jonge Vrouwe den ouden Man om de Borse vrijt. - Toen de Antwerpsche zedenschilder en kunsthandelaar Herman de Neyt, den 8ⁿ September 1642, op eene reis, te Delft, overleden was, bevond zich hetzelfde paneel in zijn sterfhuis te Antwerpen, en daar werd het betiteld : - Een stucxken van Quinten, wesende een out Man met een jonge Vrouwe ende eenen Sot, in ebbenhoute lijst. -

De kunstschilder en hertoetser Alexander van Fornenberg, die op de gewrochten van Matsijs eene bijzondere studie maakte en ze meest allen uitvoerig beschreef, drukte, ten jare 1658, in zijn lofwerk op Meester Quinten : - Ick hebbe van hem ghehadt een borst-stucksken, Tronien soo groot als 't leven, wesende eenen ouden Verlieften, die (met een grenickende wesen) een jongh Meysken een ghesloten ghevulde borse met Geldt laet sien, welck hy seer sorgh-vuldigh tusschen beyd' sijn handen bewaert, ende schijnt te rugh te trecken, wyl het Meysken de snoeren ghevat heeft met de eene handt, ende met d'ander hem omhelsende, schijnt natuerlijk te lacchen. Hier sagh men de eygentlijke inwendighe Passien, der weer-sijdsche begeerlijckheydt uyt-wendigh in de Tronyen spelen ; ende achter den Rugh van 't Meysken, verschietende, heeft een Jonghelingh de Deur half open ghedouwen, ende siet om den kant, al oft haer vrijer waer : ende dreyght haer met den vingher ; uyt dit Stucksken konde men mercken dat Quinten, met den Pinceel al dede wat hij wilde, Veerdigh, en Door-daen ; Net, ende Rouw ; want hier-in een snelle mannier van Schilderen te sien was, nochtans seer suyver staende. »

Het hier beschrevene onderwerp is wel hetzelfde, dat wij in ons museum ontmoeten. — Een jong en poezelig meisje is bij eenen overjaarschen minnegek binnengeleid door haren handlanger, die tusschen de spleet der deur den uitslag der speculatie afspiet. De oude man is een rijke wellusteling. De dikte zijner kin en lippen, en de tint zijner wangen getuigen, dat hij zich vaak en terdege versterkt aan eene lekkere tafel. Dat heeft den afgeleefden kerel doen gelooven, dat hij nog mans genoeg is om liefde op te wekken bij eene jonge deerne. Doch de listige meid grijpt enkel naar zijne geldbeurs, die hij domlachend terugtrekt. De les is hard, maar wel verdiend, en zal reeds menigen grijzen meisjeszot tot reden hebben gebracht.

Als Matsijs de menschelijke hebzucht bestrijden wil, toont hij ons den geldduivel in de uitoefening van zijn hatelijk bedrijf. Van dien aard bestaan er nog vele paneeltjes van hem. De voornaamste zijn : De Pachters der Accijnsen, te Windsor, en in het *musée du Louvre* : De Goudweger en zijne Vrouw, ¹ geteckend : *Quinten Matsijs, schilder, 1518*. Ons Antwerpsch museum bezit er insgelijks een (nummer 244), waarin men den zedenschilder goed waardeeren kan. Het heet daar : *Le Comptable*; doch men zou het beter *De Pachters der Accijnsen* betitelen. ²

De figuren, die Matsijs als toonbeelden van vrekken en woekeraars voorstelt, zijn weer eenvoudige wezens uit het werkelijk leven, maar met zooveel menschenkennis en smaak gekozen, dat ze bij den eersten aanblik eenen onvergetelijken

¹ Ook de museum's van Munchen, Dresden, Sint Petersburg en bijzondere verzamelingen in Engeland en in onze Nederlanden bezitten gelijkaardige Goudwegers en Wisselaars.

² In de xviii^e eeuw werd dit tafereel beschreven als volgt : « Een schilderye geschildert door Meester Quinten Metsijs, wesende *De Tollenaers*. »

indruk te weeg brengen. Zij hebben geene afzichtelijke vormen, integendeel; maar de lage ziel, die zich op hunne gelaatstrekken afspiegelt, maakt ze tot de verstoktste geldduivels, die men zich verbeelden kan. Ook hunne handen zijn vol beteekenis. Uiterst keurig en teer gepenseeld, mogen ze wezentlijk schoon heeten; en toch ligt er iets zenuwachtigs in, dat getuigt van de helsche begeerlijkheid, waarmee die fijne vingers de zuurgewonnen penningen der ongelukkigen binnenscharrelen.

Ook die zedenschildering behandelt Matsijs op levensgrootte, doch immer halflijfs. Als bijwerk gebruikt hij nu de prachtigste en schilderachtigste voorwerpen, maar nooit zijn ze doelloos aangebracht. In zijne lombaarden ziet men stapels van gouden en zilveren munten, en drijfwerk van allen aard, naast juweeldozen, perlen, schelpen, boeken en al datgene, waarnaar de woekeraar hunkert om zijnen schat te doen aangroeien. De stoute luim des behendigen schilders drijft hem zoo verre, dat hij het waagt glas voor te stellen. Hij maakt bokalen waarin de naastbijstaande voorwerpen weerschiijnen, en zelfs maakt hij gebruik van eenen spiegel, welke datgene terugkaatst, wat zich eigenlijk buiten het tafereel bevindt.

De echte gewrochten van Matsijs zijn thans zeer zeldzaam geworden. Het museum van Berlijn bezit van hem eene schoone, levensgrootte Moeder-Maagd, heerlijk van kleuren en met allerprachtigst bijwerk; ¹ en in het museum van Madrid bewondert men eene Heilige Maagd en de Zaligmaker, van onzen Quinten.

In de XVIIe eeuw bezat Antwerpen nog verscheidene

¹ H. FORTOUL : *De l'Art en Allemagne, tome II, p. 182.*

uitmuntende werken van Matsijs en zelfs eenige, welke thans nergens meer worden aangetroffen.

Onze vermaarde schilders en kunstschaters Peter Goetkint, Hendrik van Balen en Adriaan van Stalbemt waardeerden, op 31 Maart 1621, eene der prachtigste Antwerpsche verzamelingen, en daaronder bevonden zich : « Eene schilderye van Sinte Marie Magdalena ' gedaen bij Quinten Massijs, geestimeert op 60 gulden, en Een schilderij van Flora gedaen bij Quinten Massijs, geestimeert op 30 gulden. » De bovenvermelde Herman de Neyt bezat toen ook : « Een Stadt omtrent Luyck van Quinten naer dleven, Een Brandeken van Quinten int ronde, en : Een Lieve Vrouwen tronie van Quinten. »

Alexander van Fornenberg geeft ons nauwkeuriger en recht eigenaardige beschrijvingen der gewrochten van den gevierden kunstenaar, wiens lof hij in dicht en proza maakte. « Al-hier », zegt hij, « in onse Vermaerde koop-stadt Antwerpen, ten Huysse van d'Heer Peeter Stevens, Oud-Aelmoes-senier, Kerck-Meester der Cathedrale Kercke van Onse Lieve Vrouwe, ende den Phœnix van alle Konst-minnende Lief-hebbers, sijn te sien, Dry, de Lof-weerdighste, ende Boven-al-uytstekende Stucken van onsen M. Quinten. Het eerste is een Marie-Beeldt, sittende in eenen Aerdigh-gecoloreerden Marmeren Throon, hebbende Pilaren van Jaspis, al-om, met Goude Garnissementen, en Ghestentent cierendeljk verrijckt ; het Kindeken Jesus, sit op een Purper Fluweelen kussen, met Gulde Quispels, welck leydt neven de Moeder, (op de leen des stoels) ende om-helst haer, met een Vrind-

¹ Dit paneel hangt thans in ons museum, onder nummer 243. Het werd ten jare 1836, in de veiling Jan van Hal, te Antwerpen, aangekocht voor 960 franks.

lijcken kus ; ende sy het Hoofd daer-naer om-buyghende toont, een wesen ! soo minnelijck en Devoot ! dat men inwendigh beweeght wordt, t'selve aen-te-sien. Hier heeft, dien Konst-Lievenden Gheest, d'Heer Stevens voornoemt, onder op de gulde lijst, doen schrijven dit gulden beghinsel, des Hooghen-Liedt Salomons.

Osculetur me osculo oris sui. — Cant. Cap. I.

Hy kusse my met den kusse sijns Monds. — Vers. I.

Aerdigh, ende eyghentlijck op de werckingh des stucks, bedocht. Inde rechter handt toont de Moeder-maeght twee kriekskens aen 't Kindeken, oock leydt neven haer eenen Appel met eenen Druyven-tross ; op het plat van eenen Tafelcant die in de lijst verliest, daer sy achter sit... ¹

« Nu het tweede Stucksken by d'Heer Stevens, in zijn Konst-kamer te sien, is eenen Wisselaer, hebbende voor hem ligghen eenen hoop Geldt, over den anderen uyt-ghestort, ende is soo net ghedaen dat men de Munten daer op bekennen kan ; in de slincke handt houwt hy een Schaeltjen weghende eenigh Goudt, ende schijnt met de rechter handt veerdigh, om daer weer een ander in te leggen : 't schijnt dat men in zijn Tronie siet eenen besigen yver, met een gierigheyt t' samen gemenght. Neven hem staet zijn Vrouwe, Soet-wesigh van Aensicht, vremt gehult, ende is doende in een open boeck, de bladeren om-keerende met seer aerdige, en teere vrouwelijcke handkens, schijnende te roeren in 't keeren der bladeren, tusschen hare vingheren. Voorts op de Comptoorbanck daer dees twee hier doende sijn, leydt een Rondt-verheven Perspectif-Spiegeltjen, waer in men siet Reflectio-

¹ Dit meesterstukje bevindt zich thans in het Amsterdamsche museum.

neren ofte weder-schijnen, een locht, met een heele straet van huysen, al oft teghen-over dees besloten kamer een openingh waer van ghesicht, welck sich hier in verthoonde... Op die selve schrijf-banck staet eenen Kristalijnen kop, met Gulden decksel, ende voet, daer-neven, een openghetrocken swert-fluweelen saksken vol peirlen, Gout-gewicht, en ander tuych; is alles soo eygentlijk geschildert, dat het natuerlijk schijnt te wesen. Voort in den achter-grondt (uyt-ghebeeldt sijnde, als een Contoor-plaets') verthoont sich een bert, teghen den muur, waer-op staen eenighe Rariteyten, (ghelijck men ghewent is in Cabinetten, tot cieraet op-te-sluyten) ende op het eynde van dit bert ligghen eenighe papieren, met een ander papier om-wonden, waer-op hy sijnen naem gheschreven heeft, *Quinten Matsijs Schilder 1514*. Ende onder, staet een hamerken geteeckent... -

- Het derde is een Stuck van vier Figuren, twee Manspersoonen, ende twee Vroukens, staende om een Tafel, sijn doende met een uyt-heyms spel, meest in Polen en Duytslandt bekend, ende *Krimpen* ghenaemt, wordt ghespeelt met 2 kaerten; op de Tafel leydt eenigh by-gheset Geldt, ende yder schijnt ernstigh besigh met sijn spel bequamelijck te over-legghen, om te winnen: dit sijn all'-te-samen Conterfeysels, van een gheslacht. Aen de rechte sijde van de Tafel staet eenen ouden, versierlijck, ende vremt van wesen, stekende den kop voor uyt, schijnt natuur'lijck eenigh Argument, te maecten in het spel. Ende dit is de selve Tronie, van Quinten te pass-gebrocht in de Deure van S. Jan in d'Olie t'ons L. Vrouwen, die het vier stoockt met de gaffel. De ander figuren in dit stuck, sijn twee jonghe Mannen, ende het Vrouken staet aen 't leegh eyndt van de Tafel, alle

seer op-merckelijck doende wesende. Dit is mede een Roemweerdighe Schilderye, wonder mals', ende aerdigh in de verwen gehandelt : ende is hier in de Konst-camer des Konst-lievenden Heer Stevens de derde Trompet van onsen M. Quintens on-uyt-sprekelijcken lof. -

Het lijdt geen twijfel, of Matsijs moest, met al zijne vaardigheid als schilder en zijne diepe menschenkennis, ook even meesterlijk het portret behandelen. Zijne voortbrengselen in dit vak zijn echter het schaarscht van al geworden. Eens toch maalde hij den beroemden Rotterdamschen wijsgeer Desiderius Erasmus en dezès leerling en vriend Peter Gillis, of, zooals men toen verlatijnd schreef: Petrus Ægidius, den stadssecretaris van Antwerpen, die beiden huisvrienden waren van den smid-schilder. Die gewrochten werden door deze geleerden geschonken aan den rampzaligen Engelschen Kancelier Thomas Morus, die mede een geestdriftige bewonderaar was van Matsijs. Later versierden deze portretten nog de verzameling van Englands Koning Karel I. doch sindsdien zijn ze spoorloos verdwenen, gelijk zoovele andere werken van onzen ouden Antwerpschen Meester. ¹

Matsijs maalde vele afbeeldsels zijner tijdgenooten. In de nalatenschap van Antwerpsche familien der vroegere eeuwen ontdekten wij verscheidene « conterfeytsels en tronien, geschilderd door Meester Quinten Matsijs. - Jammer genoeg wordt er nooit vermeld, welke personen door deze portretten zijn voorgesteld. Enkel in zijn testament van 14 Maart 1695

¹ Eene kopij van het afbeeldsel van den schranderen Rotterdamschen wijsgeer wordt bewaard in de Hampton-Court galerij. De kopij van het afbeeldsel van onzen stadssecretaris bevindt zich in het Antwerpsch museum, waar het verkeerdelijk is opgegeven als voorstellende Desiderius Erasmus en geschilderd zijnde door Hans Holbein, den Jonge. Zie den brief van Edw. van Even in *De Vlaamsche School*, 1873, blz. 159.

maakt Marcelis Sporckmans, priester en kanunnik der Metropolaan van Kamerijk, aan zijne nicht Maria Anna Sporckmans, dochter van onzen Antwerpschen schilder Huibrecht Sporckmans, « de conterfeytsels van sijne voorouders, geschildert van Quinten Matsijs. »

Wat er van deze kunststukken gewerd, is onbekend. Zeker hebben zij ook hetzelfde lot ondergaan, dat zoovele gewrochten van onzen smid-schilder beschoren was.

Gelukkig zijn hem toch niet al zijne portretten ontroofd geworden. De galerij Uffizi, te Florencië, bezit er een paar prachtige, die hem niet kunnen betwist worden, en waaruit men den uitstekenden conterfeitist naar waarde kan beoordeelen.

Het eene is een mannenportret, dat men ten onrechte meent Matsijs' eigen afbeeldsel te zijn.

Bij het beschouwen van dit portret geraakt men spoedig in twijfel, of men wel tegenover dien gevoevollen kunstenaar, dien diepen denker staat. Trouwens, degene die daar is voorgesteld, is een sterkgebouwd man, in den vollen bloei des levens. Zijne wezenstrekken zijn zeer regelmatig, ja, schoon gesneden; doch men ontwaart er geen enkel spoor in van den langen en gewichtigen kunststrijd, dien Matsijs moet gestreden hebben, en die ontegensprekelijk vele zichtbare teekenen op zijn gelaat moet hebben geprint. Wat die volle wangen, die milde lippen, die ronde kin, dat gladde voorhoofd en die zachte oogen uitdrukken, is middelmatige geesteskracht, rust des harten, gezondheid des lichaams; maar geen geniaal denkvermogen, geene overgevoeligheid des harten, geen zieleleven, door den rusteloos scheppenden kunstgeest ondermijnd.

Ook de handen zijn kort, breed en bol, met vleezige vingers, die niet weinig moeite zouden hebben om zulke fijne penseelen, als die van den keurigsten der schilders, te behandelen. En toch zijn er lieden, welke dit alledaagsch menschenbeeld voor dat van den idealen schilder durven houden.

Het bewijs, dat zij zich bedriegen, vindt men in den tegenhanger van dit portret, dat zich in dezelfde verzameling bevindt, en dat men ook verkeerdelijk beweert de vrouw van Meester Quinten te zijn. Het afbeeldsel dier aardige en gemollige jonge vrouw is stellig gelijktijdig met dat van den veronderstelden Matsijs geschilderd. Het draagt er al de ken-teekens van, zooals grootte, schikking en kleur. Zelfs de kleederen zijn van de eigenste stoffen, en beide personen hebben dezelfde ringen aan de vingers. Dit vrouwenportret draagt het jaartal 1520; en, daar de man er nauwelijks veertig jaar uitziet, moet hij dus ten minste twintig jaar na onzen Quinten geboren zijn.

Er bestaat een ander afbeeldsel van Meester Matsijs, door hem zelven geschilderd. Hij schonk het aan de Sint Lucas-gilde, en het versierde hare kamer tot op het einde der XVIIIe eeuw, wanneer het spoorloos verdween. Gelukkiglijk is deze beeltenis toch in eene prachtige gravuur der XVIe eeuw bewaard gebleven; en, bij den eersten oogslag, ontwaart men, dat het een gansch ander wezen is, dan hetgeen te Florencië voor het portret van Meester Quinten gehouden wordt.

Hier is de schilder voorgesteld zooals hij wezentlijk moet geweest zijn. Zijn gelaat is lang en smal, daar het door de aanhoudende studie is vermagerd en ingevallen. De geest-

inspanning heeft zijne oogen weg doen zinken, en toch stralen zij nog van dichterlijke begeestering. Een mijmerende glimlach, vol zoet gevoel, vol gelatenheid en menschenliefde ligt in de groeven om zijne fijne lippen, waaronder zich eene korte magere kin vertoont. Zijne handen zijn lang en smal, en die schoone slanke vingers zijn wel die, welke met zooveel zekerheid het fijnste der penseelen voerden.

Toen de groote portretschilder dit zijn afbeeldsel maalde, moest hij zeker reeds bij de zestig jaren hebben bereikt. Er was hem dus al veel wel en wee over het hoofd gevaren. Zijne gade Alijt van Tuylt, zij, om wier bezit hij van smid schilder werd, was hem vroegtijdig door den dood ontnomen, en had hem drie kinderen nagelaten, namelijk Quinten, Pauwel en Katelijne.¹

Ten jare 1508 was Meester Quinten herhuwd met Catharina Heyns, en die schonk hem niet min dan tien kinderen, met name Jan, Cornelis, Quinten, Maria, Huibrecht, Abraham, Peternella, Katelijne, Sara en Susanna. De beide eerste spruiten van dien echt, Jan en Cornelis Matsijs, werden voor het schildervak bestemd en zouden insgelijks tot meesters mogen opwassen in het werkhuis huns beroemden vaders.

Deze kunsttempel bevondt zich in de Huidenvettersstraat, over de Schuttershofstrate, in het huis „de Simme,“ dat nu het nummer 46 draagt.² Daar, te midden eener wijk van am-

¹ De Archieven der stad Antwerpen noemen geene andere kinderen van Quinten Matsijs en Alijt van Tuylt dan deze drie. Over de twee jongste, op 15 Maart 1508 nog minderjarig, waren voogden: Jan Massijs, bontwerker, zoon van Jan den smid en Margaretha van den Eynde, en Jan Massijs, schilder, wiens verhouding van bloedverwantschap men niet bewijzen kan.

² Matsijs kocht dit huis met hof, op 28 Juli 1519. Zie: *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1519, sub Gobbaert & Colibrant, fol. 77 v°.*

bachtslieden, leefde de nederige Matsijs met zijne tweede gade en zijn talrijk kroost. Onder zijn dak woonde gewis vrede en heil; want Karel van Mander getuigt, dat hij « een groot musicien » was, en de toonkunst is meestal de gezellinne van het huiselijk geluk.

Ook de dichtkunst beoefende Meester Matsijs. Alexander van Fornenberg, die nog een zoon der XVIe eeuw was, verklaart: « Oock ghedenckt my in mijn jonckheydt, wel ghehoort te hebben, dat hy een jonstigh Liefhebber van de Rhetorijcke was, die doen t'er tijdt seer yverigh in zwanghingh. »

Zooals al de leden van Sint Lucas, welke de gave der dichtkunst bezaten, zal ook Quinten dan hebben deel gemaakt van hare Rederijkkamer de Violiere.

In Sint Lucasgilde moet Matsijs bemind en geacht zijn geweest. Zeker hadde men den uitstekenden Meester tot Deken gekozen; maar de last van dit ambt was reeds zoo zwaar geworden, dat men het hem niet wilde op den schouder schuiven. De verordening van 20 Maart 1493 had het inkomgeld verhoogd met 2 gouden gulden, daar het vroegere inkomgeld « nauwelick soe vele bedroeg als de costen van den Capellaen ende waslicht in de Capelle. »

Het getal der gildebreeders groeide nochtans immer aan; maar er waren reeds lieden, die zich niet meer onder de Gilde lieten inschrijven en, zonder kunst- of eigenliefde, bedrog gebruikten in het vervaardigen van altaartafelen en ander werk. Om Antwerpens goede kunstfaam te handhaven, dienden daartegen maatregelen genomen, en daarom was die nieuwe verordening ook afgekondigd. Andermaal schreef het bestuur der Gilde, in overeenstemming met de stedelijke

regeering, de kwaliteit en de dikte voor van het hout, dat gebruikt zou worden voor altaartafelen. Om de vervalschers van alle kunstwerk des te zekerder te ontdekken, kregen al de schilders en beeldhouwers nu ook elk eene letter van het A B C, om naast het gewone keurteeken op hunne gewrochten te branden. Het stipt toepassen van al die verzekeringsmaatregelen tegen kunstbedrog was de taak der Dekens. Zij moesten daarbij nog hunne ronde maken en huiszoekingen doen, om de geheime vervalschers te ontdekken. Vonden zij slecht werk, dan moesten zij den keur er afslaan en het werd den schilderen, op boete van 3 oude schilden, verboden, ongevaardeerde of van geen bijteeken voorziene gewrochten te stoffeeren.

Het Dekenschap der Sint Lucasgilde was dus een wezentlijke last, die schier bestendig moest worden waargenomen. Dat een kunstenaar als Matsijs zijnen kostbaren tijd daaraan niet verspillen mocht, begrepen zijne medegezellen, en zij lieten er hem jaarlijks van verschoond blijven bij den nieuwen keus der Dekens.

Uit erkentelijkheid en uit hoogachting voor de Schildersgilde, maalde Meester Quinten « Eene schilderye van Sinte Lucas conterfeytende Onse Lieve Vrouwe. »¹

Als eene bijzondere en blijvende gedenkenis aan hem, schilderde hij tevens zijn eigen portret, om ten eeuwigen dage ten toon gesteld te blijven in de vergaderzaal der Antwerpsche kunstenaars.

Deze zaal bezat nog verscheidene andere kunststukken

¹ Toen Signor Pompeo Petrobelli, op 28 November 1653, overleed, in zijn huis Apollo, in de Lange Nieuwstraat, te Antwerpen, hing dit tafereel « van Meester Quinten » in zijn kantoor, benevens « Een Marienbeeldt met het Kindeken van Meester Quinten. »

van allen aard, en vormde aldus het eerste museum, waarop de Scheldestad roemen mocht.

In 1505 had de Sint Lucasgilde haar oud lokaal « den Bok », in de Kammerstraat, verlaten, en zij huurde eene eerste verdieping in het huis « de Bonte mantel, » op de Groote Markt, dat thans het nummer 25 draagt. ¹ Daar maakte zij haar verblijf zoo prachtig mogelijk, en van dan af werd de zaal, waar de leden der Sint Lucasgilde zich vereenigden, de Schilders-Kamer geheeten.

In deze kamer werd toen een fraai gebeeldhouwde Sint Lucas op eenen konsool tegen den wand geplaatst, en op feestdagen brandde men voor dien patroon der schilders waslicht in eenen koperen armlaker. Als tegenhanger van Sint Lucas stelde men het tafereel Onze-Lieve-Vrouwe van de Zeven Weeën, ² met het loover daarboven, en zeven tabernakelen, elk een der Zeven Weeën voorstellende.

Aan den anderen wand plaatste men een tafereel Het Oordeel van Salomon, en daaronder las men :

Heer Dekens, Oudermans, en Ouders altsamen,
Gheeft recht vonnisse, alsoo Salomon dede :
Aensiet gheen personen, arm, rijck, naer 't betamen ;
Dordinantie onderhoudt hier ter stede,
Soo leef dy hier namaels met Christum in vrede.

Verder hing er, in eene eikenhouten omlijsting, een zwart bordje, waarop in gouden drukletteren geschreven stond :

¹ Dit huis werd in den zomer van 1877 afgebroken voor de verbreding der Wisselstraat.

² De reden dier vereering van Onze-Lieve-Vrouwe van de Zeven Weeën op de Schilders-Kamer, ontdekten wij in de bescheeden der oude Rhetoristen de Violieren. Zij verklaren namelijk : « Int jaer 1495 hebben wij van Sijne Heylicheyt verworven een Bulle, oft Placet, om te mogen instellen het broederschap van Onse Lieve Vrouwen van Seven Ween, daer aff den feestdach alhier binnen Antwerpen met groote solemniteyt ende devotie is gehouden in Sinte Lucascapelle. »

NOTA.

Dat men vraghen sal eerst ende voor al oft hij Poorter is, oft bevelen hem op sijnen Eedt, dat hij ter naester vierscharen Poorter wordden sal.

Den eedt van Sinte Lucas Gulde.

Dat zweer ick, dat ick sal helpen onderhouden, alsulcken Rechten, Privilegien, Costuymen, ende Usancien, Als ons de Heeren van deser Stadt verleent hebben, oft noch verleenen sullen, Ende dat ick sal staen, te gebode, ende Verbode, van de Dekens die nu sijn, ende namaels comen sullen. Ende oft ick iet Vername, dat den Heere, oft der Stadt, oft der Gulden van Sinte Lucas, contrarie Ware, dat ick dat sal, goetstijds, laten weten Mijm Dekens van Sinte Lucas Gulde Voorseyt. Soo moet mij Godt helpen, ende Sinte Lucas ende mijn Man Waerheyth. ¹

Nog stond er in het verblijf der kunstenaars eene prachtig gebeeldhouwde kredens, waarin, naast eenen zilveren wijnpot van 3 ½ mark zwaarte, de zilveren gedreven prijzen schitterden, welke de Violieren voortdurend behaalden in

¹ Dit bordje met den Eed der Sint Lucasgilde, bevindt zich thans in het bezit van den Antwerpschen kunstverzamelaar Heer René della Faille.

verschillige wedstrijden van rhetorica. Later maakten de Dekens ook « een schoon rijkelijck blasoen metten Ossen en de Violieren, om vóór de Kamer te hangen » tegen den gevel, om den voorbijgangeren te doen opmerken, dat de kunstenaars feest vierden.

Wanneer de Schilders-Kamer zoo prachtig was ingericht, kreeg de Sint Lucasgilde, op 15 November 1508, het voorrecht, om aldaar « alle werck van schilderijen te veilen, zonder dat de gewone verkoopers of openbare roepers dit zouden mogen beletten. » De roeper onzer Sint Lucasgilde was haar knaap of bode, die ook in alle sterfhuizen der kunstenaars de schilderijen en het schildersgereedschap uitloven mocht, en van de openbare veiling de weet liet aan al de « konstliefhebbers. »

De kapel van Sint Lucas, in Onze-Lieve-Vrouwenkerk, was toen ook niet minder heerlijk opgeluisterd. In 1499 was Gillis van der Sluisen, door het bestuur der Gilde, gelast geweest, voor de kapel twee tafereelen te beitelen. Het eene stelde Sint Mattheus voor en het andere den Lof van Sint Lucas. Boven den altaar stonden drie beelden, en deze waren zoo kostelijk, dat de Gilde er in 1507 zijden gordijnen liet voor hangen, om ze tegen het stof te beschutten. Het fluweelen altaarkleed werd terzelfder tijd rood geverfd; en, wanneer de priesters in de Sint Lucaskapel dienst deden, prijkten zij met geborduurd goudlaken kerkgewaad, dat hun door de kunstenaars geschonken was.

De bloei der Gilde nam ook gedurig toe. Sedert Quinten Matsijs in 1491 onder hare leden was opgenomen tot 1520, ontving zij nog driehonderd acht en vijftig nieuwe vrijmeesters, tusschen welke men ten minste honderd en vijftig schil-

ders, acht en dertig beeldsnijders en vijf plaatsnijders telde. Tusschen deze kunstenaars bevonden er zich natuurlijk verscheidene van naam en talent; doch veler roem werd niet gevestigd, omdat al hunne werken verloren gingen, of, zoo niet, dan toch aan anderen werden toegeschreven.

Onder dit ruim getal van Gildebroeders waren er toch die destijds geschat en gevierd werden. Ten jare 1493 was de Antwerpenaar Jacob van Lathem ¹ vrijmeester onzer Gilde geworden, en in 1516 voerde hij den titel van « schilder Ons Genadigen Heeren des Coninx van Castillien. »

Guicciardini roemt tusschen de leden der Sint Lucasvereeniging, den uitstekenden glasschilder Dirk Jacobs Felaert, « groot meester ende aerdich van vonden, » die de prachtige glasramen schilderde der Onze-Lieve-Vrouwenkerk. Aart van Hort, zegt hij, is een « groot naevolger van de Italiaensche vonden, d'allereerste die de conste van op chystalyn te backen ende te verven gevonden heeft. - Tevens looft dezelfde geschiedschrijver « Jan Hack, van Antwerpen, die de glazen vensters van des H. Sacraments Capelle in Sinte Goedelenkercke te Bruyssel seer constichlijk geschildert heeft. »

Tusschen de Meesters onzer Sint Lucasgilde treffen wij nu insgelijks reeds Jan Leys, Willem van Cleve, Peter de Vos, Jeroom Boel en anderen aan, die de stamvaders waren der reeks kunstenaars, welke in de xvi^e en xvii^e eeuw zouden schitteren. Ook de Brusselaar Valentijn van Orley, wiens zoon Bernard in onze kunstgeschiedenis eene zoo droeve

¹ Op 11 October 1516 koopt hij te Antwerpen « drie huysen voeren aende strate met elve woningen dair achter lanex der nyeuwer straten loopende ter Coloveriershove waert vuter Meeren, met noch drie cameran bynnen der erven borneputte, enz. gestaen als vore. » (*Scabiale protocollen der stad Antwerpen, sub Gobbaert & Colibrant, 1516, fol. 257.*)

hoofdrol zou vervullen, had zich toen binnen de Scheldestad met vrouw en kroost neergeslagen. Als vrijmeester-schilder onzer Gilde ontving hij in de jaren 1512, 1516 en 1517 drie leerlingen, met namen Frans de Muntere, Jacob Lammens en Joachim van Molle, een bewijs dat zijn werkhuis nog al gezocht was.

Een ander, destijds alhier geprezen historieschilder, was Rijkaart Aertszone. Hij werd ten jare 1482, in Holland, in het visschersdorpje Wijk op Zee, geboren. Als jongeling verschroede hij zijn been in eene brandramp. Men meesterde hem te Haarlem; doch hij verloor het, en was dus gedwongen zich met een houten been te behelpen, waarom men hem « Rijkaart met de Stelt » heette. Dat belette toch niet dat hij tot eenen vroolijken gast opwies. Zinspelende op zijnen naam en zijn stokkebeen, jekte hij vaak : - Ik ben rijk en wel gestelt. » Niet meer geschikt voor het visschersambacht, ging hij naar Haarlem de schilderkunst leeren bij Jan Mostaert. Als een volslagen meester kwam hij zich in 1520 te Antwerpen vestigen, waar hij huwde met Catharina Dierickx, en ook nog een werkelijk deel nam aan de kunstbeweging, eer hij er overleed in Mei 1577.

Eenige onzer toenmalige Gildebroeders hebben teeh enkele werken nagelaten, en derhalve moeten wij hun onze bijzondere aandacht wijden.

Gozewijn van der Weyden, ' de broeder van Rogier van der Weyden II, is de eerste van wien wij kunnen gewagen. Hij werd te Brussel geboren, omstreeks 1465, en

¹ *Documents biographiques inédits sur les peintres Gossuin et Roger van der Weyden le Jeune, recueillis par M. le Chevalier Léon de Burbure, membre de l'Académie royale de Belgique, Bruxelles, 1865.*

leerde het schilderen bij zijnen vader, Peter van der Weyden, van wien er insgelijks nog gewrochten voorhanden zijn. Gozewijn van der Weyden kwam bij den aanvang van 1503 te Antwerpen, waar hij zich als schilder een bestaan zocht en reeds op 1 Maart 1504 een huis kocht in de Huidenvettersstraat, niet verre van de woning van Meester Quinten Matsijs.

De verdiensten van Gozewijn van der Weyden moeten destijds zeer hoog geschat geweest zijn; want in zijn werkhuis traden als leerlingen, in 1503: Peter Bovelant, in 1504: Simon de Portugalloys, in 1507: Hendrik van Muers en Aart van de Veken, in 1512: Cornelis van Bergen en Frans Dreyselere, in 1513: Angus Inghelsone en in 1517: Hendrik Symons.

Den 8ⁿ Juli 1513 verkocht Meester Gozewijn zijn huis in de Huidenvettersstraat, zonder er een ander in de plaats aan te koopen. Echter verliet hij onze stad niet; want in het volgende jaar werd hij tot Deken der Antwerpsche Sint Lucasgilde gekozen. Van der Weyden, die weduenaar was, betrok alsdan de refuge van Tongerlo, welke toen op de Sint Jacobsmarkt gelegen was. Daar bleef hij zijn kunstvak voortdurend uitoefenen; want in 1530 werd hij andermaal tot Deken der Antwerpsche kunstenaars herkozen; en, op aanmanen van zijnen vriend en bewonderaar den abt Aart Streyters, maalde hij nog op zeventigjarigen ouderdom een tafereel voor den hoofdaltaar der Abdij van Tongerlo, waar de schilder ook korts na 1538 overleed.

Dit tafereel, dat de Dood en Hemelvaart van Maria voorstelt, bleef in de abdij berusten tot den inval der Franschen tijdens de Republiek.

Andere gewrochten van Gozewijn van der Weyden bevinden zich in het museum van Brussel, en daaruit is op te maken, dat deze meester den bijval niet verdiende, welke hem te Antwerpen te beurt viel. Het mangelde hem aan scheppingskracht en losheid van teekening. Zijn koloriet was fletsch in vergelijking met dat zijner naamgenooten, en heel waarschijnlijk was hij zijnen bijval meer aan zijnen schoonen naam dan aan zijne eigene verdiensten verschuldigd.

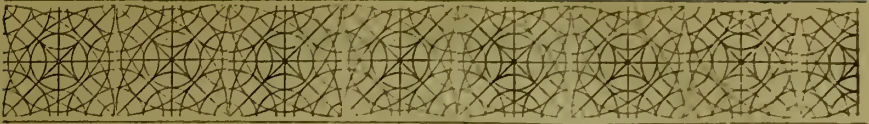
Een kunstenaar van oneindig meer bekwaamheid dan Gozewijn van der Weyden, was Jan Gossaert, bijgenaamd van Maubeuge, omdat hij in die Henegauwsche stad geboren was. Hoe of wanneer hij te Antwerpen is aangeland, zal een raadsel blijven; maar toch werd hij, onder den naam van - Jennijn van Henegouwe - ¹ in onze Sint Lucasgilde als vrijmeester aangenomen ten jare 1503, toen hij nauwelijks de jongelingsjaren was ontwassen. Had de faam van Matsijs hem reeds als jongeling naar de Scheldestad gelokt, om er te studeeren in de nabijheid of onder de leiding van den wonderbaren smid-schilder? Wat er van zij, Jan Gossaert, die den trant van Matsijs volgde, was een degelijk talent geworden, dat de goede oude Vlaamsche School verheerlijkte door oorspronkelijke en puike werken. Hij was eenvoudig in zijne samenstellingen; zijne figuren waren recht eigenaardig gekozen, en in veler wezen lag dit zacht en dichterlijk gevoel, dat onze beste Meesters kenschetst. Zijne Vier Maria's wederkerende van Christus graf en zijne Rechtvaardige

¹ Onder dezen naam mag onze kunstenaar gerust erkend worden. In het kasteel der graven Carlisle, in Engeland, bestaat van hem eene Aanbidding der Wijzen, welke niet als naar gewoonte *Joannes*, maar *Jenni Gossaert* is geteekend, en hij schreef dikwijls ook: *Johannes Malbodius*, wat in onze taal *Jan van Maubeuge* is.

Rechters, in het museum van Antwerpen, getuigen hoe bevallig hij teekende en hoe prachtig hij zijne draperijen plooide en kleurde.

In 1505 en 1507 ontving hij te Antwerpen twee leerlingen, Hendrik Mertens en Michiel in 't Swaenken; doch ongelukkiglijk moesten zij den uitstekenden Meester al spoedig missen. Het volgende jaar verliet hij onze stad, om over de Alpen te trekken, waar hij zich den geest bedwelmde, bij het beschouwen der onnavolgbare Italiaansche meesterstukken. De wederkomst van Gossaert uit Italië mag als eene nationale kunstramp in de geschiedenis onzer Schilderschool worden aangeteekend.

V

ITALIË'S INVLOED

Vasco de Gama had, bij het eindigen der XIVe eeuw, langs den zuidelijken hoek van Afrika eene nieuwe baan gevonden naar Oost-Indië.

Dit gewichtig feit deed de scheepvaart eene gansch andere richting nemen, en daardoor werd de oude handelskoninginne Venetië onttroond door Antwerpen, dat van dan af « het Venetie van het Noorden » werd geheeten.

Onze betrekkingen met Italië werden daardoor natuurlijk talrijker en nauwer. Het belang van het Zuiden zelf eischte, dat het met onze Scheldestad rechtstreeks in gemeenschap zou blijven, en weldra krioelde het hier dan ook van Venetiaansche en Italiaansche handelaars. Door hun dagelijksch verkeer met onze kooplieden, was het plotselings algemeen bekend geworden, welke gewichtige kunstonwenteling er in Italië plaats greep; en onze kunstenaars vernamen alle nieuwe tijdingen desaangaande met een gretig oor.

Schrandere mannen hadden de overblijfselen opge-

spoord van het oude Rome en Griekenland, en uit den schoot der aarde waren marmeren en bronzen beelden der Antieken te voorschijn gehaald, die ieder verbaasden om hunne uitgelezene schoonheid.

Karel van Mander schetst den indruk, dien deze ontdekking op onze kunstenaars maakte, aldus eigenaardig af : « t Is kenlijk, dat voormael 't hoofd der steden, het alder schoonste Room, bloeyende in voorspoet, en volck-rijck wesende, placht in ghelijck ghetal van Menschen t'overvloeyen, en verciert te wesen van constighe uytnemende beelden, oft om beter segghen Marmoren en Coperen, die door hooge vernuftheyt natuerlijk in uytghekosen alderschoonste Menschen lichamen, en Dieren lijven waren verandert. Ooc weetmen wel, dat verscheydenmael den dullen krijgh, nijdigh, knerstandende, dese soo heel verheven Stadt heeft met rouwe handen aenghetast, overhoop gheworpen, en met vernielende voeten vertreden : Maer doe eyndlingh Room haer begon beter tevoelen onder de vredighe heerschinghe der Pausen, heeft men ghevonden, en uyt haeren greysigen schoot voort ghehaelt eenige der verhaelde schoon ghestaltighe Marmoren en Coperen, welcke uyt den donckeren comende voor den dagh, hebben onse Schilder-const een groot licht ghegheven, en den Oeffenaers van deser den oogen gheopent, om t' onderscheyden, wat leelijk, en schoon, en 't alderschoonste in 't leven oft in der natueren was, aengaende de ghestaltnissen der Menschen lichamen en der Dieren litmaten. » ¹

Geniale mannen als Leonardo da Vinci, Michel Angelo Buonarotti en Raphaël Sanzio hadden zich die heerlijke

¹ *Het Leven der Doorluchtighe Schilders, fol. 234.*

scheppingen hunner voorvaderen ten nutte gemaakt, en brachten daaruit eene gansch nieuwe kunstleer tot stand.

Leonardo da Vinci (1452-1519) was een natuurwonder. Men roemde hem als de schoonste en krachtigste der mannen, die ooit geschapen waren. Hij was niet enkel een groot beeldhouwer en schilder, maar hij muntte ook uit in de muziek, in de natuurkunde en in schier alle wetenschappelijke vakken. Bedeeld met een dichterlijk gemoed en een mannelijk karakter, ontwierp hij beurtelings de bevalligste en de kolosaalste onderwerpen.

Michel Angelo Buonarotti (1475-1564) was een even groot en machtig kunstenaar. Zoowel in de bouw- als in de beeldhouw- en schilderkunst is hij, noch vóór, noch na hem overtroffen geweest. Geniale beeldhouwer tot zelfs in zijne schilderijen, predikte hij den oorlog aan het oude kunstsysteem, om bovenal het naakte te kunnen huldigen. De kleuren waren hem niets in vergelijking met de teekening. Paneelen of doeken waren hem te eng, om er de reusachtige scheppingen zijner verbeelding op uit te storten. Hij sloeg tempels op, zoo uitgestrekt, zoo ontzagwekkend groot, dat de mensch er ternauwernood dorst naar opzien, en die onmetelijke welfselbogen overdekte hij met kolossale gewrochten, vol verhevenheid, vol roekeloose beweging en grootschheid van vormen.

Raphaël Sanzio (1483-1520) was de ideaalste schilder, die ooit het levenslicht zag. Al wat van onder zijn keurig penseel te voorschijn kwam was geadeld, dichterlijk, verheven, ja, goddelijk. Hij schonk aan de menschenlijke vormen eene zoo uitgelezene schoonheid, dat zij niet meer tot onze wereld schenen te behooren. Geheel zijn leven werkte hij met eene begeestering, die slechts door eenen zuiderling kan worden

uitgedrukt en door niemand kan worden volgehouden, zonder tot verbijstering over te slaan. Raphaëls kleinere tafereelen zijn kunstperels van smaakvolle schikking, ideale vormen en verheven gevoel; doch ook hij behoefde de gansche muren van het Vatikaan, om zijn dichterlijk gemoed op uit te storten.

De faam dezer drie kunstreuzen had tot binnen de wallen der Scheldestad geklonken. Het dagelijksch gesprek rolde over de hooge verdiensten der Italiaansche meesters en de kunstomwenteling, die over de gansche wereld diende tot stand te worden gebracht. Immers, uit den schoot der aarde zelve was het nieuwe licht over de beeldende kunsten opgegaan!

De Italiaansche kooplieden, die onze handelborze bezochten, waren met recht en reden fier op hunne geniale landgenooten. Maar, daar zij, als vreemdelingen, ons kunstkarakter niet begrepen, spraken zij niet altoos met den verschuldigten eerbied van onze Vlaamsche Meesters.

Volgens hen was onze kunst verouderd, daar hare beoefenaars sedert eeuwen geenen stap meer hadden voorwaarts gedaan. Zij wisten dan niet, dat Matsijs onze schilderkunst reeds, als het ware, hervormd had; dat hij de eigentlijke dramatische groep tot stand gebracht, het gebied der historischschildering afgebakend en de zedenschildering geschapen had?

Maar dit alles baarblijkelijk voor ieders oogen aantoonen, ware toch zonder baat gebleven.

Niet bij onze schilders alleen, maar bij alle andere kunstenaars, ontstond er plotselings een gansche ommekeer in de schoonheidsbegrippen en den kunstsmaak. De wetenschappen, ja zelfs de taal- en letterkunde, moesten den uitheemschen

invloed ondergaan. De zucht tot verheerlijken en navolgen der oude Grieken en Romeinen overheerschte spoedig alle Nederlanders.

Wij beleefden eensklaps eenen rampzaligen tijd van blind verloochenen van zichzelf en eigen aard en eigene verdiensten. Alwie macht en invloed had, wedijverde om de nationale ontwikkeling te stremmen, om de eigenaardige uiting van elk ras te smachten, om het natuurkenmerk van elk gewest uit te roeien. Alles moest op antieken leest geschoeid! Onze geleerden, die den toon en het goede voorbeeld dienden te geven, dreven die betreurenswaardige ontaardingszucht zoo verre, dat zij tot zelfs hunnen ouden Vlaamschen familienaam onkennelijk verminkten, om hem te kunnen vergriekschen of verlatijnschen.

De Vlaamsche schilderkunst moest het meest van al door die noodlottige strekking beproefd worden. Men wilde dat zij gansch hervormd, ja, geheel herboren werd. Niet meer onze eigene Vlaamsche puikgewrochten, maar die der zuiderlingen, zouden voortaan hare toonbeelden wezen.

Het schoone Italië met zijne bestendige gouden zonnestralen, zijnen helderblauwen hemel, zijne schilderachtige ligging, zijne grootsche gebouwen, zijne statige gedenktekens, zijne rijkdommen en pracht, werd het land van belofte voor alle kunstenaars. De gevierde Meesters dier levenslustige, dier dichtterlijke en vernuftige natie, waren de vorsten der kunstwereld geworden. Zij schiepen figuren zoo heerlijk als ooit dichtter ze droomen kon; zij groepeerden bevalliger dan natuur, teekenden zoo sierlijk en zwierig, dat men voor het treffende der breede omtreklijnen al het overige willig vergat; zij legden het licht en de schaduw

zoo flink en heftig, dat alle kleurschakeering er overbodig bij werd.

Maar hoe gansch strijdig was, met dit alles, onze Vlaamsche natuur, ons Vlaamsch kunstkarakter !

Zoo geestdriftig van gemoed als de Italiaan was, zoo kalm was de Vlaming. Hunnen kunstenaars sprankelde het dichtvuur in den schedel; den onzen smeulde het in 't harte. Hunne muze zong den zang der verbeelding; de onze neuriede het lied des gevoels. De Italiaansche schilders streefden naar verheffing; de onze naar dit stille zieleleven, dat in den aard lag van ons volk, hetwelk toen nog nooit anders dan zijne eigene ingevingen gevolgd had. De Italianen zochten vooral schoonheid in samenstelling en vormen, bij een sterk licht en zware schaduwen; de Vlamingen behartigden eenvoud, ongekunstelde waarheid in alles, bij een gematigd licht en rijke kleurschakeering.

Dit breed verschil van uiting, was door de natuur zelve aan beide rassen voorgeschreven. Het lag in den aard van elks klimaat. Zoo onbeneveld, helder en eentonig als de zuiderhemel is, zoo mistig is onze dampkring, zoo verscheiden en bont onze luchten. Deze natuurgesteltenis verschafte onzen schilderen vooral dien wasem van schemering, tinten en tonen, welke hun toelieten te tooveren met de penseelen. Het oogstreelend kleurenspeel, de harmonische poëzie van ons prachtig koloriet werd door onze luchtweerspiegeling zelve op het paneel onzer schilders in het leven geroepen.

Hoe treffend had Meester Matsijs den Antwerpenaren niet geleerd, al die licht- en kleurenschatten weer te geven in karaktervolle beelden, kostelijke gewaden en schilderachtige draperijen. En nu wilden de voorstaanders der Italiaansche

School dit voornaamste middel, om den rijkdom van ons koloriet ten toon te spreiden, ons bij voorkeur ontnemen.

De dwaze roep ging uit, dat de Vlaming zijne figuren met draperijen overlaadde, daar hij schuw, ja onbekwaam was, om het naakte te schilderen. Alsof Matsijs dit verwijt niet had voorkomen in zijne naakte figuren, zooals zijnen Christus in De Graflegging, zijnen Sint Jan den Evangelist en zijn kindeken Jezus. Maar dat naakte, ofschoon niet van idealiteit ontbloot, was al te waar, al te aangrijpend natuurlijk. Men wilde een naakt, dat toen niet tot ons ras behoorde; eene gezochte vleeschelijke schoonheid, die niet tot de ziel sprak, maar waarop het oog zich naar hartewensch kon verlustigen.

In dien hartstochtelijken strijd van smaak en gedacht, moest gewis het geringe getal der degelijke kenners onzer kunstnatuur het onderspit delven. De schitter van het nieuwe verblindt immer de onervarenen, die de groote meerderheid uitmaken. Onze eigene Meesters werden miskend, en alwie zich op de kunst nog toeleigde, snakte naar de lessen van eenen vertegenwoordiger der zoo hooggeprezene Italiaansche School.

Jan Gossaert was de eerste kunstenaar, niet alleen van Antwerpen, maar van gansch Nederland, die er toe besloot met eigene oogen de wondergewrochten der Italiaansche Meesters te gaan beschouwen. Evenzoo was hij ook de eerste, die van over de Alpen terug herwaarts kwam.

Het schemerde hem nog voor de oogen van al den kunstglans, dien hij, gedurende zeven volle jaren, in verrukking had aangestaard. Hij dorst den blik op zijne Vlaamsche Meesters, op zijne eigene scheppingen niet meer slaan, uit vreeze van ontgoocheld te worden. Arme verblinde! Hij

schaamde zich over zijne afkomst, over zijne noordelijke natuur. Hij miskende zijn eigen degelijk talent, zijne ongekunstelde samenstelling, zijn diep gevoel, zijne gezonde ideale waarheid en zijne harmonische kleurenpracht, waarin hij zeker niet eenen der Italiaansche Meesters iets te benijden had.

De Vlaamsche Meesters schenen hem nu dwergen in vergelijking met de Italiaansche, die hij niet zonder reden voor reuzen hield. Maar hij handelde dwaas aldus het schoone kunstkarakter zijner eigene School te miskennen. Daarbij, hij vergat dat de Italianen groot waren, omdat zij toch nog zichzelf, omdat ze toch nationaal bleven. Gossaert wilde zich verheffen door hetgeen eigen was aan zijnen geboortegrond te verschoppen, denkende aldus het uitheemsche vrijer te kunnen najagen.

Van zoodra Jan Gossaert in 1514 terug in zijn vaderland was, leverde hij gewrochten, die den stempel droegen der verbastering. De dwaze menigte huldigde en vierde hem nochtans voor het uitheemsche schildersysteem dat hij invoerde. Luidruchtig prees men « Jan Gossaert welcke allereerst uyt Italiën in dese landen ghebrocht heeft de conste van historyen ende poeteryen met naeckte figuren te schilderen. » Zelfs werd hij te Mechelen aan het Hof der Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk geroepen, om bewijzen te leveren zijner veelbelovende kunsthervorming. Aan onze Vorsten, zoowel als aan het volk, bevielen zijne nieuwsoortige voortbrengselen oneindig meer, dan al wat hij vóór zijne reis over de Alpen gemaakt had. Hij zelf nochtans deelde niet lang in die meening. Zijne krachtige natuur verzette zich weldra tegen dit onderdrukken der eigene hoedanigheden. Nu de vaderlandsche scheppingen

der van Eycken, van Memling en Matsijs hem weer onder het oog vielen, maakte hij vergelijkingen, die niet immer in zijn voordeel uitliepen. Die groote Vlaamsche Meesters was hij voorheen zoo goed als ter zijde gestreefd, en hoe verre stond hij thans nog van de Italiaansche verwijderd! Zulke overweging vervulde hem met spijt en schaamte. Terwijl heel Antwerpen, ja, heel Nederland, naar zijn voorbeeld, reikhalsde om de Zuiderlingen na te volgen, wilde hij in stilte tot zijne eigene natuur terug. Schier in al zijne gewrochten komen de goede hoedanigheden der oude vaderlandsche School nog hunne plaats eischen, te midden van het uitheemsche schijnschoon, en daardoor toont hij, hoe diep het hem rouwde van het goede spoor te zijn afgedwaald.

Echter was het kwaad gesticht. Gossaert kon niet meer geheel terug, waar hij het wel wilde. De Italiaansche invloed had zijn oog bedorven, zijnen smaak verbasterd; hij was slaaf geworden der uitheemsche kunstleer en bleef het tot hij te Antwerpen stierf op 1 October 1532.

Hij, die eens zulke recht eigenaardige, dramatische tafereeltjes leverde, vol kleurengloed en dichterlijke opvatting, verspilde nu zijn kunstvermogen aan gewrochten als de kleur- en karakterlooze *Ecce Homo* uit ons museum, en aan onbegrepen heidensche onderwerpen, als Danaë Jupiters gouden Regen ontvangende (Pinacothek van Munchen) en *De Historie van Hercules*.¹

¹ Dit laatste tafereel, wiens spoor men thans verloren is, bleef gedurende de xvi^e eeuw in het bezit van « Signor Bonaventura Michaëli, coopman Lucquoys alhier t' Antwerpen. » Op 13 Maart 1585 werd het in den inventaris zijner goederen als volgt beschreven: « Noch een schoon taeffereel, wesende *De Historie van Hercules*, gemaect, zoo onder daerop geschreven staet, bij Johannes Malbodius int jaer xv^e dertich. » Buiten de reeds vermelde tafereelen, bezit ons museum nog van hem een Vrouwenportret, de Heilige Maagd met het Kindeken Jezus en het Afbeeldsel van Margaretha van Oostenrijk.

Gossaerts afwijking van de nog zoo jonge, maar toch reeds zoo schitterende Antwerpsche School mag eene wezentlijke ramp worden geheeten. Zijn noodlottig, ophefmakend voorbeeld lokte ineens al hare jeugdige beoefenaars uit de goede richting, die Matsijs op zoo meesterachtige wijze had aangetoond. Slechts van een der toenmalige kweekelingen zijn er werken tot ons gekomen; maar zij getuigen toch meer dan voldoende, wat de verzaking aan de School van Meester Quinten voor gevolg had.

De kunstenaar, dien wij hier bedoelen, is Jan Sanders. Hij was geboortig van het dorp Hemishem, ¹ op den boord der Schelde, anderhalf uur gaans van Antwerpen. Voorheen behielden de personen, die naar elders trokken, den naam hunner geboorteplaats, en daarom heette men Jan Sanders ook dikwijls Jan van Hemishem. ²

Vroeger en ook nu nog zegde men, dat hij een Haarlemmer was, ofschoon Guicciardini hem reeds bepaald hield voor « gheboren bij Antwerpen. » Zij, die beweren, dat de nauwkeurige van Mander hem opgaf voor eenen geboren Haarlemmer, hebben het gansch mis. Hij noemde hem enkel « borgher van aldaer, » en dat heeft eene gansch andere beteekenis.

Daar Jan Sanders, ten jare 1519, te Antwerpen, bij Hendrik van Cleve, zijne leerjaren begon, zoo mag men hem

¹ Ten jare 1524 was er nog een Jan Sanders (wellicht de vader van onzen kunstenaar) « geseten tot Hemishem, » welke eene rent kocht « op eene stede met huysse, lande, enz. gestaen ende gelegen te Hemishem, daer men na de kereke gaet. » Zie : *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1524, sub Keyser & Ballinck, fol. 25.*

² In de ambtelijke bescheeden, welke wij over hem ontdekten, staat hij aangeteekend : « Jan Sanders, alias van Hemishem, schilder, » of : « Jan Sanders, die men heet van Hemishem, schilder. » Hij zelf teekende : Jan van Hemishem en in het latijn : *Johannes de Hemessen*. Onze oude geschiedschrijvers noemden hem *Jan van Hemssen*. — Een *Janne van Hemssen, beeldsnijder*, koopt op 15 April 1521 het huis Cranenboreh in de Naaldwijkstraat te Antwerpen.

dan houden voor ongeveer 15 jaren oud, en dus geboren omstreeks 1504. Ten jare 1524 was hij reeds zelf meester geworden, aangezien hij dan Hennen van de Kerckhoven als leerling ontvangt, welke in 1535 wordt opgevolgd door Machiel Huysmans en in 1537 door Jorge de Nicole.

Van vóór 1535 was onze kunstenaar reeds in huwelijk getreden met het Antwerpsch meisje Barbara de Fevere, ¹ die hem eenen tamelijk goeden bruidschat aanbracht, in gelden en renten op huizen en erven binnen Antwerpen en Capellen gelegen. Bovendien had zij ook een zevenste paart in haar ouderlijk huis in de Minderbroedersstraat, en eenen raamhof met zeventien huizen in de Vekestraat. Dit alles kwam de kas van onzen schilder goed aanvullen en hij zag zich in staat gesteld, om op 8 Januari 1539 het huis « het Lindeken, » op de Lombaardevest, en op 21 Juli 1541 het huis « de Faisant » in de Hochstettersstraat aan te koopen. Echter moeten de uitgaven van Jan Sanders zijne inkomsten toch hebben overtroffen. Den 20ⁿ December 1540 deed hij reeds eene schuldbekentenis van 148 karolusgulden aan den schilder Jacob Cocx, en op 29 November van het volgende jaar zag hij zich ook genoodzaakt zijn huis het Lindeken te verkoopen. ²

Of Sanders eene groote huishouding en een talrijk gezin had, gelukte ons nog niet op te sporen. Echter had hij toch twee dochters, Christina en Catharina, van welke laatste de Italiaansche levensbeschrijver Vasari zegt, dat zij eene goede

¹ Haar naam wordt soms ook *Fevers* geschreven. Zij was dochter van eenen lakenbereider, Simon de Fevere, en Christina van der Rijt. Toen haar vader in 1514 overleed, liet hij zijne weduwe deze minderjarige kinderen achter : Simon, Sebastiaan, Frans, Wouter, Willem, Anna en Barbara. De eerstgeborene, Simon, was op 12 October 1515 reeds meerderjarig en ten jare 1517 was hij kanunnik te Middelburg.

² Zie voor de echtheid van al deze nieuwe bijzonderheden de *Schepenbrieven van Antwerpen* op vermelde datums.

miniatuurschilderes was. Guicciardini, die haar te Antwerpen kan gekend hebben, noemt haar de « huysvrouw van Kerstiaen » den seer excellenten spelman op instrumenten : soo dat de Koninginne van Hongaryen, hen beyden, overmidts heur groote deuchden ende consten, met haar heeft gevoert in Spangien, ende na haer doodt wel voorsien met goedt onderhoudt heurer beyder leven lanck. -

Ook haar vader, die ten jare 1548 tot Deken der Antwerpsche Sint Lucasgilde werd verkozen, was geroemd, daar hij « maecte groote beelden, en was in sommighe deelen seer net en curioos. - Curioos - was hij, ja, want hij maakte soms oprechte caricaturen ; maar - net - was geheel wat anders dan zijne overdreven, lange, magere figuren met hunne afgeteerde ledematen, leelijke wezens, gezochte uitdrukking en slaperigen oogslag.

In ons Antwerpsch museum en in de verzameling van den heer Th. van Leries onzer stad vindt men van Jan Sanders twee met zijnen naam onderteekende Roepingen van Mattheus, ² welke tot stalen kunnen dienen van zijne

¹ De familienaam van dezen toonkunstenaar is « de Morijn ». Zulks blijkt uit den akt zijner trouwverbintenis met « Catharina van Heensen », gesloten in Sint Jacobskerk te Antwerpen, op 23 Februari 1554.

² Hij schilderde dit zelfde onderwerp nog verscheidene malen, zooals het blijkt uit deze lijst zijner overige meestgekende werken : Museum van Brussel : Eene Kruisafdoening met luiken : Jezus in den Hof van Oliveten en De Verrijzenis Christi.

Museum van Gent : De Roeping van Mattheus.

Te Munchen : De Roeping van Mattheus, De Heilige Familie, 1541, Sint Jan predikende in de Woestijn en Isaac zegenende Jacob.

Weenen : De Roeping van Mattheus, 1537, De Roeping van Mattheus, 1548, Sint Jeronimus in de Grot, Sint Guillielmus en het Portret van Jan Gossaert van Maubeuge.

Londen, verzameling van Prins Albert : Sinte Ursula en De Aanbidding der Wijzen. Van Mander noemt slechts een werk van Sanders : « Een stuck met veel staende Apostelen by Christus, gaende op nae Jerusalem. In oude Antwerpsche verzamelingen vonden wij slechts : Een Judith en een Sint Jeronimus.

gebreken en verdiensten. Op zijn palet liggen nog kostbare overblijfsels van de kleurrijke School van Meester Quinten ; maar Sanders weet daarvan zelden goed gebruik te maken. Zijn koloriet is nog wel krachtig, maar weinig harmonisch. Zijne overheerschende harde, bruine tonen, en zijne al te zware schaduwen maken zijne tafereelen niet streelend voor het oog. Er ligt oorspronkelijke opvatting in zijne samenstellingen, maar ze zijn verre van schoon ; zijne karakters en typen zijn treffend, maar overdreven ; en in de groepen, evenmin als in de figuren, wist hij diepte en uitsprong te brengen, daar zijne tonen wel krachtig, doch niet wijs gelegd zijn, en zijne teekening wel stout, maar stijf en gewrongen is.

Bij het gadeslaan van zooveel aanleg en linkschheid krijgt men spoedig de overtuiging, dat de kunstverbastering Sanders' oog gekrenkt, zijne hand verlamd en zijnen smaak verdorven had.

Van Mander zegde wel, dat hij “ een maniere hadde meer treckende nae d'antijcksche, en meer afghescheyden van de moderne ; ” doch in het *musée du Louvre* hangt een Tobias zijnen blinden vader genezende, geteekend : *Joanes de Hemmessen, 1555, inventor et pictor*, waarin maar al te veel kenmerken van den Italiaanschen trant zijn aan te wijzen.

Jan Sanders was voortreffelijk in het goede spoor van Matsijs begonnen, maar Gossaert had hem verloren geleid. Hij had de macht niet om aan de oude School getrouw te blijven, en was ook te zwak om de nieuw aangeduide richting te volgen. Uit zijne gewrochten kan men goed afleiden, wat uitheemsche invloed van dergelijk slach van kunstenaars zooal maakte. Ook schijnt de fortuin hem te Antwerpen den

rug te hebben gekeerd. Na op 31 December 1550 zijn woonhuis « de Faisant »¹ verkocht te hebben, toog hij naar Haarlem, waar hij medegrondlegger worden moest eener School; want men hield er hem voor « den Hollandschen Raphaël. » Hij overleed aldaar tusschen 1555 en 1566; in het eerste jaar schilderde hij nog zijn werk uit het *musée du Louvre*, en in het laatste teekende Guicciardini hem aan bij de dooden.

Alhoewel het kwaad, door Gossaert aan onze School toegebracht, reeds erg genoeg was, toch werd het den Brusselselaar Barend van Orley voorbehouden, aan onze oude nationale kunstbegrippen de vernielendste afbreuk toe te brengen. In zijne jeugd leefde hij met zijnen vader te Antwerpen; doch hij was spoedig Jan Gossaert gevolgd naar Italië, waar hij de leerling en zelfs de vriend van Raphaël werd.

Van Orley² was toen jonger, en bijgevolg had hij ook minder nationale sterkte dan Gossaert. Zijne ontaarding geschiedde dus oneindig gemakkelijker en de kunstverbastering schoot bij hem veel diepere wortels dan bij zijnen talentvollen voorganger, omdat hij veel langer te Rome verbleef en er rechtstreeks onder de leiding van Raphaël Sanzio studeerde. Van oorspronkelijkheid, van natuur en waarheid had van Orley nimmer rekening gehouden. Voor vaderlandsche poëzie, zielroerende gemoedelijkheid en eigenaardige vormen had hij nooit voorliefde gekoesterd; en daarom viel het hem geenszins moeielijk navolger te worden van den Italiaanschen Meester, wien hij nochtans

¹ Dit huis, waar Jan Sanders woonde en, achter in den hof, zijn werkhuis had, draagt thans het nummer 19.² der Hochstetterstraat.

² Hij werd omstreeks 1490 geboren te Brussel en stierf aldaar op 5 Januari 1541.

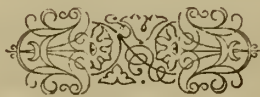
niet tot aan de enkels reiken zou. Zijn kortzichtig oog had noch het bewustzijn, noch de kracht, om de goddelijke wezens van Raphaël te doorpeilen. Zijn blik bleef aan het uiterlijke hangen. De omtrek alleen maakte, volgens hem, den schilder; en juist die omtrek, waar de Italiaan mee tooverde door zwier en keurigheid, werd bij hem hard en gewrongen, omdat eene onbezielde hand hem trok. Slechts enkele malen verried hij zijnen Vlaamschen oorsprong, en dan gaf hij blijken van talent en vaardigheid; maar dan ook werd zijn werk een mengelmoes van stijlen, waarin het zieleigene rechtstreeks in strijd lag met het aangeleerde. Zijne kleur was nochtans meerendeels verwaarloosd, of beter, opgeofferd aan de teekening; en, wat de samenstelling betreft, die ontstal hij soms geheel en gansch aan Raphaël, gelijk dit het geval is met het Huwelijk van Maria, in den *Louvre*.

Ten onzent, waar de gewrochten der Italiaansche Meesters destijds nog zoo goed als onbekend waren, maakte van Orley veel ophef met zijn gesmokkeld schildersysteem. Het was nieuw, het was vreemd, en daarom dorst het niemand ellendig heeten, zooals het toch eigenlijk was.

Ten jare 1518 ontving Margaretha van Oostenrijk den ontaarden Vlaming met hulde en blijdschap; want zij benoemde hem oogenblikkelijk tot haren Hofschilder. Het schenken van dien eeretitel aan eenen schilder als Barend van Orley, terwijl de eenige Quinten Matsijs nog leefde, getuigt hoe groot de wansmaak was van het Hof en bij de grooten. Tevens was het als een vorstelijke oproep tot de kunstverbastering. Van Orley verkreeg daardoor een overheerschend gezag en eenen onbeprekten invloed. De leerlingen

kwamen hem als toegestroomd en zijne navolgers waren talloos. Ook bezat hij nu ruimschoots de aanmoediging en de stoffelijke middelen tot het voortbrengen en verspreiden zijner onvaderlandsche werken, en het kwaad, dat deze gesticht hebben, is onberekenbaar.

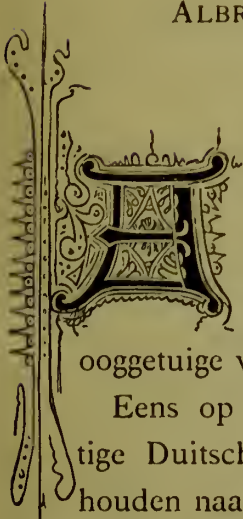
Wanneer Karel V in 1520 te Antwerpen als Roomsche Keizer zou worden ingehaald, moest uit de versiering voor deze plechtigheid blijken, hoe diep en algemeen de kunstverbastering reeds bij ons was doorgedrongen.

VI

ALBRECHT DÜRER TE ANTWERPEN ¹

Albrecht Dürer, ² Duitschlands grootste schilder, besloot ten jare 1520, eene kunstreis door de Nederlanden te doen, daar hij van Keizer Karels intrede te Antwerpen wilde ooggetuige wezen.

Eens op Nederlandschen bodem, kwam de vernuftige Duitscher regelrecht en zonder zich elders op te houden naar Antwerpen, dat toen reeds vermaard was tusschen de kunststeden van Europa. Ook was Dürer geen onbekende in de Scheldestad. Zes jaar geleden, had hij haar nog bezocht; want alsdan schetste hij in zijn album de Onze-Lieve-Vrouwenkerk met haren toren, die toen nog maar tot aan de tweede gaanderij was opgetrokken. Deze prachtige teekening, waarop zijne kundige hand ook het jaartal 1514 en den titel : *Die Grosse Kirch zu Anttorff* schreef, prijkt thans nog in het museum van Weenen.

¹ *Reliquien von Albrecht Dürer, seinen Verehrern geweiht, Nürnberg, 1828.*

² Hij werd op 20 Mei 1471 geboren te Nurenberg, waar hij ook stierf den 24 April 1528.

Alwie zich te Antwerpen met kunst bezig hield, kende en eerde dus den grooten Nurenberger. Zijne puike tafereelen waren nog maar in gering getal tot bij ons gekomen; maar zijne prachtige plaatwerken waren geroemd en gezocht in al onze beschaafde kringen.

Dürer was tevens hoog geschat, omdat hij de schepper was der houtgravuur en de invoerder der etsing, in welke beide kunstvakken hij uitmuntte. Ook vond hij het middel om de houtsneeplaten met twee kleuren te drukken, en hij was de uitvinder der glazen copiëerschijf. Tevens was hij de eerste, die vaste regels toepaste op de doorzichtkunde en de evenredigheden van het menschelijk lichaam, waarover hij de belangrijkste werken uitgaf.

Toen Dürer met zijne vrouw, Agnes Frey, en zijne dienstmeid, Suzanna, op Vrijdag 3 Augustus 1520 te Antwerpen afstapte, nam hij zijnen intrek bij den koopman Joos Blanckwalt, ¹ die in de Wolstraat herberg en afspanning hield, in zijn huis - Engelenborg, - thans nummer 19.

Nog denzelfden avond werd hij ten eten genoodigd bij Bernard Stecher, den Factor der rijke Fuggers; doch hij liet zijne vrouw in de herberg avondmalen, omdat zij zoo knorrig van aard was.

Des anderendaags geleidde zijn waard hem bij den Burgemeester Aart van Liere, die hem hartelijk welkom hiet binnen zijne goede stad Antwerpen. Tevens bood deze Magistraat hem een jaarlijksch inkomen van 300 Philipsgulden en vrije huisvesting, indien hij zich voor goed binnen Antwerpen

¹ De Deutsche tekst zegt: « Planckfelt »; doch onze nasporingen in oorspronkelijke bescheiden bevestigen, dat Dürer zich heeft bedrogen in het schrijven van den naam van zijnen gastheer.

wilde vestigen. ¹ De kunstenaar bedankte nochtans met beleeftheid voor dit vereerend aanbod. Hij had zijne vrijheid al te lief en was aan zijne geboortestad en zijn vaderland te innig verknocht, om er voor immer van gescheiden te worden.

Den Zondag daaropvolgende, 5 Augustus, zijnde Sint Oswaldusdag, had de Sint Lucasgilde hem met zijne vrouw en zijne dienstmaagd ter feeste gevraagd op hare Schilders-Kamer, in het huis « de Bontemantel, » op de Groote Markt. In de rijkversierde zaal was eene uitgestrekte tafel opgeslagen, en de kostelijkste spijsen werden in zilveren tafelgerief opgediend. De prachtige schalen, bekens en bokalen, die de redrijkers der Violiere in wedstrijden behaald hadden, prijken op het damasten ammelaken met de smakelijkste vruchten en de lekkerste wijnen, waarvan onze kunstenaars toen reeds ter dege hielden.

Al de voornaamste Antwerpsche schilders waren met hunne opgesmukte vrouwen aanwezig, toen de gevierde vreemdeling het lokaal werd binnengeleid door de Dekens en Oudermans der Gilde, die hem aan den trap verwelkomd hadden. Bij zijne verschijning maakte hij eenen diepen indruk met zijne rijzige gestalte, zijn krachtig hoofd, waarvan de weelderige haren hem over de breede schouders golfdan. « Toen ik ter tafel werd geleid » boekte hij zelf in zijn reisverhaal, « toen stond het volk aan beide zijden, als verwelkoomde het eenen grooten heer. Ook waren onder hen zeer treffelijke personen van mannen, die zich allen met diep buigen op het alleroodmoedigst jegens mij betoonden. Zij zeiden, dat zij zoo veel mogelijk doen wilden al hetgeen zij wisten, dat mij lief

¹ Zoo ten minste schrijft het Dürer zelf in zijnen brief aan den Raad van Nurenberg.

zou zijn. En, als ik daar alzoo gezeten was, kwam (Adriaan Herbouts) de Raadpensionaris der Heeren van Antwerpen, met twee knechten, en schonk mij, van wege de Heeren der stad, vier stoopen wijn, en zij lieten mij zeggen, dat ik hier mede van hen vereerd werd en zij mij hunnen goeden wil be-
tuigden. Dus bood ik hun mijnen onderdanigen dank, be-
nevens mijnen onderdanigen dienst. Daarna kwam Meester Peter (Frans), de stadstimmerman, en schonk mij twee stoopen wijn, met aanbieding van zijnen bereidvaardigen dienst. Alzoo, toen wij lang vroolijk, tot laat in den nacht, bij elkander geweest waren, begeleidden zij ons met fakkels zeer heerlijk naar huis, en verzochten mij hunnen goeden wil te aanvaarden, en te doen hetgeen ik verlangde, waartoe zij mij behulpzaam wilden zijn. Alzoo dankte ik hen, en leide mij slapen. -

Om zich voor al die huldebewijzen en teekens van hartelijke toegenegenheid van wege de kunstenaars erkentelijk te toonen, besloot de beroemde Duitscher onzen Quinten Matsijs, als den voornaamsten der schilders, te zijnen huize te gaan danken. Des anderdaags 's morgens, na het gastmaal in Sint Lucasgilde, was zijn eerste werk zich van dien aangename plicht te kwijten; en met voldoening, alsof hij er fier op ware, schrijft hij in zijn dagboek: « Ook ben ik in Meester Quintines huis geweest. »

Dit huis van Matsijs was toen het vereenigingspunt der uitstekende kunstenaars en geleerden, welke zich te Antwerpen bevonden. Peter Gillis, de stadssecretaris van Antwerpen, als Latijnsch schrijver bekend onder den naam van Petrus Ægidius, was de boezemvriend van den smidschilder, welke tevens ook geëerd en gezocht werd door al

wat voornaam en geleerd was binnen Antwerpen. Ook trof Dürer bij Meester Quinten den geestigen Rotterdamschen wijsgeer aan, die door zijnen Lof der Zotheid onsterfelijk moest worden. Desiderius Erasmus, die zelf ook het penseel hanteerde, schatte den Nurenbergschen teekenaar bijzonder hoog; want hij vereerde hem met een Spaansch manteltje en drie geteekende mansportretten. Dürer schonk hem wederkeerig eene zijner Passie's in koper gesneden, en konterfeyt tot tweemaal zijn portret, dat later werd in koper gebracht met het onderschrift: *Imago Erasmi Roterodami ab Alberto Durero ad vivam effigiem delineata* M.DXXVI.

Vervolgens bezocht Dürer de Schuttershoven, waarna men hem geleidde naar de « Schilderswerkplaats, » in het tuighuis de Eekhof, op den Oever. In dit ruime gebouw, waar het krijgstuig der stad, benevens de beelden en wagens van den Ommegang, werden geborgen, timmerde en schilderde men nu ook den eereboog, door welchen Keizer Karel zou worden ingehaald. Deze versieringswerken, zegt Dürer, bestonden uit vier honderd bogen van veertig voeten hoogte, die aan beide zijden der straten werden opgericht en voorzien waren van twee verdiepingen, waarop men kamerspelen zou vertoonen. Alles, zegde hij, was « overkostelijk » en kostte van schrijnwerk en schildering 400 gulden, wat voor dien tijd eene aanzienlijke som was. Volgens den lateren stadsgreffier Gaspar Gevartius werkten aan deze toebereidselen voor de feestelijkheden niet min dan tweehonderd en vijftig schilders.

Dürer nam al de Antwerpsche kunstmerkwaardigheden in oogenschouw en hij laat zich daarover met veel bewondering uit.

Het verblijf van den Burgemeester Aart van Liere, dat het Hof van Liere ¹ werd genaamd, heette hij « groot en wel verdeeld, met uiterst ruime en schoone kamers, met eenen kostelijk versierden toren en overgrooten hof. In een woord, zulke heerlijke woning als hij er nooit eene dergelijke in geheel Duitschland gezien had. Onze-Lieve-Vrouwenkerk, schrijft hij, « is overgroot, alzoo dat men vele missen tegelijk daarin zingt, zonder dat de een de andere hindert. De altaars hebben kostelijke stichtingen. Daar zijn besteld de beste muzikanten, die men hebben kan. De kerk bevat veel stichtelijks, schoon beeldhouwwerk en prijkt bovenal met eenen fraaien toren. Ook ben ik geweest in de rijke abdij van Sint Michiels, wier koor met prachtige gestoelten van gehouwen steenwerk is versierd. Te Antwerpen spaart men geene kosten voor zulke dingen; want daar is geld genoeg. De zuilen van het Sint Michielsklooster, te Antwerpen, zijn allen uit één stuk van zwarten schoonen goudsteen gemaakt. »

Den eersten dag der Antwerpsche Kermis, zag Dürer, van uit het venster zijns gasthofs in de Wolstraat, de reeds vermaarde Processie, waarin destijds niet enkel de rijkdom, maar ook de kunst en hare beoefenaars vertegenwoordigd waren. Hij beschrijft dit alles aldus : « Op Zondag na Onzer-Lieve-Vrouwen Hemelvaartsdag, heb ik den grooten Omme-gang Onzer-Lieve-Vrouwenkerk te Antwerpen gezien, waarbij de geheele stad vergaderd was met alle ambachten en standen, eeniegelijk volgens zijnen staat op het kostelijkst gekleed. Ook had iedere stand en gilde zijn bijzonder teeken, waaraan men ze kennen kon. Daar waren ook onder de bijzondere dingen,

¹ Thans het krijgshospitaal, in de Princenstraat.

die rondgedragen werden, groote kostelijke waskaarsen, en men zag er tevens oud Frankische lange zilveren bazuinen. Daar waren ook vele pijpers en tamboers, op zijn Duitsch aangedost, die met hunne muziektuigen een sterk geluid en geweldig geraas maakten. Alzoo zag ik ze, duidelijk onderscheiden, wijd van elkander, door de straten gaan, zoodat er eene groote ruimte tusschen beiden was. Zij volgden aldus op elkander : de goudsmeden, schilders, steenhouwers, zijdebor-duurders, beeldhouwers, schrijnwerkers, timmerlieden, schippers, visschers, metsers, leerbereiders, lakenwevers, bakkers, klermakers, schoenmakers en allerlei ambachten, ook vele handwerkstielen en handelaars, tot 's menschen onderhoud dienstig. Desgelijks waren er de winkeliers, kooplieden en hunne veelsoortige bedienden. Hierop volgden de schutters met hunne buksen, hand- en kruisbogen, benevens de ruiters en voetgangers. Daarna kwam de wacht der heeren ambtslieden. Op dezen volgde een geheel rot zeer dappere lieden, heerlijk en prachtig gekleed ; maar voor hen gingen, in godvruchtige houding, al de orden en stiften, ieder in zijn onderscheiden gewaad. In deze Processie was ook eene zeer groote schaar weduwen, die zich met hunnen handenarbeid geneeren, en eenen bijzonderen regel onderhouden ; allen met lange witte lijnwaden sluiers, daartoe opzettelijk vervaardigd, van het hoofd tot de voeten gehuld, zeer aantrekkelijk om te aanschouwen. Ik zag daar onder zeer dappere personen. En de Domheeren van Onze-Lieve-Vrouwenkerk met de geheele Priesterschaar, scholieren en kostgangers volgden ten laatste. Toen droegen twintig personen de Maagd Maria met den Heere Jezus, op het prachtigste versierd, ter eere van God den Heere. In dezen Ommegang waren

zeer vele vroolijke dingen gemaakt en met groote kosten toebereid ; want men ziet er vele wagens, spelen op schepen en ander kluchtwerk. Daaronder was de orde en schaar der Propheten, vervolgens het Nieuw Testament : als de Engelsche Groetenis, de Heilige drie Koningen, op groote kemels, en op andere zeldzame wonderdieren rijdende en zeer aardig uitgerust. Ook de vlucht Onzer-Lieve-Vrouwe naar Egypte, zeer stichtelijk, en vele andere dingen hier korthedshalve weggelaten. Eindelijk kwam er een groote Draak, door Sinte Margaretha en hare Maagden aan een snoer geleid. Deze was bijzonder sierlijk. Op haar volgde Sint Joris met zijne knechten, een zeer hupsch kurassier. Ook reden er in deze schaar zeer kostbaar en prachtig gekleede jongelingen en maagden, naar de wijze van verschillende landen uitgedost, en velerhande heiligen verbeeldende. Deze Ommegang duurde, eer hij ons huis voorbij gegaan was, van zijn begin tot het einde, meer dan twee uren. Des waren de bijzonderheden te veel, dan dat ik ze alle in een boek op kon schrijven, waarom ik het overige weg liet. »

Later beklom Dürer Onze-Lieve-Vrouwentoren en teekende desaan gaande in zijn dagboek : « Ik heb 1 stuiver gegeven aan den man die mij te Antwerpen op den toren leidde : deze zal hooger zijn dan die van Straatsburg. Daarop zag ik de gansche stad langs alle gewesten ; dat is daar zeer vermakelijk. »

Weinige dagen na zijne aankomst te Antwerpen knoopte Dürer nauwe betrekkingen aan met Joachim de Patinir ¹, dien hij « den goeden landschapschilder » noemde.

¹ Deze kunstenaar teekende zijne werken : *Joachim d. Patinir* en *Patinier*, doch te Antwerpen werd hij in zijnen tijd en nog heden ook *de Patinier*, *Pateniere* en *Pateniers*, genoemd.

Joachim de Patinir was die onderscheiding ten volle waardig. Hij was het, die een bijzonder vak maakte van de landschapschildering, welke eerst enkel als bijzaak in de achtergronden werd toegepast. Wellicht was het zijn vriend Matsijs, die hem het gedacht ingaf aan dit nieuwe kunstvak zijne krachten te beproeven. Immers, toen de vernuftige smidschilder de geschiedkundige samenstelling van alle nutteloos bijwerk ontdeed, bereidde hij ook tevens den weg voor het op-zich-zelfstaande landschap. Voegen wij hier echter bij, dat de Patinir geboortig was van het stadje Dinant, waar de landstreek zoo grootsch en schilderachtig is. Wellicht kan de beschouwing dier heerlijke natuur ook wel aanleiding tot het scheppen der landschapschildering gegeven hebben.

Wat daar van zij de Patinir verbleef reeds van zijne jongelingsjaren te Antwerpen. In 1515 werd hij er vrijmeester der Sint-Lucasgilde, en tevens huwde hij er Francisca Buyst, dochter van den schilder Eduard Buyst van Dendermonde.

Den 31ⁿ Maart 1520 kocht hij met deze gade in de Korte Gasthuisstraat een huis met hof, ¹ alwaar hij zijn werkhuis inrichtte, en zijn gezin vermeerderd werd met twee dochters, Brigitta en Anna geheeten.

De gewrochten van onzen eersten landschapschilder zijn thans uiterst zeldzaam geworden. Gelukkiglijk bezit ons Antwerpsch museum er toch één van (nummer 64), welks echtheid niet kan betwist worden. ² Het is geteekend : *Opus*.

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1519, sub Vaken & Keyser, fol. 407 v°.* — Toen Joachim de Patinir dit huis bewoonde, droeg het nog geenen eigentlichen naam. Onder den lateren eigenaar heette het eerst « de drij Croonen » en vervolgens « de drij Coningen. » Thans draagt het nummer 32.

² In de tafereelen *Onze-Lieve-Vrouw met het kindeken Jezus en de Aanbidding der Wijzen van Barend van Orley*, nummers 463 en 464 van ons museum, is het bergachtig en boomrijk verschieft ook door Joachim de Patinir geschild-

Joachim d. Patinir en betiteld : De vlucht in Egypte. Het gansche gedeelte rechts van dit gewrocht is bezet door een bergachtig oord, waarin zich op het tweede plan brokkelige, steile rotsen ten hemel verheffen. Verder ziet men, van aan het voorplan tot in het verschiet, over gewassen, heuvelen en dalen, waar eenige hutjes tusschen staan. Links op den voorgrond zwemmen twee zwanen in eenen vijver, en midden in den achtergrond zeilen enkele scheepjes over eenen uitgestrekten waterspiegel. Op het voorplan, vóór eenige lommerrijke boomen, vlucht de Heilige Familie, en wat verder in het landschap vervolgen gewapende soldaten de angstige moeders, die hunne onnoozele kinderen aan de moorderij willen ontvoeren.

De Patinir schilderde doorgaans op zeer kleine schaal. Het paneeltje, dat wij hier aangaven, meet slechts 17 centimeters hoogte op 21 breedte. Zijne penseeling is daarom altoos miniatuurachtig en doet onwillens denken aan de landschapjes, die Memling reeds zoo zorgvuldig in zijne achtergronden behandelde. De figuurtjes, waarmee de Patinir zijne landschapjes stoffeert, zijn ook zoo uiterst klein, dat ze daardoor als gebrekkig voorkomen. Meer zorg dan aan deze schier onzichtbare beeldjes van heiligen, besteedt hij aan zijne waarlijk schilderachtige rotsen, bergen en dalen, en aan het malsch opwassende groen, waaronder, in een welgelukt verschiet, het zilveren water glinstert.

Deze uitstekende kunstenaar had de zonderlinge, ja,

derd, en de Sint Jacobskerk onzer stad toont van hem ook een landschap in een tafereel het Laatste Oordeel van Barend van Orley. In al de oude Antwerpsche kunstverzamelingen vonden wij slechts twee gewrochten van onzen schilder. De meer gemelde Herman de Neyt, bezat namelijk « Een landschap van Patenier op papier naer 't leven; » en, toen Jeremias Wildens op 30 December 1643 overleed, bevond zich in zijn sterfhuis ook « Een landschap, een rondeken, van Joachim Patenier. »

walgelijke gewoonte, bijna in al zijne tafereeltjes, als zijn kunstmerk, een manneken te schilderen, dat, onbeschaamd voor den aanschouwer, aan eene natuurlijke behoefte voldoet. Was dit eene beeldspraak, die met de twee eerste lettergrepen van zijnen Waalschen naam in betrekking stond, of was het louter eene grove aardigheid, die destijds als veel minder aanstootelijk dan in onze overkiesche eeuw werd opgenomen? Karel van Mander deed deze vreemde handelwijze van de Patinir reeds uitschijnen, zeggende: « Hy hadde voor ghewoonte in al zijn lantschappen erghens te maken een manneken zijn ghevoegh doende, waerom hij den kacker wiert gheheeten. » Ook wil deze gewetensvolle schrijver dat hij een tamelijk ongebonden leven leidde en aan den drank verslaafd was. « Dezen Patenier », zegt hij « was een mensch, die neffens zijn edel const was van een rouw leven, seer tot den dranck gheneghen, dat hy heel daghen sat in de herbergh, zijn ghewin overdadigh doorbrenghende, tot dat hy dan door noodt ghedronghen hem tot de geld-vruchtighe pinseelen moest begheven. » Alhoewel nog andere schrijvers bevestigen, dat de Patinirs drinklust spreekwoordelijk was geworden, zoo moet zijn zucht om alles te verkwisten toch gansch overdreven zijn opgegeven. Immers op 31 Maart 1520 kocht hij, wellicht ook met den bruidschat zijner gade, in de Korte Gasthuisstraat, het huis met hof, dat hij insgelijks na hare dood in zijn bezit hield, en waarvan hij nog eigenaar was, wanneer hij ten jare 1524 den geest gaf.

Toen Albrecht Dürer de kennis maakte van onzen eersten landschapschilder, was deze juist weduenaar geworden. Het stond hem derhalve nu vrij naar hartelust te teren en te smeren; en toch gedroeg hij zich derwijze dat hij altoos bevriend

bleef met den ernstigen Quinten Matsijs, en in de nauwste betrekking kwam met den vermaarden Duitschen Meester. De genegenheid van Dürer voor « den goeden landschap-schilder » was zoo groot, dat hij hem niet alleen opentlijk vereerde, maar hem ook vertrouwelijk aan zijne tafel noodigde, eene onderscheiding, welke den leerling van de Patinir later ook tot tweemaal te beurt viel.

Daar Dürer zoo hartelijk onthaald was door de leden der Sint Lucasgilde, wilde hij dezen eene blijvende herinnering van zich laten. De Patinir leende hem daarom zijn palet en hij maakte eene teekening met halve kleuren, die hij der Schilders-Kamer ten geschenke zond.

Zooals vele andere groote heeren en ambtenaars, noodde ook de Stadspensionaris Adriaan Herbouts den gevierden Duitscher aan zijne tafel. De teekenaar schetste met kool het afbeeldsel van zijnen gastheer, en deze begiftigde hem met een tafereel van Joachim de Patinir, voorstellende Loth met zijne Dochters. Dürers bewondering voor « den goeden landschap-schilder » moet daarbij nog hooger zijn gestegen; want hij maakte zijn portret met de stift. De Patinir bleef daarbij ook niet ondankbaar. Des Zondags vóór de kruisweek (5 Mei 1521) noodigde hij den Duitschen kunst-makker op zijne bruiloft, die hij vierde met zijne tweede gade, Joanna Noyts. Er werd Dürer daar veel eer bewezen, en hij zag er « twee hupsche spelen, waarvan het eerste bijzonder boeiend en geestig was. » Dürer teekende op grauw papier nog vier Christoffels voor Meester Joachim, en daarbij schonk hij hem nog een tafereel van Hans Grün, die zich alsdan insgelijks te Antwerpen bevond, en aan wien Dürer ook voor 1 gulden kunstwerk verkocht.

Met deze tweede echtgenoot mocht de Patinir echter niet lang vereenigd blijven. Pas had zij hem een dochterken, Peternella, geschonken, toen reeds de vader overleed. De weduwe bleef dus met hare twee minderjarige stiefdochters en haar eigen onlangs geboren kindje zitten, en dat schier zonder middelen van bestaan. Gelukkig vond zij trouwe vrienden onder de kunstbroeders van haren overleden echtgenoot. « Meester Quinten Matsijs, Karel Alaert en Jan Buyst, allen schilders, » waren « als vrienden ende magen » de voogden der weesjes, en in die hoedanigheid verschenen zij, op 5 October 1524, met de weduwe, voor het Antwerpsche Magistraat, om het eenige huis te verkoopen, dat hun talentvolle kunstmakker zijnen erfgenamen had nagelaten.

Na de bruiloft van de Patinir te hebben bijgewoond, had Albrecht Dürer weer bij Meester Dirk Jacob Felaert, den vermaarden glasschilder, een vriendschappelijk feest, waarop nog vele andere lieden van aanzien tegenwoordig waren.

Voor de Goudsmeden schetste hij eene Onze-Lieve-Vrouw, en deze vroegen hem daarom op Vastenavond met zijne gade te gast. Toen dit vriendenmaal was afgelopen, ging hij ter feeste bij den Oud-Amman van Antwerpen, Geeraard van den Werve, « waar veel zeldzame maskers kwamen. »

Gedurende zijn lang verblijf te Antwerpen schetste de kundige teekenaar het afbeeldsel van talrijke voorname personen. Meester Jan de Haas, beeldhouwer uit Metz, teekende hij met zwart krijt. Den stadssecretaris Cornelius Grapheus, conterfette hij « zeer fraai, met rood krijt, » en deze vereerde hem met een werk van Luther : De gevan

genis van Babylonië. Het portret van Felix Hungersberg, den vermaarden luitspeler, teekende hij tweemaal en eene derde maal penseelde hij hem knielende, in zijn boekje, waarvoor hij honderd oesters ten geschenke kreeg.

Onderwijl verkocht of schonk de uitstekende graveur ook aan onze kunstenaars en andere personen, zijne prachtige platen : De Melancolie, Nemesis, De Passie, De Kersnacht, De Apocalypsis, Adam en Eva, Hieronimus in het Gebed, De Nieuwe Boer, Hercules, Eustachius, Maria, Antonius, Veronica en andere zijner heiligenbeelden. Aan eenen Franschen beeldhouwer, Meester Jan genaamd, schonk hij eenen volledigen druk zijner werken. Liefdallig tegenover het schoone geslacht, zooals altijd, gaf de Franschman, in ruiling van dien ganschen kunstschat, Dürers gade zes glaasjes rozenwater!

De Schilder-bouwmeester Thomas Vincidor, van Bologne; die door Paus Leo X met eene geheime zending herwaarts was gezonden, kwam te Antwerpen ook in betrekking met den vermaarden Duitschen kunstenaar. Hij boekte desaangaande in zijn reisverhaal : « De School van Raphaël van Urbino is na zijne dood zeer verminderd ; maar een van zijne leerlingen met name Thomas Polonius (Vincidor), een goed schilder, heeft mij begeerd te zien. Zoo is hij bij mij gekomen, en heeft mij eenen gouden ring vereerd, een antica, zelfs met eenen goed gesneden steen, ter waarde van 5 gulden, daar men mij dubbel geld heeft willen voor geven. Ik heb aan Thomas Polonius al mijne kunstdrukken gegeven. Dezelve werden naar Rome gezonden door eenen anderen schilder, die mij in ruiling van Raphaëls werk zou sturen. Polonius heeft mijn portret gemaakt, om het met zich naar Rome te

nemen. Ik conterfeitte Thomas Polonius van Rome met de kool. »

Recht eigenaardig schetst Dürer zijne ontmoeting te Antwerpen met den oorspronkelijksten der toenmalige Hollandsche schilders. « Mij heeft te gast genood Meester Lucas, die in koper snijdt. Hij is een klein manneken en van Leiden, in Holland, geboortig. »

De reusachtige Dürer mocht met reden verbaasd staan, dat zoo groot een kunstenaar als Lucas Jacobszone, van Leiden, ' zoo klein van gestalte was. Dit « manneken » was hem een gewichtige mededinger in de graveerkunst, zooals hij er slechts éenen op zijne levensbaan ontmoette. Dürer kende hem door zijne beroemde platen, die sinds jaren ook aan gene zijde van den Rijn verspreid waren. Van kindsbeen afaan had Lucas de graveernaald behandeld, en reeds op veertienjarigen leeftijd stak hij puikwerken, als zijn Antonius Tentatie. Onlangs nog had Albrecht verbaasd gestaan bij het beschouwen der prachtige en eigenaardige schepping : Christus en de Verleider, die Lucas eerst in 1518 gesneden had, en nu weer stond hij getroffen voor een nieuw meesterstuk, de zoo geestige als oorspronkelijke karakterchets Uilenspiegel (1520). Daarom kende Dürer hem oogenblikkelijk den titel van « Meester » toe, en maakte hij zijn portret met de stift. De erkentelijke Hollander vereerde zijnen waardigen kunstbroeder met al zijne gedrukte platen, en Dürer gaf hem ook wederkeerig voor 8 gulden van zijne werken. »

Ofschoon Dürer hem slechts als plaatsnijder huldigde,

¹ Hij werd ten jare 1494 geboren te Leiden, en stierf ook aldaar in 1533.

toch was Lucas van Leiden ook de eerste en grootste schilder der Hollandsche School. Hij was het, die op eigenaardige wijze de begrippen der goede oude Vlaamsche School in Noord-Nederland had ingevoerd, en daardoor de kunst in vollen luister deed gloren. Zijn koloriet was rijk en heerlijk, zijne figuren vol dichterlijke uitdrukking, als in zijne Aanbidding der Wijzen in het Antwerpsch museum, en hij was begaafd met eene fantastische verbeeldingskracht, zooals zijn hoofdwerk het Laatste Oordeel getuigt, hetwelk als een heiligdom bewaard wordt op het stadhuis zijner geboorteplaats.

Met Quinten Matsijs worstelde Lucas van Leiden tegen den invloed der Italiaansche overheersching, die onzen nationalen kunstgeest doodde en met hem al de eigenaardigheid onzer opkomende talenten. Daarom was het een wezentlijk geluk voor de kunst, dat deze vaderlandsche schilder zich met der woon binnen de Scheldestad vestigde en ten jare 1521 ook lid onzer Sint Lucasgilde werd. Door zijne schitterende kunstwerken had Lucas van Leiden reeds een aanzienlijk fortuin verzameld, toen hij nog in huwelijk trad met eene schatrijke adellijke freule van Boschhuizen. Derhalve bezat hij overvloed, en mocht het niemand verwonderen, dat hij schier op vorstelijken voet leefde. Te Antwerpen toch spreidde hij eene pracht ten toon, die ieder verbaasde. Vooral zijne kleding was zoo smaakvol en kostelijk tevens, dat de praalzieke Antwerpenaars hem met benijdende bewondering gadesloegen. Eventwel was de rijke kunstenaar geenszins trotsch. Hij vereenigde zeer dikwijls talrijke schilders en geleerden in zijne vertrekken, om zich met hen, onder het feesten, over de vaderlandsche kunst bezig te houden. Ongelukkiglijk was zijn

heilzame invloed van korten duur. Zijne al te vroege en aanhoudende geestesoverspanning had zijn, van nature reeds niet sterk lichaamsgestel, gansch ondermijnd. Op den triomftocht, dien hij door de Nederlanden maakte, faalden plotselings zijne krachten. Zijne verzwakte geestvermogens deden hem alles in het zwart zien. Hij beeldde zich in, dat hij door zijne kunsttegenstrevers vergiftigd was. Na nog ruim vijf jaren op zijn smartbed te hebben doorgebracht, gaf hij den geest, op slechts negen en dertigjarigen ouderdom.

Den 23ⁿ September 1520 werd Keizer Karel met volle plechtigheid ingehaald. Aan deze luisterlijke feestviering nam ook de Sint Lucasgilde een werkelijk deel. Hare gezellen der Violiere speelden gedurende twee dagen het Spel van Amyca oft de Makere der Bloemen. Bovendien vierden zij triomfantelijk 's Keizers komste, en op den Kauwenberg hadden de schilders te dier gelegenheid - eene scone rijkelijke personagie ghestelt, zeer costelijk. » Doch al de versieringen der bijzondere Kamers en Gilden werden overtroffen door de ambtelijke opluistering der straten, waardoor de keizerlijke praalstoet zou rijden van aan Sint Jorispoorte tot aan het stadhuis. Vierhonderd bogen waren er opgericht, en daartusschen stonden twaalf triomfpoorten, voorzien van allerlei personages en beelden, voorgesteld door de rederijkers en de schoonste maagden van Antwerpen, die daar bijna gansch naakt op de stellagiën pronkten. Bij 's Keizers aankomst, zegt Dürer, « waren de poorten fraai versierd met kamerspelen, groote vreugde en schoone jonkvrouwbeelden, dergelijke ik weinig gezien heb. » Toen Albrecht Dürer onze Scheldestadt reeds had verlaten, zweefden die al te weinig gekleede vrouwen der praalbogen hem nog immer

voor den geest. In eenen brief, dien hij daarover later aan Melanchthon schreef, bekent hij : - Ik heb deze maagden zeer aandachtelijk en zelfs met een onbeschaamd oog, van nabij, bezichtigd, daar ik schilder was. »

Dit naakte, waarvoor zelfs de wulpsche Keizer Karel de oogen neersloeg, getuigt hoezeer de kunstsmaak veranderd was. Geheel die versiering had een uitheemsch karakter, dat niet stroken kon met onzen Nederlandschen geest. Al de voorstellingen waren uit de mythologie getrokken, en bewezen dus, dat de overheersching der wedergeboorte eene afgedane zaak was in onze kunst.

Hoe degelijk en groot het talent van Matsijs ook ware, toch was hij niet bij machte geweest om die noodlottige richting te keer te gaan. Hij gaf dan ook den moed verloren en zonderde zich als van de wereld af in zijne familie, die hem vooral duurbaar was.

Op 6 Augustus 1521 had hij van de bloedverwanten zijner vrouw eenen eigendom geërfd, dien hij besloot zelf te gaan bewonen. Het was een huis met poort en tuin in de Schuttershofstraat (thans geteekend met het nummer 25). Quinten doopte het met den naam zijns heiligen patroons, en herbouwde en hervormde het, tot hij er een geschikt verblijf en werkhuis in vond. Toen alles voltooid was, betrok hij het met vrouw en kroost, om er zijne laatste levensdagen in rust en genoegten te kunnen doorbrengen. Ondanks zijnen hoogen ouderdom, deed hij nog eens zijn aanbeeld en zijnen hamer te voorschijn halen, en hij smeedde, uit plat ijzer, het beeld van zijnen schutsheilige, dien hij, gekleurd, boven zijne huisdeur in den gevel ankerde. Eene der kamers van zijne nieuwe woon wilde hij vooral fraai maken. Naast de deur,

die naar den hof leidde, schilderde hij de keizerlijke kolommen met Keizer Karels leuze *Plus Oultre* op twee wimpels. Te beginnen van boven de glasramen en boven de deur, maakte hij eene waterverf-muurschildering in wit en zwart, die gansch de kamer doorliep met krullen, bladeren en ranken, waartusschen kinderkins rondeelen en ovalen ophielden met bloemen en festoenen. Links in den hoek der kamer was er, naast de hooge mantelkap van den wijden haard, een vooruitspringend gaanderijken, en daarop maalde Quinten, in volle kleuren, vier zittende figuurkens, die in akkoord op fluiten speelden. De grijze Meester moet aan deze praalschildering wel veel zorg hebben besteed. Eerst zeven jaren nadat hij die nieuwe woon betrokken had, legde hij de laatste hand aan dit lievelingswerk, hetwelk hij besloot met de jaarteekening : *Anno 1528.*¹

Nu dit kunsttempeltje voltooid was, leefde er de grijsaard met gade en kinderen, als van de wereld vergeten en afgesloten. Zijne kunstprinciepen werden niet meer gedeeld, en zijne innige godsdienstige gevoelens strookten niet meer met den geest van den tijd.

Gelijk in de kunsten en wetenschappen, werd er ook in den godsdienst eene omwenteling teweeg gebracht. De Bijbel was het studieboek des tijds geworden, en stoutmoedige schriftgeleerden scholden de leiders en bedieners de oude Roomsche Katholieke kerk voor Phariseërs, die meer hun aardsch genot

¹ Ten jare 1658 bestonden deze muurschilderingen nog, en het ijzeren beeld Sint Quinten prijkte dan ook nog boven de huisdeur. Alexander van Fornenberg beschreef toen beiden, en tevens getuigde hij, dat het te dien tijde nog algemeen gekend was, dat Meester Matsijs eerst in de Huidenvettersstraat in het huis « de Simme » en vervolgens in het huis « Sint Quinten » der Schuttershofstraat gevestigd was.

of de wereldlijke macht der kerk beoogden, dan wel de vereering Gods.

Zulk eene in-beschuldiging-stelling was nog nooit gehoord geweest, en zij maakte dan ook eenen geweldig diepen indruk. Het eene gedeelte onzer bevolking hield het met de vermete le aanklagers, en het andere eischte met verontwaardiging hunne bestraffing, ja, hunne onderdrukking.

Terwijl het onder het dak van den ouden kunstenaar zoo aangenaam en vreedzaam was, spookte daar buiten tweespalt, partijhaat en vervolging. Marten Luther was opgestaan, en zijn woord schokte de oude kerk tot in hare grondvesten.

Men vergde eene andere verklaring der leere Christi, verandering van geloofsbelijdenis, vrijheid van geweten. Niet alleen de Roomsche godsdienst, maar ook zijne hoofden en dienaars liepen gevaar van door den maalstroom der opkomende hervorming te worden neengerukt. Zelfs de machtige Keizer-Karel, - in wiens rijk de zon nooit onderging, - voelde zich waggelen op zijnen troon. Daarom werden er tot zelfs geweldadige pogingen ingespannen, om die hervormingszucht te smachten. Maar juist in die hardnekkige vervolging putte zij hare kracht. Karel V ondervond de schrikkelijke waarheid van zijn beroemd geworden gezegde: - De Nederlanders zijn getrouwe onderdanen, maar zij dulden geene slavernij. - Waar één slachtoffer door beulshanden werd neergedrukt, rezen er tien voorstanders der gewetensvrijheid op, en zelfs bij den vreedzamen haard van den smidschilder ontstond de geest des opstands; want zijn zoon Jan besloot ten voordeele der hervorming zijn goed en bloed te wagen.

Die gevaarvolle beslissing van zijnen jongen, waarop hij al zijne kunstenaarshoop vestigde, zal het vredelievend gemoed van den grijzen vader diep hebben geschokt. Maar hij zocht vertroosting in de kunst, die hem altoos even duurbaar bleef. Matsijs was voorbeeldig werkzaam van aard en beoefende de kunst met iever, zoolang zijne levenskrachten het hem toelieten. Dat getuigden vooral de fraaie muurschilderingen, met welke hij zijne woon nog versierde, toen hij bijna zeventig jaren telde.

De juiste dag van zijn afsterven is niet gekend. Echter verscheen Matsijs den 13 Juli 1530 nog vóór het Antwerpsche Magistraat, en op 16 September daaropvolgende staat zijne gade reeds als weduwe aangeteekend in de Rekenkamer van Brabant. In de rekeningen Onzer-Lieve-Vrouwenkerk van Kersmis 1529 tot 1530, staat vermeld, dat « Meester Quinten » slechts met een « schellijck » van 7 schellingen, en dus als de geringste der burgers begraven werd! De toenmalige leden onzer Sint Lucasgilde moeten dan wel verblind zijn geweest door den glans der Wedergeboorte, dat zij den grootsten Meester hunner Antwerpsche School niet met allen mogelijken luister naar zijne laatste rustplaats droegen. Slechts zijne bloedverwanten legden dus den duurbaren doode in den schoot der aarde, op het klein kerkhof van Onze-Lieve-Vrouwen, ter plaatse waar thans zijne geroemde putkevie staat. ¹ Later legde men boven zijn stoffelijk overschot eenen blauwarduinen zerk, met een doodshoofd op het wapen der

¹ De putkevie van Quinten Matsijs werd ten jare 1557, voor het opbouwen van het nieuw stadhuis, van de Groote Markt naar de Handschoenmarkt overgebracht bij het graf van den Meester.

Sint Lucasgilde, in het vierkant omringd door het opschrift :

SEPVLTVRE VAN M.¹ QUINTEN MATSYS
IN SYNEN TYT GROFSMIDT
EN DAER NAER FAMVES SCHILDER WERD
STERF ANNO 1529. ¹

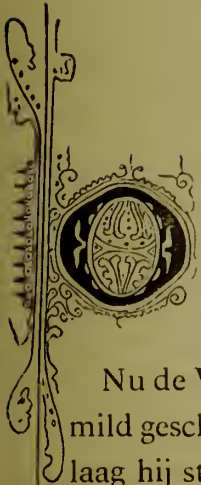
¹ Deze grafsteen wordt bewaard in ons museum, onder het meesterwerk van Matsijs. Echter is het toch maar een tweede zerk, welke, ten jare 1629 werd gehouwen, zooals wij later zullen zien. Het verkeerde sterfjaar 1529 in plaats van 1530, daarin opgegeven, getuigt, dat ook die eerste steen lang na Quintens dood moet gelegd zijn, of wel, dat de oudste zerk zoo zeer was uitgesleten, dat hij niet meer letterlijk kon worden nagebeiteld.

VII

GEVOLGEN DER ONTAARDING

p de nieuwe baan, waar men onze kunst zoo onberaden had ingestuurd, vonden hare beoefenaars zoo min stoffelijke weelde als degelijken roem.

Nu de Vlaming de eigene gave, hem door de natuur zoo mild geschonken, verloochend had, bleek het spoedig, hoe laag hij stond tegenover de uitheemsche oorspronkelijke kunstenaars, die hij poogde na te apen. Onze kunstliefhebbers en grooten konden desaangaande niet lang verblind blijven. Evenmin ten onzent als in den vreemde, vonden de Vlaamsch-Italiaansche kunstvoortbrengselen weldra geenen aftrek meer. Dat was dubbel noodlottig voor onze talrijke schaar van kunstenaars, die reeds meer dan het kleine vaderland behoefden, om al hunne gewrochten aan den man te brengen.

Daar de inlandsche, zoowel als de uitheemsche kunsthandelaars, hen niet meer, gelijk voorheen, in hun werkhuis of ter jaarmarkte kwamen opzoeken, zoo besloten onze

schilders zelve hunne paneelen den vorsten en grooten alomte gaan aanbieden. Maar met hun eigenaardig karakter hadden de Vlaamsche gewrochten ook elders al hunne aantrekkelijkheid verloren. Liever dan aan kopij- of bastaardwerk, gaf men den voorkeur aan de oorspronkelijke Italiaansche schepingen; en onze omreizende kunstenaars werden in hun uiterst pogen schandig te leur gesteld. — Joos van Cleve ondervond dit op de verschrikkelijkste wijze.

Deze Antwerpsche kunstenaar was van eene familie, wier eigentlijke naam « van der Beken » moet geweest zijn. Onze Joos wordt dan ook in vele ambtelijke bescheiden « Joos van der Beke, die men heet van Cleve, » en dan weer « Joos van Cleve, alias van der Beke » genoemd. Daaruit zou men wel mogen veronderstellen, dat zijn geslacht van Cleve of Kleef afkomstig was. Hij ontving het levenslicht nog in de xv^e eeuw; want ten jare 1511, toen hij ten minste twintig jaren tellen moest, werd hij reeds als vrijmeester der Antwerpsche Sint Lucasgilde aangenomen.

Slechts ten jare 1516 ontving hij in Nicolaas van Brugge zijnen eersten leerling; maar dan moet de roem des jongen Meesters toch spoedig geklommen zijn, aangezien hij op Sint Lucasdag 1519, bij meerderheid van stemmen, tot Deken van de Schilders-Kamer werd verkozen; eene eer welke hem ook in 1525 te beurte viel. Ten jare 1520 bewoonde onze Meester, in de nabijheid der Gratiekapel, een huurhuis, waar zijne gade, Anna Vijd, hem toen eenen zoon, Cornelis, en twee jaar later eene dochter, Jozijne, schonk. Op 27 Maart 1528 kocht van Cleve van de ouders zijner vrouw, Jan Vijd, droogscheerder, en Geertruid Karels, een huis « het Exterken, » buiten de oude Koepoort en bij de Koepoort-

brugge, vast naast de « Drij Koningen. » ¹ In deze woon arbeidde hij met vlijt en onderscheiding, en zijn zoon, Cornelis, werd er met zooveel goeden uitslag voor de schilderkunst opgeleid, dat hij, naast zijnen vader, door Lampsonius in verzen werd geprezen.

Van Cleve's huiselijk geluk werd echter spoedig gestoord, daar de dood hem de moeder zijner kinderen vroegtijdig ontrukte. Om zich uit den druk te redden, hertrouwde hij met Katelijne van Mispelteeren, welke hem geene kinderen schonk.

Bij den aanvang zijner kunstloopbaan viel het Meester van Cleve nog al moeielijk, in de behoefte van zijn gezin te voorzien. Echter niet omdat zijne gewrochten toen min schoon dan later waren, integendeel. Hij was nog een der degelijke schilders, welke der School van Quinten, ten minste als kolorist, niet ontrouw werd. Karel van Mander merkt zeer juist op, dat hij een Meester was, « die in zijnen tijdt wel den besten coloreerder was, zijn dinghen seer aerdich rondende, en seer vleeschachtigh schilderende, niet hoogende dan met de carnatie selfs. » Hij noemt hem « een seer constigh Meester, hebbende een schoon manier van schilderen, » en meteenen prijst hij hem, als « een der besonderste peerlen oft vercieringhen » in de kunst.

Om zooveel mogelijk aan den verbasterenden invloed te ontsnappen, bepaalde Joos van Cleve zich doorgaans bij het portretmalen, dat toch van alle schildervakken het best met ons eigenaardig kunstkarakter kon blijven strooken. Maar met de voortdurende verbreiding van den uitheemschen

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1527, sub Keyser & Rijt, fol. 121.*

kunstsmaak, begon ook daarin zijn bijval af te nemen, en dan griefde het den nog Vlaamschen schilder dubbel, dat zijne landgenooten geene oogen meer hadden voor hun eigen schoon. Een vreemdeling, ja, de Italiaansche schrijver Guicciardini, waardeerde hem toch beter. Hij noemt hem een - borgher van Antwerpen, seer seltsaem in 't coloreren, - en tevens verhaalt hij, dat Koning Frans I hem naar Frankrijks Hof riep, om het portret van den Vorst, dat der Koninginne en van verscheidene andere Prinsen te maken.

Deze vereerende taak, welke hij met onderscheiding vervulde, maakte onzen Antwerpschen Meester trotsch van voldoening. Hij kon het maar niet over zijn fier gemoed krijgen, dat hij in zijn eigen land zoo luttel vereering vond, terwijl een vreemd Vorst zijn talent zoo opentlijk erkende. En waarlijk, onze schilder verdiende meer onderscheiding, dan hem op zijnen geboortegrond te beurt viel. In de verzameling van den Engelschen Lord Spencer, te Althorp, bevindt zich het portret van onzen van Cleve, door hem zelve gemaald, dat een wezentlijk meesterstuk mag worden geheeten. Hij is er halflijfs in voorgesteld, met een zwart wambuis, de korte hoofdharen gedekt door eene schotelvormige muts, en het krachtig mannenwezen voorzien van eenen vollen, langen, bruinen baard. Dit indrukwekkend afbeeldsel is flink en keurig geteekend, waar en smaakvol gekleurd en schoon verlicht. Indien er slechts dat éene gewrocht van onzen Meester bestond, het ware nog voldoende, om zijnen naam te vestigen als dien van eenen echten Vlaamschen schilder, die zich krachtdadig tegen den invloed der Italiaansche navolging verzette.

Er bestaan nog andere portretstukken van onzen Meester,

en zelfs wil men, dat ook nog zijn eigen afbeeldsel en dat van eene zijner vrouwen te zien is, in het kasteel van Windsor. Ook Oxford toont twee mannenportretten, door de hand van Joos van Cleve gemaakt.

Andere gewrochten zijn er voor het oogenblik van hem niet gekend. Echter hopen wij, dat er nog zullen ontdekt worden; want van Cleve was een vruchtbare schilder, die niet alleen het portret, maar ook de historie behandelde.¹

Ziende dat zijne echt Vlaamsche portretten te Antwerpen geenen aftrek meer vonden, begon hij eindelijk ook aan den nieuwen kunstsmaak toe te geven door het malen van gewichtige samenstellingen, waarin veel naakte figuren voorkwamen. Maar ongelukkiglijk vond hij ook daarmee slechts luttel bijval in zijn vaderland; en dat verbitterde, ja, verontwaardigde zijn hooghartig kunstenaarskarakter. Zich zijnen bijval aan het Fransche Hof herinnerende, besloot hij ook bij den Engelschen Troon zijn geluk te beproeven. Hij stak over zee, voorzien van eenen goeden voorraad zijner sinds lang onverkochte gewrochten, in de vaste overtuiging die te Londen spoedig tot geld te zullen maken.

Aan het Engelsch Hof gekomen, verzocht hij 's Konings schilder, den Utrechtenaar Antoon Moor, zijn werk den Vorst aan te bieden.

Ongelukkiglijk waren er juist uitmuntende Italiaansche

¹ De Engelsche schrijver Walpole bevestigt, dat Koning Karel I van Engeland een tafereel, Mars en Venus, bezat van Joos van Cleve. In de verzameling van Jacob II bevond zich van hem ook Een Vonnis van Paris en Eene Geboorte Christi. Karel van Mander zag van Joos van Cleve te Middelburg Een Mariabeeld, met landschap van Joachim de Patinir. In oude Antwerpsche kunstverzamelingen ontdekten wij, onder andere, de volgende paneelen, als bepaald geschilderd door onzen Joos van Cleve: Eene Onze-Lieve-Vrouwe, wit en zwart; Samson in den schoot van Dalila, wit en zwart; Adam en Eva, wit en zwart; Sint Franciscus; Eene Hellebrekinge; Eene Kruisdraginge; Een Sint Annageslacht, wit en zwart; Een Fruitstuk; Een vonnis van Paris; Een Noodgods; Een Bachusfeeste; Eene Kersnacht.

schilderijen voorgesteld, en de Vlaamsche tafereelen werden van de hand gewezen. Dit krenkte onzen kunstenaar zoo diep, dat hij onbezonnen uitvoer tegen Englands hofschilder. In blinde verontwaardiging « scholt hij hem een hoogmoedigh sot, die van geen goede Meesters yet met allen hiel ; » en hij snauwde den waardigen Moor nog toe : « het waer beter hy nae Utrecht ginghe, zijn vrouwe van den Canonicken bewaren, en derghelijcke lasterlijcke woorden. » Toen de beleedigde man dreigend toeschoot, kroop de onthutste van Cleve sidderend onder tafel en lachte akelig. De overtuiging, dat een Vlaamsche schilder moest onderdoen voor eenen Italiaanschen, had zijnen kunstenaarstrots zoo bloedig gekwetst, dat hij er krankzinnig was van geworden.

De rampzalige verniste zijne kleederen, mantel en hoed, en liep zoo glimmend langs de straten. Zijne paneelen beschilderde hij ook langs den achterkant, « omdat men, zeyde hy, als se omgekeert stonden, even wel wat sien soude. » Zijne vroeger gemaalde tafereelen zocht hij op, om ze, zoo hij beweerde, te verbeteren. Maar hij « verdorf al den hoop, dat een groot jammer was, dat hy soo schoone dinghen en heerlijke const te schande maeckte. » Den 10ⁿ November 1540 lag hij, in zijn huis « het Exterken, » te zieltogen ; en, in dien naren stond, herkreëg hij nog voor eenige oogenblikken de helderheid van zijnen geest, om de toekomst zijner bastaarddochter te verzekeren.¹ De kunstenaar Peter Coecke van Aelst, was getuige bij dit testament en hij sloot voor eeuwig de oogen van den eens zoo talentvollen schilder, welke sindsdien in onze kunstgeschiedenis onbarmhartig geboekt staat als « de zotte van Cleve. »

¹ *Protocollen van den notaris Zeger sHertoghen, 1540-43.*

Hij liet zijne gade niet veel meer dan zijnen roem na; maar toch schijnt zij ook een deel van zijnen trots te hebben overgeërfd. Immers, als zij, op 13 April 1541, in de Reynderstraat, twee « looven » of kleine huisjes kocht, deed zij zich, gansch tegen het toenmalig gebruik, in den Schepenbrief aanschrijven, als « Joncvrouwe Katlijne van Mispelteen, wedewe wijlen Joos van Cleve, des schilders. »¹ Een dezer huisjes moet door van Cleve's kroost zelf zijn betrokken geweest, daar « het Exterken, » dat onzen schilder tot woon- en werkhuis diende, op 4 Februari 1542 werd verkocht door zijne weduwe en de voogden zijner kinderen.²

Onze Sint Lucasgilde kon ook wel het verval der kunst in haren schoot zelven waarnemen. Het getal harer leden groeide niet meer aan in evenredigheid der vorige jaren. Nochtans wilde het bestuur der Gilde die vermindering van aanzien achter den uitwendigen praal harer Schilders-Kamer verbergen. Ten jare 1530 huurden de Dekens een nieuw lokaal op de Meir, in « den Boom, » en daar stelden zij zes geschilderde glasramen. De kamer werd nog trotscher opgesmukt dan voorheen. Er werd gespeeld, gebrast en gejoeld, alsof men de pijnlijke klachten der heerschende ellende onder dit feestgedruisch wilde smoren. Maar niet lang toch kon het duren, of de naakte waarheid moest van onder het klatergoud te voorschijn komen.

Zoodra Thomas Thomaes en Marten de Keyser in 1534 waren tot Dekens gekozen, legden zij, in een vertoog aan het Magistraat, den waren toestand der kunstenaarsvereniging bloot. Zij verklaarden onbewimpeld, dat het in de Gilde

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1541, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. III, fol. 208.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1541, sub Rijt & Halle, vol. I, fol. 105.*

dusdanig gesteld was, dat zij dreigde teenemaal te niet te gaan, indien de Stad haar niet ter hulp kwam. Dagelijks, verklaarden zij, verminderde het getal der Gildebroeders, “ overmidts dat de neeringhe egheenen loop hadde gelijk zij pleecht. -

Ten einde den ondergang der Sint Lucasgilde, althans van de stoffelijke zijde, nog wat te stuiten, vaardigden onze Wethouderen, op 8 Februari daarna, eene nieuwe verordening uit, welke het bestuur der Schilders-Kamer op ruimere ontvangsten liet rekenen. Het inkoomgeld werd nu vastgesteld op 8 gouden gulden van 28 stuivers. Een leerling zou op voorhand 2 gulden storten, op afkorting van de 8, die hij later toch voor zijne aanvaarding als vrijmeester betalen moest. Een meesterszoon zou, om kunstenaar te worden, slechts 20 stuivers tellen; maar voor elken leerling zou men jaarlijks 5 stuivers als keersgeld brengen, en eener kunstenaarsweduwe, welke winkel hield, werd insgelijks alle jaren 4 stuivers als keersgeld afgeperst.

Al deze maatregelen beletteden natuurlijk niet, dat de algemeene verarming der Gildebroeders immer toenam. De ellende klom eindelijk zoo hoog, dat het bestuur der Sint Lucasgilde het zich ten plicht rekende eene barmhartige hand te reiken aan hare behoeftige en kranke leden.

Op dringend verzoek van den Prins, Hoofdman, Dekens en Oudermans der Schilders-Kamer, kondigde de stedelijke regeering den 30 April 1537 een besluit af, waarbij in den schoot der vereeniging eene Bus werd gesticht, om de arme en schamele leden in hunne ziekte ter hulp te komen. Enkele punten der verordening voor deze armbus aanhalen, zal voldoende zijn, om klaar voor oogen te leggen, wat prangende nood er onder het dak onzer kunstenaars geslopen was.

Man of vrouw, die onder de Sint Lucasgilde kwam, moest aan de Bus 16 stuivers betalen, en vervolgens alle drie maanden 1 stuiver, welke door den Busmeester zou geïnd worden aan den huize van elken broeder of zuster.

Om van de Bus te kunnen trekken, moest men er gedurende drie jaren in gestort hebben. Wie van eene natuurlijke ziekte of zwaar gebrek te bedde lag (de kraamvrouwen uitgezonderd) zou alle weken 4 stuivers trekken. Doch deze som zou nog verminderen, wanneer de ziekte te algemeen mocht worden. Wie buiten de stad, of in het Gast- of Pesthuis krank lag, zou zelfs geen onderstand hoegenaamd genieten. Integendeel zou alwie arm mocht sterven, op de kosten der Bus begraven worden. Dat menig schamel lid der kunstenaarsvereeniging zich dien vernederenden onderstand tegen dank getrooste, bleek uit het artikel, dat op boete van 1 keizersgulden verbood, elkaar het genieten der Bus te verwijten.

Onze kunstenaars waren dus wel streng gestraft voor hun afwijken van ons nationaal kunstkarakter. Hoe velen nochtans zouden er fortuin en roem verworven hebben, indien zij wijs genoeg waren geweest, om de goede richting te blijven volgen, waarin Meester Matsijs hen zoo zegevierend was voorgegaan.

Zijne zonen Jan en Cornelis Matsijs, die hij zelf in de kunst had opgeleid, moesten, evenals al de andere, van het goede spoor afdwalen.

Alvorens ons met deze beide schilders rechtstreeks bezig te houden, achten wij het plicht hier goed te bepalen, welke eigenlijk de zonen van Meester Quinten waren, die zich op de kunst toelegden. Er is desaangaande reeds zooveel veron-

dersteld en onwaars gedrukt, dat anders de lezer uit dien ganschen warboel niet meer wijs zou worden.

Ten jare 1501 werd er een Jan Massijs meester der Antwerpsche Sint Lucasgilde; en, om den wille van zijnen naam alleen, noemde men hem maar aanstonds den broeder en dan weer den zoon van den beroemden smid-schilder. Bij het drukken van den merkwaardigen « Liggere » onzer Gilde, veroorloofde men zich, naast den naam van dezen Jan Massijs, tusschen haakjes « de oude » bij te voegen. Immers, een post der rekening van Onze-Lieve-Vrouwenkerk zegde, dat een « Jan Massijs d' oude », tusschen Kersmis 1526 en Kersmis 1527 zijn testament maakte. Wanneer er een Jan Matsijs de oude was, dan moest er ook een Jan Matsijs de jonge wezen. In 1509 schonk Meester Quintens tweede gade, Katelijne Heyns, hem eenen zoon, met name Jan; en dus kon het niet anders, of Jan Massijs, de oude, moest insgelijks zijn zoon zijn geweest, dien hij van zijne eerste gade, Alijt van Tuyt, behouden had.

Alhoewel het ook toen buiten alle gebruik was, in één en hetzelfde gezin twee gelijktijdig levende kinderen met denzelfden voornaam te doopen, zoo werd deze berekening niet enkel als waarschijnlijk, maar zelfs als waarachtig beschouwd. Echter was zij toch gansch bezijden de waarheid.

De Jan Massijs, welke dit testament verleed, was niet de schilder, maar wel de bontwerker, die inderdaad op de Oude Korenmarkt, bij Onze-Lieve-Vrouwenkerk, woonde. Op 27 Maart 1527 verscheen hij nog voor het Antwerpsche Magistraat, en den 13 Juli 1528 kwam daar ook reeds zijne weduwe met de personen, die hij bij zijn testament had

aangesteld als voogden over eenige zijner nog minderjarige kinderen. ¹

In het rekenboek der Onze-Lieve-Vrouwenkerk stond hij als « Jan Massijs d' oude » aangeteekend, omdat hij eenen zoon had, die evenals hij Jan heette, en die ook, gelijk zijn vader, bontwerker was.

Het was ook diezelfde Jan Massijs de oude, bontwerker, welke met den schilder Jan Massijs, in 1508 voogd was over de kinderen van Quinten Matsijs en Alijt van Tuyt. Daarvan werd ook afgeleid, dat de eerste Meester Quintens broeder en de tweede zijn zoon was. Hoe zeer men zich in beide gevallen vergiste, hebben wij reeds genoegzaam aangetoond op bladzijden 41 en 78.

Om te doen uitschijnen, hoe gewaagd het is den eersten den besten Jan Massijs, voor zoon van den gròoten Meester op te geven, zal het voldoende zijn bekend te maken hoeveel personen van dien naam er toen gelijktijdig binnen Antwerpen verkeerden. Behalve Jan Massijs den oude en den jonge, bontwerkers, en Jan Massijs den vrijmeester-schilder van 1501, ontmoeten wij er nog in die eerste helft der XVI eeuw : « Jan Massijs, natuerlicke sone Heere Thomaes Massijs priestere ; Jan Massijs, Aertssone ; Jan Massijs, Gielissone ; Jan Massijs, Jacobssone, en Jan Massijs, Janssone, schoolmeester.

Met even weinig omzichtigheid zijn ook de « Quintenszonen, » die kunstenaars werden, gehouden voor zonen van Meester Quinten Matsijs. Zulks is het geval geweest met Peter Quintens en Jacob Quintens, die in 1510 leerlingen-

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1526, sub Keyser & Rijt, fol. 331, en : Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1528, sub. Keyser & Ballinck, fol. 149 en 150.*

schilders waren. Ten jare 1516 trad er een Jan Quintens in het werkhuis van den metselrijsnijder Jacob Oskens, en een geschiedschrijver van onzen tijd drukte in zijn uitgebreid werk, dat dit Jan Matsijs was, welke in 1531, dus eerst vijftien jaren later, meester-schilder werd onzer Sint Lucasgilde.

De Quintens behooren nochtans tot eene gansch andere Antwerpsche familie, die zelfs zeer uitgebreid was. Om niet allen te noemen, zullen wij hier nog een drietal Jan Quintens aangeven, welke gelijktijdig met den vermelden beeldsnijders-leerling leefden, namelijk : Jan Quintens, in 1511 klatermaker; Jan Quintens, in 1516 kremer, en Jan Quintens, in 1523 koffer-maker.

Onze Meester Quinten Matsijs had slechts éenen enkelen zoon met name Jan, en het was diegene, welken Katelijne Heyns hem schonk ten jare 1509. Guicciardini, die te Antwerpen met hem leefde, en Karel van Mander, die hem insgelijks in persoon moet gekend hebben, reppen geen van beiden een woord over eenen tweeden Jan Matsijs als zoon van den smid-schilder.

Jan Matsijs, de wezentlijke zoon van Meester Quinten, oefende zich in de kunst onder het oog zijns beroemden vaders. Wat hij van hem leerde, kan men zien in de Heilige Sacramentskapel onzer Sint Jacobskerk, waar een zijner oudste en beste gevrochten prijkt. Het is eene Onze-Lieve-Vrouw met het Kindken Jezus, bijna gansch in den goeden trant van Quinten Matsijs gemaald. De Moeder-Gods is een oprechte type der vrouwenfiguren van den ouden Quinten. Dichterlijkheid, ideale waarheid en zieleleven, al de kenmerken van den beroemden Meester, heerschen in dit aanminnig vrouwenbeeld, dat nochtans maar gansch eenvoudig is

voorgesteld. Er straalt gevoel en liefde van haar wezen, terwijl zij de fijne lippen reikt, om in eerbiedige hartelijkheid eenen kus te drukken op het mondje van haar goddelijk kindeken. Hare handen zijn ook keurig geteekend en zorgvuldig gepenseeld. Om hare tengere leden hangt een roode lakachtige mantel, zoo bevallig geslagen, zoo smaakvol en rijk gekleurd, dat men genegen is Jan Matsijs te rangschikken tusschen de voorname koloristen der oude Antwerpsche School.

Alexander van Fornenberg, welke Meester Quinten zoo hoog waardeerde en zijne werken zoo uitvoerig beschreef, spreekt ook van « sijnen sone ende leerlingh Jan Matsijs, welke den vader seer naer-ghecomen is, als 't blijkt by het altaer-stuck¹ van de kuypers, in Onse Lieve Vrouwenkercke, tghene van hem ghedaen is : naer des vaders studie ende handelingh van schilderen. » Dit tafereel is nu, jammer genoeg, spoorloos verdwenen ; maar bovenstaande verklaring van den vakman getuigt voldoende, dat het insgelijks in den goeden trant der School van Quinten gemaald was. Zelfs moet het een uitstekend gewrocht zijn geweest ; want, toen in de

¹ Daniel Papebrochius zegt in zijne *Annales Antverpienses*, tom. V, fol. 354, dat dit altaarstuk van Quinten Matsijs zelve was. Echter was deze geschiedschrijver stellig een min bevoegde kunstkenner dan de schilder en hertoetscr Alexander van Fornenberg. Bovendien bekent Papebrochius, het besproken gewrocht nooit te hebben gezien, daar hij slechts veronderstelt, dat het eenen heiligen Matthias verbeeldde. Ook verklaart hij, dat de gezellen van het kniipersambacht dit tafereel uit de kerk lieten wegnemen door zekeren de Rijk, die hun in ruiling eenen grooteren beschermheilige maalde, wat veel opspraak verwekte, daar men goud tegen koper had verwisseld. De waarheid is, dat de Antwerpsche kunstschilder en goudsmid Willem de Rijk zijne schilderij belangloos schonk en dat het oude altaarstuk werd overgebracht op de kamer van het Ambacht der kniipers. De volgende posten humer rekeningen bewijzen dit : — « 1684, 22 Februarii : De Camer vergadert metten Dienenden ende Ouden Eet, alwaer oock quam den constschilder de Rijk, die de schilderije van den autær vereert heeft, alsdoen wtgegeven 12 guldens 17 stuyvers. = 23 dito : De schilderije wt den autær gedaen ende op de camer gebrocht ende het ander in den autær gedaen, voor arbeyt betaelt... 3 guldens 18 stuyvers. » — Waar die oude schilderij later verbleven is hebben wij nog niet kunnen ontdekken.

XVIIe eeuw de milde mecenas en fijne kunstkenner Aarts-hertog Leopold-Willem onze meesterstukken kwam bewonderen, vond hij « in dit stucksken groot behaghen, ende besagh tselve langhen tijdt. »

Ongelukkiglijk moesten ook al de voorname hoedanigheden van den veelbelovenden schilder Jan Matsijs vernietigd worden, door den invloed der Italiaansche kunstoverheersching. Reeds ten jare 1531, toen zijn vader en meester nog maar nauwelijks onder de aarde was gedolven, werd hij vrijmeester onzer Sint Lucasgilde, en mocht van dan af dus zijne neiging voor de kunstverbastering den vollen teugel vieren.

In ons museum hangt, als het werk eens onbekenden Meesters, een zijner latere gewrochten (565), waarin zijn overgang van de oude tot de nieuwe School goed is waar te nemen. Dit tafereel verbeeldt nogmaals eene Moeder-Gods, welke haren zoon omhelst. Ditmaal heeft zij hem niet in de handen, maar aan den boezem, in de volle armen; want zijne aardsche zending is reeds volbracht: hij is dood en verminkt van het schandhout nedergelaten. De doode, afgemartelde God-Mensch behoort bijna nog gansch tot den ouden trant; maar zijne moeder draagt reeds geheel en al den stempel der nieuwere kunstrichting. Zij heeft een malsch, fraai en lustig wezen, waarin geen enkel spoor is te vinden van den doodsangst, die op dit aangrijpend oogenblik haar het moederhart moet folteren. De teekening is nu breeder, maar door minder vaste hand verricht. De penseeling is lossier; maar het koloriet verloor zijne poëzie, en van de volle harmonische kleurenpracht is Jan Matsijs reeds overgegaan tot bleeke halve tonen.

Het Roomsch godsdienstig vertrouwen, dat bij onzen jongen Meester al zeer vroegtijdig aan het wankelen ging, deed hem daarna afbreken met de gewijde schildering. Zoo als reeds van Mander het ons leert, maalde hij dan ook nog, naar het voorbeeld zijns vaders, burgerlijke zedenstukken, of beter Wisselaars. In ettelijke Europeesche kunstverzamelingen, en vooral in Engeland, toont men nog verscheidene van die gewrochten, welke door Jan Matsijs schijnen gemaald te zijn. Echter hoeven wij toch niet zooverre te zoeken, om daarvan een staal onder de oogen te krijgen. In ons Antwerpsch museum hangt weer tusschen de ongekende Meesters een Goudweger en zijne Vrouw (567), die zonder aarzelen aan den zoon van Meester Quinten mag worden toegekend. De schepper van dit kunstvak is er wel getrouw in nagevolgd; maar de hoofdvereischten ontbreken er volkomen aan. De wezens, die bij Quinten zoo bezielde en sprekend werden afgebeeld, zijn hier koud en stom; de handen zijn ook karakterloos geteekend, en de kleuren hard en zonder smaak naast elkander gelegd.

Wat toch de kunstverbastering al niet vermocht op een eerst zoo degelijk talent als dat van Jan Matsijs. Van zijne Maria met het Kindken der Sint Jacobskerk tot dien Goudweger daar, is zijn kunstverval zoo opmerkelijk groot, als dat van Jan Gossaert van zijne prachtige Vier Maria's tot den erbarmelijken *Ecce Homo*. En Jan Matsijs zou nog dieper zinken; want ook hij moest lange jaren in den vreemde rond gaan zwerven.

Omstreeks 1538 was hij in huwelijk getreden met een meisje van Diest, Anna van Tuyt¹ geheeten, die hem in

¹ Zij was dochter van Lambrecht van Tuyt en Elisabeth van Godtsenhoven, de eigen broeder en behuwdzuster van Alijt van Tuyt, Meester Quintens eerste gade.

1539 eene eerste dochter schonk, met name Catharina. Zijne eerste mannelijke spruit, Frans, werd goudsmid, en zijn zoon Quinten stierf later als kunstschilder te Frankfort, terwijl zijne tweede dochter, Suzanna genaamd, te Milaan overleed.

Van zoodra zijn vader gestorven was, betrok Jan Matsijs een huurhuis der Onze-Lieve-Vrouwenkerk, en daar woonde hij ook met zijn gezin tot 1543, wanneer hij er werd uitgedreven.

Zooals wij het vroeger hebben aangestipt, was hij der Hervorming innig toegedaan. Wanneer hij zoo vele zijner medeburgers op het schavot zag vallen, had hij zich, met nog andere Antwerpsche kunstenaars, opentlijk en stoutmoedig opgeworpen tegen de wreede vervolgers zijner geloofsgenooten. Daarom werd hij den 10ⁿ November 1544 door den Procureur-Generaal gebannen.¹ Bij dit vonnis was zijn hoofd in 'sKeizers Staten op prijs gesteld. Om het aan der beulen klauwen te ontrukken, was hij dus genoodzaakt zich van gade en kroost los te scheuren en den geboortegrond te ontvluchten. In een bescheid van 1 April 1547 heet het, dat hij - bij den Hove vut ons Genadichs Heeren landen gebannen -² was en zijne verbeurde goederen aangeslagen.

Ten jare 1550 deed hij toch reeds pogingen aanwenden om in het vaderland te mogen wederkeeren.

Den 9ⁿ April van dit jaar laat hij namelijk aan het Hof van Brabant voor hem een verhoog indienen, om kopij te bekomen van het vonnis van bannissement, tegen hem gericht, « vuyt dyen hij in eenighe pointen soude gecontraveniert

¹ *Messenger des sciences historiques*, 1871, p. 249.

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1546, sub Wesenbeke & Grapheus, col. II, fol. 261 v°.*

hebben gehadt der ordinantien Onzen Heeren des Keyzers op 't stuck van heresien oft dwaeling in den geloove gemaect. » Dit verzoek werd toen ingewilligd; maar het duurde toch nog jaren, vooraleer hij zonder levensgevaar den vaderlandschen bodem mocht betreden. Den 27ⁿ September 1553 erft zijne verlatene vrouw eenige roerende goederen van hare zuster, en dan stellen de Antwerpsche Schepenen in den akt der deeling, dat Jan Matsijs van « over vele jaren, midts sekere sijne misdaden, desen landen voertvluchtich is geweest ende alnoch is. » Zelfs op 11 Januari 1554 staat hij nog aangeteekend als « van heresien voertvluchtich ende gebannen, » en eerst op 16 April 1558 vinden wij hem weer onvervolgd, tusschen zijne broeders en zusters, voor het Magistraat der stad Antwerpen.

Terwijl Jan Matsijs uit zijne geboortestad verjaagd was, zwierf hij de wijde wereld rond, en verbleef ook eenigen tijd in Italië. Gedurende die veertien jaren, dat hij aldus omdoolde, was hij luttel werkzaam, en het weinige wat hij in den vreemden deed, was nog in het nadeel van zijn Vlaamsch kunstkarakter. Nu hij terug in Antwerpen was, vestigde hij zich weer bij vrouw en kroost in een huis met uitgestrekten tuin der Lange Gasthuisstraat, thans nummer 21. Voorzeker besloot hij al den verloren tijd in te winnen; want in dit zelfde jaar schilderde hij reeds zijne *Geweigerde Gastvrijheid* aan Maria en Jozef. ¹

De verkoop zijner gewrochten was echter niet zoo groot als zijn iever. Terwijl hij met zijne broeders en zusters in

¹ Dit tafereel hangt in ons museum onder nummer 251 en het is onderteekend :
1558 Joanes Massijs.

langdurige processen lag, zag hij zich verplicht verscheidene stukken van den grooten tuin, die aan zijn huis paalde, tot geld te maken. Toen zijn buurman hem, in September 1566, belette zijn afgebroken achterhuis herop te bouwen, was onze Jan Matsijs genoodzaakt buitenshuis te vluchten met verscheidene zijner schilderijen, die hij nog niet aan den man had kunnen brengen. ¹

Niettemin had hij toen toch eene zekere befaamdheid verkregen. De stad Antwerpen kocht verscheidene zijner tafereelen, om te prijken op het stadhuis in de groote zaal of Staten-Kamer, alwaar gewoonlijk onze voornaamste Meesters door hunne beste gewrochten waren vertegenwoordigd. In dien tijd van verval werd de ontaarde Jan Matsijs dus toch ook nog tusschen de goede Meesters gerekend. Zijn laatstgenoemd werk uit ons museum en zijne Genezing van Tobias, ² welke zich daar insgelijks bevindt, getuigen nochtans, dat hij in zijnen laatsten tijd maar luttel aanspraak mocht maken op den titel van Vlaamschen schilder. Zijn verbleekt palet verschafte hem dan ook ter nauwernood middelen van bestaan. Terwijl zijne gade in 1569 en ook nog in 1570 « bij Diest op heure goederen » ³ was, belastte hij te Antwerpen zijnen eenigen eigendom met rent op rent; en, wanneer hij in November 1571 voor het Magistraat

¹ *Requestboeck der stad Antwerpen, 1566, fol. 175.*

² Het draagt nummer 252 en is onderteekend: *Joannes Massijs pingebat 1564.* — In het museum van Brussel en in museums van het buitenland, bevinden zich nog verscheidene tafereelen van Jan Matsijs, die wij onnoodig achten hier op te geven, daar de lezer dezen Meester reeds genoegzaam beoordeelen kan in de werken, die wij van hem in onze stad zelve hebben aangeduid. De Antwerpsche plaatsnijder Alexander Voet, de oude, bezat ook « Een Kindeken Vanitas met een Doodtshoofd van Jan Matsijs.

³ Onder andere had zij van hare ouders eene hoeve geërfd te Moelstede, bij Diest. Zie: *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1570, sub Grapheus & Asseliers, vol I, fol. 173 v°.*

schuld moest komen vereffenen, liet hij zich daar vruchteloos verbeiden. ¹ Nu hij zich in zijnen ouden dag weder in netelige omstandigheden bevond, zou hij den last van het leven niet lang meer dragen. Het volgende jaar schilderde hij nog een tafereel : Elias bij Eliseus aan den Ploeg, dat hij onderteekende : *Joannes Massiis pingebat* 1572; doch op 14 October 1575 schreef Anna van Tuylt aan de Antwerpsche regeering een vertoog, waaruit blijkt, dat zij reeds van vóór den 8ⁿ dier maand weduwe was geworden. ²

Toen ook zij in Juni 1581 overleden was, vonden hare kinderen in haar sterfhuis, tusschen tal van andere schilderijen van Jan Matsijs, « zeker groot ende excellent tafereel, wesende eene poëterye, de Historie van Phaëton, gemaect bij de eygen handt heurs vaders. » Alvorens dit kunstwerk met de andere te verkoopen « bij oproepinghe alle man al even naer, » boden zij het der stedelijke regeering van Antwerpen uit der hand te koop aan, daar zij « wel begeeren zouden, dat binnen deser stadt eenich hens vaders werck, tot een memorie zoude mogen blijven, ende dat tselve wel zoude dienen, om gemployeert te worden tot ciraet van den nyeuwen gerestaureerden stadthuyse, gelijk tanderen tijde ende voer den saccagement, ³ eenige stucken van hens vaders werck daerop gestaen hebben. » ⁴

Van Meester Quintens anderen zoon, Cornelis Matsijs, dien hij insgelijks tot kunstenaar opleidde, wordt er maar zelden gewag gemaakt, omdat zijne gewrochten zoo goed als gansch ongekend zijn gebleven.

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1571, sub Asseliers & Martini, vol. I, fol. 41, v^o.*

² *Requestboek der stad Antwerpen, 1575-76, fol. 25.*

³ De Spaansche Furie.

⁴ *Requestboek der stad Antwerpen, 1580-81, fol. 186 v°.*

Cornelis Matsijs was de tweede spruit uit Quintens echt met Katelijne Heyns. ¹ Hij moet geboren zijn omstreeks 1511, en was dus juist twintig jaren oud, wanneer hij zich in 1531, gelijktijdig met zijnen broeder Jan, als vrijmeester onzer Sint Lucasgilde deed aanteekenen.

Tot nog toe werd Cornelis Matsijs bijna niet tusschen de Antwerpsche schilders gerekend, omdat het geenen geschiedschrijver gelukte ergens een echt tafereel van hem aan te treffen. Alleen het museum van Berlijn toont een *Landschap bij Herfsttijd* als het werk van onzen Meester, en dat nog maar alleen, omdat het zijn monogramma en de jaarteekening 1540 draagt. Op den voorgrond van dit tafereel staan huizen en boomen, en verder leiden voerlieden hunne karren tusschen de heuvels van het midden- en achterplan.

Het landschap was nochtans het eigentlijke vak niet van Cornelis Matsijs. Bij voorkeur behandelde hij het figuur, waaraan hij dan ook al zijne aandacht en eene bijzondere zorg besteedde.

In ons eigen land, op het kasteel Puttenberg, te Pepingen, bij Hal, bezit de Ridder Camberlyn d'Amougies eene echte, wellicht de eenige schilderij, die er nog van Cornelis Matsijs te vinden is. Zij draagt zijn monogramma C. M., naast het jaartal 1549, en bovendien is hare echtheid nog gewaarborgd door eene koperplaat, die hij zelf naar dit zijn tafereel gesneden heeft. Een afdruk daarvan wordt heden nog bewaard in de rijke verzameling van gravuren der stad Antwerpen, berustende in het Museum Plantijn.

Dit tafereel is eene zedenschildering vol bijtenden spot,

¹ *Scabinala protocollen der stad Antwerpen, 1541, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. II, fol. 147 v°.*

de jaloersche Boerin genaamd. Het bevat slechts drie figuren : eene rechtstaande vrouw en haren trouwloozen man, die, naast zijnen eierkorf gehurkt, met eene lichtekooi zit te vrijen. Het onderschrift dier gravuur geeft ook de gansche verklaring van die zonderlinge samenstelling. Terwijl de bedrogene vrouw boven haren lichtzinnigen man en zijne boeelerster, ten teeken van misbaar, de armen uitstrekt, klaagt zij, volgens de onderstaande verzen :

« Myn man syn eyeren ontlaeyt
In een anders nest en laat my ontpaeyt. »

Dit tafereel is nog in den ouden trant opgevat en zeer eigenaardig samengesteld en geteekend. Echter is het maar schraal en weinig kleurig geschilderd en slechts met luttel licht en schaduw voorzien.

De Antwerpsche plaatsnijder Frans Huys, die van 1522 tot 1562 leefde, heeft ons ook door zijne stift eene schilderij bewaard van Cornelis Matsijs. Het is slechts eene ruwe plaat, insgelijks berustende in het Museum Plantijn ; doch de samenstelling er van is zoo nieuw en eigenaardig, dat wij ons verplicht achten er hier melding van te maken.

Dit stuk heet : De Luitmaker. Het verbeeldt een binnenzicht, eene gemeene, ongestoffeerde kamer. Links, een venster met in lood gezette ruitjes, waarin eene luit is afgebeeld. Op den achtergrond, een groote schoorsteen met wijde mantelkap, waaronder de rook van het houtvuur opwalmt. Daarnaast rechts, ziet men, door de openstaande deur, in het vlakke veld. Bij het venster, vóór den haard, en naast eene tafel, waarop de kat de melk uitslabt, zit de luitmaker, die zijn speeltuig stemt. Het is een recht jolige gast, die zeer goed schijnt overeen te komen met de vrouw, welke achter hem

staat. Eene oude feeks, op een krukje geleund, komt hare snaarlooze luit aan den meester brengen. Zij schijnt hem nijdig tegen te snauwen, terwijl zij hem den langen krommen neus toesteekt. Eene andere halfblinde sloor strompelt over den drempel binnen op haar houten been. Zij brengt insgelijks eene van snaren beroofde luit, en wordt geleid door eenen bijna gansch naakten dwerg, die luimig paardje rijdt op eenen stok.

Geheel dit tafereel schijnt eene bitsige spotternij op bepaalde en destijds bekende personen. Onder de plaat staat gesneden :

« Meester Jan Slecht-Hoot, wil myn luitte versnaren.
 — Ick en sal vrou Langhneuse, laet my ongequelt,
 Want ick moet se, voor Moddermuyken bewaren,
 Die hadde haer luitte, oock seer geerne gestelt. »

Dit is, zoo men wil, eene ruwe wijze van hekelen ; maar toch gansch in den geest van den tijd.

Indien wij slechts deze beide samenstellingen van Cornelis Matsijs kenden, dan nog zou bij ons het vermoeden ontstaan, dat hij gepoogd heeft een nieuw kunstvak in te voeren. Maar hij was ook een vruchtbare etscher, en met zijne meesterachtige plaatjes komt hij ons vermoeden ten volle bevestigen. De ernstige zedenschildering, die zijn vader schiep, ontwikkelde hij tot het koddige volksgenre. De eer der uitvinding daarvan, die men tot hiertoe alleen aan Peter Breughel toekende, behoort Cornelis Matsijs. De stad Antwerpen bezit in hare gravuurverzameling nog tal van prachtige plaatjes, welke door hem naar eigen vinding gesneden, en ook met zijn monogramma C. M. of CORN. MET. ondertekend zijn. — Ziet hoe geestig die eigenaardige volkstypen dooreen dwarlen in zijne Worstelende Boeren. Hoe koddig zijne Vier Blinden, van welke de eerste valt en de drie andere hem achter-

na struikelen. Hoe kluchtig de Dronkaard, die door zijne verstoorde wederhelft wordt naar huis gebracht. Hoe lustig zijne Feestende Bedelaars en zijne vijf verschillende plaatjes met Kreupele Dansers.

Ongelukkiglijk moest ook in Cornelis Matsijs de eigenaardige scheppingsgeest en de luimige spotlust gesmacht worden door den uitheemschen dampkring. Hij schijnt met zijnen broeder Jan, en wellicht voor dezelfde reden, het vaderland te hebben verlaten, om er nooit meer in terug te keeren en in den vreemde onopgemerkt te gaan sterven. Ook hij doolde tot over de Alpen, waar de groote Meesters hem zich zelven deden vergeten. In plaats van nog naar zijne eigene karaktervolle teekeningen te etsen, sneed hij nu levenlooze platen naar de Pest en naar de Wonderbare Vischvangst van Raphaël. Deze gravuren en onder andere ook de verschillende platen, welke de geschiedenis van Samson voorstellen en geteekend zijn 1562, getuigen, dat de Italiaansche modeziekte onzen eerst zoo levenslustigen volkszedenschilder tot eenen harteloozen naäper maakte van vreemde schoonheid, die door hem noch gevoeld noch begrepen werd.

VIII

VREEMDE MEESTERS TE ANTWERPEN

Het verval onzer eigene Meesters was zoo plotseling en zoo diep, dat er al spoedig verscheidene vreemde kunstenaars naar Antwerpen afzakten, die onze voornaamste schilders in de schaduw stelden. Eenige dier vreemdelingen speelden tevens zoo gewichtig eene rol in onze kunstwereld, dat wij ze hier stellig niet onvermeld mogen laten.

De eerste dier nieuwe Meesters, welken wij ontmoeten in het tijdvak, waartoe wij thans genaderd zijn, is Peter Coecke, alias van Aelst. Hij werd op 14 Augustus 1502 te Aalst geboren, doch deed zijne kunststudiën bij Barend van Orley te Brussel. Karel van Mander verklaart, dat Coecke ook - Italiën en de gemeene Schilderschool Room besocht, grooten vlijt toebrengende met teyckenen en leeren, so van beelden als metselrije. - Zijn verblijf aan gene zijde der Alpen kan echter geene tien jaren geduurd hebben, zooals sommige schrijvers dit opgeven. Als men aanneemt, dat hij op vijftienjarigen leeftijd in van Orley's werkhuis trad en daar

vier jaren studeerde, dan kan hij eerst in 1521 het vaderland hebben verlaten, en ten jare 1527 had hij zich reeds voor goed te Antwerpen gevestigd, na nog geruimen tijd binnen zijne geboortestad en ook te Brussel vertoefd te hebben.

Onze Aalstenaar telde dus slechts vijf en twintig jaren, wanneer hij in 1527 als vrijmeester der Antwerpsche Sint Lucas-gilde werd aanvaard. Echter was hij toen reeds gehuwd met Anna van Dornicke,¹ welke hem twee zonen, Peter en Michiel,² schonk, waarvan de eerste vóór het jaar 1527 moet ter wereld zijn gekomen; want op 28 Januari 1552 huwde hij, te Antwerpen, met Cornelia Muys, toen hij reeds bejaard en vrijmeester-schilder onzer Sint Lucasgilde was.

Peter Coecke wist zich in onze Scheldestad spoedig befaamd te maken, als « een cloeck teekenaar en schilder in oly en water-verwe, » en een Willem van Breda trad ten jare 1529 als leerling in zijn werkhuis. Op dit tijdstip was hij weduwnaar geworden; doch die staat verveelde hem zoodanig, dat hij een tamelijk ongebonden leven begon te leiden. Hij knoopte namelijk eene ongeoorloofde liefdebetrekking aan met zekere Antonia van der Sant, en verwekte bij haar twee zonen, welke als zijne bastaards Pauwel³ en Antoon werden gedoopt. Hij was nu wel genoodzaakt geweest die kinderen als de zijne te

¹ Hare zuster, de huisvrouw van den schilder Gillis van Coninxloo I, noemde zich « Adriana Hermans alias van Dornicke. »

² Michiel Coecke huwde op 10 November 1554 in Sint Jacobskerk te Antwerpen met Margaretha Verhelst. Zijn broeder Peter was reeds overleden vóór 9 November 1559.

³ Deze onwettige zoon van onzen Aalstenaar werd insgelijks schilder. Den gewetensvollen schrijver Karel van Mander is hij alweer niet ontsnapt. Hij zegt van hem : « Pauwels van Aelst, bastartsoon van Pieter Koeck, was uytnemende van te copieren, nae Joan Mabusen dingen; oock seer net en suyver makende glaeskens met bloemen. Hij woonde en starf t'Antwerpen: zijn weduwe wert d'Huysvrouwe van Gielis van Coninxloo. »

erkennen, maar tot het huwen hunner moeder wilde hij zich nimmer laten overhalen.

Dat zulke wijze van handelen destijds binnen Antwerpen nog al opspraak baarde, lijdt geen twijfel; en het is wel mogelijk dat dit onzen Coecke tot het ondernemen zijner lange reizen deed besluiten.

Eenige kooplieden en tapissiers, zegt Karel van Mander, gelastten hem naar Konstantinopel te gaan, om den Sultan eenen keus van tapijt-patronen aan te bieden. Daar de Mahomedaansche wet eventwel verbood menschen of dieren in beeltenis na te bootsen, zoo was de verre en kostelijke reis van Peter Coecke vruchteloos ondernomen. Niettemin verbleef hij een gansch jaar in het Oosten, omdat alles daar zoo vreemd en schilderachtig was. Hij leerde de Turksche taal, en maakte teekeningen van Konstantinopel, benevens schetsen van de volkstypen, kleederdrachten, zeden en gebruiken, waarvan hij een werk opstelde getiteld : *Ces Mœurs et fachons de faire de Turcz avecq les Regions y appartenantes ont este au vif contrefaictes par Pierre Coeck d'Alost luy estant en Turquie, l'An de Jesuchrist M. D. 33, lequel aussy de sa main pròpre à pourtraict ces figures duysantes à l'impression d'ycelles.* ¹

Peter Coecke moet zich echter niet hebben bepaald bij zijnen tocht naar Konstantinopel. Het is zeer waarschijnlijk, dat hij ook in Mei 1535, met de vloot van Keizer Karel, zijnen beschermer, van Barcelona afvoer naar Tunis, welke stad onze Vorst den 21ⁿ Juli van dit jaar stormenderhand innam.

¹ Op het laatste blad van dit werk leest men : *Maria Verhulst, vefue dudict Pierre d'Alost, trespasse en l'an M. D. L. a fait imprimer les dictes figures, sous grace & prùtlege de l'Imperiale Maeste en l'an MCCCCCLIII.*

De volgende door ons ontdekte titels zijner schilderijen doen zulks met reden veronderstellen : « Den Moor van Meester van Aelst, met Tunis achter ; Den Vader van den voorschreven Moor die Keyser Karel te voet valt. »¹

Wanneer onze kunstenaar uit die afgelegene landen weerkeerde, was hij zijne weduwnaarsvrijheid gansch moede, en ging hij een tweede huwelijk aan met Maria Verhulst, ook Maria Bessemers geheeten, een meisje van Mechelen, dat zelve eene miniatuurschilderesse was. Zij schonk hem nog drie kinderen : Pauwel, Katelijne en Maria, welke laatste de vrouw zou worden van zijnen leerling, den beroemden Peter Breughel. Andermaal voorgoed en met zijn gezin binnen de Scheldestad gevestigd, werd Peter Coecke in 1537 verkozen tot Deken onzer Sint Lucasgilde, en in 1539 aanvaardde hij weer eenen leerling met name Colyn van Nieucasteel. Zijne bekwaamheid als kunstenaar moet destijds wel op hoogen prijs zijn gesteld, aangezien Keizer Karel hem tot zijnen bijzonderen schilder benoemde. Dezen eeretitel voerde hij ten minste, toen hij in 1534 den beroemden Reus vervaardigde, welken men nog heden in onzen Ommegang met twaalf paarden rondvoert. Op het voetstuk van dit kolossale kunststuk stond voorheen : PET. VAN AELST. PICT. IMP. CAROL. V. FECIT. A^o. MDXXXIII.

De stedelijke regering hield Peter Coecke insgelijks in bijzondere hoogachting, vermits zij hem met een jaarlijksch

¹ Toen de Antwerpse schilder en kunsthandelaar Herman de Neyt op 7 September 1642 overleed, bevonden zich deze beide paneelen nog in zijn bezit, benevens « Een Moore-tronie van Meester Peeter van Aelst, » en « Een wit ende swert stuck van Meester Peeter van Aelst, daer Abraham wechtrect. »

hulpgeld vereerde. Dit blijkt uit den volgenden post der stadsrekening van 1541-1542 :

- Men gheeft diversen constenceren, alhier van buten comende ende nyeuwe neeringe brenghende ende der goeden lieden kinderen leerende, tot behulpe van huerder huys-huieren : ierst Peeteren van Aelst, schildere ende patroon-makere. . . . XII ponden X schellingen. -

De nieuwe nering, welke Peter Coecke invoerde, was het patronen-maken voor tapijten, hetgeen waarlijk een kunstvak werd, waarin nadien onze grootste schilders hun talent zouden doen uitschijnen.

Over zijne schilderijen is weinig gewag gemaakt, omdat ze nooit voorkomen. Van Mander getuigt, dat Peter Coecke tafereelen en conterfeitsels maakte ; doch hij noemt geen enkel zijner gewrochten. Daar deze, tot heden, zelfs niet enkel bij name gekend zijn, zoo willen wij er hier, behalve de reeds vermelde, nog eenige opgeven, al was het maar om goed den trant te leeren kennen, waarin onze schilder werkzaam was.

De Antwerpsche schilder Philips Lisaert ¹ bezat in 1544 van Peter Coecke drie paneelen : - Een cleyn Avontmael, een Jheronimus en een Marienbeelt. -

Op 30 Januari 1585 verklaart de kunstschilder Ambrosius Bosschaert, oud drie en vijftig jaren, en zijne vrouw Joanna van Moras, oud zeven en twintig jaren, dat Simon Simons, in April van het vorige jaar, te Antwerpen kocht, van Daniël de Villers - Een costelijck stuck schilderijen van olieverwe, wesende een outaertafele, gemaectt bij Mr Peeter van Aelst,

¹ Zie zijne huwelijksvoorwaarden met Cornelia Willems gemaakt op 14 Februari 1544 voor den notaris Zeger sHertoghen.

schildere, ende wesende de Afheffinghe van den Cruyse Ons Heeren Jesu Christi, ' staende in beyde de deuren van den selven tafele de Nederdalinghe ter Hellen ende de Verrijsenisse ende van buyten Sinte Pauwels Bekeeringhe; welcke tafele oft schilderije de voorschreve Daniël gehouden was te leveren binnen de stadt van Lissaboenen, in Portugael. »²

Deze altaartafel schijnt, volgens de beschrijving, eene recht gewichtige kunstschepping te zijn geweest; en, daar men ze van zoo verre kwam opkopen, moest men Coecke ook voor eenen uitmuntenden schilder hebben gehouden.

Als schrijver en bouwkundige werd Meester Peter niet minder geacht. Karel van Mander getuigt het als volgt: « In 't jaer 1549 maecte hy de boecken van de Metselrije, Geometrije en Perspective. En gelijk hy wel begaeft en geleert was, d'Italiaensche spraek ervaren wesende, heeft hij de boecken van Sebastiaen Serlij³ in onse spraek vertaelt, en alsoo door zijnen ernstigen arbeydt in onze Nederlanden het licht ghebracht, en op den rechten wech geholpen de verdwaelde Const van Metselrije. »

Het hier bedoelde werk is eigenlijk: « Die inventie der Colommen met haren Coronementen ende maten vt Vitruvio ende andere diversche auctoren opt cortste vergadert voer schilders, beeltsniders, steenhouders, enz. met privilegie,... ter begheerten van goeden vrienden uytgegeven door Peeter Coecke van Aelst, an. MDXXXIX men-febr., tot Antwerpen. »

¹ De Catalogus van 1844 van het Brusselsche museum kende onder nummer 333 aan onzen Peter Coecke, van Aelst, ook eene Kruisafdoening toe, doch thans is zijn naam van die altaartafel afgenomen.

² *Certificatieboek der stad Antwerpen, 1585, fol. 8.*

³ Serlio.

In dit zelfde jaar 1549 had Peter Coecke, met al onze andere Antwerpsche kunstenaars, eene schoone gelegenheid, om blijken van zijne ervaring te geven.

Den 11ⁿ September van dit jaar zou Keizer Karel zijnen zoon Philips binnen Antwerpen leiden, als toekomstigen Vorst der Nederlanden. Te dier gelegenheid had het gemeentebestuur eenen oproep gericht tot al zijne medeburgers en vooral tot de kooplieden en natiën, om « triumphale poorten, spectaculen, personagien, figuren ende andere bedietselen » op te richten in de straten, waar de Keizer met zijnen zoon en de Koninginnen Eleonora van Frankrijk en Maria van Hongarije doortrekken zou. Die oproep werd buiten verwachting goed beantwoord. Acht en twintig praalbogen en zinnebeeldige tooneelen werden opgetimmerd en beschilderd, ten prijze van 260,000 gulden. De kunstenaars en arbeiders, welke aan deze praalstukken werkten, worden als volgt opgesomd :

Aan de versieringswerken der stad werden gebruikt : vijf-honderd een en twintig timmerlieden, zeven en dertig schilders, zestien beeldsnijders en draaiers, honderd zeven en dertig personages op de stellagiën, en dertig andere arbeiders.

Voor de Duitschers wrochten dertig timmerlieden, vier en twintig schilders en achttien gemeene arbeiders.

Voor de Spanjaards vijftig timmerlieden, acht en twintig schilders en twaalf beeldsnijders.

Voor de Engelschen honderd een en vijftig timmerlieden, vier en veertig schilders en zes en veertig beeldsnijders.

Voor de Florentijnen zeven en zeventig timmerlieden, acht en twintig schilders en achttien beeldsnijders.

Voor de Genevoisen honderd zeven en tachtig timmer-

lieden, twee en zeventig schilders en twee en twintig beeldsnijders.

« In 't geheele, » zegt de stadssecretaris Cornelius Grapheus, « duizend zevenhonderd zes en twintig, ende dit waren alle wercluyden van binnen der stadt. »

Twee schilders, welke bijzonder bijdroegen tot deze versieringen, waren de Mechelaar Antoon van Palermo en de Antwerpsche plaatsnijder, drukker en uitgever Jeroom Cocx.¹

De opgerichte praalwerken wedijverden met elkaar in luister en rijkdom. Allen zijn door de graveerstift van Peter Coecke bewaard gebleven in het werk : - De seer wonderlijcke, schoone, Triumphelijcke Incompst, van den hoogmogenden Prince Philips, Prince van Spaignen, Caroli des vijfden, Keysers sone, in de stadt van Antwerpen, anno M.CCCC.XLIX. Duer Cornelium Grapheum der selver stadt Secretaris, warachtelijck ende leventlijck int Latijn bescreven.... Geprint Tantwerpen, voer Peeter Coecke van Aelst, gesworen Printere, by Gillis van Diest, 1550.

Dat Peter Coecke de beschrijving dezer feesten op zijne kosten in de beide talen liet drukken en uitgeven, zal niemand verwonderen, als men weet, dat hij de voornaamste ontwerper en de toezichter dezer versieringswerken was.

Ook zijn vermaarde Reus stond, als het ware, op de eereplaats, vóór het stadhuis, tusschen twee gemarmerde kolommen, die tot eene hoogte van zeven en zestig voeten boven den grond reikten. Voor deze gelegenheid had men den geduchten Antigonus, naar de wijze der antieken, eenen scharlakenen mantel over de schouders geworpen. Het hoofd gedekt

¹ *Rekening der stad Antwerpen 1549-50, fol. 468 vº.*

met « eenen feestelijcken krans van rooden ende witten roosen, » zat hij daar met zijn « recht ruesens opsien, te wetene, wreet, vreeslijck, tyrannisch, met eenen langen rooden baert, bernende innewaerts staende oogen, lanckharige wijnbrouwen, met bloote armen, bloote beenen, met eene antijske borst, met cothurnen aen de voeten ende schenen. - In zijne rechte hand hield hij den wit en rood geverfden bevelhebersstok, en aan zijne linke zijde hing « een groot, crom, vreeselijck sweert. - Toen de Prins op de Groote Markt kwam aangereden, wendde en neigde de groote Ruese Antigonus het hoofd « manniere makende als hem onderdanicheyt biedende. -

Naast den Reus, en vóór het stadhuis, was er een gansch paleis met gaanderijen en bruggen opgeslagen, zoo uitgestrekt, zoo hoog en prachtig, als Antwerpen er ooit een bewonderen mocht. In zijne ruime zalen moest de jonge Prins, in tegenwoordigheid van den Keizer, gansch den adel, het Magistraat en het volk, zweren de rechten, privilegiën en gebruiken der stad Antwerpen te zullen handhaven. Die eed werd Philips in de Brabantsche taal voorgelezen; doch de toekomstige Vorst der Nederlanden zwoer in het Latijn, daar hij de spraak van zijn eigen volk niet eens machtig was.

De hoofdleiding dezer trotsche versieringswerken was de laatste taak door onzen schilder, beeldhouwer, bouwmeester, plaatsnijder, patroonmaker en schrijver vervuld. Van Mander heeft geboekt, dat hij gestorven is « binnen Antwerpen, daer hy woonachtigh was, ontrent het jaer Ons Heeren 1550. » Sweertius nochtans was ditmaal meer in de waarheid en ook nauwkeuriger, daar hij boekte, dat Peter Coecke te Brussel overleed op 6 December 1550 en aldaar begraven

werd in Sint Gaugericuskerk, welke thans niet meer bestaat. ¹

Een andere vreemde Meester, die gelijktijdig met Peter Coecke, en bijna met even zoo veel gezag te Antwerpen verscheen, was de Noord-Nederlander Jan Mandijn. Al de levensbijzonderheden, welke over dezen kunstenaar tot nog toe gekend zijn, werden door Karel van Mander medegedeeld, en zijn vervat in drie regels druks : « Noch was te Haerlem eenen Jan Mandijn, die seer op zijn Ieronimus Bos fraey was van ghespooock en drollerije : hy is gestorven t'Antwerpen, daer hy van der Stadt pensioen hadde. » Deze inlichtingen zijn wel niet heel belangrijk, maar toch zijn ze weer waarachtig, zooals wij het met oorkonden zullen bewijzen.

Van Mander kon niet met zekerheid verklaren wanneer Mandijn geboren werd, en daarom liet hij dit gewichtig punt onaangeroerd. Het jaar zijner geboorte is dan ook tot nu toe een raadsel gebleven, en zij die hem, louter op gezag hunner verbeelding, het levenslicht schonken in 1450, 1455 of 1468, vergisten zich allen om ter meest. Het gelukte ons eene oorkonde te ontdekken, waarin Jan Mandijn ons zelf komt verklaren in welk jaar hij het leven ontving. Met zijnen landgenoot en kunstmakker Peter Aertsen, verschijnt hij op 20 Juni

¹ *Monvmenta sepulcralia et inscriptiones publicæ privatæq. ducatus Brabantiae. Antverpiæ 1613 fol. 293.*— Daar er nog getwijfeld wordt, welke der beide steden men voor de sterfplaats van Peter Coecke dient te houden, zoo zullen wij hier door de zonen van den overledenen Meester zelve laten getuigen, dat het Brussel was. Op 15 Februari 1555 versehenen « Peter ende Michiel Coeck alias van Aelst » voor het Antwerpsehe Magistraat, om af te rekenen met hunne stiefmoeder en hunne gewezenen voogden, de schilder Marten Peters en hunnen oom Marten Coecke. In den schêpenbrief, welke alsdan werd opgesteld, verklaren zij wel voldaan te zijn van al wat hun toekwam « midts der doot ende aflivicheyt des voorschreven wijlen Peters Coecx heurs vaders ende wijlen Pauwels ende Katlijnen Coecx alias van Aelst, heure halve bruedere ende sustere, daer moeder aff is de voorschreve Marie Verhulst, die al te samen binnen der stad van Bruessele gestorven ende aflivich geworden zijn.... » Zie : *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1554, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. I. fol. 310.*

1542 voor den Antwerpschen notaris Zeger sHertoghen, om, ten verzoeke van den Biscaischen koopman Samsom del Barco, drie schilderijen te waardeeren, verbeeldende - de historie van den heiligen Jeronimus; het leven en de geschiedenis van Sint Onophius (*sic*) en het leven van Sint Antonius. Bij het afleggen dier getuigenis verklaart Jan Mandijn twee en veertig jaren oud te zijn, en Peter Aertsen vier en dertig. Als kunstschilders schatten zij op 24 ponden de drie genoemde tafereelen, welke zij aan dien prijs nog zoo goed niet zouden willen schilderen. ¹ Volgens zijne eigene getuigenis, was Jan Mandijn dus juist bij den aanvang der XVIe eeuw geboren.

Na zijne kunststudiën te Haarlem, zijne geboorteplaats, te hebben voltrokken, verbleef hij nog geruimen tijd aldaar, en derhalve was hij reeds een volslagen Meester, wanneer hij zich korts vóór 1530 binnen Antwerpen kwam vestigen.

In dit jaar ontving hij eenen leerling, die in den Liggere onzer Sint Lucasgilde slechts is aangeteekend onder den naam - Hansken in Sint Antoniusstrate.- Deze jonge kunstbeoefenaar werd in het werkhuis van Meester Mandijn opgevolgd, ten jare 1535, door zekeren - Brosen -; in 1539 door Jacob Verstraten; in 1540 door Lauken Steenhouders; in 1543 door Aart de Loose; in 1544 door Hans Stamp; omstreeks 1550 door Gillis Mostart, en in 1557 door Bartholomeus Spranger. Indien de vijf eerste dier leerlingen onbekend zijn gebleven, zoo werden de twee laatste toch dusdanig vermaard, dat hunnen Meester hier stellig eene plaats moet worden ingeruimd.

Gelijk van Mander het zegt, schilderde Jan Mandijn - op zijn Jeronimus Bos, - dat is fantastisch, duivelarijen en

¹ *Protocollen van den notaris Zeger sHertoghen, 1540-43*

spokerijen, met verdichte wezens en verrassende lichteffekten. Dit vak der kunst was toen voor Antwerpen nog gansch nieuw. Eenige jaren nadat Mandijn het ten onzent invoerde, werd het door verscheidene onzer voornaamste schilders met gretigheid beoefend. Het is zonderling, dat er van Mandijn, die bijna eene halve eeuw werkzaam was, nu geen enkel gewrocht meer gekend is. Zelfs kon geen dier werken nog met den titel worden aangeduid, ondanks al de nasporingen welke daarover gedaan zijn. In de XVIe eeuw kunnen Mandijns gewrochten toch zoo schaarsch niet zijn geweest, en het gelukte ons dan ook reeds van hem eene - *Temptatie van Sinte Anthonis* - te vinden in het bezit van den Antwerpschen schilder Philips Liesaert.

« De Bisschop van Dunkelle, ¹ in den coninckrijcke van Schotlant residerende, - wilde nog tijdens zijn leven zijne graftombe voltooid zien, en hij zond in Juli 1536 eenen zijner vertrouwelingen naar Antwerpen, om dit kunstgewrocht te doen vervaardigen. « Robert Moreau, cleynsteker (beeldsnijder) ingeseten poorter der stad Antwerpen, - werd de uitvoering opgedragen van het werk, dat zou gehouwen worden uit den fijnsten en schoonsten zwarten marmer, die er te vinden was. Op de gepolijste vlakten van dit praalgraf vestigde men eene groote koperen plaat, welke door onzen Jan Mandijn werd bemaald met - schilderyen ende pourtraituren. - Hij ontving als loon van dit werk 38 Carolusgulden. Toen hij, op 17 April 1537, van die som kwittancie moest geven, zette hij voor handteeken eene overhoeksstaande ruit doortrokken met een kruis, een bewijs dat hij niet schrijven kon. ²

¹ Waarschijnlijk Dunkeld, waar zich thans nog vele merkwaardige oudheden en kunststukken bevinden.

² *Protocolen van den notaris Zeger sHertoghen, 1534-39.*

Of Meester Mandijn met zijne oorspronkelijke en luimige scheppingen spoedig bijval verwierf, durven wij niet verzekeren. Integendeel is het maar al te wel bekend, dat de toenmalige kunstliefhebbers, helaas ! luttel neiging gevoelden, om eigen aard en geestigheid aan te wakkeren. De stedelijke regeering van Antwerpen begon gelukkiglijk reeds klaarder te zien, en zij waardeerde dan ook het talent van den Nederlandschen Meester naar behooren. Zooals van Mander het wel zegde, genoot Jan Mandijn van de Stad een « pensioen. » Immers, hij voerde den titel van stadsschilder, gelijk het blijkt uit deze onbekende posten der Antwerpsche stadsrekeningen van de jaren 1555 en 1559 :

« Janne Leys ' ende Jan Mandijn de somme van twaelf ponden thien scellingen brabant, voir henre gaeighen, als ordineerders ende meesters van deser stadt ommegangen, over een jaer gaeigen, gevallen in Augusto XVe vijfenvijftich, blijckende bijder ordonnancie ende quytancie daerop dienende, tsamen hier overgelevert, beloopende ter voirschreven somme van XII à X scellingen brabant. »

' Jan Leys was eigenlijk maar de decoratieschilder en vergulder der Stad. Hij had eene gansche ploeg zoogenaamde kladschilders, die al de stadsgebouwen onderhielden van schilderen. Echter had hij toch kunststudiën gedaan. In 1534 trad hij, op zeventienjarigen ouderdom, in het werkhuis van den schilder Aart de Beer, en in 1540 werd hij vrijneester-schilder onzer Sint Lucasgilde, waarna hij nog in dit zelfde jaar insgelijks eenen leerling ontving, met name Bertel Goes. Tusschen de kunstwerken, welke Jan Leys voor de Stad verrichtte, kunnen wij als de voornaamste vermelden : praalschilderingen voor den Ommegang ; in 1555 versierde hij met zijne penseelen de schoorsteenmantels der vorstelijke vertrekken in het Sint Michielsklooster en het gestoelte der Onze-Lieve-Vrouwenkerk, waarin hij tevens het in hout gesneden wapen der stad Antwerpen kleurde. Ook in dit zelfde jaar herlijmdde en maakte hij het paneel recht van een groot tafereel, het *Oordeel*, dat in ons Schepencollegie te pronk hing. Jan Leys bewoonde het huis « de Huikperse » op den hoek der Gulden Brug en Steenhouwersvest (thans nummer 7), waar hij eenen zoon won, Peter genaamd, die in October 1558 voor twee jaren de schilderkunst begon te leeren bij Lambrecht Augustijns, en die op 12 Juni 1571 stadsschilder werd benoemd, in de plaats van zijnen vader, welke toen dit ambt reeds twee en twintig jaren vervuld had.

“ Jan Leys ende Jan Mandijn, stadtschilder, de somme van drye ponden brabant, ter saecken van sesse guldens diemen elcken van hen voor een voeder houts, toegevuecht heeft, verschenen het jaer daeraff in deser tegenwoirdiger maent January, blijkende bij der ordonnantie in date den III^{en} January anno XVe LIX ' met quitantie overgelevert. Daer omme hier III *fl.* »

Ofschoon al de overige rekeningen der stad Antwerpen van dit tijdstip door de vlammen der Spaansche Furie zijn verslonden, zoo denken wij toch te mogen aannemen, dat bovenstaande betaling de laatste was, welke Jan Mandijn van ons Magistraat genieten mocht. In de levensschets van Bartholomeus Spranger maakte van Mander eene berekening van den leertijd diens kunstenaars bij zijnen eersten Meester, en daaruit is af te leiden, dat Jan Mandijn in het begin van 1560 moet gestorven zijn. Op 4 October 1572 was zijne vrouw, Petronella Bufkens, ook reeds overleden, nadat ze nog was hertrouwd geweest met eenen weduwnaar, Hendrik Heyns. Hare twee weezen, Hans en Barbara Mandijn, waren op dien datum nog minderjarig, en hunne voogden erfden alsdan voor hen eene rent op het huis “ het Paradijs ” te Berchem, bij Antwerpen, gelegen. ²

Met Jan Mandijn woonde te Antwerpen nog een andere Noord-Nederlandsche Meester, die insgelijks tusschen onze kunstenaars eene voorname plaats wist in te nemen. Zijn naam is Peter Aertsen ; doch in de wandeling noemde men hem doorgaans “ Lange Peer, ” omdat hij toch zoo buiten-

¹ Volgens onze tegenwoordige tijdrekening 1560, daar het nieuwe jaar toen niet op 1 Januari, maar slechts met Paschen begon.

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1572, sub Asseliers & Martini, vol. I, fol. 1.*

gewoon rijzig van gestalte was. Volgens zijne eigene getuigenis, kwam Peter Aertsen ten jare 1508 ter wereld,² binnen Amsterdam. Zijn vader was een kousenmaker, die, als hij, Peter werd geheeten. Van geringe boerenafkomst, dacht hij de toekomst van zijnen jongen niet beter te kunnen verzekeren, dan door hem op te leiden tot eenen beslagen kousenmaker, die eens den vaderlijken stiel en handel waardig zou kunnen voortzetten. Onze jongen, wien de kunst ingeboren was, deelde geenszins in die meening, daar hij niet droomde dan van verven en penseelen. Zijne moeder, die misschien meer verstand, of althans meer hart had dan de vader, wilde de kunstneigingen van den knaap niet belemmeren. Zij zeide integendeel: « Al soud ick 't gelt winnen met te spinnen, so wil ick hem laten leeren schilderen, » en zij deed haren Peter in het werkhuis van « Alart Claessen, doe ter tijt een van de beste schilders van Amsterdam. » Onze Peter wies bij dien Meester spoedig op, niet alleen tot eenen verbazend langen kerel, maar ook tot eenen grooten kunstenaar. Trouwens, hij had « van jongs een vaste stoute handeling hem aenghewendt, vrylijck alles aenvattende, en is door zijn const in groot aensien ghecomen. » Wanneer hij zeventien jaren telde, had hij reeds genoeg aan de lessen zijns Meesters. Hij ging zich toen verder volmaken met het bestudeeren van de puikgewrochten der befaamdste schilders. « 't Huys te Bossu in Henegouw, » was destijds vermaard om zijne schoone schilderijen van verscheidene Meesters, en Peter toog daarheen, voorzien van eenen aanbevelingsbrief des Schouteths van Amsterdam. Na aldaar, bij het zien van zulke

² Zie bladzijde 159.

prachtige voorbeelden, veel goeden smaak te hebben opgedaan, begaf hij zich naar onze Scheldestad, om er zijn geluk te beproeven. Van zoodra hij binnen Antwerpens wallen verscheen, knoopte hij nauwe betrekkingen aan met zijnen land- en kunstgenoot Jan Mandijn, en in 1535 werd hij reeds als vrijmeester-schilder onzer Sint Lucasgilde ingeschreven, onder den naam van « Langhe Peter. »

Na een zevenjarig verblijf in onze stad, was Meester Peter verliefd geworden op eene Antwerpsche schoone. Daar hij besloot haar bij middel eener echtverbindtenis te veroveren, zoo wilde hij zich meteenen voor goed en regelmatig te Antwerpen inburgeren. Met dit inzicht kocht hij zijne burgerrechten; en, toen hij den eed, voor het bekomen van het poorterschap vereischt, had afgelegd, werd hij door den Stadssecretaris als volgt ingeschreven: « Vrijdag 23 Juni 1542, Peter Aert, Peterssone, van Amsterdamme, schildere. »

De uitverkorene, met welke Lange Peer nog dit zelfde jaar huwde, was Katelijne van den Bueckeleele, 'dochter van Cornelis en van Christina van den Bogaerde. Deze hare moeder was op 10 Maart van het volgende jaar al overleden, en onze schilder met zijne gade verkocht alsdan hun geërfd aandeel in eenen blok land, « de Grootakker » geheeten, en gelegen te Veerle, tusschen Diest en Antwerpen.²

Katelijne van den Bueckeleele bracht Peter Aertsen niet enkel fortuin bij, maar zij schonk hem ook drie zonen en twee dochters, welke zich echter later niet meer gelijk hun vader « Aertsen » noemden, maar enkel nog gekend waren

¹ Haar naam is soms ook: *Katelijne Bueckeleele* geschreven.

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1542, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. II, fol. 309.*

onder de namen, Pieter Pieters, Arend Pieters, Dirk Pieters, Lijnken Pieters en Chrispiana Pieters. Alle drie de zonen ontvingen de lessen huns vaders en groeiden op tot kunstenaars.

Peter Aertsen schilderde aanvankelijk volkstafereelen, zooals er te Antwerpen of elders nog nooit gezien waren. Karel van Mander deed zulks reeds uitschijnen, daar hij schrijft : - Hy heeft hem begheven te maken keuckens, met allerley goet en cost nae tleven, so eyghentlijk alle de verwen treffende, dat het natuerlijk gheleek te wesen. - Onder andere maalde hij eene dergelijke keuken, waarin zijne twee zoontjes, bij een versch gevild ossenhoofd, zoo natuurlijk waren afgebeeld, dat die vermetele voorstelling onze kunstwereld in opschudding bracht. Lange Peer dorst dus de mode nog al vierkant den rug toekeeren. Wel verre van uitheemsche bevalligheid en gezochte verhevenheid na te jagen, greep hij integendeel met stoute hand in de volle Nederlandsche natuur. Als om de Italiaansche strekking moedwillig te miskennen en te krenken, bracht hij het meest alledaagsche, in zijne ruwe nauwkeurigheid, met volle, krachtige kleuren, op het paneel. Dat ook hij niet, gelijk al de overige Nederlanders van zijnen tijd, uit de goede baan werd gewend, kwam daar bij, dat hij vroegtijdig zijnen Meester verliet en zich verder ontwikkelde door zelfonderricht, bij het bestudeeren der oude meesterwerken zijner voorvaderen.

De volkstafereelen van Peter Aertsen worden maar zelden meer aangetroffen, hetgeen doet veronderstellen, dat hij er niet veel voltooien mocht. Op den naam van - Lange Peer - vonden wij in al de oude Antwerpsche kunstverzamelingen slechts deze stukken : - Eene schilderije van Fruytagie;

een Koekemaert; ¹ een Nieuwjaer; een Coninck met een Manspersoon; een stuck schilderije, op doeck wesende een Fruytmarckt, geschat op tsestich guldens, en een Bordeelken, op paneel. » Wij kregen slechts twee tafereelen van den Meester te beschouwen, en kunnen er hier in onze stad maar éen aanwijzen, in de verzameling van den heer Th. van Lerijs. Het is eene Markt, met vier bijna levensgrootte figuren, welke in de eenvoudige, maar schilderachtige kleeding der buitenlieden van de xvie eeuw zijn voorgesteld. Twee forsche boeren bieden hanen en hoenders te koop, en achter hen staat eene flinke, malsche boerin, met tamelijk wijd uitgesneden boezemsluier, die eenen goed gevulden korf met fruit en vruchten vertoont. Aan den voet dier groep staan stoopen, korven en eene kevie, waarin een haan, een kicken en eene eend opgesloten zitten. Eene struische meid, met gespierde bloote armen en naakten hals, komt ter markt. In het verschiet staat links en rechts eene hoef, omringd van schaduwrijke boomen, en midden in den achtergrond ontwaart men een groot gebouw met steenen brug, waar achter zich drie torens van een kasteel verheffen. Het museum van Brussel toont van Peter Aertsen een zeer smal en hoog tafereel, eene Vlaamsche Keuken, ² waarin eene fiere, gezonde meid staat, met eene witte kool onder den ronden blooten arm en een braadspit in de hand. In het achterplan zet eene andere meid met de beide handen eenen pot in de kast, en op den voorgrond zit een knaap, met eenen hond bij zich, het spit te draaien. In die volksschilderingen toont Aertsen, dat de natuur en de waarheid hem nooit afschrikken,

¹ Lees : Keukenmeid.

² Nummer 409.

daar hij al wat hem onder het oog valt getrouw durft teruggeven. Gelijk van Mander het deed opmerken, is zijne manier van penseelen recht mannelijk, dat is los en flink; want aan de meesterlijke uitvoering is het zichtbaar, dat de borstel hem vast in de hand stond, en dat hij niet schuw was om hem in de volste tonen van zijn palet te doopen. Wat er echter meest in al de wezens zijner groote volksfiguren ontbreekt, is karakter, uitdrukking, bezieling. Zij zijn, wel is waar, in alle natuurlijkheid voorgesteld; doch er ligt iets beweegloos in hunne gelaatstrekken, dat al te veel aan de onverschilligheid van het model doet denken.

Dit gansch nieuwe vak der schilderkunst, waarvan Lange Peer de vinder was, maakte wel veel ophef; maar dat het te dien tijde ook vele bewonderaars telde, is geenszins bewezen. Zelfs kon onze Meester slechts éenen enkelen leerling in zijn werkhuis lokken. Het was zekere Ferdinand van Balen, die dan waarschijnlijk nog geenen aanleg had, vermits hij niet éen getuigstuk van zijn talent naliet. Een kweekeling, die Lange Peer niet uit eigen verlangen, maar van rechtswege toekwam, was zijn neef Joachim Bueckeleeer; en op dezen oefende hij dan ook zulken grooten invloed uit, dat hij het spoor van zijnen oom slaafsch volgde. De aftrek der volkstafereelen van Meester Peter liet eveneens veel te wenschen. Er kwamen maar lüttel liefhebbers, die zulke realistische voorstellingen wilden aankopen. De faam zijner vaardigheid in het behandelen der penseelen verbreidde zich echter toch spoedig tot binnen zijne geboortestad, en van daar werd hij uitgenoodigd, om ook als godsdienstige schilder zijn talent te beproeven. Het bestuur der oude Lieve-Vrouwenkerk van Amsterdam bestelde

hem namelijk voor haren hoogen altaar een tafereel met luiken, waarvan hij de uitvoering zonder aarzelen op zich nam. Geopend, stelde dit groot gewrocht de Dood van Maria voor, en gesloten, de Aanbidding der drie Koningen. Het werd geroemd als een prachtig gekleurd kunstwerk, dat dan ook niet min dan 2000 kronen werd betaald. Oogenblikkelijk daarna moest hij ook voor de nieuwe kerk zijner geboortestad eene altaartafel met dubbel beschilderde luiken vervaardigen. Binnenwaarts verbeeldden zij de Boodschap, de Besnijdenis en de drie Koningen; buitenwaarts, de Onthoofding van Sinte Catharina. Van Mander, welke te Amsterdam, de op volle grootte geschilderde kartons dezer scheppingen nog aanschouwen mocht, zwaait er den Meester uitbundigen lof voor toe. Hij zegt: « Het is geweest een uytgenomen heerlijk werck, Meesterlijk en Manlijk aenghetast... Ick acht niet dat men cloecker noch Manlijcker Pinceel-streken oft handelinghe sien mach. »

De eigentlijke groote kerkgewrochten van Peter Aertsen zijn allen omgekomen; doch één enkel zijner mindere altaarstukken is bewaard gebleven, en berust heden in het gesticht van weldadigheid Bogaerts-Torfs onzer stad. Het werd vervaardigd voor de kapel van een godshuis voor zestien oude vrouwen en eene meid, die hen moest verzorgen. Jan van der Biest, een zeepzieder en Antwerpsche Schepene der XVIe eeuw, had die menschlievende instelling tot stand gebracht, en het was ook hij, die het kunstwerk aan onzen Meester bestelde. Eertijds was het eene altaartafel, en de luiken, welke er zijn afgenomen, zijn nog in het bezit van het bestuur onzer godshuizen. Op het middenstuk ziet men Christus aan het

kruis tusschen de Moordenaars. Op het voorplan staat Joannes en de heilige Maagd met twee vrouwen, en Maria-Magdalena zit geknield aan den voet van het kruis. De achtergrond is gevuld met Romeinsche ruiters, voorzien van lansen, harnassen en schilden, en boven hunne helmen fladderen raven in de onweerzwangere lucht. De luiken verbeelden, binnenwaarts, links : - Sint Jan de Apocalypsis schrijvende, rechts : Sint Jan doopende in de Jordaan, waarbij zich Jan van der Biest met zijnen patroon Sint Jan Baptist bevindt. » Gesloten, vertoonen de deuren : links, « Knielende oude vrouwkens, bijgestaan door Sint Franciscus van Assise; rechts : Knielende oude vrouwkens, bijgestaan door Sint Guillielmus van Maleval. » In deze schepping, welke sterk beschadigd is geweest, zijn er nog verscheidene opmerkenwaardige hoedanigheden. Vooral is er beweging en leven in de samenstelling, en de houding der figuren is dramatisch en goed weergegeven. Over heel de schilderij ligt er een sombere, vale toon, welke niet slecht past bij het treurige voorgestelde feit ; doch de kleederen der figuren op het voorplan zijn toch weer krachtig gekleurd.

In ons Antwerpsch museum kunnen wij ook een der kleinste godsdienstige tafereelen van onzen Meester aanwijzen. Het stukje draagt nummer 2, en vertoont den Kalvarieberg, met den gekruisigden Christus tusschen de moordenaars. Aan den voet van het schandhout en lager op den heuvel, bevinden zich ruiters, soldaten en toeschouwers, terwijl op den voorgrond eene groep heilige vrouwen en mannen de dood van Christus beweenen. Zelfs in dit treurspel van den Golgotha, op zoo kleine schaal weergegeven, toont

Aertsen ons nog beelden, die rechtstreeks uit het werkelijke leven zijn gegrepen. Zij bewegen zich natuurlijk en vrij, en schijnen daar achteloos vergaderd, ofschoon zij toch smaakvol zijn gegroepeerd. Niettemin moeten zijne grootere tafereelen oneindig schooner zijn geweest; want "in cleen beelden was hy soo heel uytnemende niet, dan in groote dinghen."

Tusschen onze toenmalige geestelijken bevonden zich nog eenige degelijke kunstkenners, en zoo kreeg onze Meester verscheidene altaarstukken te maken voor kerken en kloosters van Alkmaar, Delft, Haarlem, Warmenhuizen, Diest en Leuven. Zijne inkomsten werden, dan ook langzamerhand aanzienlijker. Op 20 December 1547 was hij reeds genoeg bij kas, om in onze stad eigenaar te worden van het huis "Vlaanderen" op de Ossenmarkt, en op 30 Januari 1550 kocht hij ook naast zijn gemeld huis, nog een ander "Brabant" geheeten.¹

Bij het naderen van het "Wonderjaar" 1566, wanneer binnen Antwerpen de godsdienstberoerten in al hunne woestheid begonnen te woelen, nam de vergrijsde Lange Peer met vrouw en kroost de wijk naar zijne geboortestad. Echter had hij toch van Antwerpen geen bepaald afscheid genomen; want hij verkocht er zijne eigendommen niet, die eerst op 23 Augustus 1617, door zijne kleinkinderen werden in veiling gesteld.² Maar ook te Amsterdam vond onze Meester den betrachten vrede niet, en hij werd er ooggetuige van de vernieling zijner prachtige godsdienstige

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1547, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. I, fol. 29 v°.* en : *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1549, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. I, fol. 108.* — Deze huizen dragen thans de nummers 25 en 24.

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1617, sub Kieffelt & Della Faille, vol. I, fol. 183 v°.*

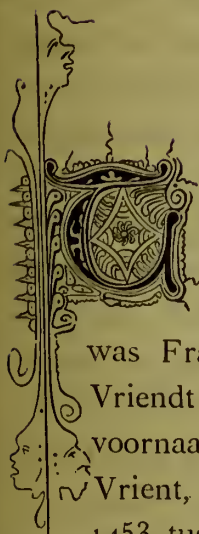
schilderijen, waarvan geene enkele aan de razende beeldstormers mocht ontkomen. Onze oude kunstenaar was er het hart van in « dat zijn dingen, die hy de Weerelt tot gedachtenis meende te laten, soo te nieten wierden ghebracht. - Zijn leven was door die ramp vergald. Hij kon zijn spijt en zijne verontwaardiging niet verkroppen, en laakte het wandalenwerk zoo dikwijls en zoo luide, dat hij zelf in « ghevaer oft perijckel - verkeerde. De ontmoedigde man overleefde zijne vernielde gewrochten ook niet lang. Den 2ⁿ Juni 1573 gaf hij den geest te Amsterdam, alwaar hij werd ter ruste geleid onder eenen zerk met dit grafschrift :

Den konstigen schilder Lange Pier
Met bey zijn zoonen leggen hier.

IX

FRANS FLORIS

usschen de bovengemelde vreemde Meesters, trad er weer een geboren Antwerpsche schilder op, die eenen tijd lang de hoofdleader onzer kunstbeweging zou worden. Die bevoorrechte was Frans Floris, wiens vroegere stamnaam « de Vriendt » was. Zijn nieuwe naam ontstond uit den voornaam van zijnen oud-grootvader, « Meester Florys Vrient, metsere, » die op Sint Andriesdag van het jaar 1453 tusschen de « Raadslieden » der stad Antwerpen werd gekozen. ¹

Het juiste tijdstip der geboorte van Frans Floris is moeilijk te bepalen. Van Mander, die vele en vertrouwelijke levensbijzonderheden over onzen kunstenaar met de meeste nauwkeurigheid boekte, verklaart, dat hij « in de vijftigh jaen » oud was geworden, toen hij op 4 October 1570 werd begraven. Wij vonden de bewijzen dat onze Frans den 29ⁿ

¹ *Seabinale protocollen der stad Antwerpen, 1453, vol. I.*

December 1541 nog minderjarig was, ¹ dat is nog beneden de vijf en twintig jaren. Dus moet hij niet lang vóór het jaar 1520 ter wereld zijn gekomen, en inderdaad bij zijn afsterven niet veel meer dan vijftig jaren hebben geteld.

Zijn vader, Cornelis de Vriendt, alias Floris, was een steenhouwer, die echter ook niet schuw was van een beeld te beitelē. Sedert 2 November 1517 woonde hij in zijn eigen huis, « de Steenrotse, » thans nummer 11, op de Steenhouwersvest, waar hij onder eene loove of afdak den steen kapte en zerken sneed. ² Zijne vrouw Margaretha Goos had hem vier zonen geschonken, die hij allen tot kunstenaars wilde laten opwassen. Zijnen eerstgeborene, Cornelis, ³ liet hij beeldsnijder en bouwmeester worden, en deze slaagde in dit vak zoo wel, dat hij de schepper werd van ons tegenwoordig Stadhuis en van het nog bestaande Huis der Oosterlingen. Zijnen tweeden zoon, Frans, bestemde hij voor de beeldhouwkunst, ofschoon hij meer lust had om het penseel dan den beitel aan te vatten. Jan vormde hij tot eenen vermaarden gleizen-potbakker, die in de Nederlanden zijns gelijke niet vond, en om zijne kunde naar Spanje werd gelokt, in dienst van Koning Philips II. ⁴ Zijn laatste afstammeling, Jacob, ⁵ werd een uitmuntend glasschilder, die ook jaren lang de stadsglazenmaker van Antwerpen was.

¹ *Scabinalē protocollen der stad Antwerpen, 1541, sub Wesenbeke & Grapheus, vol I. fol. 138.*

² *Scabinalē protocollen der stad Antwerpen, 1517, sub Gobbaert & Colibrant, fol. 131 v°.*

³ Cornelis Floris, beeldsnijder, verklaart op 18 Juni 1544 dertig jaren oud te zijn; derhalve was hij geboren in 1514.

⁴ Op 25 September 1551 was hij reeds buiten zijn land, waar wij hem nooit meer ontmoeten.

⁵ Deze « Meester Jacob Floris, glasschrijver, » bekend op 1 Juli 1577 drie en vijftig jaren oud te zijn, en kwam dus ter wereld in 1524.

Onze jonge Frans, die voor bijzondere taak had, zijnen vader bij het steenhouwen behulpzaam te zijn, of in de kerken op koperen zerken beelden te snijden, voelde spoedig eene onweerstaanbare neiging om schilder te worden. Als beeldsnijder was hij tot behendigen teekenaar opgeleid, en, met zijne hartstochtelijke zucht om het palet te houden, zal hij dus ook wel pogingen hebben aangewend om het gebruik der verven machtig te worden. Althans, niet zoodra was zijn vader op 17 September 1538 gestorven, of de jonge steenhouwer smeed beitel en hamer voor goed van zich af, om zich uitsluitelijk met de schilderkunst bezig te houden. Twee jaren later was hij in zijne onderneming reeds zoo verre gevorderd, dat hij de noodige bekwaamheid bezat om onder de vrijmeesters onzer Gilde te worden opgenomen, en dan, « 't zijnen twintich jaren, » besloot hij zijne kunststudiën te gaan voltrekken bij den destijds befaamden schilder, Lambert Lombard, (1506-1560) van Luik.

Deze Meester had zelf zijne proefjaren te Antwerpen gedaan bij den schilder Aart de Beer. Al spoedig had hij eventwel van dezen afscheid genomen, om onder de leiding van Jan Gossaert de Italiaansche wijze van werken aan te leeren. Van zoodra Lambert Lombard het penseel kon houden, hunkerde hij naar een bezoek aan de eeuwige stad. In 1538 trof hij daartoe eene gunstige gelegenheid. De Engelsche Kardinaal Reginald Pole toog alsdan over de Alpen, en nam den behoefligen kunstenaar op zijne kosten met zich. Na Venetië en Florentië te hebben bezocht, vestigde zich onze schilder te Rome, waar hij Andrea del Sarto tot meester verkoos. Verstandig, als hij waarlijk was, besefte Lombard ditmaal, dat hij er zich niet bij bepalen mocht enkel af te spieden

hoe de Italiaansche Meesters de penseelen hanteerden. Om de geroemde Italiaansche School naar behooren te kunnen doorgronden, besloot hij eene volledige studie naar het antiek te maken. Zijne taalkennissen waren hem daarbij van groot nut. Zij lieten hem ook toe de geschiedenis machtig te worden van het land, dat hij door zijne kunst verheerlijken wilde. Met eenen koortsigen drift, die dikwijls zijne gezondheid krenkte, ondernam hij de ernstigste nasporingen in al de vakken der Italiaansche kunst. Daarom bracht hij het verder dan zijne roekelooze voorgangers; en, bij zijne terugkomst in ons land, ten jare 1540, werd hij gehouden voor den Meester, bij wien men de uitheemsche kunst het best kon leeren nabootsen. Uit alle deelen der Nederlanden kwamen de jonge kunstenaars dezen befaamden leidsman opzoeken, en het is dus niet te verwonderen, dat hij ook door onzen Frans boven alle anderen verkoren werd.

De leertijd van Floris bij Lombard was nochtans van korten duur. De lessen van den Meester hadden hem zoodanig op de Italiaansche School verslingerd gemaakt, dat hij niet langer den aandrang wederstaan kon om zelf de Pauselijke Staten te doorreizen. Te Rome gekomen, bevljigtigde hij zich in het bestudeeren der antieken, maar vooral van den grootschen Michel Angelo, wiens stoute naakte figuren uit het Laatste Oordeel hij met rood krijt nateekende. Dit meesterstuk werd op Kerstdag van het jaar 1541 ontbloot, en het is dus eerst na dit tijdstip, dat onze Floris het kon bestudeeren. Hoe lang hij er voor in bewondering bleef, is door niemand aangeteekend. In 1547 trad hij echter reeds zelf als een half Italiaansche schilder op met zijn tafereel Venus en Mars geboeid door Vulcanus, onderteekend:

1547 F.F. IV. ¹ In dit zelfde jaar had onze jonge kunstenaar zich ook weer voor goed te Antwerpen gevestigd, vermits hij er, op 29 October 1547, in Sint Jacobskerk, huwde met Clara Boudewijns, ² dochter van Antoon Boudewijns en Barbara van der Veer. Uit dien echt sproten korts nadien drie kinderen, eene dochter en twee zonen; Clara was de trots der moeder en Frans en Baptist wierden de hoop des vaders, daar ze in zijn werkhuis hunne kunststudiën begonnen.

Ondertusschen werd Frans Floris geroemd en gevierd als de voornaamste onzer Meesters. De Ridders van het Gulden Vlies, de Prins van Oranje en de Graven van Egmond en Hoorn vereerden hem met hunne genegenheid, ja zelfs met hunne vriendschap, aangezien zij dikwijls te zijnen huize den wijn kwamen drinken en zijne zegepralen vieren aan eenen kostelijken disch.

Onze schilder was toen gevestigd ten einde de Meir, op den westhoek der Cellebroedersstrate, ter plaatse waar zich thans de huizen 101 en 103 bevinden. Dezen eigendom, destijds « het Hoefijzer » geheeten, had hij op 27 Februari 1550 aangekocht, en achter in zijnen hof bouwde hij een groot werkhuis. ³ In het ontwerp van schepenbrief, waarbij dit huis op den naam van « Francoyse de Vriendt alias Floris, schildere » zou worden gesteld, was de naam zijner gade vergeten en de stadssecretaris herstelde dit verzuim, door op den bladrand, achter het bedrijf van onzen Floris, bij te voegen « ende

¹ Dit paneel prijkt thans in het museum van Berlijn onder nummer 698.

² Hun trouwakt, die hier voor de eerste maal het licht ziet, is aldus eenvoudig opgesteld : « *Contraxerunt 29 Octobris 47, Francoys de Vrient Clara Boudewijns, 0 0 0.* » Deze drie 0's zijn de teekens der drie gedane roepen of afkondigingen, welke de echtverbintenis moeten voorafgaan.

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1549, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. I, fol. 73.*

Claren Boudewijns zijnen wettigen wive. » Eer men dit ontwerp goedkeurde, werd nochtans die bijgevoegde zin weer doorgehaald, en het is opmerkenswaardig dat Frans Floris later nog altoos koopt en verkoopt, zonder dat zijne vrouw daarin vermeld of betrokken is, wat strijdig was met het toenmalig gebruik. Daaruit zou men allicht kunnen opmaken, dat Meester Floris geen groot vertrouwen had in de zuinigheid zijner huishoudster en haar, voorzichtigheidshalve, bij middel eener huwelijksvoorwaarde, uit de gemeenschap van goederen had gesloten; ofwel, dat zij zelve die gemeenschap niet zocht, om toch ten minste hare erfgoederen te redden, indien haar echtgenoot al te verkwistend leven mocht. Wat er van zij, de echtelingen Floris leefden op buitengewoon breeden voet, aangezien zij de doorluchtigste gasten ontvingen, die niet enkel in het werkhuis van onzen Meester, maar ook aan zijne tafel genoe-gen vonden.

De zoo gevierde Frans Floris moet een belezen man zijn geweest. Zooniet, had hij in Italië ontzaglijk veel gezien, en was zijn dienstvaardig geheugen hem verbazend trouw gebleven. Hij verstomde zijne stadgenooten, wien de godenleer, de fabelkunde en het zinnebeeld nog niet volkomen bekend waren. Zijne verbeelding scheen onuitputtelijk. Al wat hij in den geest zien of droomen kon, werd verwezentlijkt door zijn vermetel penseel. Die rijkheid van verbeelding, dit gemak van vinden en samenstellen, leidde hem ongelukkiglijk van het goede spoor, ja, verwijderde hem het verst van ons oorspronkelijk kunstkarakter. Floris was de eerste der Antwerp-sche schilders, die voor goed, ja, heel en al afbrak met de overleveringen onzer oude School. Al wat onze Vlaamsche

natuur kenmerkt vond hij te eenvoudig, te onbeduidend, om er zich mee bezig te houden. Hij streefde met hartstocht naar hooger, naar verhevenheid, naar het ideale; maar juist daardoor verviel hij in verregaande gezochtheid. Zijne opvatting van het schoone was zielloos, gekunsteld, en daardoor van wezentlijke aantrekkelijkheid ontbloot. Waar hij een liefvallig figuur wil voorstellen, levert hij een zoo zorgvuldig gevormd en geslepen beeld, dat het als niet leefbaar voorkomt; en zijne booze wezens worden afgrijselijke wangedrochten, waarin minder van den mensch, dan van het dier is overgebleven. Met voorliefde behandelde hij dergelijke overschoone schepselen en kwaadaardige geesten of halve reuzen, gansch naakt, om dus zijne ontleedkundige kennissen te doen uitschijnen. Naar de modellen van den forschen Michel Angelo, had hij zich eene oppervlakkige, heftige uitdrukking der hartstochten eigen gemaakt, en daarmee dweeptte hij; want het bracht eene beweging in zijne samenstellingen, die in onze Vlaamsche tafereelen nog nooit was opgemerkt. Floris bezat vooral de gaaf de groote Italiaansche Meesters te kunnen nabootsen. Daarom ontving hij van zijne tijdgenooten den eeretitel van « Vlaamschen Raphaël », die, alles wel beschouwd, eigenlijk toch maar weinig vlelend is. Zijne teekening was dan ook fier en keurig, maar geenszins oorspronkelijk. Zijne schildering was zeer verzorgd, zelfs uiterst fijn; doch zijne kleuren waren niet waardig van eenen Vlaamschen schilder, die met en naast den glansrijken Matsijs geleefd had. De borstel van Floris vermeed zorgvuldig elke volle tint, uit vreeze van daaronder eenen bevalligen vorm of de werking eener spier te verbergen, en zoo herinnerden zijne panceelen al te zeer aan de vlakke Italiaansche muurschilderingen.

Zoo Frans Floris al de kunstgaven hem aangeboren in nationalen zin en matig hadde weten te benuttigen, ware hij stellig een der grootste Meesters van de Antwerpsche School geworden. Immers, in gemak en vlugheid van werken vond hij nergens zijne weerga. Toen Keizer Karel zijnen zoon Philips, ten jare 1549 binnen Antwerpen leidde, gaf onze schilder de sprekendste bewijzen zijner behendigheid. Voor deze plechtige omstandigheid was hij gelast met het vervaardigen der groote beelden. Daar hij gewoonlijk tot negen uren te bed lag en slechts werkte tot zeven uren des avonds, vreesde men dat hij zijne tweehonderd en tien beelden niet bijtijds zou voltooid hebben. Maar hij schilderde er gedurende vijf volle weken alle dagen zeven, of één in elk uur dat hij palet en borstel hield. Voor elk figuur trok hij een pond Vlaamsch, zoodat hij binst dertig werkdagen niet min dan 1260 gulden won.

Er zijn nu maar weinige werken van Floris meer aan te wijzen, en toch maakte hij er in overvloed. Te Antwerpen was er voorheen geene kunstverzameling van eenig gewicht, waarin niet een tafereel van Frans Floris prijkte. Bij de honderd stukken zijner hand vonden wij aldus opgegeven, en eenige der voornaamste willen wij hier bekend maken. Ofschoon de meeste zijner godsdienstige schilderijen in den beeldenstorm werden vernield, zoo bestonden er, na de xvi^e eeuw, bij Antwerpsche kunstliefhebbers nog de volgende : « Een gekruyste Christus; een Mariabeelt met het kindeken ende Joseph; een Kêrsnacht; een Deluvie; ¹ Onze-Lieve-Heer als Hovenier; Maria Magdalena; Sint Jeronimus; een schouwstuk de gebenedijdinghe Ons Heeren van de Kindekens;

¹ Dit tafereel is gegraveerd door Balthazar Bos, alias Sylvius.

de Historie van den ouden Tobias; de Kinderdooding; een stuck schilderije, op bert, daer Cayn Abel dootsmijdt, en Adam ende Eva. ¹ De voornaamste wereldlijke, tafereelen van Frans Floris die wij aantreffen, waren: « Een Lucretia; een groot stuck van Mars ende Venus; ² het Badt van Acteon; Venus ende Adonis; de Voeding van Jupiter; ³ de Vier Elementen; een Daffna; eene groote schilderije van Venus ende Adonis met Cupido, op doeck. » ⁴ Bovendien zagen wij tusschen deze scheppingen niet min dan acht en dertig zoogenaamde « troniën en conterfeytsels » van Frans Floris vermeld, een bewijs dat hij ook in de portretschildering vlijtig werkzaam en zeer verdienstelijk moet geweest zijn. Op die vaardigheid van onzen Meester in het portretmalen vestigde reeds van Mander de aandacht. In SintJanskerk van Gent bevond zich destijds eene altaartafel, voorstellend de Historie van Sint Lucas, ⁵ en de Maagd Maria met het Kindeken op den schoot. Een der luiken verbeeldde den schenker van dit kunstwerk, zijnde « den Abt Lucas, nae 't leven gedaen, gheknielt, dat welck een uytnemende trefflijk

¹ Te Florencië bevindt zich thans nog een tafereel Adam en Eva van Frans Floris met het jaartal 1560. Weenen heeft van hem: een Adam en Eva onder den boom der kennis, en een Adam en Eva uit het Paradijs verdreven. Het gewrocht, dat wij aangeven, was in 1623 het eigendom van den Antwerpschen schilder Steven Wils, den Jonge.

² Thans in het museum van Brnswijk.

³ In 1656 werden de gewrochten Venus en Adonis en de Voeding van Jupiter te Antwerpen ingepakt om naar Rome te worden gezonden als het eigendom der Koningin van Zweden.

⁴ Ten jare 1614 in het bezit van den Antwerpschen kunstverzamelaar Philips van Valckenisse.

⁵ Floris koos herhaalde malen den patroon der schilders voor onderwerp zijner tafereelen. Zoo zag Karel van Mander van hem: een Sint Lucas het Evangelie schrijvende uit den mond van Maria; Sint Lucas het portret van Maria malende; de Predicatie van Sint Lucas, en de Aanhouding van Sint Lucas.

conterfeytsel is, waer in Floris mercklijck getoont heeft, dat, als hij maer wilde, den besten Conterfeyter was die men vinden mocht. »

De roem des Meesters verbreidde zich tot in verre streken. In 1553 kwamen de Gildemeesters van het Heilig Kruis der Nieuwe kerk van Delft onzen schilder te Antwerpen vinden, en bestelden hem eene platte altaartafel met vleugeldeuren. ¹ Wanneer hij ter plaatse de laatste hand aan dit werk was gaan leggen, maakte hij eene omreis langs Leiden, om aldaar aan te kloppen bij den vermaarden historieschilder Aart Claessone. Hij vond den kunstmakker niet te huis, doch vroeg om van zijn werk te mogen zien. In het werkhuis, boven op den zolder geleid, greep hij de teekenkool van eenen der leerlingen, en schetste op de gansche oppervlakte van den gekalkten muur het hoofd van Sint Lucas met den ossenkop en het wapen der schilders. Dat was zijn kunstenaarsgroet, dien hij achterliet zonder zich bekend te maken. Zoodra Aart Claessone de schets ontwaarde, riep hij getroffen : « Dat is van Frans Floris ! » Hij oordeelde zich onwaardig naar de herberg te komen, waar de Antwerpsche Meester hem ontbood ; maar, als Floris hem voorsloeg door de vruchten zijner kunst een heerenleven te komen leiden in de Scheldestad, dan antwoordde hem de nederige Leidenaar, dat hij eenen Koning zijn rijk gunde en in zijn hutje te vrede was. ²

Toen onze gevierde schilder in zijne geboortestad was teruggekeerd, werd hij wederom als overladen met bestellingen. Zekere rijkaard, Nicolaas Jongelings, had in de Markgravenlei een prachtig gebouw opgetrokken, en hij ge-

¹ *Certificatieboek der stad Antwerpen, 1553.*

² *KAREL VAN MANDER, fol. 237.*

lastte Frans Floris het met muurschilderingen op te luisteren. In de eerste zaal, welke Herculeskamer werd geheeten, ontwierp hij in tien groote tafereelen : de Daden van Hercules, en in een ander vertrek de zeven Vrije Kunsten. De schilderingen zijn natuurlijk ten gronde gegaan ; doch de grootsche en fantastische samenstellingen zijn er van bewaard gebleven door de graveerstiften van Jeroom Cocx en Cornelis Cort, welke ze gesneden hadden naar teekeningen van Simon Janszone Kies, leerling van Floris.

Ten jare 1554 maalde onze Meester zijn algemeen gekend en beroemd puikstuk den Val der Engelen.¹ Dit groot paneel was besteld door de Schermersgilde voor haren Sint Michielsaltaar in Onze-Lieve-Vrouwenkerk ; doch thans prijkt het in ons museum onder nummer 112. Stellig is dit gewrocht met stoutheid ontworpen en gelukkig voltrokken ; doch het verklaart ook maar al te luide, dat de rampzalige Italiaansche invloed in Frans Floris het grootste gedeelte van zijn aangeboren talent gedood heeft. Een ander groot gewrocht, dat hij insgelijks voor onze hoofdkerk maalde, is het altaarstuk der Hoveniers, de Aanbidding der Herders, dat thans ook in ons museum hangt (113). Het staat verre beneden den Val der Engelen ; want het is eene zwakke samenstelling met karakter- en levenlooze figuren, waarin niet één kleurig deel te vinden is. Even onbeduidend als schildering is ook zijn Laatste Oordeel, dat in het museum van Brussel staat uitgesteld, onder nummer 196. In de Sinte Annakapel der Antwerpsche Sint Jacobskerk ziet men van Floris nog een

¹ Dit paneel is geteekend : FF. ÏV. ET. F.A 1554. — Op 7 Januari 1576 verklaarden de kunstenaars Frans Francken en Frans Pourbus, als gewezen leerlingen van Frans Floris, dat hun Meester gewoon was zijne schilderijen te teekenen met de letters FF. IN. ET. F.A.

altaarstuk : Onze-Lieve-Vrouw met het kindeken Jezus, bijgestaan door Sint Joachim, Sinte Anna en andere leden der Heilige Familie, waarin de teekening fraai, doch de kleur erbarmelijk is.

Niettemin maakten de scheppingen van Floris toen eenen ongemeenen ophef. Het aantal der leerlingen, welke zijne lessen wilden genieten, liep verbazend hoog. Men schatte het op honderd twintig, en daartusschen bevonden er zich - die alree by anderen langhe gheleert, aen de Const geweest hadden, en wel gheoeffent waren. - Van Mander noemt er niet min dan negen en twintig, namelijk : Benjamin Sammeling, van Gent ; Chrispiaan van den Broeck, van Mechelen ; Joris van Gent ; Marten en Hendrik van Cleve, van Antwerpen ; Lucas de Heere, van Gent ; Antoon Blocklandt, van Montfoort ; Thomas van Zierikzee ; Simon Kies, van Amsterdam ; Izaäk Claessen Cloeck, van Leiden ; Frans Menton, van Alkmaar ; Joris Boba ; Frans Pourbus, van Brugge ; Jeroom, Frans en Ambrosius Francken, van Herenthals ; Joos de Beer, van Utrecht ; Hans de Maier, van Herenthals ; Apert Francen, van Delft ; Lois van Brussel ; Thomas van Coelen ; eenen stommen, van Nijmegen ; Hans Daelmans, van Antwerpen ; Evert van Amersfoort ; Herman van der Mast, van den Briel ; Damiaan van der Goude ; Jeroom van Visseken, van Antwerpen ; Steven Croonenborgh, van 's Gravenhage ; Dirk van der Laen, van Haarlem.

Tusschen de hier vermelde leerlingen van Frans Floris vergeet van Mander, onder andere, ook nog den Antwerpenaar Marten de Vos, welke hier dient vermeld, daar hij een der uitstekendste was en voor taak had zijnen Meester te vervangen als leidsman der Antwerpsche Schilderschool.

Al deze jeugdige kweekelingen omringden den Meester om van hem te leeren, hoe de Italiaansche kunsthelden, die hij met eigen oogen gezien had, het penseel voerden. Van de kunstvoorwerpen, die hij uit het Zuiden had medegebracht, namen zij heimelijk afdrukken, en van de teekeningen, die hij, ter plaatse zelve, naar Michel Angelo schetste, maakten zij gestolen kopijen.

Een van Floris leerlingen, Frans Menton, van Alkmaar, verklaarde mondelings aan van Mander, hoe zij zich bij den Meester oefenden. Meestal bezigde hij zijne leerzuchtige kweekelingen aan zijne eigene groote gewrochten. Hij deed hen zijne paneelen doodverven ; en, zoodra ze droog waren, ontwierp hij er met krijt de samenstelling op. Dan haalde hij een ruim aantal studiehoofden, die hij altoos in voorraad had, te voorschijn, en elke kweekeling kreeg voor taak een der troniën in de schilderij na te bootsen. Eens dat voor het overige een toon was gezet, was het gewrocht spoedig voltrokken, en de Meester oogste er roem en goud mee in.

Lambert Lombard wilde zelf getuige zijn van den triomf zijns gewezen leerlings. Hij kwam naar Antwerpen gereden en klopte aan het huis « het Hoefijzer » op de Meir. Floris verscheen op den drempel en ontving met open armen den ouden Meester, die hem kwam geluk wenschen over zijnen zegepraal in de kunst. Zooals het de gewoonte van zijn huis was, deed Frans Floris voor zijnen gast eenen kostelijken disch bereiden, en er werd een malsche beker op elkaars gezondheid geledigd. Toen de hoofden reeds warm begonnen te worden, maakte de Luikenaar van een geschikt oogenblik gebruik, om de feesttafel te verlaten, en hij spoedde zich naar het achterhuis. Daar trad hij, zonder zich te doen kennen, in

Floris' werkhuis, waar heel de schaar van knappe kweekelingen zich oefende naar de gevierde modellen, die de Meester hun ter nabootsing had voorgehangen. Tot groote verbazing der jonge kunstenaars bewonderde de vreemde gast tamelijk vrijpostig de werken van hunnen uitstekenden Meester. Eindelijk vroegen zij hem, wat hij zooal over die heerlijke gewrochten dacht; doch Lombard gaf hun tot antwoord, dat Frans Floris van jongsaf een behendige dief was geweest! Hierop schoten allen hem dreigend toe; maar de geestige Luikenaar lachte: Ja een dief! want ik ben zijn Meester geweest, en hij heeft mij al wat ik wist afgeleerd, en dus ontstolen!

Het werkhuis, waarin die grap voorviel, heeft de kunstenaar ons zelf geschetst, als achtergrond in zijn tafereel Sint Lucas, hetwelk thans in ons museum is ten toon gesteld (114). Destijds schonk Floris dit groote paneel aan de Schilders-Kamer. Waarschijnlijk deed hij zoo prachtig een geschenk om van het Dekenschap ontslagen te blijven, of omdat hij het voorrecht genoot zoo vele leerlingen te aanvaarden, zonder er één enkelen in de Sint Lucasgilde aan te geven. De patroon der schilders, welke in dit tafereel voor den ezel zit, is de beeltenis van den levenslustigen Rijkaard Aertszone, ' die de bijzondere vriend van Floris en de vreugd der Schilders-Kamer was, al hinkte hij dan ook op een houten been. Naast dien apostel-schilder ligt de zinnebeeldige os, met het blazoen der Gilde op den kop. De sterkgespierde man, die, met opgestroopte hemdsmouwen, aan den zwaren blauwen steen de verf wrijft, is Frans Floris zelve.

Meester Floris was niet enkel de milde begiftiger der

¹ Zie bladzijde 85.

Sint Lucasgilde. Ook was hij haar trots, de toongever harer verlustigingen en de drijfveer der werkzaamheid van de Violieren. Zijn geestig gelaat, met de vonkelende oogen en het korte kroezelhaar, stemde ieder tot blijheid. Gulhartige vriend van vermaken en schitterende feesten, wakkerde hij de kunstbroeders gedurig aan, om bij elke gelegenheid, die zich voerde, het feestblazen der schilders maar buiten de kamer op te steken.

Des Zaterdag, den 18ⁿ Januari 1556, deed Philips II andermaal eene triomfantelijke intrede te Antwerpen, om aldaar een kapittel van het Gulden Vlies in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk te houden. Voor deze buitengewone plechtigheid was het gansche koor van dien grootschen tempel behangen met rood karmozijn fluweel en gouden laken, en geheel de steenen vloer was overdekt met de kostelijkste tapijten. In het kruiswerk van den tempel prijken ook gouden en zijden tapijten, voorstellende de Verovering van Tunis, en in den beuk bewonderde men zeer kunstig gewerkte stukken van het Gulden Vlies en de Gevechten bij Tunis.

Onze kunstenaars hadden, als naar gewoonte, Antwerpens straten weer prachtig opgesmukt. Eene der stellagiën, toebehoorende aan de Genuëezen, was met Grieksch vuur en ijzeren ballen opgevuld. Bij 's Konings aankomst ontplofte het vuurwerk ontijdig, en het gansch spektakel vloog met pijpers en trommelaars in de lucht; vele omstaanders werden gedood, en een Graaf uit 's Konings gevolg werd het recht been afgeschoten, terwijl zijn paard levenloos ten gronde stortte.

De Sint Lucasgilde had bij deze omstandigheid ook besloten duchtig mede te dingen naar de prijzen, welke de stad

voor de prachtigste versieringen uitloofde. Frans Floris schilderde op éenen enkelen dag eene overgroote - Victoria -¹ met gekétende overwonnelingen en allerlei antieke krijgstrustringen aan hare voeten. Vóór het stadhuis sloeg de Gilde een tooneel op, dat de Zeventien Nederlandsche Provinciën verbeeldde, en op de Meir, vóór haar lokaal, stond de God Apollo met de negen Muzen. In eene der ramen van de Schilders-Kamer prijkte een nieuw zinnebeeldig blaazen der Gilde, met de gekroonde wapens des Konings in het toppunt, dat door Cornelis Floris vervaardigd was.²

Een lid der Violieren, Peter de Herpener, had voor de komste van Philips II eene - Factie oft Spel - gedicht, waarin deze rederijker op allegorische wijze bewees, dat de Vrede den Handel hersteld had. Dit tooneelwerk werd in de Sint Michielsabdij - voer den Coninck Philippus, onsen ghenadichsten Lantsheere, met vele andere Heeren, openbaarlijk van den Violieren binnen Antwerpen gespeelt den 23^{en} Februari 1556, tot verheughinghe der ghemeynten, duer de blyde tydinghe des bestands. - De koele en stuursche Vorst zat in volle majesteit en omringd door gansch zijnen adel de vertooning der Violieren gade te slaan. Hij verstond echter geen enkel woord van al wat die zinnebeeldige personages in onze volkstaal voordroegen. Doch op de trappen van zijnen troon stond een vertaler, die hem elken zin in het Spaansch overbracht, en dan werd alles door zijne vorstelijke genade - zeer wel gesmaeckt. -

¹ Hij zelf maakte men deze Victoria eene breede etsing. Het is de eenige plaat, welke van hem gekend is. Zij berust in de verzameling van gravuren der stad Antwerpen, in het Museum Plantijn.

² Dit blaazen is in plaat verschenen in het werk : *Spelen van Sinne vol scoone moralisacien vetleggingen ende bediedenissen op alle loeflijke consten. . . . Antwerpen. 1562.*

Daarna vertoonden onze Rederijkers hetzelfde stuk met een ander : De Ganseman, door Jan van den Berghe, nog op de Groote Markt voor het prachtig huis van den Ouden Voetboog, ¹ waar de Ridders van het Gulden Vlies aan een banket vereenigd waren.

De Antwerpsche Wethouders waren zoo uiterst voldaan over onze kunstenaars, dat zij de vrijheid schonken aan eenen hunner gezellen, die voor gewelddaden gekerkerd zat. Bovendien gaven zij der Sint Lucasgilde nog drie hamelen en den wijn als prijs voor de schoonste versiering. Het bestuur der Gilde wilde even grootmoedig zijn. Bij die hamelen en den stadswijn voegde het nog al wat er noodig was om eens lekker op te disschen. De heeren van het Magistraat en de makkers der Goudbloem en van den Olijftak werden ter kamer op den feestdich verzocht, en de lustige poëten en gezellige schilders « deden alle druck vergeten. »

In eenen algemeenen wedstrijd van tooneelkunde, ten jare 1541, binnen de stad Diest geopend, hadden onze Violieren het Landjuweel of hoogsten prijs gewonnen met hun « Esbattement van Hanneken Lackertant. » Dien tengevolge was het nu ook de beurt onzer gelauwerde rederijkers, om insgelijks te Antwerpen eene dergelijke tooneelplechtigheid in te richten. Reeds van over lang hadden onze schilders daartoe willen besluiten ; maar, om dit feest waardig van eene kunststad te maken, ontbraken hun de stoffelijke middelen. In 1557 nochtans begonnen de inkomsten hunner vereeniging plotselings te vermeerderen. Te dien tijde was de muzikale geest binnen Antwerpen reeds zeer opgewekt. In al onze voornaamste huizen en bij alle kunstlievende familiën bespeelde

¹ Thans nummer 17.

men klavieren, die in de Scheldestad zelve werden vervaardigd en alom werden gezocht en geroemd. Opdat deze goede befaamdheid zou mogen bewaard blijven, verzochten onze voornaamste speeltuigmakers in de Sint Lucasgilde en onder haar waakzaam oog te worden opgenomen. Zij begiftigden onze Schilders-Kamer met « een claevecimbaele wel gepent ende wel gesnaert, » op voorwaarde dat dit kostelijk speeltuig aldaar zou blijven berusten als proefstuk, en dat geen clavecimbelmaker als vrijmeester erkend zou worden, tenzij hij een dergelijk kunststuk maken kon, en de inkomrechten aan de Sint Lucasgilde betaalde. Het valt niet te betwijfelen, of dit louter voordeelig aanbod onzen schilderen welkom was.

Bij deze nieuwe hulpbron kwam er zich het volgende jaar nog eene tweede voegen. Onze boekprenters en verkoopters waren vrijheidslievende en onafhankelijke gezellen, die aan geene Gilde of Ambacht onderworpen waren. Onder hen was er menige, die den voortgang der hervorming behartigde, en zij verspreidden onder het leeslustige volk werken, die het Staatsbestuur afschrikten. De vermaarde bijbelprenter Jacob van Liesveld was den 28^{en} November 1545 onthalsd; en, nu op 4 Januari 1558 ook Frans Fraet, voor het drukken van verboden boeken, moest worden gedood, besloot men voortaan betere maatregelen tegen het vernieuwen van drukpers-overtredingen te nemen. Om de drukkerijen en den boekhandel beter te kunnen bewaken, en de « quade ende verboden boecken te achterhalen, » vaardigde het Hof in 1558 een dwangbevel uit, waarbij alle prenters, boekverkoopers, boekbinders, figuurdruckers, lettergieters en letterstekers gehouden waren zich te vereenigen onder een ambacht, dat van de Sint Lucasgilde afhankelijk zou zijn. Onze drukkers

verzetteden zich krachtdadig tegen dit willekeurig besluit, “ waer tegen sij seer rebelleerden, want sij al vernufte menschen waeren ende de heeren groote moeyte met hun hadden. ” Maar men liet hun slechts den keus tusschen gehoorzamen of van de nering af te zien, en dus waren ze wel genoodzaakt het hoofd in den schoot te leggen.

Voor onze Schilders-Kamers was de bijtreding der talrijke schaar van prenters, onder geldelijk opzicht ten minste, eene allerprachtigste aanwinst. Haar jaarlijksch inkomen groeide er opeens zoo gewichtig door aan, dat zij van nu af in staat was, om al de kosten van het betrachte Landjuweel te kunnen dragen.

Nu de noodige toelating om het Landjuweel te openen werd aangevraagd, rezen er weer nieuwe hinderpalen in den weg. Het Staatsbestuur, dat ook de hervormingsgezindheid onzer rederijkers had leeren kennen, vreesde voor onlusten. Het lag nog versch in het geheugen, dat de schoolmeester Peter Schuddemate, die op 26 Mei 1547 voor het schrijven van kettersche spelen van zinnen en balladen, het hoofd werd afgeslagen, “ oock was geweest een Rethorichien, hebbende gehanteert de Camere van der Violieren, daer hij Guldebrueder was. ” Temeer, nu was onder anderen Willem van Haecht ook de gevierde Factor der Rhetorica-Kamer onzer Sint Lucasgilde. Hij schreef voor de Violieren verschillige Spelen van Sinne, die eenen zoo sterken hervormingsgeest ademden, dat zij werden in den ban geslagen, evenals zijne Psalmen Davids, waarvan hij den eersten druk liet verschijnen ten dienste der Antwerpsche Lutheranen.

Om die gewichtige reden werd er dus van hooger hand onderduims gewerkt, om het ontworpen Landjuweel te belet-

ten. De hervormingszucht, die veler hart vervulde, mocht niet onder de bescherming der hoogere overheid worden uitgelokt. De woordspelingen der zinnebeeldige personages konden de menigte tot de nieuwe gezindheid doen overhellen; en, liever dan zulks te wagen, hield men den mond onzer kameristen gestopt. Deze gaven zich nochtans niet zoo licht overwonnen. De ontzaghebbende kunstenaars der Sint Lucasgilde vroegen de tusschenkomst van het stedelijke bestuur, en heel de Antwerpsche bevolking rugsteunde hen in dit billijk verzoek. De persoon, welke het verlangen naar goeddunken kon doen inwilligen of van de hand wijzen, was de Kardinaal de Granvelle, die als raadsman naast Margaretha van Parma zetelde. Tot hem stuurden de Antwerpsche Wethouderen, in Februari 1561, een gezantschap voor het verkrijgen van oorlof om het Landjuweel te mogen uitschrijven. De doortrapte staatsman pöogde de voorsprekers onzer Sint Lucasgilde beleefd af te schepen; doch zij verweerden zich even behendig en futselden hem ten laatste hun smeekschrift voor de Landvoogdes in de handen.

Na nog veel haspelen, werd eindelijk de dringende en schier algemeene bede toch ingewilligd, op den 22 Maart. Doch er was eene niet ongewichtige voorwaarde bijgevoegd. Al de mededingende stukken moesten aan de censuur onderworpen worden. Wie van den gekeurden tekst dorst afwijken, zou lijfelijk worden gestraft. Te meer het Hof zelf stelde drie prijsvragen, van welke er éene moest worden uitgeschreven. Deze onderwerpen voor de mededingende „Spelen van Zinne” waren :

1° Weder experientie oft geleertheit meer Wijsheyt bij brengt? — 2° Het welke den menschen meest verweckt

tot de cunsten? — 3° Waerom een rijk ghierich mensch meer rijkdoms begheert?

Natuurlijk kozen onze schilders het tweede.

De wedstrijd werd nu met der haast uitgeschreven, en de uitnoodigingskaarten den 24ⁿ April rondgestuurd aan al de Brabantsche Kamers van Rhetorica.

Alhoewel het van staatswege verboden was geweest anderen dan Brabanders bij den kamp toe te laten, toch werd de oproep der Sint Lucasgilde overheerlijk beantwoord. Niet minder dan veertien Kamers, met veertien honderd en drie ruiters, drie en twintig praalwagens en honderd zes en negentig reiskarren, namen deel aan het Landjuweel.

Des Zondags den 3ⁿ Augustus 1561 was heel de Scheldestad in feestdosch. Voor de schilderachtige houten gevels der huizen hingen prachtige tapijten, en in de vensters prijken de schoonste tafereelen en beelden, naast de kostelijkste drijfwerken, wierookvaten en bloemtuilen. In de voornaamste straten, waar de uitgenoodigde kameristen zouden doortrekken, waren eerepoorten en zegebogen opgeslagen, in den stijl der Wedergeboorte, en de mastenboompjes waren verbonden door witte en roode festoenen. De klokken mengden hunne dreunende tonen onder de jubelgalmen der opgetogene bevolking, die bij klaroengeschal en trommelslag werd opgeroepen, om de vreemde kunstbeoefenaars welkom te heeten. Het was één uur des middags, toen die ontzagwekkende stoet van opgesmukte rederijkers, te paard, met hunne prachtige wagens en eenen onafzienbaren sleep van reistuig, vóór de keizerlijke poort verschenen.

De Violieren, die hunne kunstmakers tot buiten de stad waren te gemoet gereden, openden den optocht. Het

was hun voorbehouden, beurtelings elke Kamer aan de stadspoort te ontvangen, en ze dan, de eene na de andere, te leiden op de Groote Markt vóór het « Heeren-Tooneel, » waar het Magistraat de vreemde gasten welkom heette op het Landjuweel, en tevens oordeelde welke der gezelschappen den prijs verdienden voor het prachtigste inkomen. Zoo reden onze Violieren niet min dan veertien malen van Sint Jorispoort langs de Gasthuis- en Huidevettersstraten, de Meirebrug, de Eier- en Melkmarkten en de Kaasrui, tot voor het stadhuis, om langs het Molengat en de Kammerstraat weer spoedig terug te rennen. Vooraan draafden de paarden hunner zes bazuinblazers, wier koperen stemmen de harten der nieuwsgierigen van blijdschap deden jagen. Op zware slagpaarden volgden vier « pagien, antyck ghecleet, » met lauwerkronen om de slapen, en in de hand eene banier met beeldspraak aan eene speer, waarop violierbloempjes in antieke vaasjes prijken. Juerken, de zot der schilders, in rijk geborduurd rok met bellen, de borst omhangen met zilveren eereplaten, jokte geestig van op zijn paard. Naast hem liepen nog twee andere zotten, waarvan de eene speelde op eene vedel en de andere op het geraamte van een paardenhoofd. Dan kwamen de vier wapenboden en de vier knapen der Gilde, vergezeld van veertig voetgangers, allen met wambuizen van purper taf en witte satijnen laarzen en hopen. De schilders-rederijkers waren opgeleid door hunnen Prins, den stads-schepene, Melchior Schets, naast wiens prachtig opgetooid paard een Neger liep als lakei, met ontblooten kroezelkop. Onze kunstenaars reden allen op versierde paarden en waren vijf en zestig in getal. Zij waren gehuld in violetten zijden rijtabbaarden, doorkorven met wit

satijn en zilveren laken. Ook hun wambuis was van wit satijn, even als hunne hozen en laarzen. Hun hoofd was gedekt met eenen violetten hoed, waar een rood en witte sluier was om gebonden, tegen eenen driekleurigen violet, rood en witten vederbos. Aan hunne zijden hingen prachtige rijdegens, en in de hand hielden zij lange gevlagde speren.

Al de andere gezelschappen, welke vervolgens door de Sint Jorispoort binnen togen, waren niet minder kostelijk en smaakvol uitgedoscht. Beurtelings verschenen aldus onder de zwaargewelfde stadspoort :

De Goudbloem, van Antwerpen,
De Olijftak, van Antwerpen,
De Vreugdebloem, van Bergen-op-Zoom,
De Peoene, van Mechelen,
De Roos, van Leuven,
De Groeiende Boom, van Lier,
De Lissebloem, van Mechelen,
De Kauwoerde, van Herenthals,
De Goudbloem, van Vilvoorde,
De Leliebloem, van Diest,
Het Lelieken uit den Dale, van Leeuwe,
De Christusoogen, van Diest,
De Mozes Doorn, van 's Hertogenbosch,
Het Maria Kransken, van Brussel.

De avond was reeds gevallen, en de helft van den stoet was nog in verre na niet voorbijgetrokken. Toen ontstak men toortsen, flambeeuwen en vuurpannen; en het sloeg drie uren des morgens, eer men de stadspoort achter de laatst ingekomene wagens sluiten kon.

Onze Frans Floris had de meeste van allen bijgedragen

tot het inrichten en opluisteren van het Landjuweel. Hij was het, die de openbare versieringen had geleid. Tevens schilderde of schetste hij de blazoenen, de zinnebeeldige banieren en de prachtige kostumen, met welke zijne kunstmakers in den optocht gepronkt hadden, terwijl zijn broeder Cornelis het plan leverde van het overdekt « speeltooneel, » dat vóór het stadhuis werd opgeslagen, en waarin de kampers zich gedurende de gansche maand de lauweren betwistten. ¹ Den 2° September speelden onze rederijkers daarop ook nog, voor al de vereenigde Kamers, « den Oerloff oft Adieu van de Violieren » van Willem van Haecht, als ware het hun bewust, dat de Scheldestad nimmermeer een dergelijk feest binnen hare wallen zou zien plaats grijpen.

¹ Eenige der geschilderde blazoenen, welke door de onderscheidene Kamers op ons Landjuweel werden gebracht, prijken thans nog in het Antwerpsch museum. Andere, evenals het speeltooneel van Cornelis Floris en teekeningen van Frans Floris, vindt men in plaat in de : *Spelen van Sinne vol scoone moralisacien vtleggingen ende bediedenissen op alle loeflijke consten.... Antwerpen, 1562*, en in *Het Landjuweel van Antwerpen in 1561, door Edward van Even, Leuven, 1861*.

X

FRANS FLORIS

Het overwichtig gezag, dat Frans Floris bij alle kunstplechtigheden uitoefende, en de bewondering, die zijn Val der Engelen op den Sint Michielsaltaar verwekte, hadden ook de Kerk doen besluiten tot het openbaar erkennen der verdiensten van onzen schilder. Op 3 Februari 1560 werd hij bij den tesorier ontboden; en, onder het drinken van twaalf potten wijn, sloeg men hem voor eene groote tafel of schilderij te malen voor den hoogen altaar der Onze-Lieve-Vrouwenkerk. ¹ Het gewrocht, dat de Hemelvaart van Maria moest voorstellen, zou op « tijk » geschilderd worden, en de prijs werd bepaald op 100 ponden Brabantsch. De kunstenaar nam het bod aan; opdat hij zijne verbintenis na zou komen, stopte men hem reeds eenen godspenning van 12 ponden 10 schellingen in de hand.

Het schilderen van groote tafereelen op tijk of doek

¹ Ontdekt door Ridder Leo de Burbure in de rekeningen der Onze-Lieve-Vrouwenkerk van Antwerpen.

was eene nieuwigheid, welke Floris wilde invoeren. Voor gewrochten op kleine schaal was echter het doek reeds van over lang toegepast. Zoo bestond er te Antwerpen van vóór 1532 « een Mars ende Venus, op doeck van Mabuse. »¹ Korts nadien schilderde Peter Coecke « een stuck Poëterije van Jupiter, op doeck, » benevens « een Adam ende Eva, op doeck, » en Jan Mandijn had zijne « Tempatie van Sinte Anthonis op eenen dobbelen doeck » gemaald. Ten jaren 1544 en 1545 werden er een drietal Mechelsche « doeckschilders » bij onze Sint Lucasgilde aangenomen; doch dit waren eigenlijk maar versierders, welke met hunne in waterverf geschilderde doeken de kamerwanden der burgers stoffeerden. Zoo deed ook de Duitsche Meester Hans Singher, « doeckschilder van groote personagiën; » want « van hem was t' Antwerp in de Keyserstraet, tot Carel Cockeel, een heel Camer van water-verwe gedaen, met groote Boomen, waer in Linden, Eycken, en ander onderscheyden waren. » Frans Floris gebruikte insgelijks reeds het doek voor vluchtige praalschilderingen, zooals zijne « Victoria; » maar nog niet voor uitgestrekt en ernstig werk, dat veel kostte en dus de vernielzucht der eeuwen zooveel mogelijk moest kunnen trotsen. Tot dan toe maalde men ten onzent de dure groote tafereelen uitsluitelijk op hardhouten paneelen. Om dit hout tegen het vermemelen te hoeden, deed men het eene bijzondere voorbereiding ondergaan, en de vlakke of voorkant van het paneel werd overdekt met eene dunne krijtlaag, waarop de kleuren goed stand hielden. Zulks belette tocli niet, dat het hout soms onder de krijtlaag zelve

¹ Jan Gossaert, van Maubeuge.

vermolmde, en de gansche schepping aldus ontbonden werd. Ook Floris had in Italië gezien, hoe Raphaël zich het lijnwaad in plaats van het hout ten nutte maakte. Daar hij de altaartafel der hoofdkerk ook op grootere schaal wilde aanleggen, zoo besloot hij het dit maal insgelijks op « tijk » te doen. De Kerk, die in alles behoudend was, had eventwel littel vertrouwen in dien vooruitgang. Wanneer de kerkmeesters onzen schilder dit tijk zagen voorbereiden met eene vette krijtlaag, die men sindsdien « plamuursel » heette, konden zij maar niet begrijpen, dat dit weeke doek standhoudender dan het vaste hout kon zijn. Het schrikte hen af, zoo veel geld te besteden aan een werk, welks duurzaamheid nog niet was gewaarborgd door de ondervinding. Spoedig berouwden zij zich derhalve hunne roekelooze inschikkelijkheid, en zij kwamen op hun eerste besluit terug. De uitdrukkelijke wil van het kerkbestuur was, dat de Hemelvaart van Maria, in plaats van op tijk, op paneel gemaald moest worden. De kunstenaar verzette zich nochtans tegen die schending der overeenkomst. Maar, toen de tesorier, bij de toegezegde 100 ponden, er nog 12 voegde, was hij toch bereid de dringende begeerte der Kerk in te willigen. Ofschoon Floris de verdiende faam genoot, zoo verbazend vlug te kunnen schilderen, besteedde hij ditmaal toch drie volle jaren, om die altaartafel der hoofdkerk te voltooien. Wanneer zij in 1564 op het hooge koor prijkte, werden er ook nog vleugeldeuren aangetimmerd, welke Frans Floris insgelijks binnen- en buitenwaarts bemaalde, en dat voor slechts 64 ponden Brabantsch.

Dit nieuwe gewrocht van onzen zoogezegden Vlaamschen Raphaël bleef niet lang overeind staan. De wederzijdsche partijhaat der Katholieken en Hervormers had sedert de

dood van Quinten Matsijs al heviger en heviger voortgewoed. Tal van martelaars waren nog onder het zwaard des beuls of op den brandstapel bezweken, en dat had de gemoederen der verdrukten tot overspanning opgewonden. Het smeekschrift der verbondene edelen, tegen het invoeren der Inquisitie, was slecht ontvangen door de Landvoogdes en schandiglijk afgewezen door den Koning. Voor alle antwoord en troost had het Hof onze edelen den scheldnaam « geuzen » naar het hoofd geworpen; en onder de leus : « Leven de Geuzen ! » besloten onze Ridders den volke het Spaansche juk van den nek te leeren schudden. Binnen Antwerpen meer dan elders, waren de gemoederen fel in gisting gekomen. De beruchte Hendrik van Brederode, het hoofd der geuzen, was op 5 Juli 1566, met honderd vijftig zijner grauwe ruiters, door het volk binnen onze stad feestelijk ingehaald. Toen hij zijnen intrek had genomen in de taverne « den Rooden Leeuw, »¹ in de Kammerstrate, verscheen hij daar aan het venster, en riep hij de menigte toe, gekomen te zijn, om haar van de Inquisitie te verlossen. In het open raam ledigde hij zijnen boordvollen wijnkroes op het welvaren der gemeente, terwijl het opgewonden volk hem onder het zwaaien met handen en hoeden luidruchtig toejuichte. Van dan af werden de streng

¹ Nu het huis nummer 6, naast den zuidhoek der Reyndersstraat, tegenover de Groenkerkhofstraat. De Roode Leeuw werd op 11 Mei 1551 aangekocht en gansch herbouwd door den wijntavernier Peter de Meerseman, die er van dan af tot 1574 het voornaamste gasthof en wijnhuis van Antwerpen hield. Het bestond beneden mit eene groote zaal aan de straat, verscheidene schoone neerkamers, « een comptoir, » bottelarijen, keukens en eene badplaats, welke werd gevoed door spruitende water langs verschillende kanalen. Onder de hooge straatpoort kon het breedste gespan inrijden tot aan de twee paardenstallen van het achterhuis, waarin ook eene waschkenken en een bakoven was. Van de ruime opene plaats leidde eene wijde achterpoort weer tot in de Bergstraat. Langs « diverse opgaende wenteltrappen » ging men naar twaalf schoone opperkamers en tahrijke hangende kamers, waar boven dan nog hooi- koren- en lijnwaad-zolders.

verboden predicatiën in de Antwerpsche voorsteden nog drukker en zelfs gewapend bijgewoond. De « Ministers des goddelijken Woords » wilden eindelijk niet langer het Evangelie verkonden onder den blooten hemel. Zij eischten in de Roomsche tempels zelve den kansel tot het stichten der talrijke gemeente, die zich van de oude moederkerk had losgescheurd. In die predicatiën wekte men 's volks argwaan op tegen het gebruik eener andere taal dan die des volks in den godsdienst, tegen de oorbiecht, het erfrecht der Kerk, het verkoopen der aflaten, de pracht der tempels en processiën en vooral tegen de vereering der heiligen-beelden, wat afgoderij werd genoemd. Ten teeken van haat tegen de geestelijkheid, die het natuurlijk met den Paus en den Koning hield, droeg men zilveren halve manen op den hoed, en de heftigsten schreeuwden : « Liever Turksch dan Paapsch ! » De eene groep zong psalmen, de andere geuzenliederen, en op de hoeken der kruisstraten droeg men schimprefereinen voor onder handgeklap en luide bravokreten !

Met de groote Antwerpsche Kermis van 1566 sloeg 's volks opgewondenheid tot ergerlijke wanorde over. Des Zondags werd de processie en het Lieve-Vrouwenbeeld, dat men daarin omvoerde, openlijk beschimpt en uitgejouwd, terwijl men dit laatste toesnauwde : « Maeyken, die vuyt-draechster, dit is uwen lesten feestdach, want men zal corts met u moschelen zieden ! » Des anderen morgens stroomde de menigte in den tempel. Overluid werd daar gelachen en gespot, omdat het bedreigde Onze-Lieve-Vrouwenbeeld reeds was achter een ijzeren traliewerk geborgen. Een haveloos gekleede stoeldraaier beklom den kansel en hield spottend een monnikensermoon. Een verontwaardigde jonge schipper

stooft naar boven, klampte den valschen leeraar vast en beiden rolden naar beneden. Vloeken en doodsbedreigingen galmden onder de tempelbogen met den schrikbarenden knal eens pistools, welks schot den zeeman in den arm had getroffen.

Het Magistraat scheen besluiteloos om zulke aanstootelijke losbandigheid te beteugelen. Die ongepaste lankmoedigheid sterkte de kwaadstichters in hun boos opzet. Des Dinsdags, den 20ⁿ Augustus, werden de schanddaden hernomen. Ditmaal vingen zij aan in het kerkportaal bij het berd eener oude sloor, die waskaarsjes en gewijde kramerij ventte. Daarna drong men den tempel binnen. De onstuimige leeraar Herman Modet predikte, in dit nare oogenblik, van op den kansel, den oorlog aan de afgoderij, aan de vereering van houten en steenen beelden. Een vreeselijk psalmgezag werd door tal van woeste stemmen aangeheven. Voorgelicht door toortsen en flambeeuwen, welke door vrouwen werden opgestoken, begon toen het verdelgingswerk van al het schoonste wat de Antwerpsche kunstenaars nog hadden voortgebracht. De zeventig prachtige altaars werden vernield of verdorven; het koorgestoelte, de gebeeldhouwde biechtstoelen tot spaanderen gestampt; de marmeren oksalen, altaartuinen en communiebanken tot gruis vermaald. Drie beroemde orgels werden losgebroken en hunne pijpen door de kinderen weggedragen. De doopvont, die menige honderden jaren was in waarde gehouden, werd omverre gesmeten. Koperen, zilveren en gouden prachtwerken der drijfkunst werden met hamers platgeslagen; het goudlakenen priestergewaad aan flarden gescheurd. Men rukte al de marmeren beelden uit hunne nissen en stortte ze tot pulver op de arduinen grafzerken. Op het oksaal, vóór het koor, stond

eene marmeren groep : de gekruisigde Christus tuschen de Moordenaars. Touwen werden over het middenbeeld heengeworpen, en de Christus neergehaald, terwijl de moordenaars mochten blijven hangen. Eene Altaartafel van het Heilig Kruis, door Meester Quinten Matsijs gemaald, werd met bijlen aan stukken gekloven, gelijk meest al de andere tafereelen der ambachtsaltaars, en ook Maria's Hemelvaart van Frans Floris was onherstelbaar neergestooten van den hoogen altaar. Schier al onze puikste kunstschaten waren dus, binst eenen enkelen nacht, vernield door slechts een honderdtal wandalen, die bij elke gepleegde kunstschending den Franschen kreet : *Vive le Gueux!* aanhieven.

Heel de Antwerpsche bevolking, alle standen, alle gezindheden gruwden van dien kunstmoord, die slechts door vreemd gespuis gepleegd was. De beeldsnijder Jan van Mildert hield, op de Lombaardevest, met zijn gezin en eenige buurlieden, de rondstormende beeldenbrekers, des nachts, gewapenderhand tegen, « in sulcker vuegen, dat er van deselve beeltstormers een oft twee omleege werden geslagen. »

Ook de leeraars der hervorming wieschen zich de handen van het wraakroepende schelmstuk, dat in hunnen naam gepleegd scheen. Op 23 Augustus verklaarden zij aan het Magistraat in hun verdedigingsschrift : « dat de beelden afgeworpen waren zonder hunne weet of toestemming, dat zij den roof detesteerden en blameerden en het volk exhorteerden tot de restitutie... »

Ofschoon te laat, toonden zich onze Wethouderen nu ook manmoediger en vastberadener om de schuldigen op te sporen en voorbeeldig te kastijden. Den 25ⁿ Augustus namen

zij het kernig, maar willekeurig besluit, trots rechten en privilegiën, de kerkroovers bij de aanhouding niet meer ter vierschaar, maar rechtstreeks op het stadhuis voor het Magistraat te brengen, om op staanden voet verhoord, veroordeeld en gerecht te worden. Een ruim aantal verdachten van beeldenstorm werden aangehouden, en onze scherprechter Hector Bouly « examineerde ter pijnbanke, » aan 2 gulden het stuk, deze zeventien personen : Jan Goeyaertsen alias Sweertken, Guilliam Connestable, Jacques du Bois, Anthonio van Ghent, Jean de Lappieaulx, Egbert Willemsen, André des Champs, Henri de Siel, Anthoni Hey, Peeter Guers, Alonso Janssens, Arnout Luetenboghe, Bernard van Kemp, Willem van Hoorbeke, Marten Goyvaerts, Hendrik Yegelycx en Michiel van Domerdicke.

Onderwijl kwam de Prins van Oranje het geteisterde Antwerpen ter hulp gesneld. Hij ook was gebelgd over het verfoeielijk werk der wandalen. Eene nieuwe galg werd ter Groote Markt opgericht, en den 28ⁿ deed de beroemde Zwijger daaraan opknoopen als de grootste plichtigen : Jan Goeyaertsen alias Sweertken, geboren van Bergeyk ; Guilliam Connestable, Engelschman, en Jacques du Bois, van « Langili au pays de Liége. » Egbert Willemsen, geboren van Aerde ; Jean Bateau, geboren van Poictu, en André des Champs, geboren van Rouaan, werden ten zelfden dage ook als beeldstormers gebannen.

Die strenge gerechtelijke wraak boezemde echter nog weinig vrees in. Den 11ⁿ September daarna, dreven onbeschaamde spotters in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk, onder het plechtig sermoen, eenen hond met eene droge blaas, gevuld met oude erwten, aan den staart, tusschen de godvruchtige

tochouders, die ijlings opschrikten en kermend door elkaar stoven. Op 17 October hield men de hoofdkerk gesloten; doch hare poorten werden opengeloopen, om de laatst overblijvende beelden op de hooge koor ook stuk te slaan. Zij die voor dit nieuwe wanbedrijf, daags daarna, werden gehangen waren: Jan Pergamont, geboren van Breda, Toussaint Oubly en Toussaint Plumeur, passementwerkers uit het Walenland; Aart van der Vueren, jongskén, geboren van Antwerpen, Peter de Vos, jongman, geboren van Antwerpen, en Aart Franssen, geboren van Maastricht.¹

Wanneer de gruishoopen der beelden, spaanderen van paneelen en snijwerk in de hoofdkerk waren weggeruimd, ontdekte men toch, dat er nog twee der puikste kunstgewrochten als bij mirakel waren gespaard gebleven. Het eene was het meesterstuk van Quinten Matsijs, de beroemde altaar-tafel der schrijnwerkers, die « den razenden menschen in de beeldtstorminghe was ontscholen; » het andere de Val der Engelen van onzen Frans Floris.

Als om dezen schilder te troosten voor het omkomen van zijn laatste en voornaamste werk van den hoogen altaar, bestelde hem de Onze-Lieve-Vrouwenkerk daarvoor eene andere Hemelvaart van Maria. Ditmaal mocht dit onderwerp op « tijck » worden geschilderd; maar, toen het in den vergulden lijst was geplaatst, ontving de kunstenaar er op 28 Juni 1567 slechts 37 ponden 10 schellingen voor.

De fortun, of beter het huiselijk geluk, had onzen schilder nu ook reeds den rug toegekeerd. Zijne gade, Clara Boude-

¹ Den 41° Augustus 1570 werd nog gehangen « Cornelis Cornelissen, alias Dootpeert, » omdat hij in 1566 mee het « Cruycefix, » in Onze-Lieve-Vrouwen, had helpen aftrekken en daarvoor eenen Carolusgulden ontvangen.

wijns, « wesende vast, woest en stoutmoedich, als haer de poppen in 't hooft kwamen », veroorzaakte hem veel verdriet en bekommernis. Als de Graven van Egmond en Hoorn hem soms met een bezoek vereerden, dan behandelde zijne barsche wederhelft dezer edele vrouwen recht onheusch. Soms sprak zij hun toe als waren het hare eigene dienstboden. Ook was zijne grillige Clara trotsch en verkwistend. Vroeger was zij het in verre na niet zoo goed gewoon geweest, en nu stak haar de weelde. Het schoone eigen huis, dat zij op de Meir bewoonde, was haar niet meer genoeg. « Omdat de keucken wat roockich was, seyde sy dickmael, sy en wilde haer leven in sulck roockgat niet eynden. » Om van haar aanhoudend vervelend knorren en jammeren verlost te zijn, besloot Floris tot het opbouwen van eene gansch nieuwe en trotsche woning. Op 15 Mei 1563 kocht hij een stuk ledige erve van 9 roeden, en op 12 Juni van dit jaar daarbij nog 11 $\frac{1}{2}$ roede, 93 voeten gronds, ¹ in de straat, welke sindsdien de Florisstrate is geheeten. ² Naar de plannen van zijnen broeder Cornelis, bouwde hij op die wijde vlakte eene woning, die inderdaad een « paleys » mocht worden genoemd. Zij bevatte eene buitengewoon groote zaal, eene gaanderij en verscheidene bovenkamers, drie beneden- of neerkamers, twee keukens, eenen uitgestrekten hof, met achter- of werkhuis, en tusschen den voorgevel en de straat was er eene vlakke ruimte gehouden, om het gansche gebouw nog

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1563, sub Grapheus & Asseliers, vol. II, fol. 89.*

² Bij den aanvang der XIXe eeuw had men den kunstenaar gansch vergeten. Daarom werd de straat die hem was toegewijd herdoopt in Arenbergstraat. Het is dat gedeelte van dezen weg, die van de Leopoldstraat naar de Oude Vaart leidt. Het gebouw van Frans Floris besloeg de oppervlakte, waar zich nu de huizen 20 en 22 met hunnen tusschenliggenden hof uitstrekken.

indrukwekkender te doen voorkomen. De voorgevel was vooral rijk aangelegd. Hij bestond slechts uit twee verdiepingen; doch niettemin reikte hij nog tot boven de groote burgershuizen, die hem omringden, en hij was tweemaal zoo breed als hij hoog was. In zijn midden was er « eene groote vierkante poorte met pylaren van graeuw arduyn gewrocht naer d'ordenen der Antycken. » Zij was bekroond door eene wijdvooruitspringende kornis, welke zich langs beide zijden uitstreckte op de gansche breedte van het gebouw. Links en rechts van die middenpoort waren er nog kleine deuren, tusschen een groot en klein venster met in lood gezette ruitjes en beschermd door stevig ijzeren traliewerk. Gansch ter zijde, rechts, was er nog eene boogvormige poort, langs waar men naar de stalling van het achterhuis kon rijden. In den smaak, dien onze kunstenaar in Italië had opgedaan, versierde hij de gansche bovenverdieping van zijnen gevel met muurschilderingen. Tusschen de vijf hooge glasramen maalde hij zeven nissen met de zinnebeelden der hoedanigheden, welke den volmaakten kunstenaar moeten eigen zijn. Zooals het boven hunne nissen geschreven stond, waren die koperkleurige figuren: *Diligentia* (Naarstigheit), *Usus* (Praktijk), *Poesis* (Poëzie), *Architectura* (Bouwkunde), *Labor* (Werkzaamheid), *Experientia* (Ervaring) en *Industria* (Vlijt). Boven de middenpoort, tusschen twee vooruitstekende gebeeldhouwde vazen, had onze Meester een uitgestrekt vierkantig tafereel gemaald, waarin hij zichzelf voorstelde, omringd door de figuren der kunstgenieën, boven wier hoofden hem engelen met kronen kwamen toegevlogen. ¹

¹ Van dien monumentalen voorgevel der woning van Frans Floris is eene teekening bewaard gebleven der xvii^e eeuw. Zij is tweemaal in plaat gebracht; eerst in Pape-

Zooals men daaruit zien kan, was Meester Floris tamenlijk verwaand geworden. Hij had nochtans veel reden om oneindig nederiger te zijn. Alhoewel hij nu in een paleis woonde, toch mocht hij zoo vrij noch fier het hoofd niet meer verheffen als voorheen. Wanneer hij met zijne pronkzuchtige gade uitreed, werd hij met diep buigen gegroet; maar ook door zijne schuldeischers, wier honende beleefdheid hem het schaamterood naar de wangen joeg. De bouwkosten van zijn heerenhuis hadden geheel zijn vermogen verzwoegen. Terwijl hij die kostelijke werken nog maar ontwierp, belaste hij zijn pand al met eene jaarlijksche erflijke rent van 186 Carolusgulden 10 stuivers. ¹ Zijn huis « het Hoefijzer » op de Meir, moest hij den 19ⁿ Februari 1563 reeds afstaan aan den stadstresorier Geeraard Grammey, van wien hij den grond voor zijn nieuw huis kocht. ² Ook 5,000 gulden, die hij vroeger op de bank van Melchior Schets, den Prins der Violieren, had te sparen gezet, waren al gelicht en afgeteld, en nog stond er zoo veel te betalen! Den 16ⁿ Mei 1565 was hij genoodzaakt weer eene nieuwe rent van 65 Carolusgulden 5 stuivers te heffen op zijn trotsch gebouw. ³ En dan handelde hij weer zoo onverstaanbaar onbezonnen van op 24 December van dit jaar, nog een huis met hof aan te koopen, rechts van zijn paleis, om het daar bij in te lijven. ⁴ Dien zelfden dag deed hij echter aan de

brochius' *Annales Antverpienses*, tom. III, fol. 188 en vervolgens in het *Historisch album der stad Antwerpen* door Jos. Linnig, met historische aantekeningen door F. H. Mertens, Antwerpen, 1868.

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1563, sub Grapheus & Asseliers, vol. II, fol. 89 v°.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1562, sub Grapheus & Asseliers, vol. II, fol. 358 v°.*

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1565, sub Grapheus & Asseliers, vol. II, fol. 38.*

⁴ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1565, sub Grapheus & Asseliers, vol. I, fol. 189.*

gebroeders Jan en Aart Pelgrom eene schuldbekentenis van 2771 Carolusgulden. ¹ Hij beloofde die aanzienlijke som in twee termijnen te zullen afleggen, binnen de twee jaren, en verpandde daarvoor zijne beide huizen. Op 16 Augustus daarna telde hij hun inderdaad reeds 1,800 gulden; ² doch met-eenen belastte hij toen nogmaals zijne eigendommen met eene rent van 112 gulden en 10 stuivers. ³

Aldus vruchteloos te moeten blijven voortworstelen tegen kommer en schand, vervulde hem het hart met wanhoop en hij begon een leven te leiden, dat recht ergerlijk mag worden geheeten. Zulks is geboekt door van Mander, die over Floris zoovele familie- en levensbijzonderheden mededeelde, welke thans blijken waar te zijn. Van Mander bevestigt, dat Floris, die volgens Guicciardini, vóór 1566, „een rustich ende beleeft man van natueren „ was, eindigde met eenen slemper, ja, eenen dronkaard te worden. Onzen vermaarden Meester on-verdiend zoo erg eene kwaal aan te tijken, zou stellig on-vergeeflijk zijn. Maar er hem van vrij te pleiten, wanneer hij er inderdaad mee behebt was, ware even zoo misdadig; want dan maakten wij den nauwkeurigsten en gewetensvolsten onzer oude kunstgeschiedschrijvers tot logenaar en lasteraar. Dat van Mander verkeerd was ingelicht is niet aan te nemen, daar hij met verscheidene van Floris' leerlingen lang en ver-trouwelijk omging. Zijn inzicht was ook geenszins den Ant-werpschen Meester in een overdreven slecht of valsch daglicht

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1565, sub Grapheus & Asseliers, vol. I, fol. 189.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1566, sub Grapheus & Asseliers, vol. I, fol. 234.*

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1566, sub Grapheus & Asseliers, vol. I, fol. 156 v°.*

te stellen. Daarvoor was hij met hem al te zeer ingenomen. Na Floris als schilder te hebben verdedigd tegen den Italiaanschen kunstkriticus Vasari, wijdt hij hem ook zijne voorspraak als mensch. Hij beweert, dat het onheusch gedrag der trotsche en praalzieke Clara Boudewijns « den beleefden goeden man Floris zijn eerlijck ghemoedt dickwijls quetstede, en zijnen edelen gheest verhinderde. » Waar hij de slemperijen van den verdwaalden kunstenaar afschetst, geschiedt dit ook geenszins met zelfbehagen of om den lezer aardige dronkemansavonturen te kunnen opdisschen. Alvorens daarmee aan te vangen, maakt van Mander deze beteekenisvolle verontschuldiging : « Met onlust sal ick hier nu eenighe zijner overdadighe stucken verhalen, die ick wensch meer ghelastert en verwondert, onder die van onse Const, als naeghevolght en ghepresen mochten worden... » Meteenen gispt hij bitsig het onmatig drinken, dat bij vele Nederlandsche kunstenaars niet aanzien werd als een « schandigh vuyl sondigh misbruyck. » Die « overdadighe stucken » van den vertwijfelden schilder zijn dikwijls zoo deerlijk buitensporig, dat van Mander ze zelfs noemt : « dingen die onghelooflijck schijnen; dan hy heeft het selfs vertelt in teghenwoordicheyt van zijn Discipulen, 's avonts te bed gaende in zijn slaep-camer, die al met gouden leder was behanghen, daer zijn Discipulen waren ghewendt by zijn ontcleedinghe te wesen, hem goeden nacht te segghen, en altijt de twee lest blijvende hem hielpen ontcleeden, coussen en schoenen uyttreckende. » Floris, die nimmer een kniezer was geweest, maar integendeel, zooals wij het hebben doen zien, altoos terdege van vermaken en feesten hield, was natuurlijk ook zeer welkom bij de Bacchusvrienden, nu hij besloot zijn leed te smoren in den

wijn. Zijn vroolijk karakter, zijn levendige geest, maakten hem voor ieder aantrekkelijk. Zoo was hij spoedig omringd door eenen zwerm van ijhoofdige wellustelingen en gewetenlooze tafelschuimers, welke hem nog in zijn noodlottig voornemen aanhitsten. Hoe verre zij den eens zoo algemeen vereerden Meester op het dwaalspoor brachten, blijkt uit een geweldig feit, waarbij « Franchois Floris, bij avonde met eenen stocke geslaeghen » werd door den goudsmid Karel Dul. Het gerecht wrook niet eens den zoo ruw mishandelde, vermits de stokslager, « duer bede van goede vrienden ende ter instantie van den Grave van Lodron, » zijne welverdiende straf ontkwam, tegen betaling van slechts 3 ponden Brabantsch. ¹ Floris liep met snelle schreden in zijn verderf. Na weinigen tijd was hij een der vermaardste steunpilaren van het wijnhuis. Als drinker vond hij weldra in gansch de Scheldestad zijn weerga niet meer. De faam zijner zwelgkunst verbreidde zich tot binnen de Hofstad, en de zes grootste « suypeniers, » de « dapperste zwelgkelen » kwamen van Brussel, om hun droevig talent te meten tegen dat van den vermaarden Antwerpschen drinkebroer. Floris nam de uitdaging aan en trok met al zijne tegenstrevers naar de taveerne. Er werd een feestmaal opgedischt, waarbij den kampioenen de krachtigste wijnen gelijkmatig werden voorgeschonken. Allen dronken, als had hunne maag geenen bodem. Ten halve de maaltijd zag onze schilder drie zijner uitdaggers bewusteloos in hunne zetels zakken. De overigen leverden hem meer speels. Eindelijk begonnen er toch weer twee te doddeltongen. Floris' moed, die reeds aan het zinken was, rees opnieuw.

¹ *Rekening van den Schouteth van Antwerpen, van Sint Jansmisse 1567 tot Sint Jansmisse 1569, fol. XLI, berustende in het Rijksarchief te Brussel.*

Hij stelde eene nieuwe proef voor, met eenen grooten beker, « handt-houwer of Franckfoorder » genaamd, en de beide doddelaars rolden onder de tafel. Na nog eenige wanhopige pogingen, verklaarde de laatste Brusselsche voorzuiper zich ook verloren. De fiere verwinnaar wilde dien dappersten zijner tegenkanters nog verstommen door zijne overwegende meesterschap. Hij greep hem bij den arm, leidde hem buiten, waar zes zijner leerlingen hem met blooten hoofde verbeidden. Een hunner bracht het wit paard zijns meesters voor. Doch Floris, alvorens op te stijgen, gebod nog eene « can Rijnschen Baey » te tappen. Met éene hand bracht hij die vast aan zijne lippen, en op één been staande, zwolg hij ze in eenen enkelen teug uit, zonder aarzelen of wankelen. Dan sprong hij op den schimmel en rende zegevierend naar huis, terwijl zijn waggelende overwonneling de loodzware oogschelen open trok, om den almachtigen drinkheld te kunnen nastaren.

Wanneer zijne kweekelingen hunnen rampzaligen Meester des avonds te bed hielpen, zuchtte en jammerde hij over zijne erbarmelijke levenswijze. « Hy beclaeghe 't somtijden hertlijck zijnen verloren tijt, en in sulcken spoor te zijn geraeckt, vermanende zijn kinderen en Discipulen tot neers-ticheyt, en den Heere te bidden om wel te moghen leeren. Al ben ick (seyde hy) nu dus onachtsaem in mijn oudtheyt, soo heb ick doch in mijn jeught menichmael God gebeden, dat ick (waert my salich) wel mocht leeren. « Soms, als hij half beschonken naar huis kwam, greep hij driftig naar palet en penseelen, en dan wilde hij door overhaasten arbeid den verloren tijt terugwinnen. Smartvol bekende hij dan : « Als ick werck, dan leef ick ; als ick spelen gae, dan sterf ick ! » Aan werk ontbrak het hem echter niet. In zijne laatste dagen

stond er nog onvoltooid op zijnen schilderezel eene groote bestelling voor den « Grand Prior van Spaengien, waer van de besonderste stucken waren, een Crucifix, en een Verrijnsnis, elck 27 voeten hoogh; dese waren meest al heerlijk en uytnemende opghedaen eer hy overleedt; doch ander Historien op de deuren en waren ten deele maer weynigh begonnen en ghedootverwt, en werden namaels van anderen opghedaen, sommighe door Frans Pourbus, sommighe door Crispiaen (van den Broeck) en ander. »

De beroemde dichter en plaatsnijder Dirk Volkertz Coornhert stuurde Frans Floris eenen vriendenbrief toe, om hem tot het goede spoor terug te brengen. In verzen schreef hij hem eenen droom te hebben gehad, waarin Albrecht Dürer verschenen was, als een oud statig man, die de kunst van Floris hoog prees, doch zijne levenswijze streng laakte. Maar er baatte geen vermanen of smecken meer. De ongelukkige schilder was verslaafd aan den drank, die zijne kloeke lichaamskrachten ras sloopte, zoodat hij op 1 October 1570 den geest gaf.

Zijne begrafenis zelve was reeds een eerste bewijs, dat hij in ellende gestorven was. De befaamde Meester, die in een paleis stierf, werd den 4ⁿ October slechts met een « schel-lijck » of geringe burgerbegrafenis naar het Minderbroederskerkhof¹ gebracht, en dat nog wel *ex gratia*, aan verminderden prijs. De gewone rechten waren 17 schellingen 6 deniers, en nu rekende Onze-Lieve-Vrouwenkerk maar 11 schellingen 9 deniers, terwijl zij nog om godswil het « besten pellen » of baarkleed leende, om de lijk-kist te dekken van den kunstenaar, die haar zoo menig meesterstuk geschonken had.

¹ Thans de hof van ons museum.

Nauwelijks was Floris in den schoot der aarde gedolven, of een drom schuldeischers wierpen zich op zijne nalatenschap. Zijne beide huizen waren overbelast. Zij werden door de rentheffers aangeslagen en na een lang geding, op 24 Mei en 31 December 1572, openbaarlijk ter Vrijdagmarkt geveild, krachtens een vonnis der « Hoogere Vierschaer Ons Genadichs Heeren des Coninckx. » Hoe bitter weinig er toen voor de erfgenamen overschoot bleek later, toen al de bloedverwanten van den Meester aan ons Magistraat schreven, dat zij Margaretha Goos, de negentigjarige moeder van Frans Floris « qualijck conden onderhouden, besundere midts dat se aen wijlen den voorschreven Franchoys heeft verloren het jaerlijcx verloop van XII guldens erfflyck. »¹

Van de roerende goederen van Meester Floris was er al even weinig te redden. Den 9ⁿ en 16ⁿ Maart en den 6ⁿ April 1571, werd daarop in onze Vierschaer de hand gelegd door Herman van Oncle, wijntavernier « in 't geschilderd Huis »² en pachter van de wijn- en bieraccijnsen; Nicolaas Doens, stoffeerder; Sebastiaan van Hove, brouwer, « in de Zwaan » in de Gasthuisbeemden; Peter van Haecht, tafereelmaker en Jan van Thienen, kuiper. Tusschen al deze schuldeischers wierp zich ook de weduwe Clara Boudewijns, om de « goederen van Franchoys Floris haers mans » mee aan te slagen;³ maar het was al vruchteloos. Er waren nog schulden van allen aard, en zelfs bij Marinus den bakker,

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1569-77.*

² Dit huis stond op de Schoenmarkt, tegenover de Meirebrug, en is nu geteekend nummer 51. Achter zijn vermaard wijnhuis hield Herman van Oncle ook nog « de Groote Bruyloftcamere, » waarin de schitterendste huwelijksfeesten werden gehouden, welke destijds minstens drie dagen duurden en waarbij verbazend groote sommen werden verbrast.

³ *Vierschaarboek der stad Antwerpen, 1566-71.*

in de Schuttershofstraat, stond er nog een kerf van 20 Carolusgulden en 16 stuivers voor geleverde brooden. ¹

Clara Boudewijns, die, volgens van Mander, zoo plichtig was aan den diepen val van haren man, liet er maar luttel hartzeer om blijken. Ofschoon eene vrouw van bij de vijftig, toonde ze nog veel haast om eene nieuwe liefdebetrekking aan te knopen. Immers zij vroeg en verkreeg van de Kerk oorlof, om, op 6 December 1572, te midden van den Advent, tegen het toenmalig gebruik, in het huwelijk te treden met zekeren Peter Wyer. ² Heel het gezin van Meester Floris was spoedig ontbonden. Zijne dochter Clara huwde eenen onbekende, Antoon Tessels, en zijne zonen hadden op 18 Februari 1579 reeds lang het vaderland verlaten. Van Mander heeft ons bekend gemaakt, dat « Baptist Floris te Brussel van den Spaengiaert deerlijk werdt omghebracht, » en dat de jonge Frans Floris in 1604 te Rome verbleef en er in het malen van kleine tafereelen zeer geprezen was.

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1570, sub Grapheus & Asseliers, vol. I, fol. 353.*

² Zijn naam wordt ook soms Wyers geschreven. Zijn trouwakt luidt: *00 Peeter Wyer Cleerken Boudewijns, contracerunt 6to Decembris A^o 72 coram testibus Joanne Wyer et Guilielmo Spaenderboeck cum dispensatione Domini Sigilliferi super uno banno et tempore clauso.*

XI

MARTEN DE VOS

De kunstenaar, welke Frans Floris als leidsman onzer Schilderschool op de voordeelgste wijze vervangen zou, was zijn leerling Marten de Vos.

Dezes vader, Peter de Vos, van wien wij reeds op bladzijde 84 gewaagden, was ten jare 1490 ¹ te Leiden geboren. In 1507, toen hij nog maar zeventien jaren telde, werd hij te Antwerpen leerling van den schilder Jeroom Scuelens. Nadat hij in 1519 vrijmeester onzer Gilde was geworden, huwde hij Anna de Heere, ² Martens dochter, die hem vier kinderen schonk : Anna, Barbara, ³ Peter en Marten.

¹ Hij getuigt op 3 Juli 1542 twee en vijftig jaren oud te zijn. Zie in de Archieven der stad Antwerpen het register *Collectanea*, 1542.

² In sommige akten wordt zij *Anna 'sHeeren* en ook eens kortweg *Anna Martens* genoemd.

³ Barbara de Vos huwde in Januari 1548 den Antwertschen schilder Peter Liesaert, zoon van Philips Liesaert, schilder, en Beatrix Cops. Op 3 September 1578 maakte Peter Liesaert op zijn doodsbed, in het huis Engelenborch, op de Lombaardevest, zijn testament, en kort nadien hertrouwde zijne weduwe met den schilder en Deken der Sint Lucasgilde, Marten Alleyns, weduwnaar van Margarijta de la Derriere en zoon van den schilder Aart Alleyns en Joanna Bijus.

Vader de Vos bewoonde toen het huisje « Engelenborch » (nummer 63) op de Lombaardevest, waarvan hij den 18ⁿ April 1542 eigenaar werd. ¹ Daar hij ook een viertal renten op huizen kocht, zoo is het te veronderstellen, dat hij tamelijk bemiddeld was ; maar, of hij tot den adel behoorde, zooals zijne afstammelingen het wilden doen uitschijnen, durven wij niet verzekeren. Wat hij als schilder was is niet te bepalen, daar geen zijner werken gekend is. Echter moet hij nog al verdienstelijk zijn geweest, vermits hij in 1536 tot Deken der Sint Lucasgilde werd verkoren en van 1523 tot 1557 een vijftal leerlingen ontving. Zijne beide zonen volgden insgelijks zijne lessen. Peter moet het echter niet verre in de kunst gebracht hebben, daar hij, ten jare 1554, slechts als « cleerbessenvergulder » op den Liggere werd ingeschreven en ook maar twee kweekelingen tot zich lokte. Nochtans vonden wij in een sterfhuis der XVIIe eeuw « een schilderije, een Abigaïl van Peter de Vos, » die misschien wel aan hem mag worden toegeschreven. Hij huwde in Mei 1554 Anna Lieftrinck, de dochter van den vermaarden figuursnijder, drukker en kunstverkooper Jan Lieftrinck en Katelijne Cordier, die winkel hielden op de Lombaardevest in het huis « den Witten Hazewind, » thans nummer 3. Uit den echt van Peter de Vos en Anna Lieftrinck sproten vijf kinderen, waaronder de schilder Willem de Vos. Hun vader was, even als hun grootvader, in 1567 reeds overleden.

Marten de Vos, die ten jare 1532 ² ter wereld kwam,

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1542, sub Rijt § Halle, unicum, fol. 7 v°.*

² Er is lang en herhaalde malen gegist over het geboortejaar van Marten de Vos. De eenen deden hem het levenslicht ontvangen in 1520 ; anderen in 1524 en volgens zijn grafscript, dat zegt dat hij op 4 September 1603, toen hij stierf, twee en zeventig jaar

oefende zich met vlijt onder de leiding zijns vaders. Het scherpziende oog des ouden ontwaarde al spoedig, dat zijn jongen beloofde voor de toekomst; en hij besloot, hem voor verdere kunstontwikkeling toe te vertrouwen aan den meest gevierden schilder der Antwerpsche School, aan Frans Floris.

Wat en hoe onze jonge Marten in het werkhuis van dezen Meester leerde, hebben wij reeds genoegzaam doen kennen. Zijne buitengewone geschiktheid deed hem nochtans al spoedig onderscheiden als de talentvolste van al de kweekelingen. Toen zijn vader oordeelde, dat hij de verdere lessen van den Antwerpschen Meester missen kon, werd hij, volgens de heerschende mode, over de Alpen gezonden, om daar, zooals men meende, zijn talent tot volle rijpheid te laten gedijen.

Eerst dwaalde de jongen te Rome en dan te Florentië rond. Toen hij te Venetië aanlandde, meende hij zijne bestemming te hebben bereikt; want hij werd er leerling van Giacomo Robusti, welke Tintoretto werd geheeten, omdat hij de zoon eens ververs was. De keus van onzen jongen was waarlijk niet zoo slecht als die zijner voorgangers. Tintoretto bezat hoedanigheden, die wezentlijk strookten met het kunstkarakter der Nederlanden. Hem toch was het niet enkel te doen om den vorm, maar ook om de schildering. Daarom was zijne leus: « De teekening van Michel Angelo, het koloriet van Tiziano! » Zelf een bij uitstek oorspronkelijk kunstenaar, wist hij ook de eigenaardige hoedanigheden van zijnen Vlaamschen kunstmakker naar waarde te schatten. In plaats van hem slaafsch zijne studiën te doen namaken, liet hij zijnen leerling

bereikte, zou hij dus ter wereld zijn gekomen in 1531. Geen van al deze datums moet volstrekt juist zijn. Onze kunstenaar verklaarde zelf dat hij in den zomer van 1532 geboren was, daar hij op 10 October 1564 zegt twee en dertig, en op 1 April 1568 vijf en dertig jaar oud te zijn.

gansche landschappen scheppen in de achtergronden zijner beste tafereelen. Deze samenwerking met eenen der voornaamste Venetiaansche Meesters verschafte onzen jeugdigen Antwerpenaar zekere befaamdheid, en de Medicissen, benevens andere familiën van den Italiaanschen adel, schatten hem hoog en vereerden hem met bestellingen. De gewrochten, welke hij te Venetië maalde, zijn nochtans nu niet meer gekend. Ook kunnen zij niet talrijk zijn geweest, aangezien hij in 1558 binnen zijne geboortestad was wedergekeerd, en er zich voor goed vestigde. In dit jaar werd hij als meesterszone vrij schilder onzer Sint Lucasgilde, en korts daarop moet hij gehuwd zijn; want in eenen schepenbrief van 13 December 1560 ¹ noemt Joanna le Boucq ² zich zijne wettige vrouw, terwijl zij verklaart voldaan te zijn door hare momboren Peter en Gillis de Raet.

De eerste jaren na de wederkomst van Marten de Vos te Antwerpen vervlogen, zonder dat hij gelegenheid vond om zijne kunde op doorslaande wijze te laten blijken. Meester Floris genoot nog voortdurend al den roem, en zijne vaardigheid in het scheppen en uitvoeren van alle slag van onderwerpen stelde hem in staat, om, met de hulp zijner talrijke schaar van leerlingen, aan alle kunstbehoefden te voldoen. Ondertusschen bleef Marten de Vos schier onopgemerkt voortwerken tot in 1564, vermits hij dan eerst in Balthazar Vliedden zijnen eersten leerling ontvangt.

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1560, sub Graphens & Asseliers, vol. I, fol. 204.*

² Deze Joanna le Boucq, die zich doorgaans « de Bock » noemt, terwijl zij zelve teekent: *Janken Bock*, was dochter van Simon en Jeanne Vairon. Volgens de namen zou deze familie wel van Franschen oorsprong kunnen zijn. De grootvader der vrouw van Marten de Vos, Noël le Boucq, stierf ook te Longueville; doch bijna al zijne afstammelingen vestigden zich te Antwerpen.

Bedeeld met een kalm en gelaten karakter, wachtte hij met geduld den oogenblik af, waarop hem het middel zou worden verschaft, om zich als kunstenaar ten volle te uiten. De tijden waren daartoe allerongunstigst. De onstuimige dagen, welke Antwerpen onafgebroken doorleefde, waren weinig geschikt om de rijken aan te wakkeren tot het doen van gewichtige bestellingen. Elkeen vreesde voor volksberoerten, oorlog en plundering; daarom verborg men zijne schatten liever in den grond, dan ze in kostelijke tafereelen aan den wand op te hangen.

Des morgens ten zeven uren van den 4ⁿ October 1564 was Marten de Vos op de Groote Markt tegenwoordig, toen de Bruggeling Christiaan de Smet, in godsdienst Christophorus Fabricius, voor het verkonden der nieuwe leering, aldaar levend werd verbrand. Onze schilder stond, naast den bornput der Groote Markt, op eenen hoop steenen, en van op die hoogte zag hij hoe het opgewonden volk plotselings eene hagelbui van steenen smeed op het gerecht, aan wiens klauwen het den rampzaligen leeraar wilde ontrukken. Zes dagen later werd Marten de Vos als getuige voor deze verschrikkelijke gebeurtenis opgeroepen. Hij verklaarde schilder en twee en dertig jaar oud te zijn en in de Schuttershofstraat te wonen. Men wilde hem de schuldigen doen aanduiden, doch hij verklikte niemand. Na de feiten in het algemeen verhaald te hebben, zegde hij, dat zij, die geworpen hadden, « jonck gespuys was, ende geenssins volck van fatsoene, » en hij bekende openhartig « uyt allen sijn macht gaen loopen » te zijn, zoodra het steenen regende.

Onze kunstenaar schijnt inderdaad geen held te zijn geweest, of althans zeer beducht om onvoorbereid de eeuwig-

heid in te treden. Ofschoon hij nog in de volle kracht zijns levens en zeer gezond was, maakte hij toch reeds, voor den Antwerpschen notaris Adriaan onder de Linden, zijn testament, op 18 September 1566, toen de kerken geschonden en de hervormers tegenover den Staat in opentlijken opstand waren.

Al mocht de beeldstormerij zijn kunstenaarshart fel hebben doen bloeden, toch bracht zij hem de lang verbeide gelegenheid, om zijne bekwaamheid als schilder op aanzienlijke paneelen te doen uitschijnen. Zooals wij het verhaalden, waren de meeste altaarstukken der gilden en ambachten bij het bestormen der tempels omgekomen. Wanneer de beruchte Hertog van Alva den onteerden godsdienst krachtdadig hersteld had, werd Marten de Vos algemeen erkend als de geschiktste schilder, om in de tempels de kunst opnieuw waardig te doen prijken. Daarom bestelde de Gilde van den Ouden Voetboog hem voor haar altaar in de hoofdkerk eene tafel, den Zegepraal Christi, met dubbel beschilderde vleugeldeuren, voorstellende : den Doop van Constantinus, de Toewijding eener kerk van Konstantinopel aan Sint Joris, en aan de keerzijden : Sinte Margaretha en Sint Joris. De hoofdafereelen van dit kolossaal gewrocht zijn waarlijk grootsch opgevat, wijs en smaakvol van schikking en prachtig uitgevoerd. Er zijn figuren in, als dat van Sint Joris, in het middenstuk, die recht schoon en indrukwekkend voorkomen. Men beschouwe die schepping in ons museum (72) en overtuige zich, dat zij een der voor naamste is, welke de XVIe eeuw ons na Matsijs heeft geleverd.

Het ambacht der Peltiers liet hem insgelijks eene groote altaartafel maken : Sint Thomas, Christus' wonden ra-

kende, met het Doopsel van Christus en de Onthoofding van Joannes, en achter die vleugeldeuren Sint Steven en Sint Thomas. ¹ Later vervaardigde hij voor onze altaren nog tal van voorname paneelen, waartusschen stellig dient vermeld te worden de Bruiloft van Cana, die in onze hoofdkerk eerst op den altaar der Wijntaverniers stond en nu in den kruisbeuk is uitgesteld. Ook de Sint Jacobskerk bestelde hem voor haar hoogaltaar : de Marteldood van Sint Jacob den Meerdere. Dit tafereel, dat thans in de Sint Janskapel derzelfde kerk ophangt, wordt gehouden voor het puikstuk van den Meester.

Ook bezit de Sint Jacobskerk nog van hem de Tentatie van Sint Antonius, de Naam Jezus vereerd door de Gelukzaligen, de Heilige Maagd in den Tempel van Jerusalem, met de prachtige luiken de Martelie van Sint Marcus en Sint Marcus vergezeld van zijnen symbolischen Leeuw, de Martelie van Sinte Lucia en Sinte Lucia met het zwaard door den hals. Verder nog Christus aan het kruis tusschen de Maagd Maria en Sint Jan, en een Ecce Homo, gewrochten die insgelijks van de verdiensten van onzen schilder getuigen.

Marten de Vos was nochtans zoomin een nationale

¹ De schilderijen van Marten de Vos komen elders zelden voor ; doch in zijne geboortestad zijn er in overvloed. Het Antwerpsch museum bezit van hem niet min dan twee en twintig groote tafereelen en elf schetsen, waarvan de voornaamste van onze kerkaltaars voortkomstig zijn. Zij dragen de nummers 71 tot 103. De Onze-Lieve-Vrouwenkerk toont van denzelfden Meester nog eene Geboorte Christi en eene Graflegging Christi en de kerk van Sinte Elisabethgasthuis een Sint Jeronimus in de Wildernis. In oude Antwerpsche kunstverzamelingen vonden wij van hem opgegeven : « Een tafereel op paneel olye verwe, van Laet de Kinderkens tot mij comen; een Kersnacht wit en zwart; een Manspersoon hebbende eene goudblom in de hant; een Vaes, op paneel; een stuecken van Kemelshoofden; de Verloren Zoon, op paneel; twee kinderkens wesende Onze Salichmaecker ende Sint Jan; een Lantschap met eenen Heremijt, een Lantschap; de Drij Coningen en een stuck wesende het Geloof, Hope ende Liefde. »

schilder als zijne tijdgenooten. De Venetiaan Tintoretto had zijner noordernatuur toch minder geschaad, dan Raphaël of beter Michel Angelo het aangeboren talent van Floris misleid hadden. Venetië met zijn mistige zeedampen, zijne waterstraten en gondels, zijn schippersvolk en handelaars paste beter dan Rome aan de zonen der Scheldestad. Zij waren daar niet zoo volkomen van het Vlaamsche leven afgescheiden. Talrijke Nederlanders en vooral Antwerpenaars hadden zich in Venetië gevestigd, en herinnerden vaak aan het geliefde vaderland, aan zijnen aard en zijne zeden. Ook bezat de Venetiaansche een veel krachtiger koloriet, dan de Romeinsche of Florentijnsche School. Ware *de Vos* met rijker kleuren, dan die welke hem Floris op het palet legde, naar Italië getogen, dan hadde Tintoretto hem die zeker gansch en onvermengd laten behouden. Ongelukkiglijk waren onze toenmalige Vlamingen geene koloristen meer. Marten de Vos wijdde ook meer zorg aan de vormen dan aan de kleurschakeering. Zijne teekening was zuiver en vast. Hij bezat grondige kennis van de ontleedkunde. In zijne keurige mannenhoofden gaf hij daarvan de trefendste blijken. Zijne vrouwenbeelden onderscheiden zich door bijzondere schoon- en bekoorlijkheid. Hunne fijnge-sneden wezens, fraaie halzen, prachtige boezems en flinke armen, kleurde hij met zijne zoetste, melkblanke tonen, als om ze nog aanminniger te doen voorkomen. Voor hun zonderling haartooisel is hij altijd opmerkenswaardig geweest. De draperijen hunner rijke kleederen zijn smaakvol geplooid en behendig geschilderd, zonder daarom op kleurenpracht aanspraak te mogen maken. De *Vos* maalde voor zijnen tijd al te miniatuurachtig. Elk figuur is derwijze afgewerkt, dat

het geheel der samenstelling er door lijdt. Al zijne wezens, even sterk afgeteekend, eischen dat men hun gelijke aandacht verleene, en zoo dobbert het oog besluiteloos van het eene op het andere. Ook de bijzaken springen al te zeer in het oog, en de achtergronden zijn zoo uitvoerig voltooid, dat zij het voorplan dikwijls beheerschen. Afzonderlijk genomen, mogen zekere deelen zijner tafereelen meesterlijk worden genoemd; doch, als men de gansche schepping in eens overziet, dan mangelt het haar aan eenheid van handeling. Dit hoofdgebrek ontstaat doordien hij zijne paneelen als overlaadt met figuren. Hij vond zijne typen al te gemakkelijk en daarom maakt hij er een al te kwistig gebruik van. Door zijne tafereelen met figuren als op te proppen, verkreeg hij geen eigenlijk midden of brandpunt, en hij was geen doorzichtkundige genoeg, om in zoo groot een menschenhoop nog ruimte en diepte te brengen.

Het is opmerkenswaardig, dat Marten de Vos weer met zoo vele gebreken der eerste Meesters onzer Vlaamsche School behebt is. Zelfs gaat hij soms zoo verre, dat hij den vooruitgang door Matsijs aan de historieschildering toegebracht, geheel over het hoofd ziet. Zijn stuk de Dood des Rijken en des Armen¹ levert daarvan een sprekend bewijs. De rijkgaard kampt wanhopig met den dood op zijne sponde, door artsen, vrienden en allerlei pracht en overvloed omringd. In de wanden zijner kamer staan twee vensters vierkant open. Door het éene ziet men den arme op zijn strooi kalm en te vreden den geest geven, terwijl zijne ziel, onder lichaaamelijke gedaante reeds wordt opgevoerd door drie gevleugelde engelen. Langs

¹ Deze samenstelling is in plaat gebracht door den beroemden Crispijn van de Passe, den Oude.

het andere venster aanschouwt men een kerkhof. De rijkaard wordt bij fakkellicht in den grafkuil neergelaten, en omhoog in de lucht fladdert de duivel weg met de belichaamde ziel van den doode.

In zijne Marteldood van Sint Jacob, komt de Vos nader tot Matsijs terug. Toen hij dit tafereel ontwierp, had hij gewis het meesterstuk van Quinten lang en aandachtig voor oogen gehad. De Marteldood van Sint Jacob herinnert tegelijk de Graflegging Christi, Sint Jan in de olie en de Onthoofding van den Dooper. In de kerk van het Antwerpsch Begijnhof hangt van Marten de Vos een Sint Jan in de olie, die slechts eene herwerkte kopij is van Matsijs' tafereel van dien naam. Er zijn daar figuren in, als Sint Jan in den ketel, de beulen die het vuur oppoken en Domitiaan te paard, benevens tal van andere typen, die schier letterlijk naar Meester Quinten geschilderd zijn. Ook zijn ze vol karakter, treffend van uitdrukking en schoon van koloriet.

Men ziet het, Marten de Vos zocht tastend rond naar het kunstspoor, dat de ouden zoo roemvol hadden betreden. Hij besepte, dat gansch tot het oude kunststelsel terugkeeren niet meer mogelijk was. Niettemin wilde hij zich toch met de groote vaderlandsche Meesters verzoenen, ja, verbroederen; doch tot het doen van zoo gewichtig eenen stap ontbrak hem de geniale kracht. Vruchteloos poogde hij zich tusschen de Vlaamsche en de Italiaansche School eenen middenweg te banen. De schoonheid en de volmaaktheid der vormen trachtte hij met ons oorspronkelijk kunstkarakter te doen strooken. Om degelijk Vlaamsch kunstwerk voort te brengen, ontbraken hem eventwel de hoofdvereischten : eenvoud, natuur en gemoede-

lijkheid, met een penseel dat warmer tonen zetten en minder de kleurharmonie schenden dorst. Rechtvaardigheidshalve moeten wij toch bekennen, dat hij oneindig minder dan Floris op het uitheemsche verslingerd was. Hij nam zijne typen uit zijn eigen ras, gebruikte dikwijls de kostumen, die hij door zijn volk dragen zag, en zelfs behandelde hij het vak der vaderlandsche geschiedenis en dat der volkszedes. Zijn tijdgenoot Peter van der Borcht graveerde naar hem den dronken Schoenmaker. Deze aardige gast scheldt zijne wederhelft, omdat zij hem vermaant, en hij prijst zijne dochter, daar zij den brui van werken geeft en op het hek schrijlings paardeken rijdt. De Vos' Vette Keuken is insgelijks eene eigenaardige schepping, waarin een zestal gezonde vraten in overvloed smullen en brassen, terwijl eene magere vrouw, den Vasten voorstellende, met stokken van den drempel wordt gedreven. Zijn Eierdans is een lustig Vlaamsch boerenfeest, waar men, onder de schaduwrijke boomen, bij den kapblok, drinkt en vrijt, terwijl de struische lummel over het ei springt, op de maat van den doedelzak, die begeleid wordt door twee koddige op tang en rooster spelende muzikanten. ¹

De Vos behandelde nochtans toch ook de Mythologie en het Zinnebeeld. Nu eens maalt hij: de Temperamenten, de vijf Zinnen, de Jaargetijden, de Elementen, de Schepping der Wereld, en dan weer andere afgetrokkene onderwerpen. Tevens schilderde hij ook lommerrijke landschappen en de allerfierste wilde dieren, welke vóór hem op geen Vlaamsch paneel worden aangetroffen. Zijn behendig

¹ De meeste der door ons aangehaalde platen naar tafereelen of schetsen van Marten de Vos worden bewaard in de verzameling van gravuren der stad Antwerpen in het Museum Plantijn.

penseel kon niet al de droomen zijner rijke verbeelding op paneelen tooveren, en hij maakte, voor al de voornaamste Antwerpsche plaatsnijders, met krijt of pen, teekeningen, die hij met inkt of bister opwaschte.

Een Meester, zoo uitmuntend in alle vakken, ontving natuurlijk eene talrijke schaar van leerlingen. Geen enkel van hen klom echter tot wezentlijke grootheid. Als de beroemdste van allen noemt men Wenzel Coberger, die stellig als ingenieur, maar geenszins als schilder kan geprezen worden. De oorzaak van het mislukken van al die jeugdige en eerst veelbelovende talenten, bleef nog immer de al te voorbarige reis naar Italië. Onze kunstenaarsjeugd bleef voortdurend verslingerd op het betreden van den Italiaanschen bodem. Wie volgens hen den naam van schilder wilde waardig zijn, moest ten minste eenmaal in zijn leven over de Alpen zijn getogen. Van die kunstbedevaart weergekeerd, bleven zij daarop pochen, al was dan ook hunne eenige verdienste, hun kunstkarakter te hebben gaan slachtofferen aan de zuidergoden. Wie het aan de middelen ontbrak, of wie reeds een te gering oordeel bezat, om nog, als zij, den jeugdigen kunstaanleg in den vreemde te gaan versmoren, werd nog luttel geacht. Zelfs ging het zoo verre, dat al de Antwerpenaars, die de eeuwige stad bezochten, zich poogden van de anderen af te scheiden, en dus een slag van kaste te vormen. Gedeeltelijk gelukten zij daarin. In 1572 stichtten zij het « Broederschap der Romanisten, » waarvan niemand kon deelmaken, dan voor zooveel hij bewijzen kon, dat hij binnen Rome was geweest. Die onvaderlandsche vereeniging stelde zich onder de bescherming der heiligen Petrus en Paulus, en in de hoofdkerk kreeg zij haren altaar, in de Sacramentskapel. Behalve op

hare geregelde goddelijke diensten, noodigde zij ook jaarlijks al hare confraters op eenen overvloedigen feestdich. Zekere Elias de Bie was haar eerste Deken, en het is opmerkenswaardig, dat, gedurende de eerste vijf en twintig jaren van het bestaan der Romanisten, er in de lijsten der leden niet één naam voorkomt, die op een verdienstelijk kunstgewrocht is bewaard gebleven.

Alhoewel Marten de Vos Rome had gezien, toch maakte hij nooit deel van die zoogezegde Romanisten. De wijze man wist bij ondervinding, dat het, althans voor de jeugd, eene dwaasheid was, zoo overdreven fier te zijn op den kunsttocht in de Pauselijke Staten. Door onze meer bezadigde kunstenaars werd Marten de Vos daarom toch niet minder hoog geschat; want hij werd verkoren tot Deken onzer Sint Lucasgilde. Sedert het ontstaan der Hervorming had de Stad onze kunstenaars-vereeniging een harer schoonste voorrechten ontnomen, zonder dat dit groote opspraak schijnt te hebben geleden. In plaats van nog zelve hare Dekens, bij meerderheid van stemmen, te mogen kiezen, behield zij slechts het recht drie der geachtste leden voor te stellen, waaruit het Magistraat zelf er eenen tot Deken verheffen zou. De oudste ambtelijke benoeming eens Dekens, welke wij hebben kunnen ontdekken, luidt: « Op heden den V^{en} Octobris 1571 is bij Mijneheeren Borghmeesteren ende Schepenen gheordonneert Merten de Vos omme dit jeghenwoerdich jaere te wesen Deken van de Schilders of Sinte Lucasgulde, mits doende den behoorlijcken eedt daertoe staende. » ¹

Het volgende jaar werd Marten de Vos bevorderd tot

¹ Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1569-77.

Opper-Deken, en 1572 was een gewichtig jaar voor onze kunstenaars-vereeninging.

De stad Mechelen, waar Meester Michiel van Coxcyen eene gansche schaar van schilders opleidde, werd den 2ⁿ October van gemeld jaar geplunderd en uitgebrand door de Spaansche soudeniërs, welke gedurende twee dagen en nachten door de stad « liepen als razenden honden. » In dit nare oogenblik kozen veertig Mechelsche schilders met hun kroost de Scheldestad tot toevluchtsoord. Om een denkbeeld te geven van de schandige wijze, waarop zij waren uitgeschud, zal het volstaan te verklaren, dat, onder anderen, Jan Bol, de landschap-schilder, moedernaakt tot Antwerpen kwam gesnel, waar een kunstvriend hem het noodige schonk om zich te dekken. Daar de Mechelsche kunstenaars, ten gevolge dier uitplundering, allen doodarm en diep ongelukkig waren, zoo stelde de Opper-Deken de Vos in het bestuur der Schilders-Kamer voor, al deze rampzalige kunstmakkers « vrijhertich wt caritaten » hun vak te laten uitoefenen binnen Antwerpen. Sommige der Mechelaars werkten ten onzent tot anderhalf jaar later, en nooit werd daarom van hen, krachtens de verordening der Gilde, eenige bijdrage geëischt. De welstand onzer Sint Lucasgilde was nochtans niet zoo bloeiend. Wel waren hare inkomsten zeer aanzienlijk, doch ze werden toch immer overtroffen door de uitgaven voor feesten, versieringen en tooneelvoorstellingen, die ontzaglijk veel geld opslopten. Om den bodem der kas gedekt te kunnen houden, waren, op 24 Februari 1562, de inkomrechten dan ook verhoogd tot 26 gulden, waarvan er maar enkel 3 voor de armbus en 1 voor de kerk werden afgetrokken.

Sinds het midden der XVIe eeuw was het getal der

Antwerpsche schilders zeer aangegroeid. Guicciardini getuigt, dat er in Antwerpen alleen zooveel schilders waren, als in al de overige Nederlandsche Provinciën te zamen. In 1561 schatte men onze meester-schilders en plaatsnijders op ruim drie honderd. « De conste van schilderyen » was toen weer « eene treffelijcke saecke aengaende profijt ende eere. » Echter toch maar voor enkelen, die in het navolgen der Italianen nog buitengewoon talent toonden, of anderen, die verstandig genoeg waren om tot den eigen trant terug te keeren. De meeste onzer schilders, welke daartoe te zwak of nog te zeer verblind waren, konden maar geene koopers vinden voor hun bastaardwerk. Hunne schilderijen hoopten zich samen in hun werkhuis, en eindelijk smoorde het gebrek de stem van hun geweten; want verscheidene onzer kunstenaars begonnen de hand te leenen om valsche schilderijen in den handel te smokkelen. Dit misdadig werk werd op zoo groote schaal verricht, dat onze Sint Lucasgilde genoodzaakt werd het Magistraat voor oogen te leggen welk schandig bedrog er werd gepleegd in het uitventen van kunstwerk. Eenieder speelde nu koopman of schacheraar in tafereelen, en « vele heeren ende borgers werden daerdoor bedrogen, als coopen de schilderijen voor wercken van vermaerde en befaemde meesters, daer deselve maer en sijn naer eenige principale geconterfeyt. » De Wethouders verhoorden de klacht van het Gildebestuur. Op 3 October 1575, kondigden zij een besluit af, waarbij het, op verbeurte van 3 ponden Brabantsch, verboden was « winckelen te houden van eenige schilderijen, 't ware tafereelen op doeck oft ander, » indien men geen deel maakte der Sint Lucasgilde. Insgelijks was het niemand toegelaten schilderijen voor anderen te bestellen, die in het

geheim te mangelen of te verkoopen, of in het openbaar te veilen, ten ware men de stad voorgoed verliet of de verkoop bij sterfgeval geschiedde.

De algemeene markt of bestendige tentoonstelling van schilderijen bevond zich toen in de bovenste galerijen der Handelsborze. Op deze panden, zegt Guicciardini « staen met gelycke wydde seer groote overdeckte huysinghen, van alle zyden vol winckels, al t' samen geheeten de Schilderypandt; want daer besonderlyck allerleye schilderye verkocht wordt. »

Sedert 1540 verhuurde de Stad deze plaatsen aan onze kunstenaars, zooals blijkt uit den volgenden post harer rekening: « Item men heeft, bynnen desen jaere, ontfanghen van diversche persoonen, in hueren hebbende de stallen oft cramen gestaen boven opte galeryen van der Nyeuwer Borssen, omme schilderye ende alle anderen cleyne coopmanscapen te vercoopene. Na vuytwijsen der rekeningen bij Kerstyane Becx daer af den Rentmeesteren overgebracht in gescrifte, in als de somme van VII ponden XIX schellingen VI deniers. »

Onze schilders verlieten van toen af, de een na den anderen, den Onze-Lieve-Vrouwenpand, waar ze sinds 1460 met hunne kunstwaar hadden voorgestaan. Wanneer het laatste kraam ook ledig stond, besloot het kerkbestuur zinnen Pand af te slaan, en ter plaatse trok men in 1560 de Lange en de Korte Pandstraten.

Toen des Zondags, 4ⁿ November 1576, de plunderzieke soudeniers van Philips II, de Scheldestad teisterden met de Spaansche Furie, werden al de schilderijen ter Borze geroofd. Gelukkiglijk nog, dat de vlammen ze niet verteerden, zooals al de meesterstukken van ons stadhuis en ontelbare andere

tafereelen, die in de honderden afgebrande burgershuizen tot rook vergingen. De Spaansche Furie was zoo noodlottig als de beeldstormerij voor de Antwerpsche kunst. De schilder Bartholomeus de Momper, die de voornaamste koopman in schilderijen en de pachter van al de kunstkramen der Handelsborze was, vertoogde die ramp aan ons Magistraat. « Allen de cramen, » schreef hij, « zijn ganschelijck gesaccageert ! » Zelfs was zijn woonhuis ook geheel leeggeplunderd en tot zijne rekenboeken toe waren verdwenen. Te Half-Maart 1575 had hij den Schilderij-Pand der Borze nog gepacht voor 1258 gulden 's jaars ; maar, nu geene zijner onderhuurders het nog wagen dorst met kunststukken voor te komen staan, zoo was het hem ook onmogelijk zijn pachtgeld te betalen. Hij smeekte om van zijne verbintenis ontslagen te worden en wilde alsdan een nieuw pachttermijn ondernemen, doch tegen niet meer dan 400 gulden 's jaars. De Stad weigerde zijn verzoek in te willigen. Zij ontsloeg hem slechts van een half jaar pacht-huur en gelastte hem den vernielden Pand der Borze te herstellen en pogingen aan te wenden, om de andere kunst-verkooopers terug in hunne kramen te lokken. ¹ De Momper betaalde niet min dan 220 ponden 19 schellingen en 9 grooten Artois, eer de verbroken kramen weer waren ineen geklonken. ² Op 14 Januari 1577 vulde hij weer, als naar gewoonte, zeven der kramen met schilderijen ; maar, al stelde hij de andere « cremers ende schilders » voor, kosteloos te komen uitstellen, toch en dorsten zij het niet wagen. De Pand der Borze was ook niet veilig. Nu waren het niet meer de Spaansche, maar de Duitsche soldaten, die de plunderaars speelden. Op 17

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1569-77, fol. 177 v°.*

² *Rekening der stad Antwerpen, 1579, fol. 315 v°.*

Januari, slechts drie dagen nadat de Momper zijne kunstgewrochten had uitgekapt, braken zij de nieuwe deur der Borze, langs de westzijde, aan stukken, en roofden al wat ze konden, na den pachter en de pandbewakers te hebben mishandeld.¹

Al deze gewelddaden, waartegen geen recht was te vorderen, verlamden allen kunsthandel, en onze schilders verzonden hoe langer hoe dieper in ellende. Gelukkig schenen die rampen de laatste. Den 8ⁿ November 1576 was de Gentsche Bevrediging gesloten, waarbij alle gezindheden en geloofsbelijdenissen elkaar vrijheid van godsdienst en wederzijdsche bescherming waarborgden tegen de Spanjolen, die nu met alle ander krijgsgespuis uit de Nederlanden zouden verdreven worden. Den 1ⁿ Augustus 1577 werd ook het kasteel van Antwerpen den Spanjaarden ontruikt en aan de Staten overgeleverd. Die gewichtige gebeurtenis werd door Marten de Vos vereeuwigd in acht teekeningen, behelzende de Geschiedenis der overgaaf en slechting van het Kasteel van Antwerpen, die in plaat gebracht en met Fransche en Nederlandsche verzen werden uitgegeven door Peter Baltens.

De vredelievende burgers als Marten de Vos, vonden zich toch al spoedig in hunne hoop teleurgesteld. Ofschoon de algemeen gehate Spanjaard nu van den vaderlandschen bodem was verjaagd, toch keerde de rust en de welvaart niet terug. Tweespalt en godsdienstige onverdraagzaamheid hernamen er de bovenhand. Nu de Hervormers in alle raden en bestieren de zetels hadden beklommen, maakten hunne overdreven geloofsijveraars een ergerlijk misbruik van hunne tijdelijke macht. Onbesuisde predikanten verklaarden andermaal den

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1569-77, fol. 225 v°.*

oorlog aan den beeldendienst en ook ontnamen zij den Katholieken te Antwerpen zeven hunner schoonste tempels. Voor de kunst was dit nogmaals eene wezentlijke ramp. Onze laatste kunstschaten, die natuurlijk allen een godsdienstig karakter hadden, moesten daarbij uit de kerken verdwijnen, om in den vreemde verspreid, of ten onzent verdorven of vernietigd te worden.

Den 30ⁿ Maart 1581 stuurden de schrijnwerkers aan de Antwerpsche regeering een verhoog, waarbij ze oorlof vroegen om hunne vermaarde altaartafel van Quinten Matsijs in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk te mogen wegnemen. Als reden daarvoor gaven zij op, dat hunne nering sedert 1566 niet meer bloeide, en dat hun ambacht was vervallen tot eene armoede, die nog immer toenam, terwijl er in de toekomst luttel hoop op beterschap schemerde. Om hunne vereeniging uit den nood te helpen en tot lafenis hunner arme suppoosten, wilden zij het tafereel van den altaar nemen en tot geld maken. Zij beloofden dit ongehoord feit in stilte en bij het avondduister te verrichten, indien de Stad den koster maar last gaf om den tempel voor hen te openen. Het Magistraat, dat er eerst weinig bezwaar in vond, overhandigde het smeekschrift aan de commissie, die belast was met het beheer der geestelijke goederen; deze willigde het verzoek in: aangezien den Portugeezen, Genevoizen en andere Natiën reeds was toegestaan, ook al hunne kerkornementen, meubelen en misgewaad uit de kerken te halen. Op 12 April bevestigde de Stad deze beslissing, door de schrijnwerkersgilde te machtigen hare altaartafel uit de kerk te voeren; doch het moest gebeuren met alle stilte, opdat het geene wanorde zou verwekken. Onze kunstlievende bevolking moest dan toch wel veel belang stellen in het mees-

terstuk van den smid-schilder, dat men voor onlusten vreesde, wanneer het van den altaar verdwijnen zou. De schrijnwerkers poogden den kostbaren schat zoo bedekt mogelijk te ont-dragen, omdat zij het zondig voornemen koesterden hem te ruilen tegen het goud van den Spanjaard. Philips II, die voor zijne verzameling het kunstjuweel der van Eycken door Michiel van Coxcyen liet nabootsen, had nu ook zijne geheime onderhandelaars naar Antwerpen gestuurd, om het puikstuk van Meester Matsijs tot allen prijs aan te koopen. Ook Koningin Elisabeth van Engeland liet geene middelen onbe-proefd, om het beroemde gewrocht in haar bezit te krijgen. Zij bood er de verbazende som van 5,000 rozennobels (40,000 gulden) voor, en de volksoverlevering zegt ook, dat Hare Britsche Majesteit er zoo vele goudstukken wilde voor tellen, als er op de oppervlakte der drie paneelen konden worden naast elkaar gelegd.

Een dezer koopen ging toegeslagen en het pronkjuweel der Antwerpsche Schilderschool voor altoos uit het vaderland verdwijnen, toen Marten de Vos zich daar onverschrokken tegen opwierp. Eene kunstperel zoo beroemd en kostbaar voor zijne geboortestad verloren te laten gaan, dat kon hij niet verkroppen. Zoo dikwijls toch had hij in opgetogenheid gestaan voor het onovertroffen tafereel, dat wellicht eens de baak zou worden, die de Vlaamsche schildersjeugd terug op het goede spoor zou leiden. Hij, gewoonlijk zoo gelaten in al de wisselvalligheden welke de ontstuimige tijden aanvoerden, had nu rust noch duur, zoolang de altaartafel van Quinten in gevaar verkeerde. Zonder verwijl snelde hij tot alle personen van aanzien of invloed, en zoo bewerkte hij dat de Burgemeesteren, de Schepenen en zelfs de Breede-Raad beslisten, dat het tafereel der schrijnwerkers niet buiten

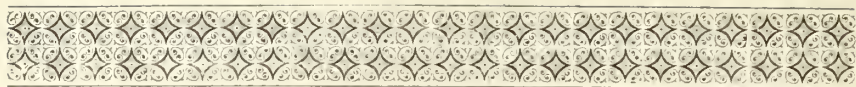
de stad mocht gaan en niet verkocht mocht worden zonder hunne voorkennis. Hoezeer het ook was aanbevolen niet ruchtbaar te maken, dat het tafereel der schrijnwerkers uit de kerk verdwenen was, toch had het loffelijk pogen van Marten de Vos het ieder doen kennen. De Dekens en Oudermans der zes Gezworen Gilden, en na hen ook alle Ambachten, eischten dezelfde gunsten als de schrijnwerkers. Zij verklaarden openhartig, dat zij al hunne tafereelen en andere sieraden wilden verkoopen, om met de opbrengst daarvan de herstelling te betalen hunner gildehuizen, welke tijdens de Spaansche Furie waren in asch gelegd. De regeering benoemde eene commissie, om zich desaangaande met de hoofden der Roomsche religie te verstaan. Het gevolg daarvan was, dat het stads-collegie, op 29 April 1581, een besluit deed afkondigen, waarbij het allen Gilden en Ambachten geoorloofd was hunne tafereelen uit Onze-Lieve-Vrouwenkerk weg te nemen. Zoo werden al de kunstschaten uit den tempel gelicht, en vele verdwenen voor immer, daar zij voor het buitenland werden aangekocht. Alleen de schrijnwerkers mochten het gewrocht van Matsijs niet in vreemde handen laten overgaan. Al de voorstellen tot verkoop werden hardnekkig door de Stad afgeslagen. Marten de Vos onderhandelde in tusschentijd, opdat de stedelijke regeering zelve de altaartafel zou aankopen. Ongelukkiglijk had men het geld al te dringend noodig om zich te bereiden tot den oorlog, waarmee Spanje zijne vrijgeworstelde Provinciën bedreigde. In afwachting dat men over den aankoop beslissen zou, had de Vos het tafereel al voorloopig op het stadhuis in bewaring doen brengen. Na lang zoeken, werd er een middel gevonden, om, zelfs zonder klinkende munt, het puikstuk tot stadseigendom

te maken. Op 15 Maart 1582¹ gaf het Magistraat aan de Gilde der schrijnwerkers een huis der geestelijke goederen, genaamd « Sint Jan in Pathmos » in de Onze-Lieve-Vrouwenkerkhofstraat, in verwisseling der « schilderije ende tafele genaempt Sint Janstafereel, om tselve op de stadthuys alhier te stellen, mits de groote excellentheyt ende konste van den selven stucken. » Aldus redde de Geuzenregeering dit godsdienstig meesterwerk van onzen grootsten schilder. Bij den lof, dien wij haar hier toezwaaien, moeten wij echter ook het verwijt voegen, dat zij toeliet aan dit eigenaardig puikgewrocht eene ware kunstschenis te plegen. Zij gedoogde, dat men het oude kunststuk zijnen oorspronkelijken vorm ontnam, waardoor het erg beschadigd en met bijschilderingen werd ont sierd.² Van ogivaal, als de altaartafel was, werd zij gansch vierkant gemaakt, om in de « groote sallette of Staten-Kamer » van het stadhuis te kunnen worden tentoongesteld. De kunstenaar, welke aan die onteering der oude tafereelen de hand leende, was de Mechelsche Meester Michiel van Coxcyen. Hij ontving van stadswege 36 ponden Artois, om de aange timmerde hoeken met lucht, wapenschilden en rozen te beschilderen. Daarna werd het meesterstuk van den ouden Matsijs toch weer ten uiterste verzorgd en met allen eerbied bewaard. Het werd in prachtige lijsten geklonken, die door den schilder Nicolaas Doens waren verguld en gestoffeerd. Om het tegen bestuiven te hoeden, hing men er groen zijden gordijnen voor, die met ringen op ijzeren gaarden openschoven.³

¹ Karel van Mander stelt dezen koop in 1577, Daniel Papebrochius in 1580. Beiden verkeerden in dwaling.

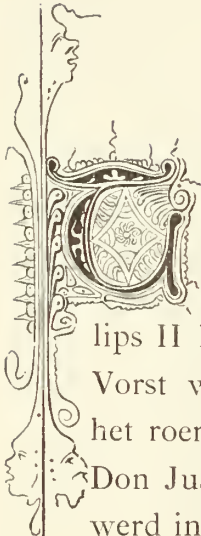
² Zie de nota op bladzijde 62.

³ De geraadpleegde bronnen voor het beschrijven der lotgevallen van het meesterstuk van Quinten Matsijs zijn : *Collegiale aktenboek der Antwerpsche Tresorij, 1580-82; Rekeningen der herstelling van het afgebrand Stadhuis van Antwerpen, 1579-83; Requestboek der stad Antwerpen, 1581 en 1582; losse stukken, enz.*

XII

MARTEN DE VOS

e dien tijde hield men een land zonder gekroond opperhoofd nog voor een onwettig bestaande muitersnest. Daar ons vrijgevochten volk Philips II had afgezworen, moest er dus wel een andere Vorst worden uitgeroepen, die, ten minste in schijn, het roer van ons Staatsschip bestieren zou. Nadat ook Don Juan als vijand van den lande was verklaard, werd in 1577 het beheer der Nederlanden den Oostenrijkschen Aartshertog Matthias opgedragen, terwijl eigenlijk de Prins van Oranje de bewindsteugels in handen hield. Matthias was een jong en onervaren ridder, welke dus bijzonder geschikt was, om als werktuig te dienen van den wakkeren Staatsman Willem den Zwijger. Spanje betwistte ons nochtans onze onafhankelijkheid zoo hardnekkig, dat het geraadzaam werd uit te zien naar eenen Landheer, die ons meteenen een kloek bondgenootschap verschafte tegen den dreigenden Kastiljaan. Toen ten laatste de schrandere Veldheer Farneze aan het hoofd zijner keurbenden tot onder Antwerpens wal-

len doordrong, diende er, zonder langer verwijl, hulp uit den vreemde op te dagen. Willem de Zwijger sloeg zijnen arends- blik in Europa rond. Op de oogenblikkelijke krachtdadige ondersteuning van het machtige protestantsche Engeland mocht toen nog luttel gerekend worden. Daarom zou hij pogen het krijgshaftige Frankrijk voor ons gemeenebest in de bres te doen springen. Ons volk nochtans mistrouwde deze Natie, welke zich jegens Vlaanderen zoo dikwijls meinedig gedroeg. Maar het gerucht liep, dat François de Valois, de broeder van Frankrijks Koning, beter gekend onder den naam van Hertog van Anjou en Alençon, in huwelijk ging treden met de Koningin van Engeland, ' en met dezen Prins het Hertogschap van Brabant op te dragen, verzekerde Nederland zich derhalve de ongeveinsde bescherming zijner noord- en zuiderburen. De argelooze Matthias werd bijgevolg afgedankt, maar met zoo veel omzichtige beleefdheid, dat hij er niet eens om gebelgd was. In tegenwoordigheid der Prin- cesse van Oranje en vele groote Heeren, nam hij, den 27ⁿ October 1581, op het stadhuis van Antwerpen, zijne « schey- demaeltijd » en onze Markgraaf Simon van den Werve met den Ambtman Jan van Stralen deden hem uitgeleide naar Duitschland.

Op Vrijdag 19ⁿ Februari 1582 deed de Fransche Prins te Antwerpen zijne blijde intrede als Hertog van Brabant. Des morgens tusschen 9 en 10 uren landde hij aan op het Kiel.

¹ Eene bepaalde, doch valsehe tijding, betreffende dit huwelijk, werd te Antwerpen ontvangen. De volgende post der stadsrekening van 1581-82 bewijst zulks : « Boudewijn de Gonde, soldaet van Sijne Exeellentie, de somme van twelf ponden Artois, voor 't port van sekere brieven van advertisemente van 't houwelyek tusschen den Hertoge van Anjou ende de Coninginne van Engeland, volgende d'aete Collegiaal in date prima Decembris Anno LXXXI, ordonnantie ende quitantie XII lb.

waar Oranje, de Staten en het Antwerpsche Magistraat hem verwelkomden. Nadat hem onze rechten en privilegiën waren voorgelezen, legde hij den eed af, en vervolgens trok hij naar Sint Jorispoorte, waar de Maagd van Antwerpen hem de stadssleutels aanbod op eene gouden schotel. Al onze Wethouderen en hooge Ambtenaars gingen hem vooraf, in voorgeschreven orde en in opzettelijk daartoe vervaardigde tabbaarden. Boven het hoofd van den nieuwen Hertog van Brabant werd een goudlakenen « dorsselet » of verhemelte gedragen, dat hem door de Stad was aangeboden. Honderden burgers in feestdosch en te paard reden den Prins tegemoet, met de vierduizend gewapende gildebroeders en de vier kornetten Antwerpsche ruiters. De trotsche Franschman was omringd van eenen ganschen zwerm ridders, hovelingen en lijfwachten in maar weinig bevallige kleederen, doch die niettemin allen om ter fierste het hoofd opstaken, toen zij in Antwerpens rijk opgesmukte straten verschenen.

Voor dezen bijzonder luisterrijken opschik der stad, had het Magistraat eenen algemeenen oproep gedaan en prijzen uitgelooft voor de schoonste versieringen der openbare plaatsen en huizen der Gilden en Ambachten. Bovendien waren de beide stadsschilders Peter Leys en Hans Vredeman de Vrieze belast met de ambtelijke opluistering der straten en bijzondere gebouwen. Zij betaalden den schilderen 968 ponden 19 schellingen en 6 deniers, voor het malen aan de « spektakels, archentriumphale, wapenen, pillaren, lijsten, wagens ende andere ciraten. » De beeldsnijders ontvingen daarvoor ook 148 ponden 10 schellingen, en Wouter van Elsmer kreeg nog 36 ponden voor het beitelen van een Zeepaard, dat in den Ommegang mee zou worden rondgevoerd, met Por-

tunus, god der zeehavens, Neptunus op den Walvisch, den Olifant met Fortuna op den rug, Antigonus met dansende Reuskens om zich heen, het Handelsschip en eenen ganschen sleep van wagens met zinnebeeldige voorstellingen.

Het Magistraat had ook de schoolmeesters dringend verzocht al de leerlingen te laten volgen, die Hans de Vrieze zou uitkiezen, om ze op de praalbogen, tooneelen en zegewagens te stellen als « personagiën. » Ook onze Violieren sloegen een tooneel op en ontvingen daarvoor van stadswege 150 gulden. De schilder Peter Custodis, alias Baltens, bemaalde het « spectakele » der Goudbloem, en Crispiaan van den Broeck schilderde de stellage van den Olijftak, die op de Meir, aan den hoek der Clarastraat, was opgetimmerd. Aan de Graanmarkt hingen, onder den wijzer van den Tapissierspand, ¹ de zeven voet hoge wapens zijner Hoogheid naast die der zeventien Nederlandsche Provinciën. Zij waren allen samen verbonden met « festoenen naer der antycken aert, soo de Romeynen pleghen, seer schoon gheschildert ende ghechiert. » Daarbij las men er deze zonderlinge dubbelrijmen :

De cracht der sonnen, die tquaet verdwijnen doet,
Verschijne ons tot vrede in onsen daghen,
Opdat Sijne Hoocheyt, sonder pijnen, moet
Het Lant regeren, naer Gods behaghen;
Soo sal Belgica weder de croone draghen.

Toen François de Valois onder het gebrom der klokken, het losdonderen der kanonnen en het knallen van twintig duizend musketten zijnen triomfalen intocht deed, stonden al de « personagiën » op hunne plaats op de hooge gevaarten, prachtig getooid in de « kleeren ende kostelijke ornamen-

¹ Thaus de Fransche Schouwburg.

ten, - die de stad in leen vroeg aan de « goede borgeren, welke dertijts in eenige publique spelen ende commedie hebben geacommodeert den jongeren. - De vijftien stadsspeellieden, getooid met armozijnen hoeden en half wit en roode sluiers, snelden beurtelings van de stellagie der Meirebrug naar die van Sint Janspoorte, en dan weer boven den ingang der Sint Michielsabdij, om overal den Hertog te vereeren met het spelen op hunne - schalmeyen, cornetten ende auboyen. -

Bij zooveel hulde, den nieuwen Landheer bewezen, bood de Maagd van Antwerpen hem nog eene gouden burcht, ¹ in eene prachtig vergulde « custodie. - Zijne twee geheimschrijvers ontvingen twee zilveren bekkens, twee zilveren lampetten, zes zilveren schalen, drie zilveren zoutvaten en achttien zilveren lepels. Met de gouden burcht kostte al dit drijfwerk niet min dan 10,417 ponden en 19 schellingen Artois. Bovendien begiftigde de Stad Zijne Hoogheid nog met « eenen coetswagen - behangen met fluweel, damast, karmozijn, gouden breinaad, franjes, koorden, en bespannen met twee prachtpaarden van 324 ponden Artois. De Staten gaven hem van hunnen kant nog 100,000 gulden en dan nog voor 50,000 gulden zilveren broodjes in zilveren mandekens.

En toch was de Franschman niet erkentelijk; integendeel, hij werd meineedig. Ofschoon hij hier met de hervormers was aangespannen, toch was hij met ziel en zinnen den Roomschen godsdienst toegedaan. Met leede oogen zag hij, hoe het protestantisme het katholicisme overvleugelde. Tevens stuitte het hem tegen de hooghartige borst, dat het Nederlandsche volk zoo vrij en onathankelijk bleef. Die staat van zaken werd

¹ Dit kostbaar pronkjuweel der drijfkunst werd vervaardigd door den Antwerpschen goudsmid Mattheus Valk. Zie de *Bekening der stad Antwerpen, 1582.*

bedenklijk voor de alleenheersching, en daarom diende de volksmacht gebroken. Terwijl hij met onze regeering de beste verstandhouding hield, besloot hij Antwerpen als een roover heimelijk te bespringen en het door geweld der wapenen te onderdrukken. Om een gedeelte der misnoegde bevolking langs zijne zijde te lokken, opende hij, tegen dank der Calvinistische regeering, de Sint Michielskerk, om daar weer openbaarlijk de Roomsche misse te laten lezen. Dit verwekte betreuenswaardige opschuddingen tusschen de bevolking; maar juist dat beloofde de onderneming van den Franschman met goeden uitslag te zullen bekronen. Voorzichtigheidshalve had Antwerpen Alençons troepen buiten zijne wallen gehouden; maar, terwijl het daarbinnen vólop aan 't gisten was, trok hij zijne krijgsmacht in Borgerhout te zamen. Op 17 Januari 1583 besloot hij de kans te wagen om de stad bij verrassing te overrompelen. Korts na den middag sprong de Hertog in den zadel, en doorkruiste de stad met eenige hovelingen en lijftrawanten, om, zoo hij voorgaf, zijn volk buiten te gaan monsteren. Zonder argwaan opende men hem met alle eerbewijzing de Kipdorppoort; maar, nauwelijks op de brug, wendde hij zich verraderlijk om, en stortte met heel zijn heir de stad binnen onder den kreet: « *Ville gagnée! Vive la Messe! Tue! Tue!* » De poortwacht werd afgemaakt en alwie zich niet redde door de vlucht, werd neergeveld door de lange speren der geharnaste ruiters, welke ongehinderd voortrotsten tot aan onze Handelsborze. De stormklok viel aan het luiden; het alarmgeroffel der trommen ratelde in al de straten het « te wapen! » en de weerbare mannen uit alle standen, zoo behouders als hervormers, kwamen toegesneld met hellebaarden, sprieten, bijlen, rapieren, musketten en roeren. De moedigsten vielen in de

eerste gelederen, maar andere dapperen sprongen onverschrokken in hunne plaats. Het moordstaal knarste verschrikkelijk; de kogels snorden akelig fluitend naar hun doel. Waar het lood ontbrak, knauwde men geld tot kogels. De bakker Hans de Ridder¹ kwam recht van zijnen oven uit den kelder gesneld, sprong modernaakt op het paard eens gevallen Franschmans en sloeg met zijn schietspaan de gepantserde ridders van de steigerende rossen. Van gevels en uit zoldervensters regende het dakpannen, tichels en huisraad. Tegen zoo hardnekkig eenen aanval was de laffe vijand niet in staat zich te verweren. Hij zelf was nu verrast door al die heldhaftige burgers, welke hem onweerstaanbaar naar de poort drongen. Eensklaps kozen eenige lafaards het hazenpad, en de moed ontzong aan al de Fransche helden. Zij ijlden verward dooreen en zochten allen tegelijk door de enge Kipdorppoort te ontsnappen. Zij drongen en stieten elkaar ten gronde en verpletterden zich onderling, zoodat de lijken van krijgers en paarden, weldra opeengestapeld tot tegen het welfsel der poort, allen doortocht versperden. Zij, die nog achterbleven, beklauterden de wallen en sprongen in volle wapenrusting in de vest, waar zij deerlijk vermoorden.

Die zegepraal der Antwerpsche burgerij was groot en schitterend; doch de Franschen wroken zich laaghartig. Volgens het algemeen gevoelen waren zij het, die, op 23 Februari daarna, onze prachtige Handelsborze in brand staken, zoodat al de schilderijen, welke daar weer op de kramen stonden, door de onbluschbare vlammen werden verteerd.

¹ Voor de eerste maal maken wij hier den naam bekend van den bakker wiens heldenfeit ons Antwerpsch volk zoo levendig in het geheugen is gebleven. Wij vonden dien naam in een vertoog van den moedigen bakker, welke op 21 Maart 1583 aan ons Magistraat klaagde, dat anderen hem hun aandeel betwisten in het paard, dat hij alleen buitmaakte. Zie: *Requestboek der stad Antwerpen, 1583, vol. I, fol. 245.*

De Dekens der Sint Lucasgilde en Bartholomeus de Momper, de pandmeester der Borze, klaagden op 26 Februari dit schrikkelijk ongeval bij de stedelijke regeering aan. Bartholomeus de Momper voegde erbij, dat hij nu sinds achttien jaren den Pand der Borze in pacht had, en het hem thans voor de eerste maal gansch onmogelijk was de 1337 gulden 10 stuivers te betalen, die hij voor den termijn der drie laatste jaren schuldig was. De noodlottige brand had niet alleen zijne boeken en andere bescheiden, maar ook in waar en geld voor 3,000 Rijnsche gulden verslonden. Onze schilders jammerden, dat ze, tot hun groot verlies en verdriet, nu geene plaats en wisten om met hunne schilderijen weer voor te staan, en aldus de groote schade, met Gods gracie, te dekken, en voor vrouw en kinderen den kost te winnen. In afwachting dat de verbrande Borze zou hersteld worden, vroegen ze gebruik te mogen maken van den Pand der verjaagde Lieve-Vrouwenbroeders, in de Huidevettersstraat, welke toch ledig stond. De Wethouders meenden eerst, dat de Engelsche Pand daartoe beter geschikt was; doch, toen de trossiers en de rentmeester hen van het tegendeel hadden overtuigd, eindigden zij toch met op 28 Februari den verlangden Pand toe te kennen, tot de afgebrande Borze zou heropge maakt zijn. Nauwelijks hadden onze schilders van de nieuwe uitstalplaats bezit genomen, of de gedeputeerden der Confessie van Augsburg beklagden zich daarover bitter bij de regeering. Zij eischten den Pand terug, daar zij hem noodig hadden om er hunne dooden te begraven. Het Magistraat liet nochtans de zaak onbeslist, tot de Borze hersteld was en onze kunstenaars er weer bezit konden van nemen bij den aanvang van het jaar 1584. De nering ging er toen eventwel zoo slecht en de

Pand was zoo zeer verloopen, dat men de vroegere tentoonstellers moest teruglokken, met de belofte van gedurende twee jaren geen marktgeld te moeten betalen. ¹

De kunst kwijnde ook volslagen, bij gebrek aan ondersteuning. De Antwerpsche regeering nochtans behandelde onze schilders in verre na niet stiefmoederlijk. Hoe dringend zij ook behoefte had aan geld om de onvermijdelijke oorlogskosten te bestrijden, toch ontsloeg zij, op verzoek der Sint Lucasgilde, alle schilderijen in olie- of waterverve van den vijfden penning, welke toen geheven werd op alle uitgaande koopmanschappen. Maar het belette niet, dat velen onzer kunstenaars de moed ontbrak om het palet te bereiden voor gewrochten, die toch onverkocht op den ezel bleven pronken. Er waren zelfs verscheidene vrijmeesters, die « mits den quaden tijt vertrocken » en er gloorde in de sombere toekomst geen enkel sprankeltje hoop op beterschap !

De gewichtige gebeurtenissen volgden elkander snel op. Nauwelijks was de Hertog van Alençon verdreven, of de Prins van Parma sloeg zijne beruchte schipbrug over onze Schelde en sneed ons zoo alle gemeenschap af met het overige der wereld. Terwijl wij aldus in het nauw waren gebracht, viel Oranje, die ons redden moest, door den kogel van den koninklijken muichelmoorder. Frans Francken had vroeger den Prins naar het leven gemaakt. Daar de Zwijger den vaderlande nu zoo snood ontnomen was, kocht de Stad, voor 40 ponden, « het conterfeytsel van Sijne Excellencie hooger memoriën, » om in hare Staten-Kamer te worden tentoongesteld. In de stad zelve bracht de verpletterende tijding van 's Prinsen

¹ *Request der stad Antwerpen, 1582-83, fol. 200, 218 v°, 260 v° en 1583-84, fol. 249.*

moord vertwijfeling en oproer. Met den heldenmoed der wanhoop poogden de belegerden den gordel te verbreken, waarin Farneze de Scheldestad verstikte. Doch onze zwakke krijgsmacht vermocht niets tegen den schrandersten Veldheer en het onverschrokkenste leger van Europa. De toestand werd hoe langer hoe hachelijker, en ten laatste was Antwerpen door hongersnood en muiterij gedwongen zich terug aan Spanje over te leveren.

Den 27ⁿ Augustus 1585 deed de overwinnaar Alexander Farneze, met een adellijk gevolg, drie vaandelen ruiters en twintig vaandelen voetgangers zijne intrede binnen Antwerpen. Alweer grepen er te dier gelegenheid luisterrijke feesten plaats. Het voornaamste voor de kunst was, dat Marten de Vos het afbeeldsel moest malen van den zegevierenden Veldheer, hetwelk gehangen werd in de Staten-Kamer, waar het portret van Willem van Oranje natuurlijk verdween.

Nu onze stad met gaansch Zuid-Nederland terug onder het Spaansche juk was gebracht, werd de Roomsche godsdienst hernomen en al zijne tempels in den vorigen luister hersteld.

Een artikel van het verzoeningsverdrag met Spanje vernietigde al de onteigeningen, tijdens den opstand gepleegd. Zoo kwam de Kerk weer ineens in bezit van al hare goederen, en kreeg al de kunststukken weder, welke men nog achterhalen kon. Onze schrijnwerkersgilde was daardoor het meest van al, ja dubbel gestraft voor haar verschacheren der prachtige altaartafel van Meester Matsijs. Het huis, dat zij voor dit gewrocht ontvangen had, werd nu aan de geestelijkheid teruggegeven, en het tafereel bleef niettemin op het stadhuis tepronkgesteld.

Na lang aarzelen en talmen waagden het onze ambachtslieden hun altaarstuk terug te vragen; doch de stedelijke regeering was geenszins geneigd om dit verzoek in te willigen. Daar nochtans ook de geestelijkheid erop aandrong om het meesterlijk gewrocht terug in haren tempel te hebben, werd het moeielijk langer aan dien eisch te wederstaan. Op 3 Januari 1589 besliste het Magistraat, dat de altaar der Besnijdeniskoor voortaan stadsaltaar zou wezen, en dat het « beelt van d'afdoening van het H. Kruys, gemaect bij den ouden Meester Quintijn, - er zou worden naar overgebracht, « indien men bevindt tzelve beelt transportabel te wesen. » Het Broederschap der Besnijdenis gelastte zich met deze gewichtige overvoering, en de beeldsnijder Otmaar van Ommen stelde de paneelen in nieuwe omlijsting, gelijk hij met al de andere schilderijen deed, welke in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk werden teruggebracht. Ambrosius Francken maalde daarna « in den voet van het tafereel, geschildert bij de hand van den ouden Meester Quinten, twee panneelkens van wit ende zwert, wesende d'eene den Kersnacht ende d'ander de Besnijdenisse. - ¹

Nu de schrijnwerkers hunne altaartafel voor goed zagen ontsnappen, spanden zij andermaal pogingen in, om er ten minste eene behoorlijke vergoeding voor te bekomen. De Stad, die eigenlijk toch hare ambachtsgezellen niet rechtstreeks wilde tekortdoen, kende hun op 19 December 1589 drie renten op huizen toe, en schonk hun tevens in Onze-Lieve-Vrouwenkerk eene nieuwe kapel, met een altaar en tafereel, de Boodschap van Maria. Ook dit kunststuk werd hun

¹ *Bekening der stad Antwerpen, 1593, fol. 257 v°.*

ten jare 1620 terug ontnomen, door de Rederijkkamer de Goudbloem, wier eigendom het was; maar ter vergoeding ontvingen onze schrijnwerkers alsdan van stadswege 500 gulden, om eene nieuwe altaartafel te laten vervaardigen. ¹

Onze Sint Lucasgilde had de regeering der Staatschen al te opentlijk genegenheid getoond, dan dat zij daarvoor thans niet zou moeten boeten. Zoodra waren de Spaanschgezinden niet terug aan het bewind, of het jaarlijksch hulpgeld van 3 ponden Brabantsch, dat haar sinds 1490 verleend was, werd ingetrokken. Vele der bestuurleden onzer Schilders-Kamer stonden nog al te slecht aangeteekend bij de nieuwe regeering, om reeds te durven klagen, over die ongehoorde benadeeling. Van den nood eene deugd makend, begon onze Sint Lucasgilde hare uitgaven dan maar in te krimpen. In Juli 1586 verhuisde zij van haar prachtig lokaal op de Meir naar hare oude kamer op de Groote Markt. Daar betaalde zij toen niet meer dan 78 gulden voor een jaar huur.

Ten einde de nieuwe heerschende gezindheid te behagen, maakten onze schilders in 1586 twee prachtige toortsen, om daarmee hunne vereeniging te vertegenwoordigen in de processïën, die weer in al hunnen vorigen luister door Antwerpens straten togen. Tevens begon zij in 1588 ook eindelijk haren altaar te herstellen, en, « soo met metsen als houdtwerck, » betaalde zij daarvoor 69 gulden. De Apostels werden op nieuw in de nissen der kapel geschilderd, de afsluiting of tuin met sieraden verfraaid en drie koperen kandelaars, bene-

¹ *Collegiaal Aktenboek der Antwerpsche Tresorij, 1588-93; Stadsprotocollen, vol. X, fol. 134 v° tot 136; Schepenbrief van 19 December 1589 in de Privilègie com. C. o. 368²; Requestboek der stad Antwerpen, 1589 en 1620; Collegiaal Aktenboek van Antwerpen, 1619-20.*

vens een armozijnen kleed, aangekocht voor den altaar. Daarop werd er toen ook een groot paneel geplaatst, om als altaarstuk der Sint Lucasgilde bemaald te worden; doch tien jaren later stond het daar nog immer te drogen, zonder dat het door een penseel was aangeraakt.

Wanneer alles dus weer naar ouder gewoonte heringericht, en het bestuur der Schilders-Kamer gansch vervangen was, ten gevolge der jaarlijksche nieuwe benoemingen, zonden onze Violieren, op 29 November 1591, een smeekschrift in, om het hulpgeld terug te bekomen. Zij beweerden dat zij hunne Kamer altoos goed hadden onderhouden, evenals hunne kapel in de kerk, wat verscheidene heeren van het Magistraat konden getuigen. Er werd een onderzoek geopend of de Sint Lucasgilde ook wel de noodige goddelijke diensten liet verrichten. Daaruit bleek, dat de schilders inderdaad « henne Capelle nyet alleenlijk wel geciert ende oock met eenen loffelijcken back op hennen outhaer gestoffeert hebben, maer dat zij oock daerenboven hennen ordinarisen dienst van de missen zijn celebrerende, gelijk zij oock op Sinte Lucasdage } lestleden een zeer solenele misse hebben doen zingen. » Bijgevolg was de katholieke regeering weer over hen tevreden, en het jaarlijksch hulpgeld werd hun opnieuw uitgekeerd.¹

Alhoewel onze kunstenaars nu gansch tot de heerschende gezindheid waren wedergekeerd, toch ging hunne nering daarom niet beter. Bartholomeus de Momper, die voortdurend den Pand der Borze in huur had tegen 200 gulden 's jaars, klaagde den 7ⁿ Augustus 1595, dat er slechts acht

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1591-92, fol. 159; Requestboek der Antwerpsche Tresorij, 1582-95, fol. 195.*

kramen met kunstvoorwerpen waren voorzien, en dat hij zelf, met nog enkel drie andere schilders, er hunne tafereelen uitstalden. Hij vroeg derhalve voor een gedeelte van het pachtgeld verschoond te blijven. Wanneer hij in 1597 overleden was, jammerde zijne weduwe, dat het hem niet mogelijk was geweest de achterstallige pachtschulden te vereffenen, aangezien hij, uit oorzaak van den slechten tijd, aan het voortverhuren van den Schilderspand nog had toegelegd.

Toen op 14 Juni 1594 de Aartshertog Ernest van Oostenrijk, als Gouverneur der Nederlanden, binnen Antwerpen kwam, was er, ten minste tijdelijk, werk in overvloed voor onze kunstenaars. Deze plechtigheid, de eerste welke na het beheer der Staatschen in de Scheldestad gevierd werd, moest zelfs de trotsche inkomst van Alençon in pracht en luister overtreffen. Den volke moest getoond worden, dat, met de onderwerping aan de Spaansche heerschappij, niet enkel de vrede, maar ook de bedrijvigheid en de rijkdom was weer-gekeerd. Hoe zeer Antwerpen ook was uitgeput en zijn handel en nijverheid slabbakten, toch mocht er op geen geld worden gezien, om de oogden te verblinden, en de regeering deed eenen algemeenen oproep om eenieder aan te sporen Antwerpen weer doen voor te komen als de eerste kunststad van Europa.

Marten de Vos, bijgestaan door Ambrosius Francken, « concipiëerde ende bewierp al de inventiën van stellagiën, arckentriomphael, theaters, ende andere cyraten » voor deze opluistering der Scheldestad bij de intrede van den nieuwen Landvoogd. Onze beide schilders verklaarden zulks zelve in hun vertoog aan het Magistraat, en zij ontvingen voor dit hoofdwerk eene vergoeding van 68 ponden Artois. Naar hunne schetsen moesten al de versieringen worden uitgevoerd

door onze voornaamste schilders, voor welke de werken openbaarlijk werden aanbesteed. In het belang der kunstgeschiedenis zullen wij hier toonen, hoe en aan welke prijzen deze aanbesteding geschiedde. Wij doen zulks met destemeer genoegen, daar wij tevens de uitvoerders kunnen doen kennen van al de bijzonderste pronkstukken, welke in plaat zijn bewaard gebleven, in de beschrijving der ontvangst van den Landvoogd Ernest, door den stadssecretaris Jan Boghe. ¹

Een Trophaea of poort van krijgstuig, met twee engelen boven, die het gekroond wapen des Aartshertogen en de bla-zoenen van Brabant en Antwerpen hielden, moest bij het Sint Michielsklooster worden opgericht. Zooals al de andere versieringen moest ook deze in olieverf geschilderd zijn. De aannemers stelden daarvoor hunne prijzen als volgt :

Artus van Uden	300 gulden
Jaspar Sanders	180 -
Joos de Momper	150 -
Tobias van Haecht	138 -

Bijgevolg mocht deze laatste het werk vervaardigen, daar hij er den geringsten prijs voor eischte.

Bij de aanbesteding van het Theater voor de Groote Markt, waarin zinnebeeldige figuren moesten pronken, werd den minsten inzetter op voorhand 8 gulden toegezegd.

De uitslag was :

Artus van Uden	400 gulden
Hans Jorens	375 -
Adam van Noort	360 -
Joos de Momper	350 -

¹ De titel van dit werk luidt : *Descriptio publicae gratulationis, spectaculorum et ludorum, in adventu sereniss. principis Ernesti archiducis Austriae... Omnia a Joanne Bochio S. P. Q. A. a secretis conscripta. Antverpiae ex officina Plantiniana. M.D.XCV.*

Daarna werd dit werk nog gemijnd en de eerste inroeper was Adam van Noort aan 300 gulden.

Voor het Tooneel aan den Driehoek waren de aanbieders :

Hans Jorens	800 gulden
Joos de Momper	200 „
Artus van Uden	200 „
Jeroom van Vissenaken	175 „

Als minste inzetter kreeg de laatste 5 gulden, doch Artus van Uden mijnde de bestelling aan 150 gulden.

Eene Schilderij en Stelling, te plaatsen op de Meir, bij de Clarastraat, werd aldus aanbesteed :

Geraard Schoof	300 gulden
Joos de Momper	168 „

De laatste ontving 6 gulden als minste prijssteller, doch het werk werd nog gemijnd aan 150 gulden door Jeroom van Vissenaken.

Eventwel verstonden zich onze kunstenaars toch desaan- gaande naar behooren. De Trophaea, onder andere, die Tobias van Haecht op zich nam te schilderen, werd nochtans uitgevoerd met medewerking van Joos de Momper en Adam van Noort, waarom men het loon van 138 gulden te zamen deelde. Dezelfde drie kunstenaars ontvingen ook te zamen 240 gulden voor het schilderen, vergulden en verzilveren van verscheidene stukken, het teekenen van patronen en bijvoegsels aan het door hen gemaalde Theater. Frans Francken, die naar Brussel was gereisd, om zijne Majesteit, de Infante, den Prins van Spanje en den Aartshertog Ernest naar het leven « uyt te trecken, » schilderde, met verscheidene andere

kunstenaars, deze portretten op groote schaal. Toen David Rijckaert die beeltenissen met gulden omlijstingen had versierd, werden ze op den hoek der Koepoortstraat tentoongesteld. De Maagdekenswagen, die tegenover den ingang der Sint Jorispoort stond, was bemaald door David Remeeus. De gebroeders Frans en Ambrosius Francken schilderden, op eenen grooten doek, twee engelen, welke eene kroon vasthielden. Cornelis Floris ¹ en Joos de Momper ontvingen nog 200 gulden voor het bemalen der poorten en schutsels van het tornooigestel op de Meir, dat zij opluisterden met kinderkens, loofwerk en fruiten. Deze beide kunstenaars schetsten ook al de praalwerken op kleine schaal, om gesneden te worden door Peter van der Bocht, voor gemeld feestalbum van Jan Boghe. Daar dit werk eene beschrijving geeft van al de versieringen, denken wij het overbodig er hier verder over uit te weiden. Enkel willen wij nog verklaren, dat de Wijkmeesters en Kapiteins der burgerlijke wacht, elk uit hun kwartier, meisjes van tien tot veertien jaar bezorgden, om op de stellagiën en tooneelen te pronken. Al deze kinderen, en ook vele mannen, die zich tot het voorstellen van personagiën aanboden, werden getooid en gekleed volgens „gedrukte beeldekens” welke geleverd waren door Philips Galle en de weduwe van Jeroom Cocx. ²

Marten de Vos, die al de aangehaalde praalschilderingen wel ontworpen, doch niet mee uitgevoerd had, ontbrak het toch niet aan bestellingen. De gewrochten, die hij het geluk

¹ Hij was de zoon van den beeldsnijder-bouwmeester Cornelis Floris. Met de overige hier genoemde schilders zullen wij verder ook kennismaken.

² Zie voor al de gegeven bijzonderheden over de intrede van den Aartshertog Ernest van Oostenrijk de losse bescheiden der bundels: *Blijde inkomsten en Huldigen*, benevens de *Collegiale Aktenboeken*, *Requestboeken* en *Rekeningen der stad Antwerpen*.

had te mogen vervaardigen, waren van veel ernstigeren aard en prijken thans nog in onze tempels en in ons museum. Hetzelfde jaar der intrede van den nieuwen Landvoogd Ernest, leverde Marten de Vos de eigenaardige Antonius Tentatie, voor het Sint Antoniusaltaar der hoofdkerk, en in 1601 schilderde hij nog een zijner prachtigste werken in de altaartafel der Antwerpsche Munters, die thans ook in ons museum hangt. Het middenpaneel verbeeldt de Penning van Cesar, de luiken de Tolpenning en de Penning der Weduwe, en hunne keerzijden Abraham te Hebron. Zelfs arbeidde hij altoos voort met den eigensten scherpen blik en vaste hand tot zijn levensdraad bijna geheel was afgesponnen. In 1602 voltrok hij nog, voor den altaar onzer Sint Lucasgilde, het groot tafereel : Sint Lucas het portret malende der Moeder Gods,¹ dat hij kosteloos schonk aan zijne kunstmakers. In Sint Lucas stelde hij zich zelven voor, en de Maagd Maria is zijne schoone blonde gade. Het hoofd van onzen schilder is kalm en waardig. Ofschoon hij doorgaans eenen vollen weelderigen baard droeg, zoo heeft hij zich hier nu toch baardeloos voorgesteld. Van Mander, welke de Vos met levenden lijve gezien heeft, noemt hem « een seer statigh, groot en swaerlijvigh man. » Zijne bevallige echtgenootte moet hij innig lief hebben gehad, want in vele zijner beste schilderijen vindt men hare beeltenis terug.

Anna le Boucq schonk hem acht kinderen : Anna, Barbara, Sibilla, Jeremias, Daniël, Joanna, Suzanna en Marten. Zijne beide laatste zonen, waarvan de eerste in onze hoofdkerk werd gedoopt op 25 Mei 1568 en de tweede op 12 Augustus

¹ Dit groote paneel berust thans in ons museum, nummer 88.

1576, leerden bij hunnen vader de kunst. Daniël werd in 1596 vrijmeester en hij moet de medewerker des ouden de Vos zijn geworden; want bij Jan Snel, in de wijntaveerne « Musica, - aan Sint Jorispoort, waar verscheidene onzer voorname schilders en muzikanten zich vaak vermaakten, vonden wij, tusschen andere kostelijke speeltuigen: « Een steertstuck claversimbel van Marten de Vos het voorste ende het achterste van Daniël de Vos, zijn sone. » ¹ Daniël de Vos huwde den 1ⁿ Augustus 1604 met Margaretha Gaillet, dochter van den Antwerpschen koopman Jan Gaillet en Margaretha de la Barre. Hij was van in 1598 vaandrig der burgerlijke wacht, maar stierf reeds ten jare 1605.

Zijn broeder Marten de Vos werd in 1607 ook wel meester-schilder onzer Gilde; doch hij speelde meer koopman in schilderijen dan hij voor den ezel zat en overleed reeds op 6 April 1613.

Vader Marten de Vos had zijn kroost, zijnen haard en het stille huiselijk genoeg en al even zeer lief. In het publieke leven zagen wij hem alleen dan optreden, wanneer zijne plichten het vergden. Ofschoon hij om zijne kunst vermaard was en steeds buitengewoon vlijtig arbeidde, toch verschafte hij zich maar luttel onroerende goederen. Van toen hij in het huwelijk trad tot hij stierf, woonde en wrocht hij in de Schuttershofstraat in het zelfde huis, « den Tobias » (nummer 51) dat hij eerst maar in huur had, doch op 22 October 1579 aankocht. ² Daarbij had hij nog een vierde deel in zijn ouderlijk

¹ In het bezit van den zelfden eigenaar vonden wij nog: « een dobbel clavecimbel van Ruckaerts, plat, vergult, het scheel geschildert van Merten de Vos, van den Verloren Sone. » De hier vermelde Ruckaerts is de vermaarde Antwerpsche klavier- en orgelmaker Jan Ruckers.

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1579, sub Martini & Kieffelt, vol. II. fol. 240.*

huis « Engelenborch » op de Lombaardevest; maar dat was ook al wat hij ooit in onroerende goederen bezat. In de onrustige tijden, die hij beleefde, dorst hij gewis zijn fortuin niet wagen in eigendommen, die dagelijks konden worden afgebrand of aangeslagen. Geld bezat hij eventwel genoeg, vermits hij elk zijner kinderen, dat in het huwelijk trad, eenen bruidschat schonk van 1,000 gulden.

Den 10ⁿ October 1603 had de drie en zeventigjarige Marten de Vos de overtuiging, dat het tijd was zich voor de eeuwige reis vaardig te maken. Zijne trouwe levensgezellinne stond, met zijne weenende kinderen, naast zijn ziekbed. De uitgeleefde schilder zag de dood reeds op hem wachten, en toch hield de kunst hem nog bezig. Tot den notaris Gaspar van der Donck, die zijnen laatsten wil aantekende, zegde hij bezorgd : Mijne papieren, verven en wrijfsteenen zullen tusschen mijne zonen Marten en Daniël ¹ gelijkelijk worden verdeeld. Zijn jongste zoon, Marten, lag hem bijzonder nauw aan het harte. Na het overlijden zijner moeder zou hij 600 gulden vooruit hebben. Tevens gaf hij hem ten aandenken zijnen gouden ring, en ook zijnen zoon Daniël schonk hij eenen gouden ring met antieken steen. Zijne dochter Sibilla kreeg 1,000 gulden tot bruidschat, gelijk hare broeders en hare vier zusters ontvingen, toen zij huwden. Verder bekrachtigde hij zijn testament van 18 September 1566, en blies op 4 December 1603 den laatsten adem uit. ² Zijn lijk werd drie dagen later door zijne kunstgezellen in de Sint Lucaskapel begraven, rechts naast den altaar, waarin zijn laatste tafereel prijkte. Wanneer ook zijne gade gestorven

¹ Jeremias was toen reeds overleden.

² *Protocollen van den notaris Gaspar van der Donck, 1603-08.*

was, plaatste men boven beider stoffelijk overschot dezen grafsteen :

SEPULTURE
VAN DEN EERSAEMEN MERTEN DE VOS
SCHILDER AUT SYNDE 72 JAEREN
STERFT DEN 4 DECEMBRIS ANNO 1603
ENDE JOUFFROUWE JOANNA LE BOUCQ SYN
HUYSVROU AUT SYNDE 89 JAEREN
STERF DEN 17 DECEMBRIS 1626
BIDT VOOR DE SIELEN

XIII

VOORNAME SCHILDERS DER XVIe EEUW

u wij den laatsten hoofdman van onze Schilderschool der XVIe eeuw hebben zien ten grave dalen, is het noodig, dat wij nog eenen vluchtigen terugblik slaan op eenige zijner tijdgenooten, wier glorie ook nog niet heeft uitgeblonken.

Een kunstenaar, die ons, als een oorspronkelijk talent, gansch alleen staande, de eerste in het oog valt, is Peter Breughel. Hij werd omstreeks 1525 geboren in het dorpken Breughel, bij Breda, waarvan hij den naam behield, terwijl zijn onbeduidende familienaam verloren ging. Zijne ouders waren eenvoudige boeren, maar toch wijs genoeg, om den kunstaanleg van hun wonderbaar kind niet te verhinderen. Trouwens, Breughel was nog een knaapje, toen hij reeds te Antwerpen kwam aangezeild, om er leerling van Peter Coecke te worden. Hoe de boerenjongen, in welken zoo veel geest en vroolijke luim stak, het in zijn hoofd kreeg, om dien schepper van onzen stuurschen Ommegangreus en van

eenige godsdienstige en historische gewrochten, tot meester te nemen, kunnen wij ons bezwaarlijk verklaren. De jonge Peter zal gewis tot last hebben gehad te Antwerpen bij den voor-naamsten kunstenaar te gaan studeeren, en zoo zal hij hebben aangeklopt bij den vermaarden schilder, beeldhouwer, plaat-snijder, bouwmeester, patroonmaker en schrijver. Niet zoodra had hij eventwel met den Antwerpschen kunstenaar Jeroom Cock kennis gemaakt, of hij had dezen tot meester verkoren. Cock was nochtans niet als schilder, maar slechts als plaat-snijder geroemd. Maar, juist dezès platen waren het, die Breughel hadden aangelokt. De nieuwe Meester sneed vooral naar den ouden Jeroom Bosch, en in de fantastische en spot-zieke onderwerpen van dien eigenaardigen schilder hervond Breughel gansch zijne eigene inborst. Ook de volkstaferelen en de koddige etsen van Cornelis Matsijs moeten hem sterk hebben aangetrokken; want hij arbeidde soms gansch in den aard der eerste oorspronkelijke wijze van dezen geestigen etser.

Eens dat de scherpzichtige Breughel zulke echt Neder-landsche voorbeelden voor oogen had, gaf hij den brui van al de modische gemaaktheid, die hij nochtans schier uitsluitelijk gehuldigd zag. Zijn vak was dus in eens gekozen. De uitvinder van een nieuw vak was hij niet, maar hij ontwikkelde de zedenschildering en die van het fantastische toch zoo behendig en eigenaardig, dat hij doorgaans voor haren schepper gehouden wordt. Breughel was een levenslustige jongen, die den aard kende van zijn volk, en begreep, dat het sinds lang genoeg had van al die stroeve bijbelgeschiedenissen, welke niet meer tot de ziel spraken, omdat de geest der Hervorming het rein en diep godsdienstig gevoel der middeleeuwen had uitgerooid. Waar hij zelf de gewijde gebeurtenissen nog behandelt, schijnt

hij er den spot mee te drijven, door het zonderlinge der opvatting en het onhistorische der uitvoering. Als dusdanig noemt Karel van Mander zijne « Cruysdragingen, seer natuerlijk om sien, met altijt eenige drollen daer onder. »

Men zou ook ongelijk hebben Breughel zoo maar te beschouwen als een lichtzinnigen kwast, die met zijne kunst niets anders beoogde dan den lachlust op te wekken. Integendeel, hij was veeleer een geestige wijsgeer. Hij kende grondig den mensch zijner eeuw, met al zijne neigingen en hartstochten, met al zijne zwakheden en gebreken, die hij zooveel mogelijk bestrijden wilde. Het doel, dat men vroeger bereikte met zedepreken, zou hij treffen door den schimp. Wie zijne vernuftige zedenstudie aandachtig beschouwen kon zonder blozen, was een goede borst, die om het geestige dat zij besloot hartelijk lachen zou. Wie integendeel met een der beschimppte kwalen behebt was, zal zich gekwetst hebben gevoeld door den bijtenden spot, en er wel eens hebben op na gedacht, alvorens in het kwaad te hervallen. Thans kunnen zijne wijsgeerige hekelingen op ons dien zelfden indruk niet meer maken, omdat met den tijd ook de zeden gansch veranderden. Maar door het geslacht, waar hij voor schilderde, moeten zijne schijnbaar losse zweepslagen diep gevoeld zijn geweest, daar alles wat hij voorstelt uit het hart des volks zelven is gegrepen. Breughel had de gewoonte met zijnen vriend, den Antwerpschen koopman, Hans Franckert, de Kempen af te weiden, om daar de feiten en typen in de natuur zelve te betrappen. Als buitenlieden gekleed, gingen zij bij de boeren ter kermis of ter bruiloft, voorgevende dat zij verre verwanten waren. « Hier hadde Brueghel zijn vermaeck, dat wesen der boeren in eten, drincken, dansen, springen, vryagien, en andere kodden te sien,

welck dingen hy dan seer cluchtigh en aerdigh wist met den verwen nae te bootsen, soo wel in water als olyverwe, want hy van beyden seer uytnemende was van handelinghe. »

Deze lof, dien van Mander onzen schilder toezwaait, is wel wat overdreven. Breughel was geenszins een uitnemend kolorist, en ook niet altijd een keurig teekenaar. Zijn koloriet is niet altijd harmonisch. Dikwijls zet hij warme en krachtvolle tonen, maar die toch niet altijd samen strooken. Zijne penseeling is fijn doch hard, en onderscheidt zich niet door eene zachte versmelting. Niettemin bereikte Breughel zijn doel op eene schitterende wijze. Er tintelt een aantrekkelijk leven in zijne schildering. Zijne aardig geschetste figuurtjes zijn vol effect; zijne typen en karakters zoo juist getroffen, dat ze louter natuur schijnen. Wat geen enkel zijner tijdgenooten meer kende, was de ware uitdrukking, de weerspiegeling op het gelaat der innerlijke gewaarwordingen. Aan den opsmuk der teekening, aan het gezochte schoone der vormen bleef nog altoos de waarheid, het leven geslachtofferd. De figuurtjes van Breughel mogen voor het ontleedkundig oog gebrekkig schijnen, toch zijn ze zoo zeker en behendig aangezet, dat ze als bewegen, en uit hunne ongekunstelde wezens spreekt gevoel en geestigheid.

Nadat Breughel in 1551 vrijmeester onzer Sint Lucasgilde was geworden, ging hij ook langs Frankrijk naar Italië, gelijk het de mode bleef. In 1553 bevond hij zich binnen de eeuwige stad, want er bestaan eenige geëtste platen, landschappen, in de lucht geteekend : *Petrus Breugel fec. Roma. A° 1553.* Toen hij in Antwerpen weerkeerde, had hij nochtans niets van zijne oorspronkelijkheid verloren. Hij die, te midden der algemeene ontaarding, zich weer eenen weg tot de natuur

baande, had ook zelfstandigheid genoeg, om aan gene zijde der Alpen niet te verdolen. De schilderachtige gezichten der zuidelijke landouwen hadden hem toch diep getroffen. Op papier maakte hij met zijn potlood schetsen van bergen, dalen, waters, bosschen, steile rotsen en hutten, die hij later benuttigde in de dompige achtergronden zijner Kempische oorden. Dat onnatuurlijke verschaftte hem toch zijne reis naar Italië, die misschien ook wel oorzaak was dat zijn koloriet niet zoo nationaal was als zijne onderwerpen. Deze laatste bleven altoos zoo echt Vlaamsch, zoo eigenaardig en geestig, dat hij er in de wandeling de namen om ontving van « Peer de Drol » en « Vieze en Boere Breughel, » onder welke bijnamen hij nog op heden gekend is. Zijne gewrochten waren ook van drierlei aard. Hij maalde fantastische stukken in den trant van Jeroom Bosch, zedenschilderingen gelijk Cornelis Matsijs en landschappen met boerenfeesten.

Breughel was een vruchtbaar schilder. De werken, die in zijnen tijd het meest ophef maakten, waren : zijne Boerengevechten en Dorpsbruiloften, zijne Vlaamsche Spreekwoorden, de Vette en de Magere Keuken, de Allemode School, de Alchimist, Spokerijen, Kruisdragingen, de Torenbouw van Babel en Landschappen. Onze voornaamste graveurs brachten verscheidene dezer gewrochten in plaat. Zijne schilderijen zelve zijn thans zeldzaam geworden. In Duitschland bestaan er echter nog verscheidene goede. Het museum van Dresden bezit zijne beroemde Vechtende Kaartspelers en de Predicatie van Sint Jan. Berlijn heeft van hem een Gevecht tuschen Bedevaartgangers en Kreupelen bij de Dorpskerk; Dusseldorf eene Predicatie van Sint Jan in de

Woestijn; het Belvedere van Weenen de Torenbouw van Babel, geteekend : *Brveghel fe. MCCCCCLXIII*, de Strijd tusschen den Vastenavond en den Vasten : *Brveghel MDLIX*, een Marktplaats met spelende Kinderen : *Brveghel 1560*, Gevecht tusschen de Israëlieten en de Philistijnen : *Brveghel MCCCCCLXIII*, de Moord der Onnoozele Kinderen, in een besneeuwd Vlaamsch Dorp : *Brveghel MDLXIII*, eene Kruisdraging : *Brveghel MDLXIII*, eene Boerenbruiloft en vier andere Landschappen.

Buiten het Brusselsche museum, waar eene Moord der Onnoozele Kinderen in een besneeuwd Vlaamsch dorp, geteekend : *P. Brveghel*, prijkt, zijn al de museums der Nederlanden doodarm aan paneeltjes van den geestigsten onzer schilders. Zelfs ons Antwerpsch museum bezit geen enkel stuk van hem. In bijzondere verzamelingen onzer stad zijn er gelukkig toch nog eenige echte en schitterende gewrochten van den Meester, en het is te hopen, dat er daarvan toch eenmaal een paar voor ons museum zullen worden aangekocht.

De handel en wandel van Peter Breughel is al ruim zoo zonderling en karaktervol als de onderwerpen zijner schilderijen. Van Mander zegt : « Hij was een seer stille en geschikt man, niet veel van woorden, dan wel bootsigh in 't geselschap. » Ja, hij was weinig van zeggen ; doch luisterde des te scherper toe, en was gewoon alles tot in de minste kleinigheid op te merken. Dat getuigen zijne fijne zedschilderingen. Soms gaf hij zich geheel over aan zijn grillig karakter en hij speelde het spook, om zijne bijgeloovige leerlingen schrik aan te jagen en met hunne ongegronde bevreesdheid den gek te scheren.

Te Antwerpen « hield hij met een meyt oft dochter huys, welcke hy oock soude hebben ghetrouwt ; dan hem mis-haeghde, dat sy altijd ghewent was te liegen. Hy maecte met haer een verbondt en bespreck, hy soude al haer loghenen kerven op eenen kerfstock, waer toe hy eenen maecte redelijck langh, en so den kerfstock met der tijdt quam vol te worden, soude 't houwlijck gantsch uyt en te nieten zijn, ghelijck het eer langhen tijt gheschiede. » Toen hij met zijne knappe maar logenachtige meid had afgebroken, scheen het leven hem ondragelijk, door de al te groote eenzaamheid, die hem omringde en geweldig verveelde. Breughel was eventwel de man niet om zich lang te verdrieten. Hij overwoog eenen stond wie hij zoo al in zijn leven ontmoet had, en ging eensklaps naar Brussel, om de dochter van zijnen overleden Meester Coecke ten huwelijk te vragen. Maria Coecke kende hem sinds lang. Hij behoorde haar ter nauwernood te herinneren, dat hij haar als kind nog op de armen had gedragen, en zij dus ook wel op beurt zijn steun mocht worden in den ouden dag. Het meisje had den geestigen jongen en eigenaardigen kunstenaar sinds jaren eene bijzondere genegenheid toegedragen ; dus was het huwelijk ook spoedig geklonken. Doch moeder Coecke, die eene doortrapte vrouw en eene behendige schoonmoeder was, « besprack dat Brueghel Antwerpen verlatende, moest comen wonen te Brussel, opdat hy mocht verlaten en vergheten dat voorighe meysken, het welck alsoo gheschiede. » Aldus verloren wij onzen eigenaardigsten kunstenaar, wat stellig voor Antwerpen eene ramp mocht worden geheeten.

De stedelijke regeering van Brussel wilde haren nieuwen beroemden poorter welkom heeten, door hem eene bestelling

te doen voor rekening der Stad. In den zomer van 1565 was de nieuwe vaart van Antwerpen op Brussel geopend, en die gewichtige gebeurtenis was met bijzondere plechtigheid gevierd. Jan Leys, de Antwerpsche stadsschilder, had de bargiën en schuiten, die het eerst door het geopend kanaal zouden stevenen, heerlijk geschilderd en opgesmukt met de Maagd van Antwerpen, Ceres en andere fabelkundige figuren.¹ Van de feestelijke ontvangst dier versierde en gevlagde vaartuigen, met hunne juichende schippersgasten in het want, zou Breughel een herinneringstaferaal malen, om in een der zalen van het Brusselsch stadhuis te worden uitgesteld. Het zou dus verkeerd zijn te veronderstellen, dat een dergelijk onderwerp niet strookte met de genres van den luimigen kunstenaar. Te meer, Breughel schilderde dikwijls Rivierzichten met scheepjes, zoo als het blijkt uit de platen, die naar zijne gewrochten van dien aard gesneden zijn. Het onderwerp beviel hem ditmaal nochtans zoo weinig, dat hij vier jaren later gevaarlijk ziek lag, zonder aan het inhuldigingstaferaal der nieuwe vaart nog den eersten penseelstreek te hebben gegeven.

Wanneer de dood bij kerels als de Vieze Breughel komt aankloppen, dan is het met den onverbiddelijken eisch om binnen gelaten te worden. De wijze kunstenaar begreep, dat het ernstig gemeend was, en bereidde met gelatenheid zijn pak voor de eeuwige reis. In zijne laatste stonden deed hij verscheidene teekeningen met bijgevoegden tekst op zijn doodsbed halen. Vele dezer meesterlijke gewrochten oordeelde hij « al te seer bijtigh oft schimpich » om het daglicht te zien.

¹ Bundel : *Vaarten*, op het stedelijk archief van Antwerpen.

Hij vreesde dat zijne geliefde gade er later mocht door in lijden komen of iets te verantwoorden hebben, en beval ze onder zijne oogen te verbranden. Door zijn testament vermaakte hij zijne vrouw een paneeltje met « een exter op de galgh, meenende met d'exter de clappighe tongen, die hy de galgh toe eygende, » terwijl hij nog een gewrocht bezat : Daer de waerheyt doorbreeckt, en dat hij voor zijn meesterstuk hield. Wellicht had hij daarvan zoo hoogen dunk, omdat het de vrije uiting was van zijn menschlievend hart, in dit tijdvak van dwang en tyrannij, toen een Alva ons volk den ijzeren zool in den nek hield gedrukt.

Wanneer Peter Breughel in 1569 stierf, liet hij twee zonen na, om hem in het kunststrijdperk te vervangen.

Na den eigenaardigen Peter Breughel moeten wij de portretschilders van zijnen tijd laten optreden, daar hunne gewrochten wezentlijk de beste zijn, die in alle vakken onzer toenmalige School werden voortgebracht. Het is opmerkenswaardig, dat die zelfde Meesters, welke zulke karakter- en levenlooze historische figuren maalden, een zoo treffend, zoo waar en sprekend evenbeeld konden leveren der personen, die zich door hen lieten conterfeiten. Daarin ligt wel het bewijs, dat de Vlaamsche schilder nimmer van de natuur mocht afwijken en minder vertrouwen mocht op zijne verbeelding dan op zijn oog. De eerstgekende Meesters der Vlaamsche School waren dan ook reeds uitmuntende portretschilders, en zelfs in den tijd van ontaarding onzer kunst, werd er toch nog menig prachtig afbeeldsel op het paneel gebracht.

De eerste voorname portretschilders, die wij na Quinten Matsijs en Joos van Cleve binnen Antwerpen aantreffen, zijn de Key's. Willem Key, zoon van Adriaan, omstreeks 1520

te Breda geboren, trad in 1540, gelijktijdig met Frans Floris, in het werkhuis van den Luikschen Meester Lambert Lombard. In plaats van zijnen medeleerling over de Alpen te volgen, begaf hij zich naar Antwerpen, waar hij nog ten jare 1542 vrijmeesterschilder der Sint Lucasgilde werd. Zijn broeder, Wouter Key, insgelijks een schilder, was hem in onze stad reeds lang voorafgegaan. Ten jare 1516 begon hij zijne studiën bij den schilder Jan Cock; in 1531 werd hij in onze Sint Lucasgilde als vrijmeester ingeschreven, en het volgende jaar ontving hij eenen stadgenoot als leerling in zijn werkhuis, terwijl hij in 1542 tot Deken der kunstenaarsvereniging werd benoemd. Wouter Key moet ook eenen winkel van schilderijen hebben gehouden, daar hij als « creemere » staat aangeteekend in den schepenbrief, waardoor hij op 1 September 1540 eigenaar wordt van het huis « de Pelicaen » ¹ op de Oude Korenmarkt. Korts nadien trad hij in den echt met het Antwerpsch meisje Margaretha Congnet, welke hem eenen goeden bruidschat bijbracht; want zij erfde van hare ouders twee huizen in de Groendalstraat, benevens verscheidene renten op andere eigendommen.

Toen Willem Key eerst te Antwerpen was aangekomen, moet hij nog maar luttel fortuin hebben gemaakt, aangezien het duurde tot 18 Februari 1548 eer hij eenige renten op huizen kon kopen, en eerst op 5 December 1562 kocht hij een groot schoon huis met hof, in de Korte Clarastraat, thans nummer 1. ² Daar vestigde hij zich met zijne gade Joanna Reyms, welke hem va-

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1540, sub Rijt & Halle, fol. 325.* Dit huis « de Pelicaen » draagt thans nummer 7.

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1562, sub Grapheus & Asseliers, vol. II, fol. 34.*

der maakte van vier kinderen : Suzanna, Elisabeth, Lucretia en Steven.¹ Hij was toen reeds lang als schilder beroemd, want in 1552 kozen zijne kunstmakkers hem tot hunnen Deken. Guicciardini, die met onzen Meester in betrekking kwam, noemt hem : « Wilhelm Cay van Breda, borger van Antwerpen, seer fraey schilder van historyen, maer uytnemende in het beworpen nae 't leven, een sober, statich ende scherpsinnich man. » Van Mander, die verscheidene zijner paneelen bewonderen mocht, verklaart, dat « hy was een seer goet Conterfeyter na 't leven, de natuere in alles seer na comende. » Tusschen de puikstukken der oude Antwerpsche verzamelingen zagen wij van hem een vijftiental Mannen en Vrouwenroniën, waaronder een tronie van Coninck Philippus van Spaignien, een doot Kint op paneel en eenen Engel op paneel. In Onze-Lieve-Vrouwenkerk maalde hij voor den altaar der Kremers een tafereel « daer Christus roept : Comt al tot mij, die belast zijt en beladen; » doch het werd, helaas! in den beeldenstorm vernield. Voor het stadhuis van Antwerpen schilderde hij een paneel waarop de Heeren van het Magistraat levensgroot waren afgebeeld; maar het werd verteerd door de vlammen der Spaansche Furie. Eene dergelijke bestelling had hij voorzeker niet bekomen, indien hij niet algemeen gehouden was geweest voor eenen der beste portretmalers. Er viel hem zelfs eene nog grootere onderscheiding te beurt. Hij werd aan het Hof geroepen, om den hoogmogenden Staatsraad Granvelle naar het leven in zijne kardinaalskleeren te

¹ Steven Key, die in Januari 1593 vijf en twintig jaren telde, werd kruidenier; zijne zuster Suzanna huwde den schilder Huibrecht Bueckeleer, Elisabeth werd vrouw van Hans Ijkens en Lucretia overleed als jonge dochter.

conterfeiten, en zonder eenen prijs te stellen, kreeg hij voor dit werk 40 Rijksdaalders. Ook de beruchte Hertog van Alva wilde door den vermaarden portretschilder afgebeeld worden. Hij ontbood den Antwerpschen Meester naar Brussel, plaatste zich vóór hem in den zetel en beval hem aan het werk te gaan, terwijl hij zijne staatkundige bezigheden zou voortzetten. De schilder gehoorzaamde zwijgend; hij sidderde tegenover den beroemden IJzeren Hertog. De gelaatskundige portretmaler las in de trekken des bloeddorstigen Landvoogds zoo veel afschuwelijks, dat een doodsangst hem be kroop. Dan, terwijl hij dit schrikverwekkend hoofd op het paneel overbracht, trad er een lid in van den Bloedraad. De Hertog meende ten onrechte, dat onze schilder geen Spaansch verstond, en in die taal uitte hij zijnen onwrikbaren wil, dat de hoofden der Graven van Egmond en Hoorn op het schavot zouden vallen. Dit ijselijk doodvonnis, uit Alva's mond zelven vernomen, trof onzen Key zoo diep, dat hij ziek viel en het bestierf, op 5 Juni 1568, juist toen Egmond en Hoorn het hoofd werd afgehouden.¹ Ten jare 1572 werd het portret van Willem Key uitgegeven, naast hem staat zijn schilderezel, en daarop een paneel, bevattende de borstbeeltenis van den geveesden Hertog van Alva.

Een neef en leerling van Willem Key heeft ons een paar prachtige tafereelen nagelaten, welke in ons museum hangen onder de nummers 228 en 229. Het zijn twee luiken eener altaartafel, waarvan het middenstuk, Christus aan het Kruis

¹ De weduwe van onzen schilder was op 3 Januari 1571 al herhuwd met Marten Peeters; doch in Augustus 1579 overleed zij reeds, evenals hare jongste dochter, « vande gave des Heeren » (de haastige of besmettelijke zieke), na van eenen Predicant een laatst woord van troost te hebben ontvangen. Zie den staat dergelatenen goederen van Joanna Reynolds in de *Weeskamer der stad Antwerpen, 1580, Maart, nummer 24.*

tusschen de Moordenaars, verloren is. Zij stellen voor : Gillis de Smidt en zijne Zeven zonen : en Maria de Deckere, tweede vrouw van Gillis de Smidt, met eene harer Dochters. Allen zijn op natuurlijke grootte en geknield afgebeeld, in rijke zwarte kleederen. De mannen dragen witte gepijpte halskragen en het hoofd der vrouwen is gedekt met een wit effen mutsken. Hunne allerkeurigst geteekende wezens, ofschoon wat bleek en kleurloos, zijn zoo treffend en natuurlijk weergegeven, dat zij levend schijnen. Een dezer paneelen draagt het jaartal en monogramme 1575 *ATK*. Op de keerzijden vertoonen deze luiken een Laatste Avondmaal, dat voluit onderteekend is : *ADRIANUS + THOMÆ + KEII FECIT, 1575*. Buiten deze gewrochten, een paar luiken met Portretten in het museum van Berlijn en een allerfraaiste Vrouwenportret in de verzameling van den heer Th. van Lerijs onzer stad, kent men niets meer van dezen Meester. In al de oude Antwerpse kunstkamers vonden wij ook anders niet dan « een Mariebeeld gedaen bij Adriaen Key ; een stuck schilderye, olye verwe, op paneel, van 't Vrouwken in overspel bevonden, gemaect door Adriaen Key, en een stuck den Hertogh Mattheus, van Key. » Over heel zijnen levensloop is er tot hiertoe enkel geweten, dat hij zoon was van Thomas Key, in 1568 meester-schilder onzer Sint Lucasgilde werd, in 1582 en 1588 leerlingen ontving en ten jare 1589 nog leefde, daar hij dan in de rekening onzer kunstenaars-vereening vermeld is onder de namen : *Adriaen Tomas, alias Key, schilder*.

Een ander goede portretschilder van dien tijd was Gillis

Congnet, ¹ die ook bijna bij de familie van Willem Key mag worden gerekend, daar zijne tante de vrouw was van den schilder Wouter Key.

Gillis Congnet was de zoon van den Antwerpschen goudsmid Gillis Congnet en Brigitta Anthonis, en hij werd omstreeks 1538 geboren. Eenige maanden vóór onze kunstenaar het levenslicht ontving, verschrikte zijne moeder bij het zien eener muis, en het gevolg daarvan was, dat de kleine ter wereld kwam met eene bruinharige vlek op eene zijner kaken, waarom hij later, onder de kunstmakers, « Gillis met de vlek, » werd genoemd. ² Ten jare 1553 werd hij leerling bij den schilder Lambrecht Wenslijns; doch hij verliet dezen Meester al spoedig, om door zijne ouders in de leer en den kost besteed te worden bij den meer voornamen Antoon van Palermo, bij welken hij « sekeren tijd lang gewoond heeft. » Vervolgens trok onze jonge kunstenaar over de Alpen en bezocht Napels, Sicilië en Terni, in welke laatste stad hij belangrijke muurschilderingen maakte. Gelukkiglijk toefde hij er toch niet lang. In 1561 was hij reeds vrijmeester te Antwerpen, waar hij voor vast gevestigd bleef. Van 1570 tot 1584 traden er verscheidene kweekelingen in zijn werkhuis; want hij was « veerdigh in zijn schilderen, in alles genoeg ervaren, 't zij beelden, lantschap, gronden oft anders. » Voor zijne achtergronden benuttigde hij echter ook het talent van den Antwerpschen landschapschilder Cornelis Molenaer, die in 1564 vrijmeester onzer Gilde was geworden. Deze kunstenaar had een oog, dat hem niet al te goed in het hoofd stond, en daarom werd hij in de wandeling

¹ Chev. de Burbure : *Biographie Nationale*, tom. IV, col. 269.

² Karel van Mander, fol. 262.

« Schelen Neel » geheeten. Echter zag hij daarom niet minder juist. Van Mander, die het geluk had zijn werk te kunnen beoordeelen, twijfelt of er ooit beter landschap-schilder dan hij geweest is, zoo fraai en schilderachtig wist hij het loof der boompjes te toetsen. In het malen der figuren was hij eventwel min ervaren. Dit maakte, dat hij zich meestal vergenoegen moest met de achtergronden der gewrochten van andere schilders te gaan afwerken. Hij deed dit in daghuur tegen eenen daalder daags. Soms trok hij maar zeven stuivers voor het malen van eenen ganschen achtergrond. Schele Neel was derhalve een arme dompelaar, en hij vergat zich nog al eens aan den drank, zoodat hij in diepe ellende binnen Antwerpen is gestorven.

Buiten zijne gestoffeerde landschappen, maakte Gillis Congnet ook « historikens in den nacht, seer versierlijk, ghebruyckende veel tijt verheven vergulde lichten van den keerssen, fackelen, oft lampen. » Dus was hij een wezentlijke lichteffect-schilder en een der eersten, die wij als dusdanig vermeld vinden. Dat hij van schitterende voorstellingen hield, blijkt uit zijn Sint Joris van ons museum (36), die gansch in gouden harnas en met zilveren schild, op een wit strijdros gezeten, den draak bekampt, ter verlossing der gansch naakte Sinte Margaretha, die vergezeld is van een lam. Op dit paneel staat met het penseel geschreven : *In Mayus A^{no} 1581 is dat hier gheset geschildert en geïnvent. van Gillis Congnet.* » Heel waarschijnlijk is dit gewrocht zijn bestaan verschuldigd aan de nauwe betrekking, die onze kunstenaar had met de schutters, welke gemelden heilige als hunnen patroon vereerden. Op 11 Mei 1580 verkocht de Gilde van Sint Joris of Jonge Voetboog, voor 750 Carolusgulden, aan

Meester Gillis Congnet en zijne vrouw Magdalena de Kempeneer, ¹ voor zoo lang zij zouden leven, en niet langer, het gebruik van een huis der Florisstraat met kruidhof, waarin ook de Gildebreeders van Sint Joris het recht behielden van op de rolbaan te komen spelen. ²

Voor de Gilde van den Ouden Handboog maalde Congnet insgelijks ten jare 1581 een pronkstuk, dat ook in ons museum is bewaard gebleven (35). Het is de oude trommelaar, dien ons volk zoo goed kent, omdat hij den roffelstek zoo natuurlijk boven de groote trommel houdt, terwijl hij met den gepluimden hoed den aanschouwer beleefdelyk groet. De oude man is tot de voeten en in volle werkelijkheid afgebeeld. Zijn hoofd leeft en zijne eenvoudige kleeren zijn warm gekleurd en flink gepenseeld. Naast zynen rechten voet staat, op eenen vierkanten steen, te lezen, wie op dit paneel is voorgesteld :
« Pierson la Hues trommelslager heeft dese gulde van den ouden hantboge ghedient 31 jaren, 1581, in Merte ende sterff in 't jaer 15.. Congnet fe. »

De portretten van Gillis Congnet moeten destijds ook zeer hebben bevallen ; want de meester werd op 8 October 1583 door ons Magistraat tot Deken der Sint Lucasgilde verkoren. ³ Als Oud-Deken zetelde hij in haar bestuur, tot de Hertog van Parma de Scheldestad veroverde. Congnet, die de Hervorming was toegedaan, wilde alsdan niet langer in eene stad blijven, waar zijne geloofsbelijdenis verboden was. Op 15 Februari 1586 verkocht hij het levenslang gebruik van zynen huize, ⁴ en

¹ Zij was dochter van Jan de Kempeneer en Maria van den Hove. Zie : *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1582, sub Kieffelt & Gillis, vol. I, fol. 126.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1580, sub Moy & Neesen, vol. I, fol. 1.*

³ *Collegiaal Aktenboek der Antwerpsche Tresorij, 1582-83, fol. 141.*

⁴ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1586, sub Kieffelt & Boghe, vol. I, fol.*

de 20^e September daarna werd bepaald als de dag, waarop hij afscheid zou nemen van zijne geboortestad. Hij verscheen alsdan voor ons Magistraat, vergezeld van zijnen gewezen leermeester, Antoon van Palermo, die nu drie en zeventig jaren telde, en den zeventigjarigen Deken der Sint Lucasgilde, Jan van den Kerckhoven. Beiden verklaarden, dat zij hunnen vriend Congnet van zijne kindsche dagen gekend hadden, als wettigen zoon van wijlen Gillis Congnet en Brigitta Anthonis « wesende eenen man van eeren, van goeden naeme ende faeme, die sekeren tijdt lanck als Deken ende nu jegenwoordelijck als Ouderman van den schildersambachte alhier gedient heeft, hebbende hem gedraghen ende gewandelt in alle modestie ende vreedtsaemheyt ende sulcx als een goet vroem borgher schuldich is ende behoort te doene, sonder dat sij attestanten contrarie van dyen gehoort oft vernomen hebben, voer redene van wetentheytt allegerende de voorschreven Anthonis Palerme, want Gillis Congnet bynnen den levne van sijne ouders bij hem in den cost besteedt is geweest ende sekere jaeren lanck gewoont heeft, met de welcke hij goede kennisse heeft gehouden. » ¹

Voorzien van dit getuigschrift, ging onze Meester zich met zijne vrouw en zijne dochter Julia te Amsterdam vestigen. Later toog hij van daar naar Hamburg, waar hij op 27 December 1599 overleed en begraven werd in de Luthersche Sint Jacobskerk.

Middelerwijl leefde er een Meester, die al de portretschilders van zijnen tijd in de schaduw stelde. Ofschoon hij eigenlijk niet tot onze Antwerpsche School behoorde, dienen

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1586, sub Moy & Neesen, vol. II, fol. 93 v°.*

wij hier niettemin van hem te gewagen, daar hij toch eenige zijner levensdagen in onze stad gesleten heeft. Ten jare 1547 werd hij in de « Liggere » onzer Sint Lucasgilde als vrijmeester-schilder geboekt. Zijn naam was Antoon Moor, gezegd van Dashorst; doch hij teekende zijne meeste puikstukken *Antonius Mor*. Omstreeks 1512 werd hij geboren te Utrecht, waar hij ook zijne kunststudiën begon onder de leiding van Meester Jan Schoreel.

Moor legde zich vroegtijdig en bijna uitsluitelijk toe op het contereiten naar het leven. Daardoor bleef hij zoo karakteren waarheidsvol, terwijl hij op zijn palet ook de prachtige en glansrijke kleuren der oude Nederlandsche Meesters in eere hield. In nog jeugdigen leeftijd bezocht hij de Pauselijke en andere Europese Staten, waar hij roem en fortuin oogstte door het contereiten van hoogadelijke personen. Zijne gelukstar bracht hem aldus in betrekking met den invloedrijken Kardinaal van Granvelle, door wiens voorspraak hij hofschilder werd van Keizer Karel, titel, dien hij daarna ook bij Philips II wist te verwerven. Op last dezer beide Vorsten reisde hij naar vele Koningen en Prinsen, om hunne afbeeldsels en die van verscheidene schoone freules te malen. Van deze hooggeschatte portretten prijken er nu in schier al de museums der wereld.

Terwijl de gevierde kunstenaar al die prachtige beelden naar het leven maalde, kon hij natuurlijk niet te Antwerpen zijn, ofschoon hij daar in Sint Lucasgilde was ingeschreven. Eerst in Januari 1568 ontmoeten wij er zijne dochter, welke den naam van « Elisabeth Dasshorst » droeg. Zij was vergezeld van haren echtgenoot, « Meester Hendrick van der Horst, eertijts advocaet voir den Hove van Vuytrecht. » De

gehuwden schenen in twist met hunnen schoonvader. Te zamen gaven zij voor het Antwerpsche Magistraat volmacht aan « Anthonis Moers van Dasshorst, der voirschreven Elisabetten vader, » om voor het gerecht van Utrecht tegen « Ricout van der Horst, desselfs Hendrick vader, » een proces te vervolgen tot het verkrijgen van hun huwelijksgoed. Echter schijnt die volmacht niet aanvaard, daar zij door onzen stadssecretaris wel ontworpen, maar niet afgeleverd is. ¹ Ten jare 1572 had Antoon Moor zich toch voor goed binnen onze stad neergezet, vermits hij daar dan in zijn werkhuis eenen leerling ontvangt. Het volgende jaar had hij bepaald van het reizen afgezien, en misschien wel bij gebrek aan lichaamskrachten. Op 4 Augustus 1573 verschijnt « Anthonis Moor, schildere, alhier t'Antwerpen woonachtich » voor onze Wethouderen, om aan Frederik van Ghendt, rentmeester van het klooster Outwijck, wonende te Utrecht, het onbeperkt beheer van al zijne inkomsten op te dragen. ² Slechts een paar jaren later was de vermaarde Antoon Moor reeds gestorven binnen onze stad. Volgens de rekening 1576-78 der Antwerpsche hoofdkerk, werd er dan aan de erfgenamen van « Antoni Moor saliger gedachtenis » 25 ponden betaald, « voor een tafereel dat niet afgemaect was. » ³ Karel van Mander, welke kennis had van dit ontijdig afsterven van Antoon Moor, verklaart, dat zijn onvoltooid tafereel voor Onze-Lieve-Vrouwenkerk de Besnijdenis Christi verbeeldde.

Omstreeks 1562 trad er in het werkhuis van Meester

¹ *Scabinale protoeollen der stad Antwerpen, 1567, sub Grapheus & Asseliers, vol. III, fol. 104 v°.*

² *Scabinale protoeollen der stad Antwerpen, Collectanea, 1550-82, fol. 155.*

³ Ontdekt door Ridder Leo de Burbure in het archief der Onze-Lieve-Vrouwenkerk.

Frans Floris, een jonge Bruggeling, met name Frans Pourbus.¹ Hij was ten jare 1545² in die oude Vlaamsche kunst- en handelstad geboren. Zijn vader, Peter Pourbus, insgelijks een talentvol schilder, was van Gouda afkomstig; doch, nog kind zijnde, vestigde hij zich te Brugge, en later huwde hij er Anna Blondeel, de dochter van den befaamden schilder en bouwmeester Lanceloot Blondeel. Onze jonge Frans genoot van zijnen vader zelve het eerste kunstonderricht, en dat wel in den geest der goede oude School. Die eerste vaderlijke lessen waren zoo degelijk en vruchtbaar, dat de verbasterde invloed van Meester Floris het oorspronkelijk talent van zijnen kweekeling bijna gansch ongeschonden liet. In de gewrochten van Frans Pourbus is er inderdaad heel luttel Italiaansch op te merken. Integendeel onderscheidt men er vele der hoedanigheden in van de oude Vlaamsche Meesters. Zijn koloriet had warme en glanzende deelen, en zijne penseeling was niet los en breed, maar vast, verzorgd en keurig. Hij had geene zucht om grootsch te zijn, maar vond zijne verdiensten in het fijn en uitvoerig afwerken zijner onderwerpen. In plaats van enkel zijne verbeelding te doen werken en zwierige lijnen en schoone vormen te zoeken, ging hij de natuur te rade en behartigde de waarheid, al mochten sommige zijner figuren ook wat eenvoudig en stijf voorkomen. Van jongs af had hij eene bijzondere neiging om alles trouw in werkelijkheid af te beelden. Karel van Mander verklaart, dat « hy was seer uyt-nemende van beesten te doen nae 't leven. » Hij zag namelijk

¹ In eenige ambtelijke bescheiden vonden wij zijnen familienaam « *Poederbusse* » geschreven.

² Op 7 Januari 1576 verklaart hij, in de secretarij van het stadhuis van Antwerpen, dertig jaren oud te zijn en gewoond en geleerd te hebben bij Meester Frans Floris. Zie : *Protocollen van den notaris Dirk van den Bossche, 1576-77, fol. 2 v°.*

van hem « een Paradijs met veel dieren en boomen nae 't leven, soo dat men peerboomen, appel- en noteboomen con onderscheyden. » Dit stuk was « wonder fraey, » ondanks het in des schilders jeugd gemaald was.

Frans Pourbus leverde ook verscheidene kerkstukken, waaronder zelfs uitgebreide altaartafels, welke van Manders bewondering opwekten. Daarvan zijn er echter niet vele tot ons gekomen. In ons land toont men nu nog als geschiedkundige tafereelen van onzen Meester : te Brussel in het museum : den Evangelist Mattheus, schrijvende naar de inspraak van den Engel, ' geteekend : *F. Pourbus inv. et pict.* 1575; in de hoofdkerk van Doornik : een Oordeel van Salomo; in het museum van Gent : Christus aan het Kruis, geteekend : *F. Pourbus* 1576, en in de Sint Baafs-kerk dier zelfde stad de beroemde altaartafel : Christus tusschen de Schriftgeleerden, geteekend : *F. Pourbus inventor et pictor* 1571, met hare luiken de Besnijdenis en de Doop Christi. Dit laatste gewrocht schijnt het puikstuk van onzen Meester. Wat er het meest in bewonderd wordt zijn de talrijke levensgrootte figuren, die meest allen portretten zijn van destijds vermogende personen. Men ziet het, zelfs in het malen zijner kerkstukken bleef Pourbus nog bij uitnemendheid portretschilder. Dat was ook zijn eigentlijke vak, en daarin werd hij slechts door eenen enkelen tijdgenoot, door Antoon Moor, overtroffen,

Behalve in het museum van Brussel, waar een flink gepenseeld Mannenbeeld van onzen Pourbus prijkt, bezit

¹ Waarschijnlijk hetzelfde tafereel, dat wij in eene Antwerpsche kunstverzameling van 1621 aantreffen en aldus beschreven vinden : « Een groot stuck sehilderye, in vergulde lijsten, figure van den Evangelist Sint Mattheus, gedaen bij Francis Pourbus . geëstimeert op vijf hondert guldens. »

niet een ander museum van zijn vaderland een enkel dier portretten, waarin men al zijn talent kan schatten. Het buitenland is rijker aan zijne gewrochten van dien aard. Berlijn bezit drie, en Weenen vijf prachtige contereftsels van Frans Pourbus.

Volgens van Mander werden Frans Pourbus' verdiensten ook vroegtijdig naar waarde geschat. Floris zelf placht reeds somwijlen « half uyt ernst » van hem te zeggen : « Dit is mijn Meester, oft, daer gaet mijn Meester. »

Ten jare 1566 scheen onze oorspronkelijke portretschilder insgelijks de dwaasheid te willen begaan van naar Italië te trekken. Dat hij dit echter niet in ernst meende, bleek spoedig. Hij kwam toen te Gent in het werkhuis van den schilder-dichter Lucas de Heere, gansch in reisgewaad, om van de kunstvrienden afscheid te nemen, alvorens over de Alpen te trekken. Van Mander, die daar als leerling van Meester de Heere, bij dit afscheidnemen tegenwoordig was, vatte alras dat Pourbus niet vertrekken zou, daar « zijn herte was ghebonden met de stricken der liefde. » Eer hij verder doorreisde, wilde hij toch nog eens terug naar Antwerpen. Daar was het lanterfant van den twintigjarigen reiziger oogenblikkelijk verklaard. Pourbus was smoorlijk verliefd op de nicht zijns Meesters, Suzanna Floris, de dochter van den bouwmeester Cornelis Floris en Elisabeth Machiels. Zoodra had de jonge deerne den teerbemide niet in reisgewaad gezien, of het smartwater ging aan het vloeien, de beide verliefden hielden elkander snikkend aan het hart gekneld en er werd eenparig besloten de reiskleederen maar uit te schudden en voor een bruiloftspak te zorgen.

Frans Pourbus en Suzanna Floris verheugden zich in

den herfst van 1569 bij de geboorte van hunnen eersteling, die ook Frans werd geheeten, en zijnen talentvollen vader als portretschilder verre voorbij zou streven. Hunne andere kinderen waren Peter en Sara, welke de meerderjarigheid niet bereikten, en Suzanna, wie een langer levensgenot beschoren was. In 1578 was hunne moeder reeds gestorven en hun vader herhuwd met Anna Mahieu, ' meester Jans dochter. Onze Frans Pourbus verwekte bij deze zijne tweede gade nog eenen zoon, die Mozes werd geheeten, daar de ouders den hervormden godsdienst waren toegedaan.

Meester Pourbus was toen slechts drie en dertig jaar oud, en dus nog in volle levenskracht. Om zijn talent, zijn mannelijk voorkomen en tevens om zijn voorbeeldig karakter, — hij « was zoo vriendlijk en lieflijk van omgang, dat hij de beleeftheit zelf gheweest mocht wesen » — benoemde men hem tot vaandrig der burgerlijke wacht. Eens had hij, bij het optrekken ter wacht, door het gebruikelijke zwieren met het vaandel, zich fel verhit. Hij legde zich in het wachthuis ter ruste, niet verre van het ruimsel eener vuile goot, dat de lucht als verpestte. Die onvoorzichtigheid haalde hem eene doodelijke ziekte op het lijf. Den 17ⁿ September 1581 lag hij « kranck in den lichame » te bed, in zijn huis « Sint Joris » der Everdijstraat. ² De schilder voelde, dat zijn levenseinde nabij was ; want hij had den notaris Jan Dries ontboden, om zijnen uitersten wil te doen aanteekenen. « Aenmerckende ende overdenkende der menschelicker natueren broosheyt ende datter nyet sekerder en is op deser werelt dan de doot ende

¹ Haar naam wordt in de oorkonden ook wel *Mahieus* en *Mahuysens* geschreven.

² Dit huis draagt thans nummer 31. Pourbus' eerste gade werd daarin geboren. Hare ouders kochten het op 11 Maart 1549. Zij bewoonden het van dan af tot den dag huns overlijdens.

nyet onsekerder dan de ure der selver, » zoo beval hij « sijne siele altijt Gode van hemelrijcke almachtich. » « Den armen van de gereformeerde religie » maakte hij eerst en vooral 6 Carolusgulden. Aan zijne beide zonen, Frans en Mozes liet hij al zijne « papieren van de consten. » Indien Mozes geen schilder mocht worden, dan waren al de teekeningen voor Frans, een bewijs dat er bij onzen stervenden kunstenaar reeds geen twijfel bestond, of zijn twaalfjarig Fransken zou eenmaal schilder wezen. Aan zijne vrouw schonk de kranke 200 Carolusgulden vooruit, al zijne kleederen en juweelen, en daarbij nog het vruchtgebruik zijner goederen tot de meerderjarigheid zijner kinderen, over welke hij als momboren aanstelde Peter Pourbus, zijnen vader, en den stoffeerder Willem van Hersile. ¹

Slechts twee dagen later, op 19 September 1581, stierf onze uitstekende portretschilder. Voor der weezen voogden, de schilders Peter Pourbus, Cornelis Floris, Gillis van Coninxloo en den goudsmid Pauwel Driessens, werd van de nage-latene goederen een staat en inventaris gemaakt. Daaruit bleek, dat er op den sterfdag van onzen Meester in zijn huis slechts 7 gulden en 4 stuivers in specie werden gevonden. De verkoop der meubelen bracht echter reeds 332 gulden 1 blank op. Van geleverde kunstwerken werd er dan ook nog ontvangen :

« Van zekeren geleverden wercke, wesende	
» conterfeytsels van zekeren Italiaen.	18 gulden
« Van een Juffrouwen cleyn troniken.	6 »
» Van een conterfeytsel van de huysvrouwe	
» van Franchoys Spierincx.	8 »

¹ *Protocollen van den notaris Jan Dries, 1580-87.*

- » Van Willem Dries' conterfeytsel, zijnde
 » gemaect nae de doot 8 gulden.
 » Van een stuck schilderijen, wesende Sint
 » Janspredicatie, dwelck de overledene ge-
 » maect hadde Peeter Panhuys 114 »
 « Van Balthazar Hoefnaegel van een stuck
 schilderijen, waerinne dat staët zekere getal van
 conterfeytsels, zijnde gescat bij de Dekens
 van de Schilders op xxv pont Vlems, compt in
 guldens 150 »
 » Van den zelve Balthasar Hoefnaegel van
 twee conterfeytsels, te wetene den voors.
 Hoeffnaegel ende sijne huysvrouwe,
 te samen. 18 »

Verder bleven er in het sterfhuis nog verscheidene conterfeytsels, waaronder dat van « heer Jasper Sanders; de tronie van den Cousmaecker van den Duc d'Alençon; de tronien van den Prins de Condé en Monseigneur d'Amboise; het conterfeytsel, met colen gemaect, op pampier, van Ducq d'Alençon, » en andere Franschmannen, benevens de tafereelen « de vier Evangelisten met een Patroonken, Mozes en Aaron, de historie van Abigaïl, enz. »

Onder de overige ontvangsten van het sterfhuis van Frans Pourbus zullen wij nog slechts melden deze twee posten :

- « Van eenen leerjongen die ten huysen vanden afflijvigen de conste van conterfeyten quamp leeren 15 gulden.

¹ Weeskamer der stad Antwerpen, 22 November 1581.

« Van eenen anderen leerjongen die welke belooft hadde voor zijn leeren twee vierendeelen boteren, waer voor alhier te rekening gebrocht wordt de somme van 13 gulden 10 stuyvers.

De weduwe van Frans Pourbus maakte op 19 Juni 1582 huwelijksvoorwaarde met den Antwerpschen schilder Hans Jordaens, welke van zijnen vader, Simon Jordaens, 140 gulden tot bruidschat ontving. Van haren kant bracht de bruid ten huwelijk 150 gulden in meubelen en kleederen; 100 gulden in « coopmanschap van breynaet oft spellewerck » en een onbelast huis te Brussel gelegen. ¹ Wanneer Antwerpen terug in Spanjes macht viel en de hervormde godsdienst er niet meer gedoogd werd, vestigde Hans Jordaens zich met zijne gade te Delft, waar hij overleed na 1604.

Frans Pourbus, de Jonge, bleef na de dood zijns vaders te Antwerpen zijne kunststudiën voortzetten. Alhoewel van in zijne teere jeugd een wees, lachte het geluk hem toch vroegtijdig tegen. Van de familie zijner moeder, Suzanna Floris, trok hij aanzienlijke erfenissen. Toen zijne grootmoeder « Joncvrouwe Anna Blondeel, weduwe wijlen saliger gedachtenis Meester Pieter Pourbusse, » in April 1588 gestorven was, viel hem insgelijks een nog al aanzienlijk erfdeel te beurt.²

In 1591 werd de jonge Frans Pourbus vrijschilder onzer Sint Lucasgilde, en het volgende jaar ontving hij eenen leerling in zijn werkhuis. Op 4 December 1592 vragen de voogden der weezen van Frans Pourbus en Suzanna Floris aan de

¹ *Protocollen van den notaris Jan Dries, 1580-87.*

² *Protocollen van den notaris Jan Dries, 1588-91.*

Antwerpsche regeering oorlof, om hunne vier huizen op de Steenhouwersvest en in de Korte Ridderstraat te mogen verkoopen, en met hen is « gevoegt Franchoys Pourbus, een van de kinderen, oudt XXIII jaeren. » ¹ Den 10 Maart 1594 geschiedde die verkoop « bij consente van Francisco Pourbus, out omtrent vierentwintig jaren, » ² en daarna treffen wij onzen veelbelovenden kunstenaar nooit meer in de Scheldestad aan. Ten jare 1600 schilderde hij voor onze Landvoogden Albert en Isabella. Daarna werd hij door den Hertog van Mantoua naar Italië gelokt, om de beeltenissen van de schoonste vrouwen der wereld te malen. Vervolgens kwam hij aan Frankrijks Hof, waar hij bleef, en op 19 Februari 1622 begraven werd, na er tal van meesterstukken te hebben geleverd, welke thans in den *Louvre* en andere museums van Europa pronken.

Frans Pourbus, de Jonge, was de eenige der toenmalige Antwerpsche schilders niet, welke naar den vreemde toog, om er bewijzen van talent te leveren en fortuin en roem te oogsten. Jeroom Francken (1540-1610) was hem reeds in dienst van Frankrijks Koning voorafgegaan, en hij schilderde te Parijs met grooten bijval gedurende gansch zijn leven. Denijs Calvaert (1540-1619) vestigde zich in Italië, en stichtte te Bolonje als het ware eene kweekschool voor schilders. De gebroeders Matthijs Bril (1550-1584) en Pauwel Bril (1556-1626) togen insgelijks over de Alpen en bleven voor goed te Rome, om met hunne penseelen de pauselijke paleizen te versieren. Joris Hoefnagels (1545-16..) en Bartholomeus Spranger (1546-1627) trokken naar Duitschland en werden er

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1592-93, fol. 195.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1594, sub Kieffelt & Boghe, vol. I, fol. 25.*

de gevierde schilders van den kunstlievenden Keizer. Hoe zij hunne Vlaamsche namen in het buitenland ook hebben mogen doen schitteren, voor de geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool bleef hun streven toch van zoo geringe betekenis, dat wij hun hier geene ruimere plaats kunnen verleen.

XIV

VOORNAME SCHILDERS DER XVIe EEUW

nze landschapschilders verloren ook nimmer geheel en al de natuur uit het oog en leverden aldus eenige puike tafereeltjes. Tijdens het leven van Meester Quinten Matsijs bestond er eene neiging om tot zelfs het luchtruim in de natuur af te spieden en getrouw na te malen. Van Mander getuigt, dat Jan de Hollander, « een seer uytnemende Meester is gheweest in Landtschappen, » en voegt er bij, dat « hy lagh dicwils en veel tyts ter venster, en sagh in de locht, om alles nae 't leven te doen. » Jammer genoeg, dat dit goede voorbeeld toen nog zoo weinig navolgers vond.

Alhoewel « zijn huysvrouw reysde op de Marcten in Brabant en Vlaender, alles vullende met schilderije, » toch is er geen enkel zijner werken tot ons gekomen.

De weinige levensberichten, welke Karel van Mander over dezen landschapschilder mededeelt, zijn niet allen nauwkeurig. Zoo noemt hij hem ten onrechte Jan den Hollander,

geboren van Antwerpen. Onze schilder werd bij de toenmalige kunstvrienden « de Hollander » geheeten, omdat hij van Holland afkomstig was. Hij was te Amsterdam geboren. Wanneer hij op 13 November 1527 voor ons Magistraat komt, noemt hij zich « Janne van Amstel, schildere. »¹ Hij vergezelt dan zijne vrouw, Adriana van Doornicke,² die het erfdeel harer moeder komt ontvangen en tevens bekent voldaan te zijn door hare gewezen voogden, onder welke zich de vermaarde Meester Peter Coecke, van Aalst, bevindt. Adriana van Doornicke was een Antwerpsch meisje en dochter van den schilder Jan van Doornicke,³ die in zijn eigen huis, vast naast de toen bestaande Kammerpoort, altaartafelen maalde en te koop stelde. Door zijn huwelijk werd Jan de Hollander, of beter Jan van Amstel, de schoonbroeder van Peter Coecke, van Aalst, welke toen Anna van Doornicke tot vrouw had. Onder den naam Jan van Amstel deed zich onze landschapsschilder ten jare 1528 ook als vrijmeester der Sint Lucasgilde aanteekenen. Toen hij op 1 Februari 1536 het Antwerpsche burgerrecht kocht, schreef onze stadssecretaris hem in de poortersboeken als « Jan van Amstel, Aertssone, van Amsterdamme, schilder. » Na dit tijdstip moet de geprezen kunstenaar niet lang meer hebben geleefd, aangezien zijne weduwe korts nadien hertrouwde met den schilder Gillis van Coninckloo.

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1527, sub Keyser & Ballinck, fol. 279 en vº.*

² Deze familienaam werd ook *van Doernicke* en *van Dornicke* geschreven.

³ De schilder Jan van Doornicke was bij den aanvang van 1515 weduenaar gebleven van Lijsbeth Puynnders, welke hem vijf minderjarige kinderen naliet: Frans, Marten, Anna, Adriana en Lijsbeth. Zie: *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1515, sub Gobbaert & Colibrant, fol. 3 vº.*

Gelijktijdig met Jan van Amstel, leefde in onze stad Matthijs Cock, die ook « een uytnemende Meester is geweest in Landschappen. » Echter behoorde hij niet tot de goede School van den voorgaanden Meester. « Hy was oock d'eerste die de Landschappen op een beter manier begon te maken, met meer veranderingen, op de nieuw Italiaensche oft Antijcksche wijze, en was wonder versierigh en vondigh in 't ordineren oft byeen voegen. » Dit « op de nieuw Italiaensche wijze » beteekent hier eene gedeeltelijke afwijking of denkbeeldige verfraaiing onzer Vlaamsche natuur, welke nog lang nadien in onze landschapschildering zou worden opgemerkt.

Er schijnt nu geen enkel landschap van onzen kunstenaar meer te bestaan; maar toch is er van hem nog een gewrocht van anderen aard bewaard gebleven. Dit zeldzaam stuk prijkt in het Belvedere te Weenen. Het is op eene koperen plaat geschilderd en wordt betiteld : de Toren van Babel. Op den toren krioeft het van kleine figuurtjes, en beneden op den voorgrond ziet men den Koning met gevolg, welke de bouwers aanwakkert.

Matthijs Cock was de zoon van Jan Wellens, alias Cock ¹ en Clara van Beeringen. Het was die zelfde Jan Cock, welke in 1516 Wouter Key tot leerling ontving. Ten jare 1520 bekleedde hij ook het dekenschap onzer Sint Lucasgilde, een bewijs dat hij een niet onverdienstelijk schilder moet zijn geweest. Hij ventte zijne schilderijen op een kraam van den Onze-Lieve-Vrouwenpand en bewoonde in de Korte Doornikstraat het huis « Sint Joris » (nummer 16), dat hij op

¹ De naam dezer familie wordt in de oude bescheiden oock dikwijls *de Cock* en *Cocx* geschreven.

10 October 1519 aankocht. ¹ Zijne vrouw schonk hem vier kinderen : Matthijs, Cornelis, Jeroom en Barbara. Matthijs, die omtrent 1509 ter wereld kwam, kan de lessen zijns vaders niet lang hebben genoten, daar zijne moeder op 19 Januari 1527 reeds herhuwd was met den schilder Frans Vermeers. ²

Weinige jaren later trok onze jonge kunstenaar over de Alpen, en vóór 1540 was hij reeds terug in zijne geboortestad, waar hij toen eenen leerling ontving, en de uitmuntende landschappen maalde, waarover van Mander met zooveel lof gewaagt. Echter moeten die puikstukken destijds maar weinig aftrek hebben gehad. Jeroom, de jongere broeder van Matthijs, beoefende insgelijks de landschapschildering en liet die varen, om de graveerstift te behandelen en kunstkoopman te worden. Onder andere sneed hij naar de paneelen zijns broeders Matthijs verscheidene landschappen, die hij met andere plaatwerken ter markt bracht. Daarmee maakte hij een aanzienlijk fortuin, terwijl zijn broeder, de landschapmaler, arm bleef. Toen Matthijs Cock gestorven was, maakte zijne moeder, op 20 Maart 1548, aan den zevenjarigen « Janne Wellens, alias de Cock, natuerlicke sone wijlen Matthijs Wellens, alias de Cock, daer moeder af is Barbara de Ridder, » eene lijfrent van 16 Carolusgulden 's jaars, zoodat zijn vader zelf de toekomst van het bastaardweesje niet had kunnen verzekeren. ³

Een ander voornaam Meester van dien tijd was Christiaan

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1519, sub Gobbaert & Colibrant, fol. 147 v°.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1526, sub Keyser & Ballack, fol. 169 v°.*

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1547, sub Wetzubeke & Grapheus, vol. II, fol. 338 v°.*

van den Queeckborne. Van Mander deelt ons over hem anders niets mede, dan dat hij was een « goet landtschap-schilder, woonende by de Beurs, en was den vader van Meester Daniël, schilder van zijne Excellentie in den Haghe. » Wij hadden het genoeg meer bijzonderheden over dezen kunstenaar te ontdekken, en oordeelen het van belang, die hier te doen kennen.

Christiaan van den Queeckborne behoorde tot eene oude Antwerpsche schildersfamilie. Zijn grootvader, evenals hij Christiaan van den Queeckborne geheeten, werd ten jare 1480 reeds vrijmeester-schilder onzer Sint Lucasgilde. De jonge Christiaan was zoon van den schilder Jan van den Queeckborne, en kwam ter wereld omstreeks 1515. Zijne ouders kochten op 29 Juli 1527 het huis « Cranenborch, »¹ op de Veemarkt (nummer 5), en daar werd onze jongen, met zijnen ouderen broeder Adriaan, ook tot kunstenaar opgevoed. Na zijne studiën te hebben voltrokken, moet hij nog eene reis in het buitenland hebben gedaan. Zijn broeder Adriaan werd reeds in 1533 als vrij schilder onzer Sint Lucasgilde aanvaard, en met Christiaan gebeurde dit eerst ten jare 1545. Van dan af tot 1577 ontving hij verscheidene leerlingen, waaronder de vermaard geworden Brusselaar Adriaan de Weerdt, de uitstekende landschapschilder Jacob Grimer, en Denijs Calvaert, die in den vreemde beroemd werd. Meester van den Queeckborne werd ten jare 1551 tot Deken der kunstenaarsgilde verkozen en in 1557 bekleedde hij nogmaals dit eereambt. Hij was bijzonder bevriend met zijnen kunstmakker Antoon van Palermo. Te zamen kochten zij op 6 Mei 1562 drie huizen

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1527, sub Keyser & Rijt, fol. 380vo.*

in de Pruynenstraat, waarvan het hoekhuis der Korte Clarastraat, geheeten Sint Christoffel (nummer 23), door Christiaan van den Queeckborne werd betrokken. Daar leefde hij met zijne gade Anna Briers en zijne zonen Hans en Daniël, die hij beiden tot schilders opleidde.

In den zomer van 1560 verkreeg vader van den Queeckborne de betrekking van « gesworen stadtschilder » met eene jaarlijksche bezoldiging van 31 gulden. Die wedde mag niet gering schijnen, daar zij alleen aan den titel was verbonden. Voor al het werk, dat hij of zijne gasten verrichtten, werd nog afzonderlijk en ruimschoots betaald. Voor zijn jaargeld had hij bijzonder tot last « in alle Ommegangen ende Blijde Incompsten van Princen ende Heeren eenige nyeuwe acten ende puncten, alsoo int wijse als boerderlijcke ende genuuechlijcken voorts te stellene, t' ordonnerene ende te vercierene, omme de borgeren ende vreemdelingen, ter kermissen comende, te stichtene, verheugene ende recreëren, al tot eere van de stadt ende beternisse van de accijsen der selver. » Bovendien hield hij « alle des stadts speelwagens, puncten, ciraten, cleeren ende juweelen, wesende wel meer dan vijf oft ses hondert stucken in getale, soo hem die bij inventaris in handen geleverd zijn, die hij met groote moeyte is bewarende, reparende ende cuyschende, opdat se van de motten nyet geten oft andersins bedorven, gedestruueert, ende gebroken zouden worden, ende zoo wanneer hem belast werdt die in kercken, cloosters oft elders te leenen, Sorge moet dragen, dat se niet verdonckert oft bedorven en worden, oft achter en blijven. »

Toen de Landvoogd Requesens in uitersten nood van geld was om zijn machtig leger te betalen, deed hij uitsparingen doen in al de steden. Antwerpen moest ook, onder andere,

de bezoldigingen zijner stadsschilders afschaffen. Van den Queeckborne beklaagde zich desaangaande zoo bitter, dat hij op 7 Februari 1576 in zijne functie werd hersteld.¹ Daarin handelde de Antwerpsche regeering dus waarlijk kunstlievend en tevens wijs; want in dit zelfde jaar vervaardigde van den Queeckborne nog al de praalschilderingen voor het groote steekspel, dat de Spaansche Overheden hielden op de Meir, en in Juni 1577 ontwierp en maalde hij, met zijnen ambtgenoot Peter Leys, weer al de tooneelen voor de intrede van Don Juan. Deze praalschilderingen moeten het laatste werk zijn geweest, dat hij voor de Stad verrichtte, aangezien zijne erfgenamen op 21 Augustus 1578 daarvoor het verdiende loon vroegen.² Onze Meester was op 16 Mei 1578 ten grave gebracht, in Sint Andrieskerk, waar zijne gade reeds sedert 10 December 1573 rustte.

Hans van den Queeckborne, welke in 1577, gelijktijdig met zijnen broeder Daniël, in de Sint Lucasgilde als meester-schilder was opgeschreven, stierf ook korts nadien. Daniël van den Queeckborne was in 1581 reeds gehuwd met eene plaatsnijdstster, Barbara van den Broeck,³ dochter van den historieschilder Crispiaan van den Broeck. Ten jare 1584 ontving hij te Antwerpen nog eenen leerling; doch na de overgaaf onzer stad aan Parma, week hij naar Middelburg, van waar hij op 2 November 1585 volmacht gaf om zijn ouderlijk huis te doen verkoopen.⁴ Hij keerde nooit meer in zijne geboorte-

¹ *Collegiaal Aktenboek der Antwerpsche Tresorij, 1576-78, fol. 63.*

² *Requestboek der Antwerpsche Tresorij, 1578-82.*

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1581, sub Kieffelt & Gillis, vol. II, fol. 69.*

⁴ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1585, sub Moy & Neesen, vol. II, fol. 124.*

stad terug; want, zooals van Mander het wel zegt, werd hij schilder van Prins Maurits.

De familie van Cleve leverde een nog ruimer aantal kunstenaars, waaronder een uitstekend landschapschilder. De stamvader van allen was Willem van Cleve, op wien wij reeds vroeger de aandacht vestigden. ¹ Hij had drie zonen, Hendrik, Marten en Willem, die allen de schilderkunst beoefenden, en op hunne beurt vaders zouden worden eener reeks schilders. Hendrik van Cleve ontving het levenslicht omstreeks 1525, zijn broeder Marten in 1527 ² en Willem, naar allen schijn, een achttal jaren later; want tusschen zijne geboorte en die van Marten kregen zij nog drie zusters. Alle drie de jongens oefenden zich in het teekenen onder het toezicht huns vaders, en Hendrik en Marten gingen daarna in het werkhuis van Meester Frans Floris palet en penseelen leeren behandelen. Zoodra Hendrik een bekwaam schilder was geworden, ondernam hij de gebruikelijke reis naar Italië. Hij schetste er naar de natuur eenen voorraad van bergachtige oorden, huizen en stadsgezichten, die hij later in zijne werken te pas bracht. Toen hij ten jare 1551 binnen Antwerpen was weergekeerd, liet hij zich tegelijk met zijne beide broeders inschrijven als vrijmeester onzer Sint Lucasgilde. De jongste hunner, Willem van Cleve, deed zich daarna in de kunstwereld opmerken als « een goet schilder van groote figuren; » doch in 1564 liet hij Anna de Weese reeds weduwe met vier

¹ Zie bladzijde 84.

² Hij zelve verklaart op 2 April 1567 veertig jaar oud te zijn en getuigt dan tevens, dat de schilder Nicolaas van den Slijcke en dezes vrouw, Hortensia Carre, geene ketters zijn. Zie: *Certificatieboek der stad Antwerpen, 1568, vol. II, fol. 116.*

minderjarige zoontjes, Willem, Constantijn, Laureis en Claude. ¹

Hendrik van Cleve was ondertusschen een zoo bedreven landschapschilder geworden, dat zijn gevierde Meester Floris hem meestal de achtergronden zijner tafereelen liet malen. Ook in de gewrochten van zijnen broeder Marten schilderde hij doorgaans het verschiet. Hij moet ook afzonderlijk hebben gewerkt; want wij vonden in een sterfhuis van 1621: « Een schilderij Lantschap van Henric van Cleve, » en te Weenen bevindt zich in het museum van hem nog een Landschap, gestoffeerd met de Wederkomst van den verloren Zoon.

Hendrik van Cleve huwde op 2 Juli 1555, in onze Sint Jacobskerk, Paschasia Suys, die hem een tamelijk goed vermogen bijbracht. Onze schilder bezat daardoor weldra een drietal eigendommen, en verscheidene renten op huizen. Hij had ook twee zonen, Gillis en Hans, die zich op de schilderkunst toegedden. De vader oogstte veel roem en zou dus volkomen gelukkig hebben mogen heeten; doch het flerecijn martelde hem onverbiddelijk, en door die verschrikkelijke kwaal werd hij ook uit het leven gerukt ten jare 1589.

Marten van Cleve legde zich bij Meester Floris aanvankelijk toe op het groote figuur. Daar de familiekwaal, het voeteuvel, hem vroegtijdig kwelde, zoo was het hem onmogelijk de reis naar Italië te ondernemen. Voor de groote historieschildering achtte hij zich daarom verloren; maar des te beter maalde hij dan ook kleine, eigenaardige figuurtjes. Eerst stoffeerde hij daarmee de landschappen van zijnen

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1564, sub Halle & Moy, vol. I, fol. 116, 1583, sub Kieffelt & Gillis, vol. I, fol. 311. 465, en vol II, fol. 31 v°.*

broeder Hendrik, van Jacob Grimer en van Gillis van Conincxloo. Toch werkte hij ook afzonderlijk, en dat wel in twee vakken, de gewijde geschiedenis en de volkszedenschildering. In Antwerpsche sterfhuizen der jaren 1574, 1614, 1619, 1628, 1642, 1652, 1668 en 1669 vonden wij vermeld : “ Een Sint Janspredicatie, op paneel, van Merten van Cleve ; Ses stucken schilderije, op pannel, olieverve, in gestoffeerde lijsten, van de Tweelf Maenden des Jaers, gedaen bij Merten van Cleve ; een schilderije, Voesterheer, gedaan bij Marten van Cleve ; een stuck van Marten van Cleeff, lanck ende smal, zijnde de Historie van Susanna ; een schilderije, Boer ende Boerinne, van Marten van Cleve ; een cleyen stucksken, daer de Castaenen uyt het Vier worden gelangt, van Marten van Cleve ; een Afbrekinge van 't Casteel deser stadt van Antwerpen, gemaect van Marten van Cleve ; een Coninckdrinck, ¹ van Marten van Cleve ; eene Boerenbruyt, die slapen gaet, van Marten van Cleef ; de Vijf sinnen, geschildert door Marten van Cleeff en een Sint Martensvier, naer Marten van Cleeff. ”

Wat er van al deze eigenaardige tafereelen gewerd, is nu een raadsel ; want men wist niet eens meer, dat zij ooit hadden bestaan. Nu wij hunne titels hebben doen kennen, is het te hopen, dat er nog eenige van worden ontdekt en teruggebracht op den naam van hunnen waren vervaardiger, die al te lang vergeten bleef. Wat deze roemherstelling kan vergemakkelijken, is een Binnenzicht, in het museum van Weenen, het eenigste tafereel, dat nog op den naam van Marten van Cleve is bewaard gebleven.

¹ Drie-Koningenfeest.

Onze kunstenaar had zich op 7 Januari 1556 in den echt verbonden met Maria de Greve, bij welke hij vier zonen won : Gillis, Marten, Joris en Nicolaas, die door hem in de schilderkunst werden onderwezen, en, volgens van Mander, « al goede schilders waren. » Den 6ⁿ Mei 1580¹ schonk vader van Cleve eenige renten aan zijne jongens, die toen nog allen te Antwerpen waren gevestigd. Het volgende jaar bezweek onze Marten van Cleve aan het flerecijn, en den 24ⁿ November 1581² werd zijne geringe nalatenschap verdeeld tusschen zijne weduwe en vier zonen, die zich vervolgens verre van elkander verwijderden. Gillis bevond zich in 1588 te Parijs;³ Marten trok naar Spanje en stak van daar naar Indië over; Joris maalde uitmuntende kleine figuren, doch stierf jong, en Nicolaas overleed te Antwerpen op 20 Augustus 1619.⁴

Een der prachtigste landschapschilders van dien tijd was Jacob Grimer. Hij was zoon van den Antwerpschen meerse-
nier Nicolaas Grimer en Elisabeth Cops, en moet het daglicht ontvangen hebben omstreeks 1526. Ten jare 1539 werd hij leerling van Gabriël Bouwens, en vervolgens van Matthijs Cock en Christiaan van den Queeckborne. Onder de leiding dezer verschillende Meesters volmaakte zich onze Jacob op schitterende wijze. In 1547 werd hij vrijmeester onzer kunstenaarsvereniging, en het volgende jaar, op 10 April, huwde hij, in Sint Jacobskerk van Antwerpen, Lucia van den Wouwer. Het aangaan van dit huwelijk, zoodra hij kunste-

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1580, sub Moy & Neesen, vol. I, fol. 487.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1581, sub Kieffelt & Gillis, vol. II, fol. 68.*

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1588, sub Moy & Neesen, vol. II, fol. 303.*

⁴ *Weeskamer der stad Antwerpen, 1619, October, N° 5.*

naar is, bewijst, dat hij niet over de Alpen trok, en dus meer gemak had om zijne oorspronkelijkheid te behouden. Den 26^a Maart 1550 kocht hij zich ook, op de Paddengracht, ¹ een huisje « het Haentje » (nummer 24), en in den hof van dien eigendom metselde hij een werkhuis, om er zijne gewrochten te voltooien. Meerendeels sloeg hij nochtans den ezel neer in de omstreken van Antwerpen, waar hij rechtstreeks naar de natuur maalde. Zulks verklaart ons ook van Mander aldus : « Hij dede veel ghesichten van landschappen nae 't leven, ontrent Antwerpen en elder, en is soo uytnemende gheweest in landschap, dat ick te som deelen geen beter en weet, soo levendigh en aerdigh was hy in zijn lochten, de schoonheit der selver in 't leven waernemende, en voorts in alle dinghen seer eyghentlijck het leven volghende, 't zy in huysen, verre landschap, oft voorgronden, en was seer veerdigh in zijn werck. » Deze vleierende beoordeeling is geenszins overdreven. Op het stadhuis van Antwerpen prijkt een zijner voornaamste gewrochten, waarin men den behendigen kunstenaar naar waarde beoordeelen kan. Het verbeeldt het Kiel, een voorgeborcht van Antwerpen, met zijne weiden en hoveniershoven. Voor een landschap van dien tijd, is het een buitengewoon groot paneel. Het meet 197 centimeters breedte op eene hoogte van 123. Heel die schilderachtige landstreek, met haar malsch groen en lommerrijke boomen, heeft den breeden, gebogen Scheldestroom, met de Vlaamsche wal, voor achtergrond, en rechts in het verschiet, verheffen zich, tegen het helder hemelgewelf, de torens en gevels der stad Antwerpen.

¹ Destijds ook Kauwenberg en nu Prinsesstraat genaamd. Onze schilder verkocht dit huis op 17 Juni 1566 en vestigde zich dan in een huurhuis der Sint Jorisparochie. Zie : *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1549, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. II, fol. 291 v°*, en : *Sub Orapheus & Asseliers, vol. III, fol. 138 v°*.

Midden boven het kleurrijk en warm verlichte landschap is de lucht bijzonder schoon en indrukwekkend. Onweerszwangere wolken hebben zich daar samengehoopt en de aldus geblinde zon poogt met hare stralen door dit zwerf te boren. Van Mander bekent : « Van beelden weet ick niet besonders van hem te verhalen. » Hadde hij nochtans dit landschap gezien, dan zou hij hem om zijne flinke figuurtjes evenzeer hebben geprezen. Op de gansche uitgestrektheid van het voorplan loopt de heerbaan. Daarover trekken een drietal huifkarren met vroolijke gasten en een paar ruiters naar de stad, en tusschenin ontwaart men dansende en vechtende boeren, benevens allerlei slach van lieden, die er zeer opgeruimd en geestig uitzien. In een ander gewrocht de Kermis van het Dorp Sint Joris-Winge, ¹ bij Leuven, toont ons Jacob Grimer, bij dansers en drinkers, naast feestkramen en barakken, schier al de toen bestaande volksspelen en vermaken. Dit alles is zoo levendig en met zoo veel kennis van zaken voorgesteld, dat men den schilder niet alleen voor eenen ervaren teekenaar en penseeler, maar tevens voor eenen vroolijken borst en eenen fijnen kenner van menschen, zeden en gebruiken mag houden. » Hij was oock de Rethorica toegedaen, en een seer goede personagie in 't spelen. » Ons museum van oudheden « het Steen » bezit ook van hem de Palingshuizen in den Polder, bij Antwerpen, waarin hij insgelijks als schilder en teekenaar vele blijken geeft van talent en natuurlijkheid. Behalve eenige landschappen, vonden wij in een sterfhuis van 1588 : « een stuck schilderije olyverwe, op pannel, van 't Vrouwken van Samariën

¹ Dit tafereel is geteekend : *Jacob Grimer fecit, 1586*, en prijkt in de verzameling van den heer Th. van Lerijs, te Antwerpen.

aen den Put, gemaect bij Jacob Grimmer » en tusschen eene nalatenschap van 1614 een schilderijken « van den Chijspenninc, gedaen bij Grimmer, op doec. »

Op den naam van onzen Jacob Grimer, toont het Brusselsche museum (16) ook nog eene prachtige altaartafel met luiken, voorstellende de Levensgeschiedenis van Sint Eustachius. De menigvuldige figuurtjes zijn daarin bijzonder flink en natuurlijk afgebeeld en rijk gekleurd in hunne kostelijke gewaden.

Jacob Grimer was wel jong in den echt getreden; maar zijn huwelijk werd eerst laattijdig gezegend. In Sint Joriskerk werd den 12ⁿ Januari 1570 zijn zoon Abraham en den 4ⁿ Februari 1574 zijne dochter Elisabeth gedoopt, en omstreeks dien tijd moeten ook zijne andere kinderen, Gillis en Abel, ter wereld zijn gekomen; doch hunne doopakten bestaan niet.

Toen Jacob Grimer korts vóór Mei 1590 overleed, had hij zijnen zoon Abel in de kunst toch zooverre opgeleid, dat hij den vader in het vak waardig kon vervangen. Op 29 September 1591 huwde Abel, in de hoofdkerk, Catharina Lescornet, en het volgende jaar nam de Sint Lucasgilde hem op als meesterszone. Abel Grimer stierf reeds vóór 1619; doch liet ons verscheidene gewrochten na, die nog van zijn talent getuigen. Het museum van Brussel bezit van hem een paneel (200) getiteld: Jezus-Christus bij Martha en Maria, onderteekend: *Abel Grimer fecit 1614*. Het is eene rijk gestoffeerde kamer met ledikant en schoorsteen, een zestal schilderijen aan den wand en gevuld met verscheidene fraaie figuren. De heer Th. van Leries onzer stad heeft ook een rondeeltje: Schaatsenrijders, onder de Brug der Antwerpsche Sint Jorispoort, geteekend: *Abel Grimer fecit, 1604*.

Hoe zeldzaam de werken der gebroeders Frans en Gillis Mostart ook nog voorkomen, toch dienen deze meesters vermeld, omdat zij door hun eigenaardig talent onze Schilderschool verheerlijkten. Zij waren tweelingbroeders, die zoo treffend aan elkander geleken, dat hunne eigene ouders ze bezwaarlijk konden onderscheiden. Omstreeks 1534 werden ze te Hulst, in Vlaanderen, geboren; doch zij waren niettemin verwant aan den beroemden historieschilder Jan Mostart, van Haarlem. Hun vader, insgelijks een schilder, bracht hen in zeer jeugdigen ouderdom naar Antwerpen. Van daar werd Frans naar het Walenland gezonden, om bij den landschap-schilder Herri met de Bles zijne studiën te doen, terwijl Gillis, omstreeks 1550, in de leer ging bij den fantastischen schilder Jan Mandijn. In 1553 was Frans Mostart reeds als meester binnen Antwerpen weergekeerd, daar hij, volgens den Liggere der Sint Lucasgilde, in dit jaar Adriaan Rebbens als leerling ontving. De jonge kunstenaar gaf vroegtijdig blijken van talent. Van Mander heet hem een goed meester, die zeer fraaie landschappen maalde, en Guicciardini, welke hem in 1566 tusschen de dooden vermeldt, noemt hem « zeer constich in landouwen met olyverve geschildert. » Frans Mostart stierf zeer jong. De zoogenaamde « haestige ziekte » rukte hem reeds ten jare 1560 uit het leven. Echter had hij in die korte tijdruimte van zes jaren werkens zich als een uitmuntenden meester doen kennen. Van Mander getuigt, dat hij toen « door zijn constighe wercken gheruchtigh was gheworden. » Frans Mostart was eigenlijk een der eerste maanlichtschilders, die rivierzichtjes met landschappen maalde. In de XVIIe eeuw bestonden er te Antwerpen van hem nog verscheidene soortgelijke gewrochten. Het Belvedere van

Weenen toont thans nog, als door Frans Mostart gemaald, twee rondeeltjes, het eene voorstellende : een Bergachtig Landschap met eene rivier doorsneden en eene Stad in het verschiet; het andere : een Landschap met Water, waar Visschers bij Maneschijn hunne Netten op den Oever trekken. Verder bezit die verzameling van denzelfden meester ook een groot Landschap, waarin de Engel aan Agar de Fontein wijst, die uit de Rots springt.

Gillis Mostart, die in 1554 vrijmeester van Sint Lucas werd, beoefende insgelijks de landschapschildering. Bij voorkeur maalde hij besneeuwde velden, welke destijds gunstig waren bekend onder den titel van « Winterkens van Gillis Mostart. » Ook leverde hij wel eens rotsachtige oorden, door hem zelf gestoffeerd met « de Vliedinge van Egypte, » benevens zoo genaamde Capucinen Rotsen, Riviergezichten met Maneschijn, en Stadswijken met brandende gebouwen, waarover hij, op zijn Jan Mandijns, de vlammen hun spookachtig licht liet spreiden. Onze meester bepaalde zich nochtans niet bij het landschap. Met voorliefde behandelde hij het figuur en wel in de volkszedenschildering, waarin hij bijzonder moet geslaagd zijn, vermits zijne gewezen kunstmakers, ten jare 1621, eene zijner schilderijen « Boerenkermisse » waardeerden op de buitengewoon groote som van 250 gulden. Ook maalde hij verscheidene gewijde onderwerpen en zelfs portretten. Eene gansche reeks zijner tafereelen werd aangekocht door Philips van Valckenisse, een der voornaamste Antwerpsche kunstliefhebbers van omstreeks het begin der XVIIe eeuw. Toen deze kunstvriend op 3 Maart 1614 overleden was, hingen er in zijn huis der Minderbroedersstraat de volgende

gewrochten, « al gedaen oft geschildert bij wijlen Gillis Mostaert : » « Achtien geschilderde tellooren, in een leeren custodie ; twee schilderijken, in ronde lijstkens, van Adam ende Eva ; een ander ront schilderijken Sint Janspredicatie ; twee cleyen Mariënbeeldekens ; een Sint Jeronimus ; een schilderijken figure van een Kackaert ; drij Brandekens ; een Maneschijnken met Lantschap ; een Winterken ; een Afzettinge oft Rooverijken ; een Magdalena ; een Boeren ende Boerinnen-troنيën, op een paneelken ; een ander schilderijken van Magdalena ; een afbeeldinge van Sint Jan in Pathmos ; eenschilderijken van Sint Christoffel ende Maneschijn ; een ander schilderijken van Sint Christoffel ; noch een schilderijken van Sint Christoffel ende Lantschap ; een tafereel, met twee deuren, van Ons Lief Heer int Hofken ; Doopinge van de More bij Sint Philips ; een Vischerije in Maneschijn ; een schilderije van Ons Lief Heer aen 't Cruyce ; een schilderije van Sint Franciscus, ontfangende de Wonden ; Charitas, in vergulde lijsten ; Figure van Venus liggende op 't bedde ; een Heyken met Rooverije ; een Lantschap met Pan ende Chiringa ; Spijsinge van vijf duysent Menschen, met een gheilen cant, beschildert met de vier Evangelisten, op de hoeken ; een lanwerpich schilderijken Reyse van Emaus ; eenen Kersnacht ; een Cruysifix ; een ander Crucifix ; eenen Jeronimus knielende voor Ons-Lief-Vrouwe ; eene schilderije Hoboken oft Boerenkermisse ; een ront schilde-

¹ Van Mander noemt van Gillis Mostart ook eene schilderij : « Daer de Heeren Schetsen, als Heeren van Hoboke, seer statigh van dese Boeren worden ingehaelt. »

rijken Diana met hare Maegden, en een Lucretia. -

Bovenstaande kunststukken waren slechts op kleine paneelen vervaardigd; maar dan hingen er in dezelfde kostelijke verzameling nog de volgende « ander grooter paneelen al oic gedaen bij den voorschreven Mostaert: - « Een Brant van Sodoma ende van Loth ende zijn Dochters; Prophetie van Daniël, in Lantschap; een Crucifix, op doeck; een Lantschap, Maria ende Joseph onder Soldaten; een Lantschap Maneschijn; een schilderije Coninckbrief; een schilderije Baetstove; ¹ een Lantschap Maneschijn, op doeck, al, gelijke vore geseyt is, gedaen bij den voorschreven Mostaert, met noch een grooten doeck Lantschap van denzelven. -

Alhoewel dit vijftigtal gewrochten reeds eene geheele galerij vulde, zoo bezat de edelman Philips van Valckenisse nog verscheidene andere werken van onzen Gillis Mostart. Ze hier allen opgeven zou ons te verre leiden; doch als de voornaamste moeten wij nog vermelden: Eene kinderdoodinghe; Vlucht van Loth uyt het brandende Sodoma; Brant van Sodoma ende Gomorra; Vlucht van Maria ende Joseph naer Egypte, en een Patientia met Brant, op doeck.

Wat toch is er van al die tafereelen geworden, en hoe is het mogelijk, dat een Meester als Gillis Mostart bijna in vergetelheid geraakte? Wij kennen nu maar vier werken meer, die op zijnen naam prijken. Te Kopenhagen een Christus aan het Kruis; bij het Bestuur der Godshuizen onzer stad: het Lijden des Heeren, voorgesteld door

¹ Lees: Badstove, Badkamer.

verscheidene tafereeltjes ; in het Antwerpsch museum (261) een gekruisigden Christus, tusschen Maria en Joannes, omringd door acht Mannenportretten, en op ons stadhuis, in het kabinet van den heer Burgemeester : een *Ecce Homo* of Christus aan het Volk getoond, op de Stoep van het oud Stadhuis van Antwerpen. Het laatste dezer drie paneelen, welke men in onze stad nog bewonderen mag, is een prachtig stadsgezicht. De gansche groep van volk en ruiters en de met doornen gekroonde Christus zijn er slechts als bijwerk in aangebracht. Het doel des kunstenaars was ons eene voorstelling te bewaren van het oude Antwerpsche stadhuis, de Groote Markt en de omliggende straten. Daarin is hij ook volkomen geslaagd. Dit middeleeuwsche gemeentehuis, dat, na geconterfeit te zijn, voor het nieuwe moest worden weggebroken, is flink en schilderachtig weergegeven, op een paneel van 153 centimeters breedte en 125 hoogte. Ook al de aanpalende gebouwen, met hunne bruine houten gevels en luifels, zijn getrouw afgebeeld in krachtige, warme kleuren, die onzen schilder doen plaats nemen tusschen de beste koloristen van zijnen tijd. Hij was dan ook alom erkend als een onzer voorname Meesters. Toen in 1589 het Gentsche Magistraat een groot en kostbaar tafereel van Raphaël van Coxcyen, door bevoegde vakmannen, wilde laten waardeeren, benoemde het daartoe de vier uitstekende Antwerpsche schilders : Marten de Vos, Ambrosius Francken, onzen Gillis Mostart en Bernaard de Rijckere. ¹

¹ EDM. DE BUSSCHER : *Rechtsgeding over een kunstwerk in de XVIe eeuw*, (in de *Vlaamsche School*, 1864, blz. 203) en : *Protocollen van den notaris Jacob de Kimppe*, 1566-89, op het stedelijk Archief van Antwerpen.

Met al zijn erkend talent en zijne werkzaamheid vergaarde onze kunstenaar toch geene schatten. De oorzaak daarvan was, dat hij eene groote huishouding had, en als vele onzer schilders leefde zoo gewonnen zoo geronnen. Ten jare 1564 had hij zich in den echt verbonden met Margaretha Baes, die hem vader maakte van tien kinderen : vijf jongens en vijf meisjes. Zijn eerstgeborene werd den 2ⁿ Mei 1565 gedoopt in onze Burchtkerk, en zijne laatste spruit werd op 3 Juni 1588 in Sint Joriskerk over de doopvont gehouden door den historien schilder Crispiaan van den Broeck. Dit zoontje werd, gelijk zijn vader, Gillis geheeten, en ook als deze mocht het tot schilder opgroeien ; want in 1612 aanvaardde onze kunstenaarsgilde hem als meesterszone. Toen vader Mostart den 28ⁿ December 1598 op zijn doodsbed lag, bezat hij halder noch dalder om zijn kroost na te laten. Dat bedroefde hem toch geenszins. Hij noemde zijne vrienden, de schilders Tobias van Haecht en Bartholomeus van Woelput, als toezichters over zijne kinderen, wien hij de geheele wereld tot erfenis liet.¹ Zijne vrouw werd door de schuldeischers vervolgd ; doch de Antwerpsche regeering had deernis met de « desolate weduwe, »² die geene middelen had om processen te verduren, en alles werd zooveel mogelijk te goede geleid, in aanzien der verdiensten des overledenen.

Van Mander verklaart, dat er in zijnen tijd geen beter landschapschilder bestond dan Gillis van Coninxloo. Dezes vader, insgelijks schilder en ook Gillis van Coninxloo geheeten, was een Brusselaar, die ten jare 1539 vrijmeester onzer

¹ KAREL VAN MANDER, fol. 261 v°.

² *Requestboek der stad Antwerpen, 1599, vol. I, fol. 177.*

Sint Lucasgilde werd. Korts nadien huwde hij, binnen onze stad, Adriana van Doornicke, welke weduwe was gebleven van den vermaarden landschapschilder Jan van Amstel. Uit dien echt werd op 24 Januari 1544 de jonge Gillis van Conincxloo te Antwerpen geboren. Het knaapje zal waarschijnlijk zijnen vader nooit hebben mogen aanschouwen, daar zijne moeder op 18 November van dit zelfde jaar reeds weduwe was. ¹ Den 20ⁿ December 1555 vinden wij haar nogmaals hertrouwd met den Antwerpschen schilder Peter van Else, alias van den Winckele, die in 1546 vrijmeester onzer Gilde was geworden. ² Zij verkocht alsdan eene rent aan « Peteren ende Michiele Coeck, alias van Aelst, als monboeren ende tot behoeff van Pauwelse ende Antonien Coeck, alias van Aelst, natuerlicke kinderen wijlen Peters Coeck, alias van Aelst, daer moeder aff is Anthonette van der Sant. » Deze beide eerstvermelde zonen van den vermaarden Peter Coecke, van Aelst, waren hare neven; want, zooals wij het reeds hooger aanstipten, was hunne moeder, Anna van Doornicke, de eigene zuster der weduwe van Jan van Amstel. Door die verwantschap ging onze Gillis van Conincxloo in de leer bij den schilder Peter Coecke den Jonge. Deze meester was in 1559 al gestorven, en toen ging onze Gillis zijne leerjaren voortzetten bij « Lenaert Kroes, die van beelden en lantschap wrocht van water en olyverwe. » In 1562 was zijne moeder overleden, en op 15 Juni van dit jaar rekende hij af met zijnen stiefvader Peter van Else, waarbij hem nog eene

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1544, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. I, fol. 230.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1555, sub Wesenbeke & Grapheus, vol. II, fol. 31.*

rent te beurt viel op een huis in de Keizerstraat.¹ Vervolgens ging onze jonge kunstenaar bij Gillis Mostart wonen, bij wien hij ook in den kost was, terwijl hij toch voor eigene rekening schilderde. Van daar begaf hij zich op reis, bezocht Parijs, Orleans en andere steden, met het doel om tot Italië door te trekken; doch, vernemende dat de vrouw van zijnen bastaardneef, Pauwel Coecke, weduwe was geworden, keerde hij terug naar Antwerpen, om zich met haar in den echt te verbinden. Ten jare 1570 liet hij zich in onze kunstenaarsvereniging opschrijven, en van dan ontwierp hij tal van groote landschappen, welke destijds zeer werden geprezen, maar nu bijna allen zijn verloren geraakt. Uit de oude ambtelijke bescheiden, die wij voor ons hebben liggen, blijkt, dat hij voor aanzienlijke sommen gelds, aan vreemde kunstkooplieden, schilderijen leverde, welke zijnen roem verbreidden; en van Mander zegt, dat zelfs de Koning van Spanje hem de bestelling deed van een groot gewrocht. Voor de galerij van Nicolaas Jongelings, in de Markgravenlei, ontwierp hij een tafereel van 16 voet lang. De besteller stierf nog eer het « heerlijk schoon landschap » was voltooid. In de veiling zijner nalatenschap werd het ingekocht door den advocaat Jacob Roelandts, die het voorts liet afwerken. Thans zijn er nog slechts twee kleine paneelen van onzen schilder aan te wijzen, en wel in de galerij Lichtenstein te Weenen. Beide zijn Landschappen; het eene is ondertekend : *G. v. Coninxloo* 1598, en het andere draagt naast het monogramma het jaartal 1604.

Gillis van Coninxloo, welke de Hervorming toegedaan en een gezworen vijand van Spanje was, nam een werkdadig

¹ *Scabinole protocollen der stad Antwerpen, 1562, sub Grapheus & Asseliers, vol. I, fol. 115 v°.*

deel aan de verdediging van Antwerpen tegen den belegeraar Parma. Op 17 Januari 1585 werd hij door de Antwerpsche regeering vereerd en vergeld met 100 Carolusgulden, omdat hij den Buiten-Burgemeester, Marnix van Sint Aldegonde, een vuurwerk had « vercleert ende gewesen, » dat de benauwde stad van hare belegeraars verlossen zou. ¹ Na die vaderland-sche belooning te hebben getrokken, vertoefde onze schilder niet lang meer binnen Antwerpens wallen. Ten verzoeke van den notaris Adam Testaert, in wiens huis « Zabulon » (nummer 7) der Israëlietstraat, Gillis van Conincxloo woonde, werden er op 21 Januari 1585 verscheidene getuigen opgeroepen, om voor het Magistraat te verklaren, waar zij onzen schilder het laatst hadden ontmoet. Uit dit onderzoek bleek, dat hij des middags nog op de Handelsborze had gewandeld, doch korts te voren zijne goederen had doen inpakken en verzenden. ² Van Antwerpen toog onze meester met zijn gezin naar Zeeland. Vervolgens verbleef hij gedurende tien jaar te Frankendaal in Duitschland, en daarna te Amsterdam, waar hij nog in 1604 aan Karel van Mander zijne lotgevallen verhaalde.

Een ander verdienstelijk landschapschilder was Joos de Momper, welken wij reeds aan het werk zagen, bij de uitvoering der praalschilderingen voor de intrede van den Aartshertog Ernest. Zooals het met de meeste onzer schilders het geval was, sproot ook hij uit eene oude kunstenaarsfamilie. Zijn grootvader, ook Joos de Momper ³ genaamd en insgelijks een

¹ *Antwerpsch Archievenblad, uitgegeven op lust van het Gemeentebestuur, doo P. Génard, Archivaris, zesde deel, bl. 20.*

² *Protocolen van den notaris Jan Nicolai, senior, 1585-96.*

³ Deze kunstenaar wordt in eenige oorkonden « *Joos de Momper, alias van Lyons* » geheeten. Het is ook onder dezen laatsten naam, dat hij in 1546 wordt aangesteld al Deken der Sint Lucasgilde.

schilder, werd in 1500¹ geboren, en ten jare 1530 was hij lid geworden onzer Sint Lucasgilde. Hij huwde in onze stad met Anna de Zuttere, welke hem drie kinderen schonk : Magdalena, Maria en Bartholomeus, 'en korts daarna stierf. Den 30ⁿ April 1539 trad haar weduenaar in echtverbintenis met Anna Robijns,² bij welke hij nog vele kinderen verwekte ; doch de eenige mannelijke spruit van zijn eerste bed, zou de vader worden van den jongen Joos de Momper, dien wij thans alleen willen doen kennen.

Bartholomeus de Momper is diezelfde kunstenaar, welken wij reeds zoo vaak vermeldden als pachter van den Schilderij-Pand der Borze. Hij leerde het schilderen en den kunsthandel bij zijnen vader, en in 1554 werd hij als meesterszone vrij-schilder van Sint Lucas. Toen zijn vader op 18 Februari 1559 begraven werd, zette Bartholomeus dezes handel voort ; want, als hij, op 16 November 1559, met Suzanna Halfroose huwelijksvoorwaarden sluit, noemt hij zich reeds koopman in schilderijen en zone van wijlen Joos de Momper.³ De bruid, van haren kant, verklaart dochter te zijn van wijlen Frans Halfroose ; doch zij is vergezelschaft door hare moeder, Jozina van den Bossche. Uit dit huwelijk van Bartholomeus de Momper en Suzanna Halfroose sproten zeven kinderen : Maria, Cornelia, Joos, Hans, Bartholomeus, Philips, en Anna. Onze Joos werd geboren ten jare 1564, vermits hij op 20 October 1617 getuigt drie en vijftig jaren oud te zijn.⁴ Even-

¹ Hij verklaart op 9 October 1540, veertig jaar oud te zijn. Zie : *Protocolen van den notaris Zeger sHertoghen, 1540-43.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, Collectanea, 1520-49, fol. 126.*

³ *Protocolen van den notaris Zeger sHertoghen, 1558-65.*

⁴ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1617, sub. Kieffelt & della Faille, vol. I. fol. 391.*

als zijne broeders Hans en Bartholomeus, volgde Joos de lessen zijns vaders ; en juist toen deze in 1581 Deken van Sint Lucasgilde was, had hij het genoegen zelf in de Liggere aan te teekenen als vrijmeester : « Joeys de Momper, mijnen soone. » In onze hoofdkerk huwde onze jonge schilder op 4 September 1590 Elisabeth Gobijn,¹ en den 10ⁿ Januari 1596 kocht hij van de erfgenamen zijns overledenen kunstmakers Hendrik van Cleve, het huis « de Vliegende Os » (nummer 5) der Vaartplaats, waar hij geheel zijn leven gevestigd bleef.

Men twijfelt sterk of Joos de Momper wel ooit zijn vaderland verliet. Enkelen meenen van ja, omdat hij in zijne landschappen gebruik maakte van rotsen, en zijne achtergronden bergachtig aanlegde. Hij beschikte nochtans over eene kleurenpracht, welke men toen zelden van over de Alpen terugbracht. Vele der landschappen van Joos de Momper mogen, als het ware, gansch verdicht zijn ; hij maalde er ook verscheidene, waarin de Vlaamsche natuur getrouw is weergegeven. In zijne bergachtige streken, met steile rotsen en glinsterende watervallen, heerscht er iets gezochts, eene wilde zwierigheid ; maar, als hij onzen eigen bodem eenvoudig en waar afbeeldt, dan is zijne teekening wijs en keurig. Als kolorist bezit hij niet minder goede hoedanigheden. Voor den tijd waarin hij leefde, mag hij zelfs warm, ja, gloedvol van kleur genoemd worden. In zijne rotsachtige landschappen is het geel en grijsbruin wat overheerschend en de schaduw wat zwaar ; doch , als hij onze Vlaamsche landouwen op het paneel tooverft, is hij juist van toon, heerlijk van licht en rijk van schakeering.

¹ Zij was dochter van Peter Gobijn en Elisabeth de Pottere.

De tafereelen van Joos de Momper zijn nu in ons land niet zeer talrijk meer. Eens toch bestonden zij er in overvloed; want onze meester was een der vlijtigste schilders, en is meer dan zeventig jaren oud geworden. In zijne geboortestad alleen vonden wij, in de XVIIe eeuw, bij de honderd zijner gewrochten. Er waren toen te Antwerpen verscheidene pronkkamers, wier gansche wanden hij met zijne landschappen opluisterde. Zoo ontwierp hij voor de prachtige woning van den kunstliefhebber Philips van Valckenisse, eene geheele reeks groote tafereelen op ingemaakte paneelen. Tegen de wanden der middenste benedenzaal van dit huis maalde hij acht Landschappen. De zaal aan de straat versierde hij met negen Landschappen met Jachten, en een kamerken boven de keuken met twee Zeeën en twee Landschappen. De tafereelen van de Momper werden doorgaans gestoffeerd door onze voornaamste kunstenaars. Zoo vonden wij onder andere vermeld : « Een groot stuck schilderije van Joos de Momper met figuren van Henrick van Balen ; een groot stuck schilderije van Dedalus ende Icarus, van Joos de Momper ende de figuren van Joris Paludaen ; een lanck smal stucxken schilderije van Joos de Momper, de personagiën van Jan van Breughel; een heel groot stuck schilderije de Predicatie op de Zee, het landschap van Thobias van Haecht ende Joos de Momper ende de figuren van Ambrosius Francken; een groot lanck stuck schilderije van Joos de Momper, de figuren van Sebastiaen Vrancx, eenen Tocht van de Soldaten ; een groot stuck schilderije, viercant, van Joos de Momper met figuren van Jeronimus Francken den Jonge, een Boerinnen-troeteleirken; een lanck smal stuck schilderije van Joos de Momper, de figuren van Hans van Breugel ende oyck den

grondt; een stuck schilderije den Thoren van Babiloniën, het lantschap van Joos de Momper ende de figuren van Juliaen Teniers ende Claes van Cleve; een achtstuyvers mate, van Joos de Momper, de figuren van Sebastiaen Vrancx, Afsetterij van eenen Wagen; een groot stuck schilderije, voor de schouw, van Loth, van Joos de Momper, de figuren van Joris Paludaen; een hooch stucxken schilderije van 't Vrouwken van Samariën, van Joos de Momper ende de figuren van Juliaen Teniers; een stucxken schilderije, wesende een Roetsken ende een Watervalleken, van Momper ende Breugel; een Boerenpachthof, van Momper ende Breugel, op paneel; vier stucken schilderije, van Momper ende Breugel, op paneel, wezende de vier Tijden van het Jaer. De meeste dezer gewrochten prijken nu in buitenlandsche museums. Zoo bezit Madrid vijftien der landschappen van onzen de Momper, Brunswijk zes, Dresden en Weenen hebben er elk vier, Kopenhagen twee, Amsterdam, Rijsel en Nantes elk één. Ons Antwerpsch museum heeft slechts één der werken van de Momper: de Aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk op de Rotskruin, waarbij de figuren geschilderd zijn door Frans Francken den Jonge. In het trouwkoor van Onze-Lieve-Vrouwenkerk hangt van hem ook eene Rust in Egypte, gestoffeerd door Hendrik van Balen. Onze Sint Jacobskerk bezit, in hare Venerabelkapel, twee dubbel beschilderde luiken van Hans Snellinck den Oude, met landschappen van onzen meester, en de Antwerpsche Sint Pauluskerk, een Bezoek aan Elisabeth, van Frans Francken den Jonge, met landschap van Joos de Momper. Ook in bijzondere verzamelingen onzer stad toont men nog

verscheidene landschappen, in welke onze schilder goed is te waardeeren.

Door zijnen vlijtigen en verdienstelijken arbeid genoot Joos de Momper eenen zekeren welstand, alhoewel hij de gelden nog al mild in het wijnhuis liet rollen. Zijn huwelijk werd gezegend met tien kinderen, waartusschen zich echter maar één zoon bevond. Deze kwam in 1598 ter wereld, kreeg den naam van Philips en werd door den vader in de kunst opgeleid. Den 3ⁿ Februari 1622 verleed de Mompers gade, op het ziekbed, haar testament, voor den notaris Gillis de Kimpe, en omstreeks het einde van dit jaar gaf zij den geest. Zij liet haren jongen en zijne vier nog levende zusters 3,200 gulden na, welke den weezen voor ons Magistraat werden verzekerd bij schepenbrief van 16 Juni 1623. ¹ Het volgende jaar nam de Sint Lucasgilde Philips de Momper als meesterszone tusschen hare vrijschilders op; doch hij bleef slechts de helper zijns vaders, wiens roem toen ten toppunt was geklommen.

Vader de Momper wendde zich korts nadien tot onze Landvoogdes, Isabella, om, als uitstekende kunstenaar, vrijdom te verkrijgen van wijn- en bieraccijnzen, het herbergen van krijgslieden en het doen van dienst bij de burgerlijke wacht. Dit voorrecht werd hem op 2 Juni 1626 geschonken. Ofschoon onze stedelijke regeering tegen die begunstiging opkwam, toch beval de Landvoogdes op 23 Juli andermaal, dat de kunstenaar van gemelde lasten zou ontslagen blijven. ² Die onderstand kwam onzen meester goed van pas. In zijne oude dagen ging het penseel niet meer zoo gezwind als voorheen; de concurrentie

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1623, vol. VI, fol. 68.*

² Bundel losse stukken, getiteld : *Schilders*, in de Privilegiekamer der stad Antwerpen.

was ook zoo groot geworden, dat hij moeite had zijnen gewonen trein te blijven voeren. Om zijnen kinderen bij hunne meerderjarigheid de moederlijke erfenis te kunnen aftellen, was hij genoodzaakt zijnen eigendom te belasten, die eindelijk op 14 December 1633 ook verkocht moest worden.¹ Echter bleef de Momper nog een trouwe bezoeker van het wijnhuis «de Robijn» in de Wiegstraat, thans nummer 19. De tavernier, Gijsbrecht van den Cruyse, was een slimme weerd, die ook tapte voor kunstenaars met ledige tesh, indien zij maar tafereeltjes in pand lieten, welke in zijne goudenleerkamer konden worden uitgesteld. Van Joos de Momper waren er zoo al drie en twintig landschapjes opgehangen, en nog stond hij er in het krijt voor 483 gulden en 6 stuivers, die hij nooit meer zou kunnen voldoen.

Op 2 November 1634 ontbood onze schilder, in zijn huis de Vliegende Os, den notaris Theodoor Ketgen, om zijnen laatsten wil op te stellen. Hij was wel niet gevaarlijk ziek; doch weinige dagen te voren stierf zijn zoon Philips, en dat deed hem voorgevoelen, dat ook hij het niet lang meer trekken zou. In zijn testament deed hij aantekenen, dat hij wilde begraven worden in Sint Joriskerk, bij zijnen zoon. Hij moest eene heerlijke uitvaart hebben, gelijk die zijner vrouw zaliger, en de baar zou blijven staan gedurende de veertig dagen, waarop er missen van requiem zouden worden gezongen. Op den dag zijner uitvaart moest er, te zijnen huize, eene heerlijke maaltijd worden gehouden, door den pastoor en onderpastoor van Sint Joris en al zijne kinderen en kindskinderen, en aan de naaste vrienden en geburen zou dan ook eene schotel rijstpap worden gedragen. Aan Sint Joriskerk maakte hij 3 gulden en aan hare heilige Sacra-

¹ *Wijkboeken der stad Antwerpen, vol. XIII, fol. 268.*

mentskapel insgelijks 3 gulden, omdat hij haar oud-kapelmeester was. Zijne kunstmakers gedacht hij milder. Als Oud-Deken der Violieren, ¹ schonk hij voor doodschuld aan de gildebroeders 25 gulden, welke moesten worden opgesmeerd in den Robijn, waar hij met hen zoo menig gezellig uurtje gesleten had. ²

Zijn lijk was nauwelijks naar het graf gedragen, of zijn sterfhuis werd als bestormd door schuldeischers. De eerste hunner kwam op 9 Maart 1635 in onze Vierschaar, om op de nalatenschap de hand te leggen, en hij werd gevolgd door elf anderen. Verscheidene hunner vroegen op 22 Mei 1635 aan ons Magistraat ⁴ eenen curator voor de Mompers sterfhuis, dat door den Ambtman was aangeslagen, jaar onze landschapschilder bijna zoo veel schuld als roem had nagelaten.

¹ Joos de Momper was door de Antwerpsche Regeering Deken van Sint Lucas benoemd op 14 September 1610.

² *Protocolen van den notaris Theodoor Ketgen, 1634-35, fol. 117.*

³ *Vierschaarboek der stad Antwerpen, 1620-36.*

⁴ *Requestboek der stad Antwerpen, 1635, fol. 27.*

XV

VOORNAME SCHILDERS DER XVIe EEUW

Anneer wij de toenmalige groote figuurschilders onzer Antwerpsche School willen in oogenschouw nemen, dan moeten wij aanvangen met den schier ongekenden historien en volkszedenschilder Joachim Bueckeleeer, die de oudste en de minst verbasterde is. Zooals wij het hebben doen zien (blz. 168), leerde hij eerst op gevorderden ouderdom de kunst, bij zijnen oom Peter Aertsen, alias Lange Peer. « In zijn aenvanghen con hy qualijck tot het wel verwen oft coloreren ghecome, tot dat hem Pier zijn Oom gewinnen liet alle dinghen nae 't leven te schilderen, als vruchten, fruyten, vleys, voghelen, visschen, en derghelijcke dinghen; door welcke veel te doen, hy is gheworden soo vast in zijn temperingen, dat hy des halven van d'uytnemenste Meesters is gheworden. » Eer hij echter tot die hoogte was geklommen, had het hem nog al veel moeite en niet minder tijd gekost. Met zulke degelijke studie als zijn wijze Meester hem oplegde, moest hij palet en penseelen toch wel machtig

worden. In 1560 dacht hij zich dus volleerd genoeg, om zijn proefstuk te vervaardigen, en hij werd dan ook als « meesterszone » tusschen de kunstenaars van Sint Lucasgilde ontvangen. Op 30 November van dit zelfde jaar, vinden wij in de oude registers onzer Sint Jacobskerk de trouwakte van eenen Joachim Bueckeleeer met Magdalena Schrijvers, en wij twijfelen niet, of wij hebben hier onzen nieuwen vrijmeester voor. Hij zette zich dan vlijtig voor den schilderezel, om in de behoeften van zijn gezin te voorzien. De fortuin keerde hem echter onbarmhartig den rug toe. Bueckeleeer trad in de kunstwereld op met eenvoudige volkstaferelen, waarin alles werkelijk was afgebeeld. Met zijnen oom Langen Peer en den Viezen Breughel kwam ook hij nu der waarheid en den landaard zijne trouw betuigen, terwijl al zijne overige kunstmakers het uitheemsche en verdichte bleven vereeren. Ons volk vond wel behagen in die weerspiegeling zijner eigene natuur; doch de hoogere, de bemiddelde standen hadden doorgaans nog geene oogen dan voor het gekunstelde, voor het gezochte schoone, dat de verblinde navolgers der Italianen hier zoo onbehendig hadden ingevoerd. Dat maakte, dat onze Bueckeleeer, met al zijn talent en ijver, moest aanvangen met tegen gebrek en vernedering te kampen. Een meester der Antwerpsche Munt liet hem voor zeer geringen prijs eene Vlaamsche Keuken op het paneel brengen; maar dagelijks deed hij het gewrocht derwijze veranderen en vermeerderen, dat het den schilder « niet mogelijk was zijn kaes en broot daer op te moghen winnen. » Gelijk zijn oom het insgelijks had moeten doen, liet Bueckeleeer tijdelijk zijnen geliefdkoosden volkstrant varen en beproefde dan ook zijn geluk in de kerkschildering. Daarin maalde hij wel niet vele, maar toch voorname stukken. Volgens van

Mander hing er destijds in de Antwerpsche hoofdkerk « van hem eenen Palmsondagh, seer constigh ghedaen, den welcken in de tweede beeldtstorminghe werdt in stucken gheslaghen.» Dezelfde schrijver zag later nog te Middelburg eenen dergelijken Palmsondagh van Joachim Bueckelear, en te Haarlem een tafereel met de Vier Evangelisten, benevens een ander verbeeldende Sint Anna geslacht, beide met levensgrootte figuren ; terwijl er te Antwerpen ook nog « eene Lazarus Weckinge » van onzen meester bestond. Nog op heden bezit het museum van Florentië van Bueckelear eenen Christus aan het Volk getoond, en dat van Munchen eene Markt met de voorstelling van den Ecce Homo, vóór het Huis van Pilatus. In beide laatstgenoemde tafereelen behartigde de schilder eigenlijk meer de getrouwe afbeelding van ons eigenaardig Vlaamsche volk, op den voorgrond, dan wel de voorstelling van het gewijde onderwerp, dat de titel der schilderij opgeeft. Zijn hoofdvak was ook de grootte volksschildering, en daarin leverde hij de meeste en de beste zijner werken. Te Antwerpen zag men voorheen van Bueckelear : « een Boer ende Boerinne met Fruyten ; een Boerenkermisse ; een Groenmarckt ; een Keukenmaert, in de hoogte ; een Fruytmerckt, en een Keuken, benevens een paar troniën of portretten. Van zijne volkstukken vindt men nu nog te Munchen eene Vischmarkt, en te Weenen eene andere Markt, met een Boer en twee Boerinnen, op een paneel, dat ook het jaartal 1567 draagt. Maar wij behoeven niet buiten onze stad te gaan, om een der fraaiste gewrochten van Joachim Bueckelear te waardeeren. Een Antwerpsche kunstschilder, de heer L. Toutenel, is thans bezitter van eene van Bueckelears Keukens,

welke alleen voldoende is, om den meester eene eervolle plaats tusschen de kunstmakers zijner eeuw te laten innemen. Daar deze Keuken gansch ongekend en de eenigste is, welke er van Bueckeleeer schijnt overgebleven, zoo denken wij het nuttig haar hier te beschrijven. Het is een paneel van 177 centimeters breedte op 135 hoogte, geteekend *JB* 1563, voorstellende eene ruime keuken met eikenhouten zoldering, de wanden overvloedig voorzien van allerlei gerief en huisraad. Rechts is de voornaamste groep der bijna levensgrootte figuren, die allen gehuld zijn in de Antwerpsche klederdracht van dien tijd. Zij bestaat uit eenen flinken man, die zijne hand legt op den schouder zijner gade, welke met hem aan de gedekte tafel heeft plaats genomen. Tegenover hen zit de dienstmeid, met een kindje op haren schoot, hetwelk met opgeheven armpjes schreit om de bierkan, die zij aan haren mond brengt. Achter de tafel, en vóór de kast met schabben, waarop kruiken, tinnen wijnakers en schotels pronken, staat eene andere meid, welke eenen gevulden roomer over de tafel reikt. Vlak op het voorplan links, ligt, op eenen drijpikkel, eene brok rauw vleesch, een paar worsten en een drietal komkommers. Daar achter staat eene struische keukenmeid met blooten hals en armen; zij ziet den aanschouwer vlak in de oogen, terwijl zij een kieken aan het spit steekt, om het te braden onder de hooge schouwkap, aan het vuur, waarboven een aarden pot aan den heugel hangt. Op den achtergrond zijn twee geopende deuren. Door de eene ontwaart men eene fraaie kamer, waar een in tabbaard gehulde grijsaard naast eene tafel is ingesluimerd bij het vuur van den hoogen marmeren schoorsteen. In de andere deur verschijnt een jonkertje, dat ter sluiks in de keuken blikte. Het perspectief,

dat in heel dit gewrocht eene gewichtige rol vervult, is bijzonder wel gelukt. Tot in het minste bijwerk is de teekening even juist en flink als de penseeling verzorgd en vaardig. De warme en heftige kleuren zijn stout aangezet, met sterk licht en zware schaduwen. De figuren vooral zijn los en natuurlijk van houding en gebaren ; doch op hunne wezens ligt een zweem van karakter- en levenloosheid. In één woord, heel het tafereel is uitgevoerd in den trant van den vermaarden Peter Aertsen, en bezit ook al dezes verdiensten en gebreken. Met dit alles gelukte het Bueckelear te dien tijde toch niet, zich met zijne volkstaferelen een bestaan te verschaffen. Dikwijls was hij zelfs door den nood gedwongen de gewrochten van andere schilders te helpen stoffeeren, tegen een dagloon van slechts éenen gulden. Zoo kleurde hij, onder anderen, de kleederen der portretten van Antoon Moor. Voor 5 of 6 ponden leverde hij zelf reeds een zijner « groote schoon stucken. » Dit gebrek aan ondersteuning ontmoedigde den kunstenaar, en de dood kwam hem vroegtijdig oproepen uit de wereld, die voor hem toch maar een tranendal was. In zijne laatste oogenblikken jammerde Bueckelear bitter, omdat hij zoo diep miskend was geweest, en geheel zijn leven voor zulke beuzelachtige prijzen had moeten wroeten. Eenige jaren na zijne dood stegen zijne werken aanzienlijk in prijs. Sommige golden zelfs twaalfmaal zooveel, als de rampzalige schilder er had voor genoten. Van Mander kent aan Joachim Bueckelear maar veertig jaren toe, wanneer hij op het einde van 1573 stierf. Gewis moet hij toen ouder zijn geweest. Zijn portret, ons door den plaatsnijder Hendrik de Hondt (Hondius) den Oude, nagelaten, stelt hem voor als eenen man van bij de zestig jaren, met kalen schedel, gerim-

peld voorhoofd en aanzicht. Het is toch niet aan te nemen, dat tegenspoed en smart aldus het wezen van eenen veertigjarige hebben verouderd.

Na Joachim Bueckeleeer volgt een der oudste leerlingen van Frans Floris, namelijk Crispiaan van den Broeck. Hij wordt onveranderlijk opgegeven als geboren in 1530; maar hij kwam eigenlijk zes jaren vroeger ter wereld, ¹ in de stad Mechelen, die zoo vele kunstenaars voortbracht. Van den Broeck was reeds bejaard, toen hij zich in het werkhuis van Floris kwam volmaken. Spoedig onderscheidde hij er zich als een uitstekend leerling, vermits hij den Meester in het voltooien zijner tafereelen mocht behulpzaam zijn. Van toen Crispiaan van den Broeck te Antwerpen zijne studiën had voltrokken, was hij niet meer voornemens die stad te verlaten. Ten jare 1555 werd hij meester-schilder onzer Sint Lucas-gilde. Hij huwde toen ook Barbara de Bruyne, en werd als poorter onzer stad ingeschreven op 19 Mei 1559. ² Den 21ⁿ October 1561 kocht hij en zijne gade, eenen hof met zomerhuisje in de Gasthuisbeemden, waar nu de Vaartplaats is. ³ Daarop bouwde hij een voor- en achterhuis, waarvan hij het eene, dat later = den Vliegende Os = werd genaamd, op 21 Maart 1563 verkocht aan den schilder Hendrik van Cleve, die het op zijne beurt aan Joos de Momper overmaakte.

Aan groote versieringswerken hebben wij Crispiaan van den Broeck ten jare 1582 reeds bezig gezien, toen hij voor de

¹ In een verloog aan de stedelijke regeering van Antwerpen, verklaart hij, op 4 Augustus 1584, zestig jaar oud te zijn.

² Crispiaan van den Broeck was zoon van Jan; zijne vrouw, dochter van Meester Antoon de Bruyne en Anna Wettemans.

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1561, sub Grapheus & Asseliers, vol. I, fol. 391 v°.*

Rederijkkamer de Olijftak eene stelling vervaardigde. Zijne kleine gewrochten of paneelen, die voorheen talrijk en zeer verspreid waren, zijn nu uiterst zeldzaam geworden. In al de museums van het binnen- en buitenland worden er maar twee zijner tafereelen meer aangetroffen, namelijk te Weenen, in het Belvedere, eene Aanbidding der Wijzen, en in het museum van Madrid, de Heilige Familie, geteekend : CRISPINUS. Niettemin heeft onze stad ook nog twee zijner werken. Het eene is de Calvarieberg en hangt in het Sinte Elisabethsgasthuis; het andere, in ons museum (380) is het Laatste Oordeel ¹ en draagt de onderteekening : CRISPIAN, F : AE, 1571. Dit laatste gewrocht werd in gravuur gebracht door des schilders dochter, Barbara van den Broeck, en berust insgelijks in de verzameling van plaatwerken der stad Antwerpen. ² Die onderscheiding van nagesneden te worden bewijst, dat men dit werk voor eene der goede voortbrengselen des meesters hield, en daarom willen wij er dan ook onze aandacht eenen oogenblik aan wijden.

Gelijk al de volgelingen van Meester Floris, schilderde van den Broeck bij voorkeur het naakte. In het Laatste Oordeel ziet men verscheidene vrouwen, die flink geteekend en schoon gevormd, doch met zoo levenlooze kleuren gepenseeld zijn, dat hun vleesch als wit marmer voorkomt. De satans, die verward rondwoelen, zijn iets warmer getint, maar het zijn menschenlijven met dierenkoppen, als in den

¹ In een sterfhuis van 1621 vonden wij « eene schilderije Oordeel gedaen bij Chrispiaan van den Broeck, geëstimeert op tachtentich guldens. »

² Deze verzameling, thans berustende in het Museum Plantijn, bevat ook van Crispiaan van den Broeck zelve drie plaatjes : De Hoop, allegorie, de Opgaande Zon en de Ondergaande Zon.

Engelenva! van Floris. De uitdrukking is overdreven en dan nog maar uiterlijk. Er heerscht verwarring in de samenstelling en de doorzichtkunde is zeer gebrekkig. Als men het gansche tafereel in oogenschouw neemt, dan ontwaart men eerst voor goed den volslagen mangel aan kleur. Op dit gansche groote paneel ziet men slechts hier en daar wat groen, of geel, of roos, in een lapje draperij, dat den naakten figuren is om de lenden geslagen.

Naar zoo eene enkele schepping is het echter niet mogelijk eenen meester grondig te beoordeelen. Tijdens zijn leven waren verscheidene zijner tafereelen toch hoog gewaardeerd, aangezien een vijftal der uitstekendste graveurs ze in prachtige platen hervoortbrachten. De Antwerpsche Wethouderen stelden het talent van onzen Meester op even hoogen prijs. Toen in September 1582 ons stadhuis begon hersteld te geraken van den brand der Spaansche Furie, werd er beslist « te doen maecten twee stucken schilderijen, om, tot meerder eerbiedinge van der Justicien, gestelt te worden daer de Heeren soudon ordonneren.» Voor het vervaardigen dezer beide pronkstukken, welke ons stadhuis moesten versieren, werden twee der uitstekendste Meesters gekozen, en deze waren de vermaarde Michiel van Coxcyen en onze Crispiaan van den Broeck. Beide bestellingen waren buitengewoon kostelijk. Michiel van Coxcyen ontving voor zijn tafereel 700 ponden Artois, en er werd « betaelt aen Meester Crispiaan van den Broecke, op rekeninge ende in mindernisse van het tweede stuck, bij hem aengenomen, om in het Collegio gestelt te worden, de somme van 500 ponden Artois.» ¹ Waar dit gewichtig gewrocht ver-

¹ *Rekeningen der herstelling van het afgebrand Stadhuis van Antwerpen, 1584, fol. XLIV v^o.*

bleef, is niet te verklaren, zoo min als men zeggen kan, waar de volgende paneelen zijn, die vroeger in onze Antwerpsche kunstverzamelingen bestonden : « Mars ende Venus, van Meester Chrispiaan, lancwerpich; een schilderije Poëterije, schouwstuck, gedaen bij Meester Chrispiaan; Judicium Paridis, van Meester Chrispiaan; een schilderije van Paris ende Venus, van Meester Chrispiaan; eene schilderije van Isaäc ende Jacob, gedaen bij Crispiaan; eene schilderije van Tobias, gedaen bij Crispiaan van den Broecke; een schilderije van Joseph, gedaen bij Chrispiaan van den Broecke. » ¹

Toen de Scheldestad door Parma belegerd werd, deed de Antwerpsche verdediging den 17ⁿ Juli 1584 afkondigen, dat al de weerbare mannen, die in den goeden tijd binnen Antwerpen hunne welvaart en rijkdommen hadden gewonnen, en nu sedert drie maanden, uit armhartigheid of ijdele vrees, ontvloden waren, in de stad moesten wederkeeren, binnen de veertien dagen wanneer zij nog in het land, en binnen de drie maanden als zij reeds over zee of over zand waren, op verbeurte hunner goederen. Onze kunstenaar, die alsdan te Middelburg verbleef, om er groote schilderwerken te verrichten, zond op 4 Augustus 1584 een bewijs van het Magistraat dier Zeeuwsche stad, dat hij daar inderdaad arbeidde en er zich bij zijne kinderen bevond, die er sinds lang met der woon waren gevestigd. Van den Broeck voegde erbij, dat hij, « twee maenden te voren, eer hier eenighe alteratie op eenighe forten voorhanden was, » uit Antwerpen vertrok, en dat men derhalve zijn huis in de Gasthuisbeemden niet zou aanslagen. Bovendien was hij een zestigjarige man, met wien men luttel

¹ Deze drie laatste schilderijen werden in 1621 geschat elk op 36 gulden.

zou aanvangen; doch zulks belette niet, dat hij toch zou wederkeeren, zoodra zijn aangenomen werk, binnen zes weken of twee maanden, zou voltooid zijn. ¹ De gevraagde zes weken afwezigheid werden hem toegestaan, en, als een man van eer, deed hij zijn woord gestand; want hij keerde in onze stad terug. Op 3 Juni 1588 hield hij in onze Sint Joriskerk een kind van zijnen kunstvriend Gillis Mostart over de doopvont, terwijl hij in dit jaar binnen onze stad tevens eenen leerling ontving. Daarna schilderde hij nog op de archievenkast der Antwerpsche Romanisten de beelden der Heiligen Petrus en Paulus, patronen van dit broederschap. ² Dit moet zijn laatste werk geweest zijn. Op 6 Februari 1591 dient een zaakgelaste, „in den name van Barbara de Bruyn, weduwe wijlen Meester Crispiaens van den Broecke, des schilders, „ bij ons Magistraat de klacht in, dat de rentheffers op haar huis dit willen verkoopen, wat haren ondergang voor gevolg zou hebben. ³

Meester Michiel van Coxcyen, wien wij daar zoo even een pronkstuk zagen bestellen voor het Antwerpsche stadhuis, was de vermaardste historieschilder van zijnen tijd. Tevens was hij ook de oudste. Volgens hij zelf op verscheidene zijner tafereelen verklaart, kwam hij ten jare 1499 ter wereld. Zijne geboorteplaats was Mechelen. Hij begon er zijne kunststudiën en ontving daarna de lessen van Barend van Orley. Vervolgens toog hij naar Italië, om er Raphaëls trant dervijze af te kijken, dat ook hij den schijneerenaam van „Vlaamschen Raphaël „ ontving. Michiel van Coxcyen zelve waren noch

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1584, fol. 161.*

² TH. VAN LERIUS: *Catalogue du Musée d'Anvers.*

³ *Requestboek der stad Antwerpen, 1590-91, fol. 158 v°.*

tans ook de gaven van den schilder ingeboren. Zijne verbeelding was grootsch en scheen onuitputtelijk. Hij groepeerde met smaak, en in zijne samenstelling heerschte dramatische handeling. Hij was een der knapste teekenaars ; zijne fraaie figuren waren levendig afgebeeld en op hunne liefvallige wezens lag uitdrukking. Toen hij op last van Koning Philips II het meesterstuk der oude van Eycken ¹ naschilderde, bewees hij ook als kolorist uitstekende hoedanigheden te bezitten. Wat jammer dus, dat een kunstenaar met zoo vele natuurgaven bedeed, zich als Vlaamsch schilder bijna zelfmoordde. De rijkdom van zijn palet, de poëzie der kleurversmelting en schakeering werd door hem verwaarloosd, om ontleedkundige vormen te doen uitkomen en zwierige omtreklijnen te doen opmerken. De eigenaardigheid der karakters werd opgeofferd aan uitheemsche bevalligheid. De waarheid der uitdrukking, de natuurlijkheid der houdingen werden gekrenkt, ter verkrijging van het leven en de beweging der Italianen. Terwijl van Coxcyen in Rome verbleef, was zijn natuurlijk talent toch nog sterk genoeg, om bewondering af te dwingen voor eene Verrijzenis Christi, die hij op de muren der Sint Peterskerk maalde. Hij verbleef ettelijke jaren in het Zuiden en huwde er een Italiaansch meisje, van Vlaamschen oorsprong, met name Ida van Hasselt. ² Zij schonk hem eene dochter, Anna, ³ eenen

¹ Eene kopij dier altaartafel de Aanbidding van het Lam Gods, in twaalf tafereelen, bevindt zich in het Antwerpsch museum. Deze meesterlijke kopijen, welke ook aan Michiel van Coxcyen moeten worden toegeschreven, stonden vóór den inval der Fransche Republiek op den altaar der kapel van het stadhuis van Gent. — Ons mondelings medegedeeld door den heer Th. van Lerijs.

² In de Antwerpsche schepenbrieven wordt haar naam « *Ida van Hesselt* » geschreven.

³ Deze Anna van Coxcyen was op 17 September 1585 begijn op het groot Begijnhof van Mechelen. Zij maakte toen aan haren broeder Raphaël en dezès vrouw Anna Jongelings den tocht, en aan hun zoontje, Raphaëlken, het eigendom van al hare goederen,

zoon, die, als des vaders kunstafgod, Raphaël moest heeten en ook tot schilder worden opgeleid, benevens eenen anderen zoon, Willem, die insgelijks palet en penseel zou behandelen. Van Coxcyen schijnt eerst in 1539 naar het vaderland te zijn weergekeerd. Althans op 11 November van dit jaar deed hij zich bij de Mechelsche Sint Lucasgilde aanvaarden. Van dan af tot het einde van zijn langen levensloop, werd hij overladen met bestellingen en eerbewijzen. Hij verving, als het ware, zijnen gewezen Meester Barend van Orley. Keizer Karel nam hem als kunstenaar in zijn dienst, en onder de regeering van Philips II voerde hij den titel van « Meester Michiel van Coxcyen, schildere Ons Genadichs Heeren sConincx. »

In de Lente van 1569 verloor de gevierde schilder zijne eerste gade, en in den Zomer van dit zelfde jaar trad hij reeds ten tweeden male in den echt met Joanna van Schelle, welke hem zou overleven. ¹ Bij deze vrouw verwekte hij, toen hij reeds meer dan zeventig jaren oud was, nog twee zonen, Michiel en Cuno. ² De oude Mechelsche Meester woonde in een rijkversierd huis op den Bruel, tegenover het Wijngaardstraatje. Verscheidene zijner werken prijken nu nog in de kerken en museums van Mechelen, Brussel, Gent en Leuven. Van Coxcyen arbeidde ook veel voor onze stad. In de Sint Janskapel onzer Sint Jacobskerk is er

omdat zij haar den kost gaven, in dien benauwden oorlogstijd, terwijl zij geene inkomsten had. Zie : *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1585, sub Kieffelt & Boghe, vol. I, fol. 199.*

¹ EMMANUEL NEEFFS : *Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines, Gand, 1876, tom. I, p. 149.*

² Deze Michiel werd insgelijks schilder. Hij woonde in 1607 en 1611 te Mechelen, waar hij begraven werd op 2 September 1616, nalatende als weduwe Maria Sillevoorts en als kinderen Michiel en Matthijs van Coxcyen. De eerste dezer gebroeders werd insgelijks schilder. Cuno van Coxcyen was op 28 Maart 1607 nog minderjarig.

van hem nog een Sint Joannes doopende den Zaligmaker, en in ons museum hangen : zijn groot altaarstuk de Martelie van Sint Sebastiaan, geteekend : *Michel d. Coxcyen Ætatis suæ 76 fe 1575*, benevens de dubbel beschildeerde luiken : Martelie van Sint Joris en Sint Joris met den Draak; Martelie van Sint Joris en Sinte Margaretha.

Wanneer Michiel van Coxcyen zich, evenals zijn beroemde zoon Raphaël, ¹ met der woon binnen Antwerpen kwam vestigen, was hij daar reeds algemeen erkend als de voornaamste Meester. In de Meimaand van 1582 lieten onze Wethouderen hem de aangetimmerde hoeken beschilderen van het meesterstuk van Quinten Matsijs. Hoe hij daar de behendige, doch heiligschendende hand aan sloeg, hebben wij reeds genoegzaam uitgelegd. Toen ons stadhuis van den brand der Spaansche Furie was hersteld, werd hem de vereerende taak opgedragen, dit met een tafereel zijner hand te versieren. Zijne ontvangst door ons Magistraat geleeke eene

¹ Raphaël van Coxcyen (1540-1616) was even zoo gevierd een Meester als zijn vader, die hem de schilderkunst leerde. Gelijk het Antwerpsche Magistraat destijds gewoon was binnen zijne wallen doorluchtige of beroemde vreemde gasten te huldigen, werden er op 11 Februari 1583 van stadswegen « acht stadstooopen wijns gesonden ten huuse van Meester Raphaël van Coxcyen. » Hij was eerst gehuwd geweest met « Jonckvrouwe Joanna van Bekercke, » de dochter van den heer Raad-Pensionaris van Middelburg, welke hem drie zonen schonk : Jan, Cornelis en Karel. Weduenaar geworden op 6 April 1577, hertrouwde hij met Elisabeth Cauthals, dochter van eenen Mechelschen metaalgieter. Nu ook deze gade overleden was, kwam hij te Antwerpen een derde huwelijk aangaan met Anna Jongelings, dochter van Jacob Jongelings, onzen beroemden beeldhouwer, stempelsnijder, metaalgieter en « Wardijn van de Munte Ons Genadichs Heeren 's Coninx. » Uit dien echt sproot een zoontje, dat op 20 Januari 1585 in onze hoofdkerk Raphaël werd gedoopt. In dit zelfde jaar aanvaardde onze Sint Lucasgilde Meester Raphaël van Coxcyen tot vrijschilder, en op 9 September 1588 maakte hij ook zijn testament in onze stad. Na 1594 verliczen wij zijn spoor binnen Antwerpen. Als hij op 17 April 1601 gelast wordt met het beschilderen der luiken van het altaartafereel in de Lieve-Vrouwenkapel onzer hoofdkerk, dan woont hij ook reeds te Brussel, waar de paneelen met de vrachtschuit worden heengevoerd.

plechtigheid. Het was des morgens van den 5ⁿ Februari 1583, dat de vermaarde Meester de breede steenen trappen van ons stadhuis werd opgeleid. De Binnen-Burgemeester, Peter van Aelst, heette hem welkom, in tegenwoordigheid van den Ambtman Jan van Stralen, van de Commissarissen en bouwmeesters der herstellingswerken en andere voorname heeren. Door heel dit gezelschap werd er aldaar des middags smakelijk gegeten, en ook nog des achternogens lekker gedronken met Meester Michiel, terwijl er werd akkoord geslagen voor het groot tafereel, dat diende vervaardigd te worden « tot betere observantie ende eerbiedt soo van de justitie als vercieringe deses stadthuysse. »¹ Er werd overeen gekomen, dat die schilderij het Oordeel van Salomo zou verbeelden en in de zaal van het Collegie² worden uitgesteld. De schilder zou voor het vervaardigen van zijn gewrocht 700 ponden Artois genieten, en de stad zou dan nog 87 gelijke ponden besteden voor het maken der omlijsting. De schrijnwerker Peter van Gelekercken ontving namelijk 60 ponden « voor dat hij heeft gemaect de lijste van het stuck schilderije gemaect bij Meester Michiel van den Coxyen, wesende Judicium Salomonis, voor het Collegie, » en Nicolaas Doens kreeg 42 ponden om die lijst te vergulden en stoffeeren. De post der rekening, waarbij onze Meester werd voldaan, luidt aldus :

¹ Om de echtheid van wat wij hier verhalen te staven, zullen wij van de talrijke bewijsoorkonden die voor ons liggen, slechts dit eene mededeelen :

« Opten V^{en} dach Februarii anno XV° LXXXIII hebben mijne Heeren de Commissarissen mette Bouwmeesters vanden stadthuysse des snoenens opter stadthuys blijven eeten met mijnen Heere den Binnen-Boergemeester, met meer andere, waer bij was Meester Michiel, waer mede zij accordeerden ter zaecken van een stuck schilderijen bij hem tot behoef van deser stad gemaect, welcke maeltijt compt te behoopen, mette wijnen des snoenens als des achternogens gedroncken, ter somme toe van XIII guldens XV stuivers. » *Rekeningen der herstelling van het afgebrand Stadhuis van Antwerpen, 1579-83.*

² Thans de zaal waar Antwerpens gemeenteraad vergadert.

« Michiel van den Coxyen, schildere, de somme van seven hondert ende twee ponden Artois, ter causen dat hij heeft geschildert ende gemaect het tafereel int Collegie, wesende Judicium Salomonis, naervolgende d'ordonnantie ende quitancie daerop dienende. . . . VII^c II lb. » ¹

Bij den aanvang van 1592 werd de twee-en-negentigjarige Michiel van Coxcyen andermaal op het Antwerpsch stadhuis geroepen, om eenige herstellingen aan zijn Oordeel van Salomo te verrichten. Het zware paneel was niet uit zijne omlijsting gedaan of ten gronde gelaten. De stadswerklieden hadden zich bepaald er eene stelling voor te timmeren, en van daarop zou de oude Meester de hertoetsing verrichten. Hij klom naar boven, doch mistrapte zich en viel zoo ongelukkig, dat hij naar huis moest worden gedragen, waar hij het ongeval bestierf op 10 Maart 1592.

Bernaard de Rijckere, dien wij, naast Marten de Vos, Ambrosius Francken en Gillis Mostart, als kunstrechter zagen optreden (blz. 305), mogen wij dus ook niet onvermeld laten. Van Mander, die hem echter maar weinig lof toezwaait, heeft hem ons toch ook aanbevolen, daar hij zegt : « Verdienstlijk hoeft men in gedacht te houden Bernaert de Rijcke, schilder van Cortrijck, den welcken hadde een seer vloeyende en verdreven manier van werck, en seer behaeghlijck, als men sien mach te Cortrijck in S. Martenskerck aen d'Altaertafel van de Cruysbroeders, wesende een Cruysdraginghe, nochtans vroegh van hem ghedaen. » Dezelfde levensbeschrijver verklaart ook, dat de Kortrijksche kunstenaar ten jare 1561 te Antwerpen werd aanvaard in Sint Lucasgilde, en hare Liggere bevestigt

¹ *Rekeningen der herstelling van het afgebrand Stadhuis van Antwerpen, 1579-83.*

zulks. Bernaard de Rijckere was zoon van eenen begoeden burger, Dirk de Rijckere, die te Kortrijk, op de Fruitmarkt, onder de Halle, in zijn eigen huis woonde, en bovendien nog 2 bunderen 906 roeden lands in de parochie Lendene, benevens verscheidene renten op erven bezat. Volgens zijn optreden als kunstenaar, het aangaan van zijn huwelijk en de geboorte zijner kinderen, moet Bernaard de Rijckere omstreeks 1535 ter wereld zijn gekomen. Hij was derhalve zoo wat zes en twintig jaar, wanneer hij in onze stad fortuin kwam zoeken. Op 9 October 1563 maakte hij er met « Maria Boots, Franchoys dochtere, » huwelijksvoorwaarden voor heer Jan Huysmans, priester en onderparochiaan binnen Sint Joriskerk te Antwerpen. Korts daarop werd ook hun huwelijk ingezegend; want op 5 Juli 1566 werd in het zuidkwartier onzer hoofdkerk hun eersteling Abraham gedoopt. Bovendien kreeg hij nog twee dochters en vier zonen, waarvan er echter één jong overleed. Hoe vader de Rijckere het aan boord legde, om aan dit talrijk gezin het bestaan te verschaffen, kunnen wij bezwaarlijk verklaren. Als kunstenaar scheen hij niet bijzonder werkzaam, en maakte hij althans maar luttel ophef. Volgens de Liggere onzer Sint Lucasgilde, waarin zijn naam slechts eenmaal voorkomt, trad er nooit één enkel leerling in zijn werkhuis. Van Mander weet niet meer dan één zijner werken te noemen, en tusschen de duizenden tafereelen, die wij in de Antwerpsche kunstkabinetten der verleden eeuwen in oogenschouw namen, ontwaarden wij enkel dit éene zijner gewrochten: « Een Sinne, van Bernaert de Rijckere, met buyten ende binnen lijsten. »

Zeer waarschijnlijk bracht zijne bruid hem eenen fraaien stuiver ten huwelijk, aangezien hij, op 25 April 1564, onder

de namen van « Bernaerde de Rijckere, alias van Rues » al renten kocht op het huis « Sint Marten » onzer Melkmarkt en op « het Hof van Brugge, » te Sint Wilbrords. ¹ Den 18ⁿ November 1566 kocht hij ook, van den Antwerpſchen koopman Herman van den Hoeck, het huis « den Zwerten Ruyter, » in de Jodenſtraat (nummer 26), voor slechts 6 ponden grooten Brabantsch erfelijk, die hij in eens aflegde, en eene erfelijke rent van 33 Carolusgulden 16 stuivers, jaarlijks te betalen aan den verkooper, en na dezes dood aan het door hem gestichte godshuis voor zes ouderlingen. ² Nauwelijks was echter Herman van den Hoeck overleden, of er ontstond tusschen de uitvoerders van zijn testament en Bernaard de Rijckere een rechtsgeding, dat bij den aanvang van 1570 reeds was ingespannen en eerst negentien jaren later volkomen vereffend werd. ³ Onnoodig te verklaren, dat de advocaten, gedurende dit gerokken geschil, menigen schoonen gulden van onzen schilder wisten te verpleiten. Maar, toen zijn vader in 1581 te Kortrijk overleed, deelde hij met zijnen eenigen broeder Steven de geheele erfenis, waardoor zijne ledige geldkist wat werd aangevuld.

Van zoodra Bernaard de Rijckere het huis de Zwarte Ruiter gekocht had, vestigde hij zich aldaar en het was ook daar dat hij arbeidde en zijne beide oudste zonen Abraham en Daniël in zijn kunstvak opleidde.

Op 28 September 1585 werd Bernaard de Rijckere naar zijne geboortestad ontboden, om met de kerkmeesters der

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1564, sub Halle & Moy, vol. II, fol. 27.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1566, sub Halle & Moy, vol. I, fol. 165.*

³ *Requestboek der stad Antwerpen, 1570-71, fol. 215, en: Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1589, sub Moy & Neesen, vol. I, fol. 144.*

Sint Martenskerk eene overeenkomst te treffen voor het malen eener altaartafel. Het middenstuk zou 12 voeten hoog zijn, op 10 breed, en moest voorstellen : Het zenden des hillichs Gheest up de Appostelen ; de rechter luik : Daer Godt almachtig den Gheest in Adam blaest ; de linker : Daer Godt den Vader den heligen Gheest zent up Christum, als Johannes doopte, en hunne keerzijden : Sinte Salvator en Sinte Marten, in grauwschildering. Dit alles moest gemaald worden « ter excellenster conste, als den zelve Bernaert doen ende ghebruycken can, tot conservatie van zijnder eere ende consciencie, metsgaders tot memorie van zijnder pratijc. » De prijs werd bepaald op 200 ponden grooten Vlaamsch, en het heele gewrocht zou binnen de twee jaren op het hoogaltaar moeten geplaatst zijn. ¹ Hoe de schilder de verbintenis nakwam en binnen zijne geboortestad zijnen roem vestigde, is thans nog na te gaan. Die voorname schepping is de eenigste, welke op zijnen naam in heel de wereld bewaard bleef. Zij is oorspronkelijk van opvatting en natuurlijk van groepeerings; verscheidene figuren zijn waarlijk schoon afgebeeld, met levendige wezens-trekken en de ongedwongen leden gehuld in flinkgeslagen en rijkgekleurde draperijen.

In Juni 1589 kwam Jonker Jacob de Blazere, Voorschepen, en Meester Antoon Schoormans, Raad-Pensionaris van Gent, Bernaard de Rijckere te zijnen huize verzoeken, om in hunne stad het groote Laatste Oordeel van Raphaël van Coxcyen te komen waardeeren. De volgende maand toog onze schilder met Marten de Vos, Ambrosius Francken en Gillis Mostart

¹ FRANS DE POTTER : *Geschiedenis der stad Kortrijk, Gent, 1876, d. III. blz. 91.*

naar Oost-Vlaanderens hoofdstad. Na het kunststuk te hebben beoordeeld en geschat, gingen zij aldaar ook te zamen zich de keel verfrisschen, in de wijntaveerne « het Paradijs. » Toen Bernaard de Rijckere van dit kleine uitstapje was terug gekeerd, moet hij plotseling bedlegerig zijn geworden. Op 1 Augustus daarna was hij bij den Antwerpschen notaris Jacob de Kimpe ontboden, doch liet zich vruchteloos verbeiden. Dertien dagen later komen zijne drie vermelde reismakkers voor denzelfden notaris nog eene getuigenis afleggen betreffende het te Gent geschatte tafereel; doch Bernaard de Rijckere bleef andermaal afwezig. ¹ Zijn levensdraad was afgesponnen. Op nieuwjaarsdag van 1590 lag hij te ziele en nam hij afscheid van zijne vrouw en zes minderjarige kinderen. ² Zijn Abraham, die bijna vijf en twintig jaren telde en reeds een knap schilder was geworden, nam in dit netelige oogenblik de bestiering van het sterfhuis op zich. Met zijnen oom Steven de Rijckere, werd hij op 30 Januari 1590 door ons Magistraat aangesteld als voogd over zijne broeders en zusters. Hunne moeder zond op 27 Juli 1590 aan onze Wet-houderen een verzoeken, dat ook door haren zoon Abraham werd ondertekend. In dit schrift smeekte zij, namens hare kinderen, die allen met haar woonden, toch niet gedwongen te worden, in de toen heerschende « benauwtheit des tijts, » tot het verkoopen der schilderijen en meubelen, die zich in het sterfhuis bevonden. ³ Uit den inventaris, welke daarvan werd opgemaakt, blijkt het, waarom er zoo weinige werken van Bernaard de Rijckere gekend zijn. Hij schilderde eigent-

¹ *Protocolen van den notaris Jacob de Kimpe, 1566-89.*

² *Weeskamer der stad Antwerpen, 27 November 1590.*

³ *Requestboek der stad Antwerpen, 1589-90, fol. 316.*

lijk niet om zijnen naam op meesterwerken beroemd te maken; maar had in zijn huis, de Zwarte Ruiters, een slach van fabriek en magazijn van allerlei schilderijen opgericht. Er bevonden zich daar zoo wat vijfhonderd twintig groote en kleine tafereelen, waarvan er driehonderd vijf en tachtig zoo onbeduidend waren, dat zij enkel in bundel en volgens hunne maat werden opgegeven. Dan waren er nog negen slechts goedoodverfde en veertien alleen geplamuurde paneelen, benevens honderd een en veertig lijsten, die nog op hunne tafereeltjes stonden te wachten. Er hingen eenige puike modellen van oude en vermaarde Meesters, naar welke er tal van kopijen werden gemaakt. Zoo zagen wij er twee Mariabeelden naar Quinten, een landschap naar van Coninxloo en een model en kopij eens ouden Wisselaars van Marynis. ' De vier Elementen van Frans Floris werden er vijfmaal hervoortgebracht; een Acteon van Marten de Vos tweemaal, en een Hope, Liefde en Geloof van denzelfden Meester, eenmaal. Verder bevonden er zich onder andere nog een en twintig « tronieconterfeitsels, copijen, » waarvoor de daar zijnde portretten van den Zotten van Cleve en Willem Key zeker tot model hadden gediend. Dan volgde er eene gansche reeks tafereelen, die meer oorspronkelijk schenen, als: een Nood-Gods, een Kruisdrager, eene groote Bruiloft van Cana, eene Diluvie, een Paradijs, eene Suzanne, Peys en Justitia, Orpheus, Portretten, Landschappen en Boschdrollen. Dat ten minste deze gewrochten door Bernaard de Rijckere ontworpen en uitgevoerd waren, durven wij nog niet verzekeren. Immers hij werkte met zijne beide zonen, en

¹ « Marinus de Seeu, schilder, van Romerswalen, » KAREL VAN MANDER, fol. 261, v^o.

de geheele lijst der verkochte schilderijen geeft maar enkel als bepaald door hunnen vader gemaald : « Twee troniën bij der voorschreven kinderen vader wijlen à plaisir gemaect, » verkocht voor 24 gulden, en : een « Mariënbeeldek, bij der voorschreven kinderen vader wijlen gemaect » verkocht voor 30 gulden. Het kostte veel moeite en niet minder tijd, om de meeste dier schilderijen uit der hand aan den man te helpen. Een Wisselaar, eene Justitia, een Peys en Justitia, een Orpheus, een Mozes en eene Sint Antho-nius Tentatie werden te zamen verkocht voor 234 gulden ; een Kruisdrager gold 250 gulden, eene Diluvie 250 gulden, « ses Fortsen van Hercules, gedaen op quaert-spel, » 210 gulden, en eene groote Bruiloft, 100 gulden. De Prins van Oranje kocht eenen Acteon, zonder naam van meester, voor 50 gulden, en drie stukken zonder titels, voor 42 gulden 10 stuivers. Op 28 Augustus 1596 en volgende dagen werd het gansche overschot der schilderijen openbaar ver-kocht, op de Meir, in het huis van den schilder Hans de Mayere. De « liefhebbers der conste » waren opgeroepen en werden mild beschonken, « ten eynde sij den vercoopdach met hoogen souden verbeteren, » en toch bracht de geheele veiling niet meer op dan 950 gulden. ¹

Tusschen de tafereelen, die wij hier aangaven, mogen er zonder aarzelen aan Abraham de Rijckere worden toege-schreven, daar het alras bleek, welke gewichtige diensten hij zijnen vader in den kunstarbeid bewezen had. Reeds in 1591 vervaardigde onze vijf-en-twintigjarige schilder voor de Antwerpsche Sint Jacobskerk eene altaartafel, die tusschen de puikgewrochten der XVIe eeuw mag worden gerekend.

¹ Weeskamer der stad Antwerpen, 20 Augustus 1599.

Het middenpaneel, voorstellende Christus aan het Kruis tusschen de Moordenaars, is ongelukkiglijk sedert 1807 verloren geraakt. Zijne beide luiken zijn echter bewaard gebleven, en prijken nu in de kapel der Heilige Drie-Koningen van gemelde kerk. Zij toonen ons de levensgrootte beeltenissen van Jan Baptist Doncker en zijne vrouw Magdalena Hockaert, die, in zwart gewaad, met saamgevouwen handen, op de knielbank zitten. De trouwe natuur schittert daarbij in al hare schoonheid. Alles is keurig geteekend, uitvoerig gepenseeld, malsch gekleurd en met een warm licht overgoten, dat de sprekende figuren nog meer leven bijzet. De echtheid dier puike scheppingen is gewaarborgd door des kunstenaars onderteekening: « A. DE RYCKER, 1591, » die zich op de beide luiken bevindt. De keerzijden dier prachtige portretten vertoonen Sint Joannes den Dooper, en Sinte Maria Magdalena, in grauwschildering.¹ Eene nauwkeurige vergelijking der bovengemelde gewrochten met twee andere luiken van ons museum, heeft doen ontdekken, dat zij insgelijks door Abraham de Rijckere gemaald zijn.² Het zijn de atbeeldsels van Lodewijk Clarys (65) en dezes gade Maria le Batteur (67), met de keerzijden, in grijs, de Maagd Maria met het Kindeken Jezus (66) en de Heilige Lodewijk, Koning van Frankrijk (68).

Jammerlijk genoeg, werd de heerlijke toekomst van onzen jeugdigen meester al te vroegtijdig gesloten. Op 19 Augustus 1599 was Abraham de Rijckere reeds gestorven, daar zijn broeder en kunstmaker, Daniël, dan in zijne plaats wordt

¹ TH. VAN LERIUS: *Notice des Œuvres d'art de l'église paroissiale et ci-devant insigne collégiale de St. Jacques à Anvers, Borgerhout, 1855, p. 164.*

² *Catalogue du Musée d'Anvers.*

aangesteld als voogd zijner minderjarige zusters en broeder. Ook Daniël de Rijckere mocht niet lang voor Antwerpens roem bewaard blijven. Geboren den 22 April 1568, trad hij op 11 Januari 1604 in den echt met Catharina Andriessen ; maar, toen zijne moeder, Maria Boots, op 21 Januari 1614, haren uitersten wil deed kennen en dan stierf, mocht nog slechts haar zoon Kasper en hare dochters Esther en Maria hare nalatenschap deelen met de weduwe en weezen van Daniël de Rijckere.

De gebroeders Francken vermelden wij hier het laatste, niet als de minst verdienstelijken, maar omdat zij hunne tijdgenooten der XVIe eeuw nog lang overleefden. Zij waren zonen van Nicolaas Francken en Lucia van den Broeck. Hun vader, insgelijks een schilder, was gevestigd in het Kem-pisch stadje Herenthals, waar zijne vijf kinderen : Jeroom, Frans, Ambrosius, Cornelis, ¹ en Magdalena ² geboren werden. « Meester Nicolaas Francken » was tamelijk be-middeld. Hij bezat renten op goederen te Herenthals, Ter-vuren en Lichtaart gelegen. Den 27ⁿ April 1571 was hij genoeg bij kas, om eenen Antwertschen poorter 400 Carolus-gulden te leenen, en op 22 Januari 1574 schonk zijne vrouw eene jaarlijksche en erfelijke rent van 3 Carolusgulden aan de school van het Begijnhof van Herenthals. ³

¹ Cornelis Francken was vettewarier. Hij woonde beurtelings te Herenthals en te Meche-len, en werd poorter van Antwerpen op 27 Mei 1580. Eerst was hij gehuwd met Clara van Yshot en daarna met Swaenken van Eede. Zij lieten hem elk een kind. De eerste Antonia Francken, die zich in den echt verbond met den Antwertschen tafereelmaker Peter Sebrechts en overleed op 21 September 1619 ; de tweede Hans Francken, geboren in 1581, die bij zijnen oom Ambrosius de schilderkunst leerde en in 1611 vrijmeester onzer Sint Lucasgilde werd.

² Zij werd de echtgenoot van Nicolaas Kelder-mans, alias van Tongerlo, en had drie kinderen : Barbara, Frank en Magdalena.

³ Zie, voor al deze bijzonderheden, tal van schepenbrieven der jaren 1569, 1570, 1571, 1573, 1575 en 1581.

Na de dood zijner gade, verbleef Nicolaas Francken verscheidene jaren te Mechelen, waar hij het huis « den Zwerten Ruyter, » in den Bruel, kocht en bewoonde. Veeltijds verkeerde hij toch ook binnen Antwerpen, en hij verleed er op 23 Juni 1592 zijn testament. Daarin maakte hij aan de kerkfabrieken van Sint Rombouts en Onze-Lieve-Vrouwen van Mechelen, elk 4 stuivers, en aan den Heiligen Geest van Hanswijk, 6 stuivers. Zijne dochter Magdalena schonk hij zijn gemeld huis den Zwarten Ruyter, en verder waren zijne erfgenamen « Meesters Jheronimus, François, Ambrosius » zijne zonen, benevens zijne dochter Magdalena, en Antonia en Hansken Francken, de weesjes van zijnen overleden zoon Cornelis. ¹ Den 21ⁿ Juni 1593 vinden wij hem nog te Mechelen gehuisvest ; doch op 13 Juli 1594 verklaart hij voorgoed in onze stad te wonen, terwijl hij den 5ⁿ April 1595 machtiging geeft om zijn huis te Mechelen te verkoopen. Daarna werd hij ziek, en stierf op 12 Maart 1596 in onze stad, waar hij begraven werd in Sint Andrieskerk.

Alle drie de oudste zonen van Nicolaas Francken begonnen, te Herenthals, bij hunnen vader, de kunststudiën, doch werden al spoedig naar Antwerpen gezonden, in het werkhuis van den beroemden Frans Floris. Zoolang zij zich daar oefenden, waren zij ook bij den Meester gehuisvest, gelijk dit toen gebruik was.

Jeroom Francken, die in 1540 geboren was, ging, zooals wij reeds aanstipten (bl. 285), vroegtijdig naar Frankrijk. In 1566 was hij reeds werkzaam te Fontainebleau, aan de praalschilderingen van het koninklijk kasteel, en vervolgens werd

¹ *Protocollen van den notaris Adriaan de Witte, 1592.*

hij naar het Hof van Parijs gelokt. De roem, dien hij daar verwierf, drong spoedig door tot binnen Antwerpen. Op 5 October 1568 zond onze vermaarde bouwmeester, Cornelis Floris, zijnen zoon Cornelis naar Parijs, bij Jeroom Francken, om de schilderkunst te leeren.¹ Van Mander boekte, dat Meester Jeroom Francken te Parijs in het voorgeborcht *Saint Germain* gevestigd was. Hij woonde eigenlijk in de *rue des quatre Fils, au Marais*, zooals het in de registers zijner parochiekerk *Saint Sulpice* werd aangeteekend bij het doopen zijner kinderen.² Jeroom Francken huwde eene Fransche juffer, Françoise Miraille. Zij schonk hem vijf kinderen, namelijk : 1° Jeroom, gedoopt op 12 October 1588, in zijne jongelingsjaren op reis gegaan en spoorloos verdwenen ; 2° Jan Baptist, op 6 September 1614 te Antwerpen in het Predikheerenklooster getreden ; 3° Isabella, die op 20 Januari 1614 moeder werd eener onwettige dochter van onzen Frans Pourbus, den Jonge, en in 1619 reeds weduwe was van den Franschen kapitein Gervais Centurion ; 4° Catharina, in 1619 vrouw van Jehan de la Felonnière, seigneur de Boulan, en 5° Maria, gedoopt op 29 April 1594 en in 1620 in den echt getreden met Philippe le Bret, seigneur d'Herbordiére. Zooals men ziet, klommen de dochters van onzen schilder tot rang. Hun vader werd ook geadeld met den titel van « Pein-

¹ « Cornelis Floris, oppidanus ende architect der zelve, juravit et affirmavit, alsoo hij in meyninge is Cornelisen Floris, zijnen zoene, oudt ontrent XVII jaeren, te zeynden naer Parijs, bij Jeroon van Herentals, dat hij den zelve aldaer is zeyndende, alleenlijck om zijn kunste van schilderen aldaer te ufenen, de lande te besiene ende de spraecke te leeren, ende om egheen andere oorzaecke wille. Certificeren voorts den voerschreven Cornelis te wesen architect der zelve stadt, staende tot ghoeden name ende fame, egheenssins besmet met eenige heresie oft ketterije. Zonder argelist. Anno 1568, V^a Octobris. » *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1568, sub Grapheus & Asseliers, vol. II, fol. 351.*

² A. JAL : *Dictionnaire de Biographie et d'Histoire, Paris, 1867, p. 612.*

tre du Roy » en hij behield dien tot zijn overlijden, op 1 Mei 1610. Of hij die onderscheiding werkelijk verdiende, is thans nog moeielijk na te gaan. Van Mander zegt wel, dat hij was « een seer goet Meester, die veel fraey wercken en goede conterfeysels nae 't leven ghedaen heeft; » doch van al die gewrochten zijn er nu nog slechts weinige met zekerheid aan te wijzen. Zijne portretten, met welke hij zich het meest befaamd maakte, zijn allen vergaan, of staan op naam van andere meesters. Zijn vermaardste geschiedkundig gewrocht, eene Aanbidding der Herders, die hij, in 1585, op last van den voorzitter van het Parlement, schilderde voor den hoogen altaar der Cordeliers van Parijs, verongelukte in de omwenteling van 1789. Thans bevindt zich van hem in het museum van Dresden nog eene Onthoofding van Joannes den Dooper, geteekend : *HF*, ¹ 1600. Het museum van Amsterdam toont ook, als door hem gemaald, den Troonafstand van Keizer Karel, en in het museum van Rijsel prijkt op naam van Frans Francken een tafereel: Keizer Karel in het Klooster tredende, dat men insgelijks denkt aan Jeroom Francken te mogen toeschrijven.

Zijn broeder Frans Francken bleef, van als hij ter studie ging tot zijn afsterven, binnen Antwerpen gevestigd. Volgens zijn eigen verklaren, werd deze geboren in 1542, en wel na den Zomer van dit jaar. ² Frans Francken zegde ons tevens, dat hij in 1565 nog bij Meester Floris woonde en in de leer

¹ Alle drie de gebroeders Francken teekenden hunne tafereelen met de twee aaneengevoegde beginletters hunner namen. Jeroom (*Hieronymus*) Francken : *HF*; Frans Francken : *FF*; Ambrosius Francken ; *AF*. Die zelfde merken stelden zij ook naast of onder hunne handteekening op notarieele akten.

² In ambtelijke bescheiden, die wij voor ons hebben liggen, verklaart Frans Francken oud te zijn, op 7 Januari 1576 drie en dertig, op 8 Juni 1596 vier en vijftig en op 10 September 1602 zestig jaren.

was; ¹ doch op 31 Maart 1567 deed hij zich inschrijven als poorter van Antwerpen en werd dan meteenen vrijmeester onzer Sint Lucasgilde. Omstreeks 1574 huwde hij Elisabeth Mertens, ² welke hij in zijn huis voerde op de Peter-Potsplaats, in de Hoogstraat, dat hij van de Peter-Potsheeren huurde en waar hij sedert twee jaren woonde en werkte. Daar werd onze Meester ook vader van zes kinderen : Thomas, Magdalena, Jeroom, Frans, Elisabeth en Ambrosius. Alle drij zijne jongens liet hij de schilderkunst beoefenen. De stormachtige tijden, welke men toen beleefde, waren uiterst ongunstig, om vader Francken in den nooddrift van zijn groot gezin te laten voorzien. Een bewijs dat hij het toen niet breed had, was dat hij niet in zijnen eigen steen woonde, maar slechts in een gehuurd achterhuis. Toen in 1581 de geestelijke goederen werden aangeslagen, nam hij, langs zijn venster, dat uitgaf op het klooster der Peter-Potsheeren, dezer altaartafel in zijn werkhuis, om ze voor de geuzen verborgen te houden. Tevens verschool hij aldus nog vele andere goederen van kerken en kloosters, als het Sinte Annatafereel der Kousenmakersgilde en het hoogaltaarstuk van het Gentsche Minderbroedersklooster, waaraan hij, in zijn werkhuis, juist de laatste hand legde. De Staatschen verdachten Francken niet, omdat hij geenszins als een « Papist » te boek stond. Immers, hij maakte naar het leven een portret van hunnen geliefden Zwijger. Ook toonde hij geen het minste bezwaar in den aankoop van zoogezegd « zwart goed. » Zoodra het huis, dat hij bewoonde, den Peter-Potsheeren ontnomen was, haastte hij zich het van de stad af te koopen,

¹ *Protocollen van den notaris Dirk van den Bossche, 1576-77, fol. 2 v°.*

² Zij was dochter van Marten Mertens en Kathelijne Peeters.

voor eene schilderij : « de Kinderdooding, van Frans Floris, » welke geschat werd op 350 gulden. Na de overgaaf van Antwerpen, werd dit huis hem weer ontnomen; doch, na lang smeecken, ontving hij toch 200 gulden voor het uitgewisseld gewrocht van zijnen gewezen Meester, dat voortdurend op het stadhuis, in de Statenkamer, bleef ten toon gesteld. ¹ Na zijn geschil met de Peters-Potsheeren betrok hij een huurhuis « den Gulden Cop, » in de Augustijnenstraat (nummer 23) tegenover den noorderingang der Sint Andrieskerk.

Frans Francken was tijdens zijn leven als kunstenaar veel hooger geschat dan tegenwoordig. Op 3 October 1587 benoemde ons Magistraat hem tot Deken der schilders, en de Liggeren der Sint Lucasgilde geven de namen van verscheidene jonge kunstenaars, welke hem hunne opleiding toevertrouwden. Ten jare 1586 had de Meester de gelegenheid, om zijn puikwerk te leveren voor onze hoofdkerk. De Sint Ambrosiusgilde, welke bestond uit onderwijzers en onderwijzeressen, had altoos met de vereeniging der koks en pasteibakkers het gezamenlijk gebruik van eenen altaar, die in den beeldenstorm vernield en nog niet hersteld was. Zoodra Antwerpen door Parma was heroverd, moest het broederschap der schoolmeesters heringericht, en natuurlijk ook zijn altaar herbouwd worden. Om dit met den noodigen luister te kunnen doen, vereenigden zich onze onderwijzers met de zeepzieders- of Sint Gregoriusgilde, die van op 19 Mei 1497 oorlof kreeg, om in den ommegang der Onze-Lieve-Vrouwenkerk eene kapel te openen, welke nu insgelijks verwoest lag. De zeepzieders wilden volgaarne tusschen al de kosten komen, mits ook ge-

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1586, fol. 88 v° en Rekening der stad Antwerpen, 1586, fol. 218 v°.*

bruik te mogen maken van den op te richten altaar, waarvoor Meester Frans Francken de tafereelen zou vervaardigen. In zijn bijzijn bestelde het bestuur der beide vereenigen, op 4 Maart 1586, aan den tafereelmaker Sebastiaan van Halen, het paneel van 10 voet hoog en 9 voet breed, met zijne beide luiken, welke moesten afgetimmerd zijn vóór Paschen. Met-eenen troffen zij op denzelfden datum ook akkoord met den schilder. Het middenstuk zou voorstellen : « de Evangelische historie van Onsen Heere, sittende in d' midden der Doctoiren. » Binnenwaarts op het linke luik zou worden afgebeeld : « Helizeum vermeerderende d'olie van 't Vrouwen in Sarepta, » en op het rechte : « Christum leerende Magdalenam, sittende aen de voeten des Heeren ende onderwijsende Martham sorchvuldich wesende. » Op hunne keerzijden zouden de luiken vertoonen : « de vier Doctoiren der Heyliger Kercken, te wete : Gregorium, Ambrosium, Augustinum ende Hieronimum. » Indien Meester Francken zulks verlangde, kon hij ook in de vier paneeltjes, onder aan den voet der altaartafel, zulke historie malen als « Meester Reynier Brakel, licentiaet in de godtheyt, priester, canunick ende Scholaster in der Kercke van Onse-Liever-Vrouwen, » zou opgeven; en boven in de « piramide » of halfruit zou de Salvator worden geschilderd. Dit alles moest « volcomen van goede vaste oliverwe met verscheyden coleuren na den heysch van wercken » en binnen de vier maanden gemaald worden, ten prijze van 240 Carolusgulden. ¹ Het

¹ *Protocolen van den notaris Nicolaas Gleys, alias van Loemele, 1586-87, fol. 11.*

hoeft niet verklaard, dat het onderwerp van het middenpaneel door onze schoolmeesters werd opgegeven. Dat van den rechten vleugel, betreffende het mirakel der olie, behoorde natuurlijk den zeepziederden. Maar ook de linke vleugel werd op voorstel der onderwijzers bemaald met de gebeurtenis uit het leven van Sinte Martha, omdat de schoolmeesters den feestdag dezer heilige, sedert onheuglijke tijden, vierden op hunnen altaar. Niet zoodra waren echter de tafereelen voltooid, of onze geleerde schoolvossen vroegen zich af, waar en hoe zij toch aan eene patrones waren gekomen, die zoo weinig uitstaans had met het onderwijs. Christiaan Grimmen, de oudste Antwerpsche pasteibakker, moest het hun diets maken. De schoolmeesters hadden eenvoudig de patrones behouden der koks en pasteibakkers, met wie zij vroeger, gelijk nu met de zeepzieders, een altaar deelden. Nauwelijks was deze misgreep bekend, of de leden der Sint Ambrosiusgilde kwamen in opschudding. Den 12° Juli 1586 vergaderden zij met de zeepzieders in de taveerne « Sint Janspredicatie, » en er werd besloten, de historie van Sinte Martha te doen veranderen in den Doop van Sint Augustinus door Sint Ambrosius. Het werk was echter reeds te verre gevorderd, en heel de altaartafel werd den 4ⁿ Augustus op den altaar gesteld. Den 6ⁿ October daarna werd zij toch wederom naar het werkhuis gevoerd van den schilder, die de verlangde verandering deed voor 36 gulden.

Die altaartafel, het voornaamste der gekende gewrochten van Meester Frans Francken, is nu nog te zien in den kruisbeuk onzer hoofdkerk. Als kleur en stijl behoort het geheele gewrocht tot de School van Frans Floris. Nochtans is in het middenstuk de groepeeringswijze en eenvoudig. De puikgetee-

kende figuren zijn natuurlijk van houding en waar van uitdrukking. De meeste der schoone en karaktervolle hoofden zijn portretten. In de schriftgeleerden herkent men onder anderen Luther, Calvijn en Melanchton. Op den voorgrond van de linke vleugeldeur zit de gemelde heer Scholaster op de knielbank, tegen welker overkleed zijn adellijk wapen prijkt. Verder is hij omringd door het gansche bestuur der Sint Ambrosiusgilde, dat toen bestond uit de Schepenen Jacob de Santa Cruz ¹ en Willem Schoyte, Commissarissen van het onderwijs; Willem Fabius en Rombout Verdonck, Dekens; Jan Borrekens en Cornelis Houck, Oudermans, en Cornelis Phalesius, Jean Desbonnet en Adriaan Verdonck, Oud-Dekens.

De bijval, welken de altaartafel der schoolmeesters verwierf, verschafte Frans Francken eene nieuwe bestelling voor de kapel der Sint Philippus en Sint Jacobuskerk van het Kasteel van Antwerpen. Het was een groot altaarstuk op paneel, verbeeldende de Verrijzenis Christi. Onze meester ontving voor dit gewrocht in Maart 1587 de aanzienlijke som van 144 ponden Vlaamsch. ² Er leven thans nog Antwerpsche kunstliefhebbers welke dit tafereel mochten bewonderen. Het werd eerst in December 1832, bij de beschieting van het Kasteel, verbrand. Ook kreeg Frans Francken nog eene gewichtige bestelling van wege het Antwerpsche kuipersambacht. Voor dezer kapel in Onze-Lieve-Vrouwenkerk mocht hij, ten jare 1594, insgelijks een altaarstuk malen,

¹ Het portret van dezen Commissaris, welke met zijnen collega en den Scholaster gelast was met het afnemen van de examen der schoolmeesters en schoolvrouwen, werd eerst later voltooid, als blijkt uit dezen post der *Rekening van Sint Ambrosiusgilde*: « Den 13 April 1587 als men het conterfeytsel van mijn heere Sancta Croux voorts maken zoude, dwelck gheschiede in de Librarye, den schrijnwercker ghegheven voor de deure aff te doen ende wederom aen te hanghen. 7 1/2 stuyver. »

² ALEX. PINCHART : *Archives des Arts, Gand, 1860, tom. I. p. 52.*

en het loon daarvoor was 220 gulden.¹ Dit tafereel der kuipers bleef niet lang op hunnen altaar staan, daar het werd vervangen door eene oude schilderij van Jan Matsijs. Waar het vervolgens is uitgesteld geworden, hebben wij nergens aangetekend gevonden. Wellicht is het ook op den naam eens anderen meesters gesteld, gelijk dit het geval was met een der weinige werken, welke er van Frans Francken nog gekend zijn. In de Sint Petrus en Pauluskapel onzer Sint Jacobskerk hangen een paar luiken, die vroeger ten onrechte aan Marten de Vos werden toegeschreven. Zij verbeelden de Graflegging Christi en Christus als Hovenier bij Maria Magdalena, met Sint Severus en Sint Ambrosius op de keerzijden, in grauwschildering. In de Sint Antoniuskapel onzer hoofdkerk hangt insgelijks een gewrocht van Frans Francken. Het is een tafereel, verbeeldende Christus aan het Kruis tusschen zijne Moeder en Sint Joannes, dat omringd is door veertien kleine voorstellingen uit het Lijden des Zaligmakers. Ons museum bezit van hem ook nog eene grauwschildering (155) de Worsteling van Eteokles met Polynices. Het museum van Berlijn toont nog van Frans Francken eenen Christus aan het Kruis tusschen de Moordenaars, en dat van Dresden eene Vlucht in Egypte, en Christus naar den Golgotha gevoerd; maar verder kunnen er geene zijner gewrochten nog met zekerheid worden aangewezen.

¹ In de *Rekening van het Kuipersambacht, van Mei 1594 tot Mei 1595*, vinden wij onder andere deze posten: « Item betaelt Franchoyse Francken, schilder, voor het schilderen van des ambachts autaar ende tafereel, blijckende bij desselfs, quitantie, . . . IIe XX guldens. »

« Item betaelt Davide Rijckarts, schilder, voor het vergulden van den voorschreven autaar ende tafereel, blijckende bij quitantie, . . . I^e XLIII guldens. »

Dat onze Meester met zijne penseelen schatten vergaarde gelooven wij niet. Toen de ouders zijner vrouw in 1592 waren gestorven, erfde hij toch genoegzaam, om op 3 December 1596 het huis « den Gulden Cop, » dat hij bewoonde, aan te koopen. ¹ Het overlijden zijns vaders verschafte hem nog nieuwe hulpmiddelen, die hem in staat stelden, zijnen eigen steen te verfraaien en prachtig te stoffeeren. Den 15ⁿ Maart 1613 verleed hij, met zijne gade, een wederzijdsch testament, waarin zij elkander alles opdroegen. Echter deden zij hunnen kinderen ook goede schenkingen. Hunne oudste zonen, Thomas en Frans, hadden hun aandeel reeds genoten, toen zij huwden. Magdalena en Elisabeth kregen elk 100 gulden, benevens eene beddekoets met hoofdpeulws en sargiën, in vergelding der trouwe diensten hunnen ouderen bewezen. Jeroom en Ambrosius ontvingen ook elk 100 gulden en een deel kunstvoorwerpen en teekeningen, terwijl den eerste bovendien nog het portret zijns vaders, gemaald door Baptist Floris, en eene schilderij « de Fortsen van Hercules » werd beloofd. ² Frans Francken overleed op 3 October 1616 en werd drie dagen later, binnen Sint Andrieskerk, in het graf zijns vaders gelegd, waar ook zijne gade werd begraven, toen zij op 5 September 1639 gestorven was. Uit den inventaris van des meesters nalatenschap, opgemaakt den 17ⁿ Februari 1617, blijkt hoe genoeglijk en kunstlievend hij zijn leven sleet. In zijn sterrhuis bevonden zich prachtige meubelen, antiquiteiten, zilverwerk en boeken, als « de Spelen van Sinne, de vijf boecken van Jan Baptista Houwaert, een boeck van het Nerrenschip, een boeck Emblemata van

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1596, sub Moy & Neesen, vol. I, fol. 252.*

² *Protocollen van den notaris Hendrik van Cantelbeck, de Jonge, 1613.*

Octavius van Veen » enz. Ook was er eene gansche verzameling van schilderijen. Daarin merkten wij inzonderheid, als werken van den aflijvige, een tafereel : « de Seven Kinderen van de Machabeën, principael, een schilderije daer eenen Gigtigen door het Dak wordt gelaten, een Mariabeeldt en een Vulcanus. » Verder « den Michiel Angelboeck, bij den aflijvigen met zijnder hant geteeckent ; den Constboeck, vol principael teekeningen ; eenen Boeck van 't Zeebancket, mitsgaders noch eenen Conterfeytboeck, wat grooter, ende noch drij cleyn boecxkens, met een blauw boecxken, alle bij den aflijvigen oick geteeckent. » Van zijnen zoon Jeroom was er « een Tooverij, witende zwert, » en van zijnen anderen jongen, Frans : « een groot stuck schilderije, op paneel, in lijste, wesende het Cabinet van Appelles, en twee Schetsen. » Andere meesters waren er vertegenwoordigd als volgt : een Sint Franciscus en een Vrouwenconterfeitsel van Jeroom Francken, den Oude ; Adam en Eva van Ambrosius Francken, den Oude ; drie Troniën, van Quinten Matsijs ; een Kersnacht, van Artus van Leyden ; de Vier Elementen, een Suzanna en Mercurius, van Frans Floris ; een Verkenshoofd, van Antoon Moor ; twee Troniën, het Portret van eenen Steenhouwer, het Portret van Loy de Schaliedekker¹, een Kersnachtje, Wijn en Brood, en drij Hondkens, op één paneel, van Frans Pourbus, den

¹ De gekende Eloy Pruystinck, schaliedekker, welke Luther eene slang onder de palingen noemde, en die, beticht van ketterij, op 25 October 1544, te Antwerpen, levend werd verbrand. Frans Francken schijnt eene verzameling te hebben gehad der afbeeldsels van beruchte historische figuren. Zoo bezat hij onder andere ook de portretten van *Marten van Rossun* en *Simon Turchi*.

Oude ; een Sint Andries , van Joris Geldorp den Oude ; eene Suzanna , van Joris Geldorp , den Jonge , en een Landschap , van Frans Bors. Ook hingen er verscheidene kopijen naar uitstekende Meesters , waartusschen “ een Serpentbijtinge , naer Rubens. ”

Ambrosius Francken, de jongere broeder van den voorgaanden meester, was insgelijks te Herenthals geboren, in den Herfst van het jaar 1544. ¹ Spoedig volgde hij zijne beide broeders in het werkhuis van Frans Floris, waar hij een vaardig, doch onvaderlandsch schilder werd. Als kolorist was hij zijnen Meester echter spoedig ontrouw. In plaats van dezès sombere en zwakke kleuren, gebruikte hij de rijkere en heftigere tonen van Marten de Vos, maar met minder schitter en met nog minder waarheidsliefde. Zijne penseeling was ook uitvoerig en bovendien hard. Alle lichaamsdeelen, de minste voorwerpen werden zorgvuldig aangezet en afgewerkt. Zijne prachtige kostumen en hunne goedgeslagen draperijen werden bont gekleurd, maar overgoten van een koud valsch licht, dat al te zware schaduw verwekte en alle natuurlijkheid vernietigde. Wat in zijne schildering ook vooral ontbrak, was toonversmelting en kleurenperspectief. Niets lost uit ; er is geene ruimte tusschen de personen, geene diepte in het tafereel. Hoe jammer, dat deze meester als kolorist geen Vlaming bleef. Zijne teekening was nochtans zeer keurig en fraai. Hij had een rijk scheppingsvermogen ; zijne samenstellingen waren vol dramatische beweging, die echter ook wel eens tot overdrijving oversloeg in de houding en groepeerling zijner figuren. In ons museum kan men al des meesters verdiensten en gebre-

¹ Hij zelf getuigt op 8 Juli 1596 twee en vijftig, en op 17 December 1603 acht en vijftig jaren oud te zijn.

ken leeren kennen. Dàar hangen van den vruchtbaren schilder niet min dan twintig gewrochten (135 tot 154). De voornaamste daarvan zijn het gewezen altaarfafeerel der schoenmakersgilde de Martelie van Sint Crispinus en Sint Crispianus (145); de Vermenigvuldiging der Brooden¹ (135), in 1598 gemaald voor den altaar der Antwerpsche bakkers en maalders, en vier luiken, voorstellende Sint Sebastianus vermanende Marcus en Marcellius (151), de Wonderbare genezing van Zoë door Sint Sebastianus (153), de Martelie van Sint Joris (141) en de Onthoofding van Sint Joris (143).

De meesterstukken van Ambrosius Francken vindt men in onze Sint Jacobskerk. Het zijn twee luiken in 1600 geschilderd voor den hoogen altaar en thans berustende in Sint Janskapel. Zij stellen voor : Salome, Vrouw van Zebedeus, smeevende den Zaligmaker voor hare Zonen Jacobus en Joannes, en Christus verwekkende de Dochter van Jaïrus, met de keerzijden : Jezus in het Hofken van Oliveten versterkt door den Engel, en Petrus, Jacobus de Meerdere en Joannes ingesluismerd aan den voet van den Berg, met Judas en zijne Bende in het verschiet. Ook de altaartafel der Sint Hubertuskapel dient als een zijner puikwerken vermeld. Zij werd in 1608 vervaardigd. Het middenpaneel vertoont de Heilige Drievuldigheid, aangebeden door de Engelen en de Heiligen. Op den voorkant der luiken ziet men : de Roeping van Sint Mattheus en de Bekeering van Sint Hubertus; langs achter; Sint Mattheus verge-

¹ Ambrosius Francken schilderde het zelfde onderwerp, maar minder schoon, voor de Sint Waltrudiskerk zijner geboortestad.

zeld van den symbolischen Engel en Sint Hubertus, Bisschop. Veel fraaier dan deze luiken ten minste is de vleugeldeur van den tegenwoordigen Sint Lucasaltaar in onze hoofdkerk, die ook door Ambrosius Francken gemaald werd, en voorstelt : de Verwekking van den Zoon der Weduwe van Naïm.

Eer Ambrosius Francken zijne half Italiaansche werken voltooide, moet hij stellig over de Alpen zijn geweest. Ook zien wij hem op weg naar het Zuiden ; want van Mander ontmoette hem in 1569 te Doornik, waar hij bij den Bisschop verbleef, en op 27 Mei 1570 bevond hij zich bij Fontainebleau, waar hij in de kerk van het dorp Avon een kind over de doopvont hield. ¹ Ten jare 1573 was onze meester te Antwerpen terug, en werd dan vrijschilder onzer Sint Lucasgilde. Zijn roem steeg spoedig. Reeds op 23 September 1581 werd hij door de stedelijke regering tot Deken der Schilders-Kamer benoemd, en van dan af ontving hij vele leerlingen en aanzienlijke bestellingen. Alhoewel hij met vlijt en gemak arbeidde, en onder al zijne kunstmakkers de meeste gelegenheid had om met zijne penseelen schatten te vergaren, toch vond hij een nog zekerder middel om spoedig fortuin te maken. Op 27 December 1577 kocht hij het Antwerpsche poorterschap en vier dagen daarna teekende hij, voor den notaris Domien van Cauwenberge, eene huwelijksvoorwaarde met Barbara Reyns, die hem eenen goeden bruidschat en eene nog betere nering aanbracht. Ongelukkiglijk hadden vijftig winters de haren der bruid vergrijsd. Zij was reeds twee maal weduwe en tevens ook grootmoeder van de kinderen harer

¹ TH. VAN LERIUS : *Catalogue du Musée d'Anvers.*

dochter. Den 15ⁿ November 1554 begaf zij zich de eerste maal in den echt met Peter de Bruyne, alias de Vriese, die reeds in Mei 1560 overleed. Daarna werd zij de wettige beddegenoot van Jan van der Hofstadt, met wien zij in 1566 en 1567 steengelagen kocht te Hemishem, benevens huizen en renten te Antwerpen. Zij dreven grooten handel in kalk, tras en steen, die met hunne eigene schuiten en karren werden aangebracht en weggevoerd. De staat der nagelaten goederen van Jan van der Hofstadt werd in Maart 1577 opgemaakt, en onze Meester Ambrosius Francken aarzelde dus niet lang, om de oude weduwe op te vrijen, zich met haar in den echt te verbinden, en in haar huis, op Sint Jansvliet, bij de Houtkaai, den handel in kalk, tras en steen voort te zetten. Onze stadsrekeningen krioelen van posten ten voordeele van Ambrosius Francken, koopman in kalk en steen. Het tegenwoordig stadhuis van Antwerpen is in 1579-1581 bijna geheel heropgebouwd met den steen, door Ambrosius Francken geleverd. Na dit tijdstip begon de nering te slabakken. Zijne oude vrouw begon sukkelachtig te worden. Zij kon niet meer, gelijk zij dit gewoon was, op de kalkschuur en de steenhoopen bij het Scheldestrand een wakend oog houden, en zoo werd den schilder de taak van zijn tweede bedrijf al te lastig. Hij verkocht de kalkschuiten en de steenkarren en gaf den handel over aan zijne stiefdochter. Hare moeder overleefde dit niet lang. Zij liet onzen schilder weduenaar op 9 Juli 1582; ¹ doch hij getroostte zich het verlies, en maakte den 11ⁿ April daarna reeds eene andere huwelijksvoorwaarde met Clara

¹ *Protocollen van den notaris Adriaan de Witte, 1579-82.*

Pickarts, ¹ die sedert 1581 ook al rijke weduwe was gebleven van den kousenmaker Jan Vorsterman. ² Die overeenkomst werd gesloten in de Augustijnstraat, binnen het eigen woonhuis der bedaaide bruid, dat thans nummer 29 draagt. De bruidgom was bijgestaan door zijnen broeder Frans, en verklaarde ten huwelijk te brengen 4437 gulden 10 1/2 stuiver 12 deniers, en de bruid 4672 gulden 6 stuivers. Ambrosius Francken, die dit huis, waar hij zich ten tweeden male verbond, ging bewonen, zag zijn vermogen nog aangroeien door de erfenissen zijner gade. Zijn stand tusschen de Antwerpsche burgerij werd er zoo aanzienlijk door, dat hij, op 8 September 1585, bij de vernieuwing der Wet, werd benoemd tot Wijkmeester, een ambt waarop slechts de meest begoede poorters mochten aanspraak maken. Het eenigste wat het geluk van den rijken en gevierden Meester vergalde, was, dat hij noch bij zijne eerste, noch bij zijne tweede vrouw een kind verwekken kon. Hij had nochtans de kleinen zoo lief. De beide weesjes zijns broeders Cornelis woonden bij hem, en van Hansje Francken maakte hij eenen schilder. Ook Jeroom, de zoon van zijnen broeder Frans, kwam zich bij hem vestigen om de schilderkunst te leeren. In zijn testament van 20 Juli 1596 maakte hij Antonia en Hansje elk 50 gulden vooruit, en zijn neef Jeroom, dien hij als vormpeter had bijgestaan, evenals zijn nichtje Elisabeth, welke zijne vrouw had over de doopvont gehouden, zouden ook elk 25 gulden vooruit hebben. Verder maakte hij al wat hij liggende en roerende had aan de kinderen zijner broeders en zusters, die inderdaad twee en

¹ Haar naam wordt *Pickaerts* en *Pickaert* geschreven; doch zij zelve teekent haar testament : *Clara Pickarts*. Zij was dochter van Christiaan en Franchina van Hesbeen.

² *Protocolen van den notaris Adriaan de Witte, 1583-84.*

twintig jaar later van hunnen suikerer oom eenen schoonen stuiver erfdien. ¹ Ambrosius Francken stierf op 16 October 1618. Zijne weduwe volgde hem in de eeuwigheid den 29ⁿ Augustus daarna. Beiden werden te rusten gelegd in het familiegraf der Franckens, in Sint Andrieskerk, onder den toren, zuidwaarts van den grooten pilaar.

¹ *Protocollen van den notaris Adriaan de Witte, 1595-96, en : Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1619 en 1620.*

XVI

PETER PAUWEL RUBENS ¹

zoals wij het hebben gezien, werd, in de laatste helft der XVIe eeuw, onze kunst weer geneigd om haar eigen leven te gaan genieten. Onze volkschilders met hunne voorstellingen van eigen typen en zeden, onze portretschilders met hunne eenvoudigheid en waarheidsliefde, onze landschap-schilders met hunnen terugblik op den Vlaamschen

¹ Geraadpleegde bronnen en werken : — *Archieven der stad Antwerpen*. — PHILIPS RUBENS : *Vita Petri Pauli Rubenii* (uitgegeven door den Baron de Reiffenberg, in de *Nouveaux Mémoires de l'Académie Royale*, tome X). — J. F. M. MICHEL : *Histoire de la vie de P. P. Rubens, Chevalier, et Seigneur de Steen, illustrée d'Anecdotes, qui n'ont jamais paru au public, et de ses tableaux étalés dans les palais, églises et places publiques de l'Europe, et par la démonstration des estampes existantes et relatives à ses ouvrages...*, Bruxelles, 1771. — VICTOR VAN GRIMBERGEN : *Historische levensbeschrijving van P. P. Rubens, Ridder, Heer van Steen, enz. benevens eene naeuwkeurige opgave zyner schilderyen, berustende in hoven, kerken, en verdere openbaere gebouwen van Europa, met aenwyzing welke van de zelve in het koper zyn gebracht. Nieuwe vermeerderde en verbeterde uitgave*, (herdruk der vertaling van het werk van J. F. M. Michel, door Johannes Smit, in 1774, te Amsterdam uitgegeven) Antwerpen, 1840. — EMILE GACHET : *Lettres inédites de Pierre Paul Rubens*, Bruxelles, 1840. — ERNEST BUSCHMANN : *Pierre-Paul Rubens, Anvers, 1840*. — ANDRÉ VAN HASSELT : *Histoire de P.-P. Rubens, suivie du catalogue général et raisonné de ses tableaux, esquisses, dessins et vignettes, avec l'indication des lieux où ils se trouvent, et des artistes qui les ont gravés*, Bruxelles, 1840. — FRED. VERACHTER : *Généalogie de Pierre Paul Rubens et de sa famille*, Anvers, 1840; *Le*

bodem, voorspelden glansrijkere dagen voor de Antwerpsche School. In het hoofdvak der kunst, de historieschildering, was die terugkeer tot oorspronkelijkheid niet meer zoo gemakkelijk te verrichten. Ten onzent was de groote schildering toen nog niet leefbaar dan in de gewijde onderwerpen. Daarbij gold het niet enkel smaak en gevoel, maar tevens overtuiging, en die ontbrak onzen toenmaligen kunstenaars. Om in de godsdienstige schildering waar en schoon te zijn, moet men in rust en vrede gelooven en aanbidden. Het kalm, godsdienstig vertrouwen, de innige christelijke overtuiging, die onze oude Meesters bezielde, bracht in hunne tafereelen die betooverende poëzie, welke ons thans nog verrukt. En wat was er toen van al die innerlijke gewaarwordingen overgebleven bij ons volk, dat dagelijks werd opgeschrikt door het kanongedonder, in wiens oog niet het streelende waslicht, maar de vlam der twistfakkel flikkerde, en in wiens hart de brandstapel alle reine godsdienstige gewaarwording had verschroeid. De Muze onzer schilderkunst kon, of mocht dus hare gemoedelijke, hare godgewijde gezangen van voorheen niet meer stemmen. Wilde zij in zulke woeste tijden nog de aandacht boeien, dan moest zij eenen hooger toon aanslaan, en het heldendicht doen galmen boven het partijgehuil en krijgsgedommel. Noord-Nederland, dat staatkundig van ons gescheiden werd, begreep

tombeau de Rubens, Anvers, 1843. — L. P. GACHARD : *Particularités et Documents inédits sur Rubens, Bruxelles, 1842.* — TH. VAN LERIUS : *Catalogue du Musée d'Anvers, Anvers, 1857.* — R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK : *Het Huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saxen, historisch-kritisch onderzocht, Amsterdam, 1853,* en : *Les Rubens à Siegen, La Haye, 1861.* — Dr L. ENNEN : *Ueber den Geburtsort des Peter Paul Rubens, mit Beilagen, Köln, 1861.* — B. C. DU MORTIER : *Recherches sur le lieu de naissance de Pierre-Paul Rubens, Bruxelles, 1861,* en : *Nouvelles recherches sur le lieu de naissance de Pierre-Paul Rubens, Bruxelles, 1862.* — P. GÉNARD : *De Testamenten van Petrus Paulus Rubens, (in De Vlaamsche School) Antwerpen, 1863.*

zulks, en het liet de godsdienstige schildering varen. Zoodra het in vrijheid en onafhankelijkheid zijn eigen leven kon leiden, verheerlijkte het op paneel en doek zijne krijgshelden, zijne roemrijke wapenfeiten, zijne burgerlijke inrichtingen, zijn volksleven. Voor Zuid-Nederland was de toestand rampzaliger. Antwerpen, dat door Parma terug onder het Spaansche juk was gebracht, kon geene vaderlandsche heldenfeiten door het penseel vereeuwigen, noch zijne volksvrijheid huldigen. De noodlottige omstandigheden dreigden bovendien onze kunst nog van het volk te vervreemden. De Schelde, die bron onzer welvaart, was onbevaarbaar geworden door den voortwoedenden oorlog. Dus leverde noch de handel, noch de nijverheid aan onze burgerij de middelen op, om de kunst langer onder hare bescherming te houden. De kunst-aanmoediging zou voortaan nog van hooger komen, van den adel, van het Hof, en bovenal van den herstelden godsdienst, die zich het noodige wist te verschaffen, om zijne ontbloote kerken, kloosters en gestichten weer met kunstschaten te verrijken. De geleden beeldstormerijen gingen thans onze kunstenaars de gelegenheid verschaffen, om vooral groote, monumentale gewrochten in overvloed te kunnen vervaardigen. Door verscheidene onzer Meesters werden er dan ook nieuwe pogingen in het werk gesteld, om het gezonken kunstvak te verheffen. Velen bleven nog dwaas genoeg, om met blinden drift in de uitheemsche richting vooruit te willen; doch enkelen streefden ook, om tot de oude Antwerpsche School terug te keeren. Wat er van dit hun pogen zou geworden, moest de tijd ons leeren. Doch plotselings trad er een Meester op, die door zijn geniaal kunstvermogen eenieder met verbazing trof; die eene gansche omwenteling in de kunst

tewegbracht, en eene nieuwe School vormde, welke eeuwig zijnen naam zou voeren.

Die wonderbare kunsthervormer was Peter Pauwel Rubens. Hij sproot uit eene oude Antwerpsche burgersfamilie, wier leden zich nooit in de kunst onderscheidden, maar van in de XIVe eeuw af, van vader tot zoon, den huidevettersstiel uitoefenden, tot zij in de XVIe eeuw als meerseniërs en apothekers fortuin maakten. Alsdan dacht deze familie het geschikte oogenblik gekomen, om zich te verheffen. De laatste apotheker, Bartholomeus Rubens, wilde zijn eenig kind, Jan, geboren op 13 Maart 1530, volle studiën laten doen. Ongelukkiglijk stierf de vader, eer dit schoone plan verwezentlijkt was. Zijne weduwe, Barbara Arents, alias Spierinx, hertrouwde met Jan de Lantmeter, kruidenier en weduwnaar van Catharina Vervloet. Deze stiefvader liet den jongen Jan Rubens voortleeren en zelfs te Rome, aan het Collegie der Sapienza, zijne studiën voltrekken. Hij ontving er op 13 November 1554 zijn diploma als doctor in de burger- en kerkelijke rechten. Met dit blijk zijner bekwaamheid voorzien, kwam hij toen in zijne vaderstad terug. Zijn eerste werk aldaar was echter te verlieven, en, op 29 November 1561, trad hij er in den echt met Maria Pijpelinx. Deze levensgezellin van onzen doctor in de rechten, werd insgelijks te Antwerpen geboren op 20 Maart 1538. Zij was dochter van Hendrik Pijpelinx, tapijtkoopman, en van Clara de Tovion, alias Colijns. Maria Pijpelinx was een bevallig en tevens verstandig meisje. Als vrouw zou zij haren echtgenoot de schitterendste bliken geven van wijs beleid, liefde en grootmoedigheid. Jan Rubens had zich niet doelloos eene groote geleerdheid verschaft. Hij wilde die zijnen medeburgereu ten nutte maken, en aarzelde niet,

om in die beroerlijke tijden naar eene plaats te dingen in het Antwerpsche Magistraat. Den 7ⁿ Mei 1562 werd hij tot Schepene benoemd, en hij bekleedde dit ambt tot op 30 Mei 1568, wanneer hij door den Hertog van Alva niet meer herkozen werd bij de jaarlijksche hernieuwing van een gedeelte der Wethouderen. Gedurende zijn Magistraatschap schonk Maria Pijpelinckx haren man vier kinderen: Jan, geboren in 1562; Blandina, geboren 12 Mei 1564; Clara, geboren 17 November 1565, en Hendrik, geboren in 1567. Van toen de bloeddorstige Landvoogd Alva aan het bewind was gekomen, waande de Schepene Jan Rubens zich niet meer veilig in zijn vaderland. Zulks was niet zonder reden. Immers, niet onverdiend werd hij gebracht op eene lijst der als hervormers verdachten; want hij was waarlijk een volbloedig Lutheraan. Alva had den 5ⁿ Juni 1568 de hoofden van Egmond en Hoorn doen vallen. Toen, op 18 September daarna, ook Rubens' vriend en ambtgenoot, de Antwerpsche Burgemeester Antoon van Stralen, onthalsd was, dacht onze afgestelde Schepene het meer dan tijd zich door de vlucht te redden. Oogenblikkelijk nam hij daartoe de noodige maatregelen. Aan het Antwerpsche Magistraat vroeg hij een vrijgeleide, om met gade en kroost in den vreemde eene veilige schuilplaats te gaan zoeken. Den 1ⁿ October ' 1568 werd hem dit op ons stadhuis afgeleverd. In dit getuigschrift verklaren de Heeren Ridders Jan van Schoonhoven, Buiten-Burgemeester, Lanceloot van Ursel, Jan van den Werve, Jacob van der Heyden, Marten

¹ Bijna al de geschiedschrijvers stellen die dagteekening integendeel op den laatsten October. Wij hebben de oorspronkelijke minuut van dit getuigschrift voor ons liggen en kunnen dus bevestigen dat de datum, door ons opgegeven, echt is. Dit belangrijk stuk was niet bij de oorkonden van het jaar zijner dagteekening gebonden; doch werd door ons ontdekt in het: *Certificatieboek der stad Antwerpen, 1565, vol. I, fol. 178.*

van Ranst, Meester Gelein de le Cygny, Meester Antoon van Mansdale, allen Schepenen, en de beide Stadssecretarissen Jan van Asseliers en Hendrik de Moy, op den eed bij het aanvaarden van hun ambt afgelegd, dat Meester Jan Rubens Schepene van Antwerpen is geweest en zich als dusdanig eerlijk heeft gedragen, tot hij, op 30 Mei laatstleden, bij het vernieuwen der Wet, van zijn ambt ontslagen werd. Daarmee kon hij ongehinderd voort, en hij spoedde zich over de grens van het land, waar de verschrikkelijke Raad van Beroerten het menschenbloed bij stroomen deed vergieten.

Meester Jan Rubens begaf zich met zijne vrouw en vier kinderen naar Duitschland. In de stad Keulen, waar hij zijn tijdelijk verblijf vestigde, genoot hij het vertrouwen der Regeering niet. Hij werd er aangeschreven als een ongodsdienstig mensch, die nooit de kerk bezocht. Onze gewezen Schepene ontmoette in die Duitsche stad vele voortvluchtigen en bannelingen uit de Nederlanden. Ook kwam hij er in nauwe betrekking met Anna van Saxen, de tweede gemalinne van den Prins van Oranje. Willem de Zwijger werd in de Staten van den Spaanschen Koning vogelvrij verklaard. Hij was behendig genoeg geweest, om bijtijds zijnen beulen te ontsnappen en verzamelde nu eene heermacht, om de geteisterde Nederlanden gewapenderhand aan Alva te betwisten. De goederen van Prins Willem waren verbeurd verklaard; doch die zijner gade waren misschien nog te redden. Tot het wedereischen der inkomsten dezer eigendommen leende de rechtsgeleerde Jan Rubens al spoedig eene behulpzame hand. Hij heette zich den zaakwaarnemer der Princesse van Oranje. Anna van Saxen was eene leelijke en hinkende vrouw, met allerlei zielsgebreken en kwade neigingen. Zij had haren

gemaal zoo vele onaangenaamheden toegebracht, dat hij nu van haar gescheiden leefde. Aldus zonder gemaal, en bijgevolg ook zonder hofhouding, verveelde zij zich tot der dood. Eindelijk werd ze nog door den nood gedwongen Keulen te verlaten en de wijk te nemen naar het Westfaalsche stadje Siegen. Daar vond de behaagzieke vrouw natuurlijk nog minder voedsel voor hare ijdele grillen, en eindelijk besloot zij verstrooijing te zoeken in het overspel. Haar rechtsgeleerde raadsman Jan Rubens moet een flinke kerel zijn geweest, en zij eene doortrapte verleidster. Zij wist hare prooi dusdanig te verblinden en door onbeschaamde liefdeblijken tot plichtvergeten te verlokken, dat het aan haar keurs zichtbaar werd, dat zij moeder moest worden, al bleef de Prins, haar echtgenoot, dan ook verre van haar zijn leven voor de vrijheid wagen. Zoodra dit schandig nieuws den gestrengen Zwijger aan de ooren kwam, werd Jan Rubens, bij een nieuw tochtje naar Siegen, opgelicht en te Dillenburg in verzekerde bewaring gesteld. Dit geschiedde in de maand Maart 1571. Omstreeks Augustus van dit jaar bracht Anna van Saxen een dochtertje ter wereld.

Nu de onbedachte minnaar dus alleen aan zijn treurig lot was overgelaten, las hij op de naakte wanden van zijnen kerker al het gewicht zijner misdaad en het afgrijselijke zijner toekomst. Niemand mocht hij zien, niemand mocht met hem spreken of hem troosten. Zelfs zijne wettige vrouw zocht hem, zonder te weten wat er van hem geworden was. Onder tusschen besefte de misdadige, dat zoo groot eene schandvlek niet kon worden uitgewischt dan met zijn bloed. Als een lafhartige trachtte hij zich te verontschuldigen, door te verklaren, dat hij de Prinsesse nooit zou hebben durven

naderen, zoo hij gevreesd hadde afgewezen te worden.

Zijne wettige gade verbeidde hem intusschentijd, sinds drie volle weken, in doodelijken angst. Eindelijk ontving zij plotselings en onvoorbereid het ontzettend nieuws zijner ontrouw, zijner schanddaad en der schrikkelijke straf, welke hij zich daardoor op het hoofd had gehaald. Die driedubbele slag moet verpletterend zijn geweest voor de eerbare en teergevoelige Maria Pijpelincx. Maar, zij was niet enkel vrouw, zij was ook moeder. Tegen die hoedanigheid vermochten hare rampen niets. Zij verkropte haar eigen wee en schreef de hartroerendste brieven, ten troost van den plichtige, die zichzelf, en haar, en zijne kinderen zoo snood vergat. Onderwijl liet zij ook geene poging onbeproefd, om den man, dien ze toch altoos zoo lief had, aan het gevang, of ten minste aan den beul te ontrukken. Jaren lang bleef nochtans al hare moeite zonder baat. Echter gaf zij den moed nooit verloren. Zij ging zelfs zoo verre, dat zij dreigde het zorgvuldig geheimgehouden familieschandaal te zullen openbaren, indien haar man haar niet werd teruggegeven. Eerst na twee jaren smeekens, mocht zij tot bij den gevangene in zijnen kerker doordringen, en in de Lente van 1573 verkreeg zij ook, tegen eenen borgtocht van 6,000 daalders, dat hij, met haar en hare kinderen, te Siegen zou wonen, doch buiten ieders weet, als afgescheiden van de wereld. De misdadige moest zich zelfs bij eede verbinden nooit dit kleine stadje te verlaten. In dien toestand van onrust en vrees bleef de familie Rubens dan gevangen te Siegen, waar zij op 27 April 1574 nog ver groot werd met eene mannelijke spruit, Philips. Echter werd dit kind niet te Siegen geboren. Een blijvend bewijs, dat de Rubensen in dit stadje gevestigd waren geweest, zou de

gevangenis des vaders vroeg of laat verraden, en dus zijne nagedachtenis en de goede faam zijner kinderen hebben onteerd. Daarom ging Maria Pijpelincx alleen naar Keulen, om Philips te baren. Verscheidene ambtelijke oorkonden, als zijne naturalisatie in Brabant en de akten van zijn Antwerpsch poorterschap, getuigen, dat Philips Rubens niet te Siegen, maar wel te Keulen geboren werd.

Ten jare 1576 had het schrander beleid van den Zwijger en de heldenmoed zijner aanhangers het zoo verre gebracht, dat de laatste Spaansche soudenier werd verdreven van den vaderlandschen bodem. Door het sluiten der Gentsche Bevreddiging, het afkondigen van het Edict van Marche-en-Famenne en het vervallen verklaren der Spaansche heerschappij, kon Jan Rubens, gelijk alle andere Nederlandsche voortvluchtigen en ballingen, terug in het vaderland komen en in het bezit zijner goederen treden. Echter was hem zulks nog verboden door den gebelgden man, wiens huwelijksbed hij had bezoedeld. Voortdurend bleef Siegen Rubens' gevangenis, die hij niet verlaten mocht zonder zijn hoofd te wagen. Na een nieuw smeekschrift te hebben ingediend, verkreeg hij toch de toelating om met zijne vrouw naar Keulen te gaan, ten einde haar aldaar, voor het Magistraat, eene machtiging te verleenen, om namens hem, bezit zijner goederen in de Nederlanden te gaan nemen. Deze machtiging is te Keulen geteekend den 26ⁿ April 1577. Met dit gewichtig stuk begaf de moedige en kloeke Maria Pijpelincx zich op den langen en gevaarvollen weg naar het vaderland. Zij was toen nochtans sinds acht maanden zwanger van het kind, dat voor zending had eene zoo gewichtige omwenteling in de kunst te veroorzaken. Met den toen bestaanden scheepvaartdienst kon Maria Pijpelincx, zachtjes

langs den Rijn afzakkende, op ongeveer een drietal dagen en nachten tot in het hart des vaderlands doordringen. Dàar had zij hoofdzakelijk twee zendingen te vervullen : — zich aan de voeten werpen van Oranje, om de genade af te bidden van haren eens verdwaalden echtgenoot, en in het bezit gaan treden harer gesekwestreerde goederen. De Prins was den 27ⁿ April en den 7ⁿ Mei te Dordrecht, en van den 12ⁿ tot het einde dier maand te Geertruidenberg, waar eene hevige koorts hem dikwijls op het ziekbed gekluisterd hield. Den Rijn afvarende langs Dusseldorf, Wezel, Nijmegen, Zaltbommel en Gorinchem, kwam Maria Pijpelinx dus het gemakkelijkst en het kortst te Geertruidenberg en te Dordrecht, om van daar langs de Schelde voort te varen tot Antwerpen. Te Geertruidenberg of te Dordrecht zal zij niet lang vertoefd hebben, om de genade voor den roekeloozen Rubens af te smeeken. De Zwijger was een ernstig en gestreng man, en bijgevolg onverbiddelijk voor de bloedschande, hem en zijn geslacht aangedaan. Maar hij was tevens rechtvaardig en menschlievend van harte. De zwangere Maria Pijpelinx, die voor hem op de knieën lag, was wel verre van medeplichtig te zijn aan het misdrijf, waarvoor haar man moest boeten. Daarom lichtte hij de onschuldige bedrukte spoedig op en zond haar heen, zonder verzekerde genade, maar ook zonder den laatsten sprankel hoop in haar beklemd moederhart uit te dooven.

Wat bleef de ongelukkige vrouw nog te doen in het vaderland, alvorens die twijfelachtige tijding aan haren rampzaligen man te gaan overbrengen? Natuurlijk was hare zending in de Nederlanden nu nog maar ten halve volbracht. Zij moest er ook voor de toekomst harer schuldellooze kinderen zorgen, met

zich het bezit harer goederen te gaan verzekeren. Daar hare familie, evenals die haars echtgenoots, tot de Antwerpsche burgerij behoorde, zoo waren die goederen ook voornamelijk in of omtrent de Scheldestad gelegen. Voor het goed en regelmatig beheer harer bezittingen, moest zij dus wel te Antwerpen komen, waar zij ook bij al hare vrienden en bloedverwanten, en zelfs bij eene duurzame zuster en eene teedere moeder, raad en hulp kon vinden. Lang moet Maria Pijpelincx zich bij die gelegenheid binnen hare geboortestad hebben opgehouden. Hare oude moeder, die ook der Hervorming was toegedaan, geleidde haar terug naar Siegen. Zoodra beiden daar zijn aangekomen, schrijven zij te zamen, op 14 Juni 1577, aan Graaf Johan van Nassau, opdat hij zich ook jegens hen goedertierend zou toonen, nu de goede God aan haar, vrouw Rubens, het onverhoopte middel heeft verschaft, om den Prins van Oranje mogen te voet te vallen voor de verlossing van haren gemaal.

Intusschentijd was de toekomstige vorst der Antwerpsche Schilderschool geboren. Er zijn schrijvers, welke de geboorte van onzen Rubens eenige dagen later stellen, en wel op 29 Juni, zijnde Sint Petrus en Paulusdag, daar zij meenen, dat het kind bij zijnen doop de namen der heiligen van den dag ontving. Deze gewaagde gissing berust op geen anderen grond. Hoe zwak die grond echter is, dient schier niet gezegd. In dien tijd van zegepraal voor de Hervorming, waren de ouders van onzen eens zoo vermaarden kunstenaar meer dan ooit aan het Lutheranisme verknocht. Een jaar na de geboorte van onzen Rubens beroemde zijne moeder zich nog bij den Prins van Oranje, omdat zij, even als hij, de Nederlanden om den wille van den godsdienst had

verlaten. Derhalve werd Rubens bij zijne geboorte niet over eene katholieke doopvont gehouden. Waarom hem dan, naar louter Roomsch gebruik, ter vereering der heiligen, de patroonsnamen van zijnen geboortedag gegeven? Dit lag stellig niet in de gewoonte van vader of moeder Rubens; want geen hunner kinderen draagt den naam des heiligen, op wiens dag het ter wereld kwam. Bij de geboorte een kind met twee namen doopen was toen nog geen gebruik. Wie op lateren leeftijd een tweede voornaam bezat, ontving dien enkel van zijnen vormpeter. Zoo zal het ook geschied zijn met Peter Pauwel Rubens, die eenige jaren na zijne geboorte, evenals zijne gansche familie, in den schoot der oude Roomsch-katholieke kerk werd opgenomen.

In zijne jeugd droeg hij ook zelden de beide namen Peter Pauwel te gelijk. Zooals wij het verder zullen aantoonen, heette zijne moeder hem in zijne jongelingsjaren nog doorgaans enkel Peter. Zelfs was zijn hoofd reeds met lauweren omkranst, toen hij door ons Magistraat nog maar eenvoudig « Peter Rubens » werd genoemd. Die vereeniging der beide voornamen heeft dus verkeerdelijk doen veronderstellen, dat de groote schilder daags vóór, of op Sint Petrus en Paulusdag werd geboren. Zijne eigene vrienden en kunstmakers zijn er door misleid geworden. Ten jare 1649, slechts negen jaren na zijn afsterven, sneden zij onder zijne beeltenis : « *Anvers est la ville de ceste heureuse nativité, le 28 de Juin 1577, ausi du déplorable jour de son trespas, l'an 1640, le 30 de Maii.* » Rubens' grafschrift, door zijnen boezemvriend, den Stadsgraffier Gevartius, opgesteld en op last zijner weduwe en kinderen in den zerk gebeiteld, zegt ook, dat hij op 30 Mei 1640, vier en zestig jaar oud zijnde, overleed.

Indien hij nu in 1577 niet vóór den datum van zijn afsterven was ter wereld gekomen, dan zou hij immers nog niet meer dan drie en zestig jaren hebben bereikt? Overigens, dat Rubens in de Meimaand het levenslicht ontving, is nu erkend door de talrijke schrijvers, welke de belangrijke en zoo vaak en druk besproken kwestie zijner geboorteplaats hebben behandeld. Eens die oude dwaling hersteld, dan is het ook bewezen, dat onze Rubens niet in Duitschland ter wereld kwam. De bovengemelde volmacht van Jan Rubens, en de brief van Maria Pijpelincx getuigen, dat zij tusschen 26 April en 14 Juni 1577 in de Nederlanden was. Maar, hoe nu klaar genoeg doen blijken, dat Peter Pauwel Rubens te Antwerpen ter wereld kwam? Al de goede redenen, sinds jaren door onze geschiedvorschers vooruitgezet ter bevestiging der geboorte van Rubens binnen onze stad, schijnen nog niet voldoende. Het volstaat niet meer :

1° Dat onze Landvoogd Albert, in zijnen brief van 4 Augustus 1607, aan den Hertog van Mantoua, schreef : “ *Pedro Paulo Rubens, pintor, natural de Estos Estados* ” (Peter Pauwel Rubens, schilder, geboren in Onze Staten);

2° Dat het Antwerpsche Magistraat verzocht den geboren Keulenaar Philips Rubens, te brabantiseeren, aangezien al zijne broeders en zusters, zijn vader en moeder en zijne voorouders binnen Antwerpenwaren geboren ;

3° Dat Peter Pauwels diploma's van adeldom hem Antwerpenaar heeten ;

4° Dat er ten jare 1649, toen Peter Pauwel Rubens slechts negen jaren overleden was, te Antwerpen, door zijne gewezen kunstmakers, onder zijn portret gesneden werd : “ *Anvers est la ville de ceste heureuse nativité, le 28 de Juin* ”

1577, *ausi du déplorable jour de son trespas, l'an 1640, le 30 de Maii.* »

Er dienen bewijsoorkonden, ambtelijke bescheiden te worden geleverd, die Rubens' geboorte te Antwerpen ten stelligste bevestigen.

Maar welke stukken zal men daarvoor vergen? Eenen geboorte-akt? Het opstellen dier ambtelijke stukken werd eerst door de Fransche Republiek ingevoerd. Eenen doop-akt? Slechts van de Roomsgezinden uit dien tijd zijn er doop-akten, en Peter Pauwel werd bij zijne geboorte niet over eene katholieke doopvont gehouden. Wat er dient getoond te worden, is een stellig bewijs, of de vorst onzer Schildersschool, ja dan neen, poorter van Antwerpen was. Wel heeft men verondersteld, ja, beweerd, dat hij die hoedanigheid bezat; doch niemand heeft dit tot hiertoe kunnen doen blijken. De gevolgtrekking maken, dat hij het poorterschap bezat, omdat hij deel maakte van onze Sint Lucasgilde, is eene dwaze redeneering, die geenen stand houdt voor wie eenen ernstigen blik slaat in het boek onzer kunstgeschiedenis. Er zijn bewijzen in overvloed, dat men lid der Sint Lucasgilde kan zijn en blijven, zonder daarom poorter van Antwerpen te moeten worden. Alle Dekens onzer Schilders-Kamer hielden er niet even streng aan, dat de verordeningen van hun gezelschap getrouw werden nageleefd. Wij kunnen tal van voorname schilders noemen, die in de « Liggeren » der Sint Lucasgilde als vrijmeesters werden aangeteekend, en eerst jaren later, of zelfs nooit, poorter van Antwerpen zijn geworden. Vraagt men bewijzen, wij zullen er hier, uit het geheugen, al een dozijn leveren: Jan Gossaert, van Maubeuge; Jan Sanders, van Hemishem; Joachim de Patenir,

van Dinant ; Lucas Jacobszone, van Leiden ; Peter Coecke, van Aelst ; Antoon Moor, van Utrecht ; Gillis Mostart, van Hulst ; Frans Pourbus, van Brugge ; Otto van Veen, van Leiden ; Cornelis de Vos, van Hulst ; Adriaan de Brouwer, van Oudenaarde ; Frans Wouters, van Lier, staan allen op de « Liggeren » der Sint Lucasgilde, en zijn nooit poorters van Antwerpen geweest. Willem Key, van Breda, werd in 1541 vrijmeester onzer Schilders-Kamer, en eerst op 25 April 1550 poorter van Antwerpen ; Crispiaan van den Broeck, van Mechelen, kwam ten jare 1555 bij onze kunstenaarsvereeniging, en vroeg zijn poorterschap maar op 19 Mei 1559 ; Ambrosius Francken, van Herenthals, werd in 1573 vrij schilder van Sint Lucas, en kocht slechts den 27ⁿ December 1577 zijn poorterschap, om koopman in kalk en steen te worden.

Wat wij thans gaan leveren is het stellig bewijs, ja, Rubens' eigene verklaring, dat hij poorter van Antwerpen was. Dezen titel kon hij niet bekomen, dan door te Antwerpen geboren te worden, of door zijn poorterschap te verkrijgen of te koopen ; en dan werd hij in onze zorgvuldig gehouden « poortersboeken » aangeteekend met den naam zijner eigentlijke geboorteplaats. Onze oude Wetten of « Costuymen » zijn desaangaande klaar en uitdrukkelijk ¹

¹ In onze « Costuymen » leest men onder den titel « VAN DE BINNEN-POORTERS 'T ZY GHEEËDEDE OFT GHEBOREN. »

« I. Inden eersten, alle deghene die geboren sijn binnen der Stadt oft vryheyt, sijn » Poorters van Antwerpen, weder d'Ouders poorters gheweest sijn, oft oock aldaer woon- » achtich gheweest oft niet. »

« II. Item een yeghelijck mach als Poorter oft Poortersse t' Antwerpen ontfanghen » worden, midts doende blijcken by wettighe certificatie van sijne leste woonstede ende » goeden leven, ende betalende de rechten daertoe staende, ende doende inder Vier- » scharen oft Borch van Antwerpen, ten stavene des Schouteths ende bywesen van » Schepenen ende eenen Secretaris, den solemnelen eedt in deser formen : « Hier sweer » ick van nu voortaan den Hertoghe van Brabant ende Margrave goet ende getrouw te » sijne, ende deser Borcht metten Borchgrave ende Borchlieden te helpen hueden ende

en er is tot nog toe niet één bewijs gevonden, dat iemand zich het poorterschap onwettig hebbe aangematigd. Alvorens dit poorterschap of burgerrecht binnen Antwerpen te verwerven, had ook Peter Pauwel's broeder, Philips Rubens, aan al de vereischten der Wet moeten voldoen. Door bijzondere voorpraak der Antwerpsche Magistraten verkreeg hij op 24 Juli 1607 de brabantisatie ¹ of naturalisatie in Brabant, e nbij collegiaal besluit van 14 Januari 1609, schonk onze stedelijke regeering hem, bij zijne benoeming tot Stadssecretaris, het recht der poorteriej. Denzelfden dag legde hij dan ook ter Vierschaar, ten stavene des Schouteths, in bijwezen van Schepenen, den eed af, terwijl de horen werd geblazen en de Stadssecretaris hem in onze poortersboeken aldus aantekende : « XIII Januarij 1609, Meester Philips Rubbens, Janssone, geboren van Coelen. » Op dien zelfden dag wordt er ook in de collegiale aktenboeken der stad Antwerpen

» wachten naer mijn beste vermoghen, soo moet my Golt helpen. Dan wordt den » horen openbaerlijck by een Corte-roede geblazen inde Vierschare oft inde Borch, in » teecken dat alsulcken persoon Poorter gheworden is. »

¹ Het kostte der Antwerpsche Regeering inderdaad nog al moeite om Philips Rubens de naturalisatie te laten verwerven. Nadat zij hem dit voorrecht had doen verleenen door de beide Staten, Prelaten en Edelen, wendde zij nog ernstige pogingen aan, om ook de afgevaardigden der vier hoofdsteden of derden Staat voor hem te doen stemmen. Zij zelve nam desaangaande het volgende besluit :

« Borgemeesteren ende Schepenen der stad van Antwerpen, gesien de requeste bij Meester Philips Rubbens, aen de Heeren Staten van Brabant gepresenteert, omme te verkrijgen acte van Brabantisatie, mits redenen in de selve verhaelt, gesien totten dyen dattestatie van wijlen Justus Lipsius ende d'opinie bij de twee ierste Staten daerop gemaect, de welke consenteren in de voorschreve versochte Brabantisatie, seggen dat zij hen conformeren met de voorschreve opinie. Actum in Collegio, XXVIII Aprilis 1607. »

Op 14 Mei daarna zond de stad Antwerpen aan de Wethouders van Leuven ook eenen brief, om hen ten voordeele van haren beschermeling te doen besluiten. Zij herinnerde daarin, dat Meester Philips Rubens uit Antwerpsche ouders sproot « ende dat hij van joncx aff, soo hier ende tot Brussel, als aldaer tot Loven, sijne studiën hebbende vervolgt, daer nae tot Roomen doctoïr is geworden. » Hij had verzocht, « om, nyettegenstaende sijne geboorte buyten slandts, te worden gebrabantiseert ende alsoo bequaem gemaect, om hem als Brabander ten dienste van den selven lande te moigen gebruycken, dwelck hem vuyt merckelijcke redenen oyckbij de Heeren Prelaeten ende Edelen is geaccordeert. »

aangeteekend : « Op heden dato deser hebben Mijne Heeren Borgemeesteren ende Schepenen geremitteert ende quytgescholden , gelijk sij remitteren ende quytgeschelden midts desen aen Meester Philips Ruebens, Secretaris deser stadt, het recht van poorterijs deser stadt competerende, Actum XIII Januarii 1609. »

Wanneer aan kunstenaars, om hunne uitstekende verdiensten, het poorterschap werd verleend, dan ging het eveneens. De beroemde gebroeders Robrecht en Hans de Nole vestigden zich ten jare 1593 te Antwerpen, en onze Wethouders namen te hunnen voordeele dit besluit : « Mijne Heeren hebben Robrecht ende Hans Nolen, gebroeders, geboren van Vuytrecht, beeltsnijders, vuyt sunderlinge consideratiën, gegunt ende geaccordeert de poorterijs deser stadt, mits hun regulerende volgende der ordonnantiën op de admissie van de poorters gemaect, Actum XII^a Aprilis 1593. » Ook lieten zij niet na ter Vierschaar hunnen eed te gaan afleggen en zich in de poortersboeken te laten inschrijven als volgt : « Veneris Septimo Maii 1593, Hans de Nole, Jacobsone, geboren van Utrecht, beeltsnijder ; Veneris XXI Maii 1593, Robrecht de Nole, Jacobssone, beeltsnijder, geboren tot Vuytrecht. »

Met onzen Peter Pauwel Rubens geschiedde juist het tegenovergestelde. Hij verkreeg, noch kocht ooit het Antwerpsche poorterschap. — Onze volledige en met zorg gehouden collegiale akten-, en poortersboeken zijn daar om dit te bevestigen. — En toch verklaarde hij zelf, bij het afleggen eener getuigenis, het Antwerpsche poorterschap te bezitten. De oorspronkelijke en ambtelijke oorkonde daarvan voorbrengen, is dus wel een afdoende bewijs leveren, dat Peter Pauwel Rubens

van rechtswege, door zijne geboorte binnen de Scheldestad, poorter van Antwerpen was. De aanhef van het door ons ontdekte bescheid, dat Rubens echt verklaart en onderteekent, luidt : « 28 Augusti 1618. Signors Jan Breugels, oudt omtrent achtenveertich jaren, Henrick van Balen, out dryenveertich jaren ende Peetro Paulo Rubbens, oudt eenenveertich jaren, ALLE schilders, POORTERS ende ingesetenen DESER STADT, mij notario wel bekend. . . » ¹

Van deze drie, als poorters van Antwerpen optredende kunstenaars, is enkel Jan Breughel buiten onze wallen geboren. Echter vervulde ook hij al de voorschriften onzer Wetten, om te Antwerpen zijn burgerrecht te verkrijgen. In onze poortersboeken vinden wij ook weer de ambtelijke aantekening zijner poorterwording als volgt : « 4^a Octobris 1601, Jan Bruegel, Peeterssone, schilder, van Bruessele. » Zoo Jan Breughel insgelijks te Antwerpen ware ter wereld gekomen, dan had de notaris in bovengemelden akt ook

¹ Ziehier dien notariëelen akt in zijn geheel :

« 28 Augusti 1618.

« Signors Jan Breugels, oudt omtrent achtenveertich jaren, Henrick van Balen, out dryenveertich jaren ende Peetro Paulo Rubbens, oudt eenenveertich jaren, alle schilders, poorters ende ingesetenen deser stadt, mij notario wel bekend, Ende hebben, ten versuecke van Signor Laureys de Smit, bij manne waerheyt, eedt presentende des versocht sijnde, geattesteert hoe dat sij, onlancx geleden, alhier binnen deser stadt, gesien hebben, in den winckel van den voorschreven Laureys de Smit, eenige stucken tapisserijen, gevrocht met gout, silver, sijde ende saeyet, van de Historie van Chipion ende Hanibal, ende dat het patroon, daernaer die gemaect zijn, is de teeckeninge van Julio Romano, fameus Italiaens schilder, discipel was van Raphaël Durbino, metten welcken hij in compaignie werckende was ende oyck desselffs Durbino erfgenaem geinstituteert, ende oversulcx, een van de fraeyste patroonen die sij attestanten alhier binnen deser stadt gesien hebben. Affirmerende tgene voorschreven geseegt te hebbene voor de gerechte waerheyt. Consenterende etc. Aldus gedaen t[Antwerpen, ter presentien] van Michiel de Cock ende Christiaen Peetermans, als getuygen, etc.

» JEAN BRUEGHEL.

» HENDRICK VAN BALEN.

» PIETRO PAUOLO RUBENS. »

moeten aanteekenen « allen schilders, geboren poorters ende ingezetenen dezer stad. » Aan de Scheldestad komt dus wel degelijk de eer toe den onsterfelijken Meester harer Schilderschool het levenslicht te hebben geschonken. Wie voortaan nog beweren wil, dat Peter Pauwel Rubens niet te Antwerpen geboren werd, dient te verklaren, hoe hij dan poorter onzer stad is geworden.

Toen Maria Pijpelincx haar pasgeboren wichtje van Antwerpen naar Siegen had overgevoerd, bleef zij weer voor goed bij haren man gevestigd. Immer vruchteloos op genade wachtende, leefde Jan Rubens, met gade en kroost, in het Westfaalsch stadje, als verloren en vergeten. Eenige maanden later scheen de sombere gezichteinder zijner toekomst toch wat te willen opklaren. Zijne medeplichtige en verleidster, Anna van Saxen, was in haar gevang krankzinnig geworden en gestorven op 18 December 1577. Een derde huwelijk van den Prins van Oranje met Charlotte van Bourbon, die hem veel huiselijk heil verschafte, had zijn verbitterd gemoed zeer verzoet. Jan Rubens, of beter zijne wijze en goedhartige vrouw, wendde derhalve weer nieuwe pogingen aan, om de verlossing van haren zoo streng gestraften echtgenoot te bekomen. Ditmaal vond hare innige bede dieperen weerklink in het verteederde hart van den Zwijger. Tegen groote sommen geld en onder vele en strenge voorwaarden, werd het Jan Rubens in 1578 eindelijk toegestaan, weder met zijne medemenschen in betrekking te komen. Hij mocht Siegen verlaten, doch moest buiten het gebied des Prinsen, ja zelfs uit zijne oogen blijven. Daar hij dus niet in de Nederlanden mocht terugkeeren, ging hij eene schuilplaats zoeken te Keulen, in een huis der Sternengasse.

Bij den aanvang van 1581 was Maria Pijpelinx andermaal binnen Antwerpen, om hare geldzaken en het beheer harer goederen te regelen. Ook op 22 Augustus 1583 gaf haar man haar eene nieuwe machtiging, ten einde te Antwerpen, in zijnen naam, voor de Wethouders te verschijnen. Den 12ⁿ September daarna komt Maria Pijpelinx reeds voor onze Schepenen, om het huis « de Vliegende Hert, » te Borgerhout, dat zij op 6 Augustus 1576 van haren schoonvader Jan de Lantmeter geërfd had, openbaarlijk te verkoopen. ¹ Ook had zij terzelfder tijd nog gewichtigere plichten te vervullen in hare geboortestad. Hare moeder had op 18 Juli van dit zelfde jaar haar testament gemaakt, voor den Antwerpschen notaris Severijn Rubens, en weinige stonden later was de reeds bedaaide vrouw overleden. Met hare zuster Suzanna deelde Maria Pijpelinx dus al de nagelatene goederen, die aanzienlijk waren, en bestonden in renten, huizen en gronden in en om Antwerpen gelegen. ² Daar zij voorzag, dat het bezit van al deze roerende en onroerende goederen eene nadere en bestendige bewaking vergde, zoo gaf zij, alvorens terug naar Keulen te keeren, op 27 October aan den Antwerpschen procureur Andries Symons volmacht, om in haren naam met hare schuldenaren te onderhandelen, hare gansche have te bestieren en hare eigendommen te verhuren, voor zoolang zij nog van Antwerpen zou afwezig blijven. ³ Deze afwezigheid was ongelukkiglijk nog al van langen duur. Vermits Meester

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1583, sub Kieffelt & Gillis, vol. I, fol. 355 v°.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1583, sub Kieffelt & Gillis, vol. I, fol. 377-383.*

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1583, sub Kieffelt & Gillis, vol. I, fol. 383.*

Jan Rubens door de familie van Oranje tot werkeloosheid bleef gedoemd, zoo had zijne wakkere gade besloten zelve voor de stoffelijke toekomst harer kinderen te zorgen. Met hare erfenis zou ze ruimschoots in staat zijn gesteld om groote ondernemingen te doen; doch, daar schier al hare eigendommen in de toen belegerde Scheldestad gelegen waren, daalde hunne betrekkelijke waarde tot een zeer laag peil. Den 18ⁿ Februari 1584 vinden wij de kloeke moeder van onzen Rubens alweder in het oorlogvoerende Antwerpen terug, om eene erflijke rent te verkoopen voor 360 Carolusgulden. ¹ Zes dagen later verklaart zij voor onze Schepenen te verschijnen als « coopvrouw, drijvende heurs selfs handel, met eenen vreemden momboer heur gegeven metten rechte, mits dat heuren man nu jegenwoordelijck is tot Colen. » ² Aan haren schoonbroeder Philips de Lantmeter doet ze dan eene schuldbekentenis van 1200 Carolusgulden, welke zij belooft binnen de vier jaren te zullen afleggen. Als waarborg dier verbintenis, verpandt zij daarvoor hare helft in den eigendom van het huis « Sint Arnoldus » ³ op de Meir. Met deze nieuwe middelen, begaf Maria Pijpelinck zich terug naar haren gemaal en haar kroost, dat natuurlijk al veel hulp begon te behoeven.

De rechtsgeleerde Jan Rubens kon, of beter, mocht ongelukkiglijk niet bijdragen tot den onderhoud zijner familie. Zijn misslag was wel voor het algemeen geheim gebleven;

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1584, sub Gillis & Zuerius, vol. I, fol. 315 v°.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1584, sub Gillis & Zuerius, vol. II, fol. 38.*

³ Dit huis draagt thans nummer 54, en is gelegen naast het huis, in wiens gevel ten onrechte geschreven staat, dat Rubens' ouders daar gewoond hebben.

maar toch ontwaarde de Keulsche bevolking genoegzaam, dat hij noch een vrij, noch een rondborstig man was. Er lag over gansch zijnen handel en wandel een geheimzinnige sluier, die ieder jegens hem wantrouwen inboezemde. Van de behoudende partij was hij altoos een tegenstrever geweest, en eensklaps werd hij een ijveraar voor den katholieken Philips II. Dat moest veeleer berekening dan wel overtuiging zijn. Hij was slim genoeg om te voorzien, dat, ten minste de Zuid-Nederlandsche opstandelingen, het niet lang meer zouden volhouden tegen de ontzaglijke legers, die de Koning hun op het lijf zond. Zoo begon hij zelfs den Prins van Chimay de verzoening met den Vorst aan te preeken, in het vooruitzicht, dat de Zuidelijke Nederlanden terug onder het Spaansch beheer zouden vallen. Maar ook die onderneming mislukte. Het eenige wat de geleerde doctor in de beide rechten doen mocht en dan ook deed, was zijnen kinderen eene verzorgde opvoeding geven. Dat zijne edelhartige en schrandere vrouw die taak nog beter dan hij verricht zou hebben, laat echter geen twijfel. De afleiding, welke het onderrichten zijner kinderen hem verschafte, belette toch niet, dat de wanhoop zijne gezondheid langzaam ondermijnde, tot hij op 1 Maart 1587 den geest gaf, slechts weinige dagen nadat eene zichtbare ongesteldheid hem had aangetast. Die slag was de laatste, welke de brave gade van den rampzaligen Rubens treffen zou. Zij was toch nog vol genegenheid en liefde voor den man, die haar door zijne snoode ontrouw zoovele rampen had berokkend. In de Keulsche Sint Petruskerk, waar zijn lijk gedolven werd, dekte zij zijn graf met eenen gedenksteen, waarop zij de waarheid verbloemde, ten einde het laatste spoor van Rubens' misstap te doen verdwijnen. Juist

in strijd van wat nu bewezen is, verklaarde die steen, dat de overledene, bij den aanvang der onlusten, zijn vaderland verliet, omdat hij de rust liefhad. Sedert had hij met zijne gade, gedurende negentien jaren, onafgebroken te Keulen gewoond, en zes en twintig jaren waren zij zonder het minste ongenoege altijd vereenigd gebleven! Daar Maria Pijpelincx zich verplicht achtte hier zoo stout en hardnekkig de waarheid te verdraaien, bewijst zulks wel, dat zij ook reden had, om geen enkel harer kinderen in Siegen te laten geboren worden. Doch beschuldigen wij hier de zwaarbeproefde vrouw niet onmeedoogend. Zij verbloemde op dit graf de naakte wezenlijkheid, niet enkel omdat zij eene goedertierene en liefderijke echtgenoot, maar nog meer omdat zij eene bezorgde, wijze moeder was, die genee smet wilde laten kleven op den naam harer duurzame kinderen.

Toen de goede vrouw dien laatsten plicht op het graf haars echtgenoots had vervuld, dacht zij er aan met hare weezen voorgoed naar het zoo lang betrachte vaderland weder te keeren. Op 27 Juni 1587 vroeg en verkreeg zij van de Keulsche Wethouders een getuigschrift van haren eerbaren handel en wandel. Echter kon zij van dit vrijgeleide nog zoo spoedig geen gebruik maken. Al de geschiedvorschers, welke over Peter Pauwel Rubens schreven, stellen zijne komst te Antwerpen in den Zomer van 1587; doch zij bedriegen zich. Door leden van ons Magistraat, die met de familie Rubens in Duitschland en binnen onze stad verkeerden, werd het destijds bij eede bevestigd, dat Maria Pijpelincx eerst in Maart 1589 van Keulen naar Antwerpen kwam wonen.¹

¹ Van het hier volgende bewijsstuk, dat nu voor de eerste maal het licht ziet, hebben

Het gezin der weduwe van den Oud-Schepene Jan Rubens was toen reeds aanmerkelijk gesmolten. Haar eerstgeborene, Jan Baptist, was reeds sedert de Lente van 1586 naar Italië vertrokken. Hare dochter Blandina zou binnen een paar maanden bejaard zijn, en trad te Antwerpen, op 25 Augustus 1590, in den echt met Simeon du Parcq. Haar zoon Philips was bij de vijftien jaren; hij vervoorderde zijne studie eerst te Antwerpen, dan te Brussel, en daarna volgde hij aan de Leuvensche Hoogeschool de lessen van den beroemden Justus Lipsius, tot hij te Rome zijn diploma van doctor in de rechten ging verdienen. Slechts haar jongste, haar elfjarig zoontje, onze Peter Pauwel Rubens, bleef het langst met haar, terwijl hij

wij maar gebruik gemaakt, nadat de jury van den wedstrijd ons werk gelezen en bekroond had.

« Ten versuecke van Jouffrouwe Marie Pijpelinx, weduwe wijlen Meester Jans Rubbens, in sijnen levene Schepene deser stadt.

» Meester Andries van Brueseghem, Schepene deser stadt, Joncker Lazarus Haller, oudt omtrent 41 jaren, woonende in de Meere alhier, ende Joncker Gillis de Meere, Schepen op de Halle alhier, Juraverunt, dat sij wel kennen ende van joncx aff gekent hebben de vier kinderen van de voorseyde producente ende van den voorseyden wijlen heuren manne, namentlijk Jan Baptista, Philips, Pieter Pauwels ende Blandina Ruebens, ende dat sij wel weten ende waerachtich is, te wetene de voorschreve Meester Andries van Bruesegem, dat de voorschreve producente met hare voorschreve kinderen, in de jaren 83, 84 ende 85 continuelijck tot Colen heeft gewoont ende fixe domicilie gehouden; Joncker Lazarus Haller, dat de voorschreven producente met hare voorseyde vier kinderen, sesse jaren voor de reconciliatie deser stadt met Sijne Majesteyt, continuelijcken tot Cuelen heure residentie heeft gehouden, ende de voorschreve Joncker Gillis de Meere, dat hij de voorschreve producente met hare voorschreve kinderen oyck bynnen der voorschreve stadt van Colen tzedert jaer XVe LXXVII continuelijcken heeft weten te wonen, tot het jaer tachtentich, als wanneer hij affirmant van daer is vertrocken, blijvende de voorschreve producente met hare kinderen hare residentie aldaer continuerende. Affirmerende voorts de voorschreven affirmanten, dat de voorschreve producente alhier bynnen deser stadt, met 3 hare kinderen, van Colen, over omtrent drye vierendeelen jaers, is commen wonen, ende dat den outsten sone, namentlijk Jan Baptista, meer als drij jaren ende een half, van Colen voorseyt, naer Italien is getrocken. Redene van wetentheytt allegeerende de voorschreve affirmanten, want zij den voorschreven tijt geduerende respective met voorschreve producente ende heure kinderen altijt goede ende familiere kennisse hebben gehouden. Die vigesimo quarto Novembris 1589. »

Scabinal protocolen der stad Antwerpen, 1589, sub Moy & Neesen, vol. II, fol. 585.

zijne letterkundige studiën voltrok aan het collegie der Antwerpsche Jezuieten. Deze jongste Rubens was met eenen buitengewonen aanleg begaafd, zoodat hij, binst korten tijd, zijnen geest met vele kennissen wist te verrijken. Immers, in latere jaren sprak en schreef hij zijne moedertaal, Latijn, Spaansch, Italiaansch, Fransch, Engelsch en Duitsch. Zijne moeder oordeelde hem spoedig genoegzaam volleerd, om eens in de diplomatische wereld eene rol te vervullen. Met dit vooruitzicht zocht zij hem eene plaats aan het Hof van Margaretha de Ligne, de weduwe van Philips, Graaf de Laing, te doen verkrijgen. De jeugdige page gaf echter zoo vele blijken van aanleg voor de schilderkunst, dat zijne moeder genoodzaakt werd hem terug naar Antwerpen te laten komen, om zich aldaar voor goed aan de studie der beeldende kunsten te wijden. Of zulks der moeder welgevallig was, weten wij niet. Zeker is het eventwel, dat de schitterende opvoeding, die zij hare zonen liet genieten, veel geld kostte, waaraan zij nochtans geen overvloed had. Terwijl zij haar « in de voorgaende turbulente regering gewillichlijk vuyt dese stadt heeft geexuleert ende haer gehouden tot Cuelen, » had Andries Symons, dien zij hier als haren zaakgelastigde aanstelde, haar in verre na niet trouw of eerlijk gediend.¹ Zelfs had hij « frauduleuselijck verswegen ende naegelaeten in den ontfanck te brengen twee jaeren verloops van XL guldens erflijck, bij hem van dese stadt ontfangen in den jaere 1586. » Om zich daarover en nog over verscheidene andere zaken recht te verschaffen, was zij genoodzaakt vervolgingen in te spannen, wat haren geldelijken toestand luttel verbetering

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1596, fol. 149 v°.*

toebracht. Ook bezat zij eene rent, op de stad Brussel gehypothekeerd, welke haar sinds jaren niet was uitbetaald. ' Door den onderhoud harer kinderen had zij nochtans « seer grooten noot van gelde. » Om derhalve haar vermogen op beteren intrest te stellen, verzocht zij de Brusselsche rent te mogen verkoopen. Daarom leverde zij aan het Magistraat van Antwerpen oorspronkelijke kopij van het testament van wijlen haren man, waardoor zij was aangesteld als mombores over hare kinderen, met volle macht om met dezer goederen naar goeddunken te handelen. Hare beide bejaarde kinderen, Jan en Blandine, stemden toe in den verkoop der rente, evenals zij, die hare twee onbejaarde zonen, Philips en « Peeter Ruebens, » vertegenwoordigde.

Aldus zorgde de goede moeder immer voor de stoffelijke belangen harer kinderen. Zij zal dus ook de geestesneigingen van haren jongsten zoon en lieveling niet hebben wederstreefd.

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1596-97, fol. 141 v°.*

XVII

RUBENS' MEESTERS

De eerste meester, aan welken de kunstopvoeding van Rubens werd toevertrouwd, was Tobias van Haecht, dien wij reeds praalschilderingen zagen malen voor de intrede van den Landvoogd Ernest. Hoe Maria Pijpelinckx er toe besloot dien meester voor haren zoon te kiezen, zal aanstonds verklaard zijn, als wij zullen zien, dat Tobias van Haecht eene kleindochter huwde van den stiefgrootvader van Peter Pauwel Rubens.

De familie van Haecht onderscheidde zich binnen de Scheldestad sinds lang in de dicht- en schilderkunst. Het volstaat hier te herinneren aan den vermaarden Factor-dichter Willem van Haecht, die zoowel het penseel en de graveerstift als de pen behandelde. Onze Tobias van Haecht werd door zijne tijdgenooten ook geroemd als een uitmuntende landschapschilder, die vooral diepte en ruimte wist aan te brengen in zijne luchten, bosschen en bergachtige oorden, terwijl hij ook de kunst bezat om het loof zijner breedgetakte

boomen weelderig en levendig voor te stellen. Thans weet er niemand nog een enkel der gewrochten van dezen meester aan te wijzen. Zelfs zijn hunne titels schier allen vergeten. Daarom willen wij er hier eenige doen kennen. Of die werken heden nog bestaan, kunnen wij niet verzekeren. Echter vonden wij ze nog gedurende de XVIIe eeuw in de verzamelingen van Antwerpsche kunstliefhebbers, die ze, onder den naam van Tobias van Haecht, aldus beschreven: « Een schilderije, op paneel, olieverf, in gestoffeerde lijste, wesende een Hermitage; een schilderije, op paneel, olieverf, wesende een Lantschap met Rooverij; een paneel, in olieverf, wesende een Morgendstond. Stellig zijn wij oneindig meer tafereelen aan het penseel van Tobias van Haecht verschuldigd. Op 14 Januari 1620 verklaart hij zelf, voor den kunsthandelaar Peter Coenrarts, achttien schilderijen op doek en in olieverf te hebben gemaakt. Deze gewrochten waren « Jachten ende Plaisantiën, » welke hem 30 gulden het stuk betaald werden. ¹ Ook zijn er van zijne tafereelen in plaat gebracht. Egbert van Panderen graveerde er onder andere, vier getiteld de Vier Tijden van den Dag of Morgend, Middag, Avond en Nacht, landschappen met boeren en boerinnen. Hendrik de Hondt gaf naar Tobias van Haecht insgelijks vier platen uit, Zeegezichten, waaronder een bij grooten storm.

Al even onbekend als zijne gewrochten, is ook het leven van Rubens' eersten leermeester. Onder zijn portret, door Otto van Veen geschilderd en door Cornelis van Caukercken gegraveerd, staat gesneden, dat hij te Antwerpen in 1566

¹ *Protocollen van den notaris Michiel van Couwenberghe, 1620, fol. 3 v°.*

het levenslicht zag. Dit jaartal is deerlijk onjuist. Volgens zijne eigene verklaringen, werd Tobias van Haecht geboren omstreeks het einde van 1561. ¹ In ambtelijke oorkonden ontdekten wij ook, dat hij zoon was van Cornelis van Haecht. Die vader moet insgelijks de kunst beoefend hebben, aangezien zijn Tobias als meesterszoon in onze Sint Lucasgilde werd aanvaard. Zoodra Tobias van Haecht zijne kunststudiën had voltrokken, ondernam hij de gebruikelijke reis naar Italië, en werd te Florentië de beschermeling van den Groot-hertog van Toskanen. Te Rome maakte hij muurschilderingen, welke destijds geroemd waren, gelijk ook een tafereel, voorstellende Sint Petruskerk van Rome en een Toren van Babel, dien hij later verscheidene malen hervoortbracht, met stoffagie van den jongen Frans Francken en van Sebastiaan Vrancx.

In 1590 was onze meester voorgoed terug binnen zijne geboortestad, waar hij dan vrijschilder werd. Korts na zijne aanvaarding in Sint Lucasgilde, trad hij in den echt met Suzanna van Mockenborch. Zij was dochter van Jan van Mockenborch en Catharina de Lantmeter, welke laatste dochter was van Jan de Lantmeter, den stiefgrootvader van Peter Pauwel Rubens. Het huwelijk van Tobias van Haecht en Suzanna van Mockenborch werd den 28ⁿ Juli 1592 geze- gend met een zoontje, dat den vermaarden kunstbeschermer Cornelis van der Geest tot peter had. Hunne tweede spruit, insgelijks een zoontje, Willem geheeten, werd geboren op 7 November 1593 en dienzelfden dag over de doopvont

¹ Hij getuigt namelijk oud te zijn : op 19 Augustus 1599 acht en dertig jaren ; op 20 October 1601 veertig jaren ; op 20 October 1617 vijf en vijftig jaren, en op 14 Januari 1620 acht en vijftig jaren.

gehouden door Philips de Lantmeter, stiefoom van Peter Pauwel Rubens. Na de geboorte dezer beide zonen, ging onze meester van het zuidkwartier der hoofdkerk naar Sint Jorisparochie wonen. Hij betrok toen een huis, « het Keizershoofd, » ¹ gelegen op den oosthoek der Aremborg- en Sint Martensstraat. Daar baarde zijne gade op 28 September 1595 nog een dochterken, Suzanna. De gevolgen van dit kinderbed waren der moeder echter zóo noodlottig, dat zij, op 8 October, aan den notaris-onderpastor der Sint Joriskerk, haren laatsten wil deed kennen en drie dagen daarna stierf. Die slag trof onzen meester dubbel, daar hij in dit nare oogenblik niet meer dan 50 gulden in kas had. Reeds op 3 November daaropvolgende, was hij genoodzaakt de kleederen zijner vrouw te verkoopen, welke hem 188 gulden en $\frac{1}{2}$ stuiver verschaften. De zwaarbeproofde man was slechts eenige dagen vóór het bezwijken zijner gade tot Deken der Schilders-Kamer verkoren. Zijn stand eischte dus, dat hij eenen zekeren rang voerde. Van het geld der verkochte kleederen betaalde hij 19 gulden 5 stuivers voor de begrafenis der overledene, en voor 11 gulden 16 stuivers kocht hij eene doodskist, waarover het prachtige pelle of baarkleed der schilders werd gehangen. Aan de bureu, vrienden en kunstmakers, welke bij hem den rouw beklagden en het lijk naar het kerkhof vergezelden, betoonde hij zijne dankbaarheid op milde wijze. Na de begrafenis vereenigde hij allen op eene zoogenaamde uitvaart, waar de treurnis werd verdreven met een verteer

¹ Onze meester huurde dit huis van zijnen broeder Cornelis van Haecht, den Antwerpschen bodc op Mechelen. Dezes vrouw was Sara Valcx, natuurlijke, doch gewettigde dochter van den vermaarden Antwerpschen goudsmid Mattheus Valcx en van Cornelia van Nispen, alias Coopal.

van 50 gulden aan spijs en drank. Nauwelijks was deze lijkplechtigheid afgeloopen, of de voogden zijner kinderen eischten den staat van het sterfhuis. ' Zijne meubelen en gereedschappen werden geschat op 794 gulden 1 stuiver. Echter werden ze niet geveild. De meester had in dit oogenblik niet min dan 1490 gulden, 16 $\frac{3}{4}$ stuivers te trekken van verschillende kunstkooplieden voor arbeidsloon en geleverde schilderijen. Tobias van Haecht was dus wel werkzaam, en zijne tafereelen waren toen in verre na niet zoo schaarsch als heden. Ook ontving hij in zijn werkhuis, benevens Rubens, nog vele andere leerlingen, tusschen welke later Abraham Matthijs zou uitblinken.

Meester van Haecht vond maar luttel behagen in den weduwlijken staat. Na een goed jaar hertrouwde hij met Esther Pamphi, ² die hem nog eenen zoon, Peter, en eene dochter, Maria, schonk. Ofschoon van Haecht dus bijna niet zonder huishoudster was en nog al vlijtig arbeidde, toch schijnt hij maar luttel schatten te hebben vergaard. Dat had ook zijne reden. Hij leefde wat ruim mild. Evenals zijn voorzaat, de gekende factor-dichter Willem van Haecht, was hij een hartstochtelijk liefhebber der konste van Rhetorica. In zijne hoedanigheid van rederijker, vond hij nog al gelegenheid om veel kostbaren tijd te verspillen en de tesch te ledigen. Voor de Kamer de Violiere, waarvan hij natuurlijk deel maakte, schreef hij een " Esbalement " of klucht in

¹ *Weeskamer der stad Antwerpen, 18 November 1566 en 5 October 1619.*

² Zij werd in onze Sint Jacobskerk gedoopt op 15 December 1567, en was dochter van den schilderijkoopman Bartholomeus Pamphi en van Margaretha Offenbergh. Deze, hare moeder, overleed in Januari 1582, en op 5 April 1588 maakte haar vader huwelijksvoorwaarden met Catharina van Palermo. De jongste zuster van Esther Pamphi, Maria genaamd, zullen wij de vrouw zien worden van den schilder Sebastiaan Vrancx.

proza, en hij schonk aan deze tooneel-afdeeling der Sint Lucasgilde de volledige kostumen voor twee flambeeuwdragers. Zijne tweede gade moet hem eenen zekeren bruidschat hebben bijgebracht; want reeds op 2 September 1598 kocht hij en zijne Esther het toen reeds door hem bewoonde huis « het Keizershoofd. » ¹ Onze meester maakte in dit huis, op 27 November 1612, testament met zijne kranke gade. Toen zij eenige dagen later overleden was, bracht het noodlot hem nog herhaalde malen harde slagen toe. Zijn eerstgeborene, Cornelis, werd op 2 Maart 1614 ten grave geleid. Zijn zoon Willem, dien hij tot kunstschilder vormde, vertrok op 24 Augustus 1615 naar Parijs en keerde slechts weer, om in 1619 voor lange jaren naar Italië te trekken. Het volgende jaar werd zijne dochter Suzanna de echtgenootte zijns gewezen leerlings Adriaan Daep, ² en zij stierf drie jaren later. Zijne dochter Maria verliet hem, om te Lier de huisvrouw te worden van den schoolmeester Hendrik de Poorter; en, tot overmaat van ramp, ging zijn jongste zoon Peter zich voorgoed te Gent vestigen. Die eenzaamheid in zijnen ouden dag ontmoedigde den grijzen kunstenaar dusdanig, dat hij niet lang in staat was, de ellende van onder zijn dak verwijderd te houden. Hij bleef, wel is waar, nog altoos in zijnen eenigen eigendom wonen;

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1598, sub Kieffelt & Boghe, vol. II, fol. 167 en Wijkboeken der stad Antwerpen, vol. XIII, fol. 185.*

² Adriaan Daep, zoon van Michiel en Petronella Wijngaerts, was in 1600 leerling van Tobias van Haecht geworden. Ten jare 1611 werd hij vrijmeester onzer Sint Lucasgilde en hij schilderde landschappen. Hij huwde op 31 Juni 1614 Maria Bruydegom, en op 23 Augustus 1620 de dochter zijns meesters, Suzanna van Haecht, welke hem drie kinderen schonk. Alhoewel hij slechts één dochterken, Barbara, in het leven hield, verkeerde hij na de dood zijner gade, Suzanna van Haecht, in groote armoede. Hij stierf van de pest een paar dagen vóór Kersmis 1632. Al zijne meubelen brachten slechts 17 gulden op en zijn bed werd aangeslagen door den onbetaalden huisbaas, terwijl er nog 222 gulden 8 stuivers schuld bleef.

maar hij lichte daarop herhaalde malen zulke hooge renten, dat zijn huisje eindelijk was overbelast, en de Ambtman het gerechtelijk veilen deed, nadat de verlaten schilder in 1631 was overleden.

De jonge Rubens vertoefde maar ongeveer twee jaren in het werkhuis van Tobias van Haecht. Meer dan voor het landschap, voelde hij neiging voor de historieschildering. Reeds in 1592 vertrouwde moeder Rubens de kunstopleiding van haren zoon toe aan Adam van Noort. De vader van dezen tweeden meester van Rubens, Lambrecht van Noort, was afkomstig van Amersfoort, bij Utrecht, en gehuwd met Katelijne van Broeckhuysen, die in Zwolle geboren was. Ten jare 1549 werd Lambrecht van Noort lid onzer Sint Lucasgilde, en op 30 April 1550 ook poorter van Antwerpen. Lambrecht van Noort was maar een arme dompelaar. Zijne vrouw erfde van hare grootmoeder, Heilwig Crans, in 1561, wel het zevenste gedeelte van een huis te Zwolle; doch het werd oogenblikkelijk tot geld gemaakt. ¹ Sedert 1560 bewoonde hij te Antwerpen, in de Korte Pandstraat, het huisje « de Vlucht in Egypte, » (thans nummer 5). Hij huurde die nederige woning van het bestuur der hoofdkerk, en daar kwamen zijne vier kinderen Adam, Eva, Esther en Suzanna ter wereld. Vader van Noort had het nog al druk om voor dit kroost den kost te winnen. Het is waar, dat de tijd toen uiterst slecht was voor de beoefenaars der kunst; maar toch, de verdiensten van Lambrecht van Noort waren zoo gering, dat hij schier geene aanmoediging waardig was. Zijne Geboorte Christi, gemaald in 1555, benevens acht andere tafereelen

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1561, sub Halle & Studlin, vol. I, fol. 178.*

met Voorstellingen uit Christus' leven, en zijne Zeven Sibilla's, in 1565 voor onze Schilders-Kamer vervaardigd, getuigen, dat hij een schrale kleurder, een onhandige teekenaar en een gekunstelde samensteller was. Al deze stukken bevinden zich in ons museum (441-456); doch ze zijn er hoog opgehangen, als om den kunstbewonderaar niet te ontstemmen. 's Meesters gewrochten werden ook zoo weinig gewild, dat de man ter nauwernood er zijn dagelijksch brood kon mee verdienen. Het was zeker maar om de verschuldigde huishuur te vereffenen, dat Onze-Lieve-Vrouwenkerk hem, in 1569, tegen den prijs van 67 ponden 10 schellingen, de beide deuren harer orgel binnen- en buitenwaarts liet bemalen en voor 3 ponden twee vanen liet schilderen, welke men voor de lijken droeg. Wanneer meester Lambrecht van Noort in 1570 overleden was, schold de Kerk zijnen weezen ook « om Goeds wille » een jaar huishuur kwijt, « want hi in grooter armoede ende miseriën ghestorven is. » ¹

Zijn zoon, Adam van Noort, zou nochtans tot eenen bekwameren meester opwassen. Het weinige, dat men over de jeugd van dezen kunstenaar zegde, is weeral gansch bezijden de waarheid. Elkeen doet hem geboren worden in het jaar 1557, en hij zelf verklaarde nochtans, dat hij eerst in 1562 ² ter wereld kwam. Hoe kan hij nu de lessen zijns vaders hebben genoten, als hij slechts zijn achtste jaar had bereikt, wanneer deze hem door de dood ontnomen werd? In de Liggereu onzer Sint Lucasilde vinden wij Adam van Noort bij geenen enkelen der Antwerpsche meesters als leerling

¹ Door Ridder Leo de Burbure ontdekt in de *Rekening der Onze-Lieve-Vrouwenkerk van Kersmis 1570-71*.

² Den 18ⁿ Juni 1607 getuigde hij vijf en veertig jaren oud te zijn.

aangeteekend. Niettemin wordt hij in 1587, op vijf en twintigjarigen ouderdom, toch als vrijmeester opgenomen in den kring onzer kunstenaars. Om tot zooverre te geraken, had Adam van Noort duchtig moeten wroeten. Arme weeze van toen hij nog een kind was, had hij met allerlei kommer, ja, met ellende te worstelen gehad, om toch zijn droombeeld, schilder te worden, te kunnen bereiken. De deerniswaardige staat, waarin zijn vader hem liet, op het oogenblik dat hij de studie ging aanvangen, was gewis de oorzaak, dat hij eenen leidsman in de kunst ontberen moest. Zijn ingeboren talent mocht zich dan ook maar langzaam ontwikkelen. Waarschijnlijk had hij aanvankelijk voor alle studiestukken niets dan eenige gebrekkige onverkoopbare gewrochten zijns vaders; want sommige zijner paneelen dragen geheel en al den stempel der zwakke scheppingen van Lambrecht van Noort. Zoo hangt er van Adam in de kerk van het Antwerpsch Begijnhof eene altaartafel: de Nederdaling van den Heiligen Geest, met de luiken: het Laatste Oordeel en Ons Heer Hemelvaart, die onder alle opzichten uitheemsch en middelmatig is, en dus volkomen goed voor een werk zijns vaders zou kunnen doorgaan. Het gezond oordeel van den jongen van Noort waarschuwde hem gelukkiglijk bijtijds, dat hij de verkeerde baan opwandelde. Als mensch had hij reeds vroeg zoo aanhoudend en hardnekkig met het noodlot te worstelen, dat hij insgelijks als schilder met alle moeielijkheden wilde strijden, om wezentlijk vooruit te komen. In plaats van zich gemakshalve te laten medestuwen met den algemeenen stroom, begon hij daar tegen in te roeien. Hij wilde de eerste onzer historieschilders zijn, die hun gansch verloop kunstvak in het vaderlandsche spoor

zou terug brengen. Om in die onderneming te slagen, was er niet alleen talent, maar ook moed en wilskracht noodig, en dat ontbrak niet aan den kloekgebouwd en mannelijken Adam van Noort. De gewichtige taak, die hij op zich nam, verrichtte hij echter maar trapsgewijze en langzaam. Welken vooruitgang hij in de kunst maakte, is nergens beter na te gaan dan te Antwerpen, waar nog verscheidene zijner gewrochten bewaard zijn. Buiten onze stad, en ook buiten ons land, worden hem werken toegeschreven, welke stellig niet door hem zijn gemaakt. Zoo stelt men op zijnen naam stukken, die geteekend zijn A. V. O. en V. O. en in het Antwerpsch archief kan men zich nochtans overtuigen, dat hij nooit anders dan VAN NOORT geteekend heeft. In de kapel van ons Maagdenhuis ziet men van Adam van Noort eenen Noodgods waarin hij zijne altaartafel van ons Begijnhof geheel verloochent. Het is eene stout ontworpen en flink gegroepeerde samenstelling, met levensgrootte, krachtige, werkelijke beelden, in wier wezen echter weinig godsdienstigs ligt. Als kleur is het gewrocht nog geen meesterstuk; maar toch bezit het reeds volle tonen, en boven de nog te zware schaduw tintelt al een levenschenkend licht. De Antwerpsche Sint Pauluskerk bezit van onzen meester een uitgestrekt tafereel, de Aanbidding der Herders, dat uitmunt door grootschheid van samenstelling, pracht van koloriet, spel van licht en schaduw, zwierige draperijen en vast en breed geteekende reuzenvormen. In de bestuurzaal onzer Godshuizen prijkt nog een tafereel, Sint Hieronymus, nevens welken een op de bazuin blazende engel, mede een prachtig bewijsstuk van den vooruitgang, dien Adam van Noort der historieschildering heeft bijgezet. In dit gewrocht

bemerkt men eenen gewichtigen terugkeer van de schrale, levenslooze schildering en gekunstelde, ziellooze schoonheid tot den Vlaamschen kleurenschitter en de gezonde natuurlijkheid. De kluizenaar-kerkvader is voorgesteld als een sterkgebouwd man, met bruine huid en korte, ruwe grijze haren. Hij is natuurlijk en indrukwekkend gezeten. Met de hoekige hand steunt hij zijn krachtig en karaktervol hoofd, dat schoon en zonnig is verlicht. Zijn gespierd onderlijf is gewikkeld in de breede plooien van eenen prachtigen rooden mantel. Het is voorwaar een dier reusachtige Vlaamsche mannenbeelden vol weelderige natuurlijkheid, met wild geslagen en rijkgekleurde draperijen, zooals Rubens ze later bij voorkeur op het doek bracht. Het erkend meesterstuk van Adam van Noort blijft nochtans zijn Sint Petrus den Visch met den Tolpenning aan Christus biedende, in onze Sint Jacobskerk. Op dit doek is Adam van Noort weer een uitstekend historieschilder. Hij heeft er naakte figuren in voorgesteld, doch het zijn Vlaamsche visschers, waar en treffend weergegeven op het zeestrand. Zelden zagen wij schooner keuze van mannenhoofden. Die der apostelen zijn grootsch door hunne krachtige natuur. Het wezen van Christus is integendeel zoo edel, zoo goddelijk als het ooit schilder droomen kon. Het gouden zonnelicht, dat door de wolken straalt, giet eenen stroom van gloed over al die mannen, die zoo waardig en natuurlijk tevens van uitdrukking en houding zijn. De draperijen, om sommiger gespierde vormen geslagen, schitteren van kleurenpracht. Met de doorzichtigheid zijn er in dit tafereel als wonderen verricht. Er is lucht, ruimte en diepte tot in het oneindige van dit zeegezicht, terwijl sommige leden der figuren zoo flink in het verkort zijn voorgesteld, dat

vóór Adam van Noort niet één onzer Meesters zulk eene stoute greep had durven wagen.

Een schrijver heeft beweerd, dat niet Adam van Noort, maar wel Jacob Jordaens de schilder is van dit puikstuk. Er bestaat geene de minste reden om het werk van den meester hier aan den leerling toe te kennen. Wat meer is, wij hebben den hertoetsers hooren noemen, die zelf bekende, op verscheidene prachtige gewrochten den naam van Adam van Noort te hebben doen verdwijnen, om ze voor werken van den meer befaamden Jordaens te kunnen verschacheren. Dat moet ook de reden zijn, waarom de tafereelen van Adam van Noort nu nog zoo zelden worden herkend. Het is ook reeds sedert lang gezegd, dat er voortbrengselen van zijne hand zelfs op den naam van Rubens zijn te pronk gesteld.

Wij begrijpen niet, hoe men heeft durven pogen Adam van Noort als eenen nieteling in de kunst te doen voorkomen. Het was immers toch niet aan te nemen, dat Rubens' schrandere moeder haren reeds veel belovenden zoon bij eenen verdienstelijken meester zou hebben weggenomen, om hem bij eenen knoeier in de leer te doen. Neen, reeds tijdens zijn leven was het talent van Adam van Noort erkend en hooggeschat. Van Mander bewonderde zijne « fraaie figuren » reeds van vóór 1604. Jan Meyssens noemde hem in 1649 « *un peintre renommé en magnifiques ordonnances, ce qu'on peut voir per diverses œuvres qu'on trouve entre les mains des amateurs.* » Cornelis de Bie heet in 1661 de kunststukken van Adam van Noort zoo uitmuntend : « Dat veele Geesten selfs daer af verwondert staen. » Ook niet Rubens alleen koos hem tot meester. Ten minste vijf en dertig leerlingen gingen Peter Pauwel vooraf, of volgden hem in van

Noorts werkhuis. Om zijne lessen te kunnen genieten, betaalde men aanzienlijke sommen. Matthijs Willenhout werd ten jare 1599 lid onzer Sint Lucasgilde, doch moest eerst afrekenen met zijnen gewezen meester Adam van Noort, wien hij nog 115 gulden schuldig was voor genoten mondkost en het leeren der schilderkunst. Tusschen de gansche schaar kweekelingen, die van Noort opleidde, zijn er verscheidene, die wij zullen zien schitteren aan den Antwerpschen kunsthemel.

Ook heeft men Adam van Noort van veertig jaren na zijne dood tot op heden gescholden voor een grof en losbandig mensch, die door zijn liederlijk gedrag eenieder van zich vervreemdde. ¹ Al wat daarover gerept is, wordt door niet één bewijsstuk gestaafd. Wij hebben den moed en de gewoonte overal en onbewimpeld de waarheid te toonen, en zouden dus ook van Noort niet sparen, indien wij hem plichtig bevonden. Maar, hoe dieper wij in zijn leven doordringen, des te waardiger rijst hij voor ons op. Het Antwerpsche Magistraat en zijne kunstmakers hadden even hoogen dunk van zijne achtbaarheid. Op voorstel der kunstenaars verhief de Stad hem tot de waardigheid van Deken der Sint Lucasgilde, bij dit collegiaal besluit : “ Geordonneert Adam van Oirt, schildere, woonende beneden d’Oude Borse, in de Hoffstraete, in den Engel, ² omme te wesen Deken van Sinte

¹ IZAAK BULLART, in zijne *Académie des Sciences et des Arts, Amsterdam, 1682, tom. II, p. 471*, was de eerste, en Alfred Michiels, in zijn *Rubens et l'École d'Anvers, Paris, 1877, p. 50*, de laatste, die Adam van Noort aanrandde. De heer Archivaris P. Génard was de eerste, welke 's mans nagedachtenis verdedigde, in eene levensschets *Adam van Noort*, verschenen in het *Album der Sint Lucasgilde, Antwerpen, 1855, blz. 116*.

² Dit huis, waar Adam van Noort toen woonde en zijn werkhuis had, draagt thans nummer 20.

Lucasgulde binnen dese stadt, mits doende den behoorlijcken eedt daertoe staende, Actum ultima Septembris 1597. »¹ Daarbij dient in aanmerking te worden genomen, dat er op het einde der XVIe eeuw, voor ons Magistraat getuigd werd, dat het Dekenschap van Sint Lucasgilde een ambt was, « daertoe egheene als mannen van eere gebruyct en mochten worden. »

Dat Adam van Noort in den schoot der Sint Lucasgilde nooit tegenkanting, ja, vijandschap ontmoette, zullen wij niet beweren, daar wij de bewijsstukken ontdekten, die ons van het tegendeel overtuigen. Echter werd hem niet als mensch, maar als kunstenaar en als beheerder van de Schilders-Kamer de oorlog aangedaan. Toen hij de teugels van het bestuur der schildersvereeniging in handen nam, stond er, sedert acht jaren, eene onbeschilderde altaartafel in de kapel van Sint Lucas. Denkende wel te doen, had hij die paneelen doen afhangen en ten zijnent voeren, om ze kosteloos te bemalen, ten aandenken van zijn dekenschap. Dat gaf aanleiding tot eene kunstenaarsbeleediging zonder weerga in de jaarboeken onzer Schilders-Kamer. Op 27 April 1600 werd Adam van Noort, niet enkel door de toen dienende Dekens Peter Bom en Willem de Vos, maar tevens door de « Oudermans en de gemeyne supposten van Sinte Lucasgilde » bij ons Magistraat aangeklaagd, als hebbende hun een altaarstuk opgedrongen, dat zij niet wilden. Zij beschuldigden hem namelijk hunne altaartafel te hebben bemaald, zonder daarvan eenig model aan den heer Koordeken der Onze-Lieve-Vrouwenkerk of aan hen te hebben getoond. Derhalve verzochten

¹ Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1597-99, fol. 38 v°.

zij, dat de Wethouders den gewezen Deken van Noort zouden dwingen, binnen de maand of uiterlijk binnen de zes weken, andere droge paneelen te leveren, om die bij de eerste gelegenheid te laten beschilderen en stoffeeren « soo ende gelijk sijlieden, met consente van den voorschreven heer Choordeken ende gemeyne resolutie van den Ouden ende Nyeuwen Eedt, mitsgaders de gemeyne gesellen derselve Gulde geraden sullen vinden, tot meeste eere, devotie ende chiraet van den voorschreven altaer ende cappelle. » De Stad benoemde den Schepene Jonker Jan van Stembor om de zaak te onderzoeken. Naar zijn verslag beval zij op 15 Mei, dat Adam van Noort aan den strengen eisch zijner kunstmakers moest voldoen, en dat ook zij gehouden waren de altaartafel binnen het jaar te doen beschilderen, volgens goedvinden der Kapittelheeren en leden van Sint Lucasgilde.¹ Toen de Antwerpsche kunstenaars moesten beslissen, wie hun altaarstuk zou malen, viel de keus op Marten de Vos, welke zich van de vereerende taak kweet ten jare 1602.²

Wat of de oorzaak van dit beleedigend verwerpen der tafereelen van van Noort mag geweest zijn, blijkt niet. Was het gewrocht mislukt; was het onderwerp slecht gekozen, of viel 's meesters nieuwe trant van schilderen niet in den smaak van afgunstige mededingers? Ziedaar alle belangrijke vragen, die, jammer genoeg, nooit zullen opgelost kunnen worden. Zooals wij zagen, was de heer Koordeken nog al betrokken in de weigering van het altaarstuk. Echter is het niet mogelijk te veronderstellen, dat van Noort hier eene willekeurige tegenwerking onderging, omdat hij niet in de gunst der

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1600-01, fol. 10.*

² Zie bladzijde 255.

geestelijkheid stond. Evenals zijn vader, schilderde hij voor de hoofdkerk zelve. Zoowel in 1596, als in 1600, maalde hij voor haar « Mariënbeelden, » die, volgens het loon, echter maar weinig beduidend moeten geweest zijn.

De vijandelijkheden duurden voort tusschen Meester van Noort en de Schilders-Kamer. Op 14 Februari 1602 dienden de Dekens David Remeus en Jan Breughel, met de Oudermans van Sint Lucas, eene nieuwe klacht in tegen hun gewezen Opperhoofd Adam van Noort. Ditmaal betichtten zij hem van nalatigheid, ja, plichtverzuim. Sedert September 1599 was hij afgetreden, en nog had hij niet afgerekend, ofschoon men dit gewoon was te doen op Sint Andriesdag (30 November) na de aanstelling van den nieuwen Deken. Eerst had hij uitstel gevraagd en verkregen, omdat hij nog al de verschuldigde penningen niet had kunnen innen; maar, hetzij dit geschied was of niet, de Gilde moest toch het hare hebben. Daar Deken van Noort niet afrekende, zoo wilden het zijne opvolgers ook niet vóór hem doen. Derhalve eischte het Gildebestuur, dat het Magistraat den nalatige zou dwingen binnen de drie dagen zijne rekening in te leveren. De stedelijke regeering handelde andermaal uiterst gestreng tegen van Noort, daar zij nu zonder voorafgaandelijk onderzoek besliste, dat hij verplicht was binnen de drie dagen zijne zaken met de Schilders-Kamer te vereffenen.¹

Men heeft ook beweerd dat Adam van Noort een slemper, een doorbrenger was. Wij vonden integendeel dat hij een goed huisvader, een spaar- en werkzaam kunstenaar moet geweest zijn. Van doodarme wees, die hij was, werd hij een der

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1601-02, fol. 113 v°.*

meest begoede Antwerpsche burgers en de echtgenoot van een meisje van goeden huize. Reeds van vóór 12 November 1586 was hij in den echt getreden met Elisabeth Nuyts, die toen minderjarige weeze was van den koopman Jan Nuyts en van Katelijne de Moy. In September 1582 had Elisabeth haren vader verloren. Tijdens hare kennismaking met Adam van Noort, woonde zij bij hare oudere broeders, Laureis en Jan Nuyts, welke op de Grootte Markt, in het huis « de Vier Heemskinderen, » den zijdenlakenhandel huns vaders voortzetterden. Laureis Nuyts was de man geworden van Esther van Noort, en door de echtverbintenis haars broeders Adam van Noort met Elisabeth Nuyts, ontstond er dus kruishuwelijk. Die vereeniging van het laatste paar werd gezegend met zes kinderen; Jan, Catharina, Anna, Elisabeth, Adam en Marten. ¹ Vader van Noort liet deze kinderen een goed onderwijs genieten; want zelfs de fraaie handteekens zijner dochters getuigen, dat zij veel met de pen omgingen. Zijnen beiden oudsten zonen leerde hij het schilderen. Van den jongsten maakte hij eenen koopman. Van Noorts gade had hem, behalve verscheidene renten, den 12ⁿ Augustus 1589, ook nog twee huizen, « den Engel » en « het Schaap » in de Hofstraat, ten huwelijk gebracht. ² Wel verre van als een doorbrenner deze eigendommen tot geld te maken en te verteren, onthief hij ze nog van alle belastingen. Opvolgelijk werd hij ook nog eigenaar van acht

¹ Jan van Noort, gedoopt op 6 October 1587, ging in zijne jongelingsjaren in dienst van den Spaanschen Hertog de Visseda, en overleed in 1626 te Madrid, ten huize van den koopman Lambert de Vos, met wien Adam van Noort kunsthandel dreef. Catharina van Noort werd de gade van Jacob Jordaens. Anna en Elisabeth maakten op 1 September 1640 hun testament als oude jonge-dochters. Adam stierf jong. Zijn broeder Marten van Noort, ook in onze hoofdkerk gedoopt op 11 Maart 1601, trad in den Zomer van 1637 te Zevenbergen in den echt met Catharina Coesaert.

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1589, sub Kieffelt & Boghe, vol. II, fol. 85.*

andere huizen, die hij insgelijks heel zijn leven rentvrij hield. ¹ Den 5ⁿ Maart 1598 kocht hij, in de Everdijstraat, ter plaatse waar nu de Vleeschhal is, twee huizen met poort, hof en achterhuis. ² In de voorhuizen vestigde hij zich met zijne gansche familie; de achterhuizen gebruikte hij tot werkplaatsen. Slechts deze panden liet hij zich op 2 November 1622 afkopen door den Provinciaal der Augustijnen. ³

Daar er ook getwist is, of Adam van Noort al dan niet tot den hervormden godsdienst behoorde, zoo willen wij des-aangaande insgelijks den uitslag onzer nasporingen doen kennen. In zijne jongelingsjaren kan onze meester wel protestant zijn geweest, daar zijne zuster Suzanna die gezindheid ook was toegedaan. Wanneer zij, op 13 Augustus 1589, binnen onze hoofdkerk in den echt treedt, wordt er in haren trouwakt aangeteekend, dat zij tot den katholieken godsdienst terugkeert. Ook van Noorts gade moet in hare jeugd tot de hervormde leer behoord hebben. In 1581 ging haar vader eene wedding aan op « de liberteyt van religie binnen de Nederlanden, » en ten zelfden jare gaf hij zijne dochter Elisabeth als kersmisgeschenk « eenen bijbel ende testament. » Doch toen zij met onzen schilder huwde, werden er binnen Antwerpen geene andere dan Roomsch-katholieken meer geduld. Al hunne kinderen werden ook in onze hoofdkerk gedoopt. Adam van Noort week van dan af niet meer uit den schoot der oude moederkerk, waarin hij ook stierf. Op 31 Augustus 1640 kwam hij, als negen en zeventig-jarige weduenaar, voor den notaris

¹ P. GÉNARD: *De Nalatenschap van Adam van Noort, open brief aan den heer Advocaat Th. van Lerijs* (in *De Vlaamsche School*) Antwerpen, 1869, blz. 50.

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1598, sub Moy & Neesen, vol. II, fol. 29.*

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1622, vol. II, fol. 30.*

Hendrik van Cantelbeck, om zijn testament te doen opstellen. Daarin maakt hij 3 gulden aan de kerk der parochie, waaronder hij aflijvig zal worden. Tevens bestemt hij « zijnen dooden lichame der gewijder aerden ende christelijckere begraeffnisse. » Voor den schamelen huisarme laat hij 24 gulden in handen der Aalmoezeniers. Aan zijne dochters Anna en Elisabeth, die nog ongehuwd zijn en met hem wonen, maakt hij elk 1200 gulden vooruit. Hij wil ook niet dat hun, bij het verdeelen zijner nalatenschap tusschen al zijne kinderen, ooit iets zal worden afgetrokken voor de mondkosten, die zij tot zijn afsterven bij hem genieten. ¹ Ofschoon Adam van Noort bij het opstellen van zijnen uitersten wil nog te been en « gesont van herte » was, toch naderde hem de dood met rasse schreden. Het juiste tijdstip van zijn afsterven is niet meer te ontdekken ; doch volgens de Rekening der Sint Lucasgilde overleed hij toch korts na September 1641.

Rubens moet zich onder alle opzichten goed hebben bevonden bij dezen leermeester, vermits hij niet min dan vier jaren in zijn werkhuis doorbracht. Met de twee leerjaren, welke hij sleet bij Tobias van Haecht, had hij nu reeds zes jaren studie. Dat was juist het dubbel van den gewonen tijd, dien onze toenmalige schilders besteedden, om zich tot meester te ontwikkelen. Niemand zal durven veronderstellen, dat Peter Pauwel met minder kunstaanleg was bedeed dan zijne vakgenooten ; en toch besloot hij nog tot het nemen van eenen derden meester. De kunstenaar, aan wien Rubens zijne verdere opleiding wilde toevertrouwen, was Otto ² van Veen,

¹ *Protocollen van den notaris Hendrik van Cantelbeck, de Jonge, 1640.*

² In de oorkonden der Antwerpsche archieven wordt de voornaam van Rubens'

die, om zijne schitterende opvoeding, zijne geleerdheid en den titel, dien hij voerde, bijzonder in aanzien stond. Zelfs waren er lieden uit de hooge wereld, die hem den prins der schilders noemden.

Otto van Veen was van adellijken bloede. Hij stamde af van eenen bastaard van Hertog Jan III van Brabant. Zijn vader was Cornelis van Veen, ten jare 1565 Burgemeester, en in 1570 en 1571 Weesmeester van Leiden. In die stad werd ook Otto geboren, ten jare 1558. Hij deed er zijne Latijnsche studiën tot zijn veertiende jaar, wanneer hij er zich ook begon te oefenen in de schilderkunst, onder de leiding van Izaäk Klaassen Swanenburg.

Toen de Watergeuzen ten jare 1572 in Noord-Nederland den vaderlandschen bodem aan de Spaansche soudeniërs begonnen te ontweldigen, hield Otto's vader het nog immer met de partijgangers van Koning Philips II. Wij ontdekten eene oorkonde, waarin Cornelis van Veen zelf verklaart, hoe hij van zijne geboorteplaats naar onze stad vluchtte. Van de eerste ure dat Leiden door Oranjes volk werd overmeesterd, was hij voornemens met zijne familie naar Amsterdam of Utrecht te vluchten, « verre van de quaden ende rebellen. » Zulks werd hem echter belet, zoowel door zijne bestendige ongesteldheid, als door de geuzenwacht, welke Leidens poorten trouw bewaakte. Op 20 October 1572 deed zich nochtans eene gunstige gelegenheid voor, om uit de stad te ontkomen. « Alle die soldaten van den rebellen ende vijanden, » zegt hij, lagen dien dag voor de steden Schoonhoven en

derden leermeester nooit « Otto » geschreven. Wij vinden slechts : « Octavio, Octavi, Octavius, Octave en Octaviaen. Van Veen teekende toch eenige zijner werken « Otto » en « Ottho. » Vermits de kunstenaar thans nog alleen onder deze laatste voornamen gekend is, zoo hebben wij hem ook maar Otto geheeten, alhoewel Octaaf ons juister schijnt.

Goes, en hij vluchtte in allerijl met vrouw en kinderen uit de stad, die hij eens als Burgemeester bestuurde. Op 24 derzelfde maand kwam hij te Antwerpen aan. Zes dagen later verscheen hij voor ons Magistraat, vergezeld van twee kooplieden, die met hem, zoo te Leiden als te Antwerpen, verkeerd, gegeten, gedronken en gehandeld hadden. Zij getuigden, dat hij een goed befaamd man was en geenszins besmet met ketterij. ¹ Hij noemde zich « Meester Cornelis van Veen, Janssone wijlen, borger binnen der stadt van Leyden in Hollant. » Zijn verlangen was met zijn gezin binnen Antwerpen te mogen gevestigd blijven, waarvoor onze Wethouderen hem de toelating vergunden. Die hardnekkige Watergeuzen werden echter zoo stoutmoedig, dat zij op 13 Januari 1573 vóór onze stad zelve zeven schepen dorsten kapen. Toen waande de gewezen Burgemeester van Leiden zich ook niet langer meer veilig achter Antwerpens wallen. Den 7ⁿ Februari daarna kwam hij andermaal vóór ons Magistraat, om een vrijgeleide en getuig-schrift te bekomen, dat hij voor de rebellen uit Leiden was gevlucht, en zich sedert 24 October « stadelicken binnen deser stadt heeft gehouden, hem in alles dragende als een getrouwe ondersaet van Zijne Majesteyt. » In dit stuk deed hij tevens aanteekenen, dat hij van meening was naar Aken te reizen en « hem aldaer int badt te begheven, omme te besoecken oft hij, deur die gratie van Godt den Heere, aldaer eenige bate in sijne indispositie van den huepe soude connen gecrijgen. » ²

Otto van Veen, die dus op zijn veertiende jaar gedurende

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1572, sub Asseliers & Martini, vol. I, fol. 531.*

² *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1572, sub Asseliers & Martini, vol. I, fol. 499 v°.*

vier maanden in onze stad woonde, vertrok met zijnen vader naar Aken en van daar naar Luik, waar hij zijne kunststudiën voortzette, bij den schilder-dichter Dominicus Lampsonius. Drie jaren later trok de jonge van Veen over de Alpen. Te Rome bleef hij vijf jaren leerling van Federigo Zuccherò. Daarna keerde hij naar Luik terug, om er page te worden van den Aartsbisschop Ernst van Beieren. Vervolgens maakte hij deel van een gezantschap bij den Duitschen Keizer Rudolf II, en in 1584 bezocht hij zijne geboortestad. Toen het volgende jaar de zuidelijke Nederlanden weer onder het Spaansche juk vervielen, werd hij de Hofschilder van onzen Landvoogd Alexander Farneze.

Otto van Veen was een man, die weinig van het karakter had der Nederlanders. In plaats van met en voor zijn volk te leven, hield hij zich daar zooveel mogelijk van gescheiden, om in hogere kringen te verkeerén. Hij was een degelijk geleerde, doch verloochende zijne taal, om de Latijnsche letteren te beoefenen, en zelfs verbasterde hij zijnen Nederlandschen naam in Otto Vænius. Zoomin als zijne ouders, was hij een vaderlander. Als vleier onzer beheerschers, vond hij tusschen al onze kunstenaars zijne weerga niet. Zoo schilderde hij Alexander Farneze door de Deugd naar den Tempel der Glorie geleid. Dit groot allegorisch portret van onzen overwinnaar, werd in plaat verspreid door des schilders broeder, Gijsbrecht van Veen.¹ Parma was daarop afgebeeld in volle wapenrusting, met den Herculesknods en Minerva's onverwinbaar schild, en verpletterend den Neder-

¹ Een afdruk dezer plaat berust in de gravuurverzameling der stad Antwerpen in het Museum Plantijn.

landschen opstandeling. Wanneer Parma den 3ⁿ December 1592 het tijdelijke met het eeuwige verwisseld had, kwam Otto van Veen naar de Scheldestad, om aldaar als schilder een bestaan te vinden. Ten jare 1593 werd hij vrijmeester onzer Sint Lucasgilde. Op 29 November van dit jaar kocht hij in de « Bargie- » of « Vuilestraat, » welke nu zijnen naam heeft gekregen, een huis, dat hij eerst « den Prince, ' » en later « het Koningshoofd » heette, en dat thans geteekend is met nummer 27. Onze adellijke schilder moet toen nog niet goed bij kas zijn geweest, aangezien hij, om dit huis te kunnen koopen, eene leening deed van 1,000 gulden, die hij nochtans, den 7ⁿ Mei daarna, kon aftellen met den bruidschat zijner edele gemalinne Maria Loets. ²

Zoodra van Veen zich binnen Antwerpen had neergeslagen, knoopte hij betrekkingen aan met onze Latijnisten en onze geestelijke en wereldlijke overheden. Aldus wist hij zich

¹ Onveranderlijk is er gezegd, dat van Veen dit huis eerst twaalf jaren later in zijn bezit kreeg. Men bedroog zich. Den 23ⁿ Juli 1605 kocht hij, in dezelfde straat, een tweede huis, zuidwaarts naast het eerste gelegen en dragende thans nummer 29. Zie: *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1593, sub Moy & Neesen, vol. II, fol. 261^v—262^v, en 1605, sub Kieffelt & Boghe, vol. II, fol. 81.*

² De meeste schrijvers noemen als vrouw van Otto van Veen, Anna Loots. Zij heette nochtans Maria Loets, zooals zij ook immer haar handteeken stelt. Zij schonk onzen meester twee jongens en zes meisjes, die allen in onze Sint Jacobskerk werden gedoopt, tusschen de jaren 1594 tot 1611. Zijne dochter Geertruide, geboren op 4 Juni 1602 en den 30 Juni 1643 te Antwerpen overleden als vrouw van Lodewijk Malo, was eene verdienstelijke schilderes. Zij maalde een fraai portret van haren vader. Het prijkt thans in het museum van Brussel en werd ten jare 1649 in gravuur gebracht door Gillis Ruchol. Drie der kinderen van Otto van Veen stierven jong. Zijne vrouw integendeel moet bij de honderd jaar zijn geworden. Wij vinden te Antwerpen haar spoor tot op 21 September 1662. Zij overleed te Brussel. Hare nagelatene goederen werden aldaar, op 19 Augustus 1666, verdeeld tusschen hare kinderen: Ernest van Veen, licentiaat in de rechten en advocaat van den Raad van Brabant; Maria van Veen, weduwe van den Antwepschen notaris Leonard van Halle; Agatha van Veen, vrouw van Don Juan Sanches de Zallezar, Sergeant-Majoor en Kapitein op het kasteel van Namen; Catharina van Veen, geestelijke dochter te Leuven, en de drie kinderen van wijlen Geertruide van Veen en den Antwepschen koopman Lodewijk Malo.

spoedig eene faam te maken, en reeds in 1594 mocht hij aan Sint Andrieskerk een groot altaarstuk: de Martelie van Sint Andreas, leveren. De Meerschen, het voornaamste der Antwerpsche Ambachten, bestelden hem een tafereel voor hunnen altaar in de hoofdkerk. Op hunne Kamer, in het huis « den Arend » op de groote Markt, bewaarden zij ook: « een model oft patroon van de schilderije van den altaer van de Meerschen in Onze-Lieve-Vrouwenkercke, gemaect bij Octavi van Veen. » Voor dezelfde Kamer vervaardigde hij ook de schilderijen: Zacheus in den Vijgenboom, de Liefdadigheid van Sint Nicolaus, Sint Nicolaus zijne Geloovigen van den Hongersnood reddende, en de Roeping van Sint Mattheus, die zich thans in ons museum bevinden (479 tot 482).

De Antwerpsche regeering beschouwde Otto van Veen ook spoedig als haren ambtelijken schilder. Onze nieuwe Landvoogd, de Kardinaal-Aartshertog Albert, bevond zich op 16 Juli 1596 te Sint Nicolaas, waar onze Burgemeester, twee Schepenen en de Stadspensionaris werden naar toe gezonden, om Zijne Hoogheid geluk te wenschen met zijne overwinning op Frankrijk. Ook Otto van Veen werd tot den Landvoogd gestuurd, om hem naar het leven te konterfeiten; en dit portret hing in onze Staten-Kamer, toen Albert, op 24 Augustus 1596, Antwerpen met een bezoek vereerde. ¹ Den 3ⁿ November van het volgende jaar, telde ons Magistraat aan Otto van Veen ook 650 gulden, « ter saecken van het projec-

¹ Zie hier het Collegiaal besluit, dat onzen schilder voor zijn werk deed loonen: « Geordonneert den Tresoriers ende Rentmeestere, vuyt te reycken ende te betaelen aen Octaviaen Veen de somme van XXXVIII guldens eens, voor het originael contrefeytsel van Sijne Hoocheyt. Actum III^a Septembris 1596. »

teren van den patroon van de tapisserie¹ ende stellen van sekere troniën nae het leven, daer mede Zijne Hoocheyt van der stadts wegen sal worden beschoncken, » en den 21ⁿ Juni 1602 betaalde de Stad hem nog 300 gulden, « voor het taeffereel van Onse Lieve Vrouwe Hemelvaert, staende alhier in Collegio. »² Op 30 September 1602 verhief onze stedelijke regeering Otto van Veen ook tot Deken van Sint Lucasgilde, voor wier altaartafereel hij eene vleugeldeur schilderde, Sint Paulus voor den Landvoogd Felix te Caesarea, welke thans nog in ons museum is uitgestald (484).

Den 8ⁿ December 1599 deed « Zijne Hoocheyt den Eertshertoch Albertus met de Doorluchtichste Infante van Spaengnien, Onse Genadigste Vrouwe Isabella, » te Antwerpen zijne feestelijke intrede. Ons Magistraat, ja, vele ingezetenen der kwijnende Scheldestad verhoopten, dat er bij deze plechtigheid eindelijk gelegenheid zou worden gevonden, om hunnen bitteren nood te klagen, en aldus redding of verbetering van toestand te bekomen. « Van de Infante, dye noyt alhier en was geweest, verwachtte men de weldaeden, hulpe ende assistentie, die goede ondersaeten van henne Princen moeten verwachten, om het landt ende de stadt wederom te sien in hennen ouden fleur, prosperiteyt ende eenicheyt. » Daarom moest er kost wat kost geld geslagen worden, en werd de Stad in nog grootere schulden gestoken. Om het vorstelijk paar met den noodigen luister te ontvangen, werden al onze heeren en stadtsbeambten in gekleurd fluweel, satijn, damast of armozijn uitgedoscht, terwijl de straten prachtig werden versierd met

¹ Deze tapijten werden geweven en geleverd door Marten Reynbouts voor de somme van 4,000 gulden.

² *Collegiaal Aktenboek der Antwerpsche Tresorij, 1600-10.*

stellagiën, tooneelen, praalbogen en speelwagens, waarop onze schoonste meisjes, van veertien tot zeventien jaar, werden te pronk gesteld. Albert en Isabella ontvingen al die hulde, en daarbij nog kostelijke giften en geschenken, met welgevallen. Zij waren kwistig in zoete woorden en schoone beloften. Zij lieten ons Magistraat en onze burgerij alle hoop koesteren ; doch het was eene ijdele hoop. Handel en nijverheid bleven gestremd, en zoo verviel de Scheldestad nog immer dieper in ellende.

Otto van Veen, die tot al de versieringen voor de ontvangst der Aartshertogen had mogen bijdragen, vond daarbij de meeste baat. Hunne Hoogheden waren dusdanig over den edelman-kunstenaar tevreden, dat zij hem tot hunnen schilder verhieven en later ook tot Wardijn hunner munten, met welke ambten hij vereerd bleef, tot hij op 6 Mei 1629 te Brussel overleed.

Geen wonder dus, dat ook de jonge Rubens dien algemeen gevierden en vereerden kunstenaar tot Meester verkoos. Echter, al was van Veen van adel, al mocht hij eene groote beschaving en geleerdheid bezitten en door al onze Landvoogden geacht en gehuldigd zijn, toch was hij de schilder niet, wiens lessen Rubens de hoogte hielpen bereiken, waarop hij eens schitterde. Als kolorist was Meester Otto zonder uitstekende hoedanigheden. Hij wilde of kon geen gebruik maken van het echt Vlaamsch palet, met zijne volle, krachtige en prachtige tonen, die Rubens alleen liefhad. Met het licht en de schaduw ging hij wat behendiger om. Hij was verstandig genoeg om een der eersten het zoogenaamd doorschijnend donker toe te passen. Echter wist hij dit nog niet gansch natuurlijk aan te brengen. Hij hield al te veel aan den beval-

ligen vorm, aan de gekunstelde fraaie houding zijner keurig geteekende figuren, om in vrijheid met kleurversmelting te kunnen tooveren. Van Veen was een vruchtbaar schilder. In het museum, in de kerken en kapellen onzer stad bestaat er nog eene reeks van vijf en twintig zijner tafereelen. Overloop al die gewrochten, vóór niet één zult gij zeggen : ziedaar Rubens' meester ; ziedaar hoedanigheden, welke men in de werken van den beroemden leerling terugvindt. Toen Rubens van Veen tot meester nam, moet het ongetwijfeld geweest zijn om den wille van den rang, dien hij bekleedde door zijne adellijke afkomst, zijne titels en zijne uitgebreide geleerdheid. In de geschiedenis, in het zinnebeeld, in de fabel- en godenleer was meester Otto recht beslagen. Daarin kan hij Rubens inderdaad veel hebben onderwezen. Wij hebben zelfs de beschrijving van een tafereel gevonden, dat aan de samenwerking, op mythologisch gebied, van Rubens en van Veen herinnert. Zij luidt : « Een stuck van Octavi ende Breugel, ende bij Rubens eerst geschildert, met buytenlijst, wesende den Berch Parnassus. »

De uitstekende leerling wilde nochtans maar een goed jaar in het werkhuis van zijnen laatsten meester doorbrengen. Toen reeds oordeelde hij zich een bekwaam kunstenaar ; want nog in 1598 werd « Peeter Rubbens, vrijmeester, scilder, » door den Opper-Deken Adam van Noort op den Liggere van Sint Lucasgilde ingeschreven. De een en twintig-jarige Peter Pauwel moet toen inderdaad genoegzaam gevormd zijn geweest, om den titel van « vrijmeester » te verwerven. Bij van Haecht oefende hij zich in het landschap ; van Noort ontwikkelde zijne gave van kleurenpracht en leerde hem de natuurlijke opvatting, benevens de stoute en breede schilde-

ring ; terwijl van Veen zijnen geest verrijkte met de meeste kennissen, welke den toenmaligen schilder onontbeerlijk schenen.

Tegen het algemeen gebruik aandruischende, besloot Rubens echter alsdan nog niet naar Italië te trekken. Was hij wijs genoeg om te beseffen, dat hij gevaar liep te verdolen en te verbasteren, indien hij zich te vroegtijdig en zonder een onwankelbaar zelfstandig kunstkarakter over de Alpen waagde? Bij eenen zoo buitengewoon vernuftigen geest mag men wel eene zoo wijze redeneering veronderstellen. In alle geval bleef hij in zijne geboortestad, waar hij zich aan het werk stelde. Gedurende de twee jaren, dat hij er nog arbeidde, moet hij met zijnen jeugdigen iever, zijne vlugheid van opvatten en zijn verbazend gemak van uitvoeren, talrijke werken hebben voortgebracht. Al die gewrochten moeten toen reeds prachtig zijn geweest en zijnen eigenaardigen stempel hebben gedragen, vermits men ze thans niet meer weet te onderscheiden uit de tafereelen, door hem op rijperen leeftijd vervaardigd.

Met het schoone weer der Lente van het jaar 1600 besloot Rubens toch ook tot het ondernemen der gevaarvolle kunstreis in Italië. Den 8ⁿ Mei 1600 leverde het Magistraat van Antwerpen hem een vrijgeleide, met de getuigenis dat er goddank binnen onze wallen geene pest heerschte en men Peter Rubens, zoon van den gewezen Schepene Jan Rubens, alom gerust ontvangen mocht. Des anderen morgens omhelsde hij zijne grijze moeder, die met beklemd hart en vochtige oogen haren flinken en talentvollen jongen in fieren draf zag henenrijden.

XVIII

RUBENS IN ITALIË ¹

Rubens reisde van Antwerpen rechtstreeks naar Venetië. De keuze dier bakermat der heftigste koloristen van het Zuiden, der handelplaats en zeehaven, welke met zijne geboortestad zoo veel overeenkomst had, bewees, dat hij voor zijnen kunsttocht over de Alpen berekend was, en nog behendig de klippen vermeed, waarop de Vlaamsche natuur van zoo menigen zijner landgenooten had schipbreuk geleden.

Zijn inzicht was, aldaar de schitterendste oude Meesters, maar bovenal den natuurlijk grootschen en kleurrijken Tiziano Vecellio (1477-1576) te bestudeeren. Rubens trad in het werkhuis van geenen enkelen der toen gevierde Italiaansche schil-

¹ ARMAND BASCHET : *Pierre-Paul Rubens, peintre de Vincent Ier de Gonzague, Duc de Mantoue (1600-1608) son séjour en Italie et son premier voyage en Espagne, d'après ses lettres et autres documents tous inédits.* (In de : *Gazette des Beaux-Arts, Paris, 1866-68, tom. XX, p. 401-452; tom. XXII, p. 305-320; tom. XXIV, p. 326-339 et 479-495*).

ders. Hunne heerlijkste gewrochten wilde hij bewonderen en ontleden, maar geenszins slaafsch leeren nabootsen, of den rechtstreekschen invloed van welken Meester ook op zijne kunstenaarsziel laten drukken. Hij was meester en wilde geen leerling meer worden, maar vrij en onafhankelijk blijven, om naar eigen keus en goeddunken de oorstoffen en de kennissen te vergaren, die hij noodig dacht tot het stichten zijner Schilderschool. Ongelukkiglijk kwam een onverwacht toeval de uitvoering dier plannen verijdelen, toen hij zich nauwelijks in Venetië had neergezet.

Reeds den 13ⁿ Juli 1600 was Vincenzo I di Gonzaga, Hertog van Mantua, te Venetië aangekomen, met eenen ganschen stoet van edellieden, hovelingen en trawanten. Er werden dezen hooggeboren heer schitterende feesten aangeboden. Vincenzo was een machtige en invloedrijke Prins, met wien het eenieder goed was wel te staan. Onze Rubens bewonderde hem te meer, omdat hij den Hertog luidop hoorde prijzen, als eenen hartstochtelijken kunstminnaar, die er in geslaagd was, met veel moeite en tegen verbazend groote schatten, de prachtigste kunstverzameling der gansche wereld te vormen. Bij louter toeval kwam een der hertogelijke hovelingen in betrekking met onzen jeugdigen Vlaamschen schilder, die op zulke schitterende en eigenaardige manier schetsen nam van de puikstukken der beroemdste Venetiaansche Meesters. Zoo kwam het den Hertog ter oore, hoe in zijne nabijheid de talentvolle en behendige Vlaming werkzaam was. Hij deed Rubens ontbieden en stelde hem voor, zich aan hem als schilder te verbinden, tegen eene jaarwedde van 400 dukaten. De eer scheen grooter dan het loon. Daarom loeg het voorstel den Antwerpenaar toe. Bovendien, het opende hem ineens

den toegang tot de meesterstukken van al de beroemdste schilders, welke de Hertog in zijne kunstgalerij verzameld had. Ook hij zou werken mogen scheppen, welke in dien vermaardsten der Europese kunsttempels zouden worden te pronk gesteld. Zijne levendige verbeelding spiegelde hem de schitterendste vooruitzichten voor. Geen wonder dus, dat hij het zoo verleidend aanbod aanvaardde. Tot zijn innig leedwezen ondervond de argelooze Rubens al spoedig, dat hij zich onvoorzichtig bedrogen en verkocht had, voor niet anders dan een gering jaargeld, dat hem nog niet altijd regelmatig zou worden uitgekeerd. Wanneer hij met zijnen hertogelijken meester te Mantua aankwam, was het hem niet eens meer toegelaten zijn talent nog naar eigen goeddenken te ontwikkelen. Vincenzo gebruikte Rubens slechts als kopist. In het paleis des Hertogen werd hij doorgaans « *il Fiammingo* » (de Vlaming), dikwijls ook *Pietro Paolo*, en enkele malen *Rubenio* geheeten. Hij trof daar eenen stad- en kunstgenoot, wellicht eenen vriend aan, in Frans Pourbus II, die ook onlangs door den Hertog was aangeworven. Pourbus was ook uitsluitelijk gelast met het malen der portretten van bevallige vrouwen, waarvoor Vincenzo een bijzonder zwak had.

Op 18 Juli 1601 werd Rubens naar Rome gezonden, om daar kopijen te maken van aangeduide tafereelen, welke zijn doorluchtige heer de gelegenheid niet had tegen goud aan te koopen. Voor een dergelijk werk onzen schilder te hebben aangeworven, was waarlijk eene dwaasheid. Rubens' Vlaamsch kunstvermogen, zijne scheppingskracht, zijne zelfstandige kleur, zijne oorspronkelijke wijze van toetsen, was reeds zoo onbedwingbaar sterk, dat hij niet eens meer in staat was,

om eens anders werk getrouw na te bootsen. Zijne aldus gemaakte kopijen dragen den stempel van zijn eigen vernuft. Hij herkneedde den vorm tot den zijnen, deed alles bewegen naar eigen zin, speelde met licht en schaduw naar den lust van zijn smaakvol oog, en overgoot de gansche samenstelling met de warmte van zijn zonnig koloriet. En toch moest Rubens kopijen maken !

Terwijl onze jonge Meester deze hem onwaardige taak volvoerde, kwam er uit zijn eigen vaderland eene onverwachte aanmoediging voor zijn miskend talent. Eer Rubens Antwerpen had verlaten, moet zijne faam als uitstekend schilder reeds gevestigd zijn geweest ; want onze Landheer Albert bestelde hem nu te Rome eene altaartafel. Zij was bestemd voor de Sinte Helenakapel der Roomsche kerk van Sinte Kruis-in-Jerusalem, waarvan Albert, tijdens zijn Kardinaalschap, titularis was. Het middenstuk zou voorstellen : Sinte Helena het gevonden Kruis omhelzende ; de luiken : de Kroning met Doornen en Christus aan het Kruis. Ingevolge zijner verbintenis aan Vincenzo mocht Rubens nu geen ander werk verrichten dan dat, waarmee zijn hertogelijke meester hem belast had. Jan Richardot, de zaakgelastigde van onzen Aartshertog te Rome, ging daarom, in het begin van Januari 1602, bij den vertegenwoordiger van Mantua oorlof vragen, om Rubens een werk van eigen vinding te laten leveren. Nauwelijks echter was het middenstuk der altaartafel voltooid, of Vincenzo ontbood Rubens naar Mantua. Dit bevel was onzen schilder uiterst onwelkom. Hij ging er over klagen bij den vertegenwoordiger van zijn land. Richardot spande oogenblikkelijk pogingen in, om Rubens' verblijf binnen Rome te doen verlengen. Hij schreef name-

lijk, op 26 Januari 1602, aan Vincenzo, dat hij « den jongen schilder Peter Pauwel, Vlaming van geboorte en als een kloek man in zijne kunst befaamd, » had gaan opzoeken en namens den Aartshertog Albert met de altaartafel had belast. Het groot middenstuk was reeds voltrokken en hij smeekte den heer van Mantua, zijnen dienaar nu nog binnen Rome te laten, tot ook de luiken geschilderd zouden wezen. Een zoo geringe tijd, als daartoe noodig was, zou gewis niet hinderen aan de groote en prachtige werken, welke Zijne Hoogheid te Mantua had ondernomen. Het zoo dringend verzochte oorlof werd toegestaan; doch Rubens moest zich niettemin haasten, vermits hij reeds vóór 20 April te Mantua was. Nauwelijks was onze schilder daar aangekomen, of zijn meester maakte hem bekend, dat hij gunsten van het Spaansche Hof te verwerven had, en daarom voornemens was kostbare geschenken derwaarts te doen dragen. Aan den Koning Philips III zou hij een prachtrijtuig, zeven schoone paarden, elf fijne stalen buksen en eene rotskristallen vaas met reukwerk zenden; aan den eersten Minister, den Hertog van Lerma, een aantal schilderijen, eene groote zilveren vaas met reukwerk en twee kleine gouden vazen; aan de Gravinne van Lemos, een kruis en twee rotskristallen flambeeuwen, en aan den Secretaris Pietro Franqueza twee rotskristallen vazen en een geheel damasten kamerbehangsel met gulden boorden. Rubens kreeg voor taak dien ganschen schat van Mantua naar Valladolid over te brengen. Het vervaardigen der schilderijen, welke hij den Spaanschen Minister zou aanbieden, werd echter niet hem, maar zekeren Romeinschen schilder Pietro Fachetti opgedragen. Nochtans waren het ook maar kopijen, welke men zoo mogelijk voor oorspronkelijke gewrochten zou doen door-

gaan. Op Kersmis 1602 kwamen de bestelde schilderijen van Rome te Mantua. Zij waren ten getalle van zestien, waaronder de Schepping der Wereld, de Zeven Planeten en een Sint Joannes naar Raphaël, eene Madona, gewrochten naar Tiziano, een Sint Jeronymus naar Quinten Matsijs en het Portret van den Heer van Mantua. Eer alles tot de overvoering bereid was, werd het Maart 1603. De rol, welke Rubens in Spanje had te vervullen, werd door den Hertog van Mantua zelve voorgeschreven in zijnen brief van 5 Maart 1603 aan zijnen gezant te Valladolid. De overvoering der geschenken was aan « den Vlaming Peter Pauwel, zijnen schilder, » toevertrouwd. Deze zou het geheim aanduiden, hoe de buksen konden afgeschoten worden. De geschenken moesten door den gezant aangeboden, doch in tegenwoordigheid van Peter Pauwel, die als de afgevaardigde met de prachtvoorwerpen moest worden voorgesteld. Daar Peter Pauwel bijzonder goed slaagde in het malen van portretten, zoo moest men hem al de voornaamste Spaansche dames laten konterfeiten. — Met dien brief in de tesch, vertrok Rubens, vergezeld van Poolsche stalknechten en lakeien, met de prachtpaarden en reïswagens vol geschenken. In plaats van rechtstreeks te Genua te gaan inschepen, ging hij langs Florentië, om de Spaansche Hofstad te bereiken. Dat was een misslag, die hem reeds tijdverlies en geld kostte. Over zijne reis, die tot 13 Mei duurde, schreef hij niet min dan tien lange Italiaansche brieven, een bewijs dat hij de pen nog al gewillig opnam. Het ongeluk scheen hem op den overtocht van Mantua tot Valladolid te vervolgen. Slecht geraden, sloeg hij met zijne karavaan nogmaals eenen verkeerden weg in. Zijn reisgeld schoot te kort voor al de onvoorziene uitgaven en de afpersin-

gen, waarvan hij het slachtoffer was. Eerst werd hij door het onstuimig weer verhinderd zijnen weg te vervoorderen ; dan weer vond hij geene gelegenheid om zijne vrachten in te schepen. Na zijnen onvoorspoedigen tocht over zee, moest hij te Alicante weer met zijnen sleep van vrachtwagens en paarden over land, door stortvlagen en stormachtige winden, die vijf en twintig volle dagen duurden. Geheel zijn reispak was bedorven, toen hij op 13 Mei te Valladolid aankwam. Het prachtrijtuig, de raspaarden, al de geschenken waren behouden overgebracht, behalve de schilderijen. De aanhoudende regen had ze derwijze geschonden, dat ze niet meer konden aangeboden worden. Onze kunstenaar was er het hart van in. Aan zijnen vertrouwelijken beschermheer, Annibale Chieppio, Secretaris des Hertogen van Mantua, klaagde hij de ramp en de gevolgen, welke zij na zich sleepte, in dezen belangrijken brief :

“ Het onrechtvaardig noodlot, afgunstig over mijne te groote voldoening, houdt, volgens zijne gewoonte, niet op mijne vreugde te bekoelen door eenige zijner eigenaardige slagen. Vindt het ditmaal niet het middel, om zelfs daar te schaden, waar geene menschelijke voorzorg het gevaar kan voorkomen, noch zelfs doen vermoeden ? Zoo ging het met de schilderijen, in tegenwoordigheid van den Hertog, onder mijn toezicht en met alle mogelijke zorg ingepakt. Te Alicante, op verzoek der tolbeambten getoond, bevonden zij zich nog in goeden staat. Heden ten huize van Signor Iberti ¹ uitgepakt, schijnen zij derwijze gehavend, dat ik wanhoop ze te kunnen herstellen. Ofschoon zij met metalen beschutsels en eene

¹ Annibale Iberti, afgezant van Mantua te Valladolid.

dubbele verlakte stof waren omkleed en in houten kassen geklonken, zijn de doeken toch verrot door de aanhoudende regens, welke gedurende vijf en twintig dagen nederstroomden, een ongelooflijk verschijnsel in Spanje. Door het indringen der vochtigheid zijn de kleuren zoo afgeblot, gezwollen en verdikt, dat zij op vele plaatsen onherstelbaar zijn, tenzij dat men er de verf met het mes afneme en ze opnieuw vernisse. Zoo groot is waarlijk de beschadiging. Ik overdrijf geenszins, om vervolgens voordeel te trekken uit de herstellingen, die ik niet zal nalaten te beproeven, daar het Zijne Doorluchtigheid behaagd heeft mij toezichter en overvoerder te maken van eens anders werken, waarin niet één penseelstreek van mijne manier ligt. Ik zeg dit niet uit wrok, maar met betrekking tot Signor Iberti, die wil, dat wij met der haast vele tafereelen maken met behulp van Spaansche schilders. Ik ben meer geneigd zijn verlangen te helpen uitvoeren, dan het goed te keuren, ingezien den geringen tijd welke ons overblijft, gevoegd bij de ongelooflijke onkunde en de slordigheid dier schilders; en, wat van groot aanbelang is, hunne schilderwijze is gansch verschillend van de mijne; God beware mij hun in iets te gelijken. In één woord, *pergi-mus pugnantia secum cornibus adversis componere*.¹ Dan, de zaak zal geenszins geheim worden gehouden. Die zelfde schilders zullen alles uitbrengen. Zij zullen, mijnen raad en mijne hulp versmadende, zich alles aanmatigen en het hun werk verklaren. Ik geloof zulks te meer, daar zij, vermoedende dat het den dienst des Hertogen van Lerma geldt, niet

¹ De Latijnsche volzin, welchen Rubens hier in zijnen Italiaanschen brief lascht, beteekent, vrij vertaald: « Wij gaan voort met dat te vereenigen, wat zich onderling hevig bestrijdt. »

zullen twijfelen, of het werk is bestemd voor eene openbare galerij. Te dien opzichte scheelt het mij al weinig, en volgaarne zou ik hun die eer laten ; maar ik besluit noodzakelijk, dat al dit werk, hier gemaald zijnde, zal erkend worden (zelfs ook door de frischheid der kleuren) en dat dit bedrog weinig zal worden gesmaakt. Ik heb ten andere voor grondbeginsel, mij niet te vermengen met wie het ook zij, hoe groot de man ook weze. Dan, ingeval het werk zoo goed is van den eene als van den andere, zou ik, wat mij betreft, mij ten onpas ontluisterd wanen door een gewrocht, zoo weinig beduidend en onwaardig van mijnen naam, die hier niet onbekend is. Eindelijk, indien de bestelling aan mij ware gedaan geweest, zooals ik verlangde, hadde ik met grooter eer voor Zijne Hoogheid en voor mij zelve, eene gansch andere voldoening kunnen geven aan den Hertog van Lerma, die geenszins onbevoegd is in de kunst, daar hij er behagen in schept, en de gewoonte heeft, in het Koninklijk paleis en het Escuriaal, dagelijks tal van merkwaardige tafereelen te zien, zoo van Tiziano als van Raphaël en anderen. Ik heb verbaasd gestaan over hunne waarde en hun aantal ; maar, wat de hedendaagsche betreft, is er niets beduidends. Ik beken oprecht, dat ik aan dit Hof geen ander inzicht heb, dan den voortdurenden dienst Zijner Doorluchtige Hoogheid, aan wien ik mij heb verkleefd van den eersten dag dat ik hem zag. Hij gebiede dus en beschikke over mij, in dit en alle andere gevallen, en hij zij verzekerd, dat ik mij onder alle opzichten volgens zijne onderrichtingen gedragen zal. Signor Iberti heeft op mij gelijke macht (doch in minder groote mate); want ik ben zeker, dat, zoo hij zich bij mijne zienswijze niet aansluit, zulks toch met goed inzicht is. Hij zal

gehoorzaamd worden. Ik schrijf aldus niet om hem te laken, maar om te toonen wat het mij kost, mij te doen kennen in werken, onwaardig van mij en mijnen Doorluchtigen beschermer, die, ik ben er van overtuigd, naar de goede verslagen van uwe Heerschap, al mijne ingevingen slechts ten goede duiden zal.

Van Valladolid, den 24ⁿ Mei jaar 1603.

Van uwe zeer Doorluchtige Heerschap
de zeer ootmoedige dienaar

Peter Pauwel Rubens.

In dezen brief doet de zes en twintig-jarige Rubens ons niet alleen de grootheid van zijn ongeval, maar ook zijn karakter en zijne kunstbegrippen kennen. Tevens leert ons zijn schrijven, dat hij het volle besef had zijner kunstenaarswaarde, en dat zijn roem zich reeds tot in het Hof van Spanje verbreidde, ofschoon hij sedert zijn vertrek uit Antwerpen slechts één gewrocht van eigen vinding had mogen vervaardigen. Zijne taal was hier wel beleefd en onderdanig, als van den kunstenaar, die zijne onafhankelijkheid verpandde, maar toch geenszins die van eenen slaafschen Hofdienaar. De vernederende en mislukte taak, welke hem was opgedragen, verontwaardigde hem. Hij kon het maar niet verkroppen, dat zijn hertogelijke meester hem niet één tafereel voor Spanjes Minister liet vervaardigen, en hem tot den overvoerder maakte der gewrochten van eenen anderen schilder. Nu men hem in der haast, met behulp van onkundige schilders, knoeiwerk wilde doen leveren, was hij er over gebelgd, aldus zijnen reeds gevierden naam in gevaar te moeten brengen. Zijn verzet

verijdelde ook dit plan. Gelukkig kwam er bericht, dat de Koning en zijn Minister nog twee maanden van de Hofstad zouden verwijderd blijven. In dien tusschentijd, zoo schreef de gezant aan den Hertog, zou « de Vlaming » (*il Fiammingo*) de beschadigde doeken kunnen herstellen. Bij nader onderzoek was het gebleken, dat de Sint Jeronymus van Quinten Matsijs en het portret van den Hertog van Mantua ongeschonden waren gebleven. Twee stukken, de Sint Joannes van Raphaël en de Madona, waren integendeel geheel vernield. In plaats daarvan werd het Rubens nu toch vergund met der haast eenen Democriet en eenen Heracliet te borstelen. De overige schilderijen wist hij zoo behendig te lappen en te hertoetsen, dat zij eenen echten schijn van oudheid verkregen. Onze kunstenaar had met dien ellendigen en hem onwaardigen arbeid juist gedaan, toen de Koning met zijn gevolg, in het begin van Juli, te Valladolid wederkeerde. Op den 17ⁿ dier maand zou Zijne Majesteit zich gewaardigen de Mantuaansche geschenken te ontvangen. De aanbieding van het prachtrijtuig aan Philips III mocht Rubens slechts zien; maar aan het afleveren der schilderijen aan den Minister mocht hij een werkelijk deel nemen. Wanneer deze plechtigheid was afgelopen, begon hij zijne taak van het konterfeiten der schoone dames voor de verzameling zijns meesters. De Hertog van Lerma waardeerde onzen Rubens beter. Hij liet hem zijn Ruitportret malen. Eer hij dit nog had voltrokken, wilde Vincenzo zijnen schilder reeds naar het Hof van Frankrijk doen trekken, om daar alweer de afbeeldsels der schoonste dames te konterfeiten. Die last verveelde onzen ernstigen kunstenaar terdege. In eenen brief aan Signor Chieppio verschoonde hij er zich van, op beleefde maar uitdrukkelijke

wijze. Hij verzocht dergelijk werk door anderen te laten verrichten, om ook aan het Fransche Hof niet gehouden te worden voor eenen eenvoudigen portretmaler van liefvallige juffertjes. Wat hij dringend verlangde, was, " dat de Hertog hem zou gebruiken, aan zijn Hof of elders, voor ondernemingen, welke meer strookten met zijn talent. " Het gevolg van dien eisch was, dat Rubens niet naar Frankrijk moest gaan, maar in de Lente van 1604 van Spanje naar Mantua terugkeerde. Hij moet zich toen nog verder bij zijnen meester beklaagd hebben geene werken van eigen vinding te mogen maken; want in 1605 bestelde de Hertog hem drie groote tafereelen voor de Heilige Drievuldigheidskerk van Mantua. Deze gewrochten waren een geschenk van Vincenzo aan de Paters Jezuïeten, ter vereering van het graf der Hertoginne zijne moeder. Het middenstuk stelt voor het Mysterie der Heilige Drievuldigheid, aangebeden door leden der herzogelijke familie van Mantua en andere personen, waartuschen Rubens zich zelve afbeeldde als soldaat der Gonzaga's. De zijstukken waren de Doop Christi door Joannes en de Gedaanteverandering des Heeren. ¹

¹ Toen op 3 Maart 1793 Mantua werd veroverd door de Franschen, gebruikten zij de Heilige Drievuldigheidskerk tot magazijn van paardenvoeder. Een Fransch commissaris deed Rubens' gewrochten afhangen, en het middenstuk werd in vele stukken gesneden, om des te gemakkelijker naar Parijs te worden gevoerd. Die kunstdiefstal werd ontdekt en belet; doch verscheidene stukken van het versneden tafereel gingen verloren. De schilder Pelizza herstelde Rubens' werk zoö goed mogelijk, en thans hangt het nog in de bibliotheek van Mantua. De Gedaanteverandering des Heeren bleef destijds in het voedermagazijn staan, werd er deelyk gehavend en ging later spoorloos verloren. De Doop Christi bleef er insgelijks en leed zoozeer door het stof en vocht van het hooi, dat het, als onherstelbaar geoordeeld, aan Milaneesche kunstschacheraars werd overgelaten. Eene eigenhandige teekening van Rubens naar dit laatste werk bevindt zich in het *Musée du Louvre*. Zij komt in verre na niet overeen met het groote tafereel door wijlen den kunstvriend Jozef de Bom aan het Antwerpsch museum geschonken. De echtheid van dit gewrocht wordt dus met reden betwijfeld. Enige jaren geleden werd ditzelfde stuk voor het museum van Brussel en daarna voor dat van Rijsel geweigerd, als niet oorspronkelijk of althans geheel overschilderd zijnde.

Het werd Rubens niet eens geoorloofd deze scheppingen te voltooien, zonder zijne vernederende taak van nabootser te moeten hernemen. In April 1605 ontving Vincenzo een verzoek van den Duitschen Keizer Rudolf II, om "den Vlaming" een aantal kopijen te laten malen naar de meesterstukken van Corregio, welke zich te Mantua bevonden, en aan dit hoog verlangen werd natuurlijk voldaan.

Op het einde van ditzelfde jaar werd het Rubens nu toch geoorloofd nogmaals naar Rome te gaan, om er ditmaal ook volgens eigen goeddunken te studeeren. Echter werd hem van dan af zijne jaarwedde niet meer regelmatig uitgekeerd. Daardoor was hij, ondanks zijne verbintenis aan Vincenzo, wel gedwongen naar werk voor eigene rekening uit te zien. Hij kreeg dan ook eene prachtige bestelling, een tafereel voor den hoogen altaar der kerk Santa Maria-in-Vallicella, toen een der beroemdste en meestbezochte tempels in Rome. Dit gewrocht was ter nauwernood ontworpen, of Vincenzo ontbood andermaal zijnen schilder naar Mantua. Zulk bevel sprong Rubens weer geweldig tegen het hoofd. Aan zijnen vertrouweliijken beschermer Chieppio schreef hij op 2 December 1606 : " Ik bevind mij in groote verlegenheid door de plotselinge beslissing Zijner Hoogheid, van mij binnen een zoo kort tijdsbestek naar Mantua terug te roepen. Het zal mij onmogelijk wezen zoo spoedig Rome te verlaten, uit hoofde van eenige werken. Na geheel mijnen Zomer te hebben besteed aan de studiën der kunst, welke ik beoefen, ben ik genoodzaakt geweest deze werken aan te nemen (en ik zeg het uwe Heerschap om hem de waarheid te bekennen) om de eenvoudige reden der noodwendigheid, waarin ik mij bevond, daar ik, met de 140 kronen, welke ik al den tijd mijner

afwezigheid uit Mantua heb ontvangen, te Rome niet, gedurende een geheel jaar, behoorlijk kon voorzien in de behoeften van mijn huis en twee dienstboden. De algemeene aandacht, zegt hij, was gevestigd op zijn begonnen werk, waarvan de voornaamste schilders van Rome hem de bestelling benijdden. Het zou hem niet enkel groot nadeel, maar zelfs oneer aandoen, indien hij zijne verbintenis niet nakwam. Nog drie maanden waren er noodig om zijn werk te voltooien. Moest het zijn, dan zouden vele groote heeren en voornamelijk de Kardinaal-Minister Scipione Borghese, hunne voorspraak verleenen, om hem het betrachte oorlof te doen bekomen. Zoo nochtans de dienst van den Hertog geen den minsten uitstel duldde, dan zou hij zich aanstonds naar Mantua spoeden. Als loon daarvoor, zou hij Zijne Hoogheid smeeken zijn woord als Vorst te verpanden, dat hij hem in de Lente voor drie maanden zou laten terugkeeren, om te voldoen aan de heeren, welke hem het prachtige werk hadden opgedragen. Het zoo dringend geëischt verlof werd toegestaan; doch daarna lokte Vincenzo zijnen schilder tot zich, met het verleidend bericht, dat hij hem moest vergezellen op eene reis in de Nederlanden. Toen Rubens te Mantua aankwam, vernam hij, gewis tot zijn spijt, dat hij zijnen meester niet naar het vaderland, maar slechts naar Genua moest volgen. Terwijl Rubens gedurende de maanden Juli en Augustus van het jaar 1607, in die schoone stad verbleef, maakte hij schetsen van hare paleizen, welke hij later, gegraveerd door Nicolaas Rijckemans, in honderd negen en dertig platen liet verschijnen onder den titel : *Pallazzi di Genova, raccolti e disegnati da P. P. Rubens, Anversa, 1622.*

Wanneer Vincenzo van Genua in Mantua was wederge-

keerd, veranderde zijne liefhebberij voor de beeldende kunst in hartstocht voor de muziek. Om daarvan al het genot te smaken, strooide hij zijne schatten weer met recht vorstelijke mildheid uit. De meest befaamde toondichters, muzikanten en zangers werden voor hem aangeworven. Zelfs ontfutselde hij eene beroemde zangeres aan den Kardinaal Montalto. Ten gevolge dier verandering van kunstsmaak bij den Hertog van Mantua, werd de betrekking van onzen schilder tegenover zijnen meester stellig niet verbeterd. Terwijl Philips Rubens te Rome zijne doctórale studiën voltrok, was hij getuige geweest van de weinig aanmoedigende behandeling, welke zijn talentvolle broeder van wege zijnen hertogelijken meester moest ondergaan. Nauwelijks was Philips Rubens te Antwerpen wedergekeerd, of er werden pogingen aangewend, om Peter Pauwel van zijne verbintenis tegenover den Hertog van Mantua te doen ontslaan. Rubens' moeder, die in het genadevragen stellig niet aan haar proefstuk was, kan ook wel bij onzen Landheer voor de verlossing van haren zoon hebben gaan smeeken; want onze Vorst Albert schreef dit beteekenisvolle briefje aan den Hertog van Mantua :

“ Doorluchtige Prins,

„ Peter Pauwel Rubens, schilder, geboren in onze Staten, is, volgens men mij bericht, opgehouden in den dienst Uwer Doorluchtigheid, welke hem gebruikt tot zekere werken van zijn beroep. Daar het noodig is dat hij naar hier terugkeere, vermits, in zijne afwezigheid, zijne zaken door derde personen niet zoo goed zouden kunnen verricht worden als hij het wenscht, zoo hebben zijne bloedverwanten mij verzocht aan Uwe Hoogheid te schrijven, opdat het U believe

hem zijn verlof te geven. Die redenen mij zoo rechtvaardig schijnende, heb ik Uwe Doorluchtigheid willen vragen hem het gezegd verlof te verleenen, opdat hij, er gebruik van makende, zich kunne bezighouden met zijne plichten, zijne belangen en al het overige dat hem moge voorkomen. Begeerende hem voldoening te geven, omdat hij mijn onderdaan is, zoo zal ik U zeer erkentelijk en zeer dankbaar zijn voor wat Uwe Hoogheid doen zal. Dat God uwen persoon behoede en hem al den voorspoed schenke, dien hij verlangt

Ten dienste Uwer Doorluchtigheid

Brussel, 4 Augustus 1607.

Alberto.

De fiere Vincenzo scheen over deze vorstelijke poging, om zijnen kunstslAAF te bevrijden, zeer gebelgd. Buiten de gebruikelijke diplomatische ommewegen, antwoordde hij vlakaf, dat Rubens niet verlangde hem te verlaten, en het hem behaagde den schilder nog bij zich te houden.

Deze mislukte poging, om den Vlaamschen schilder zijne onafhankelijkheid te doen herkrijgen, had toch voor gevolg, dat hem weer wat vrijheid werd gelaten, om terug naar Rome te keeren. Zijn altaarstuk der kerk Santa Maria-in-Vallicella had er den grootsten bijval verworven. „ Maar, „ schrijft hij op 2 Februari 1608 uit de eeuwige stad, „ er valt een zoo slecht licht op den altaar, dat men nauwelijks de figuren kan onderscheiden, evenmin als de schoonheid van het koloriet, de fijnheid der hoofden en de stoffen, die met eene overgrootte getrouwheid naar de natuur gemaald, en volgens iedereen volkomen gelukt zijn. „ Die tegenspoed griefde den gewetensvollen kunstenaar zoo innig, dat hij uit eigene beweging besloot een ander tafereel te schilderen, doch

ditmaal op den muur zelven en in matte kleuren, waarop het ongunstig vallend licht niet meer verblindend zou weerkaatsen. Zijn tafereel, dat, alhoewel een puikstuk, niet geschikt was om in de Santa Mariakerk te prijken, had hij zoo graag door Vincenzo zien aankopen, daar deze nog geene enkele oorspronkelijke schilderij van hem in bezit had. Met dit inzicht schreef hij toen recht hoffelijk naar Mantua : « Ik herinner mij, dat mijn Hoogedel geborene Heer de Hertog en zijne Doorluchtige Vrouwe mij destijds hebben gezegd, dat zij een tafereel van mij wilden bezitten voor hunne galerij der schilders. Ik beken dat, aangezien Hunne Hoogheden mij zulke eer willen bewijzen, het mij wel aangenaam zou wezen, indien zij dit tafereel namen, zonder twijfel sedert lang mijn beste gewrocht. Bovendien ben ik niet meer geneigd een andermaal dergelijke studiepoging te doen ; en, zelfs dan wanneer ik dit zou willen, zou ik er misschien niet meer zoo goed in gelukken. Mijn werk zou wel op zijne plaats wezen in die galerij, waar men het streven en de pogingen van zoo-vele wakkere kunstenaars hervindt. Wat den prijs betreft, schoon op 800 kronen bepaald, zou ik die waardeering te Rome gedaan, niet voor grondslag nemen ; maar ik zou mij altijd gedragen volgens het goëddunken Zijner Hoogheid. »

Welnu, het goëddunken Zijner Hoogheid was het aanbod van Rubens onvoorwaardelijk van de hand te wijzen. Het tafereel werd gezien noch geschat, maar blindelings geweigerd voor de galerij van Mantua. Die verwerping van zijn zoo uitgelezen gewrocht moet Rubens des te kwetsender zijn gevallen, daar hij in dit zelfde oogenblik, namens zijnen meester, met zekeren Romeinschen schilder Christoforo Pomorancio moest onderhandelen over het leveren eener schilderij

voor de kapel der Hertoginne van Mantua. Aldus werd een puikstuk van Rubens afgewezen voor het werk van eenen schilder, wiens naam men thans in Rome zelf vergeten heeft. Wat erger is, onze Vlaamsche kunstenaar, die toen geld behoefde, vond niet eens gelegenheid om in Italië zijne schepping aan den man te brengen. Hij was verplicht ze later onverkocht naar zijn vaderland te sturen.

Toen de Hertog van Mantua in den Zomer van 1608, ten tweeden male, maar dan in ernst, besloot naar de Nederlanden te trekken, liet hij Rubens, welke hem op die reis van grooten dienst kon zijn, onverwittigd in Rome. Vincenzo was dus overtuigd, dat hij zijnen schilder niet naar behooren behandelde, vermits hij vreesde hem te zien ontsnappen in het Vlaamsche vaderland. De Heer van Mantua reisde bij kleine tochtjes. Hij hield stil in elke stad, waar er iets merkwaardigs te zien was. Op 30 Augustus 1608 schreef onze Vorst Albert aan de Antwerpsche regeering, dat zijn « *Cousin* » de Hertog van Mantua zich te Brussel bevond, en daar Maandag morgen vertrekken zou, om Antwerpen te gaan bezichtigen. Hij beval onzen Wethouderen spoedig de stadssloepen tot Willebroek te sturen, om Zijne Hoogheid en zijn gevolg daar te gaan afhalen en hoffelijk te ontvangen. Ons Magistraat kweet zich heerlijk van die taak; want het bood Vincenzo een banket aan, dat niet min dan 719 ponden 7 schellingen en 6 penningen kostte.

De Hertog van Mantua verbleef tot 17 September binnen de Scheldestad; en, terwijl hij langs Frankrijk naar Italië wederkeerde, ontving Rubens te Rome de onvoorziene en verpletterende tijding, dat zijne oude moeder gevaarlijk ziek lag. Ditmaal gaf zijn moederlievend hart hem kracht genoeg, om

den kluister te verbreken, die hem aan Mantua bond. In allerijl maakte hij nog de noodzakelijkste voorbereidsels voor de afreis. Terwijl zijn paard gezadeld werd, schreef hij aan Annibale Chieppio, dat hij voor lang in Mantua zou afwezig blijven. « De reden hiervan is, » zegt hij, « dat mij eergisteren de slechtste berichten rakende de gezondheid mijner moeder zijn toegekomen. Haar toestand is dusdanig, dat, zoo bij haren reeds hoogen ouderdom van twee en zeventig jaren, de zeer gevaarlijke ziekte eener aamborstigheid moet gevoegd worden, er voor haar geene andere uitkomst meer is te verhoplen dan diegene, waaraan alle stervelingen zijn onderworpen. Het zal mij pijnlijk vallen bij dergelijk schouwspel aanwezig te zijn. Ook valt het mij hard te vertrekken zonder oorlof van mijnen Doorluchtigen Patroon. Ik beraadslaagde daarover met Signor Magni en ik heb besloten, dat het mij wel betamen zou alles aan te wenden om den Hertog onderweg te ontmoeten, en aldus deze of gene baan in te slaan, volgens de berichten, die ik zal vernemen. Het is mij geene kleine vertroosting te denken, dat, tijdens het verblijf Zijner Hoogheid te Antwerpen, mijne bloedverwanten hem zullen gebeden hebben mij te laten wederkomen... » Al het overige van zijn schrijven waren louter plichtplegingen en uitvluchten, om zijn afscheid te wettigen en ongehinderd te kunnen afreizen. « Van mijne wederkomst, » schreef hij nog, « zeg ik anders niets, dan dat ik altoos zal gehoorzamen aan den wil van mijnen Doorluchtigen Patroon en mij daaraan overal en altijd zal onderwerpen als aan eene onschendbare wet. » Hoe weinig Rubens de hier gegeven verzekering meende, heeft zijne latere handelwijze afdoende bewezen. Op zijne afreis deed hij geene de minste poging om den Heer van

Mantua te ontmoeten ; want nimmer zag of schreef hij den hertogelijken meester, die zijn talent zoo kwetsend miskend en al te lang zijne kunstuiting belemmerd had. Onder aan zijnen brief stelde Rubens naast zijn handteeken den zin : « Te paard stijgend, » en hij reed inderdaad oogenblikkelijk in vollen draf naar het zoolang betrachte vaderland. Zijn gevoelig kinderharte was vol angstige bezorgdheid over het lot zijner duurzame moeder, die hem op haar doodsbed verbeidde, en wier oogen hij misschien niet meer zou mogen sluiten. Die gedachte moet hem de ziel met onrust hebben vervuld. Bij al zijne overhaasting verliepen er toch nog drie eeuwenlange weken, eer hij zijne geboortestad mocht bereiken. Zijn liefderijk hart had hem bedrogen. In de hoop de duurzame kranke nog te mogen omhelzen, was hij den 28ⁿ October uit Rome weggesneld, en zij was reeds op 19ⁿ dier maand bezweken en in de kerk van het Sint Michielsklooster begraven. Die vreeselijke teleurstelling trof Rubens zoo diep, dat hij er den levensmoed bij verloor. Voor geruimen tijd sloot hij zich op in de Sint Michielsabdij, en in hare kerk stortte hij lang warme tranen op het graf zijner moeder.

XIX

RUBENS' VOORGANGERS

Erwijl Rubens in Italië verbleef, waren er hier, naast de beide Francken, de Momper, van Haecht en van Noort, nog verscheidene verdienstelijke schilders opgetreden. De oudste hunner, Jan Snellinck, was te Mechelen geboren ten jare 1549.¹ In den vollen bloei des levens vestigde hij zich te Antwerpen. Den 10ⁿ Juli 1574 huwde hij reeds, in onze hoofdkerk, Helena de Jode, dochter van Geeraard de Jode, den plaatsnijder, die tevens handel dreef in gravuren, koperen platen, kaarten, schilderijen, spiegels, kristalwerk en kammen.

Snellinck won bij deze gade drie kinderen, allen zonen :

¹ Hij zelve verklaart op 14 Januari 1620 twee en zeventig, en op 27 September 1635 zes en tachtig jaren oud te zijn. Van Mander zegt ook, dat hij in 1604 vijf en vijftig jaren moest tellen. Hij kwam dus ter wereld in 1549 en niet 1544 zooals al de tegenwoordige geschiedschrijvers hem doen geboren worden. Het verkeerde jaartal ontstond uit den grafzerk des kunstenaars, waarop gebeiteld werd, dat hij in 1638 overleed in den gezegenden ouderdom van vier en negentig jaren. Zooals wij verder zullen zien, werd dit graf-schrift echter eerst negentien jaar na zijn overlijden opgesteld.

Daniël, ¹ Geeraard ² en Hans ³, die hij tot schilders opleidde. De moeder dezer kinderen overleed op 12 September 1581, en ten jare 1586 ging hun vader een tweede huwelijk aan met Paulina Cuypers, alias Boschmans. Bij deze gade won onze schilder nog tien kinderen, waarvan wij weer drie zonen zullen zien schilder worden. Het is licht te begrijpen, hoe vader Snellinck de handen uit de mouw moest steken, om zijne dertien kinderen groot te brengen. Als schilder maakte hij nochtans geenen ophef bij zijne verschijning in de Scheldestad. Eerst ten jare 1577 ontving hij in zijn werkhuis eenen leerling, die maar vijf jaren later door eenen tweeden werd gevolgd. Van de zestien leerlingen, die Snellincks lessen ontvingen, was er slechts één, Abraham Janssens, die zijnen roem wist te vestigen. Gedurende de eerste jaren van zijn verblijf in onze stad, onderscheidde meester Snellinck zich voornamelijk als kunsthandelaar. In eenen Antwerpschen schepenbrief van 2 September 1586, vinden wij hem alleen opgegeven als « Jan Snellinck, coopman van schilderijen, wonende bynnen deser stad. » Het oudste tafereel, dat van hem gekend is, hangt in ons museum (334) en draagt de onderteekening *Joan Snellinck*, 1597. Het is een vierkantig ruim paneel, met levensgrootte

¹ Daniël Snellinck, geboren in 1576, werd ten jare 1606 vrij schilder der Sint Lucasgilde. Hij huwde op 3 Juli 1606, in Sint Joriskerk, Angela del Gondi, die hem drie kinderen schonk, waartusschen een zoon Steven, die schilder werd. Daniël Snellinck werd op 20 Juli 1627 in Sint Jacobskerk, op kosten zijns vaders, begraven.

² Geeraard Snellinck, in Onze-Lieve-Vrouwenkerk gedoopt op 3 Juli 1577, werd in 1608 als meesterszone vrij schilder. Hij trouwde Maria de Lares, die hem zeven kinderen schonk, waarvan het eerstgeborene, een zoon, Pauwel, gedoopt op 23 October 1615, in 1644 vrij schilder werd en in 1669 zijne doodschuld betaalde.

³ Hans Snellinck, de derde zoon van onzen meester, kwam ter wereld in 1579. Ten jare 1606 schilder van Sint Lucasgilde geworden, trok hij, omstreeks het einde van 1614 naar Rotterdam, als blijkt uit de volgende aantekening in het boek der Antwerpsche Poorterij: « Hans Snellinck, schilder, met vrouwe (Adriana Caymacx) ende kinderen vertrocken naer Rotterdam: Heriticq. »

figuren, voorstellende : Christus tusschen de Moordenaars. Al de figuren der hoofdgroep zijn met vaste hand en breed geteekend. Zij onderscheiden zich door dramatische beweging en gevoelvolle uitdrukking. De gekruisigde Christus vooral is schoon en indrukwekkend. In het verschiet is de samenstelling wat verward ; het doorzicht komt daar gebrekkig voor, en de kleuring is er zwakker dan bij de hoofdfiguren. Een fraai tafereel van Jan Snellinck bevindt zich in de Sint Jobskapel onzer Sint Jacobskerk. Het verbeeldt Onze-Lieve-Vrouw omringd door zingende Engelen, begeleid door Sinte Cecilia. Vroeger werd dit gewrocht ten onrechte aan Otto van Veen toegeschreven. Voor de Sint Romboutskerk zijner geboortestad maalde onze meester eene groote altaartafel geteekend : *Joan Snellinck f.* 1601. Het middenstuk toont de Verrijsenis Christi ; de luiken : de Boodschap aan Maria en de Aanbidding der Herders, met de keerzijden, in grauwschildering : Sint Rombout en Sint Nicolaus. Snellinck vervaardigde deze gewrochten op last van het ambacht der meerschen, dat er hem 300 gulden voor betaalde. ¹ In de Sinte Catharinakerk derzelfde stad prijkt nog een ander tafereel van hem : de Nederdaling van den Heiligen Geest, geteekend : *Joan Snellinck, f^t* 1606. Te Oudenaarde bestaat er in de kerk van Onze-Lieve-Vrouwe van Pamele insgelijks eene altaartafel, geteekend : *Joan Snellinck*, 1608. Op het groot middenpaneel ziet men : de Schepping van Adam ; op de luiken : Adam en Eva bij den Boom der kennis, en Adam en Eva uit het Paradijs gedreven. De Sinte Walburgiskerk

¹ Dr D. J. VAN DER MEERSCH : JOHAN SNELLINCK, (in *De Vlaamsche School, 1859*, blz. 130 en 145.) en : *Catalogue du Musée d'Anvers*.

derzelfde stad bezit van hem ook een doek, de Gedaanteverandering des Heeren, geteekend : *Joan Snellinck*, f. 1616, en eene Zegening van Maria met dezelfde onderteekening. Voor Joris Ghuys, eenen Oudenaardschen tapijtwever vervaardigde onze meester ook acht patronen, met voorstellingen uit de Geschiedenis van Zenobia, Koningin van Palmire. Deze gewrochten waren stellig Snellincks proefstuk niet in dit vak der kunst. Bij collegiale besluiten van 31 December 1597 en 12 Maart 1599, betaalde de Antwerpsche Regeering hem 777 gulden, voor het schilderen van 129 $\frac{1}{2}$ el patronen van het tapijtwerk, zijner Hoogheid Albert aangeboden. Het is wellicht voor dit werk, dat de Aartshertogen hem tot hunnen schilder benoemden. Zijn grafschrift ten minste noemt hem schilder van Albert en Isabella, alsook van den Graaf van Mansfeld. Karel van Mander heeft ook nog geboekt, dat Snellinck door de Heeren en Prinsen dikwijls is gebruikt geweest voor het schilderen van « Bataillien », en hij « heeft gheschildert verscheyden Nederlandsche slaghen en gheschiedenissen, seer eyghentlijk die roocken des geschuts, met 't krijghsvolck daer in bewolckt oft bedommelt, uytbeeldende. » Jan Snellinck was dus onze eerste veldslagschilder. Ongelukkiglijk is er van die geroemde stukken niet één meer op zijnen naam bewaard gebleven. Er zullen er misschien toch nog ontdekt worden. De meester maalde er te veel, dan dat ze allen zouden vernietigd zijn geworden. Hij zelf verklaarde « in het jaer 1619, zeven en twintig schilderijen, op doeck, olieverve, Belegeringhen van Steden ende de Seven Wonderen des Werelts, » te hebben

¹ Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1597-98, fol. 69 v° en 209.

vervaardigd, voor 30 Carolusgulden het stuk. ¹ De meester bewaarde een gewrocht van dien aard tot op het einde zijns levens. In zijn sterfhuis vonden wij: « Een Slach van Leckerbetken, op doeck waterverve, van den aflijvigen. » Gelijk vele Mechelsche schilders, maalde ook Snellinck dikwijls met waterverven. Tusschen zijne nalatenschap zagen wij, onder andere, « een en dertig waterverf doecken van den aflijvigen, soo lantschappen als andersints. » Het gebruik der waterverfschildering voor zijne groote veldslagen, is wellicht de oorzaak dat vele daarvan zoo spoedig vergingen.

Alhoewel Jan Snellinck te Antwerpen nooit eigendommen bezat, zoo was hij toch tamelijk bemiddeld. In zijn testament van 10 Mei 1607 maakte hij aan elk zijner vier jongste kinderen 200 gulden. ² Op 8 April 1638 lag hij ziek te bed in zijn huis der Arembergstraat. De notaris Peter Siebens zat bij de sponde en schreef hem eene codicille, waarbij de schilders Rombout Meesens en Antoon Claessens optraden als getuigen. Aan zijne beide dochters Suzanna en Sara, die hem verzorgden, terwijl hunne moeder insgelijks op het ziekbed lag, maakte hij vooruit al de meubelen hunner kamer, benevens zes troniën van Venus, Juno en Pallas, gemaald door eenen Hollandschen meester, Vier Passiestukken, van meester Philips van Hosewinckel, en eene Suzanna, eene Patiencie, en Maria en Sint Josephus, door hem zelve geschilderd. De ziekte van den negen en tachtig-jarigen grijsaard was langdurig. Eerst op 1 October 1638 blies hij den laatsten adem uit. Het bericht zijner dood trof zijne oude zieke weduwe zoo diep, dat zij vijf dagen

¹ *Protocolen van den notaris Michiel van Couwenberghe, 1620, fol. 3 v°.*

² *Protocolen van den notaris Hendrik van Cantelbeck, de Oude, 1607, fol. 207.*

nadien ook een lijk was. Uit den inventaris van hun sterfhuis bleek, dat de oude Snellinck tot het einde zijns levens koopman in schilderijen en verven was. In zijn magazijn hingen nog een tweehonderdtal tafereelen, waartusschen wij opmerken « een groot stuck schilderije van de Offerande, olieverf, gemaekt bij Abraham Janssens, » en « een schetse Hemelvaert, van den afluivigen, op paneel, olieverf. » De voorraad van schilderijen en de meubelen der overledenen werden op 15 November 1638 openbaarlijk verkocht voor de som van 4932 gulden, 2 stuivers en 1 oord.

Snellincks zonen van het tweede huwelijk waren toen ook reeds bekwame kunstenaars geworden. De oudste, Andries Snellinck, geboren op 28 Januari 1587, ontwikkelde zich als schilder in het werkhuis zijns vaders. Op zijn een en twintigste jaar werd hij vrijmeester van Sint Lucasgilde. Den 19ⁿ Januari 1609 huwde hij in onze Sint Joriskerk Maria Claessens, die hem éen kind schonk, dat echter stierf in de wieg. Andries Snellinck woonde in de Bogaertstraat, (n^r 10) tegenover de Happartstraat, toen hij op 22 Augustus 1620 zich verbond met Michiel van Elslant, man zijner schoonzuster Sara Claessens, om, gedurende tien jaren, handel in schilderijen te drijven en samen huis te houden. Van dan af begon Andries Snellinck een fortuin te maken, dat zeer aanzienlijk werd. Hij kocht talrijke renten en drie huizen, waaronder een op den Rogier, (n^r 25) tegenover het klooster der Theresianen, dat hij ging bewonen. Daar vervaardigde hij vele schilderijen, tot hij overleed op 12 September 1653. In zijn huis hingen vele gewrochten van voorname meesters en onder andere het portret van Andries Snellinck en zijne Vrouw, door Cornelis de Vos. Van de hand des

overledenen vonden wij er een aantal kopijen naar Rubens, en de volgende oorspronkelijke stukken van Andries Snellinck : « Een schilderijken daer Flora sit in den Hoff; een Bloemmande; een Crans met Vruchten, met de tweelf Maenden in 't midden; een Mariabeelt; een Diana die op de Jacht heeft geweest ende rust; een schilderijken daer de Apen malkander nooden om Druiven te eten; een schilderije daer ons Heer als Hovenier in den Hof komt; een schilderijken den gulden Regen; een cleyn schilderijken, wesende Ossen oft Coeyen; een schilderije een Helle van Momper ende van Andries Snellinck gestoffeert; een schilderije Daniël in den Cuyt der Leeuwen; een Lantschap met een Heyderinne, en eene Maria Magdalena. »

De rijke weduwe van Andries Snellinck verleed op 15 October 1653 een testament en op 27 Augustus 1655 eene codicille, waarbij zij aan de familie haars echtgenoots den levenslangen tocht, en aan den arme den eigendom harer onroerende goederen maakte. Verder beschikte zij aan de leden der familie Snellinck nog verscheidene honderden gulden. Ook maakte zij « aen de armmeesters van de ministers der stad Amsterdam, tot behoeff van de arme ministers der selve stad » 600 gulden; doch die aanzienlijke som werd later door onze Aalmoezeniers ingehouden. Voor het stellen van « eene sepulture van marmarsteen ende toutsteen, in de kercke van Sint Joris, bij oft omtrent het graff van haren man saliger, » bestemde zij ook 600 gulden, benevens eene schilderij, voorstellende een Mariabeeld, geschilderd door Antoon Victorijns, omringd door eenen vruchtenkrans van Andries Snellinck. Toen Maria Claessens op 31 December 1656, ten

gevolge van eenen val in haren kelder, gestorven was, deden hare erfgenamen dezen haren laatsten wil ten uitvoer brengen. De beeldhouwer Jan van den Cruys vervaardigde het marmeren grafteeken, en op Kersmis 1657 werd het in Sint Joriskerk ontbloot. De erfgenamen, meest allen afstammelingen van den ouden Jan Snellinck, brachten daarbij inzonderheid eene hulde aan de nagedachtenis huns vaders. In plaats van het Mariabeeld met Vruchtenkrans van Andries Snellinck, werd het portret van Jan Snellinck, geschilderd door Antoon van Dijck, in het gedenkteeken gevestigd. Op den steen werd gebeiteld :

D. O. M.

GRAFGEDENCKENIS VAN DEN KONSTRYCKEN

JOANNES SNELLINCK

SCHILDER VAN DEN ARTSHERTOCH

ALBERTUS EN ISABELLA S. M.

ALS OOCK VAN SYN EXCEL.^c DEN GRAVE VAN MANSVELT &^a

GAF SYNE ZIEL WEDEROM AEN DEN SCHEPPER

INT JAER M. VI.^c XXXVIII DEN I OCTO. OUDT XCIII JAER

ENDE DE DEUCHDERYCKE

JOUFFER PAULINA CUYPERS

SYN WETTIGHE HUISVROUW

STERF A.^o M. D. C. XXXVIII DEN VI OCTOBER

ENDE HAERLIEDER SONE

ANDREAS SNELLINCK STERF

A.^o M. D. C. LIII DEN XII SEPTEM.

BIDT VOOR DE SIELEN

David Snellinck, de derde zoon van Jan Snellinck en Paulina Cuypers, geboren 13 Juni 1591, groeide ook op tot "fijnschilder ;" doch, vermits er geen zijner werken gekend

is, zullen wij hem hier enkel vermelden. Zijn jongere broeder Abraham wist zich beter te doen onderscheiden. Hij werd den 13ⁿ Augustus 1597 in onze hoofdkerk gedoopt. Evenals zijne broeders, oefende hij zich in de kunst bij zijnen vader, en, zoolang deze leefde, bleef hij hem behulpzaam in zijn werkhuis. Het lijk van den ouden Snellinck was nauwelijks ter aarde besteld, of zijn zoon Abraham deed zich als vrijmeester bij Sint Lucasgilde inschrijven. Tevens trouwde hij op 27 October 1638 Anna Maria Richardi. Zijn huwelijk werd gezegend met twee zonen, waarvan de eene, Frans, ook schilder werd, doch in Juni 1669 het habijt der Beggaarden aantrok. De meeste gewrochten van Abraham Snellinck werden in het magazijn zijns vaders te koop gesteld. Aldus verbreidde zich zijne faam tot in Noord-Nederland. Voor een der kasteelen van het Huis Oranje-Nassau maalde hij elf schilderijen « Landschappen met cloecke figuren, » waarvoor hij 402 Carolusgulden in rekening bracht. ¹ Toen zijn broeder Andries gestorven was, besteedde hij zes en dertig dagen, om dezès schilderijen te reinigen en te hertoetsen voor de veiling. Voor dien arbeid ontving hij 108 gulden, of 3 gulden daags. Abraham Snellinck kocht ten jare 1643 het huis « de Faillie Vrouw » in de Huidevetterstraat, en van de rijke weduwe zijns broeders erfde hij het levenslange gebruik van haar huis op den Rogier. Daar lag hij op 8 Augustus 1661 krank te bed, toen hij zijnen uitersten wil deed kennen. Hij begeerde in Sint Joriskerk bij zijnen vader begraven te worden. Het regelen zijner begrafenis liet hij over aan zijne zuster Sara, wie hij tevens het toezicht over zijne

¹ CHRISTIAAN KRAMM : *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters, Amsterdam, 1857-1864.*

zonen Jan en Frans opdroeg. Tot hunne voogden verkoos hij ook zijne kunstvrienden Jan Baptist van Eyck en Gonzales Coques. Nauwelijks was die laatste last volbracht, of hij sloot voor eeuwig de oogen.

De reeds vroeger aangekondigde zonen van den Viezen Breughel waren nu insgelijks als Meesters opgetreden. De eerstgeborene van beiden, als zijn vader, Peter Breughel genaamd, ontving het levenslicht te Brussel, omstreeks het einde van 1564. ¹ Zijne grootmoeder, Maria Verhulst, de weduwe van den vermaarden Peter Coecke, leidde, als miniatuurschilderes, zijne eerste teekenoefeningen. Zoodra hij het penseel kon houden, zond zij hem naar Antwerpen, om er leerling te worden van Gillis van Coninxloo. Bij dezen landschap-schilder kon de jonge Breughel zijne ingeboren kunstneiging bezwaarlijk naar hartelust ontwikkelen. Hij hield niet veel van het nabootsen der natuur. De fantastische scheppingen zijns vaders vielen bijzonder in zijnen smaak, en hij wachtte ook niet lang, om die te bestudeeren en na te volgen. Toen zijn meester Gillis van Coninxloo, in het begin van 1585, plotselings uit Antwerpen verdween, liet de twintig-jarige Peter Breughel zich als vrijmeester onzer Sint Lucasgilde inschrijven. Zijn hart was ook al spoedig in de Scheldestad gevangen. Op 5 November 1588 huwde hij, in onze hoofdkerk, Elisabeth Goddelet, en de schilder Hans Snellinck diende hem daarbij tot getuige. Uit dit huwelijk sproten zeven kinderen. Het eerste was een zoon, in onze Sint Andrieskerk ge-

¹ Den 22ⁿ Mei 1601 verklaart deze kunstenaar zes en dertig jaar oud te zijn en te Antwerpen in de Bogaardstraat te wonen; op 10 October 1636 zegt hij twee en zeventig jaar te tellen en gevestigd te zijn aan de Brabantsche Korenmarkt, tháns de Graanmarkt.

doopt op 6 Juli 1589, en ten jare 1608, bij de meesterszonen onzer Sint Lucasgilde ingeschreven als « Peeter Breughel, de jonge, schilder. » Vervolgens zagen het licht : Maria, Jacob, Daniël, Laureis, Philips en Geeraard, van welke er verscheidene zeer jong stierven of zich later niet meer deden opmerken. Behalve zijnen zoon, had meester Breughel nog verscheidene andere leerlingen, waaronder Frans Sniijders en Gonzales Coques, die wij op hunne beurt als uitmuntende schilders zullen zien optreden. Van zoodra Peter Breughel vrijmeester was, werkte hij in den trant zijns vaders, doch met minder geest en humor en met veel minder goeden smaak. Meestal maalde hij verschrikkelijke branden en koddige duivelarijen, weshalve hem het volk met den bijnaam van « Helschen » doopte. In ons Antwerpsch museum kunnen wij van den Helschen Breughel niets dan eene Kruisdraging toonen. Het is echter eene alleraardigste voorstelling van dit indrukwekkend tooneel uit de gewijde geschiedenis. Achter een Vlaamsch landschap verheft zich het panorama van Jerusalem, in een dompig verschiet. Tusschen eenen ganschen stoet geharnaste middeleeuwsche ruiters, rijdt een gevangenis-karken, waarop de twee moordenaars zitten, elk bijgestaan door eenen biechtvader der Augustijnerorde. Vlaamsche boeren en volksguiten, in kleederen der XVIe eeuw, omringen de ter dood veroordeelden. Eene bende voetknechten, met wapens van den Spaanschen tijd, stappen vóór Christus, die bezwijkt onder zijn kruis, in tegenwoordigheid van eenen zwerm volkslui, die er opgeruimd en uitgelaten uitzien, alsof zij ter kermis gingen. Met de regels der kunst is er in dit zonderling gewrocht even licht omgesprongen, als met de geschiedenis en de waarschijnlijkheid. De verhouding van menschen, boomen

en huizen dwingt den aanschouwer tot lachen. De meeste der talrijke figuurtjes zijn stijf, ja, gebrekkig geschetst, maar zij komen toch zoo geestig voor, dat zij de aandacht boeien; zij zijn zoo fijn en levendig gepenseeld, hunne verscheidene kostumen zijn zoo bont en helder gekleurd, dat men ze bewonderen moet. Wie een nog aardiger tafereel van den Helsen Breughel wil zien, getrooste zich de reis naar Brussel. Daar hangt van hem in het museum een Engelenval, die vermaard is om zijne koddige samenstelling, zijnen zwerm van onmogelijke figuurtjes, zijne keurige uitvoering en schoone kleuren. Dit is ongeveer alles wat er in de Nederlandsche openbare verzamelingen van den tweeden Peter Breughel te aanschouwen blijft. De buitenlandsche museums zijn rijker aan puikstukken van onzen schilder. Onder andere de galerij Lichtenstein, te Weenen, bezit van hem eene Boerenkermis, geteekend : *Brueghel* 1615; eene Sint Jans Predicatie, geteekend : *P. Brueghel* 1620; eene kopij naar zijne schilderij de Zegepraal der Dood, geteekend : *Brueghel* 1597, en eene zijner kopijen naar het tafereel zijns vaders : Blinden door eenen Zatterik geleid. In het museum van Madrid prijken er drie zijner paneelen : de Oplichting van Prosperina; een Toren van Babel en een Brand. In dat van Turijn ziet men een Zeegevecht bij Nacht. In bijzondere verzamelingen van Antwerpsche liefhebbers treft men ook nog wel tafereelen van onzen meester aan. Vroeger bestonden er in onze stad tal zijner stukken. In de meergemelde kunstkamer van den Antwerpschen liefhebber Philips van Valckenisse hingen, in 1614, als bepaald door den « Helsen Breughel » gemaald : Een Winterken; drie groote Boerenkermissen «; eene groote schilderij van de Blau-

huycke ende andere Plaisanterije; eene Kinderdoodinghe; Kinderspel; Boerenbruyloft; Sint Janspredicatie in de Woestijn; de Blauhuycke en de Triumphe van de Doot. »

Ofschoon de Helsche Breughel vlijtig moet geschilderd hebben, schijnt hij toch geen fortuin te hebben gemaakt. Sommige zijner werken werden ook niet hoog geschat tijdens zijn leven. Zijne kunstmakers, Hendrik van Balen, Peter Goetkint en Adriaan van Stalbemt, waardeerden, ten jare 1621, een zijner Winterkens op slechts 20 gulden. Onze Breughel bezat nooit een eigen steen. Hij woonde in een huis van den Schepene Andries van Breusegem, wien hij de huur nog niet regelmatig betalen kon. Ter vereffening der achterstallige schuld, maakte hij op 24 April 1597 dezen huisbaas eigenaar eener rent van 9 Carolusgulden 12 stuivers erfelijk, welke zijne grootmoeder, Maria Verhulst, op 13 December 1569 gekocht had op de stad Antwerpen. Andere kleine inkomsten, welke hij van zijne grootouders erfde, werden in de jaren 1597 en 1599 uitgekeerd. Alhoewel hij op 25 September 1600 genoeg bij kas was, om eenen vriend 100 gulden te leenen, toch was hij den 27 Februari 1612 weer genoodzaakt zijn laatste aandeel in de erfenis van zijnen moederlijken grootvader, Peter Coecke, te verkoopen aan zijnen broeder Jan Breughel. De laatste maal, dat wij den Helschen Breughel ontmoeten, is op 10 October 1636, in het kantoor van den notaris Hendrik van Cantelbeck. Onze schilder zegt dan twee en zeventig jaar oud te zijn, en zijne vrouw, die hem vergezelt, vier en zeventig. Zij verklaren gehuisvest te zijn aan de Brabantsche Korenmarkt, en op verzoek van Catharina Goddelet, weduwe Laureis Mans, getuigen zij

nopens eenen waterloop van het huis « den Esschenboom » in de Bokstege. De Helsche Breughel stierf in het begin van 1638 en eer dit jaar was afgelopen volgde zijne vrouw hem in het graf.

Het derde kind van den Viezen Breughel was insgelijks een zoon, die Jan Breughel werd geheeten en hij werd geboren in 1568. Deze geboorte had plaats te Brussel, waar de oude Peter Breughel overleed ten jare 1569. Jan Breughel heeft derhalve zijnen vader niet dikwijls mogen aanschouwen. Zijne moeder ging met hare drie weezen inwonen bij Maria Verhulst, die de kunstopvoeding harer kleinzoontjes op zich nam. De beide jonge Breughels leerde zij het teekenen en de miniatuurschildering met waterverven. Even vroegtijdig als zijn broeder moet ook Jan Breughel naar Antwerpen zijn gezonden, om zich te oefenen in het schilderen met olieverven. Volgens Karel van Mander ging hij daarvoor in de leer bij Peter Goetkint, die overleed op 15 Juli 1583. ¹ Deze meester was tevens een der voornaamste kooplieden in schilderijen. Zijn vermaard magazijn van kunstgewrochten werd na zijn overlijden door zijne weduwe, Catharina van Palermo, opgehouden. Het is dus wel mogelijk, dat de jonge Breughel, na het vroegtijdig afsterven zijns meesters, in dezès kunstverzameling bleef voortstuderen; want nergens is er geboekt, dat hij in een ander werkhuis trad. Hoe het zij, reeds vroegtijdig begaf Jan Breughel zich op reis. Eerst trok hij naar Keulen, waar zijne zuster Maria met der woon gevestigd was. Van daar toog hij naar Italië. In Augustus 1593 bevond hij zich te Rome, als blijkt

¹ TH. VAN LERIUS : *Catalogue du Musée d'Anvers, article Jean Brueghel,*

uit eene toen door hem gemaakte teekening van het Colyseum. Op 30 Mei 1596 was hij nog te Milaan, en op 10 October van dit zelfde jaar schreef hij, langs Holland en Vlaanderen in Antwerpen te zijn weergekeerd. Een der eerste daden van Breughel, na zijne wederkomst binnen onze stad, was een goed werk te verrichten. Op 24 April 1597 deed hij, evenals zijne zuster Maria, afstand van het aandeel eener erfelijke rent, om de achterstallige huishuurschuld van zijnen broeder Peter te vereffenen.¹ Jan Breughel had het toen eventwel zelf nog niet breed; maar hij werd, als meesterszone, vrij schilder van Sint Lucasgilde en zette zich moedig aan den arbeid. Bovendien deed hij eene wezentlijk goede partij door het aangaan eener echtverbintenis met Elisabeth de Jode, de rijke een en twintig-jarige weeze van den plaatsnijder-kunsthandelaar Geeraard de Jode en Paschasia van Geldre. Hun huwelijk werd den 23ⁿ Januari 1599 binnen onze hoofdkerk ingezegend. De getuigen voor deze plechtigheid waren de graveur Cornelis de Jode, broeder der bruid, en haar halve schoonbroeder Jan Snellinck, de schilder. Op 13 September 1601 werd Jan Breughel vader van eenen zoon, die in Sint Joriskerk gedoopt en Jan werd geheeten. Een goed jaar later mocht vader Breughel zich nogmaals verblijden in de geboorte van een dochterken, dat Paschasia van Geldre tot meter had. Jan Breughel was reeds gehuwd en vader, eer hij het noodig oordeelde poorter van Antwerpen te worden. In September 1601 hadden zijne kunstmakers hem als Deken der Schilders-Kamer voorgedragen. Alvorens hem tot die waardigheid te benoemen, eischte de

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1597, sub Kieffelt & Boghe, vol. II, fol. 235 v°.*

stedelijke Regeering nochtans, dat hij zich het Antwerpsche burgerschap zou aanschaffen. Op 4 October daarna verscheen de toekomstige Deken dan voor ons Magistraat, met den pasteibakker Cornelis Schut en den notaris Jan van Waerbeke, welke getuigden, dat hij een man van eer en het poorterschap waardig was. Met het ambtelijk getuigschrift dier verklaring ging Breughel van ons stadhuis naar de vierschaar, waar hij den eed van trouwheid zwoer en het poortersgeld betaalde, terwijl de horen werd geblazen en de stadssecretaris op het poortersboek schreef: „ 4^a Octobris 1601, Jan Bruegel, Peeterssone, schilder, van Bruessele. „ Zoodra waren de eischen der Stad niet voldaan, of onze schilder werd aangesteld als Deken van Sint Lucasgilde.

In de jaren 1601 tot 1603 erfde Breughel aanzienlijke sommen van de ouders zijner gade; doch in dit laatste jaar werd hij reeds weduenaar. Den 20ⁿ December 1604 kocht hij in de Lange Nieuwstraat het huis „ de Meerminne, (n^r 107) dat vele ruime beneden- en bovenkamers, benevens eene uitgestrekte zaal en eenen fraaien tuin bezat. Binnen die heerenwoning leidde hij, in April 1605, eene tweede bruid, Catharina van Mariënberg, ¹ die zijn gezin nog vergrootte met acht kinderen: Peter, Anna, Elisabeth, Catharina, Maria, Ambrosius, Anna en Clara-Eugenia. Met de bloedverwanten zijner eerste gade stond Jan Breughel toch voortdurend in de beste betrekking. Toen de Schouteth, op 16 Juni 1605, de meubelen van den vermaarden plaatsnijder Peter de Jode had aangeslagen, bleef Jan Breughel daar borg voor.

¹ Zij was dochter van Ambrosius van Mariënberg, die gedurende drie en twintig jaren het ambt bekleedde van Greffier der Antwerpsche Tresoriers-Kamer. Hare moeder noemde zich Anna Boon.

Intusschen onderscheidde onze Breughel zich als kunstenaar derwijze, dat hij niet onverdiend gehouden werd voor den puiksten schilder van de toenmalige Antwerpsche School. Aanvankelijk had hij zich bijzonder toegelegd op het malen van bloemen en vruchten. Deze waren als bijwerk van in de vroegste tijden onzer kunst benuttigd geweest; maar als afzonderlijk vak zagen wij de bloemschildering nog niet behandelen. In Noord-Nederland leefde echter reeds in de eerste helft der XVIe eeuw zekere Lodewijk Janszone van den Bosch, die, volgens van Mander, uitmuntte in het uitvoerig malen van fruiten en bloemen, waarop de dauw perelde en kleine insecten, vliegjes en vlinders aasden. Pauwel van Aelst, de bastaard van Peter Coecke, schilderde ook wel bloemruikers, badende in met water gevulde vazen; maar, of hij daarin roem verwierf, kunnen wij niet verzekeren. Jan Breughel, integendeel, bracht in het vak oprechte meesterstukken voort van fijnen smaak, keurige penseeling en kleurenschitter. Breughels schilderij van het Brusselsche museum, getiteld : de Vruchtbaarheid en de Liefde, is eigenlijk een prachtig bloemstuk. Het figuur de Vruchtbaarheid, van Hendrik van Balen, houdt eenen overvloedshoorn, waaruit een stroom van bloemen en vruchten glijdt; de Liefde, insgelijks van Hendrik van Balen, strooit eenen ganschen korf met bloemen. In de museums van het buitenland zijn de Ruikers en Bloemkransen van Breughel talrijk. In dat van Madrid alleen bestaan er nog elf. In het vak der bloemschildering kweekte onze meester in Daniël Seghers eenen leerling, dien wij den hoogsten bijval zullen zien verwerven.

Aan de titels van Breughels andere werken ontwaart men, dat hij allerlei onderwerpen behandelde. Het Madridsche

museum toont van hem allerhande Landschappen en zedenschetsende Dorpsfeesten, benevens verscheidene prachtige tafereelen, voorstellende de Vijf Zinnen, de Vier Elementen, het Aardsch Paradijs, Venus en Cupido, Strijdende Soldaten, de Kunsten en Wetenschappen, enz. Te Berlijn ziet men van Jan Breughel de Smis van Vulcanus, het Bacchusfeest, een Riviergezicht, een Woud met allerhande Dieren, Nymphen op Jacht en de Strijd der Amazonen; te Weenen in het Belvedere, de Aanbidding der Wijzen en Æneas in de Hel; in het museum van Brunswijk, bontgevederde Vogels die een Concert houden in het geboomte, en een Woud waarin Nymphen bloemen plukken, en in het Parijsche *musée du Louvre*: de Slag van Arbela, waarin tallooze figuurtjes krioelen. Wij zouden deze lijst nog kunnen vergrooten; doch de hier opgesomde gewrochten zullen reeds volstaan, om te bewijzen, dat Jan Breughel zeer verscheiden was in den keus zijner onderwerpen. Met te verklaren, dat er in de museums van Madrid, Weenen, Dresden, Munchen, Brunswijk, Parijs, Amsterdam en 's Gravenhage nog bij de tweehonderd zijner werken bestaan, getuigen wij tevens, dat hij vlijtig arbeide en dat zijne tafereelen met buitengewone bezorgdheid zijn bewaard gebleven. Zulks verdienen zij ook volkomen. Al de gewrochten van Jan Breughel onderscheiden zich door keurige en bevallige teekening, schoone, heldere, ja, schitterende kleuren en een levendig spel van licht. Hij is bijzonder smaakvol in zijne samenstellingen en ziet alles langs de schoonste zijde. Voor het ontwerpen zijner dichtertlijke landschappen raadpleegde hij meer zijne rijke verbeelding, dan zijn oog. Zijn zucht tot verfraaien der natuur gaat soms

zoo verre, dat hij er de wezentlijkheid voor over het hoofd ziet en al te bont, te schitterend, ja, scherp van toon wordt. Anders is alles in zijne scheppingen toch immer flink voorgesteld. Op hoe kleine schaal ook afgebeeld, blijven zijne figuurtjes toch altoos liefvallig en vol leven; zijn uitgekozen bijwerk, zijne rijke stoffeering is steeds nauwkeurig en uitvoerig gepenseeld. Zelfs met het vergrootglas bekeken, zijn de kleinste voorwerpen, de geringste wezens, nog verbazend behendig gekleurd en fijn en juist weergegeven.

Zooals wij reeds hebben gezien, had onze Breughel de voornaamste meesters van zijnen tijd tot medewerkers. Zelfs Rubens stoffeerde verscheidene zijner landschappen, en Breughel maalde ook landschappen achter Rubens' historische samenstellingen, gelijk men zien kan in de schilderij van ons museum : het Lijk des Zaligmakers beweend door de Heilige Vrouwen en Joannes (319). Op den Drie-konigen-altaar onzer Sint Jacobskerk prijkt een puikstukje van Frans Francken II : Christus aan het Kruis, waarin achter het verschiet, een Gezicht van Jerusalem, door onzen Jan Breughel is geschilderd. Breughels werken hadden steeds eene hooge waarde. Nog tijdens zijn leven werden eenige zijner tafereeltjes door de kunstmakers Hendrik van Balen, Peter Goetkint en Adriaen van Stalbemt, geschat als volgt : Vijf rondeeltjes, Landschapjes, 180 gulden; een Landschap, 162 gulden; een Landschap, Markt met Boeren, 120 gulden; een Landschap met Riviergezicht en dansende Boeren, 120 gulden; een Landschap met Sint Janspredicatie, 300 gulden, en een Bloempot, 120 gulden. Ten jare 1691 waardeerden de kunstschilders Jan Erasm Quellin en Peter van der Wil-

ligen de tafereelen van onzen Breughel reeds op hoogere prijzen : Een Boerendans gold 200 gulden ; een Oogst, 200 gulden ; twee Riviergezichten , het eene 36 en het andere 55 gulden ; een Schip met Valkeniers , 300 gulden ; Jonas in de Zee , 150 gulden ; eene Scheepvaart met Antwerpen in 't Verschiet , 120 gulden ; Sint Antoniustentatie , 300 gulden ; een Sint Martensfeest , 300 gulden ; een Landschap , waarin eene Onze-Lieve-Vrouw , 600 gulden ; eene Sint Janspredicatie , 800 gulden ; twee Landschappen , op koper , het eene met figuren en het andere met wagens en koeien , elk 800 gulden .

Daar Jan Breughel bij zijn degelijk talent wezentlijken iever paarde , viel het hem niet moeielijk hoog in aanzien te klimmen en tevens fortuin te maken . Onze Aartshertogen droegen hem al spoedig eene bijzondere genegenheid toe . Meester Breughel ging dikwijls te Brussel aan het Hof zelve blijken geven van zijne ervaring in de kunst . Hij verwierf daarom den titel van « constschilder Harer Hoogheden , » benevens allerlei voorrechten en vrijdommen . Bovendien schonken onze Vorsten hem eene gouden ketting met gouden medalie , waarop aan de eene zijde het portret van Albert , en aan de andere dat van Isabella was geslagen . Met Rubens knoopte onze meester nauwe vriendschap aan . De kennismaking der beide uitstekende schilders greep plaats ten jare 1609 , toen Breughel als Deken der Romanisten den jongen , talentvollen meester in dit gezelschap welkom hiet . Jaren lang was Rubens zijnen vriend Breughel behulpzaam in het schrijven van Italiaansche brieven ¹ aan den Kardinaal-Aarts-

¹ Deze brieven werden door Giovanni Crivelli uitgegeven onder den titel : *Giovanni Brueghel, Pittor Fiammingo, o sue lettere e quadretti esistenti presso l'Ambrosiana, Milano, 1868.*

bisschop Federigo Borromeo, voor wien onze meester de Vier Elementen en andere tafereelen maalde, welke nu nog te Milaan in de Ambrosiaansche Bibliotheek prijken. Toen, den 6ⁿ Augustus 1623, Breughels laatste kind gedoopt moest worden, aanvaardde Kardinaal Borromeo daarvan het petèr- en onze Vorstin Isabella het meterschap. Dit was stellig het hoogste blijk van vertrouwelijke genegenheid, dat deze doorluchtige personen den kunstenaar konden bewijzen.

Onze vlijtige meester was middelerwijl zoo rijk als geacht geworden. Bij het groot en prachtig huis, dat hij onbelast bewoonde, kocht hij, op 8 Januari 1609, er nog een ander, terwijl hij zich in de jaren 1613, 1614, 1618 en 1619 nog vele aanzienlijke renten, benevens vier huizen, aanschafte. Op één klein huis na, bleven al deze eigendommen in zijn bezit gedurende zijn gansche leven. Den 9ⁿ Maart 1619 kocht hij, in de Arembergstraat, nog een schoon groot huis, „den Bock, „¹ dat vroeger twee woningen uitmaakte, en nu vele ruime vertrekken en eenen fraaien hof bezat. Hij ontneef dit van al de renten, waarmee het belast was, en in dien Zomer koos hij het tot zijne woning, na het allerprachtigst gestoffeerd en er eene verzameling van schilderijen der voornaame Meesters ingericht te hebben. Vóór zijn huis, aan de straat, deed onze kunstenaar eene steenen leen en banken slaatsen, wat slechts voornamen heeren was geoorloofd. Signor van Breughel had de gewoonte zich in zijde of fluweel uit te kossen, waarom ons volk hem in de wandeling „den Fluweelen Breughel „ noemde. Ook onder de kunstmakers

¹ Dit nieuwe en laatste woonhuis van Jan Breughel bevond zich naast den westhoek der Aremberg- en Sint Martensstraat, en draagt thans nummer 17. Zie ook : *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1619, vol. I, fol. 83, en vol. V, fol. 80.*

behield hij dien toenaam. De tafereelen, welke wij aangaven, staan insgelijks geboekt als « door den Fluweelen Breughel geschilderd. »

Den 23ⁿ Februari 1624 mocht vader Breughel getuige zijn van het huwelijk zijner oudste dochter, Paschasia, met den schilder Jeroom van Kessel; doch al zijne overige kinderen zou hij zonder bepaalden stand en in minderjarigheid achterlaten. Een der laatste daden, welke wij hem zagen verrichten, was eene klacht indienen bij ons Magistraat. Op 24 April 1624 schreef hij namelijk een vertoog, omdat men hem ten onrechte 36 in plaats van 24 gulden wilde doen betalen voor zijne vrijstelling van de burgerwacht, welke hij genoot « als wesende van den Huyse van Hare Hoocheden. »¹ Gedurende dit gansche jaar arbeidde onze drie en vijftig-jarige kunstenaar nog even moedig als voorheen. Immer in het volle genot zijner gezondheid, vermoedde hij niet in het minste, dat zijn einde nakend was. Het laatste werk, dat hij gansch mocht voltooien, was eene Heilige Maagd met het Kindeken, omringd door Engelen met festoenen van Bloemen en Vruchten, bestemd voor den Kardinaal Borromeo. Dan ontwierp hij nog tal van andere gewrochten, waaronder een voornaam landschap, dat zijn huisvriend en kunstgezel Hendrik van Balen met figuurtjes zou stoffeeren.² Eer echter dit gewrocht geheel voltrokken was, overviel hem eene toen heerschende besmettelijke ziekte, de buikloop,³ die Breughel op 13 Januari 1625 uit het leven rukte. De vreeselijke plaag

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1624, fol. 122 v°.*

² Na den dood van den Fluweelen Breughel, nam Hendrik van Balen dit onafgewerkte landschap, dat hem, als gezamenlijk vervaardigd gewrocht, half behoorde, voor zich, en betaalde het sterfhuis nog 125 gulden voor het aandeel van den overledene.

³ « *Flussò del ventre* » zegt Philips de Momper in zijnen brief van 21 Maart 1625, uit gegeven door Giovanni Crivelli in bovengemeld werk. — Deze plaag, welke verscheidene onzer kunstenaars doodde en waardoor Antwerpen herhaalde malen en verschrikkelijk

trof nog andere zijner nabestaanden. In dezelfde maand bezweken ook drie zijner kinderen. Breughels afsterven werd door heel Antwerpen betreurd. Het was een hartverscheurend schouwspel te zien, hoe eerst de gevierde vader, daarna zijn zeventien-jarige zoon Peter, en dan twee zijner nog jongere dochters, Elisabeth en Maria, werden ten grave gedragen. Breughels lijk werd in Sint Joriskerk bijgezet. Op kosten van het sterfhuis vervaardigde de beroemde beeldsnijder Robrecht de Nole, voor de som van 685 gulden, een marmeren grafgedenkteeken, waarin Rubens het afbeeldsel van zijn gestorven vriend maalde. Niet alleen te Antwerpen, maar ook aan het Hof te Brussel, vereerde men de nagedachtenis van den Fluweelen Breughel. Onze Vorstin Isabella schreef reeds op 5 April 1625 aan de Antwerpsche Regeering, dat de weduwe van den beroemden overledene dezelfde voorrechten en vrijdommen als haar man moest blijven genieten. ¹ Terwijl de

geteisterd werd, noemde men « de haestige en besmettelijke siekte. » Thans woedde zij reeds voort van in de Lente van 1624. Sedert 1ⁿ Juli van dit jaar was de Stad genoodzaakt, bij plakaten af te kondigen, dat de huizen, waarin de ziekte heerschte, overlagen moesten gesloten blijven en hunne deuren met eene dwarsch geslagen lat worden benageld. Wie licht besmet was en ter kerke genozing wilde gaan afbidden, moest dit met den vroegen morgend doen, met eene witte anderhalf el lange roede in de hand, om herkend en geschuwd te worden. Al de op straat loopende en stankverspreidende honden werden doodgeslagen, behalve diegene welke een door de Stad geleverd « bleeken oft teecken » droegen. Het voor prijs dansen in de straten werd belet. Den 9ⁿ Augustus 1624 besloot het Magistraat, dat de doctors de personen, aangetast door de de haastige ziekte, geen en bijstand mochten weigeren. Zekere doctor Pedro Mariana kreeg van stadswege huisvesting, meubelen en bezoldiging, daar hij voorgaf de ziekte te kunnen bestrijden. Zijn middel faalde nochtans, en het Magistraat dankte hem af. Een gedrukt werkje, « het advis van de doctoren op 't feyt van de haestige sieckte, » werd ook zonder baat door de stedelijke Regeering verspreid. Van de Infante Isabella werd op 29 Augustus 1624 oorlof verzoekt, om alle weken eene mis te mogen doen lezen ter eere van Sint Sebastianus, omdat God Antwerpen van de besmettelijke ziekte zou verlossen. Met het zelfde oogmerk werd het beeld van Onze-Lieve-Vrouw, processiegewijs, langs den kleinen ommegang gedragen. Den 24ⁿ Mei 1625 gebood het stadsbestuur nog vijftien missen te zingen, met begeleiding van het muziek der stadsspeelieden en het gelui der groote klok « ten eynde Godt Almaechtich afkceere de haestige sieckte ; » doch de plaag heerschte onverbiddeijk voort.

¹ Bundel losse stukken, getiteld : *Schilders*, in de Privilegiekamer der stad Antwerpen.

dood hem als verraste, had de rampzalige Breughel toch nog, met der haast, in een testament, waardoor hij heel zijn vermogen aan zijne gade maakte, voogden benoemd over zijne onmondige kinderen. Het waren, voor de weezen zijner eerste gade, Peter Pauwel Rubens en de meergenoemde Cornelis Schut; voor de andere kinderen Hendrik van Balen en de Antwerpsche edelman en kunstvriend Jonker Pauwel van Halmale. Met lofwaardige bezorgdheid bestierden deze voorname lieden Breughels rijke nalatenschap, welke nog dagelijks vermeerderde door talrijke inkomsten van renten, huishuurgelden en andere sommen, die het sterfhuis nog te vorderen had. Zoo betaalde de Hertog van Nieuwenborg nog 2400, en de Prins van Polen ¹ 1600 gulden voor geleverde schilderijen. De maatschappelijke toekomst der rijke weezen werd door hunne voogden al even zoo goed behartigd. De beide zonen Jan en Ambrosius beoefenden het kunstvak huns vaders, en de dochter Paschasia was reeds de gade van den schilder Jeroom van Kessel. Catharina huwde op 30 Januari 1636 den schilder Jan Baptist Borrekens; Anna zou de echtgenote worden van den beroemden David Teniers den Jonge, en Clara Eugenia, het petekind van den Kardinaal Borromeo en van de godvruchtige Aartshertogin Isabella, moest rijke begijn worden te Mechelen. De moeder dezer kinderen overleefde haren man niet lang. Zij leed al spoedig aan eene kwijnziekte. Toen zij voor de herstelling harer gezondheid de waters van Spa ging gebruiken, verergde hare kwaal plotselings, en zij stierf op 15 Juli 1627, te Namen.

¹ Deze Prins van Polen bezocht op 25 September 1624 onze stad en het Magistraat bewees hem eene buitengewone hulde.

Haar schoonzoon, Jeroom van Kessel, werd afgevaardigd om haar in die Waalsche stad ter aarde te bestellen. Hij betaalde daarvoor 366 gulden. Wanneer hij, na het vervullen dier heilige plicht, in Antwerpen was wedergekeerd, werden de meubelen der overledene in haar huis "den Bock" geveild, en zij brachten niet min dan 5907 gulden en 2 stuivers op. ¹

Jan Breughel de Jonge, was een zoo behendig schilder, dat zijne tafereelen altoos gehouden zijn geweest voor puikgewrochten zijns vaders. ² Zooals wij het reeds zegden, werd hij in onze stad geboren den 13ⁿ September 1601. Wie zijn meester is geweest, behoort niet meer verklaard te worden. Toen de Fluwelen Breughel stierf, bevond zijn zoon zich echter sedert een drietal jaren in Italië, waar hij geruimen tijd met zijnen boezemvriend en kunstmakker, Antoon van Dijck, in nauwe betrekking stond. De jonge Jan Breughel verbleef ook te Genua, bij zijnen neef, den Antwerpschen schilder Lucas de Wael, en te Milaan bij den Aartsbisschop Borromeo. Bij het bericht der dood zijns vaders wilde hij naar Antwerpen wederkeeren; doch eene hevige koorts hield hem te Turijn, gedurende zestien dagen, bedlegerig. Hersteld van zijne ziekte, begaf hij zich op weg naar het vaderland, langs Frankrijk. Te Parijs ontmoette hij den Antwerpschen schilderijkoopman, Peter Goetkint, die toen naar Antwerpen werd ontboden, omdat zijne vrouw in barensnood verkeerde. Het verwachte kind was juist op 25 Augustus geboren, toen Jan Breughel, met zijnen reisgezel, in onze stad aankwam.

¹ *Protocollen van den notaris Hendrik van Cantelbeck, de Jonge : Staten en Rekeningen, 1629-31.*

² TH. VAN LERIUS : *Catalogue du Musée d'Anvers.*

Peter Goetkind mocht ter nauwernood zijn dochterken aanschouwen. Hij werd oogenblikkelijk door de nog immer heerschende besmettelijke ziekte aangetast en stierf reeds op 27 Augustus 1625. Ook de jonge Breughel vond zijn huis in zwaren rouw. Als oudste van het gezin en als kunstenaar, nam hij de bestiering van het werkhuis zijns overledenen vaders op zich. Een der eerste gewrochten, welke hij toen maalde, prijkt thans in het Belvedere te Weenen. Het is een groote, prachtige Tuil met Lentebloemen, waarop vele insecten zitten. Dit uitvoerig gemaald en schitterend gekleurd tafereel draagt, naast de naamtekening, het jaartal 1625, en toch werd het ten onrechte den vader toegeschreven. In de galerij van Dresden bevinden zich ook drie tafereelen van Jan Breughel den Jonge. Het zijn een rondeeltje : Landschap met Dorpstaveerne, waarvoor een voerman met drie paarden, geteekend : *Brveghel*, 1641 ; een boomrijk Landschap met verrezicht, en een Toren, op het Zeestrand, met visschers op het voorplan, beide geteekend : *Brveghel*, 1642. Ook te Munchen bevindt zich een merkwaardig landschapje, met zicht op de zee, van denzelfden meester. De figuurtjes op den voorgrond verbeelden Scipio Africanus vóór Carthago, en het is insgelijks geteekend : *Brveghel*, 1660. Het is dank aan deze jaartallen, dat men de gewrochten van den zoon uit die zijns vaders heeft kunnen onderscheiden, zoo behendig en schitterend zijn ze gemaald. Tusschen de groote reeks van werken, die op den naam van den Fluweelen Breughel prijken, moeten er zich nog verscheidene van den jongen Jan Breughel bevinden. Ook hij schilderde meer dan eens de Vijf Zinnen. Op 17 Juni 1634 verkocht hij, voor 300 gulden, vijf schilderijen,

door hem gemaakte kopijen naar zijne Vijf Zinnen. Deze meester had ook de voornaamste kunstenaars tot medewerkers, waaronder Rubens, Abraham Janssens, Sebastiaan Vrancx, Abraham van Diepenbeeck, Jeroom van Kessel, Frans Wouters, Hendrik van Balen en Gonzales Coques. Met dezen laatste vervaardigde hij, onder andere, de tafereelen op paneel: Christus, Martha en Magdalena, ten jare 1691 geschat op 240 gulden; een Paradijs, geschat op 700 gulden, en een Landschap met de Vlucht naar Egypte, geschat op 150 gulden.

Van zoodra de jonge Jan Breughel in 1625 te Antwerpen was aangekomen, had hij zich als lid der Schilders-Kamer doen inschrijven. Op 18 September 1629 werd hij ook tot haren Deken benoemd. Den 5ⁿ Juli 1626 huwde hij in onze hoofdkerk Anna Maria Janssens. Zijne getuigen voor die plechtigheid waren zijn oom, de Helsche Breughel, en zijn schoonvader, de vermaarde schilder Abraham Janssens. Breughel werd vader van elf kinderen, waartusschen zeven zonen, en Jan Peter, ¹ Abraham, ² Philips, ³ Ferdinand ⁴ en

¹ Jan Peter Breughel, geboren 29 Augustus 1628, werd vrijmeester in 1646. Eenige jaren nadien verbleef hij te Luik, waar hij ten huize van den schilder Walter Damery, voor 12 souverainen, eenen Bloemenkrans maalde rond een gedoodverfd Maria-beeldek. In de verzameling van den heer Th. van Leries prijkt er van Jan Peter Breughel een tafereeltje, verbeeldende Werktuigen der Passie, met den doek van Veronica in het midden, omringd door eenen bloemenkrans:

² Abraham Breughel, gedoopt op 28 November 1631, koos zijn verblijf te Rome, waar hij van zijne kunstmakers den bentnaam « Rijngraaf » ontving. In de koninklijke galerij van Florentië bestaat er van hem nog eene Heilige Familie met Engeltjes, omringd door eenen Bloemenkrans; in het museum van Turijn een doek: Bloemen en Vruchten.

³ Philips Breughel, gedoopt op 24 December 1635, vrijschilder in 1655, werd den 23ⁿ October 1657 door zijnen vader naar Parijs gezonden, bij zijnen oom, den kunsthandelaar en vermaarden plaatsnijder Jan Valdor, om, gedurende drie jaren, al te schilderen wat hem bevolen werd, terwijl zijn broeder, Ambrosius Breughel, bij denzelfden koopman vijftien jaren zou inwonen, om den handel, het cijferen en boekhouden te leeren.

⁴ Ferdinand Breughel, gedoopt op 3 Juli 1637, vinden wij inet zijne broeders Jan

Jan Baptist ¹ werden allen schilders. Uit de doopakten dezer kinderen blijkt, dat hunne ouders beurtelings de parochiën Sint Joris, Sint Jacobs en Onze-Lieve-Vrouwe bewoonden. Op 28 September 1640 huurde vader Breughel, voor drie maanden, ten prijze van 27 gulden, een huis « het Ramshoofd » in de Schuttershofstraat, thans nummer 38bis. Vervolgens huurde hij een groot achterhuis, « de Vogelenzang, » met hof en werkhuis, in de Kolveniersstraat. ² Daar maakte hij op 11 Maart 1668 een wederzijdsch testament met zijne zieke gade, die weinige dagen later overleed. ³ Jan Breughel overleefde haar nog geruimen tijd. Hij beoefende de kunst tot in zeer hoogen ouderdom. Op Zaterdag 8 October 1672 hield men in Sint Lucasgilde eene bestuurvergadering, die nog al onstuimig afliep. De Schilders-Kamer zat in schulden. Weenige dagen te voren was de doodschuld van 40 op 100 gulden gebracht, en nu aanvaardde men eenen borduurwerker, Jan Beunie, zonder inkom- of jaargeld, onder voorwendsel dat hij arm was. Daaruit ontstond er twist tusschen de Oud-Dekens Jan Breughel en Peter van Brekeveldt, borduurwerker, die onzen ouden kunstenaar derwijze in het oog kwetste, dat hij niet meer schilderen kon en voor dit verlet eene schade-loosstelling eischte. Den 23ⁿ Maart 1678 getuigt de zeven en

Peter en Philips als « constschilder » vermeld in notariëele akten van 29 Juni en 5 Juli 1662.

¹ Jan Baptist Breughel, gedoopt op 26 December 1647, ging naar Italië en verbleef vooral te Napels, waarom hij « de Napelsche Breughel » werd geheeten. Te Rome ontving hij bovendien den bentnaam « Meleagro. » In het museum van Turijn prijkt op zijnen naam een fraai tafereel : Schotel met Vijgen en Brood. — Een andere zoon van den jongen Jan Breughel, Frans genaamd, trad ten jare 1662, op twintigjarigen ouderdom, als religieus in het klooster van Groenedaald.

² Dit achterhuis met hof en schilderkamer bevindt zich nog aldaar achter nummer 3. Het werd in onzen tijd bewoond door de kunstschilders Jan Swerts en Godfried Guffens.

³ *Protocollen van den notaris Bartholomeus van der Linden, 1668-69.*

zeventig-jarige Jan Breughel, dat de Oud-Deken van Sint Lucas, Peter Thomas, een goed landschapschilder was; ¹ doch dit is het laatste spoor, dat wij van hem ontdekten, en hij is ook korts nadien gestorven.

Zijn broeder Ambrosius Breughel was insgelijks een schilder, die gansch in den trant zijns vaders werkte. In den ommeegang onzer Sint Jacobskerk hangt van Ambrosius Breughel een fraaie Bloemenkrans, waarin eene Heilige Maagd met het kindeken Jezus; op de tentoonstelling van oude schilderijen, te Antwerpen geopend in 1877, prijkte van hem een Bloemruiker, die ieders bewondering opwekte, en ook ten onrechte als een gewrocht zijns vaders was opgegeven. Even als de Fluweelen Breughel, maalde onze jonge kunstenaar ook landschappen. De familie van Balen bezat destijds van hem twee Landschapkens, die zeer fraai en op doek waren geschilderd. Ambrosius Breughel werd geboren op 10 Augustus 1617. Zijn voogd, Hendrik van Balen, deed veel voor zijne kunstopvoeding, en zijne vrouw hield jaren lang den spaarpot van onzen jongen schilder. Toen deze vrouw den 15ⁿ October 1638 op haar doodsbed lag, stond Ambrosius Breughel haar ook trouw ter zijde als getuige voor het opstellen van haren uitersten wil. Den 10ⁿ September 1639 moet onze schilder voornemens zijn geweest eene lange reis te ondernemen. In gezonden staat, en op slechts twee en twintig-jarigen ouderdom, verleed hij toen een testament. Daarin maakte hij aan zijnen schoonbroeder, David Teniers, eene schilderij van den Fluweelen Breughel, de Zaligmaker aan het Kruis, benevens eene verzegelde

¹ *Protocollen van den notaris Jan Antoon Coppens, 1677-79.*

kist met teekeningen en schetsen. Aan zijnen voogd, Jonker Pauwel van Halmale, vertrouwde hij de gouden ketting met medalie, welke den Fluweelen Breughel door Albert en Isabella geschonken was. Aan zijnen schoonbroeder, den schilder Jan Baptist Borrekens, liet hij het portret van vader en moeder Breughel, op paneel geschilderd door Rubens, en aan zijne zuster Clara Eugenia Breughel, gaf hij tot gedenkenis eene gouden drinkschaal met verguld zilveren schroeve. ¹ Van die ontworpen lange reis kwam niets, of althans werd ze merkkelijk verkort. Weinige maanden later vinden wij Ambrosius Breughel nog in zijne geboortestad, en in het begin der maand Augustus 1641 rekt hij te Antwerpen af met zijne nieuwe voogden, Jan Breughel en David Teniers. Ten jare 1645 werd hij vrijmeester onzer Gilde, en vier jaren later ook lid harer Rederijkkamer de Violier. Den 20ⁿ Februari 1649 maakte onze jonge meester huwelijksvoorwaarden met Anna Clara van Triest, welke hij daags daarna ten altaar leidde. Deze echtgenoot bracht hem eenen goeden bruidschat bij en schonk hem vier kinderen. Onze Breughel bewoonde het huis de Fontein, in de Hoogstraat, (nummer 11) dat hem werd geschonken door zijne schoonouders, Michiel van Triest en Elisabeth Valcx. Ambrosius Breughel bekleedde eenen zoo aanzienlijken rang in de Antwerpsche samenleving, dat de stedelijke Regeering hem tot Wijkmeester verkoos, en den 18ⁿ September 1653 benoemde zij hem tevens tot Deken der Schilders-Kamer. Ten jare 1671 vervulde hij dit ambt voor de tweede maal. Hij overleed op 9 Februari 1675.

Reeds tijdens zijn leven, vond de Fluweelen Breughel

¹ *Protocollen van den notaris Hendrik van Cantelbeck, de Jonge, 1639.*

nog eenen anderen trouwen navolger in den Antwerpenaar Abraham Goyvaerts. Deze was zoon van den rijken oudekleerkooper Willem Goyvaerts en van Elisabeth van Yselstein. Hij werd in Sint Joriskerk gedoopt op 30 Augustus 1589. Daar zijn vader ook handel dreef in schilderijen, werd Abraham Goyvaerts, ten jare 1607, als « meesterszone » in Sint Lucasgilde aangenomen. Bij welken meester zich onze Goyvaerts in de schilderkunst geoefend had, is niet aangeteekend. Indien hij de lessen van den Fluweelen Breughel niet genoot, dan moet hij dezès gewrochten toch zoo ernstig hebben bestudeerd, dat hij zijnen trant en zijne werkwijze afleerde. Op die trouwe overeenkomst tusschen onze beide meesters werd reeds in de vorige eeuw de aandacht gevestigd. Den 4ⁿ Juli 1763 werd er namelijk, te 's Gravenhage, van hem een Landschap met gebouwen en figuren, « in de manier van Jan Breughel, » verkocht voor 38 gulden 5 stuivers. Bovendien behandelde Goyvaerts ook doorgaans de meest geliefkoosde onderwerpen van den Fluweelen Breughel. Behalve Landschappen, vonden wij in de oude Antwerpsche kunstkamers van Abraham Goyvaerts ook de Vijf Zinnen, en in het museum van Brunswijk prijkt thans nog een paneel de Vier Elementen, geteekend : *A. Goyvaerts*.

Onze meester moet spoedig bijval hebben verworven. Hij ontving verscheidene leerlingen. Reeds op 19 Mei 1609 kocht hij, met zijne gewonnen penningen, twee huizen, naast zijn ouderlijk huis, « den Zeeridder, » in de Sint Jansstraat. ¹ Den 9ⁿ Januari 1622 trad hij, binnen onze hoofdkerk, in den echt met Isabella Gillis. Als huwelijksgift schonk zijn vader

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1609, sub Moy & Neesen, vol. I, fol. 24, en 1641, vol. II, fol. 43 v°.*

hem den Zeeridder en het daarnaast gelegen huis den Gulden Leeuw. Deze eigendommen ondergingen aanzienlijke veranderingen ter vergrooting en verfraaiing van het huis den Zeeridder, (nummer 59) dat onze schilder tot woon- en werkplaats koos. Zijne gade schonk hem daar twee dochters. Hij hoopte er nog vele heilvolle dagen te slijten en talrijke kunststukken te kunnen vervaardigen; doch het noodlot besliste anders. De haastige ziekte, welke nog immer heerschte, rukte hem op 9, en zijne vrouw op 13 September 1626 uit het leven. Abraham Goyvaerts was op 10 September 1622 benoemd geweest tot Deken der Schilders-Kamer; en, daar hij ook lid was harer Rederijkkamer de Violier, zoo werd zijn lijk gedragen door de personagiën of tooneelspelers dier afdeeling, terwijl heel het bestuur der Gilde en al hare leden den getroffen kunstmakker vergezelden tot aan zijn graf in Sint Joris. De staat van het sterfhuis des schilders bewijst, hoe hoog zijn welstand reeds was geklommen. In openbare veiling brachten zijne meubelen en huisraad 2570 gulden en 2 stuivers op. Zijne juweelen, zilverwerk, schilderijen en kunstvoorwerpen golden 4550 gulden 3 stuivers. De dood trof den zeven en dertig-jarigen kunstenaar, terwijl hij nog tal van tafereelen had ontworpen. Om ze te voltooien, werd de hulp ingeroepen van de schilders Kasper Adriaenssens, Nicolaas Aertsens, Antoon Bellieur, Kasper van der Lanen, Peter Meulevelt en Jan Viers. Ambrosius Francken II ontving 15 gulden voor het stoffeeren van vijf schilderijens, de Vijf Zinnen, en 45 gulden 16 stuivers voor het stoffeeren van zeven Landschappen. Voor dergelijken arbeid aan andere Landschappen ontving Frans Francken II 6 gulden, Hans Jordaens 5 gulden en Jacob Spaeingaert 58 gulden 10 stuivers. ¹

¹ *Weeskamer der stad Antwerpen, 30 Juli 1629.*

Hendrik van Balen, de vlijtigste medewerker en verkleefde vriend van den Fluweelen Breughel, dient hier thans te volgen. Zijn doopakt bestaat niet; doch, volgens zijne eigene verklaring, kwam hij bin'nen onze stad ter wereld in het jaar 1575. ¹ Zijne ouders waren de vettewaarier ² Willem van Balen en Machteld van Alten. Zij waren tamelijk bemiddeld en kochten op 22 Augustus 1582, in de Breedestraat, het reeds door hen bewoonde huis Sinte Anna, thans nummer 5. Alhoewel vader van Balen, behalve zijnen eenigen zoon, nog zes dochters had, liet hij hem toch goede studiën doen en verscheidene talen aanleeren. De kunstopleiding van den jongen Hendrik werd aan den toen gevierden meester Adam van Noort toevertrouwd. In 1593, toen hij slechts achttien jaren telde, werd hij reeds aanvaard als vrijmeester onzer Schildersgilde. Het is van Mander, die ons zegt, dat van Noort van Balens meester was. Ofschoon de waarheid dier getuigenis betwist wordt, vinden wij geene reden om hare echtheid te betwijfelen. De groote werken van Hendrik van Balen zijn ook kerктаfereelen. Zijne Aanbidding der Wijzen, in de Drie-Koningskapel, en de Heilige Drievuldigheid, op den altaar van dien naam, in onze Sint Jacobskerk, zijn ook grootsche samenstellingen met goed gevormde en natuurlijk geplaatste figuren, waarbij breedte van teekening en drapeering bij pracht en warmte van kleur worden opgemerkt. Alhoewel deze altaarstukken voor van Balens puikgewrochten in dien aard worden gehouden, zoo is het aan de vaste en uitvoerige wijze, waarop ze gepenseeld zijn, toch zichtbaar, dat de meester gewoon was op veel kleinere

¹ Zie bladzijde 374.

² Winkelier in boter, kaas, olie, ruutkaarsen, spek, zeep en dergelijke vette waren.

schaal te schilderen. Zijne talrijke stoffages der landschappen van Joos de Momper, van de Breughels en anderen, hebben ons dit ook reeds bekend gemaakt. Ongelukkiglijk kunnen wij in ons museum geene der puikgewrochtjes van Hendrik van Balen aantonen. Er zijn daar slechts een Engelenconcert en eene Sint Janspredicatie, van ruimere afmeting. In de buitenlandsche museums bestaan er nog tal van allerfraaiste en kleurige paneeltjes van onzen schilder. Het museum van Dresden alleen bevat er zeven: Het Feest van Bacchus en Ariadne, het Feest van Peleus en Thetis, Nymphen en Kinderen onder vruchtboomen, een Olympisch Godenmaal, Acteon en Diana met hare Nymphen in het Bad, de Vier Elementen en Engelen met het Kindeken Jezus. Zooals men ziet, ontleende van Balen zijne meeste onderwerpen aan de goden- en fabelleer. Hij behandelde bijvoorkeur het naakte. In het malen der vleezen zondigde hij eventwel nog al eens tegen de waarheid, met te vaste penseeling en te bleeke, ondoorschijnende tonen. De vliegende engeltjes, die hij in zijne godsdienstige stukjes maalde, wist hij zoo fraai en keurig te teekenen, dat hij daarom is vermaard gebleven. Van Balen was ook een behendig portretschilder. Zijn eigen afbeeldsel en dat zijner gade, welke in onze Sint Jacobskerk prijken, zijn echte meesterwerken van natuurlijke en karaktervolle voorstelling, uitmuntende door schoonheid van teekening en dichterlijke, zachte kleuring. Ook onderscheidde zich onze kunstenaar als glaszchilder. Voor den gevel der kerk van de Antwerpsche Annunciaden vervaardigde hij eene groote glasraam, welke de stedelijke Regeering, ten jare 1622, 600 gulden betaalde. ¹

¹ *Rekening der stad Antwerpen, 1622.*

Voor den zuidgevel onzer hoofdkerk maakte hij insgelijks de patronen eener glasraam, welke eerst in 1803 werd uitgebroken. ¹ Betreffende het vak der glasschildering bezat Hendrik van Balen iets uiterst zeldzaam; hij bewaarde namelijk tot het einde zijns levens: « negen gelasepatronen van pampier, cleyn ende groot, van Rijck mette Stelt. » ²

De bijval, welken Hendrik van Balen als meester verwierf, was buitengewoon groot. Volgens den Liggere alleen, aanvaardde hij niet minder dan zes en twintig leerlingen, waartusschen de beroemde Antoon van Dijck zou uitblinken. De talrijke bestellingen, welke de meester ontving, verschaften hem ook spoedig overvloed. Reeds op 20 December 1604 kocht hij in de Lange Nieuwstraat het groote huis met hof, dat thans nummer 96 draagt. ³ Die woning was rijk gestoffeerd, toen van Balen, op 9 September 1605, in den echt trad met Margaretha Briers, dochter van den Schouteth van Eeckeren en Berchem, Kasper Briers en van Joanna van der Rijt. Van Balen werd vader van elf kinderen, waarvan er echter zeven korts na hunne geboorte overleden. Drie zijner zonen, Jan, Kasper en Hendrik, mochten toch tot schilders opgroeien, en zijne dochter Maria werd de levensgezellinne van den schilder Theodoor van Thulden.

Op 25 September 1608 werd onze meester tot Deken van Sint Lucas verkozen. Van dan af klom zijn roem en zijn welstand regelmatig. Het reeds aanzienlijk huis, dat hij bewoonde, werd hem te gering. Den 18ⁿ Juli 1622, kocht en

¹ *Graf- en Gedenkschriften der provincie Antwerpen, D. I, blz. 174.*

² *Rijkaard Aertzzone met de Stelt; zie blz. 85 en 186.*

³ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1604, sub Moy & Neesen, vol. I, fol. 413.*

betrok hij, in dezelfde straat, eene nog grootere woning met galerij, thans geteekend nummer 78.¹ Dit nieuw verblijf maakte hij tot eenen waren kunsttempel. In de galerij stelde hij eene gansche reeks beelden en schilderijen te pronk, waartusschen Landschappen van Joos de Momper, Peter Breughel en Peter Snayers, benevens een paneeltje van Rubens, verbeeldende Onze-Lieve-Vrouw, Sint Joseph en Sint Anthonius, een Christus aan het Kruis van Hendrik van Balen en het Portret van den Schilder Marten Rijckaert. Verder vormde hij verzamelingen van teekeningen, gravuren, medaliën en schelpen, terwijl hij ook eene bibliotheek met kostbare boeken, in verschillende talen, tot zijn gebruik had. Zijne groote benedenkamer aan den hof was behangen in gouden leer met groenen grond. De meubelen, welke zich daar bevonden, waren in eik en gebeeldhouwd. Tegen de wanden hingen van Balens lievelingsgewrochten, als de Ontschaking van Proserpina, de Kindermoord van Herodes, een Mariabeeld in eenen Rozenkrans, Bacchus en Ceres, benevens des kunstenaars afbeeldsel en dat zijner gade, tegenover de portretten hunner vaders, Willem van Balen en Kasper Briers. Behalve de hier vermelde portretten van Hendrik van Balen en zijne vrouw, bezat hij er nog een paar andere, insgelijks door hem geschilderd, en op een groot paneel had hij al zijne kinderen te zamen afgebeeld. Deze kinderen waren nog minderjarig, toen hun vader op 17 Juli 1632 overleed. Hij werd met veel eerbewijzen in Sint Jacobskerk begraven, en zijne weduwe richtte hem daar, tegen den eersten pilaar rechts van den

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1622, vol. III, fol. 117.*

middenbeuk, een marmeren grafteeken op, dat door Jan van Mildert werd gebeiteld. In het kroonwerk van dit kunststuk plaatste zij eenen steen, waarop de overledene haar afbeeldsel, naast het zijne, op meesterlijke wijze gemaald had. Het middengedeelte versierde zij met een zijner beste tafereelen, de Verrijzenis Christi, welke men thans ook nog ziet in het gansch behouden gedenkteeken. Margaretha Briers overleefde haren man niet lang. Op 15 October 1638 maakte zij, in ziekelijken toestand, haar testament, ¹ en op den 23ⁿ derzelfde maand sloot zij voor eeuwig de oogen. Haar oudste zoon, Jan van Balen, die op 21 Juli 1611 geboren was, en zich in de kunst oefende bij zijnen vader, werd de leermeester zijner beide jongere broeders. Den 8ⁿ September 1639 trok hij met zijnen vier en twintig-jarigen broeder Kasper ² naar Italië. Zij namen 333 gulden en 15 stuivers als reisgeld op zak; doch te Frankfort moesten zij weer 64 gulden 16 stuivers lichten, en dan kwamen zij nog 42 gulden 15 stuivers te kort voor het voltrekken van hunnen kunsttocht. Onze jonge schilders stelden zich aan het werk te Rome; maar Kasper van Balen stierf daar reeds op halfvastendag, 7 Maart 1641. Zijn broeder Jan leidde hem naar de laatste rustplaats, en keerde dan in het vaderland terug. Op 31 Mei 1642 huwde hij, binnen onze Sint Joriskerk, Joanna van Weerden. Zij schonk hem slechts één kind, Peter, en overleed reeds op 6 April 1643. Jan van Balen schilderde in den trant zijns vaders, en ook als deze behandelde hij onderwerpen uit de fabelleer en de gewijde geschiedenis. Echter maalde hij ook

¹ *Protocollen van den notaris Hendrik van Cantelbeck, de Jonge, 1638.*

² Deze Kasper van Balen werd gedoopt op 12 Mei 1615.

landschappen en zedenstukken. In zijn sterfhuis vonden wij van hem tien Landschapkens op paneel, en op doek twee Kwakzalvers en eenen Stal met koeikens « naer het leven geschildert, » benevens eenen Kersnacht op paneel, eenen Emmaus, op doek, en de schets van een « Bataliken » naar Rubens. Thans zijn de werken van Jan van Balen zeer schaarsch geworden. In onze stad kennen wij er slechts één, in het bezit van eenen kunstliefhebber, en voorstellende de Offerande aan de Heilige Familie. In het museum van Turijn bevinden er zich nog twee, de Verandering van Acteon in Hert en eene Kunstkamer met Figuren. Het Belvedere van Weenen bevat van hem twee kopijen naar Rubens : de Hof der Liefde en de Heilige Familie. « Meester Jan van Balen » overleed op 14 Maart 1654, in zijn huis der Meistraat, en hij werd in Sint Jacobskerk begraven onder den zerk zijner ouders.

Dezer jongste zoon, Hendrik van Balen II, geboren op 16 Januari 1623, volgde insgelijks het spoor zijns vaders. Na het eerste kundonderricht van zijnen broeder Jan te hebben ontvangen, ging hij, op 15 April 1638, in de leer bij den landschapschilder Jan Wildens, tot hij ten jare 1640 vrij-schilder van Sint Lucas werd. Onze jonge meester woonde toen ten huize van zijnen schoonbroeder Theodoor van Thulden, en hij was er onderhevig aan de koorts. Op 6 Februari 1645 toog hij naar Frankrijk. Den 4ⁿ Juli van dit jaar was hij te Tours, waar hij verbleef tot na 1648. Op 18 Januari 1653 bevond hij zich te Rome, van waar hij op 8 Maart daarna eene volmacht afzond voor zijnen broeder Jan. Den 22ⁿ November van ditzelfde jaar vinden wij Hendrik van Balen tot Genua, en vervolgens ondernam hij den terugtocht

naar het vaderland. In zijne geboortestad weergekeerd, bleef hij jongman, ofschoon hij genoeg bemiddeld was om een gezin te onderhouden. Hendrik van Balen moet geen vlijtig schilder zijn geweest. Er is geen enkel zijner werken meer te ontdekken, en in de oude Antwerpsche kunstkamer vonden wij slechts van hem de Maagd Maria met Sint Joseph in een Landschap en een Christus aan het Kruis, in 1691 geschat op 48 gulden. Den 27ⁿ Februari 1661 lag hij doodelijk ziek te zijnen huize in het Hopland. Hij teekende en verzegelde toen een testament, dat den notaris werd overgeleverd, in tegenwoordigheid van zijnen vriend, den befaamden schilder Johan Boeckhorst, alias Langen Jan. Den 2ⁿ Maart daarna sloot de kranke voor eeuwig de oogen. Op 31ⁿ derzelfde maand werd zijn testament geopend, en toen bleek het, waarom de overledene zijnen uitersten wil zoo geheim had gehouden. Ten nadeele zijner zuster Maria en van zijn neefje Peter, begunstigde hij twee jonge dochters, die hem bijzondere diensten bewezen en hem in zijne ziekte goed opgepast hadden. Aan de eene, Catharina Theunis, liet hij een jaarlijksch inkomen van 120 gulden; aan de andere, Anna van Hove, maakte hij al zijne roerende en onroerende goederen. Als om zijn geweten bij het nemen van dit zondig besluit gerust te stellen, deed hij tot lafenis zijner ziel vier en twintig missen van requiem zingen, en zijn lijk moest in de kerk van Rumpst begraven worden. ¹

In dezelfde vaste en uitvoerige manier en met de eigenste bonte en schitterende kleuren der voorgaande Meesters, schil-

¹ *Protocollen van den notaris Jan van Nos, 1661, fol. 88.*

derde ook Sebastiaan Vrancx. Daar hij insgelijks een talentvolle medewerker van den Fluweelen Breughel en den ouden Hendrik van Balen was, zullen wij hem hier zijne plaats inruimen. Sebastiaan Vrancx werd op 22 Januari 1573 in onze Sint Jacobskerk ten doop gebracht door zijnen vader, den koopman Jan Vrancx. Zijne moeder heette Barbara Coutereau. Van Mander heeft ons bekend gemaakt, dat Adam van Noort Sebastiaan Vrancx in de kunst opleidde; doch hij behield geene der kenmerken van dezen meester. Zoodra Vrancx als kunstenaar uit van Noorts werkhuis trad, moet hij naar Italië zijn getogen; want eerst in 1600 werd hij vrijmeester onzer Schilders-Kamer en na dit tijdstip verliet hij zijne geboortestad niet meer. Bij den aanvang der XVIIe eeuw waren zijne ouders overleden, en wij zien hem dan bijna jaarlijks voor de Antwerpsche Schepenen en notarissen optreden, om de belangen te regelen van zijne drie minderjarige broeders en zijn zusterken. Onze jonge meester was toen gevestigd in de Korte Clarastraat, in het huis (nummer 5), dat zich juist tegenover de Grammeystraat bevindt. Dáar vervaardigde hij de eerste gewrochten, welke zijne faam verbreidden. Den 23ⁿ September 1611 benoemde hem de Antwerpsche Regeering tot Deken der Schilders-Kamer. Terwijl hij het volgende jaar zijn dekenschap vervulde, ontving hij in eens twee leerlingen. De eene dezer was Peter Snayers, die weldra puike ruitrijgevechten maalde, en op zijne beurt de leermeester werd van den vermaarden veldslagschilder Adam Frans van der Meulen. Ten jare 1612 trad Vrancx in den echt met Maria Pamphi,¹

¹ Maria Pamphi werd in onze Sint Jacobskerk gedoopt op 28 Februari 1576. Zij was dochter van den schilderijkooptman Bartholomeus Pamphi en van Margaretha Offenberg. Zie ook de nota op bladzijde 387.

die hem op 8 Juni 1613 een dochterken schonk, dat door zijnen schoonbroeder, den schilder Tobias van Haecht, in Sint Joriskerk, werd over de doopvont gehouden. Sebastiaan Vrancx, die toen veertig jaren telde, had zich nu met zijne zeven en dertig-jarige gade in de Gasthuisbeemden gevestigd, in het huis nummer 18 der tegenwoordige Leopoldstraat. Het vermogen van onzen schilder was ook reeds aanzienlijk aangegroeid. Als Deken der Schilders-Kamer schonk hij, ten jare 1612, 106 gulden voor het vervaardigen van eenen verguld-zilveren beker, die ook naar zijne teekening gedreven werd. In September 1614 leende hij aanzienlijke sommen aan zijnen broeder Antoon, en op den 1ⁿ April 1617 kocht hij het door hem bewoonde huis, waarin hij ook zijn leven zou eindigen. ¹

Vrancx was een kloekgespiede kerel, met krijgshaftig voorkomen en een oorlogslievend hart. Van Dijck heeft den man voorgesteld met eenen zwaren degen aan de zijde, en zulks niet zonder reden. Hij droeg dit wapen een ruim gedeelte van zijn leven. Sedert 1613 was Vrancx beurtelings krijgsman der burgerwacht, Wijkmeester en Deken der schermers, en bij deze gewapende gilde bleef hij ettelijke jaren als Ouderman in werkelijken dienst. In de maand Augustus 1626 noopte de Burgemeester Nicolaas Rockox onzen kunstenaar tot het aanvaarden van het kapiteinschap der burgerwacht voor een tijdperk van vijf jaren, met toezegging van vollen vrijdom van alle belastingen en stadsdiensten. Vrancx deed op 13 Augustus 1626 die belofte door een collegiaal besluit verzekeren, en

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1617, sub Uwens & Gavarelle, vol. 1, fol. 22 v°.*

hij werd vervolgens een zoo wakker en ijverig Officier, dat zelfs de Koning hem dikwijls opriep, om, in zijnen naam, krijgstuig, wapens en buskruit aan te koopen. ¹ Nauwelijks waren zijne vijf dienstjaren als Kapitein volbracht, of Vrancx werd nogmaals gekozen tot Overste van een nieuw opgericht vendel. Dien post weerde hij echter van zich af. Hij klaagde bij de stedelijke Regeering, dat hij nu sinds achttien jaren den last van stadsdienst en de wapens droeg. Daardoor had hij veel van zijn eigenlijk vak, de schilderkunst, verzuimd. Nu hij schier zestig jaren telde, verzocht hij van verderen krijgsdienst verschoond te blijven. Het Magistraat ontsloeg hem dan ook met dankbetuigingen voor zijnen langen en getrouwen dienst, en schonk hem tevens al de voorrechten en vrijdommen, waarop een uitgediend Kapitein kon aanspraak maken. ²

Ook in zijne werken vond men dien krijgshaftigen geest, welke onzen Kapitein-schilder bezielde. Bij voorkeur maalde hij slagvelden, waarin vooral de ruitery zich door dapperheid onderscheidde. Zijn vermaardste gewrocht van dien aard was het Ruitergevecht tusschen Breauté en Leckerbeetje, bij 's Hertogenbosch, in 1600. Dit stuk werd spoedig door de graveerstift vermenigvuldigd, eene onderscheiding, welke, nog andere tafereelen van Sebastiaan Vrancx te beurt viel. Ook Rubens bewaarde al spoedig in zijne galerij van onzen meester eenen Veldslag van Koning Sebastiaan van Portugaal, en in andere Antwerpsche kunstverzamelingen vonden wij nog van Vrancx : Gevechten van Boeren en Soldaten, benevens de Kinderen

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1626-27, fol. 39 v°, Collegiaal aktenboek, 1625-27, en Schepenbrieven van Antwerpen.*

² *Requestboek der stad Antwerpen, 1631-32, fol. 4.*

van Israël in de Woestijne, geschilderd vóór 1614; eene Marsch van een Leger, op paneel; de Ballonbaene; ' « eenen Slach ter Zee, met eenen Hemel van Onze-Lieve-Vrouwe in de Locht, van den ouden Hendrick van Balen ende de Galeyen van Sebastiaen Vrancx, op doeck. »² Eene « Bataille » van onzen schilder werd ten jare 1621 door zijne kunstmakers gewaardeerd op 180 gulden. Vrancx behandelde ook andere dan krijgsonderwerpen. Zoo vonden wij van zijne hand nog acht Landschappen en twaalf kleine paneeltjes, de Twaalf Maanden des Jaars. Er zijn thans niet vele gewrochten op zijnen naam bewaard gebleven. In het museum van den Haag hangt van Sebastiaan Vrancx een Krijgsgevecht; in dat van Rotterdam Plunderende Soldaten in een Dorp. Het Belvedere van Weenen bevat zijn geroemd Binnengezicht der Antwerpsche Jezuïetenkerk, en een ander paneel : Reizigers door plunderende Soldaten overvallen. In ons museum (366) hebben wij van Vrancx anders niet dan eenige puike viervoetige dierkens in de beeldspraak van een blazoen, dat verder bemaald is door den Fluweelen Breughel, Hendrik van Balen en Frans Francken II. Met dit zonderling gewrocht behaalde onze rederijkkamer de Violiere in 1618 eenen eersten prijs. Vrancx was een onzer voornaamste rederijkers. Terwijl hij Factor van de Violier was, schreef hij daarvoor een dertiental comediën, benevens andere gedichten, welke hij teekende met zijne kenspreuk : « de Deucht gaet zonder vrees. »³

¹ Eene destijds bestaande Antwerpsche Rijschool.

² Dit tafereel was ten jare 1654 nog in bezit van den hooger vermelden schilder Jan van Balen.

³ W. J. A. HUBERTS, W. A. ELBERTS EN F. JOS. VAN DEN BRANDEN : *Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuid-Nederlandsche Letterkunde, Deventer, 1878, blz. 623.*

De begaafde man verloor op 19 April 1639 zijne gade, en juist eene maand later zijn eenig kind, Barbara. Den 19ⁿ Mei 1647 volgde hij hen in de eeuwigheid. Hij werd bij zijne vrouw en zijne dochter begraven in de koor der Onze-Lieve-Vrouwen-Broeders, en de geschilderde afbeeldsels der drie overledenen werden in hun zwart marmeren grafteeken geplaatst. ¹

In de groote historieschildering onderscheidden zich toen ook Marten Pepijn en Abraham Janssens. De eerste werd in onze hoofdkerk gedoopt op 21 Februari 1575. Hij was zoon van Willem Pepijn, eenen oud-kleerkooper, die in zijn huis, op de Vrijdagmarkt (nummer 11), als roeper openbare verkoo- pingen hield van roerende en onroerende goederen. Tusschen de eerste bevonden zich dikwijls oude schilderijen, welke vader Pepijn ook wel uit der hand aan den man bracht. Daarom moest hij zich, ten jare 1593, bij onze Sint Lucas- gilde, als kunstkoopman laten inschrijven. Het is waarschijn- lijk, dat die handel in tafereelen bij den jongen Pepijn de nei- ging voor het beoefenen der schilderkunst heeft doen geboren worden. Dat hij bij iemand in de leer zij gegaan, staat nergens geboekt, en toch werd hij ten jare 1600 als meesterszone bij onze vrijschilders opgenomen. Aan den trant en de wijze van uitvoeren zijner werken is het niet mogelijk te raden, bij wel- ken meester Marten Pepijn ter schole ging. Vergeleken met de gewrochten zijner tijdgenooten, schijnen zijne tafereelen tot een veel vroeger tijdperk te behooren. Waar en hoe hij zich dien ouderen kunststempel had eigen gemaakt, is niet te verkla-

¹ *Verzameling der Graf- en Gedenkschriften van de Provincie Antwerpen, D. V. blz. 275.*

ren, tenzij men veronderstelle, dat hij zich als kunstenaar door zelfonderricht ontwikkelde, bij het bestudeeren der schilderijen, welke zijn vader op het kraam ventte. Pepijns hoedanigheden als kolorist waren niet steeds van de beste. Voor de groote historieschildering maalde hij doorgaans met te krachtelooze kleuren, terwijl zijne penseeling te stijf en te uitvoerig was. Behoorde hij, wat het koloriet betreft, bij onze eerste Italiaansche navolgers, als teekenaar, als samensteller, als dramatische schepper streefde hij met zijne tijdgenooten voorwaarts. Zijne samenstellingen getuigen van goeden smaak en waarheidsliefde. Zijne hoofdfiguren zijn meestal wijs gekozene typen, rechtstreeks naar het leven afgebeeld. Hunne wezens zijn vol karakter en bezieling. Zoo in houding als gebaren zijn ze natuurlijk en levendig voorgesteld. Buiten ons land vindt men geene van Pepijns werken. In het Brusselsche museum toont men, als van hem gemaald, een onge-teekend tafereel met levensgroote figuren : de Patrones der Weezen. Antwerpen integendeel bezit nog een dozijn zijner voorname gewrochten. In de kerk van ons Gasthuis prijkt van hem een paneel, voorstellende Pastoor Robrecht Hubar op zijn Doodsbed, benevens twee volledige altaartafels, elk van vijf tafereelen. In de eerste toont ons het middenstuk Sinte Elisabeth hare Schatten uitreikende ; de luiken : Sinte Elisabeth geknield voor Jezus, en Sinte Elisabeth stervende ; hunne keerzijden in grauwschildering stellen voor : Sinte Elisabeth de voeten eens Armen wasschende, en de Behoeftigen bij Sinte Elisabeth. Op de paneelen der andere altaartafel ziet men in het middenstuk : den Doop van Sint Augustinus door Sint Ambrosius ; op de luiken : Sint Au-

gustinus Bisschop gewijd, en Sint Augustinus den Zieke bijstaande; op de keerzijden in grauw : de Armen tot Sint Augustinus gaande, en Sint Augustinus Aalmoezen uitreikende. In ons museum hangen van hem vier gewrochten : het groote paneel, de Doortocht der Roode Zee (273), geteekend : *MP in f.* 1626; de Prediking van Sint Lucas (274), en twee grauwschilderingen (275 en 276). Onze Sint Pauluskerk bezit van Marten Pepijn eene Heilige Familie, en in onze hoofdkerk prijkt van hem een Sint Norbertus in aanbidding vóór het H. Sacrament, geteekend 1637. In dit laatste gewrocht is de meester afgeweken van zijn gewonen trant en werkwijze, om nog meer verheven van opvatting, breeder van tekening, rijker van kleur en malscher van penseeling te worden.

Pepijns bijval was aanzienlijk. De Liggeren van Sint Lucasgilde toonen ons, dat hij, tusschen de jaren 1602 en 1626 acht leerlingen ontving. Naar zijne werken werden kopijen gemaakt, en Peter de Bailliu graveerde zijn tafereel Suzanna in het Bad. Marten Pepijn verkeerde in zoo nauwe vriendschapsbetrekkingen met Rubens, dat dezes vrouw een zijner kinderen over de doopvont hield. Antoon van Dijck schatte Pepijn zoo hoog, dat hij zijn portret maalde op meesterlijke wijze. ¹

¹ Marten Pepijn bewaarde dit zijn afbeeldsel, een puikgewrocht van Antoon van Dijck, gedurende zijn gansche leven. Het werd begraven door Schelte van Bolswert. Na Pepijns afsterven werd zijn portret de eigendom van den schilder-kunsthandelaar Jan Meysens, die het in 1659 verkocht aan den Brusselschen wijnkoopman Jan Hujoel. De Antwerpsche schilder Jozef Lamorlet wilde het dezen nieuwen eigenaar afkopen, doch bood er vruchteloos 250 gulden voor. In Juni 1666 werd het vermaard geworden portret, ten huize van Jan Hujoel, in de Oudekleerkoopersstraat, openbaar geveild en aangekocht door den te Brussel gevestigden heer Francisco Seigneurs. Later kwam het in bezit der Prinsen van Oranje. In 1850 werd het uit de galerij van wijlen Koning Willem II voor 4300 gulden verkocht aan den kunstschilder Steven Le Roy van Brussel, die het te Parijs deed veilen, waar het de eigendom werd van den heer Ed. Kums onzer stad, die het thans nog bezit.

Marten Pepijn trad op 1 December 1601, binnen onze hoofdkerk, in den echt met Maria Huybrechts.¹ Zijn huwelijk werd gezegend met vijf kinderen: Willem, Adriaan, Marten, Martha en Catharina. Uit hunne doopakten blijkt, dat de ouders opvolgentlijk in de parochiën van Sint Jacob, Sint Andries en Onze-Lieve-Vrouwen gevestigd waren. Van vóór 1626 tot het einde zijns levens bewoonde Marten Pepijn een huurhuis der Katelijnevest. Zijne reeds genoemde jongste dochter, Catharina, geboren den 13ⁿ Februari 1619, beoefende het vak haars vaders. Op 1 Januari 1654 werd zij als « wijnmeesteresse, » dat is kunstenaarsdochter, in Sint Lucasgilde aanvaard. Zij behandelde inzonderheid het portret. In de abdij van Tongerlo bestaan er nog twee paneelen van hare hand. Beide hingen voorheen in het Antwerpsch Sint Michielsklooster, waarvan zij elk eenen abt voorstellen. Het atbeeldsel van Joannes Chrysostomus van der Sterre is geteekend : *Catharina Pepijn f. a^o 1657*; onder dat van Norbertus van Couwerven staat : *Catharina Pepijn f.*² Een harer broeders werd insgelijks als schilder opgeleid. In het sterfhuis van den kunsthandelaar Herman de Neyt, die op 8 September 1642 overleed, vonden wij « een Cruysken gemaect door den zoon van Pepijn die overleden is. »

Vader Marten Pepijn beleefde ziekelijke oude dagen. Hij was voogd genoemd geweest over twee zijner neven, die sinds jaren spoorloos waren verdwenen. Op 1 Augustus 1635 smeekte hij bij ons Magistraat, om van dit voogdschap ontslagen te worden, « midts sijnen ouderdom van LXII jaeren

¹ TH. VAN LERIUS : *Abraham Janssens, Marten Pepijn, en de schryvers der levens van de Nederlandsche kunstschilders* (in het *Album der St. Lukasgilde, blz. 37,*) Antwerpen, 1855.

² TH. VAN LERIUS : *Album der Sint Lucasgilde, blz. 56.*

ende daegelijcksche onghevallicheden. » ¹ Met zijne vrouw, die ziek te bed lag in haar huis der Katelijnevest, maakte hij op 4 April 1636 een wederzijdsch testament. Daarin verklaarden zij in den Pand der Predikheeren te willen begraven worden. Aan de hoofdkerk lieten zij 1 gulden en aan hare Onze-Lieve-Vrouwenkapel 6 gulden. Den schamelen arme schonken zij het dubbele dier laatste som, en aan elk hunner kinderen, dat de vijf en twintig jaren zou bereiken, moest een geëvenredigd aandeel in eene som van 600 gulden worden afgeteld. ² Marten Pepijn overleed in den Zomer van 1643. Zijne vrouw eerst vijf jaren later.

Na Adam van Noort vond Rubens zijnen gewichtigsten voorganger in Abraham Janssens. Hij was zoon van Jan Janssens en van Roelofken Van Huysen of van Nuysen. Aangezien er te Antwerpen acht Abraham Janssens gelijktijdig leefden, stelde onze schilder voor handteeken : « *Abraham Janssen van Nuysen*. » ³ De doopakt van 15 Januari 1567, die tot hiertoe als het geboortebewijs van onzen kunstenaar werd opgegeven, is een verkeerde; want de toen over de vont gehouden Abraham was zoon van eenen Abraham Janssens en van eene Anna, wier familienaam niet is geboekt. Ook kwam onze schilder ruim acht jaren later ter wereld. Op 4 Augustus 1618 getuigt hij zelf drie en veertig jaren oud te zijn. ⁴ Derhalve werd hij geboren ten jare 1575. In nog jeugdigen ouderdom verloor hij zijnen vader; zijne moeder hertrouwde met Assuërus Boon, welke stiefvader onzen jongen kunstenaar echter niet ongenegen was.

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1635-36, fol. 88.*

² *Protocollen van den notaris Bartholomeus van den Berghe, 1636, fol. 125.*

³ Zulks blijkt uit eene familieovereenkomst van onzen schilder en zijne zuster Maria, met den broeder van hunnen stiefvader Assuërus Boon. Zie : *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1609, sub Kieffelt & Boghe, vol. I, fol. 241.*

⁴ *Protocollen van den notaris Michiel van Couwenberghe, 1618, fol. 181 v°.*

Volgens de Liggeren der Schildersgilde, trad Abraham Janssens ten jare 1585 in het werkhuis van Jan Snellinck. Hoe lang hij zich daar oefende, is niet bekend. Eerst ten jare 1601 werd hij vrijmeester van Sint Lucas. Ondertusschen ging hij ook een goed deel van zijn aangeboren talent slachtofferen aan de kunstgoden van het Zuiden. De bewijzen van zijnen tocht over de Alpen ontbreken; doch men vindt duidelijke sporen van rechtstreekschen Italiaanschen invloed in zijne werken. Zijne schaduwen waren, op zijn Caravagiosch, al te zwaar, te ondoorschijnend, zonder overgangstinten. Door zijne te scherp afgesneden omtreklijnen wilde hij zijne vaardigheid als teekenaar al te zeer doen opmerken. Naast die gebreken bezat Abraham Janssens uitstekende hoedanigheden. Behalve door zijne keurige en soms ook breede teekening, onderscheidde de jonge Meester zich nog door zijne grootschheid van opvatting, zijne oorspronkelijke wijze van voorstellen, zijne natuurlijke, gespierde figuren, zijne stout geslagen draperijen en zijne krachtige kleuren. In ons museum hangen drie zijner gewrochten: de Aanbidding der Wijzen, de Heilige Maagd met het Kindeken Jezus en Sint Janneken, en Scaldis met de Maagd van Antwerpen. Dit laatste is eene zinnebeeldige voorstelling, van onze stadgenooten bijzonder goed gekend. Aan den buitengewonen vorm van dit zeer laag en bijzonder breed paneel is het zichtbaar, dat het voor eene bepaalde plaats is uitgevoerd. Het bevat maar twee figuren, doch zij zijn op meer dan levensgrootte afgebeeld. Scaldis ligt los en gemakkelijk in het riet, met den rug tegen de reusachtige kruik, waaruit het Scheldewater stroomt. Het mannelijk hoofd van den krachtigen, naakten grijsaard is gekroond met zeegroenten, en hij biedt eenen

overvloedshoorn met vruchten aan de voor hem gebogen maagd, die rijk gekleed en met de Antwerpsche burcht gekroond is. Alhoewel die schepping, althans wat samenstelling betreft, geen der puikstukken is van onzen schilder, zoo werd zij hem goed betaald. Het zonderling tafereel was door ons Magistraat besteld geworden, om te prijken boven den schoorsteen der Staten-Kamer van ons stadhuis. Wij ontdekten het collegiaal besluit en den post der stadsrekening, waarbij de kunstenaar voor zijn werk werd voldaan. Daaruit blijkt, dat hij het in 1610 voltooide en er niet min dan 750 gulden voor ontving. ¹ Janssens genoot destijds algemeenen bijval. De Aanbidding der Wijzen maalde hij voor de kerk der Antwerpsche Predikheeren. Voor het Gildenhuis van den Ouden Voetboog schilderde hij ook een groot en zeer schoon tafereel : de Eendracht, en in den tempel onzer Carmelieten hingen van zijne hand nog twee goed geteekende en krachtig gekleurde gewrochten : het Graf des Zaligmakers en de Heilige Familie met Sinte Catharina en Sinte Cecilia, die echter in 1794 uit onze stad zijn verdwenen. In den kruisbeuk onzer hoofdkerk hangt van hem nog een prachtig tafereel de vier Kerkvaders. Ook voor kerken van andere Vlaamsche steden leverde onze meester groote tafereelen. Te Mechelen in Sint Rombouts vindt men van hem een altaarstuk : Sint Lucas Onze-Lieve-Vrouw malende; in de hoofdkerk van Brugge, eene Aanbidding der Herders; te Gent, in Sint Baafs, eene Kruisafdoening, en in Sint Petruskerk, de Wonderbare

¹ Het collegiaal besluit laten wij hier volgen : « Geordonneert den Tresoriers ende Rentmeestere te betaelen aen Abraham Janssen, schilder, de somme van sevenhondert vijftich guldens voor seker stuck schilderije genaempt Schaldis, berustende in de Staeten Camer voor de schouw aldaer. Actum 10 julii 1610. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1610-12, fol. 31.*

Vischvangst, terwijl er in het Brusselsche museum nog eene zijner allegorieën prijkt : het Geloof en de Hoop den Ouderdom ondersteunende. De buitenlandsche museums bevatten insgelijks van onzen meester nog verscheidene werken, welke hem recht geven op eene eerste plaats tusschen onze historieschilders. Janssens' tijdgenooten hadden even hoogen dunk van hunnen kunstmakker. Op verzoek van het Magistraat van Herenthals getuigden, op 22 December 1643, twee Antwerpsche schilders, Jacob Spaeingaert, Deken van Sint Lucas, en Abraham de Heyde, dat eene schilderij op doek, « wesende eene Cruysinge van Ons Lieven Heere, door de eyghene handt van Abraham Janssens » was gemaald. Zij noemden hem « een seer fameus meester ende schilder » en verklaarden tevens, dat hij het gewrocht over zeventien jaren vervaardigd en verkocht had voor 1,000 gulden. ¹

Ons Magistraat benoemde den uitstekenden kunstenaar op 23 September 1606 tot Deken der Schilders-Kamer, en hij ontving verscheidene leerlingen, waartusschen Steven Wils zich het meest onderscheidde.

Abraham Janssens huwde den 1ⁿ Mei 1602 Sara Goetkint, dochter van Peter Goetkint en Catharina van Palermo. Dit huwelijk werd gezegend met acht kinderen. De eerstgeborene was een zoon en hij had, op 7 Januari 1603, Assuërus Boon, den stiefvader van onzen schilder, tot peter. Een andere zijner zonen, op 23 November 1616, Abraham gedoopt, werd in 1636 vrijmeester-schilder en later ook koopman in schilderingen. Deze optreding van zijnen zoon als kunstenaar mocht Abraham Janssens echter niet meer beleven. Reeds den

¹ *Protocollen van den notaris Frans van den Berghe, 1639-57.*

17ⁿ September 1631, voelde onze zes en vijftig-jarige schilder zijne gezondheid falen; want met zijne gade verleid hij toen, in ziekelijken toestand, een testament voor den notaris Peter Wouters. Tien dagen later zien wij hem nog eens voor ons Magistraat verschijnen, om familie zaken te regelen; ¹ doch op 25 Januari 1632 werd hij reeds op Onze-Lieve-Vrouwenkerkhof begraven. ²

Zijne weduwe vestigde zich toen op den hoek der Korte Clara- en Pruynenstraat, en daar overleed zij « subitelyck » den 17ⁿ April 1644. Op dit oogenblik leefden er nog vijf harer kinderen : Anna Maria, Sara, Catharina, Lucretia en Abraham, die zich toen in Italië bevond. De overledene weduwe van Abraham Janssens liet haren kinderen geene vaste eigendommen na, maar toch roerende goederen, waartusschen de volgende schilderijen door wijlen haren man gemaakt : de Graflegging van Christus; Maria Magdalena in den Nacht; een groot doek : Philemon en Baucis; de Heilige Maagd met Jezus en Sint Janneken; vier schilderijen op doek : de Vier tijden des Jaars; de Gevangenis Petri; Axeleus in den Nacht; Lascivia; een groot doek Ons Heer in het Hofken; Achttien Keizerstroniën, op doek, en veertien schilderijen, op doek : Ons Heer, de Twaalf Apostelen en Sint Paulus. ³ Deze laatste gewrochten hangen thans nog in onze kerk van Sint Carolus-Borromeus.

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1631, vol. I, fol. 348.*

² TH. VAN LERIUS en PH. ROMBOUTS : *Liggeren der Sint Lucasgilde, D. I, blz. 293.*

³ *Protocollen van den notaris Tossijn Guyot, 1644, fol. 278.*

XX

RUBENS' HEROPTREDING BINNEN ANTWERPEN

Deter Pauwel Rubens was juist te rechter tijd binnen Antwerpen aangekomen, om er de schilderkunst in haren vollen luister te doen gloren. Na eene halve eeuw worstelens tegen den kleinen doch onverschrokken Nederlandschen stam, voelde het trotsche Spanje eindelijk zijnen moed verflauwen, zijne krachten falen. Gansche schatten en het bloed van duizenden wakkere soudeniërs waren nutteloos verspild, om de nog muitende Noord-Nederlandsche provinciën terug onder 's Konings juk te dwingen. Hoe diep gewond en afgemat ook van het langdurig en hardnekkig strijden, toch stond de Nederlander nog pal tegenover de bedreigers zijner duurgekochte onafhankelijkheid. De beide partijen hadden geld noch bloed meer, om den kamp langer vol te houden. Toch wilden zij niet het minste toegeven tot het bekomen van den zoo zeer betrachten vrede. In 1608 was er, in den Haag, een vredecongres belegd; doch er heerschte daar al te veel trots, dan dat de kampers elkaar de verzoenende hand zouden toesteken.

Gelukkig traden toen Engeland en Frankrijk als bemiddelaars op het bloedig oorlogstooneel. Europa bevroedde de wederzijdsche weerbarstigheid der worstelaars. Daarom werd er slechts voorgesteld eenen wapenstilstand te sluiten van twaalf jaren. Die verpoozing in den moorddadigen strijd werd met gretigheid aanvaard. Den 9ⁿ April 1609 werd het twaalfjarig bestand te Antwerpen onderteekend. Op 14 dier zelfde maand werd dit feit, uit een der vensters van ons opgesmukt stadhuis, afgekondigd voor de toegesnelde burgerij, welke de tijdelijke vredemakers uit volle borst toejuichte. Het blijde gelui onzer klokken en het donderen van het feestkanon verkondden deze gewichtige gebeurtenis. De vreugdevlaggen wapperden, de opgewekte menigte stroomde zingend langs de straten en markten. In ieders harte glom de zoete hoop, dat de eens zoo vermaarde Scheldestad de vrijheid harer scheepvaart ging terugkrijgen. Daarmee moest ook handel en nijverheid herleven, terwijl kunsten en wetenschappen weelderiger zouden opbloeien. Ofschoon Antwerpen zich later deerlijk in die hoop bedrogen vond, toch zette zij toen ons volk zooveel moed en ijver bij, dat alle bedrijvigheid er door hernomen werd en de kunsten er als een gansch nieuw leven door genoten. De schilderkunst vooral nam plotselings toe in bloei en luister. Weldra zullen wij eene gansche schaar nieuwe uitstekende schilders plaats zien nemen naast de reeds gevierde meesters. Onze Sint Lucasgilde gevoelde aanstonds den heilzamen schok, welken de wapenschorsing te weeg bracht. In ditzelfde jaar werd het getal harer leden met vijf en dertig vermeerderd. Daarbij ontving zij zestien nieuwe vrijmeesters-schilders en zeventien jongelingen, die moedvol palet en penseel aangrepen. Het gezamentlijk getal der gilde-

broeders van Sint Lucas beliep in 1610 tot driehonderd acht en negentig, en in 1614 tot vierhonderd vijf en zestig. Den Violieren was het voorbehouden het sein te geven der algemeene kunstherleving. Voor de eerste maal sinds den val van Antwerpen speelden zij, op 16 Juni, na het sluiten des bestands, een beteekenisvol " Spel van Sinnen " vóór het stadhuis, op de Groote Markt, onder den blooten hemel. Eene onafzienbare volksmassa juichte de rederijkers onzer Schilders-Kamer luidruchtig toe, en de Stad dekte hunne gedane onkosten met eene som van 88 gulden 14 stuivers. Ook in September van dit jaar betraden de tooneelspelers onzer Schildersvereeniging de planken. Het Magistraat vergelde hen toen met 54 gulden en 4 stuivers.

De vreugdegalmen en het feestgedommel der viering van het twaalfjarig bestand waren ook tot binnen den tempel van Sint Michielsklooster doorgedrongen. Al die geestdrift en ijver binnen de wallen der eerst zoo moedeloze stad wekten ook Rubens uit de sombere neerslachtigheid, waarin hij op het graf zijner moeder verzonken lag. Als ware hij zijner verhevene zending bewust, beurde hij het hoofd op, om aan de algemeene kunstbeweging deel te gaan nemen. Onze schilders zelve leidden hem daartoe op; want den 29ⁿ Juni 1609, zijnde Sint Petrus- en Paulusdag, werd hij door zijnen vriend, den Fluweelen Breughel, aan den jaarlijkschen feestdich der Romanisten welkom geheeten in de Antwerpsche kunstwereld. Een hooggeachte en bijzondere vriend van Rubens, de toenmalige Antwerpsche Burgemeester, Nicolaas Rockox, bracht insgelijks veel bij om hem spoedig palet en penseel te doen aanvatten. Rockox was een zeer bemiddeld kunstminnaar. Hij stelde den jongen Meester in de gelegenheid om

verscheidene kostbare gewrochten te malen. Door invloed van Rockox, als eerste Burgemeester van Antwerpen, bestelde de Stad aan haren talentvollen schilder een uitgestrekt tafereel, om op het stadhuis te worden uitgestald. Het onderwerp, dat Rubens daarvoor behandelde, was de Aanbidding der drie Koningen. ¹ Alhoewel deze gewichtige samenstelling ook op buitengewoon groote schaal werd uitgevoerd, moet ze nog in het jaar 1609 voltooid zijn geweest. Immers, vóór 29 April van het volgende jaar prijkte zij reeds, omlijst en vastgeankerd, in onze Staten-Kamer. Deze plaats was de eigentlijke eerezaal van het Antwerpsch stadhuis. Zij was bijzonder rijk gestoffeerd. Tijdens de Spaansche Furie werd zij gansch uitgebrand met hare prachtige meubelen, hare kostbare behangsels en puikgewrochten van voorname Antwerpsche kunstenaars. Na den heropbouw van het verbrand stadhuis, werd ook de

¹ Daar deze gewichtige bijzonderheid aangaande de aanmoediging van Rubens door ons stedelijk bestuur, gansch onbekend is, denken wij het goed er hier de echtheid van te staven met deze door ons ontdekte oorspronkelijke bescheiden :

« Geordonneert den Tresoriers ende Guillam Maes vuyt te reycken ende te betalen aen Peeter Rubbens, schilder, de somme van duysent guldens, ende dat op rekeninge van seker stuck schilderije van de Drije Coningen, bij hem voor dese stadt gemaect, berustende in de Staten Camere alhier. Actum xxix Aprilis 1610. » (*Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1607-10, fol. 294 v°.*)

« Geordonneert den Tresoriers ende Guillam Maes, vuyt te reycken ende te betaelen aen Peeter Rubbens, schilder, de somme van acht hondert guldens, ende dat in voldoeninghe van het stuck schilderije van de Drije Coninghen, bij hem gemaect, staende op den stadthuyse, in de Staeten Camer. Actum iiii Augusty 1610. » (*Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1610-12, fol. 42 v°.*)

« Jacob van Haecht, de somme van hondert tweendertich ponden artois, ter saecken van een groote lijste tot de schilderije de Drije Coninghen, ende een panneel ende binnenlijste tot de voorschreve schilderije Schaldis in de Staten Camer, volgende de rekeninge, attestatie, ordonnantie ende quitantie CXXXII lb. » (*Rekening der stad Antwerpen, 1610, fol. 289 v°.*)

« David Remeeus, de somme van achtentseventich ponden artois, ter saken van het schilderen ende vergulden van twee groote lijsten van twee schilderijen, in de Staten Camer gemaect, d'een van de Drij Coningen, ende dander van Schaldis, volgende de specificatie ende der attestatien, met ordonnantie ende quitantie LXXVIII lb. » (*Rekening der stad Antwerpen, 1609, fol. 362 v°.*)

Staten-Kamer in haren vorigen luister hersteld. Sedert 1583 waren er de wanden behangen met gouden leer. Daaronder bevonden zich nu gebeeldhouwde hardhouten zittingen met fluweelen kussens. Eene langwerpige-vierkante tafel en Spaansch-lederen zetels maakten de verdere meubeleering uit. De wijde zoldering bestond uit eiken kepers en dwarsbalken, met snijwerk versierd, geschraagd door consolen, waartegen de wapenschilden der Provinciën waren gebeiteld. Onder de zoldering en boven het gouden leer, hingen vier en dertig Afbeeldsels der Hertogen en Hertoginnen van den Lande, verzameld en geleverd door den edelman-schilder Anthonio de Succa, die portret-stamboommaker der Aartshertogen was. Aan het eene uiteinde der zaal stond de grootsche gebeeldhouwde marmeren schoorsteen, waarin de Scaldis van Abraham Janssens prijkte. Daar tegenover, op den wijden effen muur, hing, in vergulden lijst, Rubens' uitgestrekt tafereel, met de grootsche natuurlijkheid en den kleurenschitter, die al zijne gewrochten kenmerken. Hoe hoog ons Magistraat dit meesterwerk schatte, kan men opmaken uit den prijs, die er voor betaald werd. De jonge kunstenaar werd beloond met de som van 1800 gulden, meer dan het dubbel van wat de stad Antwerpen ooit aan eene schilderij besteedde. ¹

De wederverschijning van Rubens op het Antwerpsch kunsttooneel was zoo schitterend, dat de glanzende stralen zijner glorie zich verspreidden over gansch het land. Onze

¹ Dit kostbaar meesterwerk van Rubens bleef niet lang in onze Staten-Kamer pronken. Reeds op 1 September 1612 gaf de Stad het, als haar prachtigste geschenk, aan Don Rodrigo de Calderon, Graaf van Oliva, lid van den Geheimen Raad en afgezant van Spanjes Koning, door wiens voorspraak Antwerpen verhoopte zijnen handel te zien begunstigen. Deze Aanbidding der drie Koningen werd door Philips IV aangekocht, en thans wordt ze bewaard in het museum van Madrid,

Vorsten, Albert en Isabella, ontboden den uitstekenden Meester te Brussel aan hun Hof, en overlaadden hem met loftuitingen en bewijzen van achting en vriendschap. Het eerste werk, dat zij hem bestelden, was hun beider afbeeldsel. Daarna gelastten zij hem eene Heilige Familie voor hunne hofkapel te malen. De Aartshertogen waren derwijze over die kunstgewrochten voldaan, dat zij den schilder vereerden met eene gouden halsketting met medalie, waarop de beeltenissen hunner Hoogheden geslagen waren, en bij openen brief van 23 September 1609 benoemden zij hem tot schilder van hun Hof, met eene jaarwedde van 500 ponden Vlaamsch. Met dezen eeretitel verkreeg Rubens tevens het voorrecht om allerlei vrijheden te genieten, en de kunst te mogen onderwijzen aan wien hem goeddacht, zonder zijne leerlingen te moeten aangeven of aan de verordeningen der Sint Lucasgilde onderworpen te zijn.

Nu Rubens eigenlijk tot het Aartshertogelijk Huis behoorde, werd hij ook lid van het broederschap van Sint Ildephonsus, waarvan al de hovelingen deel maakten. In de Sint Jacobs- of Koudenbergkerk van Brussel had deze vereeniging hare kapel. Rubens werd belast haar op te luisteren met eene altaartafel, gewijd aan den patroon van het broederschap. Onze kunstenaar ontwierp deze schepping op zoo groote schaal, dat de daartoe bestemde paneelen in niet een der Brusselsche werkhuizen konden overeind staan. De geheele altaartafel was bij de 4 meters hoog en 5 meters breed. De Aartshertog kwam Rubens ter hulp en verschafte hem eene der zalen van zijn paleis tot het voltrekken van het kolossaal kunstgewrocht. Het middenstuk verbeeldde de Heilige Maagd op eenen gouden Troon gezeten, ge-

vende den Kazuivel aan den voor haar knielenden Sint Ildephonsus. Vier heilige maagden slaan dit mirakel gade, en in de hoogte vliegen drie engeltjes, die elkaar bij de hand houden. Op de luiken prijkten, levensgroot, de Aarts-hertogen Albert en Isabella, geknield op eene bidbank en elk vergezeld van hunnen overeindstaanden beschermheilige. Gesloten vertoonden deze vleugeldeuren de Heilige Familie gezeten onder eenen Appelboom. Geheel de altaartafel van Sint Ildephonsus was een wijs en verheven meesterwerk. Het middenstuk vooral onderscheidde zich door eenvoud en schoonheid van samenstelling en bevallige en keurige teekening. De smaakvolle en rijkgetooide figuren waren schoon en natuurlijk van houding, juist en diepgevoeld van uitdrukking, schitterend en harmonisch gekleurd, en overheerlijk verlicht. Zoodra dit prachtig werk voltooid en in de Koudenbergkerk op zijne bestemde plaats was te pronk gesteld, kwamen Albert en Isabella het bewonderen en er den kunstenaar geluk mee wenschen. Den volgenden dag verscheen het gansche Hof vóór het meesterstuk, en nog lang nadien stroomde, niet alleen de bevolking der stad Brussel, maar ook de schaar der kunstliefhebbers van geheel het land, als in bedevaart, naar de kapel van Sint Ildephonsus, om het puikwerk van den Antwerpschen Meester in verrukking aan te staren.¹

Nu Rubens dit heerlijk gewrocht voltooid had, en toebeidselen maakte om terug naar Antwerpen te keeren, werden er pogingen aangewend, om hem voor goed in de hoofdstad te houden. Albert en Isabella hadden hem ook deels met dit

¹ De geheele altaartafel van Sint Ildephonsus werd in het midden der tweede helft van de XVIIIe eeuw door Keizerin Maria Theresia aangekocht voor de galerij van het Belvedere van Weenen, waar zij thans nog berust.

inzicht tot hunnen Hofschilder benoemd en naar Brussel gelokt. De gouden ketting, welke zij den kunstenaar over de schouders hingen, moest dienen om hem aan hunnen troon vast te kluisteren. Rubens' besluit desaangaande was nochtans onwederroepelijk genomen. Hij was kunstenaar en wilde geen Hofdienaar meer worden. Reeds eenmaal had hij een hertogelijk juk getorscht. Al het knellend gewicht daarvan lag hem nog te versch in het geheugen, om er zich andermaal goedsmoeds aan te onderwerpen. Wanneer men hem vervolgens aanmaande om dan toch Brussel tot verblijfplaats te kiezen, wees hij dit aanzoek even vastberaden van de hand. De Scheldestad met haar eigenaardig en verscheiden licht, met haren ontzagwekkenden stroom, haren majestatischen toren, hare trotsche tempels en karakteristieke gebouwen, hare scheepvaart, haren handel en bedrijvigheid, hare nijverige en kunstminnende bevolking, scheen hem als door de natuur zelve aangeduid, om de zetel zijner Schilderschool te wezen. Antwerpen, de oude bakermat van zoo menigen beroemden kunstenaar, was Rubens bijzonder lief. Terwijl hij aan het Hof der Aartshertogen werkzaam was en er vereerd en gevierd werd, bewees hij der stad Antwerpen daar ook zulke gewichtige diensten, dat ons Magistraat hem dankbaar beloonde met eene prachtige gedreven zilveren drink-schaal. ¹

¹ Daar dit feit ook nog onbekend is, zoo leveren wij er hier voor de eerste maal het bewijs van :

« Geordonneert den Tresoriers ende Rentmeestere, vuyt te reycken ende te betaelen aen Abraham Lissau, de somme van tweentachtich guldens achtien stuyvers en halven, ter saecken van eene silvere schaele, wegende 26 oncen 15 engelschen, tot drije guldens II stuyvers d'once, bij hem de stadt geleverd, daermede Mijne Heeren hebben vereert ende beschoncken Peeter Rubbens, schildere, ter saecken van diensten bij hem de stadt gedaen. Actum XX Augusty 1610. » *Collegiaal Aktenboek der sted Antwerpen, 1610-12, fol. 44 v°.*

Een neef van Peter Pauwel Rubens heeft geboekt, dat de uitstekende schilder door de Aartshertogen werd overgehaald, om van eenen terugkeer naar Italië af te zien. Al de tegenspoed, dien wij hem in het Zuiden hebben zien ontmoeten, noopte hem integendeel in zijn land te blijven, waar hij eenen zoo onbeprekten bijval genoot. Bovendien, er is een bewijs, dat Rubens niet meer voornemens was over de Alpen te gaan dolen. Van korts nadat hij in zijne geboortestad was weergekeerd, had hij er liefde opgevat voor een Antwerpsch meisje. In plaats van nu die machtige keten der min te verbreken, om zonder achterdocht, vrij en onbellemerd, in den vreemde te kunnen rondzwerfen, hechte hij zich integendeel door den band des huwelijks aan Antwerpen vast. Zij, die hem bekoord en zijn hart gevangen had, was eene geboortdochter, de kloekgebouwde achttienjarige Isabella Brant, dochter van den rijken en geleerden stadsgreffier Jan Brant en van Clara de Moy, die insgelijks de Kloosterstraat bewoonden in het huis dat thans nummer 37 draagt. Reeds op 13 October 1609 werd hunne echtverbintenis voltrokken, in de kerk der Sint Michielsabdij. Van dit oogenblik was Rubens dus voor goed binnen Antwerpen gevestigd. De kunstminnende bevolking dier stad wedijverde ook, om haren talentvollen schilder aan te moedigen. Een bijzondere kunstvriend, Cornelis van der Geest, die een rijk koopman en tevens kapelmeester van Sinte Walburgiskerk was, stelde oogenblikkelijk voor, den gevierden kunstenaar eene buitengewone schepping te laten malen voor den hoogen altaar dier kerk. Om de daartoe noodige gelden te verzamelen, deed de pastoor en zijne kerkmeesters, op 17 Mei 1610 « metten schaele » eene geldomhaling in de parochie, welke genoeg-

zaam opbracht, om al dadelijk de hand aan het werk te laten slaan. Op 17 Juni daarna was Rubens met den pastoor, Cornelis van der Geest en de raadsleden der kerk vergaderd in de herberg Klein Zeeland, bij Sinte Walburgiskerkhof, naast de Werfpoort. Terwijl er daar voor 9 gulden 10 stuivers wijn werd gedronken, sloot men de overeenkomst voor het schilderen van het altaarstuk. Voor de som van 2600 gulden, die hem bij gedeelten zou worden uitgekeerd, vervaardigde Rubens de gekende en beroemde Kruisrechting met hare luiken, voorstellende de Heilige Vrouwen, naast de Kruisiging der Moordenaars, en op de keerzijden: Sinte Walburgis met Sint Eligius, en Sinte Catharina met Sint Amandus, zooals ze thans nog in onze hoofdkerk prijkt. ¹

De Gilde der Kolveniers, waarvan Nicolaas Rockox Hoofdman was, besloot toen ook haren altaar in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk te herstellen en op te luisteren door een puikgewrocht van den jongen, ophefmakenden Meester. Den 7ⁿ September 1611 was het gansche bestuur dier vereeniging

¹ Tot deze altaartafel behoorde oorspronkelijk nog een tafereel voorstellende God den Vader, dat boven het middenstuk was geplaatst tusschen twee op hout geschilderde en uitgezaagde engelen. Onder het middenstuk stonden, op de tombe des altaars, ook nog drie tafereeltjes: Sinte Walburgis in nood met een Schip op Zee, Christus aan het Kruis, en Het Lijk van Sinte Walburgis door Engelen naar het Graf gedragen. Alle vier deze gewrochten van Rubens, werden in 1734 door het bestuur der Sinte Walburgiskerk, op de Handelborze, openbaar geveild, ter bekostiging van eenen nieuwen marmeren hoogen altaar. Zij brachten 993 gulden en 7 stuivers op. De drie laatste tafereeltjes werden aangekocht door den schilder Jacob de Roore, uit wiens sterfhuis zij op 4 September 1747 in den Haag werden verkocht, het eerste voor 160, het tweede voor 280 en het derde ook voor 280 gulden. Het groot middenstuk, de Kruisrechting en zijne luiken, werden in Augustus 1794 door de Fransche Republikeinen van de hun bestemde plaats genomen en naar Parijs gevoerd. Toen zij met onze andere geroofde kunststukken, in 1815, terugkwamen, werden zij in de hoofdkerk gehangen, daar de Sinte Walburgiskerk toen tot stapelhuis diende en een jaar later ook werd afgebroken.

op hare kamer, achter het stadhuis, vergaderd, toen Rubens daar verscheen, om, in tegenwoordigheid van den Hoofdman Nicolaas Rockox, de overeenkomst voor het malen eener altaartafel te sluiten. Het onderwerp der schepping werd aan den keus des schilders overgelaten; doch Sint Christoffel, de beschermheilige der Gilde, moest er in vertegenwoordigd zijn. Het tafereel mocht zoo groot en ontzagwekkend zijn als een Rubens dit droomen kon. Eventwel zouden er hem de gildebroeders niet meer dan 2400 gulden, en dat nog op verschillende vervaldagen, voor te betalen hebben. Indien zij uiterst over het werk voldaan waren, zouden ze echter Rubens' vrouw nog vereeren met een paar handschoenen, die ze dan ook wel verplicht waren af te leveren; want in hunne rekeningen staan voor dit geschenk 8 gulden 10 stuivers aange teekend. Reeds bij deze aanbesteding wist Rubens het verlangen der Kolveniers te bevredigen; de overeenkomst werd gesloten onder het drinken van eenen malschen teug wijn, waarvoor er eene uitgave van 16 gulden 18 stuivers werd geboekt. De Dekens onzer Kolveniers stelden een bijzonder belang in hunne nieuwe altaartafel. Zij gingen « tot drie distincte reysen ten huys van den schilder, soe om de schilderije te doen voorderen, als oyck om het peneel te visiteren offer egeen speck in en was. » Dat Rubens geen trotschaard was en ook aan het werk zich met die Dekens verlustigde, bewijst het slot van dien zelfden post hunner rekening, hetwelk luidt : « Ende op de drie reysen, soe aen drinckgelt den knechts ¹ van den schilder, als aldaer in wijn verteert, in alles... IX guldens X stuivers. » In minder dan

¹ Het woord « knechts » beteekent hier leerlingen.

één jaar tijds was de gansche schepping voltooid. Uit de rekeningen der Gilde blijkt, dat Rubens dit kolossaal werk had uitgevoerd op zijnen zolder. Tusschen 12 en 17 September 1612 werd het door eene ploeg werklieden van boven tot in den vloer des schilders gebracht en vervolgens overgedragen tot in de kapel der Kolveniers binnen de hoofdkerk. Het middenpaneel dier uitgestrekte altaartafel stelde voor de Kruisafdoening en hare dubbel beschilderde luiken: Maria's bezoek aan Elisabeth, de Aanbieding in den Tempel, Sint Christoffel en den Heremijt. Voor heel dit prachtig werk, dat sinds drie eeuwen door alle volkeren is bewonderd als het meesterstuk van Rubens' meesterstukken, ontving hij slechts 2400 gulden, benevens eenen reepel gronds, dien hij bij den luthof van zijn nieuw huis zou inlijven.

De hier reeds opgegeven gewrochten waren nog niet al de kunstjuweelen, die Rubens met zijn verbazend scheppingsvermogen, binst zoo korten tijd, in het leven riep. Nog vele gilden en ambachten, kerken en kloosters, benevens onze rijke standen overlaadden hem met bestellingen. Andere onzer steden volgden het voorbeeld van het kunstlievend Antwerpen, en ook de adel wedijverde, om een pronkstuk van Rubens te mogen uitstellen. Prins Philips Karel, Hertog van Aarschot, kwam « tot sijne groote voldoeninge, » voor 1500 gulden, in het bezit eener schilderij van Rubens, en op 20 Februari 1617 bestelde hij er nog ineens vijf andere van 3200 gulden. Rubens wist met zijn vruchtbaar penseel toch spoedig aan al die bestellingen te voldoen. Hij schilderde van het krieken van den dag tot het vallen van den avond. Zoo ging het jaren achtereenvolgens voort, tot niet enkel Ant-

werpen en gansch Nederland, maar ook allerlei verwijderde steden van Europa, tafereelen toonden van onzen gevierden Meester. Thans zijn die gewrochten verspreid door heel de wereld. Geene stad van aanzien en beschaving op den ganschen aardbodem, of zij roemt met fierheid op het bezit van een werk van den befaamden Vlaamschen schilder. Men schat zijne nog bestaande gewrochten op ongeveer vijftienhonderd. Antwerpen alleen bezit nog meer dan honderd zijner puikstukken. Vroeger bezat het er wel driemaal zoo veel. Rubens' werken hier allen opnoemen zou ons stellig te verre leiden. Ook zou dit gansch overbodig zijn. Er zijn reeds tal van catalogen gedrukt, die lijvige boekdeelen uitmaken en al de schilderijen van Rubens beschrijven. De voornaamste, ja, de meeste dier tafereelen zijn ook door de graveerstift, de etsnaald of de lichtteekening zoo zeer verspreid, dat eenieder ze heeft leeren kennen. In onze kerken en ons museum prijken van zijne beroemdste altaarstukken. Behalve zijne reeds vermelde Kruisafdoening en Kruisrechting, bewondert men in onze hoofdkerk, op den hoo-gen altaar, nog zijne Hemelvaart van Maria. De Sint Jacobskerk bezit zijn heerlijk altaarstuk : Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken, bijgestaan door verscheidene Heiligen; de Augustijnenkerk het prachtige Mystieke Huwelijk van Sinte Catharina, en de Sint Pauluskerk de schoone Geeseling Christi. ¹ In ons

¹ Eene kopergravuur naar dit tafereel werd opgedragen aan ons Magistraat, als blijkt uit den volgende collegialen akt :

« Geordonneert Tresoriers ende Rentmeester van stadswegen te vereeren den Capiteyn Mattheus Borrekens, de somme van 150 guldens, voor de dedicatie van de constige afbeeldinge, gesneden in cooper, van de Geesselinge Ons Liefs Heeren, naer de inventie van den schilder Rubens, aen de voorschreve Heeren gededicieert. Actum 29 Aprilis 1651. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1650-53.*

museum vindt men als puikste werken van Rubens : Christus tusschen de Moordenaars ¹ (297); de Aanbidding der Wijzen (298); de Communie van Sint Franciscus van Assisen (305); de Heilige Familie (312); de Leesles der Heilige Maagd (306); en de altaartafel : Christus' Lijk op het Stroo (300).

Even als de gewijde geschiedenis, behandelde Rubens ook met uitstekend talent het portret, de wereldlijke geschiedenis, de fabelleer, het zinnebeeld, het landschap, en hij maalde tevens veldslagen, dierenjachten, zeetempelen, satersstukken, zedenschilderingen, ja, zelfs patronen voor tapijten. Ongelukkiglijk is Rubens in ons museum slechts vertegenwoordigd door kerkstukken en portretten. Al de andere vakken der schilderkunst, waarin hij nochtans tal van gewrochten leverde, moeten wij in bijzondere verzamelingen en in museums van het buitenland gaan zoeken. Onder de portretten, welke van hem in ons museum hangen, zal hij er twee met voorliefde hebben uitgevoerd. Het éene toont ons zijnen beschermheer, den Burgemeester Nicolaas Rockox, en is gemerkt met het jaartal 1613; het andere zijnen boezemvriend, de Stadsgreffier Kasper Gevaerts. Rockox' afbeeldsel is te recht wereldberoemd; dat van Gevaerts is met reden minder geprezen, maar toch blijft het nog een meesterstuk. Ook het museum van Brussel bezit een paar heerlijke portretten door Rubens; doch van dit vak, zoowel als van al de andere, welke onze groote Meester nog behandelde, vindt men de voornaamste en vermaardste pronkstukken in

¹ Dit meesterstuk werd gemaald voor rekening van den kunstbeschermer Nicolaas Rockox, die het ten jare 1620 met eenen marmeren hoogen altaar schonk aan de kerk der Minderbroeders van Antwerpen.

de rijke museums van Madrid, Weenen, Munchen, Dresden, Sint Petersburg, Florentië, Blenheim, Londen, Windsor, Parijs en 's Gravenhage.

In zijne portretten is Rubens zoo verscheiden als de natuur zelve, die hij steeds getrouw vertolkt. Elk door hem voorgesteld menschenbeeld is vol waarheid en karakter, sprekend van wezen en levendig van houding. Waar Rubens rechtstreeks met de natuur moet afrekenen, gelijk in zijne portretten, is hij eenvoudig, treffend schoon en meer Vlaamsch dan in al zijne andere werken. Zoodra hij de keus vrij heeft, schept hij integendeel grootsche, krachtige of weelderige beelden, gelijk de beide vrouwen, die hij tot echtgenooten verkoor en die hij honderdmaal op paneel of doek hervoortbracht.

In zijn voornaamste vak, de kerkschildering, verwijderde Rubens zich verre van ons oud Vlaamsch kunstkarakter. De eenvoudige, ware, bezielde figuren onzer oude Meesters verving hij door schoone, forsche beelden, wier gewaarwordingen hij door hunne hartstochtelijke uitdrukking, hunne dramatische houding en gebaren liet vertolken. In de min godsdienstige, meer stoffelijke en woelige XVIIe eeuw, was het kalm, het rein en innig christelijk gevoel, het kuisch ideaal van Quinten Matsijs niet meer te redden. Rubens schonk daarom zijnen figuren eene heldhaftige vroomheid, eene weelderigheid, een gebarenspeel en leven, die in Gods rustige tempels wel niet passen, maar wier rijke kleur en meesterlijke uitvoering toch eenen ontzaglijk diepen indruk op den aanschouwer maken.

Rubens gewrochten, ontleend aan de Romeinsche en Grieksche geschiedenis, getuigen, dat hij zich veel, zelfs al te

veel verdiepte in het bestudeeren der antieken. Zijn deze voortbrengselen van zijn penseel, evenals zijne tafereelen getrokken uit de fabelleer, zoo in opvatting als in samenstelling, de minst oorspronkelijke zijner werken, hij drukte er toch zijnen eigenaardigen stempel op. De flinke, breede, zwierige lijnen zijner beelden ; hunne natuurlijke en gespierde vormen ; het onbedwongen leven, de hartstocht, dien hij hun bijzette ; hunne frissche, krachtige, harmonische kleuren ; het heerlijk licht, waarmede hij ze omstraalde, gaven aan die gewrochten een aangrijpend voorkomen, dat ze met reden altoos voor echte Rubensen deed erkennen.

In zijne woeste jachten is Rubens ontzagwekkend door zijne dramatische scheppingskracht, door de grootsche en stoute bewegingen zijner menschen en dieren, die hij allerbehendigst weet te groepeeren. Hij stelt de fierste, de prachtigste, maar ook de ontembaarste der wouddieren in bloedige worsteling met de onversaagde der ruiters, om dus den aanschouwer in het gemoed te schokken. Voor het schilderen van dergelijke ijzingwekkende toestanden, en ook voor het afbeelden van wulpsche tooneelen had Rubens een bijzonder zwak. Naast zijne indrukmakende kerkstukken en zinnebeelden, borstelde hij bij voorkeur bloedige drama's, bekoorlijke kuische Suzanna's, vleezige Venussen, wellustige nymphen en dartele minnegoodjes, grofzinnelijke satersvermaken, overdadige Bacchusfeesten, Silenuslemperijen, losbandige bacchantenstoeten, ergerlijke herdersvrijagiën en onstuimige dorpskermessen, waarin forsche boeren en struische boerinnen met zooveel drift en gewelddadigheid handelen, dat ze faunen en dryaden schijnen. Slechts enkele malen schilderde Rubens een kalm, gemoedelijk tafereel

uit het werkelijke leven, en dan waren het nog genotvolle weerspiegelingen van zijn eigen huwelijksgeluk, welke de Hof der Liefde werden getiteld, of naakte vleezige kinderkens, spelende met wollige lammeren, weelderige vruchten of bloemen. Eerst op lateren leeftijd, toen zijne lichaamskrachten faalden en zijn geestdrift voor grootsch- en weelderigheid soms verflauwde, wierp hij eenen kalmeren blik op onze natuur. Dan maalde hij rustige landschappen, maar toch nog vol kleurenschitter, licht en zonneglans; heerlijke oorden doorkronkeld van glinsterende stroomen of beken, bebouwd met riddersloten of kasteelen, beplant met breedgetakte, schaduwrijke boomen, boven wier hooge kruin hij vaak den regenboog liet pralen. Die verheffing, veredeling en versterking der natuur; die verhooging der hartstochten waren Rubens' persoonlijke ingeboren eigenschappen. Alhoewel hij er een zoo prachtig gebruik wist van te maken, behoorden zij toch niet tot onze eigentlijke natuur en lagen zij geenszins in het vermogen onzer andere Vlaamsche schilders. Vandaar dan ook, dat velen hunne eigenaardige hoedanigheden verwaarloosden of krenkten, terwijl zij den grooten zelfstandigen Meester geestdriftig nastreefden. Dat Rubens niet meer, gelijk zijn beroemde voorganger Matsijs, naar wezentlijkheid en waarheid streefde; dat hij ook het leven niet eenvoudiger en werkelijker opvatte, en dus het voornaamste kenmerk van ons kunstkarakter niet gansch getrouw bleef, is diep te betreuren. Daardoor werd zijn voorbeeld onnavolgbaar voor een groot deel zijner kunstmakers, die in onzen volksgeest bleven arbeiden en wier natuurgaven hij dus niet kwam versterken. In de vakken, welke hij behandelde, oefende hij zoo grooten invloed uit, dat zijne verschijning in de kunst-

wereld als eene gansche omwenteling te weeg bracht. Zelfs de beeldhouw-, graveer- en bouwkunst ondergingen door Rubens' toedoen eene gewichtige hervorming. Als kolorist redde hij al onze schilders, door de oude Antwerpsche School in haren vollen luister te doen gloren. Als apostel der kunst bracht hij het licht in de duisternis. Sinds eene halve eeuw hadden onze schilders eene vreemde, eene ongetemperde, levenlooze klaarte over hunne tafereelen gespreid. Van Noort had den waren dageraad doen schemeren; doch voor Rubens schoot de gulden zon hare mildste en schoonste stralen. Het invoeren van den te sterk sprekenden omtrek had onze harmonische schildering verhard, onze kleurenpoëzie, als het ware, verhakkeld. Rubens herstelde geheel en al die dwaze misgreep, door zelfs de bontste en volste tonen weer stout en behendig te versmelten tot de zoetste kleurschakeering. Als kolorist was hij waarlijk overmachtig. Niemand kon als hij spelen met de heftigste tonen en de teederste tinten, die hij allen even meesterlijk behandelde. Hier vonkelen zijne kleuren van gouden gloed, en daar weer glinsteren zij als zilver van doorschijnende helderheid en diepte. Zijn palet is het rijkste, dat ooit schilder gehouden heeft. Hij kleurt zijne tafereelen altoos volgens den aard van het onderwerp, dat hij behandelt, in overeenstemming met het lust- of treurspel, dat hij vertoont. Overal blijft zijn koloriet natuurlijk, frisch, verrukkelijk, en zoo schitterend en glanzend van licht, dat de prachtigste schilderijen er bij verbleeken.

De geheime tooverslag van het oude Vlaamsch penseel, waarbij alles uitlost in lucht en leven, was met de vreemde navolgingszucht afgeleerd. Rubens herstelde dit schoonste en kostbaarste kenmerk onzer School. Hij, meer dan wie ook

zijner voorgangers, bezat datgene, wat men het doorzicht in den toon mag noemen. Hij wist er het ruimste en heerlijkste gebruik van te maken, en verkreeg daardoor die onvatbare diepte en dien uitsprong, welke alles zoo treffend en natuurlijk doen voorkomen. Vandaar ook al dit spel en leven in zijne tafereelen en de betooverende indruk, dien zijne figuren, met hunne karakteristieke houding en hun sprekend gelaat, op den aanschouwer maken. In Rubens' hand werd het penseel soms tooverroede. Waar hij er het doek mee raakte, ontstond licht, leven en beweging. Rubens was de invoerder der zoogenaamde « stoute toets. » Met eenen enkelen penseelstreek bracht hij eenen vorm, een lid, een wezen te voorschijn, waaraan niets te veranderen of te verbeteren valt. Zoodanig was hij zijne borstels en palet machtig, dat hij ook zonder voorloopige afteekening of het leggen van voorbereidende grondtonen, schier op het bloote paneel of doek, ineens, met bepaalde kleuren, zijnen beelden bestaan en leven gaf.

Naar het voorbeeld der Zuidelijke Meesters, lietkoosde Rubens ook het naakte; doch zijn vleesch bleef vol waarheid en warmte. Het is geene uitheemsche bevalligheid, geene gezochte schijnschoonheid meer, die hij voorstelt; de natuur is zijn toonbeeld. Standvastig koos hij zijne figuren in zijn eigen ras. Dit zelfs heeft men hem tot eene grief gemaakt: « *Rubens avait le défaut d'être un peu trop de son pays.* »¹ In onze ooren klinkt dit verwijt als eene hulde. Wij hadden van harte gaarne gewild, dat Rubens in alles zoo louter

¹ THÉOPHILE SILVESTRE in het prächtwerk *Histoire des peintres de toutes les Écoles, Paris, 1864*. Het verwijt, Rubens toegebracht, is geschreven naar aanleiding der volgende woorden van BARON DE REIFFENBERG: *Rubens qui, au lieu de statues grecques, a représenté des hommes tels que la nature les a faits, et auxquels on ne peut reprocher que d'être trop souvent du pays du peintre.*

Vlaamsch ware gebleven, gelijk hij het was in zijne kleuren en beelden. Zijne mannen zijn inderdaad krachtige, kloekgespiede Nederlanders; zijne vrouwen gezonde, malsche, ronde Vlaamsche dochters, die hij zag en kende. Juist daarom zijn ze waar, en bijgevolg des te schooner. Hunne vormen bestaan niet uit dit koud en marmerachtig vleesch, dat de bastaardschilders invoerden. Bij Rubens trilt het vleesch, als het ware, van leven. De huid is malsch en doorschijnend; er loopen aders door, er wemelt bloed onder, en daarom is het zoo natuurlijk prachtig. De wonderbare schilder gaf de voorkeur niet aan dit naakte, omdat hij de gedrapeerde figuren minder meesterlijk behandelde. Niemand dorst als hij zoo stout omhullen, en zoo breed en zwierig plooiën slaan. Vooral in die grootsche kleedervouwen spreidt hij al den rijkdom van zijn palet ten toon, en toovert hij met licht en schaduw. Elke stof maalt hij zoo treffend waar en schoon, dat het is of de zijde ruischt en kraakt, en of de zware mantels warmte stralen uit hunne diepe kroken.

In zijne portretten bewees Rubens, dat hij zoo keurig teekenen en zoo uitvoerig en fijn penseelen kon, als de uitgelezenste onzer schilders. Bij voorkeur nochtans teekent hij breed en borstelt hij wild in het scheppen dier reuzenvormen zijner ontzaglijke beelden. Zulks is vooral zichtbaar in zijne kerkstukken, die voor grooten afstand zijn berekend, en nu in onze enge museums grof en slordig voorkomen. Zoodra men die schijnbaar zwakke scheppingen op den noodigen afstand kan beschouwen, geven zij een dubbel blijk van Rubens' verbazende meesterschap. Wat grof, wat zwak, wat onvast scheen, wordt het volmaaktste wat men droomen kan. Niemand wist als Rubens voor den afstand te malen. Bij hem geene

lijn, geen penseeltrek, of zij hebben een berekend doel, dat nimmer gemist werd. In plaats van te weifelen in de teekening, speelt Rubens integendeel met al hare moeielijkheden. Op eene enkele strook doek of hout toovert hij eenen ganschen drom menschen en dieren. Waar het hem, links of rechts, of achterwaarts mangelt aan ruimte, vindt hij die voorwaarts in den niet, door een geheel lichaam in het verkort af te beelden.

Het was niet in de beeldende kunsten alleen dat Rubens uitmuntte. Onze Aartshertogen benoemden hem tot hunnen Hofschilder « voor zijne kennissen en groote onder- vinding zoo in het schilderen als in verscheidene andere kunsten. » De beroemdste en vernuftigste staatsmannen en geleerden beweerden zelfs, dat zijne meesterlijke behandeling van het penseel het minste zijner talenten was. Die misplaatste loftuiting leert ons toch, hoe zeer Rubens bewonderd en gevierd, en zijn oppermeesterschap alom erkend was. Te Antwerpen zelve dweept men ook met den grooten kunstenaar. Binnen zijn eigen huis, in eenen notariëelen akt, wiens inhoud hij zelf bevestigt, noemde men hem « Doorluchtigen Heer Peter Pauwel Rubens, Edelman van het gevolg Harer Hoogheid de Infante, beroemd door heel de wereld en onbetwistbaar den Prins van al de schilders zijner eeuw.»¹

Het hoeft schier niet gezegd, dat Rubens' prachtige gewrochten en de kunstroem, dien hij daarmee oogstte, zijn werkhuis deden bestormen door eenen drom van leerlingen, welke naar zijn onderricht hunkerden. In het huis, dat hij, in de Kloosterstraat, naast Sint Michielsabdij, bewoonde,

¹ Deze akt, den 19^{en} Augustus 1628, door den notaris Peter de Breuseghem, in het Latijn, verleden, wordt door Cornelis de Bie geheel medegedeeld in *Het Gulden Cabinet van de edele vrij schilder-const, Antwerpen, 1661-1662, blz. 135.*

en waar hij genoodzaakt was zijne groote tafereelen op den zolder uit te voeren, kon hij derhalve maar aan luttel kweekelingen plaats verleen. Tot zijn groot leedwezen was hij gedwongen meer dan honderd veelbelovende jongelingen, die hem tot meester verkoren, af te wijzen. Hoezeer zij ook met invloedrijke aanbevelingen opdaagden, of hem smeekten om een plaatsken in zijn werkhuis, toch was het Meester Rubens niet mogelijk hun dringend verzoek in te willigen. Den beschermelingen zijner voornaamste vrienden, als Nicolaas Rockox, was geen beter lot beschoren. Zelfs zonen zijner bloedverwanten en der familie zijner gade was hij genoodzaakt eveneens te behandelen, hoezeer dit ook velen op hem verbitterde. Aan verscheidene kweekelingen gaf hij nochtans den troostenden raad, voorloopig eenen anderen meester te kiezen. Zijn inzicht was nooit zijne kunstmakers te benadeelen door het ontnemen hunner leerlingen. Integendeel drong hij er op aan, dat ze eerst de lessen anderer meesters genoten, tot zij genoegzaam ontwikkeld waren, om zich verder onder zijne leiding te volmaken. Zie hier hoe de gevierde Meester dit alles eigenhandig verklaart, in een schrijven aan den plaatsnijder Jacob de Bie :

« Monsieur de Bye,

» Mij is seer lieff te mercken, dat U.L. die confidentie met mij toont van iet op mij te begheren, daer ic U. L. in soude connen dienen ; maer daer teghen is mij van herte leet, dat die occasie niet mede en brengt te connen meer met wercken als woorden ghetuyghen mijn affectie t'uwarts. Want dien jonckman, die U. L. mij raccommandeert, onmoghelijk is te accommoderen ; want ic van alle canten ghe-

prevenieert ben. Soo dat noch sommige voor etlijke jaren bij andere meesters haer onderhouden, om mijn commoditeyt te verwachten. Onder ander mijnen vriendt ende patroon, ghelijck U. L. weet, mijnheer Rockocx, heeft met groote difficulteyt een plaetse vercreghen voor een jonghesken, dat hij daertoe opvoet en darentuschen laet leeren bij andere. Voorts mach ic segghen met der waerheyt, sonder eenich hyperbole, dat ic over die hondert hebben moeten refuseren, ooc sommige van mijn ende mijns huysvrouwen, maer niet sonder grooten ondanck van veele van mijn beste vrienden. Daeromme bidde ic U. L. mij toch te willen excuseren in den besten, ende in alle andere saken proeve doen van mijn affectie, die gheentsincx manqueren en sal, soo veel als in mijn macht wesen sal. Hier mede raccommandeere mij seer hertelijcken aen U. L. goede gratie, wensche U. L. van Godt volcomen zegen en salicheyt. Tot Antwerpen, desen 11 Mey 1611.

U. L. dienaer,

Pietro Paolo Rubens. »¹

Dit gebrek aan plaats, om jonge kunstenaars op te leiden en aan het werk te stellen, deed Rubens besluiten tot het kiezen van een ruimer verblijf. Den 4ⁿ Januari 1611 kocht hij, voor 7600 gulden, op den Wapper,² een groot huis met poort, opene plaats, galerij en, zuidwaarts daarnaast, eenen

¹ ALEX. PINCHART : *Archives des Arts, Gand, 1863, tom. II, p. 165.*

² Aldus heette de plaats gelegen tusschen de tegenwoordige Rubens- en Wapperstraten. Tot daar verlengde zich destijds de Herenthalsche vaart, welke van aan de Schuttershofstraat de Wappervaart werd genoemd, omdat er een wapper of wip stond, om het zoete water op te trekken. De straat, waarin Rubens zich vestigde, werd later de Vaart en reeds van in de XVIIIe eeuw de Rubensstraat genoemd.

uitgestrekten bleekhof.¹ De voorgevel dier aanzienlijke heerenwoning bevond zich ter plaatse, waar nu de oostzijde der Rubensstraat is. Onze meester sloeg dien ganschen aangekochten eigendom ten gronde af, en richtte in de plaats, naar zijne eigene plannen, een gebouw op, dat waarlijk een vorstelijk paleis mocht heeten. De voorgevel besloeg bijna de helft der lengte van de tegenwoordige Rubensstraat, of de ruimte der huizen 7, 9, 11 en 13. Hij bestond uit een hoog middengebouw met twee lagere vleugels² en bevatte, op zijne gansche uitgestrektheid, twee verdiepingen. Die voorgevel was maar weinig versierd, waarschijnlijk omdat de Wappervaart er zich voor bevond, en men hem dus toch niet op behoorlijken afstand kon bewonderen. Echter was hij toch grootsch ontworpen. Hij bevatte twee wijde, boogvormige koetspoorten, benevens vier en dertig groote vensters en verscheidene kleine in de zes trapgeveltjes tegen het schaliën dak. Binnenwaarts was Rubens' verblijf echt trotsch voltrokken. Daar was onder andere een zijgevel, beneden bezet met dorische kolommen en kroonlijsten, waaronder in nissen groote borstbeelden waren uitgestald. Tusschen en boven de uitgestrekte glasramen was de muur versierd met in steen gebeitelde overvloedshorens, fruitfestoenen, barleeven van naakte figuren en borst- en schraagbeelden. Vóór dien prachtgevel lag eene opene plaats, waar, in eenen hoek, eene steile rots was opgetrokken. Aan den voet dier rots bevond zich,

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1611, sub. Neesen & Gavarelle, vol. III, fol. 1.*

² De zuidvleugel, welke thans de nummers 11 en 13 draagt, werd eerst in 1627 bijgevoegd. Op 28 Juli van dit jaar kocht Rubens drie huiskens met hof, om daarmede zijn groot gebouw nog uit te breiden en te verfraaien. Zie *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1627, vol. V, fol. 318.*

in eene nis, een zittend beeld, waaruit eene machtige fontein haar glinsterend water spoot. De opene plaats was van den uitgestrekten lusthof gescheiden door eenen arduinen praalboog, bijna zoo hoog als de aanpalende gebouwen, links en rechts voorzien van eenen boogvormigen, en in het midden van eenen vierkanten doorgang. Naast deze wijde poorten verhieven zich dorische met banden belegde kolommen, welke kroonlijsten schraagden, en daarboven, op de kornis eener balustrade, stonden twee beelden, Pictura, met palet en schilderstok, en Minerva, met schild en speer, benevens twee vazen, omhangen van bloemfestoenen. Onder de balustrade en boven den middendoorgang bevond zich ook nog een borstbeeld van Minerva, in eene ronde nis, welke omlijst was door vliegende arenden, die met den bek bloemfestoenen optrokken, terwijl hooger een dubbele arend daarover zijne vleugelen spreidde. In andere nissen, boven de zijpoorten van den zelfden praalboog, prijkten, in borstbeeld, een sater en eene muze, en daaronder hielden, van weerskanten, faunen en dryaden eenen opschriftsteen met deze verzen :

PERMITTES IPSIS EXPENDERE NVMINIBVS, QVID
CONVENIAT NOBIS, REBVSQVE SIT VTILE NOSTRIS.

CARIOR EST ILLIS HOMO, QVAM SIBI. ¹

Juvenalis.

Satira X.

ORANDVM EST, VT SIT MENS SANA IN CORPORE SANO.
FORTEM POSCE ANIMVM ET MORTIS TERRORE CARENTEM.

NESCIAT IRASCI, CVPIAT NIHIL. ²

Juvenalis.

Satira X.

¹ Laat aan de Goden zelven te schenken wat ons betaant, en nuttig is aan onze belangen. De mensch is hun duurbaarder dan zich zelven.

² Men moet bidden dat een gezonde geest in een gezond lichaam wone. Vraag eenen geest, die kloek zij en vrij van de vreeze des doods. Ilij wete van geen vertoornen en verlange niets.

Door de poorten van den praalboog ontwaarde men, in den prachtigen hof, een kolossaal steenen priëel, waarin de forsche Hercules stond tusschen Ceres en Bacchus, en daarboven zag men, in de gevelnis, eene halfnaakte maagd met den overvloedshoorn in den arm. Naast zijn woonhuis en tegen den hof, deed Rubens nog een rond gebouw oprichten, voorzien van boogvormige vensters en gedekt door eenen ronden koepel, zoodat het geleek aan het Romeinsche Pantheon. Daarin vormde hij eene der rijkste verzamelingen van schilderijen en van kopijen naar de voornaamste Meesters, benevens beelden, cameeën, medaliën, munten en oudheden. Een ander vertrek, dat dient vermeld te worden, is de plaats, waar de groote Meester arbeidde. In de beschrijving van des kunstenaars eigendom, en ook door Rubens zelve, werd dit gebouw « het schilderhuys » geheeten; doch onder de leden van Sint Lucas noemde men het « de winckel ' van Mijnheer Rubens. » Het bevond zich rechts van het middengebouw, op de eerste verdieping van den achtervleugel, die zich uitstreckte tot aan den arduinen praalboog, zoodat het zijn licht uit het Noorden ontving. De gang der groote poort, rechts van den voorgevel, geleidde naar eenen zeer breeden trap, langs welken men met gemak de grootste schilderijen in en uit het werkhuis kon voeren. Dien trap voorbij, liep de rijweg naar het koetshuis en de stallingen, die ook eenen uitgang hadden langs het Hopland, ter plaatse van het huis, dat nu geteekend is met nummer 7. Rubens' verblijf was zoo rijk gestoffeerd als het grootsch

¹ Nog op heden zegt men te Antwerpen « winkel » voor werkhuis of werkplaats. « Op eenen winkel werken » beteekent als leerling of als gast bij eenen baas werken.

was aangelegd. De hof, welke bijna tot tegen de huizen der Kolveniersstraat en het Hopland paalde, was verdeeld in bloemperken, beplant met fruit- en pronkboomen en versierd met reusachtige koperen vazen. Behalve talrijke ruime en opgesmukte bovenkamers, waar twee trappen met gebeeldhouwde leuning heen leidden, bezat het Rubenshuis twee zalen, waarvan de eene met kostbaar gouden leer en de andere met prachtige tapijten was behangen. Op de marmere schouwen stonden, in gebeeldhouwde lijsten, spiegels en schilderijen, en er waren ook vaststaande beelden, welke eene eeuw later nog deel maakten van het gebouw. Waar sinds dien al deze kunstgewrochten verbleven, is thans niet meer na te gaan. Zelfs het huis, dat onze onsterfelijke schilder zich oprichtte, is geheel geschonden, ja, gansch verbouwd. Behalve in den zuidvleugel, waarvan dan nog eene poort is gestopt en twee huizen zijn gemaakt, is de voorgevel geheel vervormd. Al de sieraden der prachtige binnengevels zijn volkomen uitgebroken. Heel het gebouw en tevens de hof zijn door eenen hoogen blinden muur en een bewassen houten schutsel in twee gescheiden, om het in perceelen te kunnen verhuren. Alleen de schilderachtige praalboog en daarachter het steenen priëel met zijne beelden, zijn bewaard gebleven, als om het nageslacht nog flauw te herinneren hoe grootsch Rubens zijn paleis had opgetrokken.

Er verliepen ruim zes jaren, vooraleer Rubens' nieuw verblijf voltooid was. Eerst op 25 Juli 1615 werd de overeenkomst getroffen voor het optrekken van den scheidsmuur tusschen den hof van onzen Meester en het erf der Kolveniersgilde; het duurde tot in November 1616, eer Rubens de beide trappen van zijn huis liet aanbesteden, en zij werden maar in

1617 bebeiteld, door den beroemden beeldsnijder Jan van Mildert. Rubens' tijdgenooten beweerden, dat de opbouw van zijn huis hem meer dan 60,000 gulden kostte; voor de meubeleering en versiering moet hij niet minder groote sommen hebben betaald.

Van zoodra zijn nieuw groot werkhuis was voltrokken, hadden talrijke, veelbelovende kweekelingen het genoeg er door den grooten Meester tot kunstenaars te worden opgeleid. Vele der namen van Rubens' leerlingen zijn verloren gegaan, omdat de Hofschilder der Aartshertogen het voorrecht genoot, niet aan de verordeningen der Sint Lucasgilde onderworpen te zijn. Alzoo is er, ten jare 1622, slechts bij toeval, één enkele jongeling, Jacob Moermans, op den Liggere aange teekend als in de leer gaande bij Meester Rubens. De geschiedenis en de overlevering heeft ons toch verscheidene kunstenaars doen kennen, wier talent door Rubens werd ontwikkeld. De voornaamste daarvan zijn: Deodaat van der Mont, David Teniers I, Abraham van Diepenbeeck, Cornelis Schut, Jan van den Hoecke, Peter van Mol, Willem Panneels, Joost van Egmont, Theodoor van Thulden, Erasm Quellin, Frans Wouters en de beeldhouwer Lucas Fayd'herbe. Eenige dezer leerlingen, als onder andere van der Mont, Panneels, van Egmont en van Thulden, waren ook later de medewerkers van hunnen befaamden Meester. Deze medewerking ging dikwijls heel verre. Rubens schetste het onderwerp en liet het door zijne uitmuntendste kweekelingen soms zoo volkomen uitwerken, dat hij er hier en daar maar wat moest aan hertoetsen, om er zijnen eigenaardigen stempel aan te geven en het voltooid te verklaren. Die wijze van werken voort te brengen was spoedig gekend, en er werd ook bitter over geklaagd.

Het misnoegen der kunstkoopers ging zelfs zoo verre, dat zij de aldus gemaakte schilderijen terugstuurden, en Rubens wel eens verplicht werd te beloven zijne tafereelen eigenhandig te zullen malen. Zulks geschiedde onder andere op 13 September 1621, toen Rubens zich tegenover den Engelschen afgezant te 's Gravenhage, Sir Dudley Carleton, bij brieve verbond eene andere schilderij te vervaardigen voor het gewrocht, dat de kunstkenner als niet echt of althans onwaardig van den grooten Antwerpschen Meester oordeelden. Het geweigerd gewrocht was eene Leeuwenjacht, welke Rubens beloofde in het vervolg min verschrikkelijk voor te stellen. « Ik verbind mij, op mijne eere, » zegde hij, « het nieuw tafereel met eigen hand geheel en gansch te voltooien, zonder dat er iemand anders aan werkt dan ik. Het spijt mij, dat die schilderij bij Sir Carleton eenige ontevredenheid heeft verwekt, doch hij liet mij nooit duidelijk verstaan, ofschoon ik er dikwijls op aandrong, dat het tafereel gansch oorspronkelijk moest wezen, of wel slechts door mijne hand hertoetst. »

Het bestuur der Mechelsche hoofdkerk bestelde Rubens een tafereel, dat het Laatste Avondmaal zou verbeelden. Om dit gewrocht, na zijne voltooiing, niet van Antwerpen naar Mechelen te moeten overvoeren en dus aan beschadiging bloot te stellen, sloeg de Plebaan voor, het in zijn huis te vervaardigen. Rubens nam het voorstel aan; doch hij zond zijnen leerling, Joost van Egmont, met eene schets, naar welke hij het bepaald tafereel moest uitvoeren. Het Laatste Avondmaal werd door van Egmont in doodverf aangelegd en vervolgens zoo verre afgewerkt, dat men vreesde het te zien voltooien zonder éenen penseelstreek van Rubens. Die wijze van handelen baarde veel opspraak. Er werd uit-

drukkelijk verklaard, dat de schilderij geenszins aan den leerling, maar wel aan den Meester was besteld. Hij moest ze dus zelf komen malen. Rubens gaf tot antwoord, dat hij, om aan al de bestellingen te kunnen voldoen, gewoon was slechts de schets te maken. Naar deze doodverfden en ontwikkelden zijne leerlingen de groote tafereelen, aan welke hij zelf door de laatste penseelstreken hunnen vollen luister kwam bijzetten.

Naast zijne talrijke leerlingen, had Rubens ook nog verscheidene uitstekende Meesters, die hem behulpzaam waren in het uitvoeren zijner puikstukken. Zoo maalden Jan Breughel, Jan Wildens en Lucas van Uden zijne landschappen, Frans Sniijders zijne dieren, en Antoon van Dijck eenige zijner kerkgewrochten. Deze talentvolle kunstenaars waren tevens zijne huisvrienden, even als Jan van Mildert, Hendrik van Balen, Marten Pepijn, de Burgemeester Nicolaas Rockox, de stadsgreffier Kasper Gevaerts en andere Antwerpsche voorname personen. Ook in het buitenland telde Rubens gewichtige vrienden en betrekkingen. Hij hield briefwisseling met kunstenaars, schrijvers, oudheidkundigen, wetenschappelijke vernuften en de hoogstgeplaatste staatslieden. Zijne thans gedrukte brieven beslaan reeds verscheidene boekdeelen. Daaruit leerden wij, dat de uitmuntende schilder zich niet enkel met kunsten en wetenschappen, maar ook met wijsbegeerte, staatkunde, krijgsg zaken en financiebeheer bezig hield. Rubens schreef in verschillende talen; maar doorgaans in het Vlaamsch, of Italiaansch. Hij onderhield briefwisseling in het Vlaamsch met zijne stamgenooten. Met de personen, die zijne moederspraak niet machtig waren, onderhandelde hij bij voorkeur in het Italiaansch. Zelfs aan de Fransche geletterden zond

hij Italiaansche brieven. Van het Fransch bediende hij zich niet zeer gewillig, daar hij zelf bekende die taal niet machtig te zijn. In zijnen brief aan den Franschen schrijver Pierre Dupuy zegt Rubens : « *Je vous prie m'excuser d'avoir pris la hardiesse d'crire ceste en la langue Françoise, sans en avoir aucune cognoissance, ce que j'ay faict seulement pour ceste foix, en cas qu'il fust besoing de la communiquer à Monseigneur de St. Ambroyse.* » ¹

Zijne uitgebreide briefwisseling kostte Rubens veel tijd. Hij werd niet alleen geacht en gezocht om zijn meesterschap in het schilderen, maar tevens om zijne algemeene kennissen, waarvan de oudheidskunde geene der geringste was. De studie der wetenschappen en het uitoefenen zijner geliefde schilder-kunst was zijn voornaamste levensdoel. In zijn prachtig verblijf zocht hij meestal zijn genoegen met weinige, maar oprechte en talentvolle of vernuftige vrienden. Nergens vonden wij het minste spoor dat hij zijne opperheerschappij in de kunst anders dan door het leveren van meesterwerken heeft willen doen erkennen. Van openbare betoogingen scheen hij geenszins te houden. Zijn familie- en vriendenkring, benevens zijne rijke kunstgalerij, was zijne gansche wereld. Aldus geene andere genoegens zoekende dan dit stil en huiselijk verkeer, leefde Rubens gedurende vele jaren enkel voor zijne kunst, en vermeed zorgvuldig al wat hem daarvan verwijderen kon. Volgens het verklaren van zijnen eigen neef ging de groote Meester, zoowel des winters als des zomers,

¹ « Verschoon mijne stoutheid dezen brief te hebben geschreven in de Fransche taal, zonder die eenigszins te kennen. Ik deed dit enkel en slechts deze maal voor het geval, dat het noodig ware dit schrijven mede te deelen aan Monseigneur de Saint Ambroise. » Deze abt van Sint Ambrosius, te Parijs, was Claude Maugis, aalmoezenier der Koningin-Moeder Marie de Medicis, en een voornaam kunstliefhebber.

naar de eerste mis. Na vervolgens te hebben ontbeten, zette hij zich ijverig aan den kunstarbeid, om dien voor niets meer te verlaten. Terwijl hij nu de penseelen behandelde, liet hij zich, door eenen bezoldigden voorlezer, de schoonste bladzijden voordragen uit Plutarchus, Seneca, Virgilius of Homerus. Rubens' brieven zeggen ons, dat hij ook de schrijvers en dichters van zijnen tijd waardeerde. De schriften zijner vrienden en menig ander boek, dat ten onzent of in Holland, Frankrijk of Italië het licht zag, werden door hem met genoegen gesmaakt. De aandacht, welke hij dit literarisch vermaak leende, was nooit in staat zijn schilderen te belemmeren of zijne scheppingen te schaden. Bracht een welkome gast hem bezoek, dan onderhield hij ook met gemak het gesprek, zonder daarom zijn werk te moeten staken. Vóór het middagmaal, dat, naar Vlaamsch gebruik, juist op klokslag van twaalven werd gehouden, nam hij eene uur verpoozing, die hij dan weer aangenaam en nuttig tevens doorbracht in zijne kunstkamer, in zijnen hof of met vriendenkout. Aan tafel sleet hij weinig tijd en was hij uiterst sober. Ofschoon er ten zijnent mild en in zilveren schotels werd opgedischt, vermeed hij zorgvuldig al de krachtige spijzen en wijnen, die de kalmte van zijnen geest maar eenigszins konden storen. Kunstenaar zijn en meesterstukken scheppen, was zijne innigste betrachting, en daaraan offerde hij willig al het overige levensgenot. Zijne bloedverwanten beweerden, dat hij, om zijn doel als kunstenaar niet te missen, zich zelven eene leefwijze had voorgeschreven, alsof zijn paleis een klooster ware. Zijn gezonde en flinke lichaamsbouw liet hem toe na het middagmaal zijnen arbeid te hervatten, en dan verliet hij dien niet meer vóór vijf a zes uren 's avonds, volgens het

jaargetijde. Om zijn lichaam ook de onontbeerlijke beweging te gunnen, besteed hij alsdan een zijner schoone Spaansche paarden, in wier fierheid hij behagen schepte. Zoo draafde hij over de stadsvesten of langs de lusthoven en prachtwandelingen, welke Antwerpen destijds omringden. Van rijden hield Rubens terdege, niet alleen dewijl het hem diende als terugwerkend middel tegen zijn anders al te huiszittend leven, maar ook omdat hij een hartstochtelijk paardenliefhebber was. In zijne stallingen voedde hij vele prachtpaarden van verschillig ras, die hem ook dikwijls tot model dienden in zijne tafereelen.

Hoe behendig en geoefend Rubens' oog en hand ook waren, toch maalde hij bij voorkeur rechtstreeks naar de natuur. Eens was er op de Antwerpsche jaarmarkt een beesten-temmer, die eenen allerfraaisten en krachtigsten leeuw in zijn bezit had. Rubens deed den fieren woudkoning in zijn werkhuis brengen en schilderde hem in verschillende houdingen. Het machtig dier, dat zich waarschijnlijk begon te vervelen, geeuwde en slingerde de tong tusschen de opgesparde tanden. Dat beviel den beroemden dierenschilder uitermate. Om den leeuw nogmaals te doen geeuwen en diens afgrijselijken muil te kunnen schetsen, deed Rubens hem zoolang onder de kinnebakken kittelen, tot het dier woedend werd, en hij genoodzaakt was ijlings uit zijn werkhuis te vluchten.¹

Als kunstenaar mocht Rubens soortgelijke ontzettende voorstellingen behartigen, als mensch was hij toch zachtzinnig en vredelievend van inborst. De dwazen, die in het tweegevecht recht of eerherstelling zochten, beklaagde en laakte hij,

¹ JACOB CAMPO WEYERMAN : *De Levensbeschrijvingen der Nederlandsche Konstschilders en Konstschilderessen*, 's Gravenhage, 1729, D. I. blz. 287.

en hij billijkte de strengste straffen, met welke dit barbaarsch gebruik werd bestreden. Niemand betreurde zoo diep als hij den woedenden oorlog en de heerschende vijandelijkheid tusschen het menschedom. In eenen zijner brieven schreef Rubens : « Ik ben een man des vredes en verafschuw als de pest de vitzucht en alle ander slach van tweespalt. Ik denk zelfs, dat de innige betrachting van elk eerlijk man zijn moet, zoowel in het openbaar als ten zijnent, te kunnen genieten van de rust zijns geestes, dienst te bewijzen waar hij het kan en niemand leed te doen. Waarom zijn alle Koningen en Prinsen niet van dit gevoelen ? » Zooals zijne woorden, waren ook Rubens' daden. Zijne beleefdheid en minzaamheid jegens ieder maakten hem overal beminnelijk. Nergens hebben wij een woord van wrok tegen hem gevonden. Met zijne Antwerpsche kunstmakers was hij zeer ingenomen. Zeker moest zijn alles overtreffend meesterschap en de algemeene bijval, dien hij genoot, aanvankelijk ten minste, velen benadeelen en dus spijt verwekken. Al spoedig wist de goedhartige man en geniale kunstenaar toch aller genegenheid voor zich te winnen. De jongere schilders, die hem verzochten hun werk te komen beoordeelen, behandelde hij met vaderlijke goedheid. Hij wist hen altoos een bemoedigend woord toe te spreken, terwijl hij door eenige hertoetsingen van zijn almachtig penseel leerde, hoe men tooveren kon met Vlaamsche kleuren. Tegenover zijne oudere vakgenooten gedroeg Rubens zich immer bescheiden. Waar hij met hen voor ons Magistraat optreedt, doet hij het niet naar rang van verdienste, maar volgens ouderdom van jaren. ¹ Hij hield als peter een

¹ Zie bladzijde 374.

kind zijns kunstmakers, Hendrik van Balen, over de doopvont, en tot aandenken zijner vriendschap met den Fluweelen Breughel aanvaardde hij de lastige voogdij over dezès weezen. Aan onverkochte schilderijen van behoeftige vakgenooten besteedde hij milde sommen, en hij droeg eenvoudig zijn aandeel bij, om den zoon van den knaap der Sint Lucasgilde uit het gevang te verlossen.

Alle Antwerpsche kunstenaars waren Rubens weldra dankbaarheid verschuldigd. Zijne wereldbegaamdheid vestigde de aandacht van gansch Europa op de Scheldestad, wier kunstvoortbrengselen weer met gretigheid werden opgekocht. Ook voor de graveerkunst opende Rubens, als het ware, eenen gansch nieuwen bloeitijd. Hij stelde de voornaamste Antwerpsche plaatsnijders aan het werk en ontbood er andere uit Noord-Nederland, om zijne gewrochten door hunne behendige stiften te vermenigvuldigen. Zoo verbreedde hij den kunstroem onzer stad op tweevoudige wijze, terwijl eene nieuwe goudader haar kwam toegestroomd. Rubens zelf dreef grooten handel in koper- en houtsneêplaten, en hij nam daarvoor privilegiën in Holland en Frankrijk. Toen de Franschen 's mans gravuren gerechtelijk uit hun land wilden doen verdrijven, onder voorwendsel dat hij, vreemdeling, er te veel geld door wegvoerde, getrooste zich Rubens met deze woorden: « Indien slechts daarin het bezwaar ligt, zoo heb ik er vrede mee, dat men mijne platen uit het koninkrijk Frankrijk banne. Het overige van Europa is mij genoeg, om er eenige eer mee te vergaren, wat ik veel hooger schat dan alle andere voordeelen. »

Om al dien luister aan de kunst bijgezet en voor de weldaden aan hare beoefenaars bewezen, werd Rubens ook algemeen

hooggeschat. Terwijl de meeste onzer voorname schilders den titel van « Signor » of « Meester » verkregen, huldigde men hem met den eere naam van « Mijnheer Rubens. »¹ De uitstekende kunstenaar boezemde niet alleen door zijnen rang en welstand, door zijn talent en zijne voorbeeldige levenswijze, maar ook door zijn voorkomen eerbied in. Alhoewel, volgens de overlevering, niet rijzig van gestalte, was Rubens toch zoo flink gemaakt van lijf en leden, dat hij een schoon man mocht heeten. Hij bezat een uiterst fraai gevormd gelaat, vol majesteit en zoetheid van uitdrukking. Zijn voorhoofd was wijd en verheven, en tot op reeds gevorderden mannenleeftijd nog met geen enkelen rimpel doorgroefd. Zware wenkbrauwbogen versierden zijne groote milde oogen, waaruit verstand en goedheid straalden. Zijn wel geëvenredigde neus was bijzonder fijn gesneden. Zijne gelaatskleur was blank en zijne wangen zacht getint met den bloes der gezond- en tevredenheid. Van jongs af droeg hij eenen vollen blond-bruinen baard met fier opkrullende knevels. Gewoonlijk waren zijne halflange, losgekroezelde bruine haren gedekt door den gekenden lagen, breedgeranden, vilten hoed met zijden koord en kwispels. Zijn ronde hals stak uit eenen omslaanden wit-lijn waden kraag met kanten boordsels, en doorgaans sloeg hij eenen wijden lakenen mantel over het zwart fulpen met satijn omzoomd gekorven wambuis en dijbroeksken, zoodat er weinig meer zichtbaar bleef dan zijne zwarte zijden kousen en lage schoenen met groote strikken.

Rubens was ook goed bespraakt, zijne stem was wellui-

¹ In een collegiaal besluit van 19 Augustus 1639 schreef de stadssecretaris van Antwerpen : « den constschilder Rubbens. » Die woorden werden doorgehaald en op den bladrand vervangen door : « Heer Peeter Paulo Rubbens. »

dend, zijn woord wijs en overtuigend, zoodat hij even aangenaam was van omgang, als bevallig van persoon. Geen wonder dus, dat Isabella Brant haren befaamden echtgenoot innig liefhad en hem veel huiselijk geluk verschafte. Zij was hem niet enkel eene trouwe en teedere levensgezellinne, maar daarenboven eene dier edelhartige en verstandige vrouwen, die eenieders genegenheid en hoogschatting verwerven. Reeds op 21 Maart 1611 schonk Isabella Brant haren gelukkigen echtgenoot een dochterken, dat in Sint Andrieskerk Clara werd gedoopt. Het overleefde, helaas! zijne geboorte niet lang. Dat was het eenigste somber wolksken, dat zich in den gelukshemel van Rubens' huwelijk verhief. Op 5 Juni 1614 werd hij andermaal vader. Tot zijne groote vreugde was het ditmaal een zoontje, waarover de Aartshertog Albert het peterschap aanvaardde, terwijl zijn gemachtigde het in Sint Andrieskerk over de doopvont hield. Den 23ⁿ Maart 1618 baarde zijne gade hem eenen tweeden zoon, die Nicolaas zou heeten. Daar Rubens zijn nieuw verblijf nu reeds had betrokken, werd dit kind in Sint Jacobskerk ten doop geheven. Deze kinderen en hunne edelhartige moeder waren Rubens' vreugd en trots. Hij maalde hunne afbeeldsels met zijne beste penseelen en heerlijkste kleuren. Albert mocht als diplomaat studeeren, en Nicolaas werd niet minder schitterend opgeleid.

Terwijl Rubens als baadde in huiselijke genoegens, ontving hij eene bestelling van kunstwerken, welke destijds veel ophef maakte. De Antwerpsche Jezuieten hadden, naar de plannen van hunnen Rector, Frans d'Aiguillon, eene kerk gebouwd, waarvoor Rubens de teekening van den voorgevel, den toren en de binnenversieringen leverde. Die tempel, de

tegenwoordige Sint Caroluskerk, werd in 1614 begonnen en vijf jaren later voltrokken. Hij werd spoedig geroemd als een der prachtigste, die ooit op onzen bodem waren verzezen. De hooge, vergulde welfselbogen en galerijen steunden op acht en dertig Dorische en Ionische kolommen van witten Carraramarmer, en ook de wanden en de vloer waren belegd met de zeldzaamste en kostbaarste marmers in alle kleuren. Voor « de hoochsale » dier nieuwe kerk moest Rubens, ten prijze van 3000 gulden, twee groote tafereelen vervaardigen, verbeeldende Sint Ignatius die Bezetenen van den Dui-vel verlost, en Sint Franciscus Xaverius die eenen dooden Indiaan verwekt. Deze puikstukken waren reeds voltooid, toen Rubens op 29 Maart 1620 met Pater Jacobus Tirinus, Præpositus van het professiehuis der Societeit Jezu, eene andere overeenkomst sloot voor het schilderen van negen en dertig tafereelen, welke de plafonds der onderste en bovenste galerij moesten opluisteren. De onderwerpen, daarvoor opgegeven, waren de afbeeldsels der heiligen : Athanasius, Basilius, Gregorius Nasiansenus, Chrysostomus, Anna, Barbara, Cecilia, Ambrosius, Hieronimus, Augustinus, Gregorius, Catharina, Elisabeth, Clara Eugenia; benevens de samenstellingen Adam en Eva uit het Parijdijs gedreven; Sint Michaël Lucifer nedervellende; Abraham die zijnen Zoon slachtoffert; de Offerande van Melchisedech; Jozefs Triomf als Heer van Egypte; de Boodschap der Heilige Maagd; Christus' geboorte; de Heilige drie Koningen; Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart; de Heilige Magdalena in verrukking bij de Muziek der Engelen; de Verrijsenis Christi; Margaretha.

met het Kruis in de hand, den Draak verpletterend; Mozes in gebed op den Berg; David het Hoofd van Goliath afhouwende; Salomon op eenen ivoren Troon gezeten met de Koningin van Saba; Elias in eenen vurigen Wagen ten Hemel gevoerd; Esther smeevende Assuërus; de Kruisiging Christi; de Hemelvaart Christi; de Verschijning van Sinte Agatha aan Sinte Lucia, en de Heilige Geest op Pinksteren. Rubens zelf moest van al deze scheppingen eigenhandig de teekening maken op kleine schaal; maar hij vermocht ze « door van Dijck, mitsgaders sommige andere, zijne discipelen, soo in 't groot te doen opwercken ende volmaecken als den eysch van de stucken ende van de plaetsen » dit vergde. Bovendien moest Rubens « in zijne eere ende conscientie » beloven, dat hij eigenhandig al de tafereelen zou volmaken, waaraan eenig gebrek zou wezen. Voor een der vier zijaltaren zou de Meester kosteloos eene schilderij leveren, of, zoo niet, moest hij de negen en dertig teekeningen der plafondstukken afstaan aan de paters. Nog eer dit jaar ten einde liep, dus in minder dan negen maanden, moesten al de gewrochten geleverd zijn, en dan zou Rubens er 7000 gulden voor ontvangen. De akt van overeenkomst sloot met de verklaring, dat, indien er voor den hoogen altaar ook eene nieuwe schilderij van noode was, niemand anders dan Rubens die zou malen. Aan Antoon van Dijck werd toegezegd, dat hij, « ter bequamer tijdt, » insgelijks eene schilderij voor een der vier zijaltaren zou mogen vervaardigen. Buiten de reeds genoemde tafereelen leverde Rubens voor den Jezüitentempel nog eene Hemelvaart van Maria, eene Heilige Familie, de Zoete Naam Jezus

en de Naam van Maria, omringd door lichtstralen, wolken en engelenhoofdjes. ¹

Nauwelijks waren de gewichtige bestellingen voor de Jezuïetenkerk voltrokken, of ook Frankrijk opperde den wensch zich verheerlijkt te zien door eene reeks kunstjuweelen van onzen Vlaamschen schilder. Marie de Medicis, de weduwe van den vermoorden Koning Henri IV, was uit haar gevang, het kasteel van Blois, ontsnapt. Zij had zich aan het hoofd der misnoegden geplaatst; doch nadat haar zoon, Louis XIII, tegen haar te velde trok, waren beiden verzoend, te Brissac, den 13ⁿ Augustus 1620. Op het einde van dit zelfde jaar kwam de Koningin-Moeder Parijs bewonen. Zij was zeer kunstlievend, en een harer eerste besluiten was, het doen opluisteren van haar juist volbouwd *Palais du Luxembourg*. Door aanbeveling van den Baron Henri de Vicq, afgezant onzer Aartshertogen te Parijs, viel de aandacht op Rubens, voor het vervaardigen van een en twintig mythologisch-zinnebeeldige tafereelen, van 4 meters hoogte op 3 breedte, welke het Leven

¹ Des middags van den 18ⁿ Juli 1718 sloeg de bliksem door het dak der Jezuïetenkerk en stak haar bovenste gedeelte in een omzien geheel in vlam. De gloeiende balken en kepers ploften door de houten welfselbogen en vernielden al wat zich in den middenbeuk en de galerijen bevond. De gloed der vlammen deed de marmeren wanden en kolommen aan stukken springen en al de prachtige plafondschilderingen van Rubens verteerden in den vuurkolk. Slechts het koor en twee der zijkapellen, welke door steenen welfsels waren beschut, bleven overeind staan, en zoo konden er vier der voornaamste tafereelen van Rubens worden gered. Het zijn de groote en prachtige altaarstukken, voorstellende de gemelde mirakels van Sint Ignatius en Sint Franciscus Xaverius, met de Hemelvaart van Maria, welke ten jare 1773, bij afschaffing der Jezuïeten, door Keizerin Maria Theresia werden aangekocht voor het Belvedere van Weenen, dat zij thans nog verheerlijken. Het vierde stuk, de Heilige Familie, heeft men thans uit het oog verloren; doch het is in plaat gebracht door Schelte van Bolswert. Al de overige gewrochten, welke door de vlammen werden verslonden, zijn toch bewaard gebleven, eenige door schetsen van Rubens, en de meeste in etsingen van Preisler en teekeningen van Jacob de Wit, welke in plaat verschenen onder den titel: *De Plafonds of Gallery-stukken uit de Kerk der P. P. Jesuïten, te Antwerpen, geschilderd door P. P. Rubens, geteekend door J. de Wit, en op koper gebragt door Jan Punt, Amsterdam, 1751, in 1° oblong, met frontispice en 36 platen.*

van Marie de Medicis, van hare Geboorte tot de Verzoening met haren Zoon Louis XIII, moesten voorstellen. ¹ Onze Meester werd naar Parijs ontboden, en de overeenkomst voor de groote kunstonderneming derwijze gesloten, dat hij de schetsen te Parijs in grauwschildering mocht aanleggen en de bepaalde tafereelen te Antwerpen in zijn werkhuis voltooien, met behulp van zijne leerlingen en medewerkers. Vóór 26 Februari 1622 was Rubens reeds terug van Frankrijks hoofdstad, waar hij nog herhaalde malen wederkeerde, om schetsen op te maken en aan de goedkeuring der Koningin-Moeder te onderwerpen.

Terwijl Rubens binnen onze stad volop bezig was met het uitvoeren der tafereelen voor het *Palais du Luxembourg*, verbreidde zich eensklaps door Europa het gerucht, dat hij dood, ja, vermoord was. Die schrikmare ontstond doordien er te Antwerpen een ongelukkige krankzinnige ² was, die openlijk zwoer den grooten Meester te zullen dooden. Rubens' bewonderaars keerden zich tot ons Magistraat, om den dreigenden arm van hunnen befaamden vriend te doen afkeeren. Maar, daar de Wethouders de doodsbedreiging niet voor ernstig hielden, lieten zij den noodkreet zonder gevolg. Daarover werd door Rubens' vrienden bij de Landvoogdes eene klacht ingediend, en Isabella zond onzen Wethouderen, op 29 April 1622, het schriftelijk bevel, dat zij de noodige maatregelen moesten nemen om te voorkomen, dat haren Hofschilder eenig leed geschiedde. ³

¹ FRÉDÉRIC VILLOT : *Notice des tableaux exposés dans les galeries du musée national du Louvre*. De *Galerie de Médicis* is thans afgebroken voor het stellen van eenen eere-trap. Rubens' gewrochten, zeer onbehendig hersteld en opgepoetst, hangen thans in den *Louvre*.

² « *Un certain insolent, à jugement de plusieurs, troublé d'esprit....* »

³ ALEXANDER PINCHART : *Archives des Arts*, tom. II, p. 173.

Gelukkiglijk arbeidde Rubens ongehinderd voort aan de reeks kunstwerken der *Galerie de Médicis*. Den 12ⁿ December 1624 schreef hij naar Parijs, dat hij binnen de zes weken met de tafereelen zou klaar zijn, om ze te komen plaatsen. Op 10 Januari daarna schreef hij andermaal uit Antwerpen, dat de abbé de Saint Ambroise, aalmoezenier der Koningin-Moeder, hem tusschen 2 en 4 Februari 1625 met de kunstgewrochten naar Parijs had ontboden, om de *Galerie de Médicis* geheel versierd te zien tegen het sluiten van het huwelijk der Fransche Princesse Henriette Marie met Koning Karel I van Engeland. Terwijl Rubens ter plaatse zelve de laatste hand aan zijn werk legde, kwam Marie de Medicis hem aan den arbeid bezoeken. Zij schepte bijzonder behagen in haar onderhoud met den vernuftigen kunstenaar, die zoo wijs en vlot kon redekavelen in het Italiaansch, hare moederspraak. Van dan af heerschte er eene vertrouwelijke vriendschap tusschen de Fransche Koningin en den Antwerp-schen schilder. Marie de Medicis hield er aan, dat Rubens den luister van haar Hof bewonderde, dat hij hare staatsjuifers in oogenschouw nam, om met zijnen kunstenaarsblik uit te vorschen, welke der schoonen hij de schoonste vond. Toen onze Meester verklaarde: « Hare Majesteit zij verzekerd, dat, zoo ik Paris ware, ik gewis den gouden appel aan de Hertoginne de Guéménée zou aanbieden, » antwoordde hem de Koningin: « Gij laat haar recht wedervaren. » Na de afwerking der een en twintig tafereelen, liet Marie de Medicis Rubens voor dezelfde galerij nog hare beeltenis malen, benevens de portretten haars vaders, François de Medicis, Groot-Hertog van Toskanen, en harer moeder, Johanna van

Oostenrijk. ¹ Zoodra de geheele galerij voltrokken was, kwam de Koningin met heel haar gevolg zę bewonderen. Nadat Rubens al de mythologische en zinnebeeldige voorstellingen had opgehelderd en verklaard, werd hij als overladen met eerbewijzen en loftuitingen. Wanneer, in het begin der maand Mei, de Koning zelf de *Galerie de Médecis* kwam beschouwen, lag Rubens met eenen zeeren voet te bed, hetwelk hij eerst na tien dagen van smart en verveling mocht verlaten. ² De lijder meende, dat de pijn aan zijnen voet ontstaan was door het dragen eener te enge nieuwe laars. Het was eigenlijk de eerste veropenbaring van een voeteuvel, dat hem nadien nog zoo dikwijls en zoo onbarmhartig zou aantasten. Op 11 Mei was hij toch hersteld. Dien dag stond hij, tegenover de Parijsche domkerk, op eene hooge stellagie, om ooggetuige te zijn der huwelijksplechtigheid van Princesse Henriette Marie met Koning Karel I van Engeland. Deze plaats was voorbehouden geworden voor het gevolg der Engelsche afgevaardigden; doch de aandrang der menigte werd op de stellagie zoo groot, dat het timmerwerk faalde en het volk terneder smakte. Rubens, die op den boord van het gevaarte stond, kon nog op eene aanpalende stellagie springen; maar hij zag zijnen naast hem staanden vriend Valaves zoo noodlottig op het hoofd ten gronde storten, dat deze buiten kennis moest worden weggedragen.

Ondertusschen maakten de uitgestalde gewrochten van onzen Meester immer grooteren ophef. Dichters stelden zijne tafereelen in verzen en verkondden aldus zijnen roem derwijze, dat er hem voorstellen werden gedaan om zich te Parijs

¹ Deze drie portretten bevinden zich thans ook in het *musée du Louvre*.

² CH. RUELENS : *Pierre-Paul Rubens, Documents & Lettres, Bruzelles, 1877, p. 43.*

te vestigen. Rubens koesterde gansch andere gedachten. Op 13 Mei 1625 schreef hij te Parijs aan zijnen vriend Peiresc ¹ om bitter te klagen, dat hij nog niet betaald werd voor zijn voltooid werk. « Ik verveel mij aan dit Hof, » zegt hij. « Zoo men mij niet zoo stipt voldoet, als ik de Koningin-Moeder voldaan heb, zou het wel kunnen gebeuren, dat ik hier niet gemakkelijk wederkeer. » Rubens verbleef nog te Parijs tot den 9ⁿ der volgende maand. Dan ondernam hij zijnen terugtocht met de postkoets, voor welke men onderweg met moeite de noodige wisselpaarden vond. Des Woensdags 's nachts van den 11ⁿ Juni kwam hij aan te Brussel, en des middags daarna reed hij Antwerpens wallen binnen. Niet lang mocht hij het genoeg smaken in zijn eigen paleis met vrouw en kinderen te leven. Hij werd in dien zelfden zomer naar Brussel aan ons Hof ontboden, en van daar werd hij met geheime zendingen beurtelings naar Duinkerke en Duitschland gezonden. Gansch den volgenden winter moest hij ook in onze Hofstad verblijven; doch hij vond daar toch gelegenheid om tafereelen van kleine afmeting te vervaardigen. Eerst op 26 Februari 1626 vinden wij hem te Antwerpen terug. Zijne komst aldaar was wel noodzakelijk. Rubens' geliefde gade was ernstig ziek geworden. Wat al geneeskundige hulp hij ook inriep, niets baatte. De lente van het jaar 1626 ontrukte hem zijne duurzame Isabella Brant. Dit verlies trof hem zoo diep, dat de anders altoos zoo vlijtige penseelen voor geruimen tijd zijner hand ontglipten. Zijnen Franschen vriend Pierre Dupuy, die hem bij brieven over het geleden

¹ Nicolas Claude Fabri de Peiresc, Raadsheer bij het Parlement van Aix, destijds hoofdstad van Provence, een der mildste kunstbeschermers en voornaamste oudheidkundigen zijner eeuw.

verlies poogde te troosten, antwoordde hij op 26 Juli 1626 :
« Gij hebt gelijk mij de noodzakelijkheid te herinneren van het noodlot, dat niet plooit volgens de grillen onzer driften, en dat, als een uitwerksel van den goddelijken wil, ons geene rekening moet geven over zijne besluiten. Hem behoort het als oppermacht te bevelen, ons als slaven te gehoorzamen. Wij hebben, mijns dunkens, niets te doen dan die dienstbaarheid zoo zacht en zoo eerbaar mogelijk te maken, door ons vrijwillig te onderwerpen. Op het oogenblik dat ik schrijf, schijnt mij dit een veel zwaardere en veel ondraaglijkere plicht.... In waarheid, ik heb eene voortreffelijke levensgezellin verloren. Men kon, wat zeg ik, men moest haar zelfs naar recht en billijkheid liefhebben ; want zij had geen enkel der gebreken harer kunne ; geene kwade luimen, geene dier vrouwelijke zwakheden, slechts goed- en teederheid. Hare deugden deden haar door eenieder beminnen gedurende haar leven ; haar afsterven verwekt een algemeen spijt. Dergelijk verlies treft mij wel gevoelig. Daar het eenigste heelmiddel voor al zulke wonden de vergetelheid is, welke de tijd aanbrengt, zoo zal ik ongetwijfeld van hem alleen leniging mogen verhopen. Maar wat zal het mij moeilijk vallen, de smart welke haar verlies mij veroorzaakt, te scheiden van de herinnering, welke ik van die beminde en aangebeden vrouw gedurende gansch mijn leven moet bewaren. Eene reis zou mij misschien het best passen om mij van zoovele voorwerpen te onttrekken, welke aanhoudend mijne smart hernieuwen. De afwisselende tafereelen, die zich op reis voordoen, houden de verbeelding bezig en stillen het lijden des harten. »

Vol weemoed legde Rubens het lijk zijner zoo diep-betreurde levensgezellinne bij het stoffelijk overschot zijner

geliefde moeder te rusten. Voor dit graf, dat zijne twee duurbaarste schatten besloot, maakte hij zelf een opschrift, en hij hing er een tafereel boven, dat ook door hem vervaardigd was. Die laatste plichtkwijting tegenover zijne betreurde gade, viel Rubens des te pijnlijker, daar zijne lichaamskrachten toen werden ondermijnd door zulke hevige koortsen, dat zijn leven in gevaar verkeerde. Den 22ⁿ October was zijn toestand verbeterd; want toen schreef hij: « Alhoewel de koorts mij heeft verlaten, gevoel ik echter nog een weinig van mijne laatste ongesteldheid. Evenals de zee, na eenen storm, niet onmiddellijk hare kalmte herneemt, maar nog steeds eene zekere ontroering behoudt, ofschoon geneigd bedaarder te worden, zoo bevind ik mij in eenen uitzonderlijken toestand, veeleer buiten gevaar dan ontheven van krankheid. » Nadat zijne lichaamskrachten hadden toegenomen, deed hij, op het einde van November 1626, in Frankrijk, de langbetrachte reis, welke zijn hartewee moest lenigen met zijne verbeelding af te wenden van de herinnering aan zijne onvergetelijke gade.

XXI

RUBENS DIPLOMAAT. ¹ EINDE ZIJNS LEVENS

p 22 Januari 1627 keerde Rubens weder van de reize, welke hem het ontijdig afsterven zijner geliefde vrouw moest doen vergeten. Die kleine uitspanning was hem onder alle opzichten rampspoedig. Eerstens had zij hem weinig vertroosting bijgebracht en geenszins zijnen lust tot werken heropgewekt. Dan, het ongemak, dat hij sinds een jaar aan den voet géwaar werd, had zich nu duidelijk verklaard als het flerecijn, dat hem martelde tot op den terugtocht in de stad Péronne. Slechts wanneer hij de grenzen van zijn vaderland weer overschreden had, scheen de kwaal hem gansch te ver-

¹ Voor het verhalen van Rubens' diplomatische loopbaan, hebben wij, buiten de reeds op bladzijde 357 vermelde bronnen en werken, nog geraadpleegd het boek van M. GACHARD: *Histoire politique et diplomatique de Pierre-Paul Rubens, Bruxelles, 1877*, dat, behalve nieuwe brieven en bescheiden, ook den belangrijkste inhoud mededeelt der uitgaven: *Original unpublished papers illustrative of the life of Sir Peter Paul Rubens, as an artist and a diplomatist. Preserved in H. M. state paper office... Collected and edited by W. Noël Sainsbury, London, 1859*; en: *Rubens diplomático español, sus viajes á España y noticia de sus cuadros, segun los inventarios de las casas reales de Austria y de Borbon, por Cruzada Villaamil, Madrid, 1874.*

laten. In eenen brief verklaarde hij God te bidden door dit leed nooit meer gekweld te mogen worden. Alsof de bedroefde weduenaar zijn huis vreesde, waar alles hem zijne verloren vrouw weer levendig zou herinneren, begaf hij zich rechtstreeks naar Brussel aan het Hof, en daar wachtte hem een allerongunstigst onthaal. De Infante verdacht hem noch min noch meer dan van landverraad. Hij was zonder kennisgeving uit het land getrokken. Daar niemand bepaald kon zeggen waar hij verbleef, zoo had men geloof gehecht aan het loopend gerucht, dat hem beschuldigde naar Engeland te zijn geweest, om te heulen met den vijand van onzen Spaanschen Koning. Die lasterlijke aantijging was zoo behendig uitgestrooid, dat Rubens' eigenmondige loegenstraffing ontoereikend was, om het verkeerd gedacht te ontwortelen, dat Isabella van haren Hofschilder had opgevat. Eerst eene maand later zou uit een onderzoek de waarheid en dus Rubens' onschuld blijken. Met spijt en moedeloosheid verliet hij vooralsnog het Hof, om zijne geboortestad te bereiken. Daar wachtte hem eene nieuwe teleurstelling. Zijn paleis, waar hij afleiding in den arbeid moest vinden, en leven en genieten te midden zijner kunstschaten, schrikte hem af. Zijn hart bloedde er nog te zeer door al de getuigenissen der genoeglijke dagen, die hij er sleet met zijne betreurde gade. Om zich aan die smartvolle nagedachtenis te ontrukken, kocht hij, op 29 Mei 1627, te Eekeren, een landgoed, het hof van Ursele geheeten, dat destijds bestond uit een schoon en welgelegen huis met hof van plaisantie, rond in zijn water, met ophaalbrug, en omringd van hoogstammige dreven, boomgaarden en landerijen.¹ Dat Rubens dit buitengoed tot verblijf koos, is bewezen

¹ *Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1627, vol. I, fol. 270.*

door resolutiën der Staten-Generaal van Holland, welke hem oorlof verleenden, om van Antwerpen te gaan tot zijn hof te Eekeren, waarbij destijds het oorlogstooneel was gelegen. Rubens mocht niet lang de afleiding en rust van het landelijk leven genieten. Sedert de Aartshertog Albert, op 13 Juli 1621, slechts drie maanden na het eindigen van het twaalfjarig bestand, overleden was, had onze Landvoogdes Isabella haren Hofschilder herhaalde malen bij zich geroepen, om in staatsaangelegenheden van dienst te zijn. Zijne erkende schranderheid, zijn helder doorzicht, zijne welsprekendheid en voorzichtige bescheidenheid, hadden hem tot haren vertrouweling gemaakt. Van daar zijn heen en weer rijden naar Brussel, zijn oponthoud aan het Hof en de geheime zendingen, welke wij hem zagen vervullen. Voor deze diensten, welke hij der Landvoogdes en dus ook den Koning bewees, verleende Isabella onzen Rubens, op 30 September 1623, een maandgeld van 10 kronen op de krijgsgrooting van het kasteel van Antwerpen. Den 5ⁿ Juni 1624 verwierf Rubens van Spanjes Koning den titel van adeldom voor hem en zijne afstammelingen, en onze Landvoogdes Isabella benoemde hem « Edelman van den Huyse van Haere Hoocheyt met particuliere permissie van, niettegenstaende sijne residencie binnen de stadt Antwerpen, te genieten sulckdanigen vrijdom als sijn genietende deghene die resorteren bij Haeren Doorluchtichsten persoon. »

Tusschen het gevolg der Engelsche afgevaardigden, die te Parijs het huwelijk van Henriette Marie met Karel I bijwoonden, had Rubens eenen kunstmakker aangetroffen in den Middelburgenaar Balthazar Gerbier. Evenals onze beroemde schilder, had ook Gerbier een zwak om zich met

hooge staatszaken te bemoeien. Hij vestigde zich vroegtijdig in Londen en handelde er zoo behendig, dat hij het vertrouwen had weten te winnen van den beruchten Engelschen Minister Buckingham, den gunsteling, ja, den leids- en raadsman van Koning Karel I. Onze beide schilders onderhielden zich over den oorlog, die Europa teisterde. Rubens, die een man des vredes was, hadde van harte gaarne gezien, dat Engeland zich met Spanje verzoende. Dit hadde waarschijnlijk ook aan Brabant de langbetrachte rust geschonken; want Engeland ondersteunde krachtadig de Hollanders in hunne aanvallen op Zuid-Nederland. Toen den 24ⁿ Mei 1625 Buckingham zelve te Parijs was aangekomen, werd Rubens hem voorgesteld door Balthazar Gerbier. De machtige Engelsche Staatsman ontving onzen kunstenaar overheerlijk. Evenals de Engelsche Koning en vele zijner edellieden, was ook de Hertog van Buckingham een hartstochtelijk kunstminnaar. Hij liet Rubens zijn portret malen, benevens verscheidene andere tafereelen, en betaalde zoo mild en spoedig, dat onze schilder den Lord als zijnen besten betaler prees. Vernemende dat Rubens een der merkwaardigste kunstverzamelingen bezat, sloeg de Hertog voor, hem die te verkoopen voor 100,000 gulden. Dit verzoek werd ingewilligd onder voorwaarde, dat van de schilderijen kopijen en van de beeldhouwwerken afgietsels zouden worden gemaakt op kosten van den Hertogelijken kooper. Door zijnen omgang met Rubens leerde Buckingham, dat onze Meester zich niet enkel met schilderen, maar ook met staatszaken bezighield. Door zijnen handlanger Gerbier vernam de Hertog, dat de invloed van den Hof schilder der Aartshertoginne Isabella zich tot op den troon van Spanje kon uitstrekken. Het duurde niet lang, of de Engelsche

Hertog besloot voordeel te trekken uit zijne ontmoeting met Rubens. Engeland, dat willekeurig en kwetsend met Spanje afbrak, ondervond spoedig, zich deerlijk in zijne vooruitzichten te hebben bedrogen. Ook met Frankrijk geraakte het oneens, en dat, terwijl Philips IV al zijne krijgsmacht verzamelde, om de Britten te lijf te gaan. In plaats van zijnen vijand de nederlaag te doen lijden, moest Engeland zelve, zoo te land als ter zee het onderspit delven. Daarop werd er tusschen Spanje en Frankrijk eene geheime overeenkomst gesloten, welke Engelands ondergang voor gevolg zou kunnen hebben. Toen zond de sluwe Buckingham zijnen doortrapten Gerbier tot Rubens, om hem aan Spanje onrechtstreeksche voorstellen van vrede te doen voordragen. Onze schilder ging dit gewichtig geheim aan zijne Landvoogdes mededeelen, en deze gaf er op 17 April 1627 kennis van aan haren Vorst. Koning Philips IV nam het niet eens goed op, dat « een man van zoo weinig aanzien » als Rubens, bij zoo hooge staatsaangelegenheden zou handelen namens het machtige koninkrijk van Spanje. Isabella, die al de begaafdheden van Rubens had leeren kennen, waardeerde hem beter dan haar trotsche Vorst. Zij verdedigde schriftelijk haren Hofschilder-diplomaat, en spoorde hem aan zijne vredesonderhandelingen voort te zetten. Rubens, die, zooals hij het zelf verklaarde, den oorlog haatte als de pest, hield moed en liet geene poging onbeproefd, om zijn menschlievend doel te bereiken. Den 19ⁿ Mei 1627 schreef hij aan Gerbier, die zich toen in den Haag bevond, om een vrijgeleide voor Holland, waar zij ditmaal elkander zouden ontmoeten. Om geenen argwaan op te wekken, zouden zij samenkomen onder voorwendsel van het verhandelen van schilderijen en andere zeldzame kunstgewrochten.

Rubens' reize in Holland geleck eer eenen kunstenaars-triomftocht, dan eene geheime diplomatische zending. Te Utrecht werd hem door de schilders eenen feestdich aangeboden. In die zelfde stad werd hij ook feestelijk onthaald in de werkhuizen der schilders Abraham Blomaert, Cornelis Poelenburg en Geeraard van Honthorst. Alhoewel de werkwijze en de kunststijl dezer Meesters hemelsbreed met dien van Rubens verschilde, zoo wist hij hunne gewrochten toch naar waarde te schatten. In Blomaerts beelden waardeerde hij de schoonheid der teekening; in de paneeltjes van Poelenburg prees hij de geestige figuurtjes, en in van Honthorst tafereelen roemde hij de flinke penseeling en de prachtige lichteffecten, welke zijne nachtstukken bezaten. ¹ De daad bij het woord voegende, kocht hij van elk der kunstmakkerseen aantal schilderijen. Van van Honthorst kocht hij zelfs een onvoltooid stuk: Diogenes met den Lantaarn eenen Mensch zoekende. Daar van Honthorst op dit oogenblik niet wel te pas was, zoo viel dezes leerling, den Duitschen schilder-geschiedschrijver, Joachim von Sandrart, de eer te beurt, Rubens in Noord-Nederland tot leidsman te verstrekken, om nog andere vermaarde kunstenaars te gaan groeten.

Op 10 Juli bevond zich Rubens te Breda, waar hij zijnen intrek had genomen in de afspanning de Zwaan. Van daar vroeg hij aan Gerbier eene samenkomst in het onzijdig stadje Zevenbergen; doch Buckingham's schilder-diplomaat sloeg dit voorstel af, daar Engeland den schijn niet mocht hebben Spanje te gaan opzoeken. Gerbier schreef, dat het hem niet geoorloofd was ergens anders dan in Holland te onder-

¹ JOACHIM VON SANDRART: *Teutsche Academie der Edlen Bau-, Bild- und Mählerey-kunste...* Nürnberg, 1675, II Theils, III Buch, s. 291.

handelen. Kon Rubens hem in den Haag niet komen vinden, dan zouden zij elkaar toevallig ontmoeten in eene der vier steden : Delft, Rotterdam, Amsterdam of Utrecht. Reeds op 21 derzelfde maand kwam Rubens te Delft, waar Gerbier hem volgde. Zij bleven acht dagen te zamen, om te beraadslagen op welke wijze de fakkel des oorlogs in Europa kon worden uitgedoofd. Echter leidden hunne onderhandelingen vooralsnog tot niets. Spanje zocht maar tijd te winnen, daar het twijfelde aan de oprechtheid van zijnen bondgenoot Frankrijk. Toen Rubens aan het Hof van Brussel was weergekeerd, drong Gerbier herhaalde malen en met ongeduld aan op eene schriftelijke verklaring van Spanjes inzichten tegenover Engeland. Tot zijn leedwezen kon Rubens geene ambtelijke beslissing van Madrid bekomen. Hij wierp de oorzaak van al dit dralen op de eigenzinnige tegenwerking van den almogenden Spaanschen Minister Olivarez, die eenen persoonlijken wrok tegen Buckingham voedde. Terwijl de schilders-diplomaten ten minste eene wapenschorsing wilden bewerken, beraamden Spanje en Frankrijk eenen verschrikkelijken aanslag op Engeland. Zij wilden noch min noch meer dan met gezamentlijke krachten, onder het bevel van den Veldheer Ambrosio Spinola, het rijk van Karel I veroveren, onderling verdeelen en er den katholieken godsdienst herstellen. Dan weer scheen Frankrijk zijn bondgenootschap met Spanje niet in ernst te meenen. Onderduims gaf het aan de vrijgevochten Nederlandsche Provinciën gansche schatten, om den opstand tegen Koning Philips voort te zetten. Dit zonderling gedrag noopte het Hof van Madrid, om de onderhandelingen tusschen Rubens en Gerbier niet te laten afbreken. De Spaansche Vorst eischte

al de brieven, welke Rubens nopens de vredesvoorstellen ontving. Rubens verklaarde, dat niemand dan hij die dubbelzinnige briefwisseling ophelderen kon, en hij bereid was ze den Koning te gaan uitleggen. Philips raadpleegde zijnen Staatsraad over het aanbod. Daarin werd besloten Rubens te hooren, en op 6 Juli 1628 schreef de Koning aan Isabella, dat zij haren Hofschilder met al zijne brieven en bescheiden naar Spanje moest zenden. Eerst na 19 Augustus vertrok Rubens uit Antwerpen in het geheim en met der haast langs Parijs naar Madrid, waar hij tusschen 8 en 12 September aankwam. De Koning ontving hem met groote onderscheiding. Nadat de Staatsraad den schilder-diplomaat gehoord had, werd er besloten, hem zijne vredesonderhandelingen met Engeland te laten voortzetten. Buckingham was op 23 Augustus vermoord, en die gebeurtenis deed ook den Minister Olivarez tot de verzoening overhellen. In afwachting van nieuwe tijdingen, werd Rubens aan het Spaansche Hof gehouden. Op 2 December schreef hij van daar : “ Ik houd mij hier, zooals ik het overal doe, bezig met schilderen. Reeds voltooide ik het ruiterafbeeldsel van Zijne Majesteit den Koning, dat hem wel bevalt en waarvan hij zeer voldaan is. Hij schijnt veel smaak in de schilderkunst te scheppen. Volgens mij is die Prins met de schoonste hoedanigheden begaafd. Ik ken hem reeds door zijnen omgang, daar ik eene kamer in het paleis heb betrokken en hij mij bijna dagelijks bezoekt. Ook heb ik voor den dienst der doorluchtige Infante, mijne Vorstin, nauwkeurig en met alle gemak, in hun bijzijn, de portretten van heel de koninklijke familie gemaald. ” De gewrochten, welke Rubens hier opgeeft, waren niet al de tafereelen welke hij te Madrid vervaardigde. Hij schilderde

nog verscheidene afbeeldsels van den Koning en de Koninginne, alsmede portretten der voornaamste Staatslieden en Hofdames. Ook versierde hij het koninklijk paleis met eene reeks tafereelen, en hij maakte kopijen naar Tiziano, welke Englands Koning zouden worden geschonken.

Te midden zijner vereering en werkzaamheid beleefde Rubens smartvolle stonden. Den 29ⁿ December hield het voeteuvel hem sinds dagen op het bed gekluisterd, en in dien toestand schreef hij aan zijnen Antwerpschen vriend Kasper Gevaerts « in goet duyts een goet salich nieuwe jaer, » terwijl hij tevens klaagde : « Ick ben dese voorlede daeghen seer sieck gheweest van flessijn en cortse. Om in der waarheid mijnen toestand te verklaren, ik ademde pijnlijk tusschen mijn jammeren en zuchten ; maar nu adem ik weer vrijer door Gods wil. » ¹

De Minister, welke den vermoorden Buckingham bij Englands troon verving, scheen min oorlogzuchtig dan zijn voorganger. De gelegenheid om met Karel I vrede te sluiten werd dus nog gunstiger. Daarom werd Rubens nu van Madrid naar Londen gestuurd. Alvorens hem te laten vertrekken, wilde Philips IV zijnen schilder-diplomaat in de oogen der wereld verheffen, ten einde hem waardig te maken, om in naam van het trotsche Spanje op te treden. Den 27ⁿ April 1629 benoemde hem Zijne Majesteit tot Secretaris van den Geheimen Raad des Konings in de Nederlanden. Toen hij twee dagen later afscheid nam, schonk de Vorst onzen kunstenaar, tot gedenkenis, eenen kostbaren gouden ring

¹ Deze laatste volzin uit Rubens' Vlaamschen brief, is in het Latijn geschreven en daaruit vertaald.

met diamanten omzet. Des morgens van den 13ⁿ Mei kwam Rubens te Brussel bij de Aartshertogin ; doch deze gelastte hem oogenblikkelijk voort te reizen, daar er reeds vrede tus- schen Engeland en Frankrijk gesloten was. Zoo mocht Ru- bens toen maar drie dagen doorbrengen in zijn huis te Antwerpen, waar hij nochtans zijne tegenwoordigheid zoo noodig oordeelde, na eene afwezigheid van acht maanden. Hij reed met der haast naar Duinkerke en scheepte zich daar in voor Londen. In hoeverre al dit reizen den man behaagde, kunnen wij weer uit zijne brieven opmaken. De indruk van zijnen overtocht naar Engeland legde hem deze woorden in de pen : « Indien ik gedurende mijne jeugd, op zoo luttel tijds, zoovele landstreken en hoven hadde bezocht, dan zou mij dit veel nuttiger zijn geweest dan op mijnen huidigen ouderdom. Mijn lichaam zou wat sterker geweest zijn, om de ongemak- ken van het reizen te onderstaan, en mijn geest zou, door de kennis der meest verschillende volkeren, zich bekwaam heb- ben kunnen maken om in de toekomst grootere dingen te verrichten. Nu integendeel, daar mijn lichaam zijne nog over- blijvende krachten verteert, zal ik den tijd niet meer hebben om de vruchten van zoovele vermoeienissen te genieten. Ik zal er slechts dit bij gewonnen hebben, geleerder te kunnen sterven. »

Den 5ⁿ Juni 1629 werd Rubens op de kade van Enge- lands hoofdstad verwelkomd door Balthazar Gerbier. Niet zoodra had echter Koning Karel de komst des Vlaamschen schilders vernomen, of hij ontbood hem naar zijn paleis van Greenwich. Zijne Majesteit verlangde dringend in persoon den beroemden Meester te zien, wiens gewrochten hij bewon- derd had en wiens atbeeldsel hij sinds lang met vereering

bewaarde. Onnoodig dus te verklaren met hoeveel onderscheiding Rubens werd onthaald. Karel I was een zoo hartstochtelijk kunstvriend als zijne voorgangers op den troon van Engeland. Onze schilder stond verbaasd over de kunstschaten, welke hij in Engeland aantrof. Hij bekende nergens zulk een groot aantal tafereelen van Meesters te hebben gezien, als in het paleis des Konings en in de galerij van wijlen den Hertog van Buckingham. Wanneer Rubens zijne blikken aan al dit schoone had verzadigd, sloeg hij ook den schildersbak open, om in Engeland den roem te vestigen der nieuwe Antwerpse School, van welke hij de heerschende vorst was. Als diplomaat verrichtte onze Meester bijna even groote wonderen. Terwijl hij des Konings beeltenis naar het leven maalde, mocht hij onder vier oogen aan Karel I doen uitschijnen, welk belang Engeland er bij had zich met Spanje te verzoenen. Hij wist alle tegenwerpingen met zooveel schranderheid, met zooveel zakenkennis, wijs beleid en oprechtheid te beantwoorden, dat hij het vertrouwen won van den Vorst, en dezès Ministers tot den vrede deed overhellen. Die taak was nochtans niet zoo gemakkelijk. Afgezanten van meest al de voornaamste mogendheden van Europa poogden zijne onderneming te doen mislukken. De tegenstrevers, met welke Rubens op diplomatisch gebied te worstelen had, waren mannen van het gehalte des gekenden Kardinaals de Richelieu, die nu zijnen afgevaardigde te Londen schatten liet uitstrooien, om het voorstel van Madrid te doen verwerpen. Frankrijks pogen werd daarbij nog sterk gesteund door Englands Koninginne, die haren gemaal bezwoer, toch met haar vaderland niet af te breken, door eene verzoening met Spanje. Trots die krachtdadige tegenwerking, bereikte de schilder-di-

plomaat zijn doel, zonder over iets anders, dan zijne natuurlijke begaafdheden te kunnen beschikken. Hij wist den Koning en dezès Ministers zoo verre te overreden, dat er wederzijdsche gezanten zouden worden uitgewisseld, om zoo wel te Madrid als te Londen de voorwaarden van den vrede te doen vaststellen. Die uitslag was zoo gewichtig, dat de raden der Spaansche Kroon er hem geluk over wenschten en de Engelsche staatslieden te zijner eere schitterende feesten gaven. Deze openbare hulde was de eenige niet, welke onzen stadgenoot in Engeland werd bewezen. Op 3 October 1629 had hij de Hoogeschool van Cambridge met een bezoek vereerd, en de raad dier vermaarde instelling benoemde hem bij die gelegenheid tot *Magister in artibus* (Meester in de kunsten), de hoogste onderscheiding, welke er verleend mocht worden.

Het duurde tot den 11ⁿ Januari 1630, eer de Spaansche gezant te Londen aankwam. Rubens, die reeds van op 29 November des vorigen jaars aan zijnen vriend Gevaerts schreef: „ Ick soude te liever t'huys comen ende blijven voor al mijn leven, „ mocht nu eventwel nog niet naar het vaderland terugkeeren. De Spaansche afgevaardigde, Don Carlos Coloma, kon zijne hulp niet missen en hield hem nog gedurende zes weken bij zich. Toen onze Meester zich reisvaardig had gemaakt, ging hij afscheid nemen van den Koning en de Koningin. Dit afscheid was des kunstenaars en des Konings waardig. Karel I wilde den uitstekenden schilder en wijzen diplomaat niet laten afzeilen, zonder hem opentlijk het hoogste blijk zijner vereering te geven. Den 3ⁿ Maart 1630 was het plechtige vergadering in het Londensche Paleis Whitehal. De Koning en de Koninginne zaten op den troon, omringd door hunne Ministers en gansch eenen luisterrijken stoet

van adellijke mannen en vrouwen. Te midden van al die macht en grootheid verscheen onze Rubens. De Koning rees op, trok zijnen degen, en, na de gewone plechtplegingen, sloeg hij den voor hem buigenden Vlaming tot Ridder, in dank der schitterende diensten, die hij als diplomaat en als schilder bewees. Om die vereering nog te verhoogen, verleende de Vorst den nieuwen Ridder een kwartier uit zijn koninklijk wapen, en hij schonk hem zijnen eigen met edelgesteenten bezetten degen, welke voor deze plechtigheid diende. Dan nam Koning Karel de gouden ketting van zijne schouders, en hing die den kunstenaar om den hals. Hij trok den diamanten ring van zijne hand, en stak dien Rubens aan den vinger; en, alsof al die schatten en huldeblijken nog te gering waren, gaf hij ook den zijden band met diamanten knoop van zijnen eigen vorstelijken hoed den schilder-diplomaat tot gedenkenis. Drie dagen later voer Rubens de Theems af naar zijn vaderland, waarvan hij sinds bijna twee jaren was verwijderd. Aan het Hof van Brussel gekomen, ontving hij nieuwe dank- en eerbetuigingen. Bij besluit van 15 Juni 1630 benoemde onze Infante den zestienjarigen Albert Rubens tot lateren opvolger zijns vaders, als Secretaris van den Geheimen Raad, en op 30 October van het volgende jaar schonk Koning Philips van Spanje insgelijks zijn Ridderschap aan den gevierden diplomaat en schilder.

Zoodra Rubens in Antwerpen was teruggekeerd, nam hij alle maatregelen om er zich weer voorgoed te vestigen. Op 8 Augustus 1630 schreef hij aan het Magistraat, dat men zijne twintig jaar oude rechten op het genieten van „vrijdommen van alle imposten, accijsen, wachten, contributiën ende alle andere gemeyne ende borgerlijcke lasten, „ had geschonden, en

hij verzocht daarin te doen voorzien. Om zijn goed recht op die vrijdommen te staven, somde hij meteenen zijne bewezene diensten en verworven titels op. Wanneer hij gemelde voorrechten verkreeg, was hij slechts « Domesticq Dienaer van Haere Doorluchtichste Hoocheden; » doch sedert ontving hij ook den titel van « Edelman van den Huyse van Haere Hoocheyt. » Zijne Koninklijke Majesteit vergunde hem nu ook « entretienement van viertich croonen ter maent; » hij bezat « den staet van Secretaris van den Secreten Raede, » en « sijn reysen, soo naer Spaingnien als Engeland, door expresse ordre van Sijne Majesteyt, » behoorden dus wel « eenich faveur te meriteren. » Onze stedelijke Regeering, welke den Hoofdmeester harer Schilderschool naar waarde wist te schatten en te loonen, haastte zich aan zijne wenschen te voldoen. Ten zelfden dage dat zijn vertoog in het Collegie kwam, beval zij « den collecteurs van de vier gulden op elcke ame wijns, Joncker Pietro Paulo Rubens, Secretaris van den Secreten Raede van Sijne Majesteyt, &^a, te laeten passeren ende volgen de wijnen voor hem ende zijne familie, vrij van de voorschreve vier gulden. » Tevens gebood de Stad aan al hare onderhoorigen « Joncker Pietro Paulo Rubens te laeten genieten sijnen ouden vrijdomme ende exemptie van allen accijsen, wachten, contributiën ende allen andere gemeyne ende burgerlijcke lasten deser stadt, behoudelijck alleenlijck, dat hij sal schuldich sijn mede te betalen de acht stuyvers onlangs op elcke tonne witte poortersbieren gestelt. » ¹

Dat de schatrijke kunstenaar zijne stoffelijke belangen zoo zeer behartigde en tot in de minste bijzonderheid deed in acht

¹ *Requestboek der stad Antwerpen, 1630-31, fol. 86 v° en Collegiaal Aktenboek der stad Antwerpen, 1629-30.*

nemen, kwam daarbij, dat hij besloten was te hertrouwen. Zijne verre reizen en al zijne diplomatische bedrijvigheden hadden de herinneringen aan zijne afgestorvene gade doen verflauwen. Nu hij in zijn groot verlaten huis terugkeerde, wilde hij een einde stellen aan zijnen droeven weduenaarsstaat. De bruid, welke de drie en vijftigjarige man zich verkoor, was Helena Fourment, een Antwerpsch meisje van nauwelijks zestien jaren, en zoo schoon als jeugdig. Zij was dochter van den rijken koopman Daniël Fourment, en van Clara Stappaert, die haar ter wereld bracht op 1 April 1614. Het huwelijk tusschen den bedaagden Peter Pauwel Rubens en het kind Helena Fourment werd den 6ⁿ December 1630 ingezegend binnen de Sint Jacobskerk van Antwerpen. In April daarna was Rubens' jeugdige gade reeds bevrucht. Toen maakten onze echtelingen voor den notaris Tossijn Guyot een testament, waardoor bepaald werd, dat Rubens' kinderen van zijn eerste huwelijk, even als die Helena hem zou schenken, later gelijkelijk zouden erven. De grijze kunstenaar moet zijne beeldschoone en jonge vrouw hartstochtelijk hebben liefgehad. Zij baarde hem nog drie dochters en twee zonen. Hij schilderde haar afbeeldsel verscheidene malen afzonderlijk, dan naast hem zelve, en dan weer op de eereplaats in zijne puikste tafereelen.

Met het huiselijk geluk van onzen Meester was ook de vreugd en de bedrijvigheid in zijn werkhuis wedergekeerd. Om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop de befaamde kunstenaar voortdurend als Meester geschat en gezocht werd, zal het volstaan te herinneren, hoe Frans Wouters onder zijne leiding kwam. Deze kweekeling ontving zijn onderricht bij den voortreffelijken landschapschilder Peter van Avont, aan

wien hij zich, bij notariëele overeenkomst, voor vier jaren verbonden had. Trots die schriftelijke verbintenis, en ondanks dat de meester hem nog had « ghemaect een costelijck habijt, ter weerde van wel 13 ponden, » ontvlood hij hem, om zich te « begheven op den winckel van Mijnheer Rubens. »

Terwijl onze gevierde schilder met zijne jonge, bemin-nenswaardige gade, binnen zijn paleis en in zijnen kunsttempel, den zoetsten vrede smaakte, of, in zijn werkhuis, meesterstuk bij meesterstuk schiep, klom het oorlogsgevaar weer hoe langer hoe dreigender voor zijn vaderland. Het was den schilder-diplomaat wel gelukt Engeland met Spanje te verzoenen; doch de vijandelijkheden tusschen ons Spaansch Staatsbestuur en de vrijgevochten Nederlandsche Provinciën waren, op ons grond-gebied, weer hardnekkiger hernomen dan vóór de sluiting van het twaalfjarig bestand. De bekwame Veldheer Ambrosio Spinola was sedert 1629 naar Madrid geroepen en vervan-gen door bevelhebbers, die niet waren opgewassen tegen den dapperen Prins van Oranje, Frederik Hendrik. Die ge-roemde aanvoerder van het heir der Nederlandsche opstan-delingen, wist zich op korten tijd meester te maken van Wezel, Arsen, Venloo, Stralen, 's Hertogenbosch, Roermond en Sittart, waarom hij de stedendwinger werd geheeten. Echter gebruikte Frederik Hendrik geen dwang tegen zijne veroverde stam- en taalbroeders. De Staten van Holland, in wier naam hij den bevelhebbersstaf voerde, hadden hem niet afgevaardigd, om ons te overwinnen, maar om ons te ver-lossen van den Spanjaard. Ten einde de harten der Zuider-broeders te winnen, toonden de Hollandsche Staten zich aller-inschikkelijkst. In verspreide manifesten herinnerden zij wat al kwaad en onrecht de Spanjool verricht had en nog stond

te verrichten. Uit goede nabuurschappelijke toegenegenheid noopten zij ons vriendelijk, naar het voorbeeld der voorouders, het ondraaglijk Spaansche juk af te schudden en ons vrijwillig bij de Vereenigde Provinciën aan te sluiten. Om dit feit uit te voeren, boden zij de hulp van het machtig leger, dat onder het wijs, kloek en voorzichtig kriegsbeleid des Prinsen van Oranje was te velde gebracht. Zij beloofden heilig en onverbrekkelijk de steden en hunne ingezetenen, zoo geestelijke als wereldlijke, van wat staat of hoedanigheid zij mochten wezen, in hunne privilegiën, vrijheden en rechten, alsook in de openbare uitoefening van den Roomsch-Katholieken godsdienst te bewaren en te handhaven; begeerende met hen te leven, handelen en wandelen als goede vrienden, naburen en bondgenooten, waardoor niet alleen de Spanjaarden, met gezamentlijke macht en onderlingen bijstand, afgeweerd, maar ook al de Nederlandsche Provinciën in rust en tot hunnen ouden bloeienden welstand teruggebracht zouden worden.

Deze woorden moeten eenen geduchten weerklank hebben gevonden, bij de stemming, waarin onze natie verkeerde. In alle standen der maatschappij heerschte verbittering en wrevel tegen het uitheemsch Staatsbestuur, dat geene acht meer sloeg op onze duurbaarste belangen. Het nijverige volk morde in de verarmende werkeloosheid, waartoe het gedoemd bleef door Spanjes vijandschap en oorlogen met de naburen. De adel, door den trotschen Spanjaard miskend en uit alle ambten verdrongen, smeedde, zelfs met de hoofden der katholieke geestelijkheid, het plan, om de Zuidelijke Nederlanden van Spanje af te scheuren.

Bij al dit binnen- en buitenlandsch gevaar, dat onze

uitheemsche Regeering dreigde, verkeerde de Landvoogdes Isabella in eenen uiterst neteligen toestand. Het duurde ook niet lang of zij kwam Rubens opeischen, om haar in zulk hachelijk oogenblik van raad en dienst te zijn. Nog vóór het einde van 1631, belastte de Aartshertogin haren Hofschilder met eene zending naar Frederik Hendrik. Rubens schreef den Prins, door wien hij gekend en geacht was, om een vrijgeleide. Toen Oranje dit verzoek aan zijne Staten-Generaal onderwierp, namen deze, op 29 November 1631, een besluit, waarbij zij den schilder-diplomaat zijn vroeger verkregen oorlof, om « te gaen op sijn huys te Eyckeren, » voortdurend lieten genieten; doch zij vonden « gants niet geraden » hem verder in hun land te laten komen, daar zij voorzeker wel wisten, dat hij geen voorstander was der nationale onafhankelijkheid, maar wel een geduchte verdediger van het Spaansche Hof. Trots dit verbod toog Rubens, de volgende maand, in het geheim, naar den Haag. Hij bleef er maar twee dagen en had slechts een half uur onderhoud met Oranje. Toch leed dit nog veel opspraak en ergerde menigen staatsman. De zending moet echter niet goed zijn afgelopen; want op 21 Maart 1632 ontwierp Prins Frederik Hendrik een plan, om Antwerpen te gaan aantasten, en reeds in het begin van April daarna had Rubens zich aan de staatkunde onttrokken en in zijn werkhuis opgesloten. Isabella liet hem niet lang aan den arbeid, dien hij nochtans beter gedaan hadde nooit meer te verlaten. Zoo eervol als zijne diplomatische loopbaan aanving, zoo vernederend zou die eindigen. Frederik Hendrik sloeg op 10 Juni 1632 het beleg voor Maastricht, dat niet meer kon ontzet worden, zelfs niet door drie der wakkerste krijgsaanvoerders, Alvarez de Bazan, Gonzalez de Cordua en den

beruchten Pappenheim. Toen Maastricht op 22 Augustus was ingenomen, werd Rubens daar nogmaals tot den Prins van Oranje gezonden ; maar op 29ⁿ dier maand keerde hij andermaal onverrichter zake naar Brussel terug. Daar de zegevierende Veldoverste van het Hollandsch heir weigerde met Spanje te onderhandelen, en binnen onze hoofdstad zelve dreigde de wet te komen voorschrijven, zoo riep Isabella onze Staten-Generaal te zamen, welke in geene twee en dertig jaar meer waren vereenigd geweest. De vertegenwoordigers der natie beslisten, op staanden voet pogingen aan te wenden tot het verwerven van vrede of wapenschorsing met de Vereenigde Provinciën. Er werden tien onderhandelaars afgevaardigd, en aan hun hoofd stond de Aartsbisschop van Mechelen, Jacob Boonen en Philips Karel, Hertog van Aarschot, die ook beiden de aanleiders waren der vaderlandsche partij, welke de nog gehoorzame Provinciën van Spanje wilde scheiden. Terwijl onze afgevaardigden, sedert 13 December 1632, in den Haag de onderhandelingen hadden begonnen, kreeg Rubens voor last, in Isabella's naam, derwaarts te reizen. Op 13 Januari 1633 schreef hij uit Brussel aan den Prins van Oranje, om een vrijeleide voor hem en twee of drie dienaars. Hij gaf voor, ten spoedigste de Heeren afgevaardigden onzer Staten dienst en bijstand te moeten gaan verleen, en eenige geschilpunten, hem bijzonder bekend, op te helderen en te handhaven. Het eigentlijke doel zijner zending hield hij geheim ; want in zijnen brief aan Frederik Hendrik sloot hij een strookje papier met deze verklaring : « Ik hoop Uwe Excellentie bij deze gelegenheid zulke goede rekenschap en reden van ons tilzwijgen te geven, dat Gij zelve zult oordeelen, dat men, in het belang der zaken, niet anders kon handelen. » Onze

afgevaardigden waren er over gebelgd, dat Rubens naast hen zou optreden ter verdediging van Spanjes belangen. Zoo dit hun heimelijk streven naar nationale onafhankelijkheid of hunne verstandhouding met de vrijgevochten Provinciën niet kwam verijdelen, dan toch toonde het op eene honende wijze, dat men hunne oprecht- of bevoegdheid voor de onderhandelingen mistrouwde. De Hertog van Aarschot kwam er te Brussel zijne verontwaardiging over uitdrukken in de Staten-Generaal, en deze benoemden in zitting van 24 Januari drie hunner leden : de Bisschoppen van Yperen en Namen en den Baron van Hoboken, om bij de Infante te klagen tegen den schilder-diplomaat, en de staatspapieren te eischen, die hij in zijn bezit had. Isabella, verontrust door die algemeene ontevredenheid, antwoordde, dat haar Hofschilder een vrijgeleide had gevraagd om in den Haag te kunnen zijn, wanneer de afgevaardigden der Staten zouden noodig hebben inzage te nemen der papieren, rakende zijne onderhandeling voor den wapenstilstand, en niet om tusschen te komen in het verdrag, door de afgevaardigden aangevangen. Vier dagen later bevond zich de Hertog van Aarschot te Antwerpen, om terug naar den Haag te reizen. Hij was afgestapt in de taveerne de Gulden Arend, op de Meir, ¹ en eischte, dat Rubens hem daar de staatspapieren zou overhandigen. Onze schilder aarzelde om dien eisch in te willigen. In plaats van den Hertog te gaan vinden, liet hij hem den ganschen dag wachten, en dan zond hij hem dezen brief :

“ Monseigneur,

» Het spijt mij zeer het misnoegen te vernemen, dat Uwe

¹ Thans nummer 19, het bekende *Café de l'Empereur*.

Excellentie heeft getoond over de aanvraag van mijn vrijgeleide; want ik ga rond en eerlijk te werk en bid U te gelooven, dat ik altijd goede rekenschap over mijne daden zal geven. Ook verklaar ik bij God, dat ik van mijne Overheden nooit anderen last heb ontvangen, dan Uwe Excellentie op alle wijzen te dienen in de bemiddeling dezer zaak, zoo noodig voor den dienst des Konings en het behoud des vaderlands, daar ik mij het leven onwaardig zou achten, indien ik voor mijne bijzondere belangen er de minste vertraging zou aan toebrengen. Ik zie echter niet, welk bezwaar er zou uit ontstaan zijn, zoo ik naar den Haag ware gegaan en er in handen Uwer Excellentie mijne papieren hadde besteld, zonder eenig ander ambt of hoedanigheid, dan U zeer nederig dienst te bewijzen, niets zoo zeer ter wereld wenschende, dan gelegenheden om U feitelijk te toonen, dat ik van ganscher harte ben

Van Uwe Excellentie de zeer nederige
en gehoorzame dienaar

Peter Pauwel Rubens.

Dezen 28 Januari 1633. »

De hoogadelijke Hertog van Aarschot, die vóór vijftien jaren Rubens als schilder zoo waardig schatte en zoo mild aanmoedigde, zond hem nu als diplomaat de volgende grove beledigingen ten antwoord :

« Mijnheer Rubens,

« Ik zie uit uwen brief, hoe het u spijt dat ik mij misnoegd heb getoond over de aanvraag van het vrijgeleide, en dat gij rond en eerlijk te werk gaat en mij bidt te gelooven, dat gij steeds goede rekenschap over uwe daden zult geven. Ik hadde wel kunnen nalaten u de eer te doen van te ant-

woorden, daar gij zoo merkelijk zijt te kort gekomen aan uwen plicht, van mij in persoon te komen vinden, zonder den vertrouweling te spelen met mij dit briefje te schrijven, wat slechts geoorloofd is aan personen van gelijken rang. Daar ik van elf uren tot half een in de taveerne ben geweest en er des avonds ten half zes wederkeerde, hebt gij al den tijd gehad om mij te spreken. Ik zal u niettemin zeggen, dat heel de vergadering, welke te Brussel is geweest, het zeer zonderling heeft gevonden, dat, na Hare Hoogheid gesmeekt en den Markies van Aytona verzocht te hebben u te ontbieden, hetgeen zij ons beloofden, om ons uwe papieren, welke gij schrijft te bezitten, mede te deelen, gij in plaats van dit te doen, een vrijgeleide vraagt. Overigens raakt het mij weinig hoe gij te werk gaat en welke rekenschap gij over uwe daden kunt geven. Al wat ik u zeggen kan, is, dat het mij zeer aangenaam zal wezen, zoo gij voortaan leert, hoe lieden uwer soort dienen te schrijven aan personen van mijne gehalte. En alsdan kunt gij verzekerd zijn, dat ik zal wezen, enz.

Antwerpen, den 29ⁿ Januari 1633. »

Wij deelen deze beide brieven hier mede, omdat zij van den dag hunner verschijning groote opspraak verwekten, niet enkel in de beide Nederlanden, maar aan meest al de Hoven van Europa. De Hertog van Aarschot zelf verspreidde er alom kopijen van. Onder andere aan onze Staten-Generaal, die er afschriften van gaven aan de Infante en aan dezer raadsheer, den Markies van Aytona. De sluwe en trotsche Aarschot beleedigde Rubens opzettelijk, om hem eenen walg te doen krijgen van de diplomatie en aldus eenen geduchten tegenstrever uit de baan te wenden. Daarin slaagde hij ook naar

versch. De smaad, aan Rubens toegebracht, verspreidde zich derwijze in de diplomatische kringen, dat zijn invloed er door verlamd was en hij van de reis naar den Haag afzag. De vredesonderhandelingen leidden ook tot geen goed einde. Men eischte de verwijdering der koninklijke legerbenden, de slechting of overgaaf van alle sterkten in de Zuidelijke Provinciën en eene nauwere toenadering tusschen de beide Nederlanden, die onze misnoegde landgenooten wel toelachen, maar Spanje niet dan afschrikken kon. De Hertog van Aarschot toog op 16 November 1633 met Karel Schotte, Pensionaris der stad Brussel, naar Madrid, om den Koning mondelings te onderrichten, hoe noodzakelijk het was de gestelde vredesvoorwaarden te aanveerden. Balthazar Gerbier, die nu Engelsche gezant¹ te Brussel was, verried eenige dagen later, voor 20,000 dukaten en een levenslang pensioen, de samenzwering onzer edellieden met Frederik Hendrik, om tot het laatste gedeelte van Nederland aan Spanje te ontrukken. De Hertog van Aarschot, die zich toen nog te Madrid bevond, werd daar in het paleis aangehouden en voor eene Junta gebracht. Vervolgens werd hij in het versterkt kasteel Pinto zeer streng behandeld, tot hij nog eenige zijner eedgenooten verklikte, die dan in ballingschap, in den kerker of op het schavot omkwamen, terwijl ook hij zelf te Madrid als staatsgevangene zou bezwijken.

¹ Korts na zijne aanstelling als Engelsch gezant te Brussel, bracht Balthazar Gerbier een ambtelijk bezoek aan Antwerpen, en ons Magistraat vereerde hem te dier gelegenheid met twaalf stadsstooopen Rijnwijn, als blijkt uit dit bescheid: « Geordonneert den Tresoriers ende Rentmeestere, van stadtswegen, te beschencken den Heere Balthazar Gerbier, Escuyer van den persoon van den Coninek van Groot Bretagnien ende sijnen Agent Ordinaris bij Hare Doorluchtichste Hoocheyt de Infante van Spaignien, mettwceelff stadtsstooopen Renschen wijn, maeekende sessendertich potten. Actum in Collegio 4 Julij 1631. » *Collegiaal Aktenboek der stad Antwerpen, 1631-33.*

Nadat de Aartshertogin Isabella, op 1 December 1633, gestorven was, bemoeide Rubens zich niet meer zoo veel met staatsaangelegenheden. In zijne duurbare Scheldestad, bij zijne liefderijke vrouw en beminnende kinderen, tusschen talentvolle leerlingen, die hem eerden, en omringd door warme vrienden en bewonderaars, vergat hij spoedig de wederwaardigheden, die hij op zijne diplomatische loopbaan ontmoet had. De onvermoeibare schilder hervatte met evenveel meesterschap het rijk palet en de machtige penseelen, en uit zijn werkhuis verschenen weer kunstjuweelen, die over gansch den aardbodem de faam der Antwerpsche School gingen verkondigen.

Krachtens de voorrechten, hem door de Aartshertogen geschonken, was Rubens niet onderworpen aan de verordeningen der Sint Lucasgilde, bij welke hij zich in zijne jeugd had laten inschrijven. Niettemin was hij dezer instelling van harte genegen. Sinds zijne aanvaarding als vrijmeester, ten jare 1598, hield hij nooit op er deel van te maken. Zonder er zelfs toe genoopt te worden, onderwierp hij zich wel eens, uit eigene beweging, aan hare voorschriften. Waar er als gildebroeder een goed werk was te verrichten, bleef hij ook niet ten achter. Nu de gevierde Meester weer voor goed in hun midden leefde, wilden onze schilders zijner kunstglorie nog meer deelachtig worden, en besloten hem aan hun hoofd te stellen. Niet omdat hij daartoe verplicht was, maar ter verheerlijking der oude vermaarde Sint Lucasgilde, verkoren hare leden den oppermeester hunner Schilderschool tot Deken. Rubens kende eventwel te goed de hooge waarde van zijnen kostbaren tijd; hij bleef een al te hartstochtelijk werker, dan dat hij zoo maar een gansch jaar den last van het

dekenſchap zou torschen. Om nochtans een opentlijk blijk te geven van zijne genegenheid voor de Schilders-Kamer, ſtemde hij er in toe, den titel van Deken te aanvaardden, zonder daarom aan den tijdroovenden dienst of de verantwoordelijkheid van dit ambt onderworpen te zijn. De kunstenaar, die in zijne plaats het gewicht dier taak op zich nam, was Rubens' huisvriend en buurman, « Meester Jan van Mildert, constbeeltsnijder ende domesticque van Hare Hocheden, » dezelfde die, ten jare 1617, de twee trappen beitelde voor het paleis van den gevierden schilder. Zooals dit het gebruik was, deed toch ook Rubens zijnen dekenstoel maken, en deze stond ter Schilders-Kamer, bij de lange hardhouten gebeeldhouwde tafel, getrouw te wachten op den hoofdmeester, wanneer die er plaats zou in nemen, om eene vergadering bij te wonen. ¹ Ten aandenken van zijn niet vervuld dekenſchap maalde Rubens toen ook voor de vereeniging zijner kunstmakkers een prachtig tafereel, de Heilige Familie, dat sinds dien in het lokaal der Sint Lucasgilde prijkte en thans in ons museum is uitgestald onder den titel : de Heilige Maagd met den Papegaai (312).

Van jongs af was arbeiden Rubens' vreugd geweest, en nu, op gevorderden leeftijd, verminderde geenszins die edele aandrift voor het scheppen van grootsche meesterstukken. Zoo min als zijn ijver, verflauwde zijne dichterlijke verbeeldingskracht, zijn gemak van uitvoeren of de kleurenpracht

¹ Deze stoel wordt thans nog onder glas bewaard in ons museum. Het is een zogenoemde spaanschlederen stoel, zonder veel sieraden, eenvoudig vierkant en van eikenhout. De lederen zitting, alsmede de leuning, is opgespeten met koperen nagelen. In den rug des stoels staat met gouden letteren geprent : « PET. PAVL. RUBENS 1633. » Wanneer ten jare 1748 de inventaris van de goederen der Sint Lucasgilde werd opgemaakt, bevonden zich ter Schilders-Kamer nog : « vier en vijftig spaanschleere stoelen, gegeven door de respective Dekens, daer onder begrepen eenen leinstoel. »

van zijn palet. Om een denkbeeld te geven van de reuzenwerken, welke hij dan nog ondernemen dorst, zal het volstaan te herinneren, dat hij omstreeks dezen tijd zijne beroemdste patronen voor tapijten leverde. Deze gewrochten verbeeldden: de Zegepraal der Heilige Roomsche Kerk, ¹ in vijftien patronen, de Geschiedenis van Constantinus, in twaalf patronen, en de Geschiedenis van Achilles, in acht patronen. Ook moeten wij de aandacht vestigen op zijne toen vervaardigde Zinnebeeldige Geschiedenis van Jacob I van Engeland, bestaande in negen kolossale plafonddaferreelen der uitgestrekte koninklijke banketzaal van het paleis Whitehall. Nog was deze ontzaglijke onderneming niet voleind, of de onuitputtelijke dichter vond reeds gelegenheid, om zijn kunstenaarsvernuft op eene nieuwe wijze te doen uitschijnen. Daar Albert en Isabella overleden zonder afstammelingen na te laten, waren de Zuidelijke Nederlanden terug in het rechtstreeksche bezit gekomen der Spaansche heerschappij. Philips IV benoemde dan tot Landvoogd onzer provinciën zijnen eenigen broeder, den Infant Don Fernando van Oostenrijk, Kardinaal-Aartsbisschop van Toledo. Ofschoon hij ten onzent de Prins-Kardinaal werd geheeten, was hij een schrandere Veldheer. Nog op 7 September 1634 behaalde hij, met den Koning van Hongarijë, in den slag van Nördlingen, eenen schitterenden zegepraal op de Zweden. Den 4ⁿ November daarna werd hij te Brussel

¹ Naar «den patroon van de Triumphe der Heylige Kercke, door Pietro Paulo Rubbens, » vervaardigde, onder anderen Meester Frans van den Hecke, tapijtwever van het Hof te Brussel, twee verschillige stellen voor de Antwerpsche kooplieden Francisco de Smidt en Ascanio Martini. Elke reeks besloeg twee kamers. De eerste kamer bevatte zeven stukken van te zamen 355 ellen lengte op $7\frac{1}{2}$ el hoogte. De tweede kamer bestond uit acht stukken van 375 ellen lang en $7\frac{1}{8}$ el hoog. Het werk was met goud en zilver doorweven en werd betaald tegen 22 gulden de el.

gehuldigd als onze nieuwe Landvoogd. Een der eerste steden, waar hij vervolgens zijne Blijde Intrede zou doen, was Antwerpen. ¹ Ons Magistraat nam oogenblikkelijk de noodige maatregelen, om, door het opsmukken der stad voor die gelegenheid, zoo veel mogelijk te behagen aan den nieuwen Heer. Rubens werd natuurlijk belast met het ontwerpen van al de versieringen. Nu de verbeeldingrijkste der schilders eene gansche stad met praalwerken mocht optooien, deed hij dit zoo behendig als heerlijk. In weinige dagen had hij al de grootsche kunstgewrochten en versieringen ontworpen en in schetsen afgeleverd op het stadhuis, waar de uitvoeringen zouden worden aanbesteed. Daarmee werd reeds op 24 November 1634 begonnen. Spoedig verhieven zich de timmeringen der praalgevaarten, welke de breedste straten afsloten en verre boven de hoogste huizen reikten. Om er een denkbeeld van te geven hoe reusachtig deze werken waren, zal het volstaan te herinneren, dat de op de Meir staande Galerij der Oostenrijksche Keizers eene middellijn van 110, eene diepte van 60 en eene hoogte van 80 voeten had, en dat zij van optimmeren alleen 6600 gulden kostte. Hoeveel geld er dan noodig was, om ook den kunstarbeid aan al die praalbogen, stellagiën en tooneelen te doen verrichten, kan men schatten. Als naar gewoonte, wendde het Magistraat zich tot de in Antwerpen gevestigde

¹ Voor de beschrijving der Intrede van den Prins-Kardinaal hebben wij, behalve de op bladzijde 357 vermelde handschriftelijke bronnen en gedrukte werken, nog geraadpleegd: GEVARTIUS : *Pompa Triumphalis Introitus Ferdinandi Austriaci Hispaniarum Infantis, &c in urbem Antverpianam*; Priester HUBERTUS NEEFFS : *Corte Wtlegginghen van alle de Triumph-wercken ghemaect ende ghestelt ter eeren den Doorluchtichsten Prince Cardinael....* en *Corte Wtlegginghen ofte By-voeghsel vanden gheheelen Triumph-wegh ghemaect ende ghestelt ter eeren des Doorluchtichsten Prince Cardinael, benevens het Antwerpsch Archievenblad uitgegeven op last van het Gemeente-Bestuur, door P. Génard, Archivaris, zesde deel, blz. 400.*

vreemde handelsnatiën, om de stad te helpen opluisteren. De nering ging echter daarvoor al te slecht. Alleen de Portugeezen beloofden eene triomfpoort te zullen oprichten. Van al de Antwerpsche instellingen maakten slechts de Munters en de Rederijkkamers de Violier en de Goudbloem toebeheersers, om des Prinsen intrede door het stellen van praaltooneelen te vieren. Onze Wethouders riep den Breedden-Raad bijeen, om 35 of 36,000 gulden te doen stemmen voor het uitvoeren der stadsversieringen. Dit voorstel werd zoo behendig als omzichtig voorgedragen; want, zoowel bij de vertegenwoordigers der burgerij als bij die der ambachtslieden, vreesde men niet zonder reden voor tegenkanting. Het gevraagde geld zou gelicht worden uit de bierbelasting, vroeger gestemd voor de bestrijding der kosten van de haastige ziekte. Ofschoon er voor den Prins-Kardinaal, als zijnde 's Konings broeder, meer luister diende ten toon gespreid, dan voor welken vroeger gehuldigden Landvoogd, zoo zou die luister nu besnoeid worden, in aanzien van het verval der stad en de algemeene verarming der bevolking. Wat aan de versiering werd ingekrompen, zou echter worden vergoed « met die aerdigheit ende gentilesse van de inventiën ende ordonnantie van de wercken. » Het Magistraat stelde daarom alleen voor, twee zegebogen te doen vervaardigen : den eenen ter eere des Konings, den anderen ter eere Zijner Hoogheid den Landvoogd, benevens vier andere tooneelen, « dienende meest om te thoonen den tegenwoordighen armen staet van het landt ende van de stadt, en die selvē Sijne Hoogheyt te beweghen daer eenighe remedie in te stellen. » Hoe geveleid sommige leden van den Breedden-Raad ook waren over dit stoutmoedig blootleggen van onzen wezentlijken toestand,

toch lieten zij zich niet onvoorwaardelijk paaien. Zij vermoedden onraad en stemden de geveerde gelden niet, dan na de uitdrukkelijke bepalingen, dat de vastgestelde uitgaven nooit door bijkredieten verhoogd, de belasting op de bieren tegen 31 Januari 1636 afgeschaft en al de aanbestede praalwerken openbaar ten voordeele der stad verkocht zouden worden. Nauwelijks waren echter de uitvoeringswerken begonnen, of zij werden derwijze uitgebreid, dat zij in plaats van 36,000 meer dan 78,000 gulden moesten kosten. Hoe lang en hardnekkig er ook werd gehaspeld tegen het betalen onzer kunstenaars voor verrichte « nowercken, » toch was men ten laatste wel genoodzaakt al de schulden der stad te vereffenen.

Evenals voor de versieringen bij de intrede van Ernest van Oostenrijk, werden ook nu de schilderwerken gemijnd door de minst eischenden, en weder verstonden zich onze kunstenaars, om de ondernemingen gezamentlijk uit te voeren. Rubens hield over alles het toezicht. Hij ontwierp niet enkel de schetsen, maar gaf zich veel moeite om de praalschilderingen te verbeteren en de voltooiing er van te bespoedigen. Zelfs herborstelde hij sommige schilderijen en conterfeitsels; en, waar hij zulks noodig oordeelde werden naar zijne raadgevingen ook grootere veranderingen ondernomen. Voor al dien arbeid en het malen van twee schilderijen, welke in eene stelling aan Sint Joriskerk zouden prijken, werd de oppermeester van stadswege beloond met 5000 gulden.¹ Zijn

¹ « Geordonneert Jacques Breyel, Tresorier, &^a, vuytterycken ende te betalen aen Sr Pedro Paulo Rubens, Secretario d'Estado, de somme van vijff dusent guldens eens, voor de twee stucken bij hem gemaect, ende gestelt in het pegma aen Sint Joriskercke, 't retocqueren vande schilderijen, ende contrefeytsels in de andere arcken gestelt, schitsen bij hem van de selve gemaect, ende verscheyden moyten ende travaillien in 't vervoorderen ende corrigeren van de selve wercken genomen. Actum in Collegio 30 Aprilis 1635. » *Collegiaal Aktenboek der stad Antwerpen, 1633-35.*

boezemvriend, de stadsgreffier Kasper Gevaerts, leverde al de hoogdravende Latijnsche opschriften, welke in gouden letteren op de praalstukken zouden schitteren, en ontving daarvoor 480 gulden. Ook Rubens' huisvriend, Jan van Mildert, en zijn neef en medewerker, Jan Wildens, hadden hun aandeel in de bestellingen. De eerste beitelde, voor 3900 gulden, verscheidene steenen beelden om op de bogen en tooneelen te pronken; de laatste maalde, ten prijze van 600 gulden, twee tafereelen voorstellende, de Water- en Landzijde der Stad Antwerpen.

Daar de intrede van Fernando op half Januari was bepaald, zoo moest er bij winterdag, onder den blooten hemel, worden gearbeid, om bijtijds klaar te zijn. Het regende en waaide echter zoo deerlijk, dat er voor 369 gulden zeilen moesten worden gehuurd, ten einde onze kunstenaars te beschutten. Dan werd het zoo grimmig koud, dat de verven op het palet stolden en het penseel niet meer bewoog in de versteven handen. Om de schilders toch voort te laten werken, vroeg en verkreeg ons Magistraat toen den pand en den grooten refter der Lieve-Vrouwenbroeders, op de Meir. Voor dit gebruik schonk de Stad den paters eerst een kwarteel Franschen witten wijn en later nog 150 gulden. Op de handelsborze, waar de kooplieden zich nu toch niet meer verdrongen, bereidden de timmerlieden uitgezaagde figuren en sieraden, en zij verwekten daarbij eenen dusdanigen rook, dat de schilderijen, op de borze te koop gesteld, er werden door beschadigd.

Ten einde den te grooten toeloop van volk op den buiten te verhoeden, had men den Prins verzocht te water naar Antwerpen te komen. Nu de bepaalde tijd verschenen was, lag zelfs de Schelde toegevrozen. Dus werd de feestelijke

intrede verschoven, eerst tot 4 Februari, en vervolgens tot nog twee maanden later. In den morgen van Maandag 16 April 1635, waren er van Antwerpen eene menigte gevlagde lichte schepen, met overheidspersonen bemand, afgevaren, om den Landvoogd te Willebroek te ontmoeten en naar onze stad te vergezellen. Fernando voer in eene gulden jacht, welke statig voortgleed op den breeden Scheldevloed en bij het Kiel aan wal kwam. Daar stapte de Prins aan land over eene met rood laken behangen schipbrug, terwijl negenhonderd zestig Antwerpsche muskettiers hem de krijgseer bewezen en het kanongedonder hem welkom heette. Heel de Spaansche bezetting van het kasteel stond onder de wapens, terwijl de Kastelein, Don Manuel de Pimentel, den Prins daar ontving en in zijn huis geleidde, om er te vernachten. Des anderen namiddags, omstreeks vier uren, trok Fernando door de buitenpoort van het kasteel naar de stad, met eenen stoet van rijkuitgedoschte ridders te paard, gevolgd van eenen drom gansch geharnaste roerruiters. Op eenen prachtigen draver gezeten, reed de Landvoogd fier voorbij de dichte scharen onzer in het geweer staande burgerwachten, die op boete van 12 gulden waren ter plaatse gedwongen. Aan Sint Jorispoort, wier kolommen, leeuwen, wapens en sieraden, voor de omstandigheid waren gekleurd of verguld, werd de Prins plechtig ontvangen door den Burgemeester Robrecht Tucher, in bijzijn van al de stedelijke Overheden. Zoodra Zijne Hoogheid onder het zware welfsel der stadspoort verdween, losten de gemonsterde burgerwachten hunne in gaffels rustende musketten. Dit donderend geknal was het sein, waarop binnen de stad de bazuinen schalden en de groote klok Carolus, van uit Onze-Lieve-Vrouwentoren, in dreunende galmen wijd en zijd

verkondde, dat de nieuwe Landvoogd verschenen was. Binnen de poort traden een aantal opgesmukte maagdekens, met gepluimde waaiers in de hand, van hunnen prachtige beeldhouwden wagen, om den Prins-Kardinaal de vergulde stadssleutels op eene gouden schotel aan te bieden, waarna een gevleugelde genius hem eenen lauwerkrans toereikte, ten aandenken van den behaalden zegepraal te Nördlingen. Bij de Mechelsche Plein zongen onze liefste kinderen, van op den Maagdekenswagen, den held het welkom toe. Eenige schreden verder stond, tegen de Sint Joriskerk, eene soort van halfonden altaar, met gouden gegroefde kolommen, prachtige kroonlijsten en balustraden, rijk beladen met sieraden en vruchtfestoenen, bezet met zinnebeeldige figuren, engelen, naakte kinderkens, saters met overvloedshorens, griffioenen en gekroonde wapenschilden. Dit eerste praalwerk was geschilderd door Jacob Jordaens, Jan Cosiers, Johan Boeckhorst en Jan Borchgraef, voor 1475 gulden. In de vleugels diens altaars prijkten de twee schilderijen van Rubens, voorstellende : Neptunus met den Prins afvarende van Barcelona naar Genua, en de Samenkomst van den Prins-Kardinaal met den Koning van Hongarij. Tusschen deze beide schilderijen stond, in tafereel, het Welkom der Maagd van Antwerpen aan Fernando, uitgevoerd door Cornelis Schut voor 1113 gulden 10 stuivers. Wanneer de Landvoogd, in de Lange Gasthuisstraat, voorbij de zingende weezen van het Maagdenhuis reed, zag hij, op de hoogte der Arembergstraat, de Zegepoort der Portugeezen, waarop gevleugelde engelen zaten en krijgsgevangenen met bundels van wapens op Zweden behaald. In vier nissen aan beide zijden van de poort, stonden afbeeldsels

der Koningen van Spanje en Portugaal. De twee tafereelen, welke daarboven prijkten, toonden de Overgaaf van Nederland aan den Prins-Kardinaal door Philips IV, en Fernando de Ondeugden verdrijvende en de Deugden aanbrengeude. De Philippusboog ¹ der Huidevetterstraat, met zijne twintig door Erasm Quellin en Adriaan Dembri gebeitelde Korintische kapiteelen, was be maald door Cornelis de Vos en Jacob Jordaens, ten prijze van 4954 gulden. Dit pronkstuk bevatte, behalve zijne rijke architecturale schilderingen, zinnebeeldige en godsdienstige figuren, engelen, Indianen, saters, overvloedshorens, fruit- en bloemfestoenen, mitsgaders de afbeeldsels onzer Oostenrijksche en Spaansche Vorsten en Vorstinnen. Boven den doorgang der middenpoort stonden Philips I en II, en nog hooger, in tafereel, het Huwelijk van Maximiliaan van Oostenrijk met Maria van Burgondië. Op de achterzijde van dien praalboog, eveneens met beelden en sieraden opgeluisterd, vertoonde, boven de figuren van Albert en Isabella, eene schilderij het Huwelijk van Philips den Schoone met Joanna van Castilië. De Meir, de schoonste plaats der stad zijnde, was ook het prachtigste versierd. Van weerszijden was zij beplant met wit en rood geschilderde vuur- en vlaggestaken, aan welke laatste er in de hoogte veelkleurige zijden banieren, vanen, baanderollen en wimpels wapperden. Al de huizen waren behangen met prachtige tapijten en bloemfestoenen, terwijl het in de vensters wemelde van frisch en bont getooide nieuwsgierigen. Ook beneden in de straat was de toeloop der menigte zoo aanzienlijk, dat de Walvisch

¹ Eene schets naar de voorzijde van dezen boog bevindt zich in ons museum. Zij is gemaald door Theodoor van Thulden en draagt nummer 473.

van onzen Ommegang, met zijne gevreesde waterstralen, den weg moest banen voor den Prins. Op de hoogte der Grammeystraat verhief zich de reusachtige Galerij der Oostenrijksche Keizers. Zij had den vorm van eenen halven zeshoek en was samengesteld uit twaalf bogen, ieder geschraagd door vier zuilen, waaraan, op de voorzijde, twaalf Olympische goden of godinnen tot draagbeelden dienden. Tusschen ieder van deze figuren stond, onder de bogen, op in marmer geschilderde voetstukken, een der reusachtige keizers, gansch verguld en uit Avennesteen gehouwen door de beeldsnijders Forcy Cardon, Huibrecht van den Eynde, Pauwel van den Mortel, Sebastiaan de Neve en Jenijn Veldener, voor de som van 1060 gulden. De geheele galerij was bekroond door eene balustrade, op wier lijstwerk kandelabers met brandende flambeeuwen prijkten, benevens looffestoenen gehecht aan palmtakken en lauwerkransen, engelen en arenden met vlaggen, en griffioenen en leeuwen, die wapenschilden hielden. In het midden, boven den hoofdgevel der doorgangpoort, rezen twee gekroonde schroefzuilen, rond welke baanderollen met Keizer Karels leuze *Plus ultra* wuifden, en daartusschen verhief zich eene met de zon voorziene pyramide van gekleurd glas. Behalve in de vaste voetstukken en kolommen, welke gemarmerd waren, was heel dit grootsche praalgevaarte voor 3500 gulden geschilderd door Theodoor van Thulden en zijne schoonbroeders, Jan en Kasper van Balen, Erasm Quelin en Jan de la Barre. De Prins-Kardinaal vond die galerij der Oostenrijksche Keizers zoo indrukwekkend en prachtig, dat hij in eerbiedige bewondering zich het hoofd ontblootte, om er onder door te rijden. Van de Meir toog hij met zijn gevolg door de Clarastraat, tegenover wier einde, in de

Lange Nieuwstraat, de Praalboog ter verheerlijking van Isabella was opgericht. Bij dit kunststuk lagen breede trappen vóór drie poorten, waarnaast zware kolommen stonden, en daarboven rezen prachtig versierde schroefzuilen en beelden tot onder de rijke kroonlijst, welke gansch bezet was met brandende flambeeuwen. Te midden van dit gewrocht vertoonde een tafereel Isabella van uit den Hemel Koning Philips insprekende om zijnen Broeder als Landvoogd naar Nederland te sturen. Het was, voor 600 gulden, gemaald door Geeraard Zegers, terwijl al het overige van den praalboog werd geschilderd door Johan Boeckhorst en Jan Borchgraef, voor de som van 470 gulden. Daar de Isabellaboog geenen doortocht verleende, zoo keerde het gezelschap links om, door de Lange Nieuwstraat. Daarin bevond zich, naast de Markgravestraat, de Ferdinandusboog,¹ ter eere van den Prins-Kardinaal zelve voltrokken. Heel dit gevaarte bezat een krijgsvorkomen. Het was bekroond door de gevleugelde victorie, die, met lauwertakken en kransen in de hand, rechtstaande in hare zegekar, vier steigerende hengsten door de wolken ment. Aan weerszijden dier groep zag men veroverde wapenbundels bij geketende overwonnelingen; waarnaast Castor en Pollux, met de glinsterende star boven het hoofd, in de eené hand eenen zegestaf, met de andere een krijgsros bij den breidel houdende. Daaronder bevonden zich de twee met lauweren omkranste steenen borstbeelden van Keizer Ferdinand II en Koning Philips IV. Lager, naast de vrouwen, voorstellende den Katholicken Godsdienst en Duitschland, prijkten de gansche

¹ De voorzijde van dezen boog is insgelijks door Theodoor van Thulden in schets bewaard, en zij hangt in ons museum onder nummer 472.

afbeeldsels van den gewapenden Koning van Hongarijē en van den geharnasten Prins-Kardinaal. Boven de twee zijdoorgangen lag het afgehakte Medusahoofd en een door den bliksem getroffen leeuw. Boven de middenpoort stond eene schilderij, de Slag van Nördlingen, die bekroond was door twee arenden, welke met bek en klauw eene slang verscheuren. De achterzijde van dezen boog was niet minder prachtig. Op het toppunt zat Fernando in Grieksch kleedsel, met lauweren om de slapen en eene glansrijke starre boven het hoofd, op een gevleugeld paard. Van weerszijden naast hem bevonden zich wapenbundels en krijgsgevangenen, tusschen engelen met omkranste opschriften en gevlagde bazuinen; lager vier groote zinnebeeldige figuren, benevens engeltjes met gekroonde blazoenen, leeuwen met het wapen van Spanje, en daaronder het tafereel Fernando in eenen gouden Zegewagen, gekroond door vliegende Engelen en omringd van Krijgslieden met veroverde Wapentrossen en geboeide Overwonnelingen. Deze gansche Ferdinandusboog was uitgevoerd door den schilder Kasper van den Hoecke en zijnen zoon Jan, voor 3440 gulden. Na onder zijnen eigen zegeboog te zijn doorgereden, ontmoette Fernando, in dezelfde straat, den Parnassusberg, waarop Apollo en zijne negen godinnen een koor zongen den gevierden held tereere. Op de Melkmarkt hadden Jacob Jordaens, Jan Cossiers, Johan Boeckhorst, Jan Borchgraef, Theodoor Rombouts, Artus Wolffordt en Geeraard Wery eenen Tempel van Janus geschilderd, voor 1575 gulden. Bij den koepel des tempels stond het hoofd van den god Janus. Aan de eene zijde van het gevaarte vertoonde men in tropheeën en beelden het heil, de rust en weelde van den vrede; daar tegenover de

ellende en de rampen des oorlogs. Tusschen beide voorstellingen schreed de losgebroken Mars, geblinddoekt, met zwaard en vlammeende toorts, uit den tempel, waar de eene helft der deur werd opengerukt door Furiën, en de andere gesloten door de beangstigde Maagd des vredes en de Aartshertogin Isabella in nonnengewaad. De Groote Markt was ook bijzonder feestelijk opgesmukt. Bij de Kaasbrug stond de Olifant van onzen Ommegang, met een kasteel vol levende soldaten op den schoft. Vóór ons stadhuis zag men den Reus Antigonus, omringd van drie zware staken, waarop pektonnen gansche kolommen van vlam en smook ten hemel zonden. Tegen het met loof en bloemen versierd stadhuis wapperden vlaggen, wimpels en banieren, evenals voor de talrijke trotsche gildehuizen, aan wier gevels ook festoenen, wapens en blazoenen hingen. Aan de Maalderijstraat hadden onze Violieren hun tooneel opgeslagen. Het vertoonde, in den achtergrond, den Stamboom der Oostenrijksche Vorsten, en op het voorplan bewogen zich tal van levende zinnebeeldige figuren, die prachtig waren uitgedoscht. De kosten, welke op deze zonderlinge voorstelling rezen, werden door de Stad gedekt met 700 gulden. Na dit schouwspel te hebben gadeslagen, trad de Prins-Kardinaal van zijn paard, om in de hoofdkerk het *Te Deum* bij te wonen. Vervolgens besteeg hij eenen nieuwen draver en bewonderde dan, op de Oude Korenmarkt, het Tooneel van de Rederijkers der Goudbloem, die, insgelijks voor 700 gulden, met twee en twintig levende personen, de wreedheden der Hervormers en eene vleierij voor den Prins-Kardinaal vertoonden. Door de Hoogstraat rijdende, ontmoette Fernando, aan de Vlasmarkt; den Zeewagen, en op Sint. Jansbrug hield

hij stil voor het Tooneel van den Koophandel, tegen 1500 gulden gemaald door Theodoor van Thulden, Jan de la Barre, Erasm Quellin, Jan en Kasper van Balen. Dit gevaarte was geschilderd in druijsteen, met door banden belegde kolommen en schraagbeelden. Bovenop stond Neptunus en de godin des overvloeds, onder zeil en want van eenen scheepsmast. Van weerskanten zag men zeemonsters, vazen, dolfijnen en vliegende engelkens, die stroomkruiken hielden. Verder was het verval van onzen handel er zinnebeeldig in voorgesteld. De eene zijde vertoonde in beelden het genot en de weelde der vrije scheepvaart, de andere het gebrek en den jammer der geslotene Schelde. Tusschen beiden hing eene schilderij: de Ontvluchting van Mercurius. Deze god des handels vliegt weg met geldbeurs en staf, terwijl de geboeide Scaldis tegen het schip sluimert, een matroos, naast gebroken riemen, op eenen omgekeerden boot ligt te slapen, en Antwerpens Maagd met opgeheven armen smeekt haren handel te redden. Op den Oever zwalkte het Schip van onzen Ommegang met slappe zeilen voorbij den Prins, die toch met een „hoezee!” werd begroet door onze matroosjes. In het begin der Kloosterstraat zag de Landvoogd het pronkstuk der Munters, zijnde de Peruaansche Zilverberg Potosi, doorgraven van mijnwerkers en behangen met allerhande muntstukken. Ook was hij bekleed met druijsteenbeelden, en er lagen twee leeuwen op, die 's Konings schatten gadesloegen. Daarnaast rezen twee Herculeskolommen, waarboven de gouden zon en de zilveren maan blonken. Op de kruin van den berg stond de boom met het Gulden Vlies, waarbij de held Jason en de geluksgodin Felicitas met het schip Argo op den arm. Onder hunne voeten, in eene mid-

dennis, zat de Maagd der Munt met slangenstaf, weegschaal, beurs en overvloedshoorn ; in zijnissen zilver- en goudstroomgoden, rustende op hunne vloedkruik. Achterwaarts was de berg Potosi bewassen door den boom met gouden appels, waarvan Spanje de vruchten plukt, terwijl Hercules den draak verplettert. Beneden deze groep, in de middennis smeedde Vulcanus de bliksems, en links en rechts lagen nog twee goudstroomgoden op de vloedkruik. ¹ De laatste triomfboog, voor 730 gulden geschilderd door David Rijckaert III en Jan van Eyck, bevond zich vlak voor den ingang der Sint Michielsabdij, alwaar de Prins-Kardinaal zijnen intrek zou nemen. Dit kunstwerk verbeeldde daarom nogmaals eene verheerlijking van den Nieuwen Landvoogd en mocht dan ook een Ferdinandusboog heeten. Bovenop zag men des Prinsen wapen met Kardinaalshoed, waarop een laurierboom en gekroonde palmtakken prijkten. Van weerskanten wapperden vlaggen en banieren, welke laatste door engelen werden gehouden aan eenen zegestaf met de omkranste letters P. F. In de schilderij van den voorkant was Prins Fernando afgebeeld als Hercules, die Minerva tot Leidster kiest ; het tafereel der achterzijde toonde Bellerophon, van op het gevleugeld Ros Pegasus, het Monster Chimœra vellende, hetwelk moest bedieden hoe de Christen Prins het Protestantismus zou verdelgen.

Het was zes uren geworden, nu Fernando in het voor hem bereide paleis der Sint Michielsabdij mocht afstappen. Ons Magistraat volgde hem daar, om den nieuwen Landvoogd

¹ De schetsen voor dezen praalberg der Munters, door Rubens vervaardigd, bevinden zich thans in ons museum onder nummers 316 en 317.

namens Antwerpen te huldigen. Onze heeren Wethouderen knielden voor den hoogmogenden Prins, ende stadspensionaris Jacob Edelheer hield eene korte Latijnsche toespraak, waarin hij verzekerde, dat, bij de blijde intrede van den nieuwen Landvoogd, het volk zijne geledene rampen vergeten en zijne droefheid verdreven had; dat het door de opgerichte triomfbogen en praaltooneelen blijken van genegenheid gaf, en dat het ook goed en bloed veil had voor zijne Katholieke Majesteit den Koning en den Doorluchtigsten Prins, onder wier regeering het volk verhoopte zijne verlorene rust en voorspoed te mogen herwinnen. Fernando, wiens oogen nog schemerden van het aanstaren van zoo veel kunst, pracht en luister, roemde de versieringswerken en liet zelfs verstaan, hoezeer het hem behagen zou bezitter te mogen worden van de twaalf reusachtige vergulde keizers en van de tafereelen, te zijner eer uitgestald. Echter had hij Rubens, den schepper van al dit schoone, nog niet mogen ontmoeten en gelukwenschen. Terwijl niet enkel de Prins-Kardinaal, maar duizenden van wijd en zijd toegestroomde bewonderaars zijne overheerlijke praalgewrochten toejuichten en met handgeklap begroetten, lag de groote Meester op zijn bed, gefolterd door de wreedste pijnen der jicht. Fernando's vereering van Rubens' talent was eventwel zoo oprecht, dat hij den uitstekenden kunstenaar ging bezoeken en aan zijne zieksponde troosten. Dat deed den kranke zijn grievend leed eenen stond vergeten; maar toch had de verschrikkelijke kwaal hem zoo nijdig getroffen, dat hij zich niet oprichten kon, om den Prins bij het doorwandelen zijner kunstgalerij te vergezellen.

Vier dagen nadat de Landvoogd Antwerpens opluistering bewonderde, deed ons Magistraat het voorstel Zijne

Hoogheid, in plaats der gift van 9000 gulden, te vereeren met de geprezen keizerbeelden en tafereelen der praalbogen. Daags te voren was het hevig beginnen te regenen, en de brandende zonnestrallen, welke met de stortvlagen afwisselden, veroorzaakten zware beschadigingen aan de kunstgewrochten. Echter bleven ze nog bij de twee maanden onder den blooten hemel staan. Daar de overige versieringsstukken en al de timmeringen alsdan moesten verkocht worden, zoo droeg men de beelden en schilderijen terug naar den refter der Lieve-Vrouwenbroeders, om daar de eersten van steenen voetstukken te voorzien en de laatsten te herstellen en te omlijsten. ¹ De kosten, welke daarop zouden loopen, werden geraamd op 5000 gulden. Tegen deze nieuwe uitgaven ontstond er andermaal verzet in onzen Breeden-Raad. Eerst op 29 April 1636 werd er bepaald last gegeven met de herstellingswerken aan te vangen, en het duurde tot in November van het volgende jaar, eer zij voleindigd waren.

Ons Magistraat besloot ook eene beschrijving met platen van de intrede van Fernando in het licht te geven, en daarmede ging het al even traag vooruit. Den 25ⁿ Mei 1635 werd de uitgaaf van dit prachtwerk aangenomen door den schilder-plaatsnijder Theodoor van Thulden. De tekst der beschrijving werd geraamd op dertig bladen druks, en er moesten veertig platen bijgevoegd worden. Van Thulden mocht, op zijne kosten, van het boek hoogstens acht- en minstens zeshonderd exemplaren laten drukken. De Stad zou hem eene schadeloosstelling geven van 2000 gulden, voor welke hij

¹ Op 22 Mei 1638 stemde onze Regeering nog 100 gulden voor de Lieve-Vrouwenbroeders, om hunnen grooten refter bij de drie jaren ten dienste onzer schilders te hebben gesteld.

haar tweehonderd exemplaren zou bezorgen tegen Kersmis aanstaande. Echter moest de greffier Kasper Gevaerts, voor 3000 gulden, den Latijnschen met Grieksch doorspekten tekst nog leveren, en hij trok het daarmede tot 24 December 1637. Vervolgens werd zijn handschrift aan de censuur van het Hof en van de Stad onderworpen, en eerst op 21 Maart 1639 kon van Thulden, voor 3356 gulden 8 stuivers, het drukwerk bestellen aan Jan van Meurs. De buitengewone uitgebreidheid van den tekst, die bij het zetten honderd bladen beliep, vereischte, dat ook het getal der platen tot negen en veertig werd vermeerderd, en ten slotte zou van Thulden in plaats van 2000 tot 4500 gulden schadeloosstelling genieten. De honderd in-folio-tekstbladen waren reeds van vóór 22 April 1641 afgedrukt, maar dan moest er nog eene inleiding en opdracht aan het werk worden gevoegd, en eerst op 8 Juni van dit jaar werd Gevaerts naar het Hof gezonden, om dit nieuw bewijsstuk zijner geleerdheid te gaan voorlezen. Aan dit gerokken en gezwollen opstel werden gewis groote wijzigingen bevolen; want het duurde tot 26 Januari 1643, eer de *Pompa Trivmphalis Introitus Ferdinandi Avstriaci Hispaniarvm Infantis, &c in vrbem Antverpiam* naar het Hof werd gedragen. Het geschenk was een prachtexemplaar, gedrukt op perkament; de koperplaten waren gekleurd door Antoon van Deynen en Peter Schut. Dit boek was niet enkel het kostbaarste, maar tevens het schoonste, dat ooit door onze stedelijke Regeering werd uitgegeven.

Ondertusschen had de Landvoogd Fernando onzen Rubens nog een nieuw blijk van toegenegenheid geschonken, door hem op 15 April 1636 tot zijnen Hofschilder te benoemen, met dezelfde jaarwedde als hij van de Aartshertogen

genoot. Rubens verheugde zich dan ook gelegenheid te vinden om den kunstlievenden Prins eene dankbare hulde te kunnen betuigen. In de lente van 1638 beraamde Frederik Hendrik alweer eenen aanslag op Antwerpen. Reeds waren tot zelfs de schansen van Verrebroek en Calloo bemachtigd, toen de Prins-Kardinaal een Spaansch leger afzond, dat op 21 Juni, in onze polders van Calloo, de Hollanders de nederlaag gaf, en tal van vaandels, kanonnen en schepen op hen veroverde. Fernando bevond zich juist binnen Antwerpen, toen de tijding dier overwinning door zijne hellebardiers werd aangebracht. De stedelijke Regeering oordeelde het daarom noodig, dit oorlogsfeit te vieren, en dat reeds op den volgenden Zondag 27 Juni. Hoe gering de tijd ook was om feestelijkheden en versieringen op te richten, toch was het Rubens genoeg om een nieuw slach van meesterstuk te scheppen. Op den bepaalden dag reed er in onzen Ommegang, welke de zegevierende krijgsbenden inhaalde, een Zegewagen van Calloo, die met der haast, maar allerprachtigst was opgeslagen naar eene schets van Mijnheer Rubens.¹ De wagen werd getrokken door vier met lauweren en vederbossen bekroonde witte paarden. Zij droegen een met goud beslagen getuig en werden gemend door eene maagd met dubbel Janusgelaat, de voor-

¹ Het is naar dezelfde schets, welke men thans nog in ons museum (318) bewaart, dat, in 1840, voor het vieren van Rubens' tweehonderdjarig afsterven, door de Antwerpse kunstenaars, de gekende Rubenswagen van onzen Ommegang werd gemaakt. De Zegewagen van Calloo werd insgelijks door Theodoor van Thulden in koper gesneden en uitgegeven in gemelde *Pompa Trivmphalis Introitus Ferdinandi*, zooals ons Magistraat het beval door dit besluit: « Geresolveert ende geconsenteert, dat totte descriptie van de incompste van Sijne Hoöchheyt den Prince-Cardinael, bij Meester Caspar Gevarts, Greffier deser stadt, beschreven, sal worden bijgeveueght de figure van den wagen triumphael ter oorsaecke van de victorie van Calloo, bij Pedro Paulo Rubens geinventeert. Actum in Collegio 9 Decembris 1641. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1641-44.*

zienigheid verbeeldende. Het praaltuig rolde op vier gulden wielen en had den vorm van een schip met verheven achterdek, tegen wiens spiegel zich ruggelings een gevleugelde zeegod oprichtte om den kinkhoorn te blazen. Boven zijn omlauwerd reuzenhoofd prijkte, in eene kroon van rozen en strikken, het wapen onzer stad. Rondom was het schip behangen met loof- en bloemfestoenen en terzijde lagen dolfinen, bereiden door gevleugelde geniekens met kronen in de hand. Op het achterdek stond Fortuna met het roer en de Maagd der dapperheid met den helm op het hoofd, het zwaard aan de heup en de hand gewapend met bliksems. De stedemaagden van Antwerpen en het insgelijks ontzette Sint Omaars knielden op den voorstevan. Achter hen bliezen engelen op de faambazuin, terwijl andere engelen een omkranst opschrift hielden en met de eene hand kronen opstaken. Tusschen geboeide overwonnelingen verhief zich, midden in den wagen, een hooge lauwerboom, aan wiens stam een weidsche wapenpraal hing, bestoken met veroverde vaandels en opgeluisterd met baanderollen en kronen. Voor het scheppen van dit grootsch en schilderachtig pronkgewrocht, werd Rubens van stadswege vereerd met « een stuck vin de Paris, » van 84 gulden.¹ Dat Rubens zelf van dit smakelijk geschenk gebruik maakte, is te betwijfelen. Zooals wij het reeds zagen, was hij geen liefhebber van verhittende dranken, en thans had dit eene dubbele reden. Op den ouderdom, welken hij nu bereikte, moest hij zich vele ontberingen getroosten, om den wille der verschrikkelijke jicht,

¹ « Geordonneert Tresoriers ende Rentmeester vuyt te reycken ende te betaelen, aen Christoffel van Wesel, de somme van vierentachtentieh guldens eens, voor een stuck vin de Paris, bij hem geleverd aen heer Peeter Paulo Rubbens, in het jaer 1638, voor sekere teeckeninge van den nieuwen waghén bij hem ghemaect. Actum in Collegio 19^a Augusti 1639. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1639-41.*

die hem hoe langer hoe wreeder pijnigde. De kwaal had reeds toegenomen tot dien graad, welke de vliegende jicht wordt genoemd. De dokters rieden den gefolterden meester, zich minder in het werkhuis te vermoeien en meer rust en verpoozing te zoeken in den milderen dampkring van het vlakke veld. De kille polderlucht van zijn buitengoed te Eekeren zou eer na- dan voordeelig werken op zijn koorts- en zenuwachtig lichaamsgestel. Daarom was het geraadzaam een hooger en droger gelegen hof te kiezen. Hopende dat eene gunstigere buitenlucht zijn bloed verfrisschen zou, kocht Rubens, op 12 Mei 1635, voor 93,000 gulden, te Elewijt, tusschen Mechelen en Vilvoorde, „de Heerlijkheid van Steen.” Dit goed bestond uit een prachtig middeleeuwsch ridderslot, omringd door eenen lusthof, lange dreven, dichte bosschen en uitgestrekte landerijen. Rubens deed groote veranderingen aan zijn nieuw verblijf verrichten, zoodat het eerst in de lente van het volgende jaar gereed kon zijn, om den zieken kunstenaar met zijne familie en zijne voorname vrienden te ontvangen. Niet lang kon de vlijtige man zich daar onledig houden. Nauwelijks had zijn rustig verkeer in de milde natuur hem nieuwe krachten verschaft, of hij begon zich te vermaken met lezen en teekenen. Dan deed hij zijnen schilderezel onder den blooten hemel brengen, en hij ontwierp of maalde er de landschappen, van welke wij vroeger gewaagden. In de tusschenpoozen zijner immer wederkerende lichamelijke smarten verkreeg Rubens nog dikwijls al zijne vroegere geesteskracht, en dan was hij weer moedig en ondernemend. Een deel van den zomer van 1637 verwaarloosde hij naar zijn buitengoed te gaan, om groote werken te voltooiën, en dan aanvaardde hij ook nog gewichtige bestellingen, als het altaarstuk voor de Sint Pe-

truskerk van Keulen. Om te doen zien, dat de gemartelde man nog niet in het minste was afgeschrikt door kunstmoeielijkheden, en steeds bezorgd bleef om wonderwerken te leveren, geven wij hier zijnen brief betrekkelijk de uitvoering der bedoelde schilderij, welke nog te Keulen prijkt. Dit schrijven is gericht aan den kunstschilder Joris Geldorp ¹ en luidt letterlijk :

« Monsieur,

» UE. aenghenamen van ultimo Juny is mij behandicht, waermede ick ghedesabbuseert ben, want ick niet en conde imagineren wat occasie van een Aultaer-Tafel tot Londen ² haer mochte presenteren. Aengaende den tijt, die soude moeten blijven ghelimateert op anderhalf jaer, om den vriendt met lust ende commoditeyt te connen dienen. Het subject soude men best kiezen achtervolgende de grootte van het stuck, want sommighe argumenten voeghen haer beter in groote spatie, ende andere in middelbaer ofte cleyne proportie. Toch, als ick mochte kiezen oft wenschen voor mijn plaisir eenich jsubject, Sinte Pieter aengaende, het soude wesen sijne cruyssinghe met de voeten omhoog, welck seer werckelijck ende bequaem is om iet extraordinaris fray (toch naer mijn vermoghen) af te maecken. Niettemin, ick reserve den keus aen de beliefte van die het sal becostighen, ende tot

¹ Deze kunstenaar was geboren te Antwerpen, waar hij in 1611 vrijneester werd en tot 1623 deel maakte onzer Violieren. Hij was er insgelijks, op 5 Februari 1613, gehuwd met Anna de Vos, dochter van den historieschilder Willem de Vos, en woonde, van 20 Februari 1615 tot 28 Januari 1620, in zijn eigen huis, « de Keyser », nummer 34, op de Meir, tusschen het verblijf van zijnen schoonvader en de kerk der Onze-Lieve-Vrouwenbroeders. Daarna vestigde hij zich in de Happartstraat, om vervolgens naar het buitenland te trekken.

² Daar Geldorp hem van uit Londen de schilderij bestelde, was Rubens eerst van meening, dat zij ook voor Englands hoofdstad bestemd was.

der tijt toe dat wij sullen de maete van het stuck ghesien hebben. Ick ben gheaffectionneert tot de stadt van Ceulen, omdat ick aldaer ben opgevoet tot het tienste jaer mijns levens, ende hebbe dicwils verlanght, naer soo langhen tijt, de selvighe noch eens te besichtighen. Toch ick vreesse dat de perijckels des weechs ende mijne occupatien desen ende meer andere mijne lusten sullen beletten. Waer mede ick mij ghebiede, wt ganscher harten, in UE. goede gunste ende blijve voor altijs,

Monsieur,
UE. gheaffectionneerde dienaar,
Pietro Paulo Rubens.

Wt Antwerpen den 25 July 1637. »

Onder het uitwerken dier altaartafel, voorstellende de Kruisiging van Sint Petrus, werd de moedige kunstenaar echter weer zoo ongenadiglijk door de jicht geteisterd, dat hij zijne krachten voelde falen. Met leedwezen was hij andermaal gedwongen de penseelen neder te leggen. Als hij den arbeid had hernomen, werd hij nogmaals door de kwaal getroffen, en aldus vorderde het nieuwe meesterstuk maar luttel. Toen daarover werd geklaagd, antwoordde Rubens, op 2 April 1638, geruststellend : « dat het alreede seer gheavanceert is, met hope dat dit sal riusciren als een van de beste stucken die tot noch toe uyt mijn handt ghegaen sijn. » Echter, voegde hij er bij, om het « voorts op te maecken en soude ick niet gheyrne ghepresseert sijn, maer bidde tselvighe te willen laeten tot mijnder discretie ende commoditeyt om met lust wt te vueren. Want, al ist dat ick seer overladen ben van andere wercken, soo aenlockt mij het suggest van dit stuck voor alle deghene die ick onderhanden hebbe. »

De eigentlijke oorzaak, dat de anders zoo behendige borselaar niet meer zoo vlug afwerkte en daardoor overkropt van bestellingen geraakte, was wel degelijk de onbarmhartige ziekte, die hem nu met slechts kleine verpoozingen folterde. Nadat Rubens, op het einde der maand Juni 1638, zijnen Zegewagen van Calloo had zien optimmeren en uitrijden, begaf hij zich, met heel zijn huisgezin, terug naar de heerlijkheid van Steen, om er zijne smarten te doen lenigen door de koesterende buitenlucht. Zijn toestand verbeterde er werkelijk en hij stelde zich dan ook weer moedig aan den arbeid. Zulks blijkt uit onderstaanden brief, geschreven aan zijnen vriend en leerling, Lucas Fayd'herbe, die zich te Antwerpen in Rubens' paleis bevond :

« Lieve wel beminde M. Lucas, ¹

« Ick hope dat u desen noch sal tot Antwerpen vinden, want ick grootelijcken van noode hebbe een panneel daer drij troniën op staen, soo groot als het leven, van mijn handt; te wetene : eenen grammen soldaet met een swarte mutse op 't hoofd, ende een crijtende manstronie ende eenen lacher. Gij sult mij groote vriendschappe doen, met dit selvige panneel terstont over te senden, oft, ist ghij ghereet sijt om selver te comen, mede te brenghen. Ende het sal goet sijn dat men daer een of twee nieuwe panneelen opbint, omdat het niet en soude quetsen onderweghen oft ghesien worden. Ons duncke, vriendt, dat wij niet en vernemen van de flessen met vin d'Ay, want den ghenen die wij mede droeghen is al wt.

Waer mede UE. wenschende ghesontheyt, ende aen Lijnt-

¹ Het adres van dezen brief luidt : « Aen Monsieur, Monsr Lucas Fedarbe, ten huysse van Monsieur Pietro Paulo Rubens, op den Wapper. Cito, cito, cito, tot Antwerpen. Post. »

ken ende Susanna dierghelijcx, blijve ick wt ganscher harten,

Mr Lucas

UE. dienstwillighen vriendt

Pietro Paulo Rubens.

Wt Steen den 17 Augusty Anno 1638.

“ Siet toch wel toe, als ghij vertrecken sult, dat alles wel opgesloten sij ende datter gheene originaelen en blijven staen boven op het schilderhuys oft eenige schetsen. Doet oock ghedencken aen Wilm ,¹ den hovenier, dat hij ons oversende, tot sijnder tijt, de Rosilepeyrkens ende vijghen, ist datter eenighe sijn, oft iets anders treffelijck wt den hoff. Compt toch over soo haest als ghij cont, opdat het huys mach ghesloten worden ; want, soo langhe als ghij daer sijt en cont ghij de andere niet buyten sluyten. Ick hope, dat ghij sult de gulden keten al wel beschickt hebben, achtervolgende mijn orders ende dat se met de hulpe Godts wel ter handt komme. ”²

Rubens was stellig voornemens in het toekomende van zijn buitengoed meer gebruik te maken ; want, toen hij na den herfst te Antwerpen was weergekeerd, ontwierp hij een plan om den vleugel van zijn kasteel aanmerkelijk te herbouwen. Dit nieuwe werk werd den 5ⁿ Februari 1639 aanbesteed voor 4800 gulden, en het bestond hoofdzakelijk in eene hooge en uitgestrekte geplaveide benedenzaal, met houten zolderin gen

¹ Eigentlich Willem Donckers. Rubens had toen nog eenen anderen hovenier, met name Kasper. Een Jan Drion was de tafeldekker en bijzondere kamerdienaar van Rubens. Zijn vervrijver noemde zich Frans ; zijne koetsiers : Robert en Jan ; zijne keukenmeid Willemijne. Andere meiden droegen de namen Anna en Adriana.

² Het eerste afschrift van dezen brief is door wijlen den heer Jan Baptist van der Straelen genomen naar den oorspronkelijken brief van Rubens, destijds in het bezit van wijlen den Mechelschen Priester Ludovicus Josephus Fayd'herbe, laatste afstammeling van den beroemden beeldhouwer.

hooge glasramen in de veertien-duim-dikke muren. Een nieuwe breede spaansche trap, met gedraaide pilaren, moest van het kasteel leiden tot in deze zaal, welke onze meester gewis tot werkplaats bestemde.

Dien zelfden winter beleefde Rubens weer smartelijke dagen. Een zijner voeten was andermaal zoo deerlijk door de nijdige kwaal getroffen, dat hij er niet kon op steunen. Den 14ⁿ Februari 1639 zond hij zijnen zoon Albert, met volmacht, in zijnen naam, naar Brussel, « mits sijn jegenwoordich gebreck van flercijn nyet connende compareren in persooene. » Terwijl hij, niettegenstaande al zijn lijden, den kostbaren tijd benuttigen wilde tot het voltrekken zijner begonnen werken, nam zijne kwaal zoo hevig toe, dat hem eindelijk de penseelen als werden uit de hand geslagen. Op den 6ⁿ April 1639 geeft hij nogmaals eene volmacht ter vernietiging van een rechtsgeding, dat tegen eenen zijner pachters was ingespannen, en dan werd hij zoo onmeedoogend door de jicht geteisterd, dat zijne eens zoo machtige hand de pen niet meer kon houden. Onder aan den akt, ter plaatse waar Rubens zijn handteeken diende te stellen, schreef de notaris Hendrik van Cantelbeck deze pijnlijke verklaring: « Alsoo den Heer constituant 't flercijn was hebbende in zijn rechte hant verclaerde nyet te connen scrijven noch teeckenen. » Deze nieuwe ramp was gewis de noodlottigste, welke den ieverigsten der schilders treffen kon. Wat moet het den man eene marteling zijn geweest, zich aldus in zijn werkhuis te bevinden met sleepend been en met de verlamde rechte hand, terwijl hij in zijne onuitputtelijke verbeelding nog grootsche scheppingen ontwierp en voor de oogen zijns geestes nog de heerlijkste kleurenpracht zag oprijzen. Aldus

tot werkeloosheid gedoemd, moest hem de moed wel ontzinken, en daarmee ook de gezondheid des harten, die hem anders tot dan was trouw gebleven. Te rekenen van Mei 1639 werd hij verpleegd door twee stadsdoctors, Lazarus Marcquis en Anthonio Spinosa, en de chirurgijns Meester Hendrik en Hans Daepe, welke vruchteloos alle pogingen aanwendden, om zijne jichtpijnen te stillen en zijne geknakte gezondheid te herstellen. Zijne aangetaste lichaamsdeelen werden in wilde-kattenvellen gewikkeld en hij „gebruyckte zeker water tegen het flescijn, „ benevens voor bij de 100 gulden andere artsenijen, die toch geene redding bijbrachten. Toen hij in den zomer naar zijn buitengoed was overgebracht, bezochten hem daar geregeld twee geneesheeren van Mechelen. Ook deze slaagden er niet in het kwaad te bestrijden. Zijne hand nochtans herkreeg het leven en de beweging; maar het euvel sloeg met des te meer verwoedheid op zijnen voet, welke eene pijnlijke meestering moest onderstaan. Hij wilde zich dan ook voorbereiden tot het ondernemen der eeuwige reis, en verleed, op zijn kasteel, eene codicil voor den notaris Peter de Bruyn, van Wolverthem. Wanneer hij in den herfst vandit jaar 1639 van zijn hof in zijn paleis te Antwerpen was overgevoerd, werd zijn toestand iets beter; maar hij had zich toch overtuigd, dat hij onredbaar verloren was en maar weinige dagen meer te leven had. Vreezende dat de dood hem soms onverwachts mocht komen verrassen, bekrachtigde hij, op 16 September 1639, voor den Antwerpschen notaris Hendrik van Cantelbeck, door eene nieuwe codicil, het testament, dat hij met zijne gade gesloten had ten jare 1631. Het opstel van dien akt, waarbij de kunstschilders Jan Floris en Peter Pauwel van Mildert als getuigen dienden, had bijzon-

der voor doel, gelijke erfrechten te verzekeren aan al de kinderen, uit zijne beide huwelijken gesproten. Betreffende zijne kunstschaten bepaalde Rubens in dit stuk : « dat de schilderijen, statuën, agaten, medaliën, teeckeningen ende diergelijcke frayicheyt, tzijn eerste afflivigens sterffhuysse te bevinden, tot bequaemen ende gelegender tijt vercocht zelen wordden, openbaerlijck oft wter hant, zoo men gevuechelijck bevinden zal te behooren. »

De winter, welke nu volgde, bracht den geknaken Meester nog veel lijden mee. Hoe zwak ook en vervallen, toch liet hij zich, gewikkeld in eenen met bont gevoederden tabbaard, nog in het schilderhuis leiden, en daar was het hem niet mogelijk de penseelen in het palet te laten rusten. Alhoewel hij niet meer bekwaam was overeind te blijven staan, zoo gelukte het hem toch het altaarstuk voor de Keulsche Sint Petruskerk meesterlijk te voltooien. Echter zou hij den dag niet meer beleven, waarop dit gewrocht werd weggevoerd. ¹ Na het voltrekken der Kruisiging van Sint Petrus, moet Rubens nog andere tafereelen hebben aangelegd; want hij liet eene Suzanna, eenen dronken Hercules, eene Andromeda naakt op de Rots geklonken en Twee Geliefden vergezeld van eenen Sater, onafgewerkt in zijn schilderhuis achter. ² Ook ontwierp hij nog, op kleine schaal, eene gansche samenstelling : « de Salige

¹ Het werd in Rubens' sterfhuis voor 1200 gulden, uitterhand verkocht aan Joris Deschamps, « voor eenen man van Ceulen, » die het dan toch op zijne bestemde plaats bracht.

² In de veiling der nagelatene schilderijen van Rubens werd de onvoltooid Suzanna verkocht voor 40 gulden, en de Vrijagie der twee Geliefden voor 18 gulden. De begonnen Hercules en de Andromeda werden na Rubens' dood door Jacob Jordaens bijgeschilderd voor 240 gulden en met andere tafereelen verkocht aan den Koning van Spanje.

Sielen. » Maar ook dit gewrocht bleef « imperfect ende maer als eene schetse ofte beginsel van schilderije, vermits maer eenighe figuerkens in den midden, bijnaer waeren opgemaect ende de reste rontomme met krijt ende lack was aangewesen. » ¹ Dit tafereel, waarin « de Salige Sielen » door engelen tot hunnen schepper worden opgevoerd, was voorzeker de laatste dichtelijke droom van den godvreezenden kunstenaar. Echter schoot ook hier zijne lichaamskracht te kort, om dit hemelsch poëma te voltrekken. Hoezeer Rubens ook afgemarteld en den dood genaderd was, toch klopte hem het hart nog altoos even warm voor de kunst. Zulks bewijst zijn volgende brief, gericht tot den beroemden Brusselschen beeldhouwer Frans Duquesnoy, te Rome :

« Waarde Vriend,

» Ik kan u de verplichting, welke ik u verschuldigd ben, niet genoegzaam betuigen, voor de modellen die gij mij gezonden hebt, alsook voor de afgietsels dier twee bewonderenswaardige kindekens, met welke gij in de Anima-kerk het grafteeken hebt versierd van Mijnheer G. de Visscher. ² Het is niet de kunst, maar de natuur zelve, die men ontwaart indit marmer, zoo hartroerend en vol leven. Wat zal ik zeggen van de algemeene en welverdiende toejuichingen, die u ten deel vielen bij de ontblooting van uw Sint Andreas-

¹ Dit onvoltrokken gewrocht werd bij de veiling van Rubens' nagelatene tafereelen ingekocht door Jan Wildens, die het liet bijschilderen door Johan Boeckhorst, alias Laugen Jan. In het sterfhuis van Wildens werd hetzelfde tafereel geheeten : « Den opganck van de Salige Sielen van Rubens. »

² F. Basan en J. F. M. Michel, die, in hunne levens van Rubens, den brief opnamen, welken wij hier letterlijk vertalen, lieten den naam « G. de Visscher » weg, daar hij hun zeker onleesbaar voorkwam. Aangezien Frans Duquesnoy enkel in eene Del Animakerk van Napels twee beroemde geniekens beitelde op het grafteeken van zijnen landgenoot G. de Visscher, zoo denken wij, met het invullen van dezes naam, geen mislag te begaan.

beeld? Duurbare vriend, uwe glorie en befaamdheid verheerlijken gansch onze natie. Indien mijn ouderdom en de wreede jicht, die mij verslindt, mij hier niet vastgeketend hielden, ik vertrok op staanden voet, om met eigen oog de zoo bewonderenswaardige gewrochten te gaan beschouwen. Maar, vermits ik mij die voldoening niet verschaffen kan, zoo hoop ik ten minste het genoeg te smaken, u spoedig in ons midden te zien, en ik betwijfel het niet, of ons duurbaar vaderland zal zich eenmaal kunnen beroemen op de werken, met welke gij het zult hebben opgeluisterd. Gave de hemel dat zulks gebeuren mocht alvorens de dood, die mij welhaast voor eeuwig de oogen zal sluiten, mij het onuitsprekelijk genoeg ontneme der beschouwing van de kunstwonderen, vervaardigd door die behendige hand, welke ik kus uit het diepste mijns harten.

Uw zeer verkleefde en zeer
verplichte dienaar
Pietro Paulo Rubens.

Antwerpen den 17ⁿ April 1640. "

Uit dezen brief blijkt tevens, hoe klaar en nabij Rubens de dood voor oogen zag; en toch behield hij den moed hartelijk te schertsen. Om zijnen gewezen leerling, den beeldhouwer Lucas Fayd'herbe, geluk te wenschen ter gelegenheid zijns huwelijks, schreef hij :

" Wt Antwerpen, den 9ⁿ May 1640.

Mijn Heere,

Ick hebbe seer gheyrne verstaen, dat Ul. op meydag den mey geplandt heeft in Ul. alderliefstens hof. Ick hope dat hij wel sal gewast hebben ende vruchten sal voortbrengen tot sijnder tijt. Ick ende mijn huysvrouwe, met beyde mijne

sonen, wenschen Ul. ende aen Ul. alderliefste, alle geluck ende volkomen langdurig contentement in den houwelijcken staet, uyt ganscher harten. Het kindeken van ivoir en heeft geen haest; want Ul. nu ander kinderwerck, van meerder importantie, onderhanden heeft. Toch, Ul. overcomste sal ons altijd seer aengenaem wesen. Ick meyne dat mijne huysvrouwe sal binnen luttel daeghen tot Mechelen comen, om naer Steen te gaen, ende dan sal sij het geluck hebben van Ul. mondelinghx geluck te wenschen. Daer en tusschen, sal Ul. believeen mijne hartelijcke groetenissen te doen aen Monsieur Ul. schoonvader ende Juffrouw Ul. schoonmoeder, die, ick hope, daegelijckx sullen meer en meer vreught hebben in dese alliancie, door Ul. goet comportement. 't Selve wensche ick aen Monsieur en Jouffrouw Ul. vader ende moeder, die in haer vuyst moet lachen, omdat de rijse van Italien verstoort is, ende dat, in plaetse van haeren lieven soon te missen, noch een dochter daertoe gheconquesteert heeft, die haer haest grootmoeder maecken sal, met Godts hulpe. Waer mede ick blijve, voor altijd, uyt ganscher harte

Uw

Pietro Paulo Rubens. »

Op 27ⁿ derzelfde maand lag Rubens machteloos op de sponde uitgestrekt. Het euvel had hem nu voor altoos neergeveld, en toch begeerde hij nog maatregelen op te geven in het belang zijner gade, zijner kinderen en zijner kunstnalenschap. Den notaris Tossijn Guyot, die naast het doodsbed de pen hield, beval hij zijnen uitersten wil aan te teekenen. Na zijne onsterfelijke ziel haren Schepper te hebben aanbevolen en zijn sterfelijk lichaam met eene « zinking » der

gewijde aarde van Sint Jacobskerk te hebben bestemd, ging hij over tot de beschikkingen zijner wereldsche goederen. Aan zijne geliefde vrouw maakte hij den diamanten ring, hem geschonken door Koning Karel I van Engeland. « Zijne schilderijen, statuën ende diergelijcke frayhigheyt, » raadde hij « tot bequamen ende gelegender tijt, openbaerelijck ofte uytter handt, te verkoopen, soo men best bevinden sal te behooren, ende dat met advijs van Signors Frans Snijers, Jan Wildens en Jacob Moermans ; uytgenomen de conterfeytsels van sijne testateurs huysvrouwen, ende van hem selve, » welke hij zijnen kinderen ten aandenken liet. Een portret van Helena Fourment, « het Pelsken » geheeten, omdat haar naakt jeugdig lichaam daarin slechts gedeeltelijk door eenen met pels gevoederden mantel was gedekt, schonk hij insgelijks aan zijne gade. Hij gebod dat « de teekeninghen bij hem testateur vergadert ende gemaect, opgehouden ¹ en bewaert zouden worden, tot behoeven van iemand van sijne sonen, die hem soude moghen willen oeffenen in de const van schilderen, ofte, bij gebreecke van dien, tot behoeven van een van sijne dochteren, de welcke soude mogen komen te trouwen met eenen vermaerden schilder, ende dat soo lanck tot dat de jonkste sijnder kinderen sal ghekomen wesen tot den ouderdom van achttien jaren, als wanneer, soo verre niemant van de sonen hun tot de voorzeide conste begeven en heeft, ofte een van de dochteren met eenen vermaerden schilder getrouwt en sij, dat dan de voorschreve teekeninghen mede sullen moeten verkocht worden ² ende de prijs daer van te

¹ Ingehouden, niet te verkoopen.

² De teekeninghen moeten op den bepaalden tijd verkocht zijn geworden ; want geen der afstammelingen van den grooten Meester beoefende de kunst.

procedeeren, gedeylt als sijne andere goederen. »¹ Deze andere goederen waren vrij aanzienlijk. De onroerende bestonden in zijn prachtig paleis met grooten hof, waarbij negen huizen; de heerlijkheid van Steen, het kasteel van Ursel, vijf hofsteden met toebehoorende beemden, uitgestrekte landerijen en bosschen en een verbazend getal zware renten op allerlei eigendommen. Rubens' roerende goederen waren niet minder kostbaar. De kunstverzameling, welke hij zou nalaten, bevatte over de tweehonderd puikgewrochten en kopijen der voorname Meesters van alle natiën, meer dan honderd stukken van Rubens, benevens eene menigte kopijen en schetsen zijner bijzonderste tafereelen.² De gravuren, die hij had verzameld of doen snijden naar zijne werken, beliepen duizenden.³ Zijne juweelen van goud, zilver, diamant en edelgesteente, geschat op 16674 gulden, wilde Rubens dat als herinneringen tusschen zijne kinderen zouden verdeeld en bewaard worden. Zijne boeken en zijne bibliotheek liet hij zijnen oudsten zoon

¹ Bovenstaande uittreksels van Rubens' testament, dat nu verloren schijnt, zijn ontleend aan de aantekeningen van Victor van Grimbergen op de *Historische levensbeschrijving van P. P. Rubens, Antwerpen 1840, bl. 459*. De andere schikkingen van Rubens' uitersten wil en de bijzonderheden over zijne begrafenis en uitvaart, zijn getrokken uit het gekend *Handschrift van Frans Mols der Bibliothèque de Bourgogne*, benuttigd in de *Levens der Kunstschilders van Chr. Kramm, bl. 1401*; uit het *Doodboek der Sint Jacobskerk van Antwerpen*, uit het op bladzijde 357 vermelde werk van J. F. M. Michel, en uit de *Staetmasse ende Rekeningevan alle ende jegelijcke de goeden, ruerende ende onruerende, competerende den sterffhuuse van wijlen heer Pietro Paulo Rubens*, verschenen in het *Antwerpsch Archievenblad uitgegeven op last van het Gemeentebestuur door P. Génard, Archivaris, tweede deel, bl. 69*.

² Van al deze nagelatene schilderijen werden er twee en vijftig uitterhand verkocht voor 36202 gulden; vijf en twintig werden weggeschonken; vier en dertig andere werden geschat op 3645 gulden en verdeeld tusschen Helena Fourment en Albert en Nicolaas Rubens, terwijl de overige werden geveild voor 69454 gulden 7 1/2 stuiver. Zonder de weggeschonkene gewrochten had de verzameling dus eene waarde van 109,271 gulden 7 1/2 stuiver. Daar het geld destijds zesmaal zooveel waarde had als heden, moet deze som gebracht worden op 1,189,348 francs 33 centiemen onzer tegenwoordige munt.

³ Zij werden vóór 16 Augustus 1641 geveild en brachten 2685 gulden 17 stuivers op.

Albert. Aan dezen en zijnen tweeden zoon Nicolaas schonk hij tevens al de agaten en medaliën, uitgenomen de vazen van agaat jaspis en andere kostelijke gesteenten. Den arme gedacht hij met 500 gulden. Aan Sint Jacobskerk maakte hij 100 gulden. Eenigen vrienden en kennissen werden schildereijen toegezegd, en hij noemde tot voogden over zijne minderjarige kinderen, zijnen eenigsten bejaarden zoon Albert, zijnen neef den advocaat Philips Rubens, en den stadssecretaris Joris de Weert.

Wanneer dit testament was opgesteld en onderteevend, bleef Rubens nog twee volle dagen kampen met den dood, waaraan de voornaamste der Antwerpsche artsen hem poogden te ontrukken. In dien tusschentijd kwamen er zelfs doctors van Brussel toegesneld, om hunne kunde op den befaamden lijder te beproeven.¹ Het bleef nochtans alles zonder baat! Maar al te zeker ontwaarde men, dat de levensdraad van den drie en zestig-jarigen man reeds was afgesponnen. Rubens' nog zwangere vrouw² stond in dit nare oogenblik met hare vier kleine kinderen: Clara Joanna, Frans, Isabella Helena en Peter Pauwel, weenend naast het bed des zieken. Zijne beide zonen uit het eerste huwelijk, die reeds mannen waren, staarden even droevig op hunnen stervenden vader, en eenige der verknochtste vrienden en kunstmakers van den zieltoegende,

¹ Op 31 Mei 1640 schreef Balthazar Gerbier uit Brussel, naar Londen: « *Sr Peter Rubens is deadly sick; the Physicians of this Towne being sent unto him for to trye their best skill on him* »

² Rubens laatste kind, Constantia Albertina, werd op 3 Februari 1641 gedoopt en kwam dus acht maanden en drie dagen na het afsterven zijns vaders ter wereld. Helena Fourment, eene weduwe van nauwelijks zes en twintig jaren, herhuwde in 1645, met Jonker Jan Baptist van Broeckhoven, heer van Bergheyck, toen Oud-Schepene der stad Antwerpen en later door den Koning van Spanje tot de waardigheid van Ridder en verscheidene hooge staatsambten verheven.

zagen met beklemd hart de grootste star verbleeken, die aan den hemel des vaderlands schitterde. Aller gemoed schoot vol, wanneer de beweende nog met gebrokene stem sprak over zijn graf, dat hij, bij zijn testament, gekozen had in Sint Jacobskerk. Men verklaarde hem het voornemen van boven de plaats waar hij rusten zou, eene kapel te bouwen, maar hij, „naer sijne ingeborene zedicheyt, „ antwoordde: „dat, vindende sijne weduwe, meerderjarigen sone ende de momboiren van sijne minderjarige kinderen, dat hij soodanige gedencknisse soude verdiendt hebben, sij de voorseyde cappelle soudon doen bouwen, sonder andere sijne ordonnancie ende in sulcken geval daertoe ghebruycken eene schilderije van Onse-Lieve-Vrouwe met het Kindeken Jhesu op haren Arm, vergeselschap met verscheyden Heyligen &.^a ende noch een beldt van Onse-Lieve-Vrouwe, van marmarsteen. „¹

Daarna kwelde het euvel den rampzaligen kranke nog zoo nijdig, dat hevige koortsen hem door het lichaam rilden, en eene plotselinge steigerung der jicht stelde, in den morgend van Woensdag 30 Mei 1640, een einde aan het leven van hem, die door de eeuwen heen de glorie der Antwerpsche Schilderschool zou blijven.

Weemoedig klonk door Antwerpens straten, over heel het land en door gansch Europa, de droeve mare: *Mijnheer Rubens is dood!* Zijn sterfhuis werd aanstonds met rouwbaai behangen, en ook de wanden en stoelen der lijkkamer werden

¹ Eigene verklaring der familie in een verhoog aan het Antwerpsch Magistraat gedaan op 29 November 1641. De schilderij, welke Rubens voor zijn graf bestemde en waarin hij voorkomt als Sint Joris, Isabella Brant als de Heilige Maagd en Helena Fournent als Maria Magdalena, prijkt thans nog in des schilders grafkapel boven den altaar, die ook bekroond is door het bedoeld marmeren beeld Onze Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën, gebeiteld door Lucas Fayd'herbe.

met dezelfde sombere stof bekleed. Rubens' lijk werd in eene geribde hardhouten kist geklonken en daarover een baarkleed gespreid. Des avonds van den dag zelve zijns overlijdens werd de diepbetreurde, zooals hij dit verzocht had, zonder praal, ten grave gebracht. Het licht van zestig flambeewen, door weeskinderen naast het lijk gedragen, maakte den treurstoet zichtbaar. Voorop gingen paters Minderbroeders, Predikheeren, Beggaarden, Augustijnen en Minimien, die voor dit « medegaen », te zamen, 21 gulden 12 stuivers ontvingen. Dan volgde het kapittel der hoofdkerk. Al de geestelijken van Sint Jacobs stapten, onder het somber zingen van den *Miserere* voor de gedragen lijk-kist. Daarachter gingen des afgestorvenen zonen en bloedverwanten, in rouwmantels gewikkeld, gevolgd door leden der Antwerpsche Regeering, de aalmoezeniers, als vertegenwoordigers van den arme, dien Rubens mild gedacht, de afgevaardigden der Schilders-Kamer, kunstenaars en lieden uit alle standen. Zoo werd Rubens « gezonken, » in den zuider-omweg zijner parochiekerk, onder den grafzerk zijns schoonvaders, Daniël Fourment.

Nauwelijks was Rubens' stoffelijk overschot in de aarde gedolven, of zijne weduwe en weezen gaven last eenen lijk-dienst in te richten, waardig van den beroemden overledene. Er werd in Sint Jacobskerk een zoogenaamd « koorlijk » aangezegd, en de baar moest zes weken blijven uitgesteld. Tot lafenis van Rubens' ziel bestelde men achthonderd twee en zestig missen, die te Antwerpen in de kloosters, in Sint Jacobskerk, in de kapel der Keizerstraat, te Mechelen bij de Zwartzusters en in de kerk van Elewijt zouden gelezen worden. Helena Fourment kocht rouwhuiken, rouwwaaiers en rouwhandschoenen voor haar en hare dochterkens. Hare

zonen kregen kragen, lobben en schoenen van rouw en een floers op den hoed en om het rapier. Zelfs de dienstboden werden in het zwart gehuld, ten teeken van droefheid over het verlies, dat allen trof. Op den dag der uitvaart moest er in het sterfhuis, voor alle bureu en kennissen, een groote disch plaats hebben, die 273 gulden 5 stuivers zou kosten, zonder den « wijn d'Aij » van 26 gulden.¹ De Heeren van ons Magistraat ontvingen 250 gulden, om, na den lijkdienst, op het stadhuis, met de Tresoriers en eenige genoodigde vrienden, maaltijd te houden. Vier en dertig bestuurleden der Sint Lucasgilde en Violiere zouden terzelfder tijd aan de tafel van het gasthof den Hert² op de Meir, 182 gulden verteren op kosten van Rubens' sterfhuis. Het broederschap der Romanisten zou alsdan ook in de Goudbloem der Korte Gasthuisstraat,³ op rekening van den afgestorvene, voor 126 gulden spijzen en dranken gebruiken, terwijl er tevens aan mannen- en vrouwenkloosters vleesch of klinkende guldens werden geschonken « tot eene recreatie » ter nagedachtenis van den afgestorvene.

Des Zaterdag 2 Juni, ten 11 uren 's morgens, had de plechtige uitvaart plaats, waarin heel Antwerpen zijnen grootsten schilder eene laatste hulde zou komen bewijzen. Evenals den avond te voren kondigde het zwaar en somber klokkengeluid den lijkdienst aan. Rubens' kinderen en bloedverwanten, zijne vrienden en bewonderaars, Heeren van het Magistraat, het

¹ Men zal zich een denkbeeld der belangrijkheid dezer dure uitvaartdischen kunnen vormen, wanneer men weet, dat er te Antwerpen, in de eerste helft der XVIIe eeuw, aanbestedingen plaats hadden, waarin het ossenvleesch werd geleverd aan slechts 2 stuivers het pond.

² Dit lokaal, waar onze kunstenaars dikwijls buitengewone dischfeesten hielden, bevond zich op den hoek der Meir en Grammeystraat en draagt thans nummer 25.

³ Thans nummer 24.

bestuur en de gildebroeders van Sint Lucas, de leden der Romanisten, lieden uit alle standen stroomden, langs verschillende straten, sprakeloos naar Sint Jacobstempel. Daar stond, op de hooge koor, tusschen brandende flambeeuwen, versierd met Rubens' blazoën, de lijk-kist. Zij was behangen met een zwart lakenen baarkleed, met rood satijnen kruis, waarop Rubens' wapenschilden prijkten.¹ Ook de heele koor was bekleed met rouwlaken, waartegen zwart fluweelen festoenen en doodshoofden hingen, en op al de met floers overtrokken altaren stonden brandende waskaarsen en stallichten. Wanneer de menigte in de kerk die sombere pracht bewonderd had, verzonk zij in treurige gepeinzen over het geleden verlies. De vermaarde muzikanten der Onze-Lieve-Vrouwenkerk speelden hunne plechtigste stukken; de talrijke priesterschaar zong den *Miserere*, het *Dies iræ* en andere psalmen, terwijl ook al de overige aanwezigen, van uit het diepste huns harten, God baden, de eeuwige rust te verleenen aan hem, die onze Scheldestad tot koninginne der kunst in Europa had gemaakt!

¹ De blazoenen en wapenschilden, welke in deze plechtigheid dienden, werden door Gillis Antoon van Fornenberg gemaakt voor 113 gulden 16 stuivers.

XXII

RUBENS' KUNSTGENOOTEN

elijktijdig met Rubens, leefden er binnen Antwerpen tal van schilders, die zich befaamd maakten door hunne schitterende tafereelen.

Eenigen hunner, de onmiddellijke voorgangers van den grooten Meester, deden wij reeds kennen. Zijne andere mededingers, die meest allen zijnen invloed ondergingen, laten wij thans volgen.

In de Staten-Kamer van ons stadhuis zagen wij, naast Rubens' Aanbidding der drie Koningen, eene gansche reeks Vorstenportretten, gemaald door Jonker Anthonio de Succa, en daarom moeten wij nadere kennis maken met dezen kunstenaar. De Succa, wiens doopakt niet bestaat, moet weinig jonger zijn dan Rubens, daar beiden, ten jare 1598, naast elkaar op den Liggere onzer Sint Lucasgilde als vrijmeester werden ingeschreven. Na onderzoek van talrijke bewijsstukken en het hooren der getuigenis van verscheidene onzer Magistraten,

verklaarde de Antwerpsche Regeering, op 27 Juli 1603, dat Antonio de Succa tot ouden en hoogen Italiaanschen adel behoorde. Hij was een zevende zoon van Guglielmo de Succa en Catharina van Mierop, werd te Antwerpen geboren, doch verbleef in zijne jeugd veeltijds te Brecht, op het hof zijner familie. Na in onze stad vrijschilder te zijn geworden, trad hij daar, op 3 Augustus 1599, in den echt met freule Magdalena de Cocquiel. Hun huwelijk werd met vijf zonen en drie dochters gezegend. Dat de Succa zoo rijk was als zijne afkomst het zou doen vermoeden, gelooven wij niet. Echter kocht hij, op 20 Augustus 1604, in de Pompstraat, het huis, Sint Andries, (thans nummer 12) dat hij ook betrok, om er te schilderen en eene galerij van portretten te openen. Van lang te voren legde hij zich als levenstaak op eene volledige verzameling te maken van al de afbeeldsels der Vorsten en Vorstinnen van Oostenrijk, Burgondië, Brabant en Vlaanderen.

Hij doorzocht jaren lang oude kunstverzamelingen, verlichte handschriften en printen, en daaruit konterfeitte hij al de Vorsten « gansch getrouw, trek voor trek, zoo in wezen als in kleeding, zonder er iets bij of af te doen. » Voor zoo veel blijken van geduld en nauwgezetheid verwierf hij den titel van portret-stamboommaker der Aartshertogen, terwijl hij door hunnen openen brief van 11 October 1600 werd aangesteld en gemachtigd, om vorstelijke geslachtsboomen in beeltenissen te vervaardigen en uit te geven. Zoodra hij dit voorrecht had verworven, sloot hij in onze stad eene overeenkomst met Jan Baptist de Vriendt voor het snijden, drukken en uitgeven van eenen Boek van de Hertogen van Brabant. Op 11 Januari 1607 leverde hij ook een geheel stel kopijen

naar zijne vorstenportretten aan den kunsthedelaar Jan Govaert, doch op uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij ze niet mocht laten naschilderen. Zooals wij het zagen, maalde Antonio de Succa ook eene gansche galerij Afbeeldsels der Hertogen en Hertoginnen vanden Lande voor ons stadhuis. Eenige dier portretten werden hem slechts 10 gulden het stuk betaald; doch hij behield voor zich het kopijrecht zijner werken. Niettemin moeten die gewrochten prachtig, of althans treffend gelijkend zijn geweest, vermits zij herhaalde malen werden nageschilderd. In Juli 1604 had de poortier van het stadhuis zulks heimelijk laten doen. De Succa ontdekte het en klaagde daarover zoo bitter bij het Magistraat, dat dit op 21 Juli de ambtelijke verklaring gaf, dat des kunstenaars recht niet meer zou worden geschonden. In 1608 werden er, met zijne toelating en tegen vergoeding van 18 gulden, eenige zijner Burgondi'sche Prinsen geconterfeit; maar vier jaren later verstoutte zich de Burgemeester de portretten aan eenen Spaanschen kapitein uit te leenen, om op onbehoorlijke wijze nagemaakt te worden. De Succa zegt ons zelf, dat zij « al te mael met olie verwe zijn overtrokken en zoo affgedrukt. » Daarmee niet te vreden, had men ze ook voor eenen Brusselschen handelaar « laeten afftrecken ende drucken, waermede deselve stucken lijdten groot perijckel van aff te vrijven, bersten, afspringen oft schelveren. » Ditmaal eischte de kunstenaar goed recht over de schending zijner werken. Hij beriep zich op de ambtelijke verklaring van 21 Juli 1604; doch de stad kocht hem dit bescheid af voor 240 gulden, om aldus de schilderijen in vrij gebruik te bezitten. Wat er van de portretten, door de Succa voor onze Staten-Kamer gemaald, is geworden, weten wij niet. Ten

jare 1661 zagen wij ze nog in nieuwe gulden lijsten klinken, en in 1685 hertoetsen door Jan van Helmont. Tijdens de overheersching der Fransche Republikeinen, werden op ons stadhuis een aantal afbeeldsels van *ci-devant tyrans* geveild, en het is zeker alsdan, dat de Hertogen en Hertoginnen van Anthonio de Succa de wijde wereld zijn ingesukkeld. Een jonge Spaansche Prins der xvi^e eeuw volgde zijn gezelschap niet en prijkt thans nog op ons stadhuis. Hij is voorgesteld in een gansch geel gewaad, waarvan de borst met rijke versierselen is belegd. Om den hals draagt hij eenen wijden blanken pijpkraag, en over zijne schouders hangt het Gulden Vlies. Zijn helm, met dikken vederbos, en zijne ijzeren handschoenen liggen op eene tafel, met donkergroen overkleed. Deze tafel en de vloer, waarop het Prinsje staat, zijn als doorzicht zoo gebrekkig, dat dit gedeelte van het gewrocht waarlijk naar eene veel oudere print schijnt weergegeven. Het figuur integendeel is goed geteekend, zorgvuldig gepenseeld en tamelijk wel gekleurd en verlicht.

Toen Anthonio de Succa, op 7 September 1620, in zijn gemeld huis overleed, vond men in zijne galerij nog zeven en vijftig afbeeldsels van Vorsten op paneel en dertig op doek, benevens zes en tachtig troniën van Prinsen op papier, dienende tot patronen, en twee smalle rollekens van doek, waarop een en dertig troniekens van Oostenrijksche, Burgondische en Engelsche Vorsten waren geschilderd. Ook hingen er negen geschilderde patronen van Visch, Vleesch en Fruit; drie Landschappen en een Druiventros, op paneel. In zijne zaal prijkten tien paneelen met Prinsen en Grooten, benevens eene Boodschap van Maria, een Landschap Emmaüs, een Sodoma en Gomorrha.

In het sterfhuis bevond zich ook eene kostelijke verzameling van medaliën, veel zilverwerk, juweelen en prachtige meubelen, welke werden geschat op 1287 gulden. Dit alles en zijn huis liet de overledene aan zijne vrouw en kinderen. Aan zijne bastaarddochter, Flora de Succa, maakte hij slechts 50 gulden.

Wenzel Coberger werd in onze stad omstreeks 1557 geboren; doch zijne eigentlijke verschijning op het Antwerpsch kunsttooneel dagteekent maar van den aanvang der xvii^e eeuw. Nadat hij bij Marten de Vos, van 1573 tot 1583, eerst als leerling en vervolgens als helper, was werkzaam geweest, toog hij naar Italië, waar hij zich niet enkel als schilder, maar ook als bouwmeester en zelfs als ingenieur oefende. Terwijl hij aldaar vertoefde, ontving hij uit Antwerpen eene belangrijke bestelling. Onze Gilde van den Jongen Handboog had in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk haren ouden altaar uitgebroken, en verkocht aan de Sint Sebastiaansgilde der stad Lier. In Februari 1598 schetste Otto van Veen eenen nieuwen altaar, welke door de gebroeders Robrecht en Hans de Nole werd uitgevoerd voor 1550 gulden. Ter versiering van dit pronkstuk werd er eene altaartafel besteld aan Wenzel Coberger, die zich toen te Rome bevond. Op 6 November 1599 kwam dit gewrocht ter gildekamer, waar al de Dekens het bewonderden, terwijl er een goede beker wijn en bier werd rondgeschonken. De schilderij werd voor een meesterwerk gehouden, en verbeeldde de Martelie van Sint Sebastianus. ¹ Dit onderwerp was op doek geschilderd; doch het werd op

¹ In Augustus 1794 ontroofden de Franschen ons dit tafereel en thans bevindt het zich in het museum van Nancy. Eene verdienstelijke kopij daarvan verbrandde, met tal van andere kunststukken, in den nacht van 3 September 1874, te Antwerpen, in het werkhuis van den schilderijverdoeker K. J. van der Haeghen, Carnotstraat 131.

een paneel gespannen en zoo in de hoofdkerk op den altaar geplaatst. Daar werd er, in den nacht van 2 Januari 1601, eene wezentlijke heiligschenis aan gepleegd. Een wandaal sneed uit den voorgrond van het tafereel een groot stuk, bevattende twee vrouwenhoofden, welke Coberger bijzonder fraai wist af te beelden. Des morgens ten zeven uren, eer de dag aanbrak, was de schending reeds ontdekt. Het volk schoolde samen voor het verminkte kunststuk, en door heel Antwerpen klonk een kreët van afkeuring over zoo eene snoode daad. Ons Magistraat nam het schelmstuk zoo euvel op, dat het oogenblikkelijk bij plakkaat 100 gulden uitloofde voor wie den kunstschender kon aanbrengen. Hans van Peborg, lid der Gilde van den Jongen Handboog, die de schilderij bekostigde, dorst luidop zeggen, dat een der hoofden van de Schilders-Kamer, uit haat en nijd, zijn mes aan het doek had geslagen. Die onteerende aantijging verontwaardigde onze Sint Lucasgilde zoo diep, dat zij den lasteraar voor het gerecht daagde, waar hij zijne beschuldiging moest intrekken. Hij, die eindelijk voor het bedrijven der ongehoorde daad werd aangeklaagd, was de schilder Hans Leunis, eerst leerling en thans gast van David Remeeus. Den 22ⁿ Februari, terwijl hij als burgerwacht in de wapens stond, werd Leunis door den Onder-Schoutet aangehouden en naar het Steen geleid, waar hij lang en striktelijk gevangen bleef. Echter zond de jonge kunstenaar onzen Wethouderen een klaagschrift, om te betuigen, dat hij onschuldig beticht en opgesloten was. Hij vroeg dringend om voor zijne rechters te mogen verschijnen en in vrijheid gesteld te worden. Dieven, die zijne aanhouding vernamen, waren in den nacht van den 24ⁿ Februari in zijn huis gebroken en hadden al zijne meu-

belen geroofd, terwijl zijne zwangere vrouw in angst bij haren schoonvader was gevluht. Het Magistraat besliste op 1 Maart, dat de betichte den volgenden morgen, ten tien uren, in het collegie, tegenover zijnen aanklager zou gehoord worden, en Leunis moet wezentlijk onplichtig zijn geweest, aangezien het geding geen verder gevolg had. ¹

Ondertusschen bereidde Jan Snellinck, voor het uitgesneden deel der schilderij, een ander stuk doek, dat men naar Rome stuurde, om het door Wenzel Coberger te laten bijschilderen. In plaats van dit werk in Italië te verrichten, kwam Meester Wenzel, op 1 September 1601, in zijne geboortestad terug. Daar herstelde hij, voor 150 gulden, zijn tafereel; maar nimmer vergat men het boosaardig feit der kunstschennis, dat gelukkig slechts éénmaal is gepleegd geworden binnen Antwerpen.

Nu dacht Coberger er niet meer aan zijne geboortestad nog te verlaten. Op 15 Februari 1602 verkocht hij er aan zijnen gewezen meester Marten de Vos een paar renten, welke hij erfde « van zijne moeder, Catelijne Rams, weduwe wijlen Weñssels Coopberger. » Onze schilder had voor huisvrouw Suzanna Franckart, die hem eenige kinderen schonk; doch geen dezer werd voor de kunst opgeleid. Alhoewel Coberger reeds in 1601 terug te Antwerpen was, liet hij zich toch maar eerst op het einde van 1604 bij onze Sint Lucasgilde als vrijmeester aanteekenen. Van dan af schilderde hij in luttel tijds voor onze stad twee voorname tafereelen. De paters Kapucienen bestelden hem een altaarstuk: Christus op den Schoot zijner Moeder. ² Voor

¹ Zie de *Rekening der Gilde van den Jongen Handboog* en de *Request- Vonnis- en Collegiale aktenboeken der stad Antwerpen*.

² Deze altaarschilderij staat nu in de Onze-Lieve-Vrouwenkapel der Sint Andriesskerk van Antwerpen.

den Heilig-Kruisaltaar onzer Sint Jacobskerk, leverde hij eenen Keizer Constantinus geknield voor het Kruis, door Sinte Helena gehouden. Het museum van Brussel bezit van Coberger nog een ander kerkstuk : Christus naar het Graf gedragen, dat bijna gelijktijdig gemaald is. In de hier genoemde tafereelen, de eenige voorname gewrochten, welke nog van den meester gekend zijn, ontwaart men den geoeffenden teekenaar, den schepper van fraaie vormen en bevallige groepen, die met zijne krachtelooze en onsamen-smeltende kleuren de Antwerpsche School weinig vereerde. Coberger had ook bijna gansch van de schilderkunst afgezien, vooraleer Rubens te Antwerpen heroptrad, om het Vlaamsch koloriet in al zijne pracht te doen hergloren. De twee laatstgemelde schilderijen van Meester Wenzel zijn geteekend 1605, en op 24 December van dit jaar werd hij benoemd tot bouwmeester der Aartshertogen Albert en Isabella. Door deze betrekking verliet hij onze stad en was genoodzaakt de penseelen neder te leggen, om groote werken van anderen aard te ondernemen. Onder andere bouwde hij de kerk der Annonciaden, die der Onze-Lieve-Vrouwenbroeders en der Augustijnen van Antwerpen, den vermaarden tempel van Scherpenheuvel, en « het Princelijck Hof binnen Brussel. » Ook maakte hij alom fonteinen en tal van andere waterwerken. In Vlaanderen bracht hij de moerlanden droog, door het leggen van kanalen, die het water naar zee deden vloeien. Ook hervormde hij in ons land de bergen van barmhartigheid, die hij verdedigde in dicht- en prozawerken, terwijl hij tevens schreef over de schilder-, bouw- en penningkunde. Alhoewel maar een bastaard van afkomst, was hij op het einde zijns levens « Heer van Coberger en Sint

Anthonis, in West-Vlaenderen, Raedt en Architect-Generael van Hare Doorluchtige Hoocheyt, Sur-Intendent-Generael van al de Bergen van Bermhertigheyt. » Hij stierf in de Hofstad ten jare 1635. .

Een min betitelde, maar even degelijke kunstenaar was David Remeeus, zoon van den Antwerpschen schoenmaker Jan Remeeus en van Christiana Lansman. Hij zelf zegde, voor ons Magistraat, dat hij geboren werd ten jare 1559, doch hij trad ook maar laat als schilder op. In 1573 werd hij leerling van Peter Lisaert. Zoo kwam hij in betrekking met diens schoonbroeder, den vermaarden schilder Marten de Vos, die, volgens zijne eigene getuigenis, onzen David « in de conste van schilderijen geleert ende volleert heeft. » Ook huwde onze jonge kunstenaar, tijdens de belegering van Antwerpen, Anna de Vos, Peters dochter, en nicht van zijnen laatsten meester. Remeeus werd vader van negen kinderen, waarvan slechts vier dochters en één zoon bejaard geraakten. Eene dier dochters, Barbara, huwde den talentvollen schilder Peter de Witte, en werd de moeder van den geprezen landschap-schilder Kasper de Witte. D ezoon van David Remeeus, Jan genaamd, werd op 28 April 1602 geboren, en vestigde zich als kunstschilder te Rome, waar hij in 1648 overleed. Toen Remeeus' eerste gade op 4 Januari 1604 gestorven was, hertrouwde hij den 23ⁿ November van dit zelfde jaar met Joanna de Prince, eene kleindochter van Joos de Momper. Deze vrouw baarde hem ook nog drie kinderen, van welke slechts een zoon, Gillis, in leven bleef, en door zijnen vader tot kunstenaar werd opgeleid. Ofschoon David Remeeus in 1581 als meester tafereelschilder in onze Sint Lucasgilde was aanvaard, hebben wij toch reeds dikwijls gezien, hoe hij zich als

vergulder onderscheidde. Voor rekening der Stad verguldde hij zelfs, in 1593 « met fijn schildersgoud, op olieverf, » den wijzer van Onze-Lieve-Vrouwentoren, langs de Oostzijde. Later verguldde en stoffeerde hij ook de leeuwen en wapens der Sint Jorispoort, en hij kleurde de Christusbeelden op de Meir en de Falconsplein, benevens de figuren van den stadsaltaar in de hoofdkerk. Wat Remeeus als schilder vermocht, kan men zien in onze Sint Jacobskerk. Daar hangt in den ommevang zijn eenigste nog gekend werk. Het is een schitterend tafereel, voorstellende eene flink gevormde en levensgrootte Boetende Magdalena, met prachtig bijwerk. Van zijne overige schildergewrochten is er niets meer gekend. Wij weten enkel nog, dat hij in 1625 voor de kerk van Zundert, bij Breda, een tafereel op doek maalde ten prijze van 54 gulden.

David Remeeus werd op 4 oktober 1600 tot Deken van Sint Lucas verkoren, en als meester had hij niet minder bijval. Van 1581 tot 1623 ontving hij een en twintig leerlingen, waartusschen de gebroeders Cornelis en Pauwel de Vos uitblonken. Deze leerlingen betaalden jaarlijks 15 gulden, om onder zijne leiding te mogen arbeiden. In 1603 noemde hij Cornelis de Vos zijnen « meesterknecht, » en voor die taak gaf hij hem jaarlijks 72 gulden. Behalve vergulde lijsten verkocht Remeeus in zijnen winkel ook verven en schilderijen. Hij moet tamelijk goede zaken hebben gemaakt. Toen zijne eerste vrouw overleed, werden zijne meubelen geschat op 2049 gulden. Toch woonde hij geheel zijn leven maar in een huurhuis « de Patiencie » (thans nummer 21) op de Schoenmarkt, tegenover het paleis van den Bisschop. Daar maakte hij den 11ⁿ October 1622 zijn derde testament. Hij was toen nog « gaende ende staende, alhoewel zieck in den lichame. »

Zijne onpasselijkheid duurde voort, tot hij, op 11 Juni 1626, den geest gaf. Zijn huisraad, zilverwerk, juweelen en schilderingen werden op 7 Juli geveild voor 3820 gulden, 10 stuivers, 1 blank. De winkelwaren, verven en een aantal bladen geslagen goud, werden voor 2945 gulden 2 stuivers overgenomen door zijne weduwe, welke den handel voortzette. Zij herhuwde den 21ⁿ April 1630 met den schilder Jacob Spaeingaert, die op 22 Januari 1639 het huis de Patiencie kocht. Joanna de Prince overleed in Februari 1656, en haar zoon Gillis Remeus erfde op 11 December 1659 zijn ouderlijk huis, waarin hij zich vestigde. Hij werd in 1645 vrije kunstschilder, doch maakte geene goede zaken. Nadat zijne vrouw, Elisabeth de Winter, in het begin van 1653 overleden was, bleef hij met drie weezen, en dat verergerde zijnen toestand. Hij leende geld alwaar hij kon, en op 13 October 1674 zag hij zich genoodzaakt zijnen eenigen eigendom te verkoopen, waarna hij in bekrompen toestand stierf.

De familie Rijckaert leverde eene gansche reeks kunstenaars. Hun eerstgekende stamvader was Jan Rijckaert, alias Rijckalt, en soms ook Jan van Rijckel genoemd. Hij huwde in onze stad Katelijne Smeyers, en won als moutmaker zijn fortuin in het huis Sint Jan, nummer 19 der Brouwersvliet. In 1560¹ werd hem daar een zoon geboren, die David gedoopt en voor den brouwersstiel werd opgeleid. Reeds van in 1583 stookte David Rijckaert de bieren in zijn huis, de Ketel, op den oosthoek van het Brouwersstraatje en de Brouwersvliet. Daar de jonge brouwer ook neiging voor de kunst gevoelde, zoo leerde hij het penseel behandelen. Ten jare 1585 liet hij zich bij Sint Lucasgilde voordragen, en « Davidt

¹ Op 16 April 1602 verklaart David Rijckaert I, twee en veertig jaren oud te zijn.

Rijkarts, brouwer, » werd als vrijmeester op den Liggere ingeschreven. Dit zelfde jaar huwde hij, voor de hervormde kerk, Catharina Rem. Hun eersteling David kwam in 1586 ' ter wereld en werd niet ter katholieke doopvont gedragen. Bij de geboorte van hun tweede kind was de hervormde geloofsbelijdenis reeds strenger verboden, en het werd dan ook, op 8 December 1587, in onze hoofdkerk Marten gedoopt. Den 27ⁿ Juli 1589 kreeg David Rijckaert van zijnen vader 400 Carolusgulden, om met zijne Catharina Rem voor eenen Rooms-katholijken priester te hertrouwen; en deze plechtigheid werd ook op 14 Augustus daarna in onze hoofdkerk voltrokken. Hun huwelijk werd nu nog gezegend met zes kinderen: Pauwel, Philips, Tobias, Magdalena en Maria, voor welke de schilders Frans Francken I, Tobias van Haecht en Adam van Noort als peters opkwamen. Wij vinden den oudsten David Rijckaert herhaalde malen als koopman in schilderijen en ook als vergulder aangeteekend. Wanneer hij in 1597 zijnen eenigsten leerling ontvangt, staat hij niet meer als brouwer, maar als « stoffeerder » ingeschreven. Hij maalde dus ook figuurtjes in schilderijen en tevens gansche tafereeltjes; want bij den heer Theodoor van Leries onzer stad vinden wij van zijne hand eene Volkskeuken met drie Tabaksrookers bij eene Ton, geteekend: *D.R.* 1603. De figuren zijn maar los gepenseeld, doch komen recht typig en natuurlijk voor. Ook de huisraad en de groenten zijn getrouw weergegeven, en alles is krachtig gekleurd en

¹ David Rijckaert II getuigt op 12 September en 7 November 1610 vier en vijftig jaren te tellen. Zijn bestaande doopakt van 9 Augustus 1589 is geen bewijs dat hij toen eerst geboren werd. Volgens den staat van het sterfhuis zijner moeder was hij de oudste der kinderen, en zijn jongere broeder Marten ontving het doopsel op 8 December 1587. Ook daaruit blijkt dus, dat David niet gedoopt werd bij zijne geboorte, maar slechts vijf dagen vóór dat zijne ouders in de Rooms-katholieke kerk hertrouwden.

levendig verlicht. Toen David Rijckaert omstreeks 1607 in zijn huis der Everdijstraat gestorven was, liet hij nog slechts vijf kinderen na, waartusschen David, Marten en Pauwel,¹ die hij tot schilders vormde.

David Rijckaert II, dien wij in 1586 zagen geboren worden, schilderde gansch in den trant zijns vaders. Ook van hem bezit de heer van Lerijs een werk : eenen Groenselverkooperswinkel, en in de pastorij van ons Begijnhof bewaart men van denzelfden meester eenen Lacher met Drinkschaal in de Hand. Cornelis de Bie² verklaart, dat David II, dien hij « den oude » noemt, bergachtige landschappen maalde; doch in de vroegere Antwerpsche verzamelingen vonden wij op zijnen naam slechts « eene Mans- en eene Vrouwentronie, op doek, benevens eene Mand met Druiven en Vogelen en eene Rolbaan, naar Adriaan de Brouwer geschilderd in 1632. De tweede David Rijckaert werd in 1608, als meesterszoon, vrij schilder van Sint Lucas, en den 19ⁿ Juli van dit zelfde jaar huwde hij Katelijne de Meere, bij welke hij drie kinderen verwekte, waarvan Catharina de echtgenoot van den beroemden Gonzales Coques, en David Rijckaert III de vermaardste schilder van zijn geslacht zou worden. Vader David Rijckaert II moet in de kunst eenen zekeren rang hebben bekleed. Antoon van Dijck maalde zijn afbeeldsel, dat thans nog in het museum van Dresden prijkt. Hij is voorgesteld in eenen

¹ Pauwel Rijckaert werd in 1619 vrij schilder en hij noemde zich ook ingenieur der stad Antwerpen. Daar er echter geene zijner tafereelen gekend zijn, kunnen wij hem in ons werk niet opnemen.

² Waar wij de Bie aanhalen, doelen wij op *Het Gulden Cabinet van de edel vry schilderconst, inhoudende den lof van de vermaerste schilders, architecten, beldthouwers ende plaetsnyders van dese eeuw, door Cornelis de Bie, notaris tot Lier, Antwerpen, 1661-1662.*

prachtigen armstoel gezeten, het lijf gehuld in een met bont gevoederd overkleed, eene wijde muts met breeden pelsen boord op het hoofd en met eene ketting en medalie op de borst. Ofschoon onze meester ook handel in schilderijen dreef, zoo moet hij toch geene schitterende zaken hebben gemaakt. Hij kreeg niet één eigendom in zijn bezit; en, nadat hij op 3 October 1642 was begraven, werd er nog beslag op zijne geringe nalatenschap gelegd.

Marten Rijckaert, geboren op 8 December 1587, was insgelijks een leerling zijns vaders. Echter schijnt hij zijne studiën te hebben voltrokken bij den huisvriend zijner ouders, Tobias van Haecht. Daarna ging hij nog naar Italië, om zijn talent verder te ontwikkelen. Ten jare 1611 was hij in Antwerpen terug en werd hij op den Liggere onzer Gilde ingeschreven als : « Merten Rijckaert, scilder met éenen erm. » Zelfs moet het met zijne eenige hand niet goed gesteld zijn geweest. Zijn vader maakte hem bij testament 200 gulden vooruit « voor de gebrekkelijckheit die de voorschreven Merten aen zijne handen is hebbende, » en den 31ⁿ Mei 1613 schonk zijne moeder hem op haar sterfbed, om dezelfde reden, nog 300 gulden. Hoe jammer dat deze kunstenaar gebrekkelijk was. In het museum van Dresden hangt zijn afbeeldsel, meesterlijk door van Dijck gemaald. Daar zijne armelooze linke schouder onder eenen met pels gevoederden mantel verborgen is, zoo behoudt hij nog een schoon en recht mannelijk voorkomen, terwijl hij in den spaanschlederen zetel rust. Zijne verminkte hand belette ook niet, dat onze Marten het penseel talentvol behandelde. De Bie boekte, dat het werk van Marten Rijckaert « was over een comende met de handelingh van Joos de Momper, als te weten seer vermaert in Landtschap

en Ruïnen, gheberghten, watervallen, veer verschieten en plasante valeyen en sulckdanighe meer andere te lanck om te verhalen. » In sterfhuizen van oude Antwerpsche liefhebbers vonden wij inderdaad op naam van Marten Rijckaert « een Landschap daer water van het gebergt loopt, » benevens een Gezicht der stad Luik. Nog heden prijkt er van Marten Rijckaert in het museum van Florencië een Gezicht der Watervallen van Tivoli, en te Madrid een Rotsachtig Landschap, geteekend : *M. R.* 1616.

Trots zijne gebrekkelijkheid, bezat Marten Rijckaert ook eene levenslustige inborst. Hij was een der getrouwste deelnemers aan den jaarlijkschen feestdisch der Violieren, waar zoo smakelijk gegeten en zoo hartelijk geklonken werd. Onze Marten leefde als jongman, en verzamelde in zijn huurhuis der Meyerstraat menig puik tafereeltje. Den 23ⁿ Mei 1631 was hij ziek gevallen. Zijn vriend, de schilder Jacob Moermans, stond hem als getuige bij voor het opstellen van zijnen uitersten wil, waarin hij zijn vermogen aan zijnen broeder Pauwel en zijne zuster Maria maakte. Echter mochten zij van hunne broeders David en Tobias niets terugischen van wat hij dezen verschoten had. Nauwelijks had meester Marten op 28 October 1631 den laatsten adem uitgeblazen, of er ontstond over zijne nalatenschap een familietwist, die jaren duurde en eens allerhevigst werd. Beide begunstigten waren te zamen gaan wonen; maar, toen Maria bij haren broeder Tobias naar Dixmuide trok, wilde Pauwel hare kleederen noch goederen laten volgen. David Rijckaert, die zijn zusters voogd was, trok voor haar partij en wel derwijze, dat de twee broeders elkaar tot driemaal in volle straat beleedigend

op het lijf vielen en zoo bloedig in het aanzicht kwetsten, dat het Magistraat de vijandelijkheid moest doen staken. Wanneer het geding was afgelopen, ontving Maria Rijckaert hare goederen, en daartusschen zien wij « het Portret van wijlen Marten Rijckaert, geschilderd bij Anthonio van Dijck; een Landschapken wesende een vldinge van Onse-Lieve-Vrouwe naer Egypte » en drie andere Landschappen, waarvan twee onvoltooid, maar allen geschilderd door Marten Rijckaert, benevens een boek met teekeningen van zijne hand.

David Rijckaert III was insgelijks een leerling zijns vaders, dien hij echter spoedig in talent en werkzaamheid overtrof. Den 2ⁿ December 1612 geboren, kwam hij ten jare 1636 als vrijmeester in de Schilders-Kamer. Ondertusschen was de vroolijke Adriaan de Brouwer en de geestige David Teniers binnen Antwerpen opgetreden. Hoezeer ook beiden in opvatting en kleur verschilden, toch waren zij, als denkers en koloristen, van invloed op den derden David Rijckaert. Beurtelings schiep hij ook, als Brouwer, rookers en drinkers; of alchimisten, duivelarijen en dorpsfeesten, gelijk Teniers. Van zijne naamgenooten erfde hij krachtige kleuren en levendig licht; maar daarbij mengde hij den bisterton van Brouwer of de heldere tinten van Teniers. Rijckaerts penseeltoets was malsch en breed. Naar het voorbeeld van Rubens wist hij zijne hoofdpunten derwijze te kleuren en te verlichten, dat ze schoon en sprekend voorkomen. Hij teekende ongedwongen, en, waar hij het noodig oordeelde, zeer uitvoerig. Zijne figuren zijn vol natuurlijkheid, typig van voorkomen en levendig van uitdrukking. Zijne samenstellingen zijn schilderachtig, rijk en verscheiden. Zij bevatten dikwijls

eene gansche bladzijde uit het volksleven of de fantastische droomen van den verbeeldingrijken dichter. Ons museum bewaart een der schoone gewrochten van David Rijckaert III. Het is een Vlaamsch Dorpsfeest, waarin men den meester goed waardeeren kan. De tafereelen van den derden David Rijckaert zijn gelukkig nog niet zeldzaamgeworden. Verscheidene liefhebbers bezitten van zijne werken. Ook in de museums ontmoet men vele puike stukken, welke den naam David Rijckaert en een jaartal dragen. Brussel bewaart een fraai doek : de Scheikundige in zijn Werkhuis, geteekend : *D. Rijckaert*, 1648. Verder vindt men van onzen meester, onder andere, te Amsterdam : eenen Schoenmakerswinkel; te Rijsel : eenen Mosselkruier; te Florencië, tweemaal : de Verzoeking van Sint Antonius; te Madrid : een Huwelijksfeest en een Alchimist; te Munchen : een Drie-Koningsfeest; te Dresden : Drinkers in de Kroeg, en Rookers in een Boerenhuis; te Kopenhagen : eene Kroeg, een Feestdich en een Familieconcert; te Weenen : eene Tooverij met Monsters, eene Markt, eene Dorpsplundering, een Man die leest bij het lamplicht, de Aanbidding der Herders en een Muziekfeest van Heeren en Dames, geteekend : *D. Rijckaert*, 1650.

Onze schilder was op 31 Augustus 1647 in den echt getreden met Jacoba Pallemans en werd vader van acht kinderen. Zijn eerstgeborene, den 15ⁿ Februari 1649, in onze hoofdkerk, David gedoopt, werd schilder; want van hem prijken er in het museum van Dresden nog twee Stillevens, waarvan het eene geteekend is : *D. Rijckaert* 1699, *Om der minne van den smeer, Lekt de kat den kandeleer*. Ondanks

zijn talrijk kroost, won vader Rijckaert geld genoeg om bemiddeld te blijven. Zelfs kocht hij, op 2 Mei 1649, voor eigen gebruik, in de Arenbergstraat een huis, het Keizershoofd, waarin zijn meester Tobias van Haecht gestorven was. Meester Rijckaert had ook eenen voornamen begunstiger in onzen toenmaligen Landvoogd, Leopold-Willem, voor wiens galerij hij menig kostbaar gewrocht maalde. Den 18ⁿ September 1651 verkoos het Magistraat David Rijckaert III tot Deken der Sint Lucasgilde. Ter Schilders-Kamer, waar het nimmer aan spotters ontbrak, werd de nieuwe Deken, achterrugs, „den Os van Sint Lucas” geheeten, omdat hij nog al dikhoofdig en wat dwarsch van aard was. Te rekenen van Kersmis 1658, huurde onze meester het huis de Munt, tegen de zuidzijde der hoofdkerk en over de Papenstraat. Terwijl zijne vrouw op 6 November 1661 nog in het kraambed lag, was hij gevaarlijk ziek gevallen, en beiden verleden toen een wederzijdsch testament. Onze schilder bezweek den 11ⁿ November 1661. Zijne vrouw hertrouwde nog met Cornelis Huysmans, Prevoost der munten Zijner Majesteit. Zij stierf op het einde van December 1663.

Wie liefhebber van schilderijen heeft geene der betooverend schoone Kerkbinnenzichten van Peter Neefs ¹ bewonderd, en wie hunner stond niet verbaasd, zoo vele uitgelezene tafereeltjes aan te treffen van dien kunstenaar, over wiens leven men niets wist te ontdekken. Ons viel het geluk te beurt eenige bijzonderheden omtrent dezen uitstekenden meester op te mogen sporen. De vader van

¹ Deze kunstenaar teekent zoowel onder notariëele akten als op zijne paneeltjes beurtelings : *Nefs*, *Neffs*, *Neeffs* en *Neefs*. Natuurlijk hebben wij dezen laatsten naam, als de beste schrijfwijze voorstellende, behouden.

onzen schilder, Aart Neefs, was een mensch, die waarlijkvoor het ongeluk geboren scheen. Den 3ⁿ October 1574 huwde hij Margaretha Verspreeet, en met de gelden zijns vaders, die een Antwerpsche brouwer was, opende hij eenen handel in zijden lakens. Daar borst op 4 November 1576 de Spaansche Furie los, en onze koopman werd zoo deerlijk uitgeschud, dat hij meer dan arm was, vermits hij tot over de ooren in schulden stak. Zes jaren nadien moest zijne moeder nog borg spreken, om hem van de vervolgingen zijner schuldeischers te verlossen. De ongelukkige speelde gelijktijdig lakenhandelaar, kaffawerker en herbergier, en toch geraakte hij niet uit de ellende. Ondertusschen schonk zijne vrouw hem achtereenvolgens de zonen Hans, Willem, Peter en Kasper. De eerste ontving den 10ⁿ Maart 1576, in onze hoofdkerk, het doopsel. De tweede werd ook aldaar over de vont gehouden den 24ⁿ Juni 1577. Dat was zoo wat jaar op jaar een kind, en de derde zoon, onze Peter, wiens doopakt niet bestaat, moet dan in 1578 ter wereld zijn gekomen. Aart Neefs werd korts na 1582 wedu-wenaar. Om zijne vier zonen gemakkelijker groot te brengen, herhuwde hij, den 10ⁿ December 1589, met Margaretha van Stavoort, die zijn kroost nog met zes kinderen vermeerderde. De ongelukkige vader van dit groot huisgezin droeg in Mei 1610 zijne laatste penningen naar Mechelen bij den brouwer, die hem bier leverde voor zijne herberg. Op deze korte reis haalde hij eene ziekte op den hals, waarvan hij nog in dezelfde maand overleed, in zoo groote armoede, dat de oogden zijner kinderen den last zijner nalatenschap van der hand wezen, daar er meer schuld dan baat zou overblijven.

In het sterfjaar zijns vaders werd Peter Neefs vrij schilder nzer Sint Lucasgilde. Bij wien hij zijne kunststudiën deed, is

niet geboekt. Men noemt Hendrik van Steenwijck I als zijnen meester ; doch van dezen Hollandschen kunstenaar is er te Antwerpen geen ander spoor, dan dat hij ten jare 1577 lid werd onzer Schilder-Kamer ; maar hij schijnt te Frankfort in 1603 te zijn gestorven. Om hunnen zoon in den vreemde ter studie te doen waren de ouders van Peter Neefs te onvermogen. Ook bleven er in de Scheldestad meesters genoeg, welke den begaafden jongeling tot eenen bekwamen schilder konden opleiden. Hoe het zij, Peter Neefs trad te Antwerpen op met de schildering van kerkzichten, een vak, voor de Antwerpsche School, als het ware, nog onbehandeld. Echter was hij er de uitvinder niet van. De oudere Steenwijck ging hem daarin voor, en in ons museum kan men zich overtuigen, dat zelfs Rogier van der Weyden en Hans Memling reeds tweehonderd jaar vroeger onze ogivale tempels op het paneel tooverden. Peter Neefs echter maakte van deze soort van schildering een bepaald vak, dat hij niet ophield te behandelen, en hij werd daarin een onzer groote meesters. Hij bepaalde er zich niet bij, onze grootsche tempels meetkundig juist en in volmaakt doorzicht weer te geven ; tusschen de bosschen van hooge zuilen en onder hunne wijde welfselbogen, bracht hij in het luchtruim eene lichtspeling, die al het zichtbare met haar dichtertlijk leven beglansde. Nu eens doet hij de warme zonnestrallen door de bontgekleurde glasramen dringen, en vervult heel den tempel met zielsgenot en blijheid, met tonen en tinten, die versmelten en als verdwijnen, terwijl zij het oog verrukken ; dan weer laat hij de opdoomende duisternis de avondschemering overheerschen, en alles in eenen somberen wasem hullen ; of hij doet de stralen der spookachtige waslichten het nachtelijk donker peilen

en doorschijnen. Zoo heerlijk van licht en kleur, zoo fijn en behendig van penseeling, en zoo keurig van teekening waren de gewrochten van Neefs, dat onze uitstekendste meesters als wedijverden om zijne medewerkers te zijn. Rubens, de Breughels, de Teniersen, de Francken, de Rijckaerts bevolkten zijne schoone kerken met hunne puikste figuurtjes. Er bestaan nog vele meesterstukjes van onzen schilder. Het Brusselsch museum bezit van hem twee binnenzichten der Onze-Lieve-Vrouwenkerk van Antwerpen, het eene bij helderen dag, het andere bij avondschemering. In den *Louvre* van Parijs hangen van hem acht Kerken en een onderaardsch gevang bij nacht, getiteld Verlossing van Sint Petrus uit den Kerker, van welk onderwerp het museum van Gent eene herhaling bezit. Het museum van Madrid toont van onzen meester insgelijks acht kerken, terwijl er nog andere prijken in de museums van Amsterdam, den Haag, Rotterdam, Dresden, Munchen, Weenen, Londen, Turijn, Florentië, enz. Alleen de stad Antwerpen heeft in haar museum niet één gewrocht van haren talentvollen zoon. Gelukkiglijk bestaan er nog verscheidene zijner puikstukjes bij onze liefhebbers. Wij twijfelen niet of ons kunstminnend volk zal er eerlang een van in zijn museum mogen bewonderen.

Den 30ⁿ April 1612 trad Peter Neefs, binnen onze hoofdkerk, in den echt met Maria Louterbeens. Zijn oudste broeder, Hans Neefs, diende hem tot getuige. Op 11 October 1614 werd hunne eersteling, Magdalena, in het zuidkwartier der Onze-Lieve-Vrouwenkerk over de doopvont gehouden door Peters tweeden broeder, Willem Neefs. Toen hun tweede kind, Lodewijk, den 22ⁿ Januari 1617, door Joost Verspreet en Louisa Louterbeens werd ten doop gebracht, bewoonde

onze schilder het huis de IJzeren Pan, nummer 13, der Jezuïetenplein, dat zijne schoonouders, Aart Louterbeens en Cypriana de Ridder, hadden nagelaten. Echter werd die eigendom reeds op 27 Mei 1617 en 21 Juli 1618 belast, en den 13ⁿ December 1619 geheel verkocht door de familie Louterbeens. Onze meester betrok toen een ander huis, toehorende aan de familie zijner vrouw, in de Hobokenstraat, thans nummer 16. Daar schonk zijne gade hem eenen tweeden zoön, die op 23 Mei 1620 Peter werd gedoopt, en den 20ⁿ Februari 1623 baarde zij nog eenen tweeling, Cypriaan en Anna, waarvan het eerste wicht des vaders oom, Jan Verspreeet tot peter en Paschasia Breughel, dochter van den Fluweelen Breughel, tot meter had.

Ondanks zijn degelijk talent, moet onze schilder slechte zaken hebben gemaakt; want wij zien hem zeer nederig en als van de wereld afgezonderd voortleven. In den winter van 1620 was zijne echtgenootte genoodzaakt, voor 6 gulden, eenen kostbaren ring in den lombaard te verpanden. Toen dit haren man ter oore kwam, griefde het hem innig. Het was een gouden ring, bezet met acht robijnen en twee smaragden, welke voortkwam van den oud-grootvader zijner vrouw, over de honderd jaren in haar geslacht geweest was en meer dan 100 gulden waard was. Wanneer men dit duurbaar familie-stuk in den berg wilde lossen, was het spoorloos verdwenen. Hoe onze kunstenaar er bij ons Magistraat ook over klaagde, toch werd het niet teruggevonden.

Als meester schijnt Peter Neefs niet veel aantrek te hebben gehad. Volgens de Liggeren der Sint Lucasgilde, ontving hij slechts éenen leerling, Laureis de Cater, die dan nog onbekwaam bleef om vrijschilder te worden. Zijne beide

gemelde zonen, Lodewijk en Peter, vormde onze Neefs echter tot uitmuntende kerkzichtschilders. Van den eerste, die kloosterling werd, hangt er in het museum van Dresden een prachtig binnenzicht der Onze-Lieve-Vrouwenkerk van Antwerpen. Op eenen pilaar rechts is het gewrocht geteekend : FRATER LUDOVICUS NEIFFS, AN. 1648; op eenen pilaar links : D. J. FRANCK. INV. ET F. ¹ De jonge Peter Neefs arbeidde zoo prachtig in den trant zijns vaders, dat deze het noodig oordeelde ter onderscheiding zijne gewrochten te teekenen : DEN AUDEN NEEFS. Een notariëel bescheid van 23 December 1660 vermeldt « vier stucken schilderijen Kercken, geschilderd bij den jongen Peter Neefs ende gestoffeert bij Jan van Eyck. » In het Belvedere van Weenen vinden wij van onzen jongen Peter Neefs twee Binnenzichten der Antwerpsche Hoofdkerk, waarvan een gestoffeerd is door Bonaventura Peeters. Het museum van Turijn bezit van hem eene Gothieke Kerk, welke het jaarmerk 1655 draagt, en in de Weener galerij Lichtenstein prijkt eene andere Gothieke Kerk, geteekend : *P. Neefs* 1675.

Hoe vruchtbaar en uitstekend de Neefsen ook waren, toch vermochten zij geen fortuin te maken. Van 1641 tot 1646 lichtte de oude Peter Neefs rent bij rent op het door hem bewoonde huis der Hobokenstraat, en op 27 Augustus 1655 stemde zijne schoonzuster, de begijn Louisa Louterbeens, er in toe, dat hij hun aandeel in dien eigendom ter Vrijdagmarkt zou verkoopen. Weinige dagen nadat die verkoop gesloten was, stierf de vrouw van onzen ouden schilder, als kon zij die ramp niet overleven. Den 26ⁿ Februari van het volgende jaar komt de acht en zestig-jarige Peter Neefs de laatste maal voor

¹ Dit laatste is het handmerk van den jongen Frans Francken III.

onze Schepenen, vergezeld van zijne dochter Magdalena, begijn, zijnen zoon « Peter Neefs, den jonge, constschilder, » en zijn jongste kind Anna, die nog ongehuwd is. Hij treedt op als erfgenaam zijns schoonbroeders, Antoon Louterbeens, pastoor van Turnhout, ¹ wiens laatste aandeel in het huis der Hobokenstraat hij verkoopt voor 300 gulden. Niet lang nadat ook deze som was opgeleefd, moet vader Neefs de oogen voor eeuwig hebben gesloten; want Cornelis de Bie rekent hem tusschen de dooden in dit gedeelte van zijn werk, dat in 1661 van de pers kwam.

Wij zegden hooger (blz. 343), dat Frans Francken I vier zonen had, die hij de schilderkunst liet beoefenen. Slechts van twee hunner zijn er werken tot ons gekomen; en daarom kunnen wij ons enkel met deze bezighouden. De oudste, Jeroom Francken II, werd den 12ⁿ September 1578 in onze hoofdkerk ten doop gedragen. Hij begon zijne studiën in het werkhuis zijns vaders; doch ten jare 1605 ging hij bij zijnen kinderloozen oom Ambrosius Francken inwonen, om daar zijn talent tot rijpheid te laten gedijen, en twee jaren later werd hij vrijmeester van Sint Lucas. De jonge Jeroom moet ook een verdienstelijk meester zijn geweest, te oordeelen naar zijn eenigste gekend en beschadigd tafereel, dat op den zolder van ons museum bewaard wordt. Het is een ruim paneel, waarop het heldenfeit van Horatius Cocles aan de Tiberbrug met bijna levensgrootte en flinkgevormde figuren, krijgshaftig van gebaar en uitdrukking, in tamelijk goede en krachtige kleuren is afgebeeld. Het gewrocht werd voor onze

¹ In het Amsterdamsche museum ziet men, in eene Kerk van Peter Neefs I, eenen grafsteen met dit opschrift: *Seppeltvre van Heer Anthonius Lavterbeins pastoir van de vrijheyt van Turrenavt. Anno 1625.*

Schermergilde gemaald en is geteekend : *Jeronimvs Francken inv. et fecit Anno 1620 den 14 Augustii*. Onze Jeroom behandelde ook wel onderwerpen van gansch anderen aard. In het sterfhuis zijns vaders bevond zich van hem eene Tooverij; op 5 November 1616 getuigt hij de Zeven Werken van Barmhartigheid ¹ te hebben geschilderd, en op 17 Januari 1623 vonden wij in het sterfhuis van den wijntavernier Jacob Snel « een groot stuck schilderije, viercant, van Joos de Momper, met figuren van Jeronimus Francken den Jonge : een Boerinnentroeteleirken. » Slechts in 1622 ontving Jeroom Francken II eenen leerling, en hij overleed reeds op 17 Maart 1623.

Zijn jongere broeder, Frans Francken II, die op 6 Mei 1581 werd geboren, overtrof door zijn talent al zijne naamgenooten. Hij deed zijne studiën onder het ouderlijke dak, en moet reeds van zijn zeventiende jaar met bijval hebben geschilderd. Om zijne gewrochten van die zijns zoons te doen onderscheiden, teekende zijn vader dan al *den ouden Frans Francken, inventor et fecit a.º 1597*, zooals het geschreven staat op eene Kruisdraging Christi van het museum van Berlijn. Echter werd de jonge Frans Francken maar ten jare 1605 vrijmeester onzer Sint Lucasgilde, en zijne oudste nog gekende werken zijn : De Overspelige Vrouw, geteekend : *ff. d. j. fe.* 1606, te Dresden, en de Kruisiging Christi, geteekend : *Den Jon. F. F. in.* 1606, te Weenen. Alhoewel Frans Francken II ook met en naast Rubens leefde, onderging hij dezès invloed niet. In zijne grootere en godsdienstige werken volgde hij de oudere school zijns vaders,

¹ Dit gewrocht werd den 19ⁿ Augustus 1749 te Antwerpen nog op naam van Hieronymus Francken geveild voor 95 gulden.

en in zijne kleine fantastische gewrochten bleef hij als het ware een eigenaardig miniatuurschilder. Hij deed zijne verbeelding geen geweld aan, maar koos soms geestige en altijd schilderachtige onderwerpen uit het werkelijk leven. Immer hield hij er aan in zijne tafereeltjes vele flink getoetste figuurtjes te laten optreden, en pracht en rijkdom ten toon te spreiden. Zoo maalde hij Cræsus, die Solon zijne Schatten toont (museums van Brussel, Berlijn en Weenen); een Bal aan het Hof van Albert en Isabella¹ (Haag); Bezoek van eenen Prins, met groot Gevolg, in de Schatkamer eener Kerk (Parijs); Midas aan zijn Hof (Brunswijk); de Aanbidding der Drie Koningen (Amsterdam); Apollo met de Musen, en de Vijf Zinnen, (Kopenhagen); een Ruitergevecht (Munchen); Heksensabbat met Kerkbrand, een Feestdich en de Doortocht der Roode Zee (Weenen). In die verscheidene, rijkgestoffeerde kamerpaneeltjes doet Frans Francken II zich opmerken als een onzer uitgelezene meesters. Zijne teekening is daarin keurig en uitvoerig, zijne penseeling zorgvuldig en vast, terwijl zijne kleuren bont en schitterend, ja, dikwijls warm van toon zijn. In zijne grootere godsdienstige tafereelen mist onze Francken doorgaans de beste zijner hoedanigheden. Ons museum bewaart van hem eene altaartafel, de Veroordeeling en Marteling der Vier Gekroonden (158-162) geteekend : DEN JON. FF. F, (Den Jongen Frans Francken, fecit,) welke in verdienste niet kan opwegen tegen bovengemelde kleinere gewrochten. De Werken van Barmhartigheid (157), in

¹ Dit meesterstuk is geteekend *Den J. FFranck*; toen het in 1744 voor 230 gulden geveild werd, ging het ten onrechte door voor een gewrocht van Jan Francken.

ons museum op zijnen naam gesteld, moeten niet hem, maar wel zijnen vader worden toegeschreven, daar zij, naast het jaarmerk 1608, geteekend zijn : *Den O. FF.* Zoolang zijn vader leefde, ja, zelfs tot dat zijn eigen zoon de penseelen aanvatte, noemde Frans Francken II zich den jongen Frans Francken, » zoodat hem geene werken mogen worden toegekend, die vóór 1630 geteekend zijn : « den ouden Frans Francken. » Onze jonge Francken behandelde echter ook wel het onderwerp de Werken van Barmhartigheid. Met dien titel hangt er in het museum van Munchen van hem een echt tafereeltje met de onderteekening : *D o ffranck. in. et f. a.º* 1630. Binnen onze eigene stad vindt men van de Werken van Barmhartigheid in de Sint Pauluskerk eene groote, en in de Kapucinerskerk eene kleine voorstelling, die insgelijks aan Frans Francken II worden toegeschreven. Ook onze Sint Jacobskerk bewaart een zijner gewrochten, en wel een meesterstukje : Christus aan het Kruis, met een verschiet, Gezicht van Jerusalem, door den Fluweelen Breughel. Het bestier onzer Godshuizen heeft van hem eene Bruiloft van Cana in Galilæa.

Ons museum mag thans insgelijks roemen op een puikgewrocht, ja, op een meesterstuk van Frans Francken II. Het is eene allerfijnst afgewerkte, prachtig en warm gekleurde Kunstkamer, waarin zich drie fraaie figuren bevinden. Op eene tafel met een kostelijk overkleed prijk, in eene vaas, een schitterende bloemruiker ; voor eenen schilderezel met ontworpen tafereel zitten twee bontgevederde papegaaien op hunnen stek, terwijl aan de wanden der rijk gestoffeerde kamer gekende schilderijen hangen van Franckens voorname kunstmakers. Dit gewrocht werd op 27 Augustus

1878 voor 4200 francs gekocht en aan ons museum geschonken door de kunstlievende vereeniging *Artibus Patriæ*. De kleine werken van onzen meester hadden immer eene hooge waarde. Ten jare 1621 werd er van den jongen Frans Francken reeds « eene schilderij van de Coninginne van Saba » geschat op 100 gulden.

Onze jonge meester was ook spoedig een bemiddeld man geworden. Reeds op 29 November 1607, kocht hij het huis Emmaüs ¹ in de Sint Andriesstraat. Daar richtte hij zijne werkplaats en ook zijn huishouden in, zoodra hij op 8 November 1607, binnen onze Sint Andrieskerk, gehuwd was met Elisabeth Placquet. Hun eersteling, Frans, die zich onder den naam van den Rubenschen Francken zou befaamd maken, kwam ter wereld in hetzelfde jaar dat zijne ouders, met bijzonder vergunde toelating van den Bisschop, in den huwelijksband waren geklonken. Onze meester Frans werd nog vader van drie andere jongens en vijf meisjes. Zijn tweede kind, eene dochter, werd reeds op 6 November 1609 over de vont gehouden. Het derde, Jeroom, gedoopt den 2ⁿ Augustus 1611, zou insgelijks het penseel behandelen; doch zijn andere zoon, Jan-Baptist, stierf als kind; Ambrosius zou kloosterling bij de Peter-Potsheeren worden, terwijl zijne dochter Elisabeth den schilder Artus Deurweerders, en Anna den schilder Philips Zweerts zouden huwen.

Ons Magistraat verkoor, op 22 September 1614, Frans Francken II tot Deken der Schilders-Kamer; doch bij al dat kreeg hij maar éenen leerling, Daniël Hagens, die, op dertienjarigen ouderdom, van Lichtmis (2 Februari) 1617 tot 1619

¹ Dit huis werd op 21 Mei 1756 ingelijfd bij het gekend Hotel van Hoogstraten of Salin-Salin, tegenover de zuidzijde der Sint Andrieskerk.

bij den meester in de leer en in den kost ging, voor 150 gulden in het jaar.

Den 12ⁿ Augustus 1616 kocht meester Francken een huis met koetspoort, Sint Marcus, nummer 44 der Boksteeg, tegenover de IJzeren Waag. Vijf dagen later verkocht hij zijn huis Emmaüs aan zijnen schoonbroeder, den schilder Elias de Hooge. Frans Francken II overleed op 6 Mei 1642 in zijn gemeld huis Sint Marcus, en zijne weduwe volgde hem in de eeuwigheid op 12 Mei 1655.

Ook Frans Francken III werkte aanvankelijk in den trant zijns vaders; doch Rubens' invloed was op hem zoo groot, dat hij dezès glans en kleurenpraal, zijne weelderige schoonheid en het krachtdadige leven in zijne figuren deed uitschijnen, waarom hij de Rubensche Francken werd geheeten. Wij zullen verder zien hoe vlijtig en talentvol deze meester arbeidde, en toch bleven er bijna geene werken op zijnen naam bewaard. Buiten de figuurtjes, met welke hij nu eens in den trant zijns vaders en dan weer op zijn Rubensch de gemelde tafereelen zijner kunstmakers stofteerde, kunnen wij in geen der openbare museums een geteekend gewrocht van den Rubenschen Francken aanduiden. De heer Theodoor van Lerijs bezit echter een tafereeltje op koper, de Toereiking van Joannes' Hoofd aan de Danseres, dat voor een gewrocht van den derden Frans Francken wordt gehouden. Het is eene rijke samenstelling in fijschildering, gelijk Frans Francken II er vervaardigde, doch met eenige figuurtjes als naar Rubens. Nog bewaart in onze stad de heer Reynen de Verschijning van Soriano, en mejuffer Verschuylen eene Geeseling Christi, welke op naam van den Rubenschen Francken werden ten toon gesteld.

Wij houden het er voor, dat de Rubensche Francken zijne werken zelden onderteekende, en dat er daarom vele voor hem verloren gingen. Nadat zijn vader hem tot kunstenaar had opgeleid, bleef hij ook nog lange jaren dezes medewerker. Wij zagen Frans Francken III in 1607 geboren worden, en eerst tegen het einde van 1639 liet hij zich als vrijmeester inschrijven, om voor eigene rekening te kunnen arbeiden. Dit scheiden van den vader gebeurde ten gevolge eener gedwarsboomde liefde. Tegen den wil zijner ouders huwde onze Rubensche Francken, op 5 December 1639, in Sint Joriskerk, eene ziekelijke, minderjarige weeze, met name Sara Cock, dochter van den verkooptman Jeremias Cock en wijlen Magdalena Willemsens. Ook de bloedverwanten der bruid waren hevig tegen het huwelijk, dat gesloten werd ten overstaan van den koster der kerk en eenen van de straat gehaalden persoon, als getuigen. De jonge, ziekelijke bruid stond eene moederlijke erfenis van 3750 gulden te wachten. Daarom keerden hare voogden zich tot het Hof van Brabant, om het gesloten huwelijk te doen verbreken, of althans den bruidegom, krachtens de bestaande wetsplakkaten, te doen straffen, daar hij getrouwd was tegen hunnen wil en dien des vaders van hun pleegkind. De onverwachte slag dier vervolging trof de teergevoelige gade van onzen schilder zoo hevig, dat zij den 27ⁿ derzelfde maand haars huwelijks reeds meende te sterven. De notaris werd ontboden en de nieuwe echtelingen maakten, in een wederzijdsch testament, alles aan elkander, „ midts der liefde ende affectie die zij elkander zijn toedragende, „ en het arme, jonge vrouwken verklaarde bij hare moeder in Sint Joriskerk te willen begraven worden. Echter moest de grafmaker den familiezerk

zoo spoedig niet oplichten. De stervende herleefde nog wat. Zij herstelde langzaam en kreeg de overtuiging, dat zij aan den huwelijksstaat haar levensbehoud verschuldigd zou wezen. Haar vader kwam tot inkeer, en wilde haar huwelijk niet langer verbreken. Daar zijn schoonzoon eene genadevraag aan het Hof van Brabant had ingediend, zoo besloot vader Cock zelf dit smeekschrift te ondersteunen. Op 10 Juli 1640 verscheen het jonge paar met de beide vaders voor notaris. Nadat de jonge Francken getekend had, dat hij van de erfenis zijner vrouw slechts het vruchtgebruik, en zijne kinderen den eigendom zouden genieten, verklaarde vader Jeremias Cock : « ten versuecke ende instantie van Signor Franchoys Francken ende Jouffrouwe Sara Cock, sijns attestants schoonsone ende dochtere, dat de voorschreve Francken in de conste van schilderen seer wel geexerceert ende hervae- ren is, ende genoechaem capabel om sijnen cost treffelijc voor huysvrouwe ende kinderen (als hem Godt die op deser aerde verleenen sal) te connen winnen ; dat de voorschreve Francken in neersticheyt sijnen tijdt wel is employerende ende dat hij seer vele ende diversche stucken schilderijen gemaect heeft voor diversche personen, alsoock mede voor hem attestant. » Verder verklaarde hij nog, dat zijn schoonzoon met zijne gade zeer vredelijk en vriendelijk overeenkwam, dat Frans Francken zich in zijnen handel en wandel deftig en eerlijk gedroeg en hij, vader, derhalve verlangde, ja, ootmoedelijk aan het Hof van Brabant verzocht, de genadevraag van zijnen schoonzoon in te willigen. Daardoor mocht de Rubensche Francken met zijne geliefde Sara ongestoord voortleven. Doch hun huwelijk werd met geen enkel kind gezegend. Uit die verklaring van zijnen schoonvader blijkt

wel, dat de Rubensche Francken met talent en vlijt arbeidde. Ook behoorde hij tot den begoeden burgerstand, en op 18 September 1655 werd hij door Antwerpens Regeering aange-
steld als Deken der Schilders-Kamer.

Na de dood zijns vaders erfde Frans Francken III zijn ouderlijk huis Sint Marcus, waarin hij zich vestigde. Op 24 November 1656 verkocht hij dien eigendom en dan betrok hij een huurhuis der Kammerstraat. In de kracht zijns levens had onze Francken, bij zijn vak van schilderen, het ambt van sergeant der Schermersgilde vervuld. Nu hij oud werd, opende hij eenen katoen- en lijnwaadwinkel en noemde zich koopman en kunstschilder. Den 21ⁿ Augustus 1667 lag hij op zijn sterfbed, terwijl de notaris zijnen uitersten wil aantekende. Eerst twaalf dagen later gaf hij den geest, en op 4 September werd hij, volgens zijn verlangen, in Sint Joriskerk begraven. Zijne weduwe had den huwelijksstaat zoo heilzaam gevonden, dat zij hem nog eens hervatte met eenen Godevaart Schaep, en eerst op 20 November 1679 maakte zij zich vaardig om de eeuwige reis te ondernemen.

Hier moeten wij ook plaats verleen en aan een ander lid der familie Francken, waarvan de werken zijn geroemd, doch het leven onbekend bleef. Het is de Hans of Jan Francken, van welken wij reeds op bladzijden 339 en 355 gewaagden. Zooals wij daar zegden, behoorde hij rechtstreeks tot het schildersgeslacht der Francken, daar hij zoon was van Cornelis en Zwaanken van Eede. Hij kwam in 1581 ¹ ter wereld. Daar hij zijnen vader jong verloor, zoo ging hij inwonen bij zijnen kinderloozen oom Ambrosius Francken,

¹ Hij verklaart op 25 April 1613 twee en dertig jaren oud te zijn.

die hem ook tot schilder vormde. ¹ Op 12 April 1607 komt Ambrosius Francken voor ons Magistraat verklaren, dat zijn neef Hans Francken, in wiens naam hij optreedt, te Parijs woont. Echter vinden wij den jongen kunstenaar reeds op 27 Augustus van het volgende jaar terug binnen de Scheldestad, waar hij zich dan voor goed gevestigd heeft. In 1611 werd hij als vrijmeester der Antwerpsche Sint Lucas-gilde aanvaard, en korts nadien leverde hij eenen puiken Triomf van Bacchus en eene Konstkamer, zooals zijn neef Frans Francken II er was begonnen te malen. Nu echter Rubens met zijne weelderige grootheid en zijnen kleurenschitter was opgetreden, verliet Jan Francken de zoogezegde fijschildering en den kunsttrant zijner familie, om den grooten Meester na te streven. Zulks ontwaart men reeds in zijne Onthoofding van Joannes den Dooper, uit het museum van Brussel (198). Nog duidelijker komt dit voor in zijne zeven verschillende Apostelhoofden van het museum van Dresden en in zijne tafereelen uit het Brugsche museum. Christus tuschen de Doctoren, en de Nederdaling van den Heiligen Geest. In ditzelfde lokaal bewaart men van

¹ De overlevering zegde, dat een neef van Ambrosius Francken, in het begin der XVIIe eeuw, eene altaartafel met het Leven van Sint Gummarus bemaalde, voor de kapel der Houtbrekersgilde in onze hoofdkerk. Wij ontdekten de overeenkomst onzer Houtbrekers met den kunstenaar, welke den 10^{en} October 1606 op zich nam de bedoelde « tafel mette deuren » te schilderen voor 300 gulden. Echter werd hij • Meester Hans Frans » geheeten en hij teekende : « Johannes Frans. » In 1603 werd hij vrijschilder onzer gilde. Hij was zoon van Gilles Frans, eenen Antwerpschen kruidenier. Daar nochtans dit zijn eenig gekend werk verloren ging, zoo kunnen wij hem in onze Geschiedenis niet laten optreden.

Een Jan Franck, zoon van den goudsmid Jan en van Suzanna le Gouche, geboren in 1626, trad in 1644, als helper van Abraham Matthijs, bij onze Schilders-Kamer; doch het blijkt niet, dat hij ooit éen werk voer eigene rekening voortbracht. Geene andere schilders Hans of Jan Francken of Franck, dan de hier vermelde, hebben deel gemaakt van de Antwerpsche Sint Lucasgilde.

hem ook drie kopijen naar Rubens, voorstellende : de Bezoeking van Maria, de Hemelvaart van Maria en de Aanbidding der Herders.

Toen Jan Francken op 22 Januari 1612 binnen onze hoofdkerk met Elisabeth van Bussegem in den echt trad, stond zijn oom Ambrosius Francken hem bij als getuige. Wanneer deze, zijn weldoener, overleed, erfde onze schilder aanzienlijke sommen, met welke hij, op 24 Maart 1620, in de Venusstraat, een huis het Papegaaiken kocht. Langs de zijde zijner vrouw erfde hij het huis den Luipaard, nummer 27 der Hochstettersstraat, in welk eigendom hij een wijnhuis opende. Hij stierf aldaar op 24 December 1624. Zijne gade bleef zitten met vier kinderen ; doch in October 1625 viel de haastige ziekte onder haar dak en rukte drie harer kleinen in het graf, zoodat er haar slechts een vijfjarig zoontje, Cornelis, ten troost bleef.

Lucas Floquet is thans niet meer tusschen onze schilders gerekend, en toch dient hij hier vermeld, daar er van hem nog een aanzienlijk werk bestaat en hij de leermeester en de stamvader is van verscheidene Antwerpsche schilders. « Meester Lucas Floquet fijnschilder » verklaarde dat hij in 1578 werd geboren. Op zijn twintigste jaar werd hij lid onzer Kunstenaarsgilde ; doch korts nadien vestigde hij zich met zijne ouders te Gent. Aldaar maalde hij, ten jare 1611, een tafereel voor den hoogen altaar der abdij van Sint Winox-Bergen. Ten jare 1615 vinden wij hem terug binnen Antwerpen, waar hij dan zijnen behuuden neef, David Leeuwaerts, als leerling ontving. Hij was toen als huurling gevestigd in het huis de Gulden Fontein, op den oosthoek der Reynder- en Leeuwenstraat. Daar schilderde hij, in den trant van Otto van Veen,

eene altaartafel, welke thans nog in de kerk van Calcken prijkt. De luik links verbeeldt : de Veroordeeling van Sint Dionysius; het middenpaneel : de Onthoofding van Sint Dionysius; de luik rechts : Sint Dionysius wandelende met zijn Hoofd in de Handen. Van onder is het middenpaneel geteekend : LVCAS FLOQVET FACIEBAT 1616. Op 12 September 1618 gaf Lucas Floquet volmacht aan den schilder Philips Schoof, om te Gent zijn huis, in de Donkerstege, te verkoopen, en met de daarvan voortkomende gelden kocht hij, op 21 Mei 1620, een huis « het Wit Oorkussen, » in de Hoogstraat onzer stad. Toen hij, den 31 October 1623, met zijne vrouw, Joanna Leeuwaerts, een testament verleed, lag hij ziek te bed in zijn huis der Lombaardevest. Hij stierf ten jare 1635, en zijne weduwe overleefde hem tot 26 September 1638. In haar sterfhuis bevond zich nog een tafereel, de Nood Gods, door wijlen haren man geschilderd. Lucas Floquet liet als zonen na de schilders Lucas, Pauwel en Simon Floquet, en als schoonzonen Peter Tassaert en Frans IJkens, die op hunne beurt de stamvaders werden van verscheidene kunstenaars.

Een schilder, dien wij reeds dikwijls hebben ontmoet en en die dan ook eene belangrijke rol in onze kunstwereld vervulde, is Adriaan van Stalbemt. Cornelis de Bie, wie met dien meester vriendschappelijk verkeer had, boekte dat hij den 12 Juni 1580 te Antwerpen werd geboren. Zijn doopakt werd in geen der boeken onzer katholieke kerken aangeteekend, daar zijne ouders den hervormden godsdienst waren toegedaan. Na den val van Antwerpen trok van Stalbemt met zijne bloedverwanten en vele andere zijner stadgenooten naar Noord-Nederland, waar hij zich te Middelburg vestigde. Aldaar deed

hij gewis zijne kunststudiën; want, toen hij in 1610 binnen Antwerpen wederkeerde, werd hij ineens vrijmeester van Sint Lucasgilde. Onze dertigjarige kunstenaar onderscheidde zich aanstonds als een uitstekend landschapschilder, die ook niet omstond voor het malen van figuurtjes en dierkens. Wij leerden hem reeds kennen als medewerker onzer voornaamste uitvoerige schilders; maar, zooals wij het deden opmerken, kon Adriaan van Stalbemt zijne gewrochten heel goed alleen voltooien. Ons museum bezit van hem een recht bevallig *Landschap*. Het verbeeldt een dichtbewassen bosch, van voor tot achter doorkronkeld van eene breede beek, waarover eene houten brug en ontwortelde stronken zijn geworpen. Onder de takken der hoogstammige boomen ziet men, over het glinsterende water, in een schilderachtig verschiet, boerenhutten en de strooien daken van een dorp. Bij den boord der beek, op den grond van het bosch en onder de kruinen der schaduwrijke boomen, ontwaart men flink getoetste dierkens, welke door hunne handeling geestige fabels herinneren. Het gewrocht draagt de onderteekening: *A v Stalbemt f 1620*; doch men zou wanen, dat het veel vroeger is gemaald, toen onze landschapschilders nog meer van hunne verbeelding dan van hun oog gebruik maakten, om een natuurgezicht op het paneel te tooveren. Het is ook zoo zorgvuldig en vast gepenseeld, zoo verscheiden gekleurd, zoo zonderling en dichtertlijk verlicht, dat men het zou houden voor het puikgewrocht eens meesters, die nooit een natuurvol prachtdoek van Rubens mocht aanschouwen. Van Stalbemt behoorde veeleer tot de School van den Fluweelen Breughel, wiens talentvolle medewerker hij dan ook was. De gewrochten, die hij gezamentlijk met andere meesters vervaardigde,

zullen wij hier niet opgeven. Wij melden zijn Vonnis van Midas en zijn Godenmaal, geteekend *A. v. Stalbemt, f. a° 1622*, uit het museum van Dresden; zijne Aanbidding der Herders, te Berlijn; een Landschap met Bosch bij de Rivier, te Florentië, en het Gezicht van Antwerpen te Kopenhagen. Er moeten nog vele andere werken van onzen van Stalbemt bestaan; want hij was een vlijtig schilder. Ten jare 1632 maalde hij voor den kunsthandelaar Peter Goetkint II « de schilderijen tot twee groote cabinetten, geweest sijnde twintich copere plaetkens ende vier paneelkens, wesende Pastorellen uyt Ovidius. » De platen en paneelen waren hem geleverd, en enkel voor het schilderen ontving hij 550 gulden. In dit zelfde jaar maalde hij nog twee zulke cabinetten voor 516 gulden, en op 15 Januari 1633 ontving hij alweer 300 gulden voor het voltooien van een ander cabinet. Van Stalbemt verklaarde ook zelf, dat hij ten jare 1633 gedurende tien maanden te Londen werkzaam was. Volgens zijnen vriend Cornelis de Bie werd hij door Karel I derwaarts geroepen, om er wonderwerken in de kunst te verrichten. Den 26ⁿ October 1641 getuigt onze schilder voor notaris, dat hij, evenals zijn kunstmakker Jan Boots, reeds zeven jaren tafereelen maalde voor den kunstkoopman Chrysostomus van Immerseel. Adriaan van Stalbemt was ook geacht in de Antwerpsche kunstwereld. Antoon van Dijk maalde zijn atbeeldsel, dat door Pauwel du Pont werd in koper gesneden. Den 18ⁿ September 1617 koos ons Magistraat van Stalbemt tot Deken der Schilders-Kamer, en onder zijn beheer geschieden er in de Sint Lucasgilde gewichtige zaken. Nauwelijks had hij, op 18 September 1618, als Opper-Deken, de bewindteugels in handen genomen, of hij stelde

ernstige pogingen in het werk, om sinds lang verlorene voorrechten der rederijderskamer weer te krijgen. In een uitvoerig verhoog, der stedelijke Regeering den 22ⁿ van dezelfde maand toegezonden, bewees het bestuur der kunstenaars, dat de Violieren de oudste rederijders zijn, en dat zij het waren, welke, in 1561, het beroemd Landjuweel openden, tot bewondering der vreemdelingen en ter eere der stad Antwerpen. « Nu jegenwoordelijck, soo in den lande van Brabant, Vlaenderen, als andere, mits den stilstand van wapenen, diversche Cameren van Rhetorijcken sijn opengegaen ende dat hun van andere Cameren buyten slants dagelijcks worden toegesonden caerten ende vragen, omme den prijs daertoe staende te gewinnen, » zoo zouden de Dekens van Sint Lucas hunne Kamer de Violier ook weer op vasten voet willen ingericht zien. Om daartoe te geraken, hadden zij van het Magistraat noodig de benoeming van eenen Prins der rederijders, en het oude voorrecht van vijf en zeventig personen te mogen bevrijden van den dienst der burgerwacht. Het eerste verzoek werd zonder bezwaar ingewilligd, door het aanstellen van Jan Coomans, rijk liefhebber van schilderijen, tot Prins der Violieren. In het toestaan van het tweede maakten onze Wethouders grooter bezwaar. Na veel haspelen, werd er op 14 Januari 1619 toch vergund, dat de Sint Lucasgilde voor hare Rhetorica-Kamer weer « allen de gratiën, privilegiën ende indemniteyten » zou genieten, die haar voorheen verleend waren, behoudens dat zij, in plaats van de vijf en zeventig bevrijdingen, welke zij verzocht, er slechts vijftig zou ontvangen. Met de aanzienlijke sommen, welke de verkoop dier vrijstellingen van den krijgsdienst opbrachten, was het Sint Lucasbestuur in staat grootere uitgaven te doen. Het eerste

werk was nu, uit te zien naar een beter en ruimer lokaal dan dat van den Bonten Mantel, hetwelk onze schilders in 1530 hadden verlaten, en waar de nood hen ten jare 1586 terug indreef. ¹ Insgelijks op de Grootte Markt stond het huis der Gilde van den Ouden Voetboog, ² dat niet alleen in de stad, maar gansch het land door beroemd was, als het hoogste en een der prachtigste huizen van heel Antwerpen. In dit trotsch gebouw, de Pand van Spanje geheeten, besloten onze kunstenaars hunne vermaarde Schilders-Kamer te vestigen. Den 16ⁿ April 1619 ontvingen, om die reden, de Dekens van den Ouden Voetboog het bestuur der Schildersvereeniging. Jan Coomans, Prins, Adriaan van Stalbemt, Opper-Deken, Cornelis de Vos, Deken, en Sebastiaan Vrancx, Ouderman van Sint Lucas, huurden in gemeld huis, tegen 120 Carolusgulden het jaar, de kamer der tweede verdieping, welke de grootste en fraaiste was van heel het gebouw. De schilders zouden te rekenen van Sint Jansdag (24 Juni) van dit hun nieuw verblijf gebruik maken. Zij zouden er toegang tot hebben langs achter, door het Pandstraatje, uitkomende over de Doornikstraat. Op hunne feestdagen zou nochtans de poort aan de Grootte Markt voor de kunstenaars en hunne genoodigden worden opengesteld. Zij zouden dan ook gebruik mogen maken van de keuken des Ouden Voetboogs, om daarin te koken en te smoken naar geliefte. Gedurende gewone dagen mochten de leden van Sint Lucas op hunne kamer niet langer vergaderd blijven « dan tot acht uren des avonds oft weinig later. » Tijdens de feestdagen konden zij er zoo lang vroolijk zijn als

¹ Zie blz. 81, 133 en 249.

² Thans nummer 17.

het de Prins en de Dekens gedoogen wilden. Die nieuwe vergaderplaats der schilders werd in eenen oprechten kunsttempel herschapen. Al de prachtige oude meubelen werden er met de tafereelen, beelden en drijfwerken uitgestald. De Violieren sloegen, ten einde der ruime en diepe zaal, hun tooneel op, dat heerlijk werd opgeknapt door de penseelen der gildebroeders. Tusschen de Oud-Dekens van Sint Lucas, welke de Rhetorica-Kamer begunstigten, onderscheidde zich Tobias van Haecht, die de kostumen leverde van twee flambeeuwdragers; de Fluweelen Breughel schonk een prachtig kleed voor Pallas; Abraham Janssens gaf eenen purperen satijnen met goud geboorden mantel; Hendrik van Balen een zwart satijnen kleed met zilver belegd; Joos de Momper het kleed van het zinnebeeldig figuur Violiere, en Sebastiaan Vrancx dat van de Poëzie; Jan van Keerbergen het kostuum van Mercurius; Frans Francken II het kleed van Pictura; Peter Goetkint I het gewaad der godin des Vredes; Adriaan van Stalbemt, als bijzondere zangliefhebber, kleepte de godin Musica; bij zijne benoeming tot Prins, vereerde Jan Coomans de Kamer met een wit satijnen gewaad voor Apollo, en tusschen de liefhebbers werd geld omgehaald tot het koopen eener klavecimbel, welke op de nieuwe kamer werd gesteld ter verlustiging van allen.

Adriaan van Stalbemt trad op 5 Mei 1613, binnen Onze-Lieve-Vrouwenkerk, in den echt met Barbara Verdelft, dochter van den kunsthandelaar Jan Verdelft en van Margaretha de Vos. Hun huwelijk werd gezegend met een dochterken, dat op 22 Juni 1614 in Onze-Lieve-Vrouwenkerk het doopsel ontving; doch de ouders hadden het ongeluk dit eenig kind al spoedig te verliezen. Tot hunne droetheid

bleven zij kinderloos, en dat terwijl hun vermogen in aanzien vermeerderde. Korts na het sluiten van zijn huwelijk, vestigde Adriaan van Stalbemt zich op de Meir in het fraaie huis « de Roose, » thans nummer 15, en weinige jaren later betrok hij ter zelfder plaatse een nog grooter huis met hof, dat nu nummer 36 draagt. Zooals wij het zagen werd van Stalbemt in den hervormden godsdienst opgevoed. Ten tijde van zijn huwelijk nochtans beleed hij weer het katholiek geloof, en dat nog al met tamelijken hartstocht. In een testament van 28 Juli 1618 beval hij en zijne gade « hunne sielen Godt van hemelrijcke, Maria sijne gebenedijde Moeder ende allen den hemelsche gheselschappe. » Hunne testamenten van 15 September 1621 en 24 Maart 1649 getuigen van eenen nog sterkeren katholieken geest ; maar in hun testament van 4 Juli 1657 en in de codicillen van 21 Januari en 30 December 1659 is de katholieke formule geheel weggelaten. Het is dus omtrent dezen tijd dat onze meester, gelijk vele zijner stadgenooten, tot de hervorming terugkeerde ; want hij werd te Putte, in ongewijde aarde te rusten gelegd, onder dit grafschrift :

HIER LEYT BEGRAVEN
ADRIANUS VAN STALBEMT
KONSTRIJCKEN SCHILDER
STERF DEN 21 SEPTEMBER
1662

ENDE JOUFFROU BARBARA
VERDELFT SIJNE HUYSVROUW
STIERF DEN 5 DECEMBER 1663
WILT ONSER INDACHTIGH WESEN
DIE VOORBIJ GAET MINST EN MEEST,
DAT WIJ SIJN SULT GHJ NOCH WORDEN,
DAT GHJ SIJT SIJN WIJ GEWEEST.

Artus Wolffordt, ¹ dien wij met onze voorname schilders den Janustempel voor de intrede van Fernando zagen malen, was insgelijks een uitstekend kunstenaar. Zijne tijdgenooten noemden hem « een groot meester in de schilderconst. » Dat moet hij in der waarheid geweest zijn; want Antoon van Dijck schilderde zijn portret, dat door Cornelis Galle werd in plaat gebracht, voor de verzameling van afbeeldsels onzer beroemde meesters. Onze schilder getuigde zelf, dat hij in 1581 te Antwerpen het levenslicht ontving. Tijdens het dekenschap van Frans Francken I, 1616, betaalde hij in onze schilders-gilde 12 gulden, om een half jaar vrij te mogen werken; doch op 12 Juli van het volgende jaar gaf hij nog 14 gulden voor zijn vrijmeesterschap en 8 gulden wijngeld, daar hij besloten had Antwerpen niet meer te verlaten. Wolffordt had in onze stad eene hartstochtelijke liefdebetrekking aangeknoopt. Den 8ⁿ September 1619 trad hij binnen onze hoofdkerk in den echt met Maria Wandelaer, die hem reeds twee dagen later een dochterken schonk, en vervolgens werd zijn kroost nog met eenen zoon en twee dochters vermeerderd. Onze meester bewoonde eerst het Sint Andrieskwartier en daarna betrok hij als huurder het huis « den Gulden Beitel, » nummer 14 der Huidevettersstraat, waar hij eenige leerlingen ontving en overleed ten jare 1641. Wolffordts nagelatene werken schijnen nooit talrijk te zijn geweest. In de eeuw waarin hij leefde vonden wij van hem slechts een Lieve-Vrouwen-beeld, in het bezit van Erasm Quellin en een Vonnis van

¹ Aldus stelt deze schilder zijn handteeken, in prachtig geschrift, onder eenen notariëelen akt van 21 April 1626, waarin hij verklaart vijf en veertig, en zijne vrouw twee en dertig jaren oud te zijn. Ten onrechte heet men hem thans Wolfaert, Wolfaerts en Wolfart.

Salomo. Thans kent men nog enkel twee zijner paneeltjes. Zij prijken te Madrid en toonen ons beiden de Heilige Familie op Vlucht naar Egypte. Des kunstenaars eenige zoon, Jan Baptist Wolffordt, in onze hoofdkerk gedoopt op 15 November 1625, onderscheidde zich in het landschap. Hij toog jong naar Italië en vestigde zich daarna in Holland, waar te Rotterdam van hem nog een Bergachtig Landschap met Dieren prijkt.

De eerste onzer voorname schilders, die, in eenen langen levensloop, geene wettige vrouw tot levensgezellin zou kiezen, was Abraham Matthijs. Hij was zoon van den vischverkooper Hendrik Matthijs en Margaretha van Roubergen, die in hun eigen huis "de Regenboog" aan de Vischmarkt woonden, toen onze Abraham in 1581 ter wereld kwam. Op tienjarigen ouderdom ging hij in de leer bij Tobias van Haecht, en in Mei 1603 staat hij bij ons Magistraat reeds aangeteekend als buiten het land wezende. De twintig schoonste jaren zijns levens verbleef Abraham Matthijs in Italië. Eerst in 1619 vinden wij hem binnen onze stad terug. Hij werd dan vrijmeester en ontving eenen leerling, doch vertrok weer aanstonds; want hij zelf getuigt, dat hij van 1619 tot Kersmis 1623 van Antwerpen afwezig was. Van 1633 tot 1644 zien wij hem bijna jaarlijks eenen leerling ontvangen, en in eerstgemeld jaar vervaardigde hij voor de achterzijde van den hoogen altaar onzer hoofdkerk een uitgestrekt tafereel: de Dood van Maria, dat hem 800 gulden werd betaald. Aan dit gewrocht is het goed te merken, dat de schilder in het buitenland verbleef, terwijl Rubens hier zijne kunstomwenteling verrichtte. Matthijs' kleuren zijn zoo krachteloos, zoo koud en onharmonisch, dat zij veeleer aan van Veen dan aan Rubens herinneren.

Zijne teekening is echter breed en keurig. Hij durft zijn onderwerp grootsch opvatten, doch weet het niet met gelijk talent te voltrekken. De Heilige Maagd op haar doodsbed maakt in zijne schepping een heerlijk middenpunt uit; doch de haar omringende mannen, met uitheemsch voorkomen, zijn verward gegroepeerd. In den altaar onzer Keizerskapel staat van Abraham Matthijs eene Hemelvaart van Maria, met dezelfde hoedanigheden en gebreken. De gewrochten van Matthijs zijn zeldzaam geworden. Buiten de twee vermelde kennen wij er anders geene, dan het portret van Bonaventura Peeters, op het grafteeken van dezen kunstenaar in de kerk van Hoboken.

Zooals wij het deden opmerken, leefde onze schilder als jongman, en aldus vergaarde hij een aanzienlijk fortuin. Hij bewoonde, naast de Sinte Walburgiskerk, op de tegenwoordige Burchtplein, het huis de Groote Gans, thans nummer 6 en 7. Daar vormde hij eene prachtige kunstgalerij, welke spoedig bestond uit driehonderd twee en veertig schilderijen en tal van teekeningen, marmerbeelden en gravuren. Er hingen tafereelen van al de grootste Italiaansche Meesters, benevens vele Landschappen en het portret van Pauwel Bril, twee Heiligenbeelden van Antoon van Dijck, twee Portretten door Rubens en « het Contrefeytsel van Rubens, in sijn jonckheyt, van hem selven gedaen. » Matthijs moet van zijnen welstand maar weinig hebben kunnen genieten, daar hij vele zieke dagen beleefde. Op 19 en 23 September 1638 lag hij te bed, terwijl hij een testament en codicille deed opstellen. Daarin maakte hij bij de 2000 gulden aan kerken en kloosters, hij bestelde tweehonderd missen tot lafenis zijner ziel, liet tal van legaten aan bloedverwanten en heel zijne

nalatenschap aan broeders en zusters. Mocht hij echter nog trouwen, dan zou dit zijn testament natuurlijk vernietigd zijn. Bij het verklaren van zijnen uitersten wil, op 27 September 1646, had hij van de gedachte om eenmaal te trouwen geheel afgezien. Hij was nu lid van den derden regel geworden, en meer dan zijn lichaam gedacht hij zijner ziele, voor wier lafenis hij met 3000 gulden honderden eeuwigdurige missen stichtte. Na zijn overlijden verlangde hij in het habijt zijner orde bij de Minderbroeders begraven te worden, rechts naast den altaar van Sint Didacus. Boven zijn graf zou er, tegen den muur, een marmeren gedenkteeken komen, en daarin eene door hem ontworpen schilderij : Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken, bijgestaan door Sinte Catharina en Sint Sebastianus. ' Aan het Broederschap der Jongmans, bij de Predikheeren, maakte hij eene zijner schilderijen, van 8 voet hoog en 7 breed : Christus de Kramers den Tempel uitdrijvende. Verder maakte hij nog tafereelen aan leden zijner familie, en de verkooping van al zijne schilderijen moest in Frankrijk, Engeland en Holland worden aangekondigd. Op 31 Augustus 1649 voelde hij zijn einde naderen. Daar hij de schilderij voor zijn graf bestemd niet had kunnen voltooien, zoo beval hij die door eenen anderen schilder te laten afwerken. Hij wilde in eenen kelder met zerk begraven worden, en voor het vergulden van zijn graf-gedenkteeken bestemde hij 20 ponden Vlaamsch. Volgens den inventaris zijner achtergelaten goederen stierf Abraham

¹ Onze schilder wijzigde dit onderwerp tot eene Verschijning der Heilige Maagd met het Kindeken Jezus aan Sint Franciscus van Assisen. Aldus voltooid bleef dit tafereel in zijne bestemde plaats uitgestald, tot in 1794, wanneer de Franschen het ons ontroofden en nooit meer teruggaven.

Matthijs op 2 September 1649; doch op zijnen later gebeitelden zerk stond verkeerdelijk te lezen :

MEMORIE VAN ABRAHAM MATTHIJSENS ¹ SCHILDER
 IN SIJN LEVEN VAN DEN DERDEN REGEL DES H. VADERS FRANCISCI
 STERFT JONGHMAN A.° 1649 DEN 4 SEPTEMBER OUD 68 JAËREN
 BIDT VOOR DE ZIEL.

Hier zou de vermaarde historieschilder Kasper de Crayer, in onze stad op 1 April 1582 geboren, moeten volgen; doch wij kunnen hem in ons werk niet opnemen, omdat hij zijne kunst te Brussel bij Raphaël van Coxcyen ging leeren, zich nooit meer met der woon in Antwerpen vestigde, en derhalve, als zoo vele andere uitwijkelingen, geen deel meer nam aan onze kunstbeweging.

Een ander uitwijkeling was Willem van Nieuwelandt; doch deze keerde in onze stad terug, om in hare kunstgeschiedenis zijne rol te vervullen. Ten jare 1584 werd hij in het huis „de Pauw“, nummer 23 onzer Groote Markt, geboren. Op vierjarigen ouderdom week hij, met zijnen vader, den schilder Adriaan van Nieuwelandt, naar Amsterdam, waar hij in 1599 leerling werd van den Kortrijkschen dierenschilder Jacob Savery, die zich insgelijks aan den Amstel had nedergezet. Toen deze meester ten jare 1602 door de pest was weggerukt, besloot onze achttienjarige knaap zijne studiën te Rome te gaan voltrekken. Daar ging hij in de leer bij den Antwerpischen landschapschilder Pauwel Bril; doch reeds in 1606 keerde hij in Antwerpen terug met zijne vrouw Anna Hustart, die hem op 26 Februari 1611 eene dochter, Constantia, schonk,

¹ Hij, die dit grafschrift maakte, kende niet eens den juisten naam van onzen kunstenaar, die nooit Matthijsens, maar onveranderlijk Matthijs teekende.

welke dichteres zou worden en in den echt treden met den schilder Adriaan van Utrecht. Willem van Nieuwelandt schilderde meestal de Romeinsche stadsgezichten, welke hij met eigen oog bewonderde, en zij werden hem tamelijk goed betaald. Op 14 Januari 1620 legde hij voor notaris de verklaring af, dat hij voor den kunsthandelaar Peter Coenrarts acht schilderijen, Steden, op doek, met olieverf maalde, en dat hij voor elk 48 Carolusgulden ontving. Ons museum bezit een Romeinsch stadsgezicht, geteekend : *G. v. Nieuwlandt* 1611. Het is een klein paneeltje met schilderachtige gebouwen en ruïnen, gestoffeerd met nette figuurtjes. Op het voorplan is alles gemaald in prachtig bruinen toon; doch het middengedeelte is schraal en grijsgeel, wat weinig overeenstemt met dit zwaar geschaduwd voorplan en den donkergroenen achtergrond. Dit schilderijtje is het eenige, dat ons land van den meester bezit. Al zijne nog gekende werken zijn een Gezicht van het Campo Vaccino, in het Belvedere te Weenen, eene Romeinsche Ossenmarkt in het museum van Kopenhagen en eene Aanbidding der Wijzen, in 1846 te Rome verkocht voor 112 kronen. Onze van Nieuwelandt onderscheidde zich als etser met talrijke platen. Als dichter vond hij destijds, te Antwerpen, zijne weerga niet. Hij was lid der Rederijkkamer de Olijftak, en onder het anagramma *Dient uwen al*, schreef hij zeven Treurspelen en een Poëma van den Mensch. Na 25 Augustus 1629 vestigde zich onze schilder-dichter te Amsterdam, waar hij overleed omstreeks het einde van 1635.

Jacob van Hulsdonck was in de vorige eeuwen gunstig bekend als fruit- en bloemschilder, en ook nog op heden bestaan er enkele zijner tafereelen in bijzondere verzamelin-

gen. Wij vonden in sterfhuizen der XVIIe en XVIIIe eeuw van hem een Banket, zijnde eene gedekte tafel met vruchten, benevens twee Vruchtstukken. Te Brussel zagen wij onlangs, bij eenen hertoetser, eene vierkante doek-schilderij, voorstellende eene schotel met puikgekleurde Druiven en Peren bij eene steenen Vaas met bonte Bloemen, geteekend : *J. van Hulsdonck*. Ook de heer Adolf Siret, te Sint Nicolaas, bezit eenen Korf met Vruchten, geteekend *J. v. Hulsdonck*, waarin de natuurvoortbrengselen getrouw en flink met wat te zware, maar toch harmonische kleuren zijn weergegeven. De eigene verklaringen des schilders leeren ons, dat hij in den zomer van 1582, binnen Antwerpen, t^{er} wereld kwam. Op de Liggeren onzer Sint Lucasgilde staat Jacob van Hulsdonck niet als leerling aangeschreven, om de eenvoudige reden dat hij zijne jongelingsjaren te Middelburg, in Zeeland, doorbracht, en zich dus aldaar in de kunst oefende. In 1609 trad hij onder onze schildersgilde, en op 24 November van dit jaar huwde hij Maria la Hoes, welke hem zeven kinderen schonk. Na den 17ⁿ Februari 1629, op haar ziekbed, een testament te hebben verleden, stierf deze vrouw, en haar weduenaar herhuwde op 17 Augustus 1632 met eene schippersweduwe, Jozina Peeters. « Meester Jacob van Hulsdonck » ontving een vier-tal leerlingen in zijn werkhuis. Hij moet nog al goede zaken hebben gedaan, aangezien hij zijne dochter 425 gulden tot bruidschat gaf, toen zij op 2 December 1642 in den echt trad met Jan de Bruyn, eenen leerling en medewerker van Jacob Jordaens, die 6025 gulden ten huwelijk bracht. Van toen van Hulsdonck lid werd onzer Schilders-Kamer, bewoonde hij een huurhuis der Happartstraat, waarin hij ook overleed bij den

aanvang van 1647; want op 12 Februari van dit jaar werden de schilders Jan de Bruyn en Jan Hertogs aangesteld als voogden over zijnen een en twintig-jarigen zoon Gillis, die ook kunstschilder werd, en met zijne vrouw, Magdalena Davids, van 1658 tot na 1670 veel in Holland verkeerde.

Een wezentlijk oorspronkelijk talent van dien tijd, ja, een der uitstekendste Meesters onzer Antwerpsche School, is Cornelis de Vos. Deze kunstenaar zegde zelf, dat hij in den zomer van 1585 ¹ ter wereld kwam, in het Vlaandersche stadje Hulst. Hij was zoon van Jan de Vos en Elisabeth van den Broeck, die zich in 1596, met hunne negen kinderen, te Antwerpen vestigden. Hun Cornelis werd ten jare 1599 in de leer gedaan bij David Remeus. In diens werkhuis maakte de jongen zulke snelle vorderingen, dat hij er den 15ⁿ Juni 1603, op slechts negentien-jarigen ouderdom, reeds « meesterknecht » werd, met eene jaarwedde van 72 gulden. ² Echter besloot hij het volgende jaar zijne kunstreis te doen. Den 29ⁿ April 1604 komt hij bij ons Magistraat eene reispas verzoeken, en een paar bejaarde vrienden getuigen daarom, dat hij, Cornelis de Vos, schilder, Janszone, oud omtrent twintig jaren, de stad niet verlaat om de straf eeniger kwade feiten te ontgaan, maar enkel om vreemde landen te zien en zijn ambacht te leeren. In 1608 was onze jonge schilder toch reeds terug in Antwerpen, want dan kocht hij zijn vrijmeesterschap bij onze Sint Lucasgilde. Zijne eerste gewrochten schijnen verloren, of althans niet van zijne later vervaardigde te

¹ In ambtelijke bescheiden getuigt Cornelis de Vos, op 29 April 1604 omtrent twintig, en op 3 Augustus 1635 vijftig jaren oud te zijn.

² David Remeus zegt, in den staat van het sterfhuis zijner eerste vrouw, ingeleverd op 10 April 1604: « Cornelis de Vos, meesterknecht, moet hebben, voor drye quaert jaers huerloon, tegens 42 ponden Vlems jaers, te halfneerte lestleden, 54 gulden. »

onderscheiden, vermits zijn oudste gekend werk, eene Nerdaling van den Heiligen Geest, bewaard in den tempel van Nieukerken, geteekend is : CORNELIS DE VOS, INVEN. ET FECIT ANNO 1613. Het Antwerpsch museum heeft van hem zeven schilderijen, waaronder zijne puikstukken. De voornaamste is het overbekende Portret van Abraham Grapheus, Knaap der Sint Lucasgilde. Deze oude dienaar der Schilders-Kamer, met zijnen grijzen kroezelkop en doorrimpeld gelaat, is allereenvoudigst voorgesteld in zwart wambuis, met witten gepijpten halskraag en den lichtgrijzen lijnwaden voorschoot om de heupen. Over den schouder en op de borst draagt hij zilveren platen en groote medaliën; doch het zijn de overwinningsteekenen zijner heeren, de Violieren. De prachtige kelk, dien hij in de hand houdt, benevens al het andere zilveren drijfwerk, dat naast hem op de tafel staat, behoort insgelijks der Schilders-Kamer. Als voorstelling, als houding en uitdrukking is dit portret van den knaap onzer Gilde een waar toonbeeld van schoonheid, eenvoud en natuurlijkheid. Als kleuring is het uiterst sober, dichterlijk zacht van toon en vol harmonie. Ook het licht is er gematigd, maar schoon en streelend over heen geworpen. Buiten de losse, flinke penseeling, welke aan Rubens doet denken, bezit dit gewrocht al de uitstekende hoedanigheden en de eigenaardige kenmerken, welke de puikste tafereelen van Cornelis de Vos onderscheiden. Waar hij zijne eigene gaven soms verwaarloozen wil, om, naar het voorbeeld van den grooten Meester, breeder van penseeling, voller van toon, rijker en warmer van koloriet en krachtiger van licht te worden, daar verliest zijn werk in eigenaardige schoonheid.

Cornelis de Vos was bij uitstek een portretschilder. Zelfs blijft hij dit nog in de voornaamste zijner historische tafereelen. Daarvan kan men zich in ons museum overtuigen, bij de beschouwing van zijne Teruggaaf der geroofde Kerk-schatten aan Sint Norbertus. Het is een prachtig en boeiend tafereel, en toch eigenlijk anders niet dan eene behendig en smaakvol gegroepede familie, wier leden van groot tot klein welsprekend zijn afgebeeld, in hunne eigene karakters en fraaie kleeding. Ook dit gewrocht bezit al de aangehaalde hoedanigheden des meesters; maar het is met meer zorg afgewerkt, fijner en vaster van penseeling en bonter van kleuren. Het heerlijke doek is geteekend *C. De Vos. Fecit. A^o. 1630*; maar, indien het jaartal niet werd opgemerkt, zou men het houden voor geschilderd eer Rubens heroptrad binnen Antwerpen. De beide luiken van het verloren middenstuk der altaartafel (105 en 106) zijn insgelijks heerlijke Familieafbeeldsels, evenals de Aanbidding der Wijzen (108) met dezer vleugels, en de jongeling der Gelofte aan Maria (111), die zich in ons museum bevinden. Er bestaan nog vele Familieportretstukken van de hand van Cornelis de Vos; want hij was de konterfeetist onzer gegoede burgers en rijken. De heer L. Beeckmans, onzer stad, bezit er een allersfraaist, waarin elf levensgrooten personen aan tafel zitten en elk met hunnen ouderdom zijn aangeduid. Ook mevrouw Th. Bardoul, de heer Giebens en de notaris van der Zande, onzer stad, bewaren prachtige Familiegroepen van Cornelis de Vos. In het Brusselsch museum staan op naam van den beroemden Spaanschen schilder Velazquez een paar heerlijke Kinderportretten, welke insgelijks tot het werk

van onzen de Vos behooren. Andere zijner familievoorstellingen treft men aan in de museums van Brussel, Turijn, Cassel, Berlijn, Brunswijk en Munchen. De afzonderlijke portretten van zijn penseel zijn nog talrijker. In onze stad alleen ontmoeten wij er uitmuntende in de hoofdkerk, in het bestuur der godshuizen, bij den Baron K. de Borrekens, den heer Th. van Lerijs, mevrouw Moons, den heer L. Somers en anderen. Ook maalde de Vos eenige samenstellingen aan de gewijde geschiedenis en de fabelleer ontleend. Bij den heer Antoon van Bellingen, onzer stad, hangt een groot doek : de Vinding van Mozes, geteekend C. D. V. F. en in den trant van Rubens gemaald. In het Belvedere van Weenen prijkt van hem de Zalving van Salomo, ¹ en het museum van Madrid toont met fierheid zijnen Triomf van Bacchus, Appollo en het Serpent en Venus uit het Zeeschuim komende. Voor zijne geboorteplaats schilderde Cornelis de Vos een prachtig Gezicht der stad Hulst, ² op eenen doek van 3 1/2 meter breedte en 2 meters hoogte. Het kunstgeschenk wordt nog met eerbied op het stadhuis van Hulst bewaard. Van onder in den hoek rechts der schilderij staat gemaald :

Als men dusent ses hondert achtentwintich sach geschreven,
 Dan heeft Cornelis de Vos, van Hulst gheboven,
 Deze schilderije uit liefde ghemaect ende ghegeven,
 Aen de stadt tot een Eeuwige memorie.

¹ Volgens den catalogoog van het Belvedere wordt dit tafereel te Weenen gehouden als voorstellende : de Doop van Clovis, Koning der Franken. Die titel past niet aan het onderwerp. In zijn leven gaf Cornelis de Vos dit gewrocht als gedenkenis aan zijnen schoonbroeder, den dierenschilder Frans Sniijders, en hij betitelde het : « de Salvinge van Salomon. »

² Het bestaan dezer schilderij is ons door den heer Theodoor van Lerijs bekend gemaakt.

Eerst op 23 September 1616 kocht « Cornelis de Vos, Janssone, coopman, gheboren van Hulst, » zijn poorterschap te Antwerpen. Hij had dit burgerrecht van noode, nu hij niet enkel schilder, maar tevens koopman in schilderijen was geworden. Om den handel in den vreemde te gaan uitoefenen, vroeg hij aan ons Magistraat vrijeleide, en zoo kwamen zelfs zijne ouders verklaren, dat hij jaarlijks op de markt of foire van *Saint Germain* te Parijs zijne tafereelen ging te koop stellen. ¹ Te Antwerpen had onze meester zijne werkplaats en winkel in het huis « Onze-Lieve-Vrouwe van den Troost, » nummer 26 der Kammerstraat. In deze woning vestigde hij zich ook met Suzanna Cock, die hij op 27 Mei 1617 in Sint Jacobskerk huwde en bij welke hij zes kinderen verwekte.

Den 22ⁿ September 1618 ontving Cornelis de Vos den titel van Deken van Sint Lucas. Wanneer hij in 1620 het opperdekschap waarnam, beleefden zijne rederijkers een hunner schitterendste zegepralen. Juist toen alles in de nieuwe Schilders-Kamer, binnen het gildehuis des Ouden Voetboogs, voltrokken was, en de Violieren daar, op Sint Lucasdag, hunne eerste vertooning hadden gegeven, werd er te Mechelen, door de Gilde de Peoen, een groot Blazoefest uitgeschreven voor al de Rhetorika-Kamers van Brabant, Holland, Vlaanderen en Zeeland. Op deze plechtigheid moest elke mededingende Kamer een blazoen leveren, waarop vier verzen in beeldspraak, met olieverf zouden geschilderd zijn. Verder was er een wedstrijd geopend voor het philosophische referein, voor het poëtelijk liedeken, voor de puikste voordracht van het

¹ Op 17 Januari 1619 gaat Cornelis de Vos naar de foire van *Saint Germain* in gezelschap onzer kunsthandelaars Jan van Mechelen, Antoon en Peter Goetkint, Cornelis van Vorst en Jan van Haecht.

referein, het schoonste zingen van het lied, en voor den prachtigsten stoet bij het ter feest komen. Zoodra de bode der Mechelsche Peoen in de vergadering onzer kameristen dit alles was komen verklaren, en zijne « chaerte » overreikte, ter uitdaging tot den wedstrijd, besloten de Violieren ook den handschoen op te rapen. Onze spitsvondigste dichters, de puikste schilders, de beste declamators en de zoetluidendste zangers vergaderden met het bestuur der Sint Lucas, en rijmelden en schetsten en declameerden en zongen, tot ze sterk genoeg waren om hoopvol in het worstelperk te treden. Op Zondag 3 Mei 1620, des morgens ten 9 uren, ving deze eigenaardige rederijkersplechtigheid aan, met eenen triomfantelijken intocht van een en dertig mededingende Kamers. Onze Violieren, die zich anders zoo prachtig en smaakvol wisten uit te dossen, werden ditmaal overtroffen door de leden der Brusselsche Kamer de Mariakrans, welke den eersten prijs behaalden voor het schoonste inkomen. Onze Sint Lucasgezellen zouden echter hunnen tegenstanderen die eerste nederlaag duur betaald zetten in de volgende kampen. Wanneer het diepzinnigheid en kunst gold, overtroffen zij al hunne mededingers. Zij verwierven den hoogsten prijs voor het best gedicht blazoen. De vinder of dichter daarvan was de lijstmaker en vergulder Hans Goossens. Tevens behaalden onze Violieren met dit stuk den eersten prijs voor de puikste schildering. Dit zonderling kunstwerk is in gravuur bewaard gebleven. ¹ Het werd geschilderd door Sebastiaan Vrancx, den Fluweelen Breughel, Hendrik van Balen I en Frans Francken II. Naar het letterkundig gedeelte van den

¹ Het komt voor in *de Schadt-Kiste der Philosophen ende Poëten*,..... Mechelen, 1621.

wedstrijd hadden onze Violieren even duchtig medegedongen. De schilders Sebastiaan Vrancx, Alexander van Fornenberg en Josuë van Mael, de vergulder Hans Goossens, de metser Gelein van Schelle, die personagie of speler der Kamer was, en nog drie andere harer poëten, droegen elk hun eigen referein voor. Een hunner behaalde slechts den tweeden prijs, daar de lauwer geplokken werd door den schilder-dichter Willem van Nieuwelandt, die voor den Antwerpschen Olijftak optrad, met zijn referein : den Lof van de Deugd. Naar den palm van het beste liedeken kampte Vrancx, van Fornenberg en anderen ook mede; doch zij werden eveneens verwonnen. Voor het schoonste zingen nochtans verwierf de Violier den oppersten prijs met een Nieuw Liedeken. ¹

De wederkomst der Violieren binnen Antwerpen, met drie eerste en eenen tweeden prijs, gewonnen in het zoo druk besproken Blazoefest van Mechelen, was een waarachtige triomftocht. Het Magistraat wenschte hun welkom voor den schitterenden uitslag, zoo vereerend voor geheel de stad, wier opgedaagde bevolking de overwinnaars luidruchtig toejuichte. Vóór het lokaal der Sint Lucasgilde wapperden de vlaggen en hing het blazoen uit. Binnen werd de viervoudige zegepraal gevierd door aanspraken en heildronken, en na het zingen van menig vroolijk lied, verfrischte de lekkerste wijn in overvloed de kelen. In dien oogenblik moet het geweest zijn, dat de Opper-Deken Cornelis de Vos beloofde de gevierde heuglijke gebeurtenis te zullen vereeuwigen door een meesterstuk zijner hand, dat hij der Schilders-Kamer zou schenken. Hoe geestdriftig die belofte werd toegejuicht, dient niet gezegd.

¹ Het is gedrukt in *de Schutt-Kiste*.

Al de pronkstukken van zilveren en gouden drijfwerk en de oude prijzen werden bij de nieuwe te voorschijn gehaald en ter tafel gebracht, door den knaap der gilde, Abraham Grapheus, die een grijslijnwaden schort voor de dijen en eene servet op den arm droeg, terwijl hij een deel der eeretekens over de borst had hangen. Maar die grijsaard, aldus met de prijzen omhangen en den kostbaarsten wijnkelk in de hand, maakte zelf het beste onderwerp uit, dat men kiezen kon voor het malen van het gedenkstuk. Deken de Vos moet dit opgemerkt en der vergadering gevraagd hebben, of het haar insgelijks behaagde, dat hij den ouden trouwen dienaar der Schilders-Kamer, zoo als hij daar stond, maalde ter herinnering aan hare zegepralen in den Mechelschen wedstrijd. Met handgeklap zal dit voorstel zijn aangenomen; want al de leden van Sint Lucas hadden hunnen knaap van harte lief. ¹

¹ Abraham Grapheus was zelf schilder geworden in 1572; doch hij had dit vak in 1592 laten varen om al zijne zorgen te kunnen wijden aan de goede inrichting der Sint Lucasgilde, die hem nauw aan het hart lag. Hij was het, die, met veel moeite, al de leemten had aangevuld, welke, gedurende de onstuimige XVIe eeuw, in den Liggere waren gesloepen. Thans nog, wist hij elken nieuwgekozen Deken van dienst te zijn, in het aanschrijven der gildeboeken. Gelijk de beide stadsseeretarissen Grapheus, zijne verwanten, was ook onze Abraham een schoonschrijver, en tevens lettersehilder, in welk vak hij leerlingen had. Voor de Stad sehreef en schilderde hij groote letters op perkamenten omslagen van boeken en op blekken voor plakkatens. Hij verrichtte dit werk tot het einde zijns levens. Toen hij op 26 September 1624 begraven werd, bleef het Magistraat hem nog 14 gulden 10 stuivers verschuldigd « ter saken van het serijven metten pinceelen van verscheyde rekeningen van den Rentmeester. » Als knaap der Sint Lueasgilde had hij alleen het voorrecht al de veilingen van sehilderijen te houden, en daarin bewees hij de sehilders of dezer weduwen en weezen geene geringe diensten en voordeelen. In de kerk verzorgde hij den altaar bij elke godsdienstplechtigheid. Moesten de Violieren eene vertoonung geven, dan sehreef hij de rollen uit en hij kleeedde, voedde en betaalde de personagiën, terwijl hij tevens het tooneel sehikte en aan de deur de inkomkaarten ontving. Wanneer de Lucasgezellen, gedurende drie volle dagen, hunnen patroon vierden, bij lekker gebrad en malschen wijn, dan was het ook hij, die tegelijk den dienst der keuken en der tafel bestierde, en in alles voorzag, waaraan stellig anders niemand zou gedacht hebben, in de drokte van het feest. Overleed er een kunstenaar, dan ging hij van dit afsterven de weet laten bij de gildebroeders. Hij spreidde de baar van Sint Lueas over de kist van den dooden gezet, dien hij getrouw volgde tot aan het graf. Voor dit alles waren de kunstenaars hunnen neerstigen knaap ook zeer erkentelijk. Zij beschouwden en behan-

Nu de Sint Lucasgilde zoo hoog in aanzien steeg, werd daardoor de trots der Dekens opgewekt, en er ontstond een bitsige twist nopens het recht van voorgang in stoeten, het voorzitten der vergaderingen en het eerst voeren van het woord. Het oud gebruik was, dat er altoos verscheidene personen het bestuur der Gilde uitmaakten. Deze groep noemde men den Dienenden en den Ouden Eed. Daarvan maakten niet enkel deel de beide laatstaangestelde, maar ook al de vroeger gediend hebbende Dekens. Jaarlijks koos de Stad, omstreeks het einde van September, eenen nieuwen Deken, die dan nog maar diende als Bij-Deken en eerst het volgende jaar Hoofd-Deken werd, als hij op Sint Lucasdag de groote maaltijd had gegeven. Het jaar nadien gaf hij zijn afscheidsbanket of « knor », en dan daalde hij weer tot den rang van Ouderman der Gilde. De Hoofd-Deken was nooit de eigentlijke Voorzitter der Schilders-Kamer. Hij bleef de bestuurder, de toezichter en verantwoordelijke rekenmeester der vereeniging; doch tot het voorzitten, het voorgaan en het voeren des woords in de bestuurvergaderingen koos hij gewoonlijk den Ouder-

delden hem veeleer als eenen vriend of vader, dan als eenen dienaar. Vaak wisten zij hem te helpen en te troosten, wanneer eene ramp hem op het grijze hoofd stortte. En dat gebeurde niet zelden. Zijne gade, Anna van Haecht, baarde hem vier kinderen, en op zijnen eerstgeborene, die, als hij, Abraham werd geheeten, berustte al zijne hoop; want hij toonde aanleg voor de kunst. De jongen werd inderdaad schilder, maar tevens een guit van de ergste soort. In plaats van de vreugd en de trots des vaders te zijn, werd hij dezès verdriet en schande. Op 7 Februari 1616, toen hij reeds elf jaren gehuwd was, zat hij, met andere Bacchusvrienden, van 's middags tot zeven uren 's avonds, te drinken in de taveerne « de Drij Reepkens, » in de Korte Gasthuisstraat. Andere dronkaards kwamen in de gelagkamer en er ontstond twist, gevolgd van een algemeen gevecht, waarin Abraham Grapheus eenen messteek toebreacht aan Ruth Manart. Voor dit misdrijf aangehouden en veroordeeld, kon hij niet meer in vrijheid komen, dan tegen het betalen eener schadeloosstelling aan den gewonde. Wat hij bezat was ontoereikend. Vader Grapheus was evenmin bemiddeld; maar het bestuur der Schilders-Kamer had deernis met het leed van zijnen braven grijzen knaap en opende voor de verlossing van den ontwaarden zoon eene inschrijving, die 115 gulden 17 stuivers opbracht.

man, die de laatste het ambt van Hoofd-Deken bekleed had. Toen Adriaan van Stalbemt het eerste jaar als Opper-Deken aftrad, werd hij nochtans door Cornelis de Vos, die hem vervang, niet aangesteld als voorzitter, voorganger en voorspreker der Schilders-Kamer. In zijne plaats werd de Fluweelen Breughel tot die waardigheid verheven. In andere tijden hadde men gewis niet zoo nauw gezien; maar, nu de voorzitterszetel der Sint Lucasgilde een wezentlijke eeretroon was geworden, kon van Stalbemt het niet verkroppen, zoo maar gladweg over het hoofd te worden gezien. Op 8 Augustus 1620 diende hij desaangaande eene klacht in bij het Magistraat, hetwelk oogenblikkelijk gebod, dat hij, als laatstafgetreden Deken, het voorzitterschap bekleeden moest. Niet zoodra ontving Jan Breughel daarvan kennis, of ook hij verklaarde den Wethouderen, dat slechts hem het voorzitterschap toekwam, omdat hij veel langer Ouderman was dan van Stalbemt, — en om verscheidene andere redenen, die hij verzocht te onderzoeken. De Stad, welke door al dit geharrewar voor en tegen radeloos was, benoemde den Burgemeester Jan van Stembor en den Pensionaris Jacob Roelants, om met het gansche bestuur der Sint Lucasgilde over de kwestie te beraadslagen. Den 15ⁿ September 1620 werd er ambtelijk beslist, dat de Hoofd-Deken het recht zou behouden uit den Ouden Eed eenen Ouderman te kiezen als Voorzitter der vergaderingen. Jan Breughel, die aldus den voorzitterszetel innam, Cornelis de Vos en Jan van Meurs, die hem als Dekens ter zijde stonden, waren van gevoelen, dat de inkomsten der Schilders-Kamer al te ontoereikend werden. Sedert de verordening van 24 Februari 1561 betaalde men nu nog altoos onveranderlijk als inkomgeld 26 gulden, waarvan er dan nog

3 voor de ziekbuis en 1 voor de kerk moesten gemist worden. Derhalve ontving de Gilde, voor haar aandeel, maar eens van elk nieuw aangenomen lid de somme van 22 gulden. Verder hoefde niemand haar ooit nog eenige bijdrage te betalen; want de 5 stuivers keersgeld, die jaarlijks bij ieder werden omgehaald, dienden enkel voor het licht des altaars, terwijl de 4 stuivers, die werden in de bus gestort, aan niets anders dan aan zieken mochten worden uitgekeerd. De inkomsten waren dus al te gering in verhouding met de groote uitgaven, welke de Schilders-Kamer doen moest, vooral sedert de Bloeme der Violieren, tot verciercel ende recreatie van dese stadt, was heropgericht. Om daarin te voorzien, deed Breughel en zijne medebestuurders op 12 Februari 1621 aan de stadsregeering het voorstel, om het inkomgeld hunner nieuwe leden tot 36 gulden te verhoogen; doch met bepaling, dat de zonen der meesters slechts de helft der som zouden te betalen hebben. Ons Magistraat onderzocht de kwestie, doch weigerde ditmaal ten stelligste den wensch van het gildebestuur in te willigen. De Schepene Jonker Antoon de Tassis, die in het Collegie over het voorstel verslag moest doen, hield waarschijnlijk niet van de vrijpostige vertooningen der Violieren, noch van de vroolijke dïschfeesten in de trotsch gestoffeerde Schilders-Kamer. De kunst bloeide wel is waar weelderig; maar dat moest geene reden zijn, om hare jeugdige beoefenaars geld af te persen, dat dan toch maar in ijdele vermaken verspild werd.

Nu het eigen kunstleven was heropgewekt en de Antwerpsche Schildersschool weer in vollen luister bloeide, werden onze oude eigenaardige Meesters ook weer naar waarde geschat en verheerlijkt. De groote Rubens zelf had

Quinten Matsijs eene schitterende hulde gebracht, door de schaarsche gewrochten van den smid-schilder tegen groote sommen aan te koopen en hun eene eereplaats te schenken in zijne prachtige kunstkamer. Een andere vergoder van den ouden Matsijs was de schatrijke Antwerpsche koopman Cornelis van der Geest. Deze kunstliefhebber bij uitnemendheid was bevriend met al onze gevierde schilders. Hij maakte deel van de Rederijkkamer de Violiere; en, wanneer het de aanmoediging der kunst gold, bleef hij nimmer ten achtere. In zijne ruime woning, de Keizer, in de Mattenstraat, naast het Reuzenhuis, had hij eene allerprachtigste verzameling van schilderijen gevormd. Het was daarvoor dat Rubens, buiten nog verscheidene andere puikgewrochten, zijnen beroemden Strijd der Amazonen schiep. De vermaarde « const-camer » van Cornelis van der Geest was een wezentlijk museum, waarin niet enkel de uitmuntendste toenmalige kunstenaars, maar ook onze beste middeleeuwsche Meesters vertegenwoordigd waren. Al die juweelen werden daar met heiligen eerbied bewaard en gadeslagen. De rijke koopman deed zelfs den schilder Willem van Haecht ¹ in zijn huis komen wonen, om zijne kunstschaten te verzorgen en bestendig te bewaken. Wanneer er in de Scheldestad voorname personen kwamen, dan lieten zij ook niet na de rijke verzameling van Cornelis van der Geest te gaan bewonderen. Zoo bevonden zich den 15ⁿ Augustus 1615 Albert en Isabella op de « const-camer » van onzen Mecenas. De Aartshertogen

¹ Deze zoon van Rubens' eersten meester was te Antwerpen geboren op 7 November 1593. Den 24ⁿ Augustus 1615 ging hij naar Parijs, en ten jare 1619 toog hij over de Alpen tot in 1626, wanneer hij, als meesterszoon, vrijschilder onzer Sint Lucasgilde werd. Van dan af woonde hij bij Cornelis van der Geest, in wiens huis hij ook als jongman stierf op 12 Juli 1637.

namen daar met genoegen die reeks van meesterstukken in oogenschouw. Daar zij zoowel kunstkenner's, als kunstminnaars waren, trof hen vooral een Mariabeeld van Quinten Matsijs. Zij lieten den eigenaar wel gevoelen, dat het Hunne Hoogheden zeer behagen zou dit paneeltje in hun bezit te krijgen. Van der Geest hield nochtans zoo stevig aan zijnen Quinten Matsijs, dat hij hier den dooveman speelde en den Aartshertogen geenszins wilde aangenaam zijn ten koste van zijnen kunstschat. Bij ons Magistraat voeren Albert en Isabella toen beter. Wanneer zij den 27ⁿ derzelfde maand de stad verlieten, bood de Pensionaris Joos de Weerdt den Aartshertog vier tafereelen aan, met deze toespraak :

« Doorluchtige Heer,

« De Magistraten dezer stad, die U allernederigst de handen kussen, bieden U deze vier schilderijen, wonderbaar gemaald door de hand van den schilder Breughel, hier tegenwoordig. De Heeren smeeken Uwe Doorluchtigheid de geringheid der gift niet in aanmerking te nemen, maar haar met welgevallen te aanvaarden, als blijk der verkleefdheid, met welke zij in alle omstandigheden zullen trachten Uwe Doorluchtige Hoogheid te behagen en te dienen. »

Dit geschenk was geenszins zoo nederig als de Pensionaris wel voorgaf. De Stad betaalde voor die vier paneeltjes 2039 gulden en 3 stuivers. Wetende hoezeer de gewrochten der Antwerpsche kunstenaars aan Albert en Isabella behaagden, schonk het Magistraat hun nadien nog twee andere puikstukken : de Vijf Zinnen verbeeldende, waaraan twaalf onzer voornaamste Meesters hun talent leenden. De Fluwce-

len Breughel had gewis ook die beide gewrochten ontworpen; want met hem werd de koop gesloten.

Hoe kostbaar deze keurgewrochten onzer schilderkunst ook waren, toch verdreven zij niet volkomen het spijt Hunner Hoogheden over het weigeren van het uitgelezen paneeltje van Meester Quinten. De smid-schilder was weer een algemeen gevierde kunstgod geworden, wiens scheppingen men als aanbad en wiens dichterlijke geschiedenis in alle Antwerpsche huiskringen van mond tot mond werd overgeleverd. De grootste verheerlijker van den ouden Meester bleef toch altoos Cornelis van der Geest. De beroemde ijzeren putkevie, die Quinten als jongeling met den hamer smeedde, was van de Groote Markt overgebracht naar het Kleine Onze-Lieve-Vrouwenkerkhof, welke plaats thans de Handschoenmarkt wordt geheeten. Van der Geest ging dit ijzeren pronkstuk dikwijls bewonderen, en dan trad hij eenige schreden verder tot aan den voet van den majestatischen toren der hoofdkerk, alwaar onder den uitgemergelden zerk, Matsijs' gebeente rustte. Toen het Magistraat, ten jare 1617, gebod al de grafsteenen van het Klein Kerkhof weg te ruimen, deed de stadsbouwmeester Antoon Behagel den zerk

• Zulks blijkt uit de volgende akten:

« Mijnen Heeren Borgemeesteren ende Schepenen hebben geordonneert den Tresoriers ende Rentmeestere, te coopen van Jan van Breugel, schilder, twee constige schilderijen, representerende de Vijff Sinnen, waer inne gevocht hebben tweelf diversche van de principaelste meesters deser stadt, om geschoncken te worden aen Hare Doorluchtichste Hoocheden, onse genadighe Heeren ende Princen. Actum in Collegio 8 Octobris 1618. »

« Mijnen Heeren Borgemeesteren ende Schepenen hebben den Tresoriers ende Rentmeestere, te wetene Jan de Ran, Tresorier ende Ontfanger van de consumptien deser stadt, te betalen aen Jan van Breugel, schilder, de somme van tweeduysent tweehondert guldens, voor den prijs van de twee constige schilderijen, representerende de Vijff Sinnen, van hem gecocht, om te schencken, van dese stadswegen, aen Hare Doorluchtichste Hoocheden, onse genadige Heeren ende Princen, volgende de collegiale acte van den 8 Octobris lestleden. Actum in Collegio 16 Novembris 1618. »

Collegiaal Aktenboek der stad Antwerpen, 1616-18, fol. 224.

van Meester Quinten naar de woning van Cornelis van der Geest overvoeren. De rijke kunstminnaar liet den steen herhouwen en hield hem jaren in zijne kunstkamer als een heiligdom bewaard. Op 17 December 1629, toen hij meende dat de smid-schilder juist honderd jaar gestorven was, schreef hij een vertoog aan de Wethouderen, waarin hij oorlof vroeg, om den zerk, dien hij terug bij de kerk had gevoerd, met ijzeren doken te mogen vastankeren tegen den toren, boven het graf des schilders, « tot memorie van den fameusen Quinten Metsijs, tot loff van dese stadt. » Het Magistraat haastte zich dit verzoek in te willigen, en die grafsteen was het eerste, ja, het eenigste openbaar gedenkteeken, dat, gedurende de vorige eeuwen, in Antwerpens straten, aan eenen kunstenaar werd opgericht.

Van al die kunstbeweging getuige, had Cornelis de Vos ondertusschen zoo vlijtig gearbeid, dat hij bezitter werd van verscheidene renten, en op 27 April en 13 Juni 1630 werd hij ook eigenaar van het door hem bewoonde huis « Onze-Lieve-Vrouwe van den Troost. » Hij deed den houten voorgevel daarvan afbreken en begon hem herop te bouwen in schoonen Naamschen arduin. Toen hij dit herstellingswerk tot boven de eerste verdieping had voltrokken, ontbraken hem de middelen om voort te varen. Derhalve vroeg hij den 20ⁿ Juni 1631 aan de Stad oorlof om den « oppersten gevel, voor vijf of ses jaeren, ten langste, te mogen cieren met een verffken van water, omme alsdan, den voorschreven tijt voleynt sijnde, den selven gevel voorts, tot siraet deser stadt, op te maecken naer behooren. » Andere redenen dan geldverlegenheid moeten de Vos zijne bouwwerken hebben doen staken; want hij bezat een aanzienlijk vermogen en leefde in wezentlijke weelde. Zijne

kinderen werden schitterend opgevoed; zijne gade ging in satijn gekleed, droeg kostelijke juweelen, en aan de tafel van onzen schilder werd er gegeten met zilveren lepels en vorken, waarin de letters *C. d. V.* waren gesneden. In hun testament van 18 Juli 1648 maakten Cornelis de Vos en zijne vrouw aan elk hunner kinderen 3000 gulden, onverminderd de trouwkleederen, de maaltijd en bruiloftfeest, die zij zouden genieten; doch, indien zij huwden tegen den wil der ouders, dan zouden zij slechts 1000 gulden ontvangen. Onze meester bezat eenen kostbaren zilveren wijnpot, hem geschonken door de Kolveniersgilde, omdat hij hare bestuurleden op een groot doek had afgebeeld, ¹ en hij wilde dat dit vereerend geschenk in zijne familie zou bewaard blijven. Zijn zoon Jan Baptist de Vos, die er de eerste bezitter moest van worden, ontving ook den bevrijdingsbrief der Kolveniersgilde, en hij mocht door de medeërfgenen ook niet worden aangesproken voor hetgeen hij ontving - voor zijne Roomsche of Italiaensche reyse. - Als Jan Baptist ook des vaders schetsen op papier, doek en kaartbladeren, de naar het leven geschilderde troniën en de teekeningen op papier voor zijn aandeel wilde, dan zouden zijne drie zusters, behalve de schilderij, die zij ieder kregen, nog een ander tafereel van huns vaders hand mogen kiezen. Alhoewel vader de Vos bij het sluiten van dit testament nog gezond van harte was, zoo werd hij korts nadien toch ziekelijk, en hij overleed op 9 Mei 1651. Zijne vrouw volgde hem den 29ⁿ Juni 1668 in de eeuwigheid, en beiden werden in de hoofdkerk begraven, tusschen Sinte Ursula- en Sint Lucaskapel.

Adam de Coster, die te Mechelen in 1586 het levenslicht

¹ Dit groot tafereel, de Bestuurleden der Kolveniersgilde, dat Cornelis de Vos voor hunne kamer maalde, en waarvoor hij, behalve den bepaalden koopprijs, een zoo prachtig geschenk ontving, werd de prooi der vlammen, toen het huis dier gilde, bij den aanvang van 1739, ten gronde afbrandde.

ontving, moeten wij tusschen onze Antwerpsche meesters laten optreden, omdat hij geheel zijn kunstenaarsleven in onze stad heeft doorgebracht. Hij was zoon van Jan de Coster en Clara van der Borcht, die goederen bezaten, zoo binnen als buiten Mechelen en te Capellen in de Raemdonck, bij Brussel. Reeds in 1608 deed onze Mechelaar zijne intrede bij de Antwerpsche Sint Lucasgilde. Hij onderscheidde er zich derwijze, dat Antoon van Dijck zijn portret maalde, hetwelk, door Peter de Jode gegraveerd, tusschen de afbeeldsels onzer beroemde mannen werd uitgegeven. De vermaarde plaatsnijder Lucas Emilius Vosterman bewees Adam de Coster ook de eer van een zijner tafereelen : een Concert, in print te vermenigvuldigen. Onze schilder behandelde de gewijde geschiedenis, het portret en de volksschildering, waarin hij de effecten van het kaarslicht aanbracht. De keus zijner onderwerpen en hunne samenstellingen waren voortreffelijk. Hij teekende goed en bezat een rijk en krachtig koloriet. Op 27 Januari 1627, deed hij voor notaris de verklaring, dat hij in drie maanden eigenhandig de volgende schilderijen maalde : Diogenes de Wijsgeer, een Crusifix, Sint Franciscus bij eene met Boeken overdekte Tafel, Sint Franciscus met den Engel, Sint Petrus door eenen Engel uit den Kerker geleid, eene Sinte Jerosina en Sint Petrus die Christus verloochent. Al die tafereelen zijn nu zoek geraakt. Slechts twee gevrochten van Adam de Coster zijn nog gekend. Beide zijn met lichteffect. Het eene, Judith en hare Dienstmaagd, na de onthoofding van Holofernes, prijkt in het museum van Madrid; het andere een zingend Jong Paar, dat bij het licht een muziekboek houdt, bevindt zich in de galerij

Lichtenstein te Weenen. De Coster leefde als jongman met eene meid in een huurhuis der Schoenmarkt. Hij lag daar den 29ⁿ September 1642 ziek te bed, toen hij een testament deed opstellen, waarin hij twee zijner schilderijen wegschonk : - een Musiecksinger - en - eene Soldatentronie met een Keerse in de Handt. - Tot erfgenamen noemde hij zijne zuster Magdalena en haren man Jacob Bastiaenssens, die stadsuurwerkmaker van Antwerpen was. In een oogenblik van schijnbare beterschap werd de zieke schilder naar het huis zijns schoonbroeders, in de Hochstetterstraat, overgebracht. Na aldaar op 30 April eene codicille te hebben doen opstellen, overleed hij den 4ⁿ Mei 1643.

Thans ontmoeten wij voor de eerstemaal eenen stilleven-schilder. Het is Alexander Adrieansen, ¹ zoon van den beroemden Antwerpschen luitspeler Emmanuel en van Sibilla Crelin. Hij werd den 16ⁿ Januari 1587 in onze Sint Jacobskerk gedoopt, en ging op zijn twaalfde jaar de kunst leeren bij Aart van Laeck. Daar de jonge kunstenaar zich bijzonder geoefend had in het schilderen van adellijke wapens op perkament, ² zoo noemde hij zich, ten jare 1610, bij zijne aanvaarding in Sint Lucasgilde, slechts - waterschilder. - Echter onderscheidde hij zich ook al spoedig in het malen met olie-
verf, en dat nog wel in zoogenaamde stillevenstafereelen. Het was voor Adrieansen een wezentlijk waagstuk, bij het schitterend optreden van den dichterlijken en grootschen Rubens, te durven voorkomen met paneeltjes, die niets voorstelden dan

¹ Aldus onderteekent deze schilder verscheidene notariëele akten. Zijn vader teekende *Adriaensen* onder de opdrachten zijner vermaarde muzikewerken voor de luit, welke te Antwerpen van de pers kwamen in 1584, 1592 en 1600. De verdienstelijke toondichter, die zich slechts « luytslaeghere » noemde, overleed te Antwerpen in Februari 1604.

² Nog op 20 Juni 1656 noemt Alexander Adrieansen zich « constschilder ende wapenschilder, » terwijl hij getuigt in 1650 het wapen van Ridder Otto Biel op perkament te hebben geschilderd.

eenen tas doorengeworpen visschen, eenige doode vogels aan eenen nagel tegen een bord gehangen, eene handvol groenten op eene keukentafel, eene schotel met fruit of boter, kaas en brood bij tafelgerief. Maar hij wist dit alles zóo waar, met zulk goed koloriet en aangenaam licht weer te geven, dat men hem eenen uitstekenden kunstenaar noemde en dat Antoon van Dijck zijn portret maalde, om het door Antoon van der Does in plaat te laten verspreiden. Rubens zelf waardeerde den realistischen stillevenschilder; want hij bewaarde van hem twee gewrochten : *Gevogelte*, en eene *Mand met Vruchten*. In ons museum prijkt thans een fraai paneeltje van Alexander Adrieansen. Het toont ons *Vruchten*, *doode Vogelen* en *Visschen* door eene *Kat* beloerd. Het museum van Madrid bezit vier, dat van Berlijn drie en dat van Duinkerke één zijner *Stillevens*. In andere museums komen de echte werken van Andrieansen zelden voor; doch de heer Theodoor van Lerijs heeft twee zijner schoone stukken : *Brood en Vruchten bij Tafelgerief* en *Drijfwerk*, waarvan het eene geteekend is : *Alex. Adrieansen, 1647*.

Onze schilder trad op 2 Februari 1611, binnen de hoofdkerk, in den echt met Maria Seeldraeyers, welke hem zes kinderen baarde. Een dezer kinderen werd door den vermaarden veldslagschilder Peter Snayers over de doopvont gehouden. Een ander kind had Isabella Brant, de gade van Rubens, tot meter. Andrieansen was de buurman van den grooten Meester; want hij woonde insgelijks op den Wapper, waar hij overleed den 30ⁿ October 1661.

Een kunstenaar uit dit tijdvak, die niet langer mag vergeten blijven, is Hans Tielens, de zoon van Jan Tielens, bak-

ker van ons kasteel, in welks kapel onze toekomstige schilder het doopsel ontving, op 6 April 1589. Toen hij, den 11ⁿ September 1610, voor eenen vriend borg wilde blijven, had hij zijne studiën reeds voltrokken. Hij voerde dan den titel van schilder en woonde nog op het kasteel, in de bakkerij zijner moeder, Joanna van den Bosch, die weduwe was geworden. Ten jare 1612 werd Hans Tielens meesterschilder der Sint Lucasgilde. In de Liggere werd insgelijks aange-teekend, dat hij ons kasteel bewoonde. Zulks belette toch niet, dat hij fraaie tafereelen maalde en met de voornaamste kunstenaars onzer stad in nauwe betrekking stond. Cornelis de Bie noemt onzen meester eenen ervaren landschapschilder, « den welcken om sijn groote manier en stouten toets in gheloofde boomen en stercke gronden, ten uystersten werdt ghepresen en bemindt van den Heere Anthonius van Dijk, die hem oock gheconterfeyt heeft. » Van zijne geroemde gewrochten kunnen wij er nog slechts twee aanwijzen. Het eene prijkt in het Belvedere te Weenen en toont een Bergachtig Landschap, omgeven van Bosschen, met Kasteelen in het verschiet. Het andere, insgelijks een Landschap, waarin Diana met hare Nymphen ter jacht gaat, draagt des meesters handteeken en bevindt zich in het museum van Berlijn.

Hans Tielens huwde, op 25 October 1614, in onze Sinte Walburgiskerk, Margaretha Geleyns, de een en twintig-jarige dochter van Nicolaas Geleyns, luitenant van het oorlogschip Sinte Elisabeth. Met zijne gade vestigde hij zich beurtelings in de Sint Joris- en de Onze-Lieve-Vrouwenparochie, waar hij vader werd van vijf kinderen. Omstreeks 1629 werd onze landschapschilder ziekelijk, en hij maakte een eigenhandig

testament, dat korts na zijn overlijden, op 25 Juli 1630, werd ingeschreven door den notaris Peter de Bruyne.

De Hollandsche kunstenaars Hendrik Vroom en Adam Willaert schijnen de uitvinders der zeeschildering te zijn geweest; maar, aangezien geen van beiden te Antwerpen werkzaam was, zoo moeten wij Andries van Eertvelt¹ houden voor den eerste, die in onze stad den wijden oceaen op het doek dorst tooveren. Onze zeeschilder werd op 25 Maart 1590 binnen Antwerpens hoofdkerk gedoopt, als zoon van Andries en van Clara Geerts. Waar onze jonge kunstenaar zijne studiën deed werd niet geboekt; doch ten jare 1610 trad hij als vrijmeester in onze Schilders-Kamer. Van dan af leverde hij voor de toenmalige Antwerpsche kabinetten tal van zeegevechten, welke echter in de verleden eeuw spoorloos verdwenen. De heer Theodoor van Lerijs onzer stad bezit van den meester toch nog eene Onstuimige Zee, waarop drie Fregatten elkaar met het Kanon bestrijden. Het water, de lucht en de kruitdamp zijn met tamelijk goede kleuren, maar noch diep, noch doorschijnend weergegeven. De schepen integendeel zijn in aangenamen toon gepenseeld en met kennis en fijnheid geteekend. In heel de samenstelling heerscht er iets grootsch en levendigs, dat de aandacht wekt. Nog zagen wij van Andries van Eertvelt, bij mevrouw Moons onzer stad: eene Zeehaven met Oorlogschepen; in het museum van Gent: Schepen in gevaar op de Holle Zee. Het Belvedere van Weenen bewaart van onzen meester een groot Zeegezicht met tal van Oorlogschepen.

Antoon van Dijk moet een bewonderaar van Andries

¹ De naam van dezen schilder wordt thans op verschillende wijzen geschreven; doch hij teekende onveranderlijk: *Andries van Eertvelt*.

van Eertvelt zijn geweest. Hij maalde hem, voor den schilderezel gezeten en werkende aan eenen zeestorm. Dit prachtig portret wordt thans bewaard in het museum van Dresden. Naar van Dijck is er door Schelte van Bolswert van onzen zeeschilder een ander afbeeldsel gesneden, met een verschiet van onweerzwangere wolken boven de zeegolven, waarop een schip dobbert.

Andries van Eertvelt huwde op 28 November 1615 Catharina de Vlieger, met welke hij den 18ⁿ Februari 1617 een testament verleed, en die hij in 1626 verloor, nadat ze hem twee kinderen had geschonken. Den 3ⁿ October 1633 hertrouwde hij met Elisabeth Boots, die hem nog eenen zoon baarde; doch hij overleefde al zijne afstammelingen. Daarom maakte hij, in zijn testament van 23 Mei 1652 zijne gade tot erfgename, en den 9ⁿ Augustus van dit jaar overleed hij op het Zand, in het huis de Zon, dat op de Schelde uitzicht gaf.

Wij hebben den geboortetijd van Gillis Backereel nog niet kunnen vaststellen, maar ruimen hem hier toch eene plaats in, omdat hij omstreeks het einde der XVIe eeuw moet ter wereld zijn gekomen. Hij is een bijna onbekend schilder, van wiener echter nog keurig geteekende en goed gekleurde tafereelen bestaan. In den ommegang onzer Sint Jacobskerk hangen van hem twee gewrochten: Sint Franciscus van Assise predikend tot de Vogelen, en Sint Jacobus della Marcha den Bisschoppelijken Mijter versmadende. Ook in de Sint Antoniuskapel onzer hoofdkerk vindt men van Gillis Backereel een Sint Felix. Het museum van Brussel bezit van hem de Verschijning der Maagd Maria aan Sint Felix, en de Aanbidding der Herders; de Sint Salvatorskerk van

Brugge : Sint Carolus Borrromeus, die de Besmetten ter hulp komt, en het Belvedere van Weenen : Hero weenende over de dood van Leander. Gillis Backereel moet ten onzent niet veel hebben gearbeid. In al de oude Antwerpsche verzamelingen ontdekten wij op zijnen naam enkel eenen Christus aan het Kruis; een Portret en een Sint Franciscus. Na in Italië te hebben gereisd, werd onze kunstenaar in 1630 vrijmeester der Antwerpsche Schildersgilde. In onze stad leefde hij stil en afgezonderd in een huisje der Vuilestraat, thans de Otto Veniusstraat. Daar ontving hij, ten jare 1651, ineens vier leerlingen. Een dezer, Frans de Hase, verbond zich op 13 Januari voor drie jaren. Hij zou niét bij den meester inwonen, noch in den kost zijn, doch er schilderen zonder er iets voor te trekken of te betalen. In den zomer van 1653 kocht onze Backereel, met 24 geleende gulden, eene Venus met Cupido. Daar hij het geleende niet wedergeven, noch het tafereel verkoopen kon, liet hij het, op 19 Juni 1654, aan de weduwe, die hem het geld verschoten had. Gillis Backereel, die vóór 1662 te Antwerpen overleed, had eenen veel ouderen broeder, Willem geheeten, welken zijne Antwerpsche kunstmakkers « den vermaerden landschapschilder Backereel » noemden. Na in 1605 het diploma van zijn vrijmeesterschap onzer Sint Lucasgilde te hebben verworven, toog hij naar Italië, waar hij een kwistig leven leidde en vroegtijdig stierf, ¹ terwijl zijne geroemde werken zijn zoek geraakt.

¹ Eene nota op *de Liggeren der Antwerpsche Sint Lucasgilde* duidt zijn sterfjaar aan; doch deze is stellig verkeerd. De Willem Backereel, daar aangegeven, als op 23 Januari 1615 gestorven en man van Anna van Campen, is geen kunstenaar, maar wel koopman in waren. De schilders Willem en Gillis Backereel stonden ook van hem niet af; maar hij was toch vader van den Antwerpschen plaatsnijder Peter Backereel.

De familie de Wael bracht eenige schilders voort, welke niet onvermeld mogen blijven. De eerste de Wael, die zich in de kunst onderscheidde, was Hans, in 1558 ¹ geboren als zoon van Cornelis de Wael en Catharina Moons. De jonge Hans oefende zich bij Frans Francken I derwijze, dat hij al spoedig, met den schilder Jan de Mayer, eenen kunsttocht tot in Parijs kon ondernemen. In 1584 was hij al binnen Antwerpen terug; want dan werd hij er vrijmeester. Op 11 September 1588 huwde hij Geertruide de Jode, die hem vijf kinderen schonk, waarvan de twee jongens schilder werden. Vader de Wael won voor zijn kroost den kost met schilderen, en hij beoefende het vak der gewijde geschiedenis. In een Antwerpsch sterfhuis van 1614 vonden wij « een Marienbeelt, gedaen bij Hans de Wael » en in eenen lateren inventaris zagen wij van hem « de Seven Wercken van Bermherticheyt. » Thans is er niet een zijner gewrochten meer te ontdekken, en nochtans zegt de Bie, dat hij « veel fray en nette dinghen heeft ghemaect. » Onder zijne tijd- en vakgenooten moet Hans de Wael insgelijks hooggeschat zijn geweest, aangezien hij op 30 September 1593 Deken van Sint Lucas werd verkoren. Den 24ⁿ Januari daarna kocht Hans de Wael het door hem bewoonde huis Sint Philippus, nummer 61 der Lombaardevest, alwaar zijne zonen-kunstenaars ter wereld kwamen. Toen Hans de Wael reeds zeer oud was, etste Antoon van Dijck zijn afbeeldsel. Nadat hij op 7 December 1633 was gestorven, maalde Cornelis de Vos zijn portret en dat zijner gade op de luiken eener

¹ In den staat van het sterfhuis zijns vaders, overleden op 5 Augustus 1582, is Hans de Wael aangeteekend als de eerstgeborene en vier en twintig jaren oud zijnde. Den 23ⁿ Mei 1626 verklaart hij zelf acht en zestig jaren te tellen. De Bie zegt ook, dat hij in 1633 stierf in den ouderdom van vijf en zeventig jaren.

schilderij, de Graflegging, welke in Sint Andrieskerk werd geplaatst, boven het graf van Hans de Wael en Geertruide de Jode, welke laatste stierf op 21 October 1642. ¹

Hun eerstgeborene, Lucas de Wael, zag het licht op 3 Maart 1591. De knaap ging in de leer bij zijnen oom den Fluweelen Breughel, en vervolgens toog hij door Frankrijk naar Italië, waar hij vele Landschappen in water- en olieverf maalde, die, naar het zeggen van de Bie, zeer gezocht waren om hunne zoete verschieten, rotsen, gebergten, fraaie watervallen, getemperde luchten, zonneschijnen en bliksemstralen. Nadat onze schilder van Genua naar Antwerpen wederkeerde en ten jare 1628 bij onze Sint Lucasgilde was ingelijfd, moet hij niet veel meer gearbeid hebben. In al de Antwerpsche verzamelingen zagen wij van hem slechts één Zeegevecht, dat op 11 Juni 1754 werd geveild voor 10 1/2 gulden. Antoon van Dijck moet de werken van Lucas de Wael hooger hebben gewaardeerd. Hij conterfeitte den meester, naast zijnen broeder Cornelis de Wael, op één doek, dat thans te Rome het Capitool verheerlijkt. ² Lucas de Wael bleef jongman; maar zulks belette niet, dat hij vader werd van Jan Baptist de Wael, die zich als schilder en plaatsnijder onderscheidde. Den 13ⁿ Februari 1660 zat « Signor Lucas de Wael, constschilder » ziekelijk voor het vuur, in zijn huis op de Steenhouwersvest, terwijl hij zijnen uiter-

¹ Thans bevindt zich die graf-altaartafel in de Sint Ursulakapel onzer hoofdkerk.

² In de tweede helft der XVII eeuw berustte dit meesterstuk, « Twee conterfeitsels van Cornelis ende Lucas de Wael, op eenen doeck, van van Dijck, » in de verzameling van den Antwerpschen Postmeester, Ridder Jan Baptist Antonie. Toen deze op 27 Maart 1691 gestorven was, werd dit portretstuk der de Waels gewaardeerd op 600 gulden. Eene schets in grauwchildering, van Antoon van Dijck naar dit tafereel, bevond zich in de verledene eeuw bij mevrouw de Reuver van 's Gravenhage, waar de Prins van Hessen ze kocht, en thans berust ze in het museum van Cassel. Dit afbeeldsel der gebroeders de Wael werd ten jare 1646 prachtig gegraveerd door Wenzel Hollar.

sten wil deed aanteekenen. Zijnen natuurlijken zoon, Jan Baptist de Wael, liet hij 600 gulden, die hem moesten uitgekeerd worden, zoodra hij tot staat gekomen of dertig jaren oud zou zijn geworden. Al het overige van zijn vermogen maakte de kranke schilder aan zijne zusters Anna en Catharina. Hij drukte den wensch uit binnen Sint Andrieskerk, in het graf zijner ouders, begraven te worden. De ziekte van Signor Lucas duurde voort, tot hij op 25 October 1661 den geest gaf.

Zijn broeder, Cornelis de Wael, werd geboren op 7 September 1592. Hij leerde zijn kunstvak in onze stad, maar toog met zijnen broeder zeer jong naar Italië, waar hij zich van vóór 1625 tot zijn afsterven in 1662 te Genua vestigde. De Bie heeft geboekt, dat Cornelis de Wael voor Philips III en den Hertog van Aarschot schilderde, en dat hij uitmuntte in het malen van « cleyn historiën, bataliën, soo te water als te landt, » zoodat hij het spoor drukte van den zeeschilder Andries van Eertvelt en van de veldslagschilders Jan Snellinx en Sebastiaan Vrancx. In oude veilingen vinden wij inderdaad van Cornelis de Wael Zeegevechten en Veldslagen, die tot 97 gulden golden, terwijl eene Italiaansche Brui-loft van hem 189 gulden werd verkocht. Thans moeten die uitmuntende tafereelen op naam van andere meesters zijn gesteld. Men kent van Cornelis de Wael nog alleen te Genua, in de San Ambrogiokerk, een ruim altaarstuk, voorstellende, met levensgrooten figuren, de Verlossing van Sint Petrus, in aangename en heldere toon geschilderd; in het Roode Paleis derzelfde stad: eene Schermutseling tus-schen Ruiters; ¹ in het Belvedere van Weenen: den

¹ Het bestaan der beide tafereelen van Cornelis de Wael te Genua, is ons bekend gemaakt door den heer H. Hijmans, bewaarder van de Prentenverzameling der Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

Doortocht der Roode Zee ; in het museum van Nantes een Tandentrekker ; op het Stadhuis van Antwerpen een weinig kleurrijk maar levendig gestoffeerd landschap : de Komst van den Prins-Kardinaal aan Sint Jorispoort, en in de Sinte Gertrudiskapel onzer Sint Jacobskerk twee rondeltjes, verbeeldende het eene : de Heilige Drijvuldigheid, en het andere : den Engel met den Christenen en den Moorenslaaf, visioen van Sint Joannes van Martha. Cornelis de Wael beoefende ook de graveerkunst en daarin, alsmede in het schilderen, vormde hij eenen leerling in den bastaard zijns broeders. Deze Jan de Wael de Jonge werd vroegtijdig bij zijnen oom Cornelis naar Genua gezonden. Behalve zijne reeks gekende platen naar de Italiaansche volkstafereelen van zijnen oom en meester, vervaardigde hij ook schilderijen, waarvan er, in de galerij Lichtenstein, te Weenen, éene op zijnen naam is bewaard gebleven en voorstelt : Italiaansche Boeren, die bij eenen ouden muur met de kaart spelen, terwijl eene vrouw met een kind op den voorgrond treedt. In het museum van Nantes vindt men van hem een doekje : Drinkers bij de Tafel.

Nog een andere naam- en stadgenoot der de Waels beoefende op ditzelfde tijdstip de kunst in Italië. Het was Antoon de Wael, zoon van den koopman Jan de Wael en van Magdalena Halleman, in onze hoofdkerk gedoopt den 8ⁿ Maart 1629. Ten jare 1642 ging hij zich oefenen onder de leiding van den figuurschilder Jan Boots, maar toog, zoodra hij volleerd was, naar Italië. Hij vestigde zich te Rome en stoffeerde daar de Landschappen van Bartolomeo Torregiani, welke nu nog pronken in de eeuwige stad, te Munchen en te Madrid. Onze Antoon de Wael werd in den zomer van 1672, te

Rome, in zijn bed door den bliksem doodgeslagen. Daar hij jongman was gebleven, zoo kwam zijne nalatenschap aan zijnen broeder en zijne zusters te Antwerpen.

Een nog voornamer slagveldschilder van hetzelfde tijdvak als de gebroeders de Wael was Peter Snayers. Hij werd te Antwerpen, in de hoofdkerk, gedoopt, den 24ⁿ November 1592, en was zoon van Lodewijk Snayers, stadsbode van Antwerpen op Brussel. Wij zegden reeds dat Sebastiaan Vrancx den jongen Snayers tot een uitstekenden meester opleidde. Ten jare 1613 werd hij vrij schilder onzer Gilde. De werken van Peter Snayers zijn in overvloed bewaard gebleven. Ons museum bezit er geen enkel; doch op het Antwerpsche stadhuis prijkt van hem een allerprachtigste groote Slag van Calloo, terwijl een paar kunstliefhebbers onzer stad kleinere zijner gewrochten toonen. Het Brusselsch museum bevat van hem vier merkwaardige oorlogstafereelen: den Slag van Praag, den Slag van Wimphen, de Belegering van Kortrijk en de Nederlaag van Halberstadt, welke laatste schilderij de uitmuntendste is van samenstelling, teekening en kleur. Echter zijn zij alle vier meesterstukken van geduld; want op den achtergrond krioelt het van puike figuurtjes. Een der gewrochten, de Belegering van Kortrijk, is geteekend: *Petrus Snayers, Pictor del S. C. J. anno 1650*; wat zeggen wil, dat hij schilder was van zijne Hoogheid den Kardinaal-Infant, wijlen onzen Landvoogd. Ook de museums van Madrid, Londen, Berlijn, Weenen, Dresden, Rijsel, Duinkerke en andere steden, toonen nog krijgstafereelen van onzen schilder. De Bie beweert, dat Peter Snayers nooit een oorlogsveld zag, noch eenen slag bijwoonde. Toch wist hij zijne benden zoo krijgskundig te rangschik-

ken en aan te voeren, als hield hij den bevelhebberstaf even behendig als het penseel. Sommige zijner doeken gelijken veeleer het krijgsplan van eenen veldheer, dan het kunstwerk van eenen schilder. Op den voorgrond zijner uitgestrekte oorlogsvelden maalt hij nochtans doorgaans schilderachtige en dikwijls recht dramatische krijgsbedrijven, met flink geteekende, en helder en krachtig gekleurde figuurtjes. Soms ook scheidt hij zijne landschappen minder diep, om ons op meesterlijke wijze afzonderlijke heldenfeiten, of de rampen en plagen des oorlogs voor te stellen. De krijgstaferelen van onzen schilder vonden grooten bijval bij Vorsten en Veldheeren. Voor een en twintig zijner schilderijen, hem door den Prins Piccolomini besteld, ontving hij ten jare 1657 de aanzienlijke som van 12,250 gulden.

Peter Snayers trouwde den 25ⁿ September 1618, in Onze-Lieve-Vrouwenkerk, met Anna Schut, ' en hun eersteling, Cornelis, ontving op 8 September 1620 het doopsel in Sint Joriskerk. Onze schilder bewoonde een huurhuis op den hoek der Arembergstraat. Hij leefde in welstand en genoegen; want bijna jaarlijks zien wij hem deel nemen aan den weelderigen en vroolijken feestdisch onzer Violieren. Daar hij den titel van schilder des Landvoogds had verworven, toog hij naar Brussel, waar hij zich den 16ⁿ Juni 1628 als poorter en lid der Sint Lucasgilde liet inschrijven. Hij bezocht nog dikwijls Antwerpen, zijne familie en kunstmakers; doch hij bleef gevestigd in de hoofdstad, waar hij den beroemden slagveldschilder Adam Frans van der Meulen vormde. Wij vonden

¹ Zij was dochter van den vaak vermelden pasteibakker en kunstliehebber Cornelis Schut en van Maria Waeyens, wier zuster de vrouw was van Jan van Mildert, den beroemden beeldhouwer en huisvriend van Peter Pauwel Rubens.

dat hij insgelijks te Brussel op 17 September 1666, met zijne vrouw, een testament verleed. Volgens eene handschriftelijke aantekening van Cornelis de Bie op het Gulden Cabinet, overleed hij ook aldaar ten jare 1667.

Nauwelijks was Peter Snayers naar Brussel getrokken, of een ander verdienstelijk slagveldschilder, Peter Molenaer, nam hier zijne plaats in. Alhoewel hij zijne tafereelen *P. Meulener* onderteekent, zoo hebben wij toch de bewijzen, dat hij de kleinzoon was van Cornelis Molenaer, alias Schellen Neel, wiens schitterende Landschappen nog in de museums van Madrid, Berlijn en Rijsel pronken. Peter Molenaer was zoon van den zedenschilder Jan Molenaer en van Elisabeth Floris. Hij werd den 18ⁿ Februari 1602 in onze hoofdkerk gedoopt, oefende zich in de kunst onder de leiding zijns vaders, en werd ten jare 1632 als meesterszoon bij Antwerpens Sint Lucasgilde aangenomen. Onze jonge kunstenaar was een geestig samensteller en behendig teekenaar. Hij bezat een fijn penseel en kleurde zijne levendige krijgers bont en helder, terwijl hij over zijne velden eenen prachtigen warmen toon spreidde. Ofschoon hij vlijtig arbeidde en menig gelegenheidsgewrocht, als den Slag van Calloo en den Aanval op de Schans Verrebroek leverde, zoo werden zijne tafereelen toch zeer schaarsch. In ons land treft men er nog zelden aan, en in de buitenlandsche museums vinden wij van hem enkel, te Madrid : een Ruitergevecht en eenen Strijd om den Voorraadstrein, geteekend : *P. Meulener*, 1644; te Brunswijk den Veldslag bij Fleürus, geteekend : *P. Meulener*, 1646.

Onze krijgsschilder moet tamelijk goed zijn brood hebben gewonnen. Hij bewoonde een huis, dat hij tegen 108 gulden

in het jaar huurde. Wanneer hij op 27 November 1654 overleed en in Sint Andrieskerk werd begraven, bleef zijne weduwe, Maria Hendrickx, achter met twee kinderen : eene dochter, Elisabeth, van twintig jaren en een vijftienjarig zontje, Janneken, dat zinneloos was. De huisraad van den schilder Peter Molenaer werd gevent voor 569 gulden 16 stuivers; eenige ringen en schilderijen werden ingehouden en geschat op 206 gulden 5 stuivers.

In ons museum prijkt een groot paneel met indrukwekkende samenstelling, het Versmoren van Pharao en zijn Leger in de Roode Zee (214). Het gewrocht is zonder praal van kleuren, doch in aangename toon en zóo eigenaardig gemaald, dat de liefhebbers het als een puikstuk bewonderen. Vooral de menigte van fraaie figuurkens, waarmede het gestofveerd is, wekt de aandacht. Het is opmerkenswaardig, hoe de trotsche Koning met zijn heir door de steigerende zeebaren wordt bedolven tusschen de rotsen, op wier kruin Mozes met de zijnen zegevierend is verheven. De schepper van dit kunststuk is Hans Jordaens III,¹ dien zijne tijdgenooten « den Langen Jordaens » noemden. In het sterfhuis van Adriaan van Brakel vinden wij ten jare 1677 « een schilderije van den Langen Jordaens, verbeeldende Moyses met de Kinderen van Israël bij de Roode Zee. » Onze kunstenaar had voor vader Hans Jordaens II, die in 1600 bij Antwerpens Schilders-Kamer trad en zijnen zoon ook de penseelen leerde behandelen. De jonge Jordaens moet omstreeks 1595 geboren zijn; want eerst in 1620 bereikt hij de meerderjarigheid, en dan

¹ Deze schilder was niet rechtstreeks verwant met Hans Jordaens, die in Juni 1582 met de weduwe van Frans Pourbus huwde, en in 1585 vertrok naar Delft, waar hij ten jare 1619 nog leefde.

ontvangt hij van zijnen vader de geringe nalatenschap zijner moeder. Echter huwde hij reeds op 26 November 1617, in het noordkwartier onzer hoofdkerk, Maria van Dijck, dochter van Zeger en Barbara de Louveral. ¹ In den trouwakt staat ook aangeteekend, dat de bruidegom was gevestigd in de Lombaardstraat, waar hij een huurhuis bewoonde. Den 18ⁿ Augustus 1618 werd onze schilder vader eener dochter, die hare geboorte niet lang overleefde. Op 20 Februari 1620 doopte men van hem een ander meisje, dat insgelijks spoedig stierf. Den 29ⁿ April 1621 baarde zijne vrouw hem eenen zoon, en op 20 Mei 1623 eene andere dochter, die onze gekende landschapschilder Joos de Momper over de doopvont hield, en op 13 Juli 1625 was Maria la Hoes, de vrouw van den fruitschilder Jacob van Hulsdonck, meter der vierde dochter en laatste kind van onzen meester. Eerst in 1620 werd Hans Jordaens III bij onze Sint Lucasgilde ingeschreven als meesterszoon onder den naam « Hans Jordaens den Jonghen. » Al spoedig maakte hij goede zaken, daar hij tusschen onze verdienstelijke meesters werd gerekend. Vóór zijn huwelijk was hij, gelijk zijn vader, een arme dompelaar; doch op 7 Juni 1624 woonde hij reeds in een aanzienlijk huis, Sint Jacob (nummer 8) der Pompstraat. Hij was dan reeds zoo bemiddeld, dat hij borg kon spreken voor zijnen vader, wat hij ook voor zijne schoonmoeder deed op 2 October van het volgende jaar. Jordaens' werken golden ook schoone prijzen. Den 20ⁿ Sèptember 1631 verkocht men te Antwerpen uitterhand « een stuck schilderije wesende eene Offerande van de Drij Coningen geschildert bij Hans Jordaens, voor de

¹ *Catalogue du Musée d'Anvers*. Al de andere bijzonderheden zijn getrokken-ult oorspronkelijke bescheiden, welke in de Archieven der stad Antwerpen berusten.

somme van 200 gulden. » Ongelukkiglijk ging dit stuk, gelijk bijna al zijne andere werken, voor hem verloren. Men bewaart nog slechts op zijnen naam : in onze Godshuizen een Afscheid van Jacob en Laban, en in het museum van Berlijn twee herhalingen van zijne Roode Zee, de eene geteekend : *H. Jordaens, f. 1624*. De Liggere der Antwerpsche Sint Lucasgilde duidt in 1643 de doodschuld aan van eenen Joannes Jordaens, die stellig onze Hans Jordaens was. Den 14ⁿ Juli 1643 verleden « Jan Jordaens, constschilder ende Jouffrouwe Maria van Dijck, sijne huysvrouw, » een testament in hun huis aan den Tapissierspand. Zij verklaren daarin, begraven te willen worden binnen de hoofdkerk, in den ommegang, vóór de kapel der Peltiers. De echtelingen maken al wat zij bezitten aan elkander; doch de langstlevende moet hunne twee nog levende kinderen, Peter en Elisabeth, behoorlijk opvoeden tot de vijf en twintig jaren. Daarbij, verkoopt men op 21 Maart 1644 binnen onze stad « een schilderije, op paneel, wesende een Roode Zee, vol wercx, van Hans Jordaens, alsdoen overleden, eygen handt geschildert. » Zijne weduwe overleed ten jare 1652, en zijn vader stierf in 1653 zoo armoedig, dat men hem ter nauwernood met een der geringste lijkdiensten kon begraven.

XXIII

RUBENS' MEDEWERKERS

Met de medewerkers van den Oppermeester wordt eigenlijk de School van Rubens geopend. Begaaftde kunstenaars bepaalden er zich niet bij "den Prins der schilders" op eerbiedigen afstand te bewonderen, maar gingen tot hem, om zijnen rechtstreekschen invloed te ondergaan en om de menigte van zijne bestelde gewrochten te helpen uitvoeren. Wat zij en sommige van Rubens' leerlingen, bij dit hulp verleenen aan eigen roem ten offer brachten, is onberekenbaar. Van eenige dier talentvollé schilders, welke Rubens uitstekend genoeg oordeelde om naast hem het penseel te voeren, zijn er thans weinige of geene eigene werken meer aan te duiden. Andere veronachtzaamden zoo jammerlijk hunne eigene ingeborene kunstgaven, om in den trant van den zelfstandigen Meester te arbeiden, dat hunne doeken thans voor zwakke schilderijen van Rubens of kopijen naar hem worden uitgesteld. Slechts zij, die hunne eigenaardige hoedanigheden niet verwaarloosden en hun oorspronkelijk

talent ook zelfstandig ontwikkelden, leverden tafereelen, welke thans nog wereldberoemd zijn.

Frans Snijders was, na den Fluweelen Breughel, de oudste, en na Antoon van Dijck, de befaamdste van Rubens' medewerkers. Hij was zoon van den wijntavernier der vermaarde « Groote Bruyloftcamere, »¹ waarin de rampzalige Frans Floris zijn fortuin verbraste. De hospes van dit grootste drink- en smulhuis noemde zich Jan Snijders. Zijne wederhelft, die in hare befaamde keuken de fijnste vogels plukte en het smakelijkste wild aan het spit of in den oven stak, heette Maria Gijsbrechts. Hun wijnhuis, zoowel als hunne tafel, werd druk bezocht door onze kunstenaars. Zoo kwam het gewis, dat twee der zes kinderen van den tavernier Snijders neiging kregen voor het beoefenen der kunst. Het eene dezer kinderen was Michiel Snijders, die zich tot na 1661 « constschilder » noemde, doch geene werken naliet; het andere was onze Frans, die op 11 November 1579 over de doopvont der hoofdkerk werd geheven, en met wien wij ons alleen zullen bezig houden. Volgens den Liggere onzer Gilde werd de jongen ten jare 1593 leerling van den Helschen Breughel. Echter staat er onder zijn portret, door Antoon van Dijck geschilderd en door Jacob Neefs gegraveerd, dat hij ook lessen ontving van Hendrik van Balen. In 1602 werd Frans Snijders meesterschilder van Sint Lucasgilde; doch in 1608 bevond hij zich in Italië. Reeds den 26ⁿ September van dit jaar schreef de Fluweelen Breughel naar Milaan, dat zijn trouwe vriend, de schilder Frans Snijders, aldaar van Rome zou aankomen, en hij beval hem ten zeerste aan bij zijne bemiddelde kennissen. In de lente van het volgende jaar was

¹ Zie bladzijde 214.

nze jonge meester te Antwerpen terug, en dan onderscheidde hij zich als een uitstekend schilder. Aanvankelijk maalde hij dood wild, gevogelte, fruit, groenten, ja, gansche spijskamers, waarin kat en hond loerden op eene lekkere brok. De keus van Sniijders' genre was nog al natuurlijk. In de voorraadskamer zijner moeder vond hij immers al de noodige schilderachtige voorwerpen tot het samenstellen van een prachtig stilleven- of doode-natuurstuk. Nauwelijks kwam Sniijders in aanraking met Rubens, of deze ried hem de dieren den eeuwigen slaap niet te laten genieten, maar ze integendeel ondereen te laten worstelen of door den jager en zijne honden te laten vervolgen. Sniijders begreep dien wenk zoo wel, dat hij de meest levensvolle, de krachtdadigste onzer dierenschilders is geworden. Al zijne voorstellingen zijn op natuurgrootte, met waarheid en stoutheid weergegeven. Het deert hem weinig of de groep zijner bloedige worstelaars regelmatig of bevallig ineen zit. Hij laat zijne verwoede dieren aanvallen en afslaan, opvliegen en hals over kop tuimelen, zoodat de vervoerde aanschouwer de schoonheid van vorm en lijn vergeet, om slechts de kloeke natuurlijkheid der handeling te kunnen bewonderen. In zijne wijze van penseelen is Sniijders breed en keurig tevens. Zijn koloriet is schitterend en soms zoo rijk en krachtig als dat van Rubens, terwijl hij met de lichtspeling ook dezelfde wonderen verricht als de Oppermeester. In het voorstellen van menschenbeelden had Sniijders zich nimmer geoefend, en daarom schilderde Rubens de figuren in zijne tafereelen. Het museum van den Haag bevat van Frans Sniijders een stuk, *Wild en Vruchten op eene tafel*, waarbij een jager van Rubens, en eene *Hertenjacht met landschap en figuren van denzelfden medewerker*. Ook te Berlijn prijkt eene Her-

tenjacht en te Dresden eene Berenjacht van Snijders, met jagers van Rubens. In vele van Rubens' jachten, waarin de menschen en de paarden talrijker zijn dan de wilde dieren, werden deze laatsten gemaald door Snijders; want hij werkte veel voor rekening van den grooten meester. Zulks belette toch niet, dat Snijders persoonlijk ook belangrijke bestellingen ontving, en zulks wel van den Koning van Spanje en verscheidene Prinsen van Europa. Ook de stad Antwerpen bewees hem die onderscheiding. Voor ons stadhuis vervaardigde hij, in den zomer van 1630, een groot tafereel: Dood Wild en Vruchten. Het bevatte hinden, everzwijnen, vogelen en eenen levenden papegaai, die pruimen grijpt, terwijl eene vrouw hem gadeslaat. Dit prachtig gewrocht, waarin Rubens het figuur maalde, werd den schilder 300 gulden betaald.¹ Men bewonderde het in de Staten-Kamer van ons stadhuis tot bij den inval der Fransche Republikeinen, wanneer het spoorloos verdween. De meeste en voornaamste werken van Frans Snijders ontmoet men thans in de museums van het buitenland. Ons museum bezit van den beroemdsten dierenschilder slechts een Gevecht tusschen Zwanen en Honden en een Vischkraam. Brussel heeft maar één zijner gewrochten: Dood Wild en Vruchten. De *Louvre* van Parijs integendeel bewaart van hem eene Hertenjacht, Dieren in het Paradijs, de Tocht der Dieren in de Ark van Noach, een Vischkraam en een Papegaai en Eekhoorn bij Fruit. Te Sint Petersburg heeft men

¹ « Geordonneert den Tresoriers ende Rentmeestere, van stadswegen, vuyt te reycken ende te betaelen aen Franchois Snijers, constschilder, de somme van drij hondert guldens eens voor de schilderije bij hem gemaect, staende op den raedthuyse, in Champagnijnecamer. Actum in Collegio 6 Septembris 1630. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1629-31.*

aan eene zaal van het museum, Snijders' naam gegeven, omdat er zoo vele zijner meesterstukken pronken. Dresden bewaart van hem eene Everjacht en zes stukken Dood Wild en Vruchten. Verders vindt men van Frans Snijders te Weenen, in het Belvedere : eene Jacht van Honden op Vossen, Daniël in den Kuil der Leeuwen, een Hert en Ree vervolgd door Honden, Dieren in het Paradijs, en in de galerij Lichtenstein : twee Hertenjachten, een Stilleven en Dood Wild met Vruchten; te Berlijn : een Strijd tusschen Beren en Honden, een Hanengevecht en een Vogelenconcert; te Munchen : Jacht van Leeuwinnen op eene Ree, een Everzwijn door eene Leeuwin gedood, eene Everjacht en Wild, Gevogelt en Fruit door Kat en Hond beloerd; te Amsterdam : twee stukken Dood Wild met Groenten; te Brunswijk : eene Everjacht en te Florentië, Napels, Rijsel, Duinkerke en andere steden nog verscheidene Jachten of Stillevens.

Door het leveren van zoo vele prachtige tafereelen was Snijders een bemiddeld man geworden. Toen hij op 23 October 1611 in den echt trad met Margaretha de Vos, zuster der schilders Cornelis en Pauwel de Vos, vestigde hij zich in het huurhuis nummer 17 der Korte Gasthuisstraat; doch op 24 December 1620 kocht hij, voor eigen gebruik, in de Keizerstraat, tegenover de Ambtmansstraat, het huis met poort en hof, nummer 8, terwijl hij later nog eigenaar werd van twee andere huizen en van vele renten. Gelijk zijn geldelijk vermogen vermeerderde, zoo steeg ook des kunstenaars roem. Antoon van Dijck konterfeyte het schoon en mannelijk wezen van den beroemden dierenschilder met zoo veel

voorliefde, dat men Snijders' afbeeldsel tusschen de puikgewrochten van den koning der portretschilders rekent. Op 10 Februari 1661 getuigden de schilders Jacob Jordaens en Pauwel de Vos, « dat zij verscheyden reysen gesien hebben twee schilderijen, wesende de twee portretten van den ouden Frans Snijders zaliger ende sijne Huysvrouw, de welcke sijn geschildert door den fameusen ende vermaerden const schilder heer Anthoni van Dijck; welke voornoemde schilderijen zij estimeeren tegenwoordelijck weerdich te sijn tsaemen de somme van hondert ponden grooten oft driehondert pattacons ten alderminsten, ingevolge dat de stucken, door den voornoemden van Dijck geschildert, tegenwoordelijck geestimeert worden. » De hier bedoelde uitstekende portretten bevinden zich thans in Engeland, het eerste in de verzameling van den Graaf van Carlisle, het tweede in bezit des Graven van Warwick. Ook Cornelis de Vos maalde de portretten van zijnen schoonbroeder Frans Snijders en dezes Vrouw; doch in één tafereel, dat thans in het museum van Turijn is uitgestald.

Het huwelijk van den gevierden schilder werd met geene kinderen gezegend. Daarom was Snijders veeltijds bezorgd om zijn aanzienlijk vermogen tusschen zijne nabestaanden naar geweten te verdeelen. Bij het opstellen van zijn eerste testament van 15 November 1613 koesterde hij nog de hoop vader te zullen worden; want, zegde hij, als God hem kinderen mocht verleenen, moesten zij, bij hun bejaren, elk 1500 Carolusgulden ontvangen. Als hij zonder kinderen zou sterven, dan liet hij « aen sijnen vader Jan Snijders ende sijne moeder Maria Gijsbrechts, als gedenckenis, seker stuck schilderij, op doeck, bij hem testateur gemaect, wesende eenen Reyger

ende een Ree, » welke schilderij na de dood zijner ouders door zijne vrouw, Margaretha de Vos, teruggeëischt mocht worden voor 150 gulden. Uit zijn testament van 20 September 1627 blijkt, dat hij de hoop op kinderen te krijgen had laten varen. Nu maakte hij duizenden gulden en juweelen aan zijne familie en 100 gulden aan den arme. Zijn schoonbroeder, Pauwel de Vos, kreeg zijnen grooten wrijfsteen en grooten schroefezel. Zijnen neef, den schilder Hendrik de Rasieres, ¹ liet hij zijnen anderen wrijfsteen, eenen schroefezel en in verdeling met Pauwel de Vos « twee boecken van Marcus Gerardi ² en de Fabulen van Esopus. » In hun testament van 31 Augustus 1641 en in de codicille van 18 Juni 1646, maken Frans Sniijders en Margaretha de Vos nog aanzienlijkere legaten in geld en juweelen aan hunne bloedverwanten. Onder andere beschikt zij haren broederen Adriaan, Cornelis en Pauwel de Vos 8500 gulden, en de arme krijgt reeds 200 gulden. Margaretha de Vos, die sinds maanden ziekelijk was, overleed op 2 September 1647. Zij werd, volgens haar verlangen, in de Minderbroederskerk begraven. In 1655 begon haar weduenaar ook ziekelijk te worden. Op 21 December van dit jaar verleed hij andermaal een testament, waarvoor de schilder Johan Boeckhorst hem als getuige bijstond. De lijdende Frans Sniijders verlangde bij zijne gade ter rust gelegd te worden. Zijne zuster, de begijn Maria Sniijders, noemde hij tot zijne algemeene erfgename; doch zij moest al de vroeger bepaalde legaten uitkeeren, aan de Sint Lucasgilde 70 gulden en aan dezer armbusse 100 gulden aftellen. Zijnen broeder,

¹ Zoon van den goudsmid Rombout de Rasieres en Clara Sniijders.

² Marcus Geeraerts I, de beroemde Brugsche schilder, die een leerboek over het waterschilderen en eene handleiding voor de teekenkunst schreef, en de platen etste voor het werk : *de Warachtige Fabulen der Dieren, Brugghe, 1567.*

den schilder Michiel Sniijders, vermaakte hij een jaarlijksch inkomen van 300 gulden en 400 gulden voor een rouwkleed, midsgaders al zijne printen en printboeken, uitgezonderd het groote boek met de printen van den heer Peter Pauwel Rubens, dat hij schonk aan zijnen neef, den schilder Jan Baptist de Vos. Zijn neef Hendrik de Rasieres kreeg al zijne papieren beschilderd met Italiaansche vruchten, benevens een le-gaat van 2000 gulden. Pauwel de Vos ontving als herinnering « eene schilderije, wesende een naeckt Vrouwken met eenen Pels, van d'heer Rubens naer Titian. » Suzanna Cock, de weduwe van Cornelis de Vos, kreeg het tafereel « de Salvinge van Salomon » terug, dat door haren man gemaald en aan Frans Sniijders was gegeven tot gedenkenis. Na dit tijdstip moet onze beroemdste dierenschilder niet veel gezonde dagen meer hebben geteld. Hij stierf op 19 Augustus 1657.

Pauwel de Vos maalde insgelijks jachten in den trant van zijnen schoonbroeder Frans Sniijders, en gelijk deze werkte hij met den grooten Meester. Hij was de jongere broeder van den uitstekenden portretschilder Cornelis de Vos, en werd dus te Hulst geboren omstreeks 1590. Evenals zijn broeder ging hij, in 1606, ook op ongeveer vijftienjarigen ouderdom, in de leer bij David Reméeus. Na zijne studiën te hebben voltrokken, moet hij als helper in Sniijders' of Rubens' werkhuis zijn getreden; want eerst in 1620 zien wij hem als onafhankelijk meester bij Sint Lucasgilde verschijnen. De verdiensten van Pauwel de Vos waren aanzienlijk. Aan Rubens ontleende hij de breedheid van behandeling, de krachtige natuurlijkheid van voorstelling en de hartstochtelijkheid van beweging. Zijne kleuren waren niet zoo schitterend

of zoo prachtig als die van den rijksten onzer koloristen; maar toch was zijn heldere toon aangenaam en harmonisch. Onze meester maalde soms wel landschappen en vruchten, doch bij voorkeur dieren. Alhoewel hij veel voor Rubens arbeide en verscheidene zijner werken op naam van Frans Sniijders zijn gesteld, zoo zijn er toch nog vele tafereelen van hem bewaard gebleven. In Antwerpen hebben wij van hem slechts vier stuks, namelijk: in het museum, een groot doek met prachtig Dood Wild, Groenten en Keukengerief (336), dat ten onrechte voor een stuk van Sniijders pronkt; in onze Ternincksche school een ander schoon gewrocht: Dood Wild; bij den heer Geelhand de Labistrate een groot en meesterlijk doek: Hoenders op het Voorhof aangevallen door Sperwers, ¹ en bij mevrouw Moons: Hoenders, Eenden en Pauwen. In het buitenland, integendeel, bestaan er van Pauwel de Vos nog werken in overvloed. Het museum van Madrid bewaart van hem vijftien gewrochten, waarvan de meeste gemerkt zijn *P. de Vos, fecit*. Zij verbeelden eene Hertenjacht, eenen Stier besprongen door Honden, den Hond en de Ekster, een Hert aangevallen door Honden, Vechtende Katten, de Ooievaars en den Vos, Gevecht van Wolven en Honden, de Fabel van den Hond en de Prooi, eenen Hond en Vogelen, Wild en Vruchten, eenen Hazewind op loer, een loopenden Vos, een Everzwijn, een witten Hazewind en eenen Hond. Ook te Schlesheim, Londen, Turijn, Narbonne, Caen en Duinkerke vindt men van zijne Dierenjachten, Wildvoorstellingen of Stillevens. De prach-

¹ Dit meesterstuk werd op 27 Augustus 1878 geveild en door den heer René della Faille onzer stad aangekocht voor 3600 francs.

tige Everjacht, welke in den *Louvre* op naam van Snijders staat, moet insgelijks aan onzen de Vos worden weergegeven. In de galerij *Salamanca*, geveild te Parijs in Juni 1867, bevonden zich van Pauwel de Vos : drie Berenjachten, drie Hertenjachten, twee Everzwijnjachten, twee Leeuwenjachten, een Stier vervolgd door Honden, Gevecht tusschen eenen Tieger en Honden, Blaffende Honden en Vliegende Patrijzen, Pluimdiere in een Landschap en Dood Wild. De tafereelen van Pauwel de Vos hadden altoos eene hooge waarde. Rubens vond die zoo behaaglijk, dat hij er vier van bewaarde : eenen Boer en Boerin met Wild, Vechtende Katten in eene Keuken, eene Groep zingende Vogels en Vruchten met Vogels. Onze meester genoot zelfs de onderscheiding voor den Koning van Spanje en dezes voorname hovelingen te mogen malen.

Pauwel de Vos trad op 15 November 1624, binnen onze hoofdkerk, in den echt met Isabella Waerbeke, ¹ de rijke dochter van den Antwerpschen notaris Waerbeke en van Elisabeth van Wijck. Zeven jongens en drie meisjes sproten uit dien echt; doch geen van allen beoefende het vak des vaders. Jan Pauwel en Frans werden priesters; Nicolaas en Peter klommen tot de waardigheid van aalmoezeniers der stad Antwerpen; terwijl de beide Ignatiussen en Peter Pauwel, dien Rubens op 13 Mei 1628 over de doopvont hield, jong stierven en twee der dochters rijke huwelijken aangingen. Meester de Vos hield van een gezellig en weelderig leven. Hij maakte deel van de Rederijkerskamer de *Violier* en nimmer liet hij zich wachten, wanneer er ter Schilders-Kamer op de onafzienbare tafel rijk

¹ Zij teekent soms : *Isabeau Waerbeek*.

en overvloedig werd opgedischt. Alhoewel de vlijtige schilder, benevens tal van renten, ook vier huizen bezat, zoo bewoonde hij toch, reeds vóór zijn huwelijk, in de Korte Gasthuisstraat, ten prijze van 150 gulden het jaar, een huurhuis met koetspoort, dat thans het nummer 17 draagt. Na 1661 vestigde hij zich naast dit huurhuis in zijn eigen huis, „ Oud Brabant, „ (nummer 15) dat hij reeds van 5 November 1638 aankocht. De benedenvoorkamer van dit verblijf versierde hij met gouden leer met rooden grond, en daartegen hingen, tot hij stierf, zijne lievelingstaferelen. Het waren : een Dierenstuk van zijne hand, tegen de mantelkap van den hoogen marmeren schoorsteen geplaatst; een Sebastianus, door van Dijck; „ 't Vrouwken metten Pels, van Rubens; „ de Landgraaf van Hessen, door Rubens; een Winter, van Joos de Momper en Jan Breughel I; drie Boerenstukjes, van David Teniers II; eene Zeevaart, van Jan Porcellis; een Landschap met Pallas, van Antoon Goubau; twee Jachten van Frans Snijders; een Christus van Gillis Mostart; eene kopij naar het eigen Afbeeldsel van Antoon van Dijck; het Portret van Pauwel de Vos ¹ en dat van dezès Vrouw, door van Dijck, benevens twaalf andere schilderijen, die, boven het gouden leer, de wanden versierden. De meubelen van dit vertrek waren in gebeeldhouwden eik, en bij de zware vierkante tafel stonden zes mans- en zes vrouwen- Spaanschleeren stoelen met blauw-lakenen en tapijten zitkussen. Vader de Vos had, behalve vier zijner kinderen, ook zijne huisvrouw op 27 Augustus 1660 verloren. Op 31 October 1675, dacht hij insgelijks aan de eeuwige reis,

¹ Dit Portret van Pauwel de Vos, door Antoon van Dijck, is thans in bezit van Zijne Majesteit Leopold II, Koning der Belgen.

vermits hij dan zijn laatste testament deed opstellen. Hij verklaarde, vergezeld van acht en veertig flambeeuwdragers en met een koorlijk, begraven te willen worden in de hoofdkerk, bij zijne geliefde gade. Den arme gedacht hij met 24 gulden en zijnen kinderen werden duizenden gulden toegezegd, benevens de beste schilderijen van zijne hand. Zijn portret en dat zijner gade, door van Dijck gemaald, beschikte hij zijnen zoon, « heer Pedro de Vos, » te eeuwiger bewaring in de familie. Voor elk zijner kindskinderen, die hij over de doopvont had gehouden, bestemde hij 50 gulden, om hun te zijner gedachtenis eene zilveren telloor met het afbeeldsel van Sint Paulus na te laten. De uitstekende kunstenaar stierf op 30 Juni 1678. Behalve zijn aanzienlijk vermogen, erfden zijne afstammelingen, met zijn prachtig teekenboek, ¹ nog tweehonderd negentig schilderijen, en honderd twaalf schetsen en kleine tafereelen, waarvan er zestig « met naem ende toenaem van den aflijvige geteekent » waren.

De schilders wien Rubens, om tijd te winnen, achter zijne figuren de landschappen liet malen, waren Jan Wildens en Lucas van Uden. Jan Wildens was zoon van Hendrik en Magdalena van Vosbergen. Naar zijne eigene getuigenis werd hij te Antwerpen geboren in het jaar 1586. Zeer jong verloor hij zijnen vader. Zijne moeder hertrouwde met Cornelis Cock, die schoonvader werd van onzen portretschilder Cornelis de Vos. Op slechts tienjarigen ouderdom ging Jan Wildens zich in de schilderkunst oefenen bij Peter Verhulst, Floris' zoon. Hij maakte bij dezen meester zulke snelle vorderingen, dat hij reeds ten jare 1604 als vrijschilder bij Sint

¹ Dit teekenboek van Pauwel de Vos is thans in bezit van den Antwerpschen kunstminnaar den heer René della Faille.

Lucasgilde kon worden aangenomen. Onze achttienjarige meester stelde zich aan het werk, en in 1610 ontving hij eenen leerling in Abraham Leerse. Wildens was spoedig genoeg bij kas, om eene kunstreis naar het Zuiden te ondernemen. Hij besloot daartoe in de lente van 1613. Op 22 Mei van dit jaar verscheen hij voor notaris, om, eer hij vertrok, een testament te doen opstellen. Daarin verklaart hij zeven en twintig jaren oud en poorter der stad Antwerpen te zijn. Aan zijne broeders Abraham en Hendrik Wildens maakte hij elk 800 gulden; aan zijne halve broeders en zusters Jeremias, Salomon, Magdalena, Susanna en Sara Cock elk 600 gulden. Zijne moeder noemde hij tot zijne algemeene erfgename. Jan Wildens bleef in Italië tot 1618. Nauwelijks was hij binnen zijne geboortestad wedergekeerd, of hij leefde er in de beste betrekkingen met Rubens. Op 26 October 1619 maakte hij huwelijksvoorwaarden met Maria Stappaert, Roelands dochter, en hij is daarin bijgestaan door « Pedro Paulo Rubens, zijnen goeden vriendt. » De andere vertrouwde, die Jan Wildens ter zijde staat, is zijn halve broeder, Jeremias Cock. De bruid is van haren kant vergezelschap van hare moeder, Joanna Coquiel, alias Merchier, en van haren stiefvader, Michiel Daelmans, benevens haren broeder Peter Stappaert, en haren voogd en zwager Daniël Fourment. ¹ De bruidegom bracht, buiten zijne kleederen en zijn lijnwaad, in gereed geld, meubelen en koopmanschappen 10,800 gulden ten huwelijk. Daarbij voegde de bruid 6652 gulden. De verloofden werden den 12ⁿ November in den echt verbonden, en daardoor werd Jan Wildens de zwager van Cornelis de Vos, terwijl hij, bij Rubens' huwelijk met Helena Fourment, de aangetrouwde oom van

¹ Hij was de man van Clara Stappaert en de vader van Helena Fourment, die Rubens' tweede gade werd.

den Oppermeester moest worden. De echtstaat van Jan Wildens was niet voorspoedig. Den 7ⁿ Augustus 1620 werd zijn eersteling, Jan Baptist, ten op 27 September van het volgende jaar zijn tweede zoon, Jeremias, in Sint Joriskerk gedoopt; doch beiden bleven kwijnende kinderen. Ook zijne vrouw en hij zelf beleefden spoedig zieke dagen. Op 29 October 1622 verleed onze schilder, krank zijnde, een testament in zijn huis der Minderbroederstraat tegenover het Minderbroedersklooster. Den 27ⁿ Mei 1624 deed zijne gade in dit huis, op haar doodsbed, haren uitersten wil kennen, en zij stierf twee dagen later. In dit oogenblik moet de weduenaar vertroosting hebben gezocht bij zijnen neef en vriend Rubens, die zijn portret maalde en hem opriep om de achtergronden zijner tafereelen te malen. Aanvankelijk werkte Wildens in den uitvoerigen, dichterlijken en schitterenden trant van Jan Breughel; dan weer meer in den toon van Joos de Momper en vervolgens sloeg hij den blik op den vaderlandschen bodem om Vlaamsche landschappen, ja, zelfs gezichten van Antwerpen te malen. Zoodra hij met Rubens in aanraking kwam, zocht hij nog meer naar waarheid en bracht hij meer diepte en ruimte in zijne landerijen. Zijne penseeling was keurig en gemakkelijk, terwijl zijn koloret schoon en helder, en als door Rubens' licht beglansd was. Ons museum bezit van Wildens een Landschap, met figuren van Theodoor Rombouts; doch het is geen zijner meesterstukken. In de verzameling van den heer Geelhand de Labistrate onzer stad, prijkt integendeel een groot doek: Eliëzar en Rebecca bij de Fontein, door Jacob Jordaens, waarachter een prachtig Bergachtig Landschap met schitterenden hemel van Jan Wildens. ¹ Het Antwerpsch begijnhof bezit

¹ Dit gewrocht werd op 27 Augustus 1878 geveild en aan 3,600 francs gekocht voor het museum van Brussel.

van hem een ſchoon Landschap achter eene Heilige Familie van Cornelis Schut. Ook te Londen, in de galerij Bridgewater, bestaat van onzen schilder een Boonrijk Landschap met Water, dat meesterlijk gepenseeld, warm gekleurd en heerlijk verlicht is. Verder vindt men nog van hem, in het museum van Dresden, een groot Wintergezicht, geteekend: JAN WILDENS FECIT 1624; in de galerij Lichtenstein, te Weenen, een Landschap; een ander te Nurenberg, en te Madrid in het museum nog drie zijner Landschappen. Als men nagaat, dat Jan Wildens niet enkel met Rubens, maar ook met Jacob Jordaens, Frans Snijders, Cornelis Schut, Theodoor Rombouts en Johan Boeckhorst werkte, en dat zijne gewrochten door Wenzel Hollar, Jacob Matham, Hendrik de Hondt en Adriaan Stock zijn in plaat gebracht, dan komt men tot de overtuiging, dat vele zijner landschappen omkwamen. Dat die stukken destijds zeer hoog werden geschat, is daardoor bewezen, dat de stad Antwerpen twee van Wildens' Stadsgezichten voor de intrede van den Prins-Kardinaal 600 gulden betaalde. Meester Wildens werd ook een zeer bemiddeld man. Bovendien erfde hij van zijne moeder, op 10 Mei '1622, het huis nummer 97 der Lange Nieuwstraat. Twee jaren later vestigde hij zich daarin met zijne beide zonen, en hij opende er eene galerij van over de zevenhonderd schilderijen. Wildens leerde zijnen beiden jongens de schilderkunst. Zijn eerstgeborene overleed echter reeds ten jare 1637. Op 26 Juli 1647 woonde zijn Jeremias te Rome, maar hij keerde korts nadien terug naar Antwerpen; want nog in hetzelfde jaar werd hij vrijmeester onzer Schilders-Kamer. Vader Wildens voelde op 14 October 1653 dat zijne dood nabij was. Hij maakte

heel zijn vermogen aan zijnen zoon, en sloot twee dagen later voor eeuwig de oogen. Jeremias Wildens volgde hem reeds op 30 December van dit zelfde jaar in het graf. Tusschen de zevenhonderd tafereelen van verscheidene meesters en Landschappen en Stadsgezichten van Jan Wildens, vonden wij van Jeremias' hand geschilderd : eenen Bloempot; eenen Nood Gods; eenen Arend, die Konijnen jaagt; eenen Arend met eenen Haas; eenen Arend met eenen Vos; eene Vossenjacht; eene Hertenjacht; eene Rots met de verzoeking van Sint Antonius; Bouwvallen; een Ecce Homo, en een Fruitstuk.

De andere landschapschilder van Rubens, Lucas van Uden, sproot uit eene Brusselsche kunstenaarsfamilie. Zijn grootvader, Peter van Uden, een patroonschilder en uitstekend tapijtwever, vestigde zich met zijne vrouw, Maria Moons, ten jare 1553, binnen Antwerpen. Hij lokte vierhonderd tapijtwevers met zich en richtte in onze stad eene tapijt- en zijdemakerij op, met drie en dertig meesters en honderd zes en twintig getouwen, waarvan, onder andere, ten jare 1561, de Historiën van Sint Paulus en van Josuë verschenen, welke te koop werden gesteld aan 12 gouden kronen de el. Peter van Uden nam echter een werkdadig deel aan den opstand tegen Spanje, waardoor zijne tapijtweverij ten gronde ging. Op 22 Mei 1572 smokkelde hij, ten dienste van den Prins van Oranje, eene menigte oorlogswapens binnen het belegerde Vlissingen. Als loon voor dit feit kwam hij op acht en zestig-jarigen ouderdom en half blind zijnde, aan de Antwerpsche Regeering de plaats aanvragen van knaap der Kamer voor het beheer der aangeslagen geestelijke goederen.

De eenige zoon van dezen ongelukkige was Artus van Uden, die, ten jare 1544 geboren, Antwerpens' stadsschilder werd. Voor dien titel en de wedde daaraan verbonden, was hij gehouden de huizen der Stad te kleuren en dikwijls hare beeldhouwwerken en de stukken van den Ommegang te stoffeeren en te vergulden. Ook in onze hoofdkerk beschilderde en vergulde hij beelden en pilaren, en, om zijn ambacht te mogen uitoefenen, trad hij ten jare 1587 bij Sint Lucasgilde. Onze stadsschilder huwde Joanna Tranoy, en deze baarde hem, op 18 October 1595, eenen zoon, Lucas, die de befaamde medewerker van Rubens zou worden.

Lucas van Uden kan aanvankelijk als vergulder en beeldenkleurder bij zijnen vader gewerkt hebben; want hij staat niet als iemands leerling aangeteekend. Echter moet hij zich dan door zelfonderricht en naar de natuur in de landschap-schildering hebben geoefend, vermits wij hem, in 1627, op zijn twee en dertigste jaar, zien vrijmeester van Sint Lucas worden. Rubens nam den nieuwen schilder aanstonds in zijnen dienst; want hij bewonderde zijne natuurlijke, zijne rijke en verscheidene landschappen, zoo fijn geteekend en zoo keurig gepenseeld. Bij Rubens leerde van Uden den borstel losscher en malscher behandelen; zijn toon, soms wat zwak en koud, werd warmer en krachtiger, en hij tooverde nu vaak met de stralen van het levenschenkend licht des Oppermeesters. Zelfs wist van Uden zoo juist in Rubens' trant te malen, dat men thans niet meer kan onderscheiden, welke achtergronden hij in medewerking vervaardigde. Van Uden had nog andere uitstekende medewerkers. Het Brusselsche museum bewaart van hem een allerfraaist Landschap met puike figuurtjes van David Teniers II. Echter kon meester

Lucas wel zelf de stoffeering in zijne landschappen malen. Hij was een vindingrijk en uitmuntend teekenaar, zooals het bijzonder blijkt uit de talrijke prachtige etsen, die hij ons naliet. Van Udens' afzonderlijke Landschappen, met eigen flinke stoffage, zijn nog talrijk in de museums. In dat onzer stad vindt men het Gezicht der Abdij van Sint Bernardus bij de Schelde (475); een Landschap met Watermolen (476), en een Bergachtig Landschap met Rivier (477). Te Dresden bestaan nog negen zijner Landschappen; te Weenen zeven; te Madrid, te Brunswijk en te Parijs twee; te Gent, Londen en Munchen één, en dan zijn er nog verscheidene in bijzondere verzamelingen van verschillende steden. De gewrochten van onzen meester gelden nu geene groote sommen meer. Vroeger nochtans hadden zij eene hooge waarde. In het sterfhuis van Rubens bevonden zich twee Landschappen van van Uden. Zij werden geschat het éene op 200, het andere op 100 gulden. Ook vonden wij dat Lucas van Uden, naar het voorbeeld zijns grootvaders, tapijtpatronen maalde en dat die kunststukken insgelijks landschappen voorstelden. Zonder grondeigenaar te worden, leefde van Uden toch in welstand en hij woonde beurtelings in de Korte Gasthuisstraat en op den Wapper. Den 24ⁿ October 1620 werd er van onzen landschapschilder en van Agatha Musson een bastaardzoon Lucas gedoopt; doch op 14 Februari 1627 huwde hij Anna van Woelput, en zij baarde hem acht kinderen : Adriaan, Lucas, Maria, Joanna, Jan Baptist, Lodewijk, Anna en Catharina. Zijne twee eerste zonen kwamen vóór de echtverbintenis ter wereld. Ook na het sluiten zijns huwelijks werd Lucas van Uden vader van een onecht kind. De moeder daarvan, Willemijntje

van den Brande, daagde onzen schilder voor den heer Officiaal van het geestelijk Hof; maar van Uden dacht het geraadzaam dergelijk geding te vermijden. Op 6 Juli 1630 beloofde hij voor notaris, buiten de groote sommen die hij reeds aftelde, nog zes jaar lang 8 patacons te zullen betalen voor de verzorging van het kleintje, waarvan men beweerde dat hij vader was. Zulks belette toch niet, dat van Uden als kunstenaar en meester in hoogachting stond. Behalve zijne eigene zonen, ontving hij eenige leerlingen, waartusschen Philips Augustijn van Immenraet en Jan Baptist Bonecroy zich onderscheidden. In den zomer van 1667 verloor Lucas van Uden zijne gade, en op 4 November 1672 lag hij zelve op het doodsbed uitgestrekt. Hij verklaarde in Sint Jacobskerk bij zijne vrouw te willen begraven worden. Zijnen gebrekkelijken zoon Lucas maakte hij vooruit 100 gulden, benevens eenige zijner teekeningen en printen. Zijne zonen Jan Baptist en Lodewijk, die het land hadden verlaten, werden met 6 gulden uitgesloten in de erfenis, welke verdeeld werd tusschen Adriaan, Lucas, Anna en Catharina van Uden.

Men wil ook dat Jacob Fouquier landschappen in Rubens' tafereelen maalde. Dit schijnt echter zeer onzeker. Fouquier, zegt men, werd te Antwerpen geboren omstreeks 1580. Hij zou zijn talent hebben ontwikkeld onder de leiding van Joos de Momper en den Fluweelen Breughel. Ten jare 1615 werd er een « Jacques Foucque, schilder, » bij Antwerpens Sint Lucasgilde opgenomen; doch wij durven niet bevestigen, dat die persoon dezelfde was, welken Cornelis de Bie « Jacques Focquier, landschapschilder tot Parijs » noemt. Deze vermaarde Fouquier was eenigen tijd werkzaam aan het versieren van het Heidelbergsche paleis

van den Keurvorst Frederik V. Van daar toog hij, ten jare 1621, naar Parijs, waar hij door Louis XIII geadeld werd voor de puike Landschappen, die hij voor het Hof maalde. De uitstekende schilder was zeer hoogmoedig van karakter. Men beweert dat hij voorgaf af te stammen van de gekende rijke Fokkers van Antwerpen; doch zijne benijders noemden hem den zoon van eenen wagenmaker. Fouquier zat met den ridderlijken degen voor den schilderezel en arbeidde zeer weinig, uit vrees dat vlijtig werken hem vernederen mocht. Daarvan kwam, dat zijne tafereeltjes zeer gezocht waren en nu uitertst schaarsch zijn geworden. Berlijn, Kopenhage, Valenciën, Grenoble en Nantes bezitten toch nog elk één zijner Landschappen. In laatstgemelde verzameling is het doek geteekend : *J. Focquier f. A° 1620*. De Landschappen van den meester munten uit door bevaligheid, ja, dichterblijkheid van voorstelling, keurige teekening, een prachtig doorzicht en frissche kleuren. De schepper dier meesterstukjes had een noodlottig einde. Zijn verwaande hoogmoed maakte hem elkeen tot vijand. Hij kwam in ongenade bij het Fransche Hof, verviel in ellende en werd door zekeren schilder Sylvain opgenomen in het *Faubourg Saint Jacques*, waar hij stierf omstreeks 1659. Zijn kunstgenoot, de Antwerpsche schilder-plaatsnijder Mattheus van Plattenberg, liet op zijne kosten den ongelukkigen Jacob Fouquier begraven in de kerk van *Saint-Jacques du Haut-Pas*.¹

¹ EDOUARD FETIS : *Les Artistes belges à l'étranger*, t. 1, p. 335.

XXIV

ANTOON VAN DIJCK ¹

Antoon van Dijck was slechts korten tijd de medewerker van Rubens en bleef een zoo zelfstandig talent, dat wij het ons ten plicht achten hem eene eereplaats in te ruimen. De grootvader van dezen wereldberoemden schilder, evenals hij Antoon van Dijck genoemd, werd insgelijks te Antwerpen geboren ten jare 1529. Hij was « cremere, omme gaende ende hem generende met zijde ende cleyn pennewaer. » ² Toen hij, ten jare 1568, in de Maanstrate ³

¹ Geraadpleegde bronnen en werken : — *Archieven der stad Antwerpen*. — WILLIAM HOOKHAM CARPENTER : *Mémoires et documents inédits sur Antoine van Dijck, P. P. Rubens et autres artistes contemporains, publiés d'après les pièces originales des archives royales d'Angleterre, des collections publiques et autres sources*. Traduit de l'anglais par Louis Hymans, Anvers, 1845. — CHRISTIAAN KRAMM : *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters*. Amsterdam, 1857-1864. — W. NOËL SAINSBURY : *Original unpublished papers illustrative of the life of Sir Peter Paul Rubens...*, London, 1859, — *Catalogue du Musée d'Anvers*, Anvers, 1874. — ADOLF SIRET : *Biographie Nationale*, tome VI, p. 422, Bruxelles, 1877.

² Penningwaar, voorwerpen, die voor eenige penningen te koop zijn.

³ Deze straat bevond zich aan de zuidzijde der Grootte Markt. Zij werd in 1714 vernietigd door de afbraak der huizen aan de noordzijde van die straat.

het huisje « den Hercules » bewoonde, smeekte hij, op 4 September, bij ons Magistraat, ontslagen te mogen blijven van het logeeren van Alva's woeste soldaten, voorgevende, dat zijne woning te klein was om een bed te dekken voor krijgslieden. De kramer Antoon van Dijck opende, in zijn gemeld huis, ook eenen winkel, en den 30ⁿ December 1579 kocht hij, als koopman, op de Groote Markt, tegenover de Hoogstraat, eenen eigen steen « den Berendans, » die thans nummer 4 draagt. Daar breidde hij zijnen handel aanmerkelijk uit. Ongelukkiglijk stierf de bedrijvige man op 3 Maart 1580. Zijne weduwe, Cornelia Pruystinck, bleef achter met drie kinderen : Frans, Ferdinand en Catharina, met welke zij hare zaken voortzette. Haar oudste zoon, Frans, sloot op 8 September 1587 huwelijksvoorwaarden met Maria Comperis, dochter van Jan en van Anna Viruli. Hunne echtverbintenis werd den 4ⁿ October in onze hoofdkerk voltrokken. Alhoewel de jonggetrouwde nu een eigen gezin kreeg, bleef hij toch in den Berendans bij zijne moeder wonen. Op 27 Januari 1588 sloot hij met haar en met zijnen schoonbroeder Sebastiaan de Smit, eene overeenkomst om, gedurende vier jaren, in gezelschap handel te drijven in buratzijde, pijlaken, gemaakte lijnwaden en wollen goederen, stramijn, passementen, franjes, koorden, nestels, garen en lint. Voor die onderneming werd er ingelegd, door de moeder-weduwe 6000 gulden en door hare beide deelgenooten elk 4800 gulden. De zaken gingen spoedig voortreffelijk. De handel breidde zich nogmaals uit, niet enkel tot in het binnen-, maar zelfs tot in het buitenland. Er werden verzendingen gedaan tot op Amsterdam, Parijs, Keulen en Londen. Echter werd de welvaart van het genootschap weer plotselings gebroken door het afsterven

der moeder-weduwe, die op 10 December 1591, in haar huis den Berendans, den geest gaf. Ook Frans van Dijck verloor op 28 Juli 1589 zijne gade in het kraambed van een zontje, dat met zijne moeder in het graf werd gelegd. Echter trad de jonge weduenaar, op 6 Februari 1590, binnen onze hoofdkerk, weer voor den altaar met eene nieuwe levensgezellinne, Maria Cupers, ¹ dochter van Dirk en van Catharina Coninx. Daar deze tweede gade van Frans van Dijck bijzonder vruchtbaar was en bijna jaarlijks een kind ter wereld bracht, zoo zag de gelukkige vader zich genoodzaakt met zijn gezin alleen bewoner te worden van den Berendans. Van zijnen broeder en schoonbroeder huurde hij dit huis, op 8 Januari 1596, voor de tijdruimte van vier jaren, welke waren ingegaan met Kersmis 1595. Eer die huurtijd verstreken was, zou de jonge moeder van Dijck in het kraam komen van haar zevende kind, dat onze beroemde schilder Antoon moest worden. De bedreven vrouw was zeer handig met de naald, en in haar zwangerschap teekende en borduurde zij met gekleurde zijde een fraai schouwkleed, voorstellende de Geschiedenis der kuische Suzanna. Haar verwachte lieveling werd op 22 Maart 1599 geboren en daags daarna in de hoofdkerk Antoon gedoopt. De ouders van onzen toekomstigen schilder kochten op 17 Februari 1599 een huis « het Kasteel van Rijsel, » nummer 42 der Korte Nieuwstraat; doch zij gingen dit eerst bewonen op 25 December daarna, wanneer het hersteld en de huurtijd van den Berendans juist verstreken was. Ook in deze nieuwe woning bleven zij niet

¹ Aldus teekent, met fraaie letteren, deze vrouw, wier naam op verschillende wijzen geschreven en gedrukt is.

lang gehuisvest. Op 3 Maart 1607 kochten zij in de Korte Nieuwstraat nog een viertal eigendommen, waaronder het huis « de Stad Gent, » nummer 46, dat koetspoort, hof, stalling en pakhuizen had, en eene galerij, prachtige verrekken met vaststaande schilderijen, eene badkamer en een groot kantoor bevatte. Nadat moeder van Dijk haar twaalfde kind ter wereld bracht, lag zij, den 16ⁿ April 1607, uitgeput op haar doodsbed in dit nieuw huis de Stad Gent. Met haren man verleed zij toen eene codicille op hun testament van 17 Februari 1595, en zij maakten elk hunner negen nog in leven zijnde kinderen 900 gulden. Den volgenden dag zagen hare weenende kinderen de geliefde moeder voor eeuwig de oogen sluiten. Voor den achtjarigen Antoon was het een dubbel verlies zijne kunstlievende moeder, door wie hem zijne begaafdheden ingeboren waren, zoo vroegtijdig te moeten derven. Vader van Dijk liet bij dit ontijdig afscheid zijner huishoudster toch den moed niet zinken. Voor het welzijn van zijne negen minderjarige kinderen hertrouwde hij geene derde maal. Het geluk wilde ook, dat hij, in weerwil der slechte tijden, tamelijk goede zaken bleef doen. Zoo vermocht hij op nog al breeden voet te leven en zijnen kinderen eene verzorgde opvoeding te laten genieten. Zelfs liet hij hen onderrichten in de muziek. In zijne goudenleerkamer stond « een schoon dobbel clavensingel,¹ gemaect door Meester Jan Ruckers, » waar de dochters en zoontjes zich op begeleidden, als zij den haard vervroolijkten door het aanheffen der puike Vlaamsche liederen van dien tijd. Daar echter alle waar

¹ Toen Antoons oudere broeder, Frans van Dijk, later een bestaan zocht door het openen der herberg « de Goudbloem, » werd deze clavocinbel daarin overgebracht.

geluk maar kort van duur is, zoo werd ook dit huiselijk heil derwijze gestoord, dat heel de stad en zelfs het gerecht er zich mede bemoeide. Zekere Jacomijne de Kueck, geboren van Hondshoten, werd den 4ⁿ December 1610 openbaarlijk gestraft en ten eeuwigen dage uit Antwerpen gebannen, « overmidts sij haer heeft vervoordert te dichten, te singen ende te verbreyden seker diffamatoir lieken, tot lasteringe ende blamatie van Franchoys van Dijck, borger ende coopman deser stadt, mitsgaders van sijne dochters ende huysgesin; dat sij oick, tót meer reysen, bij nachten ende ontijden, desselffs Franchoys van Dijck gelaesen heeft vuytgeworpen, hebbende voorts noch tegens hem van Dijck oick, geduerende haere gevanckenisse, verscheyden dreygementen gedaen van te vermoorden. » Antoon van Dijck was alsdan nog slechts een kind; maar toch moet zijn teergevoelig hart diep geschokt zijn geweest door dien openbaren smaad, den zijnen toegebracht. Immers, de verstandsvermogens van den begaafden jongen ontwikkelden zich vroegtijdig. Zijn kunstaanleg had zich toen ook reeds treffend geopenbaard. Nog maar elf jaren oud, trad hij, ten jare 1610, in het werkhuis van Hendrik van Balen. Nauwelijks een aankomend jongeling, was hij reeds een beslagen schilder. Op slechts veertienjarigen ouderdom maalde hij, met flinke en ware kleuren, het sprekend Portret van eenen Ouden Man, welk doek hij onderteekende : *Anno 1613 A. V. D. F. ÆTA. SUÆ 14.* ¹ De wonderbare knaap had alsdan voor boezemvriend en kunstmakker Jan Breughel II, die slechts een groot jaar jonger was dan onze Antoon. Vóór

¹ Dit gewrocht werd ten jare 1804 te Parijs geveild in het klein, doch rijk kabinet van Joseph Antoine Borgnis.

notaris getuigde later deze Jan Breughel, ' « waerachtich te wesen, dat hij, van joncx af, seer groote kennisse ende familiariteyt heeft gehadt met den seer vermaerden constschilder van Dijck saliger, met den welcken hij, als hebbende bijcans eenen ouderdom, is opgevoet geweest, ende dat soo lange als wanneer sij, gecomen sijnde tot bequamen ouderdom, t'samen hebben geweest in Italiën, ende aldaer gehadt ende gehouden deselve familiariteyt ende vrintschap, malcanderen altijt communicerende de affairen ende consten, die d'een of d'ander hadde. Gelijcke communicatie ende gemeynschap heeft den attestant gehadt met den selven van Dijck, als wanneer sij, van Italiën gecomen sijnde, geresideert hebben binnen dese stadt, altijt gesien, bij ende present geweest hebbende, wanneer den selven van Dijck eenige nieuwe stucken ende rare wercken onderhanden hadde. » In het afleggen dier zelfde getuigenis, welke Breughel zegt bereid te zijn bij eede te bevestigen, verklaart hij, ten jare 1615, eer van Dijck naar Italië trok, dagelijks ten huize te hebben verkeerd van zijnen vriend en kunstmaker Antoon. De jonge van Dijck, die zich dan reeds volleerd oordeelde, had zijnen meester van Balen al verlaten en werkte voor eigene rekening in het huis « den Dom van Keulen » der Lange Minderbrøedersstraat, nu de Mutsaertstraat geheeten. Op zekeren dag van gemeld jaar kwam Jan Breughel in dit werkhuis van Antoon en hij zag er zijnen oom, den ouden plaatsnijder Peter de Jode, als model staan

¹ Volgende bijzonderheden zijn getrokken uit de bescheiden eens gedings, van het jaar 1660, over de echtheid van dertien tafereelen : Christus en de Twaalf Apostelen, geschilderd door Antoon van Dijck. Zie : L. GALESLOOT : *Un procès pour une vente de tableaux attribués à Antoine van Dijck*, in de *Annales de l'Académie d'Archéologie, Anvers, 1868, p. 561*, benevens andere, nog ongekende oorkonden, berustende in de archieven der stad Antwerpen.

vóór den jeugdigen schilder. Zulks verwonderde Breughel en hij haastte zich van Dijck te vragen : « Wie maect ghij daer? » Onbeschroomd klonk het antwoord van Antoon : « Ick sal der wel eenen fraeyen apostel af maecten. » En inderdaad, de vernuftige knaap maalde niet slechts éenen, maar al de Twaalf Apostelen en ook Christus, op dertien verschillende paneelen. Die gewichtige bestelling werd hem gedaan door Willem Verhagen, Deken der Gilde des Jongen Handboogs, die tevens kunsthandelaar speelde. Deze Verhagen verklaart ook in een ambtelijk bescheid, dat, als hij die Twaalf Apostelen met den Zaligmaker te zijnen huize had tentoongesteld, « hem dickwils hebben comen besoecken de seer vermaerde constschilders Rubens, Zegers, Rijckaert, Wolfaerts, Moermans, constvercooper, ende meer andere, alleenlijk ende tot dyen eynde om de voorschreven schilderijen te sien ende visiteren, de welcke, hun verwonderde van de const der selver, die altijd hebben geloofd ende volprezen, als sijnde gemaect ende voltrocken met d'eygen handt van den voorschreven constschilder van Dijck. » Antoon van Dijck leverde dus op zestienjarigen ouderdom gewrochten, die door onze geniaalste schilders werden bezocht en bewonderd. Daar de groote Rubens dien Christus en de Apostelen ten huize van den kooper ging bezichtigen en prijzen, bewijst zulks, dat de reeds ophefmakende van Dijck toen nog de leerling niet was van den Oppermeester onzer Schilderschool. Hadde de uitstekende jongeling alsdan onder de leiding van Rubens gestaan, dan zou deze stellig niet noodig hebben gehad de Apostelen elders dan in zijn eigen « schilderhuis » te gaan beschouwen. Dit afzonderlijk werken van den nog zoo jongen kunstenaar, geeft ook

blijk van zijn vroegtijdig streven naar onafhankelijkheid. Het zegt duidelijk, dat hij meende, na de lessen van Meester van Balen, er geene andere meer noodig te hebben. Antoon had toen zelf reeds leerlingen, onder andere Herman Servaes, die, naar zijne eigene getuigenis, eenige der gemelde Apostelen moest kopiëeren, waarna van Dijck ze hertoetste en voltooide, gelijk de groote Meesters dit deden, als zij overlast waren van bestellingen. Dezelfde leerling getuigde ook « dat hij, in den tweelfjarigen trevis tusschen Zijne Conincklijke Majesteyt van Spagniën ende de Heeren Staeten van Hollant, » dus tusschen 1609 en 1621, zijnen meester Antoon van Dijck « eenen droncken Silenus » zag malen, welke thans nog in het Brusselsche museum is uitgesteld. Dit is weder een bewijs, dat onze Antoon zich nog altoos niet onder de leiding ging stellen van het gevierd opperhoofd der Antwerpsche schilders. Het was of van Dijck het volle bewustzijn had van zijn eigen ingeboren talent en daarom den rechtstreekschen invloed vermeed, welchen de ieder beheerschende Rubens op hem zou uitoefenen. Ook lag het in des jongelings natuur te streven naar vrijheid en vroegtijdig voor zijn onafhankelijk bestaan te zorgen. Den 3ⁿ December 1616, wanneer Antoon nog geene achttien jaren telde, zond hij reeds, in eigen naam, een vertoog aan de Wethouders zijner stad, om duchtig te klagen over zijne voogden-schoonbroeders, die hem de erfenis zijner grootmoeder niet wilden aftellen. Ondanks zijne minderjarigheid, gaf ons Magistraat hem oorlof om zijne voogden te dwingen voor commissarissen der Stad rekenschap te geven. Daarmee nog niet te vreden, trad hij, den 13ⁿ September 1617, ook nog op als beschermer en verdediger zijner « broeders ende susters, oock minderjarich

ende heel jonck sijnde. » Gewapend met de schriftelijke volmacht zijns vaders, die hem de regeling der familiezaken toevertrouwde, vroeg hij ditmaal, de voogden ook te mogen dwingen tot afrekenen met zijne broeders en zusters, en dit werd hem insgelijks toegestaan. Den 15ⁿ Februari 1618 gaf vader Frans van Dijck, aan den procureur Cornelis de Brouwer, volmacht, « om te compareren in der Hooger Vierscharen Ons Genadichs Heeren des Hertogen van Brabant, ende aldaer, met alle solempnityten, naer der selver Hooger Vierscharen recht, te emancipeeren ende vuyt sijnen plichte ende broode te doene; soo hij emancipeert, doet vuyt sijnen plichte ende broode, mits desen, Anthonis van Dijck, sijnen sone, schilder, out XIX jaren; tot dyen eynde den selven bewijsende ende assignerende, mits desen, twee oude grooten oft Brabantsche stuyvers op sijn huysinge genaempt de Stadt van Gendt, gestaen in de Corte Nieuwstraet alhier. » Daags daarna zien wij Antoon van Dijck in onze Vierschaar onafhankelijk verklaren, en van dan af trad hij als vrijman op binnen Antwerpen. Nu schilderde hij zijn eigen portret, en achter op het paneel schreef hij zijnen naam met de verklaring zich aldus te hebben afgebeeld in 1618 op negentienjarigen ouderdom. Hij stelde zich allereenvoudigst voor, als een baardelooze knaap, met yriendelijken oogslag, fijn gesneden en regelmatig gevormd gelaat, het reeds ruime voorhoofd nog deels verborgen onder weelderige half krullende haren, welke hem tot in den hals golfden.¹ Van Dijck, die, ofschoon nog zoo jong, reeds be-

¹ Dit eerste portret van Antoon van Dijck ging in het midden der XVIIIe eeuw van Antwerpen naar Polen, waar het verloren schijnt. Echter werd het door Pauwel du Pont gegraveerd en door Jan Meyssens uitgegeven in zijn werk : *Images de divers hommes*

faamd was geworden, mocht niet langer voortschilderen, zonder zijn vrijmeesterschap te koopen bij onze Sint Lucas-gilde. Op 11 Februari 1618 betaalde hij daar 23 gulden 4 stuivers voor. Zijne aanvaarding als lid der Schilders-Kamer moet feestelijk en onder het drinken van eenen malschen teug gevierd zijn; want den 17ⁿ Juli daarna betaalde hij nog 15 gulden als wijngeld. Dit aankoopen van zijn vrijmeesterschap is alweer een bewijs, dat van Dijck nog niet voornemens was, gelijk zoo vele andere talenten, in Rubens' dienst te treden. Het eerste stellige getuigschrift van Antoons bepaalde toenadering tot Rubens is de akt van overeenkomst des Oppermeesters met de Jezuieten, waarbij dezen, op 29 Maart 1620, voor hunne nieuwe kerk, negen en dertig tafereelen bestelden, welke binnen de negen maanden moesten voltooid zijn. Zooals wij het hooger aanhaalden, moest Rubens zelf van al die scheppingen eigenhandig de teekeningen maken op kleine schaal; doch hij vermocht ze « door van Dijck, mitsgaders sommige andere, sijne discipelen, soo in 't groot te doen opwercken ende volmaecken als den eysch van de stucken ende van de plaetsen » dit vergde. Van Dijck is de eenigste van Rubens' medewerkers, welke hier genoemd wordt. Derhalve moet hij van eerst af als de uitmuntendste geacht en zijne verdienste bijzonder hoog geschat zijn geweest. Wat nog meer de toen reeds verkregen faam van onzen Antoon bevestigt, is, dat in die zelfde overeenkomst, de Præpositus der Jezuieten zich verbindt hem, van Dijck, later ook zelven « ter bequamer tijdt » een tafereel te laten ontwerpen

d'esprit sublime, qui par leur art et science devront vivre éternellement et desquels la louange et renommé faict estonner le Monde; à Anvers, mis en lumière par Jean Meysens, peintre et vendeur de l'art, au Cammerstræct, l'an MDCXLIX. In 1661 nam Cornelis de Bie dezelfde plaat over in zijn gemeld Gulden Cabinet.

en uitvoeren voor een der zijaltaren der kerk. Het blijkt echter niet, dat meester van Dijck van die bijzondere gunst gebruik zou hebben gemaakt. Integendeel vervaardigde hij voor de kerk onzer Predikheeren eene Kruisdraging Christi, welke daar nog is uitgestald. Tevens maalde hij, naar de tapijtpatronen van Rubens' Geschiedenis der Dood van Decius Mus, zes prachtige tafereelen.¹ Terwijl onze jonge schilder die gewrochten uitvoerde en de tafereelen der Antwerpsche Jezuïeten hielp voltooien, had hij zich ook in Rubens' paleis gehuisvest. Zulks blijkt uit een schrijven van 17 Juli 1620 aan den Engelschen Graaf van Arundel. Het is een Italiaansche brief, uit Antwerpen naar Londen gericht, en hij bevat deze volzinnen : « Van Dijck woont voortdurend bij Mijnheer Rubens en zijne werken beginnen bijna zoo hoog geschat te worden als die zijns meesters. Het is een jongeling van een en twintig jaren, van zeer rijken

¹ Op 16 Februari 1661 verklaart onze beroemde portretschilder Gonzales Coques met zijnen gebuur Jonker Jan Baptist van Eyck, vijf dier schilderijen, voorstellende « de Historie van den Keyser Decius, geschildert door Anthonio van Dijck » te hebben gekocht voor 400 ponden Vlaamsch of 2400 gulden. Het zesde tafereel was in hun bezit en allen werden bij Jonker van Eyck in zijne groote kamer aan de Lange Gasthuisstraat uitgestald. Den 15^{en} Augustus 1682, toen Gonzales Coques doodelijk ziek te bed lag en met alle moeite nog eenige gebrekkige letters voor handteeken kon stellen, verklaarde hij nog deel te hebben in « de stukken van Decius, geschildert van van Dijck, naar de schetzen van Rubbens. » Toen Jan Baptist van Eyck op 6 Juli 1692 stierf, prijkten de kostbare gewrochten nog immer in zijne benedenzaal en dan yerden zij beschreven als volgt : « Ses stukken schilderije, geordonneert door den heere Rubbens ende opgeschildert door den heere van Dijck, wesende de Historie van den Keyser Decius. Het eerste representerende de Triumphe van den selven Keyser, genombreert N° 86. De tweede wesende eene Offerhande, N° 87. De derde, voor de schouwe, met het Volk van de Roomeynen, N° 88. De vierde, sijnde een vensterstick, den Trophé, N° 89. De vijfde daer den Keyser Decius wort doorsteken, N° 90. De sesde daerden Keyser wort begraven, N° 91. » Naar onze meening zijn dit dezelfde zes tafereelen, welke in de galerij Lichtenstein te Weenen, de beroemde *Geschichte vom Tode des Consuls Decius Mus* nitmaken en er ten onrechte op naam van Peter Pauwel Rubens zijn uitgestald. De verschillende stukken zijn daar betiteld : Kundmachung des Traumes. Die Opferschau. Die Weihe. Heimsendung der Lictoren. Schlacht und Tod. Das Leichenbegängniss.

vader en moeder dezer stad. Dus dat het moeielijk zal wezen hem van hier te doen vertrekken; tē meer, daar hij ziet welk fortuin Rubens er maakt. »

De hoogmogende Graaf van Arundel, dien Rubens den evangelist der kunstwereld noemde, deed dus van toen reeds pogingen om onzen befaamden schilder van Dijck naar Londen te lokken. Nog eer al de plafondstafereelen onzer Jezuietenkerk voltooid waren, moet hij in dit zijn pogen geslaagd zijn. Den 25ⁿ November van dit zelfde jaar schreef een ander Engelschman, Toby Matthew, aan den meer gemelden Sir Dudley Carleton : « Uw Lordschap zal ongetwijfeld hebben vernomen, dat van Dijck, Rubens' befaamde leerling, naar Engeland is vertrokken, en dat de Koning hem een pensioen heeft toegekend van 100 pond sterlings in het jaar. » Onze een en twintig-jarige kunstenaar moēt dan aan Englands Hof schitterende blijken van talent hebben gegeven ; want hij mocht er het levensgroot en gansche evenbeeld van den heerschenden Vorst, Jacob I, naar de natuur op het doek brengen. Op 16 Februari 1621 deed de Koning hem 100 pond sterlings betalen voor eenen bijzonderen dienst aan Zijne Majesteit bewezen. Den 28ⁿ derzelfde maand noemt men Antoon van Dijck wel dienaar des Konings ; doch hij krijgt dan reeds een vrijgeleide om gedurende acht maanden op reis te gaan. Dit verlof was veeleer een bepaald afscheid van het Engelsch Hof, waar van Dijck in geene tien jaren zou wederkeeren. In welke streken onze Antoon na zijn vertrek uit Londen ging omdolen, is niet met zekerheid gekend.

Terwijl hij nog van Antwerpen afwezig was, ontving hij de droeve tijding, dat zijn vader doodelijk ziek te bed lag. Als

een liefhebbende zoon, die hij was, snelde hij naar het ouderlijke huis, om den kranke troost en bijstand te gaan bieden. De lijder was echter uiterst goed verzorgd door de Predikheerinnen, en Antoons kinderliefde vermocht niets tegen de onverbiddelijke dood, welke den beminden vader kwam opeischen. Toen de oude van Dijk, op 1 December 1622, stierf, stond Antoon aan de doodsponde. In dit hartroerend oogenblik deed de zieltogende zijnen zoon beloven een tafereel ¹ te malen voor de Predikheerinnen, die hem tijdens zijne ziekte, « seeker vrinschappen ende getrouwicheden » bewezen. Het verlies zijns vaders trof den gevoeligen jongeling zoo diep, dat hij noch den moed, noch de kracht behield, om zijne belofte aan den stervende gedaan, toen te vervullen. Gewis zal de getroffen jongeling bij den grootmoedigen en edelhartigen Rubens troost zijn gaan zoeken ; want men wil, dat de Oppermeester op dit tijdstip van Dijk ried eene kunstreis te doen. Onze jonge schilder was toen ook een welkome gast in het Rubenspaleis. Zelfs mocht hij daar den schilderezel uitslaan. Alexander Voet, de Antwerpsche graveur der XVIIe eeuw, bezat een kostbaar tafereel : « Het Portael aen de Plets van het Huis van Rubens, door van Dijk geschildert. » Alvorens zich op reis te begeven, maalde Antoon ook Rubens' portret en dat zijner waardige gade, welke puike gewrochten hij den Oppermeester tot gedenkenis schonk, met nog eene zijner schilderijen : de Gevangneming Christi in het Hofken van Oliveten. ² In ruiling dier geschenken bood de Prins der schilders zijnen jongen kunstvriend

¹ Dit uitgestrekt meesterstuk : Christus aan het Kruis, met verklarend onderschrift, bevindt zich thans in ons museum en draagt het nummer 401.

² In Rubens' sterfhuis werd dit doek tegen 1200 gulden gekocht voor den Koning van Spanje. Thans hangt het in het museum van Madrid.

het prachtigste paard uit zijnen stal, om hem naar Italië te dragen. Ofschoon nog altoos niet bejaard, was Antoon nu toch al een flink opgewassen en bevallig man geworden. Zijn eigenhandig portret, dat nu te Florentië prijkt, toont hem ons, omstreeks dien leeftijd, met weelderige blonde half krullende haren, den kleinen mond versierd met een paar lichte knevels en een vlokje aan de onderlip. Zijn gelaat is deftig en schier maagdelijk fijn. Hij heeft een hoog en vlak voorhoofd, eenen schoonen, flink gesneden neus en eene korte ronde kin. Een zachte blos beroost zijne kaken, en zijne geestige bruine oogen stralen van levenslust, vriendschap en genegenheid. Van Dijck had de gewoonte die bevalligheid van wezen en welgemaaktheid van leden nog te doen uitschijnen door eenen zoo smaakvollen als rijken opschik. Hij droeg eenen trotsch gevederden hoed, eenen wijden afslaanden kanten halskraag, een wambuis en dijbroecksken van kleurig, met satijn doorkorven fluweel; terwijl zijne zijden hozen zich half verborgen in fijn lederen laarzen, aan wier hooge hakken groote sporen schitterden. Wanneer hij nu, op den prachtigen schimmel van Rubens gezeten, met fieren tred Antwerpens poort uitreed, zal er menig mooi meisje heimelijk spijt hebben gevoeld, dat een zoo hupsche Signor haar ontsnapte. Eene der schoonen moet hem hebben nagestaard met gebroken hart en verwijtenden oogslag. Hij verliet haar, en aan heure moederborst lag het arme bastaardkindje, Maria Theresia, waarvan hij de vader was. ¹ De trouwlooze minnaar scheen zich weinig

¹ Wij vinden dit onecht kind voor de eerste maal vermeld op 30 Augustus 1638, in het testament der begijn Suzanna van Dijck, welke « maeckt ende legateert aen Maria Teresa van Dijck, natuerlijke dochter van Heer Anthonis van Dijck, haren broeder, tot alimentatie ende onderhoud der selver Maria Teresa, alle de erfrenten die sij testatrice

aan zijnen jongelingsmisstap te storen, daar hij geene haast had om de overzijde der Alpen te bereiken. In plaats van den kortsten weg te nemen en de rechte baan te houden, week hij af naar het zoo schilderachtig gelegen Brabantsch dorpje Saventhem, waar hij een allerbekoorlijkst meisje ontmoette. Eventwel was het geene eenvoudige malsche boerin, zooals de sage zegt, maar wel eene slanke, rijk getooide freule. ¹ Daar de wakkere vrijer niet aan zijn proefstuk, noch voornemens was ooit den gloed zijner licht ontvlammende liefde te dempen, zoo stapte hij zonder weifelen naar het hof der schoone, waar hij zich als schilder deed aanmelden. De vader der aanminnige, Marten van Ophem, Drossaart der Baanderij Saventhem, was een edel kunstminnaar, en de zwierige schilder was hem recht welkom. Hij sloeg hem aanstonds voor een altaartafereel te malen voor de kerk van Saventhem. Daar het den verliefden Antoon geoorloofd werd dit kunststuk, ten huize zelve van den engel zijner droomen, te ontwerpen en te voltooien, laat het zich begrijpen, hoe gretig hij het voorstel aannam. Het paneel moest verbeelden Sint Marten zijnen Mantel deellende met den Armen, ² omdat die heilige

achter laten zal. » Dit bastaardkind werd toen bij de begijn van Dijck opgevoed. Het was dan reeds eene volwassen maagd geworden, welke moet geboren zijn omstreeks 1621 daar zij rond 1641 huwde en op 16 Februari 1642 beviel van haar eerste kind.

¹ L. GALESLOOT : *Renseignements concernant Pamie d'Antoine van Dyck*, in de *Annales de l'Académie d'Archéologie, Anvers, 1863, p. 36 et 1866, p. 436.*

² Dit meesterstuk prijkt nog op den zijaltaar der kerk van Saventhem, waar oud en jong het liefdesavontuur van onzen schilder kent. Het gewrocht bleef van zijn ontstaan tot heden de trots dier dorpelingen. Zij aarzelden niet het met levensgevaar te beschutten, wanneer men het uit Saventhem wilde voeren. De in ons land gerukte Fransche legers meenden, ten jare 1672, het altaarstuk mede te voeren; doch de Saventhemenaars wisten het zoo stoutmoedig te verbergen, dat die poging werd verijdeld. In September 1739 kwamen de schilders Jacob de Roore en Geeraard Hloet van den Haag, om van het kerkbestuur de beroemde schilderij te koopen; doch de parochianen snelden te wapen en ver-

de patroon des bestellers en tevens die der kerk van Saventhem was. Zoo lang van Dijck aan dit tafereel arbeidde, genoot hij tafel en nachtverblijf ten huize zijner geliefde; maar, nu het gewrocht voltooid geraakte, kon hij er niet toe besluiten het af te leveren en afscheid te nemen. Dan, om zijn verblijf bij de schoone nog te verlengen en eindelijk zijn doel te bereiken, verklaarde de verliefde de kerk van Saventhem insgelijks met eene schilderij zijner hand te willen begiftigen. Dit tweede altaarstuk, dat hij daar maalde, was eene Heilige Familie ¹ en zijne aangebedene, de bevallige Isabella van Ophem, werd er in afgebeeld als de Heilige Maagd. Toen dit tweede meesterwerk in de dorpskerk stond uitgesteld, dacht van Dijck het gunstig oogenblik gekomen, om de bekoorlijke freule van Ophem ten huwelijk te vragen. Ongelukkiglijk vond hare trotsche familie deze vraag niet aannemelijk. Onder voorwendsel dat de edele Isabella nog te jong was om in den huwelijksboot te stappen, werd onze teergevoelige schilder ongenadig afgescheept. De edelmoedige Rubens schijnt in dit netelige oogenblik nogmaals als redder en vertrooster zijns jongen kunstmakers te zijn opgetreden. De volksoverlevering althans wil, dat de Oppermeester den rampzaligen minnaar ging vinden en hem andermaal aanspoorde tot het ondernemen der kunstreis, welke de wonde

dreven de opkoopters met vlegels en vorken. In Augustus 1794 verscheen de Fransche schilder Barbier, als luitenant der huzaren van de Republiek, met krijgsvolk, om het gewrocht van den altaar te lichten; maar de bewoners van Saventhem sloten de Fransche plundersaars in de kerk en zij geraakten met het tafereel niet weg, dan nadat er tal van blinkende bajonetten ter hulp waren gesnel. De Sint Marten bleef gedurende twintig jaren in het Parijsche museum, waar hij geschat werd op 65,000 francs. Na den slag van Waterloo keerde hij, tot blijdschap der Saventhemsche bevolking, terug op den altaar voor welken van Dijck hem schilderde.

¹ Dit tafereel werd in 1672 geroofd en vernield door de Fransche legers.

zijns harten zou heelen. Eene gezonde redeneering was nog voldoende om hem zijnen waren toestand te doen begrijpen, zijnen ziekelijken hartstocht te doen onderdrukken en zijn schoon en begaafd hoofd te verheffen. Met dankbaren handdruk nam hij van den wijzen raadsman afscheid, om aanstonds in den zadel te springen. Hij gaf den fieren schimmel de spoor en draafde ditmaal regelrecht de baan op naar Italië. De eerste plaats, waar onze reiziger zich vestigde, was de rijke handelstad Venetië, waar zoo menige beroemde schilder zijne meesterstukken had nagelaten. Van Dijck bestudeerde hier vooral Paolo Veronese en Tiziano Vecellio, naar welken laatste hij verscheidene natuurvolle en rijkgekleurde portretten kopiëerde, om ze met zich naar het vaderland te voeren. Nadat onze schilder in deze stad de reeksen van puikgewrochten had bewonderd, begaf hij zich naar het niet minder trotsche Genua. Hij werd daar heerlijk onthaald en mocht er vele der voornaamste personen naar het leven konterfeiten. Meesterlijk maalde hij de ruitportretten van Giovanni Paolo Balbi, van Giulio Brignole, van den Markies Spinola, gansch in blinkend stalen harnas, en den Doge Pallavicino schilderde hij in gewaad van gezant bij den Heiligen Stoel. Tevens bestelde men hem te Genua eenige kerktafereelen, waaronder een Nood Gods en een Ecce Homo. In die zelfde plaats bezocht Antoon zijne stadgenooten, de gebroeders Cornelis en Lucas de Wael, wier afbeeldsels hij ook zoo voortreffelijk op één doek bracht. Bij de gebroeders de Wael trof van Dijck ook hunnen neef, Jan Breughel II, aan, die met niet weinig blijdschap zijnen boezemvriend Antoon zal hebben ontvangen. Met dezen laatsten Antwerpschen kunstenaar begaf van Dijck zich in den

zomer van 1623 naar Rome, en zij bleven daar op den trouwelijksten voet verkeerem. Onze beroemde portretschilder was in de pauselijke stad gehuisvest in het paleis van den Kardinaal Guido Bentivoglio, gewezen Nuntius aan het Hof van Brussel. Deze kerkvorst, die door Cornelis Hooft geprezen werd als de uitstekendste uitheemsche geschiedschrijver over de Nederlanden, waardeerde van Dijck zeer hoog. Hij liet hem zijn portret ten voeten uit malen en bestelde hem daarbij nog een tafereel uit het Lijden van Christus. Tevens vervaardigde onze jonge meester eene Onze-Lieve-Vrouw-Boodschap, de Aanbidding der Drie Koningen en de Verrijsenis Christi. In de eeuwige stad konterfeyte van Dijck ook Sir Robert Shirley, in Oostersch kleedsel, als gezant van het koninkrijk Perzië te Rome, alsmede de gade van dezen staatsman, den beroemden Brusselschen beeldhouwer Frans Duquesnoy en vele der aanzienlijkste edellieden, met welke onze schilder dagelijks verkeerde. Dat van Dijck zich te Rome meest in de hoogste kringen der samenleving ophield, ontstak den wrevel zijner land- en kunstgenooten. De Nederlandsche schilders, die Rome bezochten, hadden daar eene vereeniging gesticht, welke met den naam van kunstenaarsbent werd betiteld. Al de landgenooten, die in de eeuwige stad kwamen, waren gehouden zich bij deze bent te laten inschrijven. Zij ontvingen alsdan eenen zonderlingen bijnaam, welke doelde op het vak, dat zij in de kunst beoefenden, op hunne afkomst, hun verkeer of hunne gebreken. De inkomelingen moesten als welkom hunnen makkers een feestmaal geven, en te dier en andere gelegenheden werd er doorgaans zoo onmatig gebrast, dat de leden der bent er vaak hun vermogen of gezondheid bij inschoten.

Onze Antoon, die zich in Italië zoo deftig gedroeg en zoo onderscheiden kleeedde, dat men hem *el pittore cavalleresco* (den ridderlijken schilder) noemde, achtte het beneden zijne waardigheid zich bij die losbandige kunstenaarsbent te doen aanvaarden. De leden der misachte vereeniging namen dit euvel op. Zij noemden hunnen uitstekenden landgenoot eenen trotschaard; zij beknibbelden zijne gewrochten en vervolgden hunnen kunstbroeder derwijze, dat hij in den herfst van 1624 met spijt Rome verliet en terug naar Genua toog.

Ondertusschen trachtte Antoons familie naar zijne wederkomst; want zijn vertrek uit het vaderland geleck zeer aan eenen overhaasten aftocht. Zijn schoonbroeder, de Antwerpsche notaris Adriaan Diericx, schreef op 27 September 1624 aan ons Magistraat, dat « Anthoni van Dijck, meerder van jaren geworden sijnde, vertrocken is buytenslants, sonder iemand last gelaten te hebben om sijn affairen gade te slaen, » De befaamde schilder bekommerde zich thans ook luttel met zijn geldbeheer en zijne familiezaken. Terwijl men hem daarom zocht, reisde hij naar Sicilië. Te Palermo oogstte hij weer veel roem in. Daar beviel hem de onderscheiding tot zelfs den Onder-Koning Philibert Emmanuel van Savoyen te mogen konterfeiten. Het broederschap van den heiligen Rozenkrans bestelde er hem ook een altaartafereel; maar met dit aangelegd gewrocht moest van Dijck de vlucht nemen voor de pest, welke verschrikkelijk uitborst en zelfs den Onder-Koning in het graf rukte. Het toevluchtsoord van den Antwerpschen kunstenaar was andermaal Genua, waar hij de begonnen schilderij voltrok en opzond naar de haar bestemde plaats. Bij een bezoek aan Milaan kopiëerde van

Dijck het beroemde Laatste avondmaal¹ van Leonardo da Vinci. Bij zijnen terugtocht langs Turijn kwam onze schilder in gezelschap der echtgenooten van zijnen gewezen beschermer, den Graaf van Arundel, die met hare beide zonen eene kunstreis deed. Deze ontmoeting verwekte een wederzijdsch genoegen. De doorluchtige Engelsche edelvrouw drong sterk aan, om den bevalligen en talentvollen schilder te doen besluiten zich met haar naar Londen te begeven. Van Dijck bedankte hoffelijk voor die onderscheiding en keerde naar Genua, waar hij de geliefde huisvriend was van onzen Cornelis de Wael. Op eenen nieuwen kunsttocht maalde van Dijck te Florentië het afbeeldsel van zijnen vermaarden stadgenoot Joost Sustermans, Hofschilder van den Hertog van Toskanen. Na nog verschillende andere kunststeden te hebben bezocht, wendde hij zijne stappen naar het vaderland. Den 12^{en} December 1625 verklaren zijne broeders en zusters vóór Schepenen van Antwerpen, dat Antoon nog buitenslands is. Oudere schrijvers willen, dat hij in 1626 binnen zijne geboortestad terugkwam; doch wij vonden daarvan geen het minste spoor. Alvorens naar de Scheldestad weder te keeren, kan hij Holland wel hebben bezocht; want in het Haagsche museum prijkt het Portret van Sir Sheffield, gouverneur van den Briel, met de onderteekening : *æt. svæ : 37. 1627. Ant.º van Dijck fecit.* Het eerste zeker bewijs, dat wij van Antoons wederkomst binnen Antwerpen vonden, dagteekent van 6 Maart 1628. Op dien datum verleid Antoon van Dijck in onze stad zijn

¹ Dit « Avontmael van van Dijck, naer Leonardo da Vinci, op paneel » bevond zich op 6 Juli 1657, nog « in de principaelste constcamer » der weduwe van den Antwerpschen kunstverzamelaar Jan van Borm.

testament. De notaris bestadigde dat hij kunstschilder, ongehuwd en wel te pas was. De negen en twintig-jarige meester beval zijne onsterfelijke ziel aan haren Schepper; zijn sterfelijk lichaam bestemde hij der gewijde aarde, en hij koos zijne begraafplaats in de koor der kerk van het Antwerpsch Begijnhof, waar zijne zuster Cornelia, op 18 September van het vorige jaar, werd ter ruste gelegd. Zijne andere zustersbegijnen, Suzanna en Isabella, noemde hij tot zijne algemeene erfgenamen, onder voorwaarde nochtans, dat zij, na zijn overlijden, „Tanneken van Nijen, de oude dienstmaerte van hem testateur ende wijlen sijnen vader, „ zouden bij zich nemen en gedurende haar gansche leven voeden en kleeden. Indien hun zulks te moeielijk viel, dan konden zij Tanneken jaarlijks 100 gulden uitkeeren. De legaten, welke zij na zijne dood ook moesten uitbetalen, waren 6 gulden aan Sint Jacobskerk en 24 gulden aan den arme onzer stad. Na het afsterven zijner beide zusters zou geheel zijn fortuin overgaan, voor drie vierden, aan den huisarme van Antwerpen en het overige aan ons Sint Michielsklooster. ¹ Negen dagen later verleden de begijnen van Dijck insgelijks een wederzijdsch testament, waarin werd bepaald, dat, na beider dood, hun vermogen overging op hunnen broeder Antoon of dezes erfgenamen. Wij houden het er voor, dat van Dijck zich maar in het begin van 1628 weer bepaald in Antwerpen vestigde. Trouwens, ook van dit jaar dagteekent zijne inschrijving bij het broederschap der Jongmans. Dan ook maalde hij voor den zijaltaar links onzer Augustijnenkerk het prachtig tafereel :

¹ Des kunstenaars jongste broeder, Theodoor van Dijck, gedoopt op 7 April 1605, werd in onze Sint Michielsabdij kunnik en later pastoor te Minderhout, onder den naam : Waltmanus van Dijck.

Sint Augustinus in verrukking vóór de Heilige Drievuldigheid, dat voor zijn eerste kerkgewrocht na zijne terugkomst uit het Zuiden wordt gehouden. Dit meesterstuk werd hem 600 gulden betaald, en het prijkt heden nog op zijne eerste bestemmingsplaats. De roem, welken van Dijk nu verwierf, deed hem naar Noord-Nederland ontbieden. Hij vervaardigde daar de afbeeldsels van den Prins van Oranje, Frederik Hendrik, van dezès gemalin, Amalia van Solms, van hunne Kinderen en van verscheidene staatsmannen en kunstenaars. Het volgende jaar was onze gevierde portretschilder weer in zijne geboortestad. Dan herinnerde hij zich de belofte, die hij zijnen stervenden vader deed, en hij maalde voor de Predikheerinnenkerk het indrukwekkende tafereel: Christus aan het Kruis. Tevens schilderde hij voor zijn gemeld broederschap, ten prijze van 300 gulden: Sinte Rosalia geknield voor het Kindeken Jezus en Maria, bijgestaan door Sint Petrus en Sint Paulus, benevens een ander meesterstuk: het Mystiek Huwelijk van den gelukzaligen Hermanus Josephus, ¹ dat hem slechts 150 gulden werd betaald. Vervolgens maalde onze vruchtbare schilder voor Antwerpens Minderbroederskerk den dichtertijken kleinen Nood Gods, en voor de kerk van ons begijnhof den grooten Nood Gods, welke zich heden beiden in ons museum bevinden (404 en 403), benevens het kleine paneel: Christus aan het Kruis, dat in dezelfde verzameling prijkt (406) en voortkomt van de Antwerpsche Augustijnen. Aan de Kapucienkerk van Dendermonde

¹ Bij de ontbinding der Jezuïetenorde, ten jare 1773, werden beide laatstgemelde doeken door het Oostenrijksch Staatsbestuur aangeslagen en overgevoerd naar Weenen, waar zij thans nog prijken in het Belvedere.

leverde van Dijck eenen heerlijken Kalvarieberg, die nu in de hoofdkerk derzelfde stad wordt bewonderd. Nog andere schoone en aandoenlijke Kalvariebergen maakte hij, voor de Minderbroederskerk ¹ van Mechelen, voor de Sint Michielskerk van Gent, en voor de Minderbroederskerk voor Rijsel, welk laatste tafereel zich nu in het museum dier stad bevindt. Tevens vervaardigde hij voor de Kapucienenkerk van Brussel een Sint Antonius met het Kindeken Jezus en Sint Franciscus in verrukking voor het Kruisbeeld, welke beide gewrochten nu in het Brusselsche museum worden bewaard. De vlijtige kunstenaar moet nog andere onzer tempels met zijne prachtige altaartafereelen hebben opgeluisterd. Thans bestaan er van hem nog, in het museum van Brussel : eene Martelie van Sint Petrus; in den Louvre : Onze-Lieve-Vrouw met het Christuskind, tusschen eenen knielenden Man en Vrouw, Sint Sebastianus bijgestaan door Engelen en de Heilige Maagd met het Kindeken; te Valenciën : de Marteldood van Sint Jacobus; te Rijsel : het Mirakel van Sint Antonius te Toulouse; te Munchen : de Graflegging Christi, de Heilige Familie, de Martelie van Sint Sebastianus, Christus aan het Kruis en de Nood Gods; te Dresden : de Heilige Hieronymus, Maria met het Christuskind en Jezus op den Aardbol; te Brunswijk : Maria met haar Goddelijk Kind; te Weenen, in de galerij Lichtenstein : de Graflegging Christi; en in het Belvedere : Christus aan het Kruis,

¹ Gelijk meest al onze kerkschilderijen werd ook de Calvarieberg dier kerk, ten jare 1794, door de Fransche Republiek ontvoerd; doch in 1815 werd hij aan Mechelens hoofdkerk teruggegeven.

de Heilige Familie, en Sint Franciscus in verrukking; te Berlijn : de Kroning met Doornen, de Geeseling Christi, een Nood Gods en Onze-Lieve-Vrouw met Jezus op den Schoot; te Sint Petersburg : de Heilige Familie, de Marteldood van Sint Sebastianus, de Vlucht in Egypte en Sint Thomas; te Florentië : Christus beleedigd door Krijgslieden en Jezus op den Schoot zijner Moeder; te Madrid : de Kroning met Doornen, een Nood Gods en Sint Franciscus van Assisen in verrukking. Ook voor de Antwerpsche kunst-kamers maalde van Dijck tal van puikstukken. Behalve de reeds gemelde Gevangneming Christi, bewaarde Rubens van hem : Antiope en Jupiter veranderd in satyr, drie Sint Hieronymussen, ¹ Sint Ambrosius, Sint Martinus, de Kroning met Doornen, ² het Hoofd van Sint Joris, het Hoofd van eenen gewapenden Man. Andere Antwerpsche liefhebbers verzamelden nog in de XVIIe eeuw meer dan honderd tafereelen van Antoon van Dijck. Die gewrochten hier allen vermelden zou te veel plaats vergen. Uit éene kunstkamer toch willen wij de van Dijken aangeven met de prijzen, waarop de schilders-kunstschaters, Jan Erasm Quellin en Peter van der Willighen, ze waardeerden, te weten : ³

¹ Een dezer gewrochten : Sint Hieronymus met den Engel, werd in Rubens' sterfhuis voor den Koning van Spanje aan 500 gulden gekocht en hangt thans in het Madridsche museum.

² Dit doek werd in de veiling van Rubens' kunstverzameling ook voor rekening van Spanjes Koning gekocht aan 1000 gulden en bevindt zich nu insgelijks in het museum van Madrid.

³ In diezelfde schatting werd het kostbaarste Landschap van den Fluweelen Breughel gewaardeerd op 800 gulden; een beste Portret van Tiziano Vecellio op 400 gulden; eene Venus zich spiegelende van Rubens op 240 gulden, en een Sint Rochus van Rubens op 80 gulden.

Twee Engeltjes, op paneel	gl. 400
Eene Tronie met naakte schouders, op paneel	» 60
Sint Franciscus aan de voeten van den Heer. »	350
Een Christushoofd.	» 72
Eene geschetste Magdalena-Tronie, op paneel geplakt »	60
Het Konterfeitsel van Karel Schotte, Pensionnaris der stad Brussel, op doek	» 125
Eene geschetste Tronie, op paneel	» 50
Eene geschetste Oude-Manstronie, met groen kleed »	50
Een Mansportret, de hand met lob op de borst »	200
Eene Vrouwentronie met hangende haar, papier geplakt op paneel	» 80
Een Mansportret met witten baart	» 60
Eene schets van Hermida en Renaldo	» 300
Een geschetste Kersnacht	» 72
Een Portret met mantel en hand	» 200
Eene Vrouwentronie met witte en zwarte «coove.» »	100
Twee konterfeitsels van Cornelis en Lucas de Wael, op éenen doek	» 600
Twee konterfeitsels van de Jode Vader en Zoon, op éenen doek	» 700
Een Portret met twee handen met lobben, op paneel »	100
Onze-Lieve-Vrouw aan de Krib met den Ezel »	250
Twee portretten «Rabat met zijn Vrouwe,» kniestukken.	» 300
Sint Petrus en Sint Paulus, doek op paneel geplakt »	400
Sint Jeronimus, op paneel	» 350
Eene Vrouw in eenen leunstoel	» 450
Een Man in eenen houten stoel	» 72
De Zieke nemende zijn bed op	» 800

Sint Jeronimus in een landschap, op doek	250
“ Carolus Stuart, Coninck van Engellant en de Coninginne, ” twee stukken	1200
Sint Xaverius met Onze-Lieve-Vrouw, doek op paneel	800
Christus aan het Kruis, op doek	800
Sint Jeronimus, op doek	1000
Sint Sebastianus, groote doekschilderij	1000
Eene Vrouw met een Kindje “ presenterende een paer hantschoenen, ” op doek	800

Van Dijck schilderde ook eenige prachtige gewrochten, ontleend aan de fabelleer en de bijbelgeschiedenis, waarvan nog heden worden bewaard te Weenen, in het Belvedere : Venus bij Vulcanus Wapens zoekende voor Aeneas, en Simson en Delila; in het museum van Dresden : Jupiter zich als gouden Regen stortende op Danaë; nabij Londen, op het kasteel Hampton-Court : Cupido met de Nymf ingesluimerd, en op het vorstelijk buiten-goed het Loo bezat Prins Willem III destijds van meester van Dijck de kostbare tafereelen : de Tijd die de Liefde de Vleugels kort, Achilles onder de Maagden, de Liefde met vier Beelden, en de School der Liefde, te zamen verkocht voor 12,825 gulden.

Door het leveren van zoo vele kostbare tafereelen, werd Antoon van Dijck spoedig een onzer meest gegoede burgers. Toen de stad Antwerpen, bij koninklijk octrooi van 20 Maart 1630, eene leening deed van 100,000 gulden, stortte de kunstschilder Antoon van Dijck daarbij 4800 gulden, welke hem 300 gulden intrest opbrachten.

De jonge ophefmakende meester was toen aan het Hof

ontboden en mocht daar de Aartshertoginne Isabella konterfeiten, terwijl hij ook haren Raadsheer, den Markies van Aytona, ¹ Opperbevelhebber der Spaansche legers in de Nederlanden, blootshoofds, in harnas en met den staf in de hand, op zijn prachtig wit paard gezeten, levensgroot, overheerlijk op het doek bracht. Onze kunstminnende Landvoogdes stelde van Dijcks talent op zoo hoogen prijs, dat zij hem benoemde tot haren Hofschilder, met eene jaarwedde van 250 gulden. Wanneer onze schilder, op 27 Mei 1630, te Antwerpen volmacht geeft aan zijnen te Brussel gevestigden kunstmakker Peter Snayers, dan noemt hij zich » Anthonio van Dijck, schilder van Heure Hoocheyd, » een eeretitel, welken het nageslacht ook niet meer wist dat hij gevoerd had. Deze volmacht diende om in naam van Antoon bij « diversche personen » voldoening voor kunstwerk te eischen, « ende specialijck omme in sijnen naeme te innen ende ontfangen het jaerelijcx pensioen van 250 gulden tsjaers, daermede Heure Hoocheydt hem, Anthonio van Dijck, heeft gebeneficiëert. » Ofschoon van Dijck de schilder van het Hof was, bleef hij nog in zijne geboortestad gevestigd, waar hij gedurende de maand Juni 1630 een geding leidde voor het niet betalen zijner schilderijen. Tegen het einde van dit zelfde jaar bestelde men hem ook te Antwerpen de vermaarde Kruisrechting der Sint Martenskerk van Kortrijk. Voor dit gewrocht maakte onze meester eerst eene schets. Daar zij den bestellers beviel schreef hij, op 8 November 1630, aan den Kortrijkschen kanunnik Rogier Braye, 800 gulden te moeten hebben voor de uitvoering van het ontworpen altaar-

¹ Dit meesterlijk ruitersportret bevindt zich in den *Louvre*.

stuk. De kanunnik vond die som te hoog en zond daarom reeds den volgenden dag deze verzen ten antwoord :

« Schrijfven en vrijfven mij niet meer anne en staet ;
Dus de finaële resolutie hier mede gaet :
Hondert ponden groot en niet meer sal ick Signor Antonio geven ,
Opdat sijn fame te Cortrijck en sijn conste in onse kercke magh leven.
En wildt hij die niet accepteren ende ontsaen,
Seer onwijs sal hij sijn en seer quaelijck beraen,
En meerder profijt van andere sal hij ontgaen. »

Van Dijck liet zich overhalen door dit dichterlijk afdingen. Hij zette zich aan den arbeid, en, tusschen nog ander werk, was het altaar tafereel in vijf maanden klaar. Den 8ⁿ Mei 1631 werd het opgerold en met den vrachtwagen naar Kortrijk gevoerd. Toen het meesterstuk tot ieders voldoening op den altaar prijkte, wilde men ook de schets nog hebben; doch in van Dijcks afwezigheid zegde zijn knecht « dat 't selve geene maniere en was. » Meester Antoon zelf zag echter weer zoo nauw niet. Toen men hem het bepaalde loon voor zijn werk en daarbij, als blijk van voldoening, nog twaalf vermaarde Kortrijksche suikerwafeltjes stuurde, schreef hij :

« Mijnheer Braye,

UL. aenghenaemen van den 13 deser is mij, t'saemen met een dosijne wafeltjens, wel behandicht, als oock ontfangen hebbe, door monsieur Marcus van Woonsel, de somme van hondert pont Vlaems, voor betaelinghe van 't stuck schilderije, door UL. oordre ghemaect, waervan oock behoerlijcke quytancie ghegheven hebbe aen den selven vorschreven monsieur, UL. van de betaelinghe, als van de wafeltjens, bedankende. Ick hebbe seer getracht ghehad UL. in dit werck contentement te gheven, ghelijck oock, (dat mij seer aenghenaem is,) verstaen uyt UL. aenghenaeme tselve volcommen

hebt, als mede mijn E. heere den Deken als d'ander heeren Canonicken. UL. versoeckt, tot memorie, de schetse van 't voorschreven stuck, d'welcke ick aen UL. niet en wil weygheren, hoe wel 't selve aen gheene andere en doen. Hebbe tot dien eynde aen monsieur van Woonsel 't selve ghesonden, opdat aen UL. ghesonden worde. Waer mede eynde mij offerende naer vermoghen UL. te dienen, blijvende neffens goetgunstighe groetenisse en wensch van lanck en ghelukkig leven,

Mijnheere,

UL. ootmoedighen dienaer,

ANT.^o VAN DIJCK.

Antwerpen, desen 20ⁿ Meye 1631. » ¹

Ondertusschen was onze meester ook nog voor Noord-Nederland werkzaam geweest. Den 12ⁿ Februari 1631 stuurde hij uit Antwerpen eene volmacht aan den schilder Lenaard van Winde, in den Haag, om aldaar van Adriaan Rottemont betaling te vergen voor geleverde tafereelen. Op 10 Mei daarna hield van Dijck, in onze Sint Joriskerk, als peter, een dochttertje van den beroemden plaatsnijder Lucas Emilius Vorsterman over de doopvont, en dit meisje ontving den naam Antonia. In het overige van dit jaar moest onze meester alweer verscheidene malen voor de Antwerpsche rechtbank optreden, om voldoening te vorderen voor eene schilderij, die Boudewijn van Eck hem bestelde. Nadat Frankrijks Koningin-Moeder, Marie de Medicis, op 4 Augustus 1631, door onze Landvoogdes Isabella, te Antwerpen was ingeleid, bezocht zij niet enkel het paleis van Mijnheer Rubens, maar

¹ *Annales Beligiques des sciences, arts et littératures, Gand, 1819, p. 394, en Bulletin et Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique, Anvers, 1843, t. I, p. 140.*

ook het verblijf van Mijnheer van Dijck, waar zij, onder andere, eene zaal met puiktafereelen bewonderde. De geleerde secretaris der Koningin-Moeder, Pierre de la Serre, noemde die gewrochten de kunstjuweelen van Tiziano, daar hij de kopijen van Antoon van Dijck voor oorspronkelijke tafereelen van den Venetiaanschen meester hield. Onze schilder maalde, ter gelegenheid van dit vereerend bezoek, het portret harer Majesteit. De la Serre vond dit gewrocht prachtiger en volmaakter dan de beste afbeeldsels, welke de grootste meesters van de Koningin-Moeder vervaardigden. Zelfs vond hij het zoo verbazend schoon, dat hij niet nalaten kon de beeltenis zijner meesteres met de Helena van Apelles te vergelijken. Tevens veroorloofde hij zich eene zeer vleierende vergelijking tusschen den grootsten Venetiaanschen meester en onzen portretschilder. Hij zegde : « Zonder te vleien durf ik beweren, dat Mijnheer van Dijck weldra met Tiziano de glorie der faam zal deelen. Want, zoo gene uitmuntende schilder het sieraad zijner eeuw was, deze zal het wonder van de zijne wezen. » Die uitbundige lof, welken deze Fransche geschiedschrijver onzen van Dijck toezwaait, getuigt hoe hoog des kunstenaars roem hier was gestegen. Zijne faam had ook weer tot over zee geklonken. De Graaf van Arundel, thans Englands Minister geworden, hernieuwde zijne pogingen, om onzen meester naar Londen te krijgen. Op last van eenen Engelschen edelman, Endymion Porter, was er te Antwerpen, door tusschenkomst van zekeren heer Pery, aan Antoon eene schilderij besteld, welke den Vorst Karel I moest worden geschonken. Het puikgewrocht was spoedig voltooid en werd betaald met 72 pond sterlings. Vergezeld van eenen Spaanschen brief, had van Dijck het den 5ⁿ December 1629 naar Londen

gestuurd. Dus, terwijl Rubens nog aan het Engelsch Hof was, ontving de Koning van Dijcks tafereel, dat het liefdesavontuur van Armida en Renaldo voorstelde. Daarna toonde men zijner Majesteit het Portret van Nicolaas Laniere, kapelmeester van het Hof, en dit ander gewrocht van onzen schilder bracht den Britschen Vorst in bewondering voor van Dijcks talent. Balthazar Gerbier, Englands gezant bij het Hof van Brussel, kocht en stuurde bij den aanvang van 1632 zijnen koninklijken Heer insgelijks eene schilderij : de Heilige Maagd met Sinte Catharina, van Antoon van Dijck; doch onze schilder haastte zich zijnen kunstmakker, Joris Geldorp, te Londen, te verwittigen, dat dit gewrocht niet oorspronkelijk was. Gerbier belgde zich erg over dit voor hem zoo kwetsend bericht, dat hij valsch heette. De sluwe diplomaat verzekerde bij hoog en bij laag, zijnen Vorst niet te hebben willen bedriegen. Hij beweerde, dat van Dijck bij voorkeur de portretten van Isabella en Marie de Medicis als proefstukken van zijn talent naar Londen had willen brengen; maar dat hij daartoe geen oorlof kon bekomen. Tevens riep Gerbier eenen schilderijhertoetsers als getuige, om de echtheid van het verdacht tafereel te staven. Hij gaf voor, dat het puiker was dan de weerga van dit gewrocht, welke de Antwerpsche meester voor Noord-Nederland vervaardigde. Zelfs beweerde hij, dat Rubens van Dijck uitdaagde om een prachtiger tafereel voort te brengen, dan hetgene hij niet voor het zijne wilde erkennen. Volgens Gerbier wrook van Dijck zich, omdat hij hem niet spoedig genoeg aan het Hof van Londen had doen ontbieden, en hij loochende nu zijn eigen werk, daar hij niet meer voornemens was nog naar Engeland te trekken. Onze schilder besloot nochtans van

stonden aan tot de overzeesche reis. Hij deed Gerbier daarvan kennis geven, en deze was dus genoodzaakt, op 13 Maart 1632, van Brussel aan zijnen Koning te schrijven : « Van Dijck is hier, en doet zeggen dat hij besloten heeft naar Engeland te gaan. Hij beweert zeer slecht over mij voldaan te zijn, daar de babbelaar Geldorp schijnt geschreven te hebben, dat ik bevel had den gezegden van Dijck namens Uwe Majesteit te spreken en ik dit geheim hield. Uwe Majesteit heeft het mij aldus opgelegd, daar ik er niemand rekenschap van te geven had, hetgeen ik ook beweer. »

Om zich in te schepen toog Antoon naar Noord-Nederland. Volgens de overlevering, en tevens naar het schrijven van den Hollandschen schilder Arnold Houbraken, die van 1660 tot 1719 leefde, besloot van Dijck bij dezen doortocht een bezoek te brengen aan zijnen kunstmakker en landgenoot Frans Hals, dien hij alom als den vaardigsten der portretschilders hoorde roemen. Hij steeg in de trekschuit en voer naar Haarlem. Daar de beide vermaarde portretschilders elkaar noch in beeltenis, noch in levenden lijve ooit gezien hadden, zoo erkenden zij zich ook niet bij die eerste ontmoeting. Toen de losse en zorgelooze Hals dien hupschen jonker met gepluimden hoed, fluweelen mantel, kanten kraag en omgeslagen lobben op het satijnen wambuis, de handen trotsch in handschoenen en de zijden hosen in gespoorde slodderlaarzen, zijn nederig werkhuis zag binnentreden, was hij als gansch onthutst. Met de muts in de hand vroeg hij, aan welke reden hij de eer van zulk een voor naam bezoek verschuldigd was. Van Dijck, zonder zich te doen kennen, vroeg of hij die Hals was, welke zoo puik als vlug een portret kon malen. De Haarlemsche schilder boog,

en Antoon beval hem, kort en goed zijne beeltenis te maken, daar hij aanstonds voort moest reizen. Zonder dralen zette Hals zich voor den ezel. Hij schetste en borstelde, toetste en temperde; en binnen de halve uur verzocht hij den jonker op te staan, om te zien of hem 't portret behaagde. Verrast door zooveel handigheid, kwam Antoon naderbij en stond getroffen voor zijn evenbeeld, dat zoo meesterlijk als snel op het paneel was getooverd. Van zijne verbazing bekomen, verklaarde hij op lossen toon: « Maar als het dan toch zoo gemakkelijk gaat, wil ik ook eens beproeven ùw portret te malen. » Hij vatte een doek, plaatste het op den ezel, en verzocht Hals vóór hem te gaan zitten. Deze glimlachte medelijdend, doch vlijde zich gelaten als model in den zwaren spaanschlederen zetel. Echter, toen Hals het heerken de fijne handjes ontblooten en palet en penseelen aanvatten zag, begreep hij spoedig, dat die vingers niet voor de eerste maal het kunstgereedschap behandelden. De eerst zoo loszinnige jonker staarde hem nu aan met bezielenden blik. Hij zag hem zonder aarzelen de verven mengen en als schermen met de borstels. Nog meer was hij verrast, als het eensklaps klonk: « 't Is klaar! » Hals wipte uit den zetel naar den ezel. Bij het zien van zijn uitgelezen portret ontsnapte hem: « Gij zijt van Dijck, want niemand anders kan het zoo! » en de beide grootste portretschilders vlogen in elkanders armen.

Het oponthoud van onzen Antwerpschen meester in Holland was van korten duur. Nog in dezelfde maand van zijn vertrek uit het vaderland bevond hij zich reeds te Londen; want, te rekenen van 1 April 1632, ontving Edward Norgate, de kunstverzamelaar des graven van Arundel, van 's Konings wege, een hulpgeld van 15 schellingen daags, voor het voeden

van Signor Antonio van Dijck en zijne dienaars. Karel I bleef echter nog bezorgd om onzen schilder beter te huisvesten. Hij deed in zijn memorieboekje aantekenen : « Spreken met Inigo Jones, over een huis voor van Dijck. » De hier genoemde persoon was 's Konings bouwmeester, en zijne Majesteit had spoedig de voldoening zijnen nieuwen schilder twee woningen aan te duiden : een winterverblijf in Blackfriars, en een buitengoed te Eltham, in het graafschap Kent. Englands Vorst vond een bijzonder behagen in zijnen flinken, hoffelijken en talentvollen schilder. Hij liet hem herhaalde malen zijne beeltenis op het doek brengen, en ook de Koningin en hare kinderen werden dikwijls gekonterfeit. Vaak verliet zijne Majesteit het paleis Whitehall, om met zijne sloep langs de Theems een bezoek aan van Dijck te gaan brengen. Uren bleef hij dan in het werkhuis des kunstenaars, om hem te zien tooveren met het penseel, of om zijn wijs oordeel over kunstzaken te vernemen. De Koning schonk van Dijck den titel van « bijzondere gewone schilder hunner Majesteiten, » en hij verleende hem eene jaarwedde van 200 pond sterlings, terwijl al wat hij voor het Hof vervaardigde nog afzonderlijk werd betaald. Onze Antwerpsche meester bevond zich nauwelijks drie maanden te Londen, of Karel I wilde hem tot het ridderschap verheffen. Dit geschiedde op 5 Juli 1632 in het Sint Jamespaleis, waar het Hof vergaderd was. Nadat de Koning zijnen eersten schilder had tot Ridder geslagen, schonk hij hem ook eene gouden ketting met medalie, waarop zijn vorstelijk portret stond in eenen krans van briljanten.

Die hoogste onderscheiding, met welke men den kunstenaar destijds vereeren kon, kwam waarlijk toe aan Antoon van Dijck, die door gansch Europa erkend werd als de koning

der portretschilders. Het voorstellen van den mensch was ook van eerst af een lievelingswerk voor onzen schilder. Reeds van op zijn veertiende jaar zagen wij hem het treffend *Portret van eenen ouden Man* leveren. De *Twaalf Apostelen*, die hij als jongeling door eigene ingeving op het paneel bracht, waren ook anders niet dan de afbeeldsels zijner levende kunstvrienden, zooals Peter de Jode, die hij behendig in historische mantels wist te hullen. Verder zien wij van Dijck door gansch zijnen levensloop, in alle oorden die hij bezoekt, optreden als de gevierde maler der portretten van vorsten, hovelingen, magistraten, edelvrouwen en kunstenaars. Wie onzen Antoon tot portretschilder aanleidde, kan men zien in onze Sint Jacobskerk, aan de heerlijke beeltenissen van Hendrik van Balen en dezes Gade, door dien eersten meester van van Dijck gemaald. Naar Rubens' voorbeeld, begon de jeugdige konterfeitist breeder te teekenen, lossers te toetsen en krachtiger te kleuren; doch het duurde gelukkiglijk niet lang, of hij beseftte, dat die wijze van werken niet in zijne natuur lag. De albeheerschende Rubens oefende ook voornamelijk als historieschilder op Antoon invloed uit. Van Dijcks *Dronken Silenus*, dien wij hem zagen malen vóór zijne rechtstreeksche betrekking met den Oppermeester, werd niettemin Rubensachtig opgevat en uitgevoerd. Het is ook wel te zien, dat dit gewrocht geen werk van eigen ingeving is. Het is breed geteekend, krachtig en gloedvol gekleurd; doch vormen, houding en uitdrukking, zoowel als kleur, licht en schaduw, zijn onnatuurlijk en overdreven, omdat die reusachtigheid, die vleeselijke kleurenpracht en lichteffecten onzen droome-rigen en dichtertlijken Antoon niet pasten. Daar van Dijck, voor het uitwerken der tafereelen onzer Jezüietenkerk, in

Rubens' dienst trad, zou hij zich nog meer van zijn eigen zelfstandig kunstkarakter verwijderen. Het afborstelen der grootsche kerkschilderingen van onzen meest dramatischen schilder oefende lang eenen noodlottigen invloed uit op van Dijcks veel eenvoudiger, ingetogener wijze van opvatten en fijner manier van penseelen. Vele zijner geschiedkundige tafereelen herinneren, zoo niet in samenstelling en groepeer-
ing, dan toch in figuren, heftige kleuren en zwierige borste-
ling, aan Rubens, die het weeke hart des jongen meesters veroverde en verrukte door zijn scheppingsvermogen, zijne natuurvolle beelden en krachtige, breede schildering. Geluk-
kiglijk wist de begaafde jongeling zijne eigene ingeborene hoedanigheden toch nog grootendeels te redden. Hij bezat meer dichtelijk gevoel dan rijkheid van verbeelding, en daarom liet hij de grootsche scheppingen varen, om eenvoudige, maar hartroerende tooneelen te malen. Hij zag af van het reusachtige en krachtdadige des Oppermeesters en zocht naar edelheid van vormen en wezenstrekken, schoonheid van stand en houding, en eene zoo treffende uitdrukking, dat gansch de ziel er in weerspiegelt. In den keus zijner kleu-
ren en zijne wijze van penseelen geschiedde dezelfde om-
mekeer. De heftige kleurenpraal werd wijselijk getemperd en vermilderd; de tonen verzachteten, de tinten verteederden en alles versmolt tot een natuurlijk en betooverend har-
monisch koloriet. Zijn toets werd gladder, zijne penseeling soms zoo uitvoerig fijn, ja, zoo vast als meester van Balen het hem voorhield. Wanneer van Dijck naar Italië toog, was hij een wereldbepaamde meester, die op zijnen kunsttocht alom werd gevierd en de eer genoot doorluchtige en ver-
maarde personen te mogen konterfeiten. Deze portretten, bij

zijne optreding in Italië vervaardigd, zijn immer tusschen des kunstenaars puikste gewrochten gerekend. De Venetiaansche meesters, welke van Dijck zoo innig bewonderde, oefenden invloed op hem, doch zij hervormden hem geenszins. Het bestudeeren hunner prachtige scheppingen bevestigde zijne zelfstandige kunstovertuiging, en drukte op zijne uitgelezene werken den stempel der volmaaktheid. De gevoelvolle en zachtschitterende Veronese versterkte zijne neiging tot het voorstellen van zielroerende tooneelen met sombere, dichterlijke achtergronden, verzilverde zijne reeds heldere tinten en verlevendigde zijne doorschijnende schaduwen; terwijl de glansrijke en waarheidliebende Tiziano zijn heerlijk licht nog verwarmde, zijn schoon koloriet verguldde en zijne keurige figuren nog meer natuurlijke waardigheid bijzette. In die edelheid van opvatten, in het eenvoudig en toch grootsch afbeelden zijner portretten, overtrof van Dijck zijne voorgangers, tijdgenooten en nakomelingen. Die neiging om te verheffen lag hem in de natuur. Hij zelf was, als het ware, een geboren behaagzuchtige, die zijne bevalligheid van wezen en vormen zoo graag door rijken opschik verhoogde. Hij gedroeg zich altoos zoo voornaam en wist zich derwijze te onderscheiden, dat hij in de hoogste kringen niet enkel geduld, maar zelfs gezocht werd. De schitterendste staatslieden, al wat edel en vermogend was, bleef er fier op plaats te nemen voor den schilderezel van den ridderlijken kunstenaar; want door hem gekonterfeit worden was de onsterfelijke vermaardheid verkrijgen. De vernuftige schilder bezat het geheim om den geest, de inborst, gansch het karakter zijner modellen te doen uitstralen in de glinsterende oogen, de sprekende wezenstrekken, het levendig gebaar en de

natuurlijke houding der treffend gelijkende en toch geadelde beelden, die hij met zijn heerlijk koloriet op het doek tooverde. Tot zijne beroemdste meesterstukken in dit vak behooren : de ruitersportretten van Giovanni Paolo Balbi en den Markies van Spinola, te Genua; Karel I van Engeland en de Markies van Aytona, in den *Louvre*; Keizer Karel te Paard en de Kardinaal Bentivoglio, te Florentië; Thomas van Savoyen, te Turijn; een twintigtal koninklijke en andere portretten in de *van Dijck Room* van het Windsorpaleis, waartusschen nog uitmunten het ruitersatbeeldsel van Karel I en de Portretten des Konings en der Koningin, Lady Venetia Digby, de Hertogin van Richmond, de Koninklijke Kinderen en de Twee jonge Zonen van Buckingham. Even prachtig schitteren te Londen : Frans Snijders, Philips le Roy en dezès Gade, Margaret Lemon, de dichters- edellieden Thomas Killigrew en Thomas Carew, benevens tal van andere; te Dresden : Marten Rijckaert en de Kinderen van Karel I; te Weenen, in de galerij Lichtenstein : Maria Louisa de Tassis en een Geestelijke derzelfde familie, en in het Belvedere : een Jonge Veldheer in blinkend Harnas; te Brunswijk : Lord Strafford; te Madrid : David Rijckaert II, de Graaf Hendrik van Bergh, en de Antwerpsche organist der hoofdkerk, Hendrik Liberti; in den Haag : de schilder Quinten Simons; te Brussel, in de galerij des Konings : de beeldhouwer Frans Duquesnoy en de dieren- schilder Pauwel de Vos, en te Antwerpen, in de verzameling van den heer Ed. Kums : Marten Pepijn. Bij al de andere kunstliefhebbers onzer stad ontmoet men

geene uitmuntende konterfeitsels van Antoon van Dijk. Ook het Antwerpsche museum bewaart op zijnen naam slechts drie portretten : een bevallig edelmans Kind; den Bisschop Joannes Malderus, uitgevoerd in Rubens' breede werkwijze, en den Prelaat Caesar Alexander Scaglia, die heerlijk in van Dijcks eigen trant gemaald is. De konterfeitsels van onzen befaamden schilder zijn eventwel zoo schaarsch niet. In Engeland bezitten bijna al de adellijke geslachten nog een of meer familieafbeeldsels, door den Antwerpschen meester onsterfelijk gemaakt. Zoo toont men daar over de tweehonderd portretten als door van Dijk geschilderd. Ook bevinden zich nog verscheidene puike portretstukken van hem in de museums van Madrid, Cassel, Munchen, Weenen, Dresden, Brunswijk, Sint Petersburg, Parijs, Bordeaux, Florentië, Rome, Genua, Turijn, 's Gravenhage en Amsterdam.

Te midden van zijnen zegepraal aan Englands Hof, vergat de gevierde van Dijk geenszins zijn vaderland. In Maart 1634 vinden wij hem terug in zijne geboortestad. Op den 28ⁿ dier maand koopt hij eene rent van 125 Rijnsche gulden op de Heerlijkheid van Steen, welke het volgende jaar Rubens' eigendom zou worden. Den 14ⁿ April van dit zelfde jaar bevond zich van Dijk te Brussel. Daar verleende hij dan vóór notaris eene volmacht aan zijne zuster Suzanna, om binnen Antwerpen zijne goederen te beheeren. In November daarna verscheen Englands eerste schilder aan het Hof van Brussel en konterfeitte daar onzen nieuwen Landvoogd Don Fernando, den Prins-Kardinaal. ¹ Uit eenen brief van den Antwerpschen Secretaris

¹ Het Portret van Don Fernando door Antoon van Dijk bevindt zich thans in het museum van Madrid.

Philips van Valckenisse aan de gedeputeerden onzer stad te Brussel, blijkt, dat Antoon van Dijck op 16 December 1634 nog in onze hoofdstad was. De Regeering der Scheldestad, welke zich volop bereidde tot de ontvangst des nieuwen Landvoogds, vroeg bij dit schrijven « ten alder-eersten over te seynden eene copye van het contrefeytsel van den Prince Cardinael, nu onlanx gemaect bij van Dijck, jegenwoordich woonende in 't Paradijs, achter het stadthuys; om ons daer van, in verscheyden soo arcken triomfael, als tonneelen, te dienen, doordyen de copye van de contrefeytsels alhier sijnde, als gemaect wesende in Spaignen, over eenige jaeren, bij den schilder Ribbens, wij verstaen deselve nu nyet en gelijcken. » De behendige portretschilder voldeed aan het verlangen zijner stadgenooten; maar, toen zij van zijne hand ook een konterfeitsel van Hare Hoogheid Isabella begeerden, eischte hij daarvoor zulke aanzienlijke som, dat ons Magistraat, op 13 Januari 1635, schreef, dat « den heysche seer excessiff » was, en men zich derhalve zou behelpen met de kopij naar een uit Milaan gezonden portret onzer overledene Landvoogdes. Terwijl van Dijck nu achter het stadhuis van Brussel in het Paradijs woonde, maalde hij een uitgestrekt tafereel, waarop het Magistraat der Hoofdstad in drie en twintig levens-groote beelden ten voeten uit was voorgesteld. ¹ Daarna schilderde hij, te Antwerpen, voor 500 gulden, eenen prachtigen Kersnacht, welke nog heden in de hoofdkerk van Dendermonde de algemeene bewondering wekt.

¹ Jacob Campo Weyerman, die deze destijds beroemde schilderij van Antoon van Dijck opgeeft, meldt ook, dat dit kostbaar gewrocht verbrandde in 1695, tijdens de beschieting van Brussel door de Franschen.

Van Dijck had nu het toppunt zijner glorie bereikt. De buitengewone eer, hem door den Britschen Vorst bewezen, had hem in de oogen onzer bevolking zoo groot en onsterfelijk als Rubens gemaakt. Alom bewonderde men zijne tafereelen, waarvan er vele de onderscheiding genoten in plaat te worden gebracht door de befaamdste onzer graveurs. Antoon zelf behandelde ook meesterlijk de etsnaald. Zijne nog gekende en zeer gezochte sterkwaterplaten zijn : Tiziano en zijne Geliefde ; Christus met Doornen gekroond ; benevens de portretten : Jan Breughel I, Peter Breughel II, Antoon Cornelissen, Antoon van Dijck, Desiderius Erasmus, Frans Francken I, Joos de Momper, Adam van Noort, Pauwel du Pont, Philips le Roy, Jan Snellinck, Frans Snijders, Joost Sustermans, Antoon van Triest, Lucas Vorsterman, Pauwel de Vos, Willem de Vos, Jan de Wael en Jan van den Wouwer. Deze afbeeldsels werden zoo schilderachtig, zoo levendig, licht en keurig gesneden, dat ze altoos tusschen de puikste voortbrengsels der etskunst zijn gerekend. ¹ Terwijl van Dijck nog in Italië verbleef, zagen wij hem reeds de portretten zijner kunstmakers vervaardigen. Toen hij in het vaderland wederkeerde vermeerderde hij de reeks aanmerkelijk en sedert zijn verblijf in Engeland, had hij er nog afbeeldsels van geleerden, staatslieden en vorsten bijgevoegd, zoodat het aantal zijner verzamelde portretten tot de tachtig klom. De meeste dezer gewrochten schetste hij op paneel, in grauwtjes of met bister; andere teekende hij op papier, om ze met Chineeschen inkt

¹ Tegenwoordig gelden de etsen van Antoon van Dijck verblazend hooge prijzen. Nog in het jaar 1877 werd er te Frankfort, een eerste staat van het portret van Joos de Momper openbaar geveild voor 5000 francs.

te wasschen. Bijna al onze beste graveurs sneden naar die modellen de prachtigste beeltenissen, welke Antoon van Dijck thans liet drukken en uitgeven door den Antwerpschen kunstverkooper Marten van den Enden. ¹

Alvorens naar Engeland weder te keeren genoot van Dijck de hoogste kunstenaarsonderscheiding binnen zijne geboortestad. Het bestuur der Schilders-Kamer bracht hem als Eere-Deken op de lijst der regeerders van Sint Lucasgilde, een openbaar blijk van hulde, dat ook nog aan Rubens, maar nooit aan eenen anderen kunstenaar bewezen werd. Onze uitstekendste schilders, als Jacob Jordaens, heetten den vereerde « ook den fameusen en seer vermaerden constschilder Antonie van Dijck, » terwijl andere zijner bewonderaars hem hier « den Chevalier van Dijck » noemden.

Nog in het jaar 1635 moet de gevierde meester terug over zee zijn gestoken; want op 6 Januari 1636 verklaart hij tot Londen te wonen, terwijl hij aldaar voor notaris andermaal eene volmacht verleent aan zijne zuster, de Antwerpsche begijn Suzanna van Dijck. In Engeland's hoofdstad hernam de koning der portretschilders zijnen vorigen luisterlijken rang, daar hij er weer den schitterendsten bijval verwierf. Vorst Karel I, zijne doorluchtige gade en hunne edele spruiten kwamen weer plaats nemen voor den Hofschilder, om herhaalde malen door hem gekonterfeit te worden. Voor een der toen vervaardigde tafereelen, de Koning op Jacht, het beroemde meesterstuk dat nu in den *Louvre* prijkt,

¹ Na van Dijcks dood verscheen de verzameling in honderd portretten met een titelblad, bevattende het borstbeeld van Antoon van Dijck op een voetstuk, waarin gesneden staat: *ICONES PRINCIPVM, VIRORVM DOCTORVM, PICTORVM CHALCOGRAPHORVM, STATVARIORVM, NECNON AMATORVM PICTORLE ARTIS NVMERO CENTVM: AB ANTONIO VAN DYCK PICTORE AD VIVVM EXPRESSÆ EIVSQ: SVMPTIBVS ÆRI INCISÆ. ANTVERPIÆ GILLIS HENDRICX EXCVDIT A° 1645.*

bracht van Dijck 200 pond sterlings in rekening; doch die som werd door zijne Majesteit, of beter door zijnen schatmeester, op de helft verminderd. Ook de voornaamste hovelingen wedijverden, om zich door van Dijck op het doek te laten brengen. In den beginne gaf de meester zich veel moeite om van al de hem bestelde portretten ware kunststukken te maken. Hij trachtte de karakters zijner adellijke modellen te doorgronden, door een nauw verkeer met hen aan te knopen. Zelfs noodde hij hen aan zijne feesttafel, om hunne ongedwongene gelaatstrekken, gebaren en houdingen gade te slaan. Eerst daarna greep hij de penseelen, met welke hij hunne beeltenissen zoo sprekend gelijkend en vol karakter wist te vertolken. De toeloop der Engelsche edellieden, om door van Dijck gekonterfeit te worden, werd echter zoo groot, dat de uitstekende kunstenaar een hem onwaardig middel moest ter hand nemen, om aan al de bestellingen te voldoen. Jabach, een van van Dijcks vrienden, welke driemaal door hem geschilderd werd, verhaalde, dat meester Antoon aan hen, die hun portret van hem wilden bekomen, op voorhand dag en uur bepaalde, waarop zij vóór hem moesten komen plaats nemen. Van Dijck schilderde slechts éene uur aan een zelfde stuk. Zoodra zijn uurwerk hem verwittigde dat die tijd verstreken was, stond hij op en maakte eene buiging, als om den kliënt beleefd af te schepen. Aanstonds werd een nieuwe gast ingeleid. Terwijl de kunstenaar hem met bescheidenheid ontving, plaatste de kamerknecht een ander doek op den ezel, zuiverde des meesters penseelen en reikte hem een versch palet over, waarna de geregelde arbeid weer hernam. Bij de eerste zitting werd het wezen aangelegd en de houding gegeven en geschetst. In een kwart uurs teekende meester Antoon, op

grauw papier, met wit en zwart krijt, den lichaamsvorm en de kleederen. Naar deze teekeningen en de kleederen, welke hij in leen vroeg, voltooiden zijne medewerkers en leerlingen de portretten zoo verre, dat de meester ze slechts wat had bij te toetsen, terwijl hij het gelaat naar het leven afwerkte, waarna hij de handen maalde naar gehuurde modellen. Op die wijze zou van Dijck zich persoonlijk aan sommige dezer portretten, al de verbruikte uren te zamen genomen, niet meer dan éenen dag hebben bezig gehouden. Verscheidene schilders schijnen hem ook in die wijze van portretten voortbrengen de hand te hebben geleend. Onder andere noemt men als dusdanige : den Duinkerkenaar Jan de Reyn, die met van Dijck van Antwerpen naar Londen was gekomen; David Beck, van Delft, die van in zijne jongelingsjaren bij den meester was besteed, en verder de Engelschmannen James Gandy en William Dobson. Bij dezen kunnen wij nog voegen de Antwerpenaars Peter Bom II, die, volgens zijne eigene verklaring, jaren bij van Dijck werkte, evenals Jan Baptist Jaspers, die ook oogenblikkelijk na meester Antoons overlijden terug naar Antwerpen kwam en er zich bij Sint Lucasgilde als vrijschilder liet inschrijven. Het is licht te begrijpen, dat van Dijck, met al die helpers en met de wijze waarop hij nu werkte, ontzaglijke schatten moet hebben ingezameld. Echter leefde de Hofschilder ook zoo gewonnen zoo geronnen. De genotlievende en onbezorgde kunstenaar voerde eenen trein als de geboren Engelsche Ridder. Hij wilde in dartele uitspanningen en roekelooze uitgaven niet onderdoen voor den verkwistenden adel van den lichtzinnigen, wellustminnenden Koning Karel I. De behaag- en praalzieke Antwerpenaar tooide zich voortdurend zoo prachtig en smaakvol dat de fierste dandys hem benijdden

en de bekoorlijkste ladys hem bewonderden. Alhoewel nog jongman, hield hij toch zes dienstboden en paarden en koetsen. Zelfs onderhield hij een gezelschap muzikanten, welke zijn verblijf door de zoetstluidende aria's en gezangen veraangenaamden. In zijn trotsch en weelderig gestoffeerd huis vereenigde hij al wat in den adel verheven en in de kunsten en wetenschappen uitstekend was. Vooral tegenover de schoone vrouwen en de beoefenaars der toonkunst, welke hij beiden hartstochtelijk liefhad, toonde de beroemde meester zich uiterst voorkomend en mild. Aan zijne bekoorlijke vriendinnen, zijne talentvolle kunstmakers en zijne adellijke bewonderaars gaf hij zulke schitterende feesten, dat ze tot aan het Hof werden besproken. Zekeren dag, dat de Koning zich liet konterfeiten, terwijl de Graaf van Arundel, toen Groot-Intendent van het Paleis, over 's lands geldmiddelen sprak, vroeg Karel I aan zijnen schilder : « En gij, heer Ridder, weet ge wat het is 3 of 4,000 pond sterlings noodig te hebben ? » Waarop van Dijck ten antwoord gaf : « Ja, Sire, wie zijn huis voor zijne vrienden en zijne beurs voor de vriendinnen openhoudt, ziet spoedig den bodem zijner geldkist ! » Meer dan zijne geldkist, welke toch immer werd aangevuld, leed van Dijcks gezondheid door zijnen overspannen arbeid, zijne grootsche braspartijen en hartstochtelijke liefdesavonturen, welke elkaar afwisselden. Vooral den god der min offerde hij een ruim aandeel zijner onmisbare levenskrachten. Hij werd smoorlijk verliefd op Mylady Catharine Wetton, de jeugdige weduwe van Lord Stanhope, die onzen kunstenaar veel zielesmart veroorzaakte, daar zij zelve verzot was op Lord Carey Raleigh. Antoon had dien engel zijner droomen reeds dikwijls op het doek getooverd ; maar zij bleef hem niet lang dankbaar

door liefde en trouw. Om zich over hare lichtzinnige handelwijze te wreken, brak de rampspoedige minnaar met haar af, door eenen overdreven hoogen prijs te eischen voor een harer afbeeldsels, dat hij dreigde aan den meestbiedende te zullen verkoopen. Ook Lady Venetia Digby, de bekoorlijke gade van zijnen vriend en beschermheer Sir Kenelm Digby, schilderde van Dijck tot vier malen, met zoo veel voorliefde, dat hij meer dan loutere bewondering voor hare schoone vormen moet hebben gekoesterd. Eens maalde hij haar, op een groot doek, als de Voorzichtigheid, in een lang wit kleet met gekleurden sluier en eenen gordel van edelgesteenten. Hare schoone hand strekte zich uit naar twee blanke duiven, doch om haren poezeligen arm kronkelde zich eene slang. Het aanminnig vrouwenbeeld stond op eenen zegewagen, getrokken door de Logen, de Gramschap, den Nijd en de Liefde, geblinddoekt en met gebroken boog, verstrooide pijlen en uitgedoofde fakkel. Boven het hoofd der schoone zweefde eene groep zingende engeltjes, met het diadeem der overwinning en eene baanderolle waarop het vers : *Nullum numen habes, si sit Prudentia.* ¹ Toen de bekoorlijke Venetia plotselings stierf, konterfeitte de verliefde Antoon haar nog, op het doodsbed uitgestrekt, met eene verwelkte roos naast haar, en op het engelachtig wezen eene zoo zoete uitdrukking, dat het scheen of zij slechts eenen zachten slaap genoot. Eene andere schitterende vrouw, welke van Dijck aanbad en dikwijls door zijn kunstig penseel vereeuwigde, was Margaret Lemon. Echter bleef ook deze liefde niet bestendig, en de gefeeste Hofschilder zocht tusschen de marmeren zuilen van het Paleis,

¹ Gij (fortuin) hebt geene macht (op ons), zoo wij Voorzichtigheid gebruiken.

bij de in kant en satijn gehulde freules, alweer nieuw voedsel voor zijnen onleschbaren minnedorst.

Van Dijcks gezondheid was nu reeds ernstig aan het wankelen geraakt, en dien ten gevolge begonnen zijne geldbronnen ook op te drogen. Om zijnen stoffelijken ondergang te verhoe-den en tevens met het lofwaardig inzicht van zijnen glansrijken levensloop nog te verlengen, rieden hem zijne oprechtste vrienden, en zelfs Karel I, zich in den echt te verbinden. Men sprak hem van geregelder levenswijze, van rustiger dagen, van nieuwe kunstglorie en stille huiselijke genoegens, en de geknakte veertigjarige jongman liet zich gezeggen. Ten jare 1639 besloot hij tot dien gewichtigen stap, voor welken hij altoos beschroomd terugdeinsde. Zijne gemalin was de onvermogene, doch adellijke Mary Ruthven, de liefvalligste en de jeugdigste gezelschapsjuffer van Englands Koningin. Het voorgevoel, dat de echtstaat hem rampspoed zou aanbrengen, hetwelk Antoon zoo lang bezwaard had, werd bewaarheid. Het was alsof hij uit den langen minneroes ontnuchterde, daar hij eensklaps inzag, dat hij door zijne wellustige levenswijze den luister van zijnen kunstenaarsroem had laten tanen. Het bestendig overhaast malen van portretten om zijn fortuin op te houden, walgde hem. Hij zag uit naar waardiger, naar grootscher werk, dat hem in de mogelijkheid stelde, om nog eens al zijn talent ten toon te spreiden. Van 's Konings banketzaal der Whitehall, waarvoor Rubens de plafondstukken schilderde, moesten nog de wanden versierd worden, en hij bood zich aan tot het volvoeren dier gewichtige taak. De tafereelen zouden de geschiedenis der beroemde Engelsche orde van den Kousenband voorstellen : de Stichting der Orde door Edward III, den Stoet der

Ridders in groot kostuum, de Plechtigheid der Instelling en het Feest van Sint Joris. Deze onderwerpen bevielen den Koning zóo wel, dat hij zijnen Hofschilder aanstonds de schetsen liet vervaardigen. Toen echter van Dijck liet weten hoe hoog de kunststukken werden geraamd, vond de Koning, die zijnen schilder reeds vijf jaren pensioen verschuldigd bleef, den prijs zóo hoog, dat hij aarzelde de hand aan het werk te laten slaan, daar het in dien tijd zoo moeilijk werd aan geld te geraken. Met zijn jongmansleven verdween waarlijk de geluksstar van onzen schilder. In 1640 stak de beruchte Cromwell in Englands Parlement dreigend het hoofd op. De burgeroorlog ging aan gang, en de vredelievende muze der kunst moest het ontroerde Londen ontvlieden. Op 13 September 1640 ontving Antoon van Dijck ook een vrijgeleide, om met zijne gade over zee te steken. Hij ging langs Holland en konterfeitte daar den dichter Constantijn Huygens en dezes Kinderen, op een doek met onderschrift : *Ecce Hereditas Domini Anno 1640*, dat thans nog in het museum van den Haag berust. Van daar trok onze meester naar zijne geboortestad, waar hij zijne dochter Maria Theresia, zijne zusters Suzanna, Anna en Isabella, benevens eenige oude kunstmakkers kon aan de borst drukken. In Januari 1641 kwam meester Antoon van Dijck van Antwerpen te Parijs aan. Hij had vernomen, dat Frankrijks Koning voornemens was de groote galerij van het *Palais du Louvre* met schilderijen op te luisteren. Daar Rubens niet meer was, kwam hij zich vol vertrouwen aanbieden, om dit grootsche werk te verrichten. Ongelukkig deed Louis XIII den Franschman Nicolas Poussin van Rome ontbieden, om zijn schilderstalent in den *Louvre* te doen blijken, en de hoop van onzen Vlaming, om een reuzen-

werk te mogen verrichten, werd ten tweeden male te leur gesteld. Die afwijzing moet onzen kranken en toch nog ijvervollen schilder diep hebben getroffen. Wellicht wierp die verneiderende slag hem op het ziekbed ; want de fiere kunstenaar bleef toch nog in dit Parijs, dat zijn talent zoo luttel waardeerde. Aan weer te keeren naar Londen viel ook weinig te denken. Karel I zelf moest den 19ⁿ Maart 1641 uit zijne op-roerige hoofdstad naar York wijken, en Englands Koningin kwam nu ook aan het Fransche Hof, bij den Koning haren broeder, eene schuilplaats zoeken. De winter naderde, en van Dijck bevond zich nog immer in ziekelijken toestand binnen Frankrijks hoofdstad. Den 16ⁿ November 1641 schreef hij, in Parijs zijnde, aan eenen Staatsman, die hem waarschijnlijk voorstelde het portret van den Kardinaal de Richelieu te maken : « Ik bejammer zeer het ongeluk mijner ongesteldheid, welke mij onbekwaam maakt en onwaardig van zoo veel onderscheiding. Ik zal nooit grootere eer verlangen dan Zijne Eminencie te dienen. Indien mijne gezondheid herstellen mag, zooals ik het verhoop, dan zal ik eene gansch bijzondere reis doen, om zijne bevelen te ontvangen. Nochtans acht ik mij zeer verplicht ; en, daar ik mij van dag tot dag erger bevind, zoo tracht ik in allerhaast mijn huis in Engeland te bereiken, waarvoor ik U smEEK mij een vrijgeleide te bezorgen voor mij en vijf dienaars, mijne koets en vier knechten.... » De verlangde reispas kwam. Met spijt in het hart en het doodsbleek op de wangen, reed onze rampzalige meester naar de naastgelegen zeehaven, om van daar naar Londen te zeilen. Wie, die den afgeleefden, hopeloozen kunstenaar nu zag, en zijnen levensvollen blik, zijn gezond en lachend gelaat, zijnen ronden hals en gewelfde borst van vroeger gekend had,

zou niet gehuiverd hebben bij het zien zijner matte oogen, verzonken in de holle kaken van het beenderig wezen, dat op den ontvleeschden hals over de ingevallen borst hing. Nauwelijks was de kranke over de boorden der Theems gedragen, of hij miste er bijna al zijne kunstmakers en adellijke vrienden, die bij het losbarsten der omwenteling waren gevluht ; want reeds was het door hem gekonterfeite hoofd van zijnen machtigen beschermer, den Minister Lord Strafford, voor de voeten des beuls gerold. Die verlatenheid en de onstuimige dagen, waarin de werkelooze kunstenaar nu leefde, droegen veel bij om zijne geknakte gezondheid nog meer te ondermijnen. Terwijl hij op het ziekbed lag, kwam zijne gade, op 1 December 1641, in het kraam van eene dochter, welke Justina Anna werd geheeten. Drie dagen later verleed de kwijnende vader een testament in de Engelsche taal. Hij noemde zich Ridder Anthonio van Dijck, geboren te Antwerpen in Brabant, en verklaarde, dat hij zwak van lichaam, doch gezond van geest was. Zijne ziel vertrouwde hij aan God almachtig en zijn lichaam aan de kathedrale van Sint Paulus te Londen. Al zijn geld en goed, dat te Antwerpen berustte, uitgezonderd twee wisselbrieven van 4000 pond sterlings, liet hij aan zijne zuster Suzanna van Dijck, onder voorwaarde, dat deze zijne jonge dochter, Maria Theresia van Dijck, zou opvoeden. Aan zijne andere zuster, Isabella van Dijck, maakte hij een jaarlijksch inkomen van 250 gulden. Al zijne overige goederen, zijne schilderijen, brieven en schriften, met al wat de Koning van Engeland en andere personen hem schuldig waren, moest gelijk verdeeld worden tusschen zijne gade en zijne wettige dochter, onlangs in Londen geboren. Aan den arme der Sint Pauluskerk en aan den arme zijner parochie

van Blackfriars liet hij elk 3 pond sterlings, en aan ieder zijner knechts en meiden 20 schellingen. Zijne vrouw, Mary Ruthven, Mistris Catharine Cowley en Master Aurelius de Meghen, welke alle drie naast zijn ziekbed stonden, benoemde hij tot uitvoeders van zijnen uitersten wil. Den laatste schonk hij daarvoor 15 pond sterlings; aan Catharine Cowley gaf hij een inkomen van 10 ponden gedurende vier jaren, en daarna zou zij jaarlijks 18 ponden genieten als voogdes zijner dochter, tot deze de achttien jaren zou bereiken.

De bedenkelijke toestand, waarin de nog zoo jonge van Dijck verkeerde, maakte eenen pijnlijken indruk op zijne talrijke bekenden en voornamelijk op de bewonderaars van zijn weergaloos talent. De Koning, nu uit Schotland teruggekomen, bezocht met zijnen arts den zieltogenden Hofschilder, en beloofde 300 pond sterlings, om hem van den dood te redden. Arnold Houbraken beweert, dat verscheidene geloofwaardige personen hem te Londen verhaalden, hoe men, om den befaamden Antwerpschen meester te genezen, wonderlijke pogingen te werk stelde. Men deed namelijk een rund kelen, de ingewanden inhaast er uittrekken en den kranke daar naakt in naaien, om aldus zijn bloed te verwarmen en de levensgeesten te doen opwakkeren. Het bleek echter - dat van Dijck zich aan de vlam van Cupido's fakkel gezengd had, en de hulpmeesters, om dien brand te koelen, hadden zijn levensvuur meteen uitgebluscht, zoodat er geen verwarmen aan hem was. - Met de guurheid des winters nam die verkoeling des bloeds nog toe, en de koning der portretschilders overleed den 9ⁿ December 1641, slechts twee en veertig jaren, acht maanden en zeventien dagen oud!

Van Dijcks wettige dochter, die bij dit vroegtijdig afsterven

maar acht dagen telde, erfde toch een deel van het kunstvermogen haars wereldberoemden vaders. Het meisje beleefde nochtans noodlottige kinderjaren. Hare moeder hertrouwde spoedig met Ridder Richard Pryse; doch overleed bij den aanvang van 1645. Den 28ⁿ April van dit jaar, gaf de begijn Suzanna van Dijck, voor Schepenen van Antwerpen, volmacht aan « Mr Jan Hooff, weduwenaer, eertijts bij wijlen Antonio van Dijck, Ridder, haren broeder, gewoond hebbende, om in haren naem gade te slaen ende te regeren de goederen, Justina van Dijck, out drij jaren en half, toekomende, mits der doodt ende aflijvicheyt van haren vader ende moeder. » De goede tante verzocht den aangestelden persoon met den stiefvader af te rekenen, de weeze onder zijn toezicht op te voeden, of wel het kindje tot haar te zenden. Op 24 November 1649 verleed de tante een testament, waarin de bastaarddochter van Antoon van Dijck mild werd herdacht. Indien echter « Justina van Dijck des voorschreven wijlen heer Anthonis wettige dochter, woonende in Engeland, om der religie wille, overquame, ende alhier te lande heure wooninge name, ende dat zij daer dore van haere middelen, die zij in Engeland heeft, quame gefrustreert te worden, » dan zou zij even mild worden bejegend. Daar de weeze niet overkwam, zoo ging haar oom, heer Waltmanus van Dijck, pastoor van Minderhout, op het einde van September 1654, naar Londen, om ef de dochter van zijnen overleden broeder te halen. Echter keerde hij in November alleen terug, om reden, dat Justina van Dijck het vorige jaar, toen zij slechts twaalf jaren telde, gehuwd was met Sir John Baptist Stepney de Frendergast, derden Baronnet van dien naam in het graafschap Pembroke. Tante Suzanna was innig bedroefd over die ontij-

dige echtverbintenis; maar nu had ze het jonge paar toch nog zoo gaarne op het begijnhof, in haar huisje « den Berg van Calvariën » welkom geheeten, en daartoe werden nieuwe pogingen aangewend. In den zomer van 1660 kwamen neef en nicht met hunne dienstmeid van Londen naar de Scheldestad, waar zij weken vertoefden. In dien tusschentijd werd Stepney en zijne gade, ja, zelfs hunne meid, door de christelijke tante overgehaald, om de Anglicaansche kerk, waartoe zij behoorden, af te zweren en den Roomsch-Katholieken godsdienst te omhelzen. Den 19ⁿ Augustus 1660 werden alle drie in onze Sint Jacobskerk gedoopt, terwijl John Baptist Stepney en Justina van Dijck er zich meteenen door den pastoor lieten hertrouwen. ¹ De dochter van den grootsten der portretschilders gaf, te dier gelegenheid, hare tante een blijk van godsdienstigheid en kunstbegaafdheid tevens; want van dan af prijkte in het huisje « den Berg van Calvariën » « eenen Godt, geschildert op doeck, met vier Engelen ontvangende het Heylich Bloet, olieverve, geschildert bij vrouwe Justina van Dijck, huysvrouwe van den heere Jan Baptista Stepney. » ² Cornelis de Bie moet dit of nog andere gewrochten onzer schilderes hebben bewonderd; want in zijn Gulden Cabinet zegt hij :

« In Brabandt roemt de Faem oock op de fraey verstanden
Van 't teere Vrouwenvolck die haeren gheest verpanden
Aen d'aenghenaem Pinseel, daer s'in ervaren sijn; »

¹ Deze doop- en trouwakten zijn ons welwillend medegedeeld door den heer Th. van Lerijs.

² In haar testament maakte tante Suzanna van Dijck dit tafereel aan hare medebegijn Maria de Hondt, die zij tot uitvoerster van haren laatsten wil benoemde. Haren broeder Waltmanus van Dijck, pastoor tot Minderhout, schonk zij « haer buffetstuck » wezende een Mariabeeld met het Kindeken Jezus en twee Engelen.

en, naast andere schildersdochters, die het palet hielden, prijst hij van Dijcks dochter.

Toen Justina van Dijck met haren gemaal in Londen wederkwam, bevonden zij zich in uiterste geldverlegenheid. De nalatenschap haars vaders was tot nog toe niet gansch vereffend, en wat zij reeds trok, was haar nu ontstolen door hen, wien zij haar geld toevertrouwde in de bange oorlogstijden. In die netelige omstandigheid wendde onze behoeftige kunstnares zich tot Karel II, die zijnen onthalsden vader, na lang worstelen, op den troon volgde. De nieuwe Vorst erkende wat Karel I zijnen Hofschilder schuldig was gebleven. Te rekenen van 29 September 1661, verleende hij de schrijfster van het smeekschrift een jaarlijksch inkomen van 200 pond, dat haar echter weer niet regelmatig werd uitbetaald. Toen hare tante, den 27ⁿ December 1664, op het Antwerpsch begijnhof, overleden was, zond Justina van Dijck een ander vertoog aan den Koning, ten einde haren bekrompen toestand bloot te leggen en het noodige reisgeld te bekomen, om te Antwerpen te kunnen gaan erven. Van 12 November 1665 tot einde Januari van het volgende jaar, vinden wij haar en haren man te Antwerpen, om daar met hare bastaardzuster de aanzienlijke nalatenschap hunner tante te verdeelen. Na in Londen te zijn weergekeerd, stierf John Baptist Stepney, en Justina van Dijck volgde hem in het graf lang vóór 6 Juli 1690. Hare bejaarde dochter, Anna Justina Stepney, was dan reeds te Antwerpen gekomen, en verscheen voor het Magistraat met eene volmacht haars broeders, « heer Thomas Stepney, Baronnetta in de Provincie van Wels (Wales), in militairen dienst in Seclant, » om de noodige schenking te doen van hare twee zusters Priscilla en

Mary Stepney, welke als novicen te Hoogstraten in het klooster der Theresianen traden.

De bastaarddochter van Antoon van Dijck gaf geen blijk van kunstbegaafdheid. Zij huwde omstreeks 1641 Gabriël Essers, Drossaart van Bouchout, en vestigde zich te Lier, waar op 16 Februari 1642 haar eerste kind ten doop werd gebracht in Sint Gummaruskerk. Nog zes andere kinderen sproten uit hunnen echt. Drie der zonen werden gemeentesecretarissen en de vierde priester; doch geen van allen beoefende de kunst. In het begin van 1679 vestigde zich de familie Essers-van Dijck te Antwerpen, waar de vader het volgende jaar door eene beroerte met lam-, stom- en kindschheid werd geslagen. Hij was van die verschrikkelijke kwaal nog niet hersteld, toen de beklagenswaardige Maria Theresia van Dijck in 1686 weduwe werd. Zij stierf na 1697.

XXV

RUBENS' LEERLINGEN

De eerste gekende leerling van Rubens is Deodaat van der Mont.¹ Hij werd op 24 September 1582, te Sint Truién, in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk gedoopt, als zoon van Willem en van Margaretha Pruynen. Deze ouders vestigden zich een vijftal jaren later met hunne drie kinderen binnen Antwerpen, waar de moeder overleed op 11 Maart 1590. In den staat harer nalatenschap worden de goederen en zilversmidsgereedschappen geschat op 3004 gulden en 10 stuivers. Vader van der Mont oefende dus reeds het ambacht van zilversmid uit. Nochtans liet hij zich maar eerst ten jare 1593 in de Sint Lucasgilde aanteekenen als zilversmid en lettergieter. Toen hij echter zijn ambacht opentlijk wilde uitoefenen, belette hem dit de Deken der zilversmeden, om reden dat hij, ten jare 1586, te Luik, als valsche munter, was gebannen.

¹ In zijne jeugd werd deze schilder ook Godgaf van der Monde geheeten. In Italië noemde men hem Deodati del Monte. Na te Antwerpen te zijn wedergekeerd, teekent hij zijn testament : « *Deodatus van der Mont.* »

Willem van der Mont verklaarde, in een verhoog aan ons Magistraat, onschuldig veroordeeld te zijn geweest. Hij had, zegde hij, een groot geding gewonnen tegen den Officier van Luik; en, om zich over de nederlaag te wreken, had deze, terwijl van der Mont op zijne bovenkamer aan tafel zat, een kofferken met valsche munten, door een venster, in zijnen winkel doen steken. Daarop viel de Officier met de gewapende macht in huis, nam het kofferken in beslag en onzen zilversmid als valschen munter gevangen. De aantijging was zóo verpletterend, dat het gerecht de bewijzen der onplichtigheid van den beschuldigde niet wilde aanhooren. De eigentlijke valsche munter, die op voorhand ontdekt en gevangen was, werd ter dood verwezen, en van der Mont bij klaroengeschal gebannen uit de stad en het land van Luik. Sint Truien erkende eventwel 's mans onschuld en ontving hem terug binnen hare muren. Thans wilde hij ook te Antwerpen als eerlijk man zijn brood mogen verdienen. Na een onderzoek van vijf maanden stond ons Magistraat hem, op 14 September 1593, dit verzoek toe, doch onder voorwaarde dat hij te Luik zijne onschuld zou doen blijken. Eerst twee jaren later leverde de verdachte een getuigschrift zijner onplichtigheid, geteekend door voorname geestelijke en wereldlijke personen, waaronder advocaten, procureurs en notarissen; en, op 5 Augustus 1595, liet de Antwerpsche Regeering onzen zilversmid toe, tot nadere beslissing, zijn ambacht uit te oefenen. Van der Mont betrok bij zijne komst in onze stad een huurhuis der Schoenmarkt. Daarna vestigde hij zich in het huis de Zaag, der Wijngaardstraat, dat hij aankocht op 8 Augustus 1606. De man maakte dus spoedig voortreffelijke zaken, en geen wonder, daar hij prachtige

zilveren kandelaren en kruisen voor de altaars onzer kerken dreef. Zijne kinderen werden dus in zekeren welstand opgevoed. Rubens verklaarde, dat hij den jongen Deodaat van der Mont in zijn huis nam, om zich te oefenen in de kunst, waarin hij op luttel tijd wonderbaren voortgang deed. Wanneer Meester Rubens naar Italië toog, volgde van der Mont hem aldaar, en hij gedroeg zich altoos als een voorbeeldig man, vol vlijt in het bestudeeren der kunsten. De geprezen leerling moet ook korts na zijnen meester binnen Antwerpen zijn wedergekeerd, vermits hij, in den zomer van 1609, als meesterszoon, vrijschilder wordt onzer Sint Lucasgilde. Een zijner eerste werken was toen het malen van een tafereel voor den hoogen altaar der kerk van Mortsel, dat in Juli 1610 voltooid was en 250 gulden werd betaald. De Bie vermeldt als de voornaamste gewrochten van Deodaat van der Mont te Antwerpen : eene Offerande der Drij Koningen, staande op den hoogen altaar van het Falconsklooster; de Gedaanteverandering des Heeren, in de hoofdkerk; eene Kruisdraging en de Aanbidding der Wijzen, in de sodaliteit der Jezuieten, terwijl er nog andere zijner tafereelen in de kerken van Vlaanderen, Henegouwen, Artois en Italië prijken. Van al deze stukken is er slechts één bewaard gebleven. Het is de Gedaanteverandering des Heeren, welke in ons museum hangt (56). Dit groot paneel toont eene gebrekkige navolging van het beroemd meesterstuk van Raphaël. Het doorzicht der samenstelling is mislukt. De slecht geplaatste figuren zijn gemaakt van houding, overdreven van gebaar en zielloos van uitdrukking. In sommige hunner kleedsels ontwaart men krachtige kleuren; doch zij passen niet naast elkaar en worden verhard door een valsch licht en al te zware schaduwen. Van der Mont moet stellig beters

hebben geleverd ; want anders zou hij geene zes leerlingen hebben ontvangen, en Rubens zou hem niet tot zijnen huisvriend hebben gekozen en geprezen als een uitstekend meester in het schilderen en andere schoone kunsten. Deze andere vakken, waarin van der Mont uitmuntte, waren, volgens de Bie, de meet-, bouw- en sterrekunde. Van 1612 tot 1620 was onze rijkbegaafde kunstenaar te Antwerpen afwezig. Het moet in dien tusschentijd geweest zijn, dat hij schilder en algemeene bouwmeester van den Hertog van Neuburg, en ingenieur van den Spaanschen Koning Philips IV was. Voor deze laatste betrekking ontving van der Mont een levenslang pensioen, en door den Hertog van Neuburg werd hij om zijn talent geadeld. Daarom droeg onze schilder, bij zijne wederkomst te Antwerpen, een groot rapier, met hetwelk hij zich heeft voorgesteld in zijn portret, dat door Koenraad Waumans is gegraveerd. Ook Antoon van Dijck maakte het afbeeldsel van onzen meester en Lucas Vorsterman bracht dit in plaat. Deodaat van der Mont huwde Gertrudis van den Berghe, en met haar kocht hij op 31 Maart 1620 het prachtig huis den Rozenhoed, nummer 2, in de Princesstraat. In die rijkemanswoning sleet hij in weelde en genoegten het leven met zijne gade en drie kinderen, waarvan een zoon door Rubens' eerste vrouw werd ten doop geheven, en eene dochter de echtgenootte werd van Albert Rubens. Ridder van der Mont overleed op 24 November 1644. Drie dagen later werd hij met den meesten luister in Sint Jacobskerk begraven.

Rubens' tweede leerling was David Teniers I. De stamvader dezer beroemde kunstenaarsfamilie, Juliaan Teniers, ¹

¹ Hij teekende : « *Taisnier*, » zijne zonen schreven : « *Tenier* » en zijne kleine zonen : « *Teniers*. » Wij behielden deze laatste schrijfwijze, omdat zij thans algemeen is aangenomen.

Joachimszone, een passementwerker van Ath, in Henegouwen, vestigde zich, in 1558, op zes en twintig-jarigen ouderdom, binnen Antwerpen. Hij huwde er met « Franchijna Franken » en bewoonde toen een huis der Happartstraat, waar hem drie zonen werden geboren : Hans, die droogscheerder werd, en Peter en Jacob, die als kinderen stierven. Omstreeks 1570 verloor Teniers zijne vrouw ; maar hij hertrouwde zoo spoedig mogelijk met Joanna van Maelbeke, die hem nog vader maakte van Juliaan, Nicolaas, Joos, Joanna, David en Daniël. Den 13ⁿ Juni 1580 kochten de ouders, op de Handschoenmarkt, waar destijds de zijde- en lakenkramen stonden, het huis « den Schild van Ceulen, » thans nummer 11. Daar opende onze passementwerker, onder eene loove, een kraam van zijde en lakens. Hij was ook kremer in passementen, franjes en zijdekoorden. Die handel ging voortreffelijk. Toen vader Teniers op 4 Mei 1585 overleed, bezat hij, buiten zijnen eigen steen en eenen rijk voorzienen winkel, meubelen, huisraad en kleëren, welke eene waarde hadden van 2341 gulden en 3 stuivers. De weduwe zette den handel in zijde voort en hertrouwde met Cornelis Goris. Haar oudste zoon, Juliaan Teniers, geboren in 1572, trad in 1594 als vrijschilder bij onze Sint Lucasgilde. Op 23 April van het volgende jaar huwde hij Suzanna Congnet. Al zijn er geene werken van Juliaan Teniers meer gekend, zoo kunnen wij toch verzeke- ren, dat hij een uitstekend meester was. Het jaar zijner aanvaarding in de Schilders-Kamer ontving hij reeds twee leerlingen, zijnen broeder David Teniers I en Kasper van den Hoecke, die beiden voorname schilders werden. Van 1598 tot 1608 ontwikkelde hij nog negen andere jonge kunstenaars. Meester Juliaan Teniers I behandelde het figuur en de bloem-

schildering. In een Antwerpsch sterfhuis van 17 Januari 1623 vinden wij, tusschen tal van puike tafereelen : « een groot stuck schilderije van Coninck Balthazar, van Juliaen Tenier ; vijf langhe smalle Bloempotten, van Juliaen Tenier ; twee schouwberders, een van Bacchus, ende een van Theseus ende Ariadne, van Juliaen Tenier ; eene groote langhe schilderije Boerenkermis, van Juliaen Tenier, den gront van Daniël van den Steen ; een hooch stucxken schilderije van 't Vrouwken van Samariën, van Joos de Momper ende de figuren van Juliaen Tenier. » Ten jare 1610 haalt onze Juliaan Teniers I zich een proces op den hals, omdat hij niet spoedig genoeg de hem bestelde schilderijen kan leveren. Te zijner versooning verklaart hij altaartafereelen te hebben moeten malen voor eene kerk van Turnhout en voor het Sint Stevensbroeders-Klooster te Aalst. Ten jare 1597 bewoonde meester Juliaan Teniers I het huurhuis « den Coninck van Engelant » nummer 12 der Koningstraat ; doch op 20 April 1606 kwam hij in bezit van het huis « de Roos » in de Vaartstraat, ter plaatse waar nu de schutsmuur van het arsenaal is. Hij overleed korts vóór 11 Maart 1615.

Juliaans broeder en leerling, David Teniers I, kwam ten jare 1582 ter wereld, in gemeld huis « den Schild van Ceulen. » Na de lessen zijns broeders te hebben ontvangen, moet David zich onder Rubens' leiding hebben gesteld. Zulks staat te lezen in het onderschrift van Teniers' portret, dat door Peter van Mol gemaald en door Peter van Liesebetten gegraveerd is. Vervolgens ging onze jonge schilder naar Italië, waar hij te Rome inwoonde bij den Frankfortschen landschap-, historie- en lichteffectschilder Adam Elsheimer. Toen David Teniers in 1606 binnen Antwerpen wederkeerde en er

lid der Schilders-Kamer werd, bleek het uit zijne werken, dat zijn derde meester van invloed op hem was. Wanneer Rubens, twee jaren later, in ons midden terugkwam, volgde Teniers andermaal dezès werken zoo getrouw, dat zijne stijve teekening lossèr, zijne schrale en harde kleuren malscher en krachtiger werden, terwijl zijne samenstellingen eigenaardiger ontworpen en zijne figuren eenvoudiger getoetst waren. Enkele malen schilderde David Teniers kerktafereelen, als: Christus in het Hofken van Oliveten, en de Zeven Werken van Barmhartigheid, beide in onze Sint Pauluskerk, en de Gedaanteverandering des Heeren, in de hoofdkerk van Dendermonde. In dit vak mangelde het hem echter aan verheffing, terwijl in uitgebreide gewrochten zijn koloriet zwak en weinig harmonisch voorkomt. Zijne Landschappen met mythologische figuurtjes, welke in de museums van Weenen, Dresden en Sint Petersburg worden aange troffen, zijn ook maar hard van teekening en dof of schraal van kleur. Oneindig verdienstelijker blijven zijne andere kamerpaneeltjes, waarin hij ons eigen volksleven of zijne fantastische droombeelden voorstelt, gelijk zijne Boerenkermis en Vlaamsche Bleekerij, te Dresden; zijn Dorpsfeest, te Turijn; zijn Alchimist en Geneesheer, te Florentië; zijne Verzoeking van Sint Antonius, te Berlijn; de Sabbat en de Aankomst van den Slechten Rijke in de Hel, te Rijsel; en de Verzoeking van Sint Antonius, te Duinkerke. Deze gewrochten zijner tweede en derde werkwijze maalde hij in warmen gulden of zachtgrijzen toon, en zijne koddige en natuurlijke stoffage is los getoetst en levendig verlicht.

David Teniers I werkte zoo vlijtig als verscheiden, en

niettemin stak hij voortdurend in kwade lakens. Op 12 October 1608 huwde hij, in onze Sinte Walburgiskerk, de rijke weeze Dymphna de Wilde, ¹ die hem drie huizen, benevens verscheidene renten tot bruidschat aanbracht. Al deze eigendommen werden reeds het volgende jaar tot geld gemaakt, dat weer dra was verzwolgen. Het gezin van onzen schilder bestond na korten tijd uit eene dochter en vijf zonen, van welke er vier door hunnen vader tot schilders werden ontwikkeld. Den eersten, David Teniers II, geboren op 15 December 1610, zullen wij eene eereplaats tusschen onze meesters zien innemen. De tweede, Juliaan Teniers II, gedoopt op 12 Mei 1616, en in 1636 vrij schilder geworden, stierf in 1679; doch zijne werken gingen verloren. Hetzelfde lot trof de tafereelen zijns jongeren broeders Theodoor, die op 3 Januari 1619 ter wereld kwam, in 1636 meesterschilder werd, te Brussel stierf, en op 21 December 1697 te Perk begraven werd. Van den vierden zoon, Abraham Teniers, geboren op 1 Maart 1629, en vrij schilder geworden in 1646, zijn er nog drie gewrochten bewaard gebleven. Het eene, in het museum van Turijn, toont ons eenen eigenaardig voorgestelden *Liereman*. De twee andere, in het museum van Madrid, zijn eene *Wapenbewaarsplaats* met drie rookers in het verschiep bij eenen schoorsteen, en eene *Kazerne* met krijgslieden. Deze op koper gemaalde tafereeltjes schilderde hij in den besten trant zijns vaders. Volgens het onderschrift van zijn portret, door Geeraard Edelinck gegraveerd, was Abraham Teniers schilder van onzen Land-

¹ Aldus teekende deze vrouw, wier naam thans op verschillende wijzen wordt geschreven. Zij was eenig kind van den gewezen scheepskapitein Cornelis Hendrixsone de Wilde alias Platvoet, die als schipper te Antwerpen overleed op 17 Januari 1600. Hare moeder hiet Philippina Dolijns.

voogd, den Aartshertog Leopold. Op 16 Juli 1664 huwde Abraham Teniers Isabella de Roore. Na den 26ⁿ September 1670, doodelijk ziek, zijnen uitersten wil te hebben doen kennen, overleed hij in zijn huis der Kloosterstraat.

Zooals wij zegden, had de vader dezer kunstenaars het zeer druk om zijne zes kinderen groot te brengen. Op 27 Juni 1615 kocht hij, met geleend geld, in de Vuilestraat, nu de Otto Veniusstraat, drie huisjes, waarvan hij het middenste, nummer 15, ging bewonen. Echter was hij genoodzaakt deze eigendommen oogenblikkelijk te belasten, terwijl hij op 4 Augustus daarna nog veroordeeld werd tot het spoedig uitkeeren van 400 geleende gulden. Korts daarop werd hij ook door het Houtbrekersambacht voor het gerecht gedaagd, omdat hij de rent niet voldeed, welke hij op zijn huis, de Groote Groene Bargie, gelicht had. Den 30ⁿ Januari 1620 was hij alweer verplicht zijne huizen te verpanden, om 1200 gulden in leen te kunnen bekomen. Wat hij ook met zijne paneelen ging rond leuren, het gelukte hem niet zijnen neteligen geldelijken toestand te verbeteren. In ditzelfde jaar 1620 maalde hij eenen Triomf van Koning David, welk gewrocht door de Dekens van Sint Lucasgilde gewaardeerd werd op 132 gulden; doch Hans van Haecht, die het stuk bestelde, overleed, eer het kon worden afgeleverd. Ten jare 1623, zag onze Teniers zich genoodzaakt drie schilderijen: « Sint Paulus in Lconiën, eene Sint Paulus' Schipbrekinge en eene Verweckinge van Lazarus, » te verpanden voor 75 gulden, tegen eenen intrest van 15 gulden voor drie maanden. Toen de bepaalde tijd verstreken was en zijne belofte niet kon worden nagekomen, verpandde hij zeven andere zijner tafereelen. Tot overmaat van ramp verkocht de geldschieter,

tegen den wil van onzen schilder, de Sint Paulus'Schipbrekinge voor 400, den Samaritaan voor 300, eenen Abraham voor 200 en Ons Heer in het Hofken voor 200 gulden. De nood van meester David Teniers I werd alsdan zoo prangend, dat hij zich schandig vergat. Hij overbelaste zijn huis, door, bij het heffen van nieuwe renten, de vroeger gelichte trouwloos te verzwijgen. Voor die strafbare daad werd hij gevangen gezet, zijn eigendom aangeslagen en gerechtelijk verkocht, terwijl hij op den koop toe nog werd verwezen tot eene boet van 30 gulden. Wanneer vader Teniers aldus zijn eigen steen verloren had, betrok hij een huurhuis in het Hopland. Om de huur daarvan te kunnen betalen, verpandde hij aan jonker Adriaan van Martselaer nogmaals tot zelfs onvoltooide schilderijen en zijne meubelen. Echter was al wat hij ter wereld bezat ontoereikend tot het vereffenen zijner schulden, aangezien hij in Juli 1629 daarvoor in de gevangenis het Steen opgesloten zat. Nadat onze rampzalige Teniers weer op vrije voeten was gesteld, huurde hij, den 17ⁿ Februari 1630, op de Lombaardevest, het huis de Drij Vlammen (thans nummer 76), voor drie jaren, tegen 144 gulden het jaar.

Ondertusschen werden de zonen van den armen dompeelaar wakkere schilders. Zij maakten eene vracht schilderijen, met welke hun vader zich, op 16 Januari 1635, naar de foire van *Saint Germain* begaf, zoodat hij van Parijs wederkeerde met den zak vol klinkende schijven. Nu vestigde zich vader Teniers weer in een ander huurhuis, „nues tegenover de Brabantsche Corenmarckt, „ thans de Graanmarkt geheeten. Daar lag hij, op 29 Juli 1649, tot stervens toe ziek, in een hardhouten ledekant met groen-lakenen behangsels. Zijn portret, door Peter van Mol gemaald, schonk hij aan zijnen jongsten zoon

Abraham Teniers. Zijner eenige dochter Anna, die hare ouders zoo wel verzorgde, werd eene clavecimbel, benevens haar moeders kleeren en juweelen toegezegd. Het overige liet hij aan zijne gade, die hem nog tien jaren overleefde.

Cornelis Schut, die op 13 Mei 1597 in Antwerpens hoofdkerk werd gedoopt, was een befaamd leerling van Rubens. Omstreeks 1618 moet Schut vrijmeester onzer Schilders-Kamer zijn geworden, aangezien hij zich in dit jaar bij hare armbus en hare Rederijkerskamer liet inschrijven. Van dien tijd dagteekent er echter niet een zijner tafereelen. Daarom is het te veronderstellen, dat Schut ook na zijne studiejaren bij den Oppermeester bleef voortwerken. Den 24ⁿ September 1631 verschijnt Cornelis Schut voor den Antwerpschen notaris David van der Soppen, om huwelijksvoorwaarden te maken met de acht en twintig-jarige Catharina Gheenssins, welke in Vlaanderen vele onroerende goederen bezat. Onze schilder verklaart zich zoon van Willem en van Suzanna Schernilla. Hij is vergezeld van zijnen vaderlijken oom, den pasteibakker-kunstliefhebber, Cornelis Schut, en van zijnen broeder Peter Schut, die insgelijks schilder is en ingenieur van Koning Philips IV zal worden. De bruid, van haren kant, heet zich dochter van Peter Gheenssins, greffier van Temsche, en van Catharina de Backer. Het huwelijk werd den 7ⁿ October ingezegend.

Bij de intrede van den Prins-Kardinaal zien wij Cornelis Schut ineens optreden als een onzer voorname meesters. Immers, hij maalde het Welkom der Maagd van Antwerpen aan Fernando, een der grootste tafereelen, dat waardig was tusschen de twee schilderijen van Rubens te worden gesteld in het eerste praalgevaarte, dat de Landvoogd

zou bewonderen. Dit gewrocht werd den kunstenaar 1113 gulden betaald. Nu hij zijnen arbeid zoo ruim beloond zag, liet hij de schijven ook mild rollen. Om de Violieren hunne vertooning voor den Prins-Kardinaal luisterlijk te laten geven, schonk Signor Cornelis Schut 200 gulden aan de Schilders-Kamer, welke hem daarom levenslangen vrijdom van het Dekenschap verleende. Toen Fernando eenige dagen later te Gent zijne intrede deed, had onze Schut daar insgelijks deel aan de praalschilderingen genomen. Het Gentsche Magistraat gelastte hem al de versieringswerken uit te teekenen en in plaat te laten snijden. Schut was zelve een behendig en vruchtbaar etser. Hij leverde meer dan honderd keurig geteekende en schilderachtige sterkwaterplaten, van welke er vier en zestig berusten in de gravuurverzameling der stad Antwerpen. Schut liet ook anderen naar zijne teekeningen graveeren. Op 13 Maart 1637 nam hij den een en twintigjarigen Jan Vinck in zijnen dienst, om, gedurende drie jaren, koperplaten te besnijden, aan 150 gulden voor het eerste, 200 voor het tweede en 450 voor het derde jaar. De tijdgenooten noemden Cornelis Schut een kunstrijk schilder, weergaloos door rijkdom van vinding en schikking. Zijne tafereelen waren inderdaad zoo wijs en aantrekkelijk ontworpen, dat Jan Popels, die in 1637 bij Schut werkte, er heimelijk een van namaakte, om het als een gewrocht van eigene vinding uit te stallen. Deze kunstdiefstal werd echter ontdekt. De Dekens van Sint Lucas dwongen den ontrouwen medewerker tot bekentenis, en het gesmokkeld stuk werd aangeslagen. Ten jare 1643 ging Schut eenen kunstwedstrijd aan zonder weerga in de geschiedenis onzer Schilderschool. De Gilde van den Jongen Voetboog besloot een nieuw altaartafereel te laten

vervaardigen. Twee voorname schilders, Cornelis Schut en Thomas Willeboirts, werden opgeroepen om elk een altaarstuk te malen, waarvan slechts het beste zou worden genomen en betaald volgens schatting van deskundigen. De beide kunstenaars aanvaardden de uitdaging en schilderden elk eene Martelie van Sint Joris. Deze meesterstukken werden in de hoofdkerk uitgestald, en heel onze kunstlievende bevolking stroomde er heen, om ze te bewonderen en te beoordeelen. Beide gewrochten werden zoo uitmuntend gevonden, dat het bestuur der Gilde, tot vervelens toe, bleef aarzelen om den keus te doen. In het begin der maand Augustus was Schut dit talmen moede. Hij schreef dan aan het Magistraat, dat hij eene overeenkomst had aangegaan, om, in mededinging met « Willeboorts, sijnen confreer » het altaarstuk te malen; « dat elck hunder sijn beste gedaen heeft en sijn werck in de katedrale kerck, nyet wijt van den anderen, laeten hangen, in 't gesicht van alle de weirelt, sulcx dat elckeen daer aff inspectie, tot contentement, heeft genomen. » Het was dus tijd, ging hij voort, om den keus te doen, en hij verzocht den Wethouderen het oordeelen op te dragen aan beëdigden, meesters of Dekens van Sint Lucasgilde. De Stad voldeed op 4 Augustus aan dit verzoek; doch Willeboirts zond een tegenvertoog aan ons Collegie, wat voor gevolg had, dat het Magistraat den beiden kamperen elk drie bevoegde scheidsrechters liet benoemen, om het kunstvonnis te vellen. Hunne uitspraak geschiedde in het voordeel van Schut. Zijne Onthoofding van Sint Joris werd in de hoofdkerk op den altaar van den Jongen Voetboog geplaatst, en thans prijkt zij in ons museum. Dit merkwaardig tafereel, dat door den schilder is gegraveerd, werd dus niet zonder reden gehouden

voor een der meesterwerken van Cornelis Schut. Het is eene grootsch ontworpen en rijke samenstelling, met vreemde, doch ongekunstelde figuren, die eene indrukwekkende en sterkbewogen groep uitmaken. Vóór eenen heidenschen tempel willen sterkgespieerde beulen en geharnaste krijgslieden den martelaar dwingen tot het aanbidden des afgods Apollo; maar de knielende Sint Joris verheft zich in verrukking voor de engelen, die hem de kroon en den palmtak brengen in eenen stroom van verblindend hemellicht. Deze bovennatuurlijke klaarte betoovert het oog, doch schaadt de kleuren, welke er bij verbleeken en verharden. Schut gebruikte bij voorkeur lichteffecten, die echter dikwijls nadeelig werkten op zijne stille kleuren, terwijl zij ook zware levenlooze schaduwen verwekten. Hij was geen onzer krachtige koloristen; maar zijne heldere, zachte en overeenstemmende kleuren, zijn flinke penseeltoets, zijne bevallige teekening en het gemak, waarmede hij boeiende voorstellingen schiep, maakten hem toch tot een der Antwerpsche schilders, die, na Rubens' dood, de meeste groote bestellingen ontvingen. Schuts zegepraal met zijne Onthalzing van Sint Joris verschafte hem de aanbesteding van een ander hoofdgewrocht voor onze domkerk. Ter versiering van haren koepel maalde hij, ten jare 1647, voor 360 gulden, de heerlijke Hemelvaart van Maria, welke men er nog in bewondert, terwijl de schets er van bewaard is in de kerkmeesterskamer.

Het Antwerpsch museum bevat nog van Cornelis Schut: de Zuivering der Heilige Maagd, Sint Franciscus geknield voor het Kindeken Jezus en Maria, benevens het Borstbeeld van Sint Ignatius en Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken, in bloemstukken van Daniël

Seghers. Schut stoffeerde ook kerken van Peter Neefs, die hem daarvoor, in 1637, uit nood, betaalde met twee zijner kerkjes, welke 172 gulden werden verkocht. Meestal werkte Schut voor de altaren onzer tempels. De Sint Jacobskerk bezit van hem een schoon en dichterlijk tafereel : Christus' Lijk op den Schoot zijner Moeder, ¹ en eenen Nood Gods, waar boven het prachtig Portret van Adriaan van Ginderdeuren. De hooge altaar der Sint Caroluskerk prijkt met eene grootsche schilderij van Schut : Maria's Kroning in den Hemel, en verder ziet men van hem in dezen tempel nog eene schoone Heilige Besnijdenis, de Hemelvaart van Maria, Sint Franciscus Xaverius die het Geloof verkondigt bij de Indianen, en de Uitreiking der Heilige Communie aan de Japaneezen door Sint Franciscus Xaverius. In de pastorij van ons Begijnhof vindt men van Schut ook nog eene fraaie Heilige Familie in een landschap van Jan Wildens. Verder zagen wij van hem, in de kerk van Contich : eene prachtige Hemelvaart van Maria; te Eekeren : een Laatste Avondmaal, in 1650 voor 550 gulden gemaald en onlangs bij de herstelling bedorven ; in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk van Dendermonde : de Vlucht in Egypte; in de kerk van Temsche : de Heilige Maagd met het Kindeken Jezus, Sinte Elisabeth en Engelen, ² en in het museum van Gent : eene Allegorische Besnijdenis.

¹ Maria Gheenssins, de schoonzuster van Cornelis Schut, maakte bij hare codicille van 9 October 1644 dezen Nood Gods aan Sint Jacobskerk, om boven haar graf en dat harer zuster Elisabeth te prijken.

² Dit kunststuk schonk dezelfde Maria Gheenssins, door haar testament van 30 Juli 1644, aan de kerk van Temsche, ter versiering van de rustplaats harer ouders. Onderwaarts op den steenen lijst der schilderij leest men nog : D. O. M.-D. MARIE ET ELISABETHE GEENSSINTS MATERTERÆ Dⁿⁱ ELISABETÆ CATHERINÆ SCHUT UXORIS D. GUILLIELMI HUYSMANS 1652.

De buitenlandsche museums toonen van Schut, te Rotterdam : Spelende Kinderen in een Landschap ; te Rijsel : Alexander, die den Gordiaanschen Knoop doorhakt ; te Weenen : Leander, beweend door Hero ; te Brunswijk : Mercurius, zwevende boven zijne Geliefde, die met hare Bacchanten gaat offeren ; te Kopenhagen : Bacchus, Ceres en Venus, benevens de Kroning van Maria, en te Dresden : Neptunus met Amphitrite en de Offerande aan Venus. De meeste der gewrochten van Schut verwierven algemeenen bijval ; want Wenzel Hollar, Peter de Jode, Michiel Natalis, Jan Vinck, Lucas Vorsterman, Frans van den Wijgaerde en Jan Witdoeck vermenigvuldigden zijne puikstukken in prachtige platen.

Als man en vader was onze kunstenaar minder gelukkig. Den 29ⁿ September 1637 verloor hij zijne gade, die sedert haar huwelijk krank was. Zij liet hem weduenaar met twee zwakke meisjes en een zoontje, dat met eene breuk ter wereld kwam. Om dit laatste kind te genezen, beloofde de vader aan eenen Minderbroeder van Mechelen eene schilderij van 300 gulden ; doch het zoontje en ook zijn jongste zusterken volgden moeder in het graf. Op 26 Februari 1638 maakte de weduenaar huwelijksvoorwaarden met Anastasia Scelliers, welke hem nog twee dochters en twee zonen schonk. Van einde Maart 1637 bewoonde Schut een huis « het gulden Pantsier, » nummer 23 der Paddengracht, dat hij in huur had aan 450 gulden het jaar. In 1648 bezat hij ook een met water omringd speelhof te Hoboken, en op 24 Juli 1649 kocht hij een ander hof in de Kasteelsche Lei onder Berchem. Om naar zijn buitengoed te rijden, wilde Schut eene koets hebben,

zooals er nog geene bestond en gelijk de koetsmakers verklaarden er onmogelijk eene te kunnen maken. Wat de mannen van het vak niet vermochten, bracht onze schilder ten uitvoer. Zijne behendigheit maakte ophef; doch zij ontstak ook de afgunst der rijtuigmakers, welke dreigden de hand aan zijne nieuwsmodische koets te zullen slaan. Om dit te voorkomen, gaf Schut, op 14 October 1648, aan het Magistraat kennis der bedreiging. Hij verklaarde, te hebben « geinventeert sekere backarre, hangende tusschen twee wielen, bij forme van eene carotse, hangende tusschen vier wielen, wesende eene nieuwe inventie, te vorens noyt gesien noch gepractiseert. » Hij had, zegde hij, dit rijtuig te zijnen huize gemaakt « sonder assistentie van eenige persoonen » en hij vroeg en verkreeg, dat, bij zijn uitrijden, de karre niet zou worden aangeraakt. Uit dit alles blijkt tevens, dat Schut op grooten voet leefde. De eenige dochter van zijn eerste huwelijk had eene groote erfenis gedaan bij hare suikeren tanten, de geestelijke dochters Elisabeth en Maria Gheenssins. Het bemiddeld, maar uiterst zwak meisje, was nauwelijks zestien jaar, of zekere losbol, Melchior de Hase, trachtte haar op te vrijen. Toen hij door vader Schut was afgescheept, lichtte hij des avonds van den 31ⁿ Juli 1651 het argelooze meisje uit de Jezuïetenkerk op in een rijtuig, en hield haar eenen nacht verscholen. Dat was een geweldige slag voor den vader. 's Meisjes schuilplaats werd ontdekt; doch de schaker beweerde, dat zijn slachtoffer hem trouwgelofte had gedaan; en, om de waarheid daarvan te onderzoeken, deed de geestelijke officiaal de verleide in het nonnenklooster opsluiten. De vader echter eischte met het gerecht zijn kind weerom. Gerugsteund door onze Wethouderen, verbrak hij ook voor het geestelijk Hof de

gewaande trouwgelofte, en de zestienjarige Elisabeth Catharina Schut trouwde spoedig met Willem Huysmans, controleur van 's Konings Brabantschen watertol te Brussel. Ook vader Schut vond binnen Antwerpens wallen geenen aard meer. De onbeschaamde vernietiger van zijn huiselijk geluk bleef nog tergend voorbij zijne woning slenteren, en hartelooze kerels verweten den vader zijne familieramp. De blikken zijner medeburgers werden hem schichten, die zijn gevoelig hart doorboorden, en hij besloot buiten de stad in de eenzaamheid te gaan leven. Op 18 Maart 1652 kocht hij, voor 3120 gulden, « te Borgerhout, het Huys metten Thoren »¹ benevens eenen hof van 120 roeden. In dien hof deed hij, van 24 April daarna, voor 1500 gulden, « een schilderhuys » bouwen van 32 voeten lang op 24 breed. Zijn kunstenaarshart behield nog moed en hoop om meesterstukken voort te brengen; maar zijne lichamelijke krachten waren geknakt door den geleden rampspoed. Van den 6ⁿ November 1654 lag Schut op het ziekbed uitgestrekt. Hij deed dan zijnen uitersten wil aantekenen, en schonk daarbij aan zijne onteerde dochter drie zijner schilderijen: « de Triumphe van de goede Faem, de Seven Vrije Consten en een stuck van Daphne. » Al wat hij verder bezat liet hij zijner vrouw en haren twee kinderen, Suzanna en Andries Schut. De gade van den getroffen meester deelde ten volle in zijn wee. Ook zij lag doodelijk ziek te bed en poogde vruchteloos haar testament te onderteekenen, waarna zij den 29ⁿ November 1654 stierf. Op

¹ Deze woning van Cornelis Schut stond in de tegenwoordige Zavelstraat, nummer 16, en werd lang in eere gehouden. Van in de verleden eeuw tot in onzen tijd was het eene vermaarde herberg, Het Gouden Leerhuis genaamd. Thans bestaat er niets meer van dan de veranderde koetspoort. Het overige is tot een klooster hervormd en de uitgestrekte hof is in vele deelen verkaveld.

14ⁿ der volgende maand bepaalde « de eersame ende constrijcke Cornelis Schut, » dat hij bij zijne tweede vrouw in Sint Willebrorduskerk begraven wilde worden. In Maart deed hij zijne « meubelen, schilderijen, schetsen, teekeningen, platen en andere dingen zijner inventie » schatten en te Antwerpen, in een huis der Meir, openbaar verkoopen. Hij gaf den geest op 30 April 1655, en werd op 1 Mei in Sint Willebrorduskerk begraven. Nog heden ligt aldaar zijn zerk, met Latijnsch grafschrift. Wat verder tegen den muur prijkt een zwart marmeren gedenkteeken onzen kunstenaar toegewijd. Het draagt zijne zinspreuk : GODT IS ONS SCHVT, en is versierd met drie zijner tafereelen. Het bovenste toont God den Vader en God den Heiligen Geest; het middenste een indrukwekkend en heerlijk gekleurd Lijk van God den Zoon, en het onderste de Opstanding der Dooden, in grauwschildering.

Peter van Mol werd te Antwerpen geboren op 17 November 1599. Hij ging ten jare 1611 zijn kunstvak leeren bij den ongekenden meester Zeger van den Grave, welken hij verliet, zoodra Rubens hem in zijn werkhuis kon ontvangen. Eerst in 1623 kwam Peter van Mol als vrijmeester bij onze Schilders-Kamer. Wij zagen hem reeds het portret van den ouden David Teniers malen, en hij conterfeitte ook den schilder Peter van Avont. Van Mol behandelde tevens de zeden- en historieschildering. In zijnen tijd bewonderde men te Antwerpen van hem een groot tafereel de Vier Jaargetijden, eene Judith, en Kaartspelers bij Nacht. Ons museum bewaart van Peter van Mol eene Aanbidding der Wijzen, naar Rubens' voorbeeld natuurlijk, grootsch en rijk van samenstelling. Het gewrocht is tevens breed getee-

kend en prachtig gekleurd. Enkel wordt de overeenstemming van het koloriet verbroken, door zware, levenlooze schaduwen, welke de kleuren scheiden en verharden. De andere, nog bestaande verdienstelijke tafereelen van Peter van Mol zijn: de Kruisafdoening, in den *Louvre* en in de museums van Rijsel en Reims; een levensgrootte *Ecce Homo*, te Amsterdam; de Zegening van Jacob door Isaäk, te Berlijn; eene Aanbidding der Herders, te Marseille; Diogenes met de Lantaarn, te Orleans; de Grootmoedigheid van Scipio Africanus, te Rouaan; de Dochter van Pharao, te Maintz, en een Ouderling, te Lyon. Zooals men ziet, bevinden zich de meeste schilderijen van Peter van Mol in Frankrijk. Ten jare 1631 had hij zich ook reeds te Parijs gevestigd. ¹ Bij den aanvang van 1640 stichtte hij met kunst- en landgenooten de Parijsche Academie van Beeldende Kunsten. Den 19ⁿ Februari van dit zelfde jaar huwde hij, in de kerk *Saint Sulpice*, Anna van der Burch. Bij het voltrekken dier plechtigheid, werd hij aangeteekend als « *peintre ordinaire de la Reyne.* » Onze vereerde kunstenaar werd vader van acht kinderen, met welke hij woonde in de *rue Saint Jacques* en vervolgens in de *rue Taranne*, waar hij overleed op 8 April 1650.

Joost van Egmont was niet alleen leerling, maar ook een der voornaame medewerkers van den Oppersteester. Hij kwam den 22ⁿ September 1601, ² te Leiden, ter wereld, en was zoon van den timmerman Dirk Joostzone van Egmont en van Con-

¹ A. JAL : *Dictionnaire de Biographie et d'Histoire, Paris, 1867, p. 868.*

² Deze geboortedatum is ons welwillend medegedeeld door den heer Theodoor van Lerijs.

stantia Lenaerts. Deze vrouw werd vroegtijdig weduwe, en keerde dan terug naar hare geboortestad Antwerpen, waar onze Joost, ten jare 1615, de penseelen ging leeren behandelen bij Kasper van den Hoecke. Na de gebruikelijke drie jaren studie, had onze jongeling genoeg van zijnen meester, daar hij besloot tot de kunstreis. Den 15ⁿ October 1618 klopte hij aan bij den Antwerpschen notaris Michiel van Couwenberghe, om zijn testament te doen opstellen. In dit stuk, dat hij « Joos van Egmont » ondertee kent, verklaart hij zich een gezond jongman van meer dan zestien jaren, wonende binnen Antwerpen, als zoon van wijlen Dirk en van Constantia Lenaerts. Indien hij mocht komen te sterven, laat hij aan Joanna en Maria Faes, zijne halve zusters, kloosterlingen in de Luit-hagen, elk 50 gulden; aan zijnen oom en moei, Cornelis en Maria van Egmont, maakt hij elk 18 gulden, en al het overige schenkt hij zijner moeder. De jonge kunstenaar begaf zich toen naar Italië. Wanneer hij van over de Alpen wederkeerde, ging hij rechtstreeks in dienst bij Peter Pauwel Rubens. Om te weten hoe gewichtig een medewerker van den grooten Meester hij werd, volstaat het te herinneren, dat van Egmont naar Mechelen werd gezonden, om er voor de hoofdkerk een Laatste Avondmaal, in Rubens' naam, uit te werken en zoo goed als gansch te voltooiën. ¹ Terwijl onze jonge schilder Rubens behulpzaam was, vestigde hij zich in een huis der Meir. Hij leefde als jongman, doch knoopte eene hartstochtelijke liefdebetrekking aan met Emerentia Bosschaert, die op 22 Februari 1599 te Antwerpen het levenslicht ontving. Bij dit meisje verwekte hij drie zonen: Joost, Konstantijn en

¹ Zie bladzijde 511.

Theodoor, welke als bastaards werden gedoopt op 3 October 1623, 19 September 1624 en 13 Februari 1627. Joost van Egmont teekende den 19ⁿ Augustus 1628, ten huize van zijnen meester Rubens, nog eenen notariëelen akt; maar toen de beroemde schilder-diplomaat daarop naar Spanje toog, besloot ook van Egmont ons land te verlaten. Hij kocht zijn vrijmeesterschap bij onze Sint Lucasgilde; en, voorzien van dien titel, begaf hij zich met zijne geliefde en kinderen naar Frankrijks hoofdstad, waar hij spoedig schilder van Louis XIII en daarna van Louis XIV werd. Te Parijs onderscheidde zich van Egmont als portretschilder en als medewerker van den historieschilder Simon Vouet. In 1648 werd hij tevens een van de medestichters der Parijsche Academie van Beeldende kunsten. Als een der twaalf eerste Oudermans dier instelling schonk hij haar, op 1 Februari 1648, het door hem vervaardigd afbeeldsel zijner Hoogheid Gaston, Hertog van Orleans. Joost van Egmont bracht veel van zijnen eigen roem ten offer door zijne medewerking met Rubens en Vouet, alsmede door het schilderen van patronen voor tapijten, welke insgelijks voor hem verloren gingen. Zijne afzonderlijke gewrochten, die bewaard bleven, zijn portretten. In het Belvedere te Weenen prijken van hem Philips IV als kind in borstbeeld en als Koning in kniestuk, benevens de Aartshertog Leopold-Willem in volle wapenrusting. Te Pommersfelden, in de Schönbornsche galerij, bewaart men van onzen schilder de afbeeldsels van eenen Man en eene Vrouw in roode kleeding. Het meesterstuk van Joost van Egmont bevindt zich in onze stad, in het bezit van den Baron Konstantijn de

Borreken. Het is een doek van 210 centimeters breedte op 140 hoogte, dat nog praalt in zijne oorspronkelijke, prachtig gebeeldhouwde, vergulde lijst. Alhoewel ook een portretstuk, is dit gewrocht eene gansche, bevallige samenstelling. Het werd ten jare 1663 gemaald en verbeeldt drie kinderen : Maria Aldegonde, Jan Cornelis en Alexander Goubau, spelende in éenen Hof, tegen schaduwrijke boomen, naast een hoog voetstuk, waarop, in eene bronzen vaas, een bloemruiker prijkt. Het tweejarig meisje houdt een tuiltje in de hand; het jongentje, van drie jaar, heeft drie honden bij zich en leert eenen vogel de kruk; het ander knaapje, van vijf jaar, wandelt met eenen langen stok en draagt reeds eenen degen aan de zijde, daar het ridder is geboren en heer van Melsen en Mespelaar moet worden, terwijl het in den echt zal treden met Maria Constantia Albertina Rubens, achterkleindochter van den onsterfelijken schilder. Dit kostbaar familiestuk is sober, doch allerbehendigst gekleurd. Het landschap en al het bijwerk is wijselijk donker en stil gehouden, om de natuurlijk en bevallig voorgestelde figuren in het heerlijkste licht, met aangename, heldere kleuren te doen uitlossen.¹

Toen Joost van Egmont de kinderen Goubau op het doek bracht, was hij sinds jaren in Antwerpen wedergekeerd met Emerentiana Bosschaert, die zijne wettige gade was geworden.

¹ Van dit meesterstuk van Joost van Egmont bestaan er nog twee oorspronkelijke schetsen te Parijs : de eene bij den Graaf Louis van den Cruisse de Waziers, de andere bij den Graaf Louis Cornet d'Elzius du Chenoy. Op het einde der verledene eeuw werden er naar het oorspronkelijke meesterstuk van Joost van Egmont, door Andries Bernard de Quertenmont, ook twee groote kopijen gemaakt. Deze bevinden zich thans, de eene bij den Graaf Gustave Cornet d'Elzius du Chenoy, te Brussel, de andere bij Mevrouw Elsen-Ranscelot, te Antwerpen. Deze twee schetsen en de eerstgemelde kopij komen voort van de familie de Borrekens, welke afstamt van den genoemden Alexander Goubau en Maria Constantia Albertina Rubens. De laatste kopij komt van de familie de Meulenaer, welke insgelijks van denzelfden Goubau afstamt.

Zijn zoon, Konstantijn van Egmont, dien wij op 19 September 1624 zagen geboren worden, bleef te Parijs, waar hij den 29 November 1656 Marie Antoinette des Brières huwde, en den 29ⁿ Januari 1679 overleed, na den titel van « *peintre ordinaire du Roy et gentilhomme de sa chambre* » te hebben verworven. In zijne plaats bracht onze meester Joost vier andere kinderen : Anna, Prudencia, Maria en Bonaventura, met zich naar Antwerpen. Te Parijs had hij fortuin gemaakt, niet enkel als schilder, maar ook als handelaar in plaatwerken. Aldus was hij in staat, op 18 Maart 1656, in onze Lange Nieuwstraat het voorhuis en den Onze-Lieve-Vrouwengang met zeven woningen aan te koopen. Echter betrok onze schilder een huurhuis in de Arenbergstraat, tot hij op 11 Mei 1662 voor zijn gebruik het prachtig huis kocht met galerij, hof en stalling, dat wij Jan Wildens, in de Lange Nieuwstraat, zagen bewonen. Van Egmonts vermogen vermeerderde dus voortdurend. Hij deed zijne gewrochten ook duur betalen. Den 1ⁿ Juli 1658 werd hij op ons kasteel ontboden bij den Maarschalk Daumont, en deze bestelde hem drie tapijtpatronen van te zamen 7 $\frac{1}{4}$ el lang op 3 Fransche ellen breed. Het werk moest slechts op papier geschilderd worden, en niettemin werd het 900 gulden betaald. Op 31 Maart 1659 werden er naar van Egmonts patronen, verbeeldende de Historie van Cæsar Augustus, eene gansche kamer tapijten besteld van 382 ellen, en op 12 April 1661 weefde men, insgelijks naar zijne patronen, in zijde met goud en zilver doorvlochten, de Historie van Marcus Antonius en Kleopatra. De aanzienlijke sommen, die van Egmont met deze en andere werken won, lieten hem toe zijne woning rijk te stoffeeren. Zijne voor- en achterbeneden zaal versierde

hij onder andere met eenen Jezus en Sint Joannes, van Rubens; eenen Turk, van Antoon van Dijck; Louis XIII als kind, door Frans Pourbus II; den Hertog van Guise, door Hans Holbein; eene Suzanna, van Johan Boeckhorst; de Judith, van Peter van Mol, benevens tafereelen van groote Italiaansche meesters. Van zijne eigene hand hing van Egmont eracht schilderijen, verbeeldende in halffiguren: de Historie van Cæsar Augustus. Daarbij maalde hij vele afbeeldsels van Edelen en Vorsten, « een schilderije verbeeldende de twee Kinderen van den Heer Grave van Egmont, » benevens « eene groote schilderije, wtbeeldende de Genealogie van 't Huis van de Graven van Egmont, waarin onze schilder zelf, met zijne Emerentiana, hare bastaards en wettige kinderen, had plaats genomen. De verkregen weelde had den kunstenaar ijdel en hoogmoed ingeblazen. Zijn ware en gevierde naam was hem niet meer genoeg. Hij teekende nu « *Justus Verus d'Egmont* » en « *Justus Verus ab Egmont*. » Bij de Wethouderen zijner geboortestad wendde hij stappen aan tot het bekomen eener verklaring, dat hij « *Justus Verus d'Egmont, dict de Merensteyn* » was geboren. ¹ In de Leidsche doopboeken stond, helaas! geschreven, dat zijn vader slechts timmerman was. Zonder zijne adelbrieven te kunnen verwerven, overleed Joost van Egmont te Antwerpen op 8 Januari 1674.

Een ander Noord-Nederlander, Theodoor van Thulden, kwam zich insgelijks tot kunstenaar vormen in de gevierde Rubensstad. De begaafde jongeling ontving het levenslicht te 's Hertogenbosch, waar hij den 9ⁿ Augustus 1606, in Sint

¹ Het ontwerp der edelverklaring van Joost van Egmont is in het bezit van den heer Theodoor van Lerijs, die er onze ontdekkingen heeft laten mee verrijken.

Janskerk, werd ten doop geheven, als zoon van Jacob van Thulden en Heilwig van Meurs. De grootvader van onzen toekomstigen schilder bekleedde de vereerende plaats van Rentmeester der stad 's Hertogenbosch. Bij zijne komst te Antwerpen gelukte het Theodoor van Thulden niet in Rubens' werkhuis te geraken; want in 1622 ging hij hier in de leer bij eenen ongekenden schilder, Abraham van Blijenberch. Na de eerste blijken van zijn aangeboren talent te hebben gegeven, werd hij toch onder de leiding des Oppermeesters genomen. Toen Rubens, ten jare 1627, zijne lange diplomatische reizen ondernam, kocht de twintigjarige van Thulden zijn vrijmeesterschap bij onze Schilders-Kamer. Welke werken hij nu te Antwerpen ontwierp, is onbekend. Ten jare 1632 vinden wij hem binnen Parijs, waar hij in het gestoelte der kerk van de Trinitarissen eene reeks tafereeltjes maalde, welke het gansche Leven van Joannes da Martha voorstelden. Al deze paneeltjes zijn, jammer genoeg, omgekomen; doch de schilder heeft er zijne samenstellingen van bewaard in vier en twintig platen, die hij etste en uitgaf met een versierd titelblad: *Revelatio ordinis S. S. Trinitatis Redemptionis captivorum sub Innocentio III, 1190, Parisiis* 1633. Vervolgens nam hij in het kasteel van Fontainebleau teekeningen der muurschilderingen van Nicolo dell'Abate: de Lotgevallen van Ulysses, welke hij etste in acht en vijftig platen en in 1633 opdroeg aan den Hertog van Liancourt. Daarna keerde onze schilder terug naar Antwerpen. Toen de Prins-Kardinaal op 17 April 1635 binnen de Scheldestad zijne intrede deed, had van Thulden, met de gebroeders Jan en Kasper van Balen, Erasm Quellin en Jan de la Barre de grootsche Galerij der Oostenrijksche Keizers er

het schilderachtig Tooneel van den Koophandel gemaakt. Zooals wij het ook zegden, werden al de praalwerken door van Thulden geëetst en uitgegeven in negen en veertig prachtige platen. Tevens maalde hij de schetsen naar deze praalgevaarten, en twee daarvan bevinden zich nog in ons museum. De eene toont de voorzijde van den Philippusboog, de andere den voorkant van den Ferdinandusboog. Buiten deze schetsen bezit ons museum van Theodoor van Thulden slechts een fraai Portret van Benedictus van Thulden, zijnen bloedverwant, die Prior was der Abdij van Sint Bernardus bij Antwerpen. De gewrochten van onzen meester zijn nochtans niet zeldzaam. In bijzondere verzamelingen onzer stad vindt men er nog verscheidene. Te Weenen prijken van Theodoor van Thulden, in het Belvedere : de Heilige Maagd op haren Troon, omringd door de allegorische Figuren Vlaanderen, Brabant en Henegouwen; het Bezoek van Maria; de Verzoening van Jacob met Esau, en in de galerij Lichtenstein : de Opperoffering Christi in den Tempel; een Overwinnaar in zijnen Zegewagen en de Overreiking van het Hoofd van Herodias. Verder bewondert men te Madrid : de Ontdekking van het Purper en Orpheus bij dieren van Frans Snijders; te Kopenhagen : het Oordeel van Paris en Jezus' verschijning aan Maria; te Brunswijk : Mercurius zwevende boven Herselia en hare Bacchanten; te Rouaan : de Aanbidding der Wijzen, en in den *Louvre* : Christus' verschijning aan de Heilige Maagd. Ook het Brusselsche museum bezit van Theodoor van Thulden twee belangrijke doeken : Christus naakt aan den

Geeselpaal geboeid benevens een Dorpsbruiloftfeest, dat echter maar eene lichtgewijzigde voorstelling is der beroemde Boerenkermis van Rubens uit den *Louvre*. Het voornaamste gewrocht, dat ons land van van Thulden bezit, is in de Gentsche Sint Michielskerk : de Martelie van Sint Adrianus, welke hij echter insgelijks te zeer aan Rubens ontleende. Zijn Zegepraal van den Roomschen Godsdienst, in de Gentsche Sint Petruskerk, is ook maar eene kopij naar den Oppermeester. Zooals men ziet, werkte van Thulden soms al te getrouw in zijns meesters trant. Hij maalde niet zelden gansche figuren, ja wel eens heele groepen naar den beroemdsten onzer schilders. Die navolgingszucht werd noodlottig voor van Thulden. Zij was oorzaak, dat de puikste zijner tafereelen nu op den naam van Rubens prijken. Als van Thulden gansch naar eigen vinding werkte, vergat hij Rubens' grootsche natuurlijkheid, om, naar van Dijcks voorbeeld, te streven naar dichterlijkheid van samenstelling, bevalligheid van vormen en zielvolle uitdrukking. Zijne kleuren worden dan ook minder krachtig, zijn licht niet zoo heerlijk als bij Rubens. Echter schitteren zijne doeken dan toch nog van warme, zachte, harmonische kleurigheid. Zijne meesterstukken verheerlijken de vermaarde Oranjezaal van het Huis ten Bosch. Het zijn de allegorische tafereelen : de Opvoeding van Prins Frederik Hendrik; de Opdracht van het Stadhouderschap aan Frederik Hendrik; de Benoeming van Willem II als toekomstige Stadhouder; de Prinsen Maurits en Frederik Hendrik met den Slag van Nieupoort in het verschiet; Drie Cyclopen van Vulcanus, die de Wapens smeden voor Æneas; Nederlandsch

Volk mishandeld door Spaansche Soldaten, en een Zegetocht van den Overwinnaar.

Op 24 Juli 1635 huwde onze schilder, in Sint Jacobskerk, Maria van Balen, de zuster van twee zijner medewerkers aan de praalbogen van Fernando. Een ander zijner medewerkers, zijn stadgenoot Jan de la Barre, diende hem tot trouwgetuige. De rijke bruid was de dochter van den puik-schilder Hendrik van Balen, en de groote Rubens had haar over de doopvont geheven, op 8 Maart 1618. Nu van Thulden in onze stad gehuwd was, wilde hij er zich ook geregeld vestigen. Op 18 November 1636 legde hij den eed af als poorter van Antwerpen, en den 6ⁿ Juni 1637 kocht hij het huis de Voorzichtigheid op onze Vrijdagmarkt. Echter bleef hij niet lang in deze woning gevestigd. Op 1 October 1639 betrok hij als huurder, tegen 320 gulden 's jaars, het huis zijner schoonouders, de Wildeman, nummer 78 der Lange Nieuwstraat. Dit gebouw met kunstgalerij beviel hem dusdanig, dat hij op 5 Maart 1640 zijn eenig eigen huis verkocht.

Den 18ⁿ September 1638 werd van Thulden door ons Magistraat benoemd tot Deken der Schilders-Kamer; doch van dit eereambt had hij zich weinig te beloven. Toen hij, in September van het volgende jaar, de bewindteugels der Gilde moest in handen nemen, lag hij met zijnen Hoofdman, Prins en Oud-Dekens reeds in geschil over het geven der Sint Lucasmaaltijd. Met zijnen Mede-Deken, Jan Cossiers, klaagde hij bij ons Magistraat over zekere misbruiken, welke in het oude bestuur der Schilders-Kamer waren geslopen; doch de Stad toonde geene haast om een onderzoek in te stellen. Toen van Thulden in October 1640 aftrad, kwam hij met Jan Cossiers zelve in vijandschap. Hij beriep zich op artikel 13 der

verordening van 1619, om zijnen opvolger het tekort der sluitende rekening te doen dekken, waarvan de aankomende Deken Cossiers niet wilde hooren. Op 27 November 1640 deed van Thulden de boeken der Gilde eischen, om af te rekenen; doch hij kreeg ten antwoord, dat de vergadering eenparig weigerde hem zijne rekening met een tekort te laten sluiten en inschrijven. Onze aftredende Deken had tot den laatsten penning, dien hij ontving, uitbetaald, maar daarna moest, onder andere, de huur der kamer nog voldaan worden, waarom de Gilde van den Ouden Voetboog beslag legde op den huisraad van Deken van Thulden. Deze beweerde, dat niet zijne meubelen, maar die der Schilders-Kamer moesten worden aangeslagen. Onze rechters waren integendeel van meening, dat een verantwoordelijke Deken zijne tering naar de nering moest weten te stellen, en van Thulden werd den 3ⁿ Augustus 1641 nog verwezen tot al de kosten van het geding. Zulke uitspraak schijnt van Thulden geërgerd te hebben; want wij zien hem zich als het ware afscheiden van zijne kunstmakers. Ten jare 1647 riep men hem terug naar Parijs, om voor den hoogen altaar van gemelde kerk der Trinitarissen eene Heilige Drievuldigheid, eene Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart en de Nederdaling van den Heiligen Geest te malen, welke gewrochten zich nu in de museums van Grenoble, Angers en Le Mans bevinden. In 1648 werd hij naar het Huis ten Bosch ontboden, om er de genoemde Oranjezaal met meesterstukken op te luisteren. Toen hij die heerlijke werken had voltrokken, vestigde hij zich met vrouw en kroost in zijne geboortestad 's Hertogenbosch. Aldaar teekende hij, op 5 Juni 1652 en 27 April 1655, volmachten voor zijne medevoogden over de afstammelingen van

Hendrik van Balen. Daarna ontmoeten wij hem nog tweemaal binnen Antwerpen : eerst op 31 Maart 1661, om de opening van het testament zijns schoonbroeders, Hendrik van Balen II, bij te wonen, en vervolgens op 14 November 1663, om de schilders Simon de Vos en Jan de la Barre te doen getuigen, dat hij aan wijlen Adriaan van Utrecht twee tafereelen zond, om te bemalen met bloemen en vruchten. Het sterfjaar van Theodoor van Thulden is tot nog toe niet vastgesteld. Hij schijnt omstreeks 1676 binnen 's Hertogenbosch te zijn overleden.

Alhoewel Abraham van Diepenbeeck op reeds zeer gevorderden ouderdom in de leer ging bij Rubens, zoo werd hij toch de meest getrouwe zijner navolgers. Van Diepenbeeck was meer dan bejaard en reeds een beroemd kunstenaar, toen hij naar onze Scheldestad kwam. Hij werd geboren in het huis de Druive in de Hinthemerstraat te 's Hertogenbosch, en aldaar in Sint Jacobskerk, op 9 Mei 1596, ten doop gegeven. ¹ Zijn vader was de vermaarde glasschilder Jan Roelofszone van Diepenbeeck. Hij schonk zijnen zoon niet alleen het leven, maar vormde hem ook tot eenen beroemden glasschilder. Reeds in de lente van 1623 bevond zich Abraham van Diepenbeeck te Antwerpen, met glasramen, welke hij voor de nieuwe kerk der Lieve-Vrouwenbroeders schilderde. Om dit werk in onze stad te mogen voltooiën, werd hij genoodzaakt zich bij Antwerpens Sint Lucasgilde aan te geven. Echter deed hij slechts "sijn proeve ende eedt als gelaesmaecker." De dienstdoende Deken, Antoon Goetkint,

¹ Het geboortjaar van Abraham van Diepenbeeck was tot nog toe verkeerd opgegeven. Hij zelf zegt op 16 December 1660 *over* de zestig jaren oud te zijn; doch op 13 Augustus 1665 bekennt hij *omtrent* zeventig jaren te tellen. Deze laatste getuigenis en des kunstenaars verklaring, dat hij zoon is van den glasschilder Jan Roelofszone van Diepenbeeck, bracht ons op het spoor van zijnen doopakt, welke onvindbaar scheen, ofschoon hij nog berust op het stadhuis van 's Hertogenbosch.

schreef hem in de Liggere als « Abram van Dipendael, gelaesschrijver. » Op ditzelfde oogenblik deed ons Magistraat de Vierschaar herstellen en verfraaien met nieuwe meubelen. Te dier gelegenheid werd Abraham van Diepenbeek gelast, aldaar, in de vensters der Heeren-Kamer, vier stadswapens te schilderen voor 144 gulden.¹ Nadat ook dit werk voltooid was, schreef « Abraham Janszone van Diepenbeek, geboren van 's Hertogenbosch, » op 18 Juni 1624, aan onze Wethouders, dat hij bereid was zich met der woon in Antwerpen te vestigen, indien de Stad hem eenige voorrechten wilde verleenen. Hij beriep er zich op, van jongsaf bij zijnen vader het glasschilderen te hebben geleerd, in welk kunstvak hij meende anderen te overtreffen. Daar dit kunstvak, zegde hij, te Antwerpen in verval was, zoo had hij zich door eenige vrienden laten overhalen, om alhier blijken van zijn talent te geven, in de hoop daardoor begunstigd te worden en eenige voorrechten te bekomen. Zijne glazen, bij de Lieve-Vrouwenbroeders en in de Vierschaar geplaatst, getuigden van zijne ervaring. Men noopte hem zich voorgoed te Antwerpen te vestigen; doch daartoe kon hij nog niet besluiten, aangezien andere steden hem hun poorterschap, benevens vrijdom van wachten en accijnzen aanboden. Alhoewel hij die vereerende voorstellen nog niet had van der hand gewezen, zoo wilde hij Antwerpen, waar hij reeds begon te werken, toch den voorkeur geven, in de hoop dat de Stad hem zou blijven begunstigen en dezelfde voordeelen schenken, welke zij, in andere tijden,

¹ « Abraham van Diepenbeke, gelaesschilder, de somme van hondert vier en veertich ponden Artois, ter saken van vier gelasen bij hem gemaect in de Heeren Kamer, in de Vierschare, daerinne geschildert de stadswapens, tot sessendertich guldens het stuck, na luyt de attestatie, ordonnantie ende quitantie CXLIII fl. »

Rekening der stad Antwerpen, 1624, fol. 301 v°.

bood aan eenige vreemden, die op verre na met hem in de kunst niet waren te vergelijken.¹ De Stad voldeed aan des kunstenaars verlangen, door hem bevrijding van de burgerwacht te verleenen, en hij vestigde zich voorgoed binnen Antwerpen.

De grootsche en schitterende tafereelen van Rubens verbaasden den befaamden glasschilder; en, ondanks zijnen reeds gevorderden ouderdom, besloot hij zijne kunststudiën te herbeginnen onder de leiding van den Oppermeester. Terwijl van Diepenbeeck die stoutmoedige onderneming volbracht, zegde hij der glasschildering geenszins vaarwel. Op 25 Mei 1633 verbindt hij zich tegenover de paters Predikheeren onzer stad « wel curieuselijck » twaalf groote en vijf smalle glasramen te schilderen voor de koor der tegenwoordige Sint Pauluskerk. Tien groote glazen voor de hooge koor zouden de

¹ Ofschoon wij duizenden ongekende belangrijke bescheiden, welke onze gezegden staven, bij gebrek aan plaats, moeten terzijde leggen, zoo laten wij hier toch een gedeelte van het oorspronkelijk vertoog van Abraham van Diepenbeeck het licht zien: « Gheeft in alderreverentiën te kennen Abraham Janssone van Diepenbeeck, geboren van 's Hertogenbosch, hoe dat hij, van joncx aff, hem aldaer, bij sijnen vader, heeft geexerceert ende geoeffint in de conste van gelas schilderen, daerinne hij soo heeft toegenomen, dat, sonder jactantie ende vantise gesproecken, hij meynt andere te boven te ghaen, waerdoor, ende dat deselve conste hier t'Antwerpen seer is verstorven, soo is hij van eenige goede vrienden van alhier gepersuaedeert geworden herwärts te comen ende sijne conste int licht te brenghen, op hope ende toeseppen van avancement te vercrijgen ende eenich privelege boven andere, welcken volgende hij alhier eenige wercken heeft gemaect die van sijne voorschreve conste getuigenisse gheven, ende onder andere, seeckere gelasen in de Lieve-Vrouwenbroederskercke alhier, ende de gelasen staende in de Vierschare deser stadt, gelijk U. E. bekent is. Ende alsoo hij suppliant voorder van eenige wort gepersuaedeert van alhier te blijven wonen ende sijn vaste residentie te nemen, soo en can hij hem noch ter tijt daertoe niet geresolveren, overmits hem wort gepresenteert te doen hebben van andere steden, soo hij hem aldaer wilt begeven, de poorterijs, den vrijdom van de wacht, accijsen ende diergelijcke. Welckdanighe favorable conditiën de suppliant, ten respecte van deselve steden, noch niet en heeft gerefuseert, maer is hem alvorens addresserende aen U. E. voor de welcke hij alreede heeft begonst te wercken, verhopende dat sij hem voortaan daerinne sullen continuëren ende van gelijcke favorable conditiën versien, de welcke hij verstaet t' anderen tijden aen eenighe vrende gepresenteert te sijne, die op verre naer, in de conste, metten suppliant niet en waren te vergelijken, oft wel dat hem alsulcke conditiën sullen worden vergunt als hij met U. E. sal connen veraccorderen... »

Geschiedenis van Sint Paulus bevatten, en met de wapens en opschriften zou hij ze leveren aan 400 gulden het stuk. De twee groote ramen der kruiskoor of zijgevels, en de vijf smalle vensters achter den hoogen altaar zouden in evenredigheid der andere, of naar de schatting van deskundigen, worden betaald. Ook de Antwerpsche Regeering liet toen van Diepenbeeck in de Predikheerenkerk voor 300 gulden glas schilderen; ten jare 1634 maakte hij, voor 72 gulden, twee nieuwe vensters en eenige herstellingen aan de oude in de Vierschaar, en in 1635 maalde hij voor onze hoofdkerk eene glasraam, waarvan nog een gedeelte, met vier Portretten van Aalmoezeniers, is overgebleven.

In den zomer van 1634 vestigde onze glasschilder zich in een huurhuis op de Schoenmarkt. Bij die verandering van wijk wilde men hem de belasting der burgerwacht doen betalen; doch hij beriep zich bij het Magistraat op den vrijdom, dien hij sinds 1624 genoot, en er werd andermaal last gegeven den kunstenaar met geene krijgskzaken te plagen. Den 4ⁿ Januari 1636 nam van Diepenbeeck het besluit Antwerpen niet meer te verlaten, daar hij zich dan als poorter onzer stad liet inschrijven. Op 30 Mei 1637 maakte hij huwelijksvoorwaarden met Catharina Heuvick, dochter van Meester Lucas, Secretaris der Hoofdbank van Deurne en van Maria Verbert. Deze plechtigheid greep plaats in het ouderlijke huis der bruid, tegenover onzen Tapissierspand. De bruidegom bracht al ten huwelijk wat hij in zijn huis der Schoenmarkt bezat. Zijne aanstaande schoonouders beloofden hunne eenige dochter eenen bruidschat van 10,000 gulden, welken zij zich niet haastten af te tellen, daar van Diepenbeeck ze hun vijftien maanden later gerechtelijk moest afdwingen.

In October 1638 kozen de glazenmakers der Sint Lucasgilde hun medelid van Diepenbeek tot Ouderman; doch hij weigerde dit ambt te aanvaarden; onder voorwendsel, dat hij geen glazenmaker was. Om zich aan den hem opgelegden last te onttrekken, liet hij 4 gulden 5 stuivers als zijne doodschuld betalen, doch deze som werd geweigerd. In volle kamervergadering besloot het hoofdbestuur der Sint Lucasgilde, dat van Diepenbeek, bij de glazenmakers kiesbaar was « overmits hij sijne proeve ende eedt in qualiteyt van gelaesmaecker eertijds heeft gedaen, ten tijde hij in 't voorschreven ambacht ontfangen is geweest, ende nyet de proeve van gelaeschrijver, die men alhier nyet en is doende. » Er werd op 31 October 1637 aan het Magistraat geschreven, om den wederspannige te dwingen, en de zaak werd voor de rechtbank gebracht. Nadat zij lang en hardnekkig was bepleit, werd er op 13 Maart 1638 een vonnis geveld, waarbij van Diepenbeek 24 gulden moest storten, om van zijn Oudermanschap ontslagen te zijn, terwijl hij genoodzaakt was zich als « schilder » bij Sint Lucasgilde te laten inschrijven. Die eisch was niet meer dan billijk. Onze glasschilder leverde sinds een tiental jaren eene macht van teekeningen voor plaatwerken en prachtige schilderijen. Hij maalde zoo getrouw in den trant van Rubens, dat later verscheidene zijner tafereelen aan dezen werden toegeschreven. Zulks was ook het geval met van Diepenbeeks meesterstuk : de Wijding van den eersten Abt van Sint Michiels door Sint Norbertus, dat voor het Sint Michielsklooster werd vervaardigd en nu in de kerk van Deurne prijkt. De *Louvre* van Parijs toont van van Diepenbeek een prachtig doek : Twee Geliefden, vergezeld van Cupido, in een Landschap met Dieren, dat

voorheen insgelijks ten onrechte op naam van Rubens stond. In onze Sint Jacobskerk hangt een heerlijk Portret van Cornelis Lantschot, beurtelings aan Antoon van Dijk en Cornelis de Vos toegeschreven, terwijl het nu bewezen is, dat wij het aan van Diepenbeeck verschuldigd zijn. Onze hoofdkerk bewaart van Abraham van Diepenbeeck ook een Sint Norbertus tusschen Engelen, die Bloemfestoenen houden, welke vroeger als een gewrocht van Simon de Vos werd bewonderd. Al deze vergissingen zijn vereerend voor van Diepenbeeck. Hij bezat, wel is waar, niet de onuitputtelijke grootsche verbeelding, noch den kleurenschitter zijns meesters; maar toch waardeert men in van Diepenbeecks voornaamste tafereelen rijkdom, weelderige natuurlijkheid en leven in de samenstelling, schoonheid van teekening, eenen flinken penseeltoets, warme, aangename en harmonische kleuren bij een overheerlijk licht. Het uitstekend talent des schilders werd daarom ook reeds bij zijne tijdgenooten geprezen. Toen hij te Amsterdam de Hoofdlieden der Saainering was gaan konterfeiten, vereerde de groote Joost van den Vondel des schilders afbeelding met dit bijschrift :

« OP DEN KUNSTRIJCKEN HEER ABRAHAM VAN DIEPENBEECK. »

« Dus teekende Abraham zichzelf naer het leven.
 Wij kennen hant en geest aen ommetrek en streeck.
 Zij vloeien even rijk, gelijk een Diepe beeck.
 't Welschicken, van Natuer aen weinigen gegeven,
 Is 't vrije velt, waer in hij weit met zijn penseel.
 De vont van 's mans vernuft ontziet geen zonnestralen,
 Noch zelf Apelles'oogh, in kercken en in zalen.
 Laet tuigen print en doeck, en koorglas en panneel. »

Thans bewondert men nog alom tafereelen van den geprezen Abraham van Diepenbeeck. Ons museum toont van hem de Geestverrukking van Sint Bonaventura; het

Brusselsche museum Sint Franciscus in aanbidding voor het Heilig Sacrament; de *Louvre* van Parijs en het museum van Berlijn bezitten elk een exemplaar van het vleeschelijk onderwerp : Cloelia en hare naakte Volgsters door den Tiber vluchtende voor Porsenna's Soldaten. De laatste dezer twee verzamelingen heeft daarbij van onzen meester nog een schoon en indrukwekkend Mystiek Huwelijk van Sinte Catharina. Dresden bewaart van Abraham van Diepenbeeck : den Triumf van Neptunus en Amphitrite; Munchen : Abraham met de drie Engelen; Brunswijk : de Graflegging Christi, en eene Kinderbacchanalie; Stokholm : Diana met hare Nymphen; Weenen, in het Belvedere : de Nietigheid der Menschelijke Grootheid, Christus'Lijk beweend door Gods Moeder en vijf Engelen, en in de galerij Lichtenstein : het Oordeel van Salomo, benevens twee Schetsen.

Terwijl van Diepenbeeck de meeste dezer tafereelen maalde, bleef hij ook voortdurend het glasschilderen uitoefenen; want ten jare 1644 leverde hij in onze Sint Jacobskerk twee nog bestaande glasramen, bevattende : den Zaligma-ker met zijn Kruis en Onze-Lieve-Vrouw der Zeven Weeën. Tevens bleef van Diepenbeeck immer een vlijtig teekenaar. Behalve zijne gekende teekeningen voor de Vlaamsche en Hollandsche plaatwerken, als de gedichten van Jan Lambrechts en den Tempel der Muzen van Cornelis Bloemaert, maakte hij, onder andere, voor « de Kerckelijcke Historie van Pater Cornelis Hazart, nog drie en twintig teekeningen tegen 15 gulden het stuk, benevens elf teekeningen van staande figuren tegen 2 patacons ieder,

Den 3ⁿ September 1642 nam van Diepenbeeck den graveur Hendrik Sniijders den Jonge in zijnen dienst, tegen 300 gulden in het jaar, en in 1647 werd die jaarwedde nog met 100 gulden verhoogd. Van Diepenbeeck had « sedert eenige jaren naer seer constige ende rare schilderijen » teekeningen gemaakt, welke hij in plaat wilde uitgeven. ¹ Zoodra hij Hendrik Sniijders in dienst had, vroeg en verkreeg hij daarom een privilegie, om gedurende twaalf jaren den nadruk te beletten, op verbeurtverklaring van al de nagemaakte platen en eene boet van 100 gulden.

Den 18ⁿ September 1641 koos het Magistraat Abraham van Diepenbeeck tot Deken van Sint Lucas. Op dien dag legde hij den eed af en aanvaardde hij « de solemneele maeltijd de Knor, » welke de Opper-Deken hem bood. Dit eerste jaar zijner indiensttreding bleef van Diepenbeeck als Mede-Deken getrouw op zijnen post. Hij nam ook deel aan de maaltijden, gehouden door den Dienenden-Eed na het omhalen der jaar-kosten, en aan den grooten Sint Lucasdish, welke drie dagen duurde. Echter nam hij van dan af maatregelen, om zich het volgende jaar aan den last en de kosten van het Opper-Dekenschap te onttrekken. Hij deed namelijk op 17 October

¹ De Stad Antwerpen bewaart in hare verzameling van gravuren, berustende in het Museum Plantijn, nog vier dezer platen, naar de teekeningen van Abraham van Diepenbeeck gesneden en door hem uitgegeven. De dochter van onzen schilder Anna Theresia van Diepenbeeck gewaagt, in haar testament van 5 December 1701, van de koperen platen van Hendrik Sniijders, welke in hare familie waren gebleven. Tusschen door haar gemaakte legaten meldt zij : « Item alnoch het derde paert van negen copere plaeten haer testatrice competerende, bestaende naer Rubbens, het ierste : het Autaerstuck van de Paters Augustijnen; het tweede : van de Disputatie van het H. Sacrament, van de Paters Predikheeren; het derde : het Autaerstuck van Sinte Franciscus, totte Paters Minderbroeders; het vierde : van Samson; het vijfde : het Huis van Simeon; het sesde : het Kindeken in de Wiege; het sevenste : een Charitas, ende de leste : Twee Mariebeldekens; met noch de teekeningen van den Augustijneautae, met een gelas voor; het Huis van Simeon, op pinneel, ende een teeckeninge van den Ecce Homo, bij haer vader saliger geteeckent. »

1641 protest aanteekenen tegen den Hoofdman, den Prins en al de Oudermans der Schilders-Kamer, onder voorwendsel, dat zij het gezag der Dienende-Dekens krenkten, daar zij liefhebbers aanvaardden en voornemens waren al de jaargelden te verteren, terwijl zij daarvan slechts 4 gulden op de 10 mochten gebruiken. Om de oude bestuurders der Gilde eenen blaam van oneerlijkheid op te leggen, deed hij meteenen al het goud- en zilverwerk van de Schilders-Kamer ten huize van den Opper-Deken dragen; doch het Magistraat gebod, dat alles oogenblikkelijk moest worden teruggebracht. In September 1642, toen er een nieuwe Mede-Deken moest gekozen worden en van Diepenbeeck als Opper-Deken zou gaan dienen, ontstond er oproer ter Schilders-Kamer. Het gansche bestuur van Sint Lucas was vereenigd, om de drie kandidaten voor het nieuwe Dekenschap aan de Antwerpsche Regeering voor te stellen; maar van Diepenbeeck verklaarde, dat hij eenen Mede-Deken naar zijnen zin moest hebben, of dat hij zijn maal « de Knor » niet zou geven. Daarop schoot de Hoofdman, Jonker Pauwel van Halmale, toe, zeggende, dat men zijne maaltijd niet noodig had; dat de keus regelmatig zou geschieden, of dat van Diepenbeeck kon gaan van waar hij was gekomen. Dit was genoeg om den gebelgden Opper-Deken de sleutels, die hij droeg, te doen wegwerpen en onbetamelijk van de Schilders-Kamer te loopen. Zijne medebestuurders waren door die onheusche handelwijze zoo zeer geërgerd, dat zij hunnen Opper-Deken bij de stedelijke Regeering laakten, terwijl zij tevens het besluit namen, hem voorloopig de juweelen en archieven der Gilde niet meer toe te vertrouwen. Toen men van Diepenbeeck den 26ⁿ September, des morgens ten negen uren, ambtelijk ging afvragen, of hij

zijn Opper-Dekenschap wilde vervullen, was dit beleedigend blijk van wantrouwen het voorwendsel, waarom hij aan zijnen plicht te kort bleef. Door zijne onbetamelijke afscheiding van de Sint Lucasgilde maakte van Diepenbeeck zich de meeste onzer kunstenaars tot vijanden. Om zich op hem te wreken, werd zijn naam openlijk van de lijst der Dekens geschrabd. Van Diepenbeeck getroostte zich die onteering, tot zijne hardnekkigste tegenstrevers naar het graf waren gedragen, en dan eischte hij bij ons Magistraat zijne openbare eerherstelling in de Schilders-Kamer. Echter moest hij nog van 23 Juli 1664 tot 4 Februari 1672 voor de rechtbank pleiten, om een vonnis te verkrijgen, waarbij zijn naam terug « op het tafereel of register » der Dekens van Sint Lucasgilde zou worden gesteld.

Ten jare 1648 verloor van Diepenbeeck zijne gade, van welke hij acht kinderen behield. Op 13 Mei 1652 hertrouwde hij, in het dorp Schelle, met Anna van der Dort, de twee en dertig-jarige weduwe van Meester Daniël de Brouwer, secretaris van Aartselaar, Bouchout en Hove. Deze tweede vrouw bracht onzen schilder in geld en juweelen 4575 gulden 16 1/4 stuiver ten huwelijk, en zij schonk hem nog vier kinderen.

Van Diepenbeeck leefde voortdurend in vijandschap met zijne kunstmakers en de bestuurleden der Schilders-Kamer, die hij in 1670 nog schold voor « verslempers » van het geld der Gilde. Ten jare 1673, toen hij reeds acht en zeventig jaren telde, ontving hij nog eenen leerling; doch Meester van Diepenbeeck overleed tusschen 17 April en 16 September 1675.

Erasm Quellin werd den 19ⁿ November 1607 te Antwerpen geboren. Zijn vader was een Luiker-Waal, die hier in 1606 als twee en twintig-jarige beeldhouwer bij de Sint Lucas-

gilde kwam. Zijne moeder, Elisabeth van Uden, was integendeel een meisje onzer stad. Vader Quellin beitelde weldra voor onze kerken en voor de stedelijke Regeering, zoodat hij goede zaken maakte. Hij werd eigenaar van twee huizen en kon dus zijne zes kinderen het beste onderwijs laten genieten. Daarna vormde hij zijne drie zonen tot kunstenaars. Erasm, zijnen eerstgeborene, zullen wij eenen uitstekenden schilder zien worden; Artus werd de grootste onzer beeldhouwers, de schepper van het Amsterdamsch stadhuis; Huibrecht een befaamd plaatsnijder; en eene der dochters, Cornelia Quellin, zou zich in den echt verbinden met Peter Verbrugghen, eenen anderen vermaarden Antwerpschen beeldhouwer. Erasm Quellin, met wien wij ons thans alleen kunnen bezighouden, mocht zijne literarische studiën zoo verre voortzetten, tot hij den graad van meester in de wijsbegeerte verwierf. ¹ Tevens bezat de jongen de gave der dichtkunst; want hij schreef een vloeïend en geestig gedicht « Tot lof van Mr Cornelis de Bie, » die nochtans het vers zoo onbarmhartig rabraakte. Echter deed Erasm in het werkhuis zijns vaders zooveel liefde voor de kunst op, dat hij de pen tegen het penseel verwisselde. Zijn eenige meester in het schilderen was Peter Pauwel Rubens. ² De voor de kunst begaafde en geletterde jongeling moet den geleerden Oppermeester hartelijk welkom zijn geweest.

¹ Onder zijn portret, naar zijne eigene teekening door Peter de Jode II gesneden, staat gedrukt: *Erasmus Quellinius, né d'Anvers l'an 1607, le 19 Novembre, il a été disciple de Monsieur P. P. Rubens, estant premièrement devenu maistre dedans la Philosophie, il et ausi dans la Peinture devenu un maistre excellent, si bien en grand que en dit, et il se entend fort bien a la perspective, et il est un grand d'enseigneur et architecte.*

² De Kataloog van ons museum beweert, dat Erasm Quellin ten jare 1633-34 in leerling bij Jan Baptist verhaegen. Dit is eene dwaling, ontstaan door eene verkeerde lezing in den Lijst der Sint Lucasgilde, waaruit blijkt, dat de bedoelde Jan Baptist verhaegen eerst leerling werd, toen Erasm Quellin zijn vrijmeesterschap bekwaam.

Geen wonder dat zijn aangeboren talent zich dan ook al spoedig ontwikkelde. Reeds ten jare 1630 werd hij als meesterszone vrijschilder van Sint Lucas, en meteenen ontving hij eenen leerling in zijn eigen werkhuis. Tegen dat de Prins-Kardinaal te Antwerpen zijne intrede deed, maalde Erasm Quellin, met onze voorname meesters, de Galerij der Oostenrijksche Keizers en het Tooneel van den Koophandel. Nadat Rubens was ten grave gebracht, werd zijn gewezen leerling Quellin de ambtelijke schilder der Antwerpsche Regeering. In Januari 1647 ontwierp en bemaalde hij, in de hoofdkerk, voor 260 gulden, de graftombe en uitgezaagde figuren, voor de uitvaart van den Prins van Spanje. Tegen den 27ⁿ Maart 1648 schetste hij al de praalschilderingen voor de komst van den Aartshertog Leopold-Willem. Tegen Kermis van dit jaar teekende en bemaalde hij, voor 600 gulden, het tooneel, waarop, vóór ons stadhuis, de noodlottige vrede van Munster werd afgekondigd. Op 6 Mei 1657 werd Don Juan van Oostenrijk als nieuwe Landvoogd te Antwerpen ingehaald, en Erasm Quellin schilderde voor die plechtigheid alweer eenen praalboog, ten prijze van 800 gulden. Den 18ⁿ April 1660 verkondigde men vóór ons stadhuis de verzoening tusschen Spanje en Frankrijk, op een vredetooneel, door Quellin ontworpen en gemaald. Op dit kunstgevaarte prijkten ook twee zijner schilderijen : Mars en Bellona door den Vrede en Hymen verdreven naar de stad Candië, belegerd door de Turken, en het Huwelijksbed van Louis XIV en Maria Theresia van Spanje. Heel dit werk verwierf luidruchtigen bijval. Het werd op stadskosten voor 188 gulden 16 stuivers gegraveerd door Richard Collin, en uitgegeven met eene Latijnsche beschrijving van den Greffier Kasper

Gevaerts, die nu « historiographe van Sijne Keyserlijke ende Conincklijke Majesteyt » was geworden. ¹ Voor de intrede van den nieuwen Landvoogd Don Francisco de Moura y Corte-Real, te Antwerpen ontvangen op 17 Augustus 1665, vervaardigde Quellin, tegen eene vergoeding van 800 gulden, weer een klein en twee groote praaltafereelen. De beide uitgestrekte gewrochten verbeeldden: Koning Philips IV en zijnen Erfprins op den Troon de hulde der zeventien Nederlandsche Provinciën ontvangende, en den Landvoogd gekroond door den vredelievenden Mercurius en de zegepralende Pallas, welke in plaat werden gebracht door des kunstenaars broeder, Huibrecht Quellin. Het derde kunststuk bestond uit een Wapen van Spanje, dat boven de Sint Jorispoort was uitgesteld. Toen er, op 18 October van ditzelfde jaar, eene uitvaart bij de dood van Philips IV werd gehouden, had Quellin in den kruisbeuk der hoofdkerk weer eene rouwkapel opgericht, voor welk prachtwerk hij 368 gulden ontving. Zoo ging het immer voort, en onderwijl ontwierp onze vaardige kunstenaar menigen altaar voor kerken en kapellen, welke hij tevens met heerlijke tafereelen versierde. De Antwerpsche Sint Jacobskerk bezit een van Quellins meesterstukken : de wonderbare Genezing van Sint Rochus, geteekend : *E. Quellinus* 1660. De patroon tegen de pest, waarin de schilder zichzelf heeft voorgesteld, is een heerlijk en hartroerend beeld, schoon van vormen en natuurlijk van gebaar en uitdrukking. De beide volwassen engelen, welke den heilige bijstaan, zijn allerbevalligste wezens,

¹ Dit werk verscheen met drie prachtige platen onder den titel : *Hymenæus pacifer; sive theatrum pacis Hispano-Gallicæ, a S. P. Q. Antverpiensi ante curiam erectum, Cum auspiciatissima eiusdem Pacis facta est promulgatio XV. Kal. April. anni M. DC. LX. Antverpiæ, ex officina Plantiniana Bathasaris Moreti. M. DC. LXI.*

gelijk de drie engeltjes, die uit de hoogte dalen, met eene baanderolle waarop geschreven staat : *Eris in peste patronus*. (Gij zult patroon tegen de pest zijn.) Alles is keurig en breed geteekend. De penseeling is stout en vast. De rijke en heldere kleuren versmelten tot een aangenaam koloriet. Quellin arbeidde doorgaans bijna gansch in den trant zijns meesters. Zijne samenstellingen zijn wel niet zoo grootsch of dramatisch ontworpen, maar toch bleven zij immer dichterlijk, soms hartroerend eenvoudig en altoos behagelijk. Zijne rijke verbeelding, zijne behendigheid in het teekenen en penseelen maakte hem tot een der vruchtbaarste schilders. Ongelukkiglijk gingen vele zijner werken voor hem verloren, daar zij gewis op naam van Rubens of van Dijck zijn uitgestald. Antwerpen echter bewaarde eenige zijner gewrochten. In onze Sint Andrieskerk prijkt van hem nog een heerlijk allegorisch tafereel : de Engbewaarder ; in de kapel onzer Schoenmarkt : eene prachtige Heilige Familie ; in de Kapucinerskerk : eene Aanbidding van Jezus, en in het museum : het Mirakel van Sint Hugo van Lincoln, Duncardus Molenaer wonderbaar gered door Sinte Catharina, een Heilige Bisschop en het Portret van Kasper Nemius (Bosch,) zesden Bisschop van Antwerpen. De kerk van Hoboken bezit van hem eene allerfraaiste Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken op den Schoot, en de kerk van Gentbrugge : de Prediking der Apostelen. Brussel heeft in zijn museum van Erasm Quellin slechts een borstbeeld in grauwscildering, tusschen bloemen van Daniël Seghers. Twee dergelijke stukken van den beroemden Jezuïet-schilder en onzen kunstenaar, hangen in het Berlijnsche museum. In dat van Florentië bevindt zich van Erasm Quellin, eene Heilige Maagd met het

Kindeken, te midden van bloemen, door Jan Philips van Thielen. Het museum van Madrid bezit prachtige afzonderlijke werken van onzen meester. Zij voeren de titels : de Heilige Maagd, de Ontvoering van Europa, Bacchus en Ariadne op den Boord der Zee, de Dood van Eurydice, Jason, Cupido op eenen Dolfijn, en Engelen de Booze Geesten verdrijvende. Verder bewaren de openbare museums van hem, te Weenen, in het Belvedere : eene Martelie van Sint Andreas, en in de galerij Lichtenstein : de Koningin van Saba vóór Salomons Troon ; de ontdekking van Achilles tusschen de Vrouwen, een Sint Joris en het halflijfsche afbeeldsel van eenen Ouden Man ; te Dresden : het Huwelijk van Onze-Lieve-Vrouw en de Heilige Maagd met het Kindeken en Engelen ; te Rotterdam : de Hemelvaart van Maria en de Verloren Zoon ; te Duinkerken : de Heilige Familie, en te Lyon : een Sint Jeronimus. Erasm Quellin was ook een uitstekend portretschilder. Gelijk van Dijck maalde hij de portretten zijner kunstmakkers, namelijk : Peter Boel, Jan van Kessel, Artus Quellin, David Rijckaert, Joris van Son, Jan Philips van Thielen, Peter Verbrugghen en Cornelis de Bie. Al deze beeltenissen werden in plaat gebracht door Richard Collin, Koenraad Lauwers, Jan Meyssens en Alexander Voet, terwijl de vermaarde Schelte van Bolswert, Antoon van den Does en de beide Cornelis Galle prachtige gravuren sneden naar de kerkgewrochten van Erasm Quellin. Ook als leermeester was onze schilder gezocht. De Liggere van Sint Lucas getuigt, dat vijftien jongelingen hem hunne kunstopleiding toevertrouwden. Wij vonden dat een zestiende, de beroemde portretschilder Wallerant Vaillant, van Rijsel, op 17-September 1639, bij

Erasm Quellin het schilderen kwam leeren, tegen 150 gulden in het jaar.

In 1634 huwde Erasm Quellin Catharina de Hemelaer, wier zuster de gade zou worden van den bloemschilder Jan Philips van Thielen. Den 1ⁿ December van ditzelfde jaar bracht Quellin, in onze hoofdkerk, eenen zoon ten doop, die Jan Erasm heette, en van welken hij ook eenen befaamden schilder zou maken. Op 18 Maart 1639 huurden onze echtelingen, voor vijf jaren, het huis « de Orgel, » nummer 12 der Lange Gasthuisstraat. Toen Quellin op 1 Juni 1658 door ons Magistraat tot kerkmeester van Sint Andries werd benoemd, bewoonde hij het huis « de Roode Schotel, » nummer 42 der Steenhouwersvest. Daar verleid zijne doodelijk zieke gade, op 12 Maart 1662, haar testament. Zij werd den 2ⁿ Mei begraven, in den ommegang der hoofdkerk, onder den zerksteen van haren oom, den kanunnik Jan de Hemelaer. De vijf en vijftig-jarige weduenaar haastte zich eene andere levensgezellin te zoeken. Den 14ⁿ April 1663 rekende hij af met zijnen eenigen zoon Jan Erasm, en op 9 November daarna maakte hij te Brussel reeds huwelijksvoorwaarden met Francisca de Fren, dochter van Andries de Fren, Secretaris van den Raad van Brabant, en van Anna Maria van Monfort, en zuster der gade van David Teniers II. Quellin schonk zijne toekomstige als bruidsgift twee perelsnoeren van 860 gulden, eenen diamanten ring van 100 gulden en den diamanten strik, die haren boezem versierde, verrijkte hij nog met voor 140 gulden gesteenten. Hij bracht 150 gulden gereed geld ten huwelijk. Zijne meubelen waren geschat op 2312 gulden 2 1/2 stuiver. Zijne schilderijen, schetsen, teekeningen, printen, beelden en bootseersels in was en potaarde werden door Peter

Verbrugghen en Ambrosius Breughel gewaardeerd op 8007 gulden. Daarbij bezat hij nog eene rent van 1600 gulden op landerijen in den Sinte Annapolder. De bruid had 998 gulden in klinkende munt. Hare juweelen, kleederen en lijnwaad golden 1186 gulden 10 $\frac{3}{4}$ stuiver. Zij bezat de helft van haar ouderlijk huis op den hoek der Isabellastraat te Brussel, benevens het derde deel der tocht van een ander huis in de Wagenstraat aldaar, en tal van renten op eigendommen in en rond Brussel gelegen. Ook bracht zij eenige schilderijen in het huishouden, als de portretten haars grootvaders Mijnheer van Monfort en harer moeder, Anna Maria van Monfort, geschilderd door Antoon van Dijck ; een Christus aan het Kruis van Theodoor van Thulden, en een Slagveld, van Peter Snayers. Het huwelijk tusschen Erasm Quellin en Francisca de Fren schijnt den 19ⁿ November 1663 gesloten ; want dien dag kreeg hij van het Antwerpsche Magistraat oorlof om « buyten, in het dorp van Perck, » zeker op het hof van zijnen schoonbroeder David Teniers, « sijne bruit te mogen beslapen, sonder verlies van sijne poorterije. » Den 20ⁿ Augustus 1671 kocht onze rijke meester in de Happartstraat, twee huizen, de Maan en de Fontein, die hij tot éene woning inrichtte, en daarachter in den hof bouwde hij eene galerij, waarin hij meer dan duizend kunststukken uitstalde. In dit prachtig verblijf, dat thans nummer 6 draagt, verleed Quellin, op 4 Augustus 1677, zijn derde testament, en hij stierf op 7 November 1678. Vier dagen later werd hij, volgens zijn verlangen, zonder den minsten praal begraven, bij het stoffelijk overschot zijner eerste gade. Zijne weduwe overleefde hem tot na 1696. Daar zij nooit moeder werd, benoemde zij tot hare erfgenamen Maria Isabella en Lodewijk Teniers, de twee kinderen harer zuster.

Eenen min getrouwen navolger van Rubens, maar daarom toch eenen schilder van degelijk talent, ontmoeten wij in Jan van den Hoecke, die, naar het zeggen van de Bie, ook lessen van den Oppermeester ontving. Over Jan van den Hoecke is nog maar weinig geschreven; doch dat weinige is gansch bezijden de waarheid. Wij zullen de dwalingen over hem verspreid niet beknibbelen, maar ons, als naar gewoonte, bepalen met ze te herstellen door aanhalingen, welke door oorspronkelijke bewijzen zijn te staven. Onze schilder was zoon van Kasper van den Hoecke, die in 1595 de kunst ging leeren bij Juliaan Teniers en in 1603 vrijmeester der Antwerpsche Sint Lucas-gilde werd. Op 28 October 1607 huwde Kasper van den Hoecke, in onze hoofdkerk, Margaretha van Leemput. Dit huwelijk moet hem slecht bekomen zijn, aangezien hij op 27 December 1607 reeds ziek te bed een testament verleed, in zijn huis «den kleinen Koevoet,» nummer 1 der Kammerstraat. De kranke herstelde nochtans, en zijne gade schonk hem zes zonen. De tweede dezer was onze vermaarde Jan van den Hoecke, die op 4 Augustus 1611 in Sint Joriskerk over de doopvont werd geheven. Toen de laatste van Kaspers zonen op 10 October 1620 ter wereld kwam, bezweek de moeder in de barenspijnen. Te haren sterfhuize werden in Mei 1621 voor 4048 gulden 10 stuivers «constige schilderijen» en meubelen verkocht, waarna meester Kasper van den Hoecke hertrouwde met Margaretha Misson. Op 30 November 1622 werd hun eerste kind Robrecht gedoopt in de hoofdkerk; want de ouders woonden toen op den hoek der Schrijnwerkersstraat. Wanneer deze tweede vrouw van Kasper van den Hoecke op 22 September 1626 haren derden zoon baarde, stierf zij insgelijks in het kraambed. De weduwnaar, die van zijne negen zonen er vijf

in leven hield, waagde het niet meer eene derde vrouw te kiezen. Daar zijne schilderijen en meubelen toen eene waarde van 3700 gulden en 9 stuivers hadden, was hij tamelijk welstellend. Hij arbeidde ook vlijtig, zelfs tot voor de abdij van Sint Winnox en voor de stad Keulen, terwijl wij, in 1635, « Signors Jasper van den Hoecke ende Joannes van den Hoecke, sijnesone, beyde constschilders, » naast onze beste kunstenaars, voor 3440 gulden, eenen ganschen zegeboog, met twee tafereelen zagen malen voor de intrede van den Prins-Kardinaal. Behalve zijnen zoon Jan, vormde meester Kasper van den Hoecke nog een zestal andere kweekelingen tot schilders, waaronder de talentvolle Joost van Egmont, die zich bij Rubens ging volmaken. Ook Jan van den Hoecke voltrok zijne studie bij den Oppermeester; doch zijne figuren hebben meer overeenkomst met de gevoelvolle, adellijk gevormde en keurig uitgevoerde portretten van Antoon van Dijck. Jan van den Hoecke schiep de schilderachtigste samenstellingen, met schoone figuren, die zich onderscheiden door hunne natuurlijke houding en fijne dramatische uitdrukking. De zuiverheid zijner teekening, de keurigheid zijner penseeling faalden nimmer en zijn koloriet was altoos prachtig, warm en harmonisch. Men houdt het er voor, dat vele zijner gewrochten op naam van Antoon van Dijck zijn gesteld. Thans bewaart men nog slechts op zijnen naam, in het Antwerpsch museum: Sint Franciscus van Assisen in aanbidding voor het Kindeken Jezus en de Heilige Maagd; in onze Sint Willebrorduskerk: eene Heilige Familie; in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk van Mechelen: de Kruisdraging en de Graflegging Christi, en in de Sint Janskerk der zelfde stad: de Begrafenis van Jezus; in de Brugsche Sint

Salvatorskerk : de Zaligmaker aan het Kruis ; in de Sint Quintenskerk van Leuven : de Graflegging Christi ; in het oud Kapucienenklooster van Dendermonde : de Heilige Familie ; in het museum van Duinkerken : Christus aan het Kruis ; in het museum van Dijon : de Martelie van Sinte Maria van Cordova ; te Weenen, in de galerij Lichtenstein : Simson en Delila, de Moord der Onnoozele Kinderen en Cimon en Pera ; in het Belvedere : Leopold-Willem in harnas en Leopold-Willem te Paard, en in de galerij Schleissheim : de Verrijzenis Christi.

Na de intrede van den Prins-Kardinaal toog Jan van den Hoecke naar Italië, waar hij vereerd werd door Vorsten en kunstenaars. Bij zijne terugreis, langs Duitschland, bleef hij aan het Keizerlijk Hof werkzaam, tot onze nieuwe Landvoogd Leopold-Willem hem in 1647 als zijnen bijzonderen schilder naar Nederland terugbracht. In dit zelfde jaar zijner wederkomst in het vaderland, trad Jan van den Hoecke bij de Antwerpsche vereeniging der Romanisten, en op 5 Augustus 1648 huwde hij, in onze hoofdkerk, Clara van Woonsel. De vaders van bruidegom en bruid, Kasper van den Hoecke en Kasper van Woonsel, dienden als getuigen voor deze plechtigheid. Onze schilder, die nu slechts zeven en dertig jaren telde, ging zijnen rustigen en vruchtbaarsten tijd beleven; doch de dood zou hem onverwachts en al te vroegtijdig verrassen. Op 1 Juli 1650 zien wij hem, als schilder van Leopold-Willem, eenen Spaanschen akt teekenen. Daarna kocht hij van den beeldhouwer Cornelis van Mildert een paard en van den dierenschilder Jan Fijt een tafereel. Beide kunstmakers beloofde hij te betalen met eene schilderij van zijne hand. Eer hij deze belofte kon nakomen, was zijne hand

voor eeuwig versteven. Volgens eene aanteekening der Antwerpsche Romanisten stierf Jan van den Hoecke ten jare 1651.

Zijnen halven broeder, Robrecht van den Hoecke, geboren op 30 November 1622, die insgelijks de ontwikkeling van zijn talent aan zijnen vader verschuldigd was, zien wij ten jare 1645, als meesterszoon, vrijschilder der Antwerpsche Sint Lucasgilde worden. Den 23ⁿ Februari 1647 huwde hij in onze Sint Joriskerk Isabella Rosiers, die ook door vader Kasper van den Hoecke als getuige werd ten altaar geleid. Robrecht van den Hoecke moet insgelijks met den Landvoogd in betrekking hebben gestaan; want met de Kermis van 1648 leende hij het Portret van Leopold-Willem, om in het vredetoneel der Stad te dienen, ¹ en in het Belvedere van Weenen prijkt van hem een meesterlijk paneeltje, geschilderd in 1649: de bevrozen Stadsvesten van Brussel vol Schaatsenrijders en Toeschouwers, tusschen welke laatste zich de Aartshertog bevindt. Dit zelfde museum bezit van Robrecht van den Hoecke een Landschap bij Oostende, benevens drie Legerplaatsen, Reizigers vóór de Herberg en eene Vlaamsche Keuken. In het museum van Berlijn hangt van hem een Veldleger, en in dat van Duinkerken eene Legerplaats, geteekend: *Robrecht van den Hoecke* 1665. Zijne gewrochten onderscheiden zich door fijne en uitvoerige penseeling, een puik koloriet, en de flinke en geestig getoetste figuurtjes zijn op zoo kleine schaal voorgesteld, dat men een vergrootglas noodig heeft om ze te bewonderen. Met reden prees de Bie in

¹ « Geordonneert Tresoriers ende Rentmeestere te betaelen aen Robrecht Hoeck, constschilder, de somme van twelf guldens eens, voor het leenen van het contrefeytsel van Sijne Hoochheyt Leopoldus aen den Theatrum Pacis. Actum 26 Novembris 1648. »
Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1647-50.

1661 onzen Robrecht van den Hoecke als eenen gevierden veldslagschilder. Gonzales Coques maalde zijn portret, dat door Cornelis van Caukercken werd in plaat gebracht. De schoone, baardelooze jonge man, met zijnen zwaren en halfgekroezelden langen haarbos, is voorgesteld met palet en penseelen in de eene, en een landschapje in de andere hand. Over zijne borst hangt een met bont geboorde bandelier en daaraan een degen; want onder zijn afbeeldsel staat te lezen, dat hij Zijner Majesteits controleur der vestingwerken in Vlaanderen was.

Victor Wolfvoet arbeidde zoo getrouw in den trant van Rubens, dat, op twee na, al zijne gewrochten voor hem verloren gingen. Hij werd den 4ⁿ Mei 1612, in onze hoofdkerk, gedoopt, als zoon van Victor Wolfvoet I en van Brigitta Voorwercx. Zijn vader was insgelijks een schilder, die in 1596 vrijmeester ward, terwijl hij ook handel in platen en schilderijen dreef. Van 's mans eigene werken zijn er geene tot ons gekomen, ofschoon zijn zoon van hem zes schilderijkens, de Twaalf Maanden des Jaars, bewaarde. De jonge Victor Wolfvoet leerde eerst bij zijnen vader en ontwikkelde verder zijn talent onder Rubens' leiding. Hoe uitstekend een schilder hij werd kan men zien in den ommegang onzer Sint Jacobskerk, aan zijn altaarstuk : het Bezoek van Maria aan Elisabeth, waarin men prachtige, Rubensachtige figuren, bij schoone levendige kleuren, bewondert. Het andere nog gekende werk van dezen schilder is geteekend *Victor Wolfvoet*, en bevindt zich in het museum van Dresden. Het is een aangrijpend, versch afgehouden Medusa hoofd, waarom slangen, hagedissen en gewormt kruipen. Misschien leverde onze meester niet veel tafereelen, om reden dat hij ook koopman in schil-

derijen was. Die nering moet hem groote inkomsten hebben opgeleverd, daar hij immer goed bij kas was. Den 9ⁿ Juli 1639 huwde hij Elisabeth Mertens, die reeds in 1641 overleed, na hem eene dochter, Livina, te hebben geschonken. Den 15ⁿ October 1652 lag de weduwnaar zelf reeds ziek te bed, in zijn huurhuis der Sint Jansstraat. Hij deed dan zijnen uitersten wil kennen, en verklaarde begraven te willen worden in Sint Joriskerk, « onder den zarck die hij aldaer van zijn geslachte heeft liggende. » Buiten verscheidene legaten aan leden zijner familie geschonken, gaf hij, aan zijne moi : Livina van Geemont : « een stucxken schilderije, Crusifix, in eenen ebbenhouten lijst met eenen gevlamden cant, gemaect bij wijlen Victor Wolfvoet, zijnen vader. » Al zijne goederen en koopmanschappen van schilderijen liet hij aan zijn eenig kind. Den 23ⁿ derzelfde maand gaf hij den geest en twee dagen daarna werd hij plechtig begraven. In zijn kunstmagazijn berusteden toen nog vijfhonderd vijf en tachtig schilderijen, pakken met teekeningen en printen. De tafereelen waren bijna allen van Antwerpsche meesters. Er bevonden zich ook verscheidene kopijen naar Rubens en vele zijner schetsen en teekeningen. Van de hand des overledenen hingen er de volgende paneelen : de Roof der Sabijnen, een Jachtje van Atalanta, eene Pastorelle, Mars en Venus en de Onthoofding van Sint Paulus.

Een ander Antwerpenaar, leerling van Rubens, bleef enkel bekend met zijnen familienaam, welke Pennemaecker is. Zijn voornaam, zijn geboortetijd, zijne ouders, zijn sterfjaar, alles ging verloren, daar hij zich vroegtijdig van de wereld afscheidde en te Antwerpen de monnikspij der Minderbroeders aantrok. Dat hij bij Rubens studeerde, blijkt duide-

lijk aan zijn eenig gekend werk, dat uit de kerk zijns kloosters voortkomstig, nu in ons museum uitgesteld is. Het is een uitgestrekt doek met levensgrootte figuren, voorstellende : Christus' Hemelvaart.

Cornelis de Bie getuigt, dat ook Peter Soutman bij Rubens de schilderkunst leerde en in het portret en de groote samenstelling roem verwierf. Deze kunstenaar, die te Haarlem het levenslicht ontving, werd inderdaad op 18 September 1620 als „ schilder ende jongman van eere ende goede fame, „ poorter van Antwerpen, alwaar hij Jan Timans als leerling in zijn werkhuis ontving. Peter Soutman verliet al spoedig onze stad, om Hofschilder van den Koning van Polen te worden. Echter trad hij, op 21 April 1630, binnen Haarlem, in den echt, met Gondela Frans. In zijne geboortestad was hij als een gevierde portretschilder werkzaam tot hij er overleed op 16 Augustus 1657. ¹ Nochtans zijn er bijna geene zijner gewrochten meer gekend. Van zijne prachtige gravuren naar Rubens en van Dijck en van de afbeeldsels van Vorsten en Kerkhoofden zijn er verscheidene tot ons gekomen; doch van zijne schilderwerken bleven er slechts een paar stukken met Schuttersportretten, in het Haarlemsche museum, en de Vier Evangelisten met eenen Engel, in het museum van Stockholm.

Nicolaas van der Horst is insgelijks een van Rubens' leerlingen, wiens tafereelen zelden worden aangetroffen. Het eenige gewrocht, dat wij van hem kennen, maakte deel van de galerij Suermondt, te Aken, welke thans tot het Berlijnsche museum is overgegaan. Het is een paneel van 1 meter 12 centimeters breedte op 91 centimeters hoogte, gemerkt met het

¹ A. VAN DER WILLIGEN : *Les artistes de Harlem, Harlem, 1870, p. 266.*

monogramma des meesters, en voorstellende : Jephtha die zijne eenige Dochter offert aan Jehovah, in tegenwoordigheid van den hoogepriester en zijne levieten. De goed geteekende figuren hebben karaktervolle hoofden en zijn, in Rubens' trant, krachtig gekleurd en flink gepenseeld. Alhoewel Nicolaas van der Horst in onze stad omstreeks 1598 geboren schijnt, gelukte het ons toch niet wat nieuws over hem te ontdekken. Al wat er van vroeger over hem bekend is, verhaalde Cornelis de Bie in zijn Gulden Cabinet als volgt : « Nicolaes van der Horst, schilder van Antwerpen, was een seer excelent schilder soo in Ordonnantien als Conterfeyten, die gheleert heeft bij Rubbens, ende daer naer ghereyst naer veel Coninckrijcken, Landen en Steden, daer sijn handelingh in groote weerde wordt ghehouden. Ende wederom keerende heeft hem langhen tijdt tot Brussel ghehouden, alwaar hij veel fraey ende nette Teeckeninghen ghemaect heeft, soo van Tytels als andersints, die in print uytgaen ende ghesneden zijn van Cornelis Galle den Ouden, als oock van meer andere. Hij is Hartsier' gheweest van den Arts-Hertogh Albertus ende d'Infante Isabella Clara Eugenia saligher ghedachtenis. Voor wien hij veel seldsaeme ende cloecke Teeckeninghen ghemaect heeft, seer aerdich ende diepsinnich gehandelt. Is ghestorven tot Brussel Anno 1646.» Zooals men uit het bovenstaande ziet, moet van der Horst een behendig en vindingrijk teekenaar zijn geweest. Cornelis Galle I graveerde, onder andere, naar hem een Praalgraf der Landvoogdes Isabella en hij maakte ook een Gezicht der stad Brus-

¹ Schermer. In de XVIIe eeuw zegde men ook : « Haetchiersgulde die men noempt Schermersgulde. »

sel, dat in negen koperplaten werd gesneden door Antoon van Santvoort.

Van Willem Panneels is er ook geen enkel tafereel meer bekend, ofschoon hij een door Rubens geprezen schilder was. Hij ontving het levenslicht in 1600; en, na zich eerst bij eenen anderen meester te hebben geoefend, trad hij in Rubens' schilderhuis. Hij was daar werkzaam tot op 1 Juni 1630, wanneer de Oppermeester hem door ons Magistraat een vleiend getuigschrift deed afleveren, om vreemde landen te gaan doorreizen. Rubens kwam namelijk op ons stadhuis getuigen, dat de eerlijke jongman Willem Panneels, oud dertig jaren, bij hem de schilderkunst leerde gedurende vijf jaar en half, en dat hij zich met veel iever op het vak toelegde, waarin hij veel vooruitgang deed. Tevens verklaarde de groote Meester, dat, terwijl hij zich over eenigen tijd naar Spanje begaf en den dienst Zijner Majesteit in Engeland waarnam, gezegde Willem zijn huis en goederen zeer trouw gadesloeg en hem bij zijne wederkomst in het vaderland behoorlijke rekenschap gaf, waarover hij zeer voldaan was. Deze verklaring werd door onzen vermaarden mecenas Cornelis van der Geest bevestigd, en hij voegde er bij, wel te weten, dat Rubens en Panneels groote gemeenschap hadden met elkaar. De geprezen kunstenaar begaf zich rechtstreeks naar Duitschland. Dat hij daar stalen van zijn talent in het schilderen gaf, blijkt niet. Echter etste hij er puike platen, waarvan een en dertig naar de werken van zijnen meester. Op eenige dezer gewrochten sneed Panneels met fierheid, dat hij Rubens' leerling was. Eene Aanbidding der Wijzen, ten jare 1630, te Frankfort aan den Main, geëtst, droeg hij op aan zijnen Antwerpschen kunstvriend Willem van Haecht, den schilderijverzorger van Cornelis van der Geest.

Indien Jacob Moermans, ten jare 1622, op den Liggere der Sint Lucasgilde niet stond aangeteekend als de eenigste leerling van Rubens, wij zouden hem niet opnemen; want nooit is er eene schilderij van hem gekend geweest. En nochtans werkte hij als schilder bij Rubens, wiens achting en vriendschap hij immer genoot. Hij werd te Antwerpen, op 1 Mei 1602, geboren, als zoon van den banketbakker Pauwel Moermans en van Anna van Schelle. Derhalve telde hij twintig jaren bij zijne komst in Rubens' werkhuis. Dat hij daar het penseel behandelde is bewezen, doordien wij hem bijna nooit anders dan als « constschilder » aangeteekend vinden. Ten jare 1630 verliet hij Rubens' schilderhuis, om zelf vrijmeester te worden. Hij had dan, onder zijn ouderlijk dak, in « het Suikerhuis, » nummer 74 op de Katelijne vest, eenen kunsthandel geopend, waarin hij ook platen naar Rubens' tafereelen verkocht. Op 16 September 1637 verklaarde Jacob Moermans, dat hij, sedert het jaar 1631, voor den kunsthandelaar Antoon Goetkint, die te Parijs woonde, platen liet snijden en kunstvoorwerpen opkocht in veilingen te Antwerpen, Brussel, Mechelen en elders, waarvoor hij, buiten zijne reiskosten, jaarlijks 1200 gulden trok.

Den 9ⁿ Juni 1626 had Moermans zich, binnen onze Sint Joriskerk, in den echt verbonden met Maria Schut, dochter van den bakker-schilder Otto Schut en van Judith Vronen. Zijn huwelijk werd gezegend met elf kinderen en tusschen hunne peters en meters zien wij Rubens en zijne gade Helena Fourment, Geeraard Zegers en zijne vrouw Catharina Wouters, en Adriaan van Utrecht met zijne echtgenoote, de dichteres Constantia van Nieuwelandt. Onze

kunsthandelaar bleef dus in de nauwste betrekking met zijn gewezen meester. Rubens benoemde hem op zijn sterfbed, om, met Frans Sniijders en Jan Wildens, den verkoop zijner kunstnalatenschap te regelen. Wanneer de Oppermeester overleden was, werd Jacob Moermans, met zijne kunstmakers Frans Wouters en Kasper Jouwens, afgevaardigd naar de heerlijkheid van Steen, om aldaar de schilderijen te schatten. Moermans' gade stierf ten jare 1652 en hij bezweek « op 21 December 1653, bij ongeluck en onversienelijck, » daar hij in de Vuilrui gevallen en vermoord was. De ongelukkige werd zonder uitvaart onder den zerk zijner vrouw begraven. Hij liet zes minderjarige kinderen achter, die echter geen nood hadden. Er bleven hun twee eigen huizen, en de huisraad, « conste van schilderijen, platen en printen » werden geveild voor 8,322 gulden 10 stuivers. In het sterfhuis bevond zich ook nog de koperplaat en twee afdruksels van « het conterfeytsel van den Heer Peeter Paulo Rubens; » doch de erfgenamen van den gewezen Hoofdman onzer Schilderschool eischten die stukken terug.

Een ander leerling van Rubens, wiens werken ook bijna allen verloren gingen, is Frans Luycx, die in ons land vergeten en in den vreemde enkel bekend bleef onder den naam Leux en van Leux. Hij werd geboren te Antwerpen in het huis « den Treeft » nummer 42 der Groote Markt, en den 17ⁿ April 1604 in de hoofdkerk gedoopt, als zoon van den zijdenlakenkoopman Adam Luycx en van Joanna de Rasieres. Ten jare 1618 ging hij in de leer bij Remakel Sina; doch, nadat hij in 1620 vrij schilder was geworden, mocht hij zich nog bij den Oppermeester komen volmaken. Na Rubens' afsterven begaf zich Luycx naar Weenen, waar hij door

Keizer Ferdinand III werd ontvangen. Op 9 Augustus 1652 kwam hij terug in zijne geboortestad, met den titel van « schilder Zijner Keyserlijke Majesteit, » om een ambtelijk getuigschrift, dat hij op 17 April 1604 te Antwerpen uit wettig gehuwde ouders was geboren, zich altoos eerlijk had gedragen en overeenige jaren, te Weenen, in dienst Zijner Keizerlijke Majesteit trad. Nog in ditzelfde jaar bevond hij zich terug in Oostenrijk; want in een doopboek der Maltheser parochiekerk, te Praag, staat, in 1652 aangeteekend: « *Dominus Franciscus Leux de Leuxenstein, cameræ pictor.* » De keizerlijke stad Weenen bezat tot in het einde der verledene eeuw verscheidene gewrochten van onzen meester. Thans bewaart zij nog slechts in het Belvedere: een flink gepenseeld Portret van den Prins-Kardinaal, benevens eene groote Allegorie der Menschelijke IJdelheid, voorgesteld door eenen gevleugelden Genius, omringd van prachtvoorwerpen, waarbij wapens, munten, boeken, een doodshoofd, een zandlooper en het opschrift: *Nil Omne*; en in de galerij Lichtenstein: eene levensgroote Verrijsenis Christi. In het museum van Stockholm prijkt van onzen schilder het portret van den Aartshertog Leopold Willem. Frans Luycx had twee zonen, die zich in de kunst onderscheidden, nadat hun vader te Weenen overleed.

Een voornamer leerling van den Oppermeester was Frans Wouters, te Lier, in Sint Gummaruskerk, gedoopt op 2 October 1612. Zijn vader, een meubelmaker, sloot den 4ⁿ December 1629 met den landschapschilder Peter van Avont eene overeenkomst, om den jongen Lierenaar te Antwerpen in de kunst op te leiden. Er werd bepaald, dat de leerling vier jaren zou inwonen bij den meester, die hem,

voor 60 gulden in het jaar, moest leeren « al tgene de conste van schilderen aengaet ende sijn capaciteyt soude verdraeghen. » De knaap toonde gewis veel aanleg, daar hij zich in het tweede studiejaar reeds kosteloos mocht oefenen bij den meester, onder voorwaarden, dat hij nog vier jaren bij hem zou blijven schilderen. Toen, in het begin van Juni 1634, vader Wouters overleden was, verbrak zijn zoon de verbintenis met den meester, om over te gaan in het werkhuis van Rubens, naar wiens onderricht ieder jonge kunstenaar haakte. Den 4ⁿ derzelfde maand klaagde de verongelijkte meester Peter van Avont bij ons Magistraat, dat, nu vader Wouters gestorven was, dezès zoon « Franchois, op sijn eyghen vromicheyt, sijnen dienst heeft verlaten, ende hem begheven op den winckel van mijnheer Rubbens, nietteghenstaende dat hij hem ghemaect heeft een costelijck habijt, ter weerde wel van 13 ponden. » De zaak had echter geen verder gevolg. Frans Wouters bleef bij Rubens werkzaam, terwijl hij in 1634 ook als vrijmeester bij de Antwerpsche Sint Lucasgilde werd ingeschreven. Na de lessen des Oppermeesters te hebben genoten, begaf Wouters zich naar Duitschland, waar Keizer Ferdinand II hem tot zijnen schilder verkoor. In 1637 vergezelde hij 's Keizers gezant naar Londen, en daar werd hij schilder van den Prins van Wallis. Bij dezès troonbeklimming zou hem ook den titel van schilder en kamerheer van Koning Karel II te beurt vallen. Wouters genoot te Londen de onderscheiding voor 's Konings galerij gewrochten te malen, als de Martelie van Sint Sebastianus. Ook schilderde hij in het paleis een gansch plafond met het onderwerp : Hercules te midden der Goden. De burgeroorlog, welke in de Britsche Staten losborst, was

oorzaak dat onze gevierde kunstenaar den stervenden Antoon van Dijck niet vervangen zou als Hofschilder.

Reeds vóór 26 Augustus 1641 vinden wij Wouters in Antwerpen terug, en wel als een der schatters van de nage-latene schilderijen zijns gewezen meesters Rubens. Frans Wouters was een voornaam kunstwaardeerder. Hij werd ook koopman in schilderijen. Als dusdanig pandde hij, met den Engelschman Lionel Corham, voor 30,000 gulden, honderd drie en negentig tafereelen, veertien beeldjes in brons en albast, en honderd vijftig edelgesteenten, wëlke den uit Engeland gevluchten kunstschat van den Hertog van Buckingham uitmaakten. Als schilder werd Wouters destijds zeer hoog geprezen. Ons Magistraat benoemde hem op 18 September 1648 tot Deken van Sint Lucasgilde. Wouters behandelde met degelijk talent het landschap. Daarin onderscheidde hij zich door dichtertelijkheid van opvatting, rijk- en frischheid van koloriet en een keurig doorzicht. Zijne schilderachtige landouwen stoffeerde hij doorgaans met aan de fabelleer ontleende figuren, daar hij het naakte bijzonder goed wist weer te geven, met zijne warme prachtige kleuren en het schitterend licht, dat hij aan Rubens ontleende. Dikwijls maalde hij lichteffecten als in zijne twee Landschappen met Maneschijn, welke in het museum van Cassel de nummers 1017 en 1018 dragen, of in den Brand bij Maneschijn in eene Nederlandsche Stad, welke zich in het museum Städel te Frankfort bevindt. Voorheen bezaten verscheidene Antwerpsche liefhebbers gewrochten van Frans Wouters ; maar thans zijn die schaarsch geworden. Wij vonden er nu maar één doek, dat eenigszins geleden heeft, maar toch nog eene puike Bacchanalie voorstelt in een

gul verlicht bergachtig landschap, waarin men naakte mannen en vrouwen, saters en cupidootjes met wijn ziet brassen en dansen, op het slaan der bekken en het rommelen der rinkeltrom.¹

In het Rijselsche museum prijken van Wouters twee prachtige gewrochten : Prometheus aan de Rots geklonken en Pomona, met vruchten en bloemen in de hand, op eene korengarve gezeten. Verder bestaan er van hem, te Weenen, in het Belvedere : Sint Josephus met de Lelie in de Hand, en Sint Joachim lezende in een Boek; in het kasteel Hampton-Court : een Cupidootjes-dans; in het museum van Gotha : een Landschap, waarin Jupiter Europa schaakt, en in dat van Kopenhagen eene schets : Venus bij Adonis.

Den 19ⁿ Juli 1644 maakte onze meester huwelijksvoorwaarden met Maria Doncker, natuurlijke maar gewettigde dochter van wijlen Balthazar Doncker, Tresorier der stad Antwerpen, die een goed fortuin had nagelaten. Den volgenden dag werd hun huwelijk binnen onze hoofdkerk ingezegend, en zes kinderen, doch allen meisjes, sproten uit hunnen echt. Tusschen de peters en meters dezer kinderen zien wij Nicolaas Rubens, den zoon van den gewezen hoofdman onzer kunstschool en den gevierden schilder Geeraard Zegers; terwijl Frans Wouters zelf het kind van den tooneeldichter Willem Ogier over de doopvont hief. Van zoodra Wouters gehuwd was, vestigde hij zich bij Sint Jorispoort, tegenover het Schermershof, in een huis, dat op 31 December 1644 zijn eigendom werd. Den 23ⁿ Juli 1649 kocht onze schilder

¹ Deze schilderij, hersteld door den kunstschilder Peter Antoon Verlinde, werd in de openbare veiling zijner nagelatene tafereelen, op 26 Juni 1877, voor 330 francs aangekocht door den heer Antoon van Bellingen voor de maatschappij *Artibus Patriae* onzer stad.

ook een zesde deel van het huis Sint Jan, nummer 63, op de Meir, welk eigendom hem bij den aanvang van het volgende jaar ook gansch behoorde. Na dit huis veranderd en verfraaid te hebben, ging Wouters het bewonen. Zijn gezin was er nog in gevestigd, toen hij, op het einde van het jaar 1659, bij ongeluk, door een pistoolschot werd gedood.

Lucas Franchois, ' de Jonge, die, op 28 Juni 1616, te Mèchelen werd geboren, voltrok insgelijks onder de leiding van den Prins der schilders zijne kunststudien. Hij had zich eerst bij zijnen vader, Lucas Franchois I, tot zoo verre ontwikkeld, dat hij hem de hand kon leenen in het malen van draperijen. Die ondergeschikte taak stak spoedig den begaafden jongeling tegen, en hij kwam zich in Rubens' schilderhuis aanbieden. Cornelis de Bie, die Lucas Franchois persoonlijk kende, getuigt, dat « d'Heer Rubens langhen tijdt zijnen Meester is gheweest. » Na dezès afsterven verbleef Franchois nog eenige jaren te Antwerpen en keerde dan terug naar zijne geboortestad. Aanvankelijk vond hij daar zoo luttel ondersteuning, dat hij naar Frankrijk toog, waar hij aan het Hof kwam en verscheidene Prinsen en edellieden mocht konterfeiten. Den 15ⁿ Maart 1655 was hij in zijne vaderstad al terug; want dan werd hij er lid der kunstenaarsgilde, welke hij ten jare 1663 als Deken regeerde. Thans verloor de Aartsbisschop Alphonsius de Berghes hem tot zijnen schilder, en van dan af ontving hij tal van bestellingen voor kerken en kloosters. Onze meester behandelde met talent de historieschildering en het portret. De Bie vindt geene woorden genoeg, om hem te prijzen. Hij zegt, dat « de

* EMMANUEL NEEFFS : *Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines, Gand, 1876, tom. I, p. 347.*

roemruchtighe Franchois » Kerk en Hof met zijne tafereelen opluisterde; dat zijne schilderijen en portretten in de Nederlandsche kabinetten prijkten. Franchois' tafereelen onderscheidden zich door grootschheid van opvatting, bevallige groepeeringswijze, breede teekening en krachtige kleuren, welke aan Rubens herinneren. Even prachtig penseelde hij de draperijen als het naakte, en op oorspronkelijke wijze maalde hij gemollige kinderkes en schoon gevormde engeltjes. Echter verdiepte de meester zich ook vaak zoo zeer in de studie der gewrochten van Jacob Jordaens, Antoon van Dijck, Thomas Willeboirts, Erasm Quellin en Johan Boeckhorst, dat hij beurtelings in dezer trant arbeidde. Met al die navolgingszucht veronachtzaamde onze kunstenaar, helaas! zijne eigene degelijke hoedanigheden, en zoo werden er ook vele van zijne werken op anderer namen gesteld. Slechts één der buitenlandsche museums toont nog een zijner gewrochten. Het is dat van Toulouse, waarin een groot doek hangt, dat prachtig bemaald is met het onderwerp : een Christene voor Jupiters Beeld gebracht. Gelukkig is zijne geboortestad toch nog rijk aan tafereelen van zijne hand. In haar museum prijken op naam van Lucas Franchois II : Paus Honorius III den Regel der Orde van de Carmelieten goedkeurende; Sint Onuphrius in de Woestijn gespijsd door Engelen; de Profeet Elias; Sint Paulus de Heremijt; Sint Andreas eenen Blinde genezende; Onze-Lieve-Vrouw, gevolgd door Carmelieten, in een Landschap, en Christus op den Schoot zijner Moeder. Verder bestaan er van hem nog te Mechelen, in Sint Janskerk : Sint Rochus de Besmetten genezende; in de Sinte Katelijnekerk : de Martelie van

Sint Laurentius en Sint Joannes, en eene Heilige Familie; in de kerk van het Groot Begijnhof: Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart; in de Godshuizen: Sint Norbertus zijne kleederen aan de Armen uitdeelende; in de Sint Petrus en Pauluskerk: Sint Franciscus Xaverius het Geloof verdedigende vóór den Indischen Koning, en Sint Ignatius; in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Haſswijk: Sint Augustinus, en in het klooster der Theresianen: het Portret van Eleonara à S. Bernardo. Ook te Doornik bewaart men twee voorname tafereelen van den Mechelschen meester; in de Sint Quintinuskerk: de Onthoofding van Sint Joannes, geteekend: *Lucas Franchois* 1650, en in de hoofdkerk: de Verrijsenis Christi, geteekend: *Lucas Franchois* 1657. De twee doeken: Sinte Anna de Heilige Maagd onderwijzende en de Verschijning van Maria aan Sint Simon Stock, welke in het Antwerpsch museum op naam van den ouden Lucas Franchois staan, moeten insgelijks op den jongen worden gebracht, daar deze gewrochten hem elk 100 gulden werden betaald door de Mechelsche Carmelieten. Lucas Franchois II was ook een vlijtig schilder. De Bie merkt aan, dat hij, om aan zijne neerstigheid den toom te geven, buiten den echt en in vrijheid leefde. Toen hij nochtans de zestig jaren bereikte, liet hij zijn hart veroveren door eene boerin van Sinte Katelijne-Waver, die nog jeugdig genoeg was, om hem als model te dienen voor de Heilige

¹ Dit uitgestrekt altaarstuk, waarvan de marmeren tempel is geschilderd door Wilhelm von Ehrenberg, werd 1000 gulden betaald zonder de lijst of het doek. Voor de twee laatstgemelde gewrochten ontving Lucas Franchois van de geschoeide Carmelieten slechts 18 gulden voor elk.

Maagd. Hij huwde deze pachtersdochter, Anna Theresa van Wolschaeten, den 2ⁿ Februari 1668, in Sint Romboutskerk, en het dankbaar meisje schonk hem nog acht afstammelingen. De vader stierf op 3 April 1681, in zijn huis der Koestraat, en werd op Goeden-Vrijdagavond in Sint Janskerk gezonken.

Jan Thomas was de laatste en nog een der getrouwste leerlingen van Rubens. Hij werd den 5ⁿ Februari 1617 te Yperen geboren en kwam vroegtijdig naar Antwerpen, om zich in het schilderen te oefenen. Nauwelijks was de Oppermeester overleden, of wij zien Jan Thomas zich in den Liggere der Antwerpsche Sint Lucasgilde als vrijschilder laten aanteekenen. De Yperling vestigde zich voor goed in de Scheldestad, omdat zijn hart er gevangen was door Jacoba Maria Cnobbaert, de dochter van den boekhandelaar Jan Cnobbaert en van Maria de Man. Op 21 December 1641 maakten de geliefden huwelijksvoorwaarden, en den 26ⁿ Januari daarna werd hunne echtverbintenis binnen de hoofdkerk ingezegend. Het paar ging toen het huurhuis « den Meiboom, » thans nummer 1 der Grammeystraat, bewonen. Zij verheugden zich daar in de geboorte van drie zonen : Jan, Michaël en Lodewijk, die op 9 October 1643, 4 September 1649 en 21 November 1652 in Sint Jacobskerk werden gedoopt. Na 1654 verliet Jan Thomas met vrouw en kroost de Scheldestad, om schilder te worden van den Bisschop van Metz en vervolgens van den Duitschen Keizer Leopold. De schoonmoeder van den vereerden schilder verklaart in haar testament van 2 Januari 1662, dat hare dochter met Jan Thomas gevestigd is te Weenen, waar hij woonde in het Keizerlijk Hof en stierf ten jare 1673. De Bie schreef in zijn Gulden Cabinet, dat de uitmuntende schilderijen van Jan Thomas in

Italië, Spanje, Duitschland en Nederland verspreid waren; doch thans weet men er niet vele meer aan te wijzen. In des kunstenaars geboortestad bestaan echter nog vijf zijner werken: in de Sint Martenskerk: de Aanbidding van Maria, gemerkt met den datum: 22 Junii 1645, en in het museum: Heiligen die Jezus aanbidden in een Landschap, geteekend: *Joannes Thomas, fecit*; benevens eene voorstelling uit het leven van den Verloren Zoon, van welk onderwerp de heer Staatsminister Alfons van den Peerenboom ook twee andere voorstellingen bewaart. De overige nog gekende gewrochten van Jan Thomas bevinden zich te Weenen. In de galerij Lichtenstein ziet men van hem: een Scheikundige in zijn Werkhuis, en des kunstenaars schoonvader, Jan Cnobbaert in zijnen Boekwinkel; in het Belvedere: de Triomf van Bacchus en Ceres, waarbij Silenus op eenen ezel gezeten, geschilderd in 1656. Zooals wij het deden opmerken, was Jan Thomas een trouwe navolger zijns beroemden meesters. Echter was hij niet zoo grootsch van samenstelling, noch zoo breed van teekening. Wel zijn zijne kleuren rijk en warm; maar het mangelt hen aan doorschijnendheid. Als graveur onderscheidde zich onze kunstenaar door platen in zwarte kunst en etsen.

¹ ALPH. VAN DEN PEERENBOOM: *Jean Thomas, peintre Yprois, Annales de la société historique de la ville d'Ypres, 1861, tom. 1, p. 131.*

XXVI

JACOB JORDAENS

De schilder-diplomaat Balthazar Gerbier, was volkomen in de waarheid, toen hij, op 2 Juni 1640, uit Brussel naar Londen, schreef : « Mijnheer Peter Rubens is vóór drie dagen gestorven, zoodat Jordaens hier de eerste schilder blijft. »¹ Jacob Jordaens was weer een geniale Antwerpenaar, rechtstreeks uit het hart des volks gesproten. Zijn vader Jacob Jordaens, was een « sargieverkooper, »² die zich, van toen hij op den 2ⁿ September 1590, in onze hoofdkerk met Barbara van Wolschaten huwde, gevestigd had in het huisje « het Paradijs, » thans nummer 13 der Hoogstraat. Dàar kwam onze toekomstige schilder den 19ⁿ Mei 1593 ter wereld, en daags daarna werd hij in de hoofdkerk ten doop gedragen. De jongen kreeg nog twee broerkens en acht zusterkens, waarvan echter de helft hunne geboorte niet lang overleefden. Onze

¹ « *Sr Peeter Rubens is deceased three dayes past, so as Jordaens remaynes ye prime painter here.* » *Original unpublished papers illustrative of the life of Sir Peter Paul Rubens...* Collected and edited by W. Noël Sainsbury, London, 1859, p. 230.

² In talrijke bescheiden ter Archieven van de stad Antwerpen staat hij nooit anders vermeld.

Jacob leerde ter school zeer vlijtig; doch hij telde nog geene veertien jaar, toen hij reeds verklaarde schilder te willen worden. Vader Jordaens vond dien keus zoo slecht niet. Hij dreef ook handel in lijnwaad, en dit kon zijn zoon met waterverven opluisteren, bijaldien het hem gelukte, versieringschilder te worden. Het doek zou daardoor eene tiendubbele waarde bekomen; want er was veel vraag naar beschilderd lijnwaad, om daarmee de kamerwanden te behangen van hen, die geene voldoende middelen bezaten tot het aankopen van kostelijke tapijten of peperduur gouden leer. De toestemming om den knaap schilder te laten worden werd dus van harte gegeven, en in den herfst van 1607 werd onze Jacob door zijnen vader naar het werkhuis van Adam van Noort geleid. Deze wijze meester ontdekte spoedig den buitengewonen aanleg van den hem toevertrouwd kweekeling. Met eenen maakte hij den leerling tot zijnen gunsteling en weldra ook tot zijnen huisvriend. Dit laatste blijk van genegenheid gaf aanleiding om Jordaens' leertijd buitenmate te rekken. Meester van Noort had eene flinke dochter, eene dier prachtige, levensvolle vrouwen, zooals onze toenmalige schilders ze schier allen droomden. Ofschoon zij vier zomers meer dan onze Jacob telde, zoo was hij er toch smoorlijk op verliefd geraakt. Die poezelige deerne, Catharina geheeten, bezat toch al de gaven, welke Jordaens in zijne vrouw verlangde. Zij was beelderig schoon; haar schitterende blik getuigde van een warm gemoed en van eene opgeruimde inborst; zij bezat al de hoedanigheden om als huisvrouw en moeder den man van haren keus gelukkig te maken. Na gedurende meer dan acht jaren de rol van leerling te hebben gespeeld, verliet Jordaens toch eindelijk van Noorts werkhuis; maar hij voerde zijn meesters

dochter als bruid met zich. Den 15ⁿ Mei 1616 werd het huwelijk der flinke geliefden, binnen de Onze-Lieve-Vrouwenkerk, ingezegend, en Simon Jordaens, de oom des bruidgoms, benevens zijn schoonvader, Adam van Noort, strekten tot getuigen bij deze godsdienstige plechtigheid. Het jonge paar vestigde zich in de Hoogstraat, in een groot achterhuis met opene plaats en ingang langs de poort, gelegen zuidwaarts naast het huis van eenen koopman, Nicolaas Bacx, dat nu nummer 43 draagt. Deze ruime woning beviel onze gehuwden zoo wel, dat zij ze op 15 Januari 1618 reeds aankochten. Daar zij eventwel nog niet zeer bemiddeld waren, zoo nam vader Adam van Noort reeds den 3ⁿ Maart daarna op den aankochten eigendom een paar renten van te zamen 2000 gulden. De schoone Catharina schonk haren gelukkigigen echtgenoot op 26 Juni 1617 eene dochter, Elisabeth. Den 2ⁿ Juli 1625 verrijkte zij hem met een zoontje, dat, als zijn vader, Jacob werd gedoopt en ook schilder zou worden, en den 23ⁿ October 1629 hief hij ook over de vont der hoofdkerk zijne laatste spruit Anna Catharina. Jordaens' gezin was dus niet groot, maar daarom niet minder gelukkig.

In hetzelfde jaar zijner echtverbintenis liet onze kunstenaar zich bij Sint Lucasgilde op den Liggere anschrijven als vrijmeester « waterschilder. » Deze titel, die eigenlijk waterverfschilder beteekent, moge vreemd schijnen voor eenen kolorist als Jordaens; maar hij getuigt, dat onze eens zoo beroemde schilder aanvankelijk toch het nederig vak beoefende, waarvoor zijn vader hem bestemde. In de rekening der Sint Lucasgilde staat zijne aanvaarding als vrijmeester dan ook aangeteekend : « Jacques Jordaens, schilder, lijwatierssone. » Met lijmverven leverde hij wel de eerste bewijzen

van zijn talent ; doch ten jare 1620 maalde hij reeds patronen voor tapijten, en bij de eerste gelegenheid zou hij ook het palet gebruiken, gelijk het den waren schilder betaamt. Er is beweerd, dat Jordaens na dien tijd de studie hernam onder de leiding van Rubens. De bewijzen lagen nochtans bij de hand om het tegendeel te bevestigen. Onder Jordaens' beeltenis, naar zijn eigenhandig portret, tijdens zijn leven gesneden door zijnen kunstvriend Peter de Jode II, staat alleen zijn schoonvader vermeld als de meester, die hem tot schilder vormde. Waarlijk, van Noort bezat toch wel onbetwistbaar de eigenschappen, die een jeugdig talent tot volslagen schilder konden ontwikkelen. Bovendien, volgens de Liggere der Sint Lucasgilde, ontving Jordaens zelf in zijn eigen werkhuis, ten jare 1620, 1621 en 1623, vier leerlingen, die hij gehouden was gedurende drie jaren te onderrichten. In 1626 verliet Rubens, weduwenaar en diplomaat geworden, onze stad, van welke hij vier jaren bijna bestendig afwezig bleef. Bij de bepaalde terugkomst des Oppermeesters ontving Jordaens ook nog regelmatig kweekelingen, waaronder de begaafde Johan Boeckhorst. De Liggere vermeldt er in het geheel maar zestien ; doch hij had er veel meer. Op den 11ⁿ Augustus 1641 vinden wij er in zijn werkhuis zes, van welke niet één door den Liggere is opgegeven. Deze jonge kunstenaars, « alle eerende de const van schilderen ten huuse van Signor Jacques Jordaens, » noemen zich : Jan de Bruyn, oud een en twintig jaar ; Hendrik Wildens, oud twintig jaar ; Hendrik Kerens, oud twintig jaar ; Daniël Verbraken, oud negentien jaar ; Jan Baptist Huybrechts, oud negentien jaar, en Jan Baptist van den Broeck, oud achttien jaar.

Dat Jordaens als meester zoo gezocht was, mag geene

verwondering baren. Alhoewel de Rubensstad toen eene gansche schaar uitstekende schilders telde, zoo was Jordaens toch de oorspronkelijkste in den keus en het uitwerken zijner onderwerpen. Daarbij was hij de krachtigste onzer koloristen, en het blijft opmerkenswaardig, dat hij, wiens palet in rijkdom zelfs dat van Rubens overtrof, nooit het vaderland verliet. Jordaens behandelde al de vakken der schilderkunst. De zedenschildering, waarin hij den meesten roem oogstte, beoefende hij op volle levensgrootte, en hij maalde haar zoo indrukwekkend, zoo natuurlijk en prachtig, dat hij daarin door niemand geëvenaard is geweest. De onderwerpen, door den meester gekozen, waren ook ontleend aan het Vlaamsch huiselijk leven en aan onze volksspreuken. Vooral een tooneel uit het gekende Drie-Koningenfeest bracht hij met voorliefde op het doek. Wie Antwerpsche burger herinnert zich niet het smakelijk en vroolijk vieren van den Drie-Koningendag, wanneer de koningsbriefjes worden getrokken en het lot aanduidt wie de papieren kroon dragen, en wie, gedurende het partijtje de rol van kamerling, voorproever, schenker, muzikant, bodde of nar zal vervullen, terwijl er smakelijk gegeten, geestig gekout blij gezongen wordt, en telkens als de Koning drinkt, hee het gezelschap hem jubelend bescheid doet met de rinkelend roomers. Die vreugdevolle stond had Jordaens' levenslustig ziel getroffen, en hij bracht hem zoo werkelijk als overheerlij op het doek. In de warme kamer, met hare bruin-houten zoldering, hare met gouden leer vergulde wanden, toond hij, aan de rijk voorziene tafel, den strammen zwaarlijvige grijsaard, den krachtvollen man en den dartelen jongeling naast de bekoorlijke maagd en de struische vrouw, aan wie weelderigen boezem een half naakte zuigeling spartelt. Al de

figuren werden rechtstreeks naar het leven afgebeeld. De meester was vijand van alle gezochte schoonheidsvormen, van alle gekunsteldheid. Hij maalde getrouw wat hem in het oog viel : de grijsaards veronachtzaamd, gekromd, sukkelachtig ; de jeugdige vrouwen verzorgd, gezond en doorgaans tot verleidens toe aanminnig ; de mannen kloek, uitgelaten, soms wild ; ieder altoos in zijn volle karakter, met het hem passend gebaar, met de ware uitdrukking zijner gemoedsaandoening op het sprekend gelaat. Was het gezelschap al eens wat verward gegroeped, het kwam er des te natuurlijker om voor. In de drukte van een zoo lustig feest mocht er niet dan vrije beweging, dan ongedwongen leven heerschen. Jordaens teekende wel eens ruw, maar altoos buitengewoon krachtig. Met breeden, gemakkelijken penseeltoets kleurde hij warm, malsch, krachtig, harmonisch, en zijne lustige feestvierders overstroomt hij met eenen lichtgloed, die alles doet schitteren, en zelfs de donkere achtergronden en de zware schaduwen doorschemert met tintelend leven. 's Meesters voornaamste Drie-Koningenfeesten bevinden zich in de museums van Parijs, Weenen, Brunswijk, Cassel, Munchen en Rijsel.

Een spreekwoord, dat Jordaens ook gaarne op het doek bracht, was het overbekende : Zoo de Ouden zongen zoo pijpen de Jongen, waarin, genoeglijk bij den disch gezeten, van de grootouders tot het schootkind zingen en pijpen. Daar dit onderwerp min verwickeld en kalmer was, zoo bleef de samenstelling ook eenvoudiger en gemoedelijker, de vormen kiescher en het koloriet toch even frisch, prachtig en harmonisch. Zijn puikstuk van dit spreekwoord bevindt zich te Antwerpen in het bezit van den heer de Pret-Thuret. Andere van Jordaens' tafereelen : Zoo de Ouden zongen

zoo pijpen de Jongen, bewaart men in de galerij van den Hertog van Arenberg te Brussel, in den *Louvre* te Parijs en in de museums van Dresden en Berlijn.

Naar aanleiding van een ander spreekwoord hekelde Jordaens de mannen met twee gezichten, in zijne voorstellingen van den Boer, die warm en koud blaast aan de Tafel van den Sater. Ook dit onderwerp moet hij met genoegen op het doek hebben gebracht; want er berusten exemplaren van in de museums van Brussel, Cassel, Munchen, Sint Petersburg en Londen.

Dat Jordaens een voortreffelijk portretschilder was, bewees hij reeds in zijne zedenstukken, welke eigenlijk voor groepen van naar het leven gemaalde familieportretten mogen worden gehouden. Zijn degelijk talent als konterfeitist blijkt nog klaar in zijn even prachtig als karaktervol afbeeldsel van den zeeheld Michiel de Ruyter, dat in den *Louvre* prijkt. In de Officiën van Florentië hangt het portret van Jacob Jordaens, door hem zelve op meesterlijke wijze geschilderd. Even heerlijk is het afbeeldsel zijner gade, Catharina van Noort, die hij als kloek meisje met eenen papegaai voorstelde, en waarvan de Engelsche Graaf Darnley het puikstuk en de Graaf Fitzwilliam de herhaling bezit. In het museum van Cassel is er van Jacob Jordaens eene Groep Portretten uitgestald, welke men echter ten onrechte voor de vereenigde leden zijner eigene familie houdt. Ook het museum van Madrid bewaart een Groepje Familieportretten in eenen Hof, en twee Zangers met eenen Klarinetspeler van Jordaens' hand. In het museum van Valenciën schittert van hem een doek met twee allerliefste Kinderportretten. Te Sint Petersburg hangen verschei-

dene zijner afzonderlijke Portretten. Dresden bezit van hem den knaap onzer Sint Lucasgilde, Abraham Grapeus; Brunswijk : een gebaard Mannenhoofd; Rouaan : eenen Ouderling; ons eïgen museum het Portret eener Dame, en in bijzondere verzamelingen onzer stad bewondert men nog voortreffelijke Portretten, welke wij aan Jordaens' penseel verschuldigd zijn.

In de godsdienstige tafereelen bleef Jordaens niet op de hoogte, tot welke hij de bovenvermelde vakken wist te voeren. Om in de gewijde geschiedenis uit te munten ontbrak hem de hoofdvereischte : zielsverheffing of innigheid van godsdienstig gevoel. Den Heiland verheerlijkte hij soms wel door schoone gedaante en indrukwekkend voorkomen ; maar de heiligen behandelde hij vaak recht oneerbiedig. Hij, die in zijne volksschildering zoo menig sierlijk vrouwenbeeld schiep; maalde in zijne kerkgewrochten wezentlijk grove figuren. Een van Jordaens' voornaamste godsdienstige tafereelen is het Laatste Avondmaal, dat hij voor onze Augustijnenkerk vervaardigde en dat nu in ons museum is uitgestald. In den Christus ontdekt men nog wat goddelijke waardigheid, doch niet enkel Judas heeft een overdreven afzichtelijk wezen, maar ook de goede, de wijze apostelen, die verkondigers van vrede en liefde tusschen de menschen, werden onder Jordaens penseel alledaagsche ruwe kerels, of betèr Herculessen, welke eer schrik dan eerbied inboezemen. Daar het hem mangelde aan geestverheffing en diepte van gevoel, zoo wilde Jordaens zijne scheppingen door stoffelijke grootschheid ontzagwekkend maken. Daarom behandelde hij zijne gewijde onderwerpen bijna als praalschildering, en aan den vrijen zwier van zijnen stouten en machtigen borstel bracht hij aldus den adel der

vormen ten offer. In zijne kerktafereelen maakte hij ook het minst wijze gebruik van den rijkdom zijns palets. De gewezen waterverfschilder doopte nu de bortels soms zoo diep in de heftigste tonen zijner olieverven, dat hij er den aanschouwer als door verblindde. Nu eens schakeerde hij op wonderbare wijze de tegenstrijdigste kleuren, en dan weer deed hij op donkere achtergronden en zware schaduwen de overdreven krachtige kleuren zijner grootsch geplooid draperijen en de schier gloeiende vleezen zijner reusachtige figuren uitlossen door den glans van zijn altoos warm en prachtig licht. In zijn koloriet en zijne verlichting was Jordaens altijd verheven, dichterlijk; doch verder bleef hij een voorstander der eenvoudige wezentlijkheid. Daarom waren zijne beste godsdienstige tafereelen die, welke met het werkelijk leven het nauwste in verband stonden. Zoo bezit de *Louvre* van hem een groot doek, Christus de Kramers uit den Tempel drijvende : met recht goed getroffen karakters en typen van woekeraars en koopvrouwen, die in natuurlijke overhaasting met waar en vee voortvluchten voor de geeselroede van den verontwaardigten Heiland. In ons museum prijkt van den meester eene Aanbidding der Herders, waarin alles natuurlijk-eenvoudig en gemoedelijk is voorgesteld. Dit onderwerp behandelde Jordaens ook met voorliefde. Men vindt van hem Aanbiddingen der Herders in de galerij Lichtenstein, te Weenen en in de museums van Frankfort, Brunswijk en Maintz. Onze stad bewaart nog van Jordaens, in de Ternincksche school : eenen Christus aan het Kruis, en in de kerk van het Begijnhof : eene Kruisafdoening, welke tusschen 's meesters puikste kerkschilderingen mogen gerekend worden. Onze Sint Jacobskerk bezit van Jordaens

eenen Sint Carolus Borromeus in gebed voor de Pestlijders van Milaan; de Augustijnenkerk : de Martelie van Sinte Apollonia; de Sint Pauluskerk : eenen gekruisigden Christus, en 'ons museum : de Graflegging Christi en de Liefdadige Gasthuisnonnen. In de Sint Nicolaaskerk van Dixmude prijkt eene prachtige Aanbidding der Wijzen, geteekend : I. IORDAENS 1644. Jordaens maalde voor onze kerken en kloosters tal van tafereelen, welke sedert de Fransche overheersching verloren of in Frankrijk gebleven zijn. Zoo vinden wij van hem in de museums van dit land, te Rijsel : Christus en de Phariseërs; te Rennes : de Overspelige Vrouw; te Lyon : Maria's Bezoek aan Elisabeth en Christus' Geboorte; te Marseille : de Wonderbare Vischvangst; te Rouaan : Jezus bij Martha en Maria, en in de Sint Andreaskerk van Bordeaux : de Kruisiging Christi. Andere zijner kerktafereelen, in museums bewaard, zijn : te Brussel : Sint Martinus, die eenen Bezetene geneest, gemerkt : I. IORDAENS FECIT A : 1630; te Gent : Sint Ambrosius en de Overspelige Vrouw; te Doornik : een Kalvarieberg; te Parijs : het Laatste Oordeel, geteekend : I. IOR FEC 1653, en de Vier Evangelisten; te Dresden : de Opzoeking van Christus' Lijk in het Graf, en de Opoffering in den Tempel : te Maintz : Jezus tusschen de Doctoren, en het Laatste Avondmaal; in de galerij Schleissheim, bij Munchen : de Twaalfjarige Christus in den Tempel, de Heilige Familie, en een Sint Hieronimus; te Brunswijk : Christus met de Discipelen te Emmaus en

de Kroning van Sint Joseph; te Kopenhagen : Jezus' Zegening der Kinderen; te Madrid : het Mystiek Huwelijk van Sinte Catharina, Jezus en Sint Joannes, als kinderen bij eene fontein, en te Londen : de Heilige Familie.

Jordaens' gewrochten aan de oudere geschiedenis ontleend, zijn niet talrijk, maar toch leverde hij in dit vak een wezentlijk meesterstuk, dat in het Madridsche museum staat uitgestald. Het is een Vonnis van Salomo, dat niet enkel door pracht van koloriet, maar ditmaal ook door schoonheid van teekening uitmunt. Dresden bewaart in zijn museum van Jordaens eenen Diogenes, die met de lantaarn op vollen middag eenen mensch zoekt langs de markt van Athene, en de verloren Zoon bij den verkenstrog, van welk onderwerp er eene herhaling op Jordaens' naam in het museum van Rijsel hangt.

Als schilder van zinnebeelden leverde Jordaens insgelijks een pronkstuk. Het is zijn gekend doek in de Oranjezaal van het Huis ten Bosch. Zij, die 's meesters zedenschilderingen niet naar waarde wisten te schatten, houden het ten onrechte voor zijn allerpuikste gewrocht. Wat daar ook van zij, het blijft een wezentlijk meesterwerk, een der verbeeldingrijkste samenstellingen, verheerlijkt door de schitterendste kleurenpracht en het machtigste licht. Het werd ten jare 1652 gemaakt, op last van Amalia van Solms, die haren afgestorven gemaal er wilde door verheerlijken. Het verbeeldt den Zegepraal van Prins Frederik Hendrik van Oranje, die in eenen gouden wagen door vier witte paarden wordt voortgetrokken, en omringd is van mythologische en zinnebeeldige figuren, krijgslieden en volk. Boven dit voornaamste pronk-

stuk der Oranjezaal maalde Jordaens eene andere merkwaardige schilderij, voorstellende den Tijd, die Laster en Ondeugd neermaait, terwijl de beenderige Dood den Nijd de keel verplettert. Het Brusselsche museum bevat van onzen meester ook twee prachtige zinnebeeldige werken : de Vruchtbaarheid en de Aardsche IJdelheid.

Voor het ontwerpen zijner mythologische tafereelen nam Jordaens den Oppermeester Rubens tot voorbeeld. Zelfs kopiëerde hij soms naar hem, als blijkt uit zijnen Beschonken Silenus met Bacchanten en Saters, uit het museum van Dresden, en de Venus met Cupido in de Grot verscholen, uit het museum van den Haag. In dit vak evenaarde Jordaens zijn toonbeeld Rubens in kleurenrijkdom en vleeselijkheid, maar was soms minder kiesch en keurig van vormen. Prachtig en beroemd is zijn in den *Louvre* berustende Jupiter gevoed met de Melk der Geit Amalthea, welke wordt gemolken door eene naakte vrouw in het bijzijn eens saters. Even beroemd is ook Jordaens' Opvoeding van Bacchus uit het Casselsche museum en Meleager en Atalante uit het museum van Madrid. Aldaar prijken ook : de Offerande aan Pomona, en het Bad van Diana met prachtige gebouwen als achtergrond. In andere museums bewaart men, te Amsterdam : eenen Sater, die, aan eenen boom gezeten, de fluit speelt bij eene geit, twee schapen en eenen ram ; in den Haag : eenen Boschgod met Nymph ; te Dresden : Ariadne omringd van Faunen, Saters en Bacchanten, Silenus met Drinkschaal, welke eene Bacchante volchenkt, en eenen Sater met Fruitkorf bij een Meisje; te Cassel : een Bacchusfeest; in de galerij Schleiss-

heim : eenen Dronken Silenus met Saters ; te Weenen, in den Belvedere : Jupiter te gast bij Philemon en Baucis, en in de galerij Lichtenstein : den Dronken Silenus, Saters, waarvan een druiven perst naast eene panterin met jongen, en Mercurius en Argus ; te Stockholm : de Slaapkamer van Koning Candaulus ; te Sint Petersburg : Argus ingesluimerd ; te Florentië : Venus met Spiegel omringd door de Drie Gratiën, en Neptunus, die een paard uit de aarde doet komen, terwijl Galathea in eenen zegewagen Cupido omhelst ; te Rennes : Nymphen en Saters, en te Lyon : eenen dronken Silenus. In deze mythologische tafereelen maalde Jordaens soms puike landschappen en ook wel eens sierlijke gebouwen ; hij gaf zijnen saters en bacchanten fraaie bloemen en vruchten in de handen ; hij verrijkte vele zijner doeken met schoone huisdieren of vee, en dikwijls schilderde hij allerfierste paarden en prachtige wilde dieren.

In verscheidene buitenlandsche museums, in bijzondere verzamelingen onzer stad en van andere steden, bestaan er nog kunstgewrochten van Jordaens ; doch wij denken er reeds genoeg te hebben vermeld om te bevestigen, dat hij een zoo vlijtig als uitstekend meester was.

Alhoewel de tapijten, naar zijne patronen gemaakt, nu niet meer worden aangetroffen, zoo moeten wij toch ook in dit vak eenige van 's meesters werken doen kennen. De bijval, welken hij met zijne zedenschilderingen verwierf, liet hem toe ook gelijksoortige onderwerpen in tapijten te doen weven. Tegenover Frans van Cophem, Jan Cordijs en Boudewijn van Beveren verbond zich onze schilder, op den 22ⁿ September 1644, patronen te leveren voor « een camer tapitserte, figuer-

werck, te weten sekere vuytgebeelde Spreekwoorden, die hij Signor Jordaens daertoe bequaem sal vinden, tegens 8 gulden ieder elle. » Ook praalden er destijds, te Antwerpen, in de zalen van Signor Carlo Vinck, prachtige, met goud doorweven tapijten, verbeeldende Grootte Paarden, naar de patronen van Jacob Jordaens. Deze patronen werden op den 5ⁿ Juli 1651, door den Antwerpschen tapijtkoopman Frans Smit, als stalen, naar Hamburg gezonden met de volgende beschrijving: « Item twee stucken papiere patroonen van Actiën van Peerden, geschildert van Jordaens, het eene groot acht rollen ende d'ander negen rollen, tot ses hondert gulden elck stuck. » Een andere Antwerpsche koopman, Jan de Backer, was jaloersch op deze ontzagwekkende muurversiersels. Den 18ⁿ November 1654 bestelde hij aan de Brusselsche tapissiers Hendrik Reydam en Everaard Leyniers ook: « eene camere fijne tapisserie, Brussels werck, van seven stucken, ses ellen diep, van Grootte Peerden, naer den patroon geschildert van Jordaens, houdende in alles drij hondert sestich ellen, van gelijke deucht als geweest is eene camer, naer den selven patroon gemaect, geleverd aen Signor Carlo Vinck den 30ⁿ July 1652. » Echter zou er in dit werk geen goud worden geweven. De prijs werd bepaald op 16 gulden de vierkante el.

Jordaens hield ook met talent de etsnaald. Daarbij zag hij zijne schilderijen in plaat gebracht door onze voornaamste graveurs. Als op de vleugelen van den wind gedragen, verbreidde zich Jordaens' kunstenaarsfaam in alle gewesten. Niet enkel van de weduwe des Stadhouders van Holland, maar ook van de Koningen van Engeland en Zweden ontving hij bestellingen. Naast Rubens en van Dijck was dus Jordaens, onder de Antwerpsche schilders, degene, die den meesten

bijval verwierf en wiens talent dan ook het mildste moet zijn beloond. Onze kunstenaar zelf bepaalde dit loon nog al gematigd. Den 23ⁿ Februari 1644 verklaart hij, voor eene reis naar Brussel, drie dagen van huis te zijn gebleven, en reket voor dit verlet « twintich guldens daechs, mits zijn constich schilderen. » Voor het verteer, gedurende die reis gemaakt, reket hij 4 gulden 16 stuivers per dag. Nochtans won hij door-gaans wel het dubbel van wat hij hier in rekening bracht. Zulks blijkt bij eene bestelling, die hij voor den Haag aanveerdde. Op den 21ⁿ April 1648 kwam Johan Philips Silvercroon, voor zichzelf en in naam van Hendrik Hondius, wonende te 's Gravenhage, naar Antwerpen, om aan Jacob Jordaens ineens vijf en dertig schilderijen te bestellen. De onderwerpen daarvan zouden in eene memorie worden bepaald door de bestellers en den kunstenaar. De doeken moesten 3 ellen $1\frac{1}{2}/4$ breed en $4\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{2}/4$ el hoog zijn en in het verkort worden beschilderd, zoodat het naar allen schijn plafondstukken waren. Volgens den notariëelen akt was onze kunstenaar gehouden « die schilderijen wel ende curieuslijck ten deele zelfs te schilderen ende ten deele door andere, sooals het bequaemst door hem Jordaens goet gevonden sal worden. Ende tgene door andere geschildert zal wezen blijft hij gehouden zoo te overschilderen, dat het voor zijn Signors Jordaens eygen werck gehouden sal worden ende overzulcx zijnen naem ende teeckeninge daer onder te stellen. » Al die vijf en dertig uitgestrekte tafereelen moesten voltooid zijn « binnen een jaer of uiterst prima Mey daerna. » Zij moesten dan in den Haag geleverd zijn aan gemelde Silvercroon en Hondius, die voor elk stuk 80 ponden Vlaamsch, of voor de gansche reeks 2,800 dier zelfde ponden

betaalden. In guldens overgebracht belooft dit tot 16,800 gulden, die Jordaens, voor één enkel jaar arbeidens, zou ontvangen. Dus won hij ruim 46 gulden daags. Zoo maar in één jaar vijf en dertig groote schilderijen uitvoeren, bewijst hoe vindingrijk een samensteller en behendig een borstelaar Jordaens moet zijn geweest. Gelijk wij het deden uitschijnen, waren er echter maatregelen genomen, opdat hij zelf die belangrijke gewrochten malen zou. Zulks was ook ernstig noodig. Jordaens werkte op zijn Rubensch. Ook hij vond medewerkers in zijne kweekelingen, wien hij zijne schetsen liet uitwerken, om er daarna, met de laatste borstelslagen, zijnen karaktervollen stempel op te drukken. Door onze nasporingen zijn wij ook in staat gesteld te doen kennen, hoe onze schilder soms zijne gewrochten voortbracht. Den 25ⁿ Augustus 1648 zegt hij zelf, dat de vijf schilderijen door hem vóór twee jaren verkocht aan Signor Martinus van Langenhoven, “geheelijcken van zijn eygen hant geschildert, herschildert ende verandert zijn.” Hij bekent dezelfde onderwerpen vroeger nog wel behandeld te hebben; doch, daar ze hem bevielen, zoo wilde hij ze nogmaals schilderen. Om tijd uit te sparen, liet hij, naar die eerste ontwerpen, kopijen maken, die hij verbeterde, waar ze hem mishaagden, er bijvoegende, waar hij dit noodig dacht. Zoo, zegt hij, “heeft hij die veranderd, alle met zijn eygen hant geschildert, overschildert ende herschildert, indervuegen, dat hij Jordaens die houdt voor principalen, zoo goet als zijne andere ordinaire wercken, te weten het stuck Zoo d’Ouden zongen ende Candaulus. Den Argus ende den Vulcanus heeft hij van eerst aen begonst.”

Mocht onze kunstenaar op rijpen leeftijd schatten verga-

ren, in den beginne zijner loopbaan waren zijne inkomsten toch lang gering. Ziehier hoe wij dit weer bevestigd vinden. Jordaens werd tot Deken benoemd bij de volgende beslissing van ons Magistraat : « Gecommitteert ende geordonneert Jacques Jordaens te wesen Deken van Sinte Lucasgulde binnen deser stadt, mits doende den behoorlijcken eedt, ende dat voor den jegenwoordighen jaere. Actum in Collegio 28 Septembris anno 1621.» De toen aftredende Deken had de Gilde deerlijk in schulden gestoken. Er was op gerekend, dat het stadsbestuur de verhooging van het inkomgeld zou hebben ingewilligd; doch, zooals wij het zagen, werd dit voorstel afgewezen op den 12ⁿ Februari 1621. Dientengevolge moest het den nieuw aangestelden Deken onmogelijk zijn met de geringe inkomsten de reeds gedane uitgaven te dekken. Daar Jordaens toen niet bemiddeld was, verzette hij er zich tegen aldus in schulden te geraten. Hij ging tot het Magistraat en verklaarde mondelings de reden, waarom hij wilde verschoond blijven van het dekenschap. Onze Wethouderen waren echter niet gewoon hun eens genomen besluit weer in te trekken. Jordaens van zijnen kant deed de onmogelijkheid uitschijnen van de Schilders-Kamer te regeeren zonder de verzochte verhooging der inkomsten. Ziende dat de Heeren niet wilden toegeven, scheidde hij uit het Collegie, zonder den gevergden eed te willen afleggen. Hoe zeer die vrijpostigheid onze Burgemeesters en Schepenen verbitterde, getuigt hun volgende besluit: «Geordonneert anderwerff Jacques Jordaens, binnen vierentwintich uren naer d'insinuatie, te comen doen den eedt als Deken van de Gulde van Sint Lucas, binnen dese stadt, op de pene van hondert gulden, te bekeeren naer oude gewoonte. Actum in Collegio 30 Septembris 1621.» Zoodra onze schil-

der kopij ontving dier gestrengde waarschuwing, vatte hij de pen en herhaalde schriftelijk niet te kunnen instaan voor schulden, door anderen gemaakt. Hij was bereid den dienst van Deken te verrichten en de uitgaven, tijdens zijn deken-schap gedaan, ook te dekken; maar, opdat er later geen misverstand zou ontstaan, verzocht hij van het Magistraat de verklaring, dat hij den eed slechts aflegde onder die voorwaarde. De Stad trad op den 1ⁿ October 1621 dit voorstel bij, en Jacob Jordaens vervulde van dan af het mede-dekenschap, tot op den 10ⁿ September van het volgende jaar, toen ineens Antoon Goetkint Opper-Deken en Abraham Goyvaerts Mede-Deken werden benoemd.

Weinigen tijd nadat Jordaens voor het opperdekenschap bedankte, vestigde zich zijne kunstenaarsfaam, en zijn welstand klom aanzienlijk. Daarbij deelde hij op 16 Juni 1633 de nalatenschap zijner ouders met zijnen broeder Izaäk, zijne zuster Anna, ¹ vrouw van Zacharias de Vriese, en zijne zusters-begijnen Magdalena en Elisabeth. Uit die erfenis bekwam hij, op den 18ⁿ Maart 1634, zijn geboortehuis « het Paradijs » en den 10ⁿ Maart van het volgende jaar kocht hij nog twee huizen op de Verversrui. Den 11ⁿ October 1639 kocht Jordaens van den koopman Nicolaas Bacx ook het groot huis « de Halle van Lier of Turnhoutsche Halle, » nummer 43 der Hoogstraat, dat vóór het door hem bewoond achterhuis lag. Hij liet nu voor- en achterhuis slechten, om zich in de plaats, naar zijne eigene plannen, een verblijf te

¹ Toen deze Anna Jordaens, op 25 Mei 1668, overleed, bevond zich in haar sterfhuis eene fraaie verzameling van schilderijen, waaronder: een schouwstuk: « Coninck Drinkt van Mijnheer Jacques Jordaens, eenen Sot naer Mijnheer Jordaens, en twee stukken schilderije naer d'heer Jordaens, d'een Paulus ende Barnabas ende de andere eenen Demitte, » (aan het kruis stervende Christus.)

bouwen, dat waardig zou wezen van de paleizen, welke Floris en Rubens zich hadden opgetrokken. Bij het aanleggen zijner bouwwerken ontmoette Jordaens veel tegenkanting van wege zijne bureu, de kooplieden Melchior Oostering en Frans Rijssels. De gedingen betreffende scheidsmuren en lichtscheppingen duurden van 1640 tot 1649. Ondertusschen metselde men toch flink op; want in den westgevel van het binnenplein, kon een gedenksteen worden gesteld met het jaartal 1641. Van de trotsche blauw arduinen gevels, die Jordaens zich oprichtte in den Vlaamschen bouwtrant zijner eeuw, bestaan er nog enkel twee in het ruime vierkante binnenplein. Het zijn de achtergevel van de woning en de voorgevel van het groot werkhuis des meesters, die ook beide in plaat zijn gesneden en getuigen van den kunstsmaak en de weelde van Jordaens. ¹ Binnenwaarts stoffeerde hij zijne ruime zalen en talrijke kamers met beeldhouwwerk, tapijten en sierlijke meubels. Voor de twee achterkamers zuidwaarts aan den hof vervaardigde hij plafondschilderingen, welke voorstelden: de Twaalf Apostelen, de Twaalf Teekenen van den Dierenriem, Suzanna met de Boeven, den Olympus, de Offerande aan Apollo, een gespierden Man in de Wolken met eene naakte Vrouw op de Schouders, een stervend Kind wiens levensdraad door eenen Engel wordt afgesneden, eene Venus met den Liefdegod, Cupido eene naakte Vrouw ontvliedende, Liefdegodjes met Bloemfestoenen en Liefdegodjes met Vruchtfestoenen. ²

¹ Zie het *Historisch album der stad Antwerpen door Jos. Linnig, met historische aanteekeningen door F. H. Mertens, Antwerpen, 1868.*

² Deze acht laatste doeken behooren thans nog aan den eigenaar van het huis Jordaens, Mijnheer Karel van der Linden-Rijmenans, welke die gewrochten heeft overgebracht in zijn nieuw verblijf, Mechelsche Steenweg 70¹ te Antwerpen.

Jordaens, de gevierde schepper van zoo menig groot en prachtig tafereel, was ook naar het uiterlijke de man, om in een zoo trotsch als kolossaal gebouw te wonen. Beschouw zijn afbeeldsel, door hem zelve gemaald en door de stift van Peter de Jode II gestoken. Hij boezemt ontzag in, die prachtige, forsche kop met grove haren, welke achteloos met de vingers schijnen opgestreken. Onder zijn groot voorhoofd vonkelen oogen, in wier bezielden glans men zich moeielijk lang zou kunnen spiegelen. Zijn breed gevleugelde neus en zijn vast gesloten mond, waarboven de ruwharige knevels zijn opgestreken, getuigen van vastberadenheid. Slechts éene zijner handen is zichtbaar; doch hare ontwikkelde gewrichten verzekeren, dat Jordaens even goed den smidsvoorhamer als den schilderborstel houden zou. Tot in den korten vleezigen nek zijn zijne breede schouderen bedekt door eenen wild geplooiden mantel. Moest hij dien echter openslaan, gij zoudt er een paar gespierde armen zien uit te voorschijn komen, welke, desnoods, ook eerbied zouden weten af te dwingen. Gelijk zijn voorkomen, was ook Jordaens' inborst. Die lichaamssterkte en kloekmoedigheid kwamen hem eens goed te stade. — De vrouw van den zilversmid van Mael had eenen sterken wrok tegen de familie Jordaens, ofschoon deze verklaarde, dat zij « van Mael oft desselffs huysvrouwe nyet en kenden, dat sij met deselve noyt woort en hebben gehad, 't waere in 't goet ofte in 't quaet. » Omtrent één uur van den Zaterdag 26ⁿ Juli 1642 lag deze vrouw van Mael over hare onderdeur in de Hofstraat, toen de echtgenoot van Jordaens daar voorbijging. Zonder dat deze laatste iemand het minste miszegde of misdeed, begon vrouw van Mael haar te schelden en te bedreigen. Dat zij haar ook niet meteenen

op het lijf viel, kwam, omdat ze nog niet gansch uit het kinderbed hersteld was. Toch snauwde zij Jordaens' gade toe : » Wacht mij vrij, ick sal u wel betrappen en een paer blauw oogen met eenen dicken neus slagen ! » Twee dagen nadien verscheen zij werkelijk in de Hoogstraat, om hare bedreiging ten uitvoer te brengen. Het was als een geregelde aanval op Jordaens' familie en woning. Althans moet de gewelddaad gepleegd zijn met voorbedachten rade ; want het verbolgen wijf des zilversmids kwam bij het vallen van het avonddonker, gerugsteund door verscheidene manspersonen. Zooals het destijds te Antwerpen, bij zomeravonden, het gebruik was, zat vrouw Jordaens vóór hare poort rustig te kouten met hare dochter Elisabeth, hare zusters Anna en Elisabeth van Noort, de vijftig-jarige Perijne Caesen en de zestig-jarige Anna van den Bogaert. Daar kwam eensklaps vrouw van Mael met haren man en dezes handlangers toegeschoten. Zij legde haar pas geboren kind ten gronde, trok een mes, en schreeuwde : « Hier zitten de hoeren ! Ick sal hun door hun aensicht snijden ! » Vrouw Jordaens sprong ijlings op, vluchtte met hare zusters het huis binnen en sloeg de poort dicht. Ongelukkiglijk was bij die overhaasting de dochter van Jordaens ook buitengesloten. Men hoorde haar om hulp krijten, te midden van de uitscheldingen en bedreigingen der aanvallers. Moeder Jordaens doorgrondde den hachelijken toestand. Onverschrokken opende zij weer de poort en schoot naar buiten, om haar kind aan het gevaar te ontrukken. Zij slaagde ; maar in dien eigen stond sprong ook de razende zilversmidsvrouw het huis binnen « roepende ende tierende : Sa ! ick sal se den hals afsnijden ! » welke schrikkelijke kreet herhaald werd door van Mael, die zijne wederhelft volgde. In dit angstvol oogenblik

kwam Jordaens ter hulp gesneld, en zijne krachtdadigheid weerde het gevaar, dat hem en de zijnen bedreigde. Daar de gewapende van Mael echter buiten nog riep, dat hij « Jordaens ende die van sijne familie soude wachten ende van den lijve evelen, » zoo diende onze kunstenaar over deze gewelddadigheid eene schriftelijke aanklacht in bij het Magistraat. Reeds op 30 Juli 1642 gaf de stedelijke Regeering die beroerde zaak in handen van den Schouteth, en ondertusschen werd het van Mael en zijne wederhelft verboden « te misseggen oft misdoen Jacques Jordaens, sijne huysvrouwe oft familie in eeniger manieren directelijck oft indirectelijck, noch oock in haerlieder huys te komen, op alsulcke pene als naer gelegentheyt van de saecke sal bevonden worden te behooren. »

Of de Schouteth de geschonden woning of de gehoonde familie Jordaens gewroken heeft, gelukte het ons niet te ontdekken. Evenmin konden wij de eigentlijke oorzaak opsporen, waarom onze schilder en de zijnen zoo gewelddadig werden aangerand. Dat zijne gekende en druk besprokene verandering van geloofsbelijdenis daartoe zou hebben aanleiding gegeven, is niet te bevestigen. Echter had Jordaens met de Protestantsche Noord-Nederlanders toch betrekking, lang vóór dat hij uit den Haag de groote bestelling ontving. Reeds op 25 September 1632 bevestigt hij de eenzelvigheid zijner schoonzuster Elisabeth van Noort, jonge dochter, « welcke passagie versoect om naer Hollant te gaen, in conformiteyt van den paspoorte van Hare Doorluchtige Hoocheyt de date 29 Juny 1632, lestleden, bij Adam van Noort vercregen, voor hem, zijne huysvrouwe, schoonsone ende de bovenschreven jonge dochtere. » Jacob Jordaens had dus van toen af een vrijgeleide om naar Holland

te varen. Hij maakte er ook verscheidene malen gebruik van. Zoo kwam het gewis, dat hij onder staatkundig en godsdienstig oogpunt Oranjegezind werd. Trouwens, hij stond niet alleen. Was op het einde der XVIe eeuw, na het sluiten der Schelde en het verbod om den hervormden godsdienst uit te oefenen, meer dan de helft der Antwerpsche bevolking uitgeweken, in de XVIIe eeuw krioelde het in onze stad toch nog van Protestanten of Hollandschgezinden. Hun aantal was zoo aanzienlijk, dat, in 1622, bij het naderen van Oranjes leger, de verdediging der schoven onzer vijf landpoorten aan Antwerpens burgerwachten ontnomen en aan de religieuzen der mannenkloosters en de paters Jezuïeten werd toevertrouwd; terwijl op hooger bevel Waalsche soldaten onze burgerwachten vervingen bij het bewaken der Slijkpoort. Toen werden er ook weer geheime predicatiën gehouden, welke honderden mannen bijwoonden. In den nacht van den 24ⁿ December 1624 werden al de straten met krijgsvolk afgesloten en al de huizen doorzocht, om de wapens aan te slaan, welke ter vereeniging der verbrokkelde Nederlanden mochten worden opgenomen. In 1625 ontdekte men nieuwe samenzweringen, en tachtig hervormde huisgezinnen ondergingen de ballingschap. Den 9ⁿ Augustus 1629 dacht de stedelijke Regeering zich verplicht op lijfstraf te verbieden « scandaleuse proposten tegens de Heylige Kercke of Zijne Majesteyt te houden; » op 5 September daarna verzocht zij aan Hare Hoogheid oorlof om « de personen die notoirljck hereticq ende turbulent sijn » uit de stad te mogen bannen; op den 24ⁿ October beval zij geene andere dan goede Katholieken in de burgerwacht meer toe te laten, en op den 20ⁿ December van het volgende jaar werd heer Willem Bolognino, pastoor onzer Sint Joriskerk,

vereerd met 100 gulden, omdat hij zijn uitgegeven werk « Claer wederlegh van den versierden ouderdom der Calvinisten geloove, » aan de Heeren van het Magistraat had opgedragen. Het gansche kwartier, dat Jordaens bewoonde, was in 1635 zoo zeer verdacht van Protestantisme en Hollandschgezindheid, dat men het daarvan op den predikstoel openbaarlijk betichtte. Jordaens verklaarde zich, ten minste openlijk, niet anti-katholiek dan jaren later. Een der bezoekers van zijn werkhuis was toen de bekende Prelaat Cæsar Alexander Scaglia. Deze ijveraar der Roomsche Moederkerk zou gewis met geenen geloofsvijand vertrouwelijck hebben verkeerdt, en hij bleef Jordaens begunstigen. Trouwens, toen Scaglia op 21 Mei 1641 overleed, had onze schilder voor hem nog zeven tafereelen onder handen. Door de artikels 18 en 19 van het Munstersche vredetractaat verkregen de hervormers op onzen bodem eene begraafplaats en mochten zij « in alle sedigheydt » hunne geloofsbelijdenis uitoefenen. Echter werd deze overeenkomst tusschen onzen Vorst en de Staten der vereenigde Nederlanden, voor onze inboorlingen althans, spoedig geschonden. Jordaens schijnt nu ook verdacht te zijn geworden, zich al te veel met staats- of gewetenszaken te hebben bemoeid. Zoo ons vermoeden ongegrond is begrijpen wij niet, waarom hij op den 23ⁿ Juli 1649 « heeft bij gestaeffden eede lieffelijck aen Godt ende Zijne Heyligen gehouden, gesworen ende geaffirmeert, waerachtich te zijne, dat hij, in Maio lestleden, expresselijck ende tot geenen anderen eynde te Bruessel geweest heeft, met zijnen zoon, dan om aldaer te betaelen 't rapportgelt van den procedure, die hij gehadt heeft jegens Franchois Rijssels. » Nog tot zes jaren nadien bleef Jordaens voor de katholieke tempels arbeiden.

Het tafereel Sint Carolus Borromeus, in onze Sint Jacobskerk, draagt, naast zijn handteeken, ook de cijfers : 1655. Op den 5ⁿ Mei van dit jaar beval een plakkaat des Konings de strenge vervolging der « ministers ende predicanten van de ghepretendeerde ghereformeerde Religie, » die hier in sluikvergaderingen « hunne heresiën » kwamen verbreiden, terwijl er tegen onze landgenooten, die de preeken bijwoonden « met alle rigeur » moest gehandeld worden. Toen brak Jordaens openbaarlijk en stoutmoedig af met de Kerk, waarin hij gedoopt en gehuwd was. De hervormers waren door de geleden vervolging nu ook zoo verbitterd, dat zij hunne grondbeginselen dorsten in druk verspreiden binnen Antwerpens wallen. Dit feit verwekte groote opschudding. Den 25ⁿ Augustus 1655 beslisten de Wethouderen : « Alsoo seker boecxken met eenen geusen-cathecismus in dese stadt is gestroyt geweest, is geordonneert aen den aenbrenger van den auteur van dit feyt, te geven hondert guldenen. » Daags daarna werd dit Judasloon bij plakkaat uitgelooft. Of dit lokaas den verspreider van den geuzen-catechismus in de klauwen van het gerecht bracht, is niet geboekt. Echter stelde de Schouteth in de ontvangsten zijner rekening van 1651-1658, op folio XI, dezen beteekenisvollen post : « Van dat den schilder Jordaens eenighe schandaleuse geschriften geschreven hadde, statisfecit.... II^c 6, XV sc. » (200 ponden 15 schellingen).

Die zware geldboet bracht onzen schilder geenszins tot inkeer. Op 16 December 1660 zwoer hij, als getuige, naar protestantsch gebruik, niet bij de Heiligen, maar slechts bij God. ¹ Alhoewel als schrijver van « schandaleuse geschriften »

¹ *Juravit tantum per Deum.*—L. GALESLOOT : *Un procès pour une vente de tableaux attribués à Antoine van Dyck*, in de *Annales de l'Académie d'Archéologie, Anvers, 1868, p. 601.*

veroordeeld, verloor Jordaens toch de achting zijner kunstmakers niet, vermits hij voortdurend in nauwe en goede betrekking bleef met de Sint Lucasgilde. Den 14ⁿ Augustus 1665 schonk hij der Schilders-Kamer nog drie plafondstukken, welke nu in ons museum hangen. Het zijn : het gevleugeld paard Pegasus, dat van den Parnassus snort, de Koophandel en de Nijverheid, welke de Schoone Kunsten beschermen, en : de Menschelijke Wet gegrondvest op de Goddelijke, gemerkt : ARTI PICTORIÆ IACOBUS IORDAENS DONABAT. Op dit laatste uitgestrekt doek staan Aaron en Mozes met de steenen tafelen, waarop Jordaens deze woorden schreef : « Verhoort uwe broederen ghij rechters ende rechter recht eenygelijck en sijnen broeder en den vrendelinck. Ghij sult niet onrecht handelen. Int ghericht; neemt niet uyt den persoon van den armen, noch ontsiet het aenschijn van den machtigen; vonnist rechtveerdichlijck uwen evenmensch. » Toen deze kunststukken tegen de zoldering der Schilders-Kamer werden gevestigd, ledigde men daar met « Mijnheer Jordaens » eenen goeden beker wijn. Daarna vereerde men er den milden kunstenaar met een zilveren lampet met schotel van 336 gulden, terwijl hem deze verzen werden voorgelezen :

« Poësis sucht vernoecht, sij sucht om 't onvermogen,
Van haer Weldoenders oock te loonen naer waardij :
Vernoecht omdat niet al haer Vrinden sijn ontvlogen,
Die haer met scilder const soo heerlijk comen bij.
Die haer met stom gespreeck seer godlijck heeft verheven
Op 't welsel van de Bors, gelijk als in een Kerck,
Tot haerder eer gesticht, van 't Magistraet gegeven,
Alwaer PICTURA bout den inganck van het werck.
Die waerde vrint, (aen wien sij wettich is verbonden),
Die maect haer schaemroot door sijn overgroote gonst,

Sij schelt haer rijmers luy, en vaddich door de sonden
 Van veel ondanckbaerheit, en weynigheit van const.
 Dies vat ick 't woort en schijn Poësi te beliven,
 Niet naer 't haer wel gevalt, maer naer het heden past,
 Sij bidt, dat ick haer vrint soud' met een woort geriven,
 Mijn Heer JORDAENS aen U heeft sij mij dit belast.
 Terwijl U heeft gelieft, uyt gonst tot dese camer,
 Een onwaerdeerlijckheit van const te dragen op :
 Noch nemmer eer en gaf aen haer iet aengener,
 Dus singht sij uwen lof stets op PARNASSI top.
 Sij sal, terwijl de Nijt sal op haer cneuckels bijten,
 In d'andere eeuwen met onsterfelijck geschal
 Uw naem en SCILDER-CONST bewaren van verslijten :
 En schrijven op haer borst : JORDAENS bemint het al.
 Toch laet uw goetheit niet verbelgen dit t'ontfangen
 Slechts uyt gedachtenis, in 't minsten niet gelijk
 Aen uw verdiensten, neemt den goeden wil gevangen
 Tot pant en vasten borch, dat vrintschap niet en wijckt.
 Mijn Heer! ist dat ons GODT door segen comt te geven,
 Tot welstant onser Guld, iet wonderlijck en goet;
 Daer sult gij, als ons vrint en eygenaer med' leven,
 Bedancken duysentmael, dat gij ons Camer doet. »

De vereerde Jordaens behoorde toen nog immer tot de hervormde gezindheid. Trots het vorstelijk verbod was er, na het sluiten van den Munsterschen vrede, binnen de Scheldestad eene Calvinistische gemeente opgericht, onder den titel « de Brabantsche Olijfberg. » Jordaens werd een ijverig lid dezer kerk, in wier schoot zijne geliefde gade ook overleed op den 17ⁿ April 1659. Zijne dochter Anna Catharina moet insgelijks tot de hervormde gemeente hebben behoord; want zij huwde den Jansenist « Heer en Meester Johan Wierts, Raedtsheer in den Raede van Brabant te 's Gravenhage. ¹

¹ Deze geboren Antwerpenaar, die in 1640 aan de Leuvense Hoogeschool studeerde, werd later Kanselier en vervolgens President van denzelfden Raad van Brabant. Hij liet als kinderen van Anna Catharina Jordaens na : Heer en Meester Joan Jacob Wierts, Lid van den Raad en Rekenkamer Zijner Koninklijke Majesteit van Groot Bretanje in 's Gravenhage en Suzanna Catharina Wierts, die huwde, eerst met Heer en Meester Joan Andries van der Meulen, Heer van Nicucoop, Raad van den Souvereinen Raad van Brabant en

Echter was het bestaan van den Olijfberg van 's Konings wege verboden en zoo leefden zijne leden wezentlijk als eene « onderdrukte gemeente. » ¹ Zij, die van deze instelling deel maakten, hielden dit zorgvuldig geheim. Tot hunne godsdienstplechtigheden werden niet toegelaten, dan de personen, van wier oprechtheid in geloofszaken men overtuigd was. Zekere « Hollandsche Mary, » die, als dienstmeid, eenige der vergaderingen bijwoonde, viel der gezindheid af en ging, tot overmaat van ramp, haren intrek nemen bij den Heer Koor-Deken der hoofdkerk. Van dien stond dorsten de leden van den Olijfberg zich geene twee malen achtereen onder hetzelfde dak vereenigen. Ten jare 1671 nam Jordaens, met zijne dochter Elisabeth en zijne twee dienstmeiden deel aan het « heilich en hoogwaardich Avondtmael, » dat ten huize van eenen zijner geloofsgenooten gehouden werd. Den 14ⁿ December 1674 stelde onze schilder, op beurt, de zalen van zijn heerlijk verblijf ter beschikking zijner vervolgde Calvijnschgezinde vrienden. Van dan af grepen er bij Jordaens nog ettelijke godsdienstige bijeenkomsten plaats, en op 16 Juni 1678 mocht hij er voor de laatste maal zijne poort voor ontsluiten. Den 18ⁿ October daarna was de beroemde kunstenaar aangestast door de verschrikkelijke « zweetende of Antwerpsche ziekte, » en in dien nacht bezweek hij, te gelijk met zijne dochter Elisabeth. Beider stoffelijk overschot werd over de Hol-

Dijkgraaf der landen van Vianen, en vervolgens met Heer Anthonis Slicher, Raad-Ordinaris in den Hove van Holland, Zeeland en Vriesland. Deze eenige kleinkinderen van onzen schilder werden dus lieden van rang en tevens zeer vermogend. Eerst op 7 Juli 1708 verkochten zij, te Antwerpen, het prachtig huis van hunnen moederlijken grootvader, en zijne merkwaardige verzameling van honderd en elf schilderijen, waaronder vier en veertig van zijne eigene hand, werd maar op 22 Maart 1734 te 's Gravenhage geveild.

¹ P. GÉNARD : *Notice sur Jacques Jordaens* (in de *Messages des sciences historiques Gand, 1852, p. 215.*

landsche grens naar het protestantsch kerkje van Putte gevoerd, en daar begraven, onder eenen zerk, met dit gedenkschrift :

HIER LEET BEGRAVEN
IACQUES IORDAENS SCHILDER
BINNEN ANTWERPEN STERF DEN
18 OCTOBER A° 1678

ENDE

D'EERBAR CATHARINA VAN OORT
SYN HVYSVROUWE STERF DEN
17 APRIL A° MVI° LIX

ENDE

JOVF° ELISABETH IORDAENS
HAERE DOCHTER STERF DEN
18 OCTOBER A° 1678

CHRISTUS IS DE HOPE
ONSER HEERLYCKHEYT ¹

¹ Ten jare 1794 werd het kerkje van Putte door de Franschen gesloopt, en daarbij Jordaens' zerk in drie stukken gebroken. In 1829 ontdekte de Antwerpsche koopman Frans Pauwelaert den geschonden grafsteen, waarvan de twee voornaamste stukken, onder puinen opgeraapt, dervijze werden samengevoegd, dat gansch het opschrift nog leesbaar bleef. Naar dien zerk werd een fac-simile gemaakt, dat ten jare 1833 in den *Messenger des sciences historiques* verscheen met een artikel van den heer Norbert Cornelissen, die eenen oproep deed, om het grafteeken van onzen beroemden schilder te herstellen. Ons Staatsbestuur vroeg in 1844 aan de Nederlandsche Regeering oorlof om Jordaens' zerk te herstellen en hem te Putte een gedenkteeken op te richten; doch reeds het volgende jaar deed Koning Willem II den zerk bijeenvoegen en met een ijzeren hek omringen. Thans staat die zerk opgericht in een arduinen voetstuk met schraagbeelden, schildersgereedschappen en roemtakken, waarboven Jordaens in bronzen borstbeeld prijkt. Achter in het voetstuk staat gebeiteld: « Dit gedenkteeken, opgericht door eene commissie van Belgen en Nederlanders, ter nagedachtenis van J. Jordaens, A. van Stalbem en G. de Pape, uit de bijdragen van het Antwerpsche Gemeentebestuur en van talrijke vrienden der kunst, werd onthuld den 22ⁿ Augustus 1877, tijdens de feesten binnen Antwerpen gevierd ter gelegenheid der 300^e verjaring van Rubens' geboortedag. »

XXVII

VREEMDE MEESTERS TE ANTWERPEN

Brubens' wereldbepaamheid had Antwerpen tot Europa's kunststad gemaakt. Daarom vestigden zich binnen onze wallen eenige uitstekende vreemde meesters, die onze glansrijke schilderschool nog nieuwen luister kwamen bijzetten. Sommige dier talentvolle mannen leverden zelfs de toonbeelden van zekere vakken der schilderkunst, en dus ware het ondank hen hier niet te laten optreden.

De eerste befaamde meester, die zich in de XVIIe eeuw bij onze Sint Lucasgilde kwam aansluiten was de Leidsche zeeschilder Jan Porcellis.¹ Hij ontving omstreeks 1597 het leven, en leerde zijn vak bij den Haarlemmer Hendrik Corneliszoon Vroom. Indien dit geboortejaar echt is, dan bevond zich onze zeeschilder reeds op zijn achttiende jaar binnen Ant-

¹ 's Mans naam werd Parcelis, Parcellis, Parceles en Parcelles geschreven; doch hij stelde als handteeken: « Joannes Porcellis. » — Den 20ⁿ Augustus 1618 trad er ook een « Jonas Porcellis » als vrijmeester-schilder bij onze Sint Lucasgilde. Hij was gehuwd met Cathelijne Leys, Frans' dochter. Op 6 Januari 1619 zat hij ziek voor het vuur in zijn huis den gulden Anker op het Vlemincxveld, terwijl hij zijn testament verleed. De kranke schilder had nog geene kinderen en maakte wat hij bezat aan zijne gade.

werpen en dat wel als een volslagen meester. Hij verbond zich hier namelijk, op den 3ⁿ Juli 1615, tegenover den kuiper Adriaan Delen « te beschilderen, met diversche schepen ende wateren, wel ende behoorlijck, naer sijn beste wetenschap ende conste, de viertich paneelen, die de voorschreve Adriaan Delen aen den voorschreven Meester Joannes, ten dyen eynde, geleverd heeft. » Verder luidt de overeenkomst, dat de kuiper de noodige verven bezorgen, den schilder 32 gulden voorschieten en hem vervolgens alle weken 15 gulden betalen zal. Meester Porcellis verbond zich van zijnen kant, alle weken twee voltooide paneelen te leveren. Wanneer Delen de schilderijen uit der hand ter Vrijdaagsche Markt, alhier of in andere steden, verkocht had, zouden de winsten gelijkelijk gedeeld worden, na er 40 gulden voor de verven en 160 gulden voor paneelen en lijsten te hebben afgetrokken. Met eenen bezorgde de kuiper Delen onzen zeeschilder ook eenen leerling, Hans Bogaert, om, gedurende de twintig weken dat het ondernomen werk zou duren, « hulp ende bijstand in het schilderen te leenen. » Jan Porcellis werd eerst in September 1617 vrij schilder onzer Sint Lucasgilde; en, hoe jong ook, was hij toch reeds een ervaren meester, die zijne zeeën veel waarheid en leven bijzette. Als een echte Hollandsche jongen, had hij den verwoeden Oceaan met gevaar zijns levens gaan verkennen, en zoo maalde hij bij voorkeur stormen, waarin de schepen werden voortgeslingerd door het schuim der onstuimige golven. De lucht en het water, welke zijne tafereelen uitmaakten, penseelde hij recht malsch en doorschijnend, met ware en heldere kleuren. De behendigste scheepsbouwer wist niets af te keuren op Porcellis' vaartuigen, die hij bemande met tal van kleurige en geestig getoetste visschers of matrozen.

Vele der gewrochten van den meester bevinden zich in bijzondere verzamelingen. Slechts de museums van Madrid, Berlijn en Darmstadt, en de galerijen Schleissheim, bij Munchen, en Schönborn te Weenen, bezitten Zeegezichten en Zeestormen van Jan Porcellis.

Niet alleen in het malen zijner zeeën, maar ook in het werkelijk leven beminde Porcellis het woelige. Uit zijne bovengemelde overeenkomst met den kuiper Delen blijkt, dat hij, ondanks zijn degelijk talent, met ledige zakken liep en dus « zoo gewonnen zoo geronnen » leefde. Ook had hij ten onzent spoedig eene hartstochtelijke liefdebetrekking aangeknoopt met « Diericxken Kerstiaensen, » die hem eenen bastaard baarde, welke op den 28ⁿ Juli 1620 Jan Porcellis werd gedoopt. Korts na de geboorte van dezen zoon slenterde vader Porcellis buiten Antwerpens wallen. Hij begaf zich naar Gent en vervolgens naar Haarlem, waar hij, zich als weduenaar aangevende, op den 30ⁿ Augustus 1622, in den echt trad met « Janneken Flessiers, » jonge dochter van Antwerpen, welke met hem te Haarlem in de Sint Jansstraat woonde. Aldaar verwierf Porcellis zoo veel roem, dat hij er in 1628 de grootste zeeschilder werd geacht, en dat talrijke plaatwerken naar zijne schilderijen werden uitgegeven. Op lateren leeftijd begaf de gevierde meester zich naar Leiderdorp, waar hij in 1641 schijnt te zijn gestorven.

De tweede vreemde meester, welke zich in de Rubensstad vestigde, was de befaamde glasschilder Jan de la Barre. Hij werd ten jare 1603 ¹ te 's Hertogenbosch geboren, en kwam op den 30ⁿ Februari 1625 als vrijmeester bij Antwerpens Schilders-Kamer. Den 17ⁿ Juli van dit jaar verklaarden de Ant-

¹ Op 14 November 1663 verklaart « Jean de la Barre, geïaesschilder, » zestig jaar oud te zijn.

werpsche schilders Gijsbrecht Leytens en Andries van Eertvelt voor het Magistraat, dat onze glasschilder, zoon van Antoon, geboren te 's Hertogenbosch en een man van eer was. Deze getuigenis diende om den vreemden kunstenaar op 1 Augustus poorter van Antwerpen te laten worden. Aanstonds bestelde onze Sint Jacobskerk hem voor haren zijbeuk eene glasraam, welke nog bestaat en voorstelt : Sint Martinus, die zijnen Mantel deelt met de Armen. In dezelfde kerk staan van Jan de la Barre nog drie andere glasramen, met de goed geteekende en fraai gekleurde voorstellingen : het Bezoek der Heilige Maagd, de Boodschap aan Maria en de Aanbidding der Wijzen. In den ommegang onzer hoofdkerk vindt men van hem ook eene glasraam, bevattende het Wapen der Sint Lucasgilde, dat hij in 1648 vervaardigde. Voor de Onze-Lieve-Vrouwenkapel der hoofdkerk van Brussel leverde de meester, ten jare 1656, ook vijf glasramen, welke hem 1390 gulden werden betaald. Vier dezer ramen bestaan nog en toonen de portretten van Keizer Ferdinandus II en zijne gade Eleonora, Keizer Leopold I, de Aartshertogen Albert en Isabella, den Aartshertog Leopold-Willem en daarboven Maria's toewijding aan God, het Huwelijk der Heilige Maagd, Maria-Boodschap, en het Bezoek aan Elisabeth.

Voor rekening der Antwerpsche Regeering maalde Jan de la Barre, tegen 360 gulden, ook zes glasramen, waarvan er drie, bevattende de Wapens van den Prins-Kardinaal, der Stad en van het Markgraafschap van Antwerpen, werden gesteld in het Gildehuis der Schermers, terwijl de drie andere het hofhuis der Kolveniers versierden. Onze glasschilder, die tevens een behendig etsers was, bracht den Voorgevel der

Jezuiëtenkerk in plaat, welke hij den 3ⁿ Januari 1645 opdroeg aan ons Magistraat, dat hem daarvoor met 60 gulden beloonde. Jan de la Barre bewoonde, met zijne vrouw, Anna van Houbraken, en zijn eenig kind, Maria Christina, een huurhuis op de Meir, tegen 190 gulden in het jaar. Hij stierf alhier korts na den 7ⁿ Maart 1668.

Na Jan de la Barre verscheen in onze stad de befaamde Adriaan de Brouwer, die te Oudenaarde werd geboren omstreeks 1606.¹ Echter kwam ook deze meester van Noord-Nederland naar Antwerpen. Hij leerde het schilderen te Haarlem bij den even zeer beroemden Frans Hals, dien onze Adriaan ontliep, omdat hij zijn talent uitbuitte en zijnen vlijt met stokslagen vergeldde. Meester de Brouwer had reeds sedert ettelijke jaren puiktafereelen geleverd en daarbij ook allerlei guitenstreken verricht, toen hij zich, in den winter van 1631, te Antwerpen als vrijmeester der Schilders-Kamer liet inschrijven. Aanstonds ontving de zes en twintigjarige vrijmeester eenen leerling in Jan Baptist Dandoy; want zijn roem was hem in de Rubensstad voorafgegaan. Den 4ⁿ Maart 1632 « compareerde Signor Adriaen Brouwer, constschilder, residerende binnen dese stadt Antwerpen » voor den notaris Peter de Breuseghem. Ten verzoeke van Daniël Deegbroot verklaart hij daar, voor de gerechte waarheid, in plaats van eed, dat hij zekere schilderij: een Boerendans, waarvan de omtrek aan de achterzijde van den akt wordt geteekend, niet meer dan éens geschilderd heeft, en dat die schilderij in handen is van den heer Peter Pauwel Rubens. Rubens is daar ingeslijks tegenwoordig en bevestigt, dat hij

¹ Zie ons afzonderlijk werk: *Adriaan de Brouwer en Joos van Craesbeeck*.

bedoelde schilderij, sinds omtrent één jaar, in zijn bezit heeft; en de vorst onzer schilders stelt, ter bekrachtiging dezer verklaring, zijn handteeken onder dat van Adriaan de Brouwer. Op hetzelfde oogenblik en voor den eigensten notaris getuigt de Brouwer ook nog, dat het schilderijken, hem door den Antwerpschen koopman Jacomo de Cachiopin getoond, door zijne eigene hand eertijds is geschilderd geweest. Deze beide echtverklaringen zijner schilderijen door Adriaan de Brouwer, bewijzen, dat men van dan af de gewrochten van dien nog zoo jongen en reeds beroemden schilder nabootste, en dat de schacheraars er destijds reeds valsche de kunstwereld poogden binnen te smokkelen.

Daar Rubens verklaart het tafereel van de Brouwer reeds sinds omtrent één jaar in zijn bezit te hebben, moet hij het zich hebben aangeschaft, vooraleer den schepper er van persoonlijk te kennen. Stellig had hij anders geen jaar laten verloop en alvorens den waarborg te eischen, dien hij nu voor notaris verkregen had. Onze meening is, dat Daniël Deegbroot, die kapitein der borgerlijke wacht en een ijverig lid der Rederijk-Kamer de Violier was, dien Boerendans aan Rubens moet hebben verkocht, en dat, nu de schepper er van te Antwerpen was aangekomen, hij dezen, tegenover Rubens, wilde doen bevestigen, dat hij het onderwerp dier schilderij, zelf en maar eenmaal had uitgevoerd. De Oppermeester moet dan wel veel prijs aan dit tafereel van de Brouwer hebben gehecht, dat hij hem op de keerzijde van den notariëlen akt eene omtrekteekening der samenstelling deed schetsen, om te kunnen doen blijken, dat hij de gelukkige bezitter van eenen waarachtigen en eenigen Brouwer was. Ook verliet het hem nimmer; ja, Rubens vormde zelfs een

gansch kabinet van Brouwers scheppingen ; want na zijne dood vond men in zijne kostbare kunstverzameling, naast dien Boerendans in een Landschap, nog de zestien volgende paneeltjes van Adriaan de Brouwer : Vechtende Dronkaards, waar de eene den anderen met het haar trekt ; eene Kroeg, waar men bij het vuur zit ; een Landschap, waarin het bliksemt ; Zingende Boeren ; de Jaloersche Boer ; een Gevecht, waar men er eenen bij de keel vat ; een Landschap ; een Landschap met drie figuren, waarvan er een met den pot slaat ; een Sint Antonius' Tentatie ; Zingende Boeren bij het Vuur ; een Luitspeler ; een Boer met eenen roomer en eenen pot in de handen ; Roo-kende Boeren ; een Landschap, waarin een boer zijne schoenen strikt ; twee Boeren door het venster starende, en een Landschap bij maneschijn.

Adriaan de Brouwer was ook geen gewoon kunstenaar, die zich bepaalde bij het heerlijk navolgen van dezen of genen grooten meester. Hij was een dier zeldzame schilders, welke door hunne oorspronkelijke wijze van scheppen en uitvoeren de gansche kunstwereld als verrassen en verbazen. De Brouwer schiep, wel is waar, geen nieuw vak in de kunst ; maar hij drukte op de zedenschildering dusdanig zijnen eigenaardigen stempel, dat hij er de modelmeester van werd. Tusschen de groote huiselijke burgerfeesten van Jacob Jordaens en Brouwers kleine koddige kroegtooneelen was er geene vergelijking mogelijk. Brouwers meester, Frans Hals, leverde ook grappige drinkers en geestige volksfiguren, als zijne Hille Bobbe, dat ruig wijf, met de bierkan in de hand en eenen uil op den schouder, zijne Vastenavondgekken, de Man met den Rommelpot en het Vroolijke Drietal, waarvan de oude

jongman het hof maakt aan de opgesmukte lichtekooi, terwijl eene andere schalksche deerne zijn hoofd bekroont met eenen reesel worsten. Maar al die figuren van Hals zijn, gelijk die van Jordaens, eerder portretten dan algemeene typen, zooals ze de Brouwer schiep. Bij meester Hals was het er voornamelijk om te doen de gelijkenis van het model te treffen; bij Jordaens, elk figuur waar en werkelijk weer te geven met al de kleurenpracht, die het omringde. Brouwers hoofdzaak was het karakter, de inborst, den hartstocht, die zijne guiten bezielde, te doen uitkomen. Ter bereiking van dat doel verwaarloosde hij het schilderachtige van het zoogenaamde bijwerk. Een der bijzondere kenmerken van de Brouwer is, dat hij, in tegenstelling met al de meesters, die hem in de volksschildering voorgingen of volgden, de muren zijner achtergronden schier altoos geheel naakt vertoont. Hij zapte ze enkel met de tinten, noodig tot het doen uitlossen zijner figuurtjes, welke op zichzelf geheele tafereelen zijn van fijnen opmerkingsgeest, gevoelvolle uitdrukking en werkelijk leven. Alhoewel een prachtig kolorist, maalde Brouwer niet zoo zeer voor het oog, als wel voor den geest en het gemoed. Vóór zijne tafereelen vergeten wij het schilderwerk, om de typen en karakters te bewonderen en luidkeels te lachen, als zijne rookers, spelers, drinkers en zangers zich kommerloos verlustigen. Dat de talentvolle de Brouwer zijne typen en tooneelen uit den lagen stand koos, zal niemand bevreemden, die de levensavonturen van den volksjongen kent. Als kind verliet hij zijne ouders en geraakte deerlijk op den doolweg. Bij meester Hals ontwikkelde zich des jongelings vroolijke inborst, zijn lust om guitenstreken te verrichten en zijne neiging voor de taverne. Toen zijn talent zich openbaarde, sloot Hals hem op

den zolder, waar hij hard moest werken in 'ontbering. Uit dien kerker ontsnapt, won hij geld als slijk en leefde in wellust en overdaad, met tafelschuimers en steunpilaren van kroeg en wijnhuis. In zijnen bandeloozen handel en wandel werd hij een levenslustige filosoof, welke den draak stak met het plechtige in de kunst, waarvan ons volk sinds lang genoeg had. Hij vond het leven al eentonig genoeg, zonder het nog te vergallen door mijmeren vóór stroeve tafereelen. Onze landaard eischte vermaak, geestige scherts. Daarom had de fantastische Jeroom Bosch en de Vieze Breughel met hunne guiterijen en hunnen lach- en spotlust eenen zoo onbeprekten bijval genoten, en daarom huldigde ook hij in zijne koddige tafereeltjes het heilzaam vermogen van den drank, den tabak, het spel, den zang, den dans en de liefde. In het uitvoeren dier grappige onderwerpen toonde Adriaan de Brouwer zich een meester zonder weerga. Niemand wist als hij zijne paneelhedjes naar het leven te bestudeeren en zoo getrouw weer te geven in hunne gelapte, doch schilderachtige plunje, met hunne natuurlijke houding, hun argeloos gebaar en de karaktervolle uitdrukking op het drollige wezen. 's Meesters teekening was zoo geestig als keurig. De schertsende luim, met welke hij iedere type vertolkte, was treffend. Ook als kolorist verrichtte hij wonderen. Zijn eigenaardige penseeltoets bewerkte de aangenaamste schakeeringen, de levendigste tinten, en dan weer versmolt hij zijne prachtige en warme tonen, evenals zijn licht en donker, recht harmonisch. Meestal maalde hij weinig bont, met bruinrood op somberen zwartgrijs gezapten achtergrond. Maar, hoe sober en fijn ook van kleur, bleef hij door zijne behendige penseeling en zijn krachtig en natuurlijk

licht toch zoo rijk als de prachtigste onzer koloristen.

Nog maar onlangs kocht ons museum voor 8,400 francs een eerste gewrocht van den beroemden zedenschilder, welke destijds hier te Antwerpen zooveel ophef maakte, dat David Teniers II, David Rijckaert III en tal van anderen zijn spoor volgden, terwijl ook in Holland Adriaan van Ostade en Jan Steen zijnen invloed ondergingen. Het paneeltje van 26 centimeters hoog op 40 breed, dat wij nu van Adriaan de Brouwer mogen bewonderen, is geen zijner puikstukken, maar toch geeft het een goed gedacht van des meesters verdiensten. De hoofdfiguren, twee Kaartspelers en een rookende toeschouwer, zijn geestig en prachtig gekleurd weergegeven, terwijl er in den achtergrond, naast eenen op de bank uitgestreken dronkaard, nog flink geschetste snaken genoeglijk zitten te rooken in den gloed van den haard. Antwerpen mag zich verheugen in den aankoop van dit Brouwerken, want de echte komen zelden voor. Het museum van Brussel bewaart op naam van Adriaan de Brouwer een paneeltje : *Vechtende Kaartspelers in de Kroeg*, wiens echtheid wordt verdacht. Niettemin bezit onze hoofdstad, in de galerij van den Hertog van Arenberg : eene *Taveerne* met rookers, zangers en drinkers, welke tusschen de ware meesterstukken van de Brouwer mag gerekend worden. Zijne meeste en voor naamste gewrochten prijken in het buitenland. De Parijsche *Louvre* bewaart van Adriaan de Brouwer eene oorspronkelijke *Rookkamer*, die uitmunt door buitengewone kracht van koloriet en juistheid van geestige teekening. Munchen bezit van hem de *Worstelende Kaartspelers in de Kroeg*, eene *Taveerne* met Zangers, Spaansche Soldaten met de *Teerlingen* werpende in de Can-

tina, Kaartspelers in de Kroeg, de Chirurgijn die de Pleister afneemt van den Arm van den Boer, de Kwakzalver die den Voet van den Boer vermaakt, drie Rookers, een Vioolspeler die drie Zangers begeleidt en twee Worstelende Boeren. Te Madrid prijken van Adriaan de Brouwer : de Kluchtige Trio, Pratende Boeren en Zingende Boeren bij den Haard; te Berlijn : de Slaper in de Kroeg, Vechtende Boeren, en de hoofdzonde Hoovaardigheid, zijnde eene bejaarde vrouw, die zich opsmukt voor den spiegel. Op Brouwers naam toont men ook, te Dresden : twee Worstelaars, drie Vechtende Boeren, twee Boeren aan Tafel, de Man die zijn Kind afvaagt, benevens een paar Volkstypen; te Weenen, in de galerij Lichtenstein : eenen Tandentrekker en twee Volkstypen; in het museum van Cassel : Kaartspelers en Boeren in de Kroeg, en in de galerij Schleissheim : twee Boeren bij den Haard en drie verschillende Kroegen met Drinkers en Rookers. De echtheid van eenige dezer tafereeltjes wordt met reden betwijfeld; maar bij Engelsche kunstliefhebbers vinden wij nog verscheidene paneeltjes van de Brouwer, waartusschen er puikstukjes worden aangetroffen, als de beide Kroegen in bezit van den Markies van Bute en het Gevecht in de Herberg, den Graaf van Carlisle toebehoorende. Buitendien bestaan er in de museums en bijzondere verzamelingen van Italië, Rusland, Frankrijk en Nederland nog tal van tafereeltjes op Brouwers naam; doch verscheidene daarvan schijnen hem ten onrechte toegeschreven.

Het verwijt van luiardij, zoowel door zijne als onze tijdgenooten aan de Brouwer gedaan, was niet gansch onverdiend.

Het aanzienlijkste gedeelte zijner tafereelen bestond uit kleine paneeltjes, die noch studie in samenstelling, noch nasporing voor kostumen of bijwerk vereischten. Al wat ze voorstelden was hetgeen den begaafden kunstenaar dagelijks omringde, indrukken van een enkel oogenblik, die zijn scherpzinnige geest, zijn geoefende blik en zijne diepe karakterkunde overvloedig wist op te vangen. Het was vooral bij zijn schitterend optreden in de kunstwereld, dat de Brouwer zijne rijkere samenstellingen, zijne Vroolijke Gezelschappen, Boerendansen en Vechtpartijen ontwierp. Hij eindigde met nog enkele figuurtjes of beter tronekens te schetsen. Het verval der eigentlijke kunstwaarde hield ook gelijken tred met het schraler worden der samenstelling. Daarom waardeerden vroegere kunstschatters zijne bijzonderste samenstellingen het hoogste, als « zijnde van zijnen besten tijd. » Zulks blijkt ook uit de verklaring op 14 December 1668 door Antwerpsche kunstkenner gedaan : « dat het stucksken, representeerende eenen Alchémist, diversche reysen gegelt heeft 3 à 400 guldens en dat het van constschilders ende liefhebbers is gejugeert geschildert te sijn van den constschilder Brouwer in sijne jonckheyt. » Aan welke oorzaak die afnemning van talent te wijten is, verklaart ons de Bie, daar hij onbewimpeld te kennen geeft, dat de alles verkwistende Brouwer gedurig in nood verkeerde, en derhalve zich wel gedwongen zag in allerhaast tal van kleine tafereeltjes aaneen te flansen.

Vooraleer nog de zomer van het jaar 1632 was geëindigd, stak Adriaan de Brouwer te Antwerpen zoo deerlijk in kwade lakens, dat de schuldeischers hem van alle zijden bedreigden. Een notaris maakte toen den inventaris van al wat de geniale, doch verdoolde kunstenaar in de wereld bezat; en waarlijk,

die gansche boedel was zoo armzalig, dat er gemakkelijk is uit op te maken, wat leven de Brouwer toen leidde. Eene nederige kamer als werkplaats besloot geheel zijne huisvesting. Daarin bevonden zich eenige schilderijken, schetsen en printen, wat schildersgerief, eenige kleedingstukken en eene kaart der belegering van Breda. Dit alles noemde de notaris de „meubelen competerende Signor Adriaen de Brouwer.» Buiten een spiegelken, waarvoor de onbezorgde kunstenaar zeker zijne trotsche knevels opkrulde, vinden wij nochtans in dien ganschen boedel niet één voorwerp, dat eigenlijk een meubel kan genoemd worden. Zulks bewijst, dat de beroemde schilder nog zelfs geenen stoel had, die hem toebehoorde, en derhalve nestelde hij in deze of gene kamer, waar hij de meubelen of in leen of in huur had. Daar hij ook noch ezel, noch palet, noch schilderstok, als eigendom bezat, doet zulks veronderstellen, dat hij toen reeds, evenals later, bij eenen kunstmakker inwoonde. Behalve van verven, die hij slechts in een glas versch hield, was hij ruimschoots voorzien van schildersgerief. Hij had drie dozijnen enkele penseelen, achttien penseelen met stokken, dan nog tien penseelstokken en bovendien „een houten manneken » (ledepop), dat gewis een overbodig voorwerp moet geweest zijn bij eenen schilder als de Brouwer, die gewoon was rechtstreeks naar het leven te malen.

Dat onze schilder een lettervriend was, getuigden acht boeken, die wij in zijnen armzaligen boedel aantroffen. De kunstgewrochten, welke Brouwers gansch kabinet uitmaakten, waren twee Landschappen van Joos de Momper, twee „stucxkens » in grauwchildering, van Joos van Cleve, een Landschap, op marmer, van Jacob Fouquier, „een

conterfeytsel van sekeren persoon genoempt Theodosus, eenen Keyzer sittende in Sijne Majesteyt » en twaalf printen. Wat wij onzen kunstenaar niet kunnen vergeven, is dat hij zoo maar al wat hij ter wereld bezat voor zijne gemaakte schulden liet aanslaan, terwijl hij niet min dan elf reeds gedoodverfde scheppingen van hem vóór zich had staan. De zwierbol! Nu werd op den 5ⁿ October 1632 zijn gansche boel door den procureur Anselmo de Cocquiel overgemaakt aan « Signor Jan van den Bosch, crediteur van den selven de Brouwer, omme te eviteren arresten ende becommeringen, die daerop, bij eenige andere des voorschreven Brouwers crediteuren souden mogen gedaen worden. » Deze Jan van den Bosch moet eerder beschouwd worden als een beschermer, dan als een onverbiddelijke afperser van Adriaan de Brouwer. Met aldus den boedel des schilders aan te slaan, redde hij hem toch uit de klauwen der andere schuldeischers, die hem de schande wilden doen ondergaan van zijne goederen in het openbaar te veilen, omdat de roekeloze kunstenaar obligatiën had geteekend, die hij natuurlijk niet op tijd betalen kon. Den 23ⁿ Februari 1633 leende dezelfde van den Bosch onzen schilder andermaal 1600 gulden, tot vereffening der geteekende obligatiën. De Brouwer belooft ditmaal zijne geleende gelden af te korten, te rekenen van 1 Maart aanstaande, maandelijks met 100 gulden « in schilderijen van sijne handt, tot sulcken redelijcken prijse, dat hij daerane proffijt mach doen, in consideratie, dat deselve van den Bosch sijne penningen soo lange gederft heeft ende noch derven sal, sonder eenighen interest daervore te genieten. » Deze akt is reeds geteekend « op den Castele van Antwerpen; » maar den 23ⁿ September van dit

jaar 1633 teekent de Brouwer bovendien alweer eenen schuldbrief van 500 gulden, ten voordeele van denzelfden Jan van den Bosch, « ter saecken van goeden geleenden gelde, bij hem Brouwer ontfanghen, waer mede betaelt sijn sijne montcosten, op den Casteele alhier gevanghen sijnde. » Daarbij teekent hij, op denzelfden datum, Jan van den Bosch nog eenen anderen schuldbrief van 1516 gulden over geleend geld, dat hij belooft af te korten, op bepaalde verval-dagen, in geld of in schilderijen, met de verklaring, dat, indien hij ditmaal zijne belofte niet nakomt, men hem ongenadig mag vervolgen en vonnissen.

Waarom Adriaan de Brouwer eigenlijk op het Kasteel gevangen was gezet, blijkt niet. Voor zijne schulden alleen kan het niet geweest zijn; want daartoe gebruikte men on-veranderlijk en volgens eene stedelijke verordening, de stads-gevangenis het Steen. Op het Kasteel, integendeel, hield men niets dan krijgs- of staatsgevangenen. Men wil dat de Brouwer, al wandelende op het Kasteel gekomen zijnde, aldaar als een Hollandsche verspieder werd aangehouden en in den kerker gesmeten. Terwijl de anders zoo levenslustige Adriaan daar droevig door de traliën van zijnen kerker zat te turen, naderde hem de bakker van het Kasteel, die niemand anders was dan Joos van Craesbeeck.

Deze zonderlinge snaak was zoon van Joos van Craesbeeck, Schepene van Neerlinter, waar hij was geboren omstreeks 1606. Als jongeling kwam hij naar Antwerpen, om er bakkersgast te worden, en zoo kwam hij in de bakkerij van het Kasteel, waar hij de dochter van zijnen baas wist op te vrijen. Het twee en twintig-jarig meisje werd bevrucht en het kostte groote moeite om den roekeloozen en

ontrouwen minnaar met de bedrogene door den echt te verbinden. Den 22ⁿ Januari 1631 huwde Joos van Craesbeeck, in de kerk van het Kasteel, Joanna Tielens, die hem reeds achttien dagen later eenen zoon schonk. Van Craesbeeck werd op 25 Juli 1631 poorter van Antwerpen, om op het Kasteel het beroep van bakker te kunnen uitoefenen. De man was een zoo hartstochtelijke vriend van Bacchus als van Venus. Men noemde hem met reden den levenslustigsten grappenmaker en hij was de steunpilaar der cantina van het Kasteel, die door zijne tante gehouden werd. Daar het karakter van Joos van Craesbeeck onder vele opzichten overeenstemde met dat van Adriaan de Brouwer, was hunne kennis, ja, hunne vriendschap ook spoedig gemaakt. Wellicht was het ook door toedoen van onzen bakker, dat de schilder minder streng opgesloten werd gehouden, en dat hij het noodige ontving, om te bewijzen hoe bedreven een kunstenaar hij was. Van Craesbeeck moet geen klein bewonderaar zijn geweest van zijnen talentvollen en geestigen drinkebroer. Het duurde zelfs niet lang, of die reeds bejaarde en gehuwde bakker nam het besluit zich ook op het schilderen toe te leggen, en hij werd natuurlijk de leerling van zijnen kroegmaker Adriaan de Brouwer. De *Bie* zegt : « Gelijk Quinten Mathijs door de cracht der liefde » van smid schilder werd, «soo is Joos van Craesbeeck, niet door de cracht van sijn pael, maer door den drinckpot ghecomen tot den vollen smaeck van *Picturas soetheydt*. Want ondertusschen met dien grooten meester Adriaen Brouwer clievende een stoopken en stoppende een toebakpijpen, heeft hij allenskens de schilderconst aenghenomen ende den oven verlaten. » Meester de *Bie* faalt hier met te verklaren, dat van Craesbeeck het schietspaan tegen

het palet verwisselde. Ten jare 1634 werd hij in de Antwerpse Sint Lucasgilde als vrijmeester ingeschreven; maar dan voert hij nog den tweevoudigen titel: „backer ende schilder.»

Hoe zonderling het thans ook moge schijnen, drie volle jaren nadien was Joos van Craesbeeck nog altoos bakker, en van die kwaliteit is er alsdan ook enkel melding gemaakt in zijn testament, dat hij den 18ⁿ Mei 1637 deed opstellen in zijn nieuw woonhuis en bakkerij, op den zuidhoek der Kloosteren Lepelstraat. De bakker-schilder mag derhalve gehouden worden als een wonder verschijnsel in de kunstwereld. Hij was reeds verre in ouderdom gevorderd, toen hij zich het eerst op de schilderkunst toelegde; en, ondanks dat de nood hem nog dagelijks aan den oven riep, werd hij toch een schilder, die tafereelen vervaardigde, welke door zijne tijdgenooten, en nog meer door de nakomelingschap, werden bewonderd. Dat van Craesbeeck zijnen kunstaanleg niet van jongs af en niet regelmatig ontwikkelde, verraadt hij enkel soms in zijne teekening. Maar, evenals zijn meester, had hij de menschen van nabij leeren kennen en weerspiegelde ze recht schilderachtig en onverlegen in hunne volle natuurlijkheid. Daarbij bezat hij de hoofdhoedanigheid des schilders, de gaaf van het koloriet. Hij maalde zoo prachtig en warm van toon en zoo heerlijk van licht als de Brouwer; en, waar hij bonter kleurt, weet hij zijne krachtige tonen in de beste overeenstemming te houden. De bakker-schilder werkte soms zoo getrouw in den trant en den toon zijns meesters, dat voorname kunstkenneren het niet eens zijn, of sommige schilderijen door de Brouwer of wel door van Craesbeeck zijn geleverd. Zoo bezit de *Louvre* het wat te zwart geworden of te donker gekleurd, maar anders toch prachtig Werkhuis van eenen

Schilder, die eenen edelman konterfeit, terwijl vijf dienaars hem omringen, en dit gewrocht wordt sinds jaren beurtelings aan Adriaan de Brouwer of aan Joos van Craesbeeck toegeschreven. De galerij van den Hertog van Arenberg, te Brussel, bewaart een dergelijk, maar lichter en kleuriger tafereel dat : *J. V. C. B.* is geteekend en dus stellig door onzen bakker werd geschilderd. Dit paneel verbeeldt het Werkhuis van Adriaan de Brouwer, die voor den ezel zit, terwijl zijne kunstmakers zich met hunne vrouwen of vriendinnen vermaken en zingen, drinken of rooken. Ons Antwerpsch museum is sedert 1870 door de kunstlievende maatschappij *Artibus Patriæ* begiftigd met een warm en krachtig gekleurd tafereel van Joos van Craesbeeck, dat in den kataloog aangeduid is onder den titel : Binnenzicht, doch dat de vrijpostige bakker-schilder openhartig « een Bordeelken » heette. Van Craesbeecks andere werken, welke in openbare museums worden uitgesteld zijn : Soldaten in gesprek met Vrouwen en de Vroolijke Gasten in de Kroeg, in het Belvedere van Weenen, en aldaar in de galerij Lichtenstein : een Boer met zijn Wijf aan het Ontbijt vóór eene Ton gezeten, een Luitspeler, met andere figuren aan den disch, een Verliefde met twee Wijven aan den Disch, een Man met Vrouw, Zoon en Dienaar, bij Fakkellicht over eene Brug trek-kende, en een huiswaartsgaande Heer met Dame, Baker en Kind, voorgelicht door eenen Knecht met Lantaarne; op het slot Schleissheim, bij Munchen : Boeren bij den Haard, en eene Kroeg met Gasten; te Madrid : het Huwelijkscontract, en in de Ermitage van Sint Petersburg : een Man en Vrouw in de Slaapkamer.

Alhoewel van Craesbeeck al den roem, dien hij door deze tafereelen inoogstte aan zijnen meester de Brouwer verschuldigd was, zoo hield de vriendschap hen toch niet lang vereenigd. Volgens de Antwerpsche volksoverlevering verliefte Adriaan de Brouwer op van Craesbeecks vrouw, welke, zooals wij dit bij haar huwelijk bewezen, waarlijk nog al eene snoepachtige Eva's dochter was. De bakker had den in nood zijnden schilder voorgeslagen, bij hem in huis te komen wonen, op voorwaarde dat hij hem in de kunst zou onderrichten. Dit was waarlijk een kolfken naar Brouwers hand; want hij maakte van den leerling niet alleen een uitmuntenden schilder, maar ook eenen pluimgraaf. Cornelis de Biezinspeelt insgelijks op dien zondigen minnenhandel. Hij noemt den bakker-schilder eenen gauwen snaak en drolligen grol, die eens, aan den ezel zittende eene vieze inbeelding kreeg. De man liet zich voorstaan, dat zijne vrouw hem ontrouw was. Om te beproeven of zulks waar was, ontknoopte hij zijn wambuis en schilderde zich op de bloote borst eene afgrijselijke wonde. Ook zijn tempermes beschilderde hij met roode verf; dan strekte hij zich plat ten gronde en schreeuwde zoo gruwelijk, of hij de dood op de lippen had. Zijne vrouw kwam daarop naar boven gesneld. Toen hij haar wijsmaakte, dat hij bij ongeluk in zijn mes was gevallen, begon ze te jammeren en de wond te kussen. Doch van Craesbeeck snauwde haar toe: « Nau ghij sottin, houdt u backhuys; ick sien wel dat ghij mij lief hebt; ick en ben noch niet doodt! » Het duurde echter niet lang, of Signor de Brouwer moest elders huisvesting zoeken. Daar hij nog altoos in kwade lakens stak, was het nog al moeielijk zulk eenen gast op te nemen. Den 26ⁿ April 1634 kwam hij toch in den kost bij den be-

roemden plaatsnijder Pauwel du Pont, die toen met zijne gade, Christina Herselin, in de Everdijstraat woonde, in het huis zijns schoonvaders, dat thans nummer 11 draagt. In ditzelfde jaar, dat onze Adriaan bij du Pont den kost zocht, trad hij met zijnen gastheer in de Sint Lucasgilde ook op als lid harer Rederijk-Kamer. Alhoewel hij nu 18 gulden betaalde, om aan de gezellige smul- en braspartijen der Violieren te kunnen deelnemen, toch mag men daarom niet meenen, dat zijn genie hem toch eindelijk de welverdiende schatten had doen vergaren, of dat hij van levenswijze veranderd was. Wel integendeel! Op 12 Februari 1635 is zijn nood ten top gestegen. Al zijne vroegere gedane beloften, om zijne schuldeischers te voldoen, had hij weer in den wind geslagen. Het gerecht wilde zijnen ganschen boedel in beslag nemen; maar hij was doortrapt genoeg, om, dien zelfden dag, al wat hij bezat over te maken aan zijnen tafelheer Pauwel du Pont, wien hij ook al 225 gulden voor negen maanden mondkosten en 72 gulden van verschoten geld schuldig bleef. Den 1ⁿ Maart 1636 vinden wij Adriaan de Brouwer te Antwerpen in gezelschap van de beroemde Hollandsche schilders Jan Lievens en Jan de Heem, die wij aanstonds zullen ontmoeten. In de rekening der Sint Lucasgilde van 18 September 1636 tot 18 September 1637 staat Adriaan de Brouwer nog aangeteekend als liefhebber van de Rederijk-Kamer de Violier, aan wier jaarlijksch feestmaal hij toen ook nog deel nam. Het was echter voor den laatsten keer. Korts nadien overviel hem de toen heerschende pest, welke hem uit het leven rukte in den jeugdigen ouderdom van slechts twee en dertig jaren. Het lijk van den ongelukkige werd op 1 Februari 1638 in de kerk der Onze-Lieve-Vrouwenbroeders onder de aarde gedolven, terwijl niet

min dan zeven schuldeischers nog beslag legden op zijne geringe nalatenschap.

Het rampzalig levenseinde zijns meesters maakte op Joos van Craesbeeck zoo weinig indruk, dat hij volhardde met een ongebonden leven te leiden. Toen zijne vrouw, evenals zijn kind, overleden was, liet hij zijne bakkerij varen, om nog enkel als schilder een bestaan te zoeken. Op 5 Maart 1651 werd hij lid der Sint Lucasgilde van Brussel. Daarna kwam hij nog dikwijls te Antwerpen, onder andere op 1 November 1651 om drie « Troniën » van Brouwer te koopen aan 126 gulden, welke hij vergat te betalen. Echter moet onze Joos toch in de hoofdstad zijn gestorven korts na 1654.

Een viertal jaren na Brouwers komst te Antwerpen, volgde hem daar een ander vreemde meester, welke zich insgelijks met volle recht in de eerste rangen onzer kunstenaars plaatste. Het was Jan Lievens, ¹ die op 24 October 1607 te Leiden werd geboren. Van zijn achtste jaar oefende hij zich in het teekenen bij Joris Verschooten en vervolgens leerde hij, met Rembrant van Rijn, het schilderen bij Pieter Lastman van Amsterdam. Toen Lievens' talent als portretschilder tot aan Englands troon bekend was, toog hij, in 1631, naar Londen, waar hij de onderscheiding genoot de koninklijke familie te mogen konterfeiten. In den zomer van 1635 stak de gevierde kunstenaar terug over zee en vestigde zich te Antwerpen, waar hij aanstonds vrijschilder der Sint Lucas-

¹ De naam van dezen meester wordt op verschillende wijzen geschreven, zooals overigens hij zelf het deed. Zoo stelde hij als handteeken op 1 Maart 1636 : « *Jan Lievens*, » op 23 December 1638 : « *Johannis Lyvyns*, » op 8 Mei 1642 : « *Johannis Livins*, » op 26 Mei 1642 : « *Joannes Livins*, » en op 3 Februari 1643 : « *Joannes Lijvens*. » Wij hebben de eerste schrijfwijze behouden, omdat des kunstenaars naam voortkomt van den voornaam zijns vaders Lieven Hendricx, die te Leiden overleed in het begin van 1642.

gilde werd. In onze Scheldestad werd Jan Lievens bevriend met de voornaamste kunstenaars. Zoo maalde hij de prachtige portretten van Jan de Heem, Daniël Seghers en Pauwel du Pont; terwijl deze laatste, evenals Lucas Vorsterman, Jan Louys en Peter de Jode II zijne tafereelen in plaat brachten. De schilderwerken, welke Jan Lievens te Antwerpen uitvoerde, waren meest allen portretten, welke hij getrouw naar de natuur maalde in den gulden toon en het dichterlijk schemerlicht van Rembrant, of helder en met de zilverachtige tinten van onzen van Dijk. Een van Lievens' portretten : een Fluitspeler, gold destijds 100 gulden. Een tafereel : Werktuigen der Passie, geschilderd door Jan de Heem, stoffeerde Lievens met eenige naakte Kindekens en dit gewrocht werd gewaardeerd op 300 gulden. Ook schilderde hij eenige Landschappen, waarvan er nog een in het museum van Berlijn berust. Terwijl Lievens te Antwerpen verbleef maalde hij voor zijne geboortestad een tafereel : de Zelfbeheersching van Scipio Africanus, dat hem 1500 gulden werd betaald, en men gaf nog 150 gulden om het stuk over te brengen naar Leiden, waar het thans nog te zien is. Tevens leverde de meester toen eene levensgrootte, puik geteekende en krachtig, warm en harmonisch gekleurde Heilige Familie, met vliegende engeltjes, welk meesterstuk nog in de Onze-Lieve-Vrouwenkapel der Antwerpsche Sint Caroluskerk prijkt. De andere nog bestaande schilderijen van Jan Lievens zijn : De blinde Izaäk die Jacob zegent, in het museum van Berlijn; Abraham en Izaäk, in het museum van Brunswijk; het Bezoek van Maria aan Elisabeth, geteekend : I. L., in den *Louvre*; Christus aan het Kruis, geteekend : I. L. 1671,

te Nancy; het portret van eenen Jongen Spanjaard, te Berlijn; Joost van den Vondel, te Amsterdam; een Ouderling, in den Haag en Portretten te Dresden, Munchen en Kopenhagen.

Den 1st Maart 1636 ontving Jan Lievens te Antwerpen eenen leerling in Hans van den Wijngaert. Deze vijftienjarige knaap was vergezeld van zijne moeder, en de overeenkomst werd gesloten in het bijzijn der befaamde schilders Jan de Heem en Adriaan de Brouwer. De leerling verbond zich voor zes jaren aan den meester. Al wat Hansje in deze tijdruimte zou schilderen behoorde Lievens; doch daarvoor gaf deze den kweekeling, buiten het kunstonderricht, nog kost en slapen en de drie laatste jaren ook lijnwaad en kleederen. De drie eerste jaren moest de moeder haren jongen zelve van de twee laatstgenoemde artikelen voorzien en gedurende de zes jaren zijnen wasch verzorgen. Tevens beloofde zij, tegen 2 gulden ter maand, al het lijnwaad rein te houden van Jan Lievens, voor zoolang hij ongehuwd binnen Antwerpen zou wonen. Onze meester was zijn jongmansleven spoedig moede. Den 23st December 1638 maakte hij huwelijksvoorwaarden met Suzanna Colijns, weeze van den beeldhouwer Andries Colijns de Nole en dochter van Maria de Vernis. Lievens bracht al zijne goederen ten huwelijk « mitsgaders sijne stucken van conste, » welke eene waarde hadden van 3000 gulden. De bruid verbond zich, binnen het jaar, 8000 gulden bij te brengen. Bovendien zou hare moeder haar nog een jaar lang in den kost houden. Den 29st derzelfde maand werd het paar voor den altaar van Sint Jacobskerk in den echt verbonden. Onze Leidenaar kocht op 12 December 1640 het Antwerpsche poorterschap. Den 28st Juli 1642

werd hij vader van een zoontje, dat Jan werd gedoopt; doch reeds den 2ⁿ der volgende maand naar het graf werd gedragen. Op den 20ⁿ Januari 1644 liet Lievens in Sint Jacobskerk eenen anderen zoon Jan Andries doopen, en deze mocht tot eenen vaardigen portretschilder opgroeien. Vader Jan Lievens bewoonde, op de Sint Jacobsmarkt, tegen 270 gulden 's jaars, het huis het Brandijzer, bestaande uit den westkant van ons tegenwoordig atheneum. Hij leefde daar op zoo grooten voet, dat hij in schulden geraakte. Reeds op 9 October 1643 was er voor onze vierschaar beslag op zijne goederen gelegd, en den 6ⁿ Juli 1652 gaf de Antwerpsche schilder Jacob Spaeingaert volmacht om van « Signor Jan Lievens, schilder, wonende tot Amsterdam, » 58 gulden 1 stuiver te eischen voor geleverde verven. In Holland genoot Lievens nog den meesten bijval; want, behalve Neerlands grootsten dichter, mocht hij er ook de zeehelden Michiel de Ruyter en Marten Harpertszoon Tromp naar het leven konterfeiten. De uitstekende meester schijnt korts na 1671 te zijn gestorven.

Bijna gelijktijdig met den voorgaanden kunstenaar vestigde Jan de Heem, de uitstekendste Hollandsche stillevenschilder, zich in onze stad. Hij schijnt in 1600 te Utrecht geboren, als zoon van den schilder David de Heem, welke hem in het vak opleidde. Zoodra Jan de Heem meester-schilder was geworden, knoopte hij liefdebetrekkingen aan met zijne stadgenoote Alletta van Weede. Zij huwden te Leiden op den 22ⁿ December 1622. Hunne eerste spruit werd den 29ⁿ November 1628, in de Sint Petruskerk van Leiden, David gedoopt; doch die jongen mocht den mannenleeftijd niet bereiken. Vervolgens werd hun huwelijk gezegend met eenen

anderen zoon, dien men op 8 April 1631, in de Hooglandsche kerk derzelfde stad, Cornelis doopte, en deze zou tot een der uitstekendste schilders opgroeien. ¹ Vijf jaren later vestigde onze schilder zich met vrouw en kroost binnen Antwerpen, waar hij aanstonds het vrijmeesterschap der Sint Lucasgilde verwierf. Al spoedig was zijn buitengewoon talent algemeen erkend; want men noemde hem « den constrijcken schilder heer Jan de Heem. » Hij teekende allerkeurigst en penseelde zoo uitvoerig en juist, met prachtige, frissche, doorschijnende kleuren, dat al wat hij op het doek tooverde natuur schijnt. Niets is zoo rijk en schilderachtig als zijne gedekte tafels, waarop bloemen met glinsterende insekten, druiven, perzikken, kerzen, bessen, meloenen, appelsienen, halfgeschilde citroenen, kreeften en oesters pralen, bij fijne porseleinen borden, schitterende kristallen vazen, en met wijn gevulde roomers, zilveren schotels, gouden vaten of allerhande kostbaar tafelgerief. De puikgewrochten, welke de meester destijds leverde, waren talrijk; doch nu bezit ons museum nog maar van over onlangs een enkel doekje met Bloemen en Insekten, geteekend : *J. D. De Heem f* (Jan Davidszone De Heem). Het Brusselsche museum bewaart eenen Krans van Fruit en Vruchten, geteekend : *J. D. H.* 1668 en eenen Bloemtuil, geteekend : *J. d. de Heem p.* Talrijk en prachtig zijn de meerendeels geteekende Stillevens, welke zich van Jan de Heem in de buitenlandsche museums bevinden. Den Haag, Amsterdam, Kopenhagen, Stockholm en de galerij Schleissheim bewaren er elk één; de Parijsche *Louvre*, het Belvedere van Weenen, Munchen,

¹ De trouwakt van Jan de Heem met Alletta van Weede en de doopakten hunner wee oudste kinderen zijn ons door den heer Theodoor van Lerijs opgegeven.

Berlijn, Madrid en Londen twee; Cassel en Brunswijk drie; de galerij Lichtenstein te Weenen zes, en Dresden twaalf.

Den 1ⁿ Maart 1636 vonden wij Jan de Heem te Antwerpen, in gezelschap van Jan Lievens en Adriaan de Brouwer. Op 28 Augustus 1637 kocht de beroemde stillevenschilder het Antwerpsche poorterschap, en den 17ⁿ Augustus en 10ⁿ September van het volgende jaar ontving hij twee leerlingen in Michiel Verstijlen en Andreas Benedetti. De eerste betaalde 80 gulden 's jaars, om, buiten den kost, van 'smorgends tot 's avonds, te leerenschilderen. De meester bewoonde toen een huurhuis in de Papenstraat, in de Gasthuisbeemden, waar zich vele lusthoven bevonden. Daar verloor hij, op 29 Maart 1643, zijne gade en bleef weduenaar met drie kinderen: Cornelis, dertien-, Torentiana, acht-, en Thomas Maria, vijf jaren oud. Toen de staat van het sterfhuis werd gemaakt, bevonden er zich 1200 gulden in specie. De meubelen en schilderijen hadden eene waarde van 4,224 gulden. De kosten van het sterfhuis daar afgetrokken, bleef er nog 4,369 gulden 6 stuivers, waarvan slechts de helft toekwam aan de weezen. Hun vader maakte reeds op den 23ⁿ Februari 1644 huwelijksvoorwaarden met Anna Ruckers, dochter van den clavecimbelmaker Andries Ruckers en van Catharina de Vriese. De bruid was bijgestaan door haren vader en door haren oom, Zacharias de Vriese, en dezes schoonbroeder, den beroemden schilder Jacob Jordaens. Als uitzet ontving de bruid eene jaarlijksche rent van 87 gulden 10 stuivers op een huis in de Lombaardstraat en den 6ⁿ Maart werd de trouwverbintenis voor den altaar onzer hoofdkerk ingezegend. Deze

* Dit laatste kind werd op 11 April 1638 binnen de Antwerpsche Sint Joriskerk, door den schilder Thomas Willeboirts over de doopvont geheven.

tweede gade van Jan de Heem verleed op 7 Maart 1645 een testament, om reden dat zij moeder moest worden. Haar kind werd den 16ⁿ derzelfde maand Maria Anna gedoopt in Sint Joriskerk. Aldaar werden van onze echtelingen nog vijf andere kinderen gedoopt, te weten : Isabella Catharina, op 17 April 1647; Hildegonda, op 17 Mei 1648; Jan, op 2 Juli 1650; Anna Maria, op 3 November 1651, en Jacob, op 25 October 1654. De vader had veel geld noodig voor het onderhoud van zijn groot gezin. Gelukkiglijk was zijn degelijk talent algemeen erkend en vond het dus milde belooning. Bij het afsterven zijner eerste gade moest de Heem, ten voordeele zijner weezen, eenige schilderijen laten veilen; en, ondanks dat er een vijandelijk leger bij de stad lag, brachten zijne gewrochten onverwachte hooge prijzen op. In April 1655 wilde onze meester eene nieuwe openbare verkooping zijner schilderijen in zijn huis of op de Meir houden; doch de Sint Lucasgilde belette hem zulks. Krachtens de verordening van 3 October 1575 was hij verplicht den uitroep zijner tafereelen des Vrijdags ter Vrijdagmarkt te laten geschieden.

Den 24ⁿ December 1658 liet de meester zich als buitenpoorter aanteekenen. Alhoewel hij nog dikwijls in onze stad kwam, betaalde hij tot in 1667 de jaarlijksche belasting, om te Antwerpen zijn burgerschap te behouden. Den 7ⁿ Mei 1672 bevond zich 's meesters gade, Anna Ruckers, binnen onze stad. Zij verleed bij die gelegenheid een testament. Daarin verklaarde zij nog te Utrecht te wonen en maakte zij geheel haar vermogen aan « haren geliefden man, » op voorwaarde, dat hij hare vier kinderen opvoeden en hun als moederlijk goed 4000 gulden geven zou. Korts nadien vestigde zich Jan de Heem terug binnen Antwerpen. Den 14ⁿ October 1683 deed hij door

eenen Antwerpschen notaris nog eenen plakbrief vernietigen op een huis, dat hij te Utrecht in de Rozendaalstraat met zijne zuster Margaretha in bezit had, en vóór 26 April van het volgende jaar had onze Schilders-Kamer 's mans doodschuld reeds ontvangen.

Zijn zoon Cornelis de Heem, die op den 8ⁿ April 1631 het levenslicht ontving, leerde te Antwerpen zijn kunstvak. Hij werd een zoo uitstekend schilder, dat Cornelis de Bie in verzen getuigt, dat men zoo wel den zoon als den vader, om zijn talent lauweren om het hoofd moest vlechten. Wanneer « de oude de Heem » tijdelijk onze stad verliet, deed Cornelis zich in den herfst van 1660 als meesterszoon bij de Antwerpsche Schilders-Kamer aanvaarden. Hij maalde insgelijks Stillevens in den trant zijns vaders, dien hij als kunstenaar volkomen waardig was. Het Antwerpsche museum bezit niet één tafereeltje van Cornelis de Heem, die zich nochtans in onze stad tot eenen uitstekenden meester vormde en er tot zijn afsterven werkzaam bleef. Gelukkiglijk bezitten eenige onzer bijzondere verzamelingen nog verscheidene zijner keurige gewrochten. Zijne puikstukken, welke zich in de openbare museums bevinden, zijn : Eene zilveren Schotel met Fruit en Oesters, in het Belvedere van Weenen ; eene Drinkschaal met Wijn, omkranst van Bloemen, — Druiven, eene Vijg, een Citroen, eene Appelsien en Oesters, — Fruit met eene Kreeft op eene marmere Tafel, en — een Glas, omringd van eenen Lauwertak bij Fruit en Oesters, alle vier geteekend : *C. De Heem*, in het museum van Dresden ; twee Bloemstukken, in het museum van Stockholm ; een Granaatappel bij Druiven, in de galerij Schleissheim ; Bloemen

en Fruit, te Londen; eene Tafel met Fruit bij eene Hesp, te Munchen; een Vruchtenkrans, te Rotterdam; en een Fruitstuk, te Brussel.

Cornelis de Heem koos tot gade Catharina Pauwens. Twee kinderen, welke zij hem schonk, werden in Sint Joriskerk gedoopt : David op 27 Februari 1663, en Anna Catharina op 15 November 1665. Later bewoonde onze schilder met vrouw en kroost een huurhuis op de Eiermarkt. Den 12ⁿ Mei 1695 deed hij daar, doodelijk ziek, zijnen uitersten wil kennen. Vier dagen later verklaarde hij, zieltoogende, zijne aandeelen te hebben getrokken in de erfenissen zijner ouders, zijner zuster Torentiana en zijns broeders Jan, en van zijne stiefzusters Isabella, Hildegonda en Anna Maria de Heem niets meer te goed te hebben. Daags daarna, den 17ⁿ Mei 1695, werd hij in den pand der Predikheeren begraven.

Een andere Hollandsche meester, Nicolaas van Helt, bijgenaamd Stockade, werd in 1646 ook vrij schilder der Antwerpsche Sint Lucasgilde; doch zijne verdiensten waren niet zoo groot als die zijner voorgaande landgenooten. Hij teekende goed, doch kleurde schraal en zonder harmonie. Zijne nog gekende schilderwerken zijn de levensgrootte voorstellingen : Jozef en zijne Broeders in Egypte, op het stadhuis te Amsterdam, en : de Omhelzing van Adonis door Venus, in haren gulden Wagen nederdalende, op het kasteel Zuilen nabij Utrecht; benevens Figuren in een Boschgezicht, van Jan Wijnants, berustende in het Haagsche museum. Onze meester maalde ook flinke portretten, waaronder zijn eigen afbeeldsel, dat door Peter de Jode I is gesneden. Er is geboekt dat Nicolaas van Helt de leerling zijns schoonvaders Marten Rijckaert was; doch deze kreupele

kunstenaar had nooit vrouw of kinderen, zoodat hij ook geen schoonzoon kon hebben. « Nicolaes van Helt, constschilder » was man van Joanna Huart, dochter van David en Catharina van Gestel. Als dusdanig teekent hij, op 1 Juli 1647, eenen erfenisakt voor notaris te Antwerpen. Hij werd in 1614 te Nijmegen geboren en leerde het kunstvak in zijn vaderland. Vervolgens toog hij naar Rome, verbleef eenigen tijd in Venetië en ging dan naar Frankrijk, waar hij zulke fraaie werken leverde, dat de Koning hem tot zijnen schilder verkoos. Den 21ⁿ September 1646 werd er van hem en Joanna Huart, in onze hoofdkerk, een zoon Jeremias gedoopt. Na zes jaren binnen Antwerpen te hebben [vertoefd, kocht Nicolaas van Helt, op 24 Januari 1652 zijn poorterschap te Amsterdam. Joost van den Vondel en Jan Vos prezen hem in lofdichten als schilder en etsers, en men wil dat hij in 1669 stierf.

Karel Emmanuel Biset, werd den 26ⁿ December 1633 te Mechelen geboren, leerde het vak bij zijnen vader, « den constschilder Meester Joris Biset, » en trad, na te Parijs en te Brussel Hofschilder te zijn geweest, ten jare 1661 bij Antwerpens Sint Lucasgilde. Aanstonds knoopte hij in onze stad liefdebetrekking aan, en op 31 Januari 1662 huwde hij, in Sint Jacobskerk, de schilderes Maria van Uden, dochter van den befaamden landschapschilder Lucas van Uden. Den 4ⁿ Mei 1663 kocht meester Biset het Antwerpsche poorterschap, en op 17 December daarna, werd hij door de Stad gekozen tot gildebroeder van den Ouden Handboog. Hij bewoonde toen een hoekhuis op den Wapper, waar zijne vrouw, Maria van Uden, op den 4ⁿ Augustus 1665, haren laatsten wil deed kennen en stierf. Nauwelijks rustte haar lijk in den schoot der aarde, of de weduenaar maakte hethof aan zijne schoonzuster,

Anna van Uden, en op 19 December 1666, werd er van hen beiden in Sint Jacobskerk eene onwettige spruit Dorothea gedoopt. In plaats van zijne onteerde bloedverwante door het huwelijk aan de schande te ontrukken, zocht onze schilder in zijne geboortestad eene rijke bruid. Op den 30ⁿ Juni 1670 trad hij binnen Mechelens hoofdkerk in den echt met Anna Cleymans, dochter van Meester Willem en Catharina van Lijn. Dit tweede huwelijk van Biset werd op 5 Januari 1672 gezegend met eenen zoon, Jan Baptist, welke vaders palet en penseelen zou overnemen. De roem van Karel Emmanuel Biset gloorde nu tot zelfs in het buitenland; want zijne koninklijke Hoogheid de Hertog van Orleans zond, in Juni 1671, een zijner edellieden naar onze Scheldestad, om vier van Biset's schilderijen te koopen. Den 28ⁿ April 1672 teekende hij, voor notaris, eene overeenkomst met het bestuur zijner Gilde van den Ouden Handboog, wier hoofdleden hij op een uitgestrekt doek zou afbeelden. Voor dit werk werden hem aanzienlijke voorrechten en een groote vrijbrief toegezegd, en toch ging hij maar niet vooruit. Op 9 Februari 1674 verkocht de luie schilder den hem beloofden vrijbrief voor 650 gulden, met de bepaling, dat de koper moest geduld hebben, indien de Gilde de bevrijding van haren krijgsdienst niet wilde afleveren vooraleer de schilderij voltooid zou wezen. Achttien dagen later betaalde Balthazar van Essen, Opper-Deken van den Ouden Handboog, nog 325 gulden op rekening voor het gewrocht, dat meester Biset andermaal beloofde te zullen afwerken. Eindelijk werd toch dit gewichtig tafereel afgeleverd, zooals het thans in het museum van Brussel prijkt. Het verbeeldt, in prachtige figuren : Wilhelm Tell die zich bereidt om den Appel van het Hoofd zijns Zoons te schieten in

tegenwoordigheid der Antwerpsche Gilde van den Ouden Handboog. Daar achter zijn de gebouwen door Wilhelm von Ehrenberg en het landschap door Philips Augustijn Immenraet geschilderd. Naast dit voornaamste zijner werken vinden wij van Karel Emmanuel Biset nog : eenen Arts die den Arm van eenen Man heelt, en eenen Arts die eenen aan den Schouder gewonden Man onderzoekt, in de galerij Lichtenstein van Weenen : eenen Heer die Kleederen aan den Arme uitdeelt, in het museum van Cassel, en de Metamorphose van Ascalaphius, gestoffeerd in een tafereel van Gonzales Coques, dat zich in het Haagsche museum bevindt. De meester genoot ook veel bijval met behendig gegroepede en rijk gekleurde Spokerijen, Galante Gezelschappen en Wijnhuizen met Verliefdten, terwijl Erasm Quellin naar hem de Vijf Zinnen kopiëerde; doch al deze puikstukken zijn nu spoorloos verdwenen.

Den 18ⁿ September 1674 werd de gevierde meester benoemd tot Deken der Schilders-Kamer, en den 6ⁿ der volgende maand kocht hij in de tegenwoordige Otto Veniusstraat eenen uitgestrekten hof met huis, dat nu nummer 35 draagt. Daar Biset geen van de ieverigsten was en een verkwistend leven leidde, zag hij zich genoodzaakt bijna jaarlijks zijnen eigendom te belasten. Ten jare 1682 liet onze gewezen Landvoogd de Prins van Parma en diens zoon zich door Biset konterfeiten. Des kunstenaars nood was toen zoo dringend, dat hij zich veroorloofde de betaling voor dit werk gerechtelijk te doen afeischen. Eene zware ziekte kwam toen zijnen neteligen toestand nog verergeren. Den 9ⁿ December 1682 lag hij te bed en verklaarde « voor leven en sterven, »

dat hij een tafereel van Raphaël in gemeenschap bezat met zijnen kunstmakker Peter Spierinckx; doch dat deze van hem twee zijner eigenhandige schilderijen de Fabel van Dolus en eene Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken, Sint Joseph en Sint Jan met Engeltjes, in bewaring had. Biset's tweede gade was toen gestorven. In zijn ziekbed verliefde de vijftigjarige weduwenaar op zijne dienstmeid, Joanna van de Velde, welke hij op 12 December 1682 huwde, en die hem reeds op 5 Juli 1683 eene dochter Catharina, en op 14 September 1686, eenen zoon Jan Karel schonk. Met deze gade volhardde Biset in zijne luie en wellustige wijze van leven. Zijn huis met fruithof werd overbelast en op 1 Februari 1686 gerechtelijk verkocht. Den 9ⁿ October 1691 schreef de verarmde schilder met zijnen zoon Jan Baptist een verhoog aan het Antwerpsch Magistraat, om in het bezit te komen van 47 gulden 13 stuivers, welke de Ambtman van den gerechtelijken verkoop des eigendoms had overgehouden. Deze geringe som kon alleen den zoon als moederlijke erfenis worden afgeteld, en de vader schijnt korts nadien binnen Breda in armoede te zijn gestorven. Ook Jan Baptist Biset onderscheidde zich als portretschilder te Breda, 's Hertogenbosch, den Haag en Delft. Ten jare 1727 bewoonde hij Zeeland en in 1732 kocht hij zijn vrijmeesterschap bij de Antwerpsche Schilders-Kamer.

Biset's gemelde medewerker Wilhelm von Ehrenberg, was, zooals zijn naam het getuigt, ook een vreemde meester. Het blijkt uit onze nasporingen, dat al het over hem gedrukte verkeerd is. Volgens zijne eigene verklaring, zag hij het levenslicht ten jare 1637, en wel in Duitschland; want hij noemde zich ook Wilhelm Schubert von Ehrenberg. In den zomer

van 1663 kwam hij te Antwerpen, en kocht er zijn vrijmeesterschap. Drie jaren later vereerde hij de Schilders-Kamer met het Binnenzicht van een Grieksch Paleis, dat Hendrik van Minderhout later stoffeerde en dat zich in ons museum bevindt. Dit gewrocht is geen van 's meesters puikstukken. In het Belvedere van Weenen hangt een prachtiger Binnenzicht van eene Kerk in Italiaanschen bouwtrant, geteekend : *W. v. Ehrenberg f. 1664*. De museums van Munchen en 'sGravenhage bezitten elk van Wilhelm von Ehrenberg den Bouw eener Kunstgalerij. Het Brusselsche museum bezit van hem trotsche Gebouwen als achtergrond der gemelde schilderij van Karel Emmanuel Biset, en de heer Theodoor van Leries van Antwerpen bewaart van Wilhelm von Ehrenberg den Achtergevel van een Paleis, waarvoor Jeroom Janssens de figuren stoffeerde. Onze Duitse meester huwde, op 5 Augustus 1665, in Sint Jacobskerk, Maria Seys, de een en twintig-jarige dochter van den Antwerpschen schilder Jan Seys. Zij schonk haren echtgenoot twee zonen : Lucas, gedoopt op 18 October 1666, en Peter, gedoopt op 6 Februari 1668. Deze laatste werd een goed portretschilder; doch hij vestigde zich in Duitschland onder den naam van Peter Schubert von Ehrenberg, terwijl zijne portretten slechts in gravuur zijn bewaard gebleven. Vader Wilhelm von Ehrenberg moet omstreeks 1676 gestorven zijn.

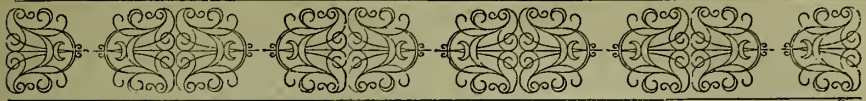
De verdienstelijke Hollandsche zeeschilder Hendrik van Minderhout was de laatste der vreemde meesters, welke zich in de XVIIe eeuw binnen onze stad vestigden. Rotterdam zag hem ten jare 1632 geboren worden; doch op zijn een en twintigste jaar bevond hij zich reeds te Brugge; want in het museum dier stad hangt een tafereel : het Dok van Brugge vol

schepen en de stad in het verschiet, geteekend : H. VAN MINDERHOUT 1652, terwijl op een der vaartuigen nog geschreven staat : *Viva Vlanderen An.º* 1653. Eerst den 26ⁿ Februari 1663 liet onze kunstenaar zich bij de Brugsche Schildersgilde inlijven. Den 3ⁿ Februari van het volgende jaar huwde hij, ook te Brugge, in de Sint Salvatorskerk, Maria van de Broucke, ' dochter van Gelein en Catharina du Mont. Met deze echtgenootte koos onze schilder in 1672 verblijf te Antwerpen, waar hij aanstonds vrijmeester der Schilders-Kamer werd. Dit geschiedde op 10 September. In eene notariëele overeenkomst stond de Sint Lucasgilde toe, dat Signor Hendrik van Minderhout te Antwerpen de schilderkunst uitoefende zonder ooit Deken te moeten worden, terwijl hij liefhebber van de Rederijkkamer de Olijftak, en bevrijd van den krijgsdienst zou wезen. Voor al die voorrechten zou hij slechts 3 gulden als jaargeld geven; doch hij moest, binnen het jaar, de Schilders-Kamer begiftigen met eene schilderij van zijne hand, en bovendien het Binnenzicht van een Grieksch Paleis, van Wilhelm von Ehrenberg, stoffeeren met het onderwerp : Caricina vóor den Koning van Ethiopië. Dit gewrocht berust nog heden in ons museum, evenals het andere tafereel : eene Zeehaven in het Oosten, gemerkt : *H. van Minderhout In^t F Anno* 1675. Een ander gezicht van eene Zeehaven in het Oosten, geteekend : *H. van Minderhout*, bevindt zich in het museum van Rouaan, en in het museum van Dresden prijkt eene Zeehaven in het Oosten, met de onderteekening : *H. van Minderhout* 1673, terwijl het

¹ De *Catalogue du musée d'Anvers*, aan welke wij al de genealogische bijzonderheden der familie van Minderhout ontleenen, noemt deze eerste vrouw van onzen zeeschilder Margaretha van den Broucke; doch zij zelve stelde, op 26 November 1672, te Antwerpen, tot handteeken : « *Marij van de Broucke.* »

museum van Madrid twee Riviergezichten met feestende vaarders, dat van Turijn eenen Zeestorm en dat van Darmstadt eene Zeehaven van onzen meester bezitten. Hij maalde kleurig en in helderen toon, en slaagde het best in het weergeven van water en opgetuigde schepen, waarom verscheidene leerlingen zijn onderricht zochten. Korts na zijne komst te Antwerpen verloor de meester zijne gade; maar hij koos aanstonds tot nieuwe levensgezellinne Anna Victoria Claus, welke hij in onze hoofdkerk huwde op 29 Augustus 1673. Uit zijn eerste huwelijk sproten geene kinderen; doch deze tweede vrouw baarde drie meisjes en twee zonen, Antoon en Willem, welke het kunstvak des vaders leerden en meester werden, maar geene werken tot ons lieten komen. De vader bewoonde als huurder, tegen 108 gulden in het jaar, het huis nummer 16 der Koningstraat. Daar overleed hij op 22 Juli 1696 en hij werd in de Predikheerenkerk begraven.

XXVIII

HISTORIESCHILDERS DER XVIIe EEUW

Behalve Rubens' helpers en leerlingen werkten er in de XVIIe eeuw nog verscheidene historieschilders, die wel gene rechtstreeksche lessen ontvingen van den Oppermeester, doch niettemin zijnen invloed hebben ondergaan. De oudste en voornaamste dezer kunstenaars, is Geeraard Zegers.¹ Hij was zoon van den tavernier Jan Zegers en van Ida de Neve. Den 17ⁿ Maart 1591 werd hij geboren in het vermaard wijnhuis « de Robijn, » nummer 19 der Wiegstraat, dat zeer druk door onze kunstenaars bezocht werd. Uit de kinderjaren van onzen Geeraard kunnen wij alleen mededeelen, dat hij zeer jong in levensgevaar moet hebben verkeerd, aangezien « Geeraert Segers, out IX jaren, geboren van Antwerpen, » op eene lijst van leprozen van het jaar 1600 staat aangetekend. Gelukkiglijk herstelde onze

¹ De vader van onzen schilder teekende « *Seghers*. » Onze Geeraard zelf stelde als handteeken eerst « *Seghers* » en later « *Zegers*. » Wij volgen deze laatste schrijfwijze, omdat zij nu bijna algemeen is aangenomen.

jonge Geeraard van die verschrikkelijke plaag. In 1604 werd hij als leerling op den liggere der Sint Lucasgilde ingeschreven. Bij wien hij in de leer ging staat niet geboekt. Men wil, dat het bij Abraham Janssens moet geweest zijn. Dit is zeer aannemelijk, daar deze meester een trouwe bezoeker van « den Robijn » was, en er op 15 September 1609, bij het overlijden van den wijntavenier Jan Zegers, nog voor 77 gulden 6 stuivers in het krijt stond. Uit den staat van het sterfhuis van Geeraards vader blijkt ook, dat onze leerling in bezit kwam van een boek met Italiaansche printen, welke Peter de Jode leverde voor 60 gulden. Bij den aanvang van 1609 werd de achttienjarige schilder vrijmeester van Sint Lucas. Na op 15 Januari 1610 de verdeling der nagelatene goederen zijns vaders te hebben bijgewoond, toog hij naar Italië. Te Rome bestudeerde hij vooral de werken van Caravaggio en van diens leerling Manfredi. Daarna begaf hij zich, met eene aanbeveling van den Kardinaal Zapata, Spaanschen gezant te Rome, naar het Hof van Madrid, waar de Koning hem goed onthaalde. Onze schilder maalde aldaar onderscheidene tafereelen, welke Philips III zoo zeer bevielen, dat hij Zegers jaren lang aan het Hof hield met eene aanzienlijke wedde. Geeraard Zegers verklaarde zelf in een vertoog aan het Antwerpsch Magistraat « hoe dat hij, om sijne conste van schilderen, die behaeghelijck is geweest in de oogen van Sijne Majesteyt van Spagnien, alsoock van Sijne Doorluchtighe Hoocheden, saliger memorie, Albertus ende Isabella, van de selve vereert is met diversche titels, preëminentien ende beneficiën, sulcx dat hij is ende ghehouden moet worden als Domesticq van Sijne Hoocheyt. » De Koning had den jongen kunstenaar langer willen te Madrid houden, doch onze Ant-

werpenaar verkoos zijne kunstlievende geboortestad boven Spanjes trotsche Hofstad. In den herfst van 1620 keerde Zegers terug in Antwerpen, waar hij oogenblikkelijk lid werd van de Rederijkkamer de Violier, aan wier feestdisschen hij gedurende veertien jaren zou deelnemen. Als herinnering aan zijn vereerend verblijf te Madrid, had onze meester zijnen voornaam eenigszins verspaanscht, want van nu af teekende hij « Gerardo. » Den 28ⁿ November 1621 trad hij, met zijne oude moeder aan den arm, voor den Antwerpschen notaris Jan Placquet, om huwelijksvoorwaarden te maken met Catharina Wouters, dochter van wijlen Domien en van Joanna van Liebeke. De dertigjarige schilder bezat toen reeds een aanzienlijk vermogen. In gereed geld en juweelen bracht hij 18,000 gulden ten huwelijk. De bruid, van haren kant, leverde maar 6,000 gulden; doch zij zou zich geheel reeden en kleeden en al de kosten der bruiloffeest dragen. De gehuwden betrokken aanstonds een huis op de Meir. Zij werden vader en moeder van acht meisjes en drie jongens. Toen de eerste dezer zonen, Jan Baptist, op 31 December 1624, over de vont werd geheven, schreef de koster bij den doopakt, dat het kind in een huis der Keizerstraat ter wereld kwam. Vader Zegers bleef daar echter niet gevestigd. Den 6ⁿ Maart 1631 kocht hij op de Meir, tegenover de Lange Clarastraat, het groot huis, dat thans nummer 48 draagt, en dat Zegers naar zijne eigene plannen liet bouwen gelijk men het nu nog bewondert.

Wanneer de Prins-Kardinaal te Antwerpen zijne intrede deed, maalde Geeraard Zegers voor den Isabellaboog het groot tafereel : Isabella van uit den Hemel Koning Philips insprekende om zijnen Broeder als Landvoogd naar Nederland te sturen. Zijne Hoogheid scheen zoo

zeer over Zegers' werk voldaan, dat hij hem verscheidene gewrochten bestelde. Twee jaren later benoemde Fernando hem ook tot zijnen schilder; want Geeraard Zegers schreef aan ons Magistraat, « dat sijne conste soo heeft behaeght aen Sijne Doorluchtichste Hoocheyt den Prince Cardinael, dat hij bij denselven verdient heeft ende vereert is te wesen sijnen eyghen schilder ofte pintor de Su Alteza, met machte van sijn huys te vereeren met Sijne Conincklijcke wapenen, etc.^s, blijkende bij de patenten in forma daarvan ghedepescheert op den 25ⁿ Julij 1637. »

Niet enkel onze Vorsten, maar ook ons volk bewonderde Zegers' talent. Aanvankelijk legde hij zich ook toe op de volksschildering. Hij maalde halflijfsche groepen van kaartspelers of muzikanten, in wier midden hij op de tafel eene brandende keers haar licht over het gezelschap liet spreiden, om dus, naar het voorbeeld zijner Italiaansche lievelingsmeesters, sterke klaarte- en schaduweffecten te bekomen. Deze gewrochten hadden echter als schildering een al te bepaald uitheemsch voorkomen, om de goedkeuring onzer degelijke kunstkenners te verwerven. Zegers, die een goed teekenaar en behendig penseeler was, erkende, bij zijne wederkomst te Antwerpen, de zwakheden zijner gewrochten. Hij liet ons mild Vlaamsch licht zijne zware schaduwen doorstralen, en begon zijne sombere bleeke kleuren meer leven en warmte bij te zetten. Toen hij Rubens zijne grootsche schitterende kerktafereelen op het doek zag tooveren, volgde hij hem daarin na, terwijl hij tevens den Oppermeester in helderheid en pracht van koloriet trachtte te evenaren. Weldra onderscheidden zich Zegers' puik geteekende werken door rijkdom en bevalligheid van samenstelling, pracht van

kleedsels, natuurlijke schoonheid van vormen, sierlijkheid van houding en gebaren, en sprekende gemoedsvertolking. Zijne kleuren werden soms glansrijk en bleven altoos harmonisch. Vele van Zegers' kerktafereelen zijn daarom beroemd gebleven. Van zijne puikstukken bewaart Antwerpen in de Sint Caroluskerk : de Kruisrechting; in het museum : het Huwelijk van Maria; in de Sint Jacobskerk : de Aanbidding der Drie Koningen. In de Brugsche Onze-Lieve-Vrouwenkerk prijkt van Zegers eene andere schitterende Aanbidding der Wijzen. Minder schoone, maar toch verdienstelijke schilderijen zijn, in ons museum, Zegers' Sint Aloïsius van Gonzaga, de Geestverrukking van Sinte Theresia, Christus van de Voorgeborchten der Hel teruggekeerd, Sinte Clara in aanbidding vóór het Kind Jezus, de Heilige Maagd met den Schapulier, en Sint Norbertus het Kleed zijner Orde ontvangende. Onze Sint Jacobskerk bewaart van Zegers nog eene Verschijning van Christus aan de Heilige Maagd; onze hoofdkerk : een Sint Franciscus van Assisen, en Sint Andrieskerk : eene Heilige Familie. De Gentsche Onze-Lieve-Vrouwenkerk bezit van hem vier doeken : de Martelie van Sint Livinus, Sint Livinus die eene Vrouw beleest, de Verwekking van Lazarus, en Christus eenen Blinde genezende; terwijl in de Sint Michielskerk derzelfde stad van hem eene Geeseling Christi hangt. De buitenlandsche museums bewaren van onzen meester nog de volgende gewrochten : te Rotterdam : Venus en Adonis; te Weenen, in het Belvedere : Maria met Jezus en Sint Jan in een Landschap, Jezus op den Schoot zijner Moeder, Hagar en Ismaël in

een Bosch, twee Heilige Families in Landschap, en de Zegetocht van Silenus; in de galerij Lichtenstein : de Aanbidding der Wijzen; te Kopenhagen : het Laatste Avondmaal; in de galerij Schleissheim : de Onthoofding van Sinte Dymphna, een Nood Gods, Sint Ignatius en Sinte Veronica; te Madrid : Jezus bij Martha en Maria; te Florentië : de Heilige Maagd in eene Glorie; te Parijs : Sint Franciscus in Verrukking; te Toulouse : de Aanbidding der Drie Koningen; te Dijon : eene Kruisafdoening, en te Rijsel : een Sint Jeronimus.

Al deze kunstgewrochten verschaften Geeraard Zegers niet enkel een aanzienlijk fortuin, maar tevens vele leerlingen, van welke er zich echter maar één, Thomas Willeboirts, zou onderscheiden. Op 18 September 1645 benoemde Antwerpens Regeering den gevierden meester tot Deken der Schilders-Kamer. Voor die onderscheiding bedankte hij echter, om reden, dat hij, « als sijnde entretenido van Zijne Majesteyt, » vrij van alle diensten was. Eenige heeren van het Magistraat gingen hem nochtans spreken. Zoodra zij 's kunstenaars voorrechten erkenden, en hem op 10 October daarvan akt gaven, nam hij bereidwillig de taak van het dekenschap op zich. Ten dank van deze dienstvaardigheid bestelden hem onze Wethouders een Mariabeeld omringd door eenen Bloemenkrans, welk gewrocht den meester 500 gulden betaald en in de Staten-Kamer van ons stadhuis uitgestald werd. ¹ Onder zijn beheer

¹ « Geordonneert Tresoriers ende Rentmeester, te betaelen aen Gerardo Zeghers, constschilder, de somme van vijfhondert guldens eens, voor het maecken ende schilderen van het Mariënbeldt metten Grans van Blommen, hangende in de Staten-Kamer. Actum in Collegio 24 Novembris 1648. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1647-50.* Sedert de Fransche overheersching is dit tafereel spoorloos verdwenen.

ontving Deken Zegers, ten jare 1647, zijnen eigen zoon en leerling, Jan Baptist, als vrijschilder bij Sint Lucasgilde. De jongen trok korts nadien naar den vreemde en in Februari 1652 keerde hij in het vaderland terug, na gedurende drie jaren te Weenen geschilderd te hebben in het paleis van den veldheer Octavio Piccolomini, Hertog van Amalfi. Onder tusschen was vader Zegers in het begin van het vorige jaar ernstig ziek geworden. Terwijl hij, in zijne prachtige woning, op de Meir, krank te bed lag, stelde hij eigenhandig een testament op, waarin hij verklaarde binnen Sint Michielskerk begraven te willen worden, en al wat hij bezat aan zijne vrouw achter te laten. Na dit schrift gesloten en op zes plaatsen met rooden lak te hebben verzegeld, reikte hij het aan zijne vrouw, en op 18 Maart 1651 scheidde hij van deze wereld.

Een ander leerling van Abraham Janssens ontmoeten wij in Theodoor Rombouts, die ook met Geeraard Zegers zeer veel overeenkomst heeft in daden en werken. Deze kunstenaar werd te Antwerpen geboren en op 2 Juli 1597 in de hoofdkerk gedoopt. Zijn vader, Bartholomeus Rombouts, was een welstellend kleermaker; zijne moeder noemde zich Barbara de Greve. De ouders zonden hun begaafd zoontje, op elfjarigen leeftijd, in de leer bij den schilder Frans Lanckvelt; doch Theodoor verliet dezen weinig verdienstelijken meester al spoedig, om de lessen te gaan genieten van den meer befaamden Abraham Janssens. De leertijd van onzen jongen moet langdurig zijn geweest. Zonder nog zijn vrijmeesterschap te hebben verworven, begaf hij zich op 7 September 1616 in den vreemde, voorzien van een getuigenschrift onzer Schepenen, dat hij goed katholiek was, zijne stad maar verliet om landen te bezoeken en talen te leeren, en door

geene besmettelijke ziekte was aangetast. Rombouts begaf zich naar Rome en bestudeerde daar dezelfde meesters, die Geeraard Zegers zich tot voorbeeld koos. Een edelman ontdekte 's jongelings kunstaanleg en bestelde hem ineens twaalf tafereelen met onderwerpen uit het Oud Testament. Die historiestukken kwamen den Groothertog van Toskanen onder het oog, en deze riep den verdienstelijken schilder naar Florentië aan zijn Hof. Vervolgens begaf Rombouts zich naar Pisa. Daar maalde hij het Spiegelgevecht op de Brug van den Arno, welk gewrocht hij met de beginletters van zijnen naam en het jaartal 1622 teekende, gelijk het nog in het museum van Kopenhagen is te zien. Den 23^{en} Februari 1625, bevond zich onze kunstenaar terug binnen zijne geboortestad, waar hij zich bij de Schilders-Kamer als vrijmeester liet inschrijven. Gelijk Geeraard Zegers leverde Theodoor Rombouts nu ook halflijfsche volksgroepen, waarvan men er thans nog verscheidene aantreffen kan. In ons museum bewondert men van Rombouts een krachtig gekleurd en prachtig verlicht doek, met natuurvolle Kaartspelers, welke ten onrechte op naam van den schilder Valentin zijn gesteld. Gelijke Spelers prijken in het museum van Sint Petersburg op naam van Theodoor Rombouts, en ook te Madrid vindt men van hem Kaartspelers, benevens eenen Tandentrekker omringd van Toeschouwers. Het Gentsche museum bezit een eigenaardig gewrocht, onderteekend : THEODOOR ROMBOVTS. Het toont de Vijf Zintuigen, voorgesteld door vijf levensgrootte mannen, die rond eene tafel zijn geschaard. Zij verbeelden : eenen ouden gebilde, die eenen spiegel houdt, het Gezicht; eenen zanger, die de gitaar speelt, het Gehoor; eenen jongeling met een glas

wijn en eene flesch in de hand, de Smaak; eenen blinden grijsaard, die beeldhouwwerk betast, het Gevoel, en eenen man met eene pijp in den mond en lookbollen in de hand, de Reuk. Dezelfde verzameling heeft van Rombouts ook een Borstbeeld van eenen Man met brandende pijp en bierglas in de hand, en er bevindt zich ook een Zinnebeeld van het Schepengerecht van Gedeele, welk uitgestrekt doek vroeger eene gerechtszaal van het Gentsche stadhuis versierde. Verder bewaart men nog van onzen meester in het museum van Rijsel : Petrus' Verloochening; te Munchen : eenen Guitaarspeler met Zangers; in de galerij Schleissheim : Duinbewoners die eenen Zeeslag bestaren, en te Weenen, in de galerij Lichtenstein : eene Verloochening van Petrus, welke T. ROMBOVTS is gemerkt. In al deze volkstafereelen zijn de figuren nagenoeg levensgroot voorgesteld. Zij zijn bij uitnemendheid flink geteekend, natuurlijk van voorkomen, met eene ware en levendige uitdrukking op het gelaat, zoowel in de vleezen als in de schilderachtige kleederen, met lossen toets gepenseeld, en zoo warm als krachtig gekleurd. Gewis ook naar Rubens' voorbeeld, begon onze volksschilder op lateren leeftijd groote kerktafereelen te maken. Een zijner vermaardste gewrochten in dit vak, de Kruisafdoening, in de Gentsche Sint Baafskerk, gelijkt in samenstelling, in handeling der forsche figuren en in het bijwerk, Rubens' meesterstuk van dien naam, alhoewel het door zijne heftige kleuren en zware schaduwen aan de Italiaansche meesters herinnert. Dat onze volksschilder Rubens bestudeerde en zijnen invloed onderging, valt niet te betwijfelen. In de Weener galerij Lichtenstein hangt eene Dood van Seneca, geteekend : T. ROMBOVTS,

welke als eene kopij naar Rubens is uitgestald. Rombouts' kerkgewrochten zijn zoo schaarsch geworden als zijne zedenstukken. Ons museum bezit er maar één van : Christus als Pelgrim ontvangen door Sint Augustinus, geteekend : THEODOOR ROMBOVTS. F. 1636. Onze Sint Jacobskerk bezit van hem een heerlijk Mystiek Huwelijk van Sinte Catharina met het jaartal 1634. In de Sint Martenskerk van Yperen hangt een even prachtig Mystiek Huwelijk van Sinte Catharina, gemerkt : T. ROMBOVTS. F. 1636. Te Mechelen, in de kerk van het Groot Begijnhof, bewaart men van onzen meester de Martelie van Sint Rombouts en de Ontdekking van Sint Rombouts' Lijk; in het Sint Jansgasthuis van Brugge een Ecce Homo en eene Mater Dolorosa.

Rombouts huwde een drietal dagen na den 17ⁿ September 1627, in de omstreken van Mechelen, de edele juffer Anna van Thielen, die hij mede bracht naar Antwerpen, waar zij hem op 7 Augustus 1628 eene dochter, Anna Maria, schonk. Den 19ⁿ daarna werd onze schilder tot Deken van Sint Lucas verkoren. Als meester ontving hij acht leerlingen, waartusschen zijn schoonbroeder Jan Philips van Thielen en Nicolaas van Eyck zouden uitmunten. Theodoor Rombouts bewoonde op de Meir « den Leecktap, » thans nummer 22, een huis zijner ouders, dat den 13ⁿ November 1630 zijn eigendom werd. Den 13ⁿ der volgende maand kocht hij ook den links naast hem liggenden houten gevel, en dan sloeg hij de beide gebouwen ten gronde af, om, naar het voorbeeld van Rubens en Zegers, er eene trotsche steenen woning in de plaats te stellen. Op 5 Februari 1631 schreef

Rombouts aan de Stad, « dat hij van meyninge is te doen maecken een schoon loffelijck huys, op de Meire, alhier, in plaetse van seeckere houte huysen, tegenwoordelijck aldaer staende, waer mede hij alreede doende is, grootelijcks tot circaet van dese stadt. » Hij verzocht zijnen gevel vooruit, tot op de lijn der andere huizen, te mogen optrekken. Deze vraag werd twee dagen later ingewilligd; en, op 1 Juli daarna, stond het gebouw reeds in het droog. Toen verzocht onze schilder, dat de Stad hem, « voor eene courtoisie oft recompense » zou vergunnen de somme van 600 gulden of min of meer, gelijk het de Heeren beliefte, daar hij, in plaats der « twee leelijcke houte huyskens, » had gebouwd, « een schoon huys, ende alsoo de Meerè, wesende de principaelste vleckte van Antwerpen, ende dese stadt versiert wort met eenen schoonen gevel van witten arduynsteen. » Ditmaal willigde de Stad het verzoek niet in, en Rombouts verkreeg slechts in October, dat vóór zijne deur de straatsteenen wat werden verhoogd, terwijl de kasseiers met zulk werk toch bezig waren vóór het huis van den schilder Zegers. Dat het Magistraat voor die gewichtige bouwwerken geenen onderstand verleende, bracht Rombouts gewis in geldverlegenheid. Hij was den 25ⁿ Februari 1631 en den 11ⁿ Mei 1632 genoodzaakt op zijne « nyeuwe schòone huysinge » renten te lichten. Onze meester mocht ook niet lang zijn trotsch verblijf bewonen. Den 8ⁿ September 1637 maakte hij er, ziek te bed liggende, zijn testament, waarvoor de schilder Jacob Moermans hem als getuige ter zijde stond. Rombouts liet al wat hij bezat aan zijne gade en zijn eenig kind, en stierf op den 14ⁿ derzelfde maand. Nauwelijks was hij, achter zijne woning, in de kerk der Onze-Lieve-Vrouwenbroeders, onder de aarde bedolven,

of zijne weduwe knoopte liefdebetrekkingen aan met eenen anderen schilder, Geeraard Wery, ' dien zij den 6ⁿ October daarna, dus maar 19 dagen na de begrafenis van haren man, huwde in onze hoofdkerk.

Geeraard Wery was den 5ⁿ Juli 1605 te Antwerpen geboren. Ten jare 1630 werd hij door den Deken Theodoor Rombouts als vrij schilder aanvaard in Sint Lucasgilde. Hij legde zich toe op de groote historieschildering en mag tusschen Rubens' volgelingen worden gerangschikt. Bij de inkomst van den Prins-Kardinaal, zagen wij Wery met Theodoor Rombouts, Jacob Jordaens, Jan Cossiers en Artus Wolffordt, den Tempel van Janus bemalen, naar de schetsen van den Oppermeester. In Januari 1639 werd meester Geeraard Wery op ons Kasteel ontboden, waar de pastoor en de kerkmeesters van Verrebroek hem voor hunne kerk een altaarstuk : « de Offerande van de Drye Koningen » bestelden. De prijs, waarvoor het gewrocht moest gemaald worden, werd bepaald op 300 gulden. Tevens bestelden die dorpelingen onzen kunstenaar eene andere schilderij, om te dienen voor hemel op het altaarstuk, en de prijs van dit gewrocht werd geraamd op 48 gulden. Deze hemel werd destijds niet bijzonder wel gelukt geoordeeld ; maar de Offerande der Drie Koningen was een welgeslaagd gewrocht, met zulke prachtige kleuren en flinke figuren, dat men het nu nog, ten onrechte, voor eene kopij naar Jacob Jordaens houdt. Dit altaarstuk, dat wij nu aan den waren vervaardiger teruggeven, wordt zijn eenigste nog bekend werk. Echter maakte Wery nog andere tafereelen voor onze omliggende dorpskerken.

¹ Hij stelde als handteeken . « *Geraldo Wery.* »

Den 6ⁿ October 1639 bestelde hem Nicolaas Fierens, pastoor van Zwijndrecht, ook eene schilderij voor den hoo-gen altaar zijner kerk, en in hetzelfde jaar maalde Wery voor den altaar der kerk van Calloo een grootsch tafereel, dat in gravuur is bewaard gebleven. Bij dit alles werd onze meester toch niet rijk. Nauwelijks eene maand na zijn huwelijk met de weduwe van Theodoor Rombouts moest hij de prachtige woning op de Meir verwisselen tegen het huis de Maan, nummer 7 der Korte Sinte Annastraat, dat hij tegen 48 gulden in het jaar huurde. Wery was een even kort leven beschoren als Rombouts. Van toen hij op 19 Juli 1640 een testament verleed, waren zijne gezonde dagen licht te tellen, en reeds den 7ⁿ Januari 1644 werd hij in Sint Jacobskerk, achter den preekstoel, onder eenen zerk, begraven. Zijne weduwe her-trouwde nog tweemaal, eerst met Philips van den Kerckhoven, procureur en notaris te Brussel, en vervolgens met Antoon Viers, die haar in 1664 weer weduwe liet te Leuven.

Peter van Avont werd den 14ⁿ Januari 1600 te Mechelen geboren. Alhoewel hij de eerste kunstlessen van zijnen vader, den beeldhouwer Hans van Avont, ontving, kwam hij zich toch te Antwerpen in het schilderen oefenen en volmaken. Op zijn twee en twintigste jaar werd hij reeds als vrijmeester bij onze Sint Lucasgilde aanvaard. De jonge kunstenaar behandelde de historieschildering; maar zijne groote verdienste bestond in het malen van naakte kinderkens, welke hij zeer bevallig teekende en malsch en fraai gekleurd penseelde in schoone landschappen. De nog bekende gewrochten van Peter van Avont zijn : in de Antwerpsche Sint Jacobskerk : het Kindeken Jezus aan de Borst zijner Moeder, en : Onze-Lieve-Vrouw met het

Kindeken, in een festoen van bloemen, door Frans IJkens geschilderd en gemerkt : 1636. Het bestuur der Antwerpsche Godshuizen bezit van hem : de Heilige Familie vergezeld van Engeltjes, en : de Moeder Gods met haar Kindeken. Nog bewaart men van hem : te Gent, in het museum : eene Heilige Familie in een Landschap en in de Sint Pieterskerk : Muziekmakende en dansende Kindekens om de Heilige Maagd en haar Zoontje, naar van Dijck; te Weenen, in het Belvedere : twee Heilige Familiën in Landschappen, benevens eene Flora met Geniekens, en in de galerij Lichtenstein : eene Moeder met twee Kindekens, bij welke de met pijl en boog gewapende Diana uit de wolken in het landschap snelt; de Heilige Familie in een Landschap, geteekend : *P. v. Avont*, en Silenus met Bacchus tusschen de Geiten. Om hunne keurige teekening genoten 'smeesters figuurtjes de eer gegraveerd te worden door talentvolle kunstenaars als Wenzel Hollar, die ook van Avonts portret graveerde in een ovaal van vruchten en geniekens met opschrift : *Petrus van den Avont Belga Antverpianvs pictor*. Het onderschrift der plaat is : *Petrus van Avont inv. W. Hollar fecit, 1651*. Van Avont etste ook zelf verscheidene platen met naakte Kindekens en Engeltjes, welke zeer verdienstelijk zijn uitgevoerd. Ongelukkiglijk was hij geen vruchtbare meester. Veel tijd besteedde hij in het opkopen en verkoopen van schilderijen en printen. Om dien handel met open winkel te kunnen drijven, werd hij den 17ⁿ October 1631 poorter van Antwerpen. Zijn kunstmagazijn bevond zich in het huis „de Bakkerij, „ nummer 50 in de Keizerstraat, dat hij op 26 Juni 1631 aan-

kocht. Den 6ⁿ October 1633 benoemde het Magistraat onzen schilder tot kapitein der burgerwacht van de twaalfde wijk, en ook met dit ambt verspilde hij veel kostbaren tijd. Echter vroeg en verkreeg hij, op 30 Juli 1639, zijn ontslag van dien krijgsdienst, om reden dat hij met schilderen voor vrouw en kroost moest zorgen. Zijn gezin was ook talrijk geworden. Den 2ⁿ Augustus 1622 had hij in onze hoofdkerk Catharina Herfsen gehuwd, welke hem vijf zonen en twee dochters had geschonken. Het was dus een gevoelige slag voor vader van Avont, toen hij op 3 September 1643 zijne huishoudster verloor. De meubelen van haar sterfhuis werden geschat op 3786 gulden 15 stuivers. Het gemelde huis der Keizerstraat, dat de weduenaar bleef bewonen, had eene waarde van 6000 gulden, en zeven huisjes, die hij op den Kauwenberg had, waardeerde men op 3000 gulden. Zonder zich lang te bedenken ging van Avont op zoek naar eene andere moeder voor zijne kinderen, en hij vond nog eene jonge dochter, welke den zwaren last zijner huishouding wilde torschen. Het was Catharina 't Kint, dochter van Abraham en van Petronella du Mont alias de Brialmont, met welke hij op 5 Februari 1644 huwelijksvoorwaarden aanging en twee dagen daarna in den echt trad. Ook deze gade vermeerderde zijn gezin nog met drie zonen en twee dochters. Daarbij was zij geene zoo zuinige huishoudster als hare voorgangster, zoodat onze meester achteruit boerde. Reeds in Juli 1645 verkocht hij zijne zeven huisjes voor 2812 gulden. Den 17ⁿ Februari 1646 verpandde hij voor geleend geld zijn woonhuis, dat hij op 8 November 1650 verkocht voor 6850 gulden. De fortuin had den man haren rug gekeerd. Meest al zijne kinderen waren zwakke schepseltjes, die slechts met geneeskundige middelen konden in het leven

worden gehouden. Alhoewel van Avont grof geld aan dokters en apothekers verspilde, verloor hij toch zeven zijner kinderen, waaronder twee volwassen zonen, die in Spanje de oogen sloten. Om toch eenige zijner kinderen van de dood te redden, besloot van Avont in den versterkenden buiten te gaan wonen. Hij kocht op het Luisbekelaar, bij Deurne, eene plek lands, en bouwde daar, tegen de groote baan, nabij de Steenenbrug, een « huis van plaisantie, » dat hij met zijn gezin betrok. Nauwelijks waren echter de vergulde koperen appels op zijn schaliën dak geplaatst, of de rampzalige van Avont viel ziek en hij overleed op 1 November 1652.

Jan Cossiers behoorde als kolorist niet tot de School van Rubens; doch in enkele zijner groote tafereelen herinnerde hij toch aan den Oppermeester door de stoutheid zijner dramatische voorstellingen. Hij was zoon van den waterverfschilder Antoon Cossiers en van Maria Hendricx, alias van Cleve, die hem op 15 Juli 1600 in de hoofdkerk lieten ten doop dragen. Na de lessen zijns vaders te hebben genoten, ging onze jongen in de leer bij Cornelis de Vos. Toen hij zijne leerjaren had voleindigd begaf hij zich op reis, en keerde eerst terug in den herfst van 1628, wanneer hij, als meesterszoon, vrij schilder onzer Sint Lucasgilde werd. Drie jaren later deed hij zich ook inschrijven als rederijker van de Violier. Van zoodra Cossiers te Antwerpen wederkwam, stelde hij zich dapper aan het werk. Hij was een verbeeldingrijk en ieverig schilder, die verscheidene vakken behandelde en dikwijls maar al te gemakkelijk en te vlug met de penseelen omging. In 1635 zagen wij hem reeds, naast onze voornaamste kunstenaars, onder Rubens' toezicht, praalwerken schilderen voor de intrede des nieuwen Landvoogds. Daarna beoefende hij

de volksschildering, waarin hij « Tabakrookers » en zelfs « eenen Papeter » leverde. Ook was hij onze bloemschilders als stoffeerder van dienst. Hij maalde portretten en mythologische gewrochten, terwijl hij zich ook onderscheidde als architectuurschilder, door prachtige gebouwen op te trekken achter de voorstellingen zijner bijbeldrama's. In ons museum zijn drie der vakken, die Cossiers behandelde, vertegenwoordigd door eenen Edelman die zijne Pijp aansteekt met het kaarslicht; het Portret van eenen Chirurgijn, twee groote Aanbiddingen der Herders en de Geeseling Christi. Deze gewrochten zijn echter de puikstukken van onzen schilder niet. De kapel der Antwerpsche Zwartzusters bevat een prachtiger werk van hem : de Aanbidding der Drie Koningen, geteekend : *J. Cossiers* 1666. Het bestuur onzer godshuizen bewaart van Cossiers : Christus aan het Kruis met Jerusalem in het verschiet; de Bedrukte Moeder; Sint Benedictus eenen Bezetene bezwerende, en het altaarstuk : Sinte Anna met het Christus-Kind naast de Heilige Moeder. De meeste en tevens de bijzonderste werken van Cossiers bevinden zich te Mechelen. In de kerk van het Groot Begijnhof aldaar, staan, verre boven den hoogen altaar, in de nissen van toegemetselde ramen, drie wondergroote doeken, waarop Cossiers Christus en de Moorde-naars aan het Kruis schilderde. Aan de voeten der kruisen maalde hij vele toeschouwers, waarvan er zelfs twee te paard zitten. De reusachtige figuren, waarvan er tot tien voet meten, zijn breed en krachtig geteekend; en, alhoewel de geheele stoute schepping wat eentonig en schraal van kleur is, zoo maakt zij toch den diepsten indruk op den aan-

schouwer. Cossiers had deze buitengewone kunststukken in het begin van 1655 te Antwerpen aangelegd; doch hij wilde ze ter plaatse zelve voltooien, om ze van uit hunne ontzaglijke hoogte den verlangden indruk te doen maken. Toen hij echter op eene stelling in de Begijnenkerk de hand aan het werk wilde slaan, werd hem zulks gerechtelijk belet, namens de Gilde der Mechelsche kunstenaars, die hem de grootsche bestelling benijdden. Cossiers kwam onverrichter zake naar Antwerpen, en riep onze Sint Lucasgilde bijeen, om protest aan te teekenen tegen de handelwijz der Mechelaars. Ten verzoeke van Cossiers verklaarden, op 6 April 1656, Jeroom Verdussen, Frans Francken III, Ambrosius Breughel, Jan de Bruyn, Jan Galle, Jan Breughel II, Edward Snayers, Andries de Licht, Willem Lesteens, Cornelis de Baellieur en Matthijs Musson als Dekens en Oudermans der Schilders-Kamer : « dat alhier binnen Antwerpen het gebruyck is ende gepermitteert wordt, aen alle onvrije schilders, van wat natie dat sij sijn, die alhier in de kercken commen stellen eenighe aultaerstucken ofte andere schilderijen, bij hun buyten dese stadt geschildert, dienende tot ciraet van de kercken, dat den voorschreven meester, sijn stuck gestelt hebbende, alsdan vermach, naer sijn gelieven, tselve veranderen, vuyt te doen schilderen ende herschilderen, tot dat hij daer over contentement heeft, vuyt dien, als 't voorschreven stuck gestelt staet, dat men alsdan can sien wat datter aen is gebrekende, ende 't selve alsdan wordt herschildert, verandert ende verbeterd, volgens de gesteltenisse van de plaetse, gelijk alle constlievende geesten behoorden te laten doen, nyettegenstaende d'ordonnantie, dat geene onvrije meesters er vermogen te schilderen. » Deze gewichtige verklaring, noch de voorspraak van den gevierden Mechelschen

beeldhouwer Lucas Fayd'herbe, konden Cossiers oorlof doen bekomen om zijn werk ter plaatse te mogen voltooien. Hij was genoodzaakt de groote doeken terug naar Antwerpen te voeren, om ze daar te kunnen afwerken. Het gerucht dat er bij al dit haspelen over zijn werk gemaakt was, verschafte hem befaamdheid. Mechelen bestelde hem nu nog elf andere tafereelen. Dezelfde kerk van het Groot Begijnhof bezit nu nog van onzen schilder eene eigenaardige Verzoeking van Sint Antonius, wiens schoon hoofd keurig is afgewerkt, Maria Magdalena die Christus' Voeten wascht onder de Feesttafel van den Pharizeër, Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken, bijgestaan door zes Heiligen, Sinte Ursula en hare Maagden, eene Groep van Heiligen, twee luiken : Sint Christoffel met het Kind Jezus en Sint Sebastianus, en eenen Nood Gods. De Mechelsche hoofdkerk heeft van Cossiers een Sint Rombouts die Sint Libertus zegent, en het Groot Seminarie : de Maria-offering in den Tempel. In de museums zijn Cossiers' werken zeldzamer. Wij vinden daar van hem nog slechts, te Brussel : eenen Zondvloed; te Rijsel : Sint Nicolaus, die eenen Beul belet een Menschenhoofd te vellen; te Duinkerke : een Mannenportret; te Cassel : een paar oude Bedelaars, en te Madrid : Jupiter en Lycaon, Prometheus met het Vuur op de Aarde, en Narcissus zich in het Water spiegelende. Deze drie laatste werken kan de meester voor onze Vorsten hebben vervaardigd, vermits onder zijn portret staat gesneden, dat hij bestellingen ontving van den Koning en de Landvoogden Fernando en Leopold Willem. Als kolorist verdiende

Cossiers zulke onderscheiding niet. Zijne kleuren zijn doorgaans somber, met wat schrale grijze of levenlooze getonen. Zijne achtergronden zijn donker, zijn licht te koud, zijne schaduwen te zwaar en ondoorschijnend. Als teekenaar bezat hij betere hoedanigheden. Hij maakte eenige wezentlijk karaktervolle mannenhoofden en bevallige vrouwenfiguren. Dikwijls penseelde hij echter zoo grof en zorgeloos, dat zijne verdienstelijke samenstellingen er afzichtelijk door werden. Ondanks zijne erge gebreken gelukte het Cossiers toch nog fortuin te maken. Wanneer hij, op 20 Mei 1630, in Sint Jacobskerk, met Joanna Darragon in den echt trad, bezat onze schilder bijna niets ter wereld. Toen hij den 10ⁿ October 1639 weduenaar werd, bewoonde hij op de Meir het groot huis met poort en galerij, nummer 80, en zijne meubelen en te koop gestelde schilderijen werden geschat op 3864 gulden 4 stuivers. Cossiers was nu een man van aanzien geworden. Het Magistraat benoemde hem den 17ⁿ September 1639 tot Deken der Schilders-Kamer. Van de vijf kinderen, die zijne vrouw hem schonk, waren er nog twee in leven, toen hij den 26ⁿ Juli 1640 in de hoofdkerk hertrouwde met Maria van der Willigen, die hem nog zes zonen en vijf dochters baarde. Deze tweede gade verrijkte den schat van onzen schilder nog met vier renten en een derde deel van het huis « de Ster » in de Kammerstraat. Den 31ⁿ October 1640 verleed Cossiers met zijne vrouw, in het bijwezen zijner kunstvrienden Adriaan van Utrecht en Simon de Vos, een wederzijdsch testament, waardoor hij zijnen kinderen bij hun bejaren reeds 800 gulden verzekerde. Dit geschiedde nog in zijn huurhuis op de Meir. Den 9ⁿ Mei 1644 werd Cossiers eigenaar van twee huisjes in de Otto Veniusstraat, welke hij echter niet ging bewonen.

In 1651 had hij een huurhuis in de Hochstetterstraat betrokken; doch den 11ⁿ Maart 1653 kwam hij in bezit van het huis « de Drij Vlammen, » nummer 76 op de Lombaardevest, waarin hij zich vestigde en den 4ⁿ Juli 1671 stierf.

De historieschilder, die thans naar tijdsorde volgt, is Simon de Vos, wiens prachtig portret altoos beroemd was. In vroegere eeuwen hing dit kunstjuweel in het knechtjeshuis; thans is het overgebracht in de spreekkamer van het Maagdenhuis. De kunstenaar heeft zich halflijfs voorgesteld, in zwarte kleding, met ontblooten zwarten weelderigen kroezelkop, opgestreken knevels, met den vriendelijksten lach op het gelaat, den linkerarm op de kap van eenen spaanschlederens stoel geleund, en in de linkerhand eenen rol papier houdende. 's Mans voorstelling is zoo schoon als natuurlijk. Alles is nauwkeurig geteekend, zorgvuldig gepenseeld, stil en aangenaam gekleurd, heerlijk verlicht. Waarschijnlijk is er nooit een menschenbeeld gemaakt, dat dieperen indruk op den aanschouwer maakt. De belangstelling in dit kunstwerk wordt nog vergroot, wanneer men boven in de schildering, naast het hoofd des schilders, deze verzen leest :

Simon De Vos heeft naer de const
Hem selfs hier vyt gebeelt
En tot den Armen sijne ionst
Aen yeder voor gestelt
Mits den Armen Erfgenaem maecht
In de helft van sijn goet
K wensch dat daer door v hert geraeckt
Ghij oock het selve doet

Hij leefden armelijek
Om met sijn goet te maecken rijck
De caemer der Armen
Bidt Godt sijn siel wilt ontfermen
Obiit. 15. Octob. A^o 1676
Æta 73

De meester, die zichzelve zoo treffend afbeeldde, moet stellig ook vele prachtige portretten zijner medeburgers hebben gemaakt. Ongelukkiglijk zijn deze gewrochten nu iterst zeldzaam geworden. Het museum van Rouaan toont

op naam van Simon de Vos toch nog een eigenaardig en goed gekleurd Portret eener Vlaamsche Vrouw, dat ook een puikstuk mag heeten. Het museum van Nantes bezit van Simon de Vos twee luiken eener altaartafel, welke in 1794 door de Franschen uit onze hoofdkerk werd geroofd, en waarvan het middenstuk: de Verrijzenis Christi, in het Rijselsche museum berust. Deze luiken bevatten de portretten van Peter van der Aa met zijne Zonen, en zijne gade Catharina Goris met hare Dochters. Op hunne keerzijden toonen deze paneelen Sint Petrus en Sint Paulus in grauwschildering. Eene soortgelijke altaartafel van Simon de Vos bevindt zich in den refter van het Sinte Hedwigs-Godshuis te Mechelen. Het middenstuk bevat de Aanbidding der Wijzen met het jaartal 1645; de luiken binnenwaarts: de portretten van den Antwerpschen koopman Jacob Roelants met zijnen neef Roeland Hassinck, en Lucia Cornelissen, vrouw van Jacob Roelants, met Anna Hoix, derde vrouw van Roeland Hassinck. Niet enkel de portretten, maar ook de kerktafereelen van Simon de Vos zijn zeldzaam geworden. Wij vinden van hem nog slechts: de Zaligmaker tusschen de Moordenaars en het geestelijk Huwelijk van Sinte Catharina, in onze Godshuizen; en in de kapel van het klooster der Cellebroeders te Mechelen: eene Aanbidding der Herders, geteekend: *Simon de Vos*, 1644. Onze meester behandelde ook de zedenschildering. Van dit vak bleef er nu nog enkel één werk van hem gekend, gewis omdat het geteekend is: *S. D. Vos in. et F.* 1640. Het prijkt in de galerij Lichtenstein te Weenen en toont het Binnenzicht eener Herberg, alwaar aan eene tafel een jonker zit met zijne dame,

die hem in de hand kijkt, terwijl men daarnaast rechts den hospes en eene groep kinderen ontwaart. In 's meesters leven waren zijne werken zeer talrijk, daar hij een vlijtig schilder was, die in het beoefenen der kunst zijn genoegen schepte. Als de voornaamste zijner verloren gewrochten kunnen wij opgeven : de Vier Elementen, Ons Heer in het Hofken van Oliveten, een groot doek: de boetende Maria Magdalena, een Vonnis van Salomo, op koper, en verscheidene zoogenaamde « Conversatiën. » Ook Rubens bewaarde van Simon de Vos eene voorstelling van den Verloren Zoon.

Het levensverhaal van onzen kunstenaar is zoo kort als eenvoudig. Hij werd den 28ⁿ October 1603 geboren als zoon van den Antwerpschen teerlingmaker Herman de Vos en van Elisabeth van Oppen. Op zijn twaalfde jaar trad hij in het werkhuis van den talentvollen portretschilder Cornelis de Vos, die wel zijn naamgenoot, maar toch zijn bloedverwant niet was. In 1620, toen onze Simon slechts zeventien jaren telde, werd hij reeds vrijmeester van Sint Lucasgilde. Van dan af arbeidde hij dapper voor eigene rekening, en van 1629 tot 1642 ontving hij zes leerlingen. Spoedig was hij een welingezeten burger. Zijn vader had hem reeds een goed vermogen nagelaten, en zijne moeder gaf hem op 16 Juni 1637 en 29 Maart 1642 nog twee huizen in eigendom. Den 28ⁿ April van dit laatste jaar kocht onze meester, op de Eiermarkt, het huis « den Gulden Hert, » ¹ dat hij betrok met zijne gade Catharina van Utrecht, die hij op 13 Juni 1628 gehuwd had. Deze vrouw

¹ Dit huis bevindt zich ongeveer nog in denzelfden staat als toen het onze schilder bewoonde. Het is de oude gevel vast naast de poort, welke nummer 12 draagt, en nu met het huis van Simon de Vos slechts éene woning uitmaakt.

schonk hem geen enkel kind. Toen zij in de lente van 1670 overleed, bleef haar weduwnaar bezitter van vier huizen, benevens tal van renten en obligatiën, terwijl hij nog tweehonderd en in de negentig schilderijen bezat, en in zijne rijkgestoffeerde gouden-leerkamers met prachtig zilverwerk kon laten opdienen. Wanneer Simon de Vos, op 15 October 1676, in zijn gemeld huis op de Eiermarkt, ziek te bed lag, maakte hij bij uitersten wil 200 gulden aan elk der twee staken zijner vrouw zaliger, 2332 gulden aan kerken en kloosters, 100 gulden aan de zieken en arme gevangenen, en verder heel zijn vermogen voor de eene helft aan den schamelen huisarme, en voor de andere helft aan zijne familie. Nu de notaris dit testament ter onderteekening bood, verklaarde onze drie en zeventig-jarige kunstenaar « mits sijne groote debiliteyt van de sieckte niet te connen schrijven, » en weinige stonden later was hij voor altoos ingesluimerd.

Een onzer voornaamste toenmalige meesters is Johan Boeckhorst, bijgenaamd Lange Jan, omdat hij verbazend rijzig van gestalte was. Hij werd ten jare 1605 te Munster geboren; doch wij mogen hem bij de Antwerpsche School opnemen, daar hij vroegtijdig in onze stad kwam om de kunst te leeren bij Jacob Jordaens. Op het einde van 1633 kocht Lange Jan zijn vrijmeesterschap bij onze Schilders-Kamer, en aanstonds kwam hij in betrekking met hare meest gevierde kunstenaars. Ten jare 1635 zagen wij hem met Jordaens en anderen den Janustempel en den Isabelaboog malen voor de intrede van den Prins-Kardinaal. Op 8 Juli 1636 had Boeckhorst en drie zijner kunstmakers nog 1750 gulden te trekken voor deze uitgevoerde praalwerken. Toen hij eenige dagen later ten volle was voldaan, begaf hij

zich op reis naar Italië. Het volgende jaar keerde hij echter reeds in onze stad terug, zoodat hij de Zuidermeesters ter nauwernood had kunnen in oogenschouw nemen. Hij zelf was van meening, dat hij de reis al te kort had gemaakt. Nauwelijks twee jaren later, of hij oordeelde het nog noodig naar het Zuiden weer te keeren. Den 10ⁿ September 1639 verscheen hij voor notaris om zijn testament op te stellen, alvorens de reis te hernemen. Hij noemde zich bij die gelegenheid Johan Boeckhorst, jongman, oud vier en dertig¹ jaren, schilder, zoon van wijlen Hendrik en tot Munster, in Westfalen, geboren. Vervolgens verklaarde hij : « dat hij in den jare 1637 binnen deser stadt Antwerpen wt Italiën gecomen is, ende leedwesen hebbende, dat hij de stadt Roomen nyet en heeft gesien oft gefrequeenteert, heeft resolutie genomen, nu, voor de tweede reyse, naer Italiën te vertrecken ende de stadt Roomen te besichtigghen, van intentie zijnde, gelijk hij aen zijne moeder oick heeft geadviseert, de reyze aen te grijpen den XIXⁿ deser loopende maent, wesende eenen Maendach. » Tot zijne erfgenamen benoemde hij zijne jongste broeders en zuster : Hans, Willem, Rogier en Clara Boeckhorst. Zij moesten hunne andere broeders en zusters met eenen rijksdaalder of goudgulden buiten zijne erfenis sluiten, en bij zijn overlijden zouden zij 150 rijksdaalders uitkeeren aan juffer Menzia Montoia, die hier te Antwerpen met hem woonde. Wanneer Lange Jan later in de Scheldestad terugkwam, vestigde hij zich in een huurhuis van het Hopland, waar hij eene verzameling van schilderijen en beelden vormde, en tal van prachtige tafereelen

¹ Eerst stond er drie en dertig, doch, gewis op verzoek des schilders, die zijn testament onderteekende, werden die woorden doorgehaald en vier en dertig in de plaats gesteld. Dus dat Johan Boeckhorst wel stellig in 1605 het levenslicht ontving.

maalde. Ofschoon leerling van Jordaens nam Johan Boeckhorst soms ook Rubens en doorgaans van Dijck tot voorbeeld. Naar beiden maakte hij kopijen, als de Val der Engelen naar Rubens, en Christus aan het Kruis naar van Dijck. Verscheidene zijner gewrochten voltrok hij derwijze in den stijl des laatsten meesters, dat zij voor dezes werken zijn gehouden. Boeckhorst was nochtans een degelijk talent, die niet noodig had anderer spoor te drukken. Hij muntte uit door grootschheid van opvatting, heerlijke en recht dramatische voorstelling, met schoon gevormde figuren, die op hun karaktervol gelaat de uitdrukking der innerlijke gewaarwordingen vertolken. Onnoodig er dus bij te voegen, dat hij meesterlijk teekende. Hij kleurde soms zoo krachtig, rijk en harmonisch als de beste onzer koloristen. De Gentsche Sint Michielskerk bezit drie zijner puikstukken : het Vonnis van den boetvaardigen Koning David, Sint Hubertus op de Hertenjacht in het Ardenner Woud, en de allegorische Triomf van het Nieuwe op het Oude Testament. Ook onze stad bewaart van Langen Jan een meesterstuk. Het is eene altaartafel, welke in de kerk van ons begijnhof prijkt en voorstelt, in het midden : Christus' Opstanding, en op de luiken : Onze-Lieve-Vrouwboodschap en de Hemelvaart van Jezus. Ons museum bezit van den meester eene Kroning van Maria; het bestuur onzer Godshuizen heeft van hem eene andere Kroning van Maria, benevens de Heilige Drievuldigheid, het Geloof, de Hoop en de Liefde, de Koningin van Saba in het Paleis van Salomo, en een Oordeel van Salomo, naar Rubens. Verder bewaart van hem de Antwerpsche Augustijnenkerk : Sinte Helena met het

Heilig Kruis; de Sint Jacobskerk van Gent : de Martelie van Sint Jacobus; de Sint Jacobskerk van Brugge : Christus' Verschijning aan Maria Magdalena; het museum van Rijsel : de Martelie van Sint Mauricius en zijne Gezellen; het museum van Munchen : de Vliegende Mercurius verliefd op de schoone Herse, en Ulysses die Achilles ontdekt tusschen de Vrouwen, en de galerij Lichtenstein te Weenen : de vijf dwaze Maagden, en Jupiter met Antiope.

Onze meester was ook een voornaam portretschilder; doch zijne talrijke gewrochten in dit vak gingen voor hem verloren. Zoo schilderde hij Rubens' tweede gade Helena Fourment, den Luitenant Warantmeester-Generaal Sebastiaan Leerse en dezès vrouw Maria Anna van Leyen, en Elisabeth Batkin, die haar afbeeldsel bij testament aan de kerk van ons begijnhof schonk. Tevens maakte Boeckhorst teekeningen voor altaren en tapijtpatronen. Onder andere vervaardigde hij in acht patronen de Historie van A pollo, voor welke hij 480 gulden rekende en die slechts één jaar na zijn overlijden aan 2200 gulden werden verkocht.

Johan Boeckhorst, dien zijne tijdgenooten « den vermaerden constschilder Langen Jan » noemden, ontving zoo veel bestellingen, dat hij, naast zijne galerij van kunststukken, eene verzameling van gouden en zilveren munten vormen en dan nog tal van renten aankooopen kon. Bij zijn testament van 31 October 1654 besliste onze meester, dat zijne meubelen, schilderijen, printen, teekeningen, boeken en kleederen, welke zich nog te Munster bevonden, moesten naar Antwerpen komen, daar hij besloot die stad nooit meer te verlaten. Al zijne broeders en zusters verklaarde hij tot zijne erfgenamen ;

doch, indien zij een geestelijk habijt aantrokken, werden zij met eenen goudgulden uitgesloten. Zijne vriendin Menzia Montoia zou al zijnen huisraad en zijn lijnwaad erven, en bovendien met hare zusters, Maria en Petronella, haar gansche leven het vruchtgebruik van heel zijn vermogen genieten. Wanneer hij op 2 November 1666 gevaarlijk ziek was geworden, maakte hij de helft zijner vaste goederen aan zijnen neef en petekind Johan Boeckhorst; een vierde aan zijne nicht en petekind Magdalena Boeckhorst, en het overige liet hij zijnen broederen en zusteren. Al zijne kunstvoorwerpen en renten moesten dienen om Petronella Montoia een levenslang inkomen te verzekeren, en zijne vrienden, de kunstschilders, Jan Baptist de Vos en Kasper Thielens, ontvingen elk 100 gulden om zijnen laatsten wil ten uitvoer te brengen. Toen hij op 20 April 1668 lag te ziel-togen, liet hij aan zijnen broeder Jan Willem het bestier zijner goederen in Westfalen, en, na de dood van Petronella Montoia, ook te Antwerpen; hij deed nog eenige schenkingen en daags daarna had Lange Jan opgehouden te leven. Zijne kunststukken werden den 1ⁿ Juli 1668 geveild en brachten 6026 gulden 1/2 stuiver op.

Thans weinig gekend, doch tijdens zijn leven beroemd, was Frans de Neve, die den 11ⁿ Juni 1606 geboren en in 1629 vrijmeester der Antwerpsche Schilders-Kamer werd. Den 13ⁿ Maart 1630 huwde hij in Sint Andrieskerk Francisca Wortelmans, de jongste weeze van den schilder Adriaan Wortelmans. Zij schonk onzen meester van 7 Februari 1631 tot 19 Februari 1640 drie zonen en even zoovele dochters. Op lateren tijd toog Frans de Neve over de Alpen. Na in zijn vaderland de grootsche en levensvolle tafereelen van Rubens

te hebben bestudeerd, ging hij te Rome de ideale schepingen van Raphaël Sanzio bewonderen. De Bie wijdt Frans de Neve eene gansche bladzijde ronkende verzen, waaruit blijkt, dat des kunstenaars schilderijen reeds beroemd waren van eer hij naar Rome toog, gelijk men zien kon op het hof van den Antwerpschen Schepene Antoon van Leyen. Thans is er nog slechts één dier geprezen gewrochten bekend. Het is een goed gekleurd doek : het Oordeel van Salomo, met bijna levensgroote en flinke figuren, dat te Weenen in de galerij Lichtenstein is opgehangen. Ook leverde Frans de Neve fraai bewerkte etsen, waarvan de stad Antwerpen er elf in hare gravuurverzameling bewaart. De verdienstelijke kunstenaar schijnt ten jare 1681 overleden te zijn.

Ook van Cornelis de Baellieur is er maar één werk meer bekend. Het bevindt zich in het museum van Brunswijk : Christus en de Overspelige Vrouw, op koper geschilderd en geteekend : *Cor. d. Baellieur fec.* Nu dit éene werk van den Antwerpschen meester is aangewezen, zullen er waarschijnlijk, bij vergelijking, nog andere zijner gewrochten worden ontdekt; want hij was bij de halve eeuw werkzaam en verschaft zich met zijne penseelen een tamelijk goed fortuintje. Den 5ⁿ Februari 1607 kwam hij ter wereld. Zijn vader, een kunstkoopman, liet hem ten jare 1617 het schilderen gaan leeren bij Antoon Lisaert. Maar eerst negen jaren later werd onze Cornelis de Baellieur vrijmeester. Op 9 Augustus 1633 huwde hij, in Sint Jacobskerk, Magdalena Matthijssens, welke hem op 16 Juni van het volgende jaar eene dochter schonk; doch de moeder stierf reeds den 23ⁿ Juli 1634 en werd denzelfden dag begraven. Onze weduenaar hertrouwde op 8 November 1636, in de hoofdkerk, met Maria de Wael,

welke hem nog drie dochters en twee zonen schonk. Terwijl de vader voor dit talrijk kroost te zorgen had, kocht hij nog renten en erven, en onder andere op 31 October 1647 ook « het Schaliënhuis » nummer 34 der Steenhouwersvest, dat hij tot woonst verkoos. De Antwerpsche Regeering vond Cornelis de Baellieur achtingswaardig genoeg, om hem op 17 September 1643 het dekenschap der Schilders-Kamer op te dragen. Den 16ⁿ Mei 1671 verleid de vereerde meester met zijne gade een testament, waarin hunne gehuwde dochter Joanna Maria en hun zoon Pater Eugenius 100 gulden werden gemaakt, terwijl hun andere zoon Cornelis, die schilder was geworden, begiftigd werd met eenen diamanten ring en eenen zilveren mostaardpot, een gansch opgetooid bed, een dozijn fijne servetten en al des vaders printen, teekeningen, schetsen en schildersgerief. De vier en zestigjarige Cornelis de Baellieur overleed op 26 Juli 1671 in zijn huis der Steenhouwersvest en werd binnen Sint Jacobskerk in het graf zijner eerste gade bijgezet.

Aan de werken van Peter van Lint is het zichtbaar dat hij den Oppermeester bestudeerde. Hij werd den 28ⁿ Juni 1609 in onze Sint Joriskerk ten doop geheven. Zijn vader was Peter van Lint en zijne moeder noemde zich Joanna Mast. Over de jeugd van hunnen zoon is niets anders bekend, dan wat hij zelf heeft aangeteekend in zijne eigene levensbeschrijving, welke thans nog wordt bewaard door zijnen afstammeling, Enrico van Lint, beeldhouwer te Pisa. Onze jonge schilder schreef namelijk : « In 't jaer 1619, te Sinte Merten (11 November) begost ic, Peter van Lint, het schilderen te leeren (bij Roeland Jacobs) ende (ik) was toen tien jaer en vier maenden en half.... » Op Kersmis 1624 verloor de

jongen zijnen vader en meteenen zijnen broeder. Het volgende jaar, schrijft hij, « vóór Onze-Lieve-Vrouwen-Ommeganc werd ick sieck ende ick had de pest. » Echter genas hij spoedig, want, volhardt hij : « Ick ginck in 't selfste jaer te Vilvoorde op de Kermis, vijf dagen lanc. » De haastige ziekte, welke te Antwerpen zoo verschrikkelijk woedde, trof de familie van Lint onbarmhartiglijk. Des kunstenaars aanteeeningen luiden : « In 't jaer van 26, toen quam de pest t'onsent. Ende (ik) verloor mijn drije susters; ende terweylen was ick tot meynen meester in den kost, en tot Pasen, toen was 't gedaen. Veertien dagen daarna quam ick thuyt en dit selfste jaer was ick oock te Vilvooren; maer sints niet meer. » Onze schilder bleef nu onafgebroken studeeren tot in 1633, wanneer hij zijn vrijmeesterschap kocht en daarmee naar Italië toog. Te Rome werd hij aanstonds tot schilder benoemd van den Kardinaal-Deken Dominicus Ginnasio, door wiens toedoen hij drie altaarafereelen voor eene kerk der stad Ostia en de muurschilderingen der Heilig-Kruiskapel in de kerk van de Madona del Populo te Rome maalde. Alvorens van zijnen beschermer afscheid te nemen schilderde onze kunstenaar het Portret van den Kardinaal Ginnasio, gelijk het nog in ons museum prijkt, met het opschrift : « *Al eminentissimo dekan cardinale Ginnasio, Il mio patre; Pieter Van Lint, Fec. et in primo a Roma, A° 1639.* »

Nauwelijks was van Lint binnen zijne geboortestad wedergekeerd, of hij had er in Isabella Willemijns eene geliefde gevonden, die hij op 2 Juni 1643 in de hoofdkerk huwde. Zijn echt werd gezegend met zeven kinderen; doch de vader werkte zoo vlijtig, dat hij toch nog in weelde kon leven. Hij behandelde met talent het portret, de gewijde geschiedenis en

de fabelleer. Zijn roem verbreidde zich derwijze, dat de Koning van Denemarken hem bestellingen deed. Ongelukkiglijk zijn des kunstenaars voornaamste tafereelen voor hem verloren. De beste gewrochten, welke op zijnen naam bewaard bleven, en die zich in het buitenland bevinden, onderscheiden zich door bevallige samenstelling, fraaie teekening, goede verlichting en prachtige kleuren. In ons museum vindt men van hem : Pelgrims, Soldaten en Vrouwen vóór eene Wade, het Mirakel van Sint Joannes van Capistran, Sint Christophorus, Sinte Catharina, en een Heilige der Orde van Sint Franciscus; in onze Sint Jacobskerk : de Scheiding van Sint Petrus en Sint Paulus voor de Marteldood; in het Mechelsche klooster der Zwartzusters : de Heilige Boetelingen voor het Kind Jezus; in het museum van Brunswijk : eene Terugkomst van de Jacht; in de galerij Schleissheim, bij Munchen : Christus' intrede te Jerusalem; te Weenen, in de galerij Lichtenstein : Hercules' en Omphale, gemerkt *P. v. L. f. A^o. 1642*, en het Portret eener Jonge Dame; in het Belvedere : Jezus die Lammen geneest bij den Vijver van Bethesda, en in het Madridsche museum : de Zegepralen der Liefde en de Triomf der Alkoningin Cybele.

De vervaardiger dezer tafereelen was een der meesters welke het grootste aantal leerlingen ontving. De Liggere van Sint Lucas meldt er zeventien. Volgens onze nasporingen moet dit getal op twintig worden gebracht. Van Lint meende ook zijnen zoon Balthazar, het eenigste zijner kinderen dat de dood spaarde, voor de kunst op te leiden; doch het knaapje had geen aanleg en stierf op 28 Mei 1681 als boekbinder. Van den 11ⁿ

Januari 1650 bewoonde Peter van Lint zijn eigen huis, de Flesch, nummer 23, op de Meir. Den 9ⁿ Juni 1661 kocht hij ook het hoekhuis nummer 1 der Orgelstraat, waarbij hij nog vele renten bezat, zoodat hij rijk was en niet zonder reden een dozijn testamenten verleed. Den 27ⁿ Januari 1678 kreeg zijne gade de overtuiging, dat haar levensdraad ten einde liep. Daarom offerde zij den wensch in de kerk der Lieve-Vrouwenbroeders, onder den zerk haars grootvaders, Bernardo Garibaldo, te worden begraven. Zij liet geheel haar vermogen aan haren man; doch in eene codicille van 26 Februari daarna, bepaalde zij, dat haar weduwnaar, indien hij nog hertrouwde, slechts het vruchtgebruik en hun zoon Balthazar het eigendom harer goederen zou bekomen. Die voorzorg was waarlijk niet overbodig. Nauwelijks was Isabella Willelijns, op 24 Mei 1679 gestorven, of het bleek, dat onze zestigjarige meester in liefdebetrekking stond met zijne dienstmeid, Anna Morren, een jong, maar slim boerinneken van Neerlinter. Als eene doortrapte vrijster dreigde zij haren heer te zullen verlaten, nu hare meesterse begraven was. Dat bracht den ouden van Lint in dubbele verlegenheid. Om haar vertrek te voorkomen kwam hij op 10 Juli 1679 voor notaris verklaren, dat zijne vrouw zaliger hem, op haar doodsbed, mondelings, belastte hunne dienstvaardige meid Anna Morren, na zijn overlijden, 250 gulden te laten erven. Alhoewel daarvan geen schrift bestond, zoo hernieuwde hij die belofte en voegde er nog 100 gulden bij, op voorwaarde, dat zij hem niet zou verlaten. De zoon Balthazar wilde nochtans de begerlijke meid den huize uitdringen, maar zij verijdelde die poging allerbehendigst. Den 20ⁿ Augustus 1680 verleed vader van Lint eene codicille, waarbij hij zijne meid 500 gulden toe-

zegde. Hij beval uitdrukkelijk, dat zij hem zou dienen tot in zijn ziek- en doodsbed, en bijaldien zijne familie Anneken wilde van hem verwijderen, dan zou zij, bij de 500 gulden er nog 1000 trekken. Daags nadien teekende hij de lieve alweer eene schuldbekentenis van 300 gulden; doch de arglistige misachtte al die blijken van toegenegenheid, en bracht het daardoor zoo verre, dat zij met den verliefden oude, op 10 September 1680, eene gunstige huwelijksvoorwaarde sloot en den volgenden dag binnen de hoofdkerk in den echt trad. Hun huwelijk werd nog met drie zonen gezegend; doch vader van Lint werd reeds op 25 September 1690 met een groot koorlijk in de hoofdkerk begraven. Zijn jongste zoon, Hendrik, geboren den 26ⁿ Januari 1684, gevoelde neiging voor de schilderkunst en trad ten jare 1697 in het werkhuis van Peter van Bredael. Na bij dezen meester zijne studiejaren te hebben voltrokken, ging hij voor goed naar Rome. In de Nederlandsche kunstenaarsbent aldaar ontving hij den bijnaam Studio, gewis daar hij vlijtig arbeidde; want hij maalde er tafereelen als het kleurige Landschap met Brug, waarover Volk trekt dat eenen Stier gaat offeren, hetwelk heden nog in het museum van Turijn prijkt, met de onderteekening: *H. van Lint f. R(oma) 1726*. Toen zijne moeder, op 13 Mei 1710 stierf, erfde Hendrik van Lint alleen hare nalatenschap, daar zijn eene broeder als kind overleed, en de andere het habijt der Lieve-Vrouwenbroeders had aangetrokken. In Rome wedergekeerd huwde Hendrik van Lint Rosa Fiorelli, en werd zoo de stamvader van het Italiaansche geslacht der van Lints, waarin het kunstgevoel nog niet verstorven is.

Tot Rubens' School behoort ook Jan Baptist Borrekens, van wien er nog twee doeken, in den trant des Oppermees-

ters, in het museum van Madrid prijken. Het eene dezer tafereelen is onderteekend en stelt voor : de Verheerlijking van Hercules, waarbij de halve goden van den Olympus in eenen zegewagen door een driftig vierspan worden voortgetrokken. Het andere gewrocht is de schets der zelfde Verheerlijking van Hercules. Jan Baptist Borrekens, te Antwerpen geboren op 17 Mei 1611, was broeder van den vermaarden plaatsnijder Matthijs Borrekens. Ten jare 1630 werd Jan Baptist vrijmeester onzer Schilders-Kamer, en in 1634 ontving hij Gilles Bollaert in zijn werkhuis, om de penseelen te leeren behandelen. Den 30ⁿ Januari 1636 huwde meester Borrekens, in de Sint Joriskerk, Catharina Breughel, dochter van den Fluweelen. De trouwgetuigen waren de beroemde Peter Pauwel Rubens en Jonker Pauwel van Halmale, voogden der bruid. Door dit huwelijk moest Jan Baptist Borrekens de schoonbroeder worden van den befaamden David Teniers II, met wien hij echter in vijandschap leefde. Dit ging zoo verre, dat Borrekens' zieke gade, in haar testament van 4 Juli 1644, uitdrukkelijk verbood, haren zwager Teniers ooit voogd over hare kinderen te laten worden. Deze kinderen waren drie in getal : Peter Pauwel, dien de groote Rubens op 12 Mei 1637 over de doopvont hief, Clara Christophorina en Willem Ambrosius. De eerste zou koopman worden, de tweede begijn en de derde verwierf den graad van licentiaat in de rechten ; doch in Maart 1665 werd hij te Jerusalem Ridder van het Heilig Graf, en op 13 November 1667 deed hij, te Antwerpen, onder den naam van frater Bonaventura, zijne professie in de orde der Kapucienen. Den 27ⁿ October 1654 lag Jan Baptist Borrekens, evenals zijne vrouw, ziek te bed in hun huis « den Heiligen Geest, »

nummer 19 der Heilig Geeststraat. Zij deden hunnen kinderen dan bij testament eenige schenkingen en beloofden hun, als zij zouden bejaren, nog 20,000 gulden. Wanneer de ouders op 1 December daarna eene codicille verleden, waren beiden nog krank, en Catharina Breughel overleed drie dagen later. Borrekens integendeel herstelde, en ging, op 2 December 1656, huwelijksvoorwaarden aan met de zeven en twintig-jarige Anna Maria van Ginderdeuren, die hij den 7ⁿ der zelfde maand trouwde en reeds op 20 September 1659 zag begraven. Onze meester, die ook handel dreef, was intusschen zeer vermogend geworden. Hij bezat nu een twaalfstal huizen en vele renten. Spoedig betrok hij eene wezentlijke heerenwoning, de Sint Jan, nummer 2, op den Oever. Daar spreidde hij veel pracht ten toon en verzamelde er de allerkostbaarste kunststukken. Zijne groote benedenzaal was rondom behangen met voor 1800 gulden tapijten : Landschappen van Fouquier met figuren naar Rubens. Daartusschen stond als schouwstuk eene puike Jacht van Frans Sniijders te pronk. Boven in de balkonkamer, rezen er, op de gespikkelde zwartmarmere schouw, heerlijke beelden van Servaas Cardon. Er hing een ivoren Christusbeeld aan een met schildpad ingelegd kruis van Geeraard van Opstal, en alom vond men er schitterende tafereelen van Rubens, van Dijck, Teniers, de Breughels, de Francken en andere voorname meesters. De gelukkige, maar weinig vlijtige kunstenaar mocht nog lang zijnen welstand genieten, aangezien hij eerst overleed op 13 Februari 1675.

Ten onrechte vergeet men thans Peter van Halen tusschen de Antwerpsche schilders te vermelden. In 1661 schreef Cornelis de Bie nochtans : « Oock en mach niet vergeten worden den uytmuntenden ende constrijcken Peeter

van Halen, een groot Meester in versiringhen, vindinghen oft ordonnantien in 't kleyn, verfraeyt met aenghenaeme Landtschappen, en ghestoffeert met vremde Historiën en Poëterijen, daer niet volmaeckter neven en can comen als desen vernuftighen en welsprekenden Constenaer uytwerckt, den welcken om sijn cloeck Pinceel de heel wereltd door ghenoch bekend is. » Opdat de geprezen meester nog zou kunnen gewaardeerd worden, vestigen wij de aandacht op een zijner werken, dat zich in het museum van Cassel bevindt. Het is een Zondvloed, zeer behendig en kleurig op doek geschilderd en voluit geteekend: *Peeter van Halen*. Den 18ⁿ Januari 1612 bracht de kunsthandelaar Peter van Halen onzen eens zoo geroemden schilder in de hoofdkerk ten doop. Ten jare 1641 werd hij vrijmeester-schilder, en den 9 April 1644 huwde hij Maria Bocx, met welke hij zich in een huis der IJzeren Waag vestigde, en later zich verheugde in de geboorte van vier zonen. Op 17 September 1650 werd Peter van Halen Deken der Sint Lucasgilde verkoren. Hij bewoonde toen een huis op de Meir en was dus een man van aanzien. Maria Bocx liet haren man ten jare 1680 weduenaar, en hij zelf werd den 22ⁿ Mei 1687, met eenen lijkdienst van eerste klas, bij de Lieve-Vrouwenbroeders begraven.

Van Balthazar van Cortbemde is slechts één werk gekend, dat nochtans den geoefenden meester verraadt, daar het wel geteekend, flink gepenseeld, smaakvol en levendig gekleurd en uitmuntend verlicht is. Het doek werd voor de Antwerp-sche Chirurgijns-Kamer vervaardigd en bevindt zich thans in ons museum. Het vertoont den Goeden Samaritaan in een landschap, dat gemerkt is: *B. v. Cortbemde A° 1647*. Balthazar van Cortbemde werd in onze stad op 8 April 1612 geboren.

Zijn vader, die handelaar in schilderijen was, wekte in hem den lust op tot het beoefenen der schilderkunst, en in den herfst van 1626 ging de jongen in de leer bij Jan Blanckaert. Ten jare 1631 verwierf hij zijn vrijmeesterschap. Den 7ⁿ Februari 1634 schreef « Balthazar van Cortbemde, zoon van Philips en Catharina Verluyt, schilder en bij de vier en twintig jaren oud, » aan ons Magistraat, dat hij meester was geworden en oorlof vroeg, om 200 gulden te lichten, die hij erfde van zijne halve zuster, ten einde dit geld in zijne koopmanschap van schilderijen te gebruiken. Het verzoek werd toegestaan en het blijkt dus, dat de zoon, evenals de vader, kunsthandel dreef. Hij huwde den 26ⁿ Maart 1637, in de hoofdkerk, Ursula van den Hoecke, welke echter niet rechtstreeks verwant was met onzen schilder Jan van den Hoecke. Zes kinderen sproten uit dien echt. De vader overleed in 1663, en wel korts vóór 24 December; want op dien dag kwam Ursula van den Hoecke voor Antwerpens Weesmeesteren eene voogdijschap afleggen, die wijlen haar man, sedert 26 Juni 1657, op zich had genomen.

De doopakt van Willem van Herp bestaat niet; doch op 14 Juli 1676 verklaarde hij zelf twee en zestig jaar oud en ingezeten poorter van Antwerpen te zijn, zoodat hij ten jare 1614 in onze stad werd geboren. In 1626, toen hij slechts twaalf jaren telde, bood hij zich als leerling aan bij den schilder Damiaan Wortelmans. Hij studeerde tot zijn drie en twintigste jaar, eer hij zijne proef tot het bekomen van zijn meesterschap kon inzenden. De jonge schilder bezat uitstekende hoedanigheden. Hij ontwierp heerlijke samenstellingen, met krachtige, goed geteekende figuren, vol uitdrukking en treffend van houding. Daarbij kleurde hij prachtig, warm

en harmonisch, zoodat hij echte puikstukken kon leveren. Ongelukkiglijk werkte hij te zeer in den trant van Rubens, op wiens naam er van zijne gewrochten moeten uitgestald zijn. Zijne thans nog gekende werken zijn de volgende : in het museum van Berlijn een meesterstuk, voorstellende : den Boer die warm en koud blaast aan de Tafel van den Sater, gemerkt : *G. van Herp*¹; in het museum van Stockholm : Christus' intrede te Jerusalem; in de koninklijke kabinetten van Engeland : Pharao droomende, eene Kruisdraging Christi en Monikken die Brood uitdeelen; te Brussel, in de galerij Arenberg : eene Boerenfamilie; in de verzameling du Bus de Ghisignies : de Roeping van Sint Mattheus, en in de Antwerpsche Augustijnenkerk : twee landschappen met de Bekeering van Sint Augustinus en de Doop van Sint Augustinus.

Willem van Herp moet eenen ekel aan het huwelijk hebben gehad. Bij Maria Wolffordt, de weeze van onzen schilder Artus Wolffordt, verwekte hij een kind, dat den 6ⁿ Mei 1644, als bastaard, Norbertus werd gedoopt; en het duurde tot op 10 Juli 1654, eer hij er toe besluiten kon zijne geliefde door het huwelijk aan de openbare schande te onttrekken. Den 23ⁿ Januari 1656 doopte men van onze getrouwd en eene dochter, Maria Anna, welke over de vont werd geheven namens haren oom, den uitlandigen schilder Jan Baptist Wolffordt, terwijl diens moeder, Maria Wandelaers, als meter optrad. De echt van Willem van Herp en Maria Wolffordt vermeederde nog met twee spruiten : eenen zoon,

¹ Onder schriftelijke opstellen zette hij als handteeken nu eens : « *Gilliam van Herp*, » en dan weer : « *Guilhelmus van Herp*. »

den 4ⁿ Februari 1657, Willem, en eene dochter, op 8 September 1659, Anna Maria gedoopt. Van Herps beide zonen werden door hem tot schilders opgeleid. De oudste, Norbertus, trad ten jare 1666 als meesterszoon bij de Schilders-Kamer; doch hij deed zich vervolgens niet meer opmerken. Eer de jongste was gevormd, viel de vader ziek en werd den 23ⁿ Juni 1677 begraven. Die jongste zoon, Willem van Herp II, moet zich insgelijks als kunstenaar hebben doen opmerken; want, volgens de Liggere onzer Sint Lucasgilde ontving hij vijftien leerlingen. Echter kunnen wij geene zijner tafereelen meer aanwijzen. Den 1ⁿ Augustus 1729, toen de meester twee en zeventig jaar oud was, maakte hij aan het klooster der Beggaarden eene lijfrent, om aldaar, voor zoo lang hij nog te leven had, den kost te hebben. Wat er verder van hem is geworden, hebben wij niet meer nagegaan.

Thomas Willeboirts werd ten jare 1614 geboren in het Noord-Brabantsch stadje Bergen-op-Zoom. ¹ In 1628, toen hij nog maar veertien jaren telde, kwam hij reeds bij Geeraard Zegers als leerling inwonen. Van dan af bleef hij in onze stad gevestigd, zoodat wij hem tusschen de Antwerpsche meesters mogen vermelden. Op 7 Augustus 1637 legde Willeboirts den eed af als poorter onzer stad, en meteenen liet hij zich inschrijven als vrij schilder der Sint Lucasgilde. Onze kunstenaar arbeidde weinig getrouw aan zijnen meester Zegers. In enkele zijner gewrochten huldigde hij de weelderigheid der vormen en de kleurrijkheid van Rubens; maar door-

¹ De doopakt van dezen schilder is nog niet ontdekt; doch hij zelf verklaarde op 26 November 1642 acht en twintig jaren oud te zijn, zoodat hij in 1614 ter wereld moet zijn gekomen. Doorgaans noemt men thans onzen schilder Thomas Willeboirts Bosschaert en soms eenvoudig weg Bosschaert. Hij zelf teekende nochtans altoos « *Thomas Willeboirts.* » Hij was zoon van Peter Willeboirts en van Cornelia Thomas.

gaans nam hij van Dijck tot voorbeeld en maalde stille, bevallige beelden, welke hij malsch en met zachte harmonische tonen penseelde. Een zijner voornaamste tafereelen : Sint Willebrordus in Aanbidding vóór de Heilige Familie, dat op den hoogen altaar onzer Sint Willebrorduskerk prijkt, is gansch gemaald in den trant des Oppermeesters. Zijne portretten, die vroeger talrijk waren en nu zeldzaam zijn geworden, schilderde hij zoo zeer in den stijl van van Dijck, dat er thans gewis van op dezès naam worden bewonderd. Echter bewaart men in het museum Plantijn nog op naam van onzen schilder de vier portretten : Balthazar Moretus I, Balthazar Moretus I dood te Bed, Erycius Puteanus en Godefridus Windelius. Thomas Willeboirts bestudeerde den koning der portretschilders met zoo veel voorliefde, dat hij er kopijen naar vervaardigde, als onder andere het Portret van eenen Man met een boek in de hand, Rinaldo en Armida, benevens een mythologisch tafereel met kleine figuren, destijds in bezit van den Aartshertog Leopold Willem. De nog gekende werken van Willeboirts zijn : eene verwaarloosde schets : Engelen die Abraham de geboorte van Izaäk aankondigen, in het museum van Brussel; een heerlijk Mystiek Huwelijk van Sinte Catharina, in het museum van Berlijn; eene even prachtige Rust van Diana en hare Nymphen, met wild en honden van Jan Fijt, te Weenen, in het Belvedere, alwaar men ook van hem bewaart: Elias in de Woestijn door den Engel gespijst; in de galerij Schleissheim : Sint Cajetanús vóór de Moeder Gods gekniel, en in het museum van den Haag : Venus die, in het bijzijn van Cupido, Ado-

nis verleidt, geteekend : T. WILLEBOIRTS, en : Cupido die den Leeuw beteugelt.

Vroeger moeten Willeboirts' tafereelen zeer talrijk zijn geweest. De Bie boekte, dat onze meester in het portret en de historieschildering geacht was te Rome, in Engeland, Duitschland, Spanje en Nederland, waar hij veel maalde voor den Stadhouder Frederik Hendrik en diens zoon Prins Willem. Te Antwerpen genoot Willeboirts ook degelijken bijval. Ten jare 1641 ontving hij ineens drie leerlingen, en hij stond in zeer nauwe vriendschapsbetrekking met onze befaamde kunstenaars David Rijckaert III en Gonzales Coques. In Juli 1642 schilderde Willeboirts tegen 60 gulden, eene Moeder Gods met het Kind op haren Schoot, en daarna maalde hij een geprezen Mariabeeld met eenen Krans van Rozen op het Hoofd. Ten jare 1643 ging hij met Cornelis Schut den ophefmakenden kunstkamp aan voor het schilderen eener Martelie van Sint Joris, waarin hij echter werd overwonnen. Willeboirts had toen niet enkel befaamdheid, maar ook fortuin verworven. Hij woonde sints jaren bij den makelaar Roeland van Kessel; doch op 12 Januari 1644 huurde hij, op de Meir, tegen 600 gulden in het jaar, het prachtig huis de Roode Tralie, (nummer 44,) waar hij met zijne leerlingen arbeide in de ruime kamers tegen den hof. Terwijl hij nog huurder dezer woning was, verleed „de eersame ende constrijcke Thomas Willeboirts, „ op 12 September en 19 November 1647 testamenten, waarbij hij zijne moeder, zijne zusters Maria en Petronella, alsook zijne halve zuster, Geertruid van Strijen, tot zijne erfgenamen verklaarde. Den 18ⁿ September 1649 koos ons Magistraat Willeboirts tot Deken. Terwijl hij

dit ambt waarnam, kocht hij op 14 Juni 1650 het groot huis den Bok in de Arenbergstraat, dat de Fluweelen Breughel zoo heerlijk tot kunstenaarsverblijf had ingericht. Nauwelijks had onze meester zich in deze woning gevestigd, of hij werd ziek, om nooit meer te genezen. Den 14ⁿ September 1652 verleed hij te bed een wederzijdsch testament met zijne zuster Maria, en zij maakten hunner halve zuster, Geertruid Strijen, een legaat van 500 gulden. Zooals men ziet bleef Willeboirts ongehuwd. Hij woonde met zijne nicht, eenen dienaar-medewerker en eenen leerjongen. Maanden lag hij reeds op de zieksponde, toen hij op 2 Januari 1654, bijna stervend, zijnen uitersten wil deed kennen. Hij verzocht in de kerk der Lieve-Vrouwenbroeders begraven te worden met een koorlijk van 60 flambeeuwen. Voor het maken van een grafgedenkteeken bestemde hij 400 gulden. Aan het klooster der gemelde paters schonk hij 50 gulden; hun superior ontving een stamboek van den Paus Barberini, (Urbanus VIII), en hij mocht nog een tafereel kiezen uit de na te laten schilderijen. Aan zijne nicht, Geertruid Grijp, maakte hij 600 gulden « voor al de moeyten ende fastidiën, die sij met hem heeft gehad. » Zijn knecht-medewerker, Johan van Erlewijn, kreeg een rouwkleed en 100 pattakons, benevens al zijne kleederen, twaalf zijner beste hemden, al de teekeningen van hem en andere meesters, zijne schilderezels, wrijfsteen, ramen, onbeschilderde doeken, verven, « tot den oltremarien toe; » twaalf zijner geschetste portretten en eene tronie van van Dijck. Voor het opstellen van dit testament en genoten bewijzen van vriendschap en weldaden, maakte onze kranke den notaris « eene staende naeckte Vrouw met eenen bonten Mantel om, nederwaerts siende, » benevens eene

kopij naar van Dijck « wesende een liggende Manneken en sittende Vrouwken met eenige Cupidokens, » en de oorspronkelijke « Cortisane » van Tiziano Vecellio. Thomas Willeboirts, dien men op zijnen grafzerk den luister van zijnen tijd noemde, overleed op 23 Januari 1654, toen hij slechts veertig jaren telde. Zijn marmeren grafgedenkteeken werd versierd met zijn borstbeeld, door onzen beroemden Artus Quellin in wit marmer gehouwen.

Alhoewel geheel vergeten, zelfs nog tijdens zijn leven, was Jacob Peter Gouwi ook een Antwerpsche schilder, welke tot de School van Rubens behoorde. Hij werd ten jare 1633 als « Jacomo Pedro Gouwi, schilder » en leerende bij Pauwel van Overbeeck, op den Liggere van Sint Lucasgilde geschreven, en in 1637 werd hij vrijmeester onzer Schilders-Kamer. De eenige werken, welke er van hem nog gekend zijn, bevinden zich in het museum van Madrid en dragen den naam des schilders. Het eene, ten onrechte lang aan Rubens toegeschreven, toont de Titans die den Hemel bestormen; het andere : de Fabel van Hippomenes en Atalente, schijnt eene navolging van den Italiaanschen schilder Guido Reni ; het derde : de Val van den gevleugelden Icarus, staat in den cataloog verkeerdelijk op naam van den nergens gekenden schilder Joui. Van zoodra Gouwi vrijmeester was geworden, woonde hij ten huize van den Pastoor onzer Sinte Walburgiskerk, en leefde daar zoo afgezonderd, dat er geen enkel spoor van zijnen handel en wandel is overgebleven.

De Liggeren der Sint Lucasgilde vermelden drie Hendriken van Herp, welke de schilderkunst beoefenden. Met den eersten zullen wij ons thans niet bezig houden, daar

er nog geen enkel werk van hem gekend is. Zijn neef, Hendrik van Herp II, den 20ⁿ Mei 1619 in onze hoofdkerk ten doop gedragen, was zoon van Nicolaas van Herp en van Magdalena van der Hammeijden. Die vader was insgelijks een schilder en ging ten jare 1602 het vak leeren bij Hendrik van Balen, om in 1606 vrijmeester der Gilde te worden. Wanneer hij den 29ⁿ Juli 1618 gehuwd was, opende hij, te zijnen huize Sint Jacob in de Kloosterstraat, eenen winkel van schilderijen, printen en tapijtpatronen. Tevens verkocht hij er kostbare wandtapijten, welke onder zijn toezicht werden geweven. Met het verhandelen van al die prachtvoorwerpen maakte vader van Herp fortuin, terwijl het aanschouwen van zooveel kunststukken bij den zoon Hendrik vroegtijdig den lust tot schilderen deed ontstaan. Na het eerste onderricht van zijnen vader te hebben ontvangen, ging de knaap zich in 1627 verder ontwikkelen onder de leiding van meester Adam van Noort, en tien jaren later werd hij vrijmeester onzer Schilders-Kamer. Van Noort had zijnen leerling de grootsche samenstelling en de pracht der kleuren voorgehouden, zoodat Hendrik van Herp II niet beter verlangde dan een volgeling van Rubens te mogen worden. Zelfs maakte hij kopijen naar den Oppermeester, als het Vonnis van Cambyses, dat door het bestuur der Antwerpsche Godshuizen wordt bewaard. De beheerders van die zelfde instelling bezitten van Hendrik van Herp II ook nog een paar andere tafereelen : Sint Rochus geknield vóór de Heilige Maagd en haar Kindje, en Pestlijders, welke den in de Wolken verschijnenden Sint Rochus aanroepen. Waar des meesters andere gewrochten verbleven, is nog niet te verklaren.

Den 2ⁿ Maart 1642 trad Hendrik van Herp II in den echt met Joanna Liebert, welke het leven schonk aan vijf dochters en drie zonen, waarvan niet één kunstneiging had. In Mei 1662 overleed de moeder dier kinderen, en de vader volgde haar ten jare 1667 in het graf.

Hendrik van Herp III was niet rechtstreeks verwant aan zijne voorgaande naamgenooten. Hij werd den 23ⁿ Februari 1635 in de hoofdkerk gedoopt, als zoon van Pauwel van Herp en van Elisabeth van Hoorne. Ten jare 1652 begon hij het schilderen te leeren bij Thomas van Apshoven. Wij kennen van Hendrik van Herp III slechts twee weinig verdienstelijke tafereeltjes : het Portretje van eenen Ridder, in de verzameling van mevrouw Moons onzer stad, en bij haren schoonzoon, den heer Theodoor van Lerijs : een Binnenzicht, waar vader, moeder en kind aan eene ton zitten te eten, naast eene wieg, waarin een kindje rust.

Ook Huibrecht Sporckmans behoort tot onze goede en bijna onbekende schilders der XVIIe eeuw. Zijne verdiensten blijken uit een tafereel van 2 meters 82 centimeters hoog op 7 meters 52 centimeters breed, dat zich op ons stadhuis bevindt. Het merkwaardig gewrocht was geteekend : HVBERTVS SPORCKMANS PINXIT 1677, doch het jaartal is er bij de herstelling afgeblot. Met levensgrootte beelden en eenige allegorische figuren maalde onze schilder op dit uitgestrekt doek : Antwerpens Maagd den Vorst smeevende voor de heropening der Schelde, in tegenwoordigheid van al de bestuurleden der Schippersgilde, terwijl de Handelsgod wegvlucht en Scaldis geboeid ligt. Onze ambachtslieden, welke van de scheepvaart moesten leven, en door het noodlottige vredeverdrag van Munster zich het brood uit den mond

zagen rooven, besteedden hunne laatste penningen om de hen treffende ramp aanschouwelijk te maken. Toen Sporckmans het indrukwekkend tafereel vervaardigd had, werd het op de Schippers-Kamer geplaatst, en eerst in 1859 werd het, ten prijze van 700 francs, voor ons stadhuis aangekocht. Onlangs hersteld, is het nu stellig tienmaal meer waard; want het is eene grootsche samenstelling, welke zich onderscheidt door goede teekening, malsche penseeling, harmonische kleuren en heerlijke verlichting. Hij, die zulk gewrocht leverde, kon gewis niet meer aan zijn proefstuk zijn, en toch is er van 'smeesters werken niet anders meer gekend dan eene Les van Ontleedkunde, welke op den zolder van ons museum ligt opgerold. Dit uitgestrekt tafereel komt voort van onze Chirurgijns-Kamer, voor welke het ten jare 1660 werd geschilderd. Alhoewel het reeds in deerniswaardigen toestand verkeert, bevat het nog gave deelen die prachtig zijn. Bij het doorkorven mannenlijk, dat op de tafel ligt, ziet men de levensgrootte afbeeldsels onzer toenmalige beroemde heelmeesters.

Huibrecht Sporckmans was zoon van den Antwerpschen advocaat Marcelis Sporckmans, en werd den 13ⁿ October 1619 in Sint Jacobskerk ten doop geheven. Misschien leerde hij de kunst nog bij Rubens zelve; want, zonder ergens als leerling te zijn aangeteekend, werd hij korts na de dood des Oppermeesters, als vrij schilder van Sint Lucasgilde aanvaard. In 1653 ontving hij in eens drie leerlingen. Nadat hij op 18 September 1658 tot Deken der Schilders-Kamer was verkozen, ontving hij nog eenen vierden kweekeling. Ondertusschen was Sporckmans op 3 Juli 1654 in den echt getreden met Maria Catharina Boest, dochter van Kasper Boest, die, nadat hij weduenaar was geworden, priester en zangmeester der

hoofdkerk werd. Uit hun huwelijk sproten vier zonen en zes dochters, waarvan wij er eene met den schilder Alexander van Bredael zullen zien trouwen. Huibrecht Sporckmans verloor in 1678 zijne gade. Op 11 Mei 1685 meende hij haar in de eeuwigheid te moeten volgen. In zijn testament maakte hij dan zijnen zoon, den priester Jan Frans, eenen Nood Gods van Antoon van Dijck, benevens zijn eigen portret en dat zijner gade, geschilderd door Peter Thijs. De dood liet zich echter nog wat wachten. Op 7 Januari 1688 hertrouwde onze negen en zestig-jarige meester met Maria Anna van den Broeck, weduwe van Melchior Rubin, die nog drie volwassen dochters en eenen zoon in het huishouden bracht. Dit tweede huwelijk schijnt onzen kunstenaar niet welgevallig te zijn geweest. Den 30ⁿ Januari 1689 verklaart hij reeds bij zijne eerste gade, in de kapel van het Heilig Kruis der Sint Jacobskerk, begraven te willen worden, en op 14 Augustus 1690 werd er ook aan dit zijn verlangen voldaan. Behalve zijn groot woonhuis, nummer 1 in de Sinte Annastraat, dat hij zelf bouwde, liet hij nog vijf aanzienlijke huizen binnen onze stad, verscheidene hoeven, landen en renten achter. Echter waren al deze eigendommen voortkomstig van de grootouders der eerste gade van onzen schilder.

Marc Anthonio Garibaldo behoorde tot eene Italiaansche familie, welke zich van in de XVIe eeuw te Antwerpen vestigde. Onze schilder werd den 21ⁿ Juni 1620 geboren. Het is wel mogelijk, dat hij in het land, waarvan zijne familie afkomstig was, zijne kunststudiën deed; want hij werd ten onzent niet als leerling geboekt en kwam eerst ten jare 1652 als vrijmeester in onze Schilders-Kamer. Zijn paneel de Vlucht in Egypte, dat ons museum bewaart, geeft geen grooten

dunk van zijn talent, maar de Brugsche Sint Gilliskerk bezit van hem een beter gewrocht : Sint Bernardus, die den Hertog van Aquitania tot boetvaardigheid maant.

Garibaldo leefde als jongman en in welstand. Bij zijn testament van 7 April 1673 liet hij zijn huis der Everdijstraat en zijne meubelen aan zijne zuster; doch zijne schilderijen en teekeningen, zijn zilverwerk, kleederen en lijnwaad moesten gedeeld worden tusschen al zijne erfgenamen. Volgens de Liggere der Sint Lucasgilde ontving meester Garibaldo in 1678 nog eenen leerling, en op 19 October van ditzelfde jaar, verklaren zijne zusters in hun testament, dat zij binnen Sint Jacobskerk willen begraven worden, op den voet gelijk hun broeder Marc Anthonio Garibaldo is begraven.

Cornelis de Bie, welke tot zelfs vele onzer kleine meesters in zijne kreupele verzen onvoorwaardelijk ophemelde, beging de onvergeeflijke onachtzaamheid een onzer puikste schilders van zijnen tijd geheel en al te vergeten. Die verongelijkte is Theodoor Boeyermans, wiens beeltenis ook door niet eenen onzer schilders of plaatsnijders aan het nageslacht is overgeleverd. Zijn vader, Jan Boeyermans, Dirkszoon, was een Haarlemmer, die zich vroegtijdig in onze stad vestigde. Van stiel was hij een lijnwaadroller, en, als dusdanig verbond hij zich met de Antwerpsche Agneta Leermans, weduwe van Lenaart Lenaertsen, met welke hij den 29ⁿ October 1619 huwelijksvoorwaarden maakte en op 3 November binnen onze hoofdkerk in den echt trad. De gehuwden waren in hun eigen huis, de Gulden Pers, nummer 2 der Coppenholstraat, gevestigd, en daar verheugden zij zich op 10 November 1620 in de geboorte van onzen Theodoor, die een zoo uitstekend schilder zou worden. De vader mocht echter geen

getuige zijn der kunstontwikkeling van zijnen zoon. Den 3ⁿ November 1624 lag de man reeds op zijn doodsbed. Hij bestelde zich een nieuw graf in de kerk der Sint Michielsabdij; zijnen stiefzoon, Lenaart Lenaertsen, liet hij zijnen winkel, persen en tafels, en verder maakte hij wat hij bezat aan zijne vrouw, onder voorwaarde dat zij hun eenig kind, Theodoor, wel zou opvoeden, bij zijn bejaren, als vaderlijk erfgoed 7000 gulden zou aftellen. De moeder, die van haren eersten man nog negen kinderen behield, zorgde toch wezentlijk goed voor de opleiding van haar laatstgeboren zoontje. Zij liet het een zoo degelijk onderwijs genieten, dat onze Theodoor op 4 December 1634, toen hij slechts veertien jaren telde, een waarlijk prachtig handteeken kon stellen onder zijn testament, waarbij hij al wat hij bezat aan zijne moeder maakte en verklaarde bij zijnen vader begraven te willen worden. Onze jongen was nochtans wel te pas; maar hij wilde buiten het land zijne studiën gaan voltrekken. Zijne moeder had op 16 October van hetzelfde jaar van onzen Staatsraad een vrijgeleide verworven, om naar Holland te gaan wonen, en het is waarschijnlijk, dat Theodoor aldaar den titel van licentiaat verwierf, dien hij later voerde. Zijne moeder vestigde zich te Eindhoven. Van daar kwam zij op 30 Mei 1636 naar Antwerpen, om volmacht te verleen en aan hare schoonzuster Catharina Boeyermans en meester Floris van Dijck, die in haren naam zouden erven van de zwagerin Hildegonda Boeyermans. In April 1640 bevond ook Theodoor Boeyermans zich als „student” te Antwerpen, doch hij bekam toen weer een vrijgeleide om naar Holland te keeren. Den 28ⁿ November en den 9ⁿ December 1648 vinden wij hem nogmaals in onze stad, om als meerderjarige met zijne moeder af te rekenen. Den 23ⁿ April 1649

bewoont hij met zijne moeder reeds zijn geboortehuis, de Gulden Pers, en beiden maken daar dan een testament. Alhoewel Theodoor in 1650, 1652 en 1653 zich ook binnen Antwerpen bevond, zoo trad hij toch maar eerst op 17 Mei 1654 als vrijmeester bij onze Sint Lucasgilde. Na het voltooien zijner wetenschappelijke studiën deed hij ook zijne kunststudiën in den vreemde, en waarschijnlijk wel te Londen, bij Antoon van Dijck, wiens stijl en werkwijze hij volgde. Gelijk de koning der portretschilders was ook Boeyermans een gevoelvol idealist, die alles veredelde, bevallig groepeerde, uitgelezen teekende, uitvoerig penseelde en met de fijnste tonen dichtertlijk en harmonisch kleurde. Zijne vergoding van Antoon van Dijck ging zoo verre, dat hij dezen met Rubens, als de grootste Meesters, maalde in zijn tafereel Antwerpen Voedstermoeder van de Schilders. Op dit zelfde prachtig doek, dat in ons museum prijkt, zetelt Antoons gade, Mary Ruthven, als Antwerpens Maagd, op den troon, om over de kunststudiën te heerschen, terwijl de Tijd haar leerlingen aanbrengt en Scaldis, op de stroomkruik leunend, den overvloedshoren houdt. Ons museum bezit nog andere zijner meesterstukken : de Wonderbare Genezingen in den Vijver van Bethesda, gejaarmerkt 1675 en onderteekend : *T. Boeyermans pinxit*; twee puike zedenschilderingen : de Gezant vóór den koninklijken troon, en het Bezoek van twee geestelijken aan eene familie op haar buitengoed, gemerkt : *T. Boeyermans. f.*, benevens het Portret van eene Nederlandsche Dame. Het prachtigste doek van den meester is zijne Hemelvaart van Maria, welke in Sint Jacobskerk op den altaar, ter zijde rechts van den ingang der koor prijkt. Hij schilderde dit dichtertlijk gewrocht ten jare 1671

met eene Hemelvaart Christi, welke nu verloren is. Beide tafereelen werden hem slechts 100 gulden betaald. De kapel der Antwerpsche Zwartzusters bezit van Boeyermans eene Wonderbare Genezing van den Lamme, en verder bewondert men van hem te Mechelen, in de Sint Petrus en Pauluskerk : de Verschijning van Maria aan Sint Franciscus Xaverius, en Sint Carolus Borromeus de Heilige Maagd smeevende voor de Pestzieken; in de kerk van het Groot Begijnhof aldaar : het Mystiek Huwelijk van Sinte Catharina en het Huwelijk van Maria met Sint Josephus; op het Brugsche Begijnhof : de Hemelvaart der Heilige Maagd; te Gent, in het museum : het Visioen van Sinte Maria Magdalena van Pazzi, en Sint Carolus Borromeus de Pestzieken verzorgende, en in het museum van Nantes : de Geloofte van Sint Aloïsius van Gonzaga, geteekend : *T. Boeyermans 1671*. Terwijl Theodoor Boeyermans al deze puikstukken vervaardigde, leefde hij te Antwerpen zoo stil en afgezonderd, dat de Bie vergat hem in zijn Gulden Cabinet een plaatsken te verleen. Gonzales Coques, toen Deken der schilders, was opmerkzamer. Hij schatte onzen vergeten kunstenaar zoo hoog, dat hij hem ten jare 1664 noopte onder de poëten van Sint Lucas te komen. Bij deze toenadering schonk Boeyermans aan de Schilders-Kamer het gemelde tafereel Antwerpen Voedstermoeder van de Schilders, waarvoor zijne makkers hem dankbaar vereerden met eenen verguldsilveren wijnkelk en verscheidene dichterlijke strofen. De laatgevierde meester was nooit in den echt getreden en stierf kort na den 24ⁿ Januari 1678.

In onze Sint Jacobskerk vindt men eenen goed geteekenden en puik gekleurden Dooden Christus, uitgestrekt vóór den ingang van zijn graf, geteekend : *F. Goubau* 1655. Van dezen meester hangt er in dezelfde kerk ook een verdienstelijk portret van den Pastoor Frans van den Bosche, en ons museum bewaart een doek : Sint Norbertus in Aanbidding voor het Heilig Sacrament, gemerkt : *F. Goubau. Fecit.* 1650. Deze meester werd te Antwerpen geboren op 27 September 1622. Heel waarschijnlijk ontwikkelde hij zich onder de leiding van Geeraard Zegers, in wiens helderen trant hij schilderde. Den 12ⁿ Mei 1646 verleet Frans Goubau, in staat van volle gezondheid, een testament, gewis, daar hij zich op reis begaf om zijne studiën in den vreemde te voltrekken. In 1649 was hij reeds binnen Antwerpen terug en trad dan bij onze Schilders-Kamer. Den 25ⁿ October 1651 huwde hij Anna Maria van der Beken, die moeder werd van drie meisjes, waarvan er maar één in leven bleef, terwijl de moeder op 12 Augustus 1654 werd begraven. Den 9ⁿ Maart 1657 maakte Frans Goubau huwelijksvoorwaarden met Joanna Pinseel, eene weduwe, die twee huizen, renten en juweelen bezat, en daags daarna werd hij met haar in den echt verbonden. Hun huwelijkschulke dobberde echter op zeer onstuimige baren en leed spoedig schipbreuk. Joanna Pinseel was reeds door haren eersten man « duyvels vijf! » gedoopt, daar zij altoos krakeelde. Met Goubau wilde zij hetzelfde leventje gaan leiden, doch hij duldde het niet. Mens, dat zij het al te bont maakte, zette hij haar eenvoudig op straat. Zij kwam woedend met eenen slootmaker om de deur te doen openen; doch onze schilder schoof den grendel dicht. Dan ging de verbolgene onstuimig aan het schellen;

doch de rustlievende man sneed langs binnen de belkoord af. Daarop vroeg de openbaar beleedigde vrouw voor het geestelijk Hof de echtscheiding; doch op 5 November 1658 had er weer eene verzoening plaats, en Joanna Pinseel beloofde « met haren man te leven in deucht, eere ende vriendschap, gelijk dat ter sielen salicheyt behoort. » Echter ontstond er weer spoedig onweer en de zonneshijn liet zich wachten. Goubau laadde al de schuld op zijne kijfzieke wederhelft. Hij staafde door getuigen, dat hij gedurende zijn eerste huwelijk altoos in vrede en liefde leefde. Dat kon Joanna Pinseel van haren kant niet doen bevestigen; doch zij bracht hare twee meiden voor, welke verklaarden, dat onze schilder haar « pers en blauw » had geslagen, en daarop werd de echtscheiding verkregen. Al deze wederwaardigheden hadden voor gevolg, dat meester Goubau palet en penseelen nederlegde. Hij werd ontvanger ten kantoore der wijnaccijnzen, in welke betrekking hij overleed op 20 October 1678.

Nicolaas Marten Fierlants werd omstreeks 1622 te 's Hertogenbosch geboren; doch in 1637 kwam hij te Antwerpen de schilderkunst leeren bij Pauwel van Overbeeck, en in 1651 werd hij vrijmeester onzer Schilders-Kamer. Den 13^{en} Mei 1653 huwde hij, in onze Sint Jacobskerk, Maria van Hengel, bij welke hij drie dochters en vier zonen won. Fierlants moet een vlijtig kunstenaar zijn geweest. Alhoewel hij voor een talrijk kroost te zorgen had kocht hij op 24 December 1655 nog voor eigen gebruik een huis, het Wapen van Keulen, nummer 121 in de Lang Nieuwstraat. Daar hij een ervaren teekenaar in de bouw- en doorzichtkunde was, zoo gaf hij daarin vele bijzondere lessen. Dat belette toch niet, dat hij acht aankomende schilders in

zijn werkhuis oefende en tafereelen maalde, welke zich onderscheidden door hunne puikgevormde en karaktervolle figuren, die tamelijk wel gekleurd en goed gepenseeld waren. De oudste schilderij, welke er van onzen meester gekend is, staat op den Onze-Lieve-Vrouwenaltaar der parochiekerk van Neerlinter. Zij stelt voor : Sint Augustinus tusschen eenen Engel en eene Kloosternon. Het doek is gemerkt : *N. M. Fierlants ft. Anno 1656*. De andere onderteekende tafereelen van onzen schilder hangen in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk van Melsele (Land van Waas) en toonen : Christus' Kroning met Doornen, gemerkt 1684; Maria's Bezoeking; de Aanbidding der Herders, en de Opdracht in den Tempel, gemaald in 1685. Fierlants aanvaardde op 23 December 1664, voor 200 gulden, binnen de achttien maanden, op papier te teekenen en te schilderen, acht tapijtpatronen, metende 4 ellen breedte op 168 ellen lengte en voorstellende : de Werken der Apostelen. Ten jare 1670 vereerde hij de Schilders-Kamer met een tafereel : *Pictura klagende Jupiter hare Verdrukking*. Op den voorgrond dezer schilderij was een gescheurde witte rol papier gemaald, met deze verzen :

Pictura, door liefde gedreven
Tot Juppijn, heeft haer stem geheven,
Om haren druck te doen verstaen,

Die haer uyt haet wordt aenghedaen;
Hij stierf Mercuer, als een gesant;
Jaegt d'afgunstigheidt uyt 't landt.

Deze rijmpjes zinnespelden op een zwaar geding dat der Schilders-Kamer, ter ontrooving harer voorrechten, was aangedaan door de Gewapende Gilden. Fierlants was toen nochtans ook kapitein der burgerwacht, doch zijn kunstenaarskring ag hem nauwer aan het hart, en op 21 Maart 1679 verkocht hij zijnen stok, spies, rondas, sluier en pluim voor 600 gulden.

Den 15ⁿ Maart 1686 verleed de gewezen kapitein een testament met zijne zieke gade, welke hij weinige dagen later de oogen sloot. Op 14 Mei 1694 werd ook meester Fierlants' lijk uit zijn huis in de Lange Nieuwstraat gehaald en begraven in den pand der Predikheeren.

Thans volgt een verdienstelijk Antwerpsch schilder, die onbekend bleef, omdat zijn leven zoo kort als eenvoudig was en hij maar luttel gewrochten kon nalaten. Het is Frans Muntsaert, die op 10 Februari 1623 geboren werd. De welstand waarin hij van jongsaf leefde, liet hem toe zich langzamerhand en door zelfonderricht te oefenen; maar, vermits hij er trotsch op was deel te maken van de Schilders-Kamer, zoo liet hij zich, ten jare 1641, bij Thomas Willeboirts als leerling inschrijven, en nog ditzelfde jaar verwierf hij zijn vrijmeesterschap. Ongelukkiglijk stierf de jonge kunstenaar reeds op 10 Mei 1650. Tusschen de doeken, welke hij naliet, werden vooral opgemerkt een Romulus en Remus en de Hemelvaart van Maria. Dit laatste gewrocht, dat zijne ouders in hun en zijn grafgedenkteeken plaatsten, prijkt nu nog in onze Sint Jacobskerk. Het munt uit door zijne heldere, warme en goed versmolten kleuren, zijne fraaiheid van teekening en sierlijkheid van samenstelling.

Aan Peter Thijs was een langere en schitterender levensloop beschoren. In onze stad ten jare 1624 ¹ geboren, kwam hij in 1636 als leerling bij Artus Deurweorders, die hem in 1645 het vrijmeesterschap liet verwerven. De een en twintig-

¹ De doopakt van 5 April 1616, aangegeven als geboortebewijs van onzen schilder is valsch. De toen gedoopte Peter Thijs, zoon van Peter en Anna Speeck, was in 1621 reeds overleden, zooals blijkt uit den staat van het sterfhuys zijns vaders. Onze schilder verklaart zelf op 10 December 1664, dat hij veertig jaren oud is, zoodat hij in 1624 ter wereld kwam.

jarige meester ontving toen oogenblikkelijk eenen kweekeling, die later nog door dertien andere werd gevolgd. Die bijzondere bijval was stellig verdiend. Peter Thijs bleef de uitstekende historie- en portretschilder van zijnen tijd. Zijne geschiedkundige gewrochten onderscheiden zich door hunne eenvoudige en bevallige samenstelling; zijne portretten muntten uit door schoone en natuurlijke voorstelling. Hij teekende nauwkeurig, penseelde gemakkelijk en malsch, en dat met recht rijke, krachtige en warme kleuren, die hij zeer harmonisch op het doek bracht. Ook bezat hij een heerlijk licht en maakte daarmee een prachtig uitwerksel op het naakte zijner figuren, dat hij treffend wist weer te geven. Ons museum bezit een zijner puikstukken : Sint Franciscus geknield vóór Christus en Maria, om den afaat van Portioncula te ontvangen, benevens Christus' Verschijning aan Sint Joannes a Cruce, de Verschijning der Maagd aan Sint Guillielmus, Hertog van Aquitania, en Icarus en Dedalus. In onze Sint Jacobskerk prijken van Peter Thijs ook twee schoone gewrochten : de Heilige Drievuldigheid, en de Verschijning des Engels aan Abraham bij het slachtofferen van zijnen zoon Izaäk. Verder vindt men van den meester, in de kerk onzer Theresianen : eene Hemelvaart van Maria; in de Sint Martenskerk van Aalst : de Marteldood van Sinte Catharina; in het Gentsche museum : Sint Sebastianus na zijne Marteling door Engelen getroost, de Bekeering van Sint Hubertus, en de Bekoring van Sint Antonius, geteekend : *Peeter Thijs*; in het museum van Brussel : de Marteling van Sint Benedictus; in het museum van Kopenhagen : het

Mystiek Huwelijk van Sinte Catharina, en in het museum van Stockholm : Achilles door Ulysses ontdekt bij Lycomedes' Dochters. In de hoofdkerk van Dendermonde bevinden zich twee voorname altaartafereelen van Peter Thijs, voorstellende de besmette Sint Rochus in de Hut door Engelen bezocht, en de Martelie van Sinte Catharina. Het eerste dezer meesterwerken heeft men ten onrechte toegeschreven aan eenen portretschilder, Gijsbrecht Thijs, van wien er geen enkel gewrocht meer bestaat. ¹ Gelukkiglijk verklaarde onze Peter Thijs zelf, op 10 December 1664 en 13 Maart 1665, vóór ons Magistraat, dat hij dit tafereel : « den Heyligen Rochus in de Hutte, daer de Engelen hem comen cureren van sijne wonden, besmet sijnde met de contagieuse sieckte, » voor de Dendermondsche hoofdkerk maalde. Dit tafereel, zegde hij, was voltooid in Augustus 1661; hij leverde het tegen Onze-Lieve-Vrouwendag en ontving er 252 gulden voor uit handen van Philips van der Varent. Het andere doek, « de Martelie van Sinte Catharina op het Rad » werd hem op 27 Mei 1665 besteld door « de Practisijnen » van Dendermonde. In dezelfde kerk van Dendermonde prijkt nog een ander tafereel : Sint Rochus die Jezus en Maria bidt voor de Pestzieken, dat ook waarschijnlijk aan Peter Thijs moet worden toegeschreven, alhoewel men veronderstelt, dat het door Kasper de Crayer werd vervaardigd.

Wij zegden dat Peter Thijs ook een uitstekend portret-

¹ In den *Inventaire des objets d'art de la ville de Termonde*, opgemaakt door eene ambtelijke commissie, lezen wij : « Eglise Collégiale. . . .8. Le St. Roch couché sous un épais feuillage et auquel des anges rendent visite, morceau placé dans la nef au-dessus de l'ex-voto offert en 1669 à l'occasion de la peste en cette ville, est de Ghisbrecht Thys. » *Journal des Beaux-Arts*, 1871, p. 133.

schilder was. Als konterfeitist was hij derwijze befaamd, dat hij door den Hollandschen Stadhouder Prins Willem II werd ontboden, om diens vorstelijke familie op het doek te brengen. Tusschen Zijne Hoogheid en onzen schilder werd er mondelings akkoord gemaakt, dat hij Prins Willem zou konterfeiten voor 250 gulden; voor het malen der Vorstin Marie Henriette met hare twee Prinskens, zou hij 300, en voor elke der twee Prinsessen 250 gulden genieten. In Januari 1666 hingen deze vier schilderijen op het Hof van Turnhout; en, om de betaling der drie laatste te bekomen, gaf onze schilder volmacht aan den procureur Mr Reinier van Esselt, in den Ouden-Bosch. Ook maalde Peter Thijs de portretten van David Teniers II, van den schilder Huibrecht Sporckmans en dezès gade Catharina Maria Boest, benevens tal van andere; doch al deze stukken zijn nu zoek geraakt. Een van Thijs' meesterwerken in het vak der portretschildering is niettemin bewaard gebleven. Het prijkt langs binnen boven de deur der trouwkapel onzer Sint Jacobskerk en toont : den Pastoor, vier Bestierders en den Knaap des Broederschaps van het Heilig Sacrament, met brandende flambeëuwen in de hand, geknield vóór het Allerheiligste, waarboven twee engeltjes zweven. In ons museum hangen van Peter Thijs ook twee portretten : de Antwerpsche Buitenburgemeester Hendrik van Halmale en de Stadssecretaris Max Gerardi, welke onze meester in 1661 en 1662 konterfeitte voor de Schilders-Kamer, daar zij de Hoofdmannen harer rederijkers waren. Het museum van Brussel bewaart een Vrouwenportret van Peter Thijs. In het Belvedere van Weenen hangt op zijnen naam eene Venus

die den gedooden Adonis beweent, zoodat Thijs ook onderwerpen uit de fabelleer op het doek bracht.

- De gevierde kunstenaar huwde op 19 Maart 1648, in de Sinte Walburgiskerk, Constantia van der Beken, dochter van Jan en van Catharina van Baesrode. Den 12ⁿ Juli van dit zelfde jaar werd hun huwelijk reeds gezegend met eene dochter, die over de doopvont werd geheven door haren grootvader Jan van der Beken en Anna Vasseur, vrouw van den bakker Peter Thijs. Nog vijf andere meisjes en vier jongens sproten uit den echt. Éen der zonen, Peter Pauwel Thijs, geboren op 14 Mei 1652, oefende zich in het schilderen bij den vader, dien hij spoedig behulpzaam was. Den 18ⁿ September 1660 koos het Magistraat Peter Thijs tot Deken van Sint Lucasgilde. Toen hij in den bestuurraad der Schilders-Kamer zetelde, zag hij de noodzakelijkheid in, een aanzienlijk huis te bewonen. Hij betrok dan het huis nummer 29 op de Meir, dat hij den 23ⁿ April 1663 nog voor drie jaren huurde tegen 350 gulden in het jaar. In die woning verloor meester Thijs zijne geliefde gade, met welke hij als rederijker en Deken zoodikwijls ter Schilders-Kamer aan den feestdisch zat. De kommer, welken de weduenaar met al zijne kinderen had, deed hem spoedig naar eene nieuwe huishoudster uitzien, en op 2 Juli 1670 hertrouwde hij met Anna Bruydegom. Deze vrouw was eene goede moeder voor hare stiefkinderen. Dank aan hare zorgen, kon onze kunstenaar rustig voortwerken. In April 1672 leverde hij voor de Staten-Kamer van ons stadhuis ook nog het portret van den Koning Karel II, dat met 150 gulden werd betaald. Zijne laatste bestelling ontving hij van de Antwerpsche Kolveniersgilde. Deze kunstlievende vereeniging besloot, in den zomer van 1677, een groot tafereel

te laten malen, waarop Zijne Keizerlijke Majesteit, de heer Prelaat van Sint Michiels, de Buiten-Burgemeester Hendrik van Halmale als Hoofdman, en al de Dekens en Oudermans der Gilde naar het leven zouden worden afgebeeld. Peter Thijs werd gelast eene schets te vervaardigen, en op 11 September 1677 werd hem ter kamervergadering de ontworpen schilderij besteld voor 1200 gulden, terwijl er met den meester voor 21 gulden 12 stuivers wijn werd gedronken. Tien der twintig Dekens en Oudermans had de kunstenaar « alreeds naer het leven met zijne eygene handt in de tronie volmaeckt » toen hij plotselings overleed. Op 7 October 1677 besloot het bestuur der Kolveniers, dat het onvoltooid gewrocht van den « loffelijken constschilder » door zijnen zoon Peter Pauwel Thijs zou worden voltrokken; doch over het verplaatsen eener figuren ontstond er twist tusschen de Dekens, en het duurde tot in 1678, eer het tafereel, dat nog vergroot werd, kon vastgeankerd worden in de zaal van den hof der Gilde. Nauwelijks was het kunststuk bewonderd, of Peter Pauwel Thijs werd als meesterszoon vrijschilder; maar op 27 Maart 1679 was hij zijnen vader reeds in het graf gevolgd.

Cornelis de Bie noemde Jan de Duyts eenen vermaarden en begaafden Antwerpschen schilder, wiens onsterfelijken lof hij in verzen moest verkonden. Thans wil men hem vergeten, ofschoon er nog verdienstelijke werken van hem voorhanden zijn. Hij kwam den 28ⁿ Januari 1629 ter wereld, werd ten jare 1642 leerling van Frans Denijs, en zes jaren later vrijmeester onzer Schilders-Kamer. De Bie, die met Jan de Duyts leefde, moet gebruik maken van dicht en proza om des kunstenaars talent naar behooren op te hemelen. Hij zegt, dat het uitgelezen penseel van Jan de Duyts voor verscheidene plaatsen van

Nederland altaarstukken en mythologische tafereelen vervaardigde, waaruit blijkt, dat de meester rijk is in verbeelding, de doorzichtkunde uitnemend verstaat, vast en geestig teekent en zeer bevallig het naakte weergeeft, als bij voorbeeld in zijne Diana in het Bad of Venus ingesluimert met Cupido. De hier bedoelde Venus bevindt zich heden nog in het Brunswijksche museum, en dit doek draagt des schilders handteeken. Het Haagsche museum toont in eene kunstgalerij, gestoffeerd door verscheidene schilders, een tafereeltje met Nymphen van onzen meester. In de kerk van Wommelghem, nabij onze stad, prijkt van Jan de Duyts ook een Christus van het Kruis gedaan en beweend door Onze-Lieve-Vrouw, Maria-Magdalena en Joannes, zoodat de beide vakken, welke onze schilder zoo lofwaardig behandelde, nog zijn vertegenwoordigd. Echter onderscheidde hij zich tevens als portretschilder; want in het Gulden Cabinet van de Bie komt het afbeeldsel voor van Artus Quellin den Jonge, dat geteekend is : *J. de Duyts pinxit*. De meester huwde op 22 September 1653 met Elisabeth Huybrechts, en drie zonen en evenveel dochters sproten uit hunnen echt. Van den 9ⁿ Januari 1670 bezat en bewoonde Jan de Duyts het huis de Roos, nummer 141 in de Lange Nieuwstraat en daar overleed hij, gelijktijdig met zijne vrouw Elisabeth Huybrechts, in den herfst van 1676.

Tusschen onze historieschilders der laatste helft van de XVIIe eeuw wist Jan Erasm Quellin den meesten ophef te maken. Hij werd den 1ⁿ December 1634 in onze hoofdkerk gedoopt en leerde het kunstvak bij zijnen vader, Erasm Quellin, wiens degelijke hoedanigheden hij zich echter niet eigen maakte. Eventwel onderscheidde de jongen zich spoedig als

een goed teekenaar. Vervolgens bemaalde hij eenige doeken, welke in het bezit zijns vaders bleven en voor titels voerden : Een Kind met Vruchten en Bloemen, Vruchten en Druiven, Vogelen, eene Tronie naar Jordaens en eenen Boom naar van Dijck. Toen hij palet en penseel machtig was, toog de jonge Quellin naar Italië. Van daar zond hij tafereelen af, die onzen poëet Cornelis de Bie in verrukking brachten. Vader Quellin bewaarde van zijnen zoon : de Vinding van Romulus en Remus, een Mariabeeld naar Paolo Veronese, Sint Rochus in het Gasthuis, en het Bad van Bethesda, welke tot des jongelings afgezonden studiegewrochten mogen gerekend worden. Onze student hield zich op te Rome, Venetië, Napels en Florentië, waar hij tot verdolens toe de Zuidermeesters nastreefde. Eerst in 1661 kwam hij, als kunstenaarszoon, bij Antwerpens Schilders-Kamer zijn vrijmeesterschap verwerven. Hij dacht zich ge-roepen om de vervallende historieschildering, door grootsche scheppingen te moeten heropbeuren en leverde in der waarheid gewrochten, welke door hunne buitengewone afmeting en stoutheid van samenstelling veel opziens baarden. Echter ontbrak hem de geniale kracht, om de redder van het hoofdvak onzer schilderkunst te worden. Alhoewel hij behendig teekende en eene rijke verbeelding bezat, zoo mangelde het hem echter aan goeden smaak en wijsheid, om eene wezentlijk schoone samenstelling te voltrekken. Doorgaans gebruikte hij te veel figuren in de voorstelling, die hij dan nog overlaadde met bijwerk en zoo wonderbare als grootsche bouwkundige achtergronden. Slechts in enkele zijner tafereelen ontwaart men nog goede Vlaamsche tonen, en zijn licht bezit zelden leven of warmte. Zijne kleuren zijn meestal zwaar, somber en koud.

Men meent dat hij zijne verven slecht bereidde, en dat ze daardoor verdonkerd en in de vleezen rosachtig zijn geworden. Eene der prachtigste schilderijen van Jan Erasm Quellin is de Aanbidding der Herders, welke op den hoogen altaar der Antwerpsche Kapucinersen praalt. Ook in onze Sint Jacobskerk hangt van hem eene goede Aanbidding der Herders. Zijne Heilige Maagd voor den gekruisigden Christus, welke in denzelfden tempel staat, is een veel min verdienstelijk gewrocht. In onze Sint Paulus- en onze Sint Andrieskerk prijken van Jan Erasm Quellin twee fraaie tafereelen, die elk Christus en de Discipelen van Emaüs voorstellen. In ons museum vindt men van den meester het grootste tafereel, dat ooit gemaald is. Met zijn bovenstuk, dat er nu is afgenomen, meet het 15 meters hoogte op bij de 8 meters breedte en het verbeeldt: de Wonderbare genezingen in het Bad Bethesda. Het ontzaggelijk doek draagt de onderteekening: *Joan. Erasmus Quellinus Junior inv. et F. a^o 1672* en het werd vervaardigd voor den linker zijbeuk van de kerk onzer Sint Michielsabdij. De andere doeken, welke ons museum van den jongen Quellin bezit, zijn: drie tafereelen met de Martelaars van Gorkom; Sint Bernardus het Habijt ontvangende; de Martelie van Sinte Agatha; Christus' Geboorte; het Mirakel van Sint Hugo, geteekend: *J. E. Quellinus Pict. Cas Ma F. A^o 1685*; Christus bij Simon den Phari-seër, geteekend: *J. E. Quellinus inv. et F. A 1692*; en het portret van den Antwerpschen Bisschop Aubertus van den Eede. De kerk van Hoboken bewaart van den jongen Quellin eene zeer fraaie Moeder Gods met het Kindeken. Te Mechelen bestaan er van onzen meester in

de Sint Romboutskerk : eene Aanbidding der Herders; in Sint Petrus en Pauluskerk de vijf deelen eener altaartafel met zooveel Voorstellingen uit het Leven van Sint Franciscus Xaverius; in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw op de Dijle : het Laatste Avondmaal, getekend : *Joannes Erasmus Quellinus pictor Cæsaræ Majestatis* 1690, en in de kerk van het Groot Begijnhof : Sint Carolus Borromeus tusschen de Pestzieken van Milaan, onderteekend : *J. E. Quellinus pict. Cæs. Ma^{uis} f. A^o* 1694. Het buitenland bezit maar weinige zijner werken. Wij vonden slechts, in het Wener Belvedere : de Kroning van Karel V als Romeinsch Keizer door Paus Clemens VII; in het museum van Rouaan : de Heilige Besnijdenis, en in het museum van Duinkerken : de Ontdekking van het Heilig Kruis door Sinte Helena.

Terwijl de meester al deze werken vervaardigde, leefde hij in den echt met Cornelia Teniers, de dochter van den befaamden David Teniers II. Den 17ⁿ October 1662 had onze Quellin met zijne uitverkorene bruid huwelijksvoorwaarden gemaakt te Perk op het kasteel « de Drij Torens, » dat het buitenverblijf zijns schoonvaders was. Onze Jan Erasm bracht toen, als gift zijns vaders, 2387 gulden ten huwelijk, benevens kleederen, lijnwaad, teekeningen, plaatwerken, en zijne schilderijen en schetsen, die door de Dekens van Sint Lucas op 958 gulden werden geschat. De bruid beschikte over haar moederlijk erfdeel, bestaande in juweelen, 4313 gulden 14 1/2 stuiver, en eenen uitzet van 387 gulden 6 1/2 stuiver; doch in ruiling van dit alles schonk vader Teniers haar zijn huis « de Meerminne, » nummer 107 der Lange Nieuwstraat, te Antwerpen, dat hij voor 7700 gulden had

ingekocht. Onze gehuwden gingen dit huis aanstonds bewonen en verheugden zich daar in de geboorte van elf kinderen. Niet een dezer beoefende het vak des vaders, die toch de leermeester werd van achttien jonge kunstenaars. Te midden zijner werkzaamheid werd meester Quellin aan het Hof van Duitschland ontboden, om er Keizer Leopold I en diens gemalin te konterfeiten, terwijl hij er ook het paleis met verscheidene zijner tafereelen mocht versieren. Toen de vereerde kunstenaar in Antwerpen wederkeerde, noemde hij zich « constschilder van de Camer van Zijne Keyserlijke Majesteit. » Op 22 Februari 1674 schreef de Gouverneur van ons Kasteel ook, namens Zijne Koninklijke Majesteit, aan het Antwerpsche Magistraat, dat men den kunstschilder Jan Erasm Quellin, als ingenieur van het Kasteel, voor altoos moest bevrijden van het ambt van Wijkmeester, het Dekenschap van Sint Lucas en al de lasten der burgerwacht. De Stad verleende des Vorsten gunsteling al de voorrechten, doch zonder die plaats van ingenieur te willen erkennen. Niet dat de stedelijke Regeering den kunstenaar ongenegen was, integendeel. Ten jare 1694 maalde hij nog voor den nieuwen altaar van ons stadhuis eene schilderij, benevens eenige sieraden, waarvoor hij 250 gulden ontving, en in 1698 vervaardigde hij in het collegie, boven de portalen, twee schilderijen aan 287 gulden.

In zijn familieleven was Quellin niet gelukkig. Hij geraakte in twist, ja, in proces met zijnen schoonvader, verloor zeven zijner kinderen, en des avonds van den 9ⁿ December 1706 zag hij ook zijne duurbare levensgezellinne in Sint Jacobskerk begraven. Zijne toen nog levende kinderen waren: Clara Cornelia, begijn te Mechelen; Jan Erasm, priester; Leopold Ignatius, subdiaken, en Jan Frans, kapitein in diens

des Konings. Vader Quellin sleet zijnen ouden dag niet in weelde. Den 20ⁿ Januari 1708 was hij genoodzaakt 750 gulden van zijne dochter, en 150 gulden van hare vriendin te leenen. Den 8ⁿ Juli 1709 werd zijn eenig eigen huis voor het vereffenen der schulden verkocht. Korts nadien moest zijne dochter hem alweer 100 gulden voorschieten. Op 12 September 1712 was hij haar reeds 989 gulden verschuldigd. Om van die som 650 gulden af te korten, leverde hij haar zes zijner schilderijen getiteld : « de Historie van den Verloren Zoon, de Vissching van Moses, het stuck mette silveren Schotel, Europa zittende op den Stier, Sinte Magdalena aen de Voeten van Christus en een Kinderdans met Lieve-Vrouwenbeeldt. » Denselfden dag verklaarde de acht en zeventig-jarige meester bij zijne dochter, in de stad Mechelen, te gaan wonen, en den kost te koopen tegen 200 gulden in het jaar. Alzoo overleed Jan Erasm Quellin binnen Mechelen, op den 11ⁿ Maart 1715. Eene maand later werd zijne nalatenschap verdeeld tusschen zijne twee nog levende afstammelingen, de begijn Clara Cornelia en den kapitein Jan Frans Quellin.

Eenen der navolgers van den voorgaanden meester ontmoeten wij in Domien van Beselaer. Hij werd den 13ⁿ Juni 1637, als zoon van Frans en Suzanna Deurweeters, in de hoofdkerk over de doopvont geheven. Zijn bemiddelde vader deed hem, bij den aanvang van 1651, in de leer bij Gillis Backereel, en eerst den 18ⁿ Juli 1658 kwam hij op ons stadhuis een vrijgeleide verzoeken, om in den vreemde zijne kunst-studiën te gaan voltrekken. Slechts in 1675 keerde hij binnen Antwerpen terug. Hij maakte zich dan vrijmeester onzer Schilders-Kamer, en hare bestuurders, Karel Emmanuel Biset,

Peter Claessens en Jozef Lamorlet, verklaarden op 12 November, dat zij eenige eigenhandige schilderijen van Domien van Beselaer hadden onderzocht en dat hij, « met zijne schilderconste alleen, bekwaem genoeg was, om niet alleen zijn selven, maer oock eene treffelijcke familie wel te maintaineren en te onderhouden. » De hier geprezen gewrochten zijn zoek geraakt; maar van lateren tijd bestaan er nog twee groote tafereelen van onzen schilder. Het eene de Voetwassching van Kloosterlingen, geteekend : *Capiteyn van Beselaer fecit*, hangt in den beuk der kerk van Hoboken. Het andere : Sint Augustinus omringd door Engelen, terwijl hij den Regel zijner Orde aan twee Zwartzusters biedt, geteekend : *Dominicus van Beselaer, fecit, 27 Mei 1687*, hangt in het klooster der Zwartzusters te Antwerpen.

Van zoodra onze schilder in Antwerpen was weergekeerd, verliefde hij er op Maria Louisa du Pre, eene minderjarige rijke weeze van eenen brouwer. Hare voogden, de schilders Ferdinand van Apshoven II en Balthazar Boel, dwarsboomden die liefde zooveel zij konden, ondanks de acht en dertig-jarige minnaar pochte, dat hij Italië en Frankrijk bezocht had en het gemeld getuigschrift zijner bekwaamheid toonde. Het op den kunstenaar verslingerd meisje werd in het klooster der Luyt-hagen gestoken; maar van Beselaer wist haar daaruit op te lichten en alras wenschten hare toezichters, dat zij maar ten spoedigste trouwde. Dit geschiedde op den 1ⁿ Februari 1676 en den 11ⁿ October daarna verheugde zich onze schilder in de geboorte eener dochter. Den 28ⁿ Augustus van ditzelfde jaar werd Domien van Beselaer tot kapitein der burgerwach verkoren. Een viertal maanden later verloor hij zijne gade

doch hij hertrouwde op 18 Maart 1685 met Margaretha Claessens. Hij werd den 16ⁿ October 1693 in de kerk der Predikheeren begraven.

Gelijk Jan Erasm Quellin streefde ook Hendrik Herregouts naar grootschheid; doch zijne logge tonen en al te zware schaduwen ontsierden zijne goede samenstelling en zijne meestal wel geteekende figuren. Zijn voornaamste werk blijft het Laatste Oordeel, met zijn tal van naakte figuren van het dubbel der levensgrootte, dat zich in de Brugsche Sinte Anna-kerk bevindt. In dezelfde stad bewaart men van hem in de Sint Basiliuskerk : de Martelie van Sint Basilius; in het Sint Jansgasthuis : Sint Augustinus in Verrukking; in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk : Sint Dominicus in gebed voor het Kruis, en in de Sinte Magdalenakerk : eene Hemelvaart van Maria. De Sint Petrus en Pauluskerk van Mechelen bewaart van hem een tafereel de Zegepraal van den gekruisten Jezus. Vroeger bestonden er in deze stad verscheidene zijner werken; want Hendrik Herregouts was een geboren Mechelaar. Hij kwam op 1 April 1633 ter wereld en oefende zich bij zijnen vader, den vergulderschilder David Herregouts. Toen Hendrik de penseelen machtig was, trok hij over de Alpen en verbleef zoo lang te Rome, dat men hem later wel eens den Romein noemde. Omstreeks 1661 bevond hij zich te Keulen, waar hij veel bijval genoot, en een Duitsch meisje, Anna Dorothea Creemers, huwde. In 1664 vestigde hij zich te Antwerpen en trad er aanstonds als vrijmeester bij de Schilders-Kamer. Korts daarna trok hij naar Mechelen, waar hij in 1666 zijn vrijmeesterschap kocht en vervolgens weer naar Duitschland en dan naar Italië toog. In Juli 1679 kwam hij regelrecht van

over de Alpen naar Antwerpen, waar zijne vrouw, die hij te Keulen had verlaten, hem kwam opzoeken. Met zijnen broeder, Jan Baptist Herregouts, die insgelijks de schilderkunst beoefende, schreef hij op 20 Februari 1680 aan ons Magistraat een verzoeg, waarin zij verklaarden geboren te zijn de eerste te Mechelen, de tweede in Gelderland, alwaar zij beiden van jongsaf waren opgevoed, en dat zij zich nu voorgoed binnen Antwerpen wilden vestigen, indien de Stad hun vrijdom van alle Gilden verleenen wou. Den 11ⁿ Maart werd hun verzoek ingewilligd, en op 13 December 1682 hertrouwde Hendrik Herregouts in onze hoofdkerk met Catharina Godijn. Van 1680 tot 1700 ontving hij te Antwerpen veertien leerlingen. Op den 29ⁿ Januari 1681 betaalden de Antwerpsche kuipers « meester Henrico Herregouts » 425 gulden voor het schilderen eener Steening van Sint Mattheus, die op hunnen ambachtsaltaar in de hoofdkerk werd gesteld, en nu, sedert jaren, op den zolder onzer Sint Pauluskerk is gesukkeld. Onze schilder bewoonde een huurhuis in de Lange Gasthuisstraat. Zijne tweede vrouw, Catharina Godijn, schreef op 3 Maart 1704 aan ons Magistraat, dat haar man, de konstschilder Henricus Herregouts, onlangs overleed en zoo vele schulden naliet, dat ze zijn sterfhuis niet kon aanvaarden.

Zijn jongere broeder, Jan Baptist Herregouts, dien wij in Gelderland zagen geboren worden, begon zijnen levensloop omstreeks 1640. Ook hij bezocht Italië en trad ten jare 1673 bij de Antwerpsche Sint Lucasgilde. In onze stad woonde hij « als jongman ende wel befaemd constschilder, » ten huize van den beeldhouwer Norbertus van den Eynde. Tegen den aanvang van 1682 vertrok hij van Antwerpen, en in 1684 werd hij vrijschilder der Sint Lucasgilde van Brugge, waar

hij zich aan het hoofd der kunstbeweging plaatste, en tafereelen maalde als de Heilige Besnijdenis, welke hij voor de Sinte Annakerk vervaardigde, de Twee Portretten, gemerkt 1699 en 1709, berustende in het Sint Jansgasthuis en zijn eigen Afbeeldsel en dat zijns vaders, David Herregouts, die in de Brugsche Academie prijken. In gemelde Sinte Annakerk hangt van hem nog eene zwak gekleurde Hemelvaart van Maria, en op het stadhuis van Oostende drie onbeduidende tafereelen met voorstellingen van de Goddelijke Deugden. Onze schilder, die ook eene fraaie ets : Sinte Cecilia omringd door Engelen, geteekend : *J. Baptist Herregouts f. et inven.*, naliet, overleed te Brugge ten jare 1721.

Van Peter de Balliu bestaan er, als afzonderlijke gewrochten, slechts een paar eenkleurige tafereelen; maar, daar hem de onderscheiding te beurt viel, de wanden van eene der zalen van ons stadhuis te mogen beschilderen, zoo kunnen wij hem niet onvermeld laten. Hij werd den 27ⁿ Mei 1644 te Antwerpen geboren en was zoon van den plaatsnijder Peter de Balliu. Na zijnen leertijd bij zijnen vader te hebben volbracht, moet hij in den vreemde zijn getogen, want eerst ten jare 1689 werd hij, als meesterszoon, vrijschilder onzer Sint Lucasgilde. Wat of waar hij ondertusschen geschilderd had is nog niet bekend. Ongeveer negen jaren na zijne intrede ter Schilders-Kamer ontving de meester drie leerlingen. In 1708, bij de herbouwing van het klein collegie van ons stadhuis, liet het Magistraat hem in die zaal de twee gemelde muurschilderingen vervaardigen. Zij zijn in Italiaanschen trant en zeer verdienstelijk geteekend en gepenseeld. Met meer dan levensgrooten figuren stellen zij beiden het Gerecht voor. De Stad

betaalde die gewrochten te zamen 224 gulden. ¹ Buiten deze hoofdwerken van den eenkleurigen schilder bestaan er van hem nog enkele vazen en barleeven, welke hij met wit en zwart maalde in de bloemstukken van Kasper Peter Verbruggen en Jan Baptist Bosschaert. Peter de Balliu overleed ten jare 1727 als jongman en liet eene fraaie verzameling kunststukken na.

Jan IJkens werd den 19ⁿ December 1613 in onze stad geboren, doch hij begon eerst op gevorderden leeftijd de schilderkunst te beoefenen en daarom laten wij hem slechts hier optreden. Aanvankelijk leerde hij het beeldhouwen bij zijnen vader Melchior IJkens. Lange jaren bleef hij zijnen vader behulpzaam, maar in 1640 werd hij toch, als meesterszoon, vrijbeeldsnijder van Sint Lucas. Hij kocht zijne onafhankelijkheid, omdat hij liefde had opgevat voor Livina Lauwreysens, welke hij te Sint Nicolaas op 11 Augustus 1641 huwde. Met deze vrouw verleed hij, op 11 October 1644, in een achterhuisje der Steenhouwersvest, een testament, dat David Rijckaert III, als getuige, mede onderteekende. Vrouw IJkens was toen reeds doodelijk ziek en stierf ook weinige dagen later. De weduenaar getroostte zich het verlies. Hij hertrouwde den 13ⁿ Januari 1646 met Barbara van Brekeveldt. Van dien tijd begon Jan IJkens zich op de schilderkunst toe te leggen, en waarschijnlijk wel onder de leiding van zijnen vriend David Rijckaert. Den 22ⁿ Juni 1651 noemt onze beeldsnijder zich schilder, en dit jaar leverde hij eene wel gekleurde schilderij met vele goede figu-

¹ « Aen Peeter de Balliu, schilder, de somme van twee hondert vierentwintich ponden Arthois, over ende ter saecken van geschildert te hebben, in 't cleyu collegie van mijne Heeren, idque nyt de vier hondert pont Vlaems staende jaerlijcx ter dispositie van mijne Heeren, naer luyt de gemodereerde rekeninge, aete collegiael ende ordonnantie in date 16 Maii 1709, met quitantie, compt.... : H^cXXIII lb. » *Rekening der stad Antwerpen, 1709, fol. 450 v°.*

ren : de Honderdste Man aan de Voeten van Jezus, welke nog op het Liersche Begijnhof staat en geteekend is : *Joannes IJkens inv. et F.* 1651. Te gelijkertijd bleef hij ook den beitel behandelen ; want in 1665 leverde « Joannes IJkens, beldhouwer ende schilder van sijnen stijle, » aan de kerk van Contich, voor 600 gulden, eenen Predikstoel, welke daar nog heden wordt bewonderd. Ondanks zijn dubbel kunstbedrijf maakte onze meester toch geen fortuin. Wij zien hem herhaalde malen geld leenen, en zelfs verpandde hij eens twee zijner schilderijen voor 65 gulden. Den 10ⁿ November 1679 verbindt hij zich nog de weduwe van den brouwer van Huffel met hare kinderen te konterfeiten, tegen den prijs, waarop de Dekens van Sint Lucas dit portretstuk zullen schatten, en de kunstenaar schijnt korts nadien in armoede gestorven. Gelukkiglijk liet hij, tusschen de kinderen, welke zijne tweede gade hem schonk, eenen zoon en eene dochter, die met eere het palet hielden. De dochter zullen wij verder tusschen onze bloemschilders ontmoeten. Den zoon laten wij hier optreden, aangezien hij tot onze goede historieschilders behoort. Den 30ⁿ Januari 1648 werd hij binnen Antwerpens hoofdkerk Peter gedoopt. Volgens den Liggere der Sint Lucasgilde oefende hij zich bij zijnen vader en ten jare 1673 werd hij, als meesterszoon, vrijschilder. Hij was toen reeds van den 14ⁿ Juli 1671 gehuwd met Maria Anna van Bredael. Uit hunnen echt sproten zes jongens en zeven meisjes. Het zou onzen Peter IJkens nog al lastig vallen om dit talrijk gezin brood te verschaffen. Hij vond maar geene gelegenheid om zich te doen opmerken. In 1673 ontving hij eenen leerling, maar slechts om wat te leeren teekenen voor den goudsmedersstiel. Op 16 Januari 1675 verbond zich onze IJkens zelf, om voor den Antwerpschen

Schepene Antoon van Leyen, gedurende drie jaren, te schilderen en daarbij in de winteravonden te schetsen of te teekenen, en dat alles voor 4 gulden daags. Na deze droeve werkmans-taak te hebben, volbracht hernam hij zijn meesterschap, maar de bestellingen bleven achter. Eindelijk kwam er toch werk. In 1680 ontving onze meester ook zijnen eersten leerling-schilder, die in eene tijdruimte van slechts vijftien jaren door acht en twintig andere zou worden gevolgd. Geen wonder ook : Peter IJkens deed zich nu opmerken als een onderscheiden teekenaar, die zijne fraaie figuren goed en natuurlijk wist te schikken, ze keurig, warm en krachtig kleurde, en er een zacht en aangenaam licht over spreidde. Een zijner goede tafereelen prijkt in ons museum. Het toont Sinte Catharina redetwistende met de Wijsgeeren. Dit doek werd ten jare 1684 voor den nieuwen altaar der Oud-Kleerkoopers in de hoofdkerk, voor 350 gulden gemaald, en draagt des kunstenaars handmerk : *P. IJkens. F.* Op den Heilig Sacraments-altaar onzer Sint Andrieskerk staat van hem een Laatste Avondmaal, geteekend : *Peeter IJkens*, en in 1687 voor 150 gulden geschilderd. Op den hoogen altaar der kerk van Wommelghem vindt men een tafereel Christus die de Sleutels aan Sint Petrus geeft in tegenwoordigheid der Apostelen, gemerkt : *P. IJkens* 1690. Te Mechelen ziet men van hem, in het Onze-Lieve-Vrouwengasthuis : de Verschijning van Christus aan den Man van Sinte Elisabeth van Hongarijen, en in de Sint Petrus en Pauluskerk : Sint Franciscus Xaverius die eenen Doode verwekt, en Sint Franciscus Xaverius die eenen Heidenschen Koning doopt. In het museum van Rijsel prijkt : Christus' Verschijning aan Sinte There-

sia, geteekend : *P. IJkens inventor et fecit*. Onze meester maalde tevens uitmuntende portretten. In 1686 belastte hem de Stad met het schilderen van het portret des Spaanschen Konings Karel II, welk gewrocht 350 gulden werd betaald en in de reeks vorstenportretten onzer Staten-Kamer werd uitgesteld. Dit kostbaar stuk is ons door de Fransche Republiek ontstolen. Doch aanstonds ontmoeten wij van Peter IJkens andere portretten, die eenen goeden dunk van zijn talent geven. Ook als schilder van tapijtpatronen mocht Peter IJkens zich onderscheiden. Den 18ⁿ Mei 1689 aanvaardde hij, naar de printen van Charles Lebrun, schilder van Frankrijks Koning, « de Historie van Alexander en Darius, in zes patronen, heel fijn te schilderen » voor 1111 1/2 gulden. De verdeeling was als volgt : De Slag bij de Rivier Granicus, in 9 ellen; de Slag bij de Rivier Issus, in 7 ellen; de Zegepralende Intocht te Babylon, in 7 ellen; Paris gevangen, in 6 ellen; de Plundering, in 5 ellen, en de Familie van Darius, in 5 ellen. In ditzelfde jaar werd IJkens op 13 December tot Deken van Sint Lucas verkoren; maar, om van het geldvergend ambt van Opper-Deken ontslagen te mogen blijven, schonk hij der Schilders-Kamer 60 patakons en « een stuck schilderij Abraham en Agar, van sijne handt op het beste geschildert. » Den 9ⁿ Augustus 1690 verleende de Sint Lucasgilde onzen schilder een ander voorrecht. Het verschafte hem namelijk eenen harer bevrijdingsbrieven van den krijgsdienst, en daarvoor maalde hij het afbeeldsel van den Hoofdman der Gilde, den Oud-Burgemeester Jan Baptist Greyns. Tevens konterfeitte Peter IJkens, in 1693, den nieuwen Hoofdman en Burgemeester Steven Cornelis Janssens de Hujoel. Beide fraaie

portretten hangen nog in ons museum. Ook in de Sint Jacobskerk treft men van hem het schoone portret aan van den kanunnik Emmanuel van Horenbeeck, en in de groote zaal van het bestuur der Antwerpsche Godshuizen het afbeeldsel van Jacob Bulteel, pastoor van Bouchout, geknield voor Christus en omringd van Heiligen. Den 7ⁿ Juli 1695 aanvaardde Peter IJkens nog voor 500 gulden twee groote tafereelen te malen : Christus aan het Kruis tusschen Maria en Sint Joannes, en het Laatste Avondmaal. Om die gewrochten te kunnen vervaardigen, was hij, twee dagen na hunne bestelling, reeds verplicht schilderijen te verpanden. Hij stierf korts na Juli 1695.

Des meesters oudste zoon, Jan Peter IJkens, die op 4 Juli 1673 het levenslicht ontving, werd insgelijks tot schilder opgeleid. Den 9ⁿ November 1691 behaalde hij ter Academie, tusschen negen en dertig mededingers, de eerste plaats in eenen kamp van teekenen naar het leven. Ten gevolge dier overwinning werd de achttienjarige jongeling als vrijschilder der Sint Lucasgilde aanvaard. Spoedig maalde hij schoone naakte nymphen en bevallige kinderens en minnegoodjes in de tafereelen onzer toenmalige bloemschilders. Onze meester leverde ook enkele godsdienstige schilderijen. Als dusdanig dient zijne grootsche en krachtig gekleurde Graflegging Christi vermeld, welke, in flarden, op den hoogen altaar der kerk van Deurne staat en geteekend is : J. P. IJKENS J. V. A^o 1701.

De kunstenaar beleefde noodlottige tijden. De aanmoediging, welke hij te Antwerpen niet vond, zocht hij ook vruchteloos te Brussel, alwaar hij in bekrompen toestand overleed.

Tusschen onze zwakkere historieschilders trad Godfried Maes nog op met eenige groote kerktafereelen, wier samen-

stellingen van goeden smaak getuigen, terwijl hunne keurig geteekende en tamelijk fraai gekleurde figuren zich door hunne natuurlijke houding en bezielde gelaatsuitdrukking doen opmerken. Ons museum bevat een van des meesters beste stukken : de Martelie van Sint Joris, een uitgestrekt doek, dat hij voor den hoogen altaar der Sint Joriskerk vervaardigde en ondertekende : *Godefridus Maes Fecit*, 1684. Op den altaar der kerk van ons Sint Elisabethsgasthuis prijkt van Godfried Maes ook eene Hemelvaart van Maria. Het bestuur onzer Godshuizen bewaart van hem eene Heilige Familie en een tafereel Sinte Rosalia uitgestrekt op een praalbed, waarnaast een Koning en een Bisschop knielen. In de kerk van Hoboken vindt men van hem nog eene fraaie Hemelvaart van Maria, en in het Gentsche museum hangt een Sint Nicolaus, gemerkt : *Godefridus Maes, fecit Antverpi* 1689; doch verder worden er geene tafereelen van onzen meester aangetroffen.

Godfried Maes kwam den 15ⁿ Augustus 1649 te Antwerpen ter wereld, en Peter van Lint ontving den jongen ten jare 1665 in zijn werkhuis. Eerst in 1672 bekwam Maes het vrijmeesterschap der Sint Lucasgilde, waarvan hij op 14 October 1682 Deken werd verkozen. Als Oud-Deken teekende hij het offerbeeldeken onzer kunstenaars, voorstellende Sint Lucas en gemerkt : *G. Maes inv. et del.* 1694—*G. v. Heylen sculp. Ant.* Tevens vereerde hij de Schilders-Kamer met een allegorisch tafereel : de drij Vrije Kunsten, waaronder onze dichteres Barbara Ogier deze verzen schreef :

Noynt heeft mijn pen soo hoogh drij susters lof verheven,

Als 't aerdighe pinceel ons heden hier verbeldt.

Roemt vrij Antwerpen, dat ghij const hier zetel stelt

Die Maes heeft met de Faem de wereltd doorgedreven.

De geprezen schilder was op 20 Mei 1675 gehuwd; doch hij stierf zonder vader te zijn geweest. In de Drie-Koninkkapel der Sint Jacobskerk staat er in zijnen grafzerk gebeiteld :

D. O. M.

SEPULTURE VAN

GODEFRIDUS MAES

VERMAERDT CONSTSCHILDER

STIRF DEN 30 MEY 1700

ENDE JOSINA BAECKELANDT SIJNE HUYSVROUWE

STIRF DEN 22 JANUARY 1709

R. I. P.

Van Arnold van Westerhout kent men maar éene schilderij meer. Zij bevindt zich in de collegiale kerk van Dendermonde en verbeeldt : Sint Ambrosius die den Ingang der Kerk verbiedt aan Keizer Theodosius. De maller van dit gewrocht zag het levenslicht te Antwerpen op 21 Februari 1651. Daar hij zich jong onderscheidde als teekenaar, deed zijn vader hem, ten jare 1665, in de leer bij den Antwerpschen plaatsnijder Alexander Goquier. Zijne begaafdheid voor het schilderen veropenbaarde zich toch gelijktijdig, en in 1673 werd onze Arnold als vrijschilder in Sint Lucasgilde aanvaard. Echter begon ons land nu reeds derwijze in armoede te vervallen, dat vele schilders gene aanzienlijke bestellingen meer ontvingen. Daarom benuttigde van Westerhout vooral zijne teekenkunst en zijne graveerstift. Hij sneed tal van portretten naar zijne eigene teekeningen en naar konterfeitsels van voorname meesters. In 1675 teekende hij te Antwerpen nog de titelplaat van het werk : *Theatrum fungorum oft Tooneel der Campernoelien*, door Frans van Sterbeek.

Daarna toog hij naar Italië en trad te Florentië in dienst van den Groot-Hertog Fernando. Vervolgens vestigde hij zich te Rome, waar hij vele platen sneed naar Italiaansche meesters en overleed ten jare 1725.

Tusschen vele middelmatige schilders, die het einde der xvii^e eeuw beleefden, ontmoeten wij nog een degelijk talent in Kasper Jacob van Opstal. Hij werd den 2ⁿ Juli 1654 te Antwerpen geboren als bastaard van den schilder Kasper van Opstal, en van Joanna Robatto. Den 13ⁿ Februari 1659 verleed de vader een testament, waarin hij « aen jouffrouwe Janneken Robatto, jonge dochter, wt sonderlinge liefde ende effectie die hij testateur tot deselve is draegende, » heel zijn vermogen maakt. Echter moest de begunstigde zijnen vader, Jacob van Opstal, en zijne moeder, Elisabeth van Huelen, levenslang onderhouden, en tevens « Jaspas Jacob van Opstal, sijnen natuerlijcken zoön » opvoeden en hem een ambacht laten leeren. Den 23ⁿ Juni 1661 huwde Kasper van Opstal met Joanna Robatto, die hem nog twee dochters baarde, en onze Kasper Jacob van Opstal werd nu gewettigd. Weldra ontving hij ook de lessen zijns vaders, en in 1677 werd hij, als meesterszoon, vrij-schilder. Aanstonds deed de jonge kunstenaar zich opmerken. Zijn vader, die de kunst bij Simon de Vos leerde, en onder andere den Roof der Sabinen en het Akkoord met de Sabinen, naar Rubens, maalde, had hem ook de prachtige toonbeelden des Oppormeesters voor oogen gehouden. Zoo was de drie en twintig-jarige Kasper Jacob van Opstal een warm, krachtig en harmonisch kolorist geworden. Ongelukkiglijk bereidde hij zijne verven derwijze, dat de schoonste tonen zijner doeken mettertijd erg zouden verbruinen en verdonkeren. Niettemin blijft het toch nog mogelijk de pracht van zijn palet

en de behendigheid van zijn penseel te waardeeren. Daarbij teekende hij zijne figuren meesterlijk nauwkeurig, natuurlijk en recht bevallig, terwijl hij in hun karaktervol gelaat de ware gemoedsaandoening liet weerspiegelen. In onze Sint Caroluskerk zijn 'smeesters verdiensten te schatten in zijn tafereel : de Heilige Familie omringd van Engelen die Jezusken aanbidden, gemerkt : *J. J. v. Opstal* 1693. Het bestuur der Antwerpsche godshuizen bewaart van hem : Maria Magdalena geknield voor den gekruisten Christus, Sint Joseph met het Kindje Jezus, en het Portret van Elisabeth Verbiest. Verder treft men van hem aan, in de Onze-Lieve-Vrouwenkerk van Dendermonde : Sint Michaël die twee monsterachtige Duivels neerbliksemt; in de hoofdkerk van Sint Omaars een uitgestrekt doek met de Vier Kerkvaders, en in het museum van Darmstadt : de Heilige Familie Het meesterschap van Kasper Jacob van Opstal werd zoowel begrepen, dat hij, enkel volgens de Liggere van Sint Lucas, vijf en dertig leerlingen ontving. In 1698 werd hij ook tot Deken verkoren; doch, daar hij te veel bestellingen had, kocht hij dien last af met 300 gulden, waarbij hij nog voor twee patakons wijn ten beste gaf en het portret maalde van den Hoofdman der Schilders-Kamer, Jan Karel Nicolaas van Hove, Burgemeester van Antwerpen. Dit sprekend afbeeldsel hangt nu in ons museum, evenals het portret van den stadssecretaris Andries Eugeen van Valckenisse, geteekend : *J. J. v. Opstal F.* 1699. Ten jare 1704 mocht onze meester voor den Maarschalk van Villeroy eene kopij malen van Rubens' beroemde Kruisafdoening met hare luiken, terwijl de stad Antwerpen hem, in 1707, voor hare Staten-Kamer, het portret van Koning Karel III liet schilderen.

De vereerde kunstenaar had zich op 27 Februari 1681 in den echt verbonden met Anna Maria Hofmans; doch geen enkel kind kwam zijn verblijf verlevendigen. Hij bewoonde het hoekhuis nummer 36 der Korte Gasthuisstraat, dat zijn vader op 16 Maart 1655 aankocht. Eens dat Kasper Jacob van Opstal van eene wandeling stadwaarts keerde, kreeg hij, bij Sint Jorispoort, eene beroerte, die hem doodde en hij werd op 12 Januari 1717 begraven. Zijne weduwe stierf den 17ⁿ Maart 1721 en liet een goed fortuin na, waarvan de schilder Karel Wuchters, haar petekind en de neef en leerling haars mans, 500 gulden ten deele viel.

XXIX

PORTRETSCHILDERS DER XVIIe EEUW

Verscheidene der voorgaande meesters behandelde ook de portretschildering, zoodat zij, die zich meer bepaaldelijk op dit vak toelegden, niet talrijk waren. Een der oudste en der verdienstelijkste tevens is Joost Suttermans.¹ Hij was zoon van den Brugschen kleermaker Frans Suttermans, welke zich in 1588 te Antwerpen vestigde, en er den 18ⁿ Mei 1591 in den echt trad met Esther Scheepmans. Deze vrouw schonk onzen Joost het leven, en hij werd den 28ⁿ September 1597 in onze hoofdkerk gedoopt. Ten jare 1610 trad de jongen in het werkhuis van Willem de Vos; doch, na zijne studiejaren te hebben voltrokken, ging

¹ Des kunstenaars naam werd voorheen, even als nu, op verschillende wijzen geschreven. Bij het in den echt treden zijns vaders werd er Setterman geboekt. Twee jaren later verlangde hij een getuigschrift, dat hij reeds sedert vijf jaren als man van eer te Antwerpen woonde, en toen heette men hem Suetterman. Zijne aanvaarding als Antwerpsche poorter werd aldus aangeteekend : « Veneris XXVIII Maii 1593, Francois Sitterman, Guidossone, geboren van Brugghe, cleermaecker. » Bij het doopen van onzen Joost werd de familienaam Zetterman geschreven. Onder des kunstenaars portret, naar van Dijk begraveerd, werd « Suttermans » gesneden; Rubens schreef : « Sutterman, » en de gevierde portretschilder trad ten jare 1658 voor ons Magistraat als : « Justo Suttermans, schilder van den Hertog van Florentiën. » Derhalve hebben wij deze laatste schrijfwijze gevolgd.

hij zich te Parijs in het kunstvak volmaken bij eenen anderen beroemden Antwerpschen meester, Frans Pourbus II. In plaats van daarna weder naar zijne geboortestad terug te keeren, ging Suttermans den weg op naar Italië. Hij vestigde zich te Florentië, waar hij de Hofschilder der Groothertogen van Toskanen werd en veel roem en fortuin inoogste.¹ Voor ons was hij eventwel verloren; want nooit kwam eene zijner schilderijen te Antwerpen. Deze meesterstukken, in van Dijcks stijl gemaald, prijken nu nog meerendeels in de bijzondere Italiaansche verzamelingen. Het museum van Florentië bewaart van hem : de Florentijnsche Senators getrouwheid zwerende aan het Kind den Groothertog Ferdinand II, het portret van Prinses Claudia, dochter van Ferdinand I, twee voorname dames voorgesteld als Sinte Maria Magdalena en Sinte Margaretha, benevens twee andere Portretten. In het Turijnsche museum hangt van Joost Suttermans een afbeeldsel van Victoria della Rovere, en in het Belvedere van Weenen: de Aartshertogin Claudia, gemalin van Leopold V van Oostenrijk.

Ten jare 1623 werd Joost Suttermans naar Weenen afgevaardigd, om den Keizer en de Keizerin te konterfeiten. Toen hij op 1 October 1624 hun Hof verliet, was hij om zijn talent tot den adelstand verheven. Zijn broeder, Jan Suttermans, bleef toen schilder aan het Hof van Oostenrijk; doch, buiten het portret van eene oude Vrouw, in het Belvedere, is er van dezen meester geen gewrocht bekend. Twee andere broeders van onzen Joost waren insgelijks aan het Hof van Weenen verbonden. Cornelis Suttermans, die ten

¹ EDUARD FÉTIS · *Les artistes Belges à l'étranger, Bruxelles, 1857, tom^e I, p. 257*

jare 1629 vrijmeester onzer Schilders-Kamer werd, was in 1624 « constschilder van de Keyserinne, » en Matthias Suttermans noemde zich, in 1661, « muzikant van Sijne Keyserlijke Majesteit. »

In Italië wedergekeerd, mocht Joost Suttermans er den Paus en tai van groote Heeren naar het leven schilderen. Terwijl hij verre van het vaderland verwijderd bleef, stond hij toch in betrekking met de voornaamste Antwerpsche meesters. Van Dijck bezocht en konterfeitte hem te Florentië in den winter van 1624. In 1638 bestelde Suttermans aan Rubens een zinnebeeldig tafereel van de Rampen des Oorlogs, dat nog te Florentië praalt. Daarbij had onze Joost eene briefwisseling met den Oppermeester, die hem « een groot man in de schilderkunst » noemde. Suttermans huwde te Florentië eerst Déjanira Fabretti, dan Maddalena di Cosimo Mazocchi, en vervolgens Maddalena Artimini, welke hem kinderen schonken, die zich echter niet in de kunst onderscheidden. De vader behield zijn volle talent tot het einde zijns levens, en stierf te Florentië op 23 April 1681.

Alhoewel met evenveel talent bedeed, bleef Frans Denijs toch zoo goed als vergeten. Omstreeks 1610 geboren, trad hij ten jare 1632 als vrijmeester bij onze Schilders-Kamer, en weldra leverde hij meesterlijke portretten, welke in den trant van Antoon van Dijck waren gemaald. Vier zijner heerlijk geteekende en prachtig gekleurde gewrochten bevinden zich nog in onze nabijheid. De Baron Konstantijn de Borrekens bezit er twee van, voorstellende : Andries van Langenberghe en zijne gade Anna Zegers. beide gemerkt : *Frans Denijs* 1635. De andere twee doeken behooren den Graaf Alfried de Baillet en prijken op diens kasteel bij Eeckeren.

Het zijn de puike afbeeldsels van Peter van Horne en zijne gemalin Barbara Heylen, beide geteekend : *Francois Denijs fecit* 1637. Een vijfde, doch min verdienstelijk stuk van onzen meester, bevindt zich in het museum van Versailles. Het is een portret van Frans Paulin van Broeckhoven, heer van Vechel, dat onderteekend is : *Francois Denijs fecit* 1652. Er moeten nog meer portretten van Frans Denijs bestaan; want de Antwerpsche graveurs sneden naar zijne schilderijen verscheidene afbeeldsels van voorname personen. Zoo bewaart het museum Plantijn de portretten der Barons de Beck en de Lamboy en des Graven de Hornes, door Pauwel du Pont in plaat gebracht naar Frans Denijs.

De uitstekende meester huwde op 8 Februari 1632 in onze Sint Joriskerk Martina Veckhamer, welke hem zeven kinderen schonk. Van korts na zijn huwelijk bewoonde Frans Denijs het huurhuis « de Fontein, » op de Meir; doch den 25ⁿ Mei 1639 kocht hij, voor eigen gebruik, het huis « den Keerskorf, » nummer 21 op dezelfde plaats. Daar overleed zijne gade bij den aanvang van 1648. Den 16ⁿ Augustus van dit jaar hertrouwde de weduwenaar met Maria Placquet, en deze baarde hem nog drie dochters. De vader overleed eenige dagen vóór den 10ⁿ December 1657, en werd in Sint Michielsabdij ter aarde besteld.

Zijn zoon, Jacob Denijs, die op 29 Juli 1644 was geboren, had veel minder talent dan zijn vader, maar wist zich nochtans beroemd te maken. Zoodra hij zijnen leertijd had volbracht, begaf hij zich naar Italië, waar het geluk den twee en twintigjarigen schilder als te gemoet kwam. Na Venetië, Rome en Napels te hebben bezocht, werd hij naar Mantua ontboden, waar Isabella Clara van Oostenrijk, dochter van den Aarts-

hertog Leopold, hem belangrijke tafereelen liet schilderen voor de koor der Sint Mauritiuskerk. Vervolgens zond de Regentes van Mantua hem naar Florentië, om er den Groothertog en diens kroost te konterfeiten. Onze schilder kweet zich zoo wel van die taak, dat de Florentijnsche Vorst hem met geschenken overlaadde en hem eene gouden ketting met medalie om den hals hing. Toen Denijs te Mantua was wedergekeerd, mocht hij er het hertogelijk paleis met gewrochten van zijn penseel opluisteren. In 1674 was hij te Venetië gevestigd, en keerde van daar naar het vaderland terug. Ten verzoeke van Ridder Willem Anthony, Officier Zijner Majesteits wapenen, getuigde, op 28 Juni 1681, de Deken onzer Schilders-Kamer, dat Jacob Denijs, burger en ingezetene der stad Antwerpen, sedert één jaar den eed als schilder der Sint Lucasgilde had afgelegd. Op den Liggere vinden wij hem inderdaad ten jare 1680 als vrijmeester en zoon van Frans Denijs ingeschreven. Om van het dekenschap ontslagen te blijven, maalde Jacob Denijs in 1693, ter versiering der Schilders-Kamer, op een groot doek, eene allegorie: de Studie naar het levende Model, waarbij al de leerlingen en twee bestuurders onzer Academie zijn afgebeeld. Dit gewrocht, dat nog in ons museum hangt, geeft geenen grooten dunk van het zoo hoog geprezen talent des meesters. Het portret van den Burgemeester, Gregorius Martens, Hoofdman der Sint Lucasgilde, dat zich ook in ons museum bevindt, heeft betere hoedanigheden, maar wettigt toch geenszins den ongemeenen bijval, welke onzen schilder in het Zuiden ten deel viel. Hier in zijne geboortestad bekleedde hij eene veel nederiger plaats. In de kunstbeweging werd hij ter nauwernood opgemerkt. Den 8ⁿ Mei 1691 maakte hij huwelijksvoorwaarden met Isabella Librechts, weduwe van Antoon Stevens. Zijne kleederen werden toen geschat op 180,

zijnne printen en teekeningen op 291, en zijne schilderijen op 738 gulden. De bruid bracht eenige goederen, maar daarbij ook verscheidene kinderen mede. Daags daarna werd het huwelijk in onze Sinte Walburgiskerk gesloten; doch het werd nooit met kinderen gezegend. De echt was dan ook geenszins gelukkig. In den zomer van 1695 liet Jacob Denijs zijne vrouw met hare voorkinderen aan haar lot over. Hij begaf zich, zonder afscheid te nemen, naar het buitenland. Daar hij niet meer wederkeerde, vroeg de verlatene aan ons Magistraat oorlof, om, uit nood, hare goederen te mogen verkoopen, hetwelk werd toegestaan op 12 November 1697.

In het malen van kleinere portretten verwierf Gonzales Coques eene groote en wel verdiende befaamdheid. Deze Antwerpenaar kwam ten jare 1618 ter wereld en ontving den zonderlingen naam Gonzalo. ¹ Hij was nochtans niet van Spaanschê afkomst. Zijn vader noemde zich Peter Willemssen Cocx en zijne moeder Anna Beys. Toen hun zoon in 1627 negen jaren telde, zonden zij hem naar het werkhuis van den Helschen Breughel, om te leeren schilderen. Na verscheidene jaren bij dezen meester te hebben doorgebracht, stelde onze jonge kunstenaar zich nog onder de leiding van den portret- en zedenschilder David Rijckaert II. Eerst in 1641 liet hij zich als vrijmeester onzer Schilders-Kamer inschrijven, onder den naam van « Gonsalo Kocks, schilder. » ² Nochtans had hij reeds van vroeger bewezen

¹ Onder zijn in 1649 gegraveerd portret staat: « *Gonzalo Coques, né en Anvers, Van 1618* » Dit geboortjaar werd door den kunstenaar zelf echt verklaard, daar hij op 15 Januari 1666 getuigt acht en veertig jaren te tellen. Zijn aangegeven doopakt van 8 December 1614 is het geboortebewijs zijner zuster, wier naam « *Consala* » zeer duidelijk in het doopboek staat geschreven.

² Korts na zijne aanvaarding als vrijmeester verspaanschte onze schilder zijnen familienaam door *Coques* te schrijven. Zijnen doopnaam stelde hij verschillig. Wij hebben vijftien zijner handteekens voor ons liggen en daaruit blijkt, dat hij tot 1667 *Gonsalo* en vervolgens *Gonzales* schreef.

meesterstukken te kunnen vervaardigen. Het museum van Cassel bewaart eenen Jongen Geleerde aan de Studietafel gezeten, terwijl zijne Gade staande het Klavier bespeelt in eene rijk gestoffeerde Kamer, en dit puikstuk is geteekend : *Gonzales F* 1640.

Onze meester had het gelukkig gedacht opgevat, de personen, die hij moest konterfeiten, af te beelden in hunne prachtvertrekken en aan hunne geliefkoosde bezigheid, of in hunne lusthoven, waar zij de genoegens van den buiten genoten. Zijne figuren, ten voeten uit voorgesteld, waren gewoonlijk maar op een zesde der levensgrootte gemaald; doch zoo bracht hij eene geheele familie in één tafereeltje, dat wonderwel paste tegen de goudleeren wanden der kunstkamers onzer begoede burgers. Ook leverde hij altoos keurstukjes. Hij groepeerde met bijzonder veel smaak, en toch steeds natuurlijk-eenvoudig. Alhoewel hij zijne rijkgetooide heeren en dames aan hunne dagelijksche bezigheden naar het leven maalde, zoo teekende hij ze toch vol onderscheiding, ja, zoo schoon van vorm, waardig van houding en edel van gebaar, dat zij herinnerden aan van Dijck. Gelijk deze, liet hij ook het karakter zijner modellen weerspiegelen in hun sprekend gelaat en in de glinsterende oogen. Coques was ook een onzer prachtige koloristen, die fijn en malsch penseelde, helder, warm en prachtig kleurde, met levendige toetsen harmonische tonen en schitterende tinten legde, en zijn heerlijk licht tot in de zachte schaduwen liet schemeren. De meeste en prachtigste tafereelen van Gonzales Coques bevinden zich in bijzondere verzamelingen van Engeland. De Markies van Hertford bezit eene Familie op haar Lusthof, en dit gewrocht werd ten jare 1857 door den bezitter in

openbare veiling gekocht voor 45,000 francs. Ook het Buckingham Palace heeft van onzen schilder eene prachtige Familie op haar Lusthof. Andere tafereelen, met ditzelfde onderwerp, prijken nog in het Stafford-House, in de verzamelingen John Walter en Robert Peel, alsook in de galerij Lichtenstein te Weenen. Gonzales' Familiegroepen in Kunstkamers hangen in het kabinet Leicester, in de museums van Blenheim, Schwerin, Dresden, Cassel, 's Gravenhage en Nantes.

De meester maalde ook afzonderlijke Konterfeitsels, waarvan er worden bewaard in het British museum, in de galerijen Ellesmere en Hope, en in de museums van Berlijn, Schwerin en Avignon. De heer du Bus de Ghisignies, van Brussel, bezit van Coques de Vijf Zinnen, voorgesteld door slechts vijf afzonderlijke portretten, waarvan de heer Trachez van Antwerpen de schetsen heeft. Ook in ons museum hangt van hem het fraaie portretje van eene Dame. Verder vindt men in geen der museums van ons land een enkel gewrocht van den uitstekenden Vlaamschen schilder. In onze stad bestaan er echter nog van zijne puikstukjes. De heer Lodewijk Beckmans bewaart er drie van. Het voornaamste toont Ridder Philips van Parijs en zijne Gade Clara Joanna Rubens met hunne Kinderen, bedienden, jachthonden, paarden en een rijtuig, bij het kasteel van Merxem, in een groot en prachtig landschap van Kasper de Witte. De andere twee stukken bevatten portretten der familie Grijsperre : een Jager die eenen Haas toont, terwijl jachthonden aan zijne voeten kwispelen en een ouderling een schichtig paard beteugelt, en : een Heer met twee Dames en een Kind wandelend in eenland s chap. Coques behandelde ook wel eens de

gewijde geschiedenis. In de galerij Arenbergte Brussel bestaat van hem Jezus bij Martha en Maria, welk gewrocht in 1691 te Antwerpen gewaardeerd werd op 240 gulden.

De bijval, welken de schilder van al die puiktafereeltjes genoot, was buitengewoon. De Bie vergelijkt hem eervol met Holbein, Rubens en van Dijck, ja, noemt hem eenen tweeden Apelles! Vele onzer begoede familiën lieten zich door Coques konterfeiten. Zijn roem verbreidde zich tot aan de Hoven van vreemde Vorsten. Reeds op 27 Mei 1646 ontving hij 450 gulden voor het malen der Prinsesse van Oranje en der koninklijke Prinses. Den 12ⁿ Juni 1647 verleende de Prins van Oranje hem ook een vrijgeleide. Nadat hij den beroemden Stadhouders naar het leven had geschilderd, vereerde deze hem met eene dubbele gouden halsketting.

De bijzondere toegenegenheid van Frederik Hendrik voor onzen schilder moest dezen noodlottig worden. In zijne hooge voldoening over de gemaalde portretten, bestelde de kunstlievende Prins van Oranje aan Gonzales Coques ineens tien groote schilderijen, welke de Historie van Psyche moesten bevatten. Verblind door zooveel geluk, aanvaardde onze portretschilder de vereerende bestelling. Hij overschatte zijne eigene geesteskrachten en snelde naar Antwerpen, om maar dadelijk de hand aan het werk te slaan. Echter bleek het aanstonds, dat zijne verbeelding te kort schoot, om de mythologische geschiedenis der wonderschoone geliefde van Amor in tien groote tafereelen te vertolken. Zijner onmacht bewust, wendde hij zich heimelijk tot zijnen kunstmakker Abraham van Diepenbeeck, « die zich vanteerde te wezen een wijt vermaert meester van inventiën. » De reddende overeen-

komst was dadelijk geklonken. Tegen belofte van 20 gulden, borstelde van Diepenbeeck met der haast eene eerste schets. Deze was nog nat, toen zij in een kasken werd geklonken, en meester Gonzales snelde er zegevierend mee naar den Prins van Oranje, die over het ontwerp uiterst voldaan was. Terwijl onze portretschilder naar de goedgekeurde schets zijne eerste schilderij op volle grootte uitvoerde, leverde van Diepenbeeck de andere ontwerpen, welke 18 gulden het stuk moesten kosten. Gonzales gaf er hem een voorschot op van 60 gulden. Het overige kon eerst worden voldaan, nadat de schilderijen zouden voltooid, geplaatst en betaald zijn. De geïmproviseerde historieschilder penseelde dapper voort en bereikte spoedig het oogenblik, waarop hij voor Hollands kunstliefhebbers met andermans vederen zou gaan pronken. Alle tien de groote schilderijen met Tooneelen der Historie van Psyche, werden door hem zelve in den Haag ter goedkeuring uitgestald. Maar, alhoewel zij met 'smeesters beste penseelen en schoonste kleuren waren geschilderd, toch maakten zij geenszins den verhoopten indruk. Integendeel, er werd gemompeld, ja, gespot. Daarop trad Konstantijn Huygens, heer van Zuilichem, Neerlands uitstekende dichter en Oranjes geleerde geheim-schrijver, vooruit, met eenen bundel printen der werken van Raphaël, naar welke heel de door Coques geleverde Historie van Psyche was gestolen! Onze vermaarde portretschilder, op wiens schouders de vereerende gouden ketting des Prinsen van Oranje prijkte, stond als verpletterd van schaamte, toen men ongenadig vroeg, of er te Antwerpen geene andere meesters meer waren, welke ten minste hunne eigene denkbeelden op het doek konden brengen. De eerst zoo hooggeprezen kunstenaar werd nu

zoo zeer bespot, dat hij, naar zijn eigen verklaren, « wel gewenscht hadde verre van daer te zijn. » Gewis uit medelijden deed de Prins van Oranje de schilderijen aannemen en op den 28ⁿ Juli 1648 met 2,000 gulden betalen. De verneering was dus volledig. Men lachte met onzen historieschilder, die met gebogen hoofd en schaamroode kaken huiswaarts spoedde. Om zich op den onmeêdoogenden bewerker van zijn ongeluk te wreken, weigerde hij hem het nog verschuldigde voor de noodlottige gestolen schetsen. Van Diepenbeeck, wien het twisten voor de rechtbank als behaagde, deed ook den rampzaligen schilder der Historie van Psyche een geding aan, dat gerucht maakte in de kunstwereld, en slechts afliep ten einde van 1654, toen de Dekens der Sint Lucasgilde bepaald hadden, dat soortgelijke schetsen al duur genoeg waren betaald.

Als historieschilder was meester Gonzales Coques nu geoordeeld en veroordeeld. Voor zijne heerlijke portretten bleef hij niettemin goed befaamd; want Koning Karel I van Engeland, de Keurvorst van Brandenburg en onze Landvoogden, de Aartshertog Leopold en Don Juan II van Oostenrijk, werden zijne vereerende aanmoedigers. Men heeft Gonzales Coques, om zijn miniatuurachtig, onderscheiden en prachtig konterfeiten, « den Kleinen van Dijck » genoemd; maar ook in zijn karakter en zijne daden lag er zekere overeenkomst met den koning der portretschilders. Ook hij streefde naar verheffing en wist zich door zijne voorname betrekkingen te onderscheiden tusschen zijne kunstmakers. In zijn eigenhandig afbeeldsel, dat Pauwel du Pont in plaat bracht, stelde Coques zich voor met fier opgeheven hoofd en op de fijne vingers toont hij de gouden ketting, welke de Prins van Oranje hem over de schouders

hing. Als vrijer mocht hij ook hand in hand gaan met van Dijck. Weinige dagen na de dood zijns meesters, David Rijckaert II, verleidde hij dezès dochter Catharina; en, toen hun kind op 8 Juni 1643 Catharina Gonzalina werd gedoopt, wilde de hooghartige vader zijn dochterken niet eens wettigen door een huwelijk met de onteerde moeder. Daaruit ontstond hevige vijandschap tusschen den talentvollen David Rijckaert III, broeder der bedrogene, en onzen fieren portretschilder. Eerst den 11ⁿ Augustus 1643 werd de geschandvlekte Catharina Rijckaert in hare eer hersteld, maar zonder dat een harer bloedverwanten van dit huwelijk wilde getuige zijn. De verzoening had maar plaats, toen, op 5 Januari 1644, ook het wichtje Catharina Gonzalina door herdooping werd gewettigd, terwijl David Rijckaert III het over de vont hield. Dit dochterken, de eenige spruit van zijnen echt, werd de trots des vaders. Den 26ⁿ Augustus 1666 verloofde hij zijn eenig kind aan Ridder Jacques de Grave, Heer van Launay, die zijne bruid, als weduwgift, 500 livres jaarlijks beloofde op zijne goederen van het kasteel, gelegen te Bretanje, in de parochie Bonne-Main. Ongelukkiglijk bracht dit onderscheiden huwelijk geen geluk bij. De jeugdige bruid werd reeds op den 13ⁿ October van het volgende jaar in onze Sint Joriskerk begraven. Dit verlies trof den vader diep; maar hij zocht afleiding ter Schilders-Kamer, van welke hij op 18 September 1664 Deken was genoemd, en nu de vlijtige Ouderman werd. In 1671 kon hij echter dit ambt niet meer naar behooren vervullen, daar hij benoemd was tot schilder van onzen Landvoogd, den Graaf van Monterey, en derhalve veeltijds aan het Hof werkzaam was. Den 20ⁿ Juni van ditzelfde jaar verleed « Gonzales Coques, constschilder van Sijne Excellentie den Grave van Monterey,

tegenwoordelijk wesende binnen dese stadt, - een testament in zijn huis der Lange Gasthuisstraat. De man was - wel te pas; - doch zijne vrouw lag ziek te bed, en daarom werd de notaris ontboden. Eerst op den 2ⁿ Juli 1674 blies de kranke den laatsten adem uit. Haar weduenaar, alhoewel reeds bij de zestig, maakte op 18 Maart 1675 nog huwelijksvoorwaarden met de jonge dochter Catharina Rijsheuvels, welke hij drie dagen later in de hoofdkerk huwde. Van dan af werd het levenseinde van den gevierden kunstenaar smartelijk. De krachten begaven hem. Reeds van den 15ⁿ Augustus 1682 lag hij zoo ziek te bed, dat hij schier zijn handteeken niet meer kon stellen. Echter waren zijne laatste gedachten nog voor de kunst. Hij deed zijn aandeel bestadigen in vijf schilderijen, bevattende de Historie van den Keizer Decius, door Antoon van Dijck opgeschilderd in de schetsen van Rubens. Alhoewel de meester ook eenige dagen later op de zieksponde zijnen uitersten wil deed kennen, zoo had hij toch nog een gewichtig gewrocht op den ezel staan. De Schilders-Kamer had, na achttien jaren pleitens, haar geding, over het recht van {vrijdom van de burgerwacht, tegen de zes Gewapende Gilden op 3 Augustus 1680 gewonnen, dank aan de tusschenkomst van Gonzales Coques, die op 18 September 1679 ten tweedenmale tot Deken was verkozen, ten einde zijnen invloed aan het Hof te kunnen doen gelden. Ook Jan van Bavegom, procureur van den Raad van Brabant te Brussel, waar het geschil vereffend was, had veel bijgedragen om het recht der kunstenaars te handhaven. Uit erkentenis beloofden zij den rechtsgeleerde eene Kunstkamer, waarin al onze voornaamste schilders miniatuur-tafereeltjes zouden malen, en Gonzales Coques, zou er de figuren bij

stoffereen. Reeds van in 1674 was het bouwkundig gedeelte dier Kunstkamer aangelegd door Wilhelm van Ehrenberg; doch zij ging traag vooruit, daar twintig meesters er op beurt elk een tafereeltje moesten aan den wand schilderen. Toen Coques de hand aan dit werk kon slaan, was zijne gezondheid voor goed geknakt. Hij mocht slechts bij poozen en met moeite zijne figuren malen tusschen de schilderijens zijner kunstmakers. Ondanks de herhaalde bedreigingen met processen van wege den procureur, om in bezit te komen van de hem toegezegde Kunstkamer, duurde het tot einde 1683, eer het zeldzame gewrocht kon worden afgeleverd, gelijk het nu nog prijkt in het museum van den Haag. Coques kwijnde voort, tot hij op 18 April 1684 stierf. Hij werd in Sint Joriskerk, bij zijne eerste vrouw en zijne dochter, begraven.

Jacob van Reesbroeck genoot in zijnen tijd als portretschilder befaamdheid, doch nu is men hem vergeten. Hij werd den 6ⁿ December 1620 in onze hoofdkerk gedoopt, en ging op zijn veertiende jaar zijn kunstonderricht zoeken in het werkhuis van Jacob Spaeingaert. Ten jare 1642 werd van Reesbroeck als vrijmeester bij de Schilders-Kamer ingelijfd. Korts nadien maalde hij portretstukken, zooals het tafereel van de Familie van Heer Jan Baptist van Horenbeke, dat onze schilder weigerde af te leveren voor 280 gulden. Thans zijn 's meesters voorname werken uit het oog verloren. Men bewaart van hem nog enkel in het museum Plantijn de portretten van Balthazar Moretus II en zijne gade Anna Goos, hunnenzoon Balthazar Moretus III als jongeling, en diens grootmoeder Maria de Sweerdt, vrouw van Jan Moretus II.

Den 6ⁿ December 1648 huwde Jacob van Reesbroeck,

in Antwerpens Sinte Walburgiskerk, Joanna van Monnickreede, welke hem op 9 December van het volgende jaar eenen tweeling, Renier en Jacob, baarde. Onze schilder, die een drietal leerlingen ontving, bekleedde eenen zoo aanzienlijken stand in de samenleving, dat hij door ons Magistraat tot Wijkmeester kon worden benoemd. Na 1682, en dus in zijnen ouden dag, vestigde hij zich te Hoogstraten, alwaar hij in welstand leefde, den 14ⁿ Augustus 1702 een testament verleed, en den 27ⁿ Februari 1704 stierf.

Jan van Hellemont bezat slechts een middelmatig talent; doch niettemin stond hij bij ons Magistraat als een geacht portretschilder aangeteekend. Hij was zoon en leerling van den befaamden Matthijs van Hellemont, dien wij tusschen de zedenschilders zullen ontmoeten. Den 14ⁿ Februari 1650 geboren, trad hij ten jare 1676 als vrijmeester bij de Sint Lucasgilde. Op 26 Augustus 1679 huwde hij in Antwerpens hoofdkerk Isabella le Rousseau, die hem vier kinderen schonk, waarvan er een, Zeger Jacob, in de volgende eeuw als historieschilder zou optreden. Behalve zijnen zoon, ontving Jan van Hellemont, van 1683 tot 1697, nog acht leerlingen. De Stad liet den meester, in Augustus 1685, tegen 33 gulden, het afbeeldsel van Alexander Farneze malen, om te dienen in den zegestaak, die op de Meir werd opgericht voor het honderdjarig jubelfeest der overgaaf van Antwerpen. Tevens liet zij hem dan de vier en dertig Vorstenportretten harer Staten-Kamer opkuischen en hertoetsen, en betaalde hem daarvoor 24 gulden. Den 8ⁿ Maart 1701 telde zij hem ook 36 gulden voor het schilderen van een portretje des nieuwen Konings Karel III. Op 6 September 1710 werd Jan van Hellemont ook belast Karel III levensgroot te malen.

Voor dit gewrocht gaf het Magistraat hem 154 gulden, terwijl hij den 26ⁿ October 1714 nog 36 gulden 15 stuivers ontving, om weeral den Keizer driemaal op het doek te brengen. Ongelukkiglijk verdwenen al deze werken spoorloos, toen de Fransche Republikeinen ons stadhuis kwamen bemeesteren. Er blijft van onzen schilder nu nog in het klooster der Zwartzusters een uitgestrekt doek met twaalf levensgroote Zwartzusters, waarvan de zes voorste geknield zijn en de achterste recht staan, in aanbidding van het kruis, dat in de wolken door drie engelen wordt gehouden. Dit J. V. HELLEMONT F. gemerkt portretstuk is eenvoudig gegroepeerd, goed geteekend en schraal, maar toch tamelijk wel gekleurd. Een stijf geteekend, hard en koud gekleurd portret van mevrouw Goubau, geboren Isabella Magdalena Bosschaert, dat gemerkt is : J. VAN HELMONT 1714, wordt als familiestuk bewaard door den heer Baron Konstantijn de Borrekens van Antwerpen.

De eertijds beroemde en nu vergeten portretschilder Antoon Schoonjans werd te Antwerpen omtrent 1650 geboren. Ten jare 1668 ging hij in de leer bij Erasm Quellin. Zonder te Antwerpen vrijmeester te worden, vervaardigde hij er toch gewichtige werken. Op verzoek zijner moeder, de weduwe van Jan Schoonjans, kwamen op 24 Juli 1674 de schilders Wilhelm von Ehrenberg en Remaclus Serin getuigen, dat Antoon Schoonjans, een goed befaamd jongman, die zich dan te Reims bevond, in Maart 1673 te Antwerpen eene Geboorte Christi maalde van 3 ¹/₂ el breed en 2 ³/₄ el hoog, welke schilderij door zekeren heer Cocx en Antoon Schoonjans, in eene kas, op den vrachtwagen, werd naar Rijsel gevoerd. Van Reims schijnt onze schilder naar Rome en

vervolgens naar Weenen, Amsterdam, 's Gravenhage en Dusseldorf te zijn gereisd. Hij onderscheidde zich voornamelijk als portretschilder. Het eigen afbeeldsel van Antoon Schoonjans prijkt nu nog in het museum van Florentië en in de galerij Schleissheim. Aldaar vindt men ook nog van den meester het portret van Anna Louisa de Médicis, gemalin van den Paltsgraaf Johann Wilhelm, de beeltenis eener Oude Vrouw, eene Vrouw met pelzen Muts, een Meisje met eenen Vogel, en Offerende Vestaalsche Maagden. Een ander zijner gewrochten : Narcissus verliefd op zijn Evenbeeld bij den Waterpiegel, hangt in het museum, van Munchen. Men wil dat Antoon Schoonjans in 1726 te Weenen stierf als schilder van het Keizerlijk Hof, welke titel hem het voorrecht verschafte tal van Vorsten en Vorstinnen naar het leven te mogen malen.

Nicolas de Largillière werd te Parijs geboren op 10 October 1656, doch zijn vader, de koopman-hoedenmaker Antoine de Largillière, werd den 21ⁿ November 1659 poorter van Antwerpen, zoodat zijn zoon Nicolas zich ook in onze stad bevond van toen hij nauwelijks drie jaren telde. De Fransche knaap groeide tusschen onze kunstlievende Vlaamsche jongens op en kreeg daardoor neiging voor het schilderen. Toen zijn vader hem naar Londen zond om den handel te leeren, krabbelde hij op zijne papieren meer mannekens dan cijfers of letters. Na eenige maanden verblijf aan de Teems, zond men hem als voor den handel ongeschikt terug naar Antwerpen, waar het hem geoorloofd werd zich op de kunst toe te leggen. Volgens den Liggere onzer Sint Lucasgilde werd Nicolas de Largillière ten jare 1669 in onze stad leerling-schilder van meester Antoon Goubau. Na vijf jaren studie

trad hij in 1674 als vrijmeester bij Antwerpens Schilders-Kamer. Nadat hij zich hier getoond had als een behendig portretschilder, begaf hij zich naar Londen, waar hij ditmaal aan het Hof van Karel II bewijzen van talent mocht geven. Vier jaren later toog hij naar Parijs. Daar bekwam hij den meesten bijval. Men noemde zelfs onzen kweekeling den Franschen van Dijck, ja, eenen der grootste schilders van Frankrijk. Op 30 Maart 1686 verwierf hij het lidmaatschap der Parijsche Academie, met zijn prachtig portret van Frankrijks Hofschilder Charles Lebrun, dat nu nog in den *Louvre* prijkt. De gevierde Largillière mocht in zijne geboortestad eene menigte portretten malen, waarvan er nu nog verscheidene in bijzondere verzamelingen worden bewaard. In de museums vindt men van hem, te Dresden : eenen Ridder in Harnas; te Brunswijk : den reiziger Jan Baptist Tavernier, benevens Graaf Dehu, in staatsiekleed; te Stockholm : den Veldmaarschalk Erike Sparre; te Florentië : den dichter Jean Baptiste Rousseau; te Madrid : vijf Prinsessen, en te Dresden : den Hertog de la Rochefoucauld in harnas.

De meester huwde te Parijs op 14 September 1699, de schildersdochter Maria Elisabeth Forest. Hij stierf den 20ⁿ Maart 1746 als negentigjarige kanselier der Koninklijke Academie van Parijs.

Ook Frans Stampart schilderde nog tamelijk goede portretten, maar bleef insgelijks niet altijd in onze stad werkzaam. Den 16ⁿ Januari 1675 ontving hij het doopsel binnen onze Sint Jacobskerk, en ten jare 1689 ging hij het schilderen leeren bij den onbekenden Antwerpschen meester Gislein van der Sijpen. In 1693, toen Frans Stampart achttien jaren telde,

werd hij vrijmeester onzer Schilders-Kamer. Ten minste nog ruim vijftien jaren moet hij in zijne geboortestad zijn gebleven; want toen konterfeitte hij daar den nieuw benoemden Bisschop Francken-Sierstorpff, wiens portret nog in het groot sacristij der kathedrale hangt, met het opschrift : PETRUS JOSEPHUS DE FRANCKEN-SIERSTORPFF XI ANTVERP. EPISCOPUS CONSECR. 15 OCTOB. 1711 OBIIT 19 OCTOB. 1727 ÆTATIS 60. Vervolgens maalde Stampart eenige zulke goede portretten in den trant van Peter Thijs, dat Keizer Karel VI hem verbond aan zijn Hof te Weenen, alwaar Frans Stampart overleed ten jare 1750. In het Belvedere der Oostenrijksche hoofdstad is er nochtans maar éen gewrocht, een Mannenportret, van onzen schilder uitgestald.

Konstantijn Francken behoorde nog tot de groote kunstenaarsfamilie van dien naam. Hij was kleinkind van Frans Francken II en zoon van den schilder Jeroom Francken III en van Cornelia Daep. Den 5ⁿ April 1661 werd hij in onze Sint Joriskerk over de doopvont geheven, en zijn vader mocht hem tot schilder opleiden. Zoodra onze Konstantijn zich volleerd achtte, toog hij naar Frankrijk. Wat hij daar verrichtte, zullen wij hem zelf laten verhalen. Wanneer hij te Antwerpen was wedergekeerd, verklaarde in zijn vertoog van 10 December 1694 « d'Heer Constantinus Francken, jongman, geboortich van Antwerpen, hoedat hij, den tijt van ontrent 15 jaren, sich goeffent heeft in de schilderconste, soo binnen de stadt van Parijs, te Versailles als andere huysen van plesantie des Conincx, verbeldende in sijne schilderijen de pourtraicten van soedanige persoonen die historiegewijse ofte anderssints willen worden verthoont, hebbende aldaer geweest en noch sijnde, sonder jactantie geschreven, in soodanige

reputatie als alhier, eenige jaren geleden, is geweest den vermaerden schilder Gonsales. » ¹ Daarbij schreef onze Francken, dat hij zich te Antwerpen wilde vestigen en zijn talent aan het vaderland wijden, indien het Magistraat hem ontsloeg van alle stadsdiensten. Den 24ⁿ Januari 1695 ontving hij de bevrijding van den krijgsdienst, en daarmee liet hij zich reeds als meesterszoon bij onze Schilders-Kamer aanteekenen. Ook betaalde hij 300 gulden aan de Gilde om van haar dekenschap ontslagen te blijven.

Den 28ⁿ April 1696 huwde onze meester, in de hoofdkerk, Christina Clara van Bouchout, welke in 1707 krankzinnig werd en moedernaakt haren man ontliet. Als echtgenoot was Francken dus ongelukkig, maar als kunstenaar had hij zich niet te beklagen. In het begin van 1697 ontving hij als leerling Karel van Falens, die een voornaam schilder der XVIIIe eeuw zou worden. De tafereelen van Konstantijn Francken golden aanzienlijke prijzen. Hij maalde, op een doek van 2 meters 70 centimeters breed en 2 meters hoog, den Slag van Eekeren, geteekend : *C. Francken* 1703, welke hem 100 patakons of 280 gulden werd betaald door de Regeering van Antwerpen, in welks stadhuis het gewrocht heden nog is uitgestald. Een ander groot en merkwaardig tafereel « de Retraite voor dese Stadt van den Gelderschen Generael Marten van Rossum » geteekend : *Constantinus Francken*, en insgelijks nog op ons stadhuis bewaard, werd hem minder goed betaald. Hij arbeide aan dit stuk twee maanden. Aan doek, raam en verf kostte het hem 48 gulden, en de Stad bood er slechts 25 patakons voor, terwijl hij verklaarde er wel 200 gulden aan verdiend te hebben ;

¹ Gonzales Coques.

doch hij kon er ten slotte maar 40 patakons voor bekomen. Destijds was er van den meester ook eene uitmuntende Belegering van Namen gekend, waarin de flinke portretten van Willem III en diens Veldheeren met hunne fiere paarden werden opgemerkt. Voor zijnen tijd was Konstantijn Francken een zeer verdienstelijk schilder, die in zijne uitgestrekte landschappen en fraaie stadsgezichten goedgeteekende en geestig getoetste figuren aanbracht.

De verschrikkelijke kwaal zijner vrouw veroorzaakte onzen kunstenaar allerhande wederwaardigheden. Hare bloedverwanten verweten hem, dat zijne geldverkwistingen de oorzaak waren van de geestverbijstering der ongelukkige. Dat alles leidde tot processen, ja, straatkrakeelen. De Stad was genoodzaakt onzen schilder op lijfstraf te verbieden zijnen zwager te beleedigen. Konstantijn Francken stierf, overladen met schulden, op 12 Januari 1717, in een huurhuisje der Lange Nieuwstraat. Zijn lijk werd denzelfden avond in de Sint Jacobskerk gezonken.

XXX

DAVID TENIERS II ¹

lvorens de zedenschilders der XVIIe eeuw te behandelen, moeten wij bijzondere kennis maken met den beroemden David Teniers den Jonge, die in het vak hoofdmeester was.

Wij zagen onzen David geboren worden den 15ⁿ December 1610, op welken dag zijn oom, de schilder Juliaan Teniers, hem over de doopvont der Sint Jacobskerk hief. De knaap genoot van op zeer jeugdigen leeftijd de lessen zijns vaders, wien hij weldra ook behulpzaam was in het opschilderen van tafereelen. De netelige staat, waarin de ouders van Teniers voortdurend verkeerden, verbitterde zijne jongelingschap. De eerste maal ontmoeten wij onzen David op 12 Januari 1628 als getuige zijns vaders, die verklaart geene voogdij over de kinderen zijns broeders

¹ *Archieven der stad Antwerpen.* — TH. VAN LERIUS : *Catalogue du Musée d'Anvers.* — KONSTANTIËN SIMILLION : *Levensschets van David Teniers, den Jonge, bekroond in den prijskamp door de regeering der stad Antwerpen uitgeschreven, Antwerpen, 1865.* — JOHN VERMOELEN : *Teniers le Jeune, sa vie ses œuvres, Anvers, 1865.*

te kunnen aanveerden, daar hij al te dikwijls genoodzaakt is buiten de stad te reizen, om zijne schilderijen aan den man te helpen. De tweede maal vinden wij den jongen Teniers op 25 Juli 1629 in de gevangenis het Steen, waar hij zijnen gekerkerden vader kwam troosten, en weer als getuige dienen, bij het geven eener volmacht aan den procureur Peter le Roy, die den ouden Teniers uit de klem moest helpen. Op beide tijdstippen staat onze jeugdige kunstenaar als « David Teniers den Jonge » aangeteekend. Dat hij zich echter toen reeds als schilder in de kunstwereld deed gelden, gelooven wij niet. De voortdurende geldverlegenheid zijner ouders belemmerde de uiting van zijn eigenaardig talent. Hij was gedwongen met overhaasting voor de keuken te werken. Om maar spoedig geld te slaan, vervaardigde hij naar allerhande meesters kopijen, welke vader Teniers op de jaarmarkten ging uitstellen. Dit ellendig nabootserswerk liet de begaafde jongeling toch zoo spoedig mogelijk varen. Terwijl hij nog bij zijne ouders, in het huis « de Drij Vlammen, » nummer 76 op de Lombaardevest, bleef wonen, kocht hij in 1633 zijn vrijmeesterschap, om voor eigene rekening stalen zijner aangeboren kunstgaven te mogen leveren.

De jonge Teniers deed zich voornamelijk als kolorist opmerken. Hij was een der schoonste schilders, op welke de Antwerpsche School roemen kon. Eerst maalde onze jeugdige meester in warmen bruingouden toon, alsof hij ook als kolorist Adriaan de Brouwer tot voorbeeld nam. Zoodra hij meer uit eigen oogen zag, verhelderde hij van kleur, en met zijne schitterende zilverachtige tinten, zijne doorschijnende, bonte, zachtversmeltende toontjes en zijn dichtertlijk licht, verkreeg hij het hem eigene levendig en harmonisch koloriet.

En ook wat fijn, wat behendig, wat geestig penseeler was hij niet! Gelijk bij Rubens, werd het penseel eene tooverroede in zijne hand. Met enkele toetskens schiep hij een karaktervol figuurtje, dat op het paneel scheen te leven. Alhoewel Teniers, in zijne lachende heuvelachtige landschappen de hutten of kasteelen krachtig en heerlijk gekleurd liet opmerken, de malschgroene boomen prachtig deed uitlossen tegen natuurlijk bewolkte en diep doorschijnende luchten, zoo bleven de figuren toch immer hoofdzaak. De meester was bij voorkeur de zedenschilder onzer dorpsbewoners. Had Jordaens Antwerpens feestende burgers, en de Brouwer de koddige kroegkornuiten met voorliefde behandeld, zoo behaagde het Teniers zich bijzonder bezig te houden met de typige, korte, dikke Brabantsche boeren, die hij eenvoudig, waar en werkelijk, maar altoos langs de schilderachtigste zijde afbeeldde.

Dit geliefkoosde vak was hem gewis ingegeven door de Brouwer, die de eigentlijke volkszedenschildering met zooveel bijval herinvoerde. Immers de Boerenkermessen in landschappen, welke meester Adriaan in zijnen besten tijd vervaardigde, werden ook de onderwerpen van Teniers' voornaamste tafereelen. Echter beschouwde hij de natuur, of althans den mensch, gansch anders dan de Brouwer. Deze zocht algemeene typen van volksguiten voor paneelheldjes, en vertolkte voornamelijk hunnen hartstocht. Zoo is hij nu eens tot verwoerens toe vroolijk, en dan weer ontzettend woest. Teniers was kalmer van gemoed, en zocht geene dramatische effekten. Hij koos in alles meer de gulden middenmaat, ja, zag het boerenleven slechts langs éene zijde, de gelukkige. Zoo toont hij de buitenlieden in al hunne verscheidene eenvoudigheid, terwijl zij behagen scheppen in hun vreedzaam lot, of zich gul

en kommerloos vermaken met teren en smeren en vrijen, of een dansje flikkeren op de maat der blijgestemde vedel of het zachte ruischen van den doedelzak.

Dikwijls maalde Teniers ook binnenzichtjes, veelal boerenherbergen, met fraaie volkstypen en aardige dorpers, die zich met pijp en pint bij spel, zang en liefde vermaken. Maar, wat hem ook daarin van de Brouwer onderscheidt, is, dat hij altoos slechts de stille vroolijkheid huldigt, en zelfs de handeling zijner groepjes door het aanbrenge van verzorgd bijwerk matigt. Ook bepaalde Teniers zich niet bij het schilderen van kleine boerkens en volkstypen. Soms wijdde hij ook zijn uitstekend talent aan het afbeelden van groote stadsfeesten, waarin, naast onze burgerij, zich tal van rijkuitgedoschte heeren, ridders en edelvrouwen doen opmerken. Tevens maalde hij dikwijls prachtige kunstkamers, alchimisten in hun stookhuis, wachtkamers, markten, duivelarijen, ja, mythologische en tal van godsdienstige gewrochten. Wat al verscheidene onderwerpen de vruchtbare schilder behandelde, zullen wij zien bij het opsommen zijner voornaamste nog bestaande werken in de museums. Eene bijzondere nieuwigheid, die hij invoerde, waren zijne spitsvondige voorstellingen van dieren, die hij als menschen kleeedde en liet handelen, om dus de gebreken der samenleving te gispen. Op de krijgslieden, wier gruweldaden hij ook in zijne Rampen des Oorlogs bitsig laakte, had hij het terdege gemunt. In menige Wachtkamer toonde hij, in schilderachtige apen, echte soldatentypen, welke destijds gekend waren en hartelijk moeten hebben doen lachen.

Teniers arbeidde met zooveel vlijt als talent. Men wil, dat hij sommige zijner kleine gewrochtjes op éenen namiddag aanlegde en voltooide. Geen wonder dus, dat zijne nog

bestaande werken op een duizendtal worden geschat. Vele bevinden zich in bijzondere verzamelingen van alle landen, inzonderheid van Engeland. Echter zullen wij er reeds genoeg kennen, met slechts diegene te vermelden, welke zich in de openbare museums bevinden. Te Antwerpen prijken er zes : Drinkende en Rookende Boeren vóór de Herberg, een paneeltje van 37 centimeters hoog op 49 breed, in 1840 aangekocht voor 14,600 francs ; de Morgend, boeren bij een gebouw, en de Namiddag, visschers bij een oud kasteel ; eene oude Vrouw, die tabak snijdt ; een jonge Guitaarspeler met een ouden Zanger ; een oude Guitaarspeler met zijne jonge Meid die de Fluit speelt, terwijl zijne jaloersche vrouw hen langs de deur bespiedt, en het Panorama der belegering van Valenciijn, omringd van wapentrossen en zinnebeelden, waartusschen de portretten van Philips IV, Don Juan, Condé en andere legeroversten. Het eerste en het zesde dezer gewrochten draagt het gewone handteeken van onzen schilder : D. TENIERS, FEC. en D. TENIERS, F. Het tweede is gemerkt met zijn monogramma : eene D en daarin eene kleinere T. In het museum der hoofdstad hangt een der groote tafereelen van den meester. Het is eene Boerenkermis, geschilderd op een doek van 2 meters 17 centimeters hoog en 1 meter 53 centimeters breed. Dit voornaam stuk is geteekend : D. TENIERS, FEC. A. 1652. Het werd in 1867 van de Antwerpsche familie Bosschaert aangekocht voor 125,000 francs.

Voorzien van zijn handteeken of zijn monogramma, of op naam van David Teniers den Jonge, bevinden zich nog te Brussel : de Vijf Zinnen, voorgesteld door vijf aan tafel gezeten personen, de Dorpsgeneesheer, een Landschap

met figuren, het Vertrek naar de Markt, en een Wachthuis met Apèn; te 'sGravenhage : de Vette Keuken, en de Alchimist in zijn Stookhuis; te Amsterdam : een Wachthuis met Soldaten, Rookende Werklieden, de Dorpsherberg, eene Verzoeking van Sint Antonius, een Dorpsfeest, een Boerenhuis in een Landschap, en eene Kroeg met Teerlingspelers; te Rotterdam : de Liereman, en Tiktakspelers; te Parijs : het Dorpsfeest, de Verloren Zoon, de Verloochening van Sint Petrus, de Werken van Barmhartigheid, Sint Antonius' Verzoeking, de Herberg bij de Rivier, Dansende Boeren, Kaartspelers, eene Boerenherberg, de Reigerjacht, een Rooker, de Scharenslijper, de Doedelzakspeler, een Zeepbellenmaker en een Grijsaard; te Rijsel : de Verzoeking van Sint Antonius en een Landschap met figuren; te Weenen, in de Tenierszaal van het Belvedere : eene Dorpskermis, de Boerenbruiloft, de Kunstgalerij van Leopold-Willem te Brussel, op wier voorgrond de Aartshertog met Teniers en vele hovelingen zijn afgebeeld, eene Gaaischieting te Brussel in 1652, waaraan Leopold-Willem deelneemt, terwijl Teniers zich met zijne familie tusschen de menigte bevindt, Soldaten die een Dorp plunderen, Abraham die Izaäk slachtoffert, een oude Meisjeszot met zijne Meid bespied door zijne Vrouw, Dansende Boeren, eene Doelschieting, twee Stallen, met eene koe, schapen en geiten, eene Beenhouwster, Rookende Boeren, Spelende Dorpsjongens, Boeren in de Herberg, een Winterland-

schap, een Boerengezin, en een oude Man; in de galerij Lichtenstein : Boeren in den Paardenstal, de Verzoeking van Sint Antonius, Verkleede Apen die Katten beloeren, Rookende Boeren, vier Landschappen met figuren, Kaartspelers, Etende Boeren, twee paneelen : Boeren in de Herberg, drie stukken : Wijndrinkers, een Lachende Boer, een Guitaarspeler met zijne zingende Vrouw; te Dresden : twee Dorpskermissen, twaalf Binnenhuizen met Boeren welke eten, drinken, rooken of zich vermaken met muziek, het tiktak-, kaart- of teerlingspel, een Wachthuis met Soldaten; eene Duivelarij, twee Verzoeking van Sint Antonius, de Verlossing van Sint Petrus, een Alchimist, een Schilderswerkhuis en een Tandentrekker; te Munchen : Rookende en Drinkende Boeren, de Bruiloft op het Dorp, de Kaartspelers, Muziekmakende Katten en Apen, een Apenmaaltijd, Dansende en Spelende Boeren, een Wachthuis met Soldaten, eene Jaarmarkt, Boeren in de Kroeg, Rookende en Drinkende Boeren, een Boer met Bierkruik, een Rooker bij zijne Vrouw, een Boer en eene Boerin, en Rookers en Drinkers bij het Vuur; in de galerij Schleissheim : vier Kunstkamers, drie Landschappen met Boeren, eene Dorpsherberg, de Vertoornde Boer, eene Heks welke Geesten bezweert, de Verloren Zoon, Loth en zijne Dochters, en vijftien Godsdienstige Tafereeltjes; te Cassel : Boeren aan het Kegelspel, een Badhuis, een Tandentrekker, Intrede eener Vorstin te Vilvoorde bij maneschijn en fakkellicht,

Intrede eener Vorstin te Brussel, een Landschap, Pilatus die Christus aan de Joden toont, en de Verzoeking van Sint Antonius; te Franckfort: Sint Hieronimus in de Woestijn, Rookende Boeren bij den Haard, en drie Landschappen met figuren; te Stockholm: twee stukken met Rookende en Drinkende Boeren, Muziekmakende Boeren, en een Wachthuis met Soldaten; te Berlijn: Boeren in de Kroeg, de Alchemist in zijn Stookhuis, de Kunstenaar-Baspeler, een Officier, en twee Verzoeking van Sint Antonius; te Sint Petersburg: de Sint Jorisgilde op de Groote Markt te Antwerpen, en een groot Wachthuis met Soldaten, beide van 1643, verscheidene groote Boerenkermessen, benevens Vischers in een Landschap, en een Gezicht op de Zee; te Madrid: vier Dorpsfeesten, acht Boerenherbergen, vijf Landschappen met Boeren, twee Dorpschirurgijns, de Kunstgalerij van den Aarts-hertog Leopold-Willem, waarin Teniers met den Landvoogd en den Graaf van Fuensaldana rondwandelt, Boogschutters in een Landschap, een Drie-Koningenfeest, eene Bevolkte Boerenkeuken, de oude Meisjesgek die zijne Meid streelt in de Keuken, de Meid en de oude Vrijer verrast door zijne Vrouw, de Alchemist, de Aap-schilder, de Aap-beeldhouwer, Apen in de Kroeg, eene Apenschool, Rookende en Drinkende Apen, een Apenbanket, eene Krijgstuigkamer met Soldaten, een Krijgstros, een Wachthuis met Soldaten, drie Verzoeking van Sint Antonius, Sint Paulus en Sint

Antonius, Christus aan den Geeselpaal en twaalf tafereeltjes met de Lotgevallen van Armida.

Te rekenen van zijne vrijmeesterwording, zou David Teniers gedurende zes en vijftig jaren naar onze natuur schilderen, om, zonder iemands medewerking, die prachtige reeks van puikgewrochten te leveren. Ook hij zette nimmer den voet op Italiaanschen bodem. Zulks belette toch niet, dat hij, na Rubens, van Dijck en Jordaens, de grootste onzer schilders werd.

Den 4ⁿ Juli 1637 sneed Teniers zich voorgoed den weg af naar den vreemde, door op dien dag huwelijksvoorwaarden te maken met de zeventienjarige Anna Breughel, weeze van den gevierden Fluweelen Breughel en van Catharina van Mariënberg. Dit gewichtig feit werd voltrokken ten huize der weduwe van den kunstenaar Hendrik van Balen I, in de Lange Nieuwstraat, thans nummer 78. De bruidegom was bijgestaan door vader en moeder. De bruid door haren halven broeder Jan Breughel II en haren schoonbroeder Jan Baptist Borrekens, beiden kunstschilders. Als raadslieden stonden haar toen ook ter zijde hare beide voogden, Jonker Pauwel van Halmale en de meester der meesters, Peter Pauwel Rubens. De zeven en twintig-jarige Teniers had toen nog geene schatten vergaard; maar hij verklaarde toch als trouwgift aan te bieden « al wat hem toebehoort zoo van schilderijen ende diergelijcke conste, » hetwelk eene waarde had van 2400 gulden. Daarbij bezat hij zijn kleurrijk palet en zijne behendige penseelen, en dit was stellig genoeg om onbeschroomd het huwelijks hulkje in te stappen. Van haren kant bracht zijne toekomstige gade voor uitzet al hare goederen, welke eene waarde hadden van 7037 gulden 19 $\frac{1}{4}$ stuiver, en

eenen jaarlijkschen intrest van 400 gulden gaven. Daarbij schonk zij nog in het huishouden de afbeeldsels harer grootouders : den Viezen Peter Breughel en zijne Gade met hunne twee Kinderen, door Rubens op één paneel gemaald, benevens een tafereel en vele teekeningen haars vaders. Den 22ⁿ dierzelfde maand werd het bevallig echtpaar voor den altaar der Sint Jacobskerk verbonden. De getuigen hunner wederzijdsche trouwbeloften waren nogmaals de oude David Teniers, de groote Rubens en de edelman van Halmale.

Waar de vereenigde geliefden zich na hun huwelijk vestigden, is niet gekend. Op den 28ⁿ Januari 1639 huurden zij, voor eenen termijn van vier jaren en tegen 180 gulden 's jaars, het huis « Sint Hendrik, » nummer 34 in de Everdijstraat. Den 23ⁿ October 1642 kwam Teniers' gade in bezit van haar ouderlijk huis, de Meerminne, nummer 107 der Lange Nieuwstraat. Na zich het volgende jaar aldaar te hebben gevestigd, maalde de vlugste en vruchtbaarste onzer schilders eene menigte der kunstjuweeltjes, welke zijnen naam de onsterfelijkheid deden verwerven.

Door zijn huwelijk met Anna Breughel kwam David Teniers in nauwe, ja, vriendschappelijke betrekking met haren voorgd, Peter Pauwel Rubens. Toen de eersteling van onzen zedenschilder op 10 Juli 1638 in Sint Jacobskerk, David werd gedoopt, was hij over de vont geheven door den ouden David Teniers en Helena Fourment, de tweede gade des Oppormeesters. Dat was een opentlijk blijk van vriendschappelijke genegenheid van wege den grooten Rubens, hetwelk Teniers niet weinig verhief in de hoogschatting zijner stadgenooten. Heel Antwerpen waardeerde toen ook reeds zijn schilderstalent.

Onze vermaarde Sint Joris- of Ouden-Voetbooggilde verkoos ten jare 1643 den eigenaardigen zedenschilder, om haar heuglijk feest « de Viering van den Jubile van Deken Godevaart Snijders » in tafereel te vereeuwigen. In dit uitvoerig en puik gepenseeld gewrocht, stonden honderden Antwerpsche burgers vóór ons stadhuis, terwijl de gewapende gildebroeders optrokken voor het Magistraat en de bestuurleden van den Ouden Voetboog, welke zich ten getalle van vijf en veertig, in figuren van 25 centimeters, op den voorgrond bevonden. Al de voorgestelde personen waren in hunne schilderachtigste kleedsels naar het leven gekonterfeit, en vormden een zoo prachtig tafereel, dat het waardig was, op de kamer der Sint Jorisgilde te worden bewonderd, naast een puikstuk van Rubens : de Kroning van Mars door Venus. ¹

¹ Het meesterstuk van Teniers bleef tot in het midden der XVIIIe eeuw uitgesteld in de gildekamer van den Ouden Voetboog, op de eerste verdieping van het prachtigste en hoogste huis der Groote Markt, dat thans nummer 17 draagt. Toen, ten jare 1746, onze stad door de Franschen werd veroverd en Louis XV den 4ⁿ Juni te Antwerpen zijne intrede deed, begaf hij zich daags daarna in gemelde gildekamer, om daar de Fransche comédie bij te wonen, vermits de stadsschouwburg, de Tapissierspand, juist drie maanden vroeger was afgebrand. Teniers' tafereel viel den vreenden Vorst in het oog, en den volgenden dag besloot onze Sint Jorisgilde : « het stuck van Teniers te laeten brengen bij Zijne Majesteyt den Coninck van Vranckrijk in cas sulex bij Zijne Majesteyt sonde gevraeght worden. » Edoch, men bedroog zich in den kunstsmaak van Louis XV, welke geen bod gaf op het meesterstuk. De Fransche komedianten en soldaten maakten het later zoo bont op de gildekamer, dat de schilderijen er voorzichtigheidshalve op 20 Januari 1747 werden weggenomen. Juist twee jaren later vroeg de Sint Jorisgilde, daar zij in schulden stak, aan het Magistraat oorlof om het tafereel van Teniers en de gemelde schilderij van Rubens te mogen verkoopen voor 5000 gulden, welke som voor de twee stukken werd geboden door den Hollandschen schilder Geeraard Hoet. De Stad verleende de toelating, daar de koper eene kopij van Rubens' gewrocht door den Hollandschen schilder Aart Schouman in de plaats zou laten, terwijl van Teniers' tafereel onze schilder Nicolaas van den Bergh, op 27 April 1750, ook eene kopij leverde tegen de bevrijding der krijgsmensen, het Oudermanschap der Gilde en het voorrecht om met zijne vrouw aan al de feestdisschen genoodigd te worden. De beide oorspronkelijke meesterstukken gingen naar den Haag, waar zij werden opgekocht door den Keurvorst van Hessen-Cassel. Het gewrocht van Rubens prijkt nu nog in het Casselsche museum. Dat van Teniers kwam in de Ermitage van Sint Petersburg, waar het thans nog berust.

Ter Schilders-Kamer telde Teniers ook vele bewonderaars en vrienden. Hij had zich als liefhebber der Rederijk-Kamer de *Violier* laten inschrijven, en als dusdanig nam hij deel aan de vermaarde jaarlijksche dischfeesten onzer kunstenaars. In aanzien van zijn uitstekend talent en zijne voorin genomenheid met de Sint Lucasgilde, benoemde het Magistraat hem op 19 September 1644 ook tot Deken, welk ambt hij overwaardig vervulde.

Teniers' roem verbreidde zich ook tot buiten zijne geboortestad. Den 13ⁿ April 1647 deed de Aartshertog Leopold-Willem te Brussel zijne intrede als nieuwe Landvoogd, en aanstonds werd deze kunstvriend de bijzondere aanmoediger van onzen zedenschilder. Talrijk waren de tafereelen, welke Teniers voor dezen milden bewonderaar van zijn talent mocht vervaardigen. De Landvoogd opende aan zijn Hof te Brussel eene gansche galerij, welke David Teniers mocht opluisteren met gewrochten van zijn eigen penseel of schilderijen van andere meesters, die hij naar eigen dunk aankocht voor rekening van den Vorst. Ook de Graaf van Fuensaldana vertrouwde Teniers de vorming eener kunstgalerij toe en zond hem naar Londen, om aldaar schilderijen op te koopen. Onze meester kweet zich zoo wel van deze taak, dat zijn lastgever hem vereerde met eene gouden halsketting. Leopold-Willem verbreidde intusschen den roem van onzen schilder nog aan meest al de Hoven van Europa. Hij zond namelijk puikstukjes van Teniers ten geschenke aan verscheidene Vorsten, welke onzen meester weer vereerden met nieuwe bestellingen. Spanje's Koning, Philips IV, kocht van onzen zedenschilder een zoo aanzienlijk getal tafereelen, dat hij verplicht was daarvoor eene bijzon-

dere galerij aan zijn Hof te bouwen. Slechts het Fransche Hof vond geenen smaak in de geestige en schitterende vertolking van het Brabantsche boerenleven. Toen men Louis XIV een paneeltje met typige landlieden van Teniers te bewonderen gaf, beging de groote Koning de dwaasheid dit meesterstukje te veroordeelen met een : « *Otez-moi ces magots !* » Dat belette toch niet, dat onze kunstenaar bij vele andere Koningen en Prinsen den meesten bijval bleef genieten ; ook de Koningin van Zweden, Christina, en de Prins van Oranje, Willem II, werden niet enkel zijne aanmoedigers, maar zij betuigden hem hunne vriendschap. De eerste schonk hem zelfs haar in goud gegoten portret aan eene halsketting van hetzelfde metaal.

Al die huldeblijken hadden voor gevolg, dat onze geestige boerenschilder zich eenen ijdel en hoogmoed in het hoofd stak. Hij begon te beweren, dat een zijner overoud-grootvaders, te Ath, in Henegouwen, een adellijk wapen had gedragen. Dit gewichtig stuk bestond uit eenen zwarten klimmenden beer op een veld van goud en omringd door drie groene eikels. Verblind door al de genoten vorstelijke gunsten, maakte onze Teniers maar stoutweg gebruik van het blazoen, dat hem ineens verhief tot den adelstand, waartoe ook Rubens en van Dijck waren opgeklommen. Teniers' zelfadeling verwekte natuurlijk opspraak in het vitzieke Antwerpen. De edelman-schilder Jan Philips van Thielen lachte er hartelijk om. De schilder Jan Baptist Borrekens, die nochtans de schoonbroeder van Teniers was, kon de verwaande aanmatiging maar niet verkroppen. Sedert acht jaren leefden de schoonbroeders in vijandschap. De twist was ontstaan doordien Teniers, op 2 Mei 1641, Borrekens ambtelijk deed afstellen

als voogd der weezen Breughel. Sindsdien had de vernederde zijnen haat aangevuurd. Bij de eerste gelegenheid zou hij dien in wraak bekoelen. Daartoe was het gunstig oogenblik nu gekomen. In April 1649 waren er twee wapenherauten afgestapt in de herberg « Sint Michiel » op de Minderbroedersrui te Antwerpen. Borrekens ging deze opzieners der adellijke wapenschilden vinden. Na den onwettigen bla-zenvoerder te hebben verklikt, zegde hij hun : « Brilt hem van deghe ; ick wil UL. eens lustich met den renschen wijn tracteren. » Dit verraderlijke voorstel loeg den wapenherauten toe. Zij betrapten den onechten edelman en verklaarden : « Teniers vervallen te wesen in de breuck van te voeren sijne wapene, » waarvoor zij onzen schilder geld en vier schildereien wisten af te persen. Teniers, wien deze onteering zeer ergerde, deed onderzoeken, wie zijn verrader was. Van Thielen werd sterk verdacht ; maar in den avond van den 27ⁿ April 1649 ging Jan Breughel II met een paar getuigen naar de gemelde herberg Sint Michiel. Daar onderschepte hij van eenen der wapenherauten, « die te gast en seer vrolijck beschonken was geweest bij Signor Borrekens, » wie de eigentlijke verklikker was. Die ontdekking verontwaardigde Breughel. Hij zegde : « dat hij hem schaemde van alsulcke vilainie ende guyterye van aenbrengen, » waarop de wapenheraut tot afscheid antwoordde : « Monsieur Breughel, UL. die is den swaegher van deen ende dander ; UL. moet desen peys maecten, want het maer eenen pick en is ; en oock, de schade die is kleyn. » Voor Teniers was echter de schande des te grooter ; want hij deed zich toch zoo graag voor edelman doorgaan. Om zich als dusdanig te doen erkennen en zijn bla-zen te mogen dragen, zond Teniers een verhoog naar het Hof,

doch zijn verzoek werd niet eens in aanmerking genomen.

De Landvoogd was toch geenszins gebelgd, dat zijn schilder zich ongeoorloofd eenen adellijken titel toe dorst eigenen. Meer dan ooit werd Teniers aan het Hof te Brussel ontboden, tot eindelijk het besluit werd genomen, dat hij zich bepaald en met zijn gezin in de hoofdstad zou vestigen. Dit geschiedde halfmaart 1651. Onze meester betrok, in de nabijheid van het Hof, het huis « Sint Guillain, » dat hij huurde tegen 525 gulden in het jaar. Van dan af verkeerde Teniers veel en zeer vertrouwelijk met Leopold-Willem, wiens afbeeldsel hij dikwijls, naast het zijne, in zijne tafereelen maalde. Ook gaf de Landvoogd zijnen hofschilder nog grootere blijken van hoogschatting en genegenheid. Hij schonk hem eene gouden halsketting met zijn in goud geslagen portret, en daarbij benoemde hij hem tot zijnen *Ayuda de camara* (kamerdienaar), waarom Teniers in het paleis den eeresleutel aan de zijde droeg. Den 5ⁿ Februari 1653 werd Anna Breughels vijfde kind, in de Koudenbergkerk, Justinus Leopoldus gedoopt, en de peter was Don Juan de Velasco, Graaf van Salazar, die optrad namens Zijne Hoogheid den Aartshertog Leopold-Willem. De meter noemde zich Justina, Gravin van Wassenberg.

De Aartshertog had Teniers het hoogere toezicht over zijne kunstgalerijen opgedragen, en in die hoedanigheid bewees onze meester zijnen beschermheer eenen grooten dienst. Al de Italiaansche schilderijen, welke zich in eene galerij Zijner Hoogheid bevonden, bracht Teniers in teekening, om ze te laten etsen en uitgeven ter eere zijns edelen Mecenas, die zich met schulden overlaadde, om zijnen hartstocht voor de kunst te bevredigen. Die gewichtige onderneming vergde jaren arbeidens; doch, naarmate het voltooien der platen,

werden die gedrukt en afzonderlijk uitgegeven, tot ze eindelijk, in 1660, ten getalle van tweehonderd negen en twintig, gezamenlijk verschenen in een destijds « wijt vermaerden boeck. »¹

Op den 24^u Februari 1655 baarde Teniers' gade haar zevende kind, en na dit kraambed, waarin het wichtje bezweek, ging de gezondheid der moeder aan het wankelen. Het moet der vrouwe pijnlijk hebben gevallen te denken, dat zij van haren befaamden man en hare lieve kinderen, op slechts vijf en dertig-jarigen ouderdom, zou scheiden. Zij achtte zich toch zoo gelukkig op de wereld ! Of zij aan den arm van haren bevalligen man tusschen de edellieden aan het Hof, bij de kunstmakers in de stad of voor de boeren op den buiten verscheen, overal betuigde men hem, en dus ook haar, hoog-schatting en vriendschap. Zij vond het ook zoo recht genoeglijk in haren huiskring. Hare kamers waren zoo smaakvol als prachtig gestoffeerd, en er werd den vrienden mild

¹ In afwachting dat de gezamenlijke platen in boek konden worden uitgegeven, verschenen zij afzonderlijk bij den Antwerpschen schilder-kunsthandelaar Abraham Teniers, broeder des beroemden Davids. Op een later gesneden titelblad las men, op het voetstuk van het borstbeeld des Landvoogds : « *Sereniss. Principi Leopoldo Gviliet : Archiduci Austr : etc. Dno suo elemento. Hoc amphitheatrum Picturarum ex sua Serenit : archetypis delineatum sua manu dedicauit. A° M.DC.LVIII.* » Wat lager stond : « *David Teniers sue Ser: Pictor domest:* » en : « *Men vint dees print-boecken te koop t'Antwerpen bij Abraham Teniers* » Dit printboek van tweehonderd negen en twintig platen, de bovengemelde plaattitel met portret des Aartshertogen, een gezicht der galerij, waarin de gegraveerde tafereelen hingen en een portret van David Teniers, naar Peter Thijs door Lucas Vorsterman II gesneden, verscheen volledig met een titelblad, eenen « Groete aen den Aenschouwer, » de kopij van eenen brief en eene tafel der namen van schilders, welke in de galerijen van den Aartshertog vertegenwoordigd waren. De druk was in vier talen : Nederlandsch, Fransch, Spaansch en Latijn. De eerste titel luidde letterlijk : « *Schilder-thooneel van David Teniers, gheboortigh van Antwerpen, schilder ende camer-diender des Doorl^{te}. Princen Leopold. Gvil. Arts-Hertogh en Don Jan van Oosteur, in 't welck vertoon worden italiaensche principale schilderijen, die hij met sijne handt gheteeckent ende in 't koper doen snijden heeft uyt de Schilder-Camer van den Doorluchtighsten Arts-Hertogh in 't Hoff van Brussel. Op-gedraeghen aen den Doorl^{ten}. Prince Leopoldvs Gvil. Arts-Hertogh. Tot Brussel, tot costen van den avcteur, Anno M.DC.LX. Met privilegie van den Koninck. Men vintse te coope t'Antwerpen bij Hendrick Aertssens, boeckdrucker in de Cammerstraat.* »

opgedischt met gouden en zilveren tafelgerief. Ondanks die trotsche inrichting hield zij maar twee dienstmeiden, met name Anna en Suzanna, een bewijs dat Mevrouw Teniers eene behendige huishoudster was. Haar man had voor zijnen persoonlijken dienst slechts éenen knecht, Kasper Jorge, diè stom en doof was. Hij volgde den meester, als deze in het veld of in het werkhuis de puikgewrochtjes ging malen, welke zooveel goudstukjes aanbrachten, en middelerwyl nam de meesteres hare voorzorgen, om met haren man en hare kinderen den dag in huiselijke genoegens te eindigen. Wanneer de kranke er aan dacht, dat al dit aardsch genot ging ophouden, dan verergerde haar toestand onrustwekkend. Teniers vertroostte zijne gade wat hij kon, en aanschouwde, als naar gewoonte, alles langs de heldere, langs de lachende zijde. De trouwe man dacht er stellig niet aan zijne levensgezellin reeds te zullen verliezen; want, terwijl zij ziek was, kocht hij, op den 23ⁿ Maart 1656, ter Ambtmans-Kamer van Brussel, voor 5500 gulden: « sekeren pandt ende erve, geweest zijnde de stallinge van den grooten huuse van Ravensteyn, gelegen in de Jodestrate tot Brussel. » Terstond deed hij daar eene heerlijke woning op bouwen, doch Anna Breughel zou er nooit den voet over den drempel zetten. Reeds op 3 Mei daarna lag zij zoo vervallen te bed, dat de notaris Kasper Baginier werd geroepen, om haren laatsten wil aan te teekenen. De liefhebbende gade benoemde haren beminden echtgenoot tot algemeenen erfgenaam en eenigen voogd over hare vijf kinderen, welke hij bij hun bejaren, als moederlijk goed, elk 3000 gulden, met een aandeel harer juweelen, zou aftellen. Dit laatste blijk van genegenheid, hem door zijne stervende vrouw gegeven, moet Teniers diep hebben getroffen.

Daarbij ondervond hij spoedig de waarheid der spreuk : « Een ongeluk komt zelden alleen! » Terwijl zijne vrouw lag te zieltogen, viel zijn tienjarig dochterken Clara insgelijks doodelijk ziek ; den 8ⁿ Mei legde des kunstenaars beschermheer en vriend, Leopold-Willem, het bewind over de Nederlanden af, en den 11ⁿ derzelfde maand sloot de driedubbel getroffen Teniers de oogen zijner duurbare gade. Al wat hij voor haar nog doen kon, was haar heerlijk te laten begraven. Aan dien pijnlijken plicht bleef hij ook niet te kort. Reeds des anderen daags werd het lijk, omringd van brandende flambeeuwen, van uit het met rouwfloers behangen sterfhuis naar de Koudenbergkerk gedragen, vergezeld van het kapittel der Sinte Gudulakerk en van vijf soorten van kloosterlingen met hunne kruisen. Teniers en de zijnen volgden den stoet in rouwgewaad, en de beweende werd in de Onze-Lieve-Vrouwenkoor, onder eenen zerk, begraven. Die zerk kostte 30 gulden ; de kerken en kloosters ontvingen 177 gulden 12 stuivers ; er werd voor 115 gulden 12 stuivers waslicht verbrand ; aan het baarkleed, den rouwbaai en de rouwkleederen betaalde men 149 gulden 6 stuivers ; er werd voor 44 gulden 10 stuivers brood aan den arme uitgedeeld, en vervolgens las men nog zeshonderd zielmissen voor 180 gulden.

Het plotselings ziek gevallen dochterken van Teniers mocht ook niet meer herstellen, en stierf twee maanden na zijne moeder. De bedrukte vader besteedde 18 gulden om het lijkje zijner Clara te laten paleeren. ¹ Het werd met eene zinking van 17 gulden 19 stuivers in de Koudenbergkerk begraven.

Den 22ⁿ Mei 1646 was ook Teniers' derde kind, Anna Maria, in de Antwerpsche Sint Jacobskerk gezonken. Hij

¹ Versieren met gemaakte bloemen en zijdenlinten, wat men te Antwerpen heden nog doet bij het overlijden van kinderen.

behiel dus nu nog vier kinderen : David, oud achttien jaar en in 's vaders werkhuis tot schilder opgegroeid; Cornelia, oud zestien jaar, welke spoedig de vrouw van Jan Erasm Quellin zou wezen; Antoon, het petekind van den Gentschen Bisschop Antonius Triest, oud acht jaar, die het minderbroedershabijt zou aantrekken, en Leopold, oud drie jaar, die voor advocaat studeeren en secretaris der stad Vilvoorde zou worden. Ten minste twee dezer kinderen hadden nog de zorgen eener moeder noodig, en Teniers was wijs genoeg hun die maar ten spoedigste te bezorgen. Reeds op 21 October 1656 trad hij in de Koudenbergkerk over den grafsteen zijner gade, om er te gaan hertrouwen met Isabella de Fren, twee en dertig-jarige dochter van Andries de Fren, Secretaris van den Raad van Brabant, en van Anna Maria van Monfort.

Den 16ⁿ Juli 1656 werd Don Juan, de bastaard van Koning Philips IV, te Brussel, als nieuwe Landvoogd gehuldigd, en aanstonds mocht Teniers zich « constschilder van de Camer van Zijne Hoocheyt Don Juan van Oostenrijck » noemen. Die titel verschafte onzen kunstenaar weer veel eer en milde geldbronnen, en zoo deed hij dapper voortbouwen aan zijne nieuwe prachtwoning, voor welke hij acht dagen vóór zijn huwelijk nog een aanpalend huis met hof kocht. Nu hij in den echt vereenigd was met de dochter des geadelden Secretaris van den Raad van Brabant, stak Teniers zich weer in het hoofd, dat ook hij tot edelman moest erkend worden. Thans dacht hij het niet meer voldoende te beweren, dat de Teniersen te Ath edel waren en een blazoen droegen. Van zijnen Antwerpschen moederlijken grootvader wilde hij insgelijks eenen betitelden man maken. Met dit inzicht schreef hij den 16ⁿ Januari 1657 aan ons Magistraat :

« Verthoont met reverentie David Teniers, constschilder domesticq van Zijne Conincklijcke Hoocheyt Don Jan d'Austria, Gouverneur, van wege Zijne Majesteyt, deser Nederlande ende Bourgoignen, hoe dat hem convènieert informatie te geven aengaende het leven ende qualiteyt van eenige sijne voorouders. Bidt daeromme ootmoedelijck dat U. E. gelieve, tot het nemen van de selve informatie, te committeren eenen Schepene ende Secretaris deser stadt, ende dat de selve genomen sijnde, hem daer vangegeven worde bescheedt in forma, dwelck gelooff gegeven wort in rechte ende daer buyten ; dwelck doende, etc. »

De Stad voldeed aan het verzoek van haren beroemden zoon, en terstond werd de Schepene Jonker Frans Paulin van Broeckhoven en de Secretaris Maximiliaan Gerardi benoemd, om de verklaringen te ontvangen. Voor deze heeren verscheen Teniers den 30ⁿ en 31ⁿ derzelfde maand, met drie getuigen, welke eenen Admiraal moesten maken van zijnen moederlijken grootvader, Cornelis Hendricxsone de Wilde alias Platvoet, die eigenlijk, in 1593, slechts « Capiteyn van den schepe van den Admiraal Ons Heeren 's Coninckx » was, en op den 17ⁿ Januari 1600 als « schipper » stierf. De getuigen waren Gillis Timmers, visscher, oud tachtig jaar ; Michiel der Weduwe, gewezen schipper, nu blind en honderd en zes jaar oud, en Hans de Winter, een ander schipper, die drie en zestig jaar telde. Alle drie beweerden Teniers' grootvader, Cornelis Hendricxsone Platvoet, in 1593, terwijl zij op de Schelde voorbij zijn oorlogschip der Armada voeren, de ambten van Kapitein en Admiraal te hebben zien uitoefenen. Alsof Teniers zelf bevroedde, dat die getuigenissen weinig gewichtig waren, trad hij den 8ⁿ Februari met eenen vierden

getuige op. Ditmaal was het Corijn Willems, een gepensioneerd Kapitein Zijner Majesteit, welke bevestigde met Cornelis Hendricxsone Platvoet te hebben gediend, terwijl deze, als Kapitein en Admiraal, eene muiterij van bootsvolk voorkwam, door zijn eigen geld uit te deelen, en ook dapper gewond werd vóór de stad Heusden. Alle vier deze getuigenissen en het vertoog van Teniers werden in het Spaansch vertaald, om naar het Hof van Madrid te worden gestuurd. Daarbij schreef Teniers aan den Koning een Fransch vertoog, waarin hij, als schilder van den gewezen Landvoogd Leopold-Willem en van den toen heerschenden Don Juan, vroeg om hetzelfde blazoen te mogen dragen, dat op zeker portret zijns grootvaders, Juliaan Teniers, geschilderd en op diens grafsteen gebeiteld was. Hij beriep er zich op, dat zijne voorzaten allen trouwe katholieke onderdanen Zijner Majesteit waren, die nooit deel namen aan den opstand, en dat zijn moederlijke grootvader Platvoet, tijdens den oorlog, den Koning vele diensten bewees als Kapitein en Admiraal op de Schelde. Van jongsaf, zegde Teniers, gevoelde hij eene bijzondere neiging voor de schilderkunst, waarop hij zich, naar het voorbeeld zijns vaders, toeleigde, zoodat hij eerst door den Aartshertog Leopold-Willem en nu door Zijne Hoogheid Don Juan tot schilder der Landvoogden werd verkoren. In aanzien van dit alles, smeekte hij Philips IV hem en zijne wettige nakomelingen te willen vereeren met den titel van adeldom, gelijk Zijne Majesteit en vele andere Koningen en Vorsten reeds verleenden aan verscheidene zijner kunstgenooten, als onder andere aan Rubens en Antoon van Dijck, beiden ook van Antwerpen geboortig. Indien hem het verlangde blazoen werd verleend, dan vroeg

hij bij die gunst ook het oorlof om voortdurend te mogen werkzaam blijven, als schilder van zijnen Heer Prins Don Juan van Oostenrijk.

De Koning, die Teniers als schilder zoo hoog waardeerde, kon er maar niet toe besluiten hem edelman te verklaren. Was het, omdat Teniers boerenschilder bleef, of herinnerde men zich, dat zijn gewaande edele vader zeer onedel handelde met zijnen medeburgers op bedriegelijke wijze geld te ontfutselen, waarom hij veroordeeld en gevangen was? Hoe het zij, den 4ⁿ November 1657 stelde men eindelijk eene gunstige kanteekening op zijn vertoog. Men zou hem het adelschap verleenen; maar, o spotternij! op voorwaarde, dat hij nimmer schilderijen uitstellen of voor geld schilderen zou. Dat was waarlijk te veel geëischt om den misplaatsten hoogmoed van den genialen zedenschilder te bevredigen. Wat ware hij toch geweest zonder zijn palet en penseel, en hoe begreep zoo groot een meester toch niet, dat deze werktuigen hem meer verheerlijkten dan een blazoen en een degen.

Terwijl Teniers vruchteloze pogingen aanwendde om geadeld te worden, stond hij toch ook voortdurend in nauwe betrekking met zijne geboortestad, die hij zeer dikwijls bezocht. Den 22ⁿ December 1657 kwam hij aan het Antwerpsche Magistraat vragen, om zijnen broeder Juliaan Teniers en zijnen schoonbroeder Abraham Breughel tot medevoogden over zijne kinderen aan te stellen. Alhoewel het wederzijdsch testament tusschen hem en Anna Breughel, op 3 Mei 1656 verleden, onzen kunstenaar zeer bevoordeelde, zoo zag hij daarvan af, om met zijne wezen te deelen volgens zijne huwelijksvoorwaarde van 4 Juli 1637. De Stad benoemde aanstonds de gevraagde medevoogden, welke op den 24ⁿ

derzelfde maand den eed aflegden en Anna Breughels sterfhuis aanvaardden. Uit den staat daarvan opgemaakt blijkt, dat er 2078 gulden 5 stuivers gereed geld was. De meubelen en schilderijen werden geveild aan 8291 gulden. Andere meubelen, die Teniers op 5 October 1657 voor zich behield, werden geschat op 1809 gulden, 13 $\frac{1}{2}$ stuiver. Het goud, zilver en de juweelen waardeerde men op 2724 gulden 4 stuivers. Teniers' teekeningen, schetsen en etsen schatte men op 1758 gulden. Er waren Don Juan voor 8000 gulden schilderijen van Teniers aangeboden, en de kunsthandelaar Ernesto Woslauski, te Madrid, had voor 5401 gulden tafereelen in verkoop ontvangen. Ook bezat men het in opbouw zijnde heerenhuis in de Jodenstraat te Brussel, dat Teniers aan den gemelden koopprijs voor zich hield, en dan bleef er nog het groot huis de Meerminne, in de Lange Nieuwstraat te Antwerpen, en eene rent van 72 gulden 's jaars op een huis derzelfde stad. Verder trok Teniers nog 2400 gulden van den Aartshertog Leopold-Willem; maar daarvoor moesten er « constboecken van Italiaensche printen » worden geleverd. Voor andere 600 ontvangen gulden moest onze schilder patronen voor tapijten maken. Al de talrijke andere geringere ontvangsten en uitgaven kunnen wij niet aanhalen; maar het batig slot der rekening bleef toch 32170 gulden, waarvan den kinderen, buiten de onroerende goederen, zuiver 8381 gulden 8 $\frac{7}{8}$ stuiver toekwam.

Teniers' fortuin vermeederde nog spoedig aanzienlijk; want Don Juan was hem een zoo milde Mecenas als diens voorganger in 's lands bestuur. De doorluchtige Prins had eene tooneelspeelster tot moeder en erfde van haar de liefde tot de kunst. Zelfs oefende hij zich in het schilderen tot zooverre

bij zijnen kamerdienaar Teniers, dat hij diens zoon naar het leven konterfeitte.

Ook Teniers' tweede gade had hem een ruim vermogen ten huwelijk gebracht. Zij bezat in geld, kleederen, juweelen en schilderijen bij de 3000 gulden, benevens de helft van haar trotsch ouderlijk huis op den hoek der Isabellastraat, een derde paart der tocht van een huis in de Wagenstraat en tal van renten op eigendommen, gelegen in en omtrent Brussel. Tevens schonk zij haren echtgenoot nog vier kinderen. Zij werden allen in de Koudenbergkerk gedoopt, te weten : Abraham, op 6 Augustus 1657 ; Maria, den 30ⁿ November 1660 ; Lodewijk, den 17ⁿ Februari 1662, en Anna Maria, den 25ⁿ Mei 1663.

In dit voorlaatste jaar kocht Teniers van Ridder Jan Baptist van Broeckhoven en Helena Fourment, Rubens' weduwe, een te Perk gelegen hof, bestaande uit het kasteeltje « de Drij Torens » met zijne landen, weiden, boomgaarden, dreven, schuren en stallingen, groot zijnde vijf en dertig bunderen. Dit hof, waar Teniers ook een werkhuisje inrichtte, werd van het midden van 1662 zijn geliefd zomerverblijf, dat hij zoo dikwijls en langs alle zijden gezien, op zijne paneeltjes tooverde. Voor de dorpskerk maalde onze meester een nog aldaar bestaande tafereel : Sint Dominicus geknield vóór de Heilige Maagd en het Kindeken Jezus, geteekend : *David Teniers junior fecit* 1666.

Terwijl Teniers in de hoofdstad zijn winter- en te Perk zijn zomerverblijf had, bewees hij, dat zijne geboortestad Antwerpen hem bovenal nauw aan het harte lag. Denkende daarvoor het verval der kunst in ons altijd armer wordend land te beletten, stichtte hij, zooals wij verder nader zullen verhalen,

in onze Scheldestad, ten jare 1663, de Koninklijke Academie, welke nog heden bestaat. Om het oorlof en de middelen tot het oprichten dier instelling te bekomen, gaf Teniers zich veel moeite. Hij deed zijnen roem en zijne titels gelden, om des Konings gunst voor Antwerpen te verwerven, terwijl hij zijnen oudsten zoon naar Madrid zond, om, namens de Antwerpsche kunstenaars, eene gouden horloge van 100 gulden te schenken aan den hoveling, wiens invloed moest bijdragen om de Academie te laten oprichten. Zoodra Teniers daartoe het oorlof ontving, bracht hij dit zelf naar Antwerpen, waar hij met het bestuur der Sint Lucasgilde hartelijk feestte in de Schilders-Kamer. Toen ten jare 1674 de Academie in haar bestaan werd bedreigd, gebruikte Teniers aan het Hof weer al zijnen invloed om haar in stand te houden.

De befaamde schilder van zoo menig lustig tafereel begon nu reeds grijs te worden. In zijnen ouden dag had hij ook met zoo vele wederwaardigheden te worstelen. De pijnlijkste slagen, welke hem troffen, werden toegebracht door zijne eigene kinderen, met welke hij jaren lang in onmin leefde. De kinderen zijner eerste vrouw handelden rechtstreeks vijandelijk tegen hunne stiefmoeder. Zij begonnen reeds om 's vaders nalatenschap te twisten, vooraleer hij nog het grijze hoofd had te rusten gelegd. Zijn oudste zoon, David, die nu « edelman van den treyn der artillerie ten dienste van Zijne Majesteyt » was geworden; Cornelia Teniers, de vrouw van Jan Erasm Quellin, en Leopold Teniers, de Secretaris van Vilvoorde, dachten zich verongelijkt en benadeeld, omdat zij van hunne moeder, niet volgens haar testament van 3 Mei 1656, maar slechts volgens hare huwelijksvoorwaarde van 4 Juli 1637, erfden. De ondankbaren vergaten, dat het in hun

eigen voordeel aldus geschiedde. Toen hun goedgehartige vader alles in der minne wilde schikken, werden zij het oneens onder elkander. Ten laatste zou het familiegeschil veranderen in een langdurig proces, dat heel het levenseinde huns vaders vergalde.

Met zijne Brusselsche kunstmakers geraakte de groote Teniers insgelijks in oneenigheid. Echter werd ook deze vijandelijkheid hem zonder grond aangedaan door wezentlijke ondankbaren. Als Hofschilder en *Ayuda de camara* der Landvoogden, was Teniers niet gehouden lid te worden van welke vereeniging ook. Niettemin liet hij zich, ten jare 1675, inschrijven bij de Brusselsche Sint Lucasgilde, welke hij daarbij nog mild beschonk en vereerde met eenen verguld-zilveren beker, waarin zijn naam stond gegraveerd. Dat belette toch niet, dat zijne vakgenooten jaloersch waren over zijn talent of althans hem zijnen voorspoed benijdden. Naarmate Teniers verouderde en het schilderen hem niet meer zoo vlug van der hand ging, begon hij meer handel in schilderijen te drijven. Om dit op grooten voet te doen, hield hij zelfs verscheidene openbare veilingen. Reeds van in 1666 hadden de Brusselsche schilders hem dit gerechtelijk belet; doch, na vier jaren pleitens, werd zijn recht van openbaarlijk verkoopen erkend, krachtens een daartoe verkregen oorlof van 10 Juni 1664, dat een Ouderman der Gilde, Gillis van Tilburg, zijn gewezen leerling, hem verschafte. Nu weer deed Teniers in den zomer van 1683 te Brussel en in vele andere Nederlandsche en vreemde steden deze afkondiging aanplakken :

“ Schoone ende rare schilderijen te koope.

Men laet een-ieghelijk weten, dat men, op den 19ⁿ Julii van dit jaer 1683, sal verkoopen, ten huuse van Mijn-Heer

Teniers, schilder en Ayuda de camara van Hare Hoogheden, verscheyde schoone ende rare schilderijen, soo van Italiaensche ende Nederlandsche, als andere, van verscheyde experte meesters ; mitsgaders differente stucken van sijn handt, als differente copijen, ende eenige geretoquede copijen. Die daer gaedinge toe heeft, ofte luste om de selve te sien, magh komen tegen over de eerste Jode-Trappen, bij de Isabellestraet, tot Brussel. »

Dit plakkaat deden de Brusselsche schilders afscheuren, en bij het Magistraat bewerkten zij de vernietiging van het gebod van 10 Juni 1664, dat Teniers toeliet openbare verkooping van schilderijen te houden. Tevens daagden zij den gevierden kunstenaar andermaal voor den Raad van Brabant, onder voorwendsel dat hij, in strijd met de bestaande verordeningen, veilingen van schilderijen hield, nu eens om met zijne kinderen te kunnen deelen, en dan weer uit oorzaak van vertrek, terwijl dergelijke verkooping slechts bij sterfgeval werden geduld. Teniers bracht daar tegen in, dat zijne aangekondigde veiling gewettigd was, doordien zijne kinderen hem in rechte vervolgden om hunne moederlijke erfenis te bekomen. Daarbij voegde zijn verdediger, dat de Brusselsche schilders geene reden van klagen hadden tegen Teniers, aangezien het alleen ter bewondering zijner tafereelen was, dat de vreemdelingen naar Brussel werden gelokt, en er aldus de kunst deden bloeien. Ook de Raad van Brabant was van die meening en besloot tot een minnelijk verdrag tusschen partijen. ¹

Het geschil tusschen vader Teniers en zijne hebzuch-

¹ L. GALESLOOT : *Un procès entre David Teniers et la corporation des peintres, batteurs d'or et vitriers de Bruxelles*, in de *Messager des sciences historiques*, Gand, 1868, p. 263.

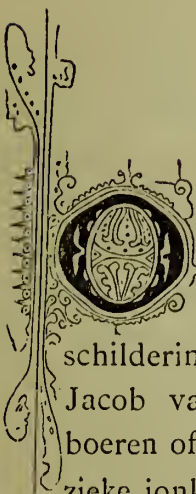
tige kinderen duurde integendeel voort. In dien droeven toestand verloor de oude man zijne gade. Nadat zij in de kerk van Perk ter ruste was gelegd, beleefde hij gewis geenen enkelen gelukkigen dag meer. De twee nog levende kinderen zijner laatste vrouw, Maria Teniers, echtgenoot van den advocaat Jan Frans Engrand, en Lodewijk Teniers « cornette ten dienste Zijner Majesteyt, » dongen nu nog mede naar zijne goederen. Daarbij werd de miskende vader ook ziek, zoodat hij ten laatste bijna niet meer in betrekking kwam dan met doctors, advocaten en procureurs. Eindelijk werd zulk een levenslast den tachtigjarigen man te zwaar en hij overleed den 25ⁿ April 1690. Zijne voorttwistende kinderen vergaten zelfs den datum zijns afstervens in zijnen zerk te doen beitelen; doch onze Sint Lucasgilde teekende de doodschuld aan van haren vermaarden Mede-Deken David Teniers, die, alhoewel te Brussel gevestigd, toch altoos lid bleef der Antwerpsche Schilders-Kamer.

XXXI

ZEDENSCHILDERS DER XVIIe EEUW

fschoon Teniers, evenals de Brouwer, altoos vele navolgers telde, zoo bleven er in onze stad toch nog kunstenaars, die de zeden-schildering op eigenaardige wijze behandelden. Christoffel Jacob van der Lamén, bij voorbeeld, maalde geene boeren of volkstypen, maar wel rijkopgesmukte, behaag-zieke jonkerkens en modejuffertjes, die hij in prachtig gestoffeerde zalen liet bewonderen. Christoffel Jacob van der Lamén was zoon van den schilder Jacob van der Lamén en van Anna Lemmens, en moet omstreeks 1615 geboren zijn. Hij leerde het schilderen bij zijnen vader, en in 1636 werd onze jonge kunstenaar, als meesterszoon, vrij schilder onzer Sint Lucasgilde. Het volgende jaar ontving hij reeds eenen veelbelovenden leerling in Jeroom Janssens. Onze van der Lamén, die overigens maar eenen korten levensloop had, moet niet bijzonder vlijtig hebben gewerkt, aangezien zijne tafereelen altoos schaarsch zijn geweest. In ons land kennen

wij van hem slechts te Antwerpen, bij den heer Theodoor van Lerijs twee fraaie en kleurige paneeltjes : Tiktakspelers, en een Gezelschap dat muziek maakt; bij mevrouw Moons : een Jongelingsportret. 's Meesters overige werken, welke zich in de museums bevinden, zijn : een Heer en eene Dame die kaartspelen, in de galerij Lichtenstein te Weenen; een Gezelschap Kaartspelers, te Hannover; Feestende Soldaten met hunne Meisjes, te Madrid; Tiktakspelers, te Duinkerken, en een Gezelschap Jonkers en Freules, te Rijsel.

Christoffel Jacob van der Lamén trad den 15ⁿ Februari 1642 binnen onze Sint Jacobskerk in den echt met Maria Michielsen. Hunne getuigen voor die plechtigheid waren Adriaan Michielsen en de schilder Pauwel Rijckaert. Het echtpaar vestigde zich in Sint Jorisparochie, binnen wier kerk hunne twee zonen en vier dochters werden ten doop gebracht. Het laatste kind was den 22ⁿ September 1651 geboren. Korts nadien moet vader van der Lamén gestorven zijn; want nog in ditzelfde jaar werd de ontvangst zijner doodsschuld in het rekenboek der Sint Lucasgilde aangetekend.

Alhoewel ook geen boerenschilder, had Antoon Goubau soms zekere overeenkomst met Teniers, door den aard der onderwerpen zijner keuze. Hij vervaardigde insgelijks, ofschoon met minder talent, levendige samenstellingen van puik geteekende en geestig en bont gepenseelde figuurtjes, terwijl hij tevens uitmuntte als gebouwschilder. Den 27ⁿ Mei 1616 geboren, ging hij ten jare 1629 bij Jan de Farijs het schilderen leeren, en in 1636 verwierf hij het vrijmeesterschap. Daarna ondernam de jonge meester eene reis naar Italië, waar hij verscheidene jaren vertoefde. Toen hij in

Antwerpen was wedergekeerd, leverde hij tafereelen, welke hem tot in Holland en Frankrijk befaamd maakten. Van 1652 tot 1694 vormde hij twaalf jonge schilders, waartusschen Nicolas de Largillière en Jan Frans van Bloemen zich onderscheidden.

Meester Goubau had in Italië verscheidene schetsen van markten en stadsgezichten genomen, naar welke hij nu te Antwerpen zijne voornaamste tafereelen maalde. Toen hij zich te Rome bevond, schetste hij ook « de kunstenaarsbent » der Nederlanders, terwijl deze teekenden of schilderden naar prachtige bouwvallen en antieke beelden, in tegenwoordigheid hunner min leerzuchtige kunstmakers, welke zongen, muziek maakten en met wijn brasten. In 1662 waren de Antwerpsche kunstenaars voornemens Goubau tot hunnen Deken te kiezen. Om van die taak verschoond te blijven, bracht hij gemelde schets in tafereel en schonk het aan de Schilders-Kamer. Van daar kwam het in ons museum, waar het thans nog prijkt onder den titel : de Kunststudie te Rome en met het handmerk : *Antoni Goubau, F. Anno 1662*. Het andere gewrocht, dat ons museum van den meester bezit, is de druk bevolkte Plaats Navona te Rome, welke is geteekend : *A Goubau F 1680*. In onze stad bevinden er zich van Goubau nog twee Italiaansche Jaarmarkten, de eene bij mevrouw Moons, en de andere bij den heer de Pret-Thuret. Verder bestaan er van onzen meester in het museum van Florentië : het zicht op eenen Veestal in een Landschap, gemerkt : *A. Goubau f.* en een Grijsaard welke de gitaar tokkelt; in het museum van Rijsel : eene Italiaansche Jaarmarkt; in dat van Brunswijk : Puinen en antieke Gebouwen in een Landschap, geteekend :

A. Goubau fec; te Augsburg : Volk in een rotsachtig Oord met Bouwvallen, geteekend : *A. Goubau F.*, en in de galerij van Schwerin : Jonge Krijgslieden bij den Disch aan het Kaartspel, gemerkt : *A° G.*

Onze zedenschilder leverde ook godsdienstige tafereelen. In de Antwerpsche Sint Jacobskerk praalt van hem een klein Laatste Avondmaal, dat zeer fijn en keurig op marmmer is geschilderd. De galerij van Schwerin bewaart van hem eene Aanbidding der Drie-Koningen. Ten jare 1662 maalde hij ook voor den hoogen altaar der kerk van Mortsel, tegen 150 gulden, eene Kruisafdoening, welke echter onlangs werd aan stukken gesneden, en waarvan nu nog alleen het prachtig Christushoofd en het schoone Hoofd der Moeder Gods in gemelde kerk worden bewaard.

Goubau, die eerst zooveel pret vond in het afbeelden van levenslustige volksvergaderingen, scheidde zich spoedig als een kluizenaar van de wereld. Hij bleef immer jongman en woonde met eene oude meid en „heer Joannes Boudeloot, priester, sijnen goeden vriend, „ in een groot huis der Lange Meistraat, achter het klooster der ongeschoeide Karmelieten. Aan zijn huis bouwde hij eene kapel met eenen altaar, voorzien van al het noodige om mis te lezen. Het altaarstuk was een Christus aan het Kruis. Daarnaast hingen een Sint Willebrordus en een Sint Norbertus, benevens vijf kleinere godsdienstige tafereelen. De wanden waren versierd met drie Landschappen in tapijt, en de veertien geschilderde Statiën van den Kruisweg. Al deze gewrochten waren de eigene werken van den meester.

In zijn testament van 5 Juni 1684 had Goubau zijnen geestelijken huisvriend tot algemeenen erfgenaam verklaard ;

maar, toen deze ten jare 1694 stierf, kwamen diens nichten, de geestelijke dochters Isabella en Catharina de Groot, bij onzen schilder inwonen. Met zijne meid en een paar andere jufvrouwen zouden zij al zijnen huisraad, kleeren, schilderijen en beelden erven. Al zijn schildersgereedschap maakte hij aan Arnold en Joost Gerardi. Zijnen laatsten leerling, Peter Cornelis Hessels, bestemde hij een konterfeitsel van zijnen oudkweekeling Nicolas de Largillière. Toen de tachtigjarige kunstenaar, die gedurende twee jaren krank te bed lag, dit alles bij testamenten en codicillen bepaald had, ontsliep hij op 11 Maart 1698.

Nicolaas van Eyck schetste de zeden en gebruiken onzer krijgsvuchtigen. Hij werd den 9ⁿ Februari 1617 in Antwerpens' hoofdkerk gedoopt, als zoon van den Luikschen kleermaker Nicolaas van Eyck en van Joanna Ros. Ten jare 1633 ging hij zich in de schilderkunst oefenen bij Theodoor Rombouts. Spoedig trad hij op als een uitmuntend teekenaar en penseeler van puike figuurtjes, welke hij met levendige kleuren vóór prachtige gebouwen of in weelderige landschappen liet optreden. In Antwerpens stadhuis berust van onzen schilder een schoon tafereel van 325 centimeters breed op 150 hoog, voorstellende : den Wapenschouw der Burgerwacht op de Meir te Antwerpen. Dit doek, met zijne menigte van krijgslieden en trotsche gebouwen, is geteekend : N. VAN EYCK 1673. Zijne andere nog gekende gewrochten zijn : te Mechelen in het museum, twee schilderijen, welke elk eene episode voorstellen uit de Inneming van Mechelen door de Geuzen onder bevel van den Kolonel van den Tempel, op 9 April 1580. Beide doeken, welke : *N. v. Eyck Fecit* zijn geteekend, werden

omstreeks 1650 gemaald en hebben nu veel geleden door overschildering. Het museum van Rijsel bewaart het Portret van eenen Man te Paard, insgelijks *N. van Eyck* geteekend; te Weenen, in het Belvedere, vindt men van onzen meester : eene Legering van Soldaten in een Dorp, en in het museum van Turijn een tafereel met Soldaten die eene Rivier doorwaden. Toen zijn vader op 2 September 1656 was gestorven, deelde onze schilder met zijne zuster Joanna, en zijne broeders, Kasper, den zeeschilder, Hendrik, den priester en Peter, den notaris, behalve een gansch fortuin, nog een aantal schilderijen, waartusschen wij ontmoeten als door de hand van Nicolaas van Eyck gemaald : het portret zijner moeder Joanna Ros, eene Geeseling Christi, eene Vanitas, een Sint Joannes, en Soldaten die eenen Berg beklimmen.

Nicolaas van Eyck teekende op 16 September 1643 huwelijksvoorwaarden met Dymphna Heyman. Zij vestigden zich in een huis op de Meir; want meester van Eyck behoorde tot den begoeden stand en legde, op 20 December 1658, den eed af als kapitein der burgerwacht. Toen hij « eenige maanden vóór 19 Augustus 1679 overleed, » bleef zijne weduwe achter met zes kinderen, waarvan de twee zonen, Nicolaas en Jan Karel, het palet opnamen.

De eerste, Nicolaas van Eyck II, werd den 5ⁿ April 1646 geboren, en leerde het schilderen bij zijnen vader. Den 6ⁿ April 1669 vroeg en verkreeg de jonge Nicolaas van Eyck bij ons Magistraat het kapiteinschap, dat zijn vader sedert elf jaren tot ieders voldoening bediende. Twee jaren later werd hij ook, als meesterszoon, vrij schilder van Sint Lucasgilde. De meester behield den titel van kunstschilder tot het einde zijns

levens, en toch hebben wij nog geen enkel tafereel van hem aangetroffen. Hij huwde den 5ⁿ Juni 1672 in Sint Jacobskerk Catharina van Essen; maar hun echt werd met niet eene spruit gezegend. Die tegenspoed vermeerderde den stofelijken welstand van onzen schilder, zoodat hij in de Lange Nieuwstraat het groot huis naast de kerk kon bewonen. Onze schilder-kapitein deed afstand van zijnen degen en sluier en huurde, op 15 Maart 1679, een speelhof buiten Sint Jorispoort bij de Herenthalsche vaart. Des winters bewoonde hij nochtans de stad. Wij ontdekten twee hem toegezonden brieven van 4 en 7 October 1689 met adres : « Monsieur N. van Eyck, oudt-capitein der borgelijcke wacht ende schilder, in de Jodenstraet tot Antwerpen. » Aldaar overleed hij in het begin der maand April 1692.

Zijn broeder, op 12 Mei 1649 Jan Karel gedoopt, kwam ten jare 1669 als leerling in het werkhuis van Jan Erasm Quellin; doch op zijne kunstreis verdween hij spoorloos. Toen zijne moeder den 25ⁿ Juli 1690 overleed, wisten zijn broeder en zusters niet eens of hij nog leefde.

Een onzer beste zedenschilders was Jan van den Hecke. Echter heeft men hem thans vergeten. Onder zijn door hem zelven geschilderd portret, dat door Koenraad Woumans werd gesneden, staat nochtans te lezen, dat hij een zeer vermaard schilder was in groote en kleine figuren, bloemen, fruit, dieren en andere hooggeschatte samenstellingen. Wij vinden inderdaad zijne werken in het bezit van voorname kunstliethebbers der XVIIe eeuw. In een der bijzonderste verzamelingen van dien tijd zien wij van hem een klein paneeltje, Bloemen en Fruit, op 150 gulden geschat door Jan Erasm Quellin, die daarnaast aan een gelijkaardig gewrocht

van den puikschilder Jan de Heem en aan keurige landschapjes van den Fluweelen Breughel juist dezelfde waarde toekende.

Thans worden de geprezen gewrochten des meesters niet meer aangetroffen, gewis daar zij op verkeerde namen zijn uitgestald. In de galerij Schleissheim toont men, als door Jan van den Hecke geschilderd, een tafereel met Doode Pluimdieren bij door Honden bewaakt Jachtgerief; doch in niet één der andere museums ziet men een werk op naam van onzen meester prijken. Gelukkiglijk ontdekten wij, en wel in onze eigene stad, het meesterstuk, of althans een der meesterstukken van den voortreffelijken schilder, wiens levensverhaal wij ook voor de eerste maal bekend maken. Het bedoelde gewrocht, dat den heer Baron Frederik de Gilman toebehoort, is een doek van 264 centimeters breed op 138 hoog, en stelt eene Jaarmarkt voor. Alsof de meester op dit éene doek zijne ervaring in al de door hem behandelde vakken wilde doen blijken, toont hij eene volledige en groote jaar-, paarden-, vee-, fruit- en groenselmarkt, welke door lieden van alle slach en stand is bezocht en verlevendigd. Midden op den voorgrond bevindt zich eene gansche adellijke familie, welke door het bijstaande trotsche rijtuig schijnt aangebracht, om de genoegens van het feest te smaken. Deze figuren zijn zeer schoon en natuurlijk voorgesteld en met zooveel zorg gepenseeld, dat zij gewis eene groep portretten uitmaken. Achter en naast deze voorname lieden krioelt het van volk, dat de te koop gestelde fiere paarden, het schoone vee, de vreemdslachtige barakspelers, hansworsten en kwakzalvers, of de verscheidene waren der kramers bewondert, terwijl de jeugd allerlei spelen verricht, en danst, en rondhuppelt ten allen kante. De geheele hoek links van het voorplan

is ingenomenen door kramen met gansche hoopen heerlijk fruit, frissche vruchten en groenten. Te midden der bonte en levensvolle menigte verheft zich eene reusachtige fontein met beelden; daar achter verrijst eene kerk en in het verschiet een bergachtig landschap. Bijaldien het doek niet duidelijk : *J. V. Hecke Fecit* ware geteekend, wij hielden het, niet enkel om zijne aantrekkelijke samenstelling, maar ook om zijne geestige teekening, zijne behendige penseeling en zijne zachte, levendige en harmonische kleuren, voor een der groote volksfeesten van den beroemden David Teniers II. Zoozeer is het in den trant en den toon van Teniers gemaald, dat aanstonds de gedachte ontstaat, dat er op diens naam zedenschilderingen van den ervaren en thans onbekenden kunstenaar Jan van den Hecke moeten tentoongesteld zijn.

Volgens de welwillende verklaring van den Baron de Gilman, wien het tafereel bij erfenis van de familie du Bois ten deele viel, berustte het in de vorige eeuw te Bachte-Maria-Lerne, op het kasteel Odonk der Baronnij van Nevele, in Oost-Vlaanderen. Uit dezelfde omstreken is ook Jan van den Hecke afkomstig. Cornelis de Bie, die onzen schilder uitbundigen lof toezwaait en zijn voortreffelijk portret mededeelt, noemt hem « Joannes van Heck, gheboren tot Quaremonde, buiten Audenaerde. » Het dorp ligt ruim zoo dicht bij Ronse, en onze schilder teekende zijne notariëele bescheiden altoos « Joannes van den Hecke. » Zijn doopakt bestaat niet meer; doch op 23 Augustus 1673 verklaarde hij zelf drie en vijftig jaar oud te zijn, zoodat hij in 1620 ter wereld is gekomen. Zeer jong vestigde zich Jan van den Hecke te Antwerpen; want in den Liggere onzer Gilde staat hij op het jaar 1637 aangeteekend als leerling-schilder van Abraham Hack. Ten

jare 1642 verwierf hij het vrijmeesterschap onzer Schilders-Kamer ; doch vervolgens moet hij naar Italië zijn getogen, waar hij schilder werd van den Hertog van Bracciano, bij Rome. Niet lang echter behield hij die vereerende betrekking, aangezien hij zich reeds in 1644 terug binnen Antwerpen bevond. Aanvankelijk arbeidde hij bijna onopgemerkt ; doch in 1659 was zijne faam gevestigd, daar hij toen in eens twee leerlingen in zijn werkhuis ontving.

Den 25ⁿ Augustus 1660 huwde meester Jan van den Hecke, in onze Sint Joriskerk, Maria Adriana Heyens, dochter van Jonker Jan Heyens, heer van Schaliënberg, en weduwe van Signor Bartholomeo Rodriguez, Luitenant-Colonel des Konings. De bruid had twee zonen, Bartholomeo en Fernando Rodriguez, die later de monikspij der Beggaarden aantrokken. Op den 7ⁿ Maart van het volgende jaar werd onze schilder gedwongen als burgerwacht de wapens te dragen. Hij bewoonde toen een huurhuis in de Orgelstraat. Den 19ⁿ Juni 1661 werd er van Jan van den Hecke en Maria Adriana Heyens, in Sint Joriskerk, een kind Jan gedoopt, en de vader zou dien zoon tot schilder ontwikkelen. Toen hunne drie volgende kinderen ter wereld kwamen, bewoonden de ouders het zuidkwartier van Onze-Lieve-Vrouwenparochie ; doch hunne laatste spruit werd weder in Sint Joriskerk ten doop gedragen. Vader Jan van den Hecke had toen een huurhuis in de Arenbergstraat betrokken. Daar overleed hij op 22 Augustus 1684. Zijne gade volgde hem reeds den 7ⁿ October daarna in de eeuwigheid. Van hunne vijf kinderen waren er toen nog drie in leven, namelijk de drie en twintig-jarige kunstschilder Jan van den Hecke II, zijn broeder Peter, die negentien jaren telde, en Maria, die juist haar een en twintigste jaar had bereikt.

Peter Gijssels, die insgelijks uitmuntte als landschap-, stillevens- en dierenschilder, moeten wij toch bij de zeden-schilders vermelden, daar hij ook allerfraaiste figuurtjes, ja heele dorpskermessen maalde. Hij werd den 3ⁿ December 1621 in Sint Jacobskerk gedoopt, als zoon van Peter en van Lucia Adriaens. ¹ Zijn vader was een doodarme lijndraaier, die reeds ten jare 1625 stierf. Negen jaren later verklaarde zijne weduwe, dat zij hare twee kinderen, Peter, oud dertien jaar, en Maria, oud elf jaar, « met zuren arbeid had opgebracht. » Al hare meubeltjes werden den 7ⁿ Augustus 1634 geschat op 125 gulden; maar de arme weduwe had 41 gulden 14 1/2 stuiver schuld, welke zij in het zweet haars aanschijns moest trachten te vereffenen. Onze Peter was dus wel verplicht een spoedig winstgevend ambacht te leeren; doch hij gaf zooveel blijken van kunstaanleg, dat zijne behoeftige moeder zich de opoffering getroostte van hem op zijn twintigste jaar het schilderen te gaan laten leeren bij Jan Boots. Eerst in 1650 kon de bejaarde kweekeling voor eigene rekening beginnen te schilderen, en dan kocht hij ook zijn vrijmeesterschap. Peter Gijssels bestudeerde vooral de oude meesters en maalde in den trant van den Fluweelen Breughel, wiens verscheidene onderwerpen hij ook op het doek bracht. Daar de navolger degelijk talent bezat, leverde hij ook wezentlijke puikstukjes met zijne verbazend fijne penseeling en zijne schoone harmonische kleuren, welke echter door den tijd veel zijn verflauwd en verdonkerd. Als tot straf zijner navolgingszucht, werden vele gewrochten van Peter Gijssels op naam der Breughels uitgesteld. Zulks was het geval in den *Louvre* met een Dorpsgezicht en eenen Boerendans, welke vóór eenige jaren nog op

¹ TH. VAN LERIUS : *Catalogue du Musée d'Anvers.*

naam van onzen schilder prijkten en nu aan den Viezen Breughel zijn toegekend. De gewrochten, welke voor den waren vervaardiger behouden bleven, zijn die welke nog zijnen naam dragen. In de verzameling van mevrouw Moons, te Antwerpen, vindt men eene Sint Jobskermis, geteekend : *Peeter Gijsels*. Ook de heer de Pret-Thuret onzer stad bezit, evenals het museum van Brussel en dat van Darmstadt van den meester een gewrocht : Dood Wild bij Jachtgerief in een Landschap. In het Amsterdamsche museum hangt een Stadsgezicht met eene menigte volk en rijtuigen, geteekend : *P : Gijsels*; te Sint Petersburg : Fruit- en Bloemfestoenen waarbij een Aap, een Papegaai en andere Vogels en achter in het Landschap een Heer en eene Dame, geteekend : *P. Gijsels*; te Berlijn : eene Hertenjacht, en een Vlaamsch Dorp met Boeren, geteekend : *P Gijsels, fecit*; te Dresden : twee stukken Dood Wild bij Jachtgerief, geteekend : *Peeter Gijsels*, een Dorp met Kerk, geteekend : *P. Geysels*, een Boerendans, Boeren voor de Herberg in een Landschap met Water, gemerkt : *P. G. F.*, een Landschapje met veel Volk, een Boerendans in een Landschap en een Landschap met Stad in het Verschiet, alle drie gemerkt : *P. G.* en twee Landschappen met Rivier en Rotsen, geteekend : *Peeter Gijsels.* ¹

De uitmuntende schilder was den 13^u November 1650, hetzelfde jaar zijner meesterwording, binnen de hoofdkerk, in

¹ Al deze verschillende handmerken van onzen schilder kunnen echt zijn; want hij schreef zijnen naan op verschillige wijzen. Den 14ⁿ September 1687 teekende hij als « constschilder » en getuige het testament van zijnen vakgenoot Jan Baptist Boel, en dan zet hij in duidelijke letters zijn handteeken : « *Peeter Gheysels.* »

den echt getreden met Joanna Huybrechts. Den 24ⁿ November van het volgende jaar schonk zijne vrouw hem eenen tweeling, welke Jacob en Peter werd gedoopt in Sint Jacobskerk. Aldaar bracht vader Gijssels op 20 Februari 1655 nog eenen zoon, Hendrik, ten doop, en den 22ⁿ April 1658 alweer eenen tweeling, Lucia en Maria Anna. Maria Gijssels, des kunstenaars zuster, hield het eerste wicht als meter over de vont namens hare moeder Lucia Adriaens. Toen Gijssels' laatste kind, den 16ⁿ Juli 1660, het doopsel ontving, had het den schilder Nicolaas Marten Fierlant tot peter. Gijssels moet zich met zijne gade en kroost als van de wereld hebben afgezonderd; want wij zagen hem niet eens meer tusschen zijne kunstmakers optreden. Cornelis de Bie had hem in 1661 nog niet eens opgemerkt; doch later schreef hij als bijvoegsel in zijn Gulden Cabinet: « Peeter Gijssels schilder van Antwerpen. Desen Peeter Gijssels is een groot overvlieger in de const van cleyn beestjens, landschappen en aerdighe bloemen vuyt te wercken, daer de stadt van Antwerpen soo seer mach op roemen als sij oynt gedaen heeft op den Fluweelen Breughel, mits desen Gijssels hem niet en heeft te wijcken. Hij wort onder de schilders genoemt Lazarus de Tormes, omdat hij altijd sit in d'eenicheyt, vervremt van het geselschap, en brengt voor den dach sulcke aengenaeme soeticheyt in de schilderkonst, dat sijn schilderijen boven alle weerde geëstimert worden door estiem van hun eyghen selven. » De miniatuurachtige gewrochten, welke hij in zijne eenzaamheid maalde, werden alleen aangekocht door Antwerpsche edellieden. Op het laatste zijns levens arbeidde hij aan een voor hem buitengewoon groot doek van 88 centimeters hoog en 121 breed. Daarop maalde hij, vóór eenen lusthof en tegen eenen trot-

schen zuilengang, allerhande dood wild en gevogelte bij jachtgerief, eene gebeeldhouwde vaas met een festoen van fruit en vruchten, tal van prachtvoorwerpen, drijfwerk, porseleinen schotels, schelpen, eenen levenden aap, een hondje, vogels en alom naakte kinderen. Heel dit rijk samengesteld Stillvenstuk penseelde hij zoo fijn, zoo keurig, zoo uitvoerig, dat hij er zich ten laatste, op het einde van 1690, aan doodwroette, waarom het merkwaardig tafereel dan ook « de Doodkist van Peter Gijsels » bleef heeten. Het werd den 27ⁿ Augustus 1878 voor 7500 francs aangekocht voor ons museum, dat nog geen enkel gewrocht bezat van den talentvollen Antwerpschen meester.

Aan de werken van Mattheus van Hellemont kan men maar al te goed zien, dat hij bij David Teniers II ter scholing. Ook, gelijk zijn befaamde meester, maalde hij boerenkermessen, bruiloftfeesten, drinkers, alchimisten en volkstypen. Zijne figuren vooral zijn uitmuntend, recht koddig; en, gelijk al zijn bijwerk, met zorg en uitvoerig gepenseeld. Zijn toets is echter niet zoo malsch, licht en geestig als bij Teniers; maar zijne kleuren blijven toch prachtig, warm en harmonisch.

Deze voortreffelijke zedenschilder werd op 24 Juli 1623 in Antwerpens hoofdkerk ten doop gebracht, als zoon van Mattheus en van Elisabeth Cremers. Ten jare 1646 werd hij, als meesterszoon, vrij schilder onzer kunstenaarsgilde, en in 1650 bezaten zijne tafereelen reeds goede plaatsen in de Antwerpsche kunstkamers. Thans bevinden zich nog twee zijner puike tafereelen te Brussel. Het eene, in de galerij van den Hertog van Arenberg, vertoont eene Boerenkermis; het andere, in de verzameling van den heer du Bus de Gisignies, verbeeldt het Binnenzicht eener Boerderij, en is getec-

kend : *M. v. Hellemont fecit*. In de buitenlandsche museums vindt men van den meester, te Rotterdam en te Kopenhagen : eenen Alchimist in zijn Laboratorium ; te Brunswijk : eenen Schoenmaker met zijne Vrouw in de Werkkamer, en Man en Vrouw aan den Disch, gemerkt : *M. v. Hellemont* ; te Stockholm : eene Groep drinkende Boeren, een Verlovingsfeest bij de Boeren, en twee Boerenbruiloften, alle vier geteekend : *M. v. Hellemont* ; te Rijsel : een Binnenzicht met Vrouwen, en eenen Hoefsmid aan het Werk ; te Duinkerken : eenen Drinker ; te Douay : eene Boerenkermis, geteekend : *M. v. Hellemont*, en te Madrid prijken twee groote en prachtige Landschappen van Jan Breughel II, welke Mattheus van Hellemont stoffeerde met allerpuikste figuren.

Den 17ⁿ Augustus 1649 huwde onze schilder in de Antwerpsche hoofdkerk met Margaretha Verstockt, die hem op 14 Februari 1650 reeds eenen zoon baarde. Van dan tot 24 December 1662 bracht zij nog drie andere zonen en eene dochter ter wereld. Twee dier jongens, Jan en Kasper, werden door den vader tot kunstenaars opgeleid. Den eersten leerden wij reeds kennen als portretschilder ; de tweede, geboren op 12 Juni 1656, trad in 1679 ook als portretschilder bij onze Sint Lucasgilde. Den 19ⁿ Maart van het volgende jaar huwde hij in de hoofdkerk Beatrix Antheunis, en hij bleef te Antwerpen werken ; doch geen zijner gewrochten kwam tot ons.

De oude van Hellemont bewoonde een huurhuis in de Lange Nieuwstraat. Hij leefde tamelijk ongeregeld, zoodat hij het nooit breed had. De brouwer Jan Schrijnmaeckers kon van meester Mattheus van Hellemont geen geld bekomen voor

geleverde bieren. Om toch aan zijn garant te geraken, bestelde hij den schilder « eene Boerenbruyloft, daerinne staende het goet ofte speelhof van des voorschreven Jan Schrijnmaeckers vader, gelegen in den polder van Austruweel. » In Augustus 1659 werd het gewrocht afgeleverd ; doch de brouwer wilde er maar 240 gulden op de rekening voor laten afkorten, wat de schilder te weinig achtte. In 1662 verschoot een wijnkoopman, in ruiling van schilderijen, geld aan van Hellemont, om zijne achterstallige huishuur te betalen. Den 22ⁿ Augustus van dit zelfde jaar vierde onze schilder de Antwerpsche kermis met des avonds ten elf uren op de Meir zekeren Jan Bronsaert duchtig af te rammelen. Toen voorbijgangers hen scheidde, hadden de vechters zich met de haren ten gronde gerukt. Van Hellemont scheen zich weinig te bekreunen om het ongeval, daar hij met den man, die hem van zijnen tegenstrever rukte, aanstonds eene pint wijn ging drinken in de taveerne « den Schild van Frankrijk » op de Meir. In 1674 verliet de met schulden overladen Mattheus van Hellemont onze stad, en werd dan vrijschilder der Sint Lucasgilde van Brussel. Hij had de middelen niet om zijn inkoopgeld te betalen, en maalde daarom een tafereel voor de Brusselsche kunstenaarsgilde. Hij schijnt nog lang in de hoofdstad te hebben geleefd ; doch wij hebben zijn sterfjaar daar nog niet kunnen ontdekken.

Van der Lamens' gemelde leerling Jeroom Janssens ontving den 1ⁿ October 1624 het doopsel in de hoofdkerk. Na zich van 1637 tot 1644 in de kunst te hebben geoefend,

¹ Tot hier toe verwarde men meest altoos dezen Antwerpschen zedenschilder met den Brusselschen historieschilder Victor Honorius Janssens, wiens werken nochtans onder geene opzichten gelijken aan die van onzen meester, welke ook altoos « Hieronimus Janssens » of « Hieronimus Janssens » teekent.

verwierf hij het vrijschilderschap. Hij maakte bevallige groepjes van figuurtjes en maalde ook, gansch in den trant zijns meesters, met lichten, gemakkelijken penseeltoets en heldere, levendige kleuren. In de wandeling noemde men onzen schilder « den Danser, » omdat hij gaarne flikkerde, en aanving met danspartijtjes uit de groote wereld te schilderen. Zijne gewrochten van dien aard zijn nu echter meest verloren gegaan. Wij kennen nu nog enkel zijn Hofbal, geteekend : *H. Janssens fecit* A° 1658, dat in het Rijselsche museum hangt. In het museum van Duinkerken bevindt zich een Gezelschap van Edellieden vóór een Paleis, gemerkt : *H. Janssens fecit* A° 1672. Te Parijs in den *Louvre* prijkt een Gezelschap van Ridders en Freules in eenen vorstelijken Hof, geteekend : *H. Janssens fecit*. Het Gentsche museum bewaart van onzen schilder een doek getiteld : Vrouwen voor de Broek vechtende, en gemerkt : *H. Janssens f.* Ook in onze stad bevinden er zich twee gewrochten van onzen Janssens. Het eene, bewaard door den heer Theodoor van Leries, toont Jonkers en Freules die een gehuwd Paar naar de Reiskoets leiden, vóór den achtergevel van een paleis door Wilhelm von Ehrenberg geschilderd; het andere, bij de jufvrouwen Giebens berustende, stelt den Prins van Oranje voor.

Janssens was een zoo levenslustige gast als zijne schilderingen het deden vermoeden. Van toen hij bij de Schilders-Kamer trad, tot in 1649, maakte hij deel van de rederijkers der Violier, en er werd niet één dischfeest gehouden, waarbij hij den mild gevulden beker niet over tafel stak. Den 5ⁿ Februari 1650 maakte hij echter huwelijksvoorwaarden met Catharina van Dooren, die hij zeven dagen later in de hoofdkerk ten

altaar leidde, en van toen nam al dit blij en kommerloos feesten plotselings een einde. Des kunstenaars vrouw, die de broek droeg, hervormde den feestlievenden « Danser » tot eenen stillen huisman. Daar zij een kind verwachtte, deed zij hem, den 9ⁿ November 1650, met haar een testament verlijden, als gingen zij beiden afscheid nemen van de wereld. Het verwachte kind werd zeven dagen later Elisabeth gedoopt, en van toen af mocht onze eens zoo kommerlooze schilder niet meer leven dan om voor zijn gezin te zorgen. Een jaar nadat hij vader was geworden, nam hij ineens vier leerlingen in zijne werkkamer, en van dan af zien wij hem niet meer tusschen zijne kunstmakers. Des namiddags van den 2ⁿ Februari 1671 waagde hij zich nog eens in den openbaren schouwburg in het gildehuis van den Ouden Voetboog, op de Groote Markt; maar daar onthaalde hem zekere Maria Beusems met eenen vloed van scheldwoorden, welke Janssens gewis zijn uitstapje deden berouwen. Zijne wederhelft deed hem kapelmeester van Sint Joris benoemen; doch van die taak kweet hij zich zoo slecht, dat de Pastoor den 13ⁿ October 1693 beslag legde op des kunstenaars nagelatene meubelen, welke zijne weduwe, Catharina van Dooren, liet verkoopen. Jeroom Janssens was in den zomer van het jaar 1693 overleden in zijn huis op den hoek der Arenbergstraat.

De Antwerpsche stamvader der schilders van Apshoven was de lakenbereider Bartholomeus van Apshoven, die Christina Stampart huwde en in 1541 vader werd van Ferdinand van Apshoven. Deze werd wasmaker en in zijn huis « Sint Franciscus, » op den hoek der Wijngaardstraat, verhuurde hij ook rouwkleederen. Den 21ⁿ Juni 1575 in den echt getreden met Katelijne Robrechts, schonken zij het leven aan den schil-

der Ferdinand van Apshoven I, die op 17 Mei 1576 het doopsel ontving. Ten jare 1592 werd hij leerling van Adam van Noort en in 1596 vrijmeester; maar, aangezien er geene zijner schilderijen bekend zijn, zullen wij niet verder van hem gewagen. Melden wij enkel dat hij den 29ⁿ Augustus 1617 Leonora Wijns huwde, en dat zij de ouders werden van twee schilders, wier gewrochten nog worden bewonderd. De eerste, Thomas van Apshoven, zag het levenslicht op den 30ⁿ November 1622. Zeer jong leerde hij bij zijnen vader het penseel behandelen, en in 1646 aanvaardde men hem, als meesterszoon, tot vrij schilder. Nu echter koos hij Teniers tot voorbeeld, zooals men zien kan in het museum van Darmstadt aan een Landschap met Dorpswoningen en Buitenlieden, geteekend : *T. Apshoven* 1656, en gansch in den trant van den grooten boerenschilder gemaakt. In het museum van Cassel prijkt van Thomas van Apshoven een tafereel met Dansende Boeren, en in dat van Dresden een paneel Stilleven : oesters, druiven, krieken en de helft eener citroen op een bord, gemerkt : *T. V. Apshoven*.

Den 22ⁿ Maart 1645 trad onze meester, binnen de hoofdkerk, in den echt met Barbara Janssens. Hun huwelijk werd gezegend met twee zonen en twee dochters. Daar zijn vader gedurende zes en twintig jaren vaandrig der burgerwacht was, zoo werd onzen Thomas haar kapiteinschap opgedragen, en hij bekleedde dit ambt tot zijn afsterven. Den 27ⁿ Augustus 1654 verleed hij in zijn huis « het Ossenhoofd, » nummer 63 in de Kammerstraat, een testament; doch hij stierf eerst in den zomer van 1665.

Zijn broeder, Ferdinand van Apshoven II, kwam den 1ⁿ Maart 1630 ter wereld. Hij oefende zich insgelijks in het

werkhuis zijn vaders ; doch men wil dat hij ook lessen van Teniers ontving. Wanneer zijn vader den 8ⁿ November 1654 op zijn doodsbed lag, bevond Ferdinand zich in het buitenland. In de lente van 1657 was hij terug in Antwerpen, waar hij toen, als kunsthandelaar, bij de Schilders-Kamer kwam. Hij maalde alsdan zoo volkomen in de manier van zijnen laatstgemelden meester, dat vele zijner werken op diens naam zijn gebracht. Trouwens, men kent van hem nog alleen, te Rotterdam : een Boerenbinnenhuis, waardig van Teniers, en te Antwerpen bij den heer Theodoor van Leries : eene Boerenherberg.

Met den aanvang der maand October 1662 aanvaardde onze kunstenaar Melchior de Gra, voor vier jaren, als leerling, tegen 3 ponden 15 schellingen in het jaar; doch al wat de kweekeling ondertusschen voortbracht bleef eigendom van den meester. Den 20ⁿ Januari 1657 nam Ferdinand van Apshoven II Josina van Overstraten tot vrouw, en zij verwekten twee zonen en drie dochters. Ook hij was kapitein der burgerwacht, en wel van 13 December 1664 tot 8 Augustus 1679. Den 3ⁿ April 1694 werd hij in Sinte Walburgiskerk begraven.

De familie de Bie leverde insgelijks verscheidene schilders ; doch tot nog toe kunnen wij maar van éenen meester van dien naam werken aanduiden. Hij noemde zich Erasm de Bie en werd den 20ⁿ December 1629 in onze Sinte Walburgiskerk gedoopt. Zijn vader, Frans de Bie, was insgelijks schilder. Toen deze op 8 Mei 1671 stierf, liet hij, benevens een aanzienlijk vermogen, eene verzameling van schilderijen na, waaronder eene Sint Antonius-Tentatie en twee paneelen met Dieren van onzen Erasm de Bie. De jonge kunstenaar ging ten jare 1641 in de leer bij David Rijckaert III, om vijf jaar later vrijmeester te worden. Zijne

werken, welke niet prachtig, maar toch redelijk wel gekleurd zijn, komen zelden voor. Wij kennen van hem slechts : een groot IJsfest op de Schelde, met tal van figuren op den toegevrozen stroom en op het Kranenhoofd, geteekend : E. DE BIE 1670, in bezit van den heer Ferdinand Coosemans, te Berchem; het Gezicht der Sint Willebrorduskerkstraat met hare dreef boomen, waartusschen ruiters rijden, bij den heer Theodoor van Leries te Antwerpen, en bij mevrouw Moons derzelfde stad : de Meir bij Winterdag, met tal van personen, welke wandelend eenen ridder groeten, die in eene sneeuwslede rijdt, vergezeld van vier loopende lakeien, alsook de Meir bij Zomerdag, met wandelaars, die beleefd buigen voor eenen heer, die in een gansch rood en met zes paarden bespannen rijtuig zit. Al deze tafereelen dragen den naam des meesters.

Hij huwde den 26ⁿ Februari 1654 « Catharina Douglas, dict de Schot, » en zij baarde hem twee dochters en vier zonen, van welke Frans en Jan Baptist de schilderkunst beoefenden, doch geene werken tot ons lieten komen. Den 14ⁿ Juni 1675 verleid hun vader, ziek te bed, in zijne woning, « het Gulden Kruis », nummer 29 op de Schoenmarkt, een testament, en den 19ⁿ derzelfde maand werd hij met eene zinking in de hoofdkerk begraven.

Ook de van Bredael's, die het palet hielden, waren talrijk. De eerste dezer kunstenaars was Peter van Bredael, ' den

' De naam dezer kunstenaarsfamilie is altoos verschillend geschreven geweest. Haar eerste schilder stelde, tot na 1657: p. v. B. als handmerk, verklarende niet te kunnen schrijven. In de doopakten zijner kinderen leest men zoowel *van Breda* als *van Bredael*; doch, onze meester leerde in zijnen ouden dag lezen en schrijven en dan zeite hij in fraaie letteren zijn handteeken : *Peeter van Bredael*. Ook zijne zonen teekenden aldus; doch zijne kleinzonen schreven weer meestal : *van Breda*, tot op 30 April 1739, van ambtswege, in een aantal oude doopakten de naam *van Breda*, in *van Bredael*, werd veranderd en de schrijfwijze aldus geregeld.

19ⁿ Juli 1629, in Sint Joriskerk gedoopt, als zoon van Peter en van Maria Pais. Den 20ⁿ Januari 1640 kwam hij in het werkhuis van David Rijckaert III, om, gedurende vier jaar, te leeren teekenen en schilderen, tegen 18 gulden in het jaar. Na die studiejaren te hebben volbracht, begaf hij zich op reis. Onder zijn schoon portret, door Hendrik Abbe geteekend en door Koenraad Lauwers gegraveerd, staat te lezen, dat hij eenigen tijd in Spanje en in andere provinciën woonde. In 1648 bevond hij zich terug binnen Antwerpen. Daar huwde hij dan, op 12 November, met Anna Maria Veldener, dochter van den befaamden beeldhouwer Jenijn Veldener. Van Bredael moet zich toen nog niet aanstonds voor eigene rekening aan het werk hebben gesteld; want eerst in 1651 kocht hij zijn vrijmeesterschap bij onze Gilde. Hij leverde kleurige en vooral puik en geestig gestoffeerde tafereeltjes. In het museum van Brugge prijken er twee van: een Italiaansch Landschap met tal van Figuurtjes, geteekend: *Peeter van Bredael*, en eene Italiaansche Jaarmarkt. Het museum van Rijsel heeft van hem eene Italiaansche Markt, welke insgelijks is geteekend, evenals het Italiaansch Landschap, met stier, schapen en geiten, dat zich in het museum van Nantes bevindt. In het Casselsche museum hangt van hem een Gezicht van den Rijn, met vele figuren.

Peter van Bredael had acht kinderen, waarvan hij drie zonen: Jan Peter, Joris en Alexander tot schilders opleidde. Hij werd den 9ⁿ Maart 1719, als oud-kapitein der burgerwacht, in den grooten beuk der Sint Jacobskerk begraven.

Zijn oudste zoon, Jan Peter van Bredael I, werd den 28ⁿ April 1654 geboren. Wanneer hij zijn palet en penseelen

meester was, deed hij eene reis naar Italië, en eerst in 1680 werd hij bij onze Schilders-Kamer aanvaard. Zijne werken, welke zich in de museums bevinden, zijn: een Gezicht van Scheveningen met Figuren, te Turijn; een Italiaansch Landschap met Gebouwen en dansende Landlieden, en eene Markt met Volk in een Italiaansch Landschap, beide geteckend: *J. P. van Bredael*, te Stockholm.

Deze zedenschilder huwde den 11ⁿ Januari 1680 Joanna Pinseel; doch zij overleed reeds in Februari 1687. In dit zelfde jaar hertrouwde hij, op den 12ⁿ Juli, met Joanna Catharina Huybrechts. Er werden zeven dochters en vier zonen uit hen geboren. Om in zijn bestaan te voorzien, dreef van Bredael ook handel in schilderijen. Daarom bevond hij zich den 12ⁿ October 1685 te Londen, waar hij zaken deed met Jan Goedaert. Zelfs speelde hij hertoetser; want den 22ⁿ October 1698 betaalde ons Magistraat hem 12 gulden « voor overschilderen ende accomoderen van het schouwstuk in het Collegie van mijne Heeren. » Met dit alles maakte onze schilder-koopman zulke goede zaken, dat hij de geldschietter werd der Sint Lucasgilde, van welke hij op 19 September 1689 Deken werd verkoren. Tevens was hij toen reeds sedert 28 Mei 1680 kapitein der burgerwacht, welk ambt hij in 1729 overliet aan zijnen zoon Karel Lodewijk. Jan Peter van Bredael I woonde eerst in de Joden- en vervolgens in de Huidevettersstraat. Den 1ⁿ Februari 1712 kocht hij het huis nummer 42 op de Meir. Nadat zijne vrouw den 19ⁿ November 1716 was begraven, nam de oude kunstenaar zijne tafel en nachtverblijf in de nog bestaande afspanning Sint Antonius op de Schoenmarkt, alwaar hij ook overleed. Hij werd den 10ⁿ Maart 1745 in de hoofdkerk begraven.

Zijn broeder, Joris van Bredael, den 1ⁿ Januari 1661 geboren en ten jare 1684 vrijmeester geworden, was een verdienstelijk schilder, van wien er te Antwerpen in de XVIIIe eeuw nog een fraai schouwstuk : het Ontzet van Weenen, bestond. Thans is ook dit gewrocht verloren geraakt ; doch de meester vormde twee zijner zonen tot kunstenaars, wier werken wij nog kunnen aanwijzen. De eene, Jan Peter van Bredael II, op 27 Juli 1683, uit Joanna Maria van Diepenbeeck geboren, deed in 1706, toen zijn vader reeds gestorven was, eene kunstreis. Alzoo vestigde hij zich te Praag en daar maalde hij vele tafereelen, waarvan er nog acht te Weenen, in de galerij Lichtenstein prijken. Drie derzelve dragen het jaartal 1715 en meest allen zijn geteekend : *J. P. van Breda*. Zij zijn getiteld : een Dorpsfeest, het Volksfeest, Jagers en Jagerinnen in een Landschap met Kasteel, Boeren in een Landschap met Dorp, Dansende en drinkende Boeren in een Landschap, Schaatsen- en Sneeuwsledrijders in een Landschap, een Landschap met Rivier waarop Schepen varen, en een Dorpsfeest. De kunstlievende Prins Eugenius van Savoyen nam onzen schilder in zijnen dienst, en zoo maalde hij voor den beroemden Veldheer en staatsman : de Overwinning van Prins Eugenius op de Turken bij Peterwardein, en : de Overwinning van Prins Eugenius op de Turken te Belgrado, welke gewrochten in het Belvedere van Weenen berusten, evenals eene Reigerjacht en eene Zwijnenjacht, die ook door Jan Peter van Bredael II zijn geschilderd. In 1720 kwam onze Antwerpenaar terug naar zijne geboortestad, waar hij zich als meesterszoon liet vrijschilder verklaren. Prins Eugenius riep hem

echter terug naar Oostenrijk, in welks Hofstad hij als jongman stierf op het einde van 1735. Den 4ⁿ Januari van het volgende jaar teekende zijn broeder, Jozef van Bredael, te Antwerpen, eene volmacht voor Frans Stampart, schilder des Keizers te Weenen, om aldaar, namens hem, bezit te nemen van het sterthuis zijns broeders, den schilder Jan Peter van Bredael.

De hier genoemde Jozef van Bredael, die op 14 Augustus 1688 het levenslicht ontving, verbond zich reeds op 27 Juli 1706 aan den Antwerpschen kunsthandelaar Jacob de Witte, om gedurende vier jaren tafereeltjes te kopiëren naar den Fluweelen Breughel, Philips Wouwerman en andere meesters. Het eerste jaar zou hij voor elke kopij 6 gulden, het tweede 8 gulden, en het derde en vierde 10 gulden en daarbij telkens eenen schelling drinkgeld ontvangen. Na het volbrengen der verbintenis kreeg hij ook als belooning eenen nieuwen blauw-lakenen mantel. Jozef van Bredael bleef jaren lang in dienst van den kunstschacheraar de Witte. Eerst nadat hij in 1736 van zijnen te Weenen gestorven broeder geërfd had, begaf hij zich naar Parijs, waar hij schilder werd van den Hertog van Orleans, die hem eene levenslange jaarwedde verleende. Onze meester werd als lid der Parijsche Academie aanvaard en leverde tafereelen als : de Ruiterslegerplaats, welke in den *Louvre* hangt, en het Dorpsgezicht aan den Boord eener Rivier, met schuiten en schippers, strandbewoners, wagens en paarden, geteekend : I. BREDA, F., dat in het Amsterdamsche museum prijkt. Jozef van Bredael bewoonde te Parijs, als jongman, eene kamer op de *Quai de la Ménagerie*. Daar overleed hij in het begin van 1739; want het bericht zijner dood kwam den 15ⁿ April van dit jaar te Antwerpen.

Alexander van Bredael, de derde zoon van den ouden Peter van Bredael, die geboren werd op den 1ⁿ April 1663, verwierf in 1685 ook als meesterszoon zijn vrijmeesterschap. In dit zelfde jaar maalde hij een Gezicht van den Altaar op de Meir in 1685 opgericht ter gelegenheid der honderdste verjaring van de overgaaf der stad Antwerpen aan Parma. Dit herinneringsgewrocht, dat zich in de verzameling van mevrouw Moons onzer stad bevindt, is een licht geschilderd tafereel met knappe figuurtjes, welke Antwerpens Bisschop, gevolgd van den Markgraaf, het Magistraat in tabbaard en volk voorstellen. In het Rijkselsche museum hangt van hem eene Processie te Antwerpen, en een Volksfeest te Antwerpen, geteekend : *Alexander van Bredael f.* De meester trad op 11 Augustus 1685 in den echt met Cornelia Sporckmans, dochter van den schilder Huibrecht Sporckmans. Hun huwelijk werd met zes zonen en drie dochters gezegend. Den 14ⁿ Juli 1720 lag Alexander van Bredael doodelijk ziek te bed in zijn huis bij den Tapissierspand. Hij verleed dan een testament, dat hij vruchteloos trachtte te onderteekenen, en stierf.

De oudste zijner zonen, Jan Frans van Bredael, die op 1 April 1686 werd geboren, bezat insgelijks de gave der schilderkunst. Den 27ⁿ Juli 1706 bracht zijn vader hem, als zijnen kweekeling, ook bij den gemelden kunstschacheraar Jacob de Witte, die onzen Jan Frans voor vier jaren in zijnen dienst nam, om insgelijks schilderijen te kopiëeren naar den Fluweelen Breughel, Philips Wouwerman en anderen. De twintigjarige schilder zou voor iedere kopij het eerste jaar 10 gulden, het tweede jaar 12 gulden en het derde en vierde jaar 14 gulden en daarbij telkens 2 schellingen

ontvangen. Bij het eindigen der verbintenis zou hij ook eenen nieuwen blauwlakenen mantel ten geschenke krijgen. In dien mantel gewikkeld, voer Jan Frans van Bredael naar Engeland, alwaar hij vele tafereelen voor den adel, en zelfs voor den Koning, schijnt vervaardigd te hebben. Echter kennen wij van hem slechts : een Ruiter die zijn Paard laat beslaan, en Jagers en Jagerinnen te Paard met Valken en Honden, in het museum van Dresden ; en in de galerij van den Groothertog van Mecklenburg te Schwerin, twee in den trant van Philips Wouwerman gemaalde Landschappen vol geharnaste Ruiters, betiteld : Tijdens den Slag, en Na den Slag.

In 1725 kwam onze kunstenaar van Londen te Antwerpen met eene echtgenoot, Catharina de Rijck, dochter van Jan en van Barbara Engelberts, welke in onze stad nog beviel van twee dochters en eenen zoon. Jan Frans van Bredael was bij zijne wederkomst te Antwerpen als meesterszoon vrij schilder geworden. Reeds den 17ⁿ September 1726 benoemde men hem tot Deken der Gilde, welk ambt hij ook in 1733, 1734 en 1735 bekleedde. Op 14 Augustus 1728 verleed de vereerde kunstenaar met zijne zieke gade een testament in hun huis der Gasthuisbeemden. Catharina de Rijck herstelde echter nog. Zij overleed eerst na 1730, terwijl haar man stierf op 19 Februari 1750. Hun eenige zoon, op 7 Juni 1729 Jan Frans gedoopt, noemde zich insgelijks kunstschilder, doch er is geen enkel zijner gewrochten tot ons gekomen.

Anton Gheringh maalde zelden figuurtjes, maar hij was de medewerker onzer zedenschilder en leverde ook fraai gestoffeerde binnenzichten van kerken der XVIIe eeuw. Zijn doopakt werd te Antwerpen vruchteloos gezocht, omdat hij een Duit-

scher was. Niettemin schijnt hij in onze stad ter studie te zijn geweest, en dit wel bij Peter Neefs I. Althans maalde hij geheel in diens trant, ofschoon niet zoo keurig of uitvoerig. In de kerkmeesterskamer der Sint Pauluskerk bevindt zich van hem een Binnenzicht der Sinte Walburgiskerk van Antwerpen; doch het is bij de herstelling bedorven. In het Belvedere van Weenen prijkt een Binnenzicht der Antwerpsche Jezuïetenkerk, geteekend : *AGheringh a° 1665*. Ook in het museum van Munchen en in dat van Dresden hangt het Binnenzicht eener Kerk, met des kunstenaars naam, het eerste 1663 en het tweede 1664 gemerkt.

Gheringh werd in 1662 vrijmeester onzer Schilders-Kamer. Hij huwde Juliana Boderijn, die hem op 12 October 1663 eenen zoon, Melchior Antoon, en op 4 April 1667 eenen tweeden zoon, Jan Honorius, schonk. De schilder Peter Gijsels was peter over het eerste kind en de vader werd in de doopboeken aangeschreven als « Anthonius Gunter Gheringh » en « Gerinck. » Gelijk onze andere kerkschilders, deed de man slechte zaken. Uit nood maalde hij gebouwen in de tafereelen onzer zedenschilders. Ten jare 1668 stierf hij zoo arm, dat zijne weduwe de doodschuld aan Sint Lucasgilde niet kon betalen.

Ook Simon van Douw, die omstreeks 1630 werd geboren en op 8 April 1654 vrijmeester onzer Schilders-Kamer werd, maalde paardenmarkten en ruitergevechten in landschappen. In de verledene eeuw verkocht men van hem : te 'sGravenhage, in 1713 : een Gevecht tusschen Spanjaards en Turken, voor 34 gulden; te Antwerpen, in 1754 : eene Paardenmarkt voor 36 gulden, en in 1764 eene andere Paarden- en Veemarkt met Volk, voor 160 gulden. Thans kennen wij van hem nog slechts : een Ruiterge-

vecht met Turken in een Landschap, geteekend : *S. V. Douw*, *ft.* in de Weener galerij Lichtenstein ; in de galerij van Schwerin : eene Paarden- en Veemarkt met allerlei Volk in een Landschap, geteekend : *S. V. Douw*, en in het Rijselsche museum : Volk en Vee bij eene Wade, geteekend : *S. V. Douw f. A^o 1671.*

Den 23ⁿ Juni 1656 maakte onze « Symon Joannes van Douw, fijnschilder, alhier, » als jongman, huwelijksvoorwaarden met Joanna Soolmaeckers, jonge dochter. Zij huwden op den 29ⁿ derzelfde maand in onze Sint Jacobskerk, en twee dochters en twee zonen sproten uit hunnen echt. In 1672 en 1674 ontving meester Simon van Douw vier leerlingen. Den 28ⁿ Juni 1677 verschijnt hij met zijne vrouw nog voor onze Schepenen, om zijn aandeel in een geërfd huis te verkoopen ; doch na dit tijdstip vinden wij geene inlichtingen meer over hem.

Jan Peter Tassaert, zoon van den schilder Peter Tassaert en van de schildersdochter Joanna Floquet, geboren op 7 Maart 1651, en in 1690 vrijmeester geworden, schijnt voor de gildekamer onzer diamantslijpers acht historische tafereelen uit het leven van Sint Petrus et Paulus te hebben gemaakt. Thans is hij echter nog maar bekend door eene eigenaardige en warm en harmonisch gekleurde zedenschildering : de Wijsgeeren, welke in het Antwerpsch museum is opgehangen. De man huwde op 23 November 1690 Catharina Lidts, van welke hij zes kinderen bekwam. Om voor hun onderhoud te zorgen speelde de vader meer schilderijkoopman en vergulder dan schilder. Nochtans werd hij in 1701 toch Deken van Sint Lucas gekozen. Hij had het eventwel niet breed, en woonde slechts in huurhuizen, beurtelings in

de Schuttershofstraat, de Beddenstraat en op de Schoenmarkt, waar hij overleed op 29 September 1725.

Peter van Blommen maalde landschappen, portretten en dieren, maar vooral zedenstukken. Den 17ⁿ Januari 1657 geboren, ging hij ten jare 1667 ter studie bij Simon van Douw. In 1674 vroeg hij zijn vrijmeesterschap en daarmee toog hij, als zeventienjarige jongman, naar Italie, waar hij den schitter zijner Vlaamsche kleuren liet tanen. Te Rome ontving hij in de kunstenaarsbent den bijnaam van Standaard, en het duurde een twintigtal jaren eer hij te Antwerpen wederkeerde. Zijne tafereelen in museums uitgesteld zijn; te Schwerin : een Stal met Paarden, geteekend : *P. V. B.* 1700; Vee in een Landschap, geteekend : *P. V. B.* 1701; Krijgsmanspaarden en een viertal Figuren, geteekend : *P. V. B.* 1704; Rustende Ruiters met hunne Paarden, geteekend : *P. V. B.* 1704; Soldaten met Vee en Voorraadwagens in een Landschap, geteekend : *P. V. B.* 1718; Paarden vóór den Hoefsmid in een Landschap met Ruiters en Vee, geteekend : *P. V. B.* 1718; Krijgsvolk met Paarden in een Landschap, geteekend : *P. V. B.* 1719; Krijgslieden met beladen Paarden bij de Beek in een Landschap met Vee, geteekend : *P. V. B.* 1719; Volk en Vee dat door eene Wade trekt; te Stockholm : drie Landschappen met Vee, gemerkt : *P. V. B.*; een Drom Ruiters, en eene Veldlegering, beiden gemerkt : *P. V. B.* 1702; te Augsburg : twee Ruitergevechten, drie Legerkampen, Ruiters die Vee en Vrachtwagens aanvoeren, Rustend Vee bij Romeinsche Bouwvallen, en een Paard bij eene Geit in een Landschap; te Franck-

fort : Romeinsche Bouwvallen, en een brandend Dorp waaruit Krijgers gevangen Boeren weg voeren; te Nantes : Ruiters bij de Cantina, gemerkt : *P. V. B.* 1709, en de Hoefsmid, gemerkt : *P. V. B.* 1711; te Dresden : Ruiters met Paarden en Vee bij Romeinsche Bouwvallen, Ruiters en Paarden, beiden gemerkt : *P. V. B.* 1710; Mannen die Lastdieren bevrachten, gemerkt : *P. V. B.* 1718; Reizigers met Paarden en Lastdieren, en Visschers bij een Paard en eenen Ezel; te Weenen : Vee in een Italiaansch Landschap; twee doeken Reizigers bij Romeinsche Bouwvallen, en een Italiaansch Landschap; in de galerij Schleissheim : Paarden vóór de Smis, en eene Veldlegering; te Berlijn : een Groep Krijgslieden; te Sint Petersburg : eene Rijschool, geteekend : *P. V. B.* 1712. Bij den heer Baron Konstantijn de Borrekens onzer stad prijkt er een fraai portret van Ridder Engelbert Zeger de Borrekens, te paard zittende, op de Koninklijke Plaats te Brussel, als afgevaardigde der stad Antwerpen bij de inhuldiging van Keizer Karel VI, en dit gewrocht is geteekend : *P. van Blommen.* 1717.

In zijne geboortestad verwierf onze kunstenaar veel bijval. Den 18 September 1699 werd hij tot Deken der Schilders-Kamer verkoren en een tiental leerlingen zochten zijn onderricht. De meester overleed in zijn huis op de Ossenmarkt en werd den 6ⁿ Maart 1720 in Sint Jacobskerk begraven.

De overledene had twee broeders, die insgelijks de schilderkunst beoefenden. Den eenen, Jan Frans, ontmoeten wij tusschen de landschapschilders. De andere, Norbert van

Blommen, den 10ⁿ Februari 1670 geboren, leerde het schilderen bij zijnen broeder Peter, en ontving tijdens zijn verblijf te Rome, den bentnaam Cephalus. Hij maalde insgelijks gezelschapsstukken, welke echter maar onbeduidend waren en verloren gingen. Thans bestaat er van hem nog alleen een Kerstnacht als altaarstuk in de Roomsche Katholieke kerk « de Boom » te Amsterdam, waar onze schilder overleed omstreeks 1746.

De koopman in schilderijen Peter van Engelen maalde ook zelve wel tafereelen, want in de rijke kunstverzamelingen der heeren gebroeders Adolf en Edmond Huybrechts onzer stad bestaan er nog twee doeken, getiteld : *P. V. Engelen*. Het eene stelt voor : eene Vischmarkt bij het Strand, waar men koopwaren stapelt om in de aangelande schepen te laden; het andere : eene Dorpskermis met Jaarmarkt. In beide verdienstelijk samengestelde gewrochten krioelt het van bontgekleurde figuurtjes en in het verschiep verheffen zich, achter het landschap, de voorgeborgten eener groote stad. Hij, die deze zedentafereelen maalde, was zoon van den schilder Cornelis van Engelen en van Christina de Witte, welke hem den 13ⁿ Maart 1664, in onze Sint Jacobskerk, liet ten doop dragen. Onze Peter van Engelen verloor als kind zijnen vader, en zoo ging hij in de leer bij zijnen oom, den landschapschilder Kasper de Witte, die hem, den 20ⁿ Maart 1681, bij zijn afsterven, een aantal plaatwerken naliet. Den 9ⁿ November 1687 huwde Peter van Engelen in de hoofdkerk Anna Francisca Bruynel, wier erfenis hem in staat stelde om eenen winkel van schilderijen te openen, terwijl hij zijne kunstverzameling verrijkte met gewrochten zijner eigene hand. Ten jare 1694 ontving onze van Engelen

als schilder ook eenen leerling in zijn werkhuis; maar van de negen kinderen, welke zijne vrouw hem van 10 Februari 1689 tot 29 Juli 1702 schonk, was er niet één, dat 's vaders palet en penseelen zou opvatten. Peter van Engelen stierf in bekrompen omstandigheden na 21 Juli 1711. Zijne gade noemde zich weduwe op 30 April 1715.

Ook Jan Baptist van der Meiren onderscheidde zich met zijne flinke figuurtjes als een verdienstelijk zedenschilder. Te Antwerpen den 15ⁿ December 1664 geboren, werd hij, ten jare 1685, op zijn een en twintigste jaar, vrijmeester onzer Schilders-Kamer. Wij kennen van hem twaalf tafereelen, welke allen voluit geteekend zijn : *J. B. van der Meiren*. Het museum van Stockholm bevat er twee van : eene Veemarkt met dansende Landlieden in een landschap met gebouwen, en : eene Veemarkt met Volk insgelijks in een landschap. In het museum van Dresden vindt men er drie : Rustend Krijgsvolk in een bergachtig Landschap, gemerkt 1698, eene Jaarmarkt vóór de Stadspoorten, insgelijks met het jaartal 1698, en : eene Haven met veel Volk op den voorgrond. De overige stukken prijken te Weenen in de galerij Lichtenstein, met de titels : over eene Brug rukkende Krijgslieden, Ruiters met Wagens door Boeren overvallen, een Ruitergevecht, een Stoet Reizigers met Ezels en Kemels in een bergachtig Landschap, Volk met Paarden en Kemels aan den Zeeoever, en : twee Zeeslagen, waarvan de eene, naast des schilders naam ook het jaartal 1701 draagt.

Jan Baptist van der Meiren, die op 7 November 1690 binnen Antwerpens hoofdkerk in den echt trad met Catharina

Tassaert, nam verblijf in een huurhuis der Korte Gasthuisstraat. Daar ontving hij, ten jare 1695, Kasper Broers in zijn werkhuis, en hij vormde dien leerling tot eenen bekwamen veldslagschilder. Het huwelijk van den meester werd met geene kinderen gezegend. Daardoor kon hij, ten jare 1700, aan de Sint Lucasgilde 300 gulden schenken, om bevrijd te blijven van haar dekenschap. Den 1^u Februari 1701 verleed hij met zijne gade een testament, waarin zij verklaarden binnen de hoofdkerk begraven te willen worden. Aan dit verlangen schijnt voor Jan Baptist van der Meiren voldaan te zijn geweest omstreeks het jaar 1708.

XXXII

ZEESCHILDERS DER XVIIe EEUW

Andries van Eertvelt en Jan Porcellis vonden in het schilderen van zeeën en schepen maar weinige navolgers aan den boord onzer geslotene Schelde. De breede, maar verlaten stroom mocht bijna nooit anders dan eenige onaanzienlijke vracht- of visschersschuiten dragen, en leverde derhalve een niet zeer aantrekkelijk schouwspel op. Die ontmoedigende aanblik was naar allen schijn de oorzaak, dat zoo weinige onzer talrijke schilders besloten de zee te gaan bestudeeren, en de grootsche water-vlakte, met hare hooge en rijkgetuigde schepen, op het doek te brengen.

De Bic roemt eenen “ seer uytstekenden geest bij name Pecter van Loon, ” en het eenige nog gekend werk van dien schilder is : een Strand met Bakenstok bij eene onstuimige Zee, welk paneel in het museum van Dresden prijkt. Echter behandelde deze kunstenaar ook de

historieschildering, zooals wij verder zullen zien. Hij werd den 19ⁿ Mei 1600, als zoon van Willem en van Margaretha Ingenhoven, in de hoofdkerk over de doopvont geheven door Joos Teniers, en het is wel mogelijk, dat hij bij een lid der familie zijns peters het schilderen leerde. Ten jare 1631 bewoonde Peter van Loon het huis Jonas, nummer 8, in de Lombaardstraat; doch korts daarna erfde hij zijn ouderlijk huis, nummer 2 der Orgelstraat, waarin hij zich voorgoed vestigde. Daar verleed hij, als oude jongman en ziek zijnde, op 27 Augustus 1652, een testament, waarin hij het verlangen uitdrukte binnen Sint Michielskerk begraven te worden. Hij maakte aan den arme 400 gulden, aan Sint Joriskerk 25 gulden; aan den kunstmakker Jan van Balen al zijne papieren, teekeningen en printen; aan Jan Gilleberts een Mariabeeld, op paneel, en aan zijn petekind, Peter Gilleberts: « het beste stuck schilderije van sijn handt gemaect, wesende een Vrouwen in Overspel, op paneel. » Door zijne codicillen van 22, 26 en 27 Juli 1660 liet hij elk der kinderen van zijnen neef, Jan Gilleberts, éene zijner schilderijen kiezen. Hunnen vader en diens broeder Jacob gaf hij zijn huis met al zijne renten, schilderijen, printen en juweelen, met den last van hem, zoo lang hij nog leefde, jaarlijks 400 gulden uit te keeren, hem na zijne dood te begraven en den arme 400 gulden af te tellen. Onze kunstenaar mocht niet éens zijne lijfrent ontvangen. Hij stierf reeds den 7ⁿ Augustus 1660.

Kasper van Eyck was de oudere broeder van den zedenschilder Nicolaas van Eyck I, en werd den 6ⁿ Februari 1613 over de doopvont onzer hoofdkerk geheven. Volgens den Liggere onzer Sint Lucasgilde ging hij den 8ⁿ September 1625 het schilderen leeren bij Andries van Eertvelt, en in 1633

werd hij vrijmeester onzer Schilders-Kamer. De jonge van Eyck was een zoo vlijtig als verdienstelijk schilder; want in verscheidene verzamelingen prijken zijne gewrochten. In zijne familie, onder andere, bewaarde men van hem : tien Zee-stormen, vier Zeegevechten, drie Zeehavens, twee Zeestranden, eene Rivier met Visschers en twee Landschappen met Water. Bijna al die gewrochten zijn nu uit het oog verloren. Buiten enkele zijner stukken in bijzondere verzamelingen, kennen wij van hem nog slechts de keurig geteekende en behendig gepenseelde tafereelen : Gezeilde Galeiën en Booten bij een gewapend Kasteel, een Zeeslag tusschen Christenen en Turken, en Oorlogschepen in Zee met Rotsen in het Verschiet, welke met den naam van Kasper van Eyck in het Madridsche museum prijken. De kunstijver van onzen zeeschilder verkoelde spoedig. Toen zijne ouders in 1656 overleden, leefde hij reeds zoo ongebonden, dat hij slechts het vruchtgebruik zijner erfenis mocht genieten, en bovendien onder de voogdijschap zijns broeders, den priester Hendrik van Eyck, werd gesteld. Die vernedering bracht hem in twist met zijne familie en hij vestigde zich te Brussel, waar hij overleed ten jare 1673. Als kunstenaar bracht Kasper van Eyck het toch zoo verre, dat de Bie veertig Alexandrijnsche verzen schreef, om onzen zeeschilder te prijzen. Om nog beter te laten oordeelen, hoe hoog zijne verdiensten destijds werden geschat, zal het volstaan te verklaren, dat de groote Jacob Jordaens, op 1 December 1674, « een stuck schilderije, representerende een Zee met een Galleye, geschildert van wijlen Signor Gaspar van Eyck, met verscheyden belden op een strant, als oock in de schepen, geschildert van Jan del

Campo, alias genaemt den Gulden Esel, » op 600 gulden waardeerde. Drie dagen later werd hetzelfde tafereel, ter Schilders-Kamer, door Jan Breughel II, Peter van Halen, Kasper Huybrechts en Peter Verbrugghen eenpariglijk geschat op 400 gulden. Den 27ⁿ Mei 1687 verklaarden de erfgenamen van Kasper van Eyck, dat hij vóór twaalf à veertien jaren overleed en korts vóór zijne dood eene Scheepvaart met Visschers van 150 gulden maalde voor zekeren Brusselschen Jonker de Jaegher.

De gebroeders Peeters waren onze uitmuntendste zeeschilders. Gillis Peeters, op 23 Januari 1612, en Bonaventura Peeters, op 23 Juli 1614, in onze Sinte Walburgiskerk gedoopt, als zonen van Cornelis en Catharina van Eelen, oefenden te zamen hun kunstvak uit. Beiden kochten ten jare 1634 hun vrijmeesterschap bij Antwerpens Schilders-Kamer en betrokken dan een zelfde werkhuis. Den 5ⁿ Juli 1638 ontving de Antwerpsche Raadspensionaris Jacob Edelheer last, om kaarten te doen maken der belegering van Calloo, Verrebroeck en andere streken, alwaar, den 21ⁿ der vorige maand, de beruchte slag van Calloo was geleverd. Dit werk werd aan Bonaventura Peeters opgedragen. Reeds ten halve de maand leverde hij voor 13 gulden 4 stuivers twee en twintig kaarten, welke in de Staten-Kamer, tusschen de schouw en de vensters, werden gehangen. ¹ Deze nederige kunstgewrochten

¹ « Geordonneert Meester Jacques Edelheer, Raedt-Pensionaris deser stadt, te doen maecken een caerte oft afbeeldinge van de belegeringhe van Calloo, Verbroeck, &^s, om te hangen in de groote sale tusschen de schouwe en de vensters passende. Actum in Collegio 5 Juli 1638 ». *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1637-39.*

« Bonaventura Petri, de somme van dertien ponden vier schellingen Artois, ter saken van tweentwintich caerten van de Afteekeninge van Calloo, bij hem, deur ordre van Mijne Heeren Borgemeesteren, Schepenen ende Tresoriers deser stadt, op den sestienden July ende naervolgende daghen anno 1638, geleverd, 't stuck tot acht stuyvers, volgende de specificatie, ordonnantie ende quitantie. XIII lb llll sc ». *Rekening der stad Antwerpen, 1638, fol. 353.*

waren zoo wel gelukt, dat ons Magistraat de gebroeders Gillis en Bonaventura Peeters ook belastte van « de Belegering van Calloo » eene groote schilderij te maken. Dit gewrocht werd, op 28 Mei 1639, 480 gulden betaald, en in eene lijst van 72 gulden ter Staten-Kamer uitgesteld. ' Het groot en prachtig tafereel prijkt nog op ons stadhuis en toont het gansche slagveld, vol aanrukkende ruiters en strijdende voetgangers, met de Schelde in het verschiet, waarop tal van schepen zeilen. Buiten dit prachtig doek van 345 centimeters breed op 230 hoog, kennen wij geen enkel werk van Gillis Peeters. Hij bewoonde, met zijne gade, Elisabeth de Smidt, het huis de Zon, nummer 9, in de Korte Sinte Annastraat. Hun huwelijk werd met vier kinderen gezegend. Alle drie de zonen, die geboren werden : Willem op 17 October 1642, Gillis op 1 Juni 1645, en Bonaventura op 17 October 1648, legden zich toe op het schilderen. Echter ontvingen zij geene lessen van hunnen vader; want deze werd reeds den 12ⁿ Maart 1653 met veel luister in de Sinte Gertrudiskapel der Sint Jacobskerk begraven.

De broeder des overledenen, Bonaventura Peeters, bleef jongman, en waarschijnlijk wel uit oorzaak zijner zwakke lichaamsgesteltenis. Misschien was het ook om zijne krachten te versterken, dat hij onze stad verliet en zich vestigde op een fraai buitengoed, achter de kerk van het nabijgelegen dorp Hoboken. Daar leefde hij met zijne zuster Catharina en zijnen broeder Jan, wien hij beiden het schilderen leerde. Den 24ⁿ

¹ « Geordonneert Tresoriers ende Rentmeesters vuyt te reycken ende te betaelen aen Gillis ende Bonaventura Peeters, constschilders alhier, de somme van vierhondert tachtentich guldens eens, voor een stuck schilderije ende teekeninge van de Belegeringe van Calloo, bij hun gemaect. Actum in Collegio 28 May 1639. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1639-41.*

Mei 1652 lag meester Bonaventura Peeters op zijn hof doodelijk ziek te bed. Hij had eenen notaris van Antwerpen ontboden en verleed voor hem zijn testament. Daarin werd zijn broeder Gillis en diens kinderen met 25 gulden uit de erfenis gesloten. Hij maakte al wat hij bezat voor twee paarten aan zijne zuster Catharina, en voor het overige paart aan zijnen broeder Jan. Na nog twee smartvolle maanden stierf de kunstenaar, en hij werd begraven in de Onze-Lieven-Vrouwenkoor der kerk van Hoboken, waar zijne familie hem een grafteeken oprichtte. Dit kunststuk bestaat uit twee vrouwenbeelden : Poësis en Pictura, welke eene draperij openhouden en het tafereel toonen : de Schipbreuk van Sint Paulus bij het Eiland Malta, geteekend : *Jan Peeters*. Boven dit tafereel prijkt het portret van Bonaventura Peeters, geschilderd door Abraham Matthijs. Onder het grafteeken leest men :

D. O. M.

DEES AERD BEGRIJPT EEN VAN DES WERELDTS WONDERIIEDE
 ZEE-SCHILDER EN POEET SOO GROOT ALS DAERD OYT LEDE
 PEETERS SIJN TOENAEEM WAS, SIJN NAEM BONAVENTVR
 SIJN LOF EEWEN VERSLIJFT AL ROT DEES SEPVLTVR
 STIRF DEN 25 JVLIVS. BIDT VOOR DE SIELE.

Daartegenover leest men, op eenen grafzerk, onder een palet met penseelen :

HIER LEET BEGRAVEN DEN EERSAMEN
 BONAVENTVRA PEETERS
 SCHILDER, GEBOREN TOT ANTWERPEN
 STERF DEN 25 JVLIVS A.^o 1652
 BIDT VOOR DE SIELE.

De zoo geprezen kunstenaar was op zijn acht en dertigste jaar gestorven, en toch liet hij eene reeks verdienstelijke werken na. Hij was een uitmuntend teekenaar, een fijn en behendig penseeler, die met zijne heldere en schitterende kleuren, zijne zachte tinten en puike verlichting waarlijk schoone tafereelen vervaardigde. Bij zijn zwak en zenuwachtig lichaamsgestel bezat de meester eene licht opwekbare verbeelding, welke hem aanspoorde meestal geweldige zeestormen en woeste zeeslagen te malen. Daar hij nochtans den geteisterden oceaen of de kampende oorlogschepen nooit met eigen oogen zag, zoo bracht hij die onderwerpen nog al gemaakt en overdreven op het doek. De zeehavens en rivieren met schuiten, welke hij naar de natuur mocht afbeelden, waren integendeel trouw en overheerlijk weergegeven.

In de meeste der bijzondere verzamelingen ontmoet men voortreffelijke gewrochten van Bonaventura Peeters. Alhoewel ons museum slechts een middelmatig tafereel : het Gezicht der Stad Middelburg, van den vermaarden zeeschilder bezit, worden er in onze stad toch nog wel een tiental zijner beste werken aangetroffen. Ons stadhuis bewaart een zijner groote meesterstukken : het Gezicht der Stad Antwerpen met de Schelde. De gewrochten van Bonaventura Peeters, in de museums bewaard, zijn, te Brunswijk, zijn oudste stuk : een Dorp met Rivier en bevolkte Schuiten, geteekend : *B. Peeters* 1634; te Napels : een Zeestorm ; te Nantes : een Zeestorm ; te Duinkerken : eene Zee met Roeiboort bij eene Lichtbaak, en een Landschap met Volk dat eene Rivier doorwaadt ; te Hannover : eene Zee met Schepen ; te Stockholm : eene Zeehaven ; te Darmstadt : een

Zeestorm, gemerkt : *B. P.*, en de Stad Dordrecht langs de Waterzijde, geteekend : *B. Peeters* 1641; te Sint Petersburg : het Gezicht eener Zeehaven, gemerkt : *B. P.*; te Augsburg : een Zeestorm en eene Zee na den Storm; te Schwerin : eene woelige Zee, gemerkt : *B. P.*; in de galerij Schleissheim : eene Zeehaven; in de galerij Lichtenstein : eene Zeekust en vier Zeestormen, waarvan een gemerkt : *B. P.* 1647; in het Belvedere : eene verzinkende Galei, eene Rivier met Visschersschuiten, de Zee bij een nakend Onweer, eene Krijgshaven, een Zeeoever met Schippers, en Turken die een Venetiaansch Fort bestormen; te Dresden : een Gezicht van Scheveningen, en het Eiland en de Stad Corfou met een Hollandsch Oorlogschip op Reede, geteekend : *Bonaventura Peeters, Fecit in Hoboken* 1652.

Bonaventura's zuster en leerlinge, Catharina Peeters, die op 16 Augustus 1615 ter wereld kwam, schijnt insgelijks de zeeschildering te hebben behandeld. Trouwens haar wordt met reden de fraaie Zeeslag toegeschreven, welke te Weenen in de galerij Lichtenstein prijkt, met de ondertekening : *C. Peeters* 1657. Echter maalde deze verdienstelijke kunstenaar, welke reeds door Cornelis de Bie werd geprezen, meestal stillevens. Het Madridsche museum bevat van haar de prachtig geschilderde doeken : Doode Vogels en Tafelgerief, Salade, Vijgen, Rozijnen, en Amandels bij eene Vaes met Bloemen, Visschen bij eenen Kandelaar, en eene Tafel met Suikergebakken, gebraden Kippen, Olijven en Brood. In de galerij Schleissheim bestaat van haar een ander stilleven : een Glas bij Olijven en Oesters.

Zooals wij zegden, leefde Catharina Peeters met haren broeder Bonaventura. Na dezes dood bleef zij met haren broeder Jan te Hoboken gevestigd. Aldaar verleden zij beiden een wederzijdsch testament op 22 Augustus 1653. Het jaar daarna kwam Jan Peeters terug naar Antwerpen wonen, en weinigen tijd later volgde hem Catharina ook in onze stad. Den 7ⁿ Januari 1676 sloten zij te zamen eene overeenkomst, waarbij Catharina Peeters haar vermogen afstond, onder de voorwaarde, dat men haar, gelijk het sinds lang gebeurde, zou onderhouden en voeden ten huize haars broeders. Indien onze kunstenaars elders kost en woning koos, dan zou men haar jaarlijks 120 gulden, of ineens 1200 gulden aftellen. De scheiding schijnt echter geene plaats te hebben gehad. Onze kunstenaars moet eenige maanden later reeds zijn gestorven.

Jan Peeters, die op 24 April 1624 het levenslicht ontving, ontwikkelde zijn aangeboren talent onder de leiding zijner broeders Gillis en Bonaventura, in wier werkhuis hij zich, ten jare 1641, kwam oefenen. Aan zijnen laatstgemelden broeder was hij vooral veel verschuldigd; want hij werkte geheel in zijne manier, zonder hem echter in talent te evenaren. Ons museum bezit van Jan Peeters slechts een IJsvermaak op de toegevrozen Schelde vóór Antwerpen. Het is een niet onverdienstelijk gewrocht; maar om den meester naar waarde te schatten, moet men zijne zee-stormen in oogenschouw nemen. Het museum van Stockholm bewaart vier zijner Zeestormen, waarvan er twee gemerkt zijn : *J. P.* In het museum van Darmstadt hangt van hem eene Walvischvangst; te Cassel : eene Tropische Kust met groot Schip, en eene Woelige Zee met Schepen, geteekend : *J. P.* 1667; te Schwerin : een

Zeestorm, gemerkt : *J. P.*; te Amsterdam : het verbranden der Engelsche Vloot in de Haven van Chattam 1667; te Munchen : Schepen op de Voetrotsen van een Kasteel geslingerd, en te Weenen, in het Belvedere : eene Zee met Rotsen. Ofschoon de werken van Jan Peeters schaarsch zijn, was hij toch een vlug schilder. Wij hebben eene notariëele overeenkomst, waarbij hij zich verbindt in éene maand tijds tien tafereelen te malen.

Terwijl Jan Peeters nog te Hoboken was gevestigd, huwde hij, den 3ⁿ Maart 1654, in Antwerpens hoofdkerk, Catharina Baseliers. De getuigen voor deze plechtigheid waren onze schilders Erasm Quellin en Antoon Goubau. Toen Peeters' eerste kind, den 19ⁿ Januari 1655, Jan Frans werd gedoopt, hief de talentvolle portretschilder Frans Denijs het over de doopvont. De drie andere spruiten, welke den vader nog werden geschonken, waren meisjes. Op 4 Maart 1659 werd Jan Peeters buitenpoorter van Antwerpen, om gedurende zes maanden met zijne vrouw naar Holland te gaan, waar hij kunstzaken verrichtte. In September bevond hij zich terug in onze stad. Zonder ooit eene lange overzeesche reis te doen, teekende hij talrijke Gezichten der eilanden Candia en Malta, welke door Lucas Emilius Vorsterman en Kasper Bouttats werden in plaat gebracht. Het is wel mogelijk dat de schetsen dezer verre gewesten onzen kunstenaar werden toegezonden door zijnen gemelden neef Gillis Peeters II, die vroegtijdig over zee stak en den 1ⁿ Augustus 1678 stierf op het kasteel Geldria, boven Batavia. Ook zijn broeder, de kunstschilder Bonaventura Peeters II, ondernam groote reizen. Den 8ⁿ October 1681 gaf hij te Antwerpen volmacht, om in Amsterdam, van de

Heeren Bewindhebbers van 's Prinsen Hof, het bedrag zijner gagie in te vorderen, « als sijnde vuytgevaren-mette vlote van Messina, op 't schip van Leeuwen, daer Capiteyn op was den Heer Grave van Stieren. » Echter schilderde Bonaventura Peeters II ook vele jaren te Antwerpen, waar hij overleed op den 2ⁿ September 1702. Onze Jan Peeters was van in 1658 ook handelaar in schilderijen. Als dusdanig verbond hij zich den 31ⁿ Maart 1670 voor drie jaren met Hendrik Praet. De inleg van hun gezelschap beliep van weerszijden op 300 gulden. Eer die verbondstijd verstreken was schilderde Jan Peeters een honderdtal verschillende « Plaetsen, Steden en Fortificatiën, wesende ofte geweest hebbende onder de jurisdictie van de Heeren Staten van Holland, » welke Kasper Bouttats, den 19ⁿ Maart 1673, op zich nam te etsen. ¹ Na, op 7 Januari 1676, de gemelde overeenkomst met zijne zuster Catharina te hebben geteekend, vinden wij geen spoor meer van den zeeschilder Jan Peeters. Men houdt 1677 voor zijn sterfjaar. Op 8 Maart 1680 noemde zijne gade zich inderdaad weduwe, en den 19ⁿ Mei 1682 maakte zij huwelijksvoorwaarden met den kapitein-veldslagschilder Melchior Hamers.

Jan Peeters liet eenen zoon en eene dochter na, wie hij het schilderen leerde. Het waren de gemelde Jan Frans

¹ Dit werk van Jan Peeters en Kasper Bouttats verscheen met dubbelen titel : « *Thoonel der Steden ende Sterckten van 't Vereenight Nederlandt met d'aengrensende Plaetsen soo in Brabandt, Vlaenderen als an den Rhijn en elders veroverd door de Waepenen der Groot-moghende Heeren Staeten onder het gheley van de seer Edele Hooghghhebore Princen van Oranien. — Theatre des Villes et Fortresses des Provinces Unies et Frontieres tant en Brabant, Flandre, qu'au Rhin et autres parts conquestées par les Armes des Srs Estats Genereaux sous le Conduit des tres-nobles et tres-illustres Princes d'Orange. — Met Privilegie. — Gheteeckent door I.^o Peeters ende ghemaect met sterckwaeter door G.^o Bouttats, woenende aen de Borse in de H. M.^o Magdalena de Pazzi tot Antwerpen, alwaer de selve te coop zijn.* »

Peeters, en Isabella Josina Peeters, deze laatste geboren den 26ⁿ Augustus 1662; doch het gelukte ons niet één hunner tafereelen te ontdekken.

Alhoewel Jan Baptist Bonnecroy maar weinige tafereelen naliet, verdient hij toch eene goede plaats tusschen onze zeeschilders. Hij kwam den 12ⁿ Februari 1618, in het huis de gulden Ster, nummer 4 op de Melkmarkt, ter wereld, en was het leven verschuldigd aan den koopman in laken, Willem Bonnecroy en Antonetta de la Forterie. Toen de begaafde jongeling twintig jaren telde, besloot hij der kunstwereld vaarwel te zeggen; want in het bijzijn van de schilders Abraham Lissau en Joris Verschuren verklaarde hij, in zijn testament van 18 Mei 1638, als minderbroeder in een klooster van Valencijn te willen gaan. Vóór het begin van Augustus 1642 had hij echter reeds ondervonden, dat de monnikspij hem niet paste. Hij was toen al gehuwd, en als minderjarige weeze vroeg hij aan het Magistraat zijner geboortestad voogden, om de erfenis zijner ouders te verkrijgen. Een dier voogden, was de beroemde landschapschilder Lucas van Uden, en met dezen maakte Bonnecroy den 14ⁿ Januari 1644 eene overeenkomst, om de schilderkunst te leeren. De meester nam den kweekeling, te rekenen van halfmaart, voor drie jaren in zijn werkhuis en aan zijne tafel, tegen eene vergoeding van 800 gulden, welke op voorhand werden afgeteld. Bonnecroy moest al zijn schildergerief zelf aankopen; maar daarvoor werd hij ook eigenaar van al de kunstgewrochten, welke hij, gedurende zijne studiejaren, zou vervaardigen. De leerling ontwikkelde zijn aangeboren talent zoo spoedig, dat hij reeds in 1646 zijn proefstuk voor het vrijmeesterschap der Schilders-Kamer kon leveren. Hoe

zeer hij dien titel waardig was, blijkt uit zijn puik geteekend en fijn en bevallig gekleurd Gezicht der Stad Antwerpen met de Schelde en een deel der Vlaamsche Wal, dat op ons stadhuis prijkt. ¹ In het Bisschoppelijk Seminarie van Brugge hangt een even prachtig Gezicht der Stad Antwerpen met de Schelde, insgelijks van op het Vlaamsch Hoofd genomen en geteekend : *J. B. Bonnecroy* 1656. De meester kocht op 7 Mei 1658 een huis in de Vaartstraat, doch hij verkocht dit weer op 18 Juli 1662. Na dit tijdstip verliezen wij zijn spoor binnen Antwerpen.

Bonaventura Peeters vond nog eenen navolger in zijnen stadgenoot Peter van den Velde. Deze zeeschilder kwam den 27ⁿ Februari 1634 ter wereld, in het huis Sint Michiel, nummer 40, op de Lombaardevest. Zijn vader was de goudslager Peter van den Velde ; zijne moeder noemde zich Maria Nobis. Den 5ⁿ September 1654 werd de jonge Peter van den Velde vrij schilder onzer Sint Lucasgilde. Dat hij als meester geacht was, blijkt uit het half dozijn leerlingen, welke, volgens den Liggere, in zijn werkhuis traden. Op 10 Juli 1659 ontving hij ook eenen niet op den Liggere aange teekenden kweekeling. Het was de twintigjarige Adriaan van Blommen, die voor twee jaren ter studie kwam, tegen 25 gulden in het jaar. Een ander bewijs der hoogschatting

¹ Dit meesterstuk van onzen schilder werd ten jare 1658 voor 350 gulden door de Stad aangekocht, als blijkt uit de volgende collegiale besluiten van ons Magistraat : « Geauthoriseert Tresoriers ende Rentmeester, om te coopen van Jan Baptista Bonecroy, constschilder, alsulcken stuck schilderijē, wesende een Contrefeytsel van dese Stadt te Water, als denselven heeft gemaect, nu tegenwoordich hangende in de Staten-Camer, ende dat voor alsulcken redelijke somme, als sij metten selven sullen connen accorderen. Actum 4 Novembris 1658. — Geordonneert Tresoriers ende Rentmeester te betaelen aen Jan Baptista Bonecroy, constschilder alhier, de somme van 350 guldens eens, daer op men met hem is geaccordeert voor eene schilderijē, bij hem geschildert, wesende d’Affbeldinghe van dese Stadt, met alle hare Particulariteyten te Water. Midtsgaders 25 guldens voor de lijstē. Actum 6 Novembris 1658. »

van onzen kunstenaar vinden wij in de verdiensten der figuurschilders die hem hunne medewerking verleenden. In het sterfhuis van Erasm Quellin hingen er acht Zeegezichten van Peter van den Velde, waarvan er vijf door Erasm Quellin en drie door den grooten David Teniers waren gestoffeerd. Op wiens naam die puikgewrochten nu zijn uitgestald, kunnen wij nog niet opgeven. De eenige tafereelen, die voor onzen zeeschilder bewaard bleven, zijn een gezicht der beruchte gevangenis van Hugo de Groot : het Slot Loevestein omringd door Oorlogschepen, geteekend : P. v. d. Velde f. 1666 en een Gezicht van Vlissingen met vele Schepen op Stroom. Het eerste dezer doeken behoort den heer Th. van Leries, het tweede den heer P. A. Verlinde onzer stad.

Den 22ⁿ April 1672 huwde onze zeeschilder, in Sint Joriskerk, Catharina de Neve, dochter van den Antwerpschen beeldhouwer Sebastiaan de Neve. Hun huwelijk werd met twee dochters en vijf zonen gezegend. Het laatste kind werd den 2ⁿ Januari 1687 gedoopt en de vader schijnt korts nadien gestorven.

Onze laatste zeeschilder was Lucas Smout II. Deze meester was verwant aan verscheidene kunstenaarsgeslachten. Zijn vader Lucas Smout I, die op 3 Februari 1620 het doopsel ontving, ten jare 1632 in de leer ging bij Artus Wolffordt, en den 17ⁿ Mei 1653 vrijmeester werd, beoefende de figuurschildering. In een Antwerpsch sterfhuis van 1657 vonden wij op zijnen naam eene Aanbidding der Drie-Koningen en twaalf "A la Mode Troniën." Deze oude Lucas Smout huwde den 21ⁿ Mei 1654 Anna Maria Tijssens, dochter van den landschapschilder Augustijn Tijssens, welke de bruid ten altaar leidde, terwijl de bruidegom

was bijgestaan door zijnen stiefbroeder, den stillevenschilder Cornelis Mahu. Het huwelijk werd met zeven dochters en twee zonen gezegend. De laatst geborene dezer kinderen was onze Lucas Smout II, die op 27 Februari 1671 in de hoofdkerk over de vont werd geheven. Bij den aanvang van 1674 overleed vader Smout, en zijne gade volgde hem den 26 November 1686 in het graf. De oudste hunner weezen, Clara Catharina Smout, deed zich aanstonds als kunsthandelaress bij de Sint Lucasgilde inschrijven, en zij heropende den winkel van schilderijen, verven en schildersgerief, welken hare ouders, sedert 1669, hadden ingericht aan het Groen Kerkhof, in het hoekhuis der Pandstraat, dat nu nummer 45 draagt.

Jufvrouw Smout zag dat haar vijftienjarige broeder Lucas kunstaanleg bezat en zij zond hem, nog in den winter van 1686, ter studie bij den zeeschilder Hendrik van Minderhout, die den kweekeling in zijne manier leerde arbeiden. De twee helder- en bontgekleurde Zeestranden met bergachtig landschap, flinke figuurtjes en dieren, en vóór de stad, op het stille water, verscheidene vaartuigen, welke *L. Smout* zijn geteekend en zich te Schwerin, in de galerij van den Groot-hertog van Mecklenburg, bevinden, zijn dan ook in den trant des meesters gemaald. ¹ De heer D. Franken Dz., te Parijs, bezit ook nog een *L. Smout* geteekend Strand van Scheveningen, met vele figuurtjes, paarden met wagens, en rechts in eene batterij onzen teekenenden schilder. ² Andere tafereelen van Lucas Smout II zijn er voor het oogenblik niet aan te wijzen. Wij denken ook, dat hij geen

¹ Dr. FRIEDRICH SCHLIE: *Kleine Studien über einige niederländische und deutsche Meister in der Groszheit* zoglichen Gemäldegalerie zu Schwerin.

² Fr. D. O. OBREEN: *Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis, Rotterdam, 1879, d. II, blz. 287.*

vruchtbaar schilder moet geweest zijn. De verdienstelijke meester leed vroegtijdig aan het flerecijn, welke kwaal hem ook in de handen aantastte. Hoogstwaarschijnlijk was het uit oorzaak dezer ziekte, dat hij jongman bleef, en, ondanks zijn vermogentje, zeer stil en eenvoudig leefde, in de woning zijner gemelde oudste zuster, die de echtgenootte was geworden van den schilder Gonzales Casteels. Den 6ⁿ April 1713 lag Lucas Smout II reeds stervende te bed in zijn geboortehuis. Hij verklaarde in de hoofdkerk, met eene stille zinking, begraven te willen worden, en bestelde vijftig missen van requiem tot lafenis zijner ziel. Zijnen broeder, den historieschilder Domien Smout, maakte hij 100 patakons, benevens zijn schildergereedschap, zijne teekeningen en printen. Aan zijne zuster Anna Maria Smout, vrouw van den schilder Jacob Herreyns, schonk hij insgelijks 100 patakons, en verder liet hij heel zijn vermogen aan zijne zuster Clara Catharina, die reeds weduwe was geworden. Onze kunstenaar trachtte vruchteloos dit zijn testament met zijne door het flerecijn verkrampde hand te onderteekenen, en stierf. Twee dagen later, den 8ⁿ April 1713, werd zijn lijk des avonds binnen de hoofdkerk begraven in den kelder vóór den altaar van Sinte Barbara.

XXXIII

LANDSCHAPSCHILDERS DER XVIIe EEUW

Een ruim aantal onzer meesters der XVIIe eeuw behandelden de landschapschildering op uitstekende wijze. Na de reeds genoemde vakmannen en diegene der figuurschilders, welke tevens landschappen maalden, komt, volgens tijdsorde, Alexander Keirrinckx, ¹ die te Antwerpen op 23 Januari 1600 werd geboren uit Matthijs Keirrinckx en Anna Mason. Ten jare 1619 werd Alexander reeds vrij schilder der Antwerpsche Sint Lucasgilde en meteen ontving hij eenen leerling. De meester was een trouwe navolger der natuur; hij penseelde zijne fraaie landouwen en boschgezichten behendig en prachtig. Zijn oudste gekend tafereel, een boomrijk Landschap met Hut bij eenen Vijver, geteekend: *A. Keirrinckx. A.* 1620, prijkt in het museum van Dresden. In dezelfde verzameling bevinden er zich nog drie andere

¹ Aldus stelt de meester in prachtig schrift zijn handteeken op notariëele bescheiden.

Landschappen van den meester. Ook Brunswijk bewaart vier zijner Landschappen, waarvan één gemerkt : *A. Kerrinckx* 1621. De galerij van Schwerin bezit van onzen meester een Woudlandschap, gemerkt : *AK*, benevens een Bosch met Rivier, en beide doekjes zijn gestoffeerd met figuurtjes. In de Ermitage van Sint Petersburg vindt men van Alexander Keirrinckx : een Landschap met prachtige Boomen en een Boomrijk Landschap met Water, waarin zich vrouwen baden, en in de galerij van Augsburg : een Eikenbosch met hooge breedstammige Boomen, Bergpas en Waterval, benevens een Idyllisch Landschap met Jagers. Het museum van Kopenhagen heeft van hem twee Landschappjes, en de galerijen Schleissheim en Lichtenstein bezitten van onzen schilder elk één Landschap, evenals de museums van Stockholm, Munchen, 's Gravenhage en Rotterdam.

Den 18ⁿ Juni 1622 huwde Alexander Keirrinckx, in onze Sint Jacobskerk, Clara Mattheusen; doch hun echt werd met geene kinderen gezegend. Zij betrokken een huis op het Vlemincksveld en daar maakten zij, op 9 November 1624, een wederzijdsch en gesloten testament. Den 14ⁿ Februari 1626 werd er op dit testament eene codicille verleden, en daarmede sloten de kinderlooze echtgenooten hunne broeders en zusters met 24 gulden buiten de erfenis. Wat er verder van onzen schilder is geworden, weten wij niet. Engelsche schrijvers willen, dat hij aan het Hof te Londen werd geroepen en ook in hun land is gestorven.

Over onze schilders de Witte is zoo veel verkeerd geschreven, dat wij, duidelijkheidshalve, ze hier achter elkan- der laten optreden. Het eerste lid dezer Antwerpsche familie,

welk schilderijen naliet, was Peter de Witte I. Volgens zijne eigene getuigenis werd hij ten jare 1586 geboren. Op zijn elfde jaar ging hij in de leer bij den schilder Peter Verhulst, en in 1610 werd hij als vrijmeester onzer Schilders-Kamer op den Liggere der Sint Lucasgilde ingeschreven. Hij schilderde landschappen met figuren, en kerktafereelen in den trant der oudere School. Zelfs maalde hij soms ook met waterverven. Den 2ⁿ Maart 1632 betaalde het Antwerpsch Magistraat hem 14 gulden « voor een schilderije op doeck, Ons Heere in 't Hoffken, waterverve, » welk gewrocht op den altaar van het Collegie in ons stadhuis werd geplaatst. Op naam van Peter de Witte I prijken nu nog in het Belvedere van Weenen : eene Heilige Familie, Sint Stephanus in aanbidding voor de Heilige Familie, en de Dood van Sinte Ursula en hare Maagden. Ook de galerij Schleisheim bezit van Peter de Witte eene Sinte Ursula met de Martelie der elfduizend Maagden in het Verschiet, een Sint Carolus Borromeus en het Portret van Magdalena, gemalin van Wolfgang Wilhelm.

Den 29ⁿ September 1617 werd er, in Antwerpens Sint Andrieskerk, van onzen Peter de Witte I en Maria van Medickhoven een onwettige zoon Peter gedoopt, en dit kind zullen wij landschapschilder zien worden. De vader verliet het meisje, bij hetwelk hij dit bastaardkind verwekt had, en huwde, op 6 Februari 1622, met Barbara Remeëus, dochter van den schilder David Remeëus. Deze werd moeder van drie meisjes en twee zonen, Kasper en Jan Baptist, die beiden het schilderen leerden in het werkhuis huns vaders. Peter de Witte I en zijne vrouw Barbara Remeëus kochten den 11ⁿ

April 1642 een huis « het Gulden Kruis, » nummer 10 op den hoek der Meirebrug, dat zij gingen bewonen, en waarin onze schilder op het einde van 1651 stierf. Zijne gade gaf aldaar insgelijks den geest op 16 Maart 1663,

Zooals wij het zagen, werd Peter de Witte II den 29ⁿ September 1617 geboren. Zijn vader ontwikkelde zijne kunstgaven, en vervolgens toog de jongeling naar Italië. In 1647 bevond hij zich weer binnen Antwerpen, waar hij in den Liggere der kunstenaarsgilde, als zoon van Peter de Witte I en wijnmeester werd aangeteekend. De werken, welke deze jonge Peter de Witte vervaardigde, werden destijds zeer hoog geprezen; doch nu zijn ze meerendeels verloren. In de museums kennen wij van hem enkel : een Landschap met Boogbrug over eene Rivier en vele Figuren, dat in de Weener galerij Lichtenstein prijkt.

Den 2ⁿ November 1650 huwde onze schilder, in Antwerpens hoofdkerk, Josina de Kimpts. Acht kinderen waren de vrucht van dien echt. Ofschoon niet van verdiensten ontbloot, leefde Peter de Witte II, met zijn talrijk gezin toch nooit in weelde. Zeer welkom waren hem dus de 200 gulden, de schilderij Venus en Adonis van Thomas Willeboirts en het porselein en zilverwerk, dat Barbara Remeeus hem, als bastaard van wijlen haren man, vermaakte bij haar testament van 14 September 1662. Peter de Witte II verloor zijne vrouw in 1664, en hij zelf overleed den 15ⁿ Juli 1667.

De tweede zoon van Peter de Witte I werd den 5ⁿ October 1624 door den befaamden schilder Geeraard Zegers over de doopvont geheven en Kasper geheeten. Ook hij leerde het schilderen bij zijnen vader en trok vroegtijdig naar Italië, om van daar naar Frankrijk te gaan. Ten jare 1651, bij de

dood zijns vaders, kwam hij terug binnen Antwerpen. Hij vestigde zich toen bij zijne moeder, welke in haar gemeld huis op de Meirebrug eenen winkel van verven, oliën en schildersgerief opende. Aanstonds liet Kasper de Witte zich als vrijmeester bij de Schilders-Kamer inschrijven. Hij maalde landschappen met schilderachtige bouwvallen, welke zich onderscheidden door behaaglijke samenstelling en heldere kleuren. Het Antwerpsch museum bezit twee zijner groote en rijkgestoffeerde Landschappen, het eene geteekend : GASPARD DE WITTE f 1667 ; het andere : GASPARD DE WITTE A° 1671. Bij den heer Lodewijk Beeckmans, onzen stadgenoot, prijkt van Kasper de Witte een groot en prachtig Gezicht van het Kasteel van Merxem met zijne Lusthoven en Omstreken, waarin Gonzales Coques de familie van Parijs-Rubens stoffeerde. De andere doeken van Kasper de Witte, welke zich in museums bevinden, zijn : een Landschap met Bouwvallen, te Turijn ; een Landschap, te Rijsel ; een Boommrijk Landschap, en een Landschap met Ruïnen, te Weenen. Met die werken oogstte onze schilder veel roem. Antoon Goubau, die vele der landschappen van Kasper de Witte met figuren stoffeerde, maalde ook 's meesters portret, dat in 1662 prachtig werd in plaat gebracht door Richard Collin. Na de dood zijner moeder zette Kasper de Witte den verfwinkel der Meirebrug voort, en hij overleed aldaar als jongman op 20 Maart 1681.

Kasper's broeder, Jan Baptist de Witte, die op 16 Mei 1627 werd geboren, groeide insgelijks tot schilder op onder de leiding zijns vaders. In 1654 en 1655 bevond hij zich in Italië. Den 14ⁿ September 1662 was hij echter reeds

binnen Antwerpen terug. Zijne zieke moeder maakte hem dan in haar testament al de schilderijen, die hij bij zijnen vader had gemaakt, alsmede eene door hem geschilderde Magdalena en eene Venus en Adonis, die hij naar Thomas Willeboirts kopiëerde. Daar het echter nog niet bekend is wat er van de tafereelen van Jan Baptist de Witte gewierd, zullen wij niet verder over hem uitweiden.

In Jan Siberechts ontmoeten wij een der natuurgetroovste landschapschilders en der krachtigste koloristen van dien tijd. Den 29ⁿ Januari 1627 werd hij geboren uit het huwelijk van den Antwerpschen beeldhouwer Jan Siberechts en van Suzanna Mennens. Zijne teekenkunst was hij zijnen vader verschuldigd; de onderwerpen zijner tafereelen, evenals zijne kleuren, zocht hij in de natuur zelve. Daarbij kwam het, dat hij zoo waar van opvatting, zoo krachtig van toon en schitterend van licht was. Ten jare 1649 werd hij, als kunstenaarszoon, vrij schilder onzer Gilde. Van dan af leverde hij menig puik landschap, waarin hij zelf op meesterlijke wijze de figuren stoffeerde. Ons museum bezit een groot Landschap, gestoffeerd met het Mirakel van Sint Franciscus van Assisen, geteekend : *J. Siberechts* 1666. Het Brusselsche museum heeft een Boerenerf, geteekend : *J. Siberechts f anno* 1660. 's Meesters tafereelen in de buitenlandsche museums zijn, te Valencijn : een Boerenerf; te Rijsel : twee Landschappen met Water, Volk en Vee, geteekend : *J. Siberechts* 1663, en *J. Siberechts* 1670; te Bordeaux en in de galerij Lichtenstein elk een Landschap met Figuren.

Jan Siberechts trouwde in onze hoofdkerk den 2ⁿ

Augustus 1652 Maria Anna Croes, dochter van Jan Croes, roeidrager van het kapittel onzer hoofdkerk. Met zijne vrouw en zijne twee dochters bewoonde Jan Siberechts op 22 Maart 1672 een huurhuis in de Vlemincksstraat. In den zomer van dit jaar vestigde hij zich te Londen, waar hij op 14 Mei 1687 eene volmacht teekende, om binnen Antwerpen te erven. Men wil dat hij in Engeland overleed ten jare 1703.

Minder gekend en ook minder verdienstelijk is Philips Augustijn Immenraet, als zoon van eenen Duitschen clavecimbelmaker te Antwerpen geboren, op 21 Februari 1627. De jongen had nochtans eenen voortreffelijken meester aan den vermaarden landschapschilder Lucas van Uden, bij wien hij in de leer ging ten jare 1642. Eerst in 1655 werd Immenraet vrijschilder onzer Sint Lucasgilde. Hij was toen acht en twintig jaar en zal dus zijne gebruikelijke reis naar Italië reeds hebben afgelegd. Trouwens, zijne werken getuigen, dat hij het Zuiden zag en een bewonderaar der bergachtige en rotsige oorden was. Onze effen Vlaamsche landouwen schenen hem al te onbeduidend. Hij maalde ook bij zijnen terugkeer op eigen bodem landschappen, welke soms weinig natuurlijks inhielden, daar zij enkel uit zijne verbeelding sproten. Echter bezat hij nog al krachtige kleuren en penseelde met veel zorg. Niet één openbaar museum bezit werken van den meester. Bij liefhebbers worden er nog enkele aangetroffen. Zijn puikstuk berust bij den heer Theodoor van Leries onzer stad. Het is een Italiaansch Landschap met waterval, gebouwen en figuren, gemerkt : *Philip Augustijn Immenraet F. 1657*. Bij den heer doctor Fremie van Antwerpen bevinden zich ook twee Italiaansche Landschapjes, het eene met breeden waterval, het andere met berggebouw

en brug over een stroomend water, beide geteekend : *Immenraet F.* 1663. De stoffage der gewrochten van onzen landschapschilder zou wel van zijnen broeder Michiel Engel Immenraet kunnen zijn ; want zij werkten en woonden lang samen. Nog op 30 Maart 1663 huurden zij te zamen éene woning met werkhuis in de Preêkheerinnenstraat voor zes jaren. Alhoewel Michiel Engel in dit jaar ook vrijschilder werd, schijnt hij toch maar als stoffeerder werkzaam te zijn geweest ; want in al de catalogen der oude of nieuwe zoo binnen- als buitenlandsche schilderijverzamelingen vonden wij niet éen tafereel van hem vermeld. Deze kunstenaar, geboren den 18ⁿ October 1621, had in den loop zijns levens met veel tegenspoed te worstelen. Hij huwde drie maal en bleef dan nog weduwnaar met zes onmondige kinderen. Om in Holland werk te kunnen gaan zoeken, verpande hij zijnen broeder Jan Baptist, voor 50 gulden, een kofferken met wat lijnwaad, eenige schilderijen, printen en teekeningen, zijn bed met beddegoed « ende andere rommelinge. » Maar dit uitstapje was hem rampspoedig. Hij overleed arm en verlaten te Utrecht in den zomer van 1683. Daar niemand zijn sterfhuis aantrok, werd het verpande den 17ⁿ September ter Vrijdagsche Markt verkocht.

Philips Augustijn Immenraet was onder alle opzichten gelukkiger. Zijne gade, Catharina de Hille, die hij den 27ⁿ Juni 1656 huwde, bleef zijne gezellin voor gansch zijn leven. Zij schonk hem een meisje, Maria Catharina, welke den dierenschilder Jan Baptist Boel huwde, benevens vier jongens, waarvan er drie : Michiel Engel, Philips Augustijn en Andries, kunstschilders werden. De vader, die hun tot leermeester verstrekke, werd den 25ⁿ September 1679 in de

hoofdkerk begraven. Zijne weduwe, die na de dood haars mans van de Preëkheerinnen- naar de Gratiekapelstraat ging wonen, volgde hem den 24ⁿ September 1687 in het graf.

Hun jongste zoon, Andries Immenraet, die op 25 Augustus 1662 ter wereld kwam en de penseelen bij zijnen vader leerde behandelen, heeft een tafereel nagelaten, dat hem onder onze verdienstelijke landschapschilders doet rangschikken. Het merkwaardig gewrocht is een doek van 185 centimeters hoog op 285 breed, dat op het kasteel van Gaasbeek berust en voorstelt : Het Gezicht van het Kasteel van Gaasbeek, met zijn perk, zijne hoven, bosschen en hoeven naast het dorp en met de stad Brussel in het verschiet. Alles is bijzonder nauwkeurig weergegeven, voortreffelijk gepenseeld en gekleurd, en de kunstenaar heeft dit zijn puikstuk geteekend : *A. Immenraet, Fec. 1699.*

Toen onze landschapschilder op zijn zeventiende jaar zijnen vader had verloren, oefende hij zich verder door zelfonderricht, en al spoedig was hij werkzaam voor den Antwerpschen Schepene Antoon van Leyen. Deze kunstbeschermer, aan wien Cornelis de Bie zijn Gulden Cabinet opdroeg, besloot in de lente van 1685 tot eene reis in het buitenland, en hij zou onzen Andries Immenraet met zich nemen. Den 2ⁿ Mei verschenen beiden vóór notaris en teekenden de overeenkomst voor de gezamenlijke kunstreis. Van Leyen nam op zijne kosten Immenraet mede naar Frankrijk, Italië en Duitschland, en daarvoor moest hij, in de steden waar zij stil hielden, alles teekenen of schilderen wat hem zou worden aangeduid. Indien de Schepene onderweg stierf, dan zou de schilder eene schade-loosstelling van 300 gulden genieten. Als de kunstenaar, na de terugkomst, in dienst van zijnen heer bleef, zou hij voor

twee jaren 100 en voor drie jaren 300 gulden ontvangen, terwijl hij te allen tijde van de op reis gemaakte teekeningen, schetsen en schilderijen kopijen zou mogen nemen. Twee dagen later verleed onze Andries Immenraet, als drie en twintig-jarige jongman, zijn testament. Daarin maakte hij aan zijne twee broeders, de kunstschilders Michiel Engel en Philips Augustijn Immenraet zijne teekeningen, printen en schetsen, terwijl hij verder alles voor zijne moeder bestemde. Toen ook de heer Antoon van Leyen alle voorzorgen had genomen, om niet onvoorbereid naar de eeuwigheid te trekken, begaf de kunstminnaar zich met onzen schilder op weg naar de merkwaardigste steden der drie gemelde landen.

In den herfst van 1687 bevond Andries Immenraet zich terug in onze stad, waar hij toen vrijmeester der Schilders-Kamer werd. Hij betrok eene kamer in de Blindestraat, en daar werkte hij tot in den winter van 1694, toen hij plotselings krankzinnig werd. Zijn neef, de koopman Jan Baptist Immenraet, trok den ongelukkige aan en deed alle pogingen in het werk stellen, om hem tot het verstand terug te brengen. Alle beproevingen bleven, helaas! zonder baat. Nadat de kranke van einde Februari tot 18 Maart 1695 ook vruchteloos in het gasthuis was verpleegd, besloot men hem ter genezing zijner kwaal in een burgershuis te Gheel te besteden, bij iemand, die hem tegen 33 gulden in de drie maanden wilde verzorgen. Om daartoe de noodige gelden te bekomen verkocht men de schilderijen des rampzaligen en zijn gemelde neef werd door de Stad als toezichter over zijne goederen aangesteld. De lucht der Kempen werkte heilzaam op het hersengestel van onzen landschapschilder. In den zomer van 1697 keerde hij terug naar zijne geboortestad, waar hij op 15 Juli

het beheer zijner goederen terug op zich nam en nog prachtige tafereelen maalde, als blijkt uit zijn vermeld Gezicht van het Kasteel van Gaasbeek, dat twee jaren na des kunstenaars herstelling werd vervaardigd. Het tijdstip van 's meesters overlijden hebben wij nog niet mogen vaststellen.

Jan Baptist Wans is een onzer zwakke landschapschilders. Zijn eenigste nog gekend werk, een groot, maar weinig natuurlijk en schraal gekleurd Landschap, bevindt zich in ons museum, en het geeft maar een klein gedacht van het talent des meesters. Bij uitzondering had Wans in 1677 dit zoo uitgestrekt gewrocht vervaardigd, omdat hij daarmee zijne bevrijding van het dekenschap moest afkopen en het doek in de Schilders-Kamer moest prijken. Anders maalde hij gewoonlijk kleinere schilderijen, welke hij den kunsthandelaren weleens tegen 6 gulden overliet. Wans werd te Antwerpen op 28 Mei 1628 geboren, ging ten jare 1641 het schilderen leeren bij Frans van Oosten en in 1657 verwierf hij het vrijmeesterschap. Den 25ⁿ Maart 1659 huwde hij Cornelia van der Stael en werd vader van twee zonen, die jong stierven, en van eene dochter, die hem zou overleven. Hij erfde eenige gronden in den Polder van de familie zijner vrouw, die ook eene lijfrent van 50 gulden in het jaar op de stad Tergouw bezat. Daardoor leefde Wans tamelijk welstellend. Den 24ⁿ Juli 1665 benoemde ons Magistraat hem tot kapitein der tweede wijk. Met zijnen vriend, den schilder Kasper Thielens, kwam hij op 13 Februari 1684 voor Antwerpens Schepenen getuigen, dat zijne vrouw op den 17ⁿ der vorige maand gestorven was. Ook op 13 Februari 1684 verleed hij, te zijnen huize in de Beddenstraat, met zijn eenig negentienjarig kind, Maria Joanna Wans, een wederzijdsch testament.

Voor de laatste maal ontmoeten wij hem den 14ⁿ Juni 1687 als getuige in een geding.

Volgens Cornelis de Bie behandelde Peter van der Willige met eer de stilleven- en figuurschildering; doch wij kennen van hem nu nog slechts één prachtig gekleurd Landschap, met boerenhuis en eene rivier waarop vaartuigen vloten, terwijl welgetoetste figuurkens op den voorgrond treden en in het verschiet zich schilderachtige bouwvallen en heuvelen verheffen. Dit fraaie paneel, met des kunstenaars naam onderteekend, is thans in het bezit van den heer Edmond Geelhand onzer stad. De meester, dien wij reeds als eenen voornamen kunstwaardeerder leerden kennen, werd omstreeks 1635 te Bergen-op-Zoom geboren, als zoon van Jan van der Willige en van Geertruida Pieters. In 1653 kwam hij binnen Antwerpen de schilderkunst leeren bij zijnen stadgenoot Thomas Willeboirts. Twee jaren later werd hij insgelijks als vrijmeester bij onze Schilders-Kamer opgenomen. Den 25ⁿ Februari 1661 kocht Peter van der Willige als kunstschilder het Antwerpsche poorterschap, hetwelk zijn broeder en kunstmakker Jan van der Willige ook verwierf op 17 November 1662. Beiden woonden en werkten te zamen; doch Jan liet zich in 1662 op den Liggere, eerst slechts als leerling van Peter en dan ook als vrijschilder, aanteekenen.

Om van het dekenschap onzer Sint Lucasgilde ontslagen te blijven, betaalde meester Peter van der Willige, ten jare 1669, bij levenden lijve eene doodschuld van 40 gulden. Echter was hij nog in verre na niet voornemens zich reeds in het rijk der dooden te begeven. Den 6ⁿ September 1671 trad hij binnen Antwerpens hoofdkerk voor den altaar met Maria Hennekin. Vier dochters en een gelijk getal zonen kwamen

het huis vervroolijken, dat onze echtelingen in de Hoogstraat bewoonden. Peter van der Willige stierf den 8ⁿ Juli 1694. Zijne gade volgde hem in de eeuwigheid op 20 Maart 1713.

Alhoewel Hendrik Peres verdienstelijke gewrochten naliel, verscheidene kweekelingen in zijn werkhuis opleidde en zelfs tot het dekenschap onzer Schilders-Kamer werd verheven, toch heeft men hem nu geheel vergeten. Zooals zijn naam het getuigt, was hij van Spaansche afkomst, doch zijn geslacht was sedert de XVIe eeuw in onze stad gevestigd. Onze kunstenaar moet geboren zijn omstreeks 1635. Den 24ⁿ Juni 1659 huwde hij, in Antwerpens hoofdkerk, Catharina Theresia Vermeulen. Op 18ⁿ September 1662 ontving Hendrik Peres van ons Magistraat zijne benoeming tot Deken der Sint Lucasgilde. Van de werken, welke hij vervaardigde, zijn er nu nog maar twee aan te duiden. Zij bevinden zich binnen onze stad in de kapel der Schoenmarkt en verbeelden : een Landschap met vervallen Gebouwen, gestoffeerd met Pelgrims, en : een Landschap met vervallen Gebouwen, gestoffeerd met de Heilige Familie en Engelen. Op het einde van Februari 1666 werd onze landschapschilder erg gekwetst door zekeren procureur de Hollander. De wonde was echter niet doodelijk; doch Peres' gezondheid was er toch door geknakt en hij overleed in de lente van 1671. Hij liet eene dochter en vier zonen na, waarvan er twee, Hendrik en Daniël, de schilderkunst leerden.

Ook Peter Spierinckx bleef zoo goed als vergeten. Den 30ⁿ Augustus 1635 werd hij in het huis « de Gulde Hand, » nummer 6, op de Lombaardevest, geboren, als zoon van den printsnijder en drukker Antoon Spierinckx en van Maria Tengieters. De knaap oefende zich in het teekenen bij zijnen vader. Nadat

hij door zelfonderricht de verven had leeren bereiden en de penseelen behandelen, maakte hij als landschapschilder zijn proefstuk voor onze Sint Lucasgilde. Hij dacht er niet aan het land te verlaten; maar hij geraakte in liefdebetrekking met zekere Anna Snayers, en toen deze hem op 26ⁿ Juni 1660 eene bastaarddochter schonk, spoedde zich onze schilder over de Alpen. Vandaar keerde hij naar Frankrijk, waar Louis XIV hem eenige landschappen liet vervaardigen. In 1666 bevond zich Peter Spierinckx terug in zijne geboortestad. Hij maalde dan de stout samengestelde, doch somber gekleurde Landschappen, waarvan er nog twee op zijnen naam in onze Augustijnenkerk hangen. Ook het Madridsche museum bewaart van hem twee Italiaansche Landschappen.

Den 5ⁿ September 1666 trad Peter Spierinckx, binnen Antwerpens hoofdkerk, in den echt met Joanna Maria de Jode, Geeraards dochter. Geene kinderen kwamen hun huis vervroolijken. Het gehuwd paar vestigde zich aanstonds bij Peters moeder op de Meir, in het huis de Keizer, nummer 34, dat den 23ⁿ Mei 1670 zijn eigendom werd, terwijl nog vijf andere aanzienlijke huizen in zijn bezit kwamen. Bij den aanvang van het jaar 1697 betrok Peter Spierinckx in de Otto Veniusstraat, het huis met hof, nummer 35, dat zijn vriend en kunstmakker, Karel Emmanuel Biset uit armoede had moeten verlaten. In dit huis verleed Spierinckx, den 14ⁿ November 1702, in ziekelijken toestand, een testament; doch hij leefde nog tot in 1711 en werd den 30ⁿ Augustus van dit jaar in de Sint Jacobskerk, vóór de hooge koor, onder den zerk van den beeldhouwer Artus Quellin II, begraven.

De landschapschilder Jan Frans Soolmaker, over wien

geen de minste berichten gekend waren en die tot hiertoe voor eenen Hollandschen meester werd gehouden, behoort insgelijks tot de Antwerpsche School, aangezien hij, den 21ⁿ April 1654, in onze stad op den Liggere der Sint Lucasgilde staat aangeteekend als leerling-schilder van den Deken Jan de Bruin. Des kunstenaars tafereelen, die allen geteekend zijn : *J. F. Soolmaker f'*, ontmoet men in de museums, als te Brussel : een Italiaansch Landschap met Fontein en een ander Natuurgezicht met de Verzoening van Jacob en Esaü; in de Weener galerij Lichtenstein : een Landschap met Figuren, en in het Haagsche museum eene Italiaansche Kruisbaan met Boeren en Boerinnen die hun Vee ter Markt leiden. In dit laatste gewrocht is het handteeken van onzen meester uitgeschilderd en vervangen door dat van Nicolaas Berchem, in wiens trant Soolmaker samenstelde en teekende, zonder nochtans den behendigen penseeltoets of het fraaie koloriet van den befaamden Hollander te bezitten.

Van Gillis Nijs is er als etser en teekenaar gewag gemaakt; doch als schilder heeft men hem ten onrechte zoo goed als vergeten. Hij zag het levenslicht omstreeks 1617, en werd in den winter van het jaar 1647 als meester op den Liggere der Antwerpsche Sint Lucasgilde ingeschreven. Cornelis de Bic, die met hem leefde, heeft zijnen naam niet eens vermeld, en daaruit is te besluiten, dat Gillis Nijs zich als schilder maar eerst na 1662 deed opmerken. Als etser leverde hij tal van plaatjes, welke zoo fraai als gezocht zijn, evenals zijne miniatuurachtige teekeningen, die verbazend keurig, licht en bevallig zijn uitgevoerd. Zijne schilderijens, welke nooit talrijk waren, onderscheiden zich door dezelfde

hoedanigheden en bezitten daarbij nog een schoon koloriet. Het museum van Stockholm bevat van hem : een Landschap met Riviergezicht, geteekend : *Æ. Nijts f.* 1641; dat van Dresden : een bergachtig Landschap met Ruïnen, geteekend : *G. Neyts f.*, en een bergachtig Landschap met Bouwvallen en op den voorgrond eene dame en twee heeren te paard, welke eenen bedelaar voorbijrijden, geteekend : *Æ. Neyts f.* 1681.

De uitmuntende kunstenaar trad den 27ⁿ Juni 1643, binnen onze Sint Jacobskerk, in den echt met Clara de la Port, welke hem drie kinderen schonk : Barbara, Theodoor en Clara. Den 8ⁿ Februari 1653 verleden « Gillis Nijts, constschilder, » en zijne vrouw, Clara de la Port, een testament; doch hij schijnt eerst in April 1687 te zijn gestorven.

Abraham Genoels was zoon van den stijfelmaker Peter Genoels en van Cornelia Melis. Hij werd te Antwerpen geboren op 25 Mei 1640, en leerde van zijn elfde tot zijn vijftiende jaar de schilderkunst bij Jacob Backereel.¹ Vervolgens oefende hij zich nog in de doorzichtkunde bij meester Nicolaas Marten Fierlants. Van zoodra hij zich in staat dacht om met zijne penseelen een bestaan te vinden, verliet hij zijne geboortestad. Ten jare 1659 bevond onze schilder zich te Parijs, waar hij patronen maalde voor de tapijtweverijen der *Gobelins*. Tevens was Genoels der Franschen eersten schilder Charles Lebrun behulpzaam in het malen zijner gewrochten. Op voorstel van dien Hofschilder van Louis XIV werd onze Antwerpenaar, den 1ⁿ Februari 1664, voorgedragen als lid der Parijsche Academie van Beeldende Kunsten. Alvorens met dien titel vereerd te

¹ *Catalogue du Musée d'Anvers.*

worden, kreeg hij tot last een landschap als proefstuk zijner ervaring te leveren. Den 4ⁿ Januari daarna onderwierp hij dit kunstgewrocht aan de beoordeeling. Hij bleek op de hoogte te wezen om academist te zijn, legde als dusdanig den eed af en stortte 50 livres als inkomgeld. Van de Fransche Kroon ontving Genoels huisvesting en eene jaarwedde, om in Lebrun's Veldslagen van Alexander den Groote en andere geschiedkundige tafereelen de achtergronden te schilderen. De samenwerking van Genoels met dien Franschen meester en de ondergeschikte rol, welke hij vervulde, waren beiden noodlottig voor hem. De vruchtbaarste jaren zijns levens gingen voor hem verloren, en als Vlaamsch schilder verdoolde hij derwijze, dat hij tusschen onze minste landschapmalers moet gerangschikt worden. Als teekenaar, en bovenal als doorzichtigkundige, had hij echter uitstekende hoedanigheden, welke hem zelfs als meester gezocht maakten, toen hij ten tweedemaal in zijne geboortestad was wedergekeerd. Eerst kwam hij terug in 1672, wanneer hij als vrijmeester in den schoot der Sint Lucasgilde werd opgenomen. Om van haar dekenschap gedurende vijf en twintig jaren bevrijd te blijven, verbond zich Genoels de Schilders-Kamer te vereeren met een Landschap, waarin de Muzen der Vrije Kunsten Minerva op den Parnassus ontvangen. Dit éene der zoo schaarsch geworden gewrochten van onzen schilder hangt in ons museum. Het kan ten volle als monster dienen zijner zwakheid. De overige gewrochten, welke op naam van Abraham Genoels staan uitgesteld, zijn : twee Landschappen met Vee, in het museum van Brunswijk.

Den 8ⁿ September 1674 stelde Genoels zich op weg

naar Rome, in gezelschap van den beeldhouwer Peter Verbrugghen II, den plaatsnijder Peter Clouwet en eenige andere Antwerpsche kunstenaars. Zij kwamen den 4ⁿ November ter bestemde plaats, en den 3ⁿ Januari van het volgende jaar lieten zij zich inschrijven bij de kunstenaars-bent, waarin Genoels gedoopt werd met den bijnaam Archimedes, uit oorzaak zijner kennissen in de meet- en doorzichtigkunde. Tusschen zijne talrijke sterkwaterplaten vinden wij er, die geteekend zijn : *A. Genoels alias Archimedes* en *A. Genoels Archimedes*. Onze kunstenaar bleef tot op 25 April 1682 te Rome werkzaam. Dan keerde hij langs Parijs terug naar Antwerpen, waar hij den 8ⁿ December aankwam.

Met al dit reizen was Genoels jongman gebleven. Nu vestigde hij zich bij zijne zuster Elisabeth, in hun ouderlijk huis, den Gulden Valk, nummer 9, op de Stijfselrui. Daar ontving de meester een zoo groot aantal leerlingen in de teekunst, dat hij genoodzaakt was eene zaal der Handelsborze als studieplaats in gebruik te vragen. Echter werd hem dit geweigerd, en zoo bleef hij zijn druk bezocht onderricht voortgeven in zijn gemeld huis, waar hij ook stierf op 10 Mei 1723.

Frans Mille, die op 27 April 1642 in onze hoofdkerk het doopsel ontving, als zoon van Peter Mille en Sara Guns, mag in onze stad zijn kunstvak hebben geleerd, doch toog zeer jong naar Parijs. Daar noemde men hem François Millet en Francisque Millé. Met veel bijval maalde hij in Frankrijks hoofdstad groote opgesmukte Landschappen, waarvan er nu nog in de museums van Brussel, Weenen, Sint Petersburg, Augsburg, Dresden en Munchen prijken. Hij woonde te Parijs in de *rue des vieilles Étuves*, en werd

den 3ⁿ Juni 1679, in tegenwoordigheid zijns broeders, Peter Mille, begraven.

Tusschen zijne tijdgenooten was Cornelis Huysmans een der verdienstelijkste landschapschilders. Den 2ⁿ April 1648 werd hij te Antwerpen geboren uit den « houtbreker, munter ende werckman in Sijne Majesteytsmunte, » Hendrik Huysmans en Catharina van der Heyden, die het zuidkwartier der hoofdkerk bewoonden. Vader Huysmans overleed vroegtijdig, en de jonge Cornelis werd door zijnen voogd ter studie gezonden bij den landschapschilder Kasper de Witte. Na zijne leerjaren te hebben volbracht, ging Cornelis te Brussel voortstudeeren en hij bleef in de hoofdstad gehuisvest. Echter kwam hij zeer dikwijls over naar Antwerpen. Op 15 Februari 1681 vinden wij hem daar nog aanwezig, maar hij verklaart dan Brussel te bewonen. Het volgende jaar koos hij zijn verblijf te Mechelen. In die stad huwde Cornelis Huysmans den 26ⁿ Januari 1682 Maria Anna Schepers, die hem twee zonen en eene dochter baarde. Nog dikwijls ontmoeten wij onzen kunstenaar binnen Antwerpen, waar hij zich in 1702 met der woon vestigde en ten jare 1706 ook zijn vrijmeesterschap bij de Schilders-Kamer kocht.

Zijne tafereelen, alhoewel wat gezocht en gekunsteld van samenstelling, zijn toch grootsch en prachtig opgevat. Zij onderscheiden zich door een puikgeteekend doorzicht en eene goede kleuring en verlichting. Ongelukkiglijk heeft de tijd, in sommige zijner gewrochten, de slecht bereide kleuren zoo zeer verdonkerd, dat de voornaamste deelen van het landschap er bijna onzichtbaar door worden. 's Meesters talrijke Landschappen met schilderachtige gebouwen en ruïnen, boomrijke bergen en groene dalen, welke hij met bevallige

figuren en allerhande vee stoffeerde, ontmoet men in vele bijzondere kunstverzamelingen, alsmede in de museums van Brussel, Parijs, Nantes, Rouaan, Weenen, Berlijn, Sint Petersburg, Augsburg, Dresden, Cassel, Munchen, Darmstadt, Hannover en Stockholm. Ten jare 1716 keerde Cornelis Huysmans terug naar Mechelen, waar hij overleed op 1 Juni 1727.

Zijn broeder en leerling, Jan Baptist Huysmans, werd op 7 October 1654 insgelijks in Antwerpens hoofdkerk ten doop gebracht. Hij benuttigde zich de lessen van Cornelis zoo wel, dat de tafereelen der gebroeders nog moeielijk zijn te onderscheiden. In het Brusselsche museum prijkt een wezentlijk schoon Landschap op naam van Cornelis Huysmans en het draagt nochtans de volle onderteekening : *J. B. Huysmans f. 1697*. Deze laatste meester was in 1677 vrijschilder onzer Gilde geworden, en ontving in de jaren 1693, 1695, 1698 en 1709 kweekelingen in zijn werkhuis. Terwijl zijn broeder Cornelis eerst te Brussel en dan te Mechelen ging wonen, bleef Jan Baptist getrouw binnen Antwerpen, alwaar hij ook op den 14ⁿ Juli 1716 overleed in zijn huis der Sint Jansstraat.

Zoolang Cornelis Huysmans in de hoofdstad verbleef, noemde men hem den Brusselschen Huysmans; en, toen hij Mechelen bewoonde, heette men hem Huysmans van Mechelen, ter onderscheiding van den even verdienstelijken schilder Jan Baptist Huysmans, die altoos te Antwerpen bleef. In den staat eener Antwerpsche kunstverzameling van het begin der XVIIIe eeuw vinden wij de onderscheidene gewrochten der beide meesters zeer welpassend opgegeven, als Landschappen van den Ouden Huysmans en Landschappen van den Jongen Huysmans.

Peter Rijsbrack, zoon van den Antwerpschen kunsthandelaar Andries Rijsbrack, werd den 25ⁿ April 1655 geboren, en ging in 1672 in de leer bij Philips Augustijn Immenraet. Echter had de kweekeling zich al van vroeger geoefend; want het volgende jaar werd hij reeds vrijmeester onzer Schilders-Kamer, terwijl hij tevens eenen leerling in zijn werkhuis ontving. Ten jare 1675 toog meester Peter naar Engeland, en vervolgens begaf hij zich naar Parijs. Daar huwde hij Genoveva Compagnon, dochter van eenen Franschen officier en weduwe van den Antwerpschen beeldhouwer Philips Buyster, die in Frankrijks hoofdstad stierf. In 1687 was Peter Rijsbrack terug binnen zijne geboortestad. Den 26ⁿ Augustus van dit jaar schreef hij aan ons Magistraat, dat hij, van over twaalf jaren, eerst in Engeland en vervolgens te Parijs, de schilderkunst had uitgeoefend; maar dat hij zich nu, met zijne vrouw en drie kinderen, binnen Antwerpen zou vestigen, indien de Stad hem wilde bevrijden van de burgerwacht en het kerkmeesterschap. Deze voorrechten werden hem reeds den 4ⁿ September verleend, en zoo vestigde zich Rijsbrack te Antwerpen, waar hij in 1689 eenen kweekeling aannam. Den 18ⁿ September 1692 werd de meester door het bestuur der Sint Lucasgilde van haar dekenschap bevrijd, op voorwaarde, dat hij de Schilders-Kamer met een tafereel zijner hand vereeren zou. Dit gewrocht: een Bergachtig Landschap, hangt nu in ons museum. Nog vindt men van hem, te Weenen, in de galerij Lichtenstein: eene Spelonk waarin eene Leeuw den gevelden Hert aan eenen Luipaard betwist.

De meester had, behalve zijne beide zonen, nog een

tiental leerlingen. Den 7ⁿ Juni 1694 verleid hij met zijne gade een wederzijdsch testament. Eenigen tijd nadat zijne vrouw, Genoveva Compagnon, op 9 October 1719, in de Sint Jacobskerk was begraven, vestigde zich Peter Rijsbrack te Brussel, en daar overleed hij ten jare 1729. Een zijner zonen, Jacob Rijsbrack, geboren in 1685, leefde als kunstschilder te Parijs, en stierf aldaar op 22 Februari 1765. Zijn andere zoon, Geeraard Rijsbrack, te Antwerpen geboren op 19 December 1696, werd in onze stad ten jare 1726 vrij-schilder en den 25ⁿ Mei 1773 stierf hij blind, arm en verlaten bij den bakker Engels, op den hoek der Vlemincksstraat.

Peter Verdussen zag het levenslicht te Antwerpen en werd den 10ⁿ Februari 1662 in de hoofdkerk gedoopt, als zoon van den schilder Jacob Verdussen en van Maria Huysmans. Evenals zijne zuster, Catharina Verdussen, die op 16 Juli 1660 werd geboren, leerde onze Peter de schilderkunst in het werkhuis zijns vaders, met wien zij beiden, na hunne ontwikkeling, werkzaam bleven. Peter Verdussen huwde den 7ⁿ Juni 1692 Elisabeth le Febure en van 1695 tot 1710 werd hun huwelijk gezegend met drie dochters en een gelijk getal zonen, welke laatsten Jacob, Alexander en Jacob Frans werden geheeten. Eerst in 1697 werd Peter Verdussen, gelijktijdig met zijne zuster Catharina, vrijmeester der Schilders-Kamer. De tafereelen, welke Verdussen leverde, waren niet onverdienstelijk samengestelde en fraai gekleurde landschappen, gestoffeerd met goede figuren en paarden. Het Antwerpsch stadhuis bewaart van den meester een groot Landschap met den Slag van Eekeren, welke op 30 Juni 1703 plaats greep. Het museum Plantijn bezit van hem ook : een Bergachtig Landschap. In de galerij Schleiss-

heim vindt men van hem twee Landschappen, het eene met eene paardenmarkt, het andere met legerwagens, welke door den vijand worden veroverd, en in de galerij van Augsburg : een Landschap, waarin Jagers zich vereenigen bij Romeinsche Bouwvallen.

Jan Frans van Blommen, de broeder der reeds gemelde Peter en Norbertus van Blommen, werd in Antwerpens hoofdkerk gedoopt op 12 Mei 1662. In 1681 kwam hij zich als schilder oefenen bij Antoon Goubau. Vervolgens stak hij over de Alpen naar Rome. In de omstreken der eeuwige stad vervaardigde hij vele zwak, maar toch helder en dichtertlijk gekleurde en warm en mild verlichte Italiaansche Landschappen met schilderachtig bewassen heuvels, rotsen met watervallen, groene valleien en bijzonder heerlijke gezichteinders, waarom hij te Rome, in de kunstenaarsbent, den bijnaam *Orizzonte* (gezichteinder) ontving. In den *Louvre* te Parijs bewaart men zes zijner gewrochten, te Sint Petersburg vijf, te Caen en Montpellier vier, te Rijsel en Weenen drie, te Madrid, Darmstadt en Stockholm twee, en te Turijn, Milaan, Lyon en Dresden één. Jan Frans van Blommen schijnt zijne geboortestad nooit meer te hebben bezocht en stierf te Rome omstreeks 1748.

XXXIV

DIERENSCHILDERS DER XVIIe EEUW

Frans Sniijders en Pauwel de Vos, welke de rei onzer dierenschilders der XVIIe eeuw openden, hadden waardige volgelingen. De oudste, Adriaan van Utrecht, zoon van Abel, portier van het Antwerpsch Huis der Oosterlingen, werd den 12ⁿ Januari 1599 geboren. In 1614 kwam hij ter studie in het werkhuis van den schilder-kunsthandelaar Herman de Nijt, die eene der grootste verzamelingen van tafereelen bezat. Na zijnen leertijd te hebben volbracht, bezocht Adriaan van Utrecht Frankrijk, Italië en Duitschland, waar hij aan de vorstelijke Hoven blijken van talent leverde. Middelerwijl viel zijn vader ziek. In een testament van 4 Juni 1624 maakte hij zijnen uitlandigen zoon eenen gouden ring met wapenstein der van Utrechts, en daarbij nog 100 gulden, een bed met al het noodige, en hij benoemde hem tot uitvoerder van zijnen laatsten wil. Hoezeer echter de stervende zijnen einigen

jongen ook verbeidde, toch zou deze hem de oogen niet sluiten. Vader Abel stierf den 5ⁿ November 1624 en was reeds negen maanden begraven, eer zijn zoon te Antwerpen aankwam.

Den 14ⁿ Augustus 1625 deed Adriaan van Utrecht zich als vrijmeester onzer Schilders-Kamer aanteekenen. Hij telde toen zes en twintig jaar en trad eervol op tusschen onze kunstenaars. Zijne verbeeldingskracht was gering, doch de gaaf van het koloriet werd hem in ruime mate geschonken. Hij maalde huisdieren, wild, gevogelte, visschen, bloemen, fruit, groenten en prachtvoorwerpen, zorgvuldig en getrouw naar de natuur, met krachtige, warme en harmonische kleuren. Zijn oudste bekend gewrocht, voorzien van 's meesters handteeken en het jaarmerk 1627, prijkt te Rotterdam. Het stelt voor : eenen Haan en eene Hen met Kiekskens, welke voor eenen Sperwer schrikken. In het Gentsche museum hangt van hem een groot en prachtig Kraam met allerhande Visch, en te Rijsel een schitterend en levensvol Hanengevecht. Ons museum bezit van den Antwerpschen meester slechts een doek met Dood Wild en Fruit. Zijne schoonere werken van dien aard treft men aan in de buitenlandsche museums. Te Cassel toont men eene groote Keuken met drie Figuren, Dood Wild en Prachtvoorwerpen, geteekend : *A. van Utrecht* 1629; te Dresden : eene Tafel met Fruit, Vruchten en een Gebak bij Speeltuigen, geteekend : *Adriaen van Utrecht fecit An.* 1647; in de galerij Schleissheim : Dood Wild en Vruchten; te Munchen een doek Groenten; te Brunswijk, twee gewrochten Vruchten, te Schwerin twee Stillevens; te Sint Petersburg : Per-

zikken, Druivèn en ander Fruit, en te Madrid twee groote stukken met Dood Wild, Vruchten en Groenten, en een Festoen van Vruchten en Groenten.

Den 13ⁿ Juni 1628 was Adriaan van Utrecht getuige bij het huwelijk zijner zuster Catharina met den talentvollen historie- en portretschilder Simon de Vos. De andere getuige was de dichter-landschapschilder Willem van Nieuwelandt, die zijne zeventienjarige dochter, de dichteres Constantia van Nieuwelandt, ter bruiloft bracht. Onze Adriaan van Utrecht verliefde aanstonds op de begaafde schoone; want reeds den 26ⁿ Augustus van dit jaar teekenden zij eene trouwverbintenis, en den 5ⁿ September daarna werd hun huwelijk binnen Sint Joriskerk voltrokken, in het bijzijn van Willem van Nieuwelandt en Simon de Vos. De echt van het jeugdig paar werd met dertien kinderen gezegend, en tusschen de peters ontmoeten wij nogmaals Simon de Vos, benevens de andere schilders Geeraard Zegers, Jacob Moermans en Frans IJkens. De dertien spruiten van onzen schilder bleven allen in het leven. Gelukkiglijk had hij bijval genoeg om hun meer dan het noodzakelijke te verschaffen. De Keizer van Duitschland, de Koning van Spanje en de Prins van Oranje deden hem bestellingen. Zoo kon hij zich nog een drietal huizen, ja, zelfs eenen lusthof aanschaffen. Na zijn huwelijk vestigde hij zich in Sint Jorisparochie, maar in 1638 koos hij zijn verblijf op de Meir in het huis nummer 48' naast de heerenwoning van zijnen kunstraakker Zegers. De fortuin bleef hem echter niet toelachen. Bij den aanvang van 1648 noodzaakten hem zijne verminderde inkomsten van de Meir naar het Vlemincksveld te gaan wonen. Ziekte kan wel de oorzaak van zijnen achteruitgang zijn geweest; want den 22ⁿ November

1647 maakte hij een testament, en daarna belastte of verkocht hij zijne eigendommen. Den 5ⁿ October 1652 lag de beproefde kunstenaar krank te bed, terwijl hij zijnen uitersten wil deed kennen. Van geld of eigendommen kon er niet veel spraak meer zijn; maar hij noemde zijne geliefde gade toch tot zijne erfgename en voogdes zijner kinderen, welke zij behoorlijk moest opvoeden, en lezen, schrijven en een kunstvak of ambacht laten leeren. Na dien laatsten vaderplicht te hebben volbracht, stierf Adriaan van Utrecht, beweend door zijne talrijke kinderen en hunne troosteloze moeder. Toen de weduwe, tusschen 8 December 1656 en 10 Januari daarna insgelijks was gestorven, bevonden de voogden harer dertien weezen, dat de lasten van het sterfhuis de baten met 4000 gulden overtroffen en zij wezen den boedel van der hand.

Over Jan Fijt is weinig geschreven en in dat weinige is er nog luttel waars. Men heeft hem den 19ⁿ Augustus 1609 in Antwerpens Sint Jacobskerk doen gedoopt worden, als zoon van Jan Fijt en Catharina Lijssensens; maar het toen gedoopte kind heeft nooit het penseel behandeld. Jan Fijt, de kunstschilder, getuigde zelve voor ons Magistraat, dat hij zoon was van Peter Fijt en Esther de Meere. Die Peter Fijt was een Sint-Nicolazenaar, welke op 28 Mei 1610, als kousenmaker, poorter van Antwerpen werd. Den 31ⁿ Januari 1610, trad hij binnen onze hoofdkerk in den echt met Esther de Meere, en hun eerste kind was onze eens zoo vermaarde schilder Jan Fijt, die in het huis Sint Jan, nummer 39 op de Oude Korenmarkt, ter wereld kwam en den 15ⁿ Maart 1611 in onze hoofdkerk werd ten doop gedragen.

Vader Fijt maakte voorspoedige zaken. Van kousenmaker, die hij was, werd hij een geacht winkelier in het huis Sint

Jan, dat hij den 10ⁿ Mei 1616 reeds aankocht. De ijverige man breidde zijnen handel nog uit en werd een aanzienlijke koopman in zijde; doch de pest kwam hem op 11 September 1625 plotselings uit het leven rukken. Zijne weduwe bleef achter met drie minderjarige kinderen, Jan, Anna en Peter. Gelukkiglijk bezat zij twee eigen huizen te Antwerpen en renten op hofsteden te Hingene en te Bornhem. Hare meubelen werden geschat op 1696 gulden 5 stuivers; haar winkel was voorzien met voor 3154 gulden waren, en verschillende personen bleven haar nog 8477 gulden schuldig. Het batig slot van het sterfhuis beliep 15,562 gulden 10 stuivers. De moedige weduwe zette hare zaken voort. Als eene goedhartige moeder, die zij was, hertrouwde zij niet, om geheel te leven voor hare kinderen, welken zij eene uitmuntende opvoeding gaf.

Haar oudste zoon, Jan, was ten jare 1622, nog door zijnen vader in de leer gedaan bij den schilder Hans van den Berch; maar, aangezien haar jongen bij dezen onbeduidenden meester weinig vorderingen maakte, zoo bezorgde zij hem eene plaats in het werkhuis van den vermaarden Frans Sniijders. Nadat Jan Fijt in 1630 vrijschilder van Antwerpens Sint Lucasgilde was geworden, bleef hij nog altoos werkzaam bij den beroemdsten der dierenschilders. Zulks blijkt uit eene rekening van moeder Fijt, waarin zij zegt dat haar zoon Jan, van October 1629 tot October 1630, bij haar inwoonde en den kost had tegen 108 gulden in het jaar, waarop zij 50 gulden ontving van zijnen meester Sniijders. In October 1631 had Jan Fijt weer gedurende een jaar bij zijne moeder kost en inwoon genoten; maar nu betaalde meester Sniijders daarin reeds 84 gulden 12 stuivers. Na 1631 begaf de jonge kunstenaar zich op reis. In 1633 en 1634 bevond hij zich te Parijs,

waar zijne moeder hem, onder andere, nog voor 5 gulden verf opzond, terwijl zij voor hem 179 gulden aan wisselbrieven betaalde. In Juni 1635 schreef Jan Fijt van uit den vreemde, dat hij zijne zuster Anna 150 gulden schonk voor het feest harer professie als begijn. Na zijn verblijf in Frankrijk moet Jan Fijt naar Italië zijn getogen, aangezien hij in 1650 bij de gilde onzer Romanisten werd aanvaard. Echter bevond zich onze kunstenaar lang vóór dit jaar terug binnen Antwerpen. Den 5ⁿ September 1641 blijft hij in onze stad borg voor zijnen broeder, den tapijtkoopman Peter Fijt, wiens goederen toen werden aangeslagen. In April 1642 krijgt Jan Fijt een vrijgeleide, om naar Holland te reizen; maar dit uitstapje was van korten duur. In ditzelfde jaar had onze meester nog een kunstgeschil met Erasm Quellin, dat voor het bestuur der Antwerpsche Schilders-Kamer werd vereffend. Den 5ⁿ November 1643 aanvaardde Jan Fijt den zestien-jarigen Jeroom Pickaert als leerling. De jongeling zou bij hem gedurende vijf jaren inwonen met kost, kleren, wasschen en plasschen, en wel zonder voor dit alles iets te moeten betalen, een bewijs dat de jonge Pickaert zijnen meester reeds eene gewichtige kunsthulp zou verleenen. Fijt ontving nog andere leerlingen, welke hij echter zuinigheidshalve niet aangaf bij de Sint Lucasgilde. Voor die nalatigheid daagden de Dekens den overtreders der verordening voor de Schilders-Kamer; maar andermaal werd het geschil bijgelegd. Onze uitstekende dierenschilder schijnt tamelijk hebzuchtig te zijn geweest, en dit gebrek veroorzaakte hem veel ongenoegen. In 1648 krakeelde hij met zijnen broeder over de nalatenschap hunner moeder; in 1651 betwistte hij aan zijne zuster hare rechten op hun ouderlijk huis, en in 1652 had hij een lang en onaan-

genaam geding tegen de stad Antwerpen, aan welke hij weigerde het verschuldigde paardengeld te betalen.

Fijt was reeds drie en veertig jaar oud geworden, en nog had hij er niet kunnen toe besluiten eene levensgezellin te kiezen. Thans bood zich daartoe eene voordeelige gelegenheid aan, en hij liet die niet ontsnappen. Joanna Francisca van den Zande, de eenige dochter van den Brugschen heer Boudewijn van den Zande en van Maria de Carion, had zich met hare ouders in onze stad gevestigd, en op haar sloeg hij het oog. De vader der geliefde was de gewezene Rentmeester van 's Konings Domeinen in het kwartier van Brugge, en de moeder, welke van adel was, had, den 26ⁿ Maart 1653, stervend haar eenig kind twee derden harer goederen vermaakt. Den 8ⁿ December daarna verleed de begunstigde weeze, insgelijks op haar ziekbed, een testament, maar zulks belette niet, dat Jan Fijt om hare hand kwam vragen. Dit aanzoek was vader van den Zande geenszins welkom. Hij stemde in het huwelijk niet toe, dan nadat zijne dochter, door tusschenpreken van den pater Jezuïet, Ignatius Perez, en tegen belofte van 60,000 gulden en andere voordeelen, het testament harer moeder had verbroken. Reeds op den 22ⁿ Maart 1654 werd de ziekelijke freule in den echt verbonden met onzen dierenschilder, welke echter ras gewaar werd dat hij bedrogen was. Nog in dezelfde maand hertrouwde zijn schoonvader, die meester bleef van het vermogen zijner dochter, en geen zijner beloften vervulde. Aanstonds verklaarde Fijt zijner nieuwe familie den oorlog. Hij riep advocaten en procureurs op, om de erfenis zijner gade te veroveren, welke hij op 1 September een voor hem gunstig testament deed teekenen. De schoonvader verloor zijn geding voor onze rechtbank;

maar hij laadde des nachts zijne koffers en stak in stilte over Turnhout naar Luik. Na dit ergerlijk feit werd het familiegeschil met nog meer heftigheid voortgezet in den Raad van Brabant. Toen pater Ignatius Perez er tusschen kwam, om eene overeenkomst te treffen, deed Fijt ook hem gerechtelijk beschuldigen, als zijnde den verantwoordelijken voorsteller der niet vervulde belofte. De verbitterde schoonzoon eindigde met in 1659 twee volmachten te verleenen, om te Luik den vader zijner vrouw gevangen te nemen en zijne goederen aan te slaan.

Fijt had ongelijk zijnen kostbaren tijd te verspillen met aldus jacht te maken op geld. Zijn rijk palet en zijne behendige penseelen konden hem gemakkelijker en op treffelijker wijze goud verschaffen, met kunstroem op den koop toe. Zijne tafereelen waren zoo gezocht, dat ze werden nagemaakt. In 1656 daagde Fijt den kunsthandelaar Frans Diericx voor het gerecht, omdat deze een landschap, gestoffeerd met eenen haas, verscheidene hennen en twee grijpvogels, valschelijk op Fijts naam had verkocht. Echter was het handteeken des meesters niet op het gewrocht gesteld, en daarom werd de aanklacht afgewezen. Een stuk *Dood Wild en Fruit met eenen Neger bij « van den vermaerden constschilder Jan Fijt »* werd ter Vrijdagmarkt, zonder aankondiging, geveild voor 370 gulden. Op 10 April 1660 verklaarden de talentvolle meesters Jan Breughel II, Erasm Quellin en Jan Peeters, dat zij bereid waren aan Jan Fijt 18 gulden te betalen, voor elken dag dat hij voor hen wilde schilderen, vermits zij, gelijk eenieder, hem hielden voor eenen vermaerden meester in de schilderkunst, wiens tafereelen meest door Prinsen en Graven werden aangekocht.

Deze hooge waardeering was geenszins overschat. Jan Fijt

was bijna zoo groot een dierenschilder als zijn meester, de wereldberoemde Frans Snijders. Gelijk deze, was ook Fijt natuurlijk, levensvol en aangrijpend in het voorstellen zijner worstelende dieren. Zijne kleuren, met stouten en meesterlijken toets gepenseeld, waren zoo schoon als warm en krachtig.

In ons museum bewonderen wij van den meester een prachtig doek met twee Arenden, die om eene Wilde Eend worstelen op eene Rotskruin, benevens een paneel met twee Hazewinden, slapende aan eenen Boom bij eenige doode Patrijzen en eenen dooden Haas, en eenen Hazewind, eenen Jongen Jachthond en eenen Valk bij een edelmanskind van Antoon van Dijk. In bijzondere schilderijverzamelingen van Antwerpen en van andere binnen- en buitenlandsche steden prijken er nog vele puikstukken van Jan Fijt; maar bepalen wij ons met het opsommen der talrijke gewrochten, welke van den vruchtbaren meester reeds voor goed in de museums zijn uitgestald. Te Madrid prijken van hem twaalf stukken: Hazen vervolgd door Honden, Eenden aangevallen door Grijpvogels op welke Honden toeschieten, een Roofvogel die, op het Stalplein, tusschen de Hoenders slaat, een Hond die eenen Roofvogel aanvalt, welke eene Gans heeft gevat, Vechtende Hanen, Kiekens bij eenen kraaienden Haan, Zingende Vogels, en vijf stukken Dood Wild en Fruit. Ook Weenen bezit twaalf puike gewrochten van Fijt, namelijk, in de galerij Lichtenstein: Doode Vogels en eenen Haas, een Hanengevecht, eene Vossenjacht, Honden die een Ree nazetten, een Wolf in strijd met Honden, en Honden die eenen

Beer aanvallen, benevens twee stukken Dood Wild, en in het Belvedere: Dood Wild en Honden bij eene Rust van Diana van Thomas Willeboirts, een Korf met Druiven, Patrijzen, Vogeltjes, Vruchten en eenen Hond, eene Pauw en Hazewind, benevens twee doeken met Doode Vogels. Te Munchen vindt men van Fijt: eene Berenjacht, Reebokken nagezet door Honden, eene Zwijnenjacht, twee Honden worstelend om eenen Kalfskop, Honden bij Dood Wild, en eenen Aap en Honden bij Dood Wild en Fruit; te Dresden: eenen grooten Witten Hond bij eenen Jongeling en eenen Dwerg van Thomas Willeboirts; te Augsburg: Dood Wild en Vogels bij Jachtgerief door eenen Hond bewaakt; te Berlijn: Honden die een Ree opjagen; te Frankfort: een Patrijshond bij Dood Wild; in de galerij Schleissheim: twee Apen bij eene Schotel met Fruit; te Sint Petersburg: eenen levenden Hond bij eenen dooden Haas, en eenen Vogel bij eene Schotel met Fruit; te Florentië: Hoenders verschrikt voor eenen Valk die in eenen Boom zit; te Nantes: Honden die eenen Haas nazetten, en twee Zwijnenjachten. Fijts tafereelen met prachtig Dood Wild zijn zeer talrijk. Behalve de reeds genoemde vinden wij er nog te Dresden en te Stockholm vijf; in de galerij Schleissheim en te Cassel vier; te Berlijn en te Parijs drie; te Darmstadt, te Valenciën, te Duinkerken en te Rijsel twee; te Brunswijk, Geneve en Lyon één. Al de tafereelen van den kunstenaar zijn op levensgrootte gemaald. De meeste zijn geteekend: *Joannes Fijt* of *J. Fijt*, terwijl eenige tevens het jaarmerk hunner

vervaardiging dragen. Ook in de etskunst was Fijt een voortreffelijk meester. Hij gaf platen uit met wilde dieren en honden in landschappen, welke verscheidene malen werden gedrukt en nu hooge prijzen gelden.

Ten jare 1660 ontving de meester nog eenen leerling; maar deze mocht niet lang onderricht genieten. Het volgende jaar hield eene ongeneesbare ziekte den dierschilder op het bed gekluisterd in zijn huis Roodenborch, nummer 25 in de Kloosterstraat, dat hij den 28ⁿ Januari 1656 aankocht. Toen Fijt den 14ⁿ Juli 1661 zijnen uitersten wil deed kennen, schreef de notaris onder dit testament, « dat de testateur, mits sijne groote debiliteyt maer en heeft connen stellen eenige carrecturen » voor handteeken. En waarlijk, het is pijnlijk te zien, hoe die hand, welke eens met zooveel meesterschap penseel en stift voerde, trachtte eenen naam te zetten; doch daarvoor slechts eenige onsamenvangende krabbelingen maakte. De vermaarde kunstenaar bezweek op 11 September 1661, en werd drie dagen nadien, tegenover zijne woning, in de kerk der Sint Michielsabdij, begraven. 's Mans kroost was geen geluk beschoren. Van de vier kinderen, welke hij naliet, werd de eerstgeborene, Jan, krankzinnig. Zijne jongste dochter, Anna, stierf reeds op 4 December 1662. De twee andere kinderen, Maria en Jacob, werden vroegtijdig van hunne moeder verlaten, daar deze hertrouwde met Remi le Doux, toezichter der vestingwerken van Brugge en Oostende, die echter met haar zoo slecht overeenkwam, dat zij werden gescheiden.

Izaäk van Oosten zou ook tusschen de landschapschilders kunnen gerangschikt worden; doch in de gewrochten, welke wij van hem ontdekten, doet hij zich voornamelijk als

dierenschilder kennen. Hij werkte zoo zeer in de manier van den Fluweelen Breughel, dat gewis vele zijner tafereelen op diens naam zijn uitgestald. Thans kennen wij nog maar twee puikstukken van onzen schilder, die gewis veel moet hebben gearbeid, om zulke groote ervarenheid te bekomen als hij doet uitschijnen in zijne werken. Een dezer, het Aardsch Paradijs, gestoffeerd met Papegaaien en andere Vogels bij Adam en Eva, is geteekend : *I. van Oosten fecit*, en prijkt in de Weener galerij Lichtenstein. Het andere, insgelijks een Aardsch Paradijs met allerhande Dieren, is ook *I. van Oosten fecit* geteekend, en prijkt in het kasteel van den heer Baron de Wit, te Wommelgem, bij Antwerpen. Van Oosten schilderde zijne landschappen geheel in den trant van Jan Breughel I; doch met wat zwaardereren penseeltoets en niet zoo helder in het loof. Fijn en keurig geteekend, fraai gekleurd en heerlijk verlicht was het pluim- en viervoetig gedierte, dat hij op kleine schaal afbeeldde.

Onze kunstenaar werd den 10ⁿ December 1613 te Antwerpen geboren. Hij was zoon van den kremer-kunsthandaelaar Izaäk van Oosten, die op 12 Juli 1617 bij onze Sint Lucasgilde trad. De jonge Izaäk schilderde voor den winkel zijns vaders, en daarom dacht hij het niet noodig bij de Sint Lucasgilde zijn vrijmeesterschap te koopen. Nadat zijn vader in Mei 1647 was gestorven, bleef onze Izaäk nog op dezelfde wijze voortwerken; maar in 1652 eischte het gildebestuur, dat hij regelmatig zou worden ingeschreven. Eerst dan werd hij wijnmeester of vrijschilder, als zoon van een der leden van de kunstenaarsvereeniging. Izaäk stierf in December 1661 als jongman. Zijn broeder, de schilder

Frans van Oosten, en zijne zusters, deelden zijne nalatenschap op 4 Februari 1662.

In Nicasius Bernaerts erkennen wij eenen verdienstelijken leerling van den meester der dierenschilders, Frans Sniijders. Nicasius was zoon van Pauwel Bernaerts en van Margaretha Sondach. Hij werd den 15ⁿ Maart 1620 in onze hoofdkerk ten doop geheven. In 1634 ontving Sniijders hem als zijnen kweekeling; doch, zoodra de jongeling 's meesters lessen had genoten, toog hij naar Italië en vestigde zich daarna in Frankrijk. Ten jare 1643 bevond hij zich te Parijs, waar hij in de *Gobelins* als dierenschilder blijken van talent gaf. Echter keerde hij nog terug in zijne geboortestad; want den 12ⁿ Februari 1654 werd hij er vrijmeester der Schilders-Kamer. Hoe lang Bernaerts nu te Antwerpen vertoefde is niet bekend; maar op 27 October 1663 werd hij aanvaard als lid der Parijsche Academie van Beeldende Kunsten, waar hij nog heraangenomen werd op 4 Januari 1665 en 5 Maart 1672. De *Louvre* bevat twee zijner doeken: Vogelen, en Vogelen bij Hazen; het museum van Dijon een stuk met twee Hazen, eene Eend, eene Faisant en ander Wild, en het museum van Rouaan: Dieren in een Landschap. De meester schijnt te Parijs tamelijk zorgeloos en als jongman te hebben geleefd; want hij stierf er arm en verlaten op 16 September 1678.

Tusschen de kunstenaars Boel tellen wij een paar verdienstelijke dierenschilders. Hun eerst gekende stamvader was Jeroom Boel, die in 1511 leerling werd en ten jare 1526 als meester-schilder bij Antwerpens Sint Lucasgilde staat ingeschreven. Zijn zoon Peter en zijn kleinzoon Corijn waren beiden Antwerpsche kramers; maar deze tweede had tot

zonen de uitstekende plaatsnijders Corijn en Jan Boel, welke laatste de vader was van onzen dierenschilder Peter Boel. Deze werd den 22ⁿ October 1622 in onze hoofdkerk ten doop gedragen. Na zich bij zijnen vader in het teekenen te hebben geoefend, moet hij bij Fijt de penseelen hebben leeren behandelen; want hij schilderde geheel in de manier van dien meester. In ons museum bezitten wij van hem een doek Dood Wild, Vogels en Jachtgerief, dat goed geteekend, wat somber, maar toch krachtig en warm gekleurd, fraai verlicht en breed gepenseeld is. Het Gentsche museum bewaart van Peter Boel ook een doek met Dood Wild in een Landschap; maar de voornaamste gewrochten des meesters bevinden zich in de buitenlandsche museums. In de galerij Schleissheim hangen van hem Levende en Doode Vogels, Dood Wild, Vogelen en Fruit, benevens twee stukken met Zeevisschen; te Frankfort: drie Arenden die om eene doode Ree strijden; te Casel: een met Keukengerief beladen Ezel en twee Honden; te Madrid: Dood Wild bewaakt door Honden, in een landschap; te Munchen: Dood Wild door Honden bewaakt; te Rijsel: twee stukken Dood Wild, en te Rotterdam: Dood Wild, geteekend: *P. Boel*.

De meester werd reeds bij zijn optreden in de kunstwereld zeer gewaardeerd. De Bie geeft zijn portret, door Erasm Quellin geschilderd en door Koenraad Lauwers gegraveerd. Tevens prijst hij zijn talent in twee bladzijden alexandrienen. Daaruit vernemen wij dat Peter Boel Rome en de omliggende steden bezocht. Korts vóór 1650 keerde hij in zijne geboortestad terug. Hij trad dan in den echt met Maria Blanckaert, dochter van den Antwerpschen schilder Jan

Blanckaert. Uit dien echt sproten drie zonen, waarvan er twee het schilderen leerden, benevens eene dochter. Den 13ⁿ October 1668 zien wij onzen kunstenaar voor het laatst te Antwerpen optreden. Korts daarna vestigde hij zich met zijn gezin te Parijs, waar hij met veel onderscheiding in de *Gobelins* werkzaam was. Hij overleed aldaar op 3 September 1674. Des anderen morgens werd hij binnen de Sint Hypolituskerk begraven, in tegenwoordigheid zijner kunstvrienden, den Brusselschen veldslagschilder Adam Frans van der Meulen, en den Parijschen plaatsnijder Jean Morin.

De oudste zoon des afgestorvenen, Jan Baptist Boel, die in 1650 ter wereld kwam, was vóór het overlijden zijns vaders van Parijs naar Antwerpen wedergekeerd. Den 4ⁿ Mei 1675 huwde hij in onze hoofdkerk Maria Catharina Immenraet, dochter van den landschapschilder Philips Augustijn Immenraet. Deze achttienjarige bruid schonk haren echtgenoot drie zonen en evenzoovele dochters. In ditzelfde jaar 1675 was Jan Baptist Boel als meesterszoon vrijschilder van Sint Lucasgilde geworden, terwijl hij de doodschuld zijns vaders kwam voldoen. Om van allen dienst der Gilde bevrijd te blijven, maalde hij in 1680, ter versiering der Schilders-Kamer, het uitgestrekt, fraai geteekend en puik gekleurd tafereel: Dood Gevogelte met Bloemen en Prachtvoorwerpen, dat nog in ons museum is uitgesteld. Den 14ⁿ September 1687 lag Jan Baptist Boel, evenals zijne gade, ziek te bed, in hun huis der Otto Veniusstraat. De talentvolle schilders Jeroom Janssens en Peter Gijsels, stonden de zieken ter zijde voor het opstellen van hun testament. Maria Catharina Immenraet stierf weinige uren na het teekenen van haren uitersten wil, en werd twee dagen later in

Sint Michielsabdij begraven. Haar weduenaar bleef nog meer dan een jaar op het ziekbed zuchten. Hij overleed eerst op 9 Januari 1689.

Zijn broeder, Balthazar Lucas Boel, die, volgens zijne eigene verklaring, ten jare 1657 is geboren en in 1677 vrijmeester onzer Gilde werd, verwierf den titel van « stadsconstschilder ; » doch hij bepaalde zich met in 1695 en 1696 eene nieuwe sloep en eenige haringvaantjes, en in 1698 en 1699 eenige vorstelijke wapens te schilderen. Hij stierf ten jare 1703.

De familie van Kessel leverde insgelijks eenige dieren schilders. De oudste onder deze, Jeroom van Kessel, werd den 6ⁿ October 1578 in Antwerpens hoofdkerk gedoopt als zoon van den lijnwaadverkooper Jan van Kessel en van Martha Boerens. Hij begaf zich ten jare 1594 ter kunststudie bij den schilder Cornelis Floris. Zoodra Jeroom volwassen en volleerd was, toog hij naar den vreemde. Van omstreeks 1606 leverde hij stalen van zijn talent in verschillende steden van Duitschland. Zelfs gelukte hij er in schilder en gunsteling van den Aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk te worden. Na jaren bij dezen Prins werkzaam te zijn geweest, keerde Jeroom van Kessel terug naar Antwerpen. Maximiliaan schreef bij die gelegenheid zijnen broeder, den Aartshertog Albert, eenen aanbevelingsbrief voor onzen schilder, en verzocht, hem zekere vrijdommen te laten genieten. Onze Landvoogd voldeed aan dit verzoek bij een schrijven uit Brussel van 29 Juli 1616. ¹

De begunstigde kunstenaar werd te Antwerpen medewerker van den beroemden Fluweelen Breughel, in wiens landschappen Jeroom van Kessel dikwijls dieren en vogels

¹ ALEX. PINCHART : *Archives des Arts, Gand, 1863, tom. p. 324.*

stoffeerde. Ten jare 1622 begon hij meer voor eigene rekening te arbeiden. Hij maakte zich toen vrijmeester onzer Schilders-Kamer, van wier rederijkersafdeeling hij in 1626 lid werd en in 1631 zijn ontslag nam. Meester Jan Breughel I hield Jeroom van Kessel voor zoo geacht, dat hij hem op 13 Februari 1624 in den echt liet treden met zijne oudste dochter Paschasia Breughel. De gehuwden vestigden zich in het huis nummer 4 in de Orgelstraat. Daar verheugden zij zich in de geboorte van drie dochters en twee zonen, van welke de oudste, Jan, als een talentvol schilder zou optreden.

Gelijk wij het hebben vermeld, behandelde Jeroom van Kessel de dieren en de vogels. Echter maalde hij die in de miniatuurachtige manier zijns schoonvaders: zeer keurig en uitvoerig gepenseeld en schitterend gekleurd. Zijne gewrochtjes zijn uiterst schaarsch. Slechts vonden wij van hem bij den heer Lodewijk Beckmans onzer stad een puikstukje met allerhande bontgevederde Vogeltjes op een breedgetakt boompje en in een landschapje van den Fluweelen Breughel; in het museum van Dresden een doek met Fruit en Kreeften bij eene aangesneden Hesp, geteekend: *J. van Kessel f. anno 1634.*

In 1627 ontving Jeroom van Kessel éenen, en in 1632 twee leerlingen. Ten jare 1636 betaalde de meester 12 gulden aan onze Sint Lucasgilde om zijne schilderijen op de Meir openbaar te mogen veilen, uit oorzake van vertrek. Waar hij dan is heen getogen hebben wij nog niet kunnen ontdekken.

Zijn zoon, Jan van Kessel, die op 5 April 1626 ter wereld kwam, werd, éen jaar voor het vertrek zijns vaders, bij Simon de Vos besteed, om zich in het schilderen te oefenen. De knaap telde toen nog maar negen jaren. Na ook eenige lessen van zijnen oom, Jan Breughel II, te hebben genoten, werd hij

in 1645, dus op zijn negentiende jaar, in den Liggere der Sint Lucasgilde geschreven als meesterszoon en bloemschilder. Eventwel was hij vooral dierenschilder. De Bie getuigt dit breedvoerig in het handschriftelijk bijvoegsel aan zijn boek het Gulden Cabinet. Hij zegt: « Desen Joannes van Kessel, geboren binnen de stadt van Antwerpen en Capiteyn der borgerlijke wacht aldaer, is soo ervaren in de schilderconst door sijne wonderlijke affbeldinghe van vogels, viervoetighe en cruypende gedierte in het cleyn, dat de natuer geen hooger volmaecktheyt in 't leven derselver gedierten gestort heeft oft het wort van hem door 't penseel in de schilderconst ontdeekt en als het leven voortsgebracht, jae, dat meer is, de aerdicheyt die desen vernuften van Kessel daer in te voorschijn brencht, soo in netticheyt, suyverheyt en scherpsichticheyt en is met een penne qualijck te beschrijven noch qualijck voor alle aenschouwers te gelooven, datter sulcke wanschappen schepsels door de natuer connen voortsgebracht worden: soo dat men al het gene Plinius en andere natueralisten daer van hebben geschreven, in sijn schilderijen natuerelijck en wesentlijck sien can. Hier aff geven getuygenis seker vier besondere conststucken afbeldende de vier deelen des werelts, te weten: Europa, Asia, Africa ende America, in sulcker voeghen dat hij elck gedeelte van de werelt verciert heeft niet alleen met de voornaemste hoofsteden der Coninckrijcken die daer in gelegen sijn, gelijk het Coninckrijk van Spanien heeft de hoofstadt Madrid; Engelandt de stadt van Londen; Vranckrijk de stadt van Parijs: Torckijen Constantinopelen; Italiën Roomen; Duytslandt de stadt Weenen ende soo voorts; maer het wonderlijckste van al en het gene seer aenmerckens weerdich is, dat elck Rijk mede brencht en afbeldt de seltsaemheyt van sijn vruchten en beesten, soo van het pluym- als viervoe-

tich gediert, alles soo wesentlijk vuytgewerckt, en sunderlijk de Indiaense en Barbarisse gewesten, soo in de suyt als noortse quartieren, met dese vuytbeldinghe der manieren van het leven soo na het waerachtich geloof als de dolinghen van verscheyde secten, dat mijn penne in eenen eyndeloosen doolhoff sou blijven dwaelen, soo sij de heel gelegentheynt der voorschreven vier wonderbaere schilderijen van deel tot deel wilde beschrijven, welke stucken ik menichmael gesien heb, en die oock om de vuytnemende curieusheynt en overgroote const vercocht sijn ontrent de vier dusent gulden.... »

De hier bedoelde tafereelen zijn, naar allen schijn, dezelfde, welke thans op naam van Jan van Kessel in de galerij Schleissheim prijken met de titels: Amerika, Europa, Africa en Asia. In ons museum hangt van den meester een groot doek met allerhande Vogels, welke op eenige boomtakken zingen, terwijl de uil het muziekblad houdt; maar dit gewrocht is schraal en onharmonisch gekleurd. Prachtiger zijn 's meesters kleinere tafereelen, als de zingende Vogels en de Vos bij den Ooievaar, welke de heer de Pret-Thuret onzer stad bewaart. Die beide puikgewrochtjes zijn op koper geschilderd en geteekend: *J. V. Kessel* 1661. In de museums vinden wij op naam van onzen kunstenaar, te Florentië: drie tafereelen met Visschen, de Werkkamer van eenen Natuurkundige, met Apen en andere Dieren, geteekend: *J. V. Kessel fecit Anno* 1660, en een stuk Fruit en Groenten; te Napels: twee gewrochten Fruit en Bloemen; te Madrid: eenen Bloemenkrans om een Jezuken en Sint Jan, van Theodoor van Thulden; te Parijs: een Bloemfestoen rond eene grauwschildering van Frans Francken II; te Bordeaux: een Fruitstuk, geteekend: *J. V. Kessel* 1653; te Augsburg: eenen Krans

van Hof- en Veldbloemen bij Vlinders, Insecten en Kruipdieren, geteekend : *J. V. Kessel, fecit Anno 1653*, en: Konijnen bij Groenten en Keukengerief, geteekend : *J. V. Kessel fe.* ; te Stockholm: eene Groep Vogels en kleinere Dieren, waarbij een Uil aangevallen door eenen Mol, benevens een tafereel met Wapens, Pauken en twee Salamanders.

Jan van Kessel verbond zich den 11ⁿ Juni 1647 in den echt met Maria van Apshoven. De getuigen voor die plechtigheid waren zijn schoonvader Ferdinand van Apshoven I en zijn oom David Teniers II. De hemel zegende dit huwelijk met niet minder dan dertien kinderen. Twee der zeven zonen werden door den vader tot talentvolle schilders gevormd. Den 24ⁿ September 1655 kocht Jan van Kessel het huis de Witte en de Roode Roos, tegenover Sint Joriskerkhof, in het midden der tegenwoordige Gérardstraat, waar hij zich het volgende jaar vestigde. In dit verblijf verloor hij ten jare 1678 zijne gade. De welstand van onzen schilder was toen snel aan het dalen. Reeds belastte hij met een paar zware renten zijnen eenigen eigendom, dien hij den 9ⁿ Februari 1679 nog voor eene schuld van 600 gulden moest verpanden aan den kunstlievenden Schepene Antoon van Leyen. De ongelukkige Jan van Kessel werd daarop doodelijk ziek. Den 17ⁿ April 1679 kon hij, « mits sijne bevinge in sijne handen, » de pen niet meer houden, om zijnen laatsten wil te onderteekenen, en hij stierf.

Zijn oudste zoon, Ferdinand van Kessel, die op 7 April 1648 werd geboren, was nu reeds een ervaren schilder geworden. In het Belvedere van Weenen bestaan er nog vier zijner werken : eene Zwijnenjacht, het Gevecht tusschen eenen Beer en eene Slang, Vogelen in een

landschap, en de Fabel van den Vos en den Ooievaar. Op naam van onzen meester toont men in het museum van Hannover : eenen Hoenderhof met veel Pluimgedierte, benevens de Fabel van den Vos en den Ooievaar ; in het museum van Brunswijk : Bacchus met Bacchanten in een Boomrijk Landschap, en in het Gentsche museum : eene Groep Dieren.

Ferdinand van Kessel leefde te Antwerpen als jongman. Dit jongmanschap had zijne reden. Onze kunstenaar had een misvormd en ziekelijk lichaamsgestel. Den 17ⁿ April 1680 lag hij krank te bed en dacht zijn levenseinde nabij. In zijn testament sprak hij van zijne begraafplaats, van vijftig missen tot lafenis zijner ziel, en hij schonk een Batalieken, op koper geschilderd, aan zijnen vriend Marten Patenier, onderpastoor van Sint Joris. Zijne zusters, Joanna Catharina en Christina van Kessel, noemde hij tot erfgenamen. Zijne broeders, den notaris Thomas van Kessel en den schilder Jan van Kessel, die hij in Spanje dacht, sloot hij met 6 gulden buiten de erfenis, evenals zijne zuster Anna Maria van Kessel, welke, in plaats van het legaatje, zeven schilderijen van hare hand kon terug krijgen. Onze zieke kunstenaar herstelde echter, om nog gewichtige werken te verrichten. Een paar zijner gewrochten met dieren en gevogelte waren den Poolschen Koning Johan III Sobieski aangeboden. Zij bevielen den Vorst zoo uitnemend, dat hij onzen schilder eene gansche reeks tafereelen bestelde. Eerst leverde deze de vier Elementen, voorgesteld door kindekens met vogels, dieren, visschen, vruchten en krijgstuig ; dan de vier Werelddeelen en andere stukken, welke eene gansche kunstkamer vormden ; doch, ongelukkiglijk zijn allen tot asch verstoven in eenen verschrikkelijken brand. Polens Koning deed veel moeite om

Ferdinand van Kessel aan zijn Hof te krijgen; doch deze bedankte voor die eer, omdat hij als mensch geen aanzien had, en ook omdat verscheidene Antwerpsche schilders hem eene behulpzame hand leenden in het voltooien zijner talrijke kunststukken. In 1688 moet Ferdinand van Kessel buiten zijne stad gevestigd zijn geweest; want den 1ⁿ December van dit jaar ondertekende hij te Antwerpen een testament als « tegenwoordelijk wesende binnen deser stadt. » In dit bescheid maakte hij 600 gulden aan den schilder Jan Frans van Mol, weduenaar der gemelde schilderes Anna Maria van Kessel. Zijnen broeder Jan van Kessel, schilder te Madrid, liet hij al zijne printen, teekeningen en op papier geschilderde schetsen, terwijl zijne twee hooger genoemde zusters en zijnen broeder Thomas al het overige zou ten deel vallen.

Omstreeks dit tijdstip vestigde zich Ferdinand van Kessel te Breda, waar hij schilder van den Gouverneur en leermeester werd van den beruchten Jacob Campo Weyerman. Deze smaadschrijver en schilder bevestigde, dat Ferdinand van Kessel te Breda overleed in het jaar 1696. Volgens Weyerman had onze schilder toen heel zijn vermogen nagelaten aan zijnen neef en leerling « N. van Kessel, » In stede van al de voornamen, welke Jacob Campo Weyerman niet kende, stelde hij eene N., en uit die teekens van het niet bekende hebben latere schrijvers verkeerdelijk den voornaam Nicolaas gevormd. Zoo is er nu ook een leven en zijn er werken vermeld van eenen Nicolaas van Kessel. die nooit bestond. De neef van Ferdinand van Kessel, die ook zijn leerling en erfgenaam zou kunnen geweest zijn, is Jan Thomas van Kessel, zoon van den notaris Thomas van Kessel. Hij werd den 10ⁿ September 1677 te Antwerpen geboren en trad ten jare 1692 in het werkhuis van Peter

IJkens, die in den zomer van 1695 overleed, waarna de achttienjarige jongeling leerling zijns ooms moet zijn geworden. Het Wachthuis met Soldaten, en het zinnebeeldig tafereel de Reuk, welke in het museum van Rijsel prijken op naam van den nooitbestaanhebbenden Nicolaas van Kessel, zouden aldus op naam van onzen Jan Thomas van Kessel moeten worden gesteld. Tevens behooren hem de Apen die kaartspelen en Pijpen rooken, en de Apen met Katten in den Barbierswinkel, welke in het Weener Belvedere op naam van Jan van Kessel II zijn uitgesteld. Nadat Jan Thomas van Kessel Breda en vervolgens Parijs bewoonde, kwam hij ten jare 1704 zijn vrijmeesterschap koopen te Antwerpen, waar hij schijnt gestorven te zijn in 1741.

Jan van Kessel II, de broeder van Ferdinand, werd den 23ⁿ November 1654 geboren, en leerde bij zijnen vader de kleuren bereiden en het penseel behandelen. Zeer jong ondernam hij zijne kunstreis. Ten jare 1680 bevond hij zich in Spanje; doch zijne familie wist toen nog niet, in welke streek van dit land hij zich ophield. Hij woonde dan reeds te Madrid, waar hij portretten schilderde. Eenige dames bespraken aan het Hof de ervarenheid des kunstenaars en zoo deed de Koningin hem ontbieden, om hare beeltenis te malen. Van Kessel slaagde daarin zoo voortreffelijk, dat hij de gunsteling harer Majesteit werd, en op 21 April 1686 benoemde Koning Karel II hem ook tot zijnen portretschilder. Onder de regering van Philips V, die op het einde van 1700 aan het bewind kwam, werd onze Vlaamsche kunstenaar ter zijde gesteld voor Fransche schilders. Echter had Jan van Kessel II alsdan toch reeds fortuin gemaakt. Hij overleed te Madrid ten jare 1708. Zijne tafereelen moeten zich in bijzondere

Spaansche verzamelingen bevinden of verloren zijn. Wij kennen van hem slechts een afbeeldsel van Philips IV die te Paard stijgt, dat in het Madridsche museum op naam van Jan van Kessel den Jongen bewaard wordt, en het Mannenportret en het Vrouwenportret, welke in de galerij Schleissheim hangen op naam van Nicolaas van Kessel, die nooit bestond.

David de Coninck werd te Antwerpen geboren in het jaar 1636; doch zijn doopakt bestaat niet. Ten jare 1660 ging hij in onze stad als leerling bij Peter Boel wonen en ten jare 1663 werd hij als vrijmeester op den Liggere onzer Sint Lucasgilde ingeschreven. Zijne werken, welke doorgaans stout geteekend en krachtig gekleurd zijn, worden nog in vele museums aangetroffen. Zoo vinden wij, te Amsterdam: eene Hertenjacht en eene Berenjacht, twee levensgroote en prachtige voorstellingen, welke beiden geteekend zijn: *David de Coninck*; te Rijsel: een fraai doek met Dieren en Vruchten; te Weenen, in het Belvedere: Doode Eenden, en in de galerij Lichtenstein: vier stukken met Dood Wild, waarbij eenige levende honden, benevens eenen Hof met Pluimdieren. Bij het overzigt der museums van ons land, vindt men van den Antwerpschen meester enkel te Gent het Zicht van eenen Tuin met Dieren.

David de Coninck toog ten jare 1670 naar Italië en vestigde zich te Rome, waar hij lang en bijzonder vlijtig arbeidde, zoodat er ook in de Italiaansche kunstverzamelingen nog vele zijner gewrochten kunnen bestaan. Bij den aanvang van 1687 keerde hij in zijn vaderland terug. Den 18ⁿ April van dit jaar schreef hij aan ons Magistraat, dat

hij, als kunstschilder en geboren Antwerpenaar, na zeventien jaren binnen Rome te hebben gewoond, zich weder in onze stad wilde vestigen, bijaldien hij er de bevrijding van de burgerwacht, van het dekenschap der Sint Lucasgilde en van het kerkmeestersambt kon bekomen. Onze Wethouderen schonken den kunstenaar al het verlangde en eerst in 1699 vestigde hij zich te Brussel waar hij, als voornaam dieren-schilder, bij de Sint Lucasgilde trad en korts nadien moet zijn gestorven.

De laatste dierenschilder, welke zich in de XVIIe eeuw onderscheidde, was Adriaan de Gryeff. Hij zelf schreef : « Adrianus de Gryeff » en : « de Grieff. » Op zijne schilderijen lezen wij zijn handteeken « A. Gryeff » of « A. D. Gryeff. » Alhoewel de meester het tijdperk van het kunstverval beleefde, was hij waarlijk nog niet van talent ontbloot. Zijne tafereelen waren rijk en aantrekkelijk van samenstelling en uitmuntend geteekend. Hij schilderde zijne levende honden, zijn dood wild en jachtgerief in den trant van Jan Fijt, dien hij in kracht en schoonheid van kleur bijna evenaarde ; doch zijne penseeling was minder breed, maar integendeel fijn en uitvoerig. In bijzondere verzamelingen prijken er nog verscheidene zijner puike gewrochten. In de museums vindt men van hem, te Sint Petersburg : twee stukken Dood Wild in een Landschap, benevens twee gewrochten met Hoenders, geteekend *A. Gryeff* ; te Parijs : Doode Hazen, Patrijzen en ander Wild bij eenen Jager en Honden in een Landschap, geteekend : *A. Gryeff* ; te Rijsel : Doode Vogels, en Groenten en Vruchten, geteekend : *A. D. Gryeff* ; te Cherbourg : Levend Pluimgedierte, en Dood Wild, geteekend : *A. Gryeff* ; te Rouaan : twee

stukken Dood Wild; te Dijon : twee Hazen, Patrijzen en eene Watersnep.

Men wil dat Adriaan de Gryeff, in 1670 te Antwerpen werd geboren; maar daarvan is geen spoor te ontdekken. In den zomer van 1689 ontmoeten wij onzen kunstschilder voor de eerste maal in onze stad. Hij huwde dan de Antwerpsche begijn Anna Francisca Marcus, welke hem eene goed gevulde beurs benevens drie eigen huizen aanbracht. Den 4ⁿ Februari 1690 bevond zich Adriaan de Gryeff ook binnen Antwerpen; doch hij verklaart dan te Brussel te wonen en voor het vereffenen zijner schulden verpandt hij zijn huis de Roos, bij Sint Jorispoort. Dit huis wordt door hem en zijne vrouw op 12 Mei 1690 verkocht, en dan schijnen beiden te Antwerpen gevestigd. Ook den 23ⁿ December 1694 verklaart de kunstschilder Adriaan de Gryeff te Antwerpen, nabij den Dam, te wonen; doch zijne vrouw bevond zich op dit oogenblik binnen de stad Leiden. Daarna kwam de meester zich bepaald in onze stad vestigen; want den 20ⁿ Maart 1698 werd er van hem en zijne gade Anna Francisca Marcus in Antwerpens Sinte Walburgiskerk eenen zoon Bartholomeus gedoopt. Het volgende jaar kocht de vader te Antwerpen zijn vrijmeesterschap en hij werd als « Adriaen de Grif, schilder, » in den Liggere onzer Sint Lucasgilde aangeteekend. Hij schijnt derhalve toen wel besloten te zijn geweest in onze stad te blijven. Echter wil men dat hij naar Brussel terugkeerde en daar overleed in het jaar 1715.

XXXV

STILLEVENSCILDERS DER XVIIe EEUW

In enkele tafereelen onzer dierenschilders ontwaarden wij reeds vruchten, eetwaren, prachtvoorwerpen en tafelgerief, waarvan de getrouwe voorstelling de zoogenaamde stillevenschildering uitmaakt. Er bestaat derhalve een nauw verband tusschen de meesters, die wij zoo even verlieten, en diegene welke ons tegemoet treden. Alexander Adriaensen was ten onzent begonnen met het bepaald afbeelden van het levenlooze; doch zijn voorbeeld lokte slechts weinige navolgers. De stillevenschildering werd vaak gehouden voor het minste der kunstvakken; maar, toen de uitstekende Jan de Heem en zijn begaafde zoon Cornelis hier hunne rijke en schilderachtige gewrochten ten toon spreidden, klom het vak zoo zeer in aanzien, dat alle liefhebbers van het schoone het onvoorwaardelijk bewonderden.

Een onzer eerste en verdienstelijkste beoefenaars der stillevenschildering was Jacob van Es. Onder zijn portret,

door Jan Meyssens geschilderd en door Wenzel Hollar gegraveerd, staat gesneden, dat hij in onze stad werd geboren; doch andere getuigschriften van zijnen Antwerpschen oorsprong zijn nog niet kunnen ontdekt worden. De doopakt van 15 October 1606, aangegeven als het geboortebewijs van onzen meester, is een verkeerde. De toen over de vont geheven Jacob van Essen, zoon van Jan en van Joanna de Winckeleers, werd eerst ten jare 1621 leerling-beeldhouwer bij den vermaarden antieksnijder Otmaar van Ommen, terwijl onze stillevenschilder reeds in het begin van 1617 op den Liggere onzer Sint Lucasgilde staat ingeschreven als vrijmeester-schilder, onder den naam « Jacob Fossens van Essen. » In notariëele akten teekent onze meester ook « Jacob Fopsen van Es, » en later eenvoudig « Jacob van Es. » Daarin ligt het bewijs, dat hij zoon was van zekeren Fop¹ van Es. Als men nagaat, dat de kunstenaar in 1617 zijn vrijmeesterschap verwierf en dus ongeveer twintig jaren moest tellen, dan komt men tot de natuurlijke gevolgtrekking, dat hij omstreeks 1596 moet ter wereld zijn gekomen.

Jacob van Es staat in den Liggere onzer Gilde niet als leerling aangeteekend. Dat geeft het recht te veronderstellen, dat hij buiten Antwerpen zijne studiën deed. Toen hij ten jare 1617 in onze stad zijn vrijmeesterschap kwam koopen, was hij

¹ De Friesche voornaam Fop, Foppe en Fosse is in het Latijn Fabianus. — Bij het opstellen van de doopakten der kinderen van onzen meester, schreef men zijne namen: Jacob Fopse van Esch; Jacob Fopsen van Essen; Jacobus Fop van Essen en Jacobus Fopsen van Es. In oude Antwerpsche kunstverzamelingen vinden wij de namen van onzen schilder bij de titels zijner tafereelen geschreven als volgt; 1635 : Een stuck schilderij gemaect bij Fops van Essche, wesende eenen Carpel in een eerde Schotel; 1642 : een Schotel met Druiven van Foex; 1653 : een Fruytagie van van Essen; 1668 : een schilderij sijnde een Lampet met fijnen Pot ende vergulde Schroef, coperen Goelback, &^a, van Fops van Esch; 1688 : een schilderijken Fruyten van van Es.

ook reeds gehuwd met Joanna Claessens, die hem eenen zoon, met name Nicolaas, had geschonken. Den 5ⁿ November 1623 werd er in Antwerpens Sint Jacobskerk van onzen meester eene dochter Ursula gedoopt. Zijne overige twee dochters en drie zonen werden in de kathedrale en in Sint Joriskerk over de vont geheven. Tusschen de peters der kinderen ontmoeten wij de beroemde schilders Jacob Jordaens, Cornelis Schut en Deodaat van der Monde. Die namen zeggen reeds hoe geacht een kunstenaar Jacob van Es was. Rubens schatte zijne verdiensten zoo hoog, dat hij twee gewrochten, Tafels met Eetwaren, van onzen stillevenschilder bewaarde.

Hoe nederig gekozen de onderwerpen der tafereelen van Jacob van Es ook waren, hij wist alles door waarheid van voorstelling, malsche penseeling, zachte, harmonische kleuring en fraaie verlichting aantrekkelijk te maken. Zijne vermaardste stukken zijn twee Vischkramen met prachtige figuren van zijnen vriend Jacob Jordaens. Zij prijken in het Belvedere van Weenen. Aldaar ziet men in de galerij Lichtenstein ook twee gedekte Tafels met hesp en andere spijzen, schotels met fruit, eene kruik en bierglas, zeekrabben, enz., waarvan het eene gewrocht bijzonder fraai is, terwijl het andere des kunstenaars handteeken : *Jacobus van Es* draagt. Dezelfde verzameling bevat het Overschot eener Maaltijd, en prachtige Druiven en ander Fruit, gemerkt : *Jacob van Es* 1640. In het museum van Madrid bevinden zich van hem : Citroenen, Oesters en een glas met Wijn op eene Tafel; eene Citroen, Druiven, Oesters, een glas met Wijn en een Mes op eene Tafel, en Druiven, een Appel en twee Anjelieren op eene Tafel met grijs Tapijt. In andere museums

bewaart men van Jacob van Es, te Turijn : eene Schaal met Druiven en ander Fruit, en eenen Korf met Fruit; te Rijsel : Oesters, Mispelen en eenen Korf met Druiven en Noten, gemerkt I. V. Es; te Frankfort eene Keukentafel met Visch, geteekend : V. Es. f. en in de galerij Schleissheim, te Stockholm, te Nancy, te Gent en te Antwerpen : Gedekte Tafels met fruit, vruchten, roomers met wijn en prachtvoorwerpen.

Van in 1636 woonde Jacob van Es in het huisje « de Paus van Rome, » nummer 4, in de Borzestraat. Met zijne gade verleed hij daar, op 29 Mei 1646, een testament, waarin beiden verklaarden binnen het klooster der Predikheeren begraven te willen worden. Voor hunne parochiekerk bestemden zij 10 stuivers; doch den arme beloofden zij 12 gulden meer. Den 3ⁿ Meert 1664 hernieuwden zij hunnen uitersten wil, daar de anders zoo kloekgebouwde Jacob van Es ziekelijk was geworden. Hij wilde niet, dat zijne vrouw, die hij altoos innig lief had, na zijne dood zou gedwongen worden, den staat van zijn sterthuis op te maken. Zijne toen nog levende kinderen waren Nicolaas, Ursula, Barbara en Deodaat. De eerste was ten jare 1648, als meesterszoon, vrijschilder geworden, onder den naam « Foppen van Es. » Hij huwde Christina Bommaert en vestigde zich te Sint Nicolaas. Vader Jacob van Es werd den 11ⁿ Maart 1666 met eene zinking in de hoofdkerk begraven.

In het Gentsche museum hangt een paneel, waarop eene Tafel met Toebehoorten, als een omgevallen tinnen kan, schotels met nootjes, pastijen en olijven, een drinkglas met vergulden voet, eene zilveren doos, een glas met bier, lepels en een mes op wiens hecht de naam des meesters :

C. Mahu staat. ¹ Het gewrocht is verdienstelijk geschilderd, en als samenstelling wordt het vergeleken met een puikwerk van den Haarlemschen meester Heda; doch hem, die het vervaardigde, houdt men voor volkomen onbekend. Echter was Cornelis Mahu destijds in de Antwerpsche kunstwereld geen onbekende, daar hij niet alleen de stillevens- maar ook de zeeschildering behandelde. Hij was zoon van Cornelis en van Catharina Boni en werd ten jare 1613 geboren. Van toen hij nog in de wieg lag verloor Cornelis Mahu zijnen vader, en zijne moeder hertrouwde met den Spaanschlederbereider Lucas Smout. Den 28ⁿ Mei 1631 verloor Cornelis Mahu ook zijne moeder, en op 8 April 1633 deelde hij als twintigjarige jongman hare nalatenschap met zijne stiefbroeders en zusters Smout.

Bij welken meester onze schilder zijn kunstvak leerde is in den Liggere niet aangeteekend; doch wij vinden Cornelis Mahu op het jaar 1638 ingeschreven tusschen de vrijschilders der Antwerpsche Sint Lucasgilde. Als meester vormde hij eenige leerlingen, waaronder de voortreffelijke bloemschilder Kasper Peter Verbrugghen I.

Den 23ⁿ October 1633 trad Cornelis Mahu binnen Antwerpens Sint Jacobskerk in den echt met Brigitta Wolfvoet, dochter van Rubens' talentvollen leerling Victor Wolfvoet. Het huwelijk van onzen schilder werd tusschen 11 Augustus 1634 en 17 Augustus 1652 gezegend met vijf dochters en vier zonen; doch den 23ⁿ September van dit jaar werd het laatstgeboren kind reeds begraven, en de moeder volgde het in het graf op 18 October daarna. Den 11ⁿ October 1653 hertrouwde vader Mahu in onze hoofdkerk met Catharina Derri. Den 3ⁿ Juli

¹ A. P. SUNAERT : *Beschrijvende kataloog van het museum der stad Gent, 1871, blz. 67.*

1657 werd hem weder een dochtertje geschonken; maar ook dit kind kostte der moeder het leven. Voor de derde maal waagde Cornelis Mahu het op 15 Maart 1661 in den echt te treden met Margaretha Jaspers. Zij baarde geene kinderen en overleefde haren man, die den 15ⁿ November 1689 stierf, in zijn eigen huis « het Vosken, » nummer 6, in den Oudaan.

De Liggeren onzer Sint Lucasgilde geven een twaalfstal meesters met naam Gillemans. Echter waren niet allen eigentlijke kunstenaars. De eerste, dien wij aantreffen is de goudslager Job Gillemans, Laureiszone, geboortig van Sint Agatha-Rode, den 11ⁿ October 1591 Antwerpsch poorter geworden, en in dit zelfde jaar bij de Gilde aanvaard, als komende van Brussel. Zijn oudste zoon Laureis, die ook goudslager was en ten jare 1620, als meesterszoon, bij de Sint Lucasgilde kwam, huwde op 15 Januari 1615, in onze Sint Jacobskerk Clara van Baesel. Uit hunnen echt sproot de stillevenschilder Jan Pauwel Gillemans I, die volgens zijne eigene verklaring ten jare 1618 binnen Antwerpen het levenslicht zag. De knaap werd insgelijks voor den familiestiel, het goudslagen, bestemd, en daarom besteedde men hem bij eenen anderen goudsmeder Gillemans te Luik. Terwijl Jan Pauwel zich voor zijn vak in het teekenen oefende, kreeg hij zooveel neiging voor de schilderkunst, dat hij weldra terugkeerde naar Antwerpen, waar hij de penseelen leerde behandelen, en ten jare 1648, als meesterszoon vrijschilder werd.

Den 1ⁿ Augustus van dit zelfde jaar huwde onze dertigjarige meester, in Antwerpens Sint Jacobskerk, Paulina Uyt den Eeckhout, die hem vier zonen en een gelijk getal dochters schonk. De talrijkheid van zijn huisgezin noodzaakte

den vader eene dubbele broodwinning te ondernemen. Den 8ⁿ Mei 1655 zegde hij portretschilder en zeven en dertig jaren oud te zijn; doch na de geboorte van zijn achtste kind opende hij ook eenen goudwinkel. Als geboren poorter van Antwerpen klaagde hij op 25 November 1662 bij ons Magistraat, dat de Dekens der goudsmiden zijne proef als goudslager niet wilden aanvaarden, alhoewel hij zich in dien stiel te Luik zeven tot acht jaren had geoefend bij eenen gewezen Antwerpschen meester. De Stad deed den vlijtigen man als goudslager erkennen, nadat hij een behoorlijk proefstuk had geleverd. Niettemin noemde Jan Pauwel Gillemans I zich op 12 Augustus 1675 nog schilder; en, alhoewel hij weinig later overleed, zoo liet hij toch verscheidene schilderijen na, welke destijds « Fruitstukskens van den ouden Gillemans » werden geheeten. Deze gewrochten waren in den uitgelezen trant der de Heems, puik geteekend en zeer uitvoerig en in aangenamen toon gemaald. In geen der museums van ons land vindt men tafereelen der Gillemans. De heer van Leries onzer stad bezit van den ouden Gillemans een paar schoone paneeltjes. Op het eene ziet men: eene zilveren Schotel met blauwe en witte Druiven, Rozebottels, Melketons en Bessen; op het andere: eene Tafel met donkergroen Tapijt, waarop eene Schotel met aangesneden Hesp, eene blauw steenen Bierkruik en Prachtvoorwerpen. Het Rotterdamsche museum bewaart van onzen meester eenen krans van Druiven, Oranjes, Citroenen, Pruimen en Abrikozen, geteekend: *Joan Pavlo Gillemans*. In het museum van Rijsel vinden wij van hem: een Fruitstuk, geteekend: *J. P. Gillemans*; in de galerij Lichtenstein: eene gedekte Tafel

met Druiven en ander Fruit bij Oesters, Brood en een Wijn glas; in de galerij van Schwerin : allerhande Hofvruchten, geteekend : *Joan Paulo Gillemans*, en eene gedekte Tafel, waarop eene luit, een muziekboek, een zakuurwerk, rozen, vruchten, eene kreeft, goud- en zilverwerk, kristallen prachtoormers en porseleinen schotels liggen.

De heer Doctor Friedrich Schlie, bestuurder der kunstverzameling van den Groothertog van Mecklenburg, duidt in zijnen belangrijken catalogoog der galerij van Schwerin nog aan als door Jan Pauwel Gillemans I geschilderd : twee Stillevens, het eene in de galerij van den vrijheer Speck von Sternburg te Lutzchena, en het andere in het slot Wurzburg, benevens eenen Bloemenkrans om eene Madona geteekend : *Jo Paulo Gillemans, f.*, berustende in de stedelijke galerij te Bamberg.

Naast deze gewrochten toont Doctor Schlie de twee Stillevens in de galerij van Pommersvelden en het Stilleven in de galerij Schönborn, te Weenen, als de harder geteekende en in bruin-rooden toon gemaalde werken van Jan Pauwel Gillemans II. Deze zoon van den voorgaanden meester werd op 3 September 1651 in onze Sint Jacobskerk gedoopt. Ten jare 1666 werd hij leerling van zijns vaders boezemvriend Joris van Son. In 1674 werd de jongere Gillemans, als meesterszoon vrij schilder der Antwerpsche Sint Lucasgilde. De meester bleef jongman tot zijn een en veertigste jaar. Dan huwde hij, op 3 Maart 1693, Isabella Maria van den Eynde, dochter van den Antwerpschen beeldhouwer Norbertus van den Eynde. Eén enkel kind, Peter Pauwel, dat de landschapschilder Peter Rijsbrack den 1ⁿ Juni 1695 in onze Sint Joriskerk over de vont hief, werd uit

dien echt geboren, daar de moeder op 6 October 1697 reeds overleed, in het huis « Klein Antwerpen » in de Arenbergstraat. Dit zelfde jaar schonk de weduenaar aan de Schilders-Kamer twee Fruitstukskens van 36 gulden en daarbij nog 19 gulden, om bevrijd te blijven van haar deken-schap. Den 22ⁿ Maart 1698 hertrouwde hij met de bemiddel-de weduwe Joanna van Hellefort. Zij baarde hem nog twee zonen, Kasper Jozef, op 3 Mei 1700 in Sint Joriskerk over de vont geheven door Kasper Peter Verbrugghen II, en Geeraard Frans, den 31ⁿ Maart 1702 in Sint Jacobskerk gedoopt. Jan Pauwel Gillemans II moet weinigen tijd nadien zijn gestor-ven ; want den 9ⁿ October 1704 staat zijn oudste zoon als vaderlooze weeze aangeteekend in het sterfhuis van den beeld-houwer Norbertus van den Eynde.

De paneelen met gouden en zilveren vaten, porseleinen schotels, fruit, dieren en bloemen van Willem Gabron, waren tijdens zijn leven beroemd om de natuurlijkheid en de pracht waarmede hij alles maalde. Zijne bewonderde tafereel-ten waren toen ook verspreid tot in den vreemde. Thans zijn ze schaarsch geworden. Het Brunswijksche museum bevat eene Tafel met Turksch Tapijt, waarop een Aard-bol, Muziekinstrumenten en een Papegaai prijken, en dit doek is geteekend : *Guil. Gabron* 1652. In het museum van Munchen hangt van hem eene gedekte Tafel voor-zien van zilveren, tinnen, kristallen en aarden Drinkvaten bij eene aangesneden Hesp. Ook het museum van Darmstadt bevat van onzen meester twee dergelijke Tafels met Hesp, Brood en Tafel- en Drinkgerief; doch andere zijner gewrochten kunnen wij nog niet aanwijzen.

Willem Gabron was langs vaders en moeders zijde met kunstenaars verwant. Zijn grootvader was de veiler en handelaar in schilderijen Jan Gabron, die in 1588 bij onze Sint Lucasgilde trad. Zijn vader, als hij Willem geheeten, werd ten jare 1610, als meesterszoon lijstmaker onzer Gilde, maar behandelde ook het penseel. Ten jare 1647 ontving hij van de Stad 64 gulden 10 stuivers voor het schilderen van verscheidene Wapens, welke in de hoofdkerk moesten dienen aan het praalgraf van den overleden Prins van Spanje. Vader Willem Gabron was gehuwd met Magdalena Cossiers, de zuster van den historieschilder Jan Cossiers.

Onze Willem werd geboren in het huis « de Paternoster » in de Everdijstraat, en den 28ⁿ October 1619 in de hoofdkerk ten doop gedragen. Waarschijnlijk deed de jongeling zijne kunststudie bij zijnen vader; want op den Liggere staat hij niet als leerling aangeteekend. Ten jare 1641 werd hij als meesterszoon vrij schilder onzer Gilde, evenals zijn broeder Antoon Gabron, die op 1 Januari 1622 ter wereld kwam. Meester Willem Gabron, die nimmer in den echt trad, deed eene lange reis door gansch Italië en maakte zich vooral te Rome befaamd. Vóór 1660 bevond hij zich in zijne geboortestad terug. Den 11ⁿ Juli 1671 maakte hij bij testament heel zijn vermogen aan zijne ouders. Op 1 Augustus 1678 lag hij op het ziekbed, en dan gedacht hij de kinderen zijns broeders Antoon en de kinderen zijner zuster Anna Maria Gabron, welke den beeldhouwer Artus Quellin II als weduenaar had achtergelaten. Den volgenden dag blies onze stillevenschilder den laatsten adem uit. In zijne prachtige kunstverzameling vonden wij nog vermeld, als door hem geschilderd : twee Engelen met Tapijt en Zilverwerk,

eene Tronie met Fruitkrans, eenen Haas, Fruit met eene Kreeft, eenen Jager met Vogels, eenen Koelbak bij Druiven en Vogels, eenen Hond met Vogels en Valk, eene Hesp bij eene gouden Schroef met andere Sieraden, eenen Kelk met Hostie, een Eetmaal op eene Tafel met Tapijt, twee Kindekens met eene Tronie, een Borstbeeld bij eene Piramide, eene Ciborie met Nood Gods, eene gedekte Tafel met jongeling bij, Bloemen en Pruimen bij eenen Ramskop, Negers met eenen Papegaai, een bijzonder puik gewrocht verbeeldende eenen Slachter met een Verken, vijf tafereelen Vanitas, tien Bloemstukken, benevens tal van schilderijen en schetsen.

In het museum van Madrid prijkt een paneel met Suikergebak, Schelpen, Oesters, Confituren, Rozijnen, Amandelen en met Wijn gevulde Drinkchalen. Alles is in den fraaien trant van Jacob van Es gemaald, en onderteekend : *O Beert*. De Madridsche geleerden hebben dit kunstenaarshandteeken slecht gelezen. In den Spaanschen catalogoog staat de beginletter van den voor naam met den familienaam aaneen gedrukt, zoodat er « *Obeet* » is uit ontstaan, een familienaam die natuurlijk nergens te huis behoorde. De maler van het verdienstelijk gewrocht is niemand anders dan de Antwerpsche schilder Osias Beert. Hij werd den 24ⁿ April 1622 op de Gevangenisbrug, in het huis den Koning der Mōoren, geboren en tenzelfden dage in de Sinte Walburgiskerk over de doopvont geheven. Zijn vader, insgelijks Osias Beert geheeten, was ook een schilder, en tevens korkverkooper. De zoon was nauwelijks twee jaren oud, toen de vader reeds overleed ; maar

zijne weduwe, Margaretha IJkens, maakte op 23 Januari 1627 weer huwelijksvoorwaarden met Andries de Sainctes. Daar de jonge Osias Beert bijzonderen aanleg voor het schilderen toonde, mocht hij ter kunststudie gaan, en ten jare 1645 werd hij, als meesterszoon, vrijschilder van Antwerpens Sint Lucasgilde. Den 15ⁿ September van het volgende jaar trad de vier en twintig jarige meester binnen onze Sint Andrieskerk in den echt met Anna de Lannoy. Het paar betrok een huurhuis in de Augustijnstraat, en daar verheugden zij zich in de geboorte van acht dochters en twee zonen. De moeder lag den 12ⁿ Augustus 1678 ziek te bed, toen zij met onzen schilder een testament verleed. Zij stierf en Osias Beert volgde haar weinigen tijd later in het graf.

Joris van Son was in zijnen tijd een wezentlijk beroemd kunstenaar, door het prachtig fruit, dat hij op het doek tooverde. De Bie geeft zijn portret, gegraveerd door Koenraad Lauwers naar de schildering van Erasm Quellin. Onder dit portret staat gesneden, dat onze meester te Antwerpen ter wereld kwam in 1622. Dit jaartal is onjuist. Joris van Son, zoon van Joris en van Catharina Formenois, ontving den 24ⁿ September 1623 het doopsel in de hoofdkerk. Zijn doopakt bestadigt dat hij werd geboren op de Lombaardevest in het huis « Sint Marten. »

De Deken der Sint Lucasgilde vergat aan te teekenen bij welken meester onze Joris het kunstonderricht ging vragen. Indien Jan de Heem hem niet onderwees, dan moet hij toch diens puike stillevens tot toonbeelden hebben gekozen. Bij den heer Theodoor van Leries prijkt een Bord met Krabben en Gaarnalen bij eenen Prachtroemer en een paar Krieken en Peeren, zoo fraai en keurig

voorgesteld, zoo uitvoerig gepenseeld en frisch en natuurlijk gekleurd, dat het aan den grooten Hollandschen meester herinnert. In het museum van Doornik hangt van Joris van Son eene Tafel met Pastei, eene Kreeft, zilveren Vazen, Citroenen en Fruit; in het museum van Kopenhagen ziet men van hem twee Festoenen van Fruit en Bloemen, en het Dresdensche museum bewaart drie doeken: Druiven en ander Fruit op eene porseleinen Schotel bij Asperzen, eene Schaal met Druiven, Appelen en Citroenen, en eene groote Distel met Koornbloemen, welke aan onzen meester worden toegeschreven.

De ervaren kunstenaar kocht ten jare 1644 zijn vrijmeesterschap. Zijne leerlingen waren Abraham Herderwijn, Cornelis van Huynen, Frans van Evenbroeck, Jan Pauwel Gillemans II en Norbert Montalie. De meester trad den 13ⁿ October 1647 bij het broederschap der bejaarde jongmans; maar daarom was hij toch geen vrouwenhater, integendeel. Nadat hij zijne oude jongmans had verlaten, klopte hij al eens aan bij het volksmeisje Cornelia van Heulem. Hunne betrekkingen werden zoo nauw, dat er van hen op den 3ⁿ Augustus 1656 eene dochter, Maria Catharina, werd gedoopt, welke de schilder Jan Pauwel Gillemans I als peter bijstond. Van Son aarzelde echter niet om de moeder van zijn kind te huwen. Deze plechtigheid had plaats binnen de hoofdkerk den 22ⁿ October 1656. Op 16 Augustus 1658 baarde zijne gade hem eenen zoon, die Jan Frans werd gedoopt, en een uitstekende schilder zou worden. Het laatste kind van onzen meester, dat op 5 October 1660 Maria Theresia werd gedoopt, had den zeeschilder Jan Peeters tot peter. In de

lente van 1667 werd vader van Son plotselings ziek. Den 8ⁿ Mei lag hij stervens gereed te zijnen huize in de Huidevettersstraat, terwijl hij met der haast een testament verleed, om zijne vrouw te begunstigen. De ongelukkige rekte zijn bestaan nog tot de volgende maand ; want hij werd den 25ⁿ Juni 1667 begraven.

Zijn zoon, Jan Frans van Son, ging, naar allen schijn, bij zijns vaders boezemvriend, Jan Pauwel Gillemans I, ter studie. In den Liggere onzer Gilde staat hij noch als leerling, noch als meester aangeteekend. Onze kunstenaar, die zich korthedshalve Jan van Son noemde, ging als jongeling naar Engeland, waar hij faam en fortuin verwierf, door zijn met smaak en juistheid geteekend, en prachtig gekleurd fruit. In het Brusselsche museum prijkt van Jan van Son nog een groote Tuil van Druiven, Pruimen, Perzikken en Krieken, waarboven een witte vlinder fladdert. Buiten ons land vindt men van hem, in de galerij Schleisheim : twee gewrochten met eenen Fruitkrans om eenen Roomer ; in de galerij van Augsburg : Blauwe en witte Druiven bij allerlei ander Fruit ; in het museum van Nantes : Druiven in eene gouden Vaas, en Druiven in eene gouden Vaas bij Citroenen, Borden en andere Voorwerpen ; in het museum van Lyon : Perzikken, Abrikozen, Pruimen en Druiven in eene zilveren Schotel op eene tafel met blauw fluweelen tapijt, en in het museum van Rijsel : Bloemen in eene kristallen Vaas bij Druiven, Pruimen, Granaatappels en andere Vruchten, geteekend : *Jan van Son* 1705. Onze schilder huwde een Engelsch meisje in Londen, en stierf aldaar omstreeks 1718.

Ook Alexander Coosemans wordt nu vergeten, en is nochtans een Antwerpsche meester, die voortreffelijke tafereelen heeft nagelaten. Hij was zoon van den Brusselschen kleermaker Jan Coosemans, die op 30 Juni 1617 poorter van Antwerpen werd en in het huwelijk trad met Geertruid Beeck. Uit dien echt werd onze Alexander geboren in het huis « de Gulde Lelie, » nummer 42 in de Huidevettersstraat. Den 19ⁿ Maart 1627 bracht men het kindje ten doop in de hoofdkerk. De vader deed als koopman in laken bijzonder goede zaken. Hij kon zijnen zoon een degelijk onderwijs laten genieten. Ten jare 1642 werd de vijftienjarige jongeling in de leer gedaan bij den vermaardsten der stillevenschilders, Jan de Heem. In 1645 aanvaardde de groote David Teniers, die toen Deken der Schilders-Kamer was, Alexander Coosemans als vrijmeester. Hoezeer hij die onderscheiding waardig was, blijkt uit de fraai geschikte, fijn gepenseelde en puik gekleurde stillevens, welke nog met zijnen naam prijken. In het Madridsche museum hangen van hem twee paneelen: het eene met Druiven, Granaten en Aspersies bij een Uurwerk, het andere met Druiven, Perzikken, Pruimen, een Glas Wijn en een Vlinder op eene Tafel met blauw Tapijt. De andere gewrochten van Alexander Coosemans zijn, te Weenen, in het Belvedere : Druiven bij ander Fruit, en in de galerij Schleissheim, twee stukken met Fruit en Bloemen. In de galerij van Augsburg prijkt als werk van eenen onbekenden meester eene bij den Poot opgehangen Patrijs, gemerkt : *A. C.* Hoogstwaarschijnlijk moet ook dit paneel aan onzen Alexander Coosemans worden toegekend. De meester leefde als een welhebbend jongman, en werd op 28 October 1689 met een groot kerklijk in Sint Jacobskerk begraven.

De heer van Cutsem-Molijn onzer stad bewaart een zeer keurig geteekend, schoon en doorschijnend gekleurd Stilleven, dat waardig is naast de puikstukken van den beroemden Jan de Heem te pronken. Op eene tafel met donkergroen tapijt staat eene zilveren schotel met abrikozen en een korf met allerhande fruit, waarnaast abrikozen, eene aangesneden meloen, druiventrossen, pruimen, eene halve citroen, oesters en wijngaard- en veibladeren met vlinders. Het prachtige doek is voluit geteekend : *Theodoor Aenvanck* 1653. Hij, die het puikstuk vervaardigde, is thans gansch onbekend geworden ; maar wij trachten hem aan de vergetelheid te ontrukken. Theodoor Aenvanck werd den 30ⁿ November 1633 in Antwerpens hoofdkerk over de doopvont geheven, als zoon van den hoedenkramer Frans Aenvanck en Anna de Brouwer. Ten jare 1647 begon hij zijne kunststudiën, en hoogstwaarschijnlijk bij den gemelden meester Jan de Heem, in wiens schoonen trant hij ook werkte. Na zijne leerjaren te hebben volbracht, moet onze kunstenaar eene reis hebben gedaan, aangezien hij te Antwerpen eerst in 1670 vrijmeester werd. Den 15ⁿ Maart van het volgende jaar huwde hij in onze hoofdkerk Maria Michielssens, weduwe van Antoon de Vos, welke hare vier weezen ten huwelijk bracht. Zij baarde onzen schilder nog twee zonen en eene dochter, waarna zij overleed in den herfst van 1678. De ongelukkige weduwenaar bleef dus zitten met vier stief- en drie eigen kinderen. Van deze laatste overleed spoedig het oudste en het jongste. Namens zijn nog eenig kind, Abraham, dat op 20 April 1674 ter wereld kwam, lichtte onze schilder den 16ⁿ Maart 1686 eene rent op een huis zijner overledene gade, en dien zelfden dag toog hij met zijnen zoon naar het

buitenland, om nooit meer weder te keeren. Het recht voor het buitenpoorterschap van Theodoor Aenvanck, werd jaarlijks van den 16ⁿ Maart 1686 tot den 19ⁿ April 1690 door den voogd zijner stiefkinderen voldaan. De afwezige moet derhalve in of omstreeks het einde van laatstgemeld jaar gestorven zijn.

Niemand vermeldde ooit Jan van Buken als een meester der Antwerpsche School, en niettemin bestaan er nog van zijne werken, welke getuigen dat hij bijdroeg tot onzen kunstroem. Den 10ⁿ Maart 1635 werd hij in de herberg « de Pladijswei » thans de Paardenwei, nummer 8 op de Lombaardevest, geboren, als zoon van Ambrosius en van Maria Tetelroy. De Deken der Sint Lucasgilde vergat aan te teekenen bij welken meester onze knaap zijne kunststudiën deed ; maar ten jare 1658 werd hij op den Liggere als vrijschilder ingeschreven onder den naam van Jan van Beucken. Echter teekende hij nooit anders dan « van Buken. » Zoo bezit het museum van Stockholm van hem een Stilleven: Marktplaats in de Stad waar men Visch en Groenten vent, geteekend : *J. v. Bvken*. In het museum van Schwerin bevindt zich insgelijks een *J. van Bvken J^e*. geteekend Stilleven, dat de heer Doctor Friedrich Schlie, bewaarder van de kunstverzameling des Groothertogen van Mecklenburg, beschrijft als volgt : « Keukengerief : Verschillig gereedgesneden vleesch op schotels en borden, een gepluimde vette haan, een omgevallen korf met wortelen en rapen, een koperen mortier met stamper en een groote koperen ketel, vormen eene samenstelling op eenen steenen keukenhaard. »

Na zijne aanvaarding als meester bezocht Jan van Buken Italië ; doch hij keerde spoedig in zijne geboortestad terug.

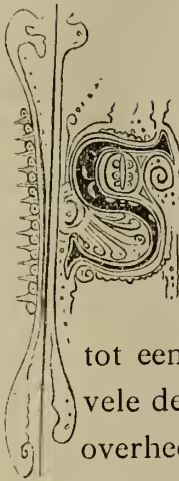
Toen hij daar zijne ouders had verloren, leefde hij met zijne oude tante, Anna van Tetelroy, als jongman en in welstand. Den 5ⁿ Mei 1688 lag hij ziek te bed in zijn eigen huis « den Rooden Leeuw » in de Lombaardstraat. Zijn sterfuur was eventwel nog niet geslagen. Op 12 Mei 1689 verleid hij, « redelijck te pas wesende, » een ander testament, en daarin schonk hij onder andere eenen door hem gemaalden *Nood Gods* aan de weduwe zijns broeders, Kasper van Buken. Zijn gezondheidstoestand moet vervolgens nog verbeterd zijn ; want in 1690 kwam Jan Baptist van Beveren in zijn werkhuis de kunststudiën beginnen. Nauwelijks had echter die kweekeling zijnen leertijd voleindigd, of de meester viel andermaal ziek, en hij stierf des morgens korts na middernacht van den 6ⁿ Februari 1694.

XXXVI

BLOEMSCHILDERS DER XVIIe EEUW

sedert de opkomst onzer Kunstschool, hadden verscheidene schilders bloeiende planten als bijwerk in hunne tafereelen gemaald ; maar, nadat de Fluweelen Breughel de bloemschildering tot een schitterend afzonderlijk vak verhief, brachten vele der Antwerpsche meesters de sieraden der natuur overheerlijk op paneel en doek.

De voornaamste onzer bloemschilders was Breughels leerling zelf, de terecht wereldberoemde Jezuïet Daniël Seghers. Deze kunstenaar kwam te Antwerpen ter wereld en werd op 6 December 1590 in de hoofdkerk ten doop geheven, als zoon van den koopman in zijdenlakens, Peter Seghers, en van Margaretha van Gheele. De vader van onzen toekomstigen Jezuïet stond bij ons Magistraat te boek voor een oprecht Katholiek. Den 11ⁿ Maart 1594, komt hij, zes en vijftig jaar oud zijnde, voor onze Schepenen, om “ bij eede, lijflijk aen

den Heyligen gesworen, » te getuigen, dat een ambtgenoot en diens gade « wettige gehuwde personen van goeden Catholicken ende Apostolicken geloove zijn. » De moeder van onzen Daniël wordt integendeel voor eene Protestantsche gehouden, omdat zij van Hollandschen oorsprong was. Zulke veronderstelling is nog al gewaagd, en een door ons ontdekt bescheid komt de protestantschgezindheid dier vrouw in twijfel trekken. Op 20 September 1601 verschijnt Margaretha van Gheele insgelijks voor onze Wethouders, als vrouw van Peter Seghers, koopman in zijdenlakens, om een vrijgeleide te bekomen. Zij is vergezeld van haren neef, Johan van Hamel, geboortig van 's Hertogenbosch. Twee Antwerpsche kooplieden treden voor haar op en getuigen, dat zij en haar neef, treffelijke personen zijn, die een goed en katholiek leven leiden, zich met geen en oorlog noch staatkunde, maar slechts met hunne handelszaken bemoeien, en enkel voor de schuldvereffening hunner handelszaken naar Holland en Zeeland gaan. Den 2ⁿ April 1610 zien wij Margaretha van Gheele andermaal voor ons Magistraat komen, om een bunder lands te verkopen, en zij verklaart dan weduwe van Peter Seghers te zijn.

Haar zoon Daniël leerde intusschen bij den Fluweelen Breughel het bloemschilderen, en op het einde van 1611 werd hij vrijmeester onzer kunstenaarsgilde. De jonge schilder, die een uitstekend talent verried, verkoos de eenzaamheid en de godvrucht boven de wereld en hare genoegens. Den 10ⁿ December 1614 begaf hij zich als leekebroeder in het noviciaat der Jezuïeten te Mechelen. Na zijne proefjaren te hebben uitgedaan, keerde hij in het professiehuis der orde binnen onze stad terug. Toen hij ook zijne geloften had volbracht, verwierf hij van zijne overheid oorlof om in habijt der Societeit Jezu zijne kunstreis in Italië te

mogen doen. Te Antwerpen wedergekeerd, onderscheidde hij zich derwijze, dat Cornelis Schut, Abraham van Diepenbeeck, Erasm Quellin en Theodoor van Thulden, ja zelfs Rubens in zijne bloemenkransen de heiligen-beelden stoffeerden.

Seghers was een bewonderaar en kenner van het plantenrijk. In de bloemenwereld vond hij zijne dagelijksche genoegens. Hij moet eene prachtige verzameling van planten te zijner beschikking hebben gehad, om zoo veel schoons en zulke rijke verscheidenheid in zijne ruikers, kransen en festoenen te laten bewonderen. Zijne lievelingsbloemen waren de krachtigste, de helderste van toon, die hij dan nog schitterend verlichtte ; doch immer bracht zijn smaakvol oog versmelting en overeenstemming in zijne frissche kleuren. De wijze kunstenaar streefde naar grootschheid van voorstelling ; maar altoos schikt en vlecht en kranst hij zijne malsche bloemen zoo natuurlijk als bevallig om de gewijde borstbeelden, die hij uit den grond zijns harten vereeren wil. Seghers' Bloemstukken, welke tusschen de puiktafereelen onzer School worden gerekend, prijken nu in de voornaamste verzamelingen van Europa. Ons museum bewaart drie meesterstukken van den beroemden Jezuïet-schilder. Het eene bestaat uit Bloemfestoenen om het Borstbeeld van Sint Ignatius ; het andere toont eenen Bloemenkrans om de Heilige Maagd en het Kindeken Jezus, en het derde : Bloemen bij Distels en ander Loof.

De bloemschilderingen van broeder Daniël Seghers waren geroemd van zoodra zij zijn werkhuis hadden verlaten. De dichters Joost van den Vondel en Konstantijn Huygens bezongen den lof van den Jezuïet-schilder ; want hij maalde ook puikstukken voor de Protestantsche Vorsten van Noord-Nederland. In het museum van den Haag hangt van

Daniël Seghers nog een doek met Bloemfestoenen om het Afbeeldsel van Willem III, Prins van Oranje en later Koning van Engeland. Waar de Antwerpse paters der Societeit Jezu vorstelijke gunsten hadden te bekomen, verwierven zij die door tafereelen van hunnen leekebroeder Daniël Seghers. Aan Frederik-Hendrik schonken zij een paar puike Bloemstukken, en deze gevierde Prins van Oranje toonde zich daarvoor erkentelijk door den schilder in ruiling een tientje van den rozenkrans in goud en een gouden kruis te schenken, terwijl hij het professiehuis een vrijgeleide voor vijf paters en eenen beschermbrief voor hun landgoed te Deurne zond. Toen broeder Seghers het Huis ten Bosch met zijne bloemschilderingen kosteloos had opgeluisterd, ontving hij daarvoor van de Prinsesse-weduwe van Oranje een gouden palet met twaalf gouden penseelen, benevens eenen gouden maalstok met gekroond gouden doods- hoofd tot rusteinde. ¹ Voor een geschonken Bloemstuk van

¹ Bij de ontvangst van dit laatste geschenk schreef onze kunstenaar den volgenden brief :

IHS

Eerw. Heer Neef.

Pax Christi.

U. Eerw. heeft van mij begheert dat ick U.E. soude scrijven als ick soude hebben ontfanghen het verwaechte present van de oude Prinsesse van Orangien, het ghene ick nu ontfanghen hebbe. Maer wadt sal ick seghghen, ick heb voor mijn moeytte eenen stock gecreghen, voor belceftheid slaeghen. Het is eenen schildersstock van sijn gout, weghende twee pont gout, ¹ op den welcken staet een ghecroont dootshoof, in teecken dat de konst oock naer de doot leeft ende bloeyt; voorders rontom op den stock staen ghegraveert dese Latijnsche woorden : *Danieli Seghers florum pictori et pictorum flori fragilem vite splendorem, et huic supervicturam penicilli immortalis gloriam Amalia de Solms Princeps Auriaca vidua hoc auro significatam voluit et hac lauro.*

Ende het is alles seer net ghevroeucht ende gheamalieert. Daer beneffen is een versken van Mijn Heer Huyghens, daer op wel passende, met eenen seer beleefden brief van de Prinsesse. Ick bevele mij seer in U. R. heylighe sacrificien.

t' Antwerpen, 24 Febru. 1652.

Blijvende

U. Eerw. ootmoedighen dienaer in Christo
Uwen Oom Daniel Seghers. »

Mijn seer ootmoedighe
ghebidenisse aen den seer Eerw. Prelaedt. »

¹ « Een once gout kost in wisselgeldt 63 gl. 15 st.; een pondt 1185; twee pondt 2370. »

Het fac-simile van dezen brief verscheen in *de Vlaamsche School*, 1858, blz. 65.

Daniël Seghers beloofde de Keurvorst van Brandenburg in zijn rijk bescherming aan de Jezuiten ; aan hunnen schilder te Antwerpen zond hij zijnen arts met twee vingers van den heiligen martelaar Laurentius in een kostelijk kistje. Broeder Seghers leefde stil en genoeglijk in zijn klooster te Antwerpen tot in het jaar 1658, wanneer zijne lichaamskrachten plotselings afnamen. Den winter van 1660 bracht hij te Gent over; maar, toen hij het volgende jaar in Antwerpen was wedergekeerd, overleed hij aldaar op 2 November 1661.

Een ander talentvol bloemschilder was Frans IJkens. Den 17ⁿ April 1601 werd hij in onze Sinte Walburgiskerk ten doop geheven, en op zijn veertiende jaar ging hij het schilderen leeren bij zijnen oom Osias Beert I. Na zijnen leertijd te hebben volbacht, ondernam de jonge kunstenaar een reisje ; vermits hij op 29 Juli 1641 zelf verklaarde, dat hij ruim twaalf jaren vroeger Aix en Marseille bezocht. Eerst in 1630 werd Frans IJkens vrijmeester onzer Schilders-Kamer. Zijn bijval moet groot zijn geweest; want in de meeste onzer kunstverzamelingen werden er van zijne prachtig gekleurde bloemen aangetroffen. Een zijner schoonste gewrochten, een Bloemenkrans om Onze-Lieve-Vrouw en haar Kindeken van Peter van Avont, prijkt met het jaartal 1636, in den ommegang onzer Sint Jacobskerk. Ook in het Museum Plantijn ziet men eenen Bloemenkrans met Vruchten, waarin Maria met haar Kindeken is gemaald en dit fraaie doek is geteekend : *Francisco IJkens fecit*. Het Gentsche museum bewaart een Stilleven, geteekend : *Francisco IJkens fecit* A^o 1636, zijnde eene tafel, half gedekt met een wit laken, waarop een bord met citroenen en een mes, bij een half gevuld glas, eene tinnen kan, noten, een bord met kaas,

een Venetiaansch glas en een stuk nagerecht prijken. In het Weener Belvedere hangt van onzen schilder een Bloemtuil, en in het museum van Madrid : een Haas bij Bloemkoolen, een Bord met Aardbeziën en Doode Vogels.

Den 27ⁿ Februari 1635 trouwde er in onze hoofdkerk in eens twee dochters van den historieschilder Lucas Floquet : de eene, Joanna, met den landschapschilder Peter Tassaert, en de andere, Catharina, met onzen bloemschilder Frans IJkens. Nog in hetzelfde jaar werd er den 24ⁿ December van het laatste paar in de Sint Jacobskerk een zoon Frans gedoopt, en den 13ⁿ Augustus 1644 doopte men in de hoofdkerk van onzen schilder een ander kind Simon. Ten jare 1647 bewoonde Frans IJkens een huurhuis in de Korte Gasthuisstraat ; doch op 2 Januari 1651 kocht hij in de Arenbergstraat eenen hof met fraaie woning, « Antwerpen » genaamd. Dit verblijf werd door onzen kunstenaar betrokken ; doch, aangezien hij zeer oud werd, moest hij, bij het verval zijner krachten, zijnen eenigen eigendom nog al zwaar belasten. Om elders voordeelig werk te gaan zoeken, liet hij zich den 25ⁿ September 1665 bij ons Magistraat voor twee jaren als buitenpoorter te boek stellen. Den 11ⁿ Mei van het volgende jaar teekende hij te Brussel eene volmacht voor zijne vrouw, om zijn huis alweer te bezwaren met eene rent, waarvan hij den intrest niet meer regelmatig kon betalen. Toen de stokoude kunstenaar overleed werd er den 27ⁿ Februari 1693, voor onze vierschaar, beslag gelegd op de goederen der weduwe en weezen van Frans IJkens, en zijn huis met hof werd op 14 September daarna gerechtelijk verkocht.

De Mechelaar Jan Philips van Thielen, die op 1 April 1618 in Sint Romboutskerk het doopsel ontving, kwam ten jare 1632 te Antwerpen, bij zijnen vermaarden schoonbroeder Theodoor Rombouts, het schilderen leeren. Daar hij nochtans meer neiging voor het malen van bloemen dan voor de figuurschildering gevoelde, zoo zocht hij weldra eenen anderen meester. Door bijzondere voorspraak verwierf hij van den superior onzer Jezuïeten oorlof, om de lessen van hunnen beroemden broeder Daniël Seghers te mogen volgen. Onder de leiding van dezen begaafden kunstenaar ontwikkelde zich Jan Philips van Thielen tot eenen verdienstelijken bloemschilder ; en, ten jare 1642 werd hij in onze Schilders-Kamer als vrijmeester verwelkomd. Zijne nog bestaande, smaakvol geteekende, maar niet schitterend gekleurde gewrochten zijn : eene Bloemenkrans, rond een Schilderijken, geteekend : *J. P. Van Thielen Rigouldts fecit* 1648, in het museum van Milaan ; eene Bloemenkroon, om Maria en haar Kind, geteekend : *J. P. Van Thielen Rigouldts f. a°* 1648, en een groote Bloemenkrans, om een ledig Nest, geteekend : *J. P. Van Thielen f.*, in het Beldere van Weenen ; Bloemen, om een Sint Jacobsbeeldje, te Madrid ; Bloemen, om een met Pijl en Boog gewapend Cupidoetje, te Nantes ; Tulpen, Rozen en Anemonen in eene kristallen Vaas, geteekend : *Van Thielen*, te Rijsel, en in het Antwerpsch museum een Bloemenkrans, en des schilders laatste werk : een Bloemenkrans om de heilige Maagd en haar Kindeken, geteekend : *J. P. Van Thielen F.* 1667. De tweede naam, met welke de kunstenaar zijne beide eerstgemelde tafereelen onderteekende, was die zijner moeder ; want hij was zoon van Anna

Rigouts. Zijn vader was de edelman Liebrecht van Thielen, heer van Couwenberg, welke titel onze bloemschilder ook voerde. In zijn portret, dat Erasm Quellin maalde en Richard Collin in plaat bracht, staat hij afgebeeld met breeden met bont geboorden bandelier over de borst en eenen degen aan de zijde, als bewijs zijns adeldoms. De ridder-schilder trouwde in 1639, Francisca de Hemelaer, door welk huwelijk hij de schoonbroeder werd van Erasm Quellin. Van Thielen werd vader van negen kinderen, allen in Antwerpens hoofdkerk ten doop geheven. Drie zijner dochters leerde hij de schilderkunst met zooveel onderscheiding beoefenen, dat Cornelis de Bie hen in proza en in verzen huldigde. Van de oudste, Maria Theresia, die op 17 Maart 1640 werd geboren en den 11 Februari 1706 als jongedochter stierf, is ons een fraai geschikt en fijn gepenseeld Bloemstuk bekend, dat in het museum van Mechelen prijkt met de onderteekening : *M. T. Van Thielen fecit 1664*. Hare jongere zusters, Anna Maria, geboren den 1ⁿ Januari 1642, en Francisca Catharina, geboren den 1ⁿ October 1645, gingen als religieuzen in het klooster van Muysen bij Mechelen; doch wij hebben nog geen hunner gewrochten kunnen ontdekken.

Den 9ⁿ Maart 1660 deed hun vader zich als buitenpoorter van Antwerpen aanschrijven, om met heel zijn gezin naar Mechelen te trekken, waar hij den 14ⁿ October in de schildersgilde als vrijmeester werd erkend. Korts nadien overviel hem eene kwijnziekte, aan welke hij in 1667 bezweek. Hij werd in de kerk van Boisschot, vier uren ten oosten van Mechelen, begraven.

Het Madridsche museum bewaart eene prachtige Kroon van Rozen waarop Vlinders azen, van Andries

Bosmans, die te Antwerpen in Sint Joriskerk werd gedoopt op 28 Juli 1621. Ten jare 1636 staat deze kunstenaar als leerling-schilder op den Liggere onzer Sint Lucasgilde geboekt, en hoogstwaarschijnlijk ontving hij insgelijks de lessen van broeder Daniël Seghers, in wiens schoonen trant hij ook zijne bloemen maalde. Bosmans beoefende de schilderkunst slechts als uitspanning; want hij deed schitterende theologische studiën en wijdde zich aan den geestelijken staat. Eerst werd hij kapelaan van den kunstlievenden Bisschop Antonius Triest; in Juli 1657 ontving hij zijne aanstelling als Kanunnik van Sint Jacobskerk te Antwerpen; doch op 19 Maart 1664 deed hij afstand van zijne prebende, om naar Rome te trekken, alwaar hij overleed omstreeks 1681.

Een der fraaie bloemstukken van het rijke Madridsche museum is geteekend: *Cristian Luckx*. Deze meester, welken men in Spanje als een der uitstekende bloemschilders roemt, behoort insgelijks tot onze Antwerpsche School. Hij werd op 17 Augustus 1623 in onze stad geboren, en verloor vroegtijdig zijne ouders. Zijn voogd besteedde hem den 26ⁿ Februari 1639 voor drie jaren bij den schilder Philips de Marlier, om hem het kunstvak te leeren, tegen 36 gulden in het jaar. Daar Christiaan voor dit geld ook den kost en nachtverblijf moest genieten, gaf hij aan de vrouw zijns meesters, om met haar wel te staan, „eene courtoisie” van 12 gulden. Om maar aanstonds aan het werk te kunnen gaan, voorzag zich de leerling van eene bussel penseelen en eenen zwarten voorschoot van 10 stuivers. Bij den aanvang der maand Maart 1642 deed de kweekeling voor 2 gulden 18 stuivers wijn halen, om afscheid te nemen van zijnen meester, en „om hem te bedancken dat hij hem soowel hadde geleerd.” Echter

oordeelde Christiaan zich toen nog niet volleerd. Na drie dagen bij zijnen voogd in den kost te zijn geweest, ging hij, om zich nog verder in de schilderkunst te bekwamen, weer bij Frans Francken III inwonen, tegen 40 gulden in het jaar.

Middelerwijl begon hij reeds stalen van zijn talent te leveren. Eerst hertoetste hij een Fruitstuk voor zijnen voogd; maar den 12ⁿ Maart 1643 verkocht hij reeds eenige zijner eigene schilderijens voor 28 gulden. Vervolgens maalde hij zelf, onder de leiding zijns meesters, eenige historische tafereeltjes, als: Loth met zijne Dochters, Christus' Verschijning aan Sinte Theresia, Sint Ignatius en Christus met zijn Kruis, en de Aanbidding der Drie Koningen, welke hij voor 3 en 4 gulden aan den man bracht. Wanneer hij nog eenige Stillevens had geschilderd en tot geld gemaakt, besloot onze jonge kunstenaar de wijde wereld in te trekken. Den 10ⁿ Juni 1644 voorzag hij zich van schildergereedschap, en dienzelfden dag toog hij naar Rijsel. Zijn kunsttocht was echter van korten duur. Den 17ⁿ Juli 1645 liet hij zich reeds als vrijmeester der Antwerpsche Schilders-Kamer aanteekenen.

Christiaan Luckx was nu verliefd geworden op een meisje, dat zijne voogden verfoeiden. Niettemin huwde hij zijne Geertruid Jansens van Kilsdonck op den 27ⁿ Mei 1645 in onze hoofdkerk. Van dan af deed onze schilder zijnen voogden den oorlog aan, om in het bezit te komen van de nalatenschap zijner ouders. Toen hij in zijne onderneming was geslaagd en den 18ⁿ September 1646 voor de Weesmeesters afrekende, werd Christiaan Luckx aangeteekend als « wesende in dienst van Zijne Conincklijke Majesteyt van Spanje. » Daar de jonge meester nog altoos den titel van kunstschilder

voerde en voortdurend penseelen, lak en verven aankocht, kon hij den Vorst geene andere diensten dan als schilder hebben bewezen. Waarschijnlijk vervaardigde hij toen ook den prachtigen Bloemenkrans om eene Groep van drie Kindekens, welke heden nog in Spanjes hoofdstad wordt bewonderd.

Nadat zijne vrouw hem eene dochter, Maria, had geschonken, overleed zij, en onze meester hertrouwde den 24ⁿ September 1648 in Sinte Walburgiskerk met Maria Matthijssens. Den 1ⁿ September van het volgende jaar verleden de echtelingen in hun huis der Augustijnenstraat een testament, dat onze schilder, juist gelijk zijne schilderij uit het Madridsche museum, « Christian Luckx » onderteekende. Den 16ⁿ Augustus 1653 baarde zijne gade hem eenen zoon, die Willem werd gedoopt. Wat er verder van het gezin gewierd, is niet meer na te gaan.

De kunstliefhebber Raspail van Parijs bewaart eene Vaas met Leliën, Tulpen, Rozen, Giroffels, Oranje-, Granaat- en andere Bloemen, waarop Vlinders azen, en die prachtige, met smaak geschikte, breed geteekende en uiterst verzorgd gepenseelde tuil is even schilderachtig en zwierig onderteekend : *Hieronimo Galle* 1663. ¹ In Frankrijk hield men dien talentvollen bloemschilder voor eenen Italiaan of Spanjaard; doch hij werd in de Scheldestad geboren en den 25ⁿ Augustus 1625 in onze hoofdkerk over de doopvont geheven. Zijn vader, Huibrecht Galle, was de Antwerpsche stadsbode op Brussel; zijne moeder heette Elisabeth Claessens. Op zijn twaalfde jaar ging de jongen bij Abraham Hack het schilderen leeren, en ten jare 1646 werd

¹ *Journal des Beaux-Arts*, 1866, p. 157.

hij vrijschilder der Antwerpsche Sint Lucasgilde. Onze meester schijnt jongman gebleven ; want, alhoewel hij in zijne geboortestad bleef gevestigd, vinden wij daar geene akten, waaruit blijkt dat hij echtgenoot of vader werd. Den 18ⁿ Maart 1679 onderteekende hij, voor eenen Antwerpschen notaris, eene volmacht, om, in zijnen naam, het sterfhuis zijner moeder te laten vereffenen. Daaruit zou men kunnen afleiden, dat hij in eene andere stad of in het buitenland verblijf koos. Waar of wanneer hij is gestorven, kan nog niet gezegd worden.

Zijn neef en petekind, Jeroom Galle II, die den 13ⁿ September 1656 werd geboren, ging ten jare 1674 de kunst leeren bij Jan Erasm Quellin. Toen zijn vader, Antoon Galle, op 5 October 1678 overleed, verwierf hij diens ambt van bode op Brussel. Niettemin bleef hij zijnen titel van kunstschilder met fierheid voeren. Hij zal dus naar allen schijn ook de penseelen hebben blijven behandelen ; doch er kwam geen zijner gewrochten tot ons, alhoewel hij eerst den 3ⁿ Juni 1713 werd begraven, als man van Anna Catharina Feytens en vader van dertien kinderen.

In de Liggeren onzer Sint Lucasgilde krioelt het van beeldhouwers en schilders met naam Verbrugghen ; doch wij zullen ons thans enkel bezighouden met diegenen der groote kunstenaarsfamilie, welke schilderijen hebben nage-laten. Derhalve melden wij eerst Kaspar Peter Verbrugghen I, die op 8 September 1635 in onze Sint Jacobskerk het doopsel ontving. Zijn vader, Kasper Verbrugghen, was een hovenier, die op 30 September 1637 het huis « de Blauw Bank, » in het Hopland, aankocht. Tot dien eigendom behoorden ook 15 roeden hof, waarin onze hovenier, behalve zijne moeskruiden, ook allerhande bloemen kweekte. Geen wonder dus,

dat de jonge Kasper Peter lust kreeg in het malen van de schoonste voortbrengselen der aarde. Ten jare 1645 ging hij in de leer bij den stillevenschilder Cornelis Mahu. Vijf jaren nadien kon de kweekeling als vrijmeester bij onze Schilders-Kamer worden toegelaten. Zijne fraaie en frisch gekleurde Bloemen worden nu nog zelden aangetroffen. In de museums kennen wij slechts te Lyon : eenen Bloemenkrans, geteekend : *Gasper P. Verbrugghen 1670*; en te Duinkerken : Bloemen om een Beeldje. In de XVIIe eeuw bevonden er zich nochtans te Antwerpen alleen verscheidene zijner Bloemstukken en zelfs kopijen naar deze. Ook ontving de meester eenige leerlingen, als : Joris Carpentero, Norbertus Beeckmans, Norbertus Martini en Jacob Seldenslach, welke laatste verdienstelijke werken heeft nagelaten.

Kasper Peter Verbrugghen I huwde, op 17 Februari 1658, in onze hoofdkerk, Catharina van Severdonck. Die levensgezellin schonk hem zes dochters en vijf zonen, waarvan er één 's vaders kunstenaarsspoor zou drukken. De moeder dezer kinderen overleed den 24ⁿ Augustus 1674. Haar weduwnaar hertrouwde op 13 Juni 1679, in Sint Joriskerk, met Sara Catharina Raeps. Deze vrouw was eene weduwe, die twee zonen en eene dochter ten huwelijk bracht. Zij schonk haren man op 13 November 1680 nog eenen zoon, Balthazar Hyacinthus. Den 16ⁿ April van het volgende jaar overleed onze bloemschilder. Hij werd in Sint Joriskerk begraven. Hoe vlijtig de man gearbeid had, bleek uit zijne nalatenschap. Ondanks dat hij twaalf eigen kinderen en drie stiefkinderen opvoedde, liet hij zes huizen achter, en zijne meubelen, schilderijen, goud- en zilverwerk werden geveild voor 2314 gulden 17 ¹/₄ stuiver.

Zijn zoon, Kasper Peter Verbrugghen II, die op 11 April 1664 het levenslicht zag, werd dus in zekeren welstand groot gebracht. De trots, dien hij daarbij opdeed, zou hem eens ten gronde brengen. Na door zijnen vader tot eenen flinken bloemschilder te zijn opgeleid, werd hij reeds ten jare 1677, als kunstenaarszoon, vrijmeester der Sint Lucasgilde. Zijne leerlingen waren : Peter Frans Casteels, Frans d'Olivero, Gillis Vinck, zijn neef Jeroom Galle III, zijn halve broeder Balthazar Hyacinthus Verbrugghen en zijn stiefbroeder Jacob Melchior van Erck. Den 18ⁿ September 1691 kwam meester Kasper Peter Verbrugghen als Deken aan het hoofd der Schilders-Kamer. In aanzien zijner diensten, als Oud-Deken bewezen, werden zijne beide laatstgenoemde leerlingen en nabestaanden kosteloos als vrijmeesters aangenomen. Voor die begunstiging schonk onze meester aan de Gilde een groot doek met tuilen en kransen van allerlei Bloemen om een Apollo-beeldje, welk gewrocht *Verbrugghen f.* is geteekend en thans nog in ons museum hangt. Andere Bloemstukken van zijne hand worden nog in vele onzer burgershuizen en bijzondere kunstverzamelingen aangetroffen. De buitenland-sche museums bewaren van hem, te Rijsel : een doek met Bloemen en Vruchten; in de galerij Schleisheim : twee Bloemenkransen; te Schwerin: twee Bloemtui-len in Vazen, beide geteekend : *Gasp. P. Verbrugghen f.*, en te Stockholm: eenen Bloemenkrans bij eene Vaas met Vruchten.

De Oud-Deken Verbrugghen was bijzonder wel gezien tusschen de bestuurleden der Schilders-Kamer. Volgens Jacob Campo Weyerman, die hem persoonlijk kende, was hij een geestige prater, die tot zelfs over de buitenlandsche staatkunde

het hooge woord voerde. Het heerschap bewoonde de Meir, en op die voornaamste wandelplaats der Signorenen was hij door ieder gezocht om zijn vroolijk gesnap. Omtrent elf uren kwam « Mon-Deken » den huize uit in zijn scharlakenen mantel met Spaansche pruik en kastoren hoed op het hoofd. Na een uur te hebben gekout en gewandeld, trok hij met een ploegje vrienden naar « den Sint Antonius » op de Schoenmarkt, waar er een lekkere koffie of chocolade werd genuttigd. Daarna ging men tegen één uur weer naar de Meir in het gasthof « *le Laboureur* » bij « monsieur Charles Laboureur, » om eens smakelijk te eten. Zoodra was het maal niet afgeloopen, of onze schilder scheidde van tafel onder voorwendsel, dat hij gewoon was te huis den thee te drinken. Hij ging integendeel met overhaasting bloemstukken malen, om zijn heerenleven te kunnen volhouden. Des zomers legde hij op klokslag zes uren de penseelen neer, om buiten de stadspoort een glas wijn of bier te gaan drinken. Als de avond viel, keerde hij stadwaarts, en dan werd er in het wijnhuis « de Keizerskroon » bij de Borze, terdege gesmuld en luidruchtig geklonken met de kunstmakers. Natuurlijk werden in dit leventje ook de meisjes niet verwaarloosd, tot eindelijk eene der schoonen onzen lustigen Signor in het net ving. Den 22ⁿ Juni 1700 verbond de pastoor der Sint Jacobskerk onzen meester met Dymphna van der Voort; maar zij werd reeds des avonds van den 18ⁿ September 1702, uit haar huis op de Meir, in de kerk der Lieve-Vrouwenbroeders naar het graf gedragen. Spoedig hernam de weduwnaar zijne loszinnige levenswijze. Den 29ⁿ Augustus 1703 was hij reeds genoodzaakt al de schilderijen, welke zijn huis versierden, tot geld te maken. De opbrengst voldeed geenszins de schuldeischers.

Bij het sluiten van het jaar 1705 dacht meester Verbrugghen het geraadzaam naar den Haag te trekken. Daar maakte hij tal van bloemschilderingen ter versiering van voorname huizen. Zijne uitgaven bleven, helaas ! nog immer zijne inkomsten overtreffen, en hij kwam doodarm terug naar zijne geboortestad. De oude kunstmakers hadden deernis met met 's mans droevig lot. Den 14ⁿ September 1723 benoemden zij hem tot knaap der Sint Lucasgilde, welke hij eens als Opper-Deken bestierde. De grijze Verbrugghen vervulde dit nederig ambt tot zijn afsterven, en hij werd den 14ⁿ Maart 1730 in de hoofdkerk begraven.

Nicolaas van Verendael was dieren-, stilleven- en bloemschilder ; maar voornamelijk in het laatste vak wist hij zich befaamd te maken. Den 19ⁿ Februari 1640 ontving hij het doopsel in Antwerpens Sint Andrieskerk. In den Liggere onzer Sint Lucasgilde staat de knaap niet als leerling aangeteekend, om de eenvoudige reden, dat zijn vader, Willem van Verendael, die zelf schilder was, hem als kunstenaar ontwikkelde. Op zijn zeventiende jaar aanvaardde het bestuur der Schilders-Kamer onzen Nicolaas reeds tot vrijmeester. De gewrochten, welke de jonge kunstenaar leverde, verbaasden de liefhebbers van het schoone door hunne sierlijke samenstelling, hunne getrouwe navolging der natuur, hunne fijne penseeling en harmonische kleurenpracht. De talentvolste figuurschilders verleenden hem hunne medewerking. Zoo vonden wij in éene Antwerpsche kunstkamer der XVIIe eeuw van Nicolaas van Verendael eenen Bloempot, met twee Kinderen van Johan Boeckhorst, en twee Bloemenkransen, waarin Gonzales Coques figuurkens stoffeerde. Het museum van Dresden bewaart nog Dood

Gevogelte op eene Tafel bij eenen Visch en eene Vaas met Bloemtuil, waar achter David Teniers II eene keuken met kok maalde. Dit merkwaardig doek is geteekend: *N. v. Verendael* en : D. T. Dezelfde verzameling bevat van onzen puikschilder eenen Bloemruiker in eene Vaas, benevens een paneeltje met Apen, die aan de Feesttafel zitten, geteekend: *N. v. Verendael* 1686. Ook het museum van Munchen bewaart eenen Bloemtuil in eene Vaas op eene Tafel bij een Kruisbeeld, een Doodshoofd en Fruit, geteekend : *N. v. Verendael* 1686. Die beide tafereelen behooren tot de laatste gewrochten des meesters. Een zijner eerste is het doek met de Vier Bloemtuiltjes vóór de grauwschildering, Maria met het Kindeken en Sint Janneken, gemerkt: *Nicolaes van Veerendael fecit* 1662, dat in de Weener galerij Lichtenstein berust. In het museum van Berlijn hangt eene Maagd met haar Kindeken in eenen grooten Bloemenkrans, geteekend: *Nic. v. Verendael* 1670; te Sint Petersburg : een Bloemenkrans om het borstbeeld van Pomona, een Bloemenkrans om het borstbeeld van Flora, en Dood Wild bij eenen Roomer en eene Prachtschelp, geteekend: *N. v. Verendael*; te Florentië: eene Vaas met Bloemen; te Napels eene Bloemenkroon om Maria en Jezus, en in het Antwerpsch museum een paneeltje met allerfraaiste en kleurige Bloempjes om het Allerheiligste.

De meester huwde den 20ⁿ Maart 1669, in de hoofdkerk, Catharina van Beveren, de zeventienjarige dochter van Matthijs van Beveren, vermaard ivoorsnijder, beeldhouwer en graveur Zijner Majesteits munten te Antwerpen. Deze gade

was geene goede levensgezellin voor onzen schilder. Van Verendael had een zwak lichaamsgestel en zij bekreunde zich weinig om zijne gezondheid. Alhoewel hij van den morgend tot den avond vóór den schilderezel over zijne paneeltjes lag gebogen, beknorde zijne echtgenootte hem nog vaak dat hij te luttel geld won, en al te veel tijd verspilde met het napieren zijner bloempjes. Tien zwakke kinderen, welke zijne vrouw hem schonk, kwamen zijnen geldelijken toestand nog verergeren. Den 14ⁿ Maart 1691 bekende de arme kwijnende kunstenaar 140 gulden huur te moeten betalen van zijn huis in de Jodenstraat. Om met zijne meubelen te kunnen verhuizen, beloofde hij zijne schuld alle jaren met 18 gulden te zullen verminderen. Die belofte kon de ongelukkige niet meer nakomen. Den volgenden zomer lag hij reeds stervend te bed in zijn huurhuis op de Paddengracht. Den 7ⁿ Augustus 1691 verleed hij zieltoogende een testament, en vier dagen daarna werd hij eenvoudig met eene zinking in Sint Michielsabdij begraven. Van zijne tien kinderen waren er toen nog slechts twee meisjes in leven. Den 24ⁿ Maart van het volgende jaar bevond zijne vrouw zich toch nog in barensnood van een elfde kind. Op haar kraambed verleed zij dan een testament. Daar zij verhoopte » blijde moeder » te zullen worden, benoemde zij ook over het verbeide kind den heer Frans van Hembeecq tot voogd, in aanzien der goede betrekking en vriendschap, welke hij altijd met haren man en met haar onderhield. Daags daarna werd het elfde kind onzer weduwe Frans van Verendael gedoopt, en de genegenheid der moeder voor den voogd harer weezen vermeerderde nog derwijze, dat zij met hem in den echt trad.

.

Jacob Seldenslach is een nooit vermelde kunstenaar, die nochtans voortreffelijk samengestelde, met zorg gepeeselde en fraai gekleurde bloemstukken heeft nagelaten. Volgens zijne eigene verklaring werd hij ten jare 1652 te Breda geboren. Ten jare 1680 kwam hij naar Antwerpen, om, tegen 4 gulden 16 stuivers in de maand, zich in de schilderkunst te volmaken bij Kasper Peter Verbrugghen I. Deze meester overleed reeds den 16 April 1681; maar Jacob Seldenslach had zich reeds genoegzaam geoefend. Den 20ⁿ Maart van ditzelfde jaar verschaftte hij zich het Antwerpsche poorterschap, om als kunstschilder in onze stad te blijven. Bij den aanvang van het volgende jaar wilde men onzen schilder bij de burgerwacht inlijven; doch op 11 Februari verzocht hij, als nieuw inwoner van Antwerpen, van dien last ontslagen te blijven, en het Magistraat stond zijn verzoek toe.

Spoedig had Seldenslach in onze stad het hof gemaakt aan eene rijke weduwe, Joanna Catharina Pauwels, die hij reeds den 24ⁿ Februari 1682, in onze hoofdkerk, tot vrouw nam. Nadat deze gade den schilder twee dochters en eenen zoon had geschonken, overleed zij in haar huis, nummer 9 op de Handschoenmarkt. Jacob Seldenslach had dit huis op 2 Mei 1687 gekocht, en hij bleef er werkzaam, tot hij in 1732 ziekelijk werd. Den 5ⁿ Juli van dit jaar verleed hij een testament, waardoor hij zijn vermogen verdeelde tusschen zijne kinderen en kindskinderen. Aan zijne kleindochter, Maria Catharina Seldenslach, maakte hij, behalve eenige landen en zilverwerk, vijf door hem gemaalde schilderijen: Bloemen om eene Onze Lieve Vrouw met haar Kindeken, Bloemen om eenen Sint Joseph, Bloemen om eene Hemelvaart van Maria, Bloemen om een Christus-

hoofd, en Bloemen om het Hoofd der Moeder Gods. Deze beide laatste doeken zijn thans in het bezit van den heer van Cuyck onzer stad. Zij meten 144 centimeters hoogte op 82 breedte, en zijn beide geteekend : *Jacobus Seldenslach* 1682. De kunstenaar werd op 16 November 1735 in Sint Michielsabdij begraven.

De bekende bloemschilder Elias van den Broeck werd te Antwerpen omstreeks 1653 geboren, daar hij ten jare 1673 zijn vrijmeesterschap kocht bij onze Gilde. Alhoewel hij zijne bloemen, fruit en bladeren met allerlei insecten en kruipdierkens bijna zoo keurig penseelde en heerlijk kleurde als meester Jan de Heem, genoot hij bij zijne optreding geen den minsten bijval. Reeds den 10ⁿ October 1674 vond hij zich verplicht zijne onafhankelijkheid te verkoopen aan den kunsthandelaar Bartholomeus Floquet. Eene maand later teekende hij eenen akt, waarbij hij zich verbond om, gedurende een jaar, den ganschen dag alles te schilderen, wat Floquet hem zou bevelen, en dat slechts voor den kost en 120 gulden, benevens 30 gulden voor kamerhuur. Elken dag, welken de jonge kunstenaar verlette, zou hij door overwerk vergoeden ; indien hij binnen het jaar wilde trouwen, moest hij zijnen heer daarvoor eene vergoeding geven.

Het duurde tot op 5 October 1677 eer onze Elias binnen de hoofdkerk in den echt trad met Maria Leenaerts. Zijn eerste kind, Jan, werd den 13ⁿ Augustus 1678, zijn tweede, Francisca Maria, op 22 December 1679, en zijn derde, Elias, den 5ⁿ Juli 1685 ten doop gebracht. De meester had nu reeds faam en fortuin verworven. Echter verloor hij plotselings zijnen bijval, daar eenige vitzieke Antwerpenaars bekeerden, dat hij zijne vlinders niet schilderde, maar levend op

het paneel plakte. Die aantijging noodzaakte onzen schilder de wijk te nemen naar Amsterdam, waar hij zich buiten de Utrechtsche poort, op het Molenpad, in een huis met fraaien bloemhof vestigde. Hij stierf daar ten jare 1711. Zijne nog bestaande tafereelen in de museums zijn, te Rotterdam : Bloemen, geteekend : *Elias V. D. Broeck*; te Weenen, in het Belvedere : een Korf met Bloemen en eene Hagedis, een Bloemtuil, en een Kreeft, en in de galerij Lichtenstein : Bladeren met Braambeziën waarbij Slekken, eene Hagedis en eenige Vlinders, en : eene gedekte Tafel met Oesters, eene halfgeschelde Citroen en Fruit bij een Glas met Wijn en Bloemen, geteekend : *V. D. Broeck*; te Schwerin : Zuidelijke Gewassen, Bloemen en Vruchten en twee Bloemstukken, allen voorzien van des meesters handteeken.

De reeds aangekondigde kunstenaress Catharina IJkens, dochter van onzen historieschilder Jan IJkens, werd den 24ⁿ Februari 1659 in Sint Andrieskerk gedoopt. Zij ontwikkelde hare ingeboren begaafdheid onder de leiding haars vaders, en ten jare 1688 werd zij, als kunstenaarsdochter, vrijmeesteresse onzer Schilders-Kamer. De Ligger meldt hare aanvaarding als volgt : « Catharina IJkens, geestelijcke dochter, schildersse... 6 gulden. » De stand, welken de godvreezende juffer zich koos, werd oorzaak, dat er na hare kunstenaarswording van haar geen spoor meer is te vinden. Zij leefde als afgezonderd van de wereld en stierf ook vergeten; doch in het Madridsche museum prijken twee harer werken, welke haren naam nog lang zullen doen voortleven. Het zijn twee doeken, voorstellende : een Festoen van Bloemen en

Fruit, en een Bloemenkrans, beide met een Landschapje in het midden.

De verdienstelijke bloemschilder Jan Baptist Morel werd tot nog toe voor eenen Brusselaar gehouden; doch hij is een geboren Antwerpenaar, die in onze stad geruimen tijd blijken van talent gaf. Den 26ⁿ October 1662 werd hij binnen de Sint Jacobskerk over de doopvont geheven. Na zich bij Nicolaas van Verendael in het kunstvak te hebben bekwaamd, maalde hij vazen met krachtig gekleurde bloemtuilen en bloemfestoenen, welke met smaak om grauwe beeldjes waren gevlochten. In bijzondere verzamelingen komen de bloemstukken van Morel niet zelden voor. In de museums integendeel vinden wij maar één zijner gewrochten, namelijk te Rijsel : een Bloemfestoen om een Hoofd in grauwschildering.

De kunstenaar trad den 2ⁿ Februari 1689 binnen Antwerpens hoofdkerk in den echt met Maria Lomboy. Hunne eerste spruit, Jan Baptist, werd op 21 November van hetzelfde jaar ten doop gedragen in onze hoofdkerk, waar meester Jan Baptist Morel, nog opvolgens drie zonen en twee dochters bracht. Nadat zijn laatste kind op 6 Juni 1696 was geboren, had onze schilder het ongeluk zijne gade te verliezen. In dit tijdperk begon het door Louis XIV in gruis geschoten Brussel zich te herstellen, en Morel werd derwaarts geroepen, om de zalen van menig heropgebouwd huis met zijne bloemschilderingen te versieren. Ten jare 1699 werd hij ook vrijmeester van de kunstenaars-gilde der hoofdstad. Niettemin bevond hij zich nog dikwijls binnen onze stad. Vóór 15 Januari 1712 had hij zich zelfs terug in Antwerpen gevestigd; want op dien datum staat hij

als te Antwerpen wonende aangeteekend in eenen schepen-brief, door welken hij, met zijne tweede vrouw, Anna Maria van Heymissen, eene rent verkoopt. De zuster dezer tweede vrouw van onzen schilder was de gade van eenen Brusselschen edelman. Dat deed Morel in den waan verkeeren, dat ook hij daardoor tot den adelstand was verheven. Aangezien hij weigerde deel te maken van de Antwerpsche Schilders-Kamer, zoo werden er door deze, ten jare 1713, twee zijner te koop geboden bloemstukken aangeslagen. Den 4ⁿ December van ditzelfde jaar schonk « heer Jan Baptist Morel, constschilder van sijnen stiele, inwoonder deser stadt Antwerpen, » aan zijnen oudsten en bejaarden zoon het jaarlijksch inkomen zijner goederen te Bodegem, in Brabant. Dit is het laatste spoor, dat wij van hem hebben gevonden. De Engelsche schrijvers Bryan en Stanley boekten, dat de bloemschilder Jan Baptist Morel in 1732 te Brussel is gestorven.

Een paar jaren geleden bewonderden wij in een kunstenaarswerkhuis eenen bonten Bloemruiker, welke met veel smaak samengesteld, zeer fijn gepenseeld en fraai gekleurd was. De schilder, die het oude gewrocht een weinig bijtoetste, beled ons het handteeken des onbekenden meesters : *J. B. De Crepu* te hebben moeten doen verdwijnen, daar de flink getoetste bloemen als werk van eenen meer befaamden schilder moesten worden te koop geboden. De nu ongekende en onbeminde Jan Baptist de Crepu was in zijnen tijd toch ook een geacht meester. Jacob Campo Weyerman, die zelf de bloemschildering behandelde, verklaart in verrukking te hebben gestaan voor eenen tuil van roode en witte rozen, heulbloemen en tulpen, welke gansch natuurlijk, zeer licht, met prachtige kleuren en meesterlijke toetsen waren geschilderd

door onzen de Crepu. Dezelfde schrijver-schilder verhaalt, dat de geprezen kunstenaar van Waalsche afkomst was, dat hij bij het Spaansche leger dienst nam en opklom tot den graad van Luitenant. Zijne neiging voor het schilderen was zoo sterk, dat hij, bij gebrek aan gepremuurd doek, zijne veldtent met bloemen bemaalde. Na zijn veertigste jaar verliet de Crepu den krijgsdienst. Hij vestigde zich te Antwerpen, waar hij den 31ⁿ December 1682 binnen de hoofdkerk in den echt trad met Maria Anna Pauli, dochter van den miniatuurschilder Andries Pauli. Hun huwelijk werd gezegend met eenen zoon, Balthazar Jozef, en eene dochter, Maria Anna.

Bij den aanvang van het jaar 1685 werd Jan Baptist de Crepu ingelijfd bij onze Schilders-Kamer. Dit geschiedde, toen hij, op 8 Februari 1685, Jan Baptist Bosschaert als leerling voor zeven jaren in zijn huis nam. Den 5ⁿ September 1685 opende meester de Crepu ook zijn werkhuis voor Philips Simon Hardime, zoon van den Antwerpschen arbeider Simon Hardime. Deze kweekeling zou gedurende vier jaren het onderricht des meesters genieten. Eer echter die tijd ten volle was verstreken, stak Jan Baptist de Crepu onder de aarde; want zijne gade verklaarde zich voor ons Magistraat reeds weduwe op 17 Juni 1689.

De zoo even vermelde Jan Baptist Bosschaert werd den 17ⁿ December 1667 in onze hoofdkerk gedoopt, als zoon van den bakker-schilder Jan Baptist Bosschaert en van diens tweede gade Joanna de Bie, zuster van den zedenschilder Erasm de Bie, wiens echtgenoot onzen toekomstigen schilder over de vont hield. Reeds in zijne kinderjaren verloor Jan Baptist zijnen vader. Dit had voor gevolg, dat zijne opvoeding zeer verwaarloosd werd. De jongen genoot geen

onderwijs, zoodat hij op zeventienjarigen ouderdom verklaarde niet te kunnen schrijven, toen men hem verzocht zijn handteeken te stellen. Niettemin toonde hij zooveel kunstaanleg, dat zijn halve broeder, de bakker Peter Bosschaert, en zijn heele broeder, Frans Bosschaert, die zijne voogden waren, hem den 8ⁿ Februari 1685 voor zeven jaren besteedden bij den bloemschilder Jan Baptist de Crepu. De leerling zou al dien tijd bij den meester wonen en den kost genieten, zonder voor iets anders te moeten zorgen dan voor een bed, kleederen en zuiver lijnwaad. Op zijn zes en twintigste jaar werd Jan Baptist Bosschaert, als meesterszoon, vrij schilder der Antwerpsche kunstenaarsgilde. Van dan af maalde hij de talrijke, weelderige, maar weleens wat somber gekleurde bloemstukken, welke nu nog in vele onzer oude burgershuizen en in verscheidene Antwerpsche kunstverzamelingen worden aangetroffen. Om er eenige te noemen, melden wij zijne beide Bloemstukken in het bezit der heeren gebroeders Pauwels; zijne twee doeken met Bloemen berustende bij den heer Edmond Huybrechts; zijne Bloemen toebehoorende aan mevrouw Elsen, en de door den heer van Leries bewaarde Rozen en andere Bloemen met Bladeren om een meisjesborstbeeldje van Peter de Balliu, en twee doeken met Allerhande Bloemen op en om vazen van denzelfden grauwschilder. Al de bloemstukken, welke op naam van N. of Nicolaas Bosschaert zijn gesteld, behooren ook onzen Jan Baptist Bosschaert; want hij had nooit eenen naamgenoot, die Nicolaas heette.

Over des meesters huiselijk leven vonden wij niet éene bijzonderheid, alhoewel men wil dat hij maar eerst in 1746 te Antwerpen is gestorven.

XXXVII

KUNSTVERVAL BINNEN ANTWERPEN

Aitgezonderd de verpoozing van het twaalfjarig bestand was er, sedert 1567, — de komst van Alva in ons land, — gedurende tachtig jaren geworsteld voor vrijheid, onafhankelijkheid en vooruitgang. Niet altoos was het Antwerpen mogelijk geweest opentlijk mede te kampen ; doch zijne duizenden uitwijkelingen offerden in Noord-Nederland goed en bloed op den altaar des vaderlands, ter bestrijding van den gemeenen vijand. Een ruim deel der Antwerpenaars volgde met angstige belangstelling den kamp op leven en dood, tusschen hunne Noorderbroeders en de Spaansche overheerschers. In gedwongen werkeloosheid, maar het hart vervuld met hoop en vertrouwen in de toekomst, wachtte onze bevolking de gelegenheid af, om hare kwijnende stad te doen herleven door de heropening der Schelde en den hernieuwden bloei des handels. De wisselvallige kansen des oorlogs moesten dit betrachte oogenblik zelve aanbrenge. Zoowel de nederlaag als de zegepraal

van Spanje kon de hereeniging van al de Nederlanden en dus ook de heropening der Schelde tot gevolg hebben. Eindelijk, daar men van wederzijde moede was geworsteld, stak men het bebloede zwaard terug in de scheede; doch het pleit tusschen de Noord-Nederlandsche provinciën en Spanje bleef onbeslist. Prins Frederik-Hendrik had zijne laatste poging ter ontzetting van Antwerpen zien verijdelen. Nauwelijks was de schrandere Veldheer overleden, of zijne Staten haastten zich eenen vrede te sluiten, welke hunne vrijgevochten gewesten deed erkennen als onafhankelijk gemeenebest, hunne veroveringen bevestigde, en hun alle waarborgen gaf voor de vrije ontwikkeling der macht en welvaart van de Natie. De duurbaarste belangen der Zuidelijke Nederlanden waren bij die staatkundige overeenkomst snood verwaarloosd, ja, wraakroepend geschonden. Voor Antwerpen in het bijzonder was die onverwachte uitkomst des oorlogs allernoodlottigst. Het opkomende Amsterdam kon niet gedoogen, dat de Scheldestad als haven zijne handelsmededingster zou worden. Het vredeverdrag, dat op 30 Januari 1648 te Munster werd geteekend, bevatte het noodlottig artikel, hetwelk onze Schelde voor altoos sloot!

Zoo ongenadig een slag moest onze stad voorgoed ten val, hare inwoners tot wanhoop brengen. De langdurigheid der worsteling, de talrijke doorstane teleurstellingen, de onafweerbare verarming hadden onze bevolking reeds ontzenuwd. Zoo verre zonk de Antwerpenaar nu in moedeloosheid, dat hij het lijdelijk aanschouwde, hoe het Magistraat, vóór ons stadhuis, op een praaltooneel, dien zoo gezeiden vrede van Munster, Antwerpens doodvonnis afkondigde als eene heuglijke gebeurtenis! De toekomst mocht nog staatkundige

gebeurtenissen aanbrengen, de oorlog voor vreemde belangen tot onder onze wallen woeden, het land van den eenen uitheemschen Vorst tot den anderen overgaan, het bleef ons onverschillig; want het bracht geene verandering in onzen erbarmelijken toestand. Met de jaren vermeerderde de ellende, de bevolking verminderde, en zij, die overbleven, begonnen een leven te leiden, dat aan eenen doodslaap geleek.

Na den vrede van Munster ging niet enkel de handel, maar ook de nijverheid en de kunst ten gronde. Onze Schilderschool had echter zoo heerlijk geschitterd, dat het nog lang zou duren, eer de laatste schemer harer gloriezon was uitgedoofd. Zelfs in den ergsten tegenspoed behield onze bevolking hare liefde voor de kunst. Daarbij, wie nog eenen van ouds gespaarden stuiver over had, wist hem al niet beter te besteden dan aan schilderijen, om er de eenzame huiskamer wat mede te vervroolijken. Toen ook die hulpbron onzer schilders was uitgeput, trokken zij hunne inkomsten nog uit den vreemde; want op alle kunstmarkten bleven de kleurrijke tafereelen der Antwerpsche School voortdurend gezocht. Zoo mochten onze schilders, als het ware, het laatste teeken van leven geven in de doodsche Scheldestad.

De aloude Sint Lucasgilde, welke nog maar onlangs het toppunt harer grootheid bereikte, trachtte insgelijks haren verworven luister op te houden door uitwendige praalbetooning. In ditzelfde noodlottig jaar 1648 werd er op de Schilders-Kamer ongehoord gebrast. De « knor » of afscheidemaal van den aftredenden Deken kostte over de 200 gulden, en op Sint Lucasdag verteerde men aan den welkomdisch

des nieuwen Dekens niet minder dan 1481 gulden 1 stuiver. ¹

Ook in 1648, toen de drukker-boekverkooper Balthazar Moretus II Opper-Deken was, liet de Schilders-Kamer, aan den beeldhouwer Sebastiaan de Neve, eenen marmeren tuin maken voor hare kapel in de hoofdkerk. Dit werk was prachtig, maar ook kostbaar. Men betaalde het niet min dan 850 gulden. Ook de drie oude glasramen, welke achter den

¹ Om te doen zien hoe smakelijk er alsdan gesmuld en gedronken werd, geven wij hier afschrift der oorspronkelijke rekening van dit groote dischfeest, dat twee dagen duurde, en waaraan een zeventigtal mannen en tien vrouwen deel namen :

« *Wtgeef voor de groote maeltijt op Sint Lucasdagh.*

In den eersten voor rekeninghe van den bancquetbacker, als par quitancie ..	217.—
Voor rekeninghe van Jonas den pasteybacker, als par quitantie.	60.—
Voor rekeninghe van Peeter Bruneels, pasteybacker, als par quitantie...	50.10
Voor rekeninghe van de pollierster.....	191.—
Voor rekeninghe van Jan Rijsheuvel, over gheleverden Rijnschen wijn, par quitantie.....	261.—
Voor accijs ende impost van den selven wijn.....	69. 7
Voor rekeninghe van broot, als par quitancie.....	41. 4
Voor rekeninghe van Nicolaes Minnaer, over bier op de Camer ghelevert..	40.—
Voor accijs van het selve bier.....	12. 8
Voor rekeninghe van het ghehuert lijnwae, als par quitantie.....	56.19
Voor rekeninghe van hueren van potten, messen ende ghelaesen.....	21.—
Voor hout ende boscolen op de Camer ghelevert.....	20.17
Voor vijf steenen keerssen, als par quitantie.....	11.10
Voor rekeninghe van visch, van Thomas Dirxsen, als par quitantie.	124.—
Voor rekeninghe van cardoenen, salaet ende ander groen, als par quitantie.	28.10
Voor rekeninghe van ghehuert ten, als par quitantie.....	33. 5
Voor rekeninghe van hamelenvleesch, als par quitantie.....	54.—
Voor rekeninghe van calsvleesch, swesers, etc, als par quitantie	22.—
Voor rekeninghe van limoenen ende oranie-appelen, als par quitantie....	15.—
Voor rekeninghe van cappers ende olijven, als par quitantie.....	15.—
Voor rekeninghe van den cock, met ladeerspeck, als par quitantie.....	31.—
Voor rekeninghe van gherookte tonghen, als par quitancie.....	13.10
Voor rekeninghe van verjuys, asijn, etc., als par quitancie.....	4.10
Voor rekeninghe van den Hoofmeester.....	12.—
Voor rekeninghe van ghehuerde kussens ende stoelen, als par quitantie..	14.—
Voor rekeninghe van suycker, om te verkoken.....	3. 2
Voor rekeninghe van ghehuerde speten ende pannen, als par quitantie...	8.10
Voor den wijn gaede te slaen.....	3.10
Voor rekeninghe van fruyt als appelen, noten, etc., als par quitantie....	4. 9
Voor 80 ponden boter.....	22.—
Voor diversche cleyngheden.....	20.—

guldens 1481. 1. »

Sint Lucasaltaar stonden, werden uitgebroken en door nieuwe vervangen. Dit geschiedde echter zonder kosten voor de Gilde. In ruiling der drie oude ramen leverde hare afdeeling der glazenmakers er éene nieuwe. De tweede werd door den glazenmaker Willem van den Eynde geschonken, onder voorwaarde, dat hij, zijn leven lang, alle jaren tweemaal zou genoodigd worden op de maaltijden van Sint Lucas. De derde of middenraam, door den glasschilder Jan de la Barre prachtig bemaald met het borstbeeld en het wapen van Sint Lucas en met al de zinnebeeldige kentekens der Schilders-Kamer en der Violiere, was het geschenk van den Deken Balthazar Moretus.

Dat al dit optooisel louter ijdele pronkzucht was, kon echter niet lang verdoken worden gehouden. Nauwelijks was de nieuwe opsmuk des altaars voltrokken, of het bestuur der Gilde werd genoodzaakt bij de stedelijke Regeering te smeeken, om toch de inkomsten der Schilders-Kamer te verhoogen, zooals men dit reeds sedert 1621 vruchteloos had gevraagd. De Violieren waren het hoofdbestuur der Gilde in dit smeeken om onderstand reeds voor geweest. Den 16ⁿ October 1643 baden zij, dat de Stad hun jaarlijksch hulpgeld voor kamerhuur van 12 op 36 gulden zou brengen; doch zij werden ongenadig afgescheept. Waarschijnlijk was de bovengemelde versiering des altaars weer een behendige kneep om aan vermeerdering van inkomsten te geraken; want nu ook toonden zich onze Wet-houderen nogmaals veel inschikkelijker. Den 12ⁿ April 1649 vaardigden zij eene nieuwe verordening uit, waarbij het inkomgeld der Sint Lucasgilde toch op 36 gulden werd bepaald. Nochtans gaven de zonen van meesters slechts de helft of 18 gulden. Voor keers- of altaargeld zou men ook jaarlijks 6 stuivers betalen, en tot onderhoud der armbus 5 stuivers.

Bij het afsterven van een lid der Gilde of van dezès vrouwe, moest er nog 4 gulden 4 stuivers als « doodschuld, » worden betaald. De weduwe, die den kunsthandel wilde voortzetten, moest eerst nog 3 gulden in de kas der Gilde storten. Om liefhebber der Rhetorika-Kamer te zijn, schonk men als inkomgeld 18 gulden, en dan telde men nog alle jaren 10 gulden, te weten : 4 voor de onderhoudskosten en 6 voor den feestdisch.

Deze ambtelijke tegemoetkoming kwam niet weinig van pas. Sinds lang stak de Schilders-Kamer in uiterst slechte lakens. Het geldelijk beheer had ten jare 1640 gansch het bestuur der Gilde in den war doen loopèn. De toenmalige Deken, Theodoor van Thulden, liet een zoo aanzienlijk tekort na, dat hij verschrikt was om af te rekenen, en wij zagen zijnen huisraad aanslaan voor de niet betaalde kamerhuur der Sint Lucasgilde. In ditzelfde netelige oogenblik meenden de Violieren hunne Kamer te redden door haar van de Sint Lucasgilde af te scheiden. De beide Dienende-Dekens der Schilders-Kamer, Jacob Spaeingaert en Abraham van Diepenbeeck, wierpen zich daar echter zoo dapper tegen op, dat die ongelukkige poging voor goed werd verijdeld. Nochtans belette dit niet, dat de Violier begon te treuren en al spoedig verwelkte.

De rhetorikakunst was binnen Antwerpen ook deerlijk in verval geraakt. In den Olijftak had zich een wezentlijk talentvolle tooneeldichter, Willem Ogier, aangeboden, en hij was er niet eens begrepen geworden, toen hij zijne eerste comédie « de Gulsigheydt » aan de rhetoristen voorlas. Na vele gedane pogingen en wederwaardigheden, besloot men den 18° October 1639 eindelijk tot de opveering van het

proefstuk des jongen dichters. Maar dit los en geestig tooneel-
spel, in plaats van den Olijftak nieuw leven bij te zetten, liet
hem als plotselings verdorren. Nog geen jaar na die eerste
opvoering van « de Gulsigheydt » was de Kamer reeds
gansch verlopen; want de Stad schafte het hulpgeld af, dat
zij den Olijftak voor kamerhuur vergunde. Ogier liet daarom
den moed niet zinken. Hij besloot op elk der zeven hoofd-
zonden een tooneelwerk te dichten. Na drie jaren arbeidens,
waagde hij het andermaal met zijne « personagiën » ter
Schilders-Kamer, op Sint Lucasdag, zijne nieuwe comédie te
vertoonen, en verscheidene daarop volgende jaren bespeelde
hij op denzelfden kunstenaarsfeestdag het tooneel der schil-
ders. De bijtreding der spelers en dichters van den Olijftak
bracht de Sint Lucasgilde op het denkbeeld, die Kamer tot
zich te trekken, om daardoor in haren schoot nieuw leven op
te wekken. Den 13ⁿ Juli 1661 werd tot de versmelting van
den Olijftak met de Schilders-Kamer besloten, en Willem
Ogier bekroonde die kunstverbroedering met de opvoering
van zijn nieuw blijspel « de Turcksche Historie van
Mahomet ende Erena. »

Zulks belette toch niet, dat de Sint Lucasgilde verviel,
naarmate de gloriezon der Antwerpsche Schilderschool
verbleekend onderging. Het getal dergenen, die zich nog op
het schilderen toelieden, werd aanmerkelijk kleiner. Wanneer
die weinige kunstbeoefenaars hunnen leertijd hadden voltrok-
ken, bleek het nog, dat ook hunne begaafdheid afnam in
evenredigheid van hun aantal. Onze laatste goede meesters
waren grijs geworden en de dood velde den eenen na den
anderen. Eenige onzer schilders verlieten dan nog het neer-
slachtige en verarmde Antwerpen, om in meer bloeiende

steden fortuin te zoeken. Hunne voornaamste toevluchts-oorden waren Frankrijk, Duitschland en Engeland. Zij, die in onze stad bleven, werkten weldra ook uitsluitelijk voor het buitenland. Voornamelijk op de Parijsche Jaarmarkt van *Saint Germain* vonden de tafereeltjes onzer meesters zooveel bijval en aftrek, dat verscheidene onzer begaafde Scheldezones zich in Frankrijks hoofdstad vestigden. De toen heerschende Vorst der Franschen, Louis XIV, strooide kwistig 's lands schatten uit, voor alwie door kunst en wetenschap zijne regeering maar kon opluisteren. Zooals de Dekens onzer Sint Lucasgilde het destijds verklaarden, droegen vooral de Antwerpenaars veel bij, om in Frankrijk de schilderkunst en de kunstnijverheid te doen bloeien. Van in het jaar 1648 kwamen eenige schilders en beeldhouwers op het gedacht Parijs tot eene wezentlijke kunststad te maken, door het oprichten eener aanzienlijke vereeniging, de Academie van Beeldende Kunsten. De stichters daarvan waren voor de helft Nederlanders ; drie der bijzonderste behoorden tot de Antwerp-sche School, namelijk : de beeldhouwer Geeraard van Opstal en de schilders Joost van Egmont en Peter van Mol. Onze landgenooten droegen ook veel bij om toen in Frankrijks hoofdstad eene bestendige tentoonstelling te openen, en zoo moest Parijs, in plaats van Antwerpen, Europa's kunststad worden.

Het was toen, dat David Teniers II zijne onttroonde geboortestad ter hulp snelde, om haar tegen de mededinging van Parijs bestand te maken. Met Hendrik van Halmale, den toenmaligen Buiten-Burgemeester van Antwerpen en Hoofdman onzer Sint Lucasgilde, knoopte hij eene briefwisseling aan, welke voor doel had te Antwerpen eene Koninklijke Academie

van teekenkunde met bestendige tentoonstelling op te richten.¹ In die Academie zouden meet-, bouw- en doorzichtkunde, benevens het teekenen en boetseeren naar het levend model worden onderwezen door de bestuurleden der Schilders-Kamer. In de bestendige tentoonstelling zouden al de te Antwerpen gevestigde schilders en beeldhouwers hunne gewrochten uitstallen, om ze aldus aan den man te brengen en tevens te toonen, dat Antwerpen nog, gelijk voorheen, de moeder en voedster der kunsten was.

Reeds vóór of in het begin van 1662 deed Teniers, te Brussel, aan eenen kloosterling, in de Spaansche taal, een vertoog schrijven, waarin hij, met de Dekens en Oud-Dekens der Sint Lucasgilde, Koning Philips IV smeekte hun het oorlof en twaalf vrijbrieven te vergunnen voor het oprichten binnen Antwerpen eener openbare en vrije Academie, gelijk er te Rome en te Parijs met algemeenen bijval waren geopend. Den 5ⁿ Mei 1662 zond de Koning dit vertoog met eenen brief om inlichtingen aan onzen Landvoogd, den Markies van Caracena, die het stuk, den 17ⁿ Juli daarna, aan 's Konings Geheimen Raad, te Brussel, voordroeg. Eerst den 11ⁿ Januari 1663 werd het vertoog voor het oprichten der Academie in Antwerpens Collegie ontvangen, vergezeld van eenen brief des Geheimen Raads. Van zoodra het vertoog van Madrid was teruggezonden, gebruikte de gevierde Teniers al zijnen invloed, om het in persoon aan te bevelen. Nu het zich in handen van het Antwerpsche Magistraat bevond, maakte hij

¹ Zie : *Geschiedenis der Academie van Antwerpen door F. Jos. van den Branden, bekroond in den prijskamp door de Regeering der stad Antwerpen uitgeschreven, ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan der Academie van Beeldende Kunsten, Antwerpen, J. E. Buschmann, 1867.*

met de Dekens der Schilders-Kamer twee belangrijke instructiën, welke de noodzakelijkheid deden uitschijnen eener Academie, « alsoe door den quaden tijt ende gewesen oorloge de conste geheel ende al tot decadentie was gecomen en de geproponeerde Academie den eenigen middel was om deselve te herstellen ende de consten van schilderen, plaetsnijden, belhouden, ende wat daer van dependeert, tot haeren ouden luyster te brengen. » Het ontworpen leergesticht was noodzakelijk geworden, zegden Teniers en de Dekens, daar de jonkheid zich niet meer genoegzaam ontwikkelde in de kunst, waardoor deze te Antwerpen zou vergaan, om elders in luister toe te nemen, gelijk men ondervond, dat thans in Parijs de kunst en alle fraaie werken bloeiden, welke voorheen van Antwerpen moesten in Frankrijk komen.

Onze Wethouderen waren gunstig gestemd voor het tot stand brengen der Academie; doch de invloedrijke Gewapende Gilden waren er ten stelligste tegen, dat de Schilders-Kamer zou worden begiftigd met twaalf vrijbrieven, welke zouden worden verkocht om zoovele personen van den krijgsdienst te ontslaan. Daarom besloot het Collegie op 26 Januari 1663 der Sint Lucasgilde slechts acht vrijbrieven te laten vergunnen; doch, ter vergoeding der vier niet toegestane bevrijdingen, beloofde de Stad een lokaal, om de ontworpen teekenschool in te richten. Deze voordeelige besluiten bracht David Teniers in persoon ter Schilders-Kamer, en daar vierde men dien zegepraal, bij een koesterend houtvuur en verlicht door drie pond kaarsen, onder het drinken van een vierendeel wijn, waarna er nog vijftien potten bier, bij worsten met tarwebrood en boterhammen met parmezaankaas, werden genuttigd. De begunstiging der Schilders-Kamer door de stad

Antwerpen werd op 19 Februari 1663 in den Geheimen Raad te Brussel en den 6ⁿ Juli daarna door den Koning te Madrid goedgekeurd, terwijl het vorstelijk besluit den 12ⁿ October door den Souvereinen Raad van Brabant werd bekrachtigd. Onze Dekens gaven zich spoedig veel moeite om de verkregen vrijbrieven zoo duur mogelijk te verkoopen, en eindelijk gelukte het hun daarvoor 5240 gulden te bekomen. Door een verhoog van 11 September 1664 vroegen zij aan de Stad ook het toegezegde lokaal, om hun teekenonderwijs in te geven, en bij besluit van 9 October daarna verleende het Magistraat de ruime ledige plaats ter oostzijde boven de Handelsborze tot het inrichten der Academie en der Schilders-Kamer.

Twee dagen na het verkrijgen der zalen boven de Borze, begon de Sint Lucasgilde met wagens en werklieden hare meubelen van de kamer des Ouden Voetboogs, op de Groote Markt, naar het nieuw lokaal over te voeren; want reeds den 18ⁿ derzelfde maand wilde men er het patroonfeest vieren. Metterhaast werden de zalen hersteld en geschilderd, om ze later met gouden leer te behangen en het houtwerk te vergulden. Aan het einde der eerste zaal sloegen de rederijkers hun tooneel op, terwijl de kunstbroeders der Schilders-Kamer het voorstuk en de schermen hertoetsten. Naast het tooneel plaatste men het beeld van Sint Lucas, schrijvende in zijn evangelieboek en vergezeld van den zinnebeeldigen os. Verder hing men den omlijsten eed der gildebroeders, benevens het gebeeldhouwde tafereel met de lijst der namen van al de Dekens der Schilders-Kamer. De portretten der vroegere Prinsen, Hoofdmannen en Dekens, alsmede de geschonken tafereelen van Quinten Matsijs, Frans Floris, Cornelis de Vos, Rubens en

andere hunner waardige volgelingen, werden aan de wanden uitgesteld, als getuigstukken van de vroegere grootheid der Gilde. Jacob Jordaens leverde nu ook zijne gemelde drie plafondstukken, en daarnaast verrijkte Theodoor Boeyermans het plafond met zijn tafereel: Antwerpen Voedstermoeder van de Schilders. Het vijftigtal eerbiedwaardige eikenhouten stoelen, met lederen zitting en leuning, van de afgestorvene Bestuurders der Sint Lucasgilde, werden geplaatst rond de tafel met rood lakenen bekleedsel, en verder stonden, in de gebeeldhouwde kredens, de gouden en zilveren geschenken en behaalde prijzen der rederijkers te pronken. Boven den ingang der zaal werden, onder een troonverhemelte, de wapens van Koning Philips IV geschilderd, als blijk van erkenning, omdat hij de Academie had laten oprichten. Onze vermaardste beeldhouwer, Artus Quellin, beitelde ook in wit marmer het borstbeeld van den Markies van Caracena, dat ter Schilders-Kamer werd geplaatst op een voetstuk, waarop men las, dat hij de voorspreker was der Academie bij den Koning.

Op Sint Lucasdag werd het nieuw verblijf der schilders ingehuldigd met eenen prachtigen feestdich, waaraan de voornaamste onzer kunstenaars met hunne vrouwen en verscheidene leden van het Magistraat deelnamen.

Den 2ⁿ November na dit heuglijk feest besloot men tot de opbouwning der Academie, welke van arbeidsloon en bouwstoffen 1106 gulden 10 1/2 stuiver kostte, en bij het jaar duurde. Voor de eerste maal werd de Academie geopend op 26 October 1665. In dien winter werden de lessen gegeven van zes tot acht uren des avonds, durende tot 6 Maart 1666, en in den zomer gaf men ze van 23 Mei tot 30 September, van vijf tot acht uren des morgens. Heel het onderwijs

bestond slechts uit teekenen en boetseeren naar het levend model. De oefenplaats was eene langwerpige vierkante zaal, gelegen achter de Schilders-Kamer. Zij was verwarmd door twee koolvuren op koperen teilen, en verlicht door eene koperen hanglamp met veertien bekken, voorzien van eenen bliken lichtscherf. De leerlingen zaten op houten banken en schabellen. Hun werk was nog afzonderlijk verlicht door kaarsen, welke op hooge houten kandelaars naast hen stonden te branden. Eene blauw-lakenen gordijn hing aan ijzeren geerden tegen den wand. Daarvoor stond het naakt model op een berd, dat op twee schragen rustte. Op dit slach van tafel lagen twee vierkante houten blokken, welke het model tot steun dienden, terwijl men bij de verschillende houdingen van het lichaam, de werking der spieren bestudeerde. De Dekens en Oud-Dekens der Schilders-Kamer hadden bij beurten van eene week het toezicht over de studie en gansch het onderricht. Bij de instelling van dit teekenonderwijs toonden al de Dekens veel ijver om de les te geven; doch al spoedig begon die vereerende taak een last te worden, waartoe men door geldboeten moest worden gedwongen.

Ondertusschen verduurde de Schilders-Kamer haar berucht achttienjarig geding tegen de Gewapende Gilden, dat, met de befaamde braspartijen der patroonfeesten, meer dan de 1900 gulden inkomst onzer kunstenaars verzwolg. Geldgebrek deed de Academie ook veronachtzamen, en in September 1674 moest David Teniers weer al zijnen invloed aan het Hof te Brussel en te Madrid doen gelden, om onze kunstenaars in het bezit te doen blijven van de acht verkregen vrijbrieven.

Toen Maximiliaan Emmanuël, Keurvorst en Hertog

van Beieren, den 18ⁿ Februari 1693 als nieuwe Landvoogd te Antwerpen zijne intrede deed, moest dit bezoek aanleiding geven tot eene uitbreiding der studiën in onze Academie. Twee dagen na zijne aankomst te Antwerpen, noodigden onze kunstenaars den Hertog uit, om hunne Schilders-Kamer en de Academie te komen bezichtigen. De Vorst nam behagen in die uitnoodiging, en daags daarna toog hij, met heel zijn gevolg, naar het lokaal der Sint Lucasgilde. Aan den versierden trap stond de Hoofdman en al de Dekens met brandende witte flambeeuwen, en zij geleidden den Landvoogd boven de Borze ter Schilders-Kamer. Daar speelden de rederijkers des Olijftaks, op het tooneel, dat het Scheldestrand, met Antwerpen in het verschiet, voorstelde, een zinnespel : de Vereenigde Kunsten, metterhaast geschreven door Barbara Ogier, de dochter van den tooneeldichter Willem Ogier en echtgenoot van den beeldhouwer Willém Kerricx. Toen het spel geëindigd was, trad de griffier der Kamer vóór den vorstelijken bezoeker, om in een smeekschrift nog acht nieuwe vrijbrieven te vragen voor de Academie. Men bracht Maximiliaan Emmanuël in de teekenzaal, waar leeraars en leerlingen opzettelijk druk aan het werk waren, en de hoogmogende Prins eindigde met te beloven, dat hij, ter aanmoediging van de kunststudie, al zou doen wat in zijne macht was. De Landvoogd hield woord; want den 9ⁿ Mei 1693 werd er, namens Koning Karel II, te Brussel een diploma geteekend, waarbij onze Academie werd verrijkt met vier nieuwe vrijbrieven. Men bouwde op de noordzijde der Borze eene nieuwe teekenzaal, welke 3480 gulden kostte, en bij den aanvang des winterleergangs van 1694 werd daar eene klas van teekenen naar plaasteren beelden geopend.

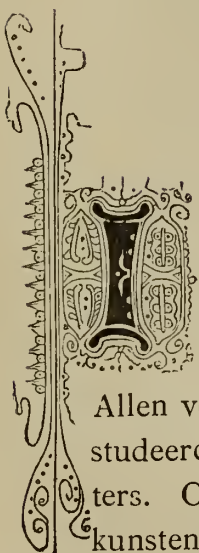
Hoezeer de ijver bij die verrijking der Academie ook was opgewekt, toch kwam geldnood hem andermaal verflauwen. In de kamervergadering van 8 Mei 1699 verklaarde het bestuur der eens zoo rijke Sint Lucasgilde, dat het der Academie geen vuur of licht meer kon bezorgen, en daarom werd er besloten de teekenlessen nog enkel des zomers te geven.

me 6 1699

XXXVIII

SCHILDERS DER XVIIIe EEUW

In de XVIIIe eeuw wordt het groepje onzer schilders zoo klein, dat wij voor de beoefenaars der verschillige kunstvakken geene afzonderlijke hoofdstukken meer kunnen openen.

Allen volgden de lessen ter Academie; maar over dag studeerden zij toch getrouw in het werkhuis eens meesters. Ondanks die dubbele oefening werden onze kunstenaars geene talenten. Het gelukte zelfs niet velen zich boven het peil der middelmatigheid te verheffen. Niettemin dorsten de meesten nog de hand slaan aan het hoofdvak der kunst, de historieschildering. De eerste, dien wij nu vruchteloze pogingen zien aanwenden om een historisch meesterstuk te vervaardigen, is Peter Sperwer. Hij werd den 1ⁿ Februari 1662 in onze hoofdkerk gedoopt, en begon in 1676 te Antwerpen zijne kunststudiën; doch korts nadien begaf hij zich naar Parijs. Daar beproefde hij verscheidene jaren zijn talent. Ook werd hij er echtgenoot van Marie de Crespy, dochter van Mathurin de Crespy, officier der Koninginne,

en van Marie Miriel. Van Frankrijks hoofdstad ging onze schilder zich te Brussel vestigen, zoodat hij eerst bij den aanvang der XVIIIe eeuw in onze stad terugkeerde. Den 2ⁿ Maart 1700 schreef hij aan het Magistraat, dat hij zich in Antwerpen wilde vestigen, indien hij er bevrijding van persoonlijken dienst kon verwerven, zooals de plaatsnijder Cornelis Vermeulen op 30 Augustus 1690, en de schilder Lodewijk van Schoor op 12 April 1696 hadden verkregen. Onze kunstenaar noemde zich dan « Signor Pedro Sperwer, geboren binnen dese stadt, een expert meester inde schilderconste, van jonghs aff gewoont hebbende binnen de stadt van Parijs ende aldaer over eenige jaren getrouwt, van waer hij met sijn huyshouden ende familie alsdoen is gaen nederslaen tot Brussel, alwaer hij in groote reputatie, (sonder jactantie geschreven) alnoch tegenwoordich is woonende... » Den 15ⁿ Maart werd zijn verzoek ingewilligd. Na een huurhuis in de Korte Gasthuisstraat te hebben betrokken, werd hij lid der Antwerpsche Schilders-Kamer.

De meester vervaardigde in onze stad verscheidene gewrochten, welke nu uit het oog zijn verloren. Wij kennen nog enkel zijn middelmatig tafereel: Christus de Melaatschen genezende, dat zich in de Sint Jacobskerk van Yperen bevindt. Voor de Staten-Kamer van Antwerpens stadhuis maalde Peter Sperwer ten jare 1703 het portret van den Spaanschen Koning Philips V. Het stuk werd hem 90 gulden betaald; doch sedert den inval der Fransche Republiken is het spoorloos verdwenen. ¹

¹ « Aen Peeter Sperwer, constschilder, de somme van tnegentich ponden artois, daer op is gemodereert sijne rekeninge ter saecken van het schilderen van het Portrait van Sijne Conincklijke Majesteyt Philippus Quintus, hangende op den Raethuyse in de Staete-Caemer alhier, naer luyt deselve rekeninge, acte collegial ende ordonnantie in date 23 September 1703, met quitantie, compt..... XC lb. »

Nadat Peter Sperwer zijne gade had verloren, bewoonde hij met zijne beide dochters, Maria Louisa en Clara Antonia, de Jodenstraat. Nochtans stierf hij op de Schoenmarkt. Hij werd den 14ⁿ October 1727 op het kerkhof der Cathedraal begraven.

Alhoewel Jacob van Hal, die op 27 Augustus 1672 ter wereld kwam, volgens zijne geboorte ook nog tot de XVIIe eeuw behoorde, zoo deed hij zich toch maar eerst later als schilder gelden. Op zijn tiende jaar trad hij in het werkhuis van Marcus Lommelín, om daar het afzetten of kleuren van teekeningen op perkament en papier te leeren. Weer tien jaren later werd hij bij de Sint Lucasgilde als vrijschilder ingeschreven. Hij moet een voortreffelijk meester zijn geweest, aangezien hij, van 1695 tot 1716, niet minder dan zestien kweekelingen vormde. Den 16ⁿ September 1705 werd hij ook als Deken der Sint Lucasgilde aangesteld; maar de werken, met welke hij toen ophef maakte, zijn nu zoek geraakt. Wij kennen van hem alleen de in 1742 en 1743 vervaardigde tafereelen: het Manna in de Woestijn en de Vier Werelddeelen in Aanbidding vóór het Heilig Sacrament, welke in de trouwkapel onzer Sint Jacobskerk zijn uitgesteld. Beide gewrochten zijn niet gelukkig gekleurd, maar verdienstelijk samengesteld en geteekend.

Den 26ⁿ December 1709 was de meester in den echt getreden met Cecilia de Mangeleer, die hij op 20 April 1750 achter liet als weduwe met vijf bejaarde kinderen.

Hendrik Goovaerts,¹ die op 21 Juli 1669, uit Antwerpsche ouders, te Mechelen werd geboren, deed in onze stad zijne kunststudiën; doch vervolgens ondernam hij eene kunstreis in Duitschland en Oostenrijk, zoodat hij maar eerst in 1700

¹ *Catalogue du Musée d'Anvers.*

bij onze Schilders-Kamer als vrijmeester optrad. Van hem hangt er in het Antwerpsch museum eene allegorische schilderij, verbeeldende: de Gilde van den Jongen Voetboog, welke het Portret van haren Hoofdman, Jan Karel de Cordes, inhuldigt. Dit somber gekleurd en onverdienstelijk samengesteld tafereel, dat *H : Goovaerts. F. An^o 1713* is geteekend, werd door den vervaardiger aan den Jongen Voetboog geschonken, en met opleg van 240 gulden ontving hij daarvoor zijne bevrijding van de burgerwacht. De meester moet gewis betere stalen van zijn talent hebben geleverd, aangezien hij, in dien voor de kunst erbarmelijken tijd, nog een zestal leerlingen ontving. Toen hij den 19ⁿ April 1702 binnen onze hoofdkerk Petronella Buys huwde, was de schilder Jozef van der Voort zijn getuige. De beeldhouwer Michiel van der Voort hief op 9 September 1704 ook Goovaerts' dochter, Maria Catharina, over de doopvont. Korts daarna weduenaar geworden, hertrouwde Goovaerts den 19ⁿ Juli 1707, met Maria Anna Busse. Ook deze vrouw baarde slechts één kind, dat op 1 Augustus 1708 Maria werd gedoopt. De vader overleed aan eene kwijnziekte op 10 Februari 1720 en werd in Antwerpens hoofdkerk begraven.

Ook Willem Ignatius Kerricx trachtte vruchteloos een groot indrukwekkend tafereel te leveren. Deze kunstenaar was den 22ⁿ April 1682 geboren uit den beeldhouwer Willem Kerricx en Barbara Ogier. Zijn vader vormde hem tot beeldhouwer, en wel met zoo goeden uitslag, dat hij twee nog vermaarde gewrochten beitelde. Het eene, de Aanbidding der Koperen Slang, in half verheven witmarmeren beeldwerk, prijkt aan den hoogen altaar der Antwerpsche hoofdkerk; het andere, een meer dan levensgroot Sint

Joannes Baptistabeeld met Engelen, uit witten steen gehouwen, wordt in den kruisbeuk onzer Sint Jacobskerk bewonderd. Van zijne moeder erfde de jonge Kerricx de gaaf der dichtkunst tot zoo verre, dat hij op 18 April 1700 Factor van den Olijftak werd verkoren en verscheidene tooneelspelen schreef. Daar de begaafde jongeling ook eene bijzondere neiging voor de schilderkunst gevoelde, ging hij in het begin van 1702 ter studie bij Godfried Maes. In den winter van 1703 werd Willem Ignatius Kerricx als schilder-beeldhouwer vrijmeester der Sint Lucasgilde, wier Deken hij werd benoemd op 9 Juni 1718.

Den 22ⁿ Juli 1709 huwde onze Kerricx de doktersdochter Joanna Maria van Hencxthoven, welke hem drie zonen en vier dochters schonk. Bijna al deze kinderen waren zwakke schepseltjes, die korts na hunne geboorte stierven. Hunne moeder volgde hen in het graf bij den aanvang van 1740.

De drie tafereelen, welke Kerricx ons naliet, bevinden zich in het Antwerpsch museum. Zij zijn grootsch aangelegd met fraaie figuren, welke aan den beeldhouwer-schilder doen denken, doch onharmonisch en dof gekleurd. Het beste dier gewrochten : Sint Lucas en de Heilige Maagd met haar Kindeken, schonk onze meester ten jare 1718 aan de Schilders-Kamer. De twee andere uitgestrekte doeken : de Aanbidding van het Lam Gods, en het Paaschfeest in Egypte, maalde hij voor de abdij van Tongerlo.

Buiten de drie gemelde kunstvakken behandelde Kerricx nog de bouwkunst. Wanneer hij zijne bekwaamheidstitels moest doen gelden, noemde hij zich altoos « ingenieur-beeldhouwer. » Als dusdanig herstelde hij van 1735 tot 1737 de bouwvallige Sinte Walburgiskerk onzer stad. Toen de Prins Karel van Lorreinen met de Aartshertogin Maria Anna den

24ⁿ Maart 1744 als Landvoogden te Antwerpen werden ingehaald, had Kerricx het hoogere toezicht over de versiering der stad. De ijver, welken hij bij die gelegenheid aan den dag legde, kostte hem het leven. Hij had aan het oprichten der praalbogen zijne zwakke lichaamskrachten derwijze overspannen, dat hij na den afloop der feestelijkheden ziek viel. Den 7ⁿ Januari 1745 werd hij met luister in de kerk der Prédikheeren begraven.

Eenige dagen later betaalde ons Magistraat, aan zijne twee achtergelaten weezen, Maria en Joanna Kerricx, de 1212 gulden 9 stuivers, welke het den afgestorvene schuldig bleef voor de gemelde versiering onzer markten en straten. ¹

Zwak onder alle opzichten, en toch geroemd in die eeuw van kunstverval, was Zeger Jacob van Hellemont. Hij had het leven te danken aan onzen portretschilder Jan van Hellemont en aan Isabella le Rousseau. Toen Zeger Jacob op 17 April 1683 ter wereld kwam, scheen hij bijna levenloos, zoodat hij terstond door de vroedvrouw moest gedoopt worden. Echter kwam de kleine weer bij, en acht dagen later kon hij in onze hoofdkerk over de vont worden geheven. Zijn vader leerde hem de kunst, maar de jonge schilder werd in onze stad geen vrijmeester. Als dusdanig bood hij zich ten jare 1711 aan bij de kunstenaarsgilde der hoofdstad, omdat

¹ « Aen de erfgenaemen van wijlen G. J. Kerrix, belthouder ende ingenieur, de somme van een duysent, twee hondert, twelf ponden, negen schellingen Artois, over soo vele de selven betaelt heeft aen verscheyde persoonen, over leveringe, ende gewerckt te hebben aen de arcken ende andere versierselen gestelt op verscheyde merckten ende straeten deser stadt, ten tijde ende voor de incomste van Haere Doorluchtigste Hoocheden Maria Anna, Artshertoghinne van Oostenrijck, ende den Prince Charles van Lorreyen, als Gouverneurs Generaels deser Nederlanden, luyt de rekeninge met attestatie van de bouwmeesters ende ordonnantie in date 31 Januarii 1745 met quittantie, dus hier.....
I^m II^c XII lb IX sc. » *Rekening der stad Antwerpen, 1744, fol. 428 v°.*

Den 1ⁿ April 1747 betaalde het Magistraat nog 280 gulden aan dezelfde erfgenamen voor de menigvuldige diensten door hunnen gestorven vader bewezen tijdens de gemelde versiering onzer stad.

er daar in dit oogenblik nog al werk was. De Maarschalk de Villeroi had in Augustus 1695, op bevel van Louis XIV, Brussel onmenschelijk in brand geschoten. Nadat de halfvernieelde stad hersteld was, ontving Zeger Jacob van Hellemont aldaar tal van groote bestellingen voor kerken en gildehuizen. Ook voor tempels van andere steden en dorpen vervaardigde hij altaartafereelen; want zijne faam had zich het gansche land door verbreid. Nochtans kennen wij van hem in ons land nu nog maar één gewrocht. Het is een groot, doch schraal gekleurd doek: Christus aan het Kruis, omringd door de drie Maria's, Sint Joannes en Krijgslieden, die allen even gebrekkig zijn voorgesteld. Het bevindt zich in het Gentsche museum en draagt de onderteekening: *S. J. van Helmont*. In de buitenlandsche museums staan nog op denzelfden naam uitgestald, te Augsburg: een Tandenmeester in zijne Studiekamer, en te Darmstadt.: het portret van den Kanunnikscholaster A. van Krufft, benevens een tafereel met Drinkende Boeren. Zeger Jacob van Hellemont overleed te Brussel op 21 Augustus 1726.

Voortreffelijkere hoedanigheden ontdekken wij in de gewrochten van Jacob de Roore. Hij werd den 20ⁿ Juli 1686 in onze stad geboren, als zoon van den handelaar in schilderijen en oudheden, Erik de Roore, en van de schildersdochter Anna Maria van der Haegen. 's Jongelings neiging voor het schoone ontstond in den schilderijwinkel zijns vaders; maar hij werd tegen zijnen dank voor de literarische studiën opgeleid. Zoodra zijn vader was gestorven mocht de jongen zijnen lust voor het beoefenen der schilderkunst voldoen. Ten jare 1699 ging hij in de leer bij Jan Sebastiaan van Looybos. Wanneer Jacobs moeder den 15ⁿ Februari 1701,

in haar huis de Zeventien Provinciën, op de Kaasrui, was overleden, deed zijn voogd en oom, de schilder Karel van der Haegen, hem op het goudsmiden. Toen die oom in Juni van hetzelfde jaar stierf, mocht onze Jacob, door tusschenkomst van Abraham Genoels, zijne lievelingsstudie hervatten. Hij ging dan in de leer bij den Brusselschen tapijtpatroonschilder Lodewijk van Schoor, die zich in April 1696 te Antwerpen was komen vestigen. Na bij de twee jaren van dezen meester les te hebben ontvangen, ging de Roore op 11 Mei 1703 met zijnen nieuwen voogd naar Brussel, om daar eenen anderen leeraar te zoeken. Onverrichter zake keerden zij terug naar Antwerpen, waar de jonge Jacob nu het kunstonderwijs der Sint Lucasgilde begon te volgen. Den 7^u December 1705 werd hij ter Academie uitgeroepen als den eersten teekenaar naar het leven, en den 17^u Maart van het volgende jaar trad hij, door voorspraak van Abraham Genoels, in het werkhuis van Kasper Jacob van Opstal, die voor den besten onzer toenmalige koloristen werd gehouden. Na twee jaren studie onder de leiding van dezen kunstenaar, werd Jacob de Roore in 1707 vrijmeester der Antwerpsche Schilders-Kamer. Daar het den jongen meester aan bestellingen ontbrak, zoo ving hij aan met voor den vreemde kopijen naar oude tafereelen te maken. Die vernederende arbeid duurde echter maar een tweetal jaren. Zijn voogd, heer Jacob Willem Janssens, Onder-Deken van het Kapittel der Sint Jacobskerk, bestelde hem toen het tafereel : de Paters Trinitarissen die Christenen Slaven afkopen van de Muselmannen, geteekend : *J. D. Roore F 1709*, dat nu nog in den grooten beuk onzer Sint Jacobskerk is uitgestald. Het gewrocht is merkwaardig als samenstelling en in sommige deelen goed geteekend. Ofschoon zwak, is het toch harmonisch gekleurd.

Twee andere doeken in denzelfden aard van de Roore treft men aan in het museum van Doornik. Zij stellen voor : Christenen die men dwingt de Afgoden te aanbidden, en : de Ontmoeting van Mozes en Aaron.

Na eenige kerkschilderijen te hebben mogen vervaardigen, gelukte het den jongen kunstenaar niet meer aan ander werk te geraken. Toen Hendrik van Lint, in Juni 1710 de nalatenschap zijner moeder was komen ontvangen, wilde de Roore hem naar Italië vergezellen, doch dit werd hem door zijnen voogd belet. Nog een drietal jaren deed de Roore vruchteloze pogingen, om zich in het neerslachtige Antwerpen te doen opmerken, toen het hem eindelijk gelukte de aandacht van ons Magistraat op zich te vestigen.

Bij den aanvang der XVIIIe eeuw hadden onze Wethouders, om eenige kunstenaars en ambachtslieden werk te verschaffen, het inwendige van ons stadhuis merkelijke veranderingen doen ondergaan. Nu het er op aankwam de hervormde zalen te versieren, werd het talent van Jacob de Roore daartoe benuttigd. In 1715 maalde hij in de Tresorierskamer het midden-plafondstuk, voorstellende eene Maagd met Overvloedshoorn en vijf Engelkens in de Lucht. Dit doek werd hem 192 gulden betaald. Twee jaren later schilderde hij in dezelfde kamer het andere nog bestaande plafond met de drie Engelkens in Wolken, voor 70 gulden. ¹ Ondertusschen sloot de Roore

¹ « Geordonneert te betalen aen Jacques de Roore, constschilder, de somme van 192 guldens eens, voor soo veel dat beloopt sijne rekeninge over het beschilderen ende doen maecken van de Blaffons op de Tresorierscamer, luyt de selve, in den jare 1715 geschildert. Actum in Collegio den 16 April 1716. »

« Geordonneert te betalen aen Jacques de Roore, schilder, de somme van 70 guldens eens, voor soo veel dat beloopt sijne rekeninge over het schilderen van de leste Blafon op de Tresorierscamer deser stadt, luyt deselve. Actum in Collegio den 8 Maii 1717. » *Collegiaal Aktenboek der stad Antwerpen, 1714-18.*

met de stedelijke Regeering ook eene overeenkomst voor het malen van drie groote allegorische plafonds voor het Collegie, de zaal waar onze Burgemeesters en Schepenen vergaderden en waar nu de Raad onzer gemeente zitting houdt. De eerste dier plafondschilderingen was voltooid vóór 17 April 1716. Op dien dag stemde het Magistraat onzen schilder voor dit werk 300 gulden. Den 3ⁿ October daarna stemde het hem nog 660 gulden voor de twee andere voltrokken plafonds. Toen de stukken waren geplaatst werden er nog veranderingen aan toegebracht. Voor dit nawerk beloonde men de Roore met 150 gulden, terwijl hem op 7 October nog 31 gulden werden toegezegd voor het malen van een portret van Keizer Karel VI, dat vóór de marmeren schouw werd uitgestald.

Deze drie plafonds, welke nog worden bewonderd, zijn allegorische gewrochten en stellen voor: een Engel die met vlamme Zwaard twee Oorlogzuchtigen en

¹ « Geordonneert te betalen aen Jacques de Roore, constschilder, de somme van 300 guldens eens, voor soo veel aen hem bij accord is toegevoegt over het schilderen van een vande Blaffons in het Collegie van mijne Heeren. Actum in Collegio den 17 April 1716. »

« Geordonneert te betalen aen Jacques de Roore, constschilder, de somme van 660 guldens eens, soo voor het volmaeken van de twee andere Blaffons in 't Collegie van mijne Heeren, in conformiteyt van den accorde met hem aengegaen, als voor den outer-marin bij hem particulier betaelt, ende in den selven accorde aen hem toegesey goet te doen, voor de drij Blaffons in 't voorschreven Collegie bij hem geschildert. Actum in Collegio den 3^{en} October 1716. »

« Item aen den selven de somme van 150 guldens eens, voor soo veel dat aen hem van dese stadt is goetcomende, voor het naerwerk in de drij Blaffons, dat meer als in de scheytsen was aeng-teeckent, ende vermeerdert, ten tijde van den meergemelden accorde daerover met hem gemaectt, wesaengaende particulire conventie is aengegaen ter voorschreven somme, waerinne oock gecomprenheert is het portraict van Sijne Keyserlijke en de Conincklijke Majesteyt, hangende voor de schouwe in het Collegie van Mijne Heeren. Actum in Collegio den 5 October 1716. Dit leste lith van dese acte cesseert. Siet voorts op 7 October. »

« Geordonneert te betalen aen Jacques de Roore, constschilder, de somme van 31 guldens eens, voor het schilderen van het pourtraict van Sijne Keyserlijke ende Conincklijke Majesteyt, staende in het Collegie van mijne Heeren voor de marmore schouwe. Actum in Collegio den 7^{en} October 1716. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1714-18.*

een Monster verdrijft, een Engel met Faambazuin die eene Vrouw met Kroon in de Wolken voert, en de Maagd van Antwerpen, met Ceres, Mercurius en Scaldis met Blazoenen en Opschriften. Deze tafereelen zijn zoo grootsch ontworpen en stout geteekend, zoo zacht gekleurd en daarbij zoo zwaar geschaadwd, dat voorname kunstkenneren ze ten onrechte voor gewrochten van Cornelis Schut houden.

De werken, welke de Roore in ons stadhuis voltooide, verbreidden zijne faam tot in Holland, vanwaar men hem ook eenige bestellingen deed. In 1719 ontving hij zelfs twee leerlingen in zijn werkhuis; doch ongelukkiglijk vond de meester geene tweede gelegenheid om zijnen stadgenooten te toonen, dat hij een onzer beste toenmalige schilders was. Ten jare 1720 werd hij naar Amsterdam geroepen, om daar plafonds te schilderen. In Maart 1721 bevond zich onze meester terug in Antwerpen. Hij bewoonde toen een huurhuis in de Lange Nieuwstraat, met Joanna Catharina van der Cammen, die hij op 14 Februari 1712 had gehuwd. De vrouw was zwak en ziekelijk. Zij had hem een zoontje gebaar, dat op 29 Augustus 1718, in Sint Jacobskerk, Jacob Jozef was gedoopt; maar het wichtje stierf en werd door geen ander vervangen.

Daar de Roore in ons kwijnend Antwerpen aan geen werk meer geraakte, nam hij nieuwe bestellingen aan in Hollands bloeiende handelstad. Terwijl hij daar nu werkzaam was, ontving hij plotselings de droeve tijding, dat zijne vrouw was gestorven. Hij snelde naar Antwerpen en kwam daar nog bijtijds aan, om haar op 15 Maart 1722 in de Predikheerenkerk te begraven. Nu verkocht hij heel zijnen huis-

raad, om zich bepaald te Amsterdam te vestigen. Een jaar later ging hij te Rotterdam wonen, en vervolgens koos hij zijn verblijf in den Haag, waar hij zich als lid der kunstenaars-gilde liet opschrijven. In al deze steden mocht de Roore plafondstukken en zelfs verscheidene kabinetstafereelen vervaardigen.

Ten jare 1728 bracht hij een bezoek aan zijne geboortestad, waar hij tot het volgende jaar vertoefde en zeven plafonds van voorname ambtenaars bemaalde. Eene Antwerpsche schoone, die onzen kunstenaar tot model zijner bevallige figuren diende, behaagde hem derwijze, dat hij met haar in den echt trad. Dit tweede huwelijk bracht de Roore ook geen geluk bij. Zijne jonge gade verliet hem al spoedig en trok terug naar Antwerpen, waar hij, om haar niet meer te ontmoeten, nimmer den voet zette.

In zijnen ouden dag werd onze meester een voornaam handelaar in schilderijen. Als dusdanig verbond hij zich met zijnen Hollandschen kunstmakker Geeraard Hoet. Het verhaal van een hunner handelsondernemingen wordt bij ons volk nog wel eens herinnerd. In September 1739 hadden onze beide schilders in de kerk van Saventhem het puike altaarstuk Sint Marten van Antoon van Dijck ontdekt en aangekocht voor 1000 dukatons. Terwijl de Roore en Hoet binnen in de kerk den Sint Marten in eene kist deden klinken, daagden de verontwaardigde Saventhemsche boeren van alle zijden op met vorken, vlegels, zeisen en geweren, om de opkoopers van hunnen prachtigen heiligen patroon te verdrijven. De opgewondene menigte vond de kerkdeur gesloten en begon die te bestormen, terwijl er werd geschoten en de noodklok geluid. Binnen den tempel heerschte

verbazing en schrik. Toen het woedende volk binnenrukte, vluchtte Hoet langs eene verborgene deur in de pastorij. Zoodra een sterke smid met zijnen moker de Roore dreigde het hoofd in te slaan, koos ook deze het hazenpad. De Sint Marten werd terug op den altaar geplaatst, de kist buiten de kerk tot spaanders gekloven en in brand gestoken. Terwijl onze schilderijopkoopters in een rijtuig naar Brussel snelden, dansten de zegevierende boeren om het vreugdevuur, bij het aanheffen van blijde liederen en onder het losbranden der geweren.

Eenigen tijd na de wederkomst van Hoet en de Roore in Holland, werd hun vennootschap ontbonden. Onze Antwerpenaar bleef niettemin in 's Gravenhage gevestigd. Hij overleed aldaar op den 17ⁿ Juli 1747, als kinderlooze weduenaar en in welstand. Zijne verzameling van schilderijen, waaronder vijf en veertig zinnebeeldige en mythologische gewrochten van zijn eigen penseel, benevens printen en teekeningen, werden op 4 September van hetzelfde jaar geveild, en brachten over de 18,000 gulden op.

Naast de Roore's gemelde plafondstukken der Gemeenteraadzaal en Tresorierskamer van ons stadhuis, prijken aldaar nog in grauw geschilderde Engelkens met Baanderollen, Blazoenen, zinnebeeldige Prachtvoorwerpen en Sieraden, welke beurtelings aan Jacob de Roore en Peter Ijkens werden toegeschreven; doch deze gewrochten werden gemaald door den thans onbekenden schilder Balthazar Barbiers. Hij ontving den 5ⁿ December 1685 in Antwerpens Sint Andrieskerk het doopsel, werd ten jare 1703 als leerling en in 1708 als vrijmeester-schilder bij onze Sint Lucasgilde aangeteekend. In dit laatste jaar maalde Barbiers voor de

Sinte Barbarakapel onzer hoofdkerk een tafereel met de voorstelling van « de Salige Siele. » In de lente van 1710 schilderde hij, voor rekening der Stad, boven de deur der Lakenhalle en boven de deur van 't Collegie een Lieve-Vrouwenbeeld.

Bij den aanvang van het jaar 1713 maalde Balthazar Barbiers, in onze tegenwoordige Gemeenteraadzaal, de elf nog bestaande zijplafonds, welke hem, met eenige mindere werken, 470 gulden werden betaald. ¹ In den zomer van 1715 schilderde hij boven elk der vier binnendeuren van de Tresorierskamer de nog bestaande Geniussen met Schild en Baanderol, voor welke gewrochten hij 144 gulden 11 stuivers en 6 deniers ontving. ² Gedurende de maand November van het jaar 1716 maalde Barbiers, in dezelfde kamer, rond de twee gemelde plafonds van de Roore, de zeven zijplafonds met sieraden voor 205 gulden. ³ In al deze verdienstelijke grauwschilderingen werd er ook veel goud gebruikt; doch deze kostbare stof werd daar door den vergulder Jan Steencuyl opgelegd, terwijl de gepremuurde doeken door Jacob Raedts waren geleverd.

¹ « Geordonneert te betalen aen Balthazar Barbiers de somme van 470 guldens ende eenen halven stuyver eens, voor soo veel dat behoelt sijne rekeninge, soo over arbeysloon, verven, oliën, etc.³, als andersints, van 't schilderen van elff doeken Blaffons in 't Collegie, Cappelle ende de vier denren in 't selve Collegie, den tijt daer bestedt van 146 dagen, luyt deselve, beginnende 10 Januarii 1713. Actum in Collegio den 21 November 1713. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1710-14.*

² « Aen Balthazar Barbiers, schilder, de somme van hondert vierenviertich ponden elff schellingen ende sesse grooten Arthois, over ende ter saecken van het schilderen van vier doeken boven de vier denren van de Tresorierscaemer in de maenden van Julius ende Augustus XVIIe ende vijftien, naer luydt de rekeninge, acte collegial ende ordonnantie in date den 16 Meert 1716, met quittantie, compt..... I.^e XLIII lb. XI sc. VI d. » *Rekening der stad Antwerpen, 1716, fol. 464 v°.*

³ « Aen Balthazar Barbiers, schilder, de somme van twee hondert ende vijff ponden Arthois, daer op is gemodereert sijne rekeninge, over ende ter saecken van het schilderen van de seyde-plafonds op de Tresorierscaemer, in November XVIIe seshien met het versehot van verven ende olie, naer luydt de selve rekeninge, acte Collegial ende ordonnantie in date den 26 April 1717, met quittantie, compt..... IIe V lb. » *Rekening der stad Antwerpen, 1717, fol. 458.*

Balthazar Barbiers was op 2 Juli 1709 in den echt getreden met Joanna Delen. Zijne getuigen voor die plechtigheid waren de beeldhouwer Hendrik Frans Verbrugghen en de kunstschilder Cornelis van Eyck. Barbiers werd vader van zeven kinderen, die tusschen 29 Januari 1710 en 30 Januari 1720 ter wereld kwamen. Bij den aanvang der maand Juni van 1719 had « Balthasaer Barbier, constschilder, » met zijne vrouw een testament verleden, waarvoor hem de kunstschilders Cornelis van Eyck en Jozef van der Voort als getuigen bijstonden. Echter genoot de meester alsdan nog zijne volle gezondheid. Hij maalde voor ons stadhuis sieraadschilderingen tot in 1728 en moet korts na dit jaar zijn gestorven.

De Italiaan Antonio Pellegrini, die op 29 April 1675 te Venetië het levenslicht zag, zijn kunstvak bij Sebastiano Ricci en Paolo Pagani leerde, deed zijn talent bij verschillende Europeesche Vorsten blijken en kwam ten jare 1716 te Antwerpen, als kunstschilder Zijner Keurvorstelijke Hoogheid Johann Wilhelm van den Paltz. Aanstonds werd hij vrijmeester onzer Schilders-Kamer, en de Stad vereerde den vreemden kunstenaar met eene belangrijke bestelling. Zij liet hem namelijk het nog bestaande plafonddoek voor haar klein Collegie malen en betaalde hem dit gewrocht 262 gulden 10 stuivers. ¹ Het bevallig geteekend, maar licht en vlokkelig gekleurd zinnebeeldig tafereel bevat twee vrouwen, welke de Wijsheid en de Rechtvaardigheid, die de Ondeugden bestrijden voorstellen.

¹ « Aen Anthonio Pellegrini, constschilder van Sijne Ceurvorstelijke Hoocheyt van den Pals, de somme van twee hondert tweentsestich ponden thien schellingen Arthois, weerde van vijffentwintich pistolen, daervooren mijne Heeren met den selven hebben geaccordeert voor het schilderen van het platton in het clijn Collegie van mijne voorschreve Heeren, naerlnyt de acte collegial ende ordonnantie in date den eersten September 1717, met quittantie, compt.... IIe LXII lb. x sc. » *Rekening der stad Antwerpen, 1717, fol. 460.*

De Natie der Antwerpsche brouwers bestelde Pellegrini op 9 November 1716 ook een groot schouwstuk : « de Vier Elementen der Brouwers, » zijnde het Water, het Vuur, de Lucht en de Garst- en Hopoogst, zinnebeeldig voorgesteld door twee mannen en twee vrouwen, met bijwerk. Dit gewrocht, waarvan de fraaie schets insgelijks nog op de vermaarde Brouwers-Kamer van het Waterhuis hangt, werd den schilder 472 gulden betaald. Tevens lieten onze brouwers den kunstenaar voor hunne kamer een onderschouwdoek malen met de voorstelling van de Smis van Vulcanus. Voor dit somber gekleurd tafereel met zijne twee levens-groote naakte mannenfiguren ontving Pellegrini 147 gulden. Al deze gewrochten waren voltooid in den zomer van 1717. Korts nadien hernam de Italiaansche meester zijne reizen naar de voornaamste steden der wereld. Hij stierf in zijne geboorteplaats op 5 November 1741.

Hoe middelmatig een kolorist Balthazar Beschey ook ware, toch werd hij in die eeuw van kunstverval nog aanzien als een voornaam schilder. Zijne bewondering voor onze groote meesters en de warmte met welke hij onze eigenaardige School verdedigde tegen de herinvoerders der uitheemsche klassieke kunstleer, moeten niet vreemd zijn geweest aan die overschatting zijner verdiensten. Hij was zoon van den kleermaker Jacob Beschey en werd den 20ⁿ November 1708 in Sint Jacobskerk ten doop geheven door den schilder Balthazar van den Bossche. In zijne jongelingsjaren ging Balthazar Beschey zich oefenen bij den ongeachten schilder Peter Strick. Na het voltrekken zijner studiën begon hij kunsthandel te drijven, terwijl hij vele zijner te koop gestelde schilderijen van oude meesters behendig wist te hertoetsen en na te malen.

Tevens schilderde hij landschapjes met figuurkens gelijk er de Fluweelen Breughel met zijnen vriend Hendrik van Balen hadden vervaardigd. Toen Beschey naar eigene vinding begon te malen, leverde hij zwak gekleurde en eenvoudig samengestelde geschiedkundige tafereelen, als zijn Jozef door zijne Broeders verkocht, en Jozef als Onder-Koning van Egypte, welke in ons museum hangen met de onderteekening: *Balt. Beschey f. 1744*. In dit zelfde jaar vervaardigde hij voor het stadhuis van Leuven de aldaar nog bestaande tafereelen Mozes bij het brandende Braambosch, de Kinderen van Israël welke den Doortocht der Roode Zee vieren, en de Vier Elementen; terwijl hij later de zaal van het collegie versierde met Ridders te Paard, welke de Zeven Geslachten voorstellen. In de galerij Schleissheim ziet men van onzen meester: de Ontvangst der Koningin van Saba door Salomo.

Balthazar Beschey maalde ook portretten. Daarvan bewaart ons museum er een paar, welke slechts historische waarde bezitten, daar zij Balthazar Beschey zelve en zijnen vriend en kunstmakker Marten Jozef Geeraets voorstellen. Echter bestaat er in onze stad bij den heer Jan Frans Craeels nog een gewrocht van Beschey, dat eenige belangrijker portretten bevat. Het is een doek van 3 meters hoog op 5 meters 50 centimeters breed, geteekend: *B. Beschey 1756*, dat, met vijftien levensgrooten en geheele figuren, de Ontvangst van den Hoofdman der Schilders-Kamer door de Dekens en Oud-Dekens met Pictura voorstelt. Het tafereel is erg beschadigd en heeft zwakke deelen; maar het fraaie, deels naakte vrouwenfiguur Pictura herinnert aan van Dijk en is het puikste geteekend en prachtigste

gekleurd beeld dat er in de XVIIIe eeuw werd geschilderd. Beschey slaagde bijzonder goed in de zedenschildering. De heer Ferdinand Coosemans van Berchem bewaart een alleruitvoerigst Binnenzichtje van onzen meester. Het toont eenen heer en zijne dame, die aan tafel oesters eten, terwijl een knecht wijn schenkt en twee kinderen zich in de rijkgestoffeerde kamer vermaken. Zonder pracht van koloriet te bezitten, is het gewrochtje zeer aangenaam van toon en zoo keurig gepenseeld, dat het tussschen de beste zedenschilderijens van dien tijd mag pronken. Andere gewrochten van Balthazar Beschey, welke wij in bijzondere verzamelingen aantreffen, laten wij onvermeld. Wij noemen nog enkel zijn paneeltje : Mannen en Vrouwen vóór een Boerenhuis, dat zich in de Weenergalerie Lichtenstein bevindt, en zijne twee tafereelen, welke de Vijf Zinnen voorstellen met zijn handteeken naast het jaartal 1733, en in de Ermitage van Sint Petersburg zijn uitgesteld.

Nadat Balthazar Beschey op 14 Januari 1753 in den echt was getreden met Joanna Catharina Rosa Pauwels, liet hij zich den 14ⁿ Maart van dit jaar als vrij schilder inschrijven bij de Sint Lucasgilde over welke hij den 17ⁿ September 1754 tot Deken werd benoemd. Den 1ⁿ October 1753 werd hij door de stedelijke Regeering ook aangesteld als bestuurder-leeraar der Academie, in wier schoot hij later hevig op zou komen tegen den verderfelijken kunstinvloed van zijnen eigen leerling Andries Lens. Het huwelijk van meester Beschey werd met geene kinderen gezegend ; en, daar hij grooten handel in schilderijen dreef, zoo kwam hij in het bezit van een aanzienlijk vermogen. Zijn welstand liet hem toe eene der rijkste kunstverzamelingen te vormen,

waarin hij met voorliefde onze eigene voornaamste meesters deed bewonderen. Ten jare 1757 was Beschey in een huurhuis der Korte Clarastraat gevestigd; maar den 27ⁿ Mei 1761 kocht hij het groote huis den Rozenhoed, nummer 36 in de Keizerstraat, dat hij betrok en met wandschilderingen deed versieren. In de gure lentè van 1776 begaf onze kunsthandelaar zich naar Brussel, om eene veiling van schilderijen bij te wonen. Hij vatte bij die gelegenheid eene zware verkoudheid, aan welke hij reeds op 15 April overleed, in zijn gemeld huis der Keizerstraat.

De overledene had vier broeders: Karel, Jacob Andries, Jozef Hendrik en Jan Frans, die insgelijks het penseel behandelden. Echter kunnen wij ons maar met den tweeden bezighouden, omdat er nog alleen van hem tafereelen bekend zijn. Hij werd den 30ⁿ November 1710 geboren en oefende zich bij zijnen ouderen broeder Balthazar, met wien hij bleef werken, na ten jare 1727 meester-schilder der Sint Lucasgilde te zijn geworden. Des kunstenaars nog bestaande gewrochten zijn: de Heilige Familie in een Landschap, geteekend: *Jacob Beschey*, welke in het museum van Darmstadt berust, en de Heilige Familie in een Landschap met Bloemen en Vogels, geteekend: *J. Beschey* 1751 en bewaard in de galerij van Schwerin.

Jacob Beschey leefde als jongman. In zijn testament van 5 Augustus 1762 maakte hij zijnen broeder Balthazar al de printen en teekeningen, welke zij van hunnen vader hadden geërfd. Jacob Beschey ontving in 1732 éenen en in 1754 drie leerlingen, en op 20 Januari 1766 werd hij als Deken der Schilders-Kamer aangesteld. Hij stierf den 28ⁿ Februari 1786 en werd twee dagen later op ons Sint Joriskerkhof begraven.

De Mechelaar Melchior Brassauw is nu tot zelfs in zijne geboortestad een onbekende geworden, ondanks er nog fraaie schilderijen van hem bestaan, als zijn paneel met de voorstelling : de Verloren Zoon in Wellust met Vrouwen, geteekend : *Melchior Brassauw fecit*, dat in het Amsterdamsche museum is uitgesteld. Hij kwam den 14ⁿ Mei 1709 ter wereld, en schijnt zijne kunstenaarsloopbaan in Antwerpen te zijn begonnen. Ook huwde hij op 15 Juli 1736 in onze Sint Andrieskerk Maria Frederval, welke overleed na hem drie dochters en eenen zoon te hebben geschonken. Den 21ⁿ Februari 1747 hertrouwde hij met Joanna Margaretha Nolmans, die hem nog eenen zoon en eene dochter baarde en dan insgelijks stierf, waarna onze schilder op 22 Juli 1753, binnen Antwerpens hoofdkerk, voor de derdemaal, in den echt trad met Anna Catharina de Ponti, bij welke hij nog twee dochters en eenen zoon verwekte. Melchior Brassauw was ten jare 1737 bij onze Schilders-Kamer getreden. Den 26ⁿ October 1752 deed hij nog eenen zijner leerlingen in den Liggere der Sint Lucasgilde aanschrijven, en op 18 September 1755 werd de meester door het Antwerpsche Magistraat tot Deken der kunstenaars aangesteld. Na in 1757 zijn Opper-Dekenschap te hebben vervuld, moet hij spoedig zijn gestorven ; want er is geen spoor van hem meer te vinden. Zijn oudste zoon, Jacob Andries Melchior Brassauw, die op 30 November 1739 over de doopvont onzer Sint Andrieskerk werd geheven, kwam den 29ⁿ October 1763 als vrijmeester bij de Antwerpsche Schilders-Kamer ; doch wij hebben nog geen zijner gewrochten ontdekt.

Melden wij nog als historieschilders de beide Karels

IJkens vader en zoon. De eerste ontving het levenslicht te Antwerpen; doch reeds in 1718 werd hij vrijmeester te Brussel, waar hij, onder andere, aanstonds de twintigste schilderij der Geschiedenis van de miraculeuse Hostie maalde, welke thans nog in de Sinte Gudulakerk is uitgesteld. Zijn zoon, Karel IJkens II, die ten jare 1719 binnen de hoofdstad ter wereld kwam, vestigde zich terug in Antwerpen. Ten jare 1732 werd hij op den Liggere onzer Sint Lucasgilde ingeschreven als leerling van den landschap-, portret- en bloe mschilder Peter Snijers. Nochtans behandelde Karel IJkens II uitsluitelijk de historieschildering. Op den hoogen altaar der kerk van Mortsel staat nog een zijner groote maar zwakke tafereelen: de Verschijning van Sint Benedictus, aan de besmette Menschen en Dieren, welk gewrocht hem in 1752, 180 gulden werd betaald. Van in 1746 was Karel IJkens II lid der Antwerpsche Schilders-Kamer geworden, en reeds den 19ⁿ Juli van dit jaar werd hij tot Onder-Deken onzer kunstenaarsvereniging verkoren. Nadat hij in 1747 en 1748 als Opper-Deken over de Sint Lucasgilde had geheerscht, nam hij zijnen intrek in het Beggaardenklooster, wiens refter hij met destijds geprezen schilderijen versierde. Deze tafereelen waren nauwelijks voltrokken, of onze kunstenaar kreeg eene beroerte, welke zijn gansch lichaam, tot zelfs zijne tong, met lamheid sloeg. De ongelukkige stierf op 1 Mei 1753 en werd daags daarna in eenen kelder van het Beggaardenklooster begraven.

Enkele onzer jonge kunstenaars zagen nog tijdig genoeg hoe deerlijk de groote historieschildering in verval was geraakt. Zij lieten het hoofdvak der kunst varen, poogden tot hunne eenvoudige natuur terug te keeren en zochten

door de vereeniging der portret- en zedenschildering nog eenige merkwaardige tafereelen te malen. Hij, die deze taak met den meesten ernst ondernam en er dan ook het best in slaagde, was Balthazar van den Bossche, de Antwerpsche kuisperszoon, die op 6 Januari 1681 werd geboren. Een onbekende schilder, Geeraard Thomas, leerde onzen knaap de penseelen behandelen, en in 1697 werd hij vrijmeester der Schilders-Kamer. ¹ Eventwel begaf hij zich toen naar Frankrijk, en hij woonde beurtelings te Parijs, Nantes en Douai. Eerst bij den aanvang der XVIIIe eeuw keerde hij terug in zijne geboortestad, waar hij den 12ⁿ September 1706 in den echt trad met Isabella Eustace. ²

Ten einde bevrijd te zijn van den last der burgerwacht, schilderde van den Bossche voor de Gilde van den Jongen Voetboog : de Ontvangst ter Gilde-Kamer van den Hoofdman des Jongen Voetboogs, Jan Baptist del Campo, Burgemeester van Antwerpen. Dit groot doek is geteekend : *Ba : van den Bossche* 1711, en prijkt in ons museum. Het bevat de portretten, ten voetenuit, van al de prachtig uitgedoschte bestuurleden der Gilde, waardig en allerbevalligst gegroepeerd, met natuurlijke houding en levendige uitdrukking. Heel de sierlijke figurengroep en het rijk gestoffeerd lokaal der Gilde zijn aangenaam verlicht. Indien de tijd de fijn en keurig gepenseelde, harmonisch warme kleuren niet wat hadde verdonkerd, zouden wij het gewrocht een meesterstuk mogen noemen. Een ander puik tafereel van onzen schilder is : de Beeldhouwersfamilie in het Werkhuis, geteekend : *B. V. Bossche F.* 1711, en toebehoorende aan den heer doctor Fremie van Antwerpen.

¹ *Catalogue du Musée d'Anvers.*

² Aldus teekent deze vrouw wier naam ten onrechte « Ustas » is gedrukt.

In de galerij van den Groothertog van Mecklenburg hangen er van den meester nog twee schilderijen : een lustig Gezelschap aan den Disch in de Veranda van een Paleis, en Worstelende Kaartspelers in de Wachtkamer van een Paleis, beide geteekend : *B. V. Bossche f.*

De meester maalde nog verscheidene andere schoone schilderijen ; want al spoedig was zijn talent algemeen erkend. Toen de Hertog van Marlborough in Juni 1706 te Antwerpen kwam, verwierf Balthazar van den Bossche de onderscheiding den beroemden Veldheer te mogen konterfeiten, gezeten op een strijdpard, dat door Peter van Blommen werd geschilderd.

Ongelukkiglijk was de loopbaan van den behendigen figuurschilder van korten duur. Terwijl hij eenen zijner leerlingen onderricht gaf, stiet hij zich het hoofd tegen een openstaande vensterluik en de slag was zoo hevig, dat hij eene verzwering aan 's mans hersenen deed ontstaan. Den 11ⁿ Augustus 1714 deed zijn zoo noodlottig gekwetst hoofd hem reeds voor een verschrikkelijk levenseinde vreezen ; want op dien dag verleid hij, in zijn huis der Prinsesstraat, een testament met zijne gade. De wonde verergerde nog tot op 8 September 1715 en de nog zoo veel belovende kunstenaar stierf op slechts vier en dertig-jarigen ouderdom. Zijne weduwe, die met twee dochterkens achterbleef, overleed op 18 April 1722.

Tusschen de leden der familie Horemans tellen wij een drietal volgelingen van den voorgaanden meester. De eerste kunstenaar van dien naam was de glasschrijver en stadsglazenmaker Jacob Horemans, die ten jare 1605 bij onze Gilde trad. Hij vormde zijnen zoon Alexander insgelijks tot glasschilder, en diens zoon Alexander moest op beurt het vaderlijk

bedrijf uitoefenen. Deze had geen ander kroost dan eene dochter; maar zijn broeder, de notaris Horemans, liet op 16 November 1682 eenen zoon Jan Jozef doopen, die het kunstenaarsgeslacht der Horemansen weer zou voortzetten. De jongeling ging ten jare 1695 in de leer bij den beeldhouwer Michiel van der Voort. Spoedig bleek het nochtans, dat hij meer aanleg voor de schilderkunst toonde. Zoo ging hij dan ter studie bij den in Antwerpen gevestigde Amsterdammer Jan van Pee. ¹ Deze zedenschilder, van wien ons museum een groot maar dof gekleurd doek: de Koekenbakster, bewaart, was een echt zonderlinge kerel. Daar hij van eenen Brusselschen vader afstamde, had hij zoo graag Brabant en vooral de kunststad Antwerpen bezocht. Ongelukkiglijk wilde zijne wederhelft, die eenen winkel hield, van dit kunsttochtje niet hooren. Zekeren dag beval van Pee haar den ketel maar over het vuur te hangen, daar hij een zootje visch ter markt ging koopen. Maar hij stak met zijnen luimigen kunstmakker de Nijs naar Antwerpen. Toen Jan van Pee jaren nadien bij zijne gade terug kwam, had hij inderdaad eenige botjes bij zich, en hij vroeg of het water van den vischketel reeds in de kook was. De veraste vrouw liet den spotter niet meer los en keerde met hem naar Antwerpen, waar zij echter spoedig overleed. Zij werd begraven onder den zerk van Peter Tambuysen in de kapel van het Heilig Kruis onzer Sint Jacobskerk. De weduenaar hield vervolgens huis met verschillende dienstmeiden, aan welke hij beurtelings bij testament eene ruime erfenis toezegde, terwijl hij ook telkens verklaarde bij zijne vrouw zaliger

¹ De Liggeren der Sint Lucasgilde, evenals de catalogoog van het Antwerpsch museum noemt dezen kunstenaar *Jan van Peene*, *Penen* en *Penne*; doch wij hebben vijf zijner handteekens vóór ons liggen en hij schrijft onveranderlijk « *Jan van Pee.* » Zijne schilderij uit ons museum is geteekend: *J. V P F.*

begraven te willen worden. In zijne codicille van 6 Juni 1702 bepaalde hij ook « dat den sone van den notaris Horemans, met name Joannes Josephus, sijnen ^{den}gewesen discipel, sal hebben ende genieten twelff geschilderde modellen bij hem t' sijnen keuse, naer de doodt des testateurs, uyt te kiezen uyt alle degene bij hem achter te laten, ende dat tot eene gedencenisse. » Den 2ⁿ October 1710 bekrachtigde de stervende Jan van Pee zijn testament van 5 Maart 1702, waarbij hij zijne zonen, den chirurgijn Matthijs van Pee en den schilder Theodoor van Pee tot erfgenamen verklaarde. Toen de meester op 7 October 1710 met eene zinking in Sint Jacobskerk was begraven, ontving zijn oud-leerling, Jan Jozef Horemans, toch de toegezegde twaalf geschilderde modellen van zedenstukken, naar welke hij zich dan ook vormde.

De jonge kunstenaar was toen reeds sedert 1706 vrijmeester geworden. Den 9ⁿ Februari van het volgende jaar huwde hij Maria Francisca van der Voort, en deze schonk hem vier dochters en drie zonen. Een dier zonen, Jan Jozef, geboren op 15 Januari 1714, werd voor de schilderkunst bestemd en oefende zich onder de leiding zijns vaders. Meestal schilderde vader Horemans gewone zedenstukken, welke hij op eigenaardige wijze samenstelde, doch al te donker kleurde. In de museums vindt men op zijnen naam, te Hannover : twee doeken met Boerenfamiliën aan den Disch; te Darmstadt : Vechtende Boeren en Dansende Boeren; te Dresden : de Schoenmaker aan het Werk, eene Moeder bij haar slapende Kind; te Cassel : een Gezelschap aan den Disch; Dames die eenen Hond laten dansen, en drie Boerengezelschappen; te Florentië : de Schoenmakersfamilie, de Theeleurster, Kaartspelers, en het Gebed vóór het Eten.

Den 25ⁿ Januari 1746 bestelde de Onder-Deken der Antwerpsche Schermers, Frans van Lancker, aan Jan Jozef Horemans I en Jan Jozef Horemans II, een aanzienlijk tafereel, dat de Hoofdlieden en den Dienenden- en Ouden Eed der Gilde zou voorstellen. Dit gewrocht prijkt thans in ons museum met den titel : de Verwelkoming van den Abt van Sint Michiels door het Bestuur der Schermersgilde in haar lokaal, waar men zich bereidt tot een schermfeest. Dat bij de bestelling van dit belangrijk tafereel bepaald werd, dat de zoon het mede moest uitvoeren, is een bewijs dat zijn talent gewaardeerd was. Ook leende hij dikwijls eene behulpzame hand aan zijnen vader. Toen deze op 7 Augustus 1759 stierf, trad Jan Jozef Horemans II op als de voornaamste der toenmalige zedenschilders. Eventwel was hij ook geen uitstekende kolorist; maar hij schilderde toch helderder dan zijn vader, die in te dofbruinen toon maalde. Daarom noemde men den eenen « den Bruinen Horemans, » en den andere « den Lichten Horemans. » De vader behandelde de figuren meestal op kleine schaal; doch de zoon vervaardigde nu familiegroepen tot op een vijfde der levensgrootte. Deze gewrochten treft men nog dikwijls aan bij onze begoede burgers. De meest gekende zijn : eene Antwerpsche Familie aan Tafel, geteekend : *J. Horemans* 1758, en een Ridder met twee Freules in een Landschap, beide in de verzameling van den heer Th. van Leries; de Onderteekening van het Huwelijkscontract tusschen den heer Segers en mejufvrouw Cornelissen, geteekend : *J. Horemans* 1767, en de Familie Werbrouck in haren Hof, geteekend : *J. Horemans* 1785, beide in het bezit van den heer P. J. Taeymans;

de Lezing van het Huwelijkscontract, geteekend : *J. Horemans* 1768, toebehoorende aan mevrouw-weduwe Jan Schul, en de Vlaamsche Kermis, het eigendom van den heer A. Verachtert.

Eerst den 10ⁿ Februari 1767 kocht Jan Jozef Horemans II zijn vrijmeesterschap bij de Schilders-Kamer, welke hij in 1768 en 1775 als Opper-Deken regeerde. Weinigen tijd later verminderde gewis zijn vermogen; want den 31ⁿ Mei 1782 verkocht hij zijn ouderlijk huis » het Snelleken, » nummer 35 in de Everdijstraat, waarin hij, evenals zijn vader, werd geboren. In zijnen ouden dag werkte onze portret-zedenschilder nochtans bijzonder vlijtig. Wij zullen hem in de Antwerpsche kunsttentoonstelling van Augustus 1790 nog ineens twaalf zijner tafereelen zien uitstallen. Na dit tijdstip wordt zijn spoor verloren in de woelige omwentelingsdagen.

Een andere zoon van den notaris Horemans, die op 26 October 1700 Peter Jacob werd gedoopt, overtrof in vermaardheid als schilder zijne beide voorgaande bloedverwanten. Ten jare 1717 werd hij in den Liggere aangeteekend als leerling zijns broeders, Jan Jozef Horemans I. Na tot eenen volslagen kunstenaar te zijn opgewassen, begaf hij zich in 1725 naar Munchen, waar hij twee jaren later Hofschilder werd van den Keurvorst van Beieren, Karel Albrecht, die van 1740 tot 1745 als Keizer Karel VII in Duitschland troonde. Voor dezen gekenden wellusteling maalde « de keurvorstelijke en keizerlijke gezelschapschilder Peeter Horemans » allerhande wulpsche Hoffeesten en Bad-, Dans- en Jachtpartijen, benevens honderden afbeeldsels van bekoorlijke Freules, van welke tafereelen er nog schijnen bewaard in de

gesloten galerijen van den Amaliënburg en het lustslot Nymphenburg bij Munchen. Des kunstenaars werken in openbare museums uitgestald, zijn, in de galerij Schleissheim : het portret van onzen Peter Horemans, door hem zelve geschilderd, benevens dat van zijnen boezemvriend en stadgenoot, den Antwerpenaar Willem de Grof, beeldhouwer van den Keurvorst van Beieren ; in de galerij van Augsburg : een stilleven met Perzikken, Appelsienen en Druiven op eene Schotel, geteekend : *Petrus Horemans* 1768 ; in het museum van Brunswijk : het afbeeldsel eener oude Vrouw, en in het museum van Florentië : eene Boerenkeuken, geteekend : *Petrus Horemans*, eene Kinderschool, Kegelspelers, Dominospelers, en twee Kroegen met Drinkers.

Den 4ⁿ Juni 1730 trad onze kunstschilder Peter Jacob Horemans, te Munchen, binnen de Sint Petruskerk, in den echt met Justina Magdalena Resch, dochter van den keurvorstelijken tafeldekker. De twee noodige getuigen voor die plechtigheid waren de beide keurvorstelijke beeldhouwers Willem de Grof en Gilles Fareslitz. In zijnen ouden dag verzwakten de oogen van Peter Horemans zoo erg, dat hij niet meer schilderen kon. De arbeidlievende kunstenaar beleefde in dien toestand droeve stonden, waaraan slechts een einde werd gesteld door zijn afsterven, dat ten jare 1776 plaats greep.

Ook Frans Verbeeck maalde groote gildevergaderingen, gelijk van den Bossche er op het doek bracht. Zijn eenigste nog gekend tafereel is echter een slecht gekleurd doek, voorstellende het Bezoek van den Abt van Sint Michiels aan de Schermersgilde, in wier rijk versierde kamer

het bestuur en tal van leden der vereeniging naar het leven zijn afgebeeld. Het gewrocht hangt in ons museum en is gemerkt: *Verbeeck* 1713. De kunstenaar was den 21ⁿ Februari 1686 in onze hoofdkerk gedoopt. Hij verloor als kind zijnen vader, Alexander Verbeeck. Zijne moeder, Anna de Goos, en zijn stiefvader, de kapitein Michiel Mettepenningen, besteedden hem den 24ⁿ Maart 1701 bij den Antwerpschen schilder Jan Baptist de Bie. De jongeling zou zich gedurende vier jaren oefenen, en de ouders moesten daarvoor slechts papier en krijt leveren. De twee eerste jaren zou echter al wat de leerling teekende of schilderde voor den meester zijn. Wat de jonge Verbeeck in de twee laatste jaren zou schilderen moest gelijkelijk tusschen hem en den meester worden gedeeld. Na dien tijd schijnt de leerling zijne kunststudie nog te hebben voortgezet; want eerst in 1710 kwam Frans Verbeeck als vrijschilder bij de Sint Lucasgilde. Den 13ⁿ October 1712 trad hij in den echt met Suzanna Maria Hustenbout, welke op 16 Mei 1719 overleed, na twee zonen en eene dochter te hebben gebaard. De weduwnaar hertrouwde, op 5 Augustus 1719, met Maria Catharina Casteels, die hem ook twee zonen en twee dochters schonk. Verbeeck, die als koopman in schilderijen nog al geld won, werd op 17 October 1724, 2 Maart 1730, 19 September 1737 en 19 Juli 1746 tot Deken der Schilders-Kamer verkoren. Hij stierf den 28ⁿ Mei 1755.

Eenen anderen volgeling van van den Bossche ontmoeten wij in Michiel Frans van der Voort, die op 28 April 1714 in Antwerpens Sint Jacobskerk ten doop werd geheven. De jongen behoorde tot een kunstenaarsgeslacht, en derhalve studeerde hij onder de leiding zijner bloedverwanten. Ten

jare 1734 verwierf hij ter Academie de eerste plaats naar het leven. Toen hij zich als schilder had gevestigd, huwde hij op 3 September 1737, Maria Cockx, die hem drie dochters en vier zonen schonk.

Den 4ⁿ December 1750 werd Michiel van der Voort benoemd tot Deken der Schilders-Kamer, welke hij regeerde in 1751-1752. Op 2 October van dit laatste jaar werd onze aftredende Deken door het Magistraat ook benoemd tot medebestuurder der Academie, en toen ontving hij drie leerlingen, die later door vier andere werden vervangen.

Het voornaamste tafereel van onzen schilder is de gekende Intrede van Prins Karel van Lorreinen te Antwerpen, welke in ons stadhuis hangt en ten onrechte aan Jan Jozef Horemans II is toegeschreven. Den 24ⁿ Maart 1744 was Prins Karel als nieuwe Landvoogd aan onze stadspoort verwelkomd, en van die plechtigheid had van der Voort eene teekening genomen. Om voor zijn leven van den dienst der burgerwacht bevrijd te blijven, verbond hij zich den 9ⁿ Juni 1745, tegenover de Gilde van den Jongen Handboog, binnen de twee jaar, eene groote schilderij te malen, waarop de binnen de Sint Jorispoort rijdende Karel van Lorreinen en zoo vele Dekens van den Jongen Handboog als mogelijk zouden worden afgebeeld. Eer heel het bestuur der Gilde naar het leven was gekonterfeit, verliepen er meer dan vijf jaren; want eerst op 22 April 1751 werd het tafereel ter gildekamer uitgesteld. De samenstelling der groep is niet gelukkig. Afzonderlijk genomen zijn de figuren nog al getrouw naar de natuur weergegeven; doch zij zijn koud gekleurd en somber verlicht.

De andere nog gekende gewrochten des meesters zijn twee allegorische Barleeven met Genieken, in

grauwschildering, welke in ons museum worden bewaard.

Ten jare 1761 bemaalde van der Voort in de voorzaal onzer Schilders-Kamer het plafond met levensgrootte figuren, voorstellende de Zegepraal van Apollo met de negen Muzen. Deze voor hem buitengewone en lichamelijk moeilijke arbeid, werkte nadeelig op zijn hersengestel. Den 19ⁿ December 1761 schreef de vrouw des ongelukkigen schilders, dat haar man sedert weken krankzinnig was. Daar hij zich zoo woest en gewelddadig aanstelde, dat zij er geen huis kon mee houden, vroeg zij het noodige oorlof om den kranke bij de paters Cellebroeders te Lier te mogen doen. Dáar scheen de kwaal des kunstenaars te beteren; maar, toen hij in April 1762 bij gade en kroost was wedergekeerd en den arbeid hernam, verergerde zijn leed derwijze, dat hij zijne teekeningen en printen verscheurde en dreigde ongelukken te doen. Ditmaal werd de noodlottig getroffen man ter verpleging gezonden bij de Cellebroeders van Antwerpen, alwaar hij stierf op 28 Maart 1777.

De eenige portretschilder, dien wij hier nog moeten doen kennen, is Andries Bernard de Quertenmont, te Antwerpen geboren op 1 Februari 1750. Hij oefende zich bij den schilder Jozef Keminckx en volgde tevens de teekenlessen der Academie, waar hij in 1768 den tweeden prijs naar het plaaster en ten jare 1771 den eersten prijs naar het levend model behaalde. Den 26ⁿ October 1778 werd hij door de stedelijke Regeering aangesteld als bestuurder-leeraar der Academie, welk ambt hij vervulde tot bij den inval der Franschen.

De meester, die op 30 Mei 1771 vrijschilder der Sint Lucasgilde was geworden, gaf te zijnen huize ook nog lessen

aan verscheidene leerlingen. Als portretschilder stond hij zoo hoog aangeschreven, dat hij gelast werd met het konterfeiten van al de leden der Staten van Brabant, welke in het jaar 1781 te Brussel op de Algemeene Vergadering verschenen. Deze afbeeldsels moesten in plaat worden uitgegeven; doch dit groote werk bleef onvoltooid, daar de omwenteling het kwam onderbreken. Bij den aanvang van 1784 mocht onze schilder voor het stadhuis ook het portret malen van Keizer Jozef II, en het Magistraat betaalde voor dit kunstgewrocht de aanzienlijke som van 1100 gulden. ¹ Reeds den 30ⁿ November 1794 werd dit meesterstuk van de Quertenmont, hetwelk eenen *ci-devant tyran* voorstelde, door de Fransche Republikeinen op de Meir, vóór de godin der Rede, aan eene galg verbrand. Thans kennen wij van den meester nog enkel het fraai portret van den beeldhouwer Peter Kasper Scheemaeckers, toebehoorende aan mevrouw Moons van Antwerpen, het min verdienstelijk geschilderd afbeeldsel van Cornelius Franciscus Nelis, laatsten Bisschop van Antwerpen, dat op ons stadhuis berust en eenen Jezus Christus, in onze hoofdkerk. De Quertenmont was ook etser. In het Museum Plantijn bewaart men negen zijner platen, benevens een achttal gravuren naar portretten van den meester. Hij bleef jongman en stierf in zijne geboortestad op 3 Juli 1835.

Tusschen onze zeden- en veldslagschilders ontwaren wij nog enkele verdienstelijke meesters; doch wij zullen ze ook volgens tijdsorde laten optreden.

Theobald Michau, die in 1676 te Doornik werd geboren, kwam in 1699 bij de kunstenaarsgilde te Brussel, en trad ten

¹ « Geordonneert te betalen aen A. B. de Quertenmont de somme van guldens 1100 courant voor het schilderen van het portrait van Sijne Keyserlijke Majesteyt Joseph II. Actum in Collegio 27 April 1784. » *Collegiaal aktenboek der stad Antwerpen, 1784-95, fol. 5v^o.*

jare 1711 in Antwerpen op als vrijmeester der Schilders-Kamer. Hij was nog een nabootser van den beroemden boerenschilder Teniers, en bracht in zijne diepe landschappen en riviergezichten tal van geestig getoetste en fraai gegroepde figuurtjes; doch zijne kleuren ontbrak het aan kracht. In het Antwerpsche museum zien wij van hem slechts eenige figuurkens, welke hij in een landschap van Cornelis Huysmans stoffeerde; maar in de buitenlandsche museums bevinden zich geheele gewrochten van den meester, als in het Belvedere van Weenen : eene Dorpsjaarmarkt en Schaatsenrijders, beide geteekend : *T. Michau*; te Augsburg : vier Landschappen met Rivieroever en Volk, eene Veemarkt bij het Strand met Vaartuigen, Volk en Paarden, geteekend : *T. Michau F.* en eene Dorpskermis met tal van Figuren, geteekend *T. Michau F.*; te Rotterdam : een Landschap met Boerenwoningen, geteekend : *T. Michau*; te Brunswijk : een Landschap met Boeren en Paarden; te Madrid : eene Zeehaven, en : een Landschap, beide met vele figuren; te Caen : een Landschap, en te Nantes : drie Landschappen met Figuren en Dieren, twee Zeestranden met Vischverkoopers, en : Kaartspelers voor de Herberg. Theobald Michau woonde te Antwerpen op de Meir. Hij werd daar den 27ⁿ October 1765 in de Kerk der Lieve-Vrouwenbroeders begraven.

Ridder Karel Breydel, die in de XVIIIe eeuw levensvolle en bont maar onharmonisch gekleurde ruitrijgevechtjes maalde, werd den 27ⁿ Maart 1678 door zijnen edelen vader Viglius Breydel in Antwerpens Sint Jacobskerk ten doop gebracht. De moeder van onzen toekomstigen veldslagschilder

noemde zich Angela Maria de Lorenci. Ten jare 1691 begon de knaap zijne kunstgave te ontwikkelen bij den Oud-Deken Peter IJkens, die in den zomer van 1695 ten grave daalde. Onze zeventienjarige leerling studeerde dan nog een drietal jaren bij den landschapschilder Peter Rijsbrack, waarna hij te paard steeg om naar Italië te draven. Echter ging hij langs Duitschland en steeg af te Frankfort, waar hij den schildersbak open sloeg en verscheidene zijner gewrochten aan den man bracht. Vervolgens voer hij naar Nurenberg en vond daar evenveel bijval. Toen hij andermaal op het punt stond naar Rome te trekken, vernam hij, dat zijn broeder, de portretschilder Frans Breydel, aan het hof van Hessen-Cassel werkzaam was, en hij ging er met hem arbeiden voor de Duitsche kunstliefhebbers. Weinige jaren later begaf Karel Breydel zich naar Amsterdam. Daar begon hij voor den schilderijkoopman Jacob de Vos tal van Rijngezichten, naar Jan Greffier, en Landschapjes, naar den Fluweelen Breughel te kopiëeren. Ten jare 1703 kwam hij in zijne geboortestad terug en huwde er reeds den 8ⁿ September Anna Theresia Bulens. Het volgende jaar trad de ridder-schilder bij onze Sint Lucasgilde. Na vervolgens nog eenigen tijd de tafereelen van Adam Frans van der Meulen te hebben bestudeerd, begon hij de veldslagstukjes te malen, welke voor zijne beste gewrochten worden gehouden. Vele bijzondere verzamelingen bezitten van zijne werkjes. In de museums vinden wij van hem, te Brussel : twee Gevechten tusschen Oostenrijksche en Turksche Ruiters, geteekend : *C. Breydel* ; te Weenen, in de galerij Lichtenstein : acht Ruitergevechten ; in de galerij Schleissheim : twee Veldslagen ; te Augsburg : drie Ruitergevechten ; te Cassel : een

Aardsch Paradijs en een Landschap met Buitenlieden; te Stockholm : twee Ruitergevechten ; en te Florentië : twee Landschappen met Figuur-tjes.

Ridder Karel Breydel won bij zijne gemalinne drie zonen en vier dochters. Het eerste dezer kinderen ontving het doopsel op 14 Juni 1704 in het noordkwartier der hoofdkerk, waar ook de vijf volgende over de vont werden geheven. Het laatste werd op 19 December 1718 binnen Sint Joriskerk ten doop gedragen.

In 1723 nam onze veldslagschilder afscheid van Antwerpen; want op 20 November van dit jaar benoemde men bij de Gilde van den Ouden Handboog eenen nieuwen gezel « in plaats van Carel Breydel, buyten dese stadt vertrokken. » De Fransche schrijver en schilder Jean Baptist Descamps, die de eerste levensbijzonderheden over de gebroeders Breydel boekte, wil dat onze meester ten jare 1724 vrouw en kroost verliet, om zich te Brussel te vestigen bij den Antwerp-schen schilder Zeger Jacob van Hellemont. Nadat deze kunstmakker op den 21ⁿ Augustus 1726 gestorven was, zou Breydel zich met eene onwettige huishoudster te Gent hebben gevestigd. In den zomer van 1728 bevond zich onze schilder inderdaad nog buiten Antwerpen. Wij weten niet of hij er reeds was wedergekeerd, toen zijn zoon Frans op 22 December 1732 door het ijs schoot en verdronk; doch korts nadien bevond vader Karel Breydel zich toch in zijne geboortestad. Descamps wil nochtans, dat de ridder-schilder te Gent bleef en er zich door zijne ongeregelde levenswijze het flerecijn op den hals haalde, aan welke kwaal hij op 4 November 1744 zou bezweken en in de Gentsche Sint Baafskerk zou begraven zijn. Ten minste dit laatste bericht is onwaar. De begrafenis-

boeken der stad Gent getuigen, dat er aldaar geen Karel Breydel is gestorven. Integendeel vonden wij, dat reeds op 12 September 1733 « Carolus Brijdel, woonende in de Jodestraet, » te Antwerpen, in den pand der Lieve-Vrouwenbroeders werd begraven. Dat deze overledene onze schilder is, wordt bevestigd in de nalatenschap van den toenmaligen Antwerpschen apotheker le Felon, waar « Mr Breydel, schilder, in huwelijk met Jouffrouwe Bullens, in de Jodestraet, » 65 gulden en 3 stuivers schuldig staat, op bladzijde 1 tot 5 van het boek nummer 17.

Zijn hooger vermelde broeder Frans Breydel, die op 8 September 1679 te Antwerpen werd geboren, begaf zich van in zijnen jongelingstijd naar het buitenland, zoodat er in onze stad weinige levensbijzonderheden van hem konden ontdekt worden. Na verscheidene jaren aan het Hof van Hessen-Cassel werkzaam te zijn geweest, kwam hij toch naar Antwerpen, en in 1712 werd hij er vrijmeester der Schilders-Kamer. Nochtans verliet hij weer spoedig zijne verarmde geboortestad, om zich te Londen te vestigen, waar hij in 1724 nog woonde en vlijtig schilderde. Meest al zijne portretten en zeden-tafereelen zijn verloren geraakt, of op naam van andere kunstenaars gesteld. Slechts kent men nog van hem te Dresden, in het museum, twee paneeltjes met Bouwvallen : waarbij verkleede Mannen en Vrouwen dansen, geteekend : *F. Breydel*. In zijnen ouden dag kwam de kunstenaar terug naar zijne geboortestad ; want hij stierf te Antwerpen op 24 November 1750, en werd twee dagen nadien met een klein kerklijk in Sint Andrieskerk begraven.

Een zedenschilder, die in ons land vergeten, maar in Duitschland herdacht wordt, is Jan Baptist Lambrechts,

die op 28 Februari 1680 in Antwerpens Sint Joriskerk over de vont werd geheven. Hij was zoon van Jacob en van Anna Deckers, welke hem jong als wees achterlieten. Zijn stiefbroeder, Jeroom Lambrechts, stemde er in toe, dat de jongen zich door zelfonderricht als kunstenaar ontwikkelde. Den 16ⁿ Augustus 1703 schreef « Jan Baptist Lambrechts, Jacques zone wijlen, daer moeder aff was Anna Deckers, constschilder, oud drij en twintig jaren, » aan ons Magistraat, dat hij, tot het uitoefenen van zijn kunstvak, voornemens was naar Frankrijk en andere landen te reizen. Te dien einde, en tevens om schilderijen te koopen, welke hij, met voordeel, ter aanstaande jaarmarkt van Rijsel, of elders, aan den man zou brengen, had hij uit de erfenis zijner ouders 300 gulden gevraagd. Zijn voogd wilde hem dit noodige geld niet aftellen. Daarom vroeg Jan Baptist het aan de Stad, welke zich haastte zijn billijk verzoek in te willigen. Den 21ⁿ Januari van het volgende jaar bevond zich onze schilder nog te Rijsel. Hij vroeg dan nogmaals 300 gulden, welke hem op 27 Augustus 1704 werden toegestaan. Eerst in 1709 keerde hij in zijne geboortestad terug, om er vrijmeester der Schilders-Kamer te worden.

Het door hem behandelde vak was de zedenschildering. Hij teekende bijzonder goed, en voor den tijd waren zijne gewrochten gevoeglijk gekleurd. In ons land treft men zijne voorname werken zelden aan. Daarom moeten wij melding maken van een zijner groote doeken : eene gansche Familie, die allerlei Groenten en Fruit ontvangt, dat in de verzameling van den heer Ferdinand Coosemans te Berchem berust. In de buitenlandsche museums vinden wij van hem, te Weenen, in de galerij Lichtenstein : Man en

Vrouw aan het Ontbijt met twee andere Personen, twee Mannen en twee Vrouwen aan Tafel, een dansend Boerenpaar en Toeschouwers, Boeren en Boerinnen aan den Disch; te Stockholm : een jonge Rooker met zijn Wif vóór eene Schotel met Nagerecht in eene kamer waar zich nog drie personen bevinden, Man en Vrouw bij de Ton, waarop een pot, een glas met wijn en eene vuurpan staat, drie Drinkers aan Tafel, met drie personen op den achtergrond, Man en Vrouw in de Keuken bij een vat met opgelegde vruchten; te Brunswijk : een Drinkgezelschap van Mannen en Vrouwen, en : Mannen en Vrouwen vóór het Huis vereenigd; te Augsburg : twee Boeren en twee Boerinnen bij de Tafel, en te Florentië : twee Familiën in gesprek. Al deze volkstoonneelen zijn met kleine gansche figuren voorgesteld en met des meesters naam onderteekend.

Alhoewel Jan Baptist Lambrechts in den bloei zijns levens te Antwerpen bleef gevestigd, vonden wij toch niet dat hij er in den echt trad. Den 24ⁿ December 1721 werd hij bij onze krijgsmansgilde van den Ouden Voetboog ingelijfd, en op 27 September 1731 benoemde het Magistraat eenen anderen krijgsgeszel in zijne plaats, daar « Jan Baptist Lambrechts buyten dese stadt vertrocken » was. Waar onze kunstenaar heen toog is ons onbekend. Wij denken dat hij naar Duitschland ging, waar nog zoo vele zijner werken worden aangetroffen.

Kasper Broers was de voornaamste onzer veldslag-schilders der XVIIIe eeuw. Hij werd den 21ⁿ April 1682, uit geringe ouders, te Antwerpen geboren. Toen hij slechts

vier maanden oud was verloor hij zijnen vader, Joris Broers. Zijne moeder, Suzanna Jegers, zond haren eenigen zoon ten jare 1695 bij den zedenschilder Jan Baptist van der Meiren ter studie, en in 1703 trad hij in de Sint Lucasgilde als vrijmeester op. De tafereelen, welke hij maalde, waren uitmuntend van teekening en samenstelling en zoo prachtig als warm van kleur. In onze stad kennen wij maar één gewrocht van den meester. Het verbeeldt den gekenden Slag van Eekèren en prijkt in het Museum Plantijn met de onderteekening : *G. Broers f.* In het museum van Dresden hangen van hem twee Gevechten bij eene Rots, beide getekend : *J. ¹ Broers fecit*, en te Weenen, in de galerij Lichtenstein : twee Ruitergevechten, waarvan het eene *J. Broers fecit* en het andere : *J. Broers* is getekend.

Den 27ⁿ Juni 1704 verbond onze veldslagschilder zich binnen de hoofdkerk in den echt met Catharina Verdussen; doch wij vonden niet dat dit huwelijk met kinderen werd gezegend. Meester Broers schijnt maar zwak van lichaamsgestel te zijn geweest. Ook was hem geen lange levensloop beschoren. Den 15ⁿ Mei 1713 begon hij reeds zoo zeer aan sterven te denken, dat hij, te zijnen huize in de Lange Nieuwstraat, met zijne gade een testament verleed. Binnen een drietal jaren verdoofden zijne levenskrachten; want hij werd reeds op 19 Januari 1716 in Sint Andrieskerk begraven.

In het stadhuis van Antwerpen hangen drie niet onderteekende schilderijen, welke, volgens de overlevering, door eenen onzer talrijke schilders Casteels moeten gemaald zijn. De grootste, metende 170 centimeters hoogte op 235 breedte

¹ Deze J is de beginletter van den voornaam Jasper; doch onze schilder teekende zijn testament : « *Gaspar Broers.* »

en voorstellende den Antwerpschen Ommegang op de Meir, ' is uitgevoerd naar eene merkwaardige plaat van Kasper Bouttats, die ten jare 1685 met zijne stift gansch onzen Ommegang had » ghemaect naer het leven. » Een der kleinere tafereelen, metende 55 centimeters hoogte op 82 breedte, dat de Grootte Markt van Antwerpen voorstelt, toont in de kasseiing dier openbare plaats het jaartal 1715, en daaruit is af te leiden, dat dit gewrocht in of na gemeld jaar is geschilderd. Het derde tafereel, insgelijks op dezelfde kleine schaal uitgevoerd, is een Gezicht van de Meir, dat in denzelfden tijd is vervaardigd. De eenige kunstschilders Casteels, welke toen nog leefden, waren Peter Casteels III en Frans Casteels. Beiden zijn zonen van den veldslag- en zedenschilder Peter Casteels II en van Elisabeth Bosschaert. De oudste, geboren op 3 October 1684, was leerling zijns vaders, die bij den aanvang der XVIIIe eeuw reeds overleed, en dan legde onze Peter Casteels III zich uitsluitelijk toe op het bloem- en fruitschilderen. Na in 1713 vrijmeester onzer Sint Lucasgilde te zijn geworden, begaf hij zich naar Londen, waar hij roem verwierf met zijne Bloem- en Fruitstukken. Hij stierf ook in Englands hoofdstad ten jare 1749.

Zijn broeder, Frans Casteels, die op 15 Juni 1686 werd geboren en ten jare 1714 als vrijmeesterschilder bij onze kunstenaarsgilde trad, bleef integendeel binnen onze stad werkzaam, zoodat hij zou mogen beschouwd worden als de maler van bovengemelde schilderijen. Wij vonden niet dat meester Frans Casteels in den echt trad. Hij werd den 24ⁿ Augustus 1727 in Sint Andrieskerk ten grave gedragen.

' Dit doek is thans in het Museum Plantijn uitgesteld.

Den 22ⁿ November 1687 doopte de pastoor onzer Sint Andrieskerk een kind Arnold, dat in de Antwerpsche kunstwereld nog al zou worden opgemerkt. Het was een zoontje van den schacheraar in schilderijen Arnold Rubbens en van Catharina Pannes. Wanneer de kleine bij zijn vormsel nog den naam Frans had ontvangen, verliet hij de school, om op te wassen tusschen de oude tafereelen, welke zijn vader in den winkel te koop stelde. Juist toen de knaap aanving met zich door zelfonderricht naar deze kunststukken in het schilderen te oefenen, verloor hij eensklaps vader en moeder. Zijn oudere broeder, die zijn voogd was, liet hem voortstudeeren. Hij kocht hem zelfs, op 8 Juli 1705, een palet van 14 stuivers, benevens een aantal printen. Tusschen deze printen bevonden er zich Veldslagen naar den Augsburgschen meester Georg Philipp Rugendas I, welke Arnold Rubbens getrouw en vrij goed gekleurd op het doek bracht. Jacob Campo Weyerman, die onzen schilder in persoon aantrof en zijne werken gadesloeg, verwijt hem, dat hij al te slaafsch naar den Augsburgschen meester kopiëerde. Niettemin erkent hij, dat onze tweede Rubbens de strijdgerige soldaten kunstig kleurt en met levensvolle uitdrukking voorstelt. Alleen zijne paarden verraden, dat het hem mangelt aan kennis in de ontleedkunde. Er zijn in onze stad twee van des meesters doeken bewaard gebleven. Zij bevinden zich in het bezit van den heer Edmond Geelhand, die ze, op 27 Augustus 1878, uit de nalatenschap zijns vaders aankocht voor 1050 francs. Het zijn twee Veldslagen, vertoonende op zeer verdonkerde achtergronden, sterk gekleurde en flink geteekende krijgslieden te paard, welke elkander met hardnekkigheid bekampen, in een bergachtig oord.

Toen Arnold Rubbens, ten jare 1709, als vrijmeester in onze Schilders-Kamer optrad, verwekte hij spoedig den spotlust der vitzieke Antwerpenaars. De nieuwe meester was een uiterst klein manneken, dat, ondanks zijne geringe verdienste en ofschoon niet verwant met den vorst der Antwerpsche Schilderschool, in den waan verkeerde, dat hij geroepen was, om het kunstgeslacht der Rubensen te doen herleven. Den 10ⁿ Januari 1710 trad het manneken binnen onze Sint Andrieskerk in den echt met Ursula Verbist, en uit haar moest een nieuwe Peter Pauwel Rubens geboren worden. Ongelukkiglijk was hun eersteling, die op 20 November 1710 ter wereld kwam, een meisje; maar den 14ⁿ September 1712 verheugden de ouders zich in de geboorte van een zoon-tje, dat triomfantelijk naar de hoofdkerk gedragen en Peter Pauwel Rubbens gedoopt werd, ofschoon een Peter Frans het over de vont hield. Van dan af begon men nog hartelijker te lachen op de kap van ons kunstenaartje, dat men eindelijk in de wandeling « den kleinen Rubens » noemde. Ondanks zijnen vermaarden naam en zijne persoonlijke beruchtheid, gelukte het ons meesterken maar éenen leerling te ontvangen, die ten jare 1716 in zijne werkkamer trad. Arnold Rubbens werd nog vader van eene dochter en twee zonen; doch de bespottte schilder werd reeds op 11 Juni 1719 in Sint Andrieskerk begraven.

Onze landschapschilders der XVIIIe eeuw waren klein in getal en ook gering in verdiensten.

Hoe zeldzaam de gewrochten van Peter Snijers thans ook nog voorkomen, moeten wij den meester toch vermelden, aangezien een zijner tafereelen in ons museum is tentoongesteld. Uit den bemiddelden koopman Peter Snijers en Anna

de Decker te Antwerpen op 30 Maart 1681, geboren, genoot hij eene verzorgde opvoeding. Spoedig gaf hij blijken van aanleg voor het beoefenen der kunst, en ten jare 1694 ging hij het schilderen leeren bij Alexander van Bredael. In 1707 aanvaardde onze Schilders-Kamer Peter Snijers als vrijmeester, en weldra behandelde hij het portret, de zeden-, landschap-, bloem- en dierenschildering. Bij een bezoek aan Londen maalde hij aidaar vele portretten van geestelijke en adellijke personen. Wat er van die gewrochten gewierd, is nog niet gebleken. In ons museum hangt van hem een zwak gekleurd en slecht verlicht bergachtig Landschap, waarin twee kinderen een vogelennest beloeren. De heer Baron Konstantijn de Borrekens bewaart een beter werk van den meester : een Kapucien geknield voor de Heilige Maagd met het Kindeken, omringd door eenen Krans van Bloemen en Fruit, geschilderd in 1731. De geknielden is Alexander Frans Goubau, zoon van Alexander en van Constantia Albertina Rubens. Des kloosterlings schoon-zuster, Isabella Magdalena Bosschaert, is voorgesteld als de Moeder Gods, zoodat die beide figuren portretten zijn. In het museum van Frankfort vinden wij eene groote Spijskamer met dood wild, visschen en vruchten, waarbij een hond met eene kat om een stuk zalm worstelen, terwijl eene andere kat door het venster springt. Dit doek is geteekend : *P. Snijers*.

Den 21ⁿ October 1726 huwde Peter Snijers Maria Catharina van der Boven, dochter van den advocaat Jan van der Boven en Maria Rijsheuvels, en zuster van heer Jacobus Josephus van der Boven, pastoor van Borsbeek en later Abt van Sint Michiels. Er sproten gene kinderen uit dien

echt. Onze schilder, die meestal portretten van priesters en kloosterlingen maalde of teekende, leidde een zoo stil en godvreezend leven, dat men hem onder de kunstenaars » den heiligen Snijers » doopte. Toen hij op 20 Mei 1739 voor eigen gebruik het huis » het Hertenvoud » nummer 69 op de Meir, aankocht, noemde zijn schoonbroeder, de notaris Peter Ockers, hem » heer Peeter Snijers vermaerden konst-schilder. » In dit huis vormde de te hoog geschatte kunstenaar eene galerij van vijf en zeventig schilderijen, waartusschen de uitstekendste Vlaamsche en Hollandsche meesters waren vertegenwoordigd.

Op 17 Augustus 1741 teekende Peter Snijers met vijf kunstmakkers eenen akt, waarbij zij zich verbonden kosteloos onderricht te geven aan Antwerpens Academie, welke de Sint Lucasgilde, bij gebrek aan middelen, had verlaten. Onze schilder kweet zich ijverig van die taak, tot hij bij den aanvang van 1752 ziek werd. Na den 5ⁿ April met zijne gade een testament te hebben verleden, stierf hij op 4 Mei 1752. Zijn lijk werd in de Predikheerenkerk bijgezet. Zijne kunstverzameling werd op 22 Augustus van dit jaar geveild voor 3685 gulden.

Alhoewel Karel van Falens slechts te Parijs werkzaam was, moeten wij hem toch vermelden, daar hij in onze stad niet enkel geboren, maar ook als kunstenaar is opgeleid. Den 24ⁿ November 1683 ontving hij in Antwerpens Sinte Walburgiskerk het doopsel als zoon van den Kapitein der burgerwacht, Jan Baptist van Falens, en van Maria Anna de Kegel. In 1697 besteedden deze ouders hun eenig zoontje bij den portret- en veldslagschilder Konstantijn Francken, die Karel van Falens het schilderen leerde en hem tevens diets

maakte hoe weelderig en geëerd hij als kunstenaar te Parijs en te Versailles had geleefd. Zoodra de leerling zich schilder waande, haastte hij zich ook naar Parijs te trekken, om er insgelijks zijn fortuin te beproeven. Ten jare 1703 in Frankrijks hoofdstad aangekomen, deed hij er zich voornamelijk kennen als behendig hertoetsers van oude schilderijen. Om spoedig en gemakkelijk geld te slaan, begon hij er tevens kopijen te maken naar Nicolaas Berchem en Philips Wouwerman. Dit geldbejag werd hem allernoodlottigst. Ondanks zijn talent als teekenaar en de behendigheid zijner fijne penseelen, eindigde hij met een onverbeterlijke slaafsche navolger der gemelde Hollandsche meesters te worden. Vele zijner tafereelen moeten nu ook op naam van Wouwerman zijn gesteld; want op zijnen eigen naam vinden wij nog enkel, in den Parijschen *Louvre*: de Bijeenkomst voor de Jacht, gemerkt : *CVF*, en de Rust na de Jacht; in het museum van Dresden: het Vertrek voor de Reigerjacht, geteekend : *C. van Falens*; in het museum van Stockholm: Heeren en Dames, die wederkeeren van de Valkenjacht, en Ruiters in een Landschap; in het museum van Berlijn: een Landschap met Figuren, en in het museum van Darmstadt: twee Winterlandschappen.

Karel van Falens trad den 16ⁿ Juli 1716, binnen de Sint Thomaskerk van den *Louvre*, in den echt met Maria Francisca Slodtz, de achttienjarige dochter van den te Parijs gevestigden Antwerpschen beeldhouwer Sebastiaan Slodtz. De gehuwden betrokken op 's lands kosten den *Louvre*, en daar wonnen zij tien kinderen. Omstreeks 1725 werd van Falens, die zich reeds schilder des Konings noemde, als

lid der Parijsche Academie aanvaard met zijne beide Jachtafereelen, welke nog in den *Louvre* prijken. Hij stierf aldaar op 26 Mei 1733.

In Hendrik Jozef Antonissen begroeten wij eenen meester, die, zonder een groot kolorist te zijn, toch reeds naar de natuur studeerde en weer eenen befaamden leerling zou leveren. Den 9ⁿ Juni 1737 werd hij te Antwerpen geboren uit Melchior Antonissen en Margaretha Theresia Moerenhout. Deze ouders, welhebbende winkeliers, lieten hem van jongs af over aan zijne bewondering voor den buiten en zijne kunstneiging. Op 1 Maart 1753 trad hij in het werkhuis van Balthazar Beschey, en, toen deze Opper-Deken was der Sint Lucasgilde, schreef hij zelf, den 1ⁿ Juli 1756, zijnen leerling in als vrijmeester. De negentienjarige kunstenaar volgde ook nog de lessen der Academie, en den 9ⁿ Maart 1758 hing men hem daar eene verguldzilveren ketting met medalie om den hals, als eersten prijs van den wedstrijd naar het leven. Van dan af legde Antonissen zich toe op het landschap, dat hij stoffeerde met schapen en met jachten, visscherijen en andere buitengenoegens. Bij Antwerpsche kunstliefhebbers ontmoeten wij verscheidene zijner Landschappen met Vee, waarvan vooral het loof der boomen levendig getoetst en de schapen zeer juist geteekend en natuurlijk voorgesteld zijn. 's Meesters eenigste werk, dat in een museum plaats vond, is een Landschap met Vee, geteekend : *H. J. Antonissen F. 1792*, te Frankfort.

In zijn werkhuis ontving Antonissen van 1760 tot 1772 als leerlingen : Jan Baptist Ceurvorst, Hendrik Blomaerts, Balthazar Pauwel Ommeganck, Simon Denis, Hendrik Frans de Cort, Jacob Trachez en Ignatius Jozef van den Berghe.

Den 18ⁿ September 1761 en den 18ⁿ September 1771 werd Antonissen tot Deken der Schilders-Kamer verkoren. Op 16 Mei 1765 werd hij ook aangesteld als hulpleeraar der Academie. Den 4ⁿ November van het laatstgenoemd jaar huwde hij Catharina Josepha Rademaeckers. Zij schonk hem zes dochters en twee zonen. Onze landschapschilder kocht op 17 Augustus 1768 het huis de Keizer, in de Korte Clarastraat, dat hij echter op 18 December 1782 weer moest verkoopen. Het volgende jaar was hij ook genoodzaakt zijne renten op andere huizen tot geld te maken; want de ongelukkige was toen reeds gemarteld door het flerecijn, dat hem doorgaans belette te schilderen. Hij overleed aan die verschrikkelijke kwaal op den 4ⁿ April 1794. Twee dagen later werd hij ten zes uren des avonds bij de Predikheeren begraven.

In de XVIIIe eeuw waren er ook meesters, die hunne machteloosheid als kolorist goedsmoeds erkenden door zich uitsluitelijk op het grauwchilderen toe te leggen. De beroemde Hollander Jacob de Wit behandelde dit vak met meesterschap en zijn voorbeeld lokte er velen tot navolgen. De noorderbroeder, die in 1695 te Amsterdam ter wereld kwam en daar bij Albert van Spiers ging studeeren, vestigde zich reeds op zijn dertiende jaar binnen onze stad. Hij nam er zijn verblijf bij zijnen oom en naamgenoot, den meergemelden Antwerpschen kunstschacheraar en wijnkoopman, Jacob de Wit, die den knaap in 1710 naar het werkhuis zond van onzen historieschilder en Deken der Sint Lucasgilde, Jacob van Hal. Ten jare 1713 verwierf de achttienjarige Jacob de Wit ter Academie de eerste plaats naar het leven, en oogenblikkelijk werd hij als vrijschilder in

onze Sint Lucasgilde aanvaard. Toen kopiëerde hij reeds met rood krijt en zeer uitvoerig Rubens' tafereelen der Jezuïetenkerk. Nadat deze met den prachtigen tempel op 18 Juli 1718 waren verbrand, kregen die teekeningen van de Wit zulke hooge waarde, dat zij in plaat werden uitgegeven onder den titel : *« De Plafonds of Gallery-stukken uit de Kerk der Eerw. PP. Jesuiten te Antwerpen, geschilderd door P. P. Rubens; naer deszelfs echte schilderijen geteekent door Jacob de Wit, en op 't koper gebragt door Jan Punt, Amsterdam, 1751. »*

Jacob de Wit nam te Antwerpen in de Onze-Lieve-Vrouwen- en Sinte Walburgiskerk ook schetsen naar de meesterstukken onzer beroemdste schilders. Vervolgens toog hij terug naar Amsterdam, waar hij eene menigte van bestellingen kreeg en met fortuin en roem beladen stierf ten jare 1754.

Naar eigene vinding maalde Jacob de Wit historische, bijbelsche, mythologische en allegorische voorstellingen. Als nabootser van marmeren en albasten halfverheven beeldhouwwerk in grauwschildering was hij een onovertroffen meester. Zijne werken dienden tot modellen aan onze eenkleurige schilders. Des kunstenaars puike gewrochten met allerfraaiste Kindergroepjes bevinden zich in de Oranjezaal van het Huis ten Bosch, in het koninklijk Paleis te Amsterdam, en in de museums van Sint Petersburg, Weenen, Cassel, Augsburg en Stockholm. Allen zijn geteekend : *J. de Wit* met het jaartal hunner vervaardiging. Ook Antwerpens Sint Jacobskerk bezit van den uitstekenden meester vijf schoone tafereelen, drie met eene Groep Heiligen, benevens de Paus omgeven van Kardinalen en Bisschop-

pen, en de Engel met de drie Jongelingen in het Fornuis en de Profheet David. Bij den heer Edward Kums onzer stad prijken van Jacob de Wit vier in grauwschilderde Kindergroepjes.

Meester de Wit had als grauwschilder spoedig eenen opvolger in Cornelis Jozef d'Heur, die op 27 Maart 1707 uit den Luikschen beeldhouwer Thomas d'Heur werd geboren. De jongeling ging op zijn negende jaar het schilderen leeren bij Deken Kasper Jacob van Opstal. Toen deze op 12 Januari 1717 was begraven, hernam d'Heur zijne kunststudiën onder de leiding van den zedenschilder Jan Jozef Horemans I, en vervolgens ging hij zich nog oefenen bij meester Peter Snijers. In plaats van nu in onze stad vrijschilder te worden, begaf d'Heur zich naar Parijs, om zijne kunststudiën te voltrekken. Daar behaalde hij in de jaarlijksche wedstrijden voor het schilderen in 1730 den derden, in 1731 den tweeden en in 1732 den eersten prijs. Met die eeretitels keerde de vijf en twintig-jarige kunstenaar terug naar zijne geboortestad; doch hij kon, helaas! nu niets anders meer schilderen dan grauwtjes. Ons museum bewaart er nog zes van: de Wapens der Sint Michielsabdij, het Wapen van Jacobus Thomas, vijftigsten Abt van Sint Michiels, drie Kindergroepjes, voorstellende de Voorzichtigheid, de Gerechtigheid en de Kracht, en een allegorisch tafereel het Onderwijs der Doorzichtkunde, geteekend: *C: J: D: Heur 1761. f.* Dit laatste paneel maalde onze meester voor de bestuurzaal der Antwerpsche Academie, van welke d'Heur op 1 December 1749 tot medebestuurder en leeraar van bouw-, doorzicht- en meetkunde werd benoemd. Betreffende dit laatste vak liet de grauwschilder verscheidene handschriften na, toen hij te Antwerpen overleed op 12 Maart 1762.

Marten Jozef Geeraerts, ¹ die op 7 April 1707 in onze hoofdkerk over de doopvont werd geheven, was insgelijks een waardige volgeling van den Hollandschen grauwschilder. De vader van onzen Marten was een juwelier, die zijnen zoon voor opvolger in zijnen handel bestemde. Toen echter de knaap zestien jaren telde, had zijn aanleg voor de teekenkunst zich reeds zoo sterk geuit, dat men wel genoodzaakt was hem ter studie te doen. Hij koos tot meester « Abraham Godijn, Zijner Keyserlijke ende Catholijcke Majesteys Caemerschilder, » van wien er, helaas! nu gene werken meer gekend zijn. Maar eerst in 1731 werd de vier en twintig-jarige Geeraerts vrijmeester der Sint Lucasgilde, en dan verliepen er nog ettelijke jaren, alvorens hij naam verwierf. Op 's meesters palet zag het er ook bleek uit. De eenige tonen, waarin hij de penseelen doopte, waren het grijze en het lichtbruine, maar daarmee werkte hij toch op meesterlijke wijze. Ons museum bezit een der beste grauwschilderingen, welke Geeraerts voortbracht. Zij is getiteld : de Schoone Kunsten, en toont zinnebeeldig de Schilder-, Beeldhouw- en Doorzichtkunde. In de lucht verschijnt een genius gewapend met den bliksem, om de tweedracht te verdrijven. De schilder schonk dit gewrocht op 20 December 1760 aan de Academie, waar het in de zaal der leeraars werd te pronk gesteld. Geeraerts was een der bijzonderste begunstigers onzer Academie. Toen de Sint Lucasgilde in 1741 het onderwijs dier instelling uit nood had moeten opschorsen, was hij met vijf zijner kunstmakers opgetreden, om kosteloos het kundonderricht en het bestuur der Academie op zich te nemen.

¹ *Catalogue du Musée d'Anvers.*

Van korts na zijne optreding in de Academie tot in zijne oude dagen ontving Geeraerts vele leerlingen; doch niet een dezer gaf blijken van verdiensten. Geeraerts leefde in welstand. Zijn vader had hem fortuin nagelaten. Daarbij had hij het zeldzaam geluk uit het buitenland tot zelfs vorstelijke bestellingen te ontvangen. Zoo bevinden er zich nu in de galerij Lichtenstein, te Weenen, vier zijner puike Kinder-groepjes, waarvan twee geteekend : *M. J. Geeraerts f. Antwerpia* 1752 en 1753. In het Belvedere derzelfde stad hangt ook een ander zijner doeken, dat in 1775 is gemaald. Verder vinden wij van hem in het museum van Rijsel twee zijner gewrochten, en in dat van den Haag één, terwijl er ook in bijzondere verzamelingen nog verscheidene zijner grauwschilderingen worden aangetroffen.

Ofschoon maar een grauwschilder, was Geeraerts toch zoo geacht door onzen toenmaligen Landvoogd Karel van Lorreinen, dat deze hem, met zijne hoogedele zuster en een uitgelezen gevolg, op 22 Augustus 1759, een bezoek bracht in zijn werkhuis op Sint Nicolaasplaats, in de Lange Nieuwstraat. De befaamde barleevenschilder was ook fraai en ruim genoeg gevestigd om eenen Prins te ontvangen. Hij leefde op tamelijk breeden voet, daar hij jongman bleef. In zijnen ouden dag huisde onze meester met zijne nichten Theresia Josepha en Anna Maria de Bie, over welke hij voogd was. Deze juffers waren ook zijne erfgenamen, toen hij, op 16 Februari 1791, te zijnen huize in de Hochstettersstraat overleed. Drie dagen later werd zijn lijk plechtig begraven in de hoofdkerk, waar het bestuur der Academie, zijne kunstvrienden en bewonderaars hem de eeuwige rust toewenschten.

XXXIX

ONTBINDING DER SINT LUCASGILDE

Lang had de fiere Sint Lucasgilde al gedaan wat zij kon om hare armoede verborgen te houden; maar in den loop der XVIIIe eeuw bleef dit niet meer mogelijk. Zij was nu gedwongen geweest herhaaldelijk geldleeningen te doen, en dat, terwijl hare inkomsten gedurig afnamen door het bestendig inkrimpen van het getal harer gezellen.

Hare eigentlijke leden-kunstenaars waren sedert éene eeuw tijds met drie vijfden verminderd. Volgens eene ambtelijke optelling bezat zij in den zomer van 1738 nog slechts twee en zeventig kunstschilders, waarvan er zeventien als helpers, en twee als leerlingen werkten. Het getal harer beeldhouwers beliep tot vijf en zeventig, doch daarvan werkten er zeven en dertig als gast en elf als leerlingen. Voor het plaatsnijden had zij nog enkel vier meesters en éenen kweekeling; voor het zegelsteken twee meesters en éenen knecht, en de kunsthandelaars waren zeven en dertig in getal. Hare andere gezellen, en ook diegenen welke niet rechtstreeks tot de

Schilders-Kamer, maar tot de afdeelingen der Sint Lucasgilde behoorden, waren verdeeld als volgt :

Beeldekensafzetter ¹	:	8	meesters,	57	gasten,	12	leerjongens.
Boekbinders.....	:	16	»	20	»	6	»
Boekdruckers.....	:	16	»	59	»	11	»
Borduurd-ers	:	4	»	0	»	0	»
Clavecimb-elmakers	:	2	»	0	»	0	»
Geschild-erd-blikverkoop-ers. :		7	»	0	»	0	»
Glazenma-kers	:	32	»	23	»	11	»
Goudsla-gers.....	:	7	»	2	»	3	»
Huisschild-ers	:	23	»	36	»	6	»
Lettergi-eters	:	1	»	1	»	1	»
Lijst- en paneelma-kers.....	:	12	»	6	»	2	»
Marmerea-ars	:	1	»	0	»	0	»
Premuur-ers ²	:	4	»	3	»	0	»
Poppenst-offeeerd-ers.....	:	5	»	0	»	0	»
Printdruck-ers.....	:	3	»	0	»	0	»
Spiegelma-kers ³	:	5	»	1	»	0	»
Vergulde-ers.....	:	9	»	8	»	4	»
Verlicht-ers	:	7	»	0	»	0	»

En nog altoos gingen al de neringen dieper ten gronde, zoodat de Sint Lucasgilde tot in de uiterste armoede moest vervallen. Met de kracht der wanhoop had zij gekampt, om ten minste des zomers hare Academie open te houden; maar reeds ten jare 1725 was hare teekenklas naar het plaaster uit

¹ Dezen kleurden de perkamenten beeldekens en maakten eertijds eene aanzienlijke nering uit, die groote verzendingen deed naar Duitschland, Spanje, de Indiën, Frankrijk en Holland.

² Zij premuurden paneelen en doeken van schilderijen, rijtuigen en schermen. Een der meesters, Peter Frans Raedts, werd geroemd als een weergalooze hersteller en vergrooter van schilderij-doeken.

³ Van al deze ambachten waren slechts de boekbinders, de borduurders, de glazenmakers, de goudslagers, de huisschilders, de lijst- en paneelmakers en de vergulders onderworpen aan het maken eener proef, welke vóór de Dekens der Schilders-Kamer, door de Ouderlingen van den stiel des proefdoeners werd gekeurd. Elk ambacht koos jaarlijks uit zijne leden twee kandidaten, waarvan het bestuur der Schilders-Kamer er éenen benoemde tot Ouderling of Regeerder van de afdeeling.

geldgebrek afgeschaft. Na den noodlottigen strengen winter van 1740, welke van ongehoorde duurte en buitengewone sterfte was gevolgd, moest ook de oefening naar het leven worden opgeschorst, en zoo bleef de Academie gesloten.

In dit netelige oogenblik traden er zes kunstenaars op, die, met de ondersteuning van het Magistraat en van bijzonderen, kosteloos het kunstonderwijs en de bestiering der Academie op zich namen. Deze edelmoedige mannen waren de beeldhouwers-bouwmeesters Jan Peter van Bourscheit en Alexander van Papenhoven, de plaatsnijder Peter Bouttats, de stempelsnijder Jacob Rottiers, en de schilders Marten Jozef Geeraerts en Peter Snijers. Zij sloegen der verarmde Schilders-Kamer vóór, hun de zalen en al het noodige tot de teekenoefeningen af te staan, om het kunstonderwijs voort te zetten zonder kosten voor de Sint Lucasgilde. Deze aanvaardde het voorstel, daar zij niet wist hoe de nieuwe leeraars zich de noodige middelen tot het in voegen houden der Academie zouden aanschaffen. Toen echter de nieuwe bestuurders, op 3 September 1741, eene geldomhaling deden en achttien kunstbeschermers voor eene jaarlijksche bijdrage van 7 gulden inschreven, gevoelden de Dekens heimelijk spijt zoo lichtzinnig van het bestier der Academie te hebben afgezien. Wanneer korts daarna die inkomsten nog vermeerderden en het getal der leerlingen van dertig tot vijf en zeventig klom, kon de Schilders-Kamer haar leed niet langer verkroppen, en zij besloot tot de herovering harer aloude stichting. De Dekens dorsten hunne plaatsvervangers in de Academie, wel niet uit het verleende lokaal dringen; maar zij begonnen ze onderduims tegen te werken, in de hoop hen dus het kunstonderricht te doen opgeven. Tot het

bekomen der noodige strijdmiddelen lichtte de Sint Lucasgilde aanzienlijke renten, waarvoor zij hare twaalf groote vrijbrieven, al hare schilderijen, beelden, sieraden, zilverwerk en meubelen, ja, al hare inkomsten verpandde. Terwijl het kunstonderwijs gedurig in bloei toenam, werd de kamp om het regeeren der Academie tusschen de Dekens en de leeraars heviger en heviger, tot het geschil een ingewikkeld geding werd, dat voor den Raad van Brabant werd opgeroepen.

Ten jare 1714 was ons land van Spanje aan Oostenrijk overgeleverd. Toen Keizer Karel VI op 20 October 1740 was gestorven, betwistte bijna heel Europa de erflanden zijner dochter Maria Theresia. Ook Louis XV verklaarde der jonge Vorstin den oorlog. De Franschen, aangevoerd door den Maarschalk Maurits van Saksen, rukten den 21ⁿ Mei 1746 binnen onze wallen, waar zij spoedig als overwinnaars regeerden en oorzaak waren, dat de leergangen onzer Academie werden onderbroken. Den 4ⁿ Maart van ditzelfde jaar had het ongeluk gewild, dat de Tapissierspand of toenmalige groote schouwburg afbrandde. Ten gevolge dier ramp namen de Fransche tooneelstukken bezit van het tooneel onzer Vlaamsche rederijkers in de Schilders-Kamer. De aanwezigheid der Fransche overheerschers verstoutte hen ook om gebruik te maken van de aanpalende teekenzalen, zoodat het kunstonderwijs werd opgeschorst. In dien droeven staat van zaken gaf de Sint Lucasgilde andermaal den moed op, om de Academie nog met eer te heropenen. Den 17ⁿ November 1749 ondertekenden hare Dekens den afstand der Academie met vrijbrieven en meubelen aan de Stad, welke in ruiling al de schulden der Schilders-Kamer moest vereffenen. Nadat deze overgaaf door het Hof van Brabant was bekrachtigd,

benoemde men voor de eerste maal van stadswege de bestuurders en leeraars der Academie, wier kunstonderwijs van toen in bijval toenam en weelderiger dan ooit begon te bloeien.

De Sint Lucasgilde herademde insgelijks, nu hare schulden waren vereffend bij den afstand harer Academie, met wier bestuur zij voortaan in de beste verstandhouding leefde.

Tegen 1754 bedrogen onze kunstenaars zich deerlijk, met te denken, dat toen juist drie eeuwen geleden de jaarlijksche keus der Sint Lucas-Dekens werd ingesteld. ¹ Zulks belette niet, dat de Schilders-Kamer met de Academie besloot dit gewaande jubelfeest zoo schitterend mogelijk te vieren. Te dier gelegenheid beitelde de bestuurder-leeraar onzer Academie, Kasper Moons, eenen nieuwen altaar voor de Sint Lucaskapel, welke rijk werd opgeluisterd met schilderijen, tapijten en zilverwerk, om vooral dàar het ingebeelde driehonderdjarig jubelfeest te vieren. Een pater Jezuiet had van Rome eenige stukjes der beenderen van Sint Lucas aangeschaft, en deze reliquieën van den patroon onzer kunstenaars werden den 17ⁿ October, ten drie uren namiddag, onder het gelui der groote klok en het spelen van den beiaard, door de geestelijkheid, vergezeld van het Magistraat, den Hoofdman en de Dekens der Schilders-Kamer, de bestuurders-leeraars der Academie, en een tweehonderdtal kunstenaars en kunstliefhebbers, voorzien van brandende flambeeuwen, van uit de groote koor, buiten om de kerk en vervolgens op den Sint Lucasaltaar gedragen. Dit geschiedde onder toeloop van duizenden nieuwsgierigen en bij het losbranden der kanonnen, welke op het kerkhof waren geplaatst. Des anderen morgens werden de feestelijkheden hernomen. Het statig gebom

¹ Zie bladzijde 24.

der groote klok en het levendig klingelen van den beiaard riep, tegen elf uren, weer heel onze kunstwereld ter hoofdkerk, waar er, aan den opgesmukten Sint Lucasaltaar, eene mis met groot muziek werd gezongen, waarna het *Te Deum Laudamus* werd aangeheven. Vervolgens gingen al de aanwezigen de reliquieën van Sint Lucas kussen, en ieder kreeg eene offerprint met het afbeeldsel van den kunstenaarspatroon en dit onderschrift :

HEYLIGEN LVCAS
 VERHEFT DOOR UWE VOORSRAEK
 DIE UWE GEBEENDEREN VERHEFFEN.

Des avonds galmden alweer de groote klok en het beiaardspel, maar daarbij klonken, in de met lampkens en flambeeuwen verlichte Borze, de trompetten en pauken, bij het gejuich der kunstenaars, waarna er, ten negen uren, op de Meir, voor rekening der Gilde, een vuurwerk werd afgestoken, dat eene uur duurde. Den volgenden Zondag, 20 October, had er ter Schilders-Kamer een feestdich plaats, waaraan zes en tachtig personen deelnamen; en, toen er nog eenige vuurpijlen waren afgeschoten, eindigde men met een vroolijk bal. Terwijl des anderen daags de feesten ter Schilders-Kamer werden voortgezet, ontbrandde men op de versierde Borze nog een vuurwerk, en den volgenden dag besloot het jubelfeest met de opvoering van een blijspel door de rederijkers des Olijftaks, die ook een dichtstuk voorzongen.

Die in het doodsche Antwerpen zoolang ontbeerde levensvreugde ontstak den geestdrift onzer jonge kunstenaars dusdanig, dat zij reeds den volgenden Vastenavond besloten eene opentlijke hulde te brengen aan de teekenschool, waar zij kosteloos onderricht genoten. Zij reden toen door onze

voornaamste straten met vijf versierde wagens en eene groote triomfkar, waarop de Academie prachtig en zinnebeeldig was voorgesteld, om aldus hunne vlijtige en belanglooze leeraars te danken en het volk te verkonden, dat er hoop was om de kunst te zien herbloeien.

De toenmalige Landvoogd, Prins Karel van Lorreinen, droeg veel bij om dien bloei te bevorderen. Verscheidene malen bezocht die hoogmogende kunstvriend onze stad, en dan vereerde hij de leeraars onzer Academie met een bezoek, waar zij hunne lessen gaven, en zelfs deed hij hun bestellingen tot loon voor hunne edelmoedige opofferingen. Aldus zedelijk en ook stoffelijk aangemoedigd door het Hof en de stad Antwerpen, ontstond er tusschen onze kunstweekelingen een ijver, welke veel goeds voorspelde in de toekomst.

Een der jongste schilders, Andries Lens, behaalde ter Academie op 9 Maart 1754 den tweeden, en op 27 Februari 1756, den eersten prijs van teekenen naar het levend model. Hij telde toen nog geene zeventien jaren, daar hij den 31ⁿ Maart 1739 te Antwerpen werd geboren, en het bleek spoedig, dat hij zich geroepen waande om eene gewichtige rol te vervullen in de geschiedenis onzer kunstbeweging. Om des jongelings karakter, zijn later streven en de drijfveeren van zijn zonderling handelen te doorgronden, is het noodig, dat wij eerst kennis maken met zijnen vader, dien hij zich bijna in alles tot voorbeeld stelde.

Die vader, Cornelis Lens, was een Waal, geboren te Tilf bij Luik. Hij vestigde zich als jongman vroegtijdig in onze stad; want op 19 Januari 1738 werd er van hem en van Magdalena Slaets, in onze Sint Joriskerk, eene bastaarddochter gedoopt. Die onwettige geboorte baarde opziens, en onze Tilfe-

naar werd vier dagen later genoodzaakt in dezelfde kerk de moeder van zijn kind door den huwelijksband in hare eer te herstellen, en zij schonk hem nadien nog tien spruiten.

Zoodra was Cornelis Lens niet gehuwd, of hij wilde in onze stad als kunstenaar bijzondere voorrechten genieten, ofschoon hij maar een onbeduidende bloemschilder was. Zijne middelmatigheid in de kunst blijkt uit het schouwstuk der beneden-achterkamer van het huis nummer 20 in de Jodenstraat te Antwerpen. Het is een onharmonisch gekleurd en stijfgepenseeld doektafereel, dat eene gebeeldhouwde Vaas met groote bonte Bloemen voorstelt en geteekend is : *C. Lens*.¹ Den 27ⁿ Januari 1738 schreef Cornelis Lens aan ons Magistraat, dat hij binnen Antwerpen zijne kunst zou uitoefenen, indien de Stad hem vrijdom van de Gilden en de burgerwacht verleende. De Wethouders toonden weinig haast om dien eisch in te willigen ; want eerst op 11 Maart vergunden zij onzen schilder slechts de bevrijding van de burgerwacht, en dat nog maar voor drie jaren en mits jaarlijks 6 gulden te betalen. Wanneer deze tijdruimte verstreken was, hernieuwde Lens zijne vraag, en bij die gelegenheid sloeg hij eenen tamelijk verwaanden toon aan. Hij begeerde denzelfden vrijdom nog onder gelijke voorwaarden “ voor soo lange als hij sijne conste binnen dese stadt sal exerceren, in aendaght genomen, dat hij, vremdelinck sijnde, den eenighsten is die actueelick binnen dese stadt sijne conste van het blomschilderen soo verre vervoordert heeft, dat hij, sonder jactantie gesproken, actueelick overtreft allen degene

¹ De heer kunstschilder Jan Lodewijk Hendrix, die op 21 November 1878 eigenaar werd van gemeld huis, herbouwde het en verkocht het beschadigd bloemstuk van Cornelis Lens voor 100 francs aan den Antwerpschen kunsthandelaar Frans Delahaye, die het gewrocht reeds heeft laten herstellen.

die hun met dese conste tegenwoordigh alhier bemoeyen. » Om echter zijn doel te bereiken bekende hij tevens, dat het hem « onmogelijk soude zijn eenigen personelen dienst te doen, daer hij, met desen sleghten tijt, sijne conste met continuelen arbeyt ende assiduiteyt van wercken moet sien te vervoorderen. » De Stad liet zich echter gezeggen. Zij bevrijdde hem andermaal voor zes jaren, doch nu tegen eene belasting van 8 gulden 's jaars.

Van zijne komst te Antwerpen af was Cornelis Lens onder de Sint Lucasgilde getreden ; maar, nauwelijks was hij in September 1749 Mede-Deken benoemd, of hij stelde zich vijandelijk aan tegenover zijne kunstbroeders. Toen hij een jaar later als Opper-Deken in dienst zou treden, lag hij volop in twist met al zijne Oud-Dekens. Zonder den aftredenden Opper-Deken, Willem Slavon, of zijnen plaatsvervanger Lens te verwittigen, belegden de oude bestuurleden der Schilders-Kamer op 25 September 1750 eene vergadering. Om hun genomen besluit in het verslagboek der Gilde te kunnen schrijven, lieten zij door den knaap den sleutel van den lessenaar vragen bij den Opper-Deken ; maar deze verklaarde, dat niemand dan hij het recht had de Sint Lucasgilde bijeen te roepen. De Oud-Dekens waren echter zoo zeer verbitterd, dat zij den lessenaar openbraken en het verslagboek met zich namen. Slavon en Lens dienden nopens die voor hen zoo krenkende handelwijs eene aanklacht in bij het Magistraat, en daardoor geraakte heel de Schilders-Kamer voor twee volle maanden in rep en roer. Om het onweer te verdrijven zag de Stad zich genoodzaakt het gansche bestuur der Sint Lucasgilde te herbenoemen. Het werd op 4 December 1750 aangesteld als volgt : Cornelis Lens, Opper-Deken ; Michiel

van der Voort, Onder-Deken; Willem Slavon, Kamer-Ouder-
man; Cornelis IJkens, Kamer-Deken; Peter Balthazar Bout-
tats, Kapelmeester, en Kasper Moens, Busmeester.

Zoodra had Lens de teugels van het opperbewind niet
in handen, of hij zelf schond de door hem bezworen verorde-
ningen der Gilde. Zonder vergulder te zijn of van dit ambacht
te willen deelmaken, begon hij dit vak uit te oefenen. Daar
zijn Onder-Deken, Michiel van der Voort, zich tegen die
inbreuk op de verordeningen der Sint Lucasgilde verzette,
zoo wendde Lens zich den 22ⁿ Juni 1752 tot de stedelijke
Regeering, om willekeurig te verkrijgen wat het recht hem
weigerde. Alweer sloeg hij bij die gelegenheid den hoogsten
toon aan. Hij heette zich kunstschilder en Deken der Sint
Lucasgilde, en zegde, dat hij, buiten zijne kunst, die hij sedert
veertien jaren uitoefent, « alhier daerenboven geexerceert
heeft den stiel van vergulden in mat gout, ende wel specialijck
in 't leggen van coper, 't gene voor desen alhier noynt op soo
constige wijze en is gedaen, welcke conste hij niet geirne en
soude laeten verloren gaen ofte mede in 't graf draegen. »

Ons Magistraat raadpleegde de bestuurleden der Sint
Lucasgilde en die harer afdeeling, de vergulders; doch deze
waren het eens om te verklaren, dat Lens iets vergde, wat
aandruischte tegen hunne wetten en gebruiken. Indien hij
wezentlijk in het vergulden ervaren was, zou het hem ge-
makkelijk vallen een proefstuk te maken, en daarna stond
het hem vrij als vergulder al te doen wat hem lustte.

Voor den schijn liet Lens zich den 27ⁿ Maart 1753 bij
den vergulder Gillis Hermans als leerling inschrijven; maar,
toen het er op aankwam de bewijzen zijner ervaring te leveren,
verkoos hij in proces te gaan tegen het ambacht der vergulders

en de Schilders-Kamer. Na bij ons Magistraat en voor de rechtbank ongelijk te hebben behaald, richtte Lens zich tot den Landvoogd, om toch zonder het maken eener proef den verguldersstiel te mogen uitoefenen. Karel van Loreinen zond het smeekschrift om inlichtingen aan de stad Antwerpen, wier verslag allerongunstigst was; doch zulks belette niet, dat de Landvoogd, bij decreet van 5 Juli 1766, Cornelis Lens vrijmeester-vergulder verklaarde.

In dien hardnekkigen oorlog met zijne kunstmakers en stielgenooten trok Cornelis Lens zich de vijandschap en de minachting van heel de Sint Lucasgilde op den hals; doch hij zou daarover gewroken worden door zijnen zoon Andries Lens, dien wij zooeven zagen zegepralen ter Academie. Wanneer deze veelbelovende jongeling begon mede te dingen in de kampstrijden naar het leven, was hij leerling van Karel IJkens. Nadat deze historieschilder den 2ⁿ Mei 1753 was begraven, ging de jonge Lens over tot het werkhuis van Balthazar Beschey, die wel geen voorbeeldig kolorist, maar toch een bewonderaar onzer groote meesters was. Ongelukiglijk vond Andries Lens nooit smaak in de eigenaardige en kleurrijke tafereelen onzer School, en niettemin wilde hij een Antwerpsche hoofdmeester, ja, een baanbreker in de kunst worden.

Terwijl ten onzent, evenals in andere landen, eene nieuwe neiging tot de studie naar de natuur ontstond, was de plaatsnijder Peter Martenasie den 6ⁿ Februari 1762 in onze Academie opgetreden als een hartstochtelijk vereerder dier antieke beelden, wier uitheemsche schoonheid het oog onzer kunstenaars der XVI eeuw reeds zoo deerlijk had verbijsterd. Lens' bewondering voor dezen leeraar, die de klas naar het

antiek herinrichtte en van Grieksche beelden voorzag, ging zoo verre, dat hij dadelijk dezès portret maalde, hetwelk nu nog in ons museum hangt. Den 11ⁿ Januari 1763 werd de vier en twintig-jarige Lens ook reeds aangesteld als bestuurder-leeraar. Daar eenigen zijne bevoegdheid tot het vervullen van dit ambt dorsten betwijfelen, zoo schonk hij op 11 September 1763 aan de Academie zijn tafereel: de Muze der schoone Kunsten van welke Hercules den Nijld en de Onwetendheid verdrijft, welk gewrocht nu insgelijks in ons museum is uitgestald met de onderteekening: *Andreas. C. Lens inv. pinxit et huic Academicæ D. D. 1763.*

Spoedig wist Lens zich ook in de gunst te stellen van Karel van Lorreinen, die hem op 10 September 1764 tot zijnen Hofschilder benoemde, en den 21ⁿ October daarna op zijne kosten liet naar Italië reizen. In den zomer van 1768 trok Lens uit Italië, met eene vracht schetsen naar schilderijen van Raphaël, en teekeningen naar antieke beelden en klassieke oudheden. Hij keerde langs Frankrijk terug, en daar deed hij nog eenen voorraad op van denkbeelden, die met onzen Vlaamschen kunst- en volksgeest niet strookten. Bij den aanvang der maand November kwam hij in onze stad. Spoedig trad hij er in de Academie op, als een dweepende ijveraar voor de uitheemsche kunstbegrippen, terwijl hij onze oorspronkelijkste meesters geene minachting spaarde. De onervaren jongelingschap hing den verkondiger der verbasterende kunstleer bewonderend aan de lippen en velen poogden Grieken en Romeinen op het doek te tooveren. Slechts de oude kunstenaars gevoelden geenen geestdrift voor de kunstpredikatiën van hem, die door zijne werken bewees geene aanspraak op den naam van schilder te mogen maken. Had

Lens vóór zijnen tocht over de Alpen zwakke en fletsch gekleurde tafereelen gemaald, als zijn plat en doodsch Portret van Peter, Martenasie en zijne pop- en porseleinachtige Muze der schoone Kunsten, nu leverde hij met nog kouder en meer verwaterde halve tonen, gekunstelde samenstellingen van stijf geteekende karakter- en levenlooze figuren. Beschouw de beste zijner gewrochten : de Onze-Lieve-Vrouw-Boodschap, in de Sint Michielskerk van Gent ; de Aanbieding in den Tempel, der Augustijnenkerk van Antwerpen; het Vertrek van Sint Rumoldus en de Moordenaars van Sint Rumoldus, in de hoofdkerk van Mechelen; de Onze-Lieve-Vrouw-Boodschap, in het museum van Antwerpen; Dalila die Simsons Haren snijdt, Ariadne getroost door Bacchus, en de Offerande aan Bacchus, in het hedendaagsch museum te Brussel ; het zijn allen bastaardwerken, der beoordeeling onwaardig. Bij het in oogenschouw nemen van Lens' kleurlooze doeken krijgt men de overtuiging, dat die eens zoo veel ophef makende meester zijnen invloed en zijne beruchtheid slechts aan zijne gladde tong, aan zijn Fransch praten en schrijven verschuldigd is.

In de Academie, tusschen zijne medebestuurders-leeraars, bevonden er zich ook nog bevoegde mannen, die in zake van kunst zijne zienswijze in verre na niet deelden. Slechts de hartstochtelijke bewonderaar van het antiek, Peter Martenasie, stond hem daar ter zijde ; maar zoo wel de schilders Marten Jozef Geeraerts en Balthazar Beschey, als de beeldhouwers Alexander Schobbens en Jozef Gillis waren zijne tegenstanders. Ofschoon de oorlog niet opentlijk was verklaard, heerschte er in den bestuurraad der Academie toch

eene bepaalde vijandschap, welke Lens bij elke stemming de neerlaag moest doen ondergaan. Dit krenkte zijnen hoogmoed derwijze, dat hij een plan beraamde, om èn de Schilders-Kamer èn de Academie den genadeslag toe te brengen. Het niet bekronen zijns broeders in eenen teekenwedstrijd deed hem plotselings dit misdadig voornemen uitvoeren.

Deze broeder, Jacob Lens, die op 23 Februari 1746 werd geboren, ging door voor den uitstekendsten kweekeling van den beruchten verkondiger der nieuwe uitheemsche kunstleer. Ook volgde hij in alles de strekking zijns meesters; want zij hadden te zamen de reis naar Italië en door Frankrijk gedaan. Te Antwerpen weergekeerd was de drie en twintig-jarige Jacob Lens er voorgesteld als een teekenaar zonder weerga. Reeds behaalde hij in 1763 den derden, en in 1764 den tweeden prijs naar het leven; maar nu moest hij nogmaals mededingen, om heel Antwerpen zijne overmacht te toonen. De fiere Romanist werd echter overwonnen door zijnen stadgenoot Frans Pauwels, en dat maakte eene geweldige opschudding in Antwerpens kunstwereld. Toen het bestuur der Academie liet weten, dat het bij de opening der verzegelde teekeningen gebleken was, dat Jacob Lens slechts den tweeden prijs had verworven, was deze, en met hem zijn broeder, gebelgd en verontwaardigd over dien vernederenden uitslag. Den 5ⁿ Maart 1769 werden de prijzen ter Academie plechtig uitgereikt; maar de overwonneling liet zich daar vruchteloos oproepen, terwijl meester Andries Lens zwoer én zijnen broeder én zijnen ook vroeger beleedigden vader te zullen wreken.

In den zomer van 1769 ontving Prins Karel van Loreinen eene naamlooze Fransche memorie, waarin er werd geveerd, dat de schilders, beeldhouwers, plaatsnijders en

bouwmeesters zouden worden afgescheiden van diegenen onzer vernuftigste ambachtslieden, met welke zij gedurende vier eeuwen de Sint Lucasgilde uitmaakten, en dat de eigentlijke Schilders-Kamer zou vervangen worden door de Academie, welke de proefstukken moest beoordeelen en de ervaren kunstenaars tot vrijmeesters verklaren. De aanhef dier naamlooze Fransche memorie, waarvan al de tijdgenooten van Lens hem het vaderschap toeschreven, luidde :

“ De kunsten zijn hier, onder zeker opzicht, tot eene laagte gezonken, waarvan Italië nooit het voorbeeld zag. Dáar heeft men hun zekere onderscheiding weten te geven, welke den kunstenaar in eene sfeer boven den ambachtsman verheft, en hem doet beschouwen, niet als handig werker, maar als dichter of letterkundige, die zich opoffert om eenen onsterfelijken roem te verdienen, hetwelk op zijne gewrochten van zoo gewichtigen invloed is, dat, ondanks de verhevenheid van geest onzer groote meesters, er verschillende voorbeelden zijn te toonen hunner minderheid in de wijze van denken en de edelheid der gedachten. »

Vervolgens verheerlijkte de naamlooze schrijver Frankrijk, dat den kunstenaar eenen bevoorrechteten staat verleende, en dan ging hij voort :

“ Van al de landen waar de kunst zich heeft gevestigd, is er geen, waar de onaangenaamheden zoo schadelijk zijn als te Antwerpen, waar men is gedwongen deel te maken eener Gilde, welke onder eed verplicht; eene Gilde die vijftien of zestien stielen begrijpt, welke geen het minste uitstaans hebben met de schoone kunsten, als glazenmakers, blikslagers, boekbinders, vergulders, drukkers, huizenwitters, enz., en welke den kunstenaar verplichten als Deken te dienen; een dienst

welke eigenlijk maar bestaat om den armen werkman, die zijn meesterschap niet kan betalen, uit te buiten, en om soortgelijke rechten der Gilde te handhaven; een dienst, welke des kunstenaars ziel slechts van de edele gevoelens, die zijne kunst hem moet inboezemen, kan vervreemden en zijnen geest verlagen, terwijl hij zich door Homerus en Virgilius zou moeten vereenzelvigen met de goden en met de verhevenste denkbeelden bezig houden. »

En, na herhaald te hebben, dat de kunstenaar zich boven zijns gelijken moest verheffen, kwam het drogbesluit :

« Niets zou dus nuttiger zijn dan de jonge lieden, welke beloven zich te onderscheiden, aan den modderpoel dier ambachten te zien ontrukken door de Academie, aan welke het wenschelijk ware de macht te verleenen om jonge kunstenaars, die in de schilder-, beeldhouw-, graveer- en bouwkunst uitmunten, na het leveren van een waardig proefstuk, door de leeraars te laten aanvaarden. »

Wie te Antwerpen den staat van zaken naar behooren kende, moest die naamlooze memorie logenachtig, dwaas en trouwloos heeten. Dat onze kunsten in verval waren, was niet te wijten aan de Sint Lucasgilde. Door het oprichten harer Academie had zij integendeel al het mogelijke beproefd in het te keer gaan van dit verval, dat uit den ondergang der stad ontstond. Ook lag daar de schuld niet, dat in haren schoot de kunstenaars met de ambachtslieden waren vermengd, want zulks bestond niet. De eersten maakten de Schilders-Kamer uit, de anderen behoorden tot de nijverheidsafdeelingen, welke ook elk hun eigen bestuur en afzonderlijke vergaderingen hadden. Daarbij, in de glorierijkste tijdvakken onzer kunst, bloeiden die zelfde instellingen evenzoo te

zamen en de geniale meesters der Schilders-Kamers verbreidden Antwerpens roem over heel de wereld. Onze kunstenaars, gelijk de memorie het vergde, van den ambachtsstand te scheiden, was een dwaas verlangen. Uit dien verachten stand waren, op enkele uitzonderingen na, al onze befaamdste schilders, beeldhouwers, plaatsnijders en bouwmeesters gesproten; zoodat, buiten de Gilde, een onverbreekbare natuurband hen allen vereenigd hield. Onze vernuftige handwerkers, onze behendige nijveraars maakten te allen tijde die bezielende menigte uit, welke den kunstenaar bewondert, hem aanwakkert tot de studie en hem toejuicht bij den zegepraal. Zelfs waren onze ambachtslieden de mildste aanmoedigers der kunstbeoefenaars. De vermaardste, de kostbaarste tafereelen, de prachtigste beeldhouwwerken, benevens die trotsche gildehuizen, waren immers door het volk besteld en met zijne penningen betaald. De betrekking onzer schilders, beeldhouwers en plaatsnijders met onze arbeiders had der laatsten blik derwijze gescherpt, hunnen sinaak dusdanig verfijnd, dat zij tot op hun handwerk den stempel der schoonheid drukten, en daarom versierden zij tot zelfs hunne woning met schilderingen, beelden of platen, wat in den bloeitijd der nijverheid de kunst niet weinig bevorderde. Ook ons kunstkarakter zelf eischte, dat vooral de schilders niet boven, maar tusschen het volk leefden; want daar ontdekten zij zoo menig onderwerp voor een boeiend en geestig tafereel; daar konden zij alles trouw vertolken naar de ongedwongene natuur, het eeuwige toonbeeld van het ware schoone.

Onder geene opzichten vergden dus de belangen der kunst, dat hare beoefenaars van onze ambachtslieden werden afgezonderd; wel integendeel. Doch Lens had, uit wraak, den val

gezworen der Schilders-Kamer, van welke hij, beschermd door Karel van Lorreinen, ook nooit deel wilde maken. Daarbij had hij nog een heimelijk doel, dat zich verried in de besluitselen der memorie. De Academie moest de macht verwerven om de proefstukken voor het vrijmeesterschap der schilders te keuren, en met nog eene hervorming, welke den Landvoogd werd voorgedragen, zou Lens dan de heerschappij over de kunst veroveren.

Den 13de November 1769 zond Prins Karel de beruchte memorie aan de stad Antwerpen, ten einde er hare meening over te kennen. Onze Wethouders beschouwden de zaak als al te gewichtig, om er alleen over te beslissen. Zij onderwierpen op 24 November het zonderlinge schrift aan de beoordeeling der Sint Lucasgilde zelve. Dezer bestuur was verontwaardigd bij de lezing van het schandige voorstel der zoogezegde bevrijding, dat eenparig werd afgekeurd. Nochtans werden al de voornaamste kunstenaars der Schilders-Kamer in algemeene vergadering opgeroepen, om hunne denkwijze over de hervorming te doen kennen. Zij, die daar de stem verhieven en het antwoord op de memorie ook zouden onderteekenen, waren : de beeldhouwer Frans van Uffel, Opper-Deken, de landschapschilder Philips Jozef Bonnecroy, gewezen primus der Academie en Mede-Deken ; de kerkzichtschilder Joos Lambrecht van Gemert, ¹ de landschapschilder Hendrik Jozef Antonissen, de portretschilder Herman Gillis, de historieschilder Jacob Beschey, de beeldhouwer Jacob van der Neer, de figuurschilder Nicolaas van den Berch, alle zes gewezen primussen der Academie en

¹ Van Joos Lambrecht van Gemert, die te Antwerpen op 23 Januari 1720 werd geboren en op 8 December 1782 is begraven, hangt er in onze Sint Jacobskerk nog een Gezicht der Venerabel-Kapel van dien tempel.

Oud-Dekens, de zedenschilder Jan Jozef Horemans II, secundus en Oud-Deken, en de beeldhouwer Alexander Frans Schobbens en Balthazar Beschey, beiden primussen en bestuurders-leeraars der Academie. Met hen vereenigden zich ook de Oud-Schepene Jan Baptist Nielis, als Hoofdman der Sint Lucasgilde, de Schepene Jan de Wael, door de Stad benoemd om de Gilde bij te staan, en de advocaat Norbrecht Bom, om haar te verdedigen. De eerste aanmerking der vergadering was : « Dat het opentlijk te bespeuren is, dat de memorie niet anders voortskomt als uyt eene picantie, dewelcke waarschijnlijk haeren oorspronck gevath heeft uyt interessabelheydt, vervoegt met den geest ende begeerte van independentie. » Tegen de bewering, dat de bediening van Deken den kunstenaar verlaagde en zijnen geest verstompte, werd de lijst opgehangen der beroemde regeerders onzer Sint Lucasgilde, wier dichterlijke kunstgewrochten nog genoegzaam getuigden, dat de Muzen van het schoone, noch de goden van Homerus en Virgilius hun niet vreemd waren geweest. Het werd verfoeielijk en valsch geheeten, te durven zeggen, dat al de stielen met de kunstvakken maar één lichaam uitmaakten, hetwelk den kunstenaar het deken-schap kon opdringen. Elk ambacht bestond op zich zelf; het had zijnen eigen Ouderman of Bestuurder, zijne bijzondere verordeningen en bijeenkomsten. De Schilders-Kamer integendeel was enkel samengesteld uit schilders, beeldhouwers, plaatsnijders en drukkers-boekverkoopers, en haar Deken werd door de stedelijke Regeering zelve aangesteld. Dat de drukkers ter Schilders-Kamer waren toegelaten, kon niet dan goede gevolgen hebben, vermits zij meest geleerde mannen waren, wier boeken den kunstenaar met de goden van

Homerus en Virgilius kon bekend maken, iets waar de opsteller der memorie zoo sterk op aandrong. Al de overige afzonderlijk bestaande Ambachten, welke van de Sint Lucasgilde afhingen, hadden ook betrekking met de kunstvakken en waren in de memorie ten onrechte als grofstielen misprezen. De aangegeven blikslagers, bijvoorbeeld, leverden met bloemen en figuren bemaalde doozen. De toenmalige huisschilders waren geenszins gelijk te stellen met gevelwitters, daar hunne proef bestond in het in perspectief schilderen eener kolonade, versierd met bogen, kornissen, kapiteelen, basementen en pedestalen. Was er in de slechte tijden al iemand, uit nood, gedwongen geweest geringer werk te verrichten, dan kon dit de Sint Lucasgilde toch niet tot oneer strekken; — want, zegde men, op Lens' vader doelende: » Ten is nogh maer weinige jaeren geleden, dat men sekeren meester constschilder, seer bequaem in het schilderen van bloemen, sigh heeft sien ende weten geneiren met het schilderen van trijnen van voituren, gelijk oock met in het groff te vergulden ende daer eenen vernis op te leggen. »

Het was waar, dat men 36 gulden als meestergeld en eene jaarlijksche bijdrage van 12 stuivers moest betalen; doch deze sommen waren geenszins te hoog. Daarvan werd de Gilde onderhouden en de zieke gezellen geholpen. Ook werd dit meestergeld verminderd, wanneer er kwestie van behoefte was, en hij, die in de kunst niet lukte en 'een nijverheidsvak wilde uitoefenen, volstond met het leveren eener proef en een opleggeld van slechts 18 gulden. Dat de ambachtlieden bij hunne meesterwording insgelijks eenige guldens aan de Schilders-Kamer moesten betalen, mocht ook geene uitbuiting van den werkmán worden genoemd; want voor die storting

bleven de kunstenaars de verdedigers van zijnen stiel in alle gedingen, waarvan zij ook vijf zesden der kosten betaalden.

Het was eene dwaze spotternij onze verarmde stad te vergelijken met het rijke Rome en het bloeiende Parijs. Niettemin diende het te worden aangemerkt, dat in laatstgemelde stad insgelijks ambachten onrechtstreeks met de kunstvakken waren vereenigd, en dat de schilder of beeldhouwer er met het doen van leerjaren, 300 en zonder het doen van leerjaren, 400 livres moest betalen voor zijn vrijmeesterschap. Doch in « het geheel werck van den autheur siet men dan opentlijk niets essentiëls offte bestandig te comprehenderen, maer eenighlijck het broeyssel te sijn van den haet, affgunstigheyd ende quaede intentie, geen ander oogwit hebbende als de destructie ende onderganck der Schilders-Kamer. »

Toen Prins Karel, bij een nieuw schrijven van 22 Februari 1770, de gevraagde meening over de memorie vergde, werd het antwoord der Schilders-Kamer letterlijk in het Fransch overgezet en namens ons Magistraat op 13 Maart den Landvoogd toegezonden.

Het uitvoerig pleidooi voor het behoud onzer Schilders-Kamer zou waarschijnlijk goedgunstig ontvangen zijn geweest; maar Lens reisde naar Brussel en maakte den Landvoogd wijs, dat onze kunstschilders met de kladschilders, de beeldhouwers met de steenhouwers en de bouwmeesters met de metsers wel degelijk vereenigd waren. Dat kon de kunstlievende Karel van Lorreinen niet over zijn gemoed krijgen. Hij onderwierp de kwestie aan den Raad van Brabant, en beval te onderzoeken, of het niet geraadzaam zou wezen, de kunstenaars vrij te verklaren, na het leveren van een behoorlijk proefstuk aan de bestuurders der Academie, dan of het

beter ware hen kortweg vrij te verklaren van al de diensten, waartoe de leden der ambachten kunnen worden gedwongen. Deze vraag van den Vorst werd den 14ⁿ Februari 1771 aan verschillende stedelijke Regeeringen onderworpen ; doch allen waren met onze kunstenaars tegen de voorgestelde veranderingen.

Ondertusschen was Lens opentlijk te voorschijn gekomen als de schrijver der memorie tegen de Schilders-Kamer, en in eigen persoon verklaarde hij tevens den oorlog aan onze Academie. Onder voorwendsel, dat hij in de schoonheid der vormen het ware ideaal wilde doen bereiken, door het verbeteren en verfraaijen van de natuur, beweerde hij, dat er te luttel tijd werd besteed in het nateekenen van het levend model. Elke stand moest, in plaats van drie, vier avonden duren ; want het volstond geenszins met dit model getrouw te kopiëeren, het moest gewijzigd en veredeld worden naar de volmaaktheid der Antieken. Al onze kunstenaars waren daarin van eene tegenovergestelde meening, omdat ons kunst-karakter al die gezochte schoonheid der lichamelijke vormen niet vergde. Zij verklaarden dat de zes uren der drie avonden altoos voldoende waren geweest, en dat men met meer tijd te verleen en langsaeemige ende knoeyende leerlingen soude queeken, de welke door de Laïresse ¹ vergeleken worden aen leckende beiren. *

Tevens had Lens den Landvoogd aangezet, om te doen verklaren, dat het dekenschap der Schilders-Kamer met het

¹ De beroemde schilder-schrijver Gerard de Laïresse, bij onze kunstenaars bijzonder gekend door zijn werk : *Groot Schilderboek, waarin de Schilderkunst in al haar deelen grondig word onderweezen, ook door Redeneeringen en Printverbeeldingen verklaard. Met voorbeelden uyt de beste konststukken der oude en nieuwe puyk-schilderijen bevestigd : en derzelver wel- en misstand aangewezen. Door Gerard de Laïresse, konstschilder, Tot Amsterdam, by David Mortier, Boekverkooper, MDCCXIV.*

ambt van bestuurder-leeraar der Academie niet meer vereenigbaar zou wezen, en dat het getal dier bestuurders-leeraars van zes op twaalf zou worden gebracht. Werd die wensch verwezentlijkt, dan moesten Balthazar Beschey en Alexander Frans Schobbens, de hevigste tegenkanters van Lens, uit den Academieraad verdwijnen, en door de talrijke nieuwe benoemingen had hij kans eene meerderheid van zijn gevoelen te verkrijgen. Zijne tegenpartij ontwaarde echter, dat al deze zonderlinge voorstellen zoovele heimelijke middelen waren, om meester Lens de heerschappij over de kunst te doen veroveren. Antwerpens kunstwereld kwam daardoor derwijze in opschudding, dat onze voornaamste schilders hunnen tegenstrever ontmaskerden, door in een nieuw verweerschrift te verklaren : » De oorsaak van allen het gewoel komt voort sedert het jugeeren der teekeningen en boetseersels voor de prijzen van het jaer 1768, als den broeder van den directeur Lens den eersten prijs niet en is toegewezen, waer op gevolgt is dat Martinagie van het directeurschap bedankt en gedessisteert heeft, ende den directeur Lens, gevoegt bij Martinagie, alles sedert dien tijd aanwenden om de directie te contreqquareeren ende zelfs te bouleverseeren. »

De wijze Karel van Lorreinen moet Lens' sluwe pogingen nu insgelijks hebben doorgrond ; want over de hervormingen in het bestuur onzer Academie en het uitbreiden harer macht om proefstukken te keuren en vrijmeesters te noemen, was plotselings geene spraak meer. Zoo verwierp de Landvoogd het hoofdvorstel der memorie van Lens. Integendeel bewerkte de Prins de wezentlijke bevrijding onzer kunstenaars; want den 20ⁿ Maart 1773 verklaarde een bevel zijner Keizerinne Maria Theresia, de schilders, beeldhouwers, plaat-

snijders en bouwmeesters volkomen vrij van alle Gilden, en de uitoefening hunner kunstvakken niet onvereinigbaar met den adelstand.

Deze wezentlijke weldaad, onzen kunstenaaren bewezen, belette niet, dat zij meest allen de ambtelijke ontbinding der oude befaamde Schilders-Kamer betreurden. Den 10ⁿ Mei 1773 schreven hare Dekens aan de Stad, dat zij voor het Magistraat hunne rekening wilden sluiten, om vervolgens afstand te doen van de archieven, van andere voorwerpen en van den sleutel der Schilders-Kamer. De Wethouders benoemden daartoe drie afgevaardigden; maar zij verzochten tevens, dat het bestuur der Sint Lucasgilde zijnen dienst nog zou voortzetten. Zij, die toen bleven regeeren, waren de gemelde kunstenaars Antonissen, van Gemert, Schobbens en Bonnacroy. Den 4ⁿ Juni werd echter de rekening toch ambtelijk overzien, de inventaris der Gilde gemaakt, en de Kamer gesloten. Toen het volgende jaar de Sint Lucasgilde een groot en sinds lang gepleit geding tegen de katoendrukkers won, vereenigde haar oud bestuur weer om dit heuglijk feest te vieren. In overeenkomst met het Magistraat, werd er toen besloten, dat de Schilders-Kamer zou blijven voortbestaan, en de Stad benoemde op 2 Juli 1774 tot haren Hoofdman den Schepene Jan de Wael, tot Opper-Deken den kerkzichtschilder Joos Lambrecht van Gemert, en tot Mede-Deken den zedenschilder Jan Jozef Horemans II. De andere kunstenaars, die vervolgens nog tot Dekens werden aangesteld, waren de landschapschilder Peter Jan van Regemorter, de bloemschilder Philips Jacob Peeters, de portretschilder Jan Frans Jozef Mertens, de landschapschilder Balthazar Pauwel Ommeganck en de beeldhouwer Willem Roef. De Sint Lucasgilde bleef regelmatig in voege tot

zij, bij besluit van 24 November 1795, evenals al onze andere Gilden en Ambachten, door de Fransche Republiek werd vernietigd.

Ondanks zijne geleden nederlaag, bleef Lens hier nog verscheidene jaren zijnen verderfelijken invloed uitoefenen op onze jonge schilders. De man was onvermoeibaar in het opdringen zijner uitheemsche kunstbegrippen. In 1776 gaf hij zelf te Luik, in de drukkerij Zijner Hoogheid, een Fransch werk met platen over de kostumen der oude Grieken en Romeinen ¹ uit, dat allerzonderlingste beschouwingen bevatte en veel ophef maakte. In onze Schilders-Kamer was zijn kunstenaarstrots gefnuikt, en ter Academie duldde men zijn gezag, omdat hij de gunsteling was des Landvoogds. Nadat deze den 4ⁿ Juli 1780 op het kasteel van Tervuren was gestorven, vestigde Lens zich te Brussel, vanwaar hij, op 1 December van het volgende jaar, zijn ontslag gaf als bestuurder-leeraar der Academie van Antwerpen. In de hoofdstad vormde Lens zich eenen kring van bewonderende partij-gangers; want bij elke tentoonstelling zijner fletsche tafereelen wist hij zoo veel gerucht te doen maken over zijne meesterschap in de kunst, dat de misleide menigte hem voor den eersten onzer schilders hield. Zijn indringend karakter en zijne kennis der Fransche taal verschaften hem tot zelfs de gelegenheid om met onze Vorsten in nauwe betrekking te komen, wat zijne valsche grootheid niet weinig vermeerderde. Toen Keizer Jozef II den 18 Juni 1781 naar Antwerpen kwam, was Lens hem daar gevolgd. Hij wist zich door

¹ *Le costume ou essai sur les habillemens et les usages de plusieurs peuples de l'Antiquité, prouvé par les Monuments. Par André Lens, Peintre. Aux dépens de l'auteur. A Liège. Chez J. F. Bassompierre, Imprimeur de son Altesse. M.DCC.LXXVI.*

's Keizers arts te doen voorstellen aan den Vorst, welke den gewezen Hofschilder van Prins Karel van Lorreinen beval hem te wachten in de Hoofdkerk, om de kunststukken te verklaren. Wanneer Lens zich van die taak, in de geliefkoosde Fransche taal der Oostenrijksche Vorsten, had gekweten, was de Keizer daar zoo zeer over voldaan, dat hij den kunstenaar verzocht in zijn rijtuig plaats te nemen, om ook de Academie, de Schilders-Kamer en andere merkwaardigheden te gaan bezichtigen. Men wil dat Jozef II aan Lens voorsloeg om hem als schilder naar het Hof van Weenen te volgen; maar dit vereerend aanbod schijnt afgewezen, omdat de meester den 13ⁿ November van dit jaar 1781 te Brussel in den echt moest treden met Petronella Josepha de Seumoy.

De Keizer toonde zich niettemin erkentelijk voor den hem bewezen dienst, vermits hij Lens eene gouden snuifdoos schonk. Tijdens de Fransche overheersching werd Lens briefwisselend lid van het Keizerlijk Instituut van Frankrijk en van verscheidene andere vereenigingen, zooals hij zelf deed drukken op het titelblad van zijn Fransch werkje over den goeden smaak of het schoone der schilderkunst, dat ten jare 1811 te Brussel van de pers kwam. ¹ Toen ons land met Holland was vereenigd, bekwam hij het lidmaatschap van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, en Koning Willem benoemde hem tot Ridder van den Belgischen Leeuw. De meester, die tot het einde zijns levens hevige voor- en tegenstanders had, overleed te Brussel op 30 Maart 1822.

¹ *Du bon goût, ou de la beauté de la peinture, considérée dans toutes ses parties. Par André Lens, Peintre, correspondant de l'institut impérial de France, et membre de plusieurs sociétés. Bruxelles, A. J. D. De Braeckelier. Imprimeur-Libraire, Marché-aux-Fromages, 1811.*

Van zoodra Lens den broederband onzer kunstenaars verbroken, het onderwijs ter Academie verslecht, onze historieschilders misleid, en Antwerpen verlaten had, bleven zijne tegenkanters, de Dekens der Sint Lucasgilde, de drijfveeren onzer kunstbeweging. Aan haar hoofd stonden nu de portretschilder Jan Frans Jozef Mertens, de landschapschilder Balthazar Pauwel Ommeganck, de oude zedenschilder Jan Jozef Horemans II, de stadsgezichtschilder Hendrik Frans de Cort, de bloemschilder Peter Faes en de architectuurschilder Ferdinand Verhoeven. Buitendegewone vergaderingen der Schilders-Kamer vereenigden zij zich des Zondags morgens ter herberg « de Stad Oostende » in de Israëlietstraat, bij de Borze.¹ Ten jare 1786 was hun gezelschap reeds zoo aanzienlijk als aantrekkelijk geworden. Zij vergaderden toen op verscheidene lange winteravonden, om over kunst te kouten, elkanders teekeningen en schetsen te beschouwen en menig genotvol feestje te vieren. Natuurlijk lokte dit gezellig kunstenaarsleven vele nieuwsgierigen. Het getal dezer was weldra zoo groot, dat het hinderlijk werd voor de uitspanningen onzer schilders. Op hun verzoek liet de hospes der Stad Oostende hen toen gebruik maken van zijne ruime kamer op de eerste verdieping. In die bijzondere vergaderplaats onzer meesters waren de naakte wanden spoedig volgeteekend met ernstige en koddige figuren en allerhande voorwerpen. Daar er tevens alles veilig kon bewaard blijven, zoo werden er ook boeken, printen, teekeningen, en zelfs schilderijen en beelden aangebracht, wat die bovenzaal tot een studievertrek, ja, tot een klein museum maakte. Die nuttige inrichting lokte zoo vele kunstbeoefe-

¹ De groote herberg *de stad Ostende*, laatst de drukkerij J.-E. Buschmann, nummer 11, is sedert 1872 ingelijfd bij de Borze.

naars, dat men in den herfst van 1788 op het denkbeeld kwam, den eenvoudigen kring van toevallig vereenigde kunstenaars tot eene goed verorderde - Konstmaetschappij » te vormen. Zij werd gesticht « tot Nut, Baat en Dienst. » Zij zou bestaan uit beoefenaars der schilder-, beeldhouw-, graveer-, teeken- en bouwkunst, als werkende-, en kunstliefhebbers als eereleden. Om lid te zijn moest men veertien dagen te voren schriftelijk worden voorgesteld, een proefstuk zijner kunstervaring toonen en bij stemming met witte en zwarte boonen door drie vierden der aanwezigen aangenomen worden. De jaarlijksche bijdrage mocht noch min noch meer zijn dan 1 1/2 kroon van 4 gulden 14 1/2 stuiver courant, benevens de maandelijksche gift van 5 stuivers voor vuur en licht. Dagelijks konden de leden vereenigen, maar zij moesten op boet van 1 schelling eens in de week ter vergadering komen, hetzij des avonds van zes tot acht of des Zondags morgens van acht tot twaalf uren. In de vergaderplaats zouden boeken, printen en nieuwsbladen ter inzage liggen. Ieder was verzocht in eenen album eene teekening of eene schets te leveren. Er zou wekelijks één of meer gewrochten van een lid ter kamer worden uitgestald. Jaarlijks omtrent half-oogst zou er eene tentoonstelling worden geopend, tot welke het publiek gedurende veertien dagen zou toegang hebben. Zoolang de maatschappij uit meer dan acht leden bestond, kon zij niet worden ontbonden.

De Cort en Ommeganck, die als de stichters der Maatschappij mogen worden beschouwd, begaven zich den 9ⁿ November 1788 bij den heer Jeroom Jozef della Faille, Majoor der stad, om hem het voorzitterschap van den kunstenaarskring aan te bieden. Het eereambt lachte den zeventigjarigen

jonker toe, en dien avond werd hij in « de Stad Oostende » tot Hoofdman verkoren. De aangehaalde verordening werd den 12ⁿ derzelfde maand bepaald aangenomen, en vier dagen later koos de Vergadering den schilderijkoopman Nicolaas Beeckmans tot Thesaurier, de Cort tot Secretaris, Mertens tot Auditeur en Ommeganck en Verhoeven tot Assistenten. De overige leden der « Konstmaetschappij » waren : de historieschilders Willem Schaeken en Antoon Herry; de zeden-schilder Jan Jozef Horemans II; de portretschilder Bartholomeus Jan van Hulst; de landschapschilders Jan Baptist Beguinet, Hendrik Blomaert en Hendrik Mijin; de zeeschilder Frans Balthazar Solvijns; de bloemschilder Peter Faes; de plaatsnijder Ignatius Jozef van den Berghe; de beeldhouwer Godfried Frans Bex, en de kunstliefhebber A. Renodi.

Ter vergadering van 25 November 1788 werd er opgemerkt, dat het den leden der kunstmaetschappij niet langer meer betaamde nog in eene herberg te vergaderen, en dien dag huurde de Thesaurier het huis de Gulden Poort, nummer 2, op de Torfbrug voor twaalf jaren en tegen 225 gulden per jaar. De op 7 December benoemde knaap Grammet kreeg een verblijf in dit huis, alwaar de leden op den 20ⁿ derzelfde maand hunne inkomst deden. Ter zitting van 24 Februari 1789 besloten zij, in hun lokaal den 1ⁿ Maart eene bijzondere tentoonstelling van kunststukken te openen, waarop het publiek gedurende acht dagen zou toegelaten worden. Echter werd er van deze kunstplechtigheid luttel gewag gemaakt. Zij werd niet eens bij plakkaat of in het nieuwsblad aangekondigd, en diende ook eigenlijk maar als middel om Antwerpens Bisschop de Nelis in het lokaal der maetschappij te lokken en eerelid te doen worden. Ten bepaalden dage woonde de hoogmogende

Prefaat dan ook de inhuldiging bij. Hij liet zich tot eerlid benoemen en betaalde op staanden voet zijne bijdrage. Bovendien zond hij twee dagen later, met een bescheiden briefje, eene som geld, om het ledig huis der Kunstmaatschappij wat te meubeleeren.

Tot de eigentlijke eerste openbare tentoonstelling werd maar besloten in zitting van 1 Juni 1789. Zij moest geopend worden op 1 September daarna. De leden, met hare inrichting gelast, waren Ommeganck, Mertens, Verhoeven, Faes en Herry. Den 9ⁿ Augustus huurden zij de groote kamer van het Schermershuis, nummer 30 in de Schermersstraat, om aldaar gedurende veertien dagen kunstgewrochten uit te stallen. Bij plakkaat werd de opening dier tentoonstelling afgekondigd, en onze kunstlievende bevolking zag haar te gemoet als eene merkwaardige gebeurtenis. Nooit had er iets dergelijks plaats gegrepen. De oude meesters lieten soms wel hunne tafereelen openbaar bewonderen; doch dan was het maar op de jaarmarkten, in de kramen der Borze of wel afzonderlijk in hunne werkhuizen.

Den 27ⁿ Augustus 1789 werd het publiek ook door een artikel in de *Gazette van Antwerpen*, bericht, dat de « Maetschappije van de Schilder-, Beeldhouw-, Bouw-, Graveeren Teekenkonsten, nieuwelings in dees stad ingesteld tot onderlinge opwekking der ieverzugt, en de gelukkige vervoordering der opgenoemde konsten, » op Dinsdag 1 September de eerste tentoonstelling « van nieuw volvrogte Meesterstukken, voor het gezigt van 't publiek » zou openen, in de zaal van de Schermersgilde, achter Sint Joriskerk. Eenieder zou er toegang hebben, gedurende acht dagen, van tien tot twaalf uren vóor-, en van drie tot zes uren namiddag. Bij de aan-

kondiging dier buitengewone kunstplechtigheid, herinnerde onze *Gazette* den vroegeren luister der oude Schilders-Kamer, de prachtige Landjuweelen harer rederijkers de Violieren, en men verwachtte van de nieuwe instelling een even heilzaam uitwerksel voor de schoone kunsten. Eene nota bij dit artikel gevoegd, luidde : « Den uytleg der te opene konstzael is te bekomen bij den stadsdrukker J. Grangé, den 29ste Augusti namiddag; en zal ook worden uytgedeeld aen den ingang der zael geduerende de openbare tentoonstelling. » De hier bedoelde kataloog was afzonderlijk in het Nederlandsch en in het Fransch gedrukt op duizend exemplaren. Hij besloeg veertien bladzijden, in-8° formaat. Zijn titel luidde : « Uytlegginge der schilderyen, teekeningen, beeldhouwerye en graveerkonst, tentoongesteld op de zaele der Schermers Gilde achter St. Joriskerk binnen Antwerpen, op Dynsdag 1 September tot den achtsten der zelve maend inclues, 'smorgens van 10 tot 12 uren, en na middags van 3 tot 6, door de Leden der Konst-maetschappy dezer Stad. t' Antwerpen by J. Grangé stads-drukker en boekverkooper op d'Eyer-merkt 1789. (Prijs eenen stuyver.) »

Op de achterzijde van dien titel las men : « Bekentmaeking. Men heeft numeros gestelt op ider schildery, overeenkomende met deze uytlegginge, waer in men de naemen der Leden heeft aengehaelt volgens het orde van den a. b. c. De grootte der schilderyen zyn uytgedrukt door duymen en volgens d'Antwerpsche maet. *h.* beteekent hoog. *b.* breed. *d.* duym. »

Het getal der tentoongestelde kunstwerken beliep tot acht en tachtig : negen en zestig schilderijen en teekeningen, zeventien beeldhouwwerken en twee gravuren. Zie hier de

namen der tentoonstellers met de nummers en titels hunner gewrochten :

Jan Baptist Beguinet, 1 en 2 : Landschappen, gezichten omtrent Luik, met figuren, paarden en vee; 3 : Landschap met figuren en paarden, inkom der stad Aarschot; 4 : Landschap met de Sterckshoeve, boven Deurne, omringd van boeren en schapen.

Hendrik Blomaerts, 5 : Landschap met koeien en schapen; 6 : Gezicht op de Slijkpoort der stad Antwerpen; 7 : Landschap met koeien en geiten, benevens eenen stal; 8 : Landschap met figuren en vee, benevens den Volmolen bij Antwerpen; 9 : Landschap met figuren en vee, benevens de Slijkpoort der stad Antwerpen.

Hendrik Frans de Cort, 10 : De Stadvesten bij Sint Jorispoort, met gevels van gildenhuizen en den toren der hoofdkerk in het verschiet; 11 : het Kerkhof en Kerk der Minderbroeders met de Grafplaats van Frans Floris; 12 : Gezicht van het Minderbroederskerkhof, gezien langs den ingang der groote kerkdeur; 13 : de Zeeuwsche Koornmarkt; 14 : Gezicht der Stad Antwerpen, gezien langs de Schelde; 15 : vervallen Toren en Kasteel van Humbeek, bij Brussel.

Peter Faes, 16 en 17 : twee Bloemstukken.

Antoon Herry, 18 : Alexander de Groote, ziek in Cilicië; 19 en 20 : drie Portretten; 21 : eene offerende Grieksche Priesterin; 22 : Agrippina de Asch van haren Man Germanicus beweene.

Jonkvrouw Herry, 23 : een bergachtig Landschap met figuren en schapen (teekening); 24 : een Landschap met boerenhuis, figuren en vee (teekening).

Jan Jozef Horemans II, 25 en 26 : twee stukken Dood Wild; 27 : een Noenmaal; 28 : een Bal; 29 : een Trouwfeest; 30 : een Kinderbed.

Bartholomeus Jan van Hulst, 31 en 32 : twee Portretten, waarvan één in teekening.

Jan Frans Jozef Mertens, 33 : Portret van eenen Prelaat; 34 : Portret van eenen Priester; 35 : Portret van eenen ouden Man; 36 : Portret van eenen Grijsaard; 37 : Portret van een Kind in gele zijde; 38 : Portret van een Kind.

Hendrik Mijin, 39 : Landschap met figuren, vee en eene karre; 40 : Landschap met vee door water gedreven; 41 : Landschap met figuren en eene karre met twee paarden; 42 : Landschap met kleine stoffage.

Jufvrouw Mijin, geboren Maria Ommeganck, 43 : Weide met Boeren, Ossen en Schapen; 44 : Weide met Koeien bij Zonnenondergang; 45 : Weide met Koeien.

Balthazar Pauwel Ommeganck, 46 : Landschap, Gezicht bij Luik, met figuren, koeien, schapen en geiten; 47 : Landschap, Gezicht bij Dinant, op de Maas, met figuren en vee, bestraald door de ondergaande zon; 48 : eene Ontscheping van Volk, Koeien, Schapen en Geiten bij het Kasteel Argenteaux, omtrent de stad Visé, op de Maas; 49 : Gezicht van Antwerpen, buiten de slijkpoort met figuren en vee; 50 : een Stier in de Weide, teekening.

Philips Jacob Peeters, 51 en 52 : twee stukken : Bloemen en Vruchten; 53 : Kinderen met Druiven; 54 : Kinderen die eene Medalie met Festoenen versieren.

Willem Schaecken, 55 : Prometheus geboeid op den Berg Kaukasus; 56 : Hebe, Dochter van Jupiter en Juno, Godinne der Jeugd; 57 : Belisarius bedelende; 58 : Alexander de Groote die Campaspa aan den Schilder Apelles schenkt; 59 : de Heilige Maagd met het Kindeken.

Frans Smits, 60, 61, 62 en 63 : Portretten.

Frans Balthazar Solvijs, 64 : Gezicht der Schelde met Vaartuigen; 65 : Gezicht van Vlissingen bij onstuimige Zee; 66 : Gezicht van het Gorée-gat recht over de haven van Hellevoet, tekening; 67 : Schepen die elkander met Geschut begroeten.

Ferdinand Verhoeven, 68 : Binnenzicht eener Galerij, bouwkundige tekening; 69 : Binnenzicht van eenen antieken Tempel.

Vervolgens waren er nog acht beeldhouwwerken van Godfried Frans Bex, negen van Jan Baptist du Bois, en twee gravuren van Ignatius Jozef van den Berghe uitgestald.

Zooals men ziet was deze eerste tentoonstelling, voor dien tijd, waarlijk schitterend. Twee dagen na hare sluiting gaf de *Gazette* een overzicht der tentoongestelde kunstwerken, die allen vereerend werden vermeld. Als iets bijzonders deed het artikel uitschijnen, dat twee dames gewrochten hadden uitgestald. Het waren « Jonkvrouw Herry en Jouffrouw Mijin, geboren Ommeganck, de welke hebben verdiend van te worden aengenomen voor Leden der Maetschappij. » Tevens vestigde men de aandacht op den zes en zeventigjarigen schilder Jan Jozef Horemans II, die een onzer vlijtigste meesters bleef.

Eigentlich had het kunstfeest meer bijval genoten bij

het volk dan bij den rijke. In het geheel had de maatschappij nu nog maar zes aanmoedigende leden verworven. Het waren de gemelde kunstvrienden Beeckmans en Renodi, Bisschop de Nelis, en de vermogenden Buyens, della Faille van Leverghem en van Lancker. De nieuw bijgetreden kunstenaars waren de bloemschilder Philips Jacob Peeters, de beeldhouwer Jan Baptist du Bois en de portretschilder Frans Smits. Zulke uitslag had kwade gevolgen voor de kas. Er waren slechts 221 gulden $\frac{1}{2}$ stuiver in bijdragen en 90 gulden in giften ontvangen, terwijl er over de 400 gulden waren uitgegeven. Om dit tekort te dekken brachten de leden nog 137 gulden 10 stuivers te zamen. Daar de huishuur bijna de gansche inkomst der maatschappij verslond, zoo werd er op 5 Juli 1790 besloten de Gulde Poort voort te verhuren, en van 31 Augustus deed men de nieuwe leden een inkomgeld van 2 kronen betalen. Dien zelfden dag gingen Ommeganck en Faes ook een goedkoopster lokaal zoeken en de maatschappij betrok op 15 Januari 1791, tegen 84 gulden in het jaar, het benedenhuis van den notaris Funck, vast naast de Sint Caroluskerk, in den hoek der Jezuïetenplein.

Ten jare 1790 openden « de Leden der Kunstmaatschappij dezer stad, » hunne tweede groote tentoonstelling op het gewone tijdstip en in het zelfde lokaal, dat zij nu voor 14 gulden huurden. Het nummer der 'uitgestalde stukken beliep toen vijf en zeventig. Uitgezonderd de Cort, hadden al de meesters weer verscheidene hunner gewrochten geleverd. De oude Horemans pronkte met twaalf tafereelen.

De maatschappij verloor in 1790 twee vlijtige meesters : Blomaert, die zich den 3ⁿ Mei te Brussel vestigde, en Mertens, die op 4 October zijn ontslag nam. In hunne plaats

kwam er slechts één werkend lid, de landschapschilder Simon Pierre Dargonne; maar het getal der aanmoedigende leden vermeerderde door de bijtreding van den heer Nielis, kanunnik Verachtert, pastoor van Camp en heer Stevens.

Ten jare 1791 werd de gewone tentoonstellingszaal geopend van 1 tot 10 September. Nu waren het Beguinet, de Cort, Solvijns, Verhoeven en van den Berghe, die niet door hunne gewrochten waren vertegenwoordigd. Horemans prijkte er nog met tien zedentaferereelen, Schaeken met elf historiestukken, Ommeganck met drie fraaie landschappen en Smits met vier schoone portretten. Het gezamentlijke getal der tentoongestelde werken beliep tot drie en zestig.

In dit jaar werden als leden aangenomen de plaatsnijder Lambrecht Antoon Claessens, de landschapschilder Jan Peter Borrekens, de historieschilder Jacob Frans de Cuyper en de kunstliefhebber Cockx, terwijl de vereeniging maar éenen makker verloor, den negen en zeventig-jarigen Horemans, die op 10 December verklaarde te oud te zijn om nog deel te nemen aan onze kunstbeweging.

Alhoewel er van 30 Mei tot 10 Juni 1792 nu ook te Gent, door het bestuur der Academie, eene « tentoonstelling voor de meesters der Oostenrijksche Nederlanden » was geopend, richtte de Antwerpsche kunstmaatschappij in het Schermershuis, van 1 tot 12 September, toch weer hare jaarlijksche uitstalling in, waarvan het getal werken tot een en vijftig beliep.

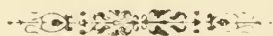
Den 18ⁿ November 1792 namen de Fransche Republikenen bezit van onze stad; maar reeds op 1 April daarna vierde Antwerpen, door eene algemeene verlichting der huizen, het vertrek der gevreesde en gehate « Sans-culotten, » zoodat onze kunstkring zijn vredelievend werk kon voort-

zetten. Van 1 tot 15 September 1793 werd de zaal der Schermers andermaal opengesteld voor de bewonderaars van nieuwe kunstvoortbrengselen. De staatsstormen hadden toch eenige schilders belet te werken; want er waren slechts vijf en veertig gewrochten aangebracht. De kataloog vermeldde nu als „afwezig” Blomaerts, de Cort, Cockx, de Cuyper, Solvijns, Verhoeven, van den Berghe en Claessens, welke twee laatste naar Londen waren getogen. Hun verlies werd vergoed door de bijtreding van drie nieuwe meesters. De eerste dezer, de twintigjarige Matthijs Ignatius van Brée, leverde: het Portret eener Moeder met hare twee Kinderen, de Weldadigheid, voorgesteld door twee vrouwen met hunne kinderen, een Jongeling die Bloemen aan een slapend Kind ontsteelt, twee Landschappen, en een Kinderportret. De tweede nieuwe tentoonsteller Jan Hendrik van den Bosch, zond: twee Visscherijen bij Maneschijn, een Wintergezicht met figuren, en eenen Mosselverkooper; de derde, Marten Waefelaerts: Schepen op den rustigen Stroom verlicht door de ondergaande zon, Schepen op onstuimige Rivier, de Nederlandsche Jacht op de Schelde vóór Antwerpen, en de Schelde met eene Antwerpsche Kade.

Thans beleefde onze kunstmaatschappij droeve tijden. Den 7ⁿ Februari 1792 stierf haar voorzitter della Faille, en den heer Michiel Stevens, die op 17 Juli 1793 in zijne plaats werd gekozen, gelukte het niet zijn gezelschap nieuw leven bij te zetten. Van zijne voorloopige indiensttreding tot 3 Maart 1794 namen beurtelings Claessens, van Hulst, vrouw Mijin, Beguinet, Borrekens, Jonker Herry en zijne zuster, Buyens, Cockx, de Cuyper, ja, zelfs Bisschop de Nelis hun ontslag. En niet één

beoefenaar of vereerder van de kunst kwam de gapingen der afvallers aanvullen in de zoo klein geworden rij van leden der kunstmaatschappij. De Fransche Republikeinen, die ons met eene nieuwe overheersching dreigden, verlamden aller kunstiever.

Den 23ⁿ Juli 1794 bemeesterden de Franschen andermaal onze stad, en spoedig zullen wij zien, welke kunstrampen Antwerpen toen troffen. Dit jaar was er dan ook niet te denken aan het openen eener tentoonstelling. De weinige leden, die onzen kunstenaarskring nog uitmaakten, dorsten ter nauwernood zich vereenigen. Den 9ⁿ Maart 1795 werd er besloten nog slechts alle twee maanden bijeen te komen. Dientengevolge werd het gehoord lokaal opgezegd, en den 17ⁿ derzelfde maand de meubelen overgebracht naar de Sint Jacobsmarkt, nummer 5, ten huize van Verhoeven, die nu het ambt van secretaris vervulde. Bij Verhoeven vereenigden zich op 28 December nog Ommeganck, Smits, Dargonne, van Brée, Waefelaerts en van den Bosch; doch zij konden slechts jammeren over de kunstschenningen, welke zij hadden zien plegen. Met Schaeken en du Bois, die de zitting niet bijwoonden, den Hoofdman Stevens en de aanmoedigende leden van Lancker en Nielis, maakten deze twaalf personen nu het gansch gezelschap uit. Op 7 Maart 1796 verzocht Verhoeven zijne makers nog eens te vereenigen; doch vruchteloos. Ommeganck en du Bois schreven, niet ter vergadering te kunnen komen, en al de overige leden bleven onverschood afwezig, zoodat de kunstmaatschappij als niet meer bestaande mocht aanschouwd worden.

XL

ANTWERPENS KUNSTRAMPEN

Zoo verwaand en hardnekkig als Andries Lens worstelde om ons volkskarakter te ontaarden en den uitheemschen kunstgeest in te voeren, zoo bescheiden en standvastig zou Willem Herreyens arbeiden om ons oud kunstenaarsleven herop te wekken en de Antwerpsche Schilderschool te doen zegevieren. Die wijze hoofdman onzer kunstbeweging sproot uit een echt kunstenaarsgeslacht. Zijn oud-grootvader, Jacob Herreyens I, die op 23 December 1643 werd geboren, was schilder en bewaarder van Zijner Majesteits Munte, en de echtgenoot van Maria Smout, die insgelijks tot eene schildersfamilie behoorde. Van hem hangt er in ons museum nog een God de Vader met den Wereldbol op den Wolkentroon gezeten, en bij mevrouw Moons onzer stad een tafereel : Christus en de Discipelen van Emmaüs. Toen de schilder dezer gewrochten op 1 Januari 1732 overleed, liet hij twee zonen na, Daniël, een stom-doove, en Jacob, die het penseel behandelde. Deze laatste, Jacob Herreyens II, werd insgelijks vader van twee kunstenaars.

De eene was Daniël Herreyns, de befaamde beeldhouwer, die in 1766 de Reuzin van onzen ommegang vervaardigde; de andere was Jacob Herreyns III, dien men thans voor eenen sieraadmaler houdt, maar die in de ambtelijke bescheiden van zijnen tijd als « constschilder » is aangeteekend. Uit hem en uit Catharina Praet sproot onze Willem Herreyns, die op 10 Juni 1743 in Antwerpens hoofdkerk over de doopvont werd geheven. Zijn vader leerde hem teekenen en de penseelen behandelen. Tevens volgde onze jongen de lessen ter Academie, waar hij van eerst af blijken gaf van bijzonderen kunstaanleg. Nauwelijks twintig jaar oud behaalde hij, op 26 Februari 1764, tusschen vier en veertig mededingers, den eersten prijs naar het leven, terwijl Jacob Lens toen slechts den tweeden bekwam.

Willem Herreyns had zich ook onderscheiden in den leergang van doorzichtkunde, gegeven door Cornelis d'Heur. Aangezien deze meester nu gestorven was, legde Herreyns den bestuurraad der Academie een ontwerp voor, om onder zijn toezicht, des Zondags, van negen tot elf uren, kostelooze lessen van meet-, doorzicht- en bouwkunde te geven. Den 5ⁿ Mei 1765 werd die leergang ingehuldigd. Hij was gevolgd door acht en zestig leerlingen. Meester Herreyns vervulde zijn ambt zoo voortreffelijk, dat zijne medeleeraars aanstonds besloten hem gewichtiger taak op te dragen. Den 20ⁿ derzelfde maand heropende men ook de klas naar het antiek, en, als gewezen primus, werd Herreyns daarbij tot hulpbestuurder-leeraar aangesteld. Tevens wilde men den talentvollen jongen kunstenaar in den Academieraad zelf laten optreden, en daartoe had men eene goede gelegenheid. Door het vertrek van Andries Lens naar Rome, stond er een

bestuurderschap open, en de Hoofdman onzer Academie verzocht op 21 October 1765 den hulpbestuurder Willem Herreyns, kunstschilder en vrijwilligen leeraar der meetkunde, tot tijdelijken bestuurder-leeraar te benoemen, aan welk verzoek ons Magistraat oogenblikkelijk voldeed. Zoo wilde het toeval, dat Herreyns ambtelijk werd in de plaats gesteld van den man, wiens kunstinvloed hij rechtstreeks zou tegenwerken. Echter was onze meester toen nog te jong, om zijne herstellingstaak reeds met goeden uitslag aan te vatten. Na twee jaren als leeraar aan onze Academie werkzaam te zijn geweest, werd hij bij Ridder Pijcke d'Ideghem, Voorzitter van den Grooten Raad van Mechelen, geroepen, om in die stad voornamelijk gebeurtenissen uit 's lands geschiedenis te teekenen. Onze Antwerpenaar vervaardigde tevens het levensgroot portret des Voorzitters van den Mechelschen Raad, en dit gewrocht wordt tusschen de puikstukken zijner teekenstift gerekend. ¹

Terwijl Herreyns zijne tafereelen der vaderlandsche geschiedenis uitvoerde, knoopte hij liefdebetrekkingen aan met Dorothea Lallemand, die hij op 27 Juni 1771 te Schelle, bij Antwerpen, huwde. Met deze levensgezellinne vestigde zich onze kunstenaar te Mechelen, waar zij overleed op 7 Februari 1787, na vier zonen en een gelijk getal dochters het leven te hebben geschonken.

Reeds van vóór het sluiten van zijn huwelijk meende Herreyns in zijne geboortestad weder te keeren; doch Lens, de onaanrandbare gunsteling van Prins Karel, was daar toen volop bezig met onze kunst te ontaarden, ter Academie de

¹ Dit portret van Willem Ignatius Pijcke d'Ideghem is onderteekend: *G. Herreyns fecit A. 1773 — ætatis suæ 84*, en de heer Ridder Pijcke d'Ideghem, Gouverneur der Provincie Antwerpen, bewaart dit afbeeldsel van zijnen over-oudgrootvader thans in zijn studievertrek.

tweespalt te ontsteken en de Schilders-Kamer te ontbinden. Dat deed den wijzen Herreyns besluiten in Mechelen te blijven, waar hij te zijnen huize kosteloos onderricht in de bouw- en doorzichtkunde begon te geven. Deze lessen genoten zooveel bijval, dat hij spoedig al de leerlingen, die zich aanboden, niet meer plaatsen kon. Dat bracht den meester op het denkbeeld om te Mechelen eene Academie te stichten. Bij brieve van 22 Mei 1771 legde hij het Magistraat een plan voor, om een gesticht van kunstonderwijs op te richten. De Stad schrikte echter terug voor de kosten; maar, om den kunstenaar voor het geven van zijn kosteloos onderwijs eenigszins te vergelden, verleende zij hem bevrijding van de burgerwacht en van belasting op levensmiddelen.

Herreyns bleef nochtans met zijne lessen zooveel bijval genieten, dat het Magistraat, in zitting van 23 Maart 1772, tot de stichting der Academie besloot, daar onze kunstenaar zich verbond al het onderricht kosteloos te zullen geven. Een behendig teekenaar zijnde, maakte Herreyns eene reeks van allerlei merkwaardige modellen voor de kunststudiën. Tot oefening van eenige zijner kweekelingen kocht hij te Antwerpen plaasteren beelden. De schilders en beeldhouwers gaf hij onderricht van 3 November tot half Maart, alle werkdagen van zes tot acht uren des avonds. Op alle zon- en feestdagen gaf hij des morgens van tien tot twaaf uren les aan alwie zich in de bouw- en doorzichtkunde wilde oefenen. Het eerste jaar der opening van de Academie beliep het getal der kunstweekelingen reeds boven de tachtig, en in de zondagoefeningen kwamen er tot negentig het onderwijs genieten.

Het Magistraat der stad Mechelen was over den bestuurder zijner Academie zoowel voldaan, dat het nog in

1773 oorlof vroeg en verkreeg, om Herreyns voor het degelijk kunstonderwijs, dat hij kosteloos gaf, te mogen vergelden met eene jaarwedde van 200 gulden en de volle bevrijding van belasting voor zijn huishouden. Binnen de tien jaar werd de wedde des bestuurders nog gebracht op 350 gulden; want zelfs de hoofdstad benijdde den kundigen leeraar aan het nederige Mechelen. In 1781 bood het Brusselsche Magistraat aan Herreyns vruchteloos 1800 gulden 's jaars voor het bestieren der schilder- en teekenoefeningen. Twee jaren later kwam de Burgemeester der hoofdstad met zijnen secretaris naar Mechelen, om Herreyns over te halen tot het aanvaarden van het bestuur der op te richten Academie, welke « de hoofdschool van het land » moest worden. Den 10ⁿ Augustus 1784 bood Brussel onzen kunstenaar daartoe eene bezoldiging van 100 dubbele souvereinen, bij vrije woonst in een afgeschift klooster, waar ook de Academie zou worden geopend. De Landvoogd hechte op 4 October zijne goedkeuring aan het voorstel. Vier dagen later werd Herreyns tot bestuurder benoemd der Academie, wier lessen op 4 November zouden aanvangen; doch plotselings werd het vereerend en rijk betaald ambt andermaal van de hand gewezen. De reden daarvan was, dat Herreyns zijne duurzame geboorteplaats, als eerste kunststad van het land, niet wilde helpen onttrennen, daar hij hoopte gelegenheid te zullen vinden om Antwerpen weer de bakermat der beste schilders te doen worden.

Ondertusschen maalde Herreyns menig prachtig tafereel, waardoor hij ook als schilder zijne faam vestigde. Van jongs af had hij de ontaarding der schilderkunst en haar verval bespeurd. Toen, met minachting voor ons eigen schoon, tot blinde navolging der uitheemsche meesters werd aangespoord,

ging Herreyns in eerbiedige bewondering den blik slaan op de prachtige en bezielde tafereelen van Rubens, die zijn kunstgod bleef. Er was niemand meer om de heerlijke gewrochten der XVIIe eeuw nog naar waarde te verklaren; doch zulks ontmoedigde onzen vlijtigen leerling niet. Uren, dagen, maanden bestudeerde hij de oude schilderijen der Antwerpsche meesters, die hem dan als kunstreuzen voor den geest daagden. Hij doorgrondde hunne grootsche, natuurvolle en weelderig gekleurde tafereelen, en zwoer door zijne werken hen getrouw te blijven en door zijnen invloed de Antwerpsche Schilderschool te herstellen. Aan de heropwekking van den eerbied voor ons eigen schoon en aan de bevordering van het kunstonderwijs offerde Herreyns zijnen meesten tijd. Niettemin heeft hij schilderijen nagelaten, welke onder alle opzichten zoo hoog staan boven de beste gewrochten zijner tijdgenooten, dat zij er niet meer zijn mede te vergelijken.

De groote meesterstukken van Herreyns zijn volkomen waardig van Rubens' School, door hunne heerlijk gegroepede karaktervolle figuren, met breed geplooid draperijen, waarin warme kleurenpracht schittert. 's Meesters puiktafereel is de Aanbieding in den Tempel, vervaardigd voor de Antwerpsche Sint Michielsabdij en nu in de kerk van Deurne uitgesteld. Bijna even zoo schoon zijn des kunstenaars Christus bij de Discipelen van Emmaüs, in het klooster der Zusters van Liefde te Mechelen, zijne Aanbidding der Drie Koningen, in het museum van Brussel, zijne Hemelvaart van Maria, in de abdij van Park bij Leuven, en zijn Christus bij de Discipelen van Emmaüs, in Antwerpens hoofdkerk. Mechelen bewaart van hem nog in de hoofdkerk: de Ontvangst van Sint Ru-

•

moldus, de Vermaning van den Werkman door Sint Rumoldus en de Ontdekking van Sint Rumoldus' Lijk; in Sint Janskerk : de Discipelen van Emmaüs, Sint Franciscus van Assisi biddend in de Spelonk, Sint Joannes Baptista in de Woestijn, en een God de Vader ; in het groot Seminarie een gekruisten Christus. Het Antwerpsche museum bezit insgelijks eenen verdienstelijken kalvarieberg van Herreyns, getiteld : Christus' laatste Zucht, welk uitgestrekt doek met meer dan levensgrooten figuren ten jare 1860 werd aangekocht voor 4500 francs. Daarbij hangen er ook vier Portretten van Geestelijken, welke de meester nochtans met gene bijzondere zorg heeft gepenseeld.

Voor zijn eerstgenoemd werk genoot Herreyns eene bijzondere onderscheiding. Zwedens Koning, Gustaaf III, die op 22 September 1780 Antwerpen bezocht, nam in de groote zaal der Sint Michielsabdij tot tweemaal plaats vóór Herreyns' gemeld meesterstuk : de Aanbieding in den Tempel. De Vorst geraakte zoo zeer in bewondering vóór dit grootsch gewrocht, dat hij onzen kunstenaar tot zijnen schilder benoemde en hem twaalf tafereelen met Lotgevallen uit het Leven van Gustaaf Wasa bestelde. In Juni van het volgende jaar bewonderde Keizer Jozef II te Mechelen ook eene schilderij : de Eed van Hannibal, van Herreyns, wien het geoorloofd werd Zijne Majesteit ten voeten uit te konterfeiten. Dit stuk werd door den Brusselaar Antoon Cardon in plaat gebracht. In het museum van Mechelen hangt nu nog een klein afbeeldsel van Jozef II, door Herreyns gepenseeld, benevens het Portret van eenen Kanunnik door denzelfden meester. Tevens bewon-

dert' men in dit museum dertien fraaie teekeningen van Zegewagens en Allegorieën, welke onze kunstenaar voor het Mechelsche jubelfeest van Sint Rumoldus ten jare 1775 vervaardigde. Ook tegen Juli 1791 leverde Herreyns de ontwerpen van prachtige Praalwerken voor de Inhuldiging van Keizer Leopold II binnen het kunstlievende Mechelen. Daarna arbeidde en leefde de nederigste en grootste onzer toenmalige schilders te Mechelen bijna onopgemerkt voort; maar immer volgde hij met waakzaam oog de kunstbeweging zijner geboortestad, welke hij ook te rechter tijd ter hulpe snelde.

Sinds maanden vernam Antwerpens bevolking de schrikwekkende berichten der bloedige handelingen van de Parijsche omwentelaars; en, nu onze Oostenrijksche verdedigers den 6ⁿ November 1792 te Jemmapes waren verslagen, rukten diezelfde gruwelijke Franschen in ons land. Hun legerhoofd Dumourier scheen echter met goede inzichten bezield. In zijn manifest noemde hij ons dappere Belgen, die eerder nog dan de Franschen de vrijheidsvlag opstaken, en in zijne proclamatie verklaarde hij slechts als broeder en bondgenoot onzen bodem te betreden, om den dwingeland verwijderd te houden.

Des Zondags 18 November 1792, ten tien uren des morgens, kwam de adjudant Dulac, vergezeld van eenen trompetter, naar Antwerpens stadhuis gereden, om, namens den Generaal Labourdonnaye, voor den Veldmaarschalk Lamarlière, de sleutels der stad te eischen. Aanstonds werden onze Gewapende Gilden opgeroepen, en des namiddags ten twee uren vergezelden zij, met vliegende vaandels en slaande

trommels, het Magistraat, dat in koetsen gezeten tot den *Citoyen-Général* reed, om hem de met Fransche driekleurige linten versierde stadssleutels over te leveren. Ten vier uren kwam het Fransche heir de Kipdorppoort binnen. Eene voorhoede van slecht gekleede en goed gewapende huzaren opende den stoet. Lamarlière, die onze stadssleutels voor de borst had gehangen, volgde, omringd van zijnen staf. Dan kwamen er eenige drommen jagers te paard, met een schetterend krijgsmuziek aan het hoofd, een aantal kanonniërs met twee veldstukken, en eene bende voetgangers met glinsterende bajonetten op glimmende geweren, het lijf gedekt met bedelaarslumpen en de naakte voeten in scheef- en doorgesleten schoenen of in met stroo gevulde houten klompen.

Toen dit haveloos, maar geducht heir, gevolgd door onze burgerwachten en eene bende vrijwilligers met de driekleurige Fransche cocarde aan den hoed, op de Groote Markt verscheen, werd Lamarlière met stadsmuziek opgeleid naar de Staten-Kamer van ons stadhuis, waar de Burgemeester de Franschen welkom heette, onder de toejuichingen eener aanzienlijke volksmenigte, die in de aangekomenen de apostels der Vrijheid, Gelijkheid en Broederlijkheid begroette. Ons gemeentehoofd verklaarde tevens, dat Antwerpen eenen godsdienst en wetten had, welke het volk duurbaar waren, en hij smeekte de vreemde oorlogshelden onze stad te sparen bij het verdrijven der Oostenrijkers uit ons Kasteel; doch, zonder daarop te antwoorden, ging de *Citoyen-Général* met zijne woeste krijgers bij de burgers inkwartieren, en dat voorspelde kwaad!

Bij al het onheil, dat die Fransche bevrijders ons zouden berokkenen, brachten zij toch eene wezentlijke weldaad aan,

Zij kondigden een decreet van 16 November 1792 der Nationale Conventie af, waarbij de Schelde open en hare vaart vrij werd verklaard, krachtens de grondstelling, dat stroomen het gemeenschappelijk en onvervreemdbaar eigendom zijn der bewoners van de landen, welke zij bespoelen, en het gebruik dier wateren een natuurrecht is van den mensch. De schoone toepassing dier heerlijke waarheid trof ons volk en bracht het in verrukking. De feitelijke opening der Schelde moest recht feestelijk worden gevierd; want de handel, welke er ging door herleven, zou Antwerpen weer verrijken, en nijverheid en kunsten doen herbloeien.

Des namiddags van den 8ⁿ December 1792 zeilden de Fransche fregat *l'Ariël* en zes andere oorlogsbooten, met noordenwind en onder het lossen van kanongroeten, de Schelde op en wierpen het anker vóór de stad. De vreugdedonderknallen der vuurmonden van het Kasteel en het Sint Laureisfort verdoofden bij poozen het statig gebom der groote klok, die met den vroolijk klingelenden beiaard de vreemde schepen welkom heette op den zoo lang verlaten breeden stroom. Ondanks het grimmig weder snelden duizenden onzer burgers naar den waterkant, om luidruchtig toe te juichen bij « deze langgewenschte gebeurtenis en het eerste aengenaemste vertoon zedert het berucht tractaet van Munster. » Dit alles was echter maar het voorspel van een groot feest, dat den 17ⁿ derzelfde maand zou plaats grijpen. Dien dag ronkte andermaal het grof geschut bij klokgebom en beiaardspel. Met vloed, ten tien uren des morgens, werd de Luitenant-Generaal Marassé, voor het oog van ons Magistraat en eene ontelbare geestdriftige menigte, aan boord der gevlagde *Ariël* geroeid, terwijl elk schip een salvo van

een en twintig scheuten loste. De krijgsbevelhebber onzer stad nam de scheepsbemanning in oogenschouw. Na haar geluk gewenscht en trouw aan de Republiek te hebben ingesproken, beval hij, dat drie der oorlogsbooten, met de Phrygische muts boven de driekleurige Fransche vrijheidsvlag, den stroom af naar zee zouden stevenen, ter bestadiging der opening van de Schelde. Dit geschiedde, terwijl Marassé aan wal kwam. Van alle zijden daverde het kanongegroet. De matrozen zwaaiden in want en mast den hoed met een *Vive la République!* terwijl aan wal de krijgs- en stadsmuziek speelde, en duizenden Antwerpenaars, met hoed of doek wuivende, uit volle borst een hoera! opschreeuwden voor de bevrijders van onzen grootschen stroom.

Des avonds gaven de kooplieden een schitterend feest, dat aanving ter Borze. Daar hadden onze kunstenaars ruimschoots bijgedragen tot de viering van het heuglijk feit, dat de welvaart aller Antwerpenaars verzekerde. Te midden van het oud vermaard en nu schitterend verlicht handelsgebouw stond eene gedenkzuil, welke met zinnebeeldige voorstellingen was beschilderd. Langs hare zuidzijde zag men den treurende Scaldis, wiens voetboeien werden verbroken door de Maagd der Vrijheid, terwijl een minnegoodje het strand opgroef, om er den vrijheidsboom met roode muts en Fransche vlag in te planten. Aan de oostzijde reikte de blijmoedige Neptunus de verheugde Maagd der Scheepvaart de hand, en daarbij las men: *SOIS LIBRE A JAMAIS!*¹ De westzijde toonde varende schepen, tegengehouden door eene over den stroom gespannen ketting, welke werd verbroken door

¹ Wees eeuwig vrij!

de Vrijheidsmaagd, uit den hemel dalende met de spreuk :
 PLUS ULTRA ! ¹ Ter noordzijde hingen eikenloofkransen
 met driekleurige strikken, bij dit gedenkschrift :

SCALDI FLUVIO
 OPUM ANTVERPIANIS SCATURIGINE
 INTEGRUM PLUS SÆCULUM
 INVITA NATURA
 VEL IPSIS QUI CLAUDEBANT FATENTIBUS
 IMPERIOSE CLAUSA
 FRANCORUM GENTIS BENEFICIO
 RECLUSA
 IN GRATI ANIMI TESTIMONIUM
 HUIUS URBIS MERCATORES
 P. C.
 XVI KAL. JAN. A. MDCCXCII ²

Terwijl het gelui der groote klok en het beiaardspel de bevolking tot vreugde stemden had er in de concertzaal der Borze een luisterrijk muziekfeest plaats, in tegenwoordigheid van den Generaal Marassé, den Amerikaan Moulton, bevelhebber van het smaldeel, hunne stafofficieren en tal van andere voorname lieden. Na het afloopen van dit concert, las de Fransche krijgsoverhebber ter Borze het decreet der Nationale Conventie, dat onze Schelde geopend verklaarde, en die bevrijdingsakt van onzen stroom werd met gulhartige toejuichingen en daverend handgeklap begroet. De zestig overheidspersonen woonden het losbranden van een vuur-

¹ Voorwaarts!

² De Scheldestroom, bronader des Antwerpschen rijkdoms, meer dan éene eeuw, trots de natuurwetten, gesloten, (hetwelk door hen zelve die hem gebiedend sloten bekend is) werd, dank aan het Fransche volk, heropend. De kooplieden dezer stad hebben dit, als blyk hunner erkenning, opgericht den XVI^{en} der Kalenden van Januari MDCCXCII. (17 December 1792.)

werk bij; en, terwijl er verscheidene tonnen bier aan het volk werden ten beste gegeven, reden de helden van het feest in koetsen naar de versierde redoutezaal des grooten schouwburgs, om daar met vijfhonderd heeren en dames deel te nemen aan een weelderig avondmaal. Aan het nage-recht van dien feestdich, waarbij eene uitgelezene muziek het *Waar kan men beter zijn!* het *Ça ira*, en de *Marseillaise* aanhief, bezong de burger Lafosse de heropening onzer scheepvaart. De koopman Lombaerts dankte de bevrijders der Schelde, waarop Generaal Marassé antwoordde, dat ons volk altoos op de Franschen als op de verdedigers zijner vrijheid mocht rekenen. Er werd gedronken op eene Bel-gische Republiek, op de gezondheid van Marassé en Moulton; Lombaerts zong nog een vroolijk lied, en zoo ging men over tot den „*danse de la liberté*, „ waaraan tot zelfs de *Citoyen-Général* deel nam.

Nauwelijks zwegen de gulhartige vreugdekreten van het bevrijdingsfeest onzer Schelde, of het gerucht verspreidde zich in Antwerpen, dat de Fransche Republiek op 15 December 1792 een decreet uitvaardigde met de allersnoodste aanslagen tegen ons land. Ons volksgezag was er gewelddadig door gekrenkt, onze gekozenen afgesteld, het kiesrecht geschonden, de kiezingen door staatsdrukking vervalscht, het belastingstelsel onrechtvaardig verslecht, allerlei goederen aangeslagen, al onze voornaamste wenschen teleurgesteld, en dat alles, om ons tot wanhoop te brengen en in blinde zelfverloochening in Frankrijks armen te werpen. Allerhande afpersingen van geld en goed, benevens onnoemlijke beleedigingen, welke wij hadden te verduren van republikeinsche dwepers als de beruchte gebochelde Kolonel-Generaal der gendarmen

Claude Verrières, dien het volk den » Anti-Christ » noemde, waren voldoende, om ons van de Fransche Republiek eenen walg te doen krijgen. Dumourier zelf verklaarde, dat de Franschen door willekeurige afpersingen en knevelarijen hier hunnen eigen val bewerkten, en op 1 April 1793 vervingen de hooghartige en gestrengte Oostenrijkers de Fransche valsche Republikeinen in onze stad.

Met de verlossing van de Fransche dwingelandij ging ook het nut der bevrijding onzer Schelde verloren. Onze kooplieden behielden toch vertrouwen in de toekomst; want op 31 Juli en 7 Augustus 1793 belegden zij ter Borze bijeenkomsten in het belang des handels. Het duurde ook niet lang of de Republikeinen dreigden andermaal met eenen inval. Ditmaal werd hun de weg verspard door de Verbondene Mogendheden. Den 26ⁿ Juni 1794 werd dezer leger in de velden van Fleurus geslagen, en de zegevierende Franschen rukten voor de tweede maal in ons vaderland. Den 23ⁿ Juli ontvloden onze laatste Engelsche verdedigers Antwerpens wallen, en in dien namiddag kwam een Fransch officier met vier huzaren naar het stadhuis gereden, om er Ferraris' kaarten der Nederlanden in beslag te nemen. Dien zelfden avond draafde eene gansche voorhoede dier huzaren door onze straten, om de komst der nieuwe bezetting te verkonden. Het verschrikte stadsbestuur vermaande zijne medeburgers, om zich niet buiten hunne woningen te wagen, en hunne gevels met noodlantarens te verlichten tegen de aankomst van het gevreesde heir. Omstreeks middernacht rukte de ruitelijafdeling van Generaal Souham binnen. Tegen den morgen verscheen het leger voetgangers, met den dreunenden sleep van wagens en kanonnen, en bij het krieken van den dag moest

er voor ons stadhuis al eene proclamatie worden afgekondigd, om de stad tegen de plunderzucht van het krijgsvolk te behoeden.

Daar ons volk zich ten jare 1793 had verheugd in de verdrijving der Franschen zoo keerden deze nu als wraakzuchtige overwinnaars terug. Aan het hoofd hunner brieven en plakATEN stond nu niet enkel meer *Liberté, Egalité, Fraternité*, maar ook *ou la Mort!* Oogenblikkelijk werd er eene reeks van dwangbevelen afgekondigd. Alle wapens moesten op doodstraf worden ingebracht, de bijna weerdelooze assignaten op lijfstraf aangenomen, de uitwijkelingen en hunne goederen overgeleverd; terwijl de onverdragelijke inkwartiering der Fransche woestelingen, allerlei requisitiën en eene brandschatting van tien millioen den Antwerpenaar tot wanhoop brachten. Waar kon onze stad zulke som verzamelen, terwijl de Republiek al de stadsgelden had aangeslagen, hare eigene opgedrongen assignaten weigerde, en zonder afkorten de hand legde op elk eigendom onzer vluchtende rijken? Al de nog beschikbare munt was ontoereikend, en aan het tot geld maken van goederen viel niet te denken in zulken beroerden tijd. Daarom beslisten de onbeschaamde plundersaars, „ dat alle gouden en zilveren voorwerpen, (uitgezonderd uurwerken,) toebehoorende aan bijzonderen, aan kerken, abdijen, kloosters, kapellen, broederschappen, gilden en ambachten, zouden worden aangeslagen voor de betaling van het aandeel der stad in de schatting. »

Ten einde geene onzer oude kostbare drijfwerken te laten ontsnappen, plaatste men onverhoeds schildwachten aan al de bedoelde lokalen, en op doodstraf was het verboden iets achter te houden. Zoo ontstal men Antwerpens wereldbe-

roemden kunstschat van gouden en zilveren voorwerpen en kleinoodiën. Ook de trotsche eermetalen en wijnkelken der Schilders-Kamer, met welke Cornelis de Vos den gildeknaap Abraham Grapheus konterfeitte, werden in beslag genomen voor Parijs, ja, platgestampt en gesmolten, om den gouddorst der onverzaadbare Fransche Republiek te lessen. ¹

Eene nog grootere ramp voor Antwerpens kunstminnende bevolking was de zonder schijn van recht of reden gepleegde roof onzer wereldberoemde schilderijen. Tegen den aanvang der maand Augustus 1794 verscheen hier de vijf en twintig-jarige portretschilder Jacques Luc Barbier, als luitenant bij het 5e regiment der Fransche huzaren, om, namens den ons vreemden *Représentant du Peuple* Richard, al de schoonste tafereelen onzer kerken, kloosters en gildes-kamers voor de Republiek in beslag te nemen en naar Parijs te voeren. Den 1ⁿ van gemelde maand kwam hij in onze Sinte Walburgiskerk, vergezeld van een aantal krijgswerklieden, voorzien van timmergereedschap, ladders en koorden. Na er de kunststukken in oogenschouw te hebben genomen, deed hij er Rubens' beroemde Kruisrechting met hare luiken van den hoogen altaar lichten, om ze weg te voeren tegen dit ontvangsbewijs :

« Le 1 Aoust 1794.
Estil esclave.

Anvers ce 14 Thermidor l'an 2 de la
république une et indivisible.

Moi Barbier, Lieutenant au 5e Regt. d'hussards, nommé par les représentans du peuple pour la recherche des morceaux de peintures et sculptures qui se trouvent dans

¹ De *Gazette nationale ou le Moniteur universel* van 12 Vendemiaire an III (3 October 1794) meldt, op 5 Vendemiaire, de aankomst te Parijs van negen en twintig door ruiters begeleide wagens met geld, en goud en zilver in staven, « qui sont le produit des contributions levées dans la Belgique. » En men noemde dien sleep van wagens met onze schatten « le septième convoi! »

les pays conquis par les armées républicaines reconnois avoir enlevés à l'Eglise S^{te}. Walburge trois tableaux, sur un est représenté l'Erection de la Croix de Jesus, le second Ste. Catherine, en tournant le battans est la Ste Vierge et une femme résuscité de la mort, et le troisième sont des juges à cheval; au bas sont les deux larrons, en tournant est St. Eloy.

Barbier.»

Die onbeschaamde schilderijroof verwekte opschudding bij ons volk, dat de openbaar uitgestalde kunstschaten met reden als zijn bijzonder eigendom beschouwde. Toen Barbier den 4ⁿ Augustus, des namiddags ten' halfdrie, in onze hoofdkerk verscheen, was hij, veiligheidshalve, bijgestaan door den *adjoint aux adjudants généraux* Leger en een aantal gewapende Fransche krijgers. De vespers moesten aanvang nemen; doch de Republikeinen deden voor twee dagen den tempel sluiten, om in gerustheid te kunnen plunderen. De luitenant der huzaren bewees, dat hij meer kunst-dan taalkennis bezat, daar hij beurtelings deed afhangen en inpakken, van Rubens: de Kruisrechting en hare luiken; de Verrijsenis Christi en hare luiken: Sint Joannes Baptista en Sinte Barbara, grafgedenkteeken der familie Moretus, bekroond met het portret van Jan Moretus; Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken in de Wolken aangebeden door Alexander Goubau en diens gade Anna Anthonis, en het andere grafteeken der familie Michielsen: Christus' Lijk op het Strooi met de luiken: Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken en Sint Joannes den Evangelist; van Simon de Vos: de Verrijsenis Christi met de luiken, bevattende de portretten van Peter van der Aa met zijne Zonen, en zijne gade Catharina Goris met hare Dochters; van Otto van Veen: eene Heilige Familie, en Christus met zijn Kruis vóór de vier

Boetelingen ; van Wenzel Coberger : de Martelie van Sint Sebastianus.

In de Sint Jacobskerk legde Barbier de hand op het altaarfereel van Rubens' grafkapel : Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken bijgestaan door verscheidene Heiligen ; in Sint Joriskerk ontnam hij het portret van Jan Breughel door Rubens, en het portret van Jan Snellinck door van Dijck, aan de grafsieraden dier schilders ; in de Sint Michielsabdij rukte hij het portret van Philips Rubens uit diens grafgedenkteeken, terwijl hij er tevens de Aanbidding der Wijzen, dit andere hoofdwerk van onzen Oppermeester, en het graffaereel der familie Snoeck : de Teruggaaf der geroofde Kerkschatten aan Sint Norbertus, van Cornelis de Vos, deed oplichten. Van daar trok de plundersaarsbende naar de Schilders-Kamer. Zij stolen er : de Heilige Maagd met den Papegaai, van Rubens, en het portret van Abraham Grapheus, van Cornelis de Vos, doch lieten er dit ontvangsbewijs in de plaats :

« Anvers 22 thermidor l'an 2me de la république une et indivisible.

Nous, Barbier, lieutenant d'hussard, et Leger, adjoint aux adjudants généraux, nommés par les représentans du peuple pour la recherche des peintures et sculptures dans les pays conquis, reconnaissons avoir enlevé deux tableaux des salles de l'Académie, un portrait de Devos et l'autre une sainte famille par Rubens.

Les commissaires,

Barbier.

Leger. »

Vervolgens ontvoerden die vertegenwoordigers van 's menschen recht en van vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid, aan de kerk der Minderbroeders : de Communie van Sint Franciscus, Christus tusschen de Moordenaars, Christus aan het Kruis, de Ongeloovige Sint Thomas vóór Christus, met de portretten van

Nicolaas Rockox en diens gade Adriana Perez, allen van Rubens ; de Nood Gods en het portret van Alexander Scaglia van Antoon van Dijck ; aan de kerk der Predikheeren : de Geeseling Christi, en Sint Dominicus, Sint Franciscus en andere Heiligen smeekende vóor den met Bliksems gewapenden Christus van Rubens, eene Kruisdraging Christi van van Dijck, en : Christus aan het Kruis van Jacob Jordaens ; aan de kerk der Augustijnen : het Mystieke Huwelijk van Sinte Catharina van Rubens, Sint Augustinus in verrukking vóor de Heilige Drie-vuldigheid, en : Christus aan het Kruis, van van Dijck, en de Martelie van Sinte Apollonia van Jacob Jordaens ; aan de kerk der Kapucienen : Christus tusschen de Moordenaars en de Verschijning der Heilige Maagd met het Kindeken aan Sint Franciscus van Assisi van Rubens, en : Christus op den Schoot zijner Moeder van van Dijck ; aan het Predikheerinnenklooster : Christus aan het Kruis van van Dijck.

De maand Augustus was reeds verre gevorderd, eer al die groote meesterstukken waren ingepakt en op wagens geladen. Barbier deed er in beslag genomen paarden vóor spannen, en met een sterk geleide van gewapende huzaren reed hij er de stad mee uit, voor het betraande oog der verontwaardigde Antwerpenaars, die niet bij machte waren om dien roof hunner kunstwerken te beletten. Bij zijnen doortocht te Mechelen, laadde Barbier daar den 29ⁿ derzelfde maand ook nog eene gansche reeks tafereelen onzer voor-naamste meesters. Dan sprong hij terug in den zadel en reed

met den sleep van vrachtwagens naar Parijs, om er onze Vlaamsche kunstschaten als oorlogsbuit aan de Fransche Republiek te offeren.

Den 20ⁿ September kwam hij aan in *« la capitale du monde libre. »*¹ In de zitting der Nationale Conventie sprong Guyton-Morveau recht en sprak : *« J'annonce à la Convention l'arrivée du premier envoi des superbes tableaux recueillis dans la Belgique ; ils ont été accompagnés par un lieutenant des hussards, membre d'une commission formée par les représentants du peuple pour les rassembler et les faire transporter à Paris ; car aujourd'hui les armées de la République offrent dans de braves guerriers des hommes instruits et distingués par leurs connaissances en tous genres. Je demande que cet officier soit admis à la barre pour faire hommage à la Convention Nationale de cette collection. »*²

Luitenant Barbier werd toegelaten en begon zijne opdracht aldus : *« Représentants du peuple, les fruits du génie sont le patrimoine de la liberté et ce patrimoine sera toujours respecté par des armées de citoyens. Celle du Nord a porté le fer et la flamme au milieu des tyrans et de leurs satellites ; mais elle a soigneusement conservé les nombreux chefs-d'œuvres des arts que, dans leur fuite rapide, les des-*

¹ De hoofdstad der vrije wereld. Aldus noemden die Fransche grootsprekers hunne stad Parijs.

² Ik meld de Conventie de aankomst der eerste toezending van de prachtige schilderijen verzameld in België. Zij werden vergezeld door eenen luitenant der huzaren, lid eener commissie door de Volksvertegenwoordigers ingesteld, om de kunststukken bijeen te brengen en naar Parijs te voeren ; want heden bieden de legers der Republiek in dappere krijgers kundige en onderscheiden mannen door hunne kennissen van allen aard. Ik vraag dat die officier voor u zou worden toegelaten, om die kunstverzameling op te dragen aan de Nationale Conventie.

potes coalisés nous ont abandonnés. Trop longtemps ces chefs-d'œuvres avaient été souillés par l'aspect de la servitude. C'est au sein des Peuples libres que doit rester la trace des hommes célèbres ; les pleurs d'esclaves sont indignes de leur gloire et les honneurs des rois troublent la paix de leur tombeau. » ¹

Vervolgens ging de onbeschaamde roover onzer schilderingen nog dwazer voort met te zeggen, dat de onsterfelijke gewrochten van Rubens, van Dijck en zoovele andere stichters der Vlaamsche School nu niet meer op vreemden bodem, maar in het vaderland van de kunst en het genie, in het vaderland der vrijheid en heilige gelijkheid stonden, waar de vreemdeling er zich zou kunnen komen naar oefenen. Ten slotte zegde hij : *« J'ai recueilli et accompagné jusqu'ici les tableaux les plus précieux et d'autres arriveront successivement. Je vous demande, citoyens représentants, d'ordonner que les mesures nécessaires soient prises pour les placer au fur et à mesure de leur arrivée dans les dépôts qui leur seront destinés, afin que, libre de ma mission, je puisse de nouveau retourner combattre les despotes. Vive la République ! » ²*

Juist eene maand later bevond zich de krijgszuchtige en

¹ Volksvertegenwoordigers ! De vruchten van het genie zijn het erfgoed der vrijheid en dit erfgoed zal altijd door de burgerlegers geëerbiedigd worden. Dat van het Noorden heeft het zwaard en het vuur gebracht te midden der tyrannen en hunner aanhangers ; doch het bewaarde zorgvuldig de meesterstukken der kunst, welke de verbodene verdukkers achterlieten in hunne overhaaste vlucht Telang zijn die meesterstukken bezoedeld geweest door den aanblik der slavernij. Te midden der vrije volkeren moeten de voortbrengselen der beroemde mannen berusten. Het slavengejammer is hunnen roem onwaardig en de eerbetuigingen van Koningen storen de rust van hun graf.

² Ik heb de kostbaarste schilderijen verzameld en die tot hier toe vergezeld. Andere zullen achtereenvolgens aankomen. Ik vraag u, Burgers vertegenwoordigers, te bevelen, dat de noodige maatregelen worden genomen om de kunststukken, naargelang hunner aankomst, in de voor hen bestemde lokalen te plaatsen, opdat ik, ontslagen van mijne zending, terugkeere ter bevechting der verdukkers. Leve de Republiek !

wakkere luitenant der huzaren reeds terug in Antwerpen, om er zijne rooverstaak te hernemen. Den 20ⁿ October klom hij, met sleependen sabel, den trap op der Borze, om in de Schilders-Kamer te zien, wat daar nog kon worden mede genomen. Onze Dekens smeekten hunnen Franschen kunstmakker geene tafereelen meer te ontvoeren; maar Barbier eischte toch nog hun beste gewrocht, het portret van Quinten Matsijs, door dien meester zelven geschilderd. Hoe pijnlijk de ontvreemding van dit puikstuk onzen kunstenaars ook viel, zij dorsten er zich niet tegen verzetten; maar, toen de trotsche huzaar ook de hand legde op den eerbiedwaardigen dekenstoel des Oppermeesters Peter Pauwel Rubens, toen betwistten zij hem daartoe het recht en Barbier mocht dit meubel niet medevoeren, dan tegen het volgende ontvangsbewijs:

« Moi Barbier, commissaire, nommé par les représentans du Peuple près les armées du Nord, Sambre et Meuse, pour l'extraction en pays conquis des objets de science et d'art, ait fait enlever à l'Académie d'Anvers, un fauteuil sur lequel Rubens peignait, pour le transporter au museum à Paris.

Fait à Anvers le vingt neuf Vendemiaire 3e année républicaine.

*Barbier
commissaire. »*

Voor het oplichten van schilderijen maakte de gevollmachtigde kunstschatroover zulke plichtplegingen niet. Enkel op zijne willekeurige bevelen ontvoerde men nog, uit de hoofdkerk: de Hemelvaart van Maria door Rubens, den Val der Engelen door Frans Floris, het laatste Oordeel door Jacob de Backer, en de Discipelen van Emmaüs door Marc Antonio Garibaldo; uit de kerk der Minderbroeders: Christus aan het Kruis, de Kroning van Maria, en eene kleine Kruisafdoening,

alle drie door Rubens; de Verschijning der Heilige Maagd met het Kindeken aan Sint Franciscus van Assisi, door Abraham Matthijs, en de Moeder Gods met het Kindeken door Hans Holbein; uit de kerk der Onge-schoeide Karmelieten: Sinte Theresia Christus smee-kende voor de Zielen des Vagevuurs, de Leesles der Heilige Maagd, Christus' Lijk gesteund door Sint Joannes en beweend door Maria en Maria Magdalena, allen door Rubens, benevens eene Kruis-draging Christi door Peter Thijs; bij de Lieve-Vrouwen-broeders: de Heilige Drievuldigheid door Rubens, het laatste Oordeel door Jacob de Backer, en de Begrafenis Christi door Abraham Janssens; uit de Predikheerenkerk: de Aanbidding der Herders door Adam van Noort, de Kroning van Maria door A. Vinkenborg, de Ont-hoofding van Sint Paulus door Theodoor Boyermans, eene Kerkvergadering door Antoon Sallaert, benevens twee prachtige kopijen van den Predikheer Thijs naar Rubens en Jordaens; uit Sint Michielsabdij: Sint Gregorius en andere Heiligen; uit de kerk der Kapucienen: Maria met Christus' Lijk gesteund door Engelen van Wenzel Coberger, en een Sint Felix van Gilles Backereel; uit de kerk van het Begijnhof: een groote Nood Gods door van Dijck, en Onze-Lieve-Vrouw, Sint Joannes en de drie Maria's door Jordaens.

Barbier bezocht natuurlijk ook Antwerpens stadhuis. Daar ontnam hij ons het prachtig gewrocht Dood Wild en Vruchten van Frans Snijders, alsmede de Schets van den Zegewagen van Calloo door Rubens, en de twee schetsen der voorzijden van den Philippus- en Ferdi-

nandusboog door Theodoor van Thulden, terwijl in de Munt ook Rubens' schetsen der voor- en achterzijde van den Peruaanschen Zilverberg Potosi werden aangeslagen.

Nauwelijks was nu deze reeks van meesterstukken naar Parijs gebracht, of Antwerpen onderging de snoodste der kunstschennissen. Op ons stadhuis prijken de geschilderde portretten van bijna al de Vorsten, die over ons regeerden, en vele dezer zouden òf verscheurd, òf verbrand worden. Onze toenmalige Schouteth Jan Frans Wauters, die in eene der zalen van het stadhuis gehoor verleende, verzocht, bij brieven van 21 November 1794, aan het Collegie, dat men « de figuren, welke zijn bureel verpesten, » zou wegnemen, om in hunne plaats de driekleurige vlag te hangen. Oogenblikkelijk werd er aan zijn verzoek voldaan, door de vernietiging van verscheidene tafereelen, welke wij door onze portretschilders zagen vervaardigen. Echter was dit maar het begin van het wandalenwerk, dat den 30ⁿ November 1794 zou plaats grijpen. Dien dag, volgens de nieuwe republikeinsche tijdrekening den 10ⁿ *Frimaire* jaar III, werd te Antwerpen de decade of week van tien dagen ingevoerd, door het vieren van den eeredienst der Rede, binnen de kerk der Lieve-Vrouwenbroeders, die twee dagen te voren, ten vijf uren des namiddags, uit hun klooster waren gezet. Op dit burgerfeest zou men voor goed afbreken met den « slaventijd. » Daarom dienden èn de marteltuigen der tyrannij, èn de kenteekens der dwingelanden te worden vernietigd. De koopman E. de Pineda, substituut van den *Agent National*, werd door onze republikeinsche Municipaliteit afgevaardigd, om op de koor der hoofdkerk al de op paneel en doek geschilderde en drie eeuwen oude blazoenen der Guldenvliesridders weg te

nemen; ¹ terwijl de leden van het *comité de surveillance* de galg, de beulenladder en het rad van het Justitieveld, benevens de pijnbank en andere foltertuygen uit het Steen, haalden. Al deze voorwerpen werden op de opene plaats van het huis nummer 25 in de Lange Gasthuisstraat, waar de Fransche crimineele rechters zitting hielden, op een groot voertuig geladen, dat met den naam van « Schavotwagen » werd betiteld. Een andere wagen richtte men in en versierde men tot een landschap, in welks midden zich een met drie-kleurige linten en strikken opgesmukte eiken vrijheidsboom verhief, met de roode Phrygische muts in top. De Schouteth Wauters wilde ook het zijne bijdragen tot het opluisteren van het decadifeest. Hij zond van het stadhuis een aantal met kronen en eere teekens omlijste Vorsten portretten, om openbaarlijk te worden verbrand. In eenen daarbij gevoegden brief ² drukte hij den wensch uit, dat de vlammen, waartoe de beeltenissen dezer tyrannen en de sieraden hunner bevlekte hoofden gedoemd waren, gansch onze bevolking zouden verlichten en bezielen met afschuw voor de slavernij.

¹ Zie hier het collegiaal besluit des aangaande : « 7 Frimaire an 3 (27 November 1794.) — Sur l'invitation du comité de surveillance par leur lettre de ce jour, de faire enlever la cathédrale, toutes les armories peintes sur bois ou toile et les faire apporter au comité de surveillance, il a été décidé que le citoyen Pineda se rendrait de suite chez le citoyen Cambier, marguillier de la cathédrale, de satisfaire à cette disposition sans delay. »

² Zie hier dien brief :

« Liberté

Egalité

Anvers 9 Frimaire (29 November 1794), 3e année de la République Française Une et Indivisible.

L'Ecoutelette aux Citoyens Président et Membres du Comité de Surveillance.

Salut et Fraternité.

Citoyens Frères et Amis,

Je vous envoie quelques tableaux représentant les effigies des tyrans anciens et modernes, ainsi que quelques ornemens de leurs têtes impures, etc. Je fais des vœux pour que les flammes, aux quelles ces objets sont dévoués, puissent éclairer nos habitans en général et leur inspirer les justes horreurs de l'esclavage.

Wauters. »

Ten tien uren des morgens van bedoelden feestdag vormde zich, in de Lange Gasthuisstraat, vóór de crimeneele rechtbank, de stoet der Republikeinen, die met roffelende trommels en schetterende trompetten, onder het luiden der groote klok en het spelen van den beiaard, oprukten langs de Huidevettersstraat, de Meirebrug, de Schoen- en Oude Koornmarkt tot vóór het stadhuis. Van daar zonden de stadstrompetters en tymbaliers den welkomstgroet aan de opgetogen Republikeinen, die luidruchtig toejuichten. Op dit sein verwoogde onze Municipaliteit de Fransche krijgsoverheid, de leden van het gerechtshof en het comiteit van bewaking. Heel de stoet trok nu over de Kaasbrug, langs de Melk- en Eiermarkt, naar de Meir. Voorop reden eene afdeeling huzaren, dan eene bende ruiters met driekleurige vlaggen en wimpels aan lange speren, en vervolgens eene krijgsmuziek te paard, die beurtelings de *Marseillaise* en het *Ça ira* speelde. Daar achter trokken zes paarden den hoogen Schavotwagen, welke er nu geenszins akelig uitzag. Hij was rondom opgesierd met de kleurrijke Blazoenen der Guldenvliesridders, het Wapen van Oostenrijk en het Wapen der Stad Antwerpen. De prachtige Vorstenportretten onzer Staten-Kamer prijken tegen het schavot, en daarboven op stond eene tafel beladen met eene Keizerlijke Kroon en Schepter, eenen Pauselijken Hoed en eenen Bisschop- en Prelaatstaf, terwijl, boven de pijnbank en het rad, de Quer-tenmonts levensgroot portret van Keizer Jozef II aan de galg hing. Voorafgegaan van eene uitmuntende muziek, volgde toen de met zes paarden bespannen praalwagen, verbeeldende het landschap met eiken vrijheids-

boom, waaronder een zevenjarig dochterken, ' in Grieksch kostuum, als godin der Vrijheid en der Rede was gezeten. Rondom dit fraaie gevaarte, dat met driekleurige festoenen en republikeinsche opschriften was behangen, stapten al de gemelde overheidspersonen, en de stoet werd gesloten door eenen tweeden drom huzaren. Te midden van de Meir, tegenover den zij-ingang der Lieve-Vrouwenbroederskerk, hield men stil, en de Schavotwagen werd vóór de godin der Rede geplaatst.

De Franschman J. F. Baret, openbare aanklager van het crimineel gerecht, die de bijzondere inrichter van het feest was, beklom een aldaar opgetimmerd spreekgestoelte en richtte in zijne taal het woord tot de menigte. Nadat het Magistraat zijne toespraak had beantwoord en er eene Fransche hymne aan de Vrijheid, begeleid met groot muziek, was aangeheven, stak Baret, ter eere van de godin der Rede, den ganschen Schavotwagen in brand, en in de vlammen der marteltuigen steeg de gloeiende assche van al onze gemelde kunststukken ten hemel.

Daarbij bepaalde zich het wandalenwerk niet. Tot het laatste afbeeldsel der *ci-devant tyrans* moest van ons stadhuis verdwijnen. Zoo werden er nog tafereelen vernietigd en

' Dit kind ontving voor dezen dienst van stadswege eene herinneringsmedalie, zooals blijkt uit het volgende collegiaal besluit van 12 *Frimaire an III* (2 December 1794):

« *Ensuite l'accusateur public a proposé pour l'arrangement de la médaille que la ville d'Anvers a résolu de donner à la citoyenne qui a représenté la liberté, le mode suivant :*

A LA CITOYENNE

AGÉE DE SEPT ANS, QUI LA PREMIÈRE EN CETTE VILLE, A REPRÉSENTÉ LA LIBERTÉ DANS LA FÊTE CIVIQUE DU 10 FRIMAIRE DE L'AN 3e DE LA RÉPUBLIQUE FRANÇAISE.

LA VILLE D'ANVERS

OFFRE CETTE MÉDAILLE

COMME UNE PREUVE DE SON AMOUR POUR LA LIBERTÉ. »

andere verkocht, om ook spoorloos te verdwijnen. Twee voorname beeldhouwwerken zouden er echter gespaard blijven, dank aan een kunstlievend lid van ons stadsbestuur. Op zijn voorstel beslisten de Antwerpsche Wethouders den 3ⁿ December 1794, dat het Maria beeld uit de voorzaal van het collegie, bij het marmeren borstbeeld van den Spaanschen Koning Philips V zou worden geborgen. Het eerste gewrocht moest korts nadien toch nog aan stukken worden geslagen; het tweede, een meesterstuk van Jan Peter van Bourscheit, prijkt thans in ons museum. Ook in den gevel van ons stadhuis, op alle openbare gebouwen, ja, zelfs van alle burgershuizen moesten de beelden, wapenschilden en sieraden, « welke den tijd der slavernij en geestdrijverij herinnerden, » verdwijnen. In die hardnekkige klopjacht op al het zinnebeeldige werd er, helaas! zoo menig degelijk kunstwerk verdelgd. Toen daarop ook al de kloostergemeenten werden afgeschafft en de kerken gesloten, liepen in eens al onze nog overblijvende kunstgewrochten gevaar om vernield of ontvreemd te worden.

In dit nare oogenblik was het, dat de kunstlievende Willem Herreyns zijne geboortestad ter hulpe snelde, om er te redden wat nog redbaar was. Met zijn immer bedaard en nooit beangstigd gemoed kwam hij de gevreesde Fransche schenders van Antwerpens kunststukken onverschrokken storen. Hij noemde hun wandalenwerk onwaardig van Republikeinen, die als volksbeschavers het voorbeeld dienden te geven van liefde en eerbied voor de kunst, onder welken vorm deze zich ook vertoonde. De hoofden der Republiek hadden zelven dit grondbeginsel gehuldigd, door onze voornaamste godsdienstige tafereelen naar Parijs te voeren, om ze er ongeschonden uit te stallen. Echter waren de bestormers der Antwerpsche

beelden al te uitzinnige dweepers om het oor te leenen aan de stem der waarheid en der rede. De standvastige Herreyns richtte zich tot de gehate en gevreesde overheidspersonen onzer stad ; maar ook deze dorsten of wilden de verblinde republikeinsche heethoofden in de uitvoering hunner snoode lievelingstaak niet hinderen. Een der vreemde alvermogenenden, die lang genoeg in onze stad verbleef, om de kunstliefde harer bevolking te leeren kennen, begreep en bewonderde den man, die zoo stout spreken en zoo roekeloos zijn hoofd wagen dorst voor het behoud van eenige kunststukken. Het was de beruchte Simon Pierre Dargonne, die onze ambtelijke kunstbeschermer zou worden.

Dargonne werd den 2ⁿ October 1749 te Dieppe, in Normandië geboren, als zoon van den tandentrekker Pierre en van Elisabeth Jacques. ¹ Alhoewel een tandentrekkerszoon, beweerde Simon Pierre Dargonne in zijnen ouden dag, dat zijne familie van adel was, doch al haar fortuin had verloren. Niettemin ontving hij eene verzorgde opvoëding. Althans in zijne taal voerde hij met gemak en zwier de pen ; hij was muzikant, een afgericht danser, en zelfs dorst hij de

¹ Zie hier zijn geboortebewijs, getrokken uit het doopregister der parochie *Saint Jacques* van Dieppe, en aldaar ter Mairie berustende :

« *L'an mil sept cent quarante neuf le jedy deuxième d'Octobre a été baptisé par moy prestre second vicaire, soussigné, Simon Pierre, né du même jour, du légitime mariage de Pierre Dargone, dentiste, et d'Elisabeth Jacques, son épouse, de fait de cette paroisse. Le parrain, Simon François Grossard ; la maraine, Susanne Vincent, tous deux aussi de fait de cette paroisse, aucun d'eux n'ayant nul domicile fixe.*

(Signé :) *Dargonne, Grossard, Susanne Vincent et Gaillard.* »

Op den bladrand leest men de volgende aanteekening :

« *Le sieur Pierre Dargonne se soumet de nous présenter incessamment son extrait de mariage qu'il dit avoir été célébré à Rochefort, ainsy il ne sera point délivré d'extrait de baptême de son fils s'il n'a présenté son dit extrait de mariage, pourquoy il a avec nous soussigné.*

(Signé :) *Dargonne, Gaillard.* »

teekenstift, ja, het palet en de penseelen aanvatten, om landschappen te malen.

Als jongeling schijnt Dargonne zijne goede faam, misschien door ongeluk, misschien door wangedrag, te hebben verloren; want op zijn twee en twintigste jaar vestigde hij zich bedektelijk te Antwerpen. In onze poortersboeken staat hij met verplaatste voornamen en onder valschen familienaam aldus aangeteekend : « 22 April 1772, Peeter Simon Gautier, ¹ geboren tot Diepe, in Normandië, dansmeester. »

De beschaafde manieren en de veelzijdige kennissen van den jongen Franschman verschaften hem toegang bij onze bemiddelde en adellijke familiën, om muziek- en dansles te geven. Zijne afkomst en zijne echte namen waren spoedig bekend, en Peeter Simon Gautier werd dan ook Simon Pierre Dargonne. Na zijne beroepsbezigheden te hebben vervuld, verkeerde de onderscheiden Normandiër als schilder zeer nauw met onze kunstenaars, wier taal hij leerde spreken. Den 3ⁿ November 1789 werd hij, op voorstel van den historisch-schilder Willem Schaeken, aangenomen als werkend lid der Antwerpsche Kunstmaatschappij. Op zijne beurt droeg hij den 20ⁿ December 1791 den heer Cockx, en op 12 Augustus 1793 den zeeschilder Marten Waefelaerts voor, die beiden werden aangenomen. Den 29ⁿ December van dit laatste jaar stelde « Mijnheer Dargonne » in de Kunstmaatschappij ook een door hem vervaardigd Landschap ten toon, zoodat hij rechtstreeks deel aan onze kunstbeweging nam.

In de kringen, waar de dansmeester-schilder zijne lessen gaf, vernam hij bijzonder goed, hoezeer de Fransche Repu-

¹ Uit de doopregisters van Dieppe blijkt, dat er aldaar nooit een Pierre Simon Gautier werd geboren.

blikeinen verafschuwd waren. Dat had hem voorzichtigheids- halve doen besluiten, bij den eersten inval der nog wankelende Republiek, werkeloos, ja, verborgen te blijven. Toen echter zijne zegevierende landgenooten, bij hunne tweede verovering van ons land, al hunne vijanden en ook bijna heel onzen adel op de vlucht dreven, trad hij opentlijk op als een volbloed Republikein. Als Franschman boezemde hij den vreemden veroveraren volle vertrouwen in, en door zijne plaatselijke kennissen wist hij zich zoo onmisbaar te maken, dat hij, reeds op 3 Augustus 1794, bij de eerste vernieuwing van ons Magistraat, door den *Représentant du Peuple Français* Richard, tot *Officier Municipal* werd benoemd. In de afkondiging zijner aanstelling wordt hij aangegeven als volgt :
“ *Dargonne, musicien, rue des Juifs.* ” ¹ De gewezene

¹ In de Jodenstraat bewoonde Dargonne, tegen 80 gulden in het jaar, eene kamer in het huis nummer 42. Bij den aanvang van Juni 1795 werd dit verblijf hem opgezegd. Daar hij zich echter niet gewillig toonde te verhuizen, werd de opzegging den 21ⁿ Augustus door notaris vernieuwd, en op 12 October berichtte zijn verhuurder, Jan Jozef Verstappen, de Municipaliteit, dat hij Dargonne gerechtelijk zou doen verhuizen. Daaruit ontstonden zulke erge vijandelikheden, dat Verstappen werd aangetegen den *Agent National* te hebben beleedigd en bedreigd; doch het ambtelijk onderzoek, daarover ingesteld, bleef zonder gevolg. Dargonne vestigde zich dan op de Jezuietenplein, in het huis nummer 3. Omstreeks het einde van 1798 werd hij als *Commissaire du Directoire Exécutif* beschuldigd een niet al te volbloed Republikein te zijn, en bij besluit van 8 *Pluiose an VII* (27 Januari 1799) werd Armand Auger in zijne plaats benoemd. Onze Municipaliteit gaf Dargonne nochtans een allervleidendste getuigschrift zijner oprechte vrijheidsliefde en verknochtheid aan de Fransche Republiek. Echter voerde Dargonne toch geen den minsten titel, toen hij op 10 Maart 1799 in den echt trad met de Fransche juffer Adrienne Agnès Thérèse Cerisier. Bij besluit van 14 *Messidor* (2 Juli) daarna werd hij in zijne eer en zijn ambt hersteld; maar den 6ⁿ Juli 1800 benoemde men hem bijgevoegd rechter en op 16 Februari 1807 lid bij het crimineel gerechtshof van Antwerpen. Van na zijn huwelijk vestigde Dargonne zich in het huis nummer 25 op de Schoenmarkt. Vandaar vertrok hij den 7ⁿ Juni 1811 naar Brussel, om vervolgens te Vilvoorde, in de Leuvensche straat, te gaan wonen. Ten jare 1821 beoefende hij er de schilderkunst, om in zijn bestaan te voorzien. Zeventien jaren later had zijn lange leeftijd 's mans geestvermogens zoozeer verzwakt, dat hij naar Sint Joos-ten-Oode in een krankzinnigengesticht werd gedaan, en daar overleed hij op 22 Mei 1839, in den ouderdom van bijna negentig jaren. Dit droevig levenseinde van den beruchten Republikein is ten jare 1853 opgespoord door wijlen Petrus Visschers, Pastoor der Sint Andrieskerk van Antwerpen.

dansmeester was nu voornamelijk werkzaam in het *comité de surveillance*, en hij deed ons volk zoo opmerkelijk behendig naar zijne Fransch-republikeinsche pijpen dansen, dat de *Représentant* Haussmann hem reeds op den 5ⁿ dag der *Sans-culotides* van het jaar II (21 September 1794,) benoemde als Onder-Schouteth van Antwerpen. In die hoedanigheid stelde hij, op 8 November 1794, met zijnen Schouteth Wauters, reeds voor, de klokken onzer kerken aan de Fransche Republiek te offeren. Dit blijk van hartelijke genegenheid werd te Parijs zoo goedgunstig vernomen, dat de Representanten bij het leger van het Noorden den 1ⁿ *Floréal* jaar III (20 April 1795) Dargonne verhieven tot *Agent National*, of Vertegenwoordiger der Republiek bij de Municipaliteit van Antwerpen, welke titel door besluit van 28 *Frimaire* jaar IV (19 December 1795) in dien van *Commissaire du Directoire Exécutif* veranderd werd. Als dusdanig speelde de gewezen muzikant-dansmeester-schilder zijne gewichtigste rol, welke althans voor de kunst hoogst belangrijk was.

Gedurende twintig jaren had Dargonne in onze stad bijna geen ander openbaar leven dan dat der kunstplechtigheden mogen waarnemen. Dat, sinds de komst zijner landgenooten, dit leven nu ophield, en tot zelfs de Academie gesloten bleef, kon zijn schildershart maar niet verkroppen. Terwijl hij vruchteloze pogingen aanwendde, om geld voor het teekenonderwijs te bekomen, knoopte hij met den Parijschen schilder Jean Mérimée eene briefwisseling aan, welke voor doel had te Antwerpen een degelijk kunstonderwijs in te richten. Beide vrienden waren het eens, dat de Vlaamsche School uitstekende meesters had voortgebracht en nog goede schilders telde, doch die nu verachterd waren of althans niet meer

werden opgemerkt. In Frankrijk, of beter te Parijs, ging het er anders toe. Daar schiep de vermetele Louis David, in klasiëken vorm, tooneelen uit de Grieksche en Romeinsche geschiedenis, welke niet weinig indruk en ophef maakten.

Volgens Mérimée moest de beruchte Parijsche meester onzen eenvoudigen Vlamingen tot voorbeeld strekken. Arme onwetende! Alhoewel hij eenige jaren vroeger onze stad bezocht, wist hij dan nog niet dat Antwerpen zijne klassieke kunstervorming reeds beleefd had. Het bastaardstelsel, waarmede David in 1780 te Parijs was opgetreden, had Lens van in 1768 te Antwerpen ingevoerd.

Dargonne had niet noodig pogingen aan te wenden, om ons kunstgesticht op Fransche leest te schoeien. De Parijsche Academie was niet beter dan de onze. Zulks bleek, toen de drie en twintig-jarige Antwerpenaar Matthijs van Brée, een onzer gewone leerlingen, zich in de Parijsche kampstrijden ging meten. Hij bevond zich nog geene twee maanden in de wereldstad, toen hij er reeds tegen honderd twee en veertig bejaarde mededingers den eersten prijs van teekenen naar het leven verwierf. Dargonne wist zulks al spoedig. Hij was het, die van Brée met eene aanbeveling naar Parijs stuurde. Korts na den zegepraal schreef onze jonge kunstenaar hem : « Burger Commissaris ! Ik heb gedacht niet beter te kunnen beantwoorden aan de goedheid, welke gij mij hebt bewezen, en tot het navolgen der voetstappen van de groote mannen, welke de Antwerpsche Schilderschool heeft voortgebracht, dan door naarstig te werken en aldus de eer te hebben hen in den luisterrijken weg te volgen. Schoon er eene menigte leerlingen, zoo Franschen als vreemdelingen, waren, had ik het geluk den eersten prijs der teekenkunst naar het leven te behalen. Gij

zult wel zoo goed gelieven te zijn, zulks aan de jonge leerlingen bekend te maken.... » En Dargonne voldeed aan dit verlangen, door van Brée's brief, overgezet in het Vlaamsch, met een lofartikel, in de *Gazette van Antwerpen* te doen afkondigen.

Vervolgens werd er door de Parijsche Academie een buitengewone prijs van Rome uitgelooft voor het malen van een tafereel, voorstellende : de Dood van Cato. Van Brée, die nooit als schilder uitmuntte, waagde ook de kans, en hij verwierf den tweeden prijs, naar welken vele reeds befaamde Fransche kunstenaars mededongen. En niettemin noopte Mérimée zijnen kunstvriend Dargonne om de Antwerpsche Academie naar die van Parijs herinterichten.

Ondertusschen deden onze schilders Balthazar Pauwel Ommeganck, Peter Jan van Regemorter en Willem Schaeken, met de beeldhouwers Cornelis de Smet en Jan Baptist du Bois ook lofwaardige pogingen, om ons kunstgesticht te heropenen. Dargonne stelde zich aan hun hoofd. Hij ontwierp plannen van herinrichting en verordeningen, terwijl hij in een breedvoerig vertoog en verscheidene brieven deed uitschijnen, dat onze Academie, in den tijd van geestverdooving en tyrannij, de waardigste mededingster der Europeesche kunstscholen was, en haar nu door de Republiek, onder de zon der verlichting en in den tijd van vrijheid, recht en vooruitgang, nog meer glorie moest worden bijgezet.

De aanhoudende pogingen van Dargonne werden, na twee jaren geduld, toch met goeden uitslag bekroond. Den 29ⁿ *Prairial* jaar IV (17 Juni 1796) werd er voor de Academie eene nieuwe en uitgebreide verordening afgekondigd, welke het kunstonderwijs gansch regelde, en tevens als leeraars aanstelde : Jacob François en Willem Schaeken,

historieschilders ; Balthazar Pauwel Ommeganck en Peter Jan van Regemorter, landschapschilders ; Jan Baptist du Bois en Cornelis de Smet, beeldhouwers, en Jan Blom, bouwmeester. Korts nadien werden nog als hulpleeraars bijgevoegd : Hendrik Mijin, landschapschilder, Jacob Frans de Cuypers, historieschilder, Quirijn van Gils, landschapschilder en Lodewijk Moons, historieschilder.

Dargonne zelf was als bijzondere Commissaris aangeesteld, en hij schreef aan zijnen vriend Mérimée, dat hij fier was op dien titel. Als oud-kunstenaar verheugde het hem te mogen waken over de Academie, welke natuurlijk herdoopt werd, en dat wel met den naam : *École spéciale de peinture, sculpture et architecture*.

Het nieuws van de heropening onzer Academie verspreide zich als eene blijde mare tot in verre streken. Onze Matthijs van Brée betoonde van uit Parijs zijne erkentelijkheid aan Dargonne, omdat het vooral dank aan hem was, dat « de vermaarde Schilderschool van Antwerpen » was heropend. Hij schreef hem onder andere : « Deze tijding heeft hier te Parijs onder de kunstschilders het grootste genoegen verwekt, en voor mij een groot plezier, daar ik vernomen heb, dat men aan u bovenal de herstelling dezer school verschuldigd is, en dat gij een der Commissarissen zijt, benoemd tot het toezicht derzelve. Gelukkig de leerlingen, die, bij de eerste schreden, welke zij doen in het moeielijk voetspoor, hetwelk tot de wetenschap leidt, ware liefhebbers vinden, om hen te geleiden en te ondersteunen. »

Door het toedoen van Dargonne had het onderwijs ter Academie ook eene hervorming ondergaan. Behalve de vroeger bestaande lessen van teekenen en boetseeren naar het

plaaster en het leven, en van bouw- en doorzichtkunde, werd er des zomers nog eene klas geopend voor teekenstudiën naar draperijën. Bovendien was er ook voorgesteld alle jaren twee prijzen uit te loven voor de schilderkunst : de eene voor de historie, de andere voor het landschap. Het bericht dezer prijskampen vond weerklank tot in het woelige Parijs. Van uit die stad schreef Matthijs van Brée aan Dargonne, om voor hem en zijne jonge kunstmakers, de onderwerpen der wedstrijden op te zenden ; want zij hadden besloten « met iever te werken, om den zegepalm te behalen. »

Tot het bekomen dezer onderwerpen wendde Dargonne zich alweer tot zijnen Parijschen vriend Mérimée. Te dier gelegenheid schreef hij : « Gij kent genoeg de koudheid van samenstelling der Vlaamsche School, om niet te beseffen, dat het noodzakelijk is, de verbeelding dezer schilders te verlevendigen en op te wekken met edele en gloedvolle onderwerpen, welke hen doen denken en aldus bijdragen tot de ontwikkeling van hun genie. » Betreffende onze landschapschildering liet hij zich uit als volgt : « Tot mijne schande zeg ik, dat het landschap mij veel meer behaagt dan de historie, niet dat deze het eerste niet overtreft ; maar omdat doorgaans de landschapschilders het dichtst bij de waarheid blijven. Niettemin eischt het landschap, en bijzonder hier, dat de onderwerpen, welke worden opgegeven, van aard zijn, om de landschapschilders der Vlaamsche School zekeren trant van eenvormigheid te doen verlaten. Zij zullen dit zonder twijfel doen, indien men hen, zonder hunne eigenliefde te kwetsen, de opgegeven onderwerpen voor den wedstrijd kan doen uitvoeren. Al hunne tafereelen verbeelden nu doorgaans weiden, met schapen en koeien. Mannen van het grootste talent

vinden er geen bezwaar in, slechts de slaafsche navolgers te zijn van de samenstellingen hunner voorgangers, zooals Berchem en andere groote meesters. »

Dargonne was ook van plan voor de zes eersten der teekenklas, gedurende de vier zomermaanden, eenen leergang van schilderen naar het leven te openen ; maar tot zijn innig spijt kwam er van dit alles niets, omdat er voor het kunstondericht nergens klinkende munt was te bekomen. Als *Commissaire du Directoire Exécutif* moest hij wonderen verrichten, om de Stad zooveel geld te laten lichten als er dringend noodig was tot het inganghouden van het teekenonderwijs.

Middelerwijl kwam Herreyns in aanraking met Dargonne. Zooals wij zegden, bewonderde deze den man, die zoo dapper en onbaatzuchtig optrad, om de bedreigde kunstwerken zijner geboortestad te redden. Dadelijk erkende de scherpzichtige Franschman in Herreyns den kunstenaar, die door zijn eerbiedwaardig voorkomen, zijn grootmoedig en vastberaden karakter, zijn uitstekend talent en zijn algemeen erkend meesterschap, de leider van de Antwerpsche School zou kunnen worden. De zedige Herreyns dacht er niet aan dien eeretitel te willen veroveren. Hij had het bestier zijner Academie te Mechelen vrijwillig verlaten, en wees in den vreemde eervolle en rijkbetaalde betrekkingen van de hand, voor het behouden van zijn Antwerpen als kunststad. Al de aangeslagen goederen der afgeschafte kloostergemeenten en gesloten kerken gingen openbaarlijk verkocht worden. Indien uit deze laatste ontvreemding, van al wat er kostbaars en schoons in het openbaar was uitgesteld, de tafereelen en beeldhouwwerken voor ons volk niet behouden bleven, dan moest in de oude Rubensstad het kunstgevoel versterven. Herreyns beweerde,

dat die kunstschaten, welke de Republikeinen *mobilier national* noemden, het eigendom waren van het volk. Hij trachtte elkeen te overtuigen, dat Antwerpens tafereelen de liefde voor het schoone moesten opwekken ; dat zij de jonge schilders tot studiemodellen dienen en daarom in een openbaar museum moesten verzameld worden. De eerste zienswijze werd natuurlijk door velen gedeeld. Het laatste gedacht vond bijval zelfs bij Dargonne, die dadelijk zijnen machtigen invloed gebruikte om het te verwezentlijken.

Bij besluit van 23 *Nivôse* jaar V (12 Januari 1797) werd Willem Herreyns benoemd tot een der negen commissieleden, die in onze kerken, kloosters en alle andere gestichten onzer Provincie, zonder verwijl den keus moesten doen van beelden, schilderijen en alle voorwerpen van kunst en wetenschap, welke dienden bewaard te blijven. Uitgezonderd den schilder Willem Schaecken, waren al de overige leden dier commissie rechtsgeleerden en artsen, die den keus der boeken moesten doen. Herreyns was eigenlijk de man, die te Antwerpen onze kunststukken verzamelde. In de uitvoering dier gewichtige taak handelde hij rechtstreeks onder de bescherming van den alvermogenden *Commissaire du Directoire Exécutif*, Dargonne. Onze grootmoedige kunstenaar had ook met de ergste moeielijkheden te worstelen.

Nauwelijks was het bekend, dat de kerken gesloten en hunne meubelen verkocht gingen worden, of het volk stroomde in de tempels, om er alles uit te halen en veilig te verbergen. Het Fransche lid onzer Municipaliteit, François Roché, die zulks in de hoofdkerk wilde beletten, werd door de menigte omsingeld en met eenen hamer het hoofd ingeslagen, om welke gruweldaad de Republikeinen onzen wereldberoemden

tempel voor afbraak wilden verkoopen. Alhoewel ambtenaar der Republiek, was Herreyns van ons volk niet gehaat; integendeel. Maar, ondanks zijnen ijver, kon hij toch in al de kerken, kloosters en kapellen te gelijk niet als kunstredder optreden. Het gelukte hem ook niet altijd de menigte te overtuigen, dat hij de kunstwerken, door ze in beslag te nemen, voor Antwerpen bewaarde. Zijne stadgenooten vreesden, dat ook die verzamelde tafereelen naar Parijs zouden worden gevoerd, terwijl een zwerm van toegestroomde vreemde opkoopters maar alles trachtten in openbare veiling te brengen, om er tegen spotprijzen meester van te worden. In dit nare oogenblik werden er vele schilderijen ontvreemd en onderduims verkocht voor buitenlandsche verzamelingen. De openbare veilingen der kerkmeubelen was nog rampzaliger voor de kunst. De prachtigste beeldhouwwerken werden enkel om hunne stoffelijke waarde ingekocht. Het eiken snijwerk werd om de schoonheid van het hout onherstelbaar vaneen gebroken. Om hoogstaande marmeren beelden en prachtig bebeitelde altaarzuilen wierp men touwen heen, en zoo werden ze met paarden op den kerkvloer gerukt, om verminkt over de hobbelige straatkeien te worden weggesleurd. Zelfs ons werkvolk was over zulke kunstverwoesting verontwaardigd. Zekere J. B. Adnet, die voor een driehonderdtal guldens den marmeren hoogen altaar en de praalgraven der hoofdkerk kocht, wilde zijnen buit aan het kranenhoofd voor Brussel doen inschepen; maar de kraandraaiers weigerden de vernielde kunstgewrochten te laden, zoodat men ze er met geweld toe dwingen moest.

Door de vlijtige bemoeiingen van Herreyns en Dargonne werden gelukkiglijk de meeste schilderijen, benevens verschei-

dene voorname beeldhouwwerken van ontvreemding of vernieling bevrijd ; want het gelukte hun zelfs de kunstredding onder bescherming van het centraal bestuur te mogen verrichten. Waar Herreyns nog tegenkanting ontmoette bij het in beslag nemen eener schilderij, volstond het hem de hulp van den Commissaris Dargonne in te roepen ; en, waar deze een tafereel of beeld ontdekte, haastte hij zich Herreyns last te geven, om ze in verzekerde bewaring te brengen.

De opsporingen naar al wat schoon was geschieden nu in alle richtingen. Uit de afgeschafte kloosters van buiten Antwerpen kwamen nu ook vele kunstvoorwerpen aan. Van Mechelen bracht Willem Schaeken negentien schilderijen en twaalf antieke hoofden in plaaster, welke laatste als studiemodellen naar onze *École spéciale* werden gestuurd. Uit de Sint Bernardsabdij ontving Herreyns vier en dertig tafereelen. Ook had hij den beeldhouwer Jan Baptist du Bois gelast met het opnemen van de schilderijen der kerk van het Kasteel. Toen Dargonne daar aankwam, vond hij er al het werk reeds verricht ; maar hij deed er toch nog het prachtig marmeren praalgraf van den adellijken Slotvoogd Markies del Pico de Velasco met zorg opladen en naar den kunststapel van Herreyns voeren. Op den zolder van ons stadhuis ontdekte men in eene verzegelde kist drie groote opgerolde Landschappen met Dieren, benevens eene kleine Aanbidding der Wijzen, op paneel.

Binnen eene korte tijdruimte verzamelde Herreyns aldus driehonderd acht en twintig schilderijen, welke thans wel is waar niet al de beste, maar toch de meeste tafereelen van ons museum uitmaken.

In overeenstemming van Dargonne en Herreyns met het

centraal bestuur, moest er met al die kunstschaten een " nationaal museum " worden gevormd. Dargonne wilde dit oprichten in Antwerpens leeggeplunderde en gesloten hoofdkerk; doch het gelukte hem niet daartoe het noodige oorlof te verwerven. In afwachting werden al de kunststukken opgestapeld in het voormalig Discalstersklooster, alwaar den 22ⁿ April 1797 eene *École centrale* voor wetenschappelijk onderwijs werd ingericht. Den 2 Juni daarna werd Herreyns bij dit gesticht professor in de teekenkunde benoemd; maar het bleek sinds lang, dat de zedige meester al zijne krachten wijdde aan de bevordering van het hoogere kunstonderwijs. Door zijne vertrouwelijke bemoeiingen hield hij de vaak bedreigde Academie staande, en hij oefende den meesten invloed uit op de ontwikkeling van haar onderricht. Herreyns overtuigde de leeraars, dat er in plaats van het vroeger bestaande meesteronderwijs der werkhuizen, thans lessen moesten worden gegeven in het schilderen en het samenstellen van tafereelen. Daarom leerde hij zelf, te zijnen huize, nummer 51 op den Grooten Kauwenberg, reeds eenige jonge schilders kopijen naar onze oude meesters malen, terwijl hij er tevens bijzondere lessen over de geschiedenis, de kostumen en de samenstelling gaf.

Dargonne, die reeds lang bevroedde, dat hij als bestierder der Academie in Herreyns eenen geduchten mededinger ontmoette, wilde door kunsthervormingen zijn gezag handhaven. Hij schreef den Minister van Binnenlandsche Zaken een uitvoerig verslag over onze Academie, ten einde dezer inkomsten te vermeerderen, hare leeraars met eene jaarwedde van 300 *livres* te bezoldigen, en eenen jaarlijkschen wedstrijd in te richten voor de historieschilders, waarvan de bekroonde in

het buitenland zou mogen gaan studeeren. Er kwam niet eens antwoord van Parijs ; maar de moedige Dargonne bracht het toch zoo verre, dat hij den 19ⁿ Juni 1797 zijnen leergang van schilderen naar het levend model kon openen. Korts nadien liet hij ook op papier of doek geschilderde hoofden, handen, voeten, ruggen, beenen en armen kopiëeren, naar modellen, welke hem van Parijs werden gezonden.

Ondertusschen volhardde hij ook in het doorzetten zijner groote hervormingsplannen, om de jonge kunstenaars naar den Franschen trant te ontwikkelen. Hij schreef zijnen vriend Mérimée, dat hij aan onze School een nieuw karakter wilde geven ; dat onze historieschildering geheel verval- len was, en dat de kweekelingen slechts bij landschapschilders studeerden, daar er voor het hoofdvak der schilderkunst geene modellen voorhanden waren. Om in die behoefte te voor- zien, verlangde hij van Mérimée eenen goed gevulden bundel geschiedkundige onderwerpen ; want hij bezat reeds een ge- deelte der som van 3600 *livres*, om den overwinnaar in eenen driejaarlijkschen wedstrijd van historieschildering gedurende drie jaren te Parijs, en, als hij het door zijn talent waardig was, ook eenigen tijd te Rome, met de andere Franschen, te laten studeeren.

Terwijl Dargonne vruchteloze pogingen aanwendde om het noodige geld voor zijnen verfranschenden wedstrijd te bekomen, leerde Herreyns zijnen leerlingen naar onze eigene meesters geschiedkundige samenstellingen vervaardi- gen. Daar echter de schoonste Vlaamsche tafereelen ons waren ontstolen, zoo begon de moedige kunstenaar alles in het werk te stellen, om onze meesterstukken als studie- modellen van Parijs terug te krijgen. Weldra bood zich

daartoe eene goede gelegenheid aan, daar de Republiek besloot uit de ingezamelde schilderijen eenen keus te doen voor de museums van Parijs en Versailles, en de overschietende tafereelen uit te deelen. Herreyns kreeg van dit goede voornemen bericht door zijnen te Parijs gevestigden kunstmakker Jan Frans van Dael. Mérimée haastte zich het ook aan Dargonne te laten weten. Aanstonds hernieuwde Herreyns zijne vraag, om Antwerpens ontvoerde schilderijen terug te bekomen, daar zij in onze centrale school den jongen kunstnaren als toonbeelden moesten dienen.

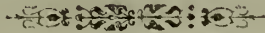
Dargonne wilde in dit lofwaardig streven niet ten achteren blijven. Den 11ⁿ Juli 1797 richtte hij zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, om onder de schilderijen, waarvan de beste voor Parijs en Versailles gingen uitgezocht worden, er eenige te bekomen voor Antwerpens Academie, die oude bakermat der schilders. « Echter veroorloofde hij zich aan te merken, dat de schilderijen, welke men besloten was aan de centrale en speciale scholen te schenken, dienden geschikt te zijn voor de studie onzer kweekelingen. De schilder Mérimée, die in den *Louvre* woonde, zou eenen goeden keus kunnen doen. Dargonne verklaarde ook, niet van het gevoelen te zijn dergenen, die de Antwerpsche tafereelen reeds zoo lang terugvroegen, om ze als modellen voor onze jonge schilders te gebruiken. Als kunstliefhebber had hij uren lang die gewrochten onzer groote meesters bewonderd, zonder dat iemand hem daarin navolgde. In de tijdruimte van vijf en twintig jaren, dat hij te Antwerpen verbleef, had hij van die tafereelen nog geene zes kopijen zien nemen, en zij die kopiëerden waren dan nog Fransche schilders. Daaruit moest hij voor ons de nutte-

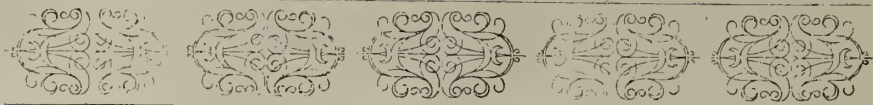
loosheid afleiden dier meesterstukken, wier schoonheid bestond in de kracht van het koloriet, eene hoedanigheid de Antwerpsche schilders ingeboren, die het niet eens tot eene verdienste rekenen kolorist te zijn. Hij was overtuigd, dat de studie der verheven opgevatte en keurig geteekende samenstellingen der Fransche meesters onzen jongen kunstenaars van grooter nut zouden zijn. Daarom verlangde hij, dat er slechts schilderijen van Fransche of Italiaansche schilders zouden naar Antwerpen worden gezonden. »

Dargonne, die ook ons Centraal Bestuur aanspoorde om te Parijs tafereelen te vragen, verwittigde tevens zijnen vriend Mérimée, dat men hem zou verzoeken, eenige voor Antwerpen geschikte tafereelen uit te zoeken. Ons Centraal Bestuur gelastte onzen bloemschilder Jan Frans van Dael met dezelfde taak ; doch beiden lieten weten, dat er nog niet kon worden aan gedacht, een deel der verzamelde kunstschaten aan Antwerpen weder te geven. Onze Commissaris van het uitvoerend Directorium dorst zijnen Minister voor Antwerpens belang niet verder lastig vallen ; maar Herreyns deed volhardend aandringen. Het gevolg daarvan was, dat ons Magistraat op 26 November 1797 den Minister mocht bedanken voor de teruggave van twee prachtige Rubensen : de Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken bijgestaan door verscheidene Heiligen, het altaarstuk der grafkapel des Oppermeesters, en de Heilige Maagd met den Papegaai, zijn geschenk aan onze Schilders-Kamer.

De wederkomst dezer puikstukken verwekte innige vreugde bij Antwerpens kunstminnende bevolking. Beide schilderijen werden in de centrale school ten toon gesteld. Daar deed Herreyns al huane schoonheden uitschijnen, terwijl hij tevens de

lotgevallen dier gewrochten verhaalde, om aldus het aankomend kunstenaarsgeslacht niet enkel bewondering, maar ook liefde en eerbied voor onze eigene meesters in te boezemen. Zijn bestendig streven voor het schoone en het goede deed den wakkeren man en schranderen leeraar, door de Centrale en Municipale Bestuurders en door ons volk erkennen, als het opperhoofd der Antwerpsche kunstbeweging. Toen onze speciale school door de Fransche Wetgeving werd vernietigd verklaard, redde Herreyns, als beëdigde leeraar der centrale school, onze Academie, waarvan hij de hoofdman werd, hoezeer de invloedrijke Commissaris Dargonne hem deze eereplaats ook betwistte en benijdde. Den 12ⁿ December 1797 trad Herreyns ter Academie op met de nieuwe mondelingsche hoogere lessen over de samenstelling, de kostumen en de bouw- en doorzichtkunde. Al zijne medeleeraars erkenden hem ook spoedig voor hunnen bestuurder; en, om geenen gevergden eed van getrouwheid aan de Fransche Republiek te moeten afleggen, verklaarden zij zich op 17 Mei 1799 slechts de helpers van Herreyns.

XLI

HEROPWEKKING VAN HET KUNSTLEVEN

Bij middel van eenen staatsaanslag en met soldatengeweld, was den 19ⁿ *Brumaire* jaar VIII (10 November 1799) het afschuwelijke *Directoire* ter nedergeworpen, om plaats te maken voor een veelbelovend Consulaat. Napoleon Bonaparte, de jonge held der zegevierende Republikeinsche legers, hunkerde reeds naar de alleenheerschappij, en was behendig genoeg om het eerste consulschap te bemeesteren. Met het sluw vooruitzicht eens zijnen nederigen krijgserok tegen den keizerlijken mantel te kunnen ruilen, greep hij met behendige omzichtigheid de bewindteugels in de ijzeren hand. Aanstonds begon hij de republikeinsche vrijheidszucht te dempen, terwijl hij de gespoorde hak zijner laars op de voorschriften der gelijkheid drukte; maar tevens nam hij staatsbesluiten, waarvan de weldoende uitwerksels tot binnen Antwerpen werden waargenomen. De Centrale Besturen, die alom gewelddadig hadden geheerscht, werden afgeschaft en vervangen door de gematigde en ordelievende Prefecturen,

welke de samenleving als herademen deden. Antwerpen, de hoofdplaats van het Departement der Beide Nethen, kreeg op 3 Maart 1800 den Markies Charles d'Herbouville tot Prefect ; en, zoodra deze aan het bewind kwam, toonde hij zich een gerecht staatsman, een waar kunst- en handelsvriend, ja, een ongeveinsd voorstander onzer stad.

Het was waarlijk hoog tijd, dat er een nieuwe ambtelijke kunstbeschermer opdaagde. Dargonne had het niet kunnen verkroppen, door Herreyns als hoofdman der Academie te zijn verdrongen. De eens zoo verkleefde kunstvrienden, die te zamen zooveel schoons voor Antwerpen redden, waren nu opentlijke vijanden geworden. Om Herreyns het bestieren der Academie onmogelijk te maken, bracht Dargonne, vóór zijn aftreden, haar geldbeheer in de war, terwijl hij hare rentebrieven en haar rekenboek verborgen hield. De nieuwe bestuurder wilde zijnen tegenstrever tot afrekenen dwingen ; maar de fiere *Commissaire du Directoire* speelde den verontwaardigde. Hij noemde het eene schande, hem te durven verdenken van oneerlijkheid jegens de kunstschool, welke hij betreurde niet op eigen kosten te kunnen onderhouden.

Middelerwijl werd de nood dringender. Tegen den aanvang van het jaar 1800 was er zelfs geen geld meer voor het verlichten der studiezalen onzer Academie. Aan het hoofd zijner medeleeraars smeekte Herreyns op 26 Januari 1800 bij het Centraal en Municipaal Bestuur, om onderstand voor de oude befaamde instelling ; maar te vergeefs. Den 29ⁿ derzelfde maand begaf Herreyns zich in persoon ter zitting onzer Municipaliteit, om haar den geldnood van zijn kunstgesticht voor oogen te leggen. Door deze stoutmoedige daad dwong hij onzer Overheid de belofte af, al het mogelijke te zullen

doen, om aan de Academie het noodige te verschaffen. Nochtans werd ook deze plechtige belofte niet lang nagekomen.

Nauwelijks had de Prefect d'Herbouville te Antwerpen zijne intrede gedaan, of Herreyns oordeelde hem den man, om de herstelling onzer kunstschool te helpen bewerken. De moedige leeraar begaf zich tot den wijzen staatsman, en werd er gulhartig ontvangen. d'Herbouville kende Herreyns' edel streven, dat hij prees en beloofde uit al zijne macht te zullen ondersteunen. Oogenblikkelijk gebruikte hij al zijnen invloed, om de Academie geldelijk te doen bijstaan.

In overeenkomst met Herreyns, nam de Prefect een ambtelijk besluit, dat de eerstvolgende prijsuitdeeling vaststelde op 20 April 1800. Hij wilde, dat deze kunstplechtigheid met allen mogelijken luister zou worden gevierd. Daarom gebood hij, dat in de Schilders-Kamer, waar het feest moest plaats grijpen, eene tafel met tapijt en lessenaar, en drie prachtige zetels zouden worden gesteld, benevens zes muzieklessenaars voor de beste krijgsmuziek der bezetting. Tevens noodigde hij schriftelijk al de burgerlijke en krijgsoverheden op de prijsuitdeeling, om door hunne tegenwoordigheid de beoefenaars der schoone kunsten, « te vereeren, te beloonen en aan te moedigen. » Ook Dargonne werd gevraagd en deze antwoordde :

« Citoyen Prefect,

« Na het genoegen te hebben gesmaakt van ten jare 1796 de Academie heropend en bevorderd te hebben, kon mij niets aangener zijn, dan door U, in 1800, te worden uitgenoodigd tot het bijwonen van de jaarlijksche plechtige uitreiking der prijzen aan de leerlingen. Als mij iets troosten kan, niet meer

de ambtelijke beschermer dier instelling te zijn, dan is het, mij vervangen te zien door den man, in wien het Staatsbestuur al zijn vertrouwen heeft gesteld, en die zal kunnen gevoelen van welken prijs voor den Staat het behoud dier kunstschool is. Geveid iets te kunnen bijdragen tot het feest, zal ik de eer hebben aan uwe heusche uitnoodiging te voldoen.

Heil en Broederlijkheid.

S. P. Dargonne. »

Ten gestelden dage verwelkoomde Herreyns den heer Prefect aan den trap der Borze. De edele kunstbeschermer deed zijne intrede ter Schilders-Kamer onder de geestdriftige toejuichingen van al de aanwezigen. Na de plechtigheid welsprekend te hebben geopend, reikte d'Herbouville zelf de prijzen uit. Hij drukte de lauwerkransen op de hoofden der overwinnaars onder een algemeen handgeklap en het spelen der krijgsmuziek.

Den 5ⁿ Mei daarna werd er eene buitengewone zitting der Academie voorgezeten door den heer Prefect. Er werd daar besloten pogingen aan te wenden, om verschillende zalen van het stadhuis tot een museum van schilderijen in te richten, terwijl twee zalen der Borze zouden worden vereenigd tot eene galerij, om er de beelden uit te stallen. Tevens verwittigde d'Herbouville den hoofdman van Antwerpens kunstschool, dat de Staatsraad voornemens was in elk Departement bijzondere onderwijsgestichten tot stand te brengen. Dat deed Herreyns op 24 Juni 1800 een verzoeken zenden aan den Minister, om te vragen dat onze stad van staatswege met eene schilderacademie zou worden begiftigd. De Prefect voegde bij dit verzoek eenen warmen aanbevelings-

brief; doch de Minister, Lucien Bonaparte, antwoordde op 22 Juli, dat het oprichten van schilderacademies nog slechts in ontwerp bestond, maar dat, bij de uitvoering, Antwerpens voorrechten als kunststad zouden in acht worden genomen.

Herreyns legde onzen nieuwen kunstbeschermer insgelijks voor oogen, hoe noodzakelijk het voor de kunststudie was, dat de tafereelen onzer groote meesters aan Antwerpen werden teruggegeven. Hij geleidde den Prefect door den kunststapel der centrale school, waar al de geredde tafereelen werden in oogenschouw genomen. Nadat hij d'Herbouville overtuigde, dat al onze voornaamste meesters der XVIIe eeuw ontbraken, ontving hij last eenen kataloog der verzameling op te stellen, welke den 30 October 1800 met het volgende merkwaardig vertoog werd verzonden :

“ Antwerpen, 28 *Vendemiaire* jaar IX.

“ De Prefect van het Departement der Beide Nethen aan het Bestuur van het Museum der Schoone Kunsten te Parijs.

“ Burgers,

“ Ik heb de eer U den kataloog te sturen der schilderijen, welke het museum van Antwerpen uitmaken. Als gij hem overziet, zult gij verwonderd zijn er niet één dier beroemde namen in aan te treffen, welke de Vlaamsche School onsterfelijk maakten. Mijne verbazing was zoo groot als de uwe, toen ik de schilderijen ging zien, welke de centrale school bevat.

“ In deze stad, eertijds de bakermat der groote schilders en het tooneel waar zij hunne zegepralen behaalden, vindt men niet éenen Rubens, niet éenen van Dijck, niet éenen de Crayer meer. In Antwerpens kerken prijkten vroeger negen en

dertig tafereelen van Rubens. Tien of twaalf dezer versieren nu het museum te Parijs. Zijn de andere voor de kunst gelijk voor Antwerpen verloren? Men verzekert, dat eenige kerels verscheidene tafereelen hebben ontvreemd. De andere zijn niet ontsnapt aan de afschuwelijke vernielingen der wandalen.»

Als voorbeeld daarvan haalde de Prefect aan, dat de oplichters der kunststukken voor Parijs, onder andere, in de kerk van Tongerlo, met sabel of mes de schilderijen uit de lijsten sneden en in reepels nederwierpen op den ziltigen kerkvloer, waar ze gestikt lagen toen men ze kwam opladen. In Antwerpens hoofdkerk, eens den schoonsten tempel van België, nu vervuld met het marmerpuin der altaars, stropten de wandalen eene koord om den hals van een marmeren beeld, dat zij vermorzelend op den steenen kerkvloer rukten, gelijk men boomen velt! Te Antwerpen en in de omstreken zag men gestolen schilderijen tegen 10 en 15 francs verkoopen.

Vervolgens schreef hij: « De weinige goede gewrochten, welke in de centrale school berusten, zijn wij verschuldigd aan den ijver en de werkdadigheid van den Burger Herreyns, leeraar der schilderkunst; en nog heeft hij het leed gehad, verscheidene kunststukken onder zijne oogen te zien verminken, zonder dit te kunnen beletten.

« Ik zal niet verder uitweiden over de verwoestingen dier afschuwelijke kunstverdelgingen, welke de eerlijke man uit zijn geheugen en Frankrijk uit zijne geschiedenis zou willen wisschen. Mijn bijzonderste doel was het belang en de noodzakelijkheid te doen gevoelen van aan het museum van het Departement der Beide Nethen eenige der schilderijen terug te zenden van de meesters, die Antwerpen beroemd maakten. De aanleg der leerlingen moet geholpen worden,

door het zien der werken van de groote meesters ; dezer zwijgende lessen moeten het genie der jonge kunstenaars verlevendigen en het verlangen doen ontstaan, die talentvolle mannen na te volgen. Men spreekt hun van Rubens ; vele onder hen zijn nog te jong en zagen nooit een tafereel van dien beroemden man. Hij is nochtans hun eerste voorbeeld ; maar zij roemen hem, zonder hem te kennen.

« Wij hebben hier niet éene goede schilderij van de Italiaansche of van de Fransche School. Het zou insgelijks noodig zijn daarvan éene te bezitten. Het museum van Parijs, rijk door de kunstschaten van Europa, kan zonder zich te verarmen wel eenige giften doen aan dat van Antwerpen. De Staat zou voor die kleine opoffering ruimschoots beloond worden door den ijver, welken de Vlaamsche schilders zouden aan den dag leggen, om waardig te zijn naast de kunstenaars van Parijs te treden, en door de tafereelen, met welke zij eens het algemeen museum der hoofdstad zouden verrijken, u aldus den gerechtigden tol betalende voor hunnen bijval.

Heil en Eerbied,
C. Herbouville. »

De Parijsche heeren lieten dit stoutmoedig pleidooi voor Antwerpens kunstbelangen onbeantwoord ; maar onze rechtzinnige verdediger zou het niet bij die eerste poging laten.

De staatkundige hervormingen, welke de beroerte van den 18ⁿ *Brumaire* teweeg bracht, wekten ook het vertrouwen en den moed op van vele onzer kunstenaars. De vlijtigste dezer waren den 12ⁿ Januari 1800 bijeengekomen in de kleine kunstzaal van den heer Nicolaas Beeckmans, nummer 42 op de Meir. Daar ontwierp Matthijs van Brée toen een tiental

artikels van verordening tot het vormen van een « Genootschap der Konsten, » dat oogenblikkelijk werd bijgetreden door Matthijs van Brée, Jan van Brée, Lambrecht Dentijn, Jan Carpentero, Ferdinand Verhoeven, Peter Iven, Michiel Dierckxsens, Jan Peeters, Peter van der Vin, Godfried Croenen, F. Dupien, Jan Baptist Berré, Jacob Heyens, Jan Le Clercq en Marten Verstappen. Zij zouden alle zondagen, ten elf uren des morgens, op boet van 10 oorden, vereenigen ten huize van den heer Beeckmans, om daar over niets dan kunst te redekavelen. Den eersten zondag elke maand moest ieder, op boet van 2 schellingen, eene schilderij, schets of teekening uitstallen, en elk lid was verzocht er op het vriendelijkste zijn oordeel over te vellen; terwijl de heeren Herreyns en Ommeganck, als mannen van talent en voorname kunstcriticussen, tot leermeesters der leden werden genoemd. Herreyns beval nu dit gezelschap van meest jeugdige kunstbeoefenaars aan bij den Prefect, die het alle mogelijke ondersteuning beloofde. Daardoor aangewakkerd, vroeg Matthijs van Brée op 27 October 1800 de Schilders-Kamer tot vergaderplaats zijner makkers, en vier dagen later werd het hun geoorloofd van dit lokaal gebruik te maken. Toen zij er bezit wilden van nemen, vonden zij daar echter eenen Franschen schutter gevestigd, die niet wilde verhuizen. Door tusschenkomst van d'Herbouville moest de weerbarstige krijger echter plaats ruimen voor de beoefenaars van het schoone, die op 23 November de eerste zitting hielden in het voormalig verblijf der Sint Lucasgilde.

De verkregen bescherming van den heer Prefect en de vergunning om in de vermaarde Schilders-Kamer te mogen vergaderen, zetten het jonge kunstgenootschap eenen luister bij,

welke het vele toetredingen deed verwerven. Al spoedig lieten zich Jan Eyckmans, Willem Schaeken, Jan Delin, Jozef de Meer, Jan Baptist van Hool, Jan van Peetersen, Frederik Faber, Karel van der Borcht, Jan Arnold van der Borcht en Karel Ceurvorst als leden voordragen ; terwijl de Prefect, en met hem verscheidene andere vermogende heeren, als kunstbeschermers bij het genootschap kwamen. Nog andere leden traden toe, en in de buitengewone vergadering van 18 December 1800 werd het jonge Genootschap met de oude Kunstmaatschappij versmolten. Vier dagen daarna werden beider bestaande verordeningen tot éene vernieuwd. Haar voornaamste artikel bepaalde, dat er weer alle jaren, omstreeks de maand September, eene openbare tentoonstelling zou geopend worden. Het verslag der zitting van 5 Juli 1801, dat Herreyns als voorzitter en Verhoeven als secretaris onderteekenden, bepaalde nogmaals, dat er in September daarna eene tentoonstelling zou worden ingericht ; doch in volle kamervergadering van 6 September werd er besloten, dat zij van 1 tot 15 October zou geopend zijn, en den 10 September gelastte men Verhoeven, Berré en Delin met het plaatsen der kunststukken. Uit dit alles zou men mogen afleiden, dat de aangezegde tentoonstelling plaats had ; doch het gelukte ons nog niet de lijst harer uitgestalde werken te ontdekken.

Ondertusschen arbeidde Herreyns onverpoosd, om het door Dargonne verwarde geldbeheer der Academie te regelen. Gerugsteund door den Prefect, dorst hij op 16 Maart 1801 Dargonne nogmaals bij de Municipaliteit aanklagen. Schriftelijk beschuldigde hij hem, van tijdens zijn commissarisschap het rekenboek en andere papieren, benevens twee obligatiën op de bank van Weenen, de eene van 1500, de andere van

500 Duitsche guldens, en eenige zilveren medaliën met het afbeeldsel van Prins Karel van Lorreinen, aan de Academie te hebben ontnomen. Herreyns had onderschept, dat het rekenboek en eenige bescheiden ten stadhuize bij de papieren van Dargonne lagen, en plichtshalve eischte hij alles terug wat der Academie behoorde. Andermaal verwekte die stou- te eisch veel opschudding. Er werd nu een onderzoek ingesteld, waarvan de uitslag was, dat onze Maire den 17ⁿ Juli aan Herreyns de rentebrieven, het rekenboek en de papieren der Academie overhandigde, welke in het gewezen bureel van Dargonne waren gevonden.

Omstreeks hetzelfde tijdstip verspreidde zich in onze stad de mare, dat verscheidene der te Antwerpen ontstolen schilderijen uit Parijs gingen verdwijnen, zonder dat zij aan hunne wettige eigenaars zouden worden terugge- geven. De Eerste Consul Bonaparte had, bij decreet van 14 *Fructidor* jaar VIII, beslist, dat er, met een deel der alom opgelichte schilderijen, welke te Parijs en te Versailles stonden, museums zouden worden gesticht te Lyon, Bor- deaux, Straatsburg, Brussel, Marseille, Rouaan, Nantes, Dijon, Toulouse, Geneve, Caen, Rijsel, Maintz, Rennes en Nancy. Met een ander besluit van 17 *Fructidor* jaar IX (4 September 1801,) werden bedoelde tafereelen aan de genoemde steden uitgedeeld. Aldus werd al onze hoop om de ontvoerde meesterstukken weer te krijgen in eens teleur- gesteld. Antwerpen, de oude bakermat der meeste en beroemdste schilders, werd door die onbezonnen decreten van den Franschen geweldenaar niet eens meer tusschen de kunststeden gerekend. Onze schilders waren er het hart van in. Herreyns snelde tot den Prefect en bezwoer hem de

Rubensstad aldus niet te laten miskennen, of ten minste een aandeel onzer tafereelen weer te vorderen. De rechtschappen d'Herbouville vond dien eisch sinds lang billijk. Den 6 September 1801 schreef hij den Minister van Binnenlandsche Zaken een verhoog, waarin hij Antwerpens rechten op een museum, of op een aandeel der schilderijen krachtdadig deed gelden. Onze stad werd door hem voorgesteld als de oudste bakermat der meeste en beroemdste schilders, waarvan er eene gansche reeks werd opgesomd. Ook wees d'Herbouville op onze toenmalige goede meesters : de drie beste bloemschilders van Parijs, de beide van Spaendoncks en van Dael waren leerlingen der Antwerpsche Academie. « Ik kan, » vervolgde hij, « U in deze stad nog aanduiden, den bestuurder Herreyns, eenen behendigen historieschilder, die het koloriet en de dichterlijke vlucht zijner voorgangers heeft bewaard ; Ommeganck, den besten dierenschilder van Europa ; van Brée, die, alhoewel nog jong, reeds met rasse schreden het spoor der groote meesters volgt. » Dan wees de Prefect op de menigte begaafde leerlingen onzer Academie, die zelfs Parijs mocht benijden. Antwerpen, zegde hij ook, heeft alleen meer schilderijen aan Parijs geleverd, dan al de andere Belgische steden te zamen, en dus mag het ten minste zoowel als Brussel zijn aandeel van die schilderijen vergen. « Antwerpen, » schreef hij, « is het vaderland der kunsten ; de schilderkunst is er ingeburgerd ; zij is dit niet te Brussel. De grootste kunstenaars der Vlaamsche School behooren aan Antwerpen en geenszins aan Brussel. »

Meteenen deed de wakkere Prefect ook bij den Eersten Consul pogingen aanwenden, om de Antwerpsche kunstenaars voldoening te doen geven ; maar hij ondervond, helaas!

dat de trotsche Bonaparte zijne genomen besluiten niet licht veranderde. Echter bleef men nog zoo hardnekkig bij den Staatsraad aandringen, dat Parijs toch eindelijk genoodzaakt werd iets van zijnen kunstschat af te staan. Bij brieven van 13 Januari 1802 had d'Herbouville het genoegen Herreyns te verzoeken in de Prefectuur twee schilderijen en den dekenstoel van Rubens te komen afhalen voor de Academie, waar ook het geëerd meubel met blijdschap werd ontvangen.

In overeenstemming van Herreyns en de Kunstmaatschappij, en met bijzonder oorlof van den Prefect, werden er op 29 Januari 1802 uit den kunststapel der centrale school ook eenige oude tafereelen naar de Schilders-Kamer gebracht, om daar als studiemodellen voor de jonge schilders te worden uitgesteld. Deze modellen waren Matsijs' meesterstuk : de Graflegging Christi met hare prachtige luiken ; de altaartafel : Sint Thomas Christus' Wonden rakende, en : Sint Lucas het Portret malende der Moeder Gods, van Marten de Vos; de Preek van Sint Eloy met luiken, ten onrechte voor een werk van Frans Pourbus aangegeven ; de Roeping van Sint Mattheus en Zacheus op den Vijgenboom, van Otto van Veen; de Aanbedding der Herders, van Jacob Jordaens, en een Bloemenkrans van Daniël Seghers om de Heilige Maagd met het Kindeken, van Cornelis Schut.

Den 13ⁿ Juli 1802 schreef de ijverige secretaris Verhoeven, namens de Kunstmaatschappij, een briefje, om Herreyns bij den Prefect te doen aandringen op het inrichten eener tentoonstelling. Dit verlangen werd aanstonds voldaan ; want den 30ⁿ derzelfde maand werd er afgekondigd, dat er op de Borze, van 15 tot 30 September, dagelijks van negen

tot één en van drie tot zeven uren, onder de bescherming van den Prefect, eene ambtelijke tentoonstelling zou geopend zijn, voor welke men de gewrochten elf dagen te voren moest zenden aan den bestuurder Herreyns. De uitgestalde tafereelen waren :

1 : Een Landschap met Boeren en Vee, door Balthazar Pauwel Ommeganck.

2 : Een Bloemruiker, door Peter Faes.

3 : De Kuische Suzanna ter Dood veroordeeld, door Jan Delin.

4 : De Liefde, de Onschuld, de Wulpschheid en het Berouw, door Jan de Landtsheer, van Brussel.

5 en 6 : Twee Cupido's, door Jacob Lens, van Brussel.

7 en 8 : Twee Landschappen met Vee, door Jan Carpentero.

9 : Eene Kamer, en 10 : eene Smis, beiden met lichteffect, door Lambrecht Dentijn.

11 en 12 : Twee Landschappen met Gebouwen, Figuren en Vee, door Karel van der Borcht.

13 : Een Meisjesportret, door Jan van Bellingen.

14 : Sinte Cecilia die het Orgel bespeelt voor dansende Engelen, door Jan Delin.

15 : Een Landschap met vuur- en maanlichteffect, door Lambrecht Dentijn.

16 : Een Mannenportret, door Jan Delin.

17 : Een Landschap met Figuren en Vee, door Jan Carpentero.

18 : Het Portret van eenen Jongen Teekenaar, en 19 : het Portret eener Jonge Zangeres, door Jan van Bellingen.

20 : Een Riviergezicht met vuur- en maanlichteffect, door Jan van Bellingen.

21 en 22 : Twee Bloemtuilen, door Juffer Schepens.

23 : Eene Grauwschildering, door Piat Joseph Sauvage, van Doornik.

Deze tentoonstelling kon, in vergelijking met de vroegere, niet als gelukt worden beschouwd. Daarom werden er aanstonds nieuwe maatregelen genomen om den kunstijver herop te wekken. Als voorzitter der wetenschappelijke *Société d'Émulation*, vormde Prefect d'Herbouville met onze voornaamste schilders en kunstliefhebbers, op 23 October 1802, eene vereeniging, welke voor doel had al de kunstenaars van ons Departement ten kampstrijd te roepen. Zij droeg den titel van *Société des Amis des Arts* (Maatschappij der kunstvrienden). Haar prospectus en verordening verklaarde, dat het getal harer leden onbepaald en hunne jaarlijksche inschrijving 24 francs was, en dat zoodra er 150 louis zouden in kas zijn, er prijzen zouden worden uitgeloofd voor de historie-, landschap- en zedenschildering en voor de beeldhouwkunde. De bekroonde werken zouden gegraveerd en den leden der maatschappij uitgereikt worden.

Ongelukkiglijk waren onze kunstvrienden te zeer uitgeplunderd, om dit schoon voornemen te helpen verwezentlijken. Zij zouden echter hun fortuin terug winnen door de herleving van den handel, waartoe onze eerste Prefect insgelijks veel bijdroeg.

Sedert de bevrijding onzer Schelde, ten jare 1792, was die weldaad ons nog maar van weinig nut geweest. Den 28ⁿ Februari 1795 kwam er een Russische driemaster, en eenige dagen later eene Genuëesche kof binnen gezeild ; maar den

2ⁿ April daarna bracht kapitein Kraft van het Amerikaansch schip Sinte Helena, komende met wijn van Bordeaux, ons Magistraat het bericht, dat de Zeeuwen zijn vaarttuig, alsook een Deensch schip, hadden belet naar Antwerpen te stevenen. Aanstonds werd er een lid onzer Municipaliteit met den zee-man naar den Volksvertegenwoordiger te Brussel afgevaardigd, en het gevolg daarvan was, dat er, na de verovering van Holland door Pichegru, in den nacht van den 17ⁿ Mei 1795, te 's Gravenhage, tusschen de Fransche en de Bataafsche Republiek een tractaat werd gesloten, waarvan het artikel XVIII luidde : « De Schelde en de Hont zullen gemeen zijn voor de beide Republieken. De Fransche en Hollandsche schepen zullen er op dezelfde voorwaarden mogen inloopen. »

Dientengevolge werd den 17ⁿ Augustus van dit jaar onze scheldevaart weer ambtelijk en feestelijk open verklaard; doch in het voorjaar van 1796 moesten er alweer krachtdadige maatregelen worden genomen, om de vrijheid van onzen stroom te doen eerbiedigen. Eindelijk kwamen er op 18 April 1796 ook vier vreemde koopvaardij-schepen ongestoord binnengeloopt. Al onze overheidspersonen gingen ze op de gevlagde stadspleit met muziek verwelkomen onder het bulderen der kanonnen, het luiden van al de klokken, het spelen van den beiaard en het toejuichen van Antwerpens bevolking. Van dan af werd de vrije vaart op de Schelde niet meer betwist. Om de handelsbeweging te vergemakkelijken werd er reeds den 27ⁿ Januari 1797 ontworpen, vóór onze stad, langshenen de Schelde, eene kade te maken. Het leven op onzen stroom vermeerderde nochtans maar langzaam; doch onder d'Herbouville nam het handelsverkeer plotselings toe. Ten jare 1799 verschenen er acht vreemde zeeschepen; in

1800 negen en veertig ; in 1801 zes en zeventig en in 1802 negenhonderd negen en zestig.

De gesloten vrede van Amiens had veel bijgedragen tot dien voorspoed der scheepvaart. Bij gelegenheid der viering van het sluiten diens vredes, werd den Prefect op ons stadhuis een groot feestmaal aangeboden. Antwerpens inwoners ver-eerden hem door de verlichting der gevels hunner huizen, en onze kooplieden richtten hem, te midden der Borze, eene veertig voet hooge gedenkzuil op. Plotselings verspreidde zich toen de valsche tijding, dat met den vrede ook onze Schelde was gesloten ; doch d'Herbouville schreef aan onzen Maire : « Verkondig openlijk, in mijnen naam, dat de Schelde vrij en zeer vrij is ! » en dit heilbericht werd in Antwerpens straten aangeplakt en geestdriftig toegejuicht. Daarbij had het ijvervol opperhoofd van ons Departement ook de bijzondere aandacht des Eersten Consuls op de voordeelige ligging onzer haven gevestigd, en de schrandere Bonaparte liet eene verklaring uitgaan, waarbij hij de rechtstreeksche scheepvaart van Antwerpen met alle werelddeelen onder zijne ontzagwekkende bescherming nam. Het gevolg daarvan was, dat zich in onze stad eigene en vreemde handelshuizen vestigden, door welke Antwerpens welvaart in de toekomst werd verzekerd.

De bezorgdheid van den Prefect voor de opbeuring onzer scheepvaart ging verder. Alles ontbrak aan onze haven, en door zijn toedoen ontstond al het noodige, om onze betrekkingen met den vreemde te vergemakkelijken. De versch opgeworpen timmerwerven lieten den 21st Mei 1803 het eerste schip, sinds de bevrijding onzer rivier, van stapel loopen, en het was de brik *d'Herbouville*, op kosten van onzen Prefect gebouwd.

Nu verscheen echter Bonaparte zelf, en hij zou onze stad als bij tooverslag verbeteren en verfraaien, doch de ontwikkeling des handels verhinderen, door Antwerpen tot krijshaven te bestemmen.

Des Maandags 18 Juli 1803, tegen vijf uren namiddag, kwam het geroemd en geducht opperhoofd der Franschen, met zijne gemalin, Joséphine de Beauharnais, en een schitterend gevolg, van Gent, op het Vlaamsch Hoofd vóór onze stad. Daar trad de ongeduldig verbeide Eerste Consul, met Madame Bonaparte, twee hofdames en vier staatslieden, in de wit geschilderde, met rood fluweel belegde en gevlagde stadssloep *le Port d'Anvers*, welke zes in nankin gekleede roeiers voortrukten door den spiegelgladden stroom. Te allen kanten donderden de salvo's der kanonnen, bij het gelui van al de klokken, de hoerakreten der samengepakte menigte, en het geschal der krijgs- en stadsmuziek, den oorlogsheld als een reusachtig welkom tegen.

Toen de wereldbeheerscher, omringd van sloepen met Veldheeren en de gewapende Consulswacht, bij het Bierhoofd, naast eene groote eerezuil, aanlandde, sprong hij aan wal en met eenen wip op het voor hem bestemde Arabisch paard. Dan bood onze Maire, Jan Werbrouck, omringd van al de Municipale raadsleden, hem welsprekend de vergulde stads-sleutels op eene zilveren schotel; doch Bonaparte antwoordde kortweg, dat die sleutels in geene betere handen konden zijn, dan in die van het hoofd der Antwerpsche burgers, die hij met veel genoeg zou zien. Na den Prefect d'Herbouville en de toejuichende omstaanders gegroet te hebben, reed de jonge held, gevolgd door zijne gade in open rijtuig, zijne stafofficieren, eene lijfwacht van Mamelukken en eene eere-

wacht van Antwerpsche jonkers, onder de met draperijen en lauwerkronen versierde waterpoort, waarboven de stadsmuziek speelde. Met ingehouden draf wendde de luidruchtig begroete, langs het Zand, de Vlasmarkt op naar de Reyndersstraat, over den met kiezelaarde bestrooiden grond, tusschen de dubbele haag van krijgsvolk en de groene dreven van masteboompjes, welke met eerekransen, lofspreuken en jaarschriften waren verbonden. Op de Schoenmarkt trok heel de stoet in de Prefectuur, het nachtverblijf des Consuls, waar d'Herbouville twee pyramiden deed oprichten, met de namen der beroemdste veroveraars van Egypte : Cambyses, Alexander, Caesar en Bonaparte.

Ook de Stad besloot den gevierden Generaal en Staatsman, die toen reeds « *Napoléon le Grand* » werd geheeten, met allen mogelijken luister te vereeren. De stadsbouwmeester François Verly vervaardigde daarom, met onze voornaamste kunstenaars, drie Zegebogen, drie Gedenkzuilen, eene doorschijnende Schilderij, twaalf Wapentrossen en tal van andere praalschilderingen en sieraden, welke onze doodsche stad als in een prachtoord hadden herschapen. Het voornaamste dier kunstgevaarten was de op de Meir staande Eereboog van Matthijs van Brée, voorstellende : de Brug van Arcola, waarboven Bonaparte, in den met zes gevleugelde paarden bespannen Zegewagen, door twee Famen ter onsterfelijkheid wordt opgevoerd, terwijl de Victorie met het Fransche vaandel boven zijn hoofd zweeft. Boven den zuidelijken ingang der buitengewoon prachtig versierde Handelsborze, waar den Eersten Consul een kostelijk dischfeest werd aangeboden, prijkte de groote doorschijnende schilderij van Jan Delin, voorstellende :

Bonaparte in den Zegewagen, geleid door de Gerechtigheid en voorafgegaan door de Faam, waarbij Mercurius Scaldis opbeurt.

Na met vluchtigen oogslag den opsmuk der stad te hebben gadegeslagen, en vervolgens de algemeene verlichting terloops te hebben bewonderd, deed de gevierde zich terug naar de Prefectuur voeren.

Terwijl het moede gefeest Antwerpen nog in diepe rust lag, sprong de wakkere Bonaparte des anderen daags 's morgens ten drie uren reeds te paard. Vergezeld van eenige officieren en lijfwachten, draafde hij dwars door de stad, om het kasteel, de vestingen, de forten en de haven te onderzoeken. Bij het aanschouwen onzer onopgesmukte straten, toonde de navorser zich misnoegd oyer den slechten staat van het bijna drie eeuwen verwaarloosd en vervallende Antwerpen. Hij nam aantekeningen; want in zijnen scheppenden geest ontwierp Bonaparte de plannen om onze stad te verfraaien en te hervormen. Toen het Magistraat, des namiddags ten drie uren, naar oud gebruik, hem een hemelsblauw geschilderd en met gulden reepen beslagen stuk rijnwijn kwam aanbieden als hulde der Stad, zegde hij onder andere: « Ik heb uwe stad doorloopen. Zij biedt niets dan puinen en ruïnen. Zij gelijkijkt nauwelijks aan eene Europeesche stad. Dezen morgen dacht ik mij in Afrika. Alles is er te maken: haven, kaaien, stranddokken. De stad moet eindelijk nut trekken uit de ontzaglijke voordeelen harer ligging tusschen het noorden en het zuiden, van haren prachtigen diepen stroom. Men raamt de noodige gelden voor het uitvoeren der werken op twintig millioen. De oorlog laat ons niet toe u deze te geven; maar van dit oogenblik zullen wij doen wat wij kunnen. De

Stad en de Handel moeten ons, ten minste door voorschotten helpen. Men moet vooruitgaan met den tijd ; het hangt niet altoos van ons af zijnen gang te bespoedigen. »

Niettemin teekende de rustelooze werker slechts enkele dagen later, reeds de decreten der hervormingswerken van Antwerpen en voor het maken van kaaien, dokken, scheepstimmerwerven en zeetuighuizen. Ongelukkiglijk zou dit alles vooralsnog van geen nut zijn voor onzen handel ; want de stad werd, helaas ! in eene oorlogshaven herschepen. Antwerpen moest in Napoleons hand een geladen pistool zijn, gericht op de borst van Engeland, zijnen onverzoenbaren en onoverwinnelijken vijand.

Met kunstzaken hield de groote oorlogsmansman zich te Antwerpen niet bezig. Toen ons Magistraat hem de geheele of ten minste de gedeeltelijke teruggave der ontvreemde schilderijen vroeg, verwees hij tot zijnen aanwezigen Minister van Binnenlandsche Zaken. Ons stadsbestuur moet des krijgsmans luttel belangstelling in onze kunst hebben voorzien ; want, terwijl het hem negen witte hengsten schonk, vereerde het Madame Bonaparte een puik tafereel van Ommeganck. De overreiking van dit kunststuk geschiedde plechtiglijk en in tegenwoordigheid van heel den Municipalen Raad en van vele kunstenaars met Herreyns, Ommeganck en van Brée aan het hoofd. De schilderij, een Landschap uit de Omstreken van Spa, met eenen herder en zijnen hond bij schapen, geiten en eenen os, lag in eene mahonihouten kast, en was door vier stadhuisbedienden, in met zilver geboord scharlaken kleed, op eene praalbaar gedragen. Joséphine de Beauharnais, bijgestaan van hare hofdames, den Minister van Binnenlandsche Zaken, Chaptal, den

Senator Monge, den Prefect d'Herbouville en hoofd-officieren, ontving met de grootste voldoening de hulde der kunst. Toen onze Maire haar het meesterstuk opdroeg, als aan eene verlichte vriendin van het schoone en de gade van den weergaloozen held, die de kunst beschermt, antwoordde zij met minzame dankbaarheid: « Ik aanvaard het mij aangeboden tafereel en ben uiterst gevoelig aan de bewijzen van verkleefdheid, welke de stad Antwerpen den Eersten Consul en mij betoont. »

Na het zonnig landschap, met zijne gemollige schaapjes, te hebben bewonderd, maakte zij er den grootsten lof van. Zij vereerde den schilder met hare beste gelukwenschen en verzocht hem, haar eenige zijner bijzonderste werken naar Parijs te sturen.

Madame Bonaparte ging vervolgens al de gebouwen bezichtigen, waar er nog schilderijen waren uitgesteld. In de raadszaal van ons stadhuis zag zij de twee jaren vroeger gemaalde Allegorische Vereering van Bonaparte als Eersten Consul. Van Brée, die der kunstlievende vrouw hier zijne groote kunstschepping mocht uitleggen, oogstte insgelijks haren lof. De minzame dame verklaarde hem tevens, dat haar gemaal, die het praalwerk de Brug van Arcola had bewonderd, haar gelastte, den schilder van dit grootsch gewrocht een tafereel te bestellen, dat de Ontscheping van den Eersten Consul in de Haven van Antwerpen zou verbeelden.

Eer nog al de ingerichtte feesten waren afgelopen verliet Bonaparte plotselings onze stad; maar onze Prefect volgde hem naar Parijs, om zijn Departement in de gunst van den Staat aan te bevelen. Ook van Brée bevond zich

reeds in September 1803 binnen Frankrijks hoofdstad, om er naar het leven de personen te konterfeiten, die moesten voorkomen in zijne schilderij de Ontscheping van den Eersten Consul in de Haven van Antwerpen.

Terwijl onze schilder nu aan het Hof en in de kunstkringen verkeerde, deed hij, evenals de Prefect d'Herbouville, al het mogelijke, om de ons ontroofde tafereelen te doen wedergeven. Belangrijk is daarom zijn volgende brief :

“ Parijs, 10 *Vendemiaire* jaar XII (3 October 1803).

“ Aan de Leden der Kunstmaatschappij te Antwerpen.

“ Mijne Heeren,

“ Mijn streven, dat U sinds lang bekend is, en niet strekt dan tot den vooruitgang en het welzijn onzer School, kon niet dan verdubbelen in de hoofdstad, waar ik mij thans bevind te midden van al wat de volkeren schoons hebben voortgebracht in de kunst. Doordrongen van de dreigende gedachte misschien nooit meer eenige onzer meesterstukken terug te zien, heb ik alle middelen in het werk gesteld, om de kunstbewaarders te doen begrijpen, hoe onrechtvaardig het zou wezen, de stad Antwerpen beroofd te laten van hare eigene kunstvoortbrengselen. De Burger d'Herbouville heeft zich de zaak ook zeer ernstig aangetrokken. Hij heeft niet opgehouden al de noodige stappen aan te wenden, om den Consul en den Minister van Justitie te overtuigen van de billijkheid onzer eischen. Eindelijk kan ik u berichten, dat de Consul hem, in mijn bijzijn, heeft gezegd, dat wij schilderijen zullen terugkrijgen. De Prefect heeft, als het ware, zijnen ijver verdubbeld, om de noodige opsporingen te doen naar diegene onzer schilderijen, welke het bestuur van het museum niet kan plaatsen in de groote galerij. Ik heb het geluk gehad mij de

juiste lijst dier schilderijen te kunnen aanschaffen. Het is volgens deze lijst, dat de Prefect van den Minister Chaptal, een verlicht man en kunstvriend, de stellige belofte heeft verkregen der teruggaaf van vijftig schilderijen ter versiering van ons museum. Daaruit kunt gij oordeelen met welke vreugd ik u dit nieuws meld, en u het zeker bewijs lever van de verkleefdheid en de kunstliefde, welke Mijnheer d'Herbouville bezielen voor de School, die hij onder zijne bescherming nam.

« Nog kan ik u zeggen, dat de Prefect mij belastte met de verzorging der plaasteren beelden, ¹ welke ter Academie als modellen zullen dienen. Ik zal ze deze week doen inpakken. Zij zullen vóór ons vertrekken.

« Ik hoop dat gij in mijne vreugd zult deelen, en dat uwe dankbaarheid zich zal uiten door den ijver in uwe studiën, ten einde men eenmaal kunne zeggen, dat het niet nutteloos is geweest, dat men ons de meesterstukken onzer voorvaders heeft wedergegeven.

Heil en Eerbied,
M. J. van Brée. »

Ongelukkiglijk bedroeg zich de goede van Brée en de edelmoedige d'Herbouville in de rechtzinnigheid en eerlijkheid der Fransche Wetgevers. Tot zijn diep spijt was onze Prefect verplicht nog den 20ⁿ derzelfde maand den Maire van Antwerpen te schrijven, dat de heer Minister geen gevolg kon geven aan het verzoek, om onze schilderijen terug te krijgen.

¹ Ziehier de namen dier beelden, welke de Prefect te Parijs kocht, om ze aan de Academie van Antwerpen te schenken: de Apollo van Belvédère, de Borghesische Gladiator, de Germanicus, de Groep van Castor en Pollux, de Hermaphroditus, de kleine Ceres, de kleine geknielde Venus, de borstbeelden van Homerus en Euripides, en de hoofden der Venus van Arles en van Demosthenes.

Niettemin behield van Brée, die nog te Parijs bleef, den droeven moed het hoofd dier trouwlooze Franschen te vleien. De vijandlijkheden met Engeland werden nu erger dan ooit hernomen, en daarop maalde onze schilder eene grootsche allegorie : Frankrijks bedreiging tegen Engeland, welke door het *Journal de Paris* van 11 November 1803 werd geroemd als het werk van eenen zeer veel belovenden kunstenaar, die bij den schoonen Franschen stijl het Vlaamsch koloriet wist te vereenigen. Omringd door de drie alvermogende schikgodinnen Clotho, Lachesis en Atropos, was de Eerste Consul voorgesteld aan den boord der zee gezeten en leunend op den wereldbol, den blik gevestigd op den gezichteinder, waar een onweer losbarst over Engeland.

Den 10ⁿ November droeg van Brée dit kunstgeschenk op aan Madame Bonaparte, die het met aandoening ontving. Nog te middernacht van dienzelfden dag schreef de staatssecretaris onzen meester : « Ik haast mij den heer van Brée te berichten, dat zijn tafereel ophef heeft gemaakt te Saint-Cloud. Madame Bonaparte verlangt Mijnheer van Brée Zaterdag morgen te Saint-Cloud te zien. » Natuurlijk liet onze schilder zich niet wachten. De kunstlievende Joséphine de Beauharnais ontving hem overheerlijk. Zij bedankte hem innig voor zijne met zoo veel talent betoonde belangstelling in den Eersten Consul.

Toen van Brée korts nadien te Antwerpen wederkeerde vond hij er den onvermoeibaren Prefect alweer werkzaam aan het begunstigen van het kunstonderwijs. Met Herreyns ontwierp hij nu de plannen, om onze Academie te hervormen en aanmerkelijk uit te breiden. Den 21ⁿ Juli 1804 riep d'Herbouville den Maire, den Bestuurder onzer Academie

en den stadsbouwmeester in de Prefectuur. Te zamen beslisten zij, dat de gesloten kerk der Minderbroeders zou ingericht worden voor een museum en voor de kunststudiën, daar de Handelsborze geheel voor de kooplieden was bestemd. Aan de hervormingen der kerk tot een museum werd spoedig begonnen; maar de tijdsomstandigheden en de geldmiddelen lieten niet toe reeds de ontworpen studiezalen uit te voeren.

Op 7 Augustus daarna kondigde d'Herbouville ook het besluit af, waarbij er eene gansche omwenteling in het kunstonderwijs werd te weeg gebracht. Onze *École spéciale*, welke dezen nederigen titel zoo dikwijls miskennend vergat, kreeg nu den waardigen naam van *Académie de peinture, sculpture et architecture de la ville d'Anvers*. Haar bestuur werd toevertrouwd aan de volgende Antwerpenaars:

Jan Werbrouck, Maire der stad, Eere-Bestuurder.

Willem Herreyns, Bestuurder-Opperleeraar.

Matthijs van Brée, eerste leeraar, Jan Baptist du Bois, tweede leeraar, Jan Kaulman, derde leeraar.

Balthazar Pauwel Ommeganck, Cornelis de Smet, raadsleden-kunstenaars; J. A. della Faille, J. A. Lunden, J. N. Diercxsens, eere-raadsleden; J. J. van Hal eere-schatbewaarder, en J. K. E. van Ertborn, eere-secretaris.

Door die herinrichting verzekerde men aan onze Academie een wettig en regelmatig bestaan. Het onderwijs werd daarbij nu derwijze voorgeschreven en gegeven, dat de oude kunstschool hare befaamdheid zou terugkrijgen.

De zestigjarige Herreyns, die zich voor de redding en de verheerlijking onzer eigene meesters zoo menige opoffering moest getroosten, werd nu eenigszins beloond. Bij zijnen

vereerenden titel ontving hij eene jaarwedde van 3000 francs, benevens vrije woonst ter Borze, waar de Academie voorloopig nog gevestigd bleef. Herreyns moest als opperleeraar de verstgevorderde leerlingen les geven in het teekenen en het schilderen naar het levend model, alsmede in de uitdrukking en samenstelling. Zoodra de kerk der Minderbroeders tot een museum hervormd zou wezen, zou hij er de door hem geredde oude meesterstukken ook leeren waardeeren. Bovendien had hij het hoogere toezicht over de tentoonstellingen, welke nu, volgens het besluit des Prefects van 7 September 1804, alle twee jaren ambtelijk zouden worden ingericht.

Matthijs van Brée, die te Antwerpen op 22 Februari 1773 werd geboren, en dien wij zoo jong reeds eene belangrijke rol in onze kunstgeschiedenis zagen vervullen, ontving een jaargeld van 1200 francs. Daarvoor was hij, als eerste leeraar, gelast met de studiën naar het antiek. Die taak geviel hem bijzonder goed. Nadat hij zijnen Antwerpschen meester Peter Jan van Regemorter had verlaten, om te Parijs leerling van François André Vincent te worden, had hij zich als Vlaamschen schilder opgeofferd, om, naar den heerschenden Franschen trant, een klassiek teekenaar en verheerlijker der Grieksche en Romeinsche helden te worden. Toen doctor Lodewijk Leroy, op verzoek der Academie en der Kunstmaatschappij, den 18ⁿ December 1802, voor onze jonge schilders, zijne lessen van ontleedkunde begon te geven, wijdde van Brée daaraan zijne bijzondere aandacht. Hij was van zijne jeugd af een navorscher van de bestanddeelen des menschelijken lichaams geweest. Met doctor Leroy bevriend, genoot hij het voorrecht menige ontleding eens dooden te mogen

bijwonen. Zoo gaf hij zelf in dit vak weldra met buitengewonen bijval lessen aan al onze jonge schilders en beeldhouwers.

Met Herreyns werd van Brée van toen afaan de drijfveer aller kunstbeveging binnen Antwerpen. Hun beider krachtige invloed ging uit van de Academie, waar de verschillende lessen nu door driehonderd leerlingen werden bijgewoond. Volgens de behoeften des tijds, deed de Bestuurder Herreyns de takken van het onderwijs nog uitbreiden, en hij wakkerde het jonge kunstgeslacht aan tot studeeren, door het uitloven van prijzen. Op de jaarlijksche plechtigheid der groote prijsuitdeeling werd nu de oude eerbiedwaardige dekenstoel van Rubens te voorschijn gehaald, en daarop lagen de lauwerkronen en takken, boekwerken en eermetalen, welke door den Prefect, den Maire, den bestuurder en de leeraars werden uitgereikt. Het was ook toen, dat de drie zegepralenden der schilder-, beeldhouw- en bouwkunde, met de kroon op het hoofd en de medalie op de borst, in de opene koets van den Prefect, tusschen de toejuichende kunstminnende bevolking, door Antwerpens voorname straten reden naar de Prefectuur, waar zij de helden waren van den feestdisch aan welken al de hooge ambtenaars deel namen.

Nauwelijks was de Academie heringericht, of er werd, van 19 Augustus tot 17 September 1804, op last van d'Herbouville en onder toezicht van Herreyns, eene ambtelijke tentoonstelling geopend in de zaal van het stadhuis, waar nu de stadsbibliotheek is. Er werden acht en veertig stuks uitgestald, waar tusschen een marmeren beeldje, twee en twintig bouwkundige plannen, een steenen borstbeeld van Bonaparte, en een eiken trap in het klein. De schilders leverden : Jan-

Baptist Berré : Dood Wild en Vruchten, en twee Leeuwen, naar Rubens; Jan Carpentero : een Landschap met Koeien en Schapen; Jan Delin : Æneas en Dido in de Grot, Keizer Napoleon op den Troon, en eene Magdalena; Ferdinand Delvaux, van Brussel, leerling van Andries Lens : het Oordeel van Paris; Lambrecht Dentijn : Damspelers bij Kaarslicht, en Schepen op de Rivier bij Maneschijn; Andries Bernard de Quertenmont : eene Aanbidding der Wijzen, en een Grijsaards- en een Kinderhoofd; Peter Faes : Bloemen; Jacob François, oud-leeraar der Antwerpsche Academie en nu teekenmeester aan het Lyceum te Brussel : de Liefde en de Vriendschap; Peter Jacobs, van Brussel, leerling van Andries Lens : het Oordeel van Paris; Balthazar Pauwel Ommeganck : twee Landschappen; Matthijs van Brée : de schets zijner schilderij de Ontscheping van den Eersten Consul in de Haven van Antwerpen, met bij de tweehonderd portretten, besteld door de Keizerin en uit te voeren op 592 centimeters breedte en 474 hoogte; ¹ Jan Arnold van der Borgh : een Landschap; Ignatius van Regemorter : een Landschap, en Frans Kinsoen, van Brugge : een Damesportret. Bovendien prijkten er van Jan Delin en J. van der Haeghen twee kopijen naar het altaarstuk van Rubens' graafkapel.

Het kunstleven was heropgewekt, en onze schilders drongen sterker dan ooit aan, opdat hun edel streven behoorlijk en ook van Staatswege zou worden ondersteund. Herreyns ver-

¹ Ten jare 1805 ontving van Brée van stadswege 5000 francs voor het vergrooten van zijn werkhuis in de Meirsteeg, alwaar deze uitgestrekte schilderij en twee groote allegorische tafereelen met verheerlijkingen van Napoleon werden uitgevoerd.

klaarde, dat hij ruimere lokalen noodig had voor al de toestroomende beoefenaars van het schoone, en hij vergde, dat men nogmaals onze ontvoerde Vlaamsche tafereelen als studiemodellen voor de jonge schilders zou teruggeischen. Den 19ⁿ October 1804 werden deze gewichtige vragen in Antwerpens Municipalen Raad besproken. Er werd beslist oogenblikkelijk, namens de Stad, een vertoog te zenden aan Bonaparte, die op 18 Mei 1804, als Napoleon I, tot Keizer was uitgeroepen, om hem te verzoeken ons de vroeger beloofde vijftig schilderijen te laten geworden. Daar, ingevolge de wet van 28 *Ventôse* jaar IX (19 Maart 1801), de Kamer van Koophandel ook bezit mocht nemen van geheel de Handelsborze, zoo smeekte men den Keizer insgelijks voor het noodige geld, om de gebouwen van het afgeschafte Minderbroedersklooster in te richten tot eene Academie, welke « de groote Napoleon » onder zijne bescherming nemen en den titel van *Académie Impériale* verleenen zou. Men rekende er op, dat zijne Majesteit, die verklaarde onze stad haren vroegeren handelsvoorspoed te zullen wedergeven, ook zou willen, dat Antwerpen zijnen ouden luister zou herwinnen door den bloei der schoone kunsten; doch de strijdgierige Napoleon had geenen tijd, om zich met die vredelievende zaken te bemoeien.

Onze Prefect deed ook nog pogingen om onze meesterstukken terug te krijgen; maar zij bleven insgelijks zonder gevolg. Den 12ⁿ Maart 1805 smaakte deze oprechte kunstvriend toch het genoegen aan Herreyns, voor de Academie, eene gift te doen van zeventien schilderijen, welke hij had doen redden uit de halfverwoeste abdij van Tongerlo.

In 1805 werd, ingevolge het besluit van d'Herbouville van 7 September 1804, de eerste der bepaalde twee jaarlijksche

tentoonstellingen gehouden. Ditmaal hingen de kunststukken in eene der Academiezalen boven de Borze. De ingang tot dit lokaal was langs den trap in de Borzestraat. Het was voor het publiek opengesteld van 19 Augustus tot 23 September, alle dagen, van negen uren vóór- tot drie uren namiddag. Tot opzieners dier tentoonstelling waren benoemd : Willem Herreyns, als Bestuurder der Academie, en Matthijs van Brée, als eerste leeraar. Aan den ingang der zaal verkocht men den gedrukten kataloog, welke nu niet enkel al de gewrochten beschreef, maar ze ook beoordeelde. Het getal der ten toon gestelde stukken beliep tot vier en vijftig, daarin begrepen de acht kampfiguren der schilders naar het levend model. Deze waren naar verdiensten gerangschikt, als volgt : Philips van Brée van Antwerpen, Cornelis Groenendael van Lier, Jozef de Meer, Karel Herreyns, Jan Carpentero, Jan Verellen, Ignatius van Regemorter en Frans Lentzen, allen van Antwerpen.

Als meesters hadden uitgestald : Jan Carpentero : een Landschap met Vee, dat door een Wed plonst, en waarin vooral de schoonheid van eenen loeienden stier werd opgemerkt ; Ferdinand Delvaux, van Brussel : Dion in het Kasteel van Syracuse ; Lambrecht Dentijn : een Oude Goudweger voorgelicht door zijne Vrouw ; Peter Faes : harmonisch gekleurde Bloemen en Druiven ; Jan Godischal : een belovend Landschap met Vee ; Jacob Huysmans, van Breda : twee Landschappen ; Peter Jacobs, van Brussel : Bacchus die de verlatene Ariadne ontmoet, en de Beweening van Abels Dood ; Jan de Landtsheer, van Brussel : de Moeder Gods ; Jacob Lens, van Brussel : Cleopatra door de

Slang gekwetst; Peter Leroy, van Brussel : een Gevecht tusschen Franschen en Mamelukken, en eene Schermutseling tusschen Fransche Ruiters en Oostenrijksche Ulanen; Jan Thijs, van Brussel : de Strijd tusschen Aeneas en Diomedes, en de Slapende Liefde; Ignatius van Regemorter : twee fraai gekleurde Landschappen; Frans Smits : het treffend gelijkend en prachtig geschilderd Portret van Balthazar Pauwel Ommeganck; Jan van Bellingen : eene Moeder met haar Kind; Karel van der Borch : drie Landschappen; Peter van Huffel, van Geeraardsbergen : zijn Kind op een Schaap; Joris Ziesel : natuurvolle en schitterend gekleurde Bloemen en Druiven. Verder zag men er teekeningen van Jozef Paelinck, van Oostacker, Mevrouw Ridderbosch, van Gent, P. F. Rossaert, van Antwerpen, de gezusters Hendrika en Babet Thijs, van Brussel en François Verly, bouwmeester der stad Antwerpen, benevens gravuren van onzen Ignatius Jozef van den Berghe en van Jacob Marcus, van het Eiland Sint Eustatius, die te Amsterdam was gevestigd.

De katalogoog vermeldde van Matthijs van Brée ook eene meesterlijke allegorie : Frankrijk het Roer aan de Schelde wedergeevende terwijl Minerva het Plan voor een nieuw Dok aanbeveelt, ¹ benevens het Portret van Charles d'Herbouville, Prefect van het Departement der Beide Nethen, omringd door de aanduidingen van het goede tijdens zijn bestuur verricht.

¹ Dit tafereel was besteld door de stad Antwerpen, op wier stadhuis het zich thans nog bevindt. Toen in 1814 Napoleon viel, moest die uitgestrekte allegorische verheerlijking der Franschen uit de zittingszaal van onzen stedelijken Raad verdwijnen en van Brée overschilderde zijn gewrocht eigenhandig met witsel, dat er eenige jaren later werd afgewasschen; doch de portretten des Keizers en der Keizerin, door kleine geniën in de wolken gevoerd, werden weggeschilderd.

Deze scheppingen waren echter zoo groot, dat zij niet op de Borze konden worden gebracht, en de meester verzocht alle liefhebbers ze in zijn werkhuis te komen beschouwen. De toeloop der nieuwsgierigen was buitengewoon aanzienlijk. Vooral het levensgroot portret van onzen eerbiedwaardigen Prefect trok ieders aandacht, niet enkel omdat de man schoon en treffend gelijkend was afgebeeld; maar omdat die weldoener van Antwerpen ons ging ontnomen worden. In van Brée's werkhuis lag eene inschrijvingslijst voor al wie dit portret, in gravuur van Ignatius Jozef van den Berghe, wilde bezitten. De handteekens waren talrijk. Velen verlangden eene blijvende herinnering van den voortreffelijken bewindsman.

Eer nog onze tentoonstelling werd gesloten, des Donderdags namiddag van den 19ⁿ September 1805, zagen onze kunstenaars hunnen verlichten vriend en grootmoedigen beschermer met innig leedwezen voor altoos buiten Antwerpen wallen rijden. Zijn vertrek was een oprecht verlies voor onze heropkomende Schilderschool, welke in die bange tijden der vreemde overheersching eenen rechtschapen en onverschrokken verdediger behoefde. Zulks was haar Charles d'Herbouville. Zijn opvolger in de Prefectuur, Cochon de l'Apparent, trok zich den bloei der kunst weinig aan.

De kerk van het Minderbroedersklooster was bijna geheel hervormd tot een museum, toen Napoleon haar, door een decreet, bestemde voor kazerne zijner keizerlijke kanonniërs. Alhoewel er geen ander lokaal voor onze schilderijen bestond en de Stad er reeds aanzienlijke sommen had aan verbouwd, liet de Prefect Cochon het toch zonder opmerkingen ontrooven aan de kunst, waarvoor d'Herbouville het, met toelating

der Ministers, bestemde. Onze Municipale raadsheeren konden echter zulke willekeurige misachting van Antwerpens kunstbelangen niet stilzwijgend verkroppen. In hunne zitting van 14 September 1807 stemden zij een verzoeg, waarin het den Keizer klaarblijkelijk werd voor oogen gelegd, dat de Minderbroederskerk als museum voor onze schilderijen moest behouden blijven. De uitslag der poging was naar wensch. Ofschoon Zijne Majesteit het gebruik der Minderbroederskerk tot een museum niet bekrachtigde, toch moesten de kunstwerken onzer voorvaderen de plaats niet ruimen voor Napoleons kanonnen.

De Prefect Cochon stelde ook luttel belang in onze eerstvolgende tweejaarlijksche tentoonstelling, welke den 15ⁿ Augustus 1807, voor eene maand ter Borze was geopend, en waarin uitstalden : Jan Baptist Berré : een Landschap met Vogelen en Dood Wild ; Jan Arnold van der Borgh : een Christushoofd, de goede Moeder met drie Kinderen, en eenen Engelschen Hof ; Jan Carpentero : een Landschap met Boeren en Vee ; Jan Frans van Dael : twee te Parijs geschilderde Bloemstukken ; Jan Delin : de Heilige Familie ; Lambrecht Dentijn : eenen ouden Geldteller voorgelicht door zijne Vrouw, en eene Waarzegster ; Jan Godichal : een Landschap met Herder en Schapen ; Cornelis Groenendael ; twee Portretten ; van Laere, van Maastricht : de Familie van den Schilder, en eene gewonde Venus, in grauwschildering ; Balthazar Pauwel Ommeganck : twee Landschappen ; Ignatius van Regemorter : een Landschap met Schapen ; Willem Schaeken : de Overspelige Vrouw vóór Christus, Christus zeggende : Geeft den Keizer wat den

Keizer toekomt, Leda, de Heilige Maagd met het Kind, en Christus aan het Kruis; Marten Spij: Dood Wild en een Mannenportret; Frans Swagers, een te Parijs gevestigde Utrechenaar: een Landschap met Vee en Ruïnen, en een Gezicht der Schelde bij Oosterweel; Jan Verellen: een Sint Jeronimus; Marten Verstappen: drie Landschappen, in de omstreken van Rome geschilderd; Michiel Vervoort: drie Portretten in miniatuurschildering; Weppelman, van Gent: de Herstelling van den Godsdienst; Joris Ziesel: Dood Wild; Frans van Doren, van Leuven: des kunstenaars portret door hem met inkt geteekend; Joly, van Brussel: eene teekening naar van Dijk, en Jacob Marcus, van Amsterdam: een Storm, in gravuur.

Terwijl onze tentoonstelling nog open was, bereidde zich van Brée, om zijne groote en nu voltooide schilderij: de Ontscheping van den Eersten Consul in de Haven van Antwerpen¹ aan het Fransch Hof te gaan afleveren. Men rekende er op, dat de aanbidding van dit uitgestrekt gewrocht den Keizer in gunstige stemming zou brengen voor de verongelijkte kunststad Antwerpen, en bij die gelegenheid zou van Brée het nogmaals wagen een deel der ons ontstolene schilderijen terug te vragen. Echter werd hij andermaal in al zijne schoone verwachtingen te leur gesteld.

¹ Waar deze groote schilderij, van 474 centimeters hoog op 592 breed, met hare tweehonderd naar het leven gemaalde portretten, gebleven is, gelukte ons niet te ontdekken. In het museum van historische schilderijen te Versailles, hangt, boven eene deur, de herhaling op kleine schaal van dit tafereel insgelijks met van Brée's naam. Naar zijne schets van dit onderwerp werd er destijds eene fraaie plaat gesneden met dit onderschrift: *Gravé par I. J. Van den Berghe d'après une Esquisse peinte par M. J. van Brée. — Entrée de Napoléon Le Grand et son Auguste Epouse dans la Ville d'Anvers le 18 Juillet l'an 1803. — Dédiée à sa Majesté L'Impératrice et Reine par son très humble et très obéissant serviteur et sujet I. J. Van den Berghe. Déposé à la Bibliothèque Impériale. Imprimé par Bassand.*

Napoleon had het hoofd te vol met oorlogsplannen. Sedert zijne zalving tot Keizer zette hij gansch Europa in vlam en vuur. Daarbij werden natuurlijk de kunstbelangen met voeten getreden. Te Antwerpen werd allen ijver verlamd en tot zelfs onze scheepvaart lag spoedig gestremd. De dreigende nadering der Engelsche vloot tot bij de monding der Schelde, deed onze bevolking in den zomer van 1809 sidderen voor eene alverdelgende beschieting der stad. In Augustus van dit jaar, juist toen onze derde tweejaarlijksche tentoonstelling hadde moeten geopend worden, was de gansche geduchte vijandelijke scheepsmacht reeds tot tusschen Baths en Santvliet genaderd. De Franschen vermochten hare vaart niet te stuiten; doch onze polderkoorts, welke de Engelschen verwoed aantastte, dwong de vloot naar zee te stevenen, en wij werden aldus van de grootste der oorlogsrampen verlost.

Binnen Antwerpens gewapende wallen volgden daarop toch geene blijdere dagen voor de kunst. Alle aandacht bleef slechts gevestigd op de onheilzwangere oorlogschepen, welke van stapel liepen; op de dreigende versterkingswerken, welke alom als uit den grond verrezen. Onze in staat van beleg verklaarde stad krioelde van baldadig soldatenvolk, dat de kunst- en vredelievende Antwerpenaars niet begreep, hen uitbuitte en krenkte als overwonnelingen.

Ten jare 1810 schemerde er aan den gezichteinder een hoopgevend straaltje der lang verbeide vredezon. De geduchte Keizer-Generaal had schier gansch Europa aan zijn juk onderworpen. Ook Oostenrijk was ten onder gebracht en moest zijne Aartshertoginne, Marie Louise, tot bruid schenken aan den krijgsheld, die zijne verkleefde en liefderijke gade

Joséphine de Beauharnais uit heerschzucht verstiet. Napoleon voerde zijne nieuwe negentienjarige gemalin, die hem eenen erfprins moest baren, met fierheid in zijne staten om, en dit vergde hem toch zoo veel tijd, dat zijne kanonnen mochten bekoelen.

Hunne Majesteiten kwamen den 30ⁿ April 1810, ten zeven uren des avonds, langs de Schelde, door de Scaldispoort in onze stad. Zij waren vergezeld van een allerschitterendst gevolg en werden met alle mogelijke eerbetuigingen ontvangen. Echter was de stad niet bijzonder feestelijk uitgedost, omdat des Keizers komst te laat was aangezegd. Slechts stond er aan Sint Jorispoort een Zegeboog, en ten einde van de Lange Gasthuisstraat eene Gedenkzuil met medaillons, welke Napoleons beroemdste wapenfeiten herinnerden.

De strijdgerige Keizer hield zich weer druk bezig met zijne krijgshaven, de versterkingswerken, de arsenalen en zijne oorlogschepen, waarvan hij er een van tachtig kanonnen zag van stapel loopen. Alvorens den 5ⁿ Mei, in eene koets met tien paarden onze stad uit te rijden, schonk Napoleon aan Antwerpen het Hof van Lier, om er een soldatengasthuis, het Begijnhof en het Falconsklooster, om er kazernen, en de kerk met een gedeelte van het Minderbroedersklooster, om er een museum en « eene teekenschool » van te maken.

Het moet Herreyns gegriefd hebben, dat de Keizer onze kunstinstelling, welke andermaal befaamd was geworden, slechts eene teekenschool noemde; maar nu de vernuftige leeraar bij een uitgestrekt museum ruime studiezalen ging bekomen, zou hij in zijne miskende Academie wel uitstekende kunstenaars weten op te kweeken. In een jaar tijds was het oude gesticht reeds genoegzaam herbouwd, om er den

6ⁿ September 1811 de eerste bestuurszitting te laten houden. Den 14ⁿ October daarna werden er ook de kunststudiën hernomen, en het getal der leerlingen onzer Academie beliep weldra tot bij de vijfhonderd.

De immer waakzame Herreyns nam die korte verpoozing in den bloedigen krijg ook te baat, om het harde lot onzer kunstenaars te lenigen. Des Zondags 27 Januari 1811, ten elf uren des morgens, belegde hij, in de bestuurzaal der Academie, eene vergadering voor de nog overblijvende leden der Kunstmaatschappij. Zij die aan dezen oproep beantwoordden, waren : Balthazar Pauwel Omme-ganck, Peter van der Vin, Jozef de Meer, Jan Carpentero, Jan Baptist van Hool en Godfried Croenen. De oude kunstleider herinnerde dat de maatschappij niet meer was bijeengekomen sedert den 4ⁿ Februari 1805, wanneer zij, ter gelegenheid van het afsterven des secretaris Verhoeven, den staat opmaakte harer voorwerpen, welke ter Academie in eene kas lagen. Onder het prefectschap van den betreunden beschermheer d'Herbouville, waren de tentoonstellingen van ambtswege ingericht geweest ; maar, nu er niet veel meer op ondersteuning van hoogerhand kon gerekend worden, dienden onze kunstbeoefenaars zich maar zelf te redden. Herreyns stelde dan de vraag, of de aanwezigen met hem de eens zoo nuttige Kunstmaatschappij, wier leden bijna allen waren gestorven, wilden herinrichten, en zij stemden daarin toe. In de tweede zitting van Zondag 17 Februari daarna, werd de verordening besproken en in het Vlaamsch opgesteld. Daar echter het » Genootschap ter aenmoediging der Schoone Konsten » in dien tijd van vreemde overheersching eenen Franschen titel diende te hebben, zoo

vertaalde men haren naam in *Société d'encouragement des Beaux-Arts*.

Het doel der vereeniging bleef, den leden alle drie maanden de gelegenheid te verschaffen, om hunne voltooide gewrochten uit te stallen voor de kunstliefhebbers, die als eereleden zouden bijtreden. Als er genoegzaam geld kon ingezameld worden, zou er alle twee jaren eenen wedstrijd voor de historie- of de landschapschildering worden geopend, bij eene groote tentoonstelling van werken der levende meesters. In de derde vergadering, welke alle veertien dagen, van elf tot twaalf uren des morgens, in de bestuurzaal der Academie werd gehouden, stelde Herreyns, Jan van Hal, den schatbewaarder, en Cornelis van Lanschot, den secretaris zijner Academie, voor, die met hem de maatschappij op stevige gronden wilden vestigen, en haar goede inkomsten zouden verzekeren. Het waren deze heeren, die al onze kunstenaars en de aanmoedigers van het schoone zich bij de vereeniging deden aansluiten, zoodat er weldra geregeld merkwaardige prijskampen en schitterende tentoonstellingen zouden kunnen worden geopend. Toen men de eerste dier groote kunstplechtigheden, ten jare 1813, vierde, telde de maatschappij reeds vierhonderd vijftien leden. Haar bestuur was dan samengesteld als volgt :

Voorzitter : Adriaan de Cornelissen, Maire der stad Antwerpen ;

Onder-Voorzitter-Schatbewaarder : Jacob Nicolaas Diercxsens, Voorzitter des Algemeenen Raads van het Departement ;

Bestuurder van het museum : Willem Herreyns, Bestuurder der Academie ;

Secretaris : Frans Verdussen ; Leden : Cornelis Cels,

Godfried Croenen, Balthazar Pauwel Ommeganck, Matthijs van Brée en Peter van der Vin, schilders; Jan van Hal, schatbewaarder der Academie, en Cornelis van Lanschot, Secretaris der Academie.

Door de zorgen en onder het toezicht dezer heeren werd de tentoonstelling den 8ⁿ Augustus 1813 geopend in de zalen van het museum. Alhoewel het door den vreemde verdrukt en uitgebuit Antwerpen in armoede verkeerde, en verscheidene familiën den rouw droegen over hunne in Rusland gesneuvelde zonen, toch werd de opening dier tentoonstelling als een wezentlijk kunstfeest gevierd. Er was ook wel reden toe. Ditmaal waren er tweehonderd vier en twintig gewrochten uitgestald. De inrichters der tentoonstelling hadden zich ook schitterend van hunne taak gekweten. Van den 4ⁿ Juli des vorigen jaars hadden zij, tot zelf in de bladen van Amsterdam, Parijs en Rome, de Antwerpsche kunstplechtigheid aangekondigd, en den kunstenaaren verzocht hunne werken tegen den 24 Juli 1813 in te zenden. Tevens verwittigden zij alle Fransche kunstenaaren, waartusschen nu ook de Nederlandsche waren gerekend, dat er voor hen verschillende wedstrijden waren uitgeschreven in de historie-, landschap- en zedenschildering, en in de beeldhouw- en bouwkunde, waarvan de ontwerpen, met de waarde der uitgelooftde prijzen, werden opgegeven.

De door den katalogoog ¹ vermelde tweehonderd vier en

¹ De titel van dezen katalogoog, welke, met zijne bijvoegsels zes en vijftig klein in-octavo bladzijden besloeg, luidde als volgt : *Notice des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivans et exposés au salon d'Anvers, ouvert au Public par la Société d'Encouragement des Beaux-Arts, le 8 Août 1813. Sous l'agrément de Monsieur le Préfet du Département des Deux-Nèthes, et de Monsieur le Maire d'Anvers. Prix : 50 centimes, au profit des Beaux-Arts. Anvers, de l'imprimerie de H. P. Van der Hey, rue Bonaparte, coin de la rue des Menuisiers.*

twintig kunststukken waren geleverd door vier en dertig kunstenaars van Antwerpen, twee en dertig van Brussel, tien van Parijs (waarvan de helft Antwerpenaars), drie van Amsterdam en drie van Dordrecht, twee van Kortrijk, en één van elk der steden : Breda, Brugge, Dendermonde, Harlingen, Leuven en Zele. De schilders der Antwerpsche School hadden uitgestald : Jan Baptist Berré : zeven tafereelen met levende Dieren; Boze : een Officiersportret; Jan Carpentero : vier Landschappen met Vee; Cornelis Cels : Antigone, die haren Broeder Polynice wil begraven, de Slaap der Onschuld, eene Moeder Gods, een Jongelingsportret, Sapho die hare eerste Verzen schrijft, en Samuël tot Profeet verkoren; F. Dagois : een Mannenportret; A. de Neuf : een Kinderportret; Lambrecht Dentijn : twee Landschappen bij maneschijn, een studerende Filosoof, een lezende Grijsaard en een Schoolmeester, allen met lichteffect; Peter Faes : twee Bloemtuilen bij Druiven; Karel Herreyns : Sint Joannes in de Woestijn; Cornelis Groenendael : een Mannenportret; Theodoor Kums : vijf Portretjes; Cornelis Lens : een Mannenportret; Frans Lentzen : twee Landschappen, waarvan een met de komeet gezien ten zeven uren des avonds van den 7ⁿ October 1811; Hendrik Mijin : een Landschap; Balthazar Pauwel Ommeganck : twee Landschappen met Schapen; Anna Ommeganck : een Landschap in waterverfschildering naar een tafereel haars vaders; Lodewijk Ricquier : Androcles die eenen Doorn uit den Poot van den Leeuw haalt, Sint Joseph met het Kindeken Jezus, en

Virgilius het zesde Boek der Aeneïd lezend voor Keizer Augustus en Princes Octavia; Frans Smits: twee Mannenportretten; Isabella Snijers: een Winterlandschap, in waterverfschildering; Hendrika Stevens: Perziken, in waterverfschildering; Jacob Trachez: het Huis der Oosterlingen, en twee waterverfschilderingen; Jan van Bellingen: twee Landschappen en twee Zeden-schilderingen; Matthijs van Brée: de Atheensche Koning Egeus die de Slachtoffers voor den Minotaurus aanduidt, Metellus door zijnen Zoon gered; Philips van Brée: de Vlucht in Egypte, twee Damesportretten, en Romulus en Remus door de Wolvin gezoogd; Karel van der Borcht: drie Landschappen; Jan Arnold van der Borcht: een Portretje; Hendrik van der Poorten: een Landschap; Peter Jan van Regemorter: twee Binnenzichten; Ignatius van Regemorter: een Landschap met den Molen van Bisen, en een Gezicht der Schaarbeeksche Poort buiten Brussel; Jan Verellen: eene Magdalena en het eigen Portret des Schilders; Michiel Vervoort: eene Keukenmeid, een Bedelaar, het Gezinder Spinster, Kaartspelers, en een Man die zijne Vrouw den Beker biedt.

Andries Lens, de gewezen hoofd-leider der Antwerpsche Schilderschool, had ook nog, uit Brussel, drie doeken gezonden: de Heilige Maagd met het Kindeken en Sint Janneken, Jacob de Kinderen van Jozef zegenende, en Agar met Ismaël in de Woestijn.

De tentoonstelling behield hare aantrekkelijkheid zoolang, dat hare sluiting, welke volgens den kataloog op 8 September was bepaald, tien dagen werd verschoven.

De hoedanigheden en gebreken der uitgestalde gewrochten werden ook zoo hartstochtelijk besproken, dat er beoordeelingen en tegenbeoordeelingen over in druk verschenen. Deze vlugschriftjes, waarvan het lijvigste zes en dertig klein in octavo bladzijden besloeg, voerden de titels : *L'Étranger et l'Anversois au salon d'Anvers, ou critique de 1813, premier numéro*, en : *Second numéro* ; *Arlequin et l'Étranger au salon d'Anvers, critique en vaudeville, N° 1, N° 2 en N° 3, de l'imprimerie de L. P. Delacroix, 1813. Critique-Éloge de l'Exposition de 1813*, en : *Tout-Doux ou examen impartial de la Critique-Éloge de 1813, à Anvers, chez Jouan, Imprimeur-Libraire, Place-Verte*.

Den 24ⁿ en 29ⁿ Augustus was de tentoonstelling gesloten : op den eersten dier dagen voor het beoordeelen der kampstukken ; op den tweeden voor het uitreiken van de prijzen der gemelde wedstrijden in de historie-, landschap- en binnenzichtschildering, alsook in de beeldhouw- en bouwkunde. Op deze laatste plechtigheid waren meest al de leden der Maatschappij met haar gansch bestuur tegenwoordig. Een lid der vereeniging, Jan Adriaan Snijers, hield eene belangrijke redevoering over den heropbloei der kunsten dank aan de mildheid der vrienden van het schoone. Daarna werden de prijzen toegekend als volgt :

Voor de Historieschildering, waarin vier kampers optraden, de prijs, eene medalie ¹ en 800 francs, behaald door Ferdinand de Braekeleer met zijn tafereel : Aeneas die zijnen Vader redt bij den Brand van Troje ;

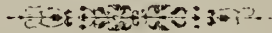
¹ Deze medaliën waren in brons. Onze oude kunstvriend Ferdinand de Braekeleer bewaart de zijne nog. Hare opschriften luiden : SOCIÉTÉ D'ENCOURAGEMENT DES BEAUX-ARTS. PRIX DE PEINTURE. HISTOIRE. FERDINAND DE BRAEKELEER NATIF D'ANVERS. CONCOURS D'ANVERS 1813.

Voor het Landschap, tusschen zes mededingers, de prijs, eene medalie en 600 francs, aan Ignatius van Regemorter met zijn Kasteel van Walsheim, bij Dinant;

Voor het Binnenzicht, tusschen vier kampers, de prijs, eene medalie en 500 francs, aan denzelfden Ignatius van Regemorter, met eene Broodbakkerij.

De prijs van het Beeldhouwwerk, eene medalie en 600 francs, werd overhandigd aan Peter Jozef Feyens, van Turnhout, en de prijs voor de Bouwkunst, eene medalie en 300 francs, aan Lussault, van Lorient.

In overeenkomst met Gent en Brussel, waar op beurt ook soortgelijke kunstplechtigheden zouden worden ingericht, besloot onze Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten, voortaan hare wedstrijden en tentoonstellingen alle drie jaren te openen. Die beslissing werd getrouw nageleefd, en onze Antwerpsche kunstbeschermers mogen zich met recht beroemen veel te hebben bijgedragen tot de heropbloeiing onzer Schilderschool.

XLII

TERUGKOMST ONZER GEROOFDE SCHILDERIEN

Napoleons gelukstar was in Ruslands ijsvelden getaand. De trotsche Korsikaan zag het puik zijner beproefde krijgers met de bloem der belovende jongelingschap door het vijandelijk lood, den honger en den koude wegmaaien, en vluchtte bedektelijk naar zijne hofstad Parijs. Toen hij daar nieuwe oorlogsaanstalten maakte, en tot onze onvolwassen zonen toe in de wapens joeg, oogstte hij vervloeking zelfs bij zijne landgenooten, die eindelijk ook walgden voor zijne van bloed druipende keizerlijke vlag.

In onze gewesten vernam men met heimelijk genoeg, dat de heerschzuchtige Fransche adelaar den 19ⁿ October 1813 in den beslissenden veldslag van Leipzig was gekortwiekt. Diegene onzer voorouders, welke alweer geene gesneuvelde kinderen moesten beweenen, vierden in stilte de bemoedigende tijding, dat Napoleons heir over den Rijn was teruggedreven, door de legers der Verbondene Mogendheden,

die op 31 Maart 1814 bezit namen van Parijs. De Engelschen, Pruisen en Russen vervolgden de keizerlijke legioenen tot onder de wallen van Antwerpen, dat in het nauw gebracht en belegerd werd. Den 11ⁿ April 1814 legde Bonaparte te Fontainebleau de kroon neder en eerst den 5 Mei werden wij van de Fransche bezetting verlost.

Daarop schoot de vurig verbeide vredezon hare stralen, over onze vertrappelde velden en verwoeste voorgeborchten, over onze uitgeputte stad, waar het zoolang verdrukte volk zich als herlevend oprichtte, om moedig den arbeid te hernemen. Bijzonder voor onze kooplieden opende zich eene schitterende toekomst; want den 30ⁿ Mei 1814 werd er, naar eisch van Engeland, door artikel XV van het tractaat van Parijs bepaald, dat Antwerpen niet anders dan eene handelshaven meer mocht wezen.

De grijze Herreyens, die nu insgelijks een tijdperk van ontwikkeling, voorspoed en welvaart te gemoet zag, dacht het plicht, oogenblikkelijk voor de kunst nut te trekken uit de staatsverandering. Het museum en zijne aanpalende studie- en zittingszalen, waren voor het verplegen van gekwetste soldaten afgestaan; maar reeds den 18ⁿ Mei 1814 vereenigde onze opperleeraar, ten huize van den heer Karel Stiers van Aertselaer, het bestuur der Academie, om daar te beraadslagen of het oogenblik niet gunstig was, om de aan Antwerpen ontstolen schilderijen terug te eischen, bij de Verbondene Mogendheden, die over ons lot, evenals over dat van Frankrijk beslisten. Al de aanwezigen sloten zich volgaarne aan bij het gewichtig voorstel van den trouwen schildwacht onzer kunstbelangen. De kostbare meesterstukken onzer beroemde Schilderschool mochten niet langer in den vreemde berusten.

Bij de vredesonderhandelingen diende er, in het tractaat met Frankrijk, een bijzonder artikel gevoegd, dat al de ontvoerde kunstvoorwerpen aan hunne wettige eigenaars deed teruggeven. Daar echter de stad Antwerpen alleen het recht had hare tafereelen weer te vergen, zoo zou de bestuursraad der Academie zich schriftelijk tot de stedelijke Regeering wenden, met het verzoek, dat ons Magistraat zou aandringen bij de hooge Overheden, om de ontstolen kunstschaten te doen wederkomen.

In zijne zitting van den 28ⁿ derzelfde maand besprak onze Municipaliteit het belangrijk vraagstuk. Met algemeene stemmen werd er beslist, namens de stad Antwerpen, een vertoog te sturen aan zijne Excellentie den Generaal Baron de Vincent, Gouverneur van België, en aan ieder van de gevolmachtigden der Verbondene Mogendheden. Dit vertoog eischte de meesterstukken onzer voorvaderen terug, welke ons gewelddadig en onrechtvaardiglijk waren ontnomen. Die kunstjuweelen, welke de glorie der Antwerpsche School uitmaakten, hingen in het museum van Parijs, terwijl zij zich in onze Academie moesten bevinden als de onmisbare modellen der Vlaamsche schilders, die, in de stralen der opgedaagde vrijheidszon, den roem gingen verspreiden onzer herlevende stad, waar de handelsvoorspoed ook den overvloedshoorn zou uitstorten.

Deze rechtsvordering onzer Wethouders werd met genoeg ontvangen door de meeste vertegenwoordigers der volken, die, even als wij, door de Franschen waren veroverd en uitgeplunderd geworden. Nochtans dorst de omzichtige diplomatie het algemeen verlangen van Napoleons overwinnaars niet inwilligen. Bij de overgaaf van Parijs had men die stad

de bescherming harer eigendommen en het behoud harer gedenkteekens toegezegd, in de hoop alle Parijzenaars voor de nieuwe staatsregeling te winnen. In de verder bepaalde vredesvoorwaarden bleef het vurig verlangen van zoo vele volkeren, om hunne kunstschaten terug te krijgen, onbesproken. Althans, er werd desaangaande geene beslissing genomen. Antwerpens Municipale Raad ontving den 27ⁿ Juni 1814 van den Baron de Vincent dan ook een diplomatisch antwoord. Hij schreef, dat Antwerpens verzoek voor het oogenblik niet kon worden in aanmerking genomen. Wanneer het lot van België zou beslist zijn, konden wij ons tot den Vorst wenden, om door zijne welwillende tusschenkomst de bedoelde schilderijen terug te bekomen.

België's lot was reeds sedert den 20ⁿ derzelfde maand te Londen beslist. Als een vaste dam tegen Frankrijks overheerschingszucht, werden de Noordelijke met de Zuidelijke Nederlanden vereenigd tot één koninkrijk, dat de Prins van Oranje, als Willem I, zou regeeren.

Nog galmde de stichtende vredezing over de bevrijde gewesten, toen reeds een nieuwe verschrikkelijke noodkreet door gansch Europa klonk. De gevallen Keizer had het hem toegewezen eiland Elba heimelijk verlaten, en landde den 1ⁿ Maart 1815 aan in zijn gewezen rijk, waar het lichtvaardig volk en de roekeloze soldaten hem in blinden geestdrift terug aan hun hoofd stelden, om Frankrijks geleden vernederingen te wreken. Met bewonderenswaardigen spoed bracht Napoleon een leger te been, dat hij dreigend in ons land voerde. Europa vloog echter verontwaardigd te wapen en trok den gevloekten Keizer onverschrokken te gemoet. Onze strijdbare mannen schaarden zich bij de heirmachten der

Verbondene Mogendheden, die in de vlakke van Waterloo, ten tweeden male den overmoed der Franschen fnuikten. Nu diende de dwaze natie, die zoo snood hare overeenkomsten schond, niet meer gespaard, maar integendeel gekastijd voor al het door haar gepleegde kwaad en onrecht. Al de volkeren, welke door de Republiek waren uitgeplunderd, eischten nu ook hunne kunstschaten terug, en de Verbondene Mogendheden verklaarden dien eisch billijk.

Thans was het vooral onze Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten, welke, met den ouden Herreyns, ijverde, om Antwerpens schilderijen te doen wedergeven. In hare zitting van 2 Juli 1815 besloot zij ter wederbekoming der ontroofde tafereelen een Vlaamsch vertoog op te stellen, dat, aan de goedkeuring van den Maire onderworpen en door al hare leden geteekend, den Koning zou aangeboden worden. De Maire, Jan Frans Vermoelen, namens de stad Antwerpen, Balthazar Pauwel Ommeganck, als vertegenwoordiger der Academie, Jan Baptist van Lancker, als kerkmeester der Cathedrale, en Jan van Hal, als afgevaardigde van de Kunstmaatschappij, gingen den 29ⁿ Juli Zijner Majesteit te Brussel het vertoog aanbieden. Koning Willem ontving het smeekschrift met de meeste goedgunstigheid. Hij verzekerde de vertegenwoordigers van het kunstlievend Antwerpen, dat hij al het mogelijke zou aanwenden, om de meesterwerken te doen wedergeven. Dit was niet enkel het belang van zijn volk, maar ook dat van hem zelve, daar ook zijne schilderijverzameling uit den Haag naar Parijs was gevoerd. Een onzer vertegenwoordigers deed Zijne Majesteit opmerken, dat de Pruisen de hun ontvoerde kunststukken reeds gewapenderhand hadden weergevorderd, en het misschien geraadzaam was dit voorbeeld te

volgen. De Koning oordeelde het echter geraadzaam eerst zachtere middelen te beproeven. Hij liet onze afgevaardigden vertrekken met de overtuiging, dat Antwerpen in vollen ernst op zijne vorstelijke ondersteuning mocht rekenen. Willem I hield woord. Aanstonds eischte hij, langs diplomatischen weg, al de aan Nederland ontstolen kunstwerken op, terwijl hij zijnen schilder, den Bruggeling Jozef Odevaere, naar Parijs zond, om, onder de bescherming van den Baron Fagel, Minister van den Koning der Nederlanden bij het Fransch Staatsbestuur, de bedoelde kunstschaten aan te duiden en hunne teruggave te bewaken.

Ook Antwerpen zond zijne afgevaardigden naar Parijs, om de geëischte meesterstukken te helpen in beslag nemen en weder te brengen. Het waren onze beroemde Ommeganck en zijn kunstmakker Peter Jan van Regemorter, die onze ontvoerde schilderijen bijzonder goed kenden. De Stad zou al hunne reiskosten dekken, en bovendien kreeg Ommeganck van haar nog eene vergoeding van 1 1/2 *louis dor* voor elken dag, dat hij in zijn werkhuis zou afwezig blijven. Een ander lid onzer Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten, de heer Jan van Hal, ging op zijne eigene kosten, uit belangstelling in de schilderijen, naar Parijs mede. Later volgde hen, op last des Konings, nog een vierde Antwerpsche kunstvriend, de heer Karel Stiers van Aertselaer, die zijnen stadgenoot Antoon Cambier als secretaris met zich nam. De drie eerstgenoemden verlieten Antwerpen op 16 Augustus.

Te Parijs aangekomen, vervoegden zij zich bij Odevaere, om, met 's Konings Minister Fagel, al de noodige stappen aan te wenden tot het terugkrijgen der ons ontstolen schilderijen. De Franschen wilden echter maar te geenens prijze afstand

doen van ons wettig eigendom. Zij, die ons, zonder den minsten schijn van recht of reden, al de puikgewrochten onzer voorvaderen hadden ontnomen, dorsten het nu eenen diefstal noemen, dat wij het ons toebehoorende terugeischten. Zooals de leden onzer kunstmaatschappij het den Koning deden opmerken, hadden de Pruisen echter met die dwaze aanmatiging der Franschen kort spel gemaakt. Aangevoerd door hunnen stoutmoedigen Generaal Blücher, hadden zij het Parijsche museum gewapenderhand ingenomen en al het hunne er uitgehaald. Ook onze afgevaardigden zouden wel dergelijke middelen willen toepassen, maar zij beschikten nog over geene krijgsmacht. Het duurde tot half September, eer de Verbondene Mogendheden bepaald waren besloten, om al de kunststukken weder te eischen, welke Frankrijk den overheerschten natiën met geweld had ontnomen. De uitvoerder van dit besluit was de zegevierende Hertog van Wellington, Opperbevelhebber van de in Frankrijk verblijvende legers der Verbondene Mogendheden. Met voorliefde nam hij op zich, de eischen der Nederlanders en van hunnen Koning te doen inwilligen. Onze vertegenwoordigers te Parijs waren gelukkig zulks te kunnen berichten aan hunnen Maire Vermoelen. Wellington was in de diplomatische Vergadering opgetreden met eene nota in de hand, krachtens welke hij uitdrukkelijk vergde, dat de ontroofde kunstgewrochten aan hunne wettige eigenaars wierden afgeleverd. Daarop snelden Ommeganck, van Regemorter en van Hal naar den Parijschen Louvre, om de hand aan het werk te slaan. Van Regemorter beklom eene ladder, om te zien hoe een onzer tafereelen van Rubens bovenwaarts kon worden losgemaakt; doch de Franschman Dominique Vivant, baron Denon,

Inspecteur-Generaal der museums, deed de ladder wegrukken, en onze schilder bleef boven aan de lijst der schilderij hangen. Toen hij uit dien gevaarvollen toestand was verlost, betwistte Denon en zijne aanhangers met hevigheid de rechten onzer afgevaardigden, die gedwongen waren het museum te verlaten. Zij namen hunne toevlucht tot den Pruisischen Generaal von Müffling, Krijgsgouverneur van Parijs, die hen machtigde hun werk te herbeginnen, onder de bescherming der gewapende Pruisen, terwijl Engelsche soldaten eene behulpzame hand toestaken, om de zware paneelen los te krijgen.

Deze gewichtige arbeid begon des namiddags van den 19ⁿ September 1815. In de volgende dagen werden er echter zoo vele tafereelen afgehangen, dat de muren der galerij bijna geheel naakt werden. Toen de Inspecteur Denon dit had opgemerkt, deed hij den volgenden dag het museum gesloten houden. Ommeganck en de zijnen klopten vruchteloos aan. Zij eindigden met zich andermaal tot den Gouverneur von Müffling te wenden. Deze leende hun aanstonds zijnen wreed gesnorden Adjudant, om de Franschen tot rede te brengen. De wakkere Pruis bracht onze kunstvrienden terug naar den Louvre, klopte met den sabel aan, en eischte dat de museumdeuren zouden geopend worden. Denon kwam voor en zegde dat de deuren in naam des Konings waren gesloten. « In naam van welken Koning? » vroeg de ruwe Officier; en, toen men hem zegde in naam des Konings van Frankrijk, antwoordde hij : « Dat scheelt mij weinig! Ik verg dat de deuren openblijven! » De museumbewaarder Denon zwichtte voor dit streng bevel. Ziende, dat er niets van al het gestolene voor Parijs te behouden was, gaf hij zijn ontslag. Van toen af mochten Ommeganck en zijne makkers in gerustheid onze

schilderijen inzamelen. De vorderingen hunner belangrijke werkzaamheden en de vreugde, welke hen daarbij bezielde, werd door hen zelve eigenaardig geschetst in den volgende brief :

“ Parijs, den 3ⁿ October 1815.

“ Mijnheer Herreyns, schilder, enz., op den Kauwenberg, te Antwerpen.

“ Vriend Herreyns,

“ Het goede nieuws zal u zonder twijfel reeds medege-deeld zijn. Al de schilderijen, welke in het museum waren uitgesteld, zijn in onze macht. Verscheidene, welke zich in de magazijnen bevonden, zijn ons wedergegeven, terwijl wij er nog andere verwachten. Morgen gaan wij diegene zoeken, welke zich in de kerk *Notre Dame* bevinden, en vervolgens hopen wij er nog andere te krijgen, welke in Parijs berusten. Men werkt uit alle macht aan de kassen, wat zeer veel tijd vordert, zoodat het nog niet is te bepalen, hoelang wij te Parijs zullen worden opgehouden.

“ De Minister heeft ons gezegd, dat de Hertog van Wellington verlangt, dat onze meesterstukken met zekeren luister worden ontvangen. Wij hebben dit doen opmerken door ons schrijven aan Mijnheer den Maire; maar, denkende dat Gij daartoe veel kunt bijdragen, zoo smeeken wij U dit te doen zooveel als in uwe macht is. Het zal ons een waar genoegen zijn U te kunnen melden op welken dag de schilderijen zullen verzonden worden, en, voor zooveel het mogelijk is, den dag waarop zij te Antwerpen zullen aankomen.

“ Al de schilderijen toebehoorende aan Toskanen en Venetië zijn reeds uit het museum verhuisd. De Paarden van Venetië, welke op den *Arc de Triomphe* stonden, zijn op hun

meesters stal. De Leeuw van S. Marco, die op de *Place des Invalides* stond, is, naar men zegt, bij het afnemen gebroken.

« Nu is de heer Canova aan het werk. De Transfiguratie is in het afnemen ook zeer beschadigd. Alles vertrekt. Buiten de Fransche School zal er weinig meer dan ledige muren overblijven. Wij hebben vandaag geenen ingang tot het museum kunnen bekomen en vermeenen, dat men bezig is met het inpakken van den Laocoon, den Apollo en andere antieke beelden, toebehoorende aan Zijne Heiligheid.

Wat dunkt UE. van zulke gebeurtenis? Zouden wij niet, op Sint Lucasdag, eene mis van dankbaarheid mogen doen om God te bedanken over al zijne weldaden ten opzichte van de kunst? Nu zien wij het klaar : God is goed ; Hij is met zijne schapen. Vivat de Koning ! Vivat Wellington ! Vivat Blücher ! Vivat de man met de knevels, den Adjutant van Generaal von Müffling, Bevelhebber van Parijs, waar Denon zoo bang van was ! — Vergeef ons dezen slechten praat. Het is de vreugde, welke er ons toe aanport. 't Is het woordje om te lachen.

« In de hoop dat UE. onzen brief in goede gezondheid zult ontvangen, hebben wij de eer ons te noemen met alle achting,

Vriend Herreyns,

UE. genegene vrienden.

Jan J. van Hal.

B. P. Ommeganck.

P. van Regemorter. »

De Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten vernam ook met bijzondere belangstelling elk bericht betreffende onze ontvoerde schilderijen, en de moedige kunst-

vrienden, die ze gingen terughalen. In het *Journal du Département des Deux Nettes* van 7 October 1815 werd er in onze moedertaal afgekondigd, dat de kunstmaatschappij de aangename taak vervulde, haren medeburgereu te berichten, dat hare vier leden, die, door de heilzame schikkingen Zijner Majesteit en van den Maire van Antwerpen, naar Parijs waren getogen, om onze ontroofde schilderijen af te eischen, het vleieudste vooruitzicht hadden, om in hunne poging te slagen. Een gedeelte der betrachte kunststukken was hun reeds ter hand gesteld. Indien er geene nieuwe hinderpalen werden in den weg gelegd, dan zou weldra de blijde dag verschijnen, waarop Antwerpen de wederkomst zijner schilderijen kon vieren. Deze tijding bracht heel onze bevolking in opgetogenheid. Van dan afaan werden er toebereidsels gemaakt tot de plechtige ontvangst der Vlaamsche meesterstukken, van welke de Franschen ons gedurende een en twintig jaren be-roofden. De geluksmare werd ook nog bevestigd door een koninklijk besluit van 6 October 1815, hetwelk bepaalde, dat al de nog geopende kerken en openbare gebouwen de tafereelen zouden terugkrijgen, welke hun werden ontnomen.

Ondertusschen waren onze afgevaardigden te Parijs volop bezig met de schilderijen in kassen te pakken, om ze op groote wagens en onder waterdichte zeilen naar het vaderland te voeren. Den 17ⁿ October schreven zij aan den heer Frans Verdussen, secretaris der Antwerpsche Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten, met genoegen te hebben vernomen, dat er maatregelen werden beraamd om de kunstgewrochten plechtiglijk in te halen. Het was hun onmogelijk deze langs Vlaanderen aan te brengen, daar zij, om een krijgseleide te hebben, den weg der schilderijen voor Holland

moesten volgen, langs de heirbaan, en dus over Brussel zouden trekken. Er was verzocht een der tafereelen ontbloot binnen Antwerpen te brengen; doch daaraan viel niet te denken, uit oorzaak van de zwaarte der groote paneelen, en omdat allen te stevig werden ingepakt. Aangezien de uitgestrekte schilderijen zoo bijzonder hoog boven de wagens opstaken, zou men onderweg genoodzaakt zijn buiten de te lage stadspoorten om te rijden. Zelfs te Antwerpen zou men niet over de ophaalbrug kunnen, en dus langs den waterkant over de scheepstimmerwerf de stad moeten binnenrijden.

Ten slotte schreven onze vroolijk gestemde kunstredders: “Nu verwacht men per eerste het museum alhier te huur. Alles wat aan Holland, Belgenland, Toskanen, Pruisen, Venetië, Italië, enz. toebehoort, verhuist. Waar de schilderijen hingen ziet men nu weinig meer dan blinde muren. De zalen van het Antiek gelijken groote werkplaatsen. Men ziet daar niets dan werktuigen, koorden, katrollen, hefboomen en gruishoopen. De heer Canova, berucht beeldhouwer van Rome, is in de *caserne de la Pépinière*, ten volle bezig met alles in te pakken. Er ontbreekt hem nog veel, zoowel als aan ons, bijzonder aan schilderijen, welke in verschillende Departementen zijn. Wij vreezen, niettegenstaande de schoonste beloften ons gedaan, dat het moeielijk zijn zal die weder te bekomen, alhoewel de voornaamste stukken en de groote massa ons zijn wedergegeven, bijzonder daar wij, zoo het schijnt, die kunststukken van het Fransch Gouvernement te wachten hebben. Onze lijsten zijn in handen der Ministers van onzen Koning, en wij verwachten daarover alle dagen tijding. Doch, ondertusschen verstrijkt de tijd en wij vreezen grootelijks dat het daarbij blijven zal.

« Na UE. gegroet te hebben, hebben wij de eer ons met alle achting te noemen,

« UE. onderdanigste dienaars,

J. Odevaere. C. J. Stiers.

B. P. Ommeganck.

J. J. van Hal. P. van Regemorter. »

Den 1ⁿ November werd de laatste brief onzer afgevaardigden van Parijs naar Antwerpen gezonden. Van Hal schreef toen :

« Parijs, den 1ⁿ November 1815.

« Aan Mijnheer Verdussen, Secretaris der Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten.

« Mijnheer,

« De schilderijen zijn sedert gisteren morgend vertrokken. Morgen zullen wij ze vervoegen te Pont Ste Maxence. Om niet in den nevel te reizen, en om alle ongelukken, die ons zouden kunnen overkomen, te vermijden, denken wij dagelijks maar vijf uren wegs af te leggen. Dus zullen wij ten minste veertien dagen noodig hebben voor de reis, ingeval wij nog niet worden gedwongen lang stil te houden, hetzij te Brussel of te Mechelen, waar wij de tafereelen dier steden, onderweg, zullen afzetten.

« Zoals ik het U beloofde, meld ik U de hoogte van den hoogsten wagen. Hij kan met gemak onder eene poort van 16 Fransche voeten doorrijden. Door ons schrijven van heden hebben wij den heer Maire doen opmerken, dat, ingeval hij ons tot bewaarplaats der schilderijen het lokaal van het museum, dat onder veel opzichten het geschikste is, aanduidt, men verplicht zal zijn een gedeelte van den muur af te slaan, daar wij gelooven, dat de ingangpoort veel te laag is. Tracht,

dat, niettegenstaande die kleine kosten, de Maire dit voorstel aanvaarde. Het is eene schoone gelegenheid om ons een lokaal te verzekeren voor onze tentoonstelling van 1816.

“ Vaarwel, mijn Waarde. Ik hoop dat wij binnen weinigen tijd zullen zeggen : Ziedaar onze schilderijen ! Wij gaan de meesterstukken, welke wij gedurende eene reeks van jaren voor altoos verloren dachten, terugzien !

“ Verleden Maandag hebben al de dieven ¹ van België en Holland te zamen gedischt. Wij betreurden er de afwezigheid van mijnheer Canova, die vóór eenige dagen naar Engeland is vertrokken. Wij hebben wederzijds gedronken op de teruggave onzer meesterstukken, op den bloei der schoone kunsten, op hen die ze beoefenen, op hen die ze aanmoedigen en beminnen, enz.

” Gelief mijnen brief mede te deelen aan de Heeren Herreyns, van Lanschot en andere vrienden der schoone kunsten.

” Ik bid U mijne eerbiedige groetenis te aanvaarden en te gelooven, dat ik met de meeste hoogachting ben,
Mijnheer,

Uw zeer nederige en gehoorzame dienaar
Jan J. van Hal. ”

Ook deze blijde tijding werd in het Antwerpsch nieuwsblad afgekondigd met de verwittiging, dat het den dag der aankomst onzer kunstjuweelen feest zou wezen binnen Antwerpen.

In de zitting van 6 November van de Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten, toonde Herreyns de

¹ De verbitterde Franschen scholden de rechtmatige terugeischers onzer schilderijen voor *voleurs*; doch, zooals men ziet, bekreunden zij zich weinig over die onverdiende belediging.

schets der versieringen, met welke de eerste der verwachte wagens zou worden opgeluisterd. Geholpen door zijnen leerling Peter van der Vin, zou de oude bestuurderleeraar deze praalschilderingen uitvoeren. Tevens ontwierp hij een plan, om ook den ingang van het museum schilderachtig te laten versieren door de voornaamste leerlingen der Academie.

Des middags van den 20ⁿ November reden de tien wagens met twee en negentig schilderijen en Brugge's marmeren Madonna van Michel Angelo, in drie en veertig kassen, de stad Brussel binnen. Zij waren vergezeld van Odevaere, Omeganck, van Regemorter en van Hal¹, en van Nederlandsche soldaten van het 12^e bataljon en het 8ste huzaren onder bevel van den Kolonel des Tombes. Op de Groote Markt hield de stoet stil. Daar ontvingen onze afgevaardigden de gelukwensen hunner stadgenooten, die hen tot in de hoofdstad waren tegemoet getrokken. Toen zij met de vier wagens, welke de schilderijen van Mechelen en Antwerpen inhielden, wilden vertrekken, werd hun dit belet door den Maire van Brussel. Deze beweerde dat de commissie, welke voor zending had de schilderijen van Parijs te halen, was ontbonden en vervangen door eene nieuwe commissie, welke gelast was de schilderijen te verdeelen. Onze kunstredders waren bij dit bericht als door den bliksem getroffen. Volgens den Maire moesten al de tafereelen worden afgeladen. Diegene, welke aan thans gesloten kerken of afgeschafte kloosters hadden behoord, zouden aan het museum der hoofdstad blijven. De Antwerpenaars, en met hen 's Konings afgevaardigde

¹ Onze andere afgevaardigde, de heer Karel Stiers van Aertselaer, deed, met zijnen secretaris Antoon Gambier, nog eene plezierreis door Frankrijk.

Odevaere, waren verontwaardigd over die poging, om ons willekeurig te berooven van onze meesterstukken, welke zij met zooveel moeite hadden teruggehaald. Zij verzetteden zich uit al hunne kracht tegen het bevel van den Maire, die wilde dat de wagens naar het museum werden gevoerd. Odevaere en Ommeganck snelden naar het Ministerie. Zij verkregen, dat de schilderijen, onder goede bewaking, op de Groote Markt zouden blijven, tot de Koning over hunne bepaalde bestemming zou hebben beslist. Een onzer stadgenooten, de bureeloverste der Mairie, Jan Smits, spoedde zich naar Antwerpen, om er kennis te geven van de al te verre gaande begeerlijkheid der hoofdstad. Onder het voorzitterschap van Herreyns belegde de Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten terstond eene vergadering, in welke werd besloten op staanden voet een gezantschap tot den Koning naar den Haag te zenden. Dit gezantschap werd samengesteld uit de heeren Lodewijk Geelhand, adjunct-maire, als voorzitter, Frans Verdussen, als raadsheer, en Jan Smits, als secretaris.

De Maire Vermoelen had zich de zaak ook ernstig aange trokken. Hij zelf ging de gevolmachtigden voorstellen aan den Gouverneur onzer Provincie, Baron van Keverberg. Deze keurde het voornemen ten volle goed, maar verzocht de bezorgde kunstvrienden, eerst des nachts af te reizen, om hem toe te laten door een omstandig verslag den Koning te verwittigen van hunne komst, en hem tevens te kunnen melden hoe noodzakelijk het was de oude kunststad Antwerpen recht te laten wedervaren en althans niet door Brussel te laten krenken. Met klem van taal waarschuwde onze Gouverneur Zijne Majesteit, dat de beangstigde en verontwaardigde bevolking der Scheldestad in onbeschrijfelijke gisting was, en hij

vreesde voor de gevolgen, indien één der schilderijen, welke Antwerpen meer dan twintig jaren terugvorderde, aan het museum der hoofdstad mocht blijven.

Des morgens van den 24ⁿ November bezochten onze drie afgevaardigden, in den Haag, zijne Excellentie den Minister Falck en den heer Repelaer van Driel, Algemeen Commissaris van het openbaar onderwijs, kunsten en wetenschappen. Beide vermogende staatslieden beloofden voor het welgelukken der poging te zullen ijveren, en zij hielden woord. Des anderendaags 's morgens werden onze kunstvrienden door den heer Repelaer bij den Koning ingeleid en de adjunct-maire Geelhand overhandigde zijne Majesteit het volgende vertoog :

“ Aan Zijne Majesteit Willem den Eerste.

“ Sire,

“ Niets kan vergeleken worden aan de vreugd, die uwe onderdanen van Antwerpen gesmaakt hebben, bij de tijding der terugkerende kunststukken uit Parijs, dan alleen de pijnlijkheid van den uitstel om deze in hunne stad te zien aankomen, mits onverwachts te Brussel het bevel aan de gedeputeerde van Uwe Majesteit werd gegeven, om de kassen aldaar af te laden, hetgeen nochtans, om het groot gevaar van onheil, nog opgeschorst is, totdat Uwe Majesteit beslisse of de onmiddellijke overvoering der stukken, aan Antwerpen ontruikt, geene plaats kan grijpen.

“ De wagens, welke deze schatten terugbrengen, zijn te Parijs zoo geladen, dat al de schilderijen die aan de Provincie Antwerpen toebehoord hebben, zich bij elkander bevinden ; en de bewaarplaats, waarin zij zouden gebracht worden, is zoo gunstig, als eene stad die opleveren kan.

Deze omstandigheden hadden op onze kunstminnende medeburgers zulken invloed, dat zij een glansrijk volksfeest ter inhuldiging dezer kunstwerken hadden ingericht, toen helaas ! het algemeen verlangen eensklaps verijdelde werd, voor welks bekroning wij echter nog met een hooprijk vertrouwen Uwe Majesteit smeeken.

« Mochten wij zelven, Sire, dragers worden van het genadig besluit Uwer Majesteit, opdat degenen die in onze handen hunne belangen, hoop en vrees gesteld hebben, door ons ook weder een nieuw bewijs erlangen der vaderlijke goedheid van Uwe Majesteit.

« Wij zijn,

Sire,

van Uwe Majesteit,

De nederigste en gehoorzaamste dienaren en onderdanen,

L. S. Geelhand.

Frans A. Verdussen.

J. B. Smits.

« In den Haag, 25 November 1815. »

Met bijzondere minzaamheid stelde Willem I de ontroerde Antwerpenaars gerust. Hun angst en hunne bezorgdheid getuigden van Antwerpens kunstliefde. De Vorst drukte zijne hooge voldoening uit, omdat men op zijne rechtvaardigheid vertrouwde. Hij verklaarde de bakermat van meest al de beroemdste Vlaamsche schilders niet te zullen laten verongelijken. Brussel zou niet éene schilderij behouden, welke Antwerpen van rechtswege toekwam. Nog denzelfden dag teekende Zijne Majesteit een koninklijk besluit, hetwelk beval, dat de schilderijen, die niet overeenkomstig het besluit van 6 October, in de kerken en openbare gestichten hunne

vroegere plaats konden hernemen, onverwijld moesten worden afgeleverd aan de hoofdplaatsen der provinciën, van welke de kunststukken afkomstig waren. Met die blijde tijding spoedde onze gevolmachtigde Jan Smits zich naar Brussel, waar hij reeds te laat aankwam. Onder voorwendsel dat eene Pruisische krijgsmacht, welke de stad moest doortrekken, zich op de Groote Markt zou kunnen nederslaan, had de Brusselsche Maire, in den vroegen morgen van den 27ⁿ November, al de wagens met schilderijen naar het museum doen voeren. Odevaere, zoowel als Ommeganck, van Regemorter en van Hal, hadden er zich weer krachtdadig tegen verzet; maar men luisterde naar recht noch rede. Men beweerde dat de schilderijen op de Groote Markt niet veilig waren. Daarom dienden zij in het museum te worden afgeladen. Toen Smits de Overheid onzer hoofdstad kennis gaf van het nieuwe besluit, hield men daar geene rekening van; want er werd met overhaasting volhard in het ontladen der wagens. Brussel koesterde de hoop diegene der schilderijen te kunnen behouden, welke reeds zouden ten toon gesteld zijn. Dit oneerlijk pogen werd echter verijdeld. Zoodra het nieuwe koninklijk besluit den Maire van Brussel ambtelijk was medege-deeld, waagde hij het niet langer de hand te leggen op ons wettig eigendom. De schilderijen, voor Antwerpen en Mechelen bestemd, werden terug op hunne wagens geladen; maar daarbij greep er een groot ongeluk plaats. De zware kas, welke Rubens' Hemelvaart van Maria, uit onze hoofdkerk, bevatte, ontsnapte uit hare koorden en sloeg met geweld ten gronde, waar onze afgevaardigden nauwelijks den tijd hadden weg te springen. Het scheelde weinig of onze befaamde Ommeganck was vermorzeld; want eenen naast hem stonden

zestigjarigen arbeider, Max Delsarte, werd een deel der borst en de beenen verpletterd, zoodat hij eenige dagen later aan zijne wonden bezweek. Dit droevig ongeval deed het werk der opleiding voor eenen dag staken. Onze wagens vertrokken maar eerst den 3ⁿ December uit de hoofdstad. Terwijl zij den volgenden dag langzaam naar de Scheldestad rolden, begon men daar reeds blijmoedig te feesten. Des avonds verkondigde het statig gelui van al de klokken, met het jubelgeschut der kanonnen, den gelukkigen Antwerpenaar, dat zijne een en twintig jaar terugverwachte kunstjuweelen eindelijk hunne oude bewaarplaats naderden. Een deel onzer Overheden, vele adellijke personen en de muziekminnende burgers begaven zich naar den grooten schouwburg, om daar, de op ambtelijk verzoek vertoonde *Apothéose de Rubens* van den Franschen advocaat Etienne Tetet-Arbeltier toe te juichen. Deze zoogenaamde *scène lyrique*, opgeluisterd met balletten en stoeten van prachtig uitgedoste historische en zinnebeeldige figuren, wekte reeds den geestdrift van het blijgestemde publiek op. Maar, toen het orkest Neerlands eeuwenoud volkslied, Wilhelmus van Nassauwen, aanhief, sprong iedereen recht, en ten slotte klonk de kreet : « Leve de Koning ! » omdat de Vorst Antwerpens kunstbelangen zowel behartigd had.

Terwijl op den Franschen schouwburg vreemde tooneelstukken optraden voor onze beroemde vaders, werden deze door hunne eigene afstammelingen voorgesteld in het Taalen Dichtlievend Genootschap Tot Nut der Jeugd. De thans vermaarde vader onzer Vlaamsche Beweging, Jan Frans Willems, die toen slechts twee en twintig jaren telde, was een der kunst- en vaderlandslievende leden dier vereeniging.

Hij had de aloude Antwerpsche volksage van den smidschilder voor het tooneel bewerkt onder den titel : Quinten Matsijs, of wat doet de Liefde niet, en ook dit blijspel in twee bedrijven werd den avond vóór de terugkomst der schilderijen voor een talrijk en uitgelezen publiek opgevoerd. De welgebouwde Willems, die toen reeds bij het Antwerpsch publiek om zijne dichterlijke begaafdheid, zijne schoone stem en puike voordracht befaamd was, speelde de titelrol van zijn kunstlievend gewrocht. Telkens dat hij met vaderlandschen trots onze groote schilders lof toezwaaide, begroette het vervoerde publiek hem met handgeklap, en ten slotte werd hij, niet enkel als speler, maar ook als schrijver op het tooneel teruggeroepen.

Des morgens van den volgenden dag mengde het gelui van al de klokken zich weer met de daverende slagen van het grof geschut. Dit vreugdegedruisch werd tegen den middag nogmaals hernomen, toen plotselings van mond tot mond het bericht klonk, dat onze schilderijen Antwerpens wallen naderden. De Maire met heel den Municipalen Raad, Herreyns met de leeraars en de leden der Academie, gevolgd door het bestuur der Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten, de kerkmeesters van al de parochiën, en al de leden van het genootschap Tot Nut der Jeugd, begaven zich stoetsgewijs van het stadhuis naar de Sint Jorispoort, om daar de teruggebrachte meesterstukken plechtiglijk te ontvangen. Toen de eerste wagen met tafereelen van onder het welfsel der zware stadspoort was verschenen, werd hij plotselings bemeesterd door de geestdriftige leerlingen der Academie. In eenen oogwenk vestigden zij eene groote oranjevlag midden op het hooge gevaarte, dat zij verder behingen met lauwer-

kronen en wit-roode festoenen. Voorop plaatsten zij eene gedenknaald, waarboven eene star schitterde. Benedenwaarts zag men, tusschen zilveren tranen, op zwarten grond, het rampzalige jaartal 1794, dat onze schilderijen zag weghalen; doch hooger prijkte in gouden cijfers het heilvol 1815, dat ons de kunstjuweelen wedergaf. Eene struische Minerva, die aan den voet der naald plaats nam, droeg op haar zilveren schild in gouden letters de woorden VLAAMSCHEN SCHOOL, om te getuigen dat de wijsheid ons beval vaderlandsche schilders te blijven. Daarnaast stelde zich overeind de jeugdige Rechtvaardigheid met de weegschaal in de hand, om de billijkheid der teruggaaf te doen uitschijnen. Middelerwijl knoopte men aan den versierden wagen dikke oranjekoorden, en daaraan trokken nu de jonge kunstenaars de duurzame gewrochten onzer beroemde meesters de stad binnen. Toen galmde een krachtig « hoera! » en « leve de Vlaamsche School! » uit de opgetogene menigte, welke de aanpalende straten vulde en tot op de wallen met handgeklap of door het wuiven van hoed of doek hare blijdschap te kennen gaf. De oude Herreyns borst uit in tranen van aandoening en genot, en bij dit zicht weenden vele onzer schilders en kunstvrienden.

Wanneer onze Maire 's Konings schilder Odevaere, Ommeganck, van Regemorter en van Hal, voor de terugbrengst der kunstschaten had bedankt en geluk gewenscht, klommen al de bijzondere personen in twee en veertig koetsen. In de twee eerste namen de Maire, Herreyns en van Brée, nevens de afgevaardigden plaats, en hunne paarden werden gemend door twaalf primussen der Academie, met Ferdinand de Braekeleer en Karel Herreyns aan hun hoofd. Opgeleid door eene machtige muziek, reed de lange stoet, tusschen het

toejuichende volk, door de Lange Gasthuis- en Huideveterstraat, over de Meirebrug, de Schöen- en Oude Koornmarkt naar het stadhuis. Daar verklaarde onze Maire, dat de oude kunststad Antwerpen een harer schoonste, harer heuglijkste dagen vierde, dank vooral aan het wakker en aanhoudend streven der heeren Odevaere, Ommeganck, van Regemorter en van Hal, die hij namens de stedelijke Regeering den voor hen geslagen gedenkpenning overreikte met deze opschriften :

ANTVERPIA
EXULES PICTURAS
ARIS ET URBI
GALLORUM ARMIS
EREPTAS
SOLEMNI APPLAUSU
RECUPERANS.
—
MDCCCXV.

PETRO I.
VAN REGEMORTER
PICTORI
COLLATIS
LUTETIAE
CURIS ET OFFICIIS
DE
S. P. Q. A.
OPTIME MERITO. ¹

Terwijl de redders onzer tafereelen, bij deze duurzame gedenkenis, de warmste dankbetuigingen ontvingen, speelde de muziek Gretry's « Waar kan men beter zijn ! » dat buiten, eerst door de blijmoedige kunstweekelingen en vervolgens door al de scharen van het opgetogen volk werd begeleid. Eer nog dit machtig koor tot bedaren kwam, nam de Gouverneur Baron van Keeverberg, in de groote zaal van ons stad-

¹ Antwerpen de gebannen schilderijen aan de altaren en de stad door de Fransche wapens ontroofd onder plechtig gejuich terugbekomend MDCCCXV.— Aan Peter Jan van Regemorter schilder die zich door zijne te Parijs bewezene zorgen en diensten jegens het Magistraat en het Volk van Antwerpen zeer verdienstelijk heeft gemaakt. »

Bovenstaande Latijnsche opschriften van den gedenkpenning des afgevaardigden Peter Jan van Regemorter, komen voor in MERTENS EN TORFS : *Geschiedenis van Antwerpen, Deel VII*, dat ook vele bijzonderheden bevat over de terugkomst der schilderijen, evenals de *Historische Levensbeschrijving van P. P. Rubens, Antwerpen 1840*.

huis, het woord. Hij zegde, dat er uit de puiktafereelen, welke wij, door 's Konings tusschenkomst en de bemoeiingen van Antwerpens kunstvrienden, hadden teruggekregen, nut diende te worden getrokken voor de jonge schilders. De uitstekende leeraar Herreyns zou zijnen talrijken kweekelingen die wereldberoemde meesterwerken naar waarde leeren schatten. Indien er, sedert de schitterende eeuw van Rubens, een tijdperk van verval in de kunst te betreuren was geweest, dan was dit aan Antwerpens lang verval te wijten. Nu wij, als het ware, een nieuw leven, een leven van nationale zelfontwikkeling, van vrijheid, vooruitgang en voorspoed gingen genieten, zou ook onze van ouds alom befaamde Schilderschool herbloeien. De meesterstukken der vermaardste kunstenaars, die onschatbare studiemodellen, waren dus ten gepasten tijde wedergebracht. Met geestdrift riep de Gouverneur : « Aan het werk dus, ervaren leeraars en begaafde kweekelingen ! Het zal den meesteren aan geene ondersteuning, den leerlingen aan geene belooningen ontbreken. Door mijn besluit van heden verleen ik den jongen kunstenaar, die in den wedstrijd der historieschildering den palm behaalt, een hulpgeld voor het doen eener kunstreis door Italië en andere vreemde landen. Gij, Ferdinand de Braekeleer, die ten jare 1813 door de Maatschappij der schoone Kunsten als historieschilder bekroond zijt geweest, zult deze staatsaanmoediging de eerste genieten. Hier overhandig ik u plechtig dit bewijsschrift van aanwakking tot verdere en hoogere studiën. »

Die blijde verrassing trof niet enkel den begunstigde, die weenend nederzeeg aan de borst zijns meesters van Brée; Herreyns dankte den kunstlievenden Staatsman namens Antwerpens Academie, terwijl al de aanwezigen in de handen

klapten en riepen : leve de Gouverneur! leve de Koning!

Daarop gingen allen het stadhuis af bij de wagens met schilderijen, en, onder de toejuichingen der samengepakte volksscharen, begaf de indrukwekkende stoet zich langs de Koepoortstraat en het Klapdorp naar het museum. De ingang van dit lokaal was onder het toezicht van Herreyns door de leerlingen der Academie in eenen zegeboog herschapen. Boven de poort prijkte Rubens' portret, omkranst door de zinnebeeldige kentekens der kunst, en links en rechts in lauwerkronen de namen van van Dijck en Jordaens.

Terwijl werklieden de wagens met schilderijen binnen die zegepoort voerden, werd in het museum het feest der terugbekoming onzer kunststukken voortgezet. Antwerpens vaderlandsche dichters droegen het hunne bij ter opluistering van den heuglijken dag. Jan Abraham ter Bruggen, Adriaan Jozef Stips, Jan Frans Willems, Peter Cornelis Goovaerts en Marten Jacob van der Maesen bezongen met geestdrift den lof onzer oude Schilderschool. Zij prezen de moedige kunstvrienden, die onze pronktafereelen wederbrachten, en Koning Willem, die ze onder zijne hooge bescherming nam; terwijl ook Wellington en Blücher werden herdacht, omdat zij in Waterloo's velden den bloeddorstigen Franschen adelaar fnuikten en Europa den vrede schonken. Al die gelegenheidsverzen werden nu uitgedeeld in een boekje van twintig bladzijden, dat voor titel voerde : « Toejuyching der leden van het genoótschap Tot Nut der Jeugd : aen d'Antwerpsche Maetschappy der schoone Konsten : by gelegenheid van de wederkomst der, aen haer ontroofde schilderstukken van de vermaerdste meesters der Nederlandsche Schoól. t'Antwerpen, by J. S. Schoeseters, drukker en medelid van het Genoótschap. »

Het dichtstuk van den jongen Jan Frans Willems verwierf luidruchtigen bijval. In vervoering jubelde hij :

« Triomf! Antwerpen! Juich! uw schoone schilderstukken,
Die Frankrijks plundermacht,
Nu twintig jaar geleên, dorst van uw altaars rukken,
Zijn eindlijk weergebracht. »

Met fierheid herdacht hij den roem onzer oude Schilderschool en de prachtige kunstschaten, welke eeuwen lang binnen Antwerpens wallen schitterden.

Maar, zie — helaas! — ineens komt Frankrijk overstroomden;
't Omwentlingsvuur barst uit;
Een heir van roovers, in zijn woede niet te toomen,
Rukt aan en vlamt op buit.

—

Gij, stad van Rubens! — moest uws lievlings stukken derven!
Een tafereelen-tal
Het welk geen weerga, voor de schildring, kunde en verven
Kan vinden in 't Heelal.

Toen de meesterstukken ons verlieten mengde de grijze Scaldis zijne tranen met die van Antwerpens burgeren, en eene doffe zucht steeg uit Rubens graf, waarop de stedemaagd te snikken lag. Terwijl het vreemde juk ons nederdrukte steeg der Franschen hoogmoed ten top; maar plotselings werd Europa van den bloedigen dwingeland verlost,

Dank zij aan Wellington, aan Blücher, Alexander,
En Koning Willem's Zoon!
Hun vuist plant in Parijs den overwinnings stander
En plet eens dwinglands troon.
Door hun mag in Euroop de vredezon weer schijnen,
De moede wereld rust;
De moord, het staatsgeschil, de tirannij verdwijnen,
En 't krijgsvuur is geblust.

Daar wij reeds de eerste vruchten des zegepraals genoten, zegde de dichter ontroerd tot zijne dierbare Scheldestad :

Hoe beeft de cyther, van verrukking, in mijn handen,
Nu ik, na zoo veel rouw,
Ons kunstjuweelen, die onschatbre gloriepanden,
Weer in uw macht beschouw !

Toen de kunstlievende vergadering het museum verliet, begonnen Antwerpens inwoners aan de gevels hunner huizen reeds de vetpottetekens en de gekleurde glaasjes te ontsteken. Die algemeene verlichting werd echter tegengewerkt door het slechte weder. De regen doofde het vreugdevuur, en menige zinnebeeldige transparant werd losgeweekt en door de windvlaag in het straatlijk gerukt. Het groot vuurwerk, dat op de Meir moest worden afgestoken, werd tot den volgenden dag uitgesteld, en kon maar eerst den 8ⁿ der maand worden losgebrand. Slechts het luisterrijk bal, dat bij inschrijvingen en door de bijzondere zorgen van Matthijs van Brée was ingericht, kon dien avond plaats hebben, ten lokale der Philharmonie in de Arenbergstraat. De meeste onzer kunstenaars en kunstbeschermers, met hunne opgesmukte vrouwen en dochters, reden in gesloten koetsen naar dit feest. Toen Herreyns en van Brée de terugbezorgers onzer schilderijen in de rijkversierde en schitterend verlichte zaal leidden, klonk hun een machtig hoera ! tegen, terwijl de muziek alweer het « Waar kan men beter zijn ! » speelde. Vooral Ommeganck oogstte hartelijke gelukwensen. Daar hij den 26ⁿ December 1755 te Antwerpen werd geboren, zag men hem bijna eene halve eeuw hoofdrollen vervullen in onze kunstbeweging. Sedert lang was hij ook de voornaamste en meest befaamde schilder der Antwerpsche School. Onze Fransche overheerschers

noemden hem van in 1794 « *le roi des paysagistes* » (de koning der landschapschilders). Zijne paneelen golden tot 6000, zijne teekeningen tot 1000 francs. Ommeganck had stellig de meeste geijverd in het terugbrengen onzer kunstschaten. Daarom overlaadden hem zijne stadgenooten nu met dankbetuigingen. Eer het bal was afgelopen, verspreidde er zich de blijde mare, dat de uitmuntende landschapschilder voor zijne bewezene diensten vorstelijk zou worden beloond.

Den 12ⁿ December benoemde de Gouverneur onzer provincie eene commissie, welke van de heeren, die onze kunstschaten wederbrachten, de schilderijen zou ontvangen en in het museum uitstellen onder het voorzitterschap van Herreyns. Hij was bijgestaan door Matthijs van Brée en Karel Stiers van Aertselaer, als raadsleden, door Cornelis van Lanschot, als secretaris der Academie, door Jan Baptist van Lancker, als kerkmeester der Cathedrale, Antoon Jan Steene-cruys, als kerkmeester der Augustijnenkerk, en door twee afgevaardigden der stad Antwerpen. Jacob Nicolaas Diercxsens, Onder-Voorzitter, Frans Verdussen en Jan Adriaan Snijers, secretarissen van de Maatschappij der schoone Kunsten, mochten bij het uitpakken en het overzicht der kunstgewrochten tegenwoordig zijn; doch verder werd er niemand bij toegelaten.

Nadat men al de tafereelen had in oogenschouw genomen, bleek het, dat er waren teruggekomen, van Rubens : de Kruisafdoening en de Kruisrechting met hunne lui-ken, de Communie van Sint Franciscus, de Aan-bidding der Wijzen, de Hemelvaart van Maria, Christus tusschen de Moordenaars, Christus' Lijk op het Strooi, met de lui-ken : Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken en Sint Joannes de Evange-

list; de Geeseling Christi, het Mystiek Huwelijk van Sinte Catharina, de Ongeloovige Sint Thomas vóór Christus, met de portretten van Nicolaas Rockox en Adriana Perez, Sinte Theresia Christus smeekende voor de Zielen des Vagevuurs, Christus aan het Kruis, de Verschijning der Heilige Maagd met het Kindeken aan Sint Franciscus van Assisi, de kleine Kruisafdoening, de Leesles der Heilige Maagd, de Verrijzenis Christi met hare luiken : Sint Joannes Baptista en Sinte Barbara, de Heilige Drievuldigheid, benevens drie schetsen van den Zegewagen van Calloo, en van de voor- en achterzijde van den Peruaanschen Zilverberg Potosi; van Antoon van Dijck : Sint Augustinus in verrukking vóór de Heilige Drievuldigheid, de Groote Nood Gods en de kleine Nood Gods, Christus aan het Kruis, en Christus aan het Kruis tusschen Sint Dominicus en Sinte Catharina, Christus op den Schoot zijner Moeder, en het portret van Alexander Scaglia; van Jacob Jordaens : de Kruisafdoening met onze Lieve-Vrouw, Sint Joannes en de drie Maria's, en de Martelie van Sinte Appollonia; van Cornelis de Vos : het portret van Abraham Grapheus en de Teruggaaf der geroofde Kerkschatten aan Sint Norbertus; van Frans Floris: de Val der Engelen; van Adam van Noort : de Aanbidding der Herders; van Jacob de Backer : het laatste Oordeel; van Antoon Sallaert : eene Kerkvergadering, en van Theodoor van Thulden : twee schetsen der voorzijden van den Philippus- en den Ferdinandusboog.

Zestien onzer meesterwerken werden niet teruggegeven onder voorwendsel dat Napoleon ze had weggeschonken. Zoo bleven in het museum van Brussel : de Kroning van Maria, van Rubens en de Heilige Familie, van Otto van Veen ; in het museum van Lyon : Sint Dominicus, Sint Franciscus en andere Heiligen smeekende vóór den met Bliksems gewapenden Christus, van Rubens, en Dood Wild en Vruchten, van Frans Snijders ; in het museum van Toulousè : Christus tusschen de Moordenaars, van Rubens, en : de Ont-
hoofding van Sint Paulus, van Theodoor Boyermans ; in het museum van Rouaan : Christus' Lijk gesteund door Sint Joannes en beweend door Maria en Maria Magdalena, van Rubens ; in het museum van Grenoble : Sint Gregorius en andere Heiligen, van Rubens ; in het museum van Tours : Onze-Lieve-Vrouw met het Kindeken in de Wolken, aanbeden door Alexander Goubau en diens gade Anna Anthonis, van Rubens ; in het museum van Nancy : de Martelie van Sint Sebastianus, van Wenzel Coberger ; in het museum van Rijsel : de Verrijsenis Christi, van Simon de Vos, en in het museum van Nantes : de luiken der bovenstaande schilderij, bevattende de portretten van Peter van der Aa met zijne Zonen, en zijne gade Catharina Goris met hare Dochters, van denzelfden meester ; in het museum van Maintz : Christus met zijn Kruis vóór de vier Boetelingen, van Otto van Veen.

Onze tafereelen, welke in Frankrijk werden verborgen gehouden of daar spoorloos verdwenen, waren : het portret van Quinten Matsijs, door hem zelve geschilderd ; de

portretten van Philips Rubens, Jan Moretus en Jan Breughel, alle drie van Rubens; het portret van Jan Snellinck, van Antoon van Dijck; de Moeder Gods met het Kindeken, van Hans Holbein; het Laatste Oordeel, van Jacob de Backer; Maria met Christus' Lijk gesteund door Engelen, van Wenzel Coberger; de Begrafenis Christi, van Abraham Janssens; de Verschijning der Heilige Maagd met het Kindeken aan Sint Franciscus van Assisi, van Abraham Matthijs; een Sint Felix, van Gillis Backereel; de Discipelen van Emmaüs, van Marc Antonio Garibaldo; de Kroning van Maria, van A. Vinkenborg; eene Kruisdraging Christi, van Peter Thijs, en de twee prachtige kopijen van Rubens en Jordaens door den Predikheer Thijs.

Bij den aanvang der maand Februari 1816 waren al de teruggekeerde schilderijen, onder het toezicht van Herreyns, in ons museum uitgesteld. In de eerste dagen mocht men ze slechts aanschouwen tegen een inkomgeld van drie francs, dat ten behoeve der armen werd ontvangen. Spoedig werd echter het museum kosteloos opengesteld, en dan was het als eene begankenis ter bewondering der puikgewrochten onzer beroemde voorvaderen.

Ingevolge het besluit van 15 Maart 1816 werd een deel dezer kunststukken op hunne vroegere plaatsen teruggebracht in de kerken, welke weder aan den godsdienst waren toegewijd. De tafereelen voortkomstig van de afgeschafte kloosters verbleven aan ons museum en zij maakten het ruimste en schoonste aandeel uit.

Den 9ⁿ December 1815 had de Maire Vermoelen, in de zitting van de Maatschappij der schoone Kunsten, voorgesteld

een portret des Konings te koopen, ten dank voor wat de Vorst gedaan had, om Antwerpen zijne ontnomen schilderijen te doen wedergeven. Van Brée verklaarde echter, dat hij Willem den Eerste op levensgrootte en ten voeten uit malen, en der stad kosteloos schenken zou. Aanstonds wendde onze vlijtige schilder zich tot den Vorst, dien hij, zeer gelijkend en in volle majesteit ten troon staande, op het doek bracht. Dit belangrijk gewrocht werd den 24ⁿ Augustus 1816, ter gelegenheid van 's Konings verjaardag, bij een plechtig muziekfeest, in tegenwoordigheid der burger- en krijgsoverheden en vele kunstenaars en kunstvrienden gehuldigd, in de groote zaal van ons stadhuis, waar de Maire en de Gouverneur eene lofrede op den Koning uitspraken. ¹

Onze stedelijke Regeering en de Gouverneur onzer provincie drongen nog sterk aan bij het Staatsbestuur tot het terugbekomen van Antwerpens schilderijen, welke Napoleon aan de hooger gemelde museums schonk. Deze lofwaardige pogingen bleven zonder gevolg voor wat de gewrochten betrof, welke zich in de buitenlandsche museums bevonden. Echter verwierven wij staatsbesluiten, waardoor het Brusselsch museum onze weggeroofde tafereelen : de Kroning van Maria door Rubens en : de Heilige Familie door van Veen moest afleveren. Krachtens deze besluiten gaf Antwerpens Burgemeester op 3 September 1817 aan Omme-ganck en van Brée last, om die beide schilderijen te gaan wedereischen in de hoofdstad. Aldaar wist men echter zoo-

¹ Tijdens de omwentelingsdagen van 1830 werd dit voornam tafereel van Matthijs van Brée, door onbezonnen heethoofden met bajonetten vaneengereten. Het werd verhakkeld op den zolder van het stadhuis geborgen tot in 1874, wanneer onze stedelijke Regeering het deed herstellen. Thans prijkt het weder op ons stadhuis.

veel misbaar te maken over die terugvordering van ons eigendom, dat de Commissaris-Generaal van onderwijs, kunsten en wetenschappen, de besluiten der hoogere Overheid niet dorst doen eerbiedigen. Onze afgevaardigden ontvingen het gewrocht van Otto van Veen, als toebehoorende aan de Antwerpsche hoofdkerk ; maar Brussel behield ons meesterstuk van Rubens, onder voorwendsel dat dit uitgestrekt doek voortkwam van onze Minderbroederskerk, welke niet meer voor den godsdienst was geopend.

XLIII

HEROPBLOEI DER ANTWERPSCHE SCHILDERSCHOOL.

Roning Willem toonde van eerstaf eene bijzondere toegenegenheid voor onze Scheldestad. Hij droomde voor haar de heerlijkste toekomst, in de overtuiging dat de opbeuring des handels, die hoofdbron van Antwerpens welvaart, ook alle neringen, nijverheids- en kunstvakken zou doen herbloeien. Daarom schonk hij, bij besluit van 12 December 1815, de door Napoleon voor krijgsbelang gegraven dokken, met hunne kaaien en aanpalende gronden, in vollen eigendom aan onze Stad, om die inrichtingen voortaan ten behoeve der koopvaardij te benuttigen. Tevens had hij voor ons de vrije vaart op Oost- en West-Indië opengesteld. Om onze handelsbetrekkingen met alle andere werelddeelen te vergemakkelijken, zorgde hij dat er zich binnen onze begunstigde zeehaven vele vreemde consuls kwamen vestigen.

Ook voor onze nationale herleving en zelfontwikkeling zou de invloed van het Nederlandsch Staatsbestuur aller

weldadigst werken. Bij onze verlossing van de vreemde overheerschers zong de dichter Jan Frans Willems :

« Triomf! — ons Nederduitsche taal
 Is van het Fransche juk ontheven,
 En zal, hoezeer de nijd ook smaal',
 Haar ouden luister doen herleven.
 Reeds zijn, op Vorst Oranjes wenk,
 De wetenschappen aan 't herleven ;
 Hoe dierbaar, Willem! is 't geschenk
 Dat ge aan uw Vaderland komt geven! »

In navolging der grootsche Amsterdamsche Vereeniging « Tot Nut van 't Algemeen », werd er te Antwerpen, door de hoofdleiders onzer Schilderschool en onder de bescherming van den Gouverneur onzer Provincie, eene Maatschappij van Kunstvrienden gesticht. Deze plechtigheid had den 24ⁿ Augustus 1816 ten lokale van ons museum plaats, in tegenwoordigheid van al de hoogere Overheden, van de meeste en voornaamste onzer kunstenaars en van dezer aanmoedigers. Jan Frans Willems, die tweede secretaris der vaderlandsche vereeniging was, deed toen op dichterlijke wijze het nut der kunsten en wetenschappen uitschijnen en zegde ten slotte tot zijne kunstvrienden :

« O gij, wier kunstvljt mij ten baak strekt in mijn dichten,
 Die 't vaderland wilt aan uw werkzaamheid verplichten,
 Toont gij, mijn vrienden! 't nut van iedre wetenschap!
 Zet Neerlands kunstroem op den hoogsten gloriëtrap!
 De tijd is daar.... wij gaan eene eeuw van vree beleven,
 De Vorst zal aan ons land zijn ouden luister geven; —
 Hij weet, dat elke kunst een zuil is voor den staat,
 Een pand der vrijheid en het kostlijkst kroonsieraad. »

De Maatschappij der kunstvrienden wekte niet enkel de liefde tot de wetenschappen en het vaderland, maar ook de vereering onzer groote meesters op. Den 10ⁿ November 1816

werd in haren schoot Rubens' borstbeeld, ' gemaakt door Matthijs van Brée, ingehuldigd, en bij die gelegenheid droeg Willems eene Ode aan den Oppermeester voor, welke besloot met deze stichtende strofen :

« O gij ! die de eer en 't nut der kunst vermenigvuldigt,
 Die in dit sprekend beeld den grooten Rubens huldigt,
 Gij weet het, dat zijn naam Antwerpens glorie is.
 Vier dus (uw kunstliefde is 't verschuldigd)
 's Mans nagedachtenis !

Strooi bloemen op zijn graf, vlecht d'eerkrans om zijn haren,
 Omschaduw 't dierbaar beeld met eik- en lauwerblaren,
 Hef 't juublend feestlied aan bij 't strooien van den palm,
 Zoodat de Scheld-god uit zijn baren
 Uw juichtoon wedergalm' ! »

Aldus leerden onze dichters het volk zijne kunstgoden aanbidden, en ons eigen schoon waardeeren. Die herleving van het vaderlandsch gevoel en dit herdenken van het voorgeslacht, werd van zoo grooten invloed op onze jeugdige schilders, dat er weldra eene gansche omwenteling in ons kunstkarakter zou door ontstaan. Zelfs van Brée, die drie en veertig-jarige aanbidder der Antieken, gevoelde al aanstonds neiging tot het inslaan der nationale richting. In de Gentsche tentoonstelling van 1817 prijkte van hem een tafereel : de Standvastigheid van Leidens Burgemeester van der Werf, en deze vaderlandsche schepping, welke de Koning kocht, werd alweder door onzen Willems met eene warme dichterlijke ontboezeming begroet.

Het Nederlandsch Staatsbestuur was onze kunstschool hartelijk genegen. Reeds bij brieven van 29 April 1815 ontving Herreyns het ambtelijk bericht, dat Zijne Majesteit onze kunstinstitution met den titel van « Koninklijke Academie »

* Dit gewrocht staat thans in den hof van ons museum.

vereerde. Bij besluit van 13 April 1817 ontving Antwerpens « Koninklijke Academie van beeldende Kunsten » van staatswege een jaarlijksch hulpgeld van 4000 gulden, benevens twee beurzen van 1200 gulden, terwijl de Stad haar met eenen alle jaren de aanzienlijke som van 18000 francs mocht toekennen. Met zulke milde hulpbronnen kon het onderwijzend personeel weer vermeerderd en de studievakken nog aanmerkelijk worden uitgebreid, en zoo werd Antwerpens Academie de eerste kunstschool van Europa.

Haar Bestuurder Herreyens was nu een vier en zeventigjarige grijsaard geworden. Dat zijne Academie zoo heerlijk bloeide en het museum met onze beroemdste meesterstukken schitterde, vulde zijnen ouden dag met zalig genoegen. Nu hij zijne levenstaak zoo goed als volbracht en naar harte-wensch bekroond zag, begon de bescheiden man zachtjes aan op zijne lauweren te rusten. Niettemin toog hij nog dikwijls naar het museum, dat hij zijnen afgodstempel noemde. Omringd door zijne voornaamste kweekelingen, bezocht hij dan onze oude, wereldberoemde tafereelen, welke hij hun leerde waardeeren en bewonderen. Die heerlijke gewrochten onzer eigene meesters prees hij ter ernstige studie aan. De Antwerpsche schilders moesten de natuur immer voor oogen houden en vooral koloristen blijven. Om aldus ons kunstkarakter te kunnen handhaven en bevestigen, liet de meester zijne eigene penseelen rusten. In onze tentoonstelling van 1816 had hij der kunst zijnen laatsten tol betaald met zijn tafereel : David zich op de Harp begeleidende bij het aanheffen zijner Psalmen. Was dit zijne eigene dankzegging aan God, omdat hem zoolang het leven was gegund tot hij, door zijn wijs en aanhoudend streven, de

toekomst der Antwerpsche Schilderschool had mogen verzekeren? In alle geval was dit hoogelied zijn zwanenzang.

Echter bleef de eerbiedwaardige grijsaard nog altoos de trouwe redder der kunstvoorwerpen, welke in onze stad gevaar liepen door den tijd verslonden, of bij het herbouwen van openbare en bijzondere eigendommen gesloopt te worden. Met zijnen kunstmakker van Brée, was Herreyns door de stedelijke Regeering aangesteld, om te waken over al wat er zich eigenaardigs en schoons in onze stad bevond. Op beider verzoek deed ons Magistraat, ten jare 1818, aan den voet van Antwerpens toren den grafsteen van onzen beroemden smid-schilder vernieuwen, en de oude geborsten zerk werd in het museum geplaatst, onder het meesterstuk van Quinten Matsijs.

Herreyns behield nog wel de betrekking van bestuurder der Antwerpsche Academie; maar in wezentlijkheid was het de eerste leeraar Matthijs van Brée, die er den scepter voerde. Van Brée was toen in de volle kracht zijns levens. Nu Herreyns' hand beefde, nu zijne stem verzwakte en zijn blik verflauwde, was het van Brée's kloeke hand die alles bestierde, zijne bezielende stem die overal gebod, zijn vonkelend oog dat in ieders gemoed het heilig vuur deed ontbranden. Zijne leerlingen waren het allen eens, om hem uitbundigen lof toe te zwaaien als leeraar van ontleedkunde, uitdrukking, geschiedenis, samenstelling en schoonheidsleer. Verscheidene hunner hadden het aan zijne bemoedigende woorden en zijn vlijtig en kundig onderwijs te danken, dat zij uitstekende kunstenaars werden. Zij richtten hem daarvoor den 8ⁿ Augustus 1852 een marmeren standbeeld op in de trapzaal van ons museum.

Als kolorist kon van Brée aan onze jonge schilders toen eventwel nog niet tot voorbeeld strekken. Zoo berekend en behendig teekenaar als hij was, zoo zwak bleef hij als schilder. Nog altoos behoorde hij tot de School van Lens of David, en bleef hij een aanbidders der Antieken. Het ideale schoone, de beelderige vorm waren hem voortdurend alles. Voor de kweekelingen onzer natuur- en waarheidlievende School predikte hij die voor hen zoo ontaardende leer : « Teekent honderd malen de vormen van een meesterstuk der oudheid, en slechts de honderdste maal zult gij er de ware schoonheid van beginnen te begrijpen ! »

Onze eerste leeraar der Academie stond in bijzondere hooge achting aan het Hof, waar hij in de jaren 1815 en 1816 herhaalde malen goedgunstig werd ontvangen. 's Konings toegenegenheid voor onzen meester ging zoo verre, dat hij hem tot gemeenteraadslid der stad Antwerpen zou benoemen, terwijl de Prins van Oranje den geachten kunstenaar tot zijnen bijzonderen schilder verkoos. Zoo vond de vereerde gelegenheid, om met Zijne Majesteit en dezès Ministers over de belangen der kunst te handelen, en hij liet dan ook niet na onze Academie ten zeerste aan te bevelen. Aldus werd door van Brée 's toedoen die noodlottige « Prijs van Rome » ingesteld, welke sindsdien reeds zoovele der meestbelovende kweekelingen onzer Academie al te vroegtijdig naar Italië, en zoo op het dwaalspoor lokte. Bij koninklijk besluit van 13 April 1817 werd er een vierjarig pensioen van 1200 gulden verleend aan den laureaat van den wedstrijd der historieschildering, welke jaarlijks, beurtelings te Antwerpen en te Amsterdam, zou worden geopend. Te Antwerpen zou die kunststrijd dus alle twee jaren, en afwisselend voor de

schilders of beeldhouwers, plaats grijpen. Voor de graveerkunde werd er insgelijks alle twee jaren een prijs toegekend aan den leerling, die het meest in dit vak had uitgemunt. Zijne taak was het snijden eener plaat naar eene schilderij uit het museum. Om deel te mogen maken van de kampers in deze verschillende wedstrijden, moest men ten minste één jaar de leergangen der Academie van Antwerpen hebben gevolgd, nog de dertig jaren niet hebben bereikt en Nederlander van geboorte zijn.

Den 30ⁿ April 1819 nam te Antwerpen de eerste kamp naar den Prijs van Rome voor de schilders aanvang. Drie Antwerpenaars : Ferdinand de Braekeleer, Gillis Schobbens, Antoon van IJsendijck, en een vierde van Verviers : Barthélemy Vieillevoye, waren de kampers. Het onderwerp van den voorloopigen strijd was een hoofd van uitdrukking, in olieverf geschetst. Het bepaald onderwerp, door het lot in het Oude Testament aangewezen, was : Tobias zijnen Vader van de Blindheid genezende. De kampers werden afgezonderd in logiën opgesloten, en de samenstelling op eenen bepaalden tijd geschetst. Deze schetsen werden achter glas geplaatst en verzegeld, en dan den kunstenaar teruggegeven, om er een getrouw tafereel naar te schilderen.

Ferdinand de Braekeleer, die nu zeven en twintig jaren telde, werd als de eerste primus in den prijskamp van Rome uitgeroepen. Hem was het derhalve toegestaan, op kosten van den Staat, vier jaren in Italië en andere landen de groote meesters te gaan bestudeeren. Men zal zich herinneren, dat de Gouverneur van Keerbergen, bij de wederkomst onzer ontroofde tafereelen, den uitstekenden jongen schilder dezelfde gunst toezegde. Wanneer het er toen echter op aankwam te ver-

trekken, ontbrak het beloofde reisgeld, daar de Staat het op eigen gezag genomen besluit van onzen Gouverneur niet bekrachtigde.

Van Brée's geestdrift voor de kunstbedevaart naar Italië blaakte zoo hevig, dat hij nu, op meer dan acht en veertig-jarigen ouderdom, besloot die reis zelf te ondernemen in gezelschap van zijnen voornaamsten kweekeling, den primus van Rome. In Juni 1821 begaven zich meester en oud-leerling op weg, langs Parijs, Lyon, Turijn, Milaan, Parma, Bologna en Florentië, om den 5ⁿ Augustus te Rome aan te komen. Nu van Brée, in zijnen ouden dag, den droom van heel zijn leven verwezentlijkt zag, scheen hij als te leurgesteld vóór die wereldberoemde tafereelen, naar wier beschouwing hij met zoo veel hartstocht gereikhalsd had. Hij, die zoo menigen onzer jonge schilders naar Italië stuurde, schreef nu van uit de eeuwige stad : « Ik zal eenige meesterstukken van Raphaël teekenen; want, om te leeren schilderen, moet de Vlaming zijn land niet verlaten. »

Toen hij, het jaar nadien, langs Zwitserland en over Parijs terug in Antwerpen keerde, kon hij spoedig waarnemen hoezeer in onze Academie de nationale kunstgeest bij de jeugdige schilders was versterkt. Herreyns, hoe oud ook, noopte de kweekelingen der hoogere schilderklas tot het uitsluitelijk nastreven onzer eigene meesters, die hij nog de wijste schepers en de rijkste koloristen der wereld noemde. Op aanraden van den grijzen bestuurder onzer kunstschool, begonnen de Vlaamsche schrijvers Jan Adriaan Snijers en Jan Frans Willems ook redevoeringen te houden, waarin de Nederlandsche kunstbegrippen met warmte werden vooruitgezet en aanbevolen. Ter gelegenheid eener prijsuitdeeling van

de Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten, hield de welsprekende Willems zijne merkwaardige redevoering : “ Over het karakter van den Nederlandschen schilder, ” waaraan wij het volgende ontleenen :

“ Van overlang heeft men bewezen, en het aangevoerde dient slechts om u te herinneren, dat onze Schilderschool altijd heeft uitgemunt door de meest mogelijk getrouwe navolging van de natuur, bij middel van het krachtigste en rijkste koloriet ; ofschoon dan ook de behandelde voorwerpen veelal gekozen waren in de tooneelen van het dagelijksche of gewone leven. Het karakter van den Nederlandschen schilder is derhalve gelegen in de betrachtting van waarheid en natuurlijkheid, en afgeleid uit de rondborstigheid en den ongeveinsden aard der Nederlandsche Natie. En zou het dan geene volslagene verloochening van ons zelve mogen heeten, indien wij afweken van dat edele kunstgevoel, waarmede onze voorzaten de achting en bewondering der wereld verwierven ? Zal dan de Hollandsche en Vlaamsche schilder het palet van Rubens en Rembrandt, van van Dijck en Geeraard Dou verwerpen, om in de doode kleuren van sommige naburen zijne glorie te gaan zoeken ? Zal hij onze losse en natuurlijke behandeling verlaten, om de gemaakte en *theatrale* houding van vele uitheemsche voorstellingen op het Nederlandsche doek over te brengen ? Neen zeker ! wij mogen bij de vreemden schoonheid van vorm, bevalligheid van stijl, zachtheid van toon bewonderen en navolgen ; wij mogen in onze kunstgewrochten meer de dichterlijke waarschijnlijkheid dan de prozaïsche wezentelijkheid zoeken te betrachten : onze oude deftigheid en eenvoudigheid moeten daarbij niet verloren gaan. Nemen wij van

anderen over wat bij ons nog ontbreekt ; laten wij zelfs, waar het behoort, eene betere keuze doen in de schoone natuur, meer verhevenheid ten toon spreiden, grootere historische kennissen aan den dag leggen, en, zooveel in ons is, de volmaaktheid naderen : doch vergeten wij daarbij niet, dat wij Nederlanders zijn, dat wij onze eigene en goede hoedanigheden bezitten, die alle achting verdienen, en dat onze schilders geene levenlooze beelden, maar bezielde wezens moeten vertoonen, ten einde de vreemdeling en het nageslacht, bij het beschouwen hunner werken, moge zeggen : Ziedaar de trekken van een Nederlandsch penseel !

» Welaan dan ! kunstenaars van een land, dat zoo veel groote mannen voortbracht ! Jongelingen, die in Antwerpens Academie wordt opgeleid, onder het opzicht en bestuur van dien eerbiedwaardigen grijsaard (Herreyns), op wiens palet het echte Nederlandsche koloriet nog te vinden is ; — van hem, die, in zijne hooge jaren, als erfgenaam en vertegenwoordiger der oude Vlaamsche School, thans reeds zijne nakomelingschap beleeft ! Gij allen, eindelijk, die met het penseel, beitel of teekenpen naar de eer der onsterfelijkheid streeft ; legt hier, in tegenwoordigheid van den geest uwer voorvaderen, de plechtige belofte af : dat gij Nederlanders zijn zult ! »

Zulke gezonde rede maakte ook den diepsten indruk op van Bree's ware kunstenaarsziel. Van zoodra hij uit Italië was wedergekeerd, ondersteunde hij uit al zijne macht dit edel streven onzer nationale schrijvers. Daarbij vatte ook hij de pen op, om in de volkstaal tooneelwerken te schrijven, welke aan onze eigene roemrijke geschiedenis waren ontleend. Tevens wilde hij met het penseel onze vaderlandsche helden

en beroemde kunstenaars verheerlijken. Om ineens aan al de befaamde meesters van het gouden kunsttijdvak der XVIIe eeuw zijne hulde te bewijzen, maalde hij : Rubens, te midden zijner Leerlingen in het Paviljoen van zijnen Hof. Ons volk mocht dit boeiend tafereel verscheidene dagen bewonderen, en de Groothertog van Saxen-Weimar, die het aankocht, vereerde den meester eene met briljanten bezette snuifdoos.

Nauwelijks was deze schilderij uitgesteld, of van Brée ontwierp een ander vaderlandsch gewrocht, zijne destijds zoo veel ophef makende Dood van Rubens, welke in twee jaren was voltooid, door den Koning werd gekocht en aan het Antwerpsch museum geschonken.

Die verheerlijkingen van Rubens deden al spoedig het algemeen verlangen ontstaan, om den Oppermeester der Antwerpsche Schilderschool een openbaar blijk van hulde te brengen. Door de hoofden onzer Academie werd de schets van een standbeeld aan Rubens gemaakt, welke reeds bij den aanvang der maand Januari 1826 te midden van het Groen Kerkhof werd geplaatst. ¹ Van den schoot onzer Academie ging ook het vertoog uit, dat wij hier mededeelen :

¹ De keus dier plaats beviel echter eenieder niet ; want een geleerde spotvogel plakte op dit ontwerp van standbeeld de volgende verzen :

*« Immortalis eram, fama super astra relatus.
Proh dolor ! jam mortis sub ditione locor !
O cives, cives, si vobis cura supersit
Nostris, ingratum oculis subripietis opus. »*

Ik was onsterfelijk ; de Faam had mij boven de starren verheven. O weel nu word ik geplaatst onder de heerschappij der dood ! Burgers, burgers, indien er u nog eenige bezorgdheid voor ons overblijft, zult gij dit ondankbaar werk voor het oog doen verdwijnen.

“ Antwerpen den 16 Augustus 1826.

“ Aan de stedelijke Regering van Antwerpen,

“ Edel Achtbare Heeren!

“ De oprigting van een Gedenkstuk ter eere van Rubens, is sedert langen tijd het voorwerp der vereenigde wenschen van alle ware beoefenaars en liefhebbers der schoone Kunsten in ons vaderland.

“ 't Is hierom, dat de koninklijke Akademie onzer stad, alwaar deze groote man, (de aloude woonplaats zijner vaderen vereerende,) zijne uitmuntendste schilderstukken vervaardigd heeft, en in welker midden nog gestadiglijk bloeit de School, waaraan hij zijnen roemrijken naam ten erfdeel heeft geschonken, het haren pligt gerekend heeft, zich aan het hoofd te stellen van een Nationaal Genootschap, door welks toedoen de bovengemelde wenschen konden vervuld worden; en hierdoor heeft de Akademie zich bereids de toejuiching der doorluchtigste personen verworven.

” Doch, alvorens zich verder met het onderhavige voorwerp in te laten, wendt zij zich, onder toezending van het door haar ontworpen plan, tot UEd. Achtb., ten einde haarlieder toestemming te bekomen tot het oprigten van het bewuste gedenkstuk in het midden der Groenplaats.

“ En vermits deze oprigting door de edelmoedige bijdragen van kunstminnende personen moet tot stand komen, durft zij zich vleyen, dat UEd. Achtb. haar wel zullen gelieven te magtigen tot het doen van kollekten, binnen deze stad.

” De stichting van het bedoelde gedenkstuk zal nog glansrijker maken den luister, welken Rubens' groote naam over haar verspreidt; en de Akademie verhoopt dus, dat

UEd. niet vreemd zullen blijven aan eene onderneming, zoo vereerend voor de vaderlandsche gevoelens van de inwoners dezer stad, en welke haar het eenigste gedenkstuk zal verschaffen, dat tot nog toe hare openbare plaatsen heeft mogen versieren.

« Wij hebben de eer met hoogachting te zijn,

Edel Achtbare Heeren!

Uwe zeer nederige dienaren.

« De Leden der kommissie belast met de zorg voor de oprigting van een gedenkstuk ter eere van Rubens.

« De Burgemeester, Kamerheer van Z. M., Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, President,

Florent van Ertborn. »

Ook aan den Koning werd door onze Academie het verzoek gedaan, om Rubens te Antwerpen « een kolossaal standbeeld » te mogen oprichten, bij middel eener nationale inschrijving, waaraan al de kunstenaars des koninkrijks zouden mogen deelnemen. Het verzoek werd door Zijne Majesteit ten volle ingewilligd; doch de tijdsomstandigheden kwamen de uitvoering van het grootsch ontwerp voorloopig verhinderen.

Omstreeks het onderhavige tijdperk grepen er twee treurige kunstplechtigheden plaats, welke in de geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool dienen aangetekend te worden. Balthazar Pauwel Ommeganck, die zich, op het laatste zijner schitterende loopbaan, met ordeteekens en eeretitels als overladen zag, overleed in zijne geboortestad op 18 Januari 1826. Drie dagen later werd de betreurde, vergezeld door al wat Antwerpen aan kunstenaars en kunstvrienden telde, met

plecht naar het graf gedragen op het Sint Willebrordskerkhof onzer voorstad. Den 13ⁿ derzelfde maand vergaderden de leden der Maatschappij ter aanmoediging der schoone Kunsten, om eene laatste hulde te brengen aan den beroemden landschapschilder, die een harer stichters en ieverigste bestuurders was geweest. Haar secretaris, Jan Adriaan Snijers, hield te dier gelegenheid zijne merkwaardige « Lofrede op Balthazar Paulus Ommeganck, » welke in druk uitgeleed en met reden bewonderd werd.

Slechts één jaar later werd Herreyns, de vier en tachtigjarige bestuurder onzer Academie insgelijks bedlegerig, om nooit meer op te staan. Met voldoening over zijne gewichtige afgelegde levenstaak, ontsliep de goedgehartige grijsaard op 10 Augustus 1827. Van Brée verkondigde 's meesters afsterven in de dagbladen. Vergezeld door de stedelijke Overheid en eene menigte bewonderaars, werd Herreyns door zijne kunstmakers en leerlingen luisterrijk ten grave gedragen, als de betreurde hoofdman onzer kunstbeweging en de laatste vertegenwoordiger der grootsche en kleurrijke School van Rubens.

Ingevolge een koninklijk besluit van 26 September 1827, bekwam de onvermoeibare kunstijveraar Matthijs van Brée het bestuur der Antwerpsche Academie. Als leidsman der hoogere studiën onzer school, bewees de schrandere leeraar onschatbare diensten aan het opkomend kunstenaarsgeslacht, dat hem als schilder spoedig zou overtreffen. Talrijk waren de jonge talenten, die zich aan onze Academie ontwikkelden en reeds blijken gaven hunner aanstaande meesterschap in de schilderkunst. Echter moeten wij die gansche schaar van begaafde kunstenaars voorloopig onvermeld laten, daar

verscheidene hunner nog in leven zijn, endezer afgestorven mededingers naar eer en roem dus ook niet tot de geschiedenis behooren. Bepalen wij ons met het beknopt behandelen van den uitstekendste hunner, omdat hij geroepen was de hoofdman onzer kunstbeweging en bestuurder onzer Academie te worden. Deze, door de natuur zoo mild bevoorrechte, was Gustaaf Wappers, die te Antwerpen op 23 Augustus 1803 werd geboren in het huis nummer 21 der Zirkstraat. Zijn vader, een welhebbend koopman, vormde een fraai kabinet van schilderijen, welke hij met voldoening door alle liefhebbers van het schoone liet bewonderen. Deze tafereelen wekten de kunstneiging op van den jongen Gustaaf. Toen te zijnen huize Jan Carpentero, voor rekening van onzen te Rome gevestigden schilder Marten Verstappen, een paar fraaie landschapjes was komen kopiëeren, verklaarde de elfjarige knaap ook schilder te willen worden. Zijne eerste teekenlessen ontving hij van gemelden landschapschilder Jan Carpentero. Na het genieten van dit onderricht, volgde Wappers des avonds en des morgens de middelbare klassen der Academie, terwijl hij overdag ter studie ging in het werkhuis van den jongen meester Ignatius van Regemorter. Toen zijn aangeboren talent zich volop begon te ontwikkelen, onderging zijn vader eene onherstelbare handelsramp, en onze jonge schilder moest uit nood als klerk op een kantoor gaan geld verdienen. Zijne liefderijke moeder wist het echter zoo te schikken, dat hij zijne kunststudiën niet moest staken. Uit geldgebrek zag Wappers van zijnen meester af; maar hij werkte ter Academie met overspanning, om met zijne penseelen maar spoedig iets te mogen verdienen. Dat vestigde van Brée's aandacht op den vlijtigen leerling, wien het thans geoorloofd werd zich

in het werkhuis van den eersten leeraar te komen oefenen.

Op zijn zeventiende jaar waagde de moedige Gustaaf het reeds zijne kunstenaarskracht te laten waardeeren in portretten, welke hij voor geringe sommen maalde. Na het uitstellen dezer eerste proeven, die veeleer vermetel dan geslaagd mochten heeten, besloot hij zijne Academische studiën met in den winterleergang van 1820-21 nog eens dapper mede te kampen naar al de bijzondere prijzen. Echter slaagde hij niet naar wensch. In de geschiedkundige samenstelling behaalde hij slechts eene eervolle melding; in het schilderen naar het leven bekwam hij enkel den derden prijs; maar voor de ontleedkundige teekening droeg hij den lauwer weg. Van dit oogenblik nam van Brée den bekroonde onder zijne bijzondere leiding, om hem tot het mededingen naar den prijs van Rome voor te bereiden. Ten jare 1821 waagde Wappers zich in dien kampstrijd met een tafereel: Alexander de Groote vóór Diogenes in de Ton; doch hij werd overwonnen. Niettemin behield hij moed en hoop. Terwijl hij in zijn bestaan voorzag door het schilderen van portretten, wapende hij zich tot den volgenden grooten wedstrijd door het duchtig bestudeeren der Grieksche en Romeinsche geschiedenis. Ter tentoonstelling van 1822 bracht hij, benevens twee heeren-¹ en een damesportret, eene ontzettende schilderij: Horatius, Overwinnaar der Curiatiusen, zijne Zuster Camilla doodende. In 1823 werd het Afscheid van Coriolanus als onderwerp voor de schilderij van den prijs van Rome opge-

¹ Een dezer gewrochten was het Portret van Hendrik Mertens, die, met Wappers' nicht gehuwd, later bibliothecaris der stad Antwerpen werd. Dit doek, geteekend: *G. Wappers 1822*, is thans in bezit van Mertens' schoonzoon, den dichter Jan van Beers.

geven. Wappers wijdde daaraan al zijn talent, en hij gelukte er waarlijk in een zoogenaamd klassiek meesterwerk te maken. Niettemin werd de palm verleend aan Antoon van IJsendijck, die insgelijks verdiensten had, en bovendien van Brée's bijzondere leerling en lieveling was. Onze overwonneling was als uitzinnig van spijt over het niet bekronen van zijn tafereel, hetgeen hij, en met hem heel Antwerpen, een onrecht noemde. Om zich daarover te wreken, teekende de verontwaardigde kunstenaar zijne schepping op steen, en met de gelden eeniger makkers werd zijn Afscheid van Coriolanus door den druk vermenigvuldigd en over het gansche land verspreid, om aldus de partijdige uitspraak van den jury te laken.

Toen de twintigjarige schilder bedaarder was geworden, begaf hij zich tot Herreyns, om troost en raad. De grijze bestuurder der Academie verwees hem tot de studie onzer nationale meesters. Wappers berouwde het zich nu voor dien noodlottigen prijs van Rome zooveel kostbaren tijd te hebben verspild in het bestudeeren van Coriolanussen, Horatiussen en Curiatiusen. Om al dien uitheemschen ballast uit zijn hoofd te weren, besloot hij in Holland de beroemde oude Nederlandsche en natuurlievende meesters te gaan bestudeeren. De vrucht daarvan was een aandoenlijk Tafereel van den Zondvloed, waarin Wappers zich als een partijganger der eenvoudige waarheid en een kolorist der oude Antwerpsche School veropenbaarde.

Wappers oudere en jongere kunstmakers leenden dit gewrocht reeds hunne bijzondere aandacht, daar zij er eene buitengewone strekking in ontdekten. In den winter van 1825 leverde onze jonge meester echter eene schilderij, welke

Antwerpens kunstwereld in opschudding bracht. De ware Mecenas, Baron de Pret, had den veelbelovenden jongen schilder onder zijne bescherming genomen, en voor hem maalde Wappers een prachtig vaderlandsch gewrocht: de Prins-Kardinaal Fernando, die den met Jicht gekwelden Rubens een Bezoek brengt. Heel het kunstlievend Antwerpen geraakte in opgetogenheid bij het aanschouwen van dit meesterwerk. Onze dagbladschrijvers vonden geene woorden genoeg, om den talentvollen Wappers, dien zij de hoop onzer School noemden, lof toe te zwaaien. Eere, riepen zij, den kunstenaar, die de onderwerpen zijner tafereelen aan 's lands geschiedenis ontleent. Zij prezen de schoonheid der samenstelling, de treffende en natuurlijke uitdrukking in gelaat en gebaar der figuren, die flink gepenseeld, prachtig en harmonisch gekleurd en fraai verlicht waren.

De aanzienlijke somme gelds, welke Wappers voor dit zoo hoog geprezen kabinetstuk ontving, stelde hem in staat naar Parijs en andere Fransche steden te gaan, om daar de puikgewrochten van de hoofdmeesters der Antwerpsche School te doorgronden. In den *Louvre* tredende, werd hij ook een geestdriftige bewonderaar der waarheidlievende en kleurrijke Venetiaansche School. Van die kleine kunstreis in zijne geboortestad wedergekeerd, verklaarde onze van ijver blakende Wappers zich te willen aangorden, om op het vaderlandsch kunstveld eenen slag te slaan, waarbij al de Academische Grieken en Romeinen zouden worden uitgeroeid. Evenals van Brée het twaalf jaar vroeger had gedaan, koos de stoutmoedige jonge schilder tot onderwerp van zijn kampstuk: de Standvastigheid van Leidens Burgemeester van der Werf. Dit op natuurgrootte uitgewerkt

tafereel, prijkte gedurende de maand Juli 1830 in de tentoonstelling van Brussel. De indruk, de ophef, welke deze aangrijpende Nederlandsche schepping maakte, was verbazend. Uit alle steden van het land en zelfs uit den vreemde kwamen de kunstenaars en kunstliefhebbers het bewonderen. De Prins van Oranje en de Koning van Wurtemberg bezochten het verscheidene malen, om het te waardeeren en te prijzen, terwijl onze Vorst, Willem de Eerste, het kocht. Aanstonds werd het geroemd werk in plaat gebracht en bij alle vrienden van het schoone te pronk gesteld. De zegepraal des zes en twintig-jarigen Antwerpschen meesters was volkomen. De bladen der hoofdstad roemden onzen Wappers den grootsten der nieuwere schilders. Er ademde iets verhevens, iets medeslepends in zijne nationale schepping, die zoo zwierig en keurig geteekend, zoo breed gepenseeld en zoo prachtig als harmonisch gekleurd was. De groepeerings was uitmuntend, vol waarheid en leven. De typen waren oorspronkelijk en zoo verscheiden als natuurlijk afgebeeld. In den heldhaftigen Burgemeester erkende men den onverschrokken vaderlander, die al het jammer en de ellende eener lange belegering verduurde, maar genoeg zielskracht bezat, om den verhongerden, die hem bedreigden, zijn eigen vleesch te bieden, liever dan zijne Stad aan Neerlands vijand over te geven.

De algemeene lofgalmen voor den meester der heropdaggende Antwerpsche School werden een paar maanden later wel verdoofd door het krijgsgedommel der omwenteling; maar, nauwelijks zweeg de oorlogstrom, of men hoorde de faam Wappers' roem weer overluid verkonden. De uitmuntende kolorist leverde ook zulke grootsche en dichterlijke tafereelen, aan onze geschiedenis en die onzer naburen

ontleend; hij verhief zich daarmede op zulke aanzienlijke hoogte, dat zijn eerst zoo befaamd gewezen leeraar van Brée er door in de schaduw werd gesteld. De gansche schaar onzer opkomende schilders volgde het nieuwe spoor, op zulke schitterende wijze door den genialen baanbreker geopend. Met den gevierden meester ontwierpen zij die menigte van prachtige schilderijen, welke sindsdien ons landeken, en inzonderheid onze kunststad Antwerpen weer door Europa hebben befaamd gemaakt.

Reeds den 1ⁿ Juni 1832 werd Wappers, op algemeen aandringen, benoemd tot eersten leeraar der schilderkunst bij onze Academie. Onze nieuwe Vorst Leopold I erkende den aan ons volk zoo duurbaren kunstenaar ook opentlijk als hoofdmeester onzer School, door hem de eerste zijn portret te laten malen en hem tot ridder zijner orde te benoemen. Toen de Koning en de Koningin den 13ⁿ Juni 1835 te Antwerpen kwamen, vereerden zij onzen Wappers ook met een bezoek in zijn werkhuis, waar hij zijn uitgestrekt doek : eene Episode uit de Septemberdagen van 1830 onder handen had.

Nadat Matthijs van Brée den 15ⁿ December 1839 gestorven en drie dagen later luisterrijk begraven was, ontving Wappers bij koninklijk besluit van 27 Januari 1840 het bestuurderschap der Academie. Dienzelfden avond vergaderden Wappers' kunstvrienden en leerlingen te zijnen huize, om hem, bij hunne hulde en gelukwenschen, eene kroon van immortellen aan te bieden. Verscheidene onzer nog levende voorname kunstenaars lazen of zongen toen Vlaamsche gedichten, en Hendrik Conscience hield zijne begeesterde redevoe-ring aan zijnen kunstvriend en weldoener Gustaaf Wappers.

Den 21st der volgende maand werd de vereerde meester ambtelijk als bestuurder aangesteld, en onze bevolking vierde deze plechtigheid met openbare en uitbundige blijken van vreugd. Heel de buurt der Academie en de Minderbroedersrui, waar de nieuwe hoofdman onzer kunstschool, in het huis nummer 13 woonde, waren gevlagd en des avonds verlicht en versierd met doorschijnende tafereelen, prachtig geschilderd door de kweekelingen van den gevierden kunstenaar. De groote klok der hoofdkerk galmde statig, de beiaard speelde lustig, en heel onze kunstlievende bevolking stroomde jubelend langs de Academie, waar Wappers als Vorst der Vlaamsche School zou regeeren. Opgeleid door krijgsmuziek en met fakkellicht, gingen honderden leerlingen en al onze kunstenaars van uit den museumhof naar Wappers' woning, om hem als bestuurder andermaal geluk te wenschen. Nu werd den meester op een rood fluweelen kussen eene gouden teekenstift aangeboden, terwijl Conscience eene aanspraak hield namens al de kunstweekelingen. Nogmaals werden er gedichten voorgedragen, en de vereerde beantwoordde al de lofbetuigingen met diepe ontroering. Op aandringen zijner leerlingen kwam hij buiten zijne woning, om den te zijner eer uitgestalden transparant te bewonderen, verbeeldende den geest der schilderkunst, die de schoonheden aanwijst van Wappers' beroemd tafereel : de Verzoeking van Sint Antonius. Daarbij stond op eene zuil, in de glinsterende stralen der zon, het gekroonde afbeeldsel des meesters, met zijne eereteekens op de borst, en van kunstzinnebeelden omringd. Toen het volk den gehuldigde had opgemerkt, steeg er een machtig gejuich uit de opgetogene menigte, terwijl men te allen kanten bengalsch vuur

deed ontbränden, hetwelk heel dit aandoenlijk schouwspel als met zonneglans verlichtte. ¹

Nauwelijks had de nieuwe bestuurder der Academie zijne plaats aan het hoofd der Schilderschool ingenomen, of er werd te Antwerpen een kunstfeest voorbereid, waarvan de luister over gansch Europa moest uitstralen. Reeds van in 1834 had de Koninklijke Maatschappij van Wetenschappen, Letteren en Kunsten het denkbeeld heropgevat, om den onsterfelijken Rubens een standbeeld op te richten. Dit praalgewrocht zou door onzen beeldhouwer Willem Geefs ontworpen en door eenen anderen Antwerpenaar, Geeraard Buckens, in brons worden gegoten. De opening der inschrijving werd den 25ⁿ Augustus 1835 door de dagbladen afgekondigd. Al de kosten moesten door de vrijwillige giften onzer burgerij gedekt, en het standbeeld ter gelegenheid van Rubens' tweehonderd-jarig afsterven ingehuldigd worden. Onze kunstenaars en heel de Antwerpsche bevolking wedijverden om bij te dragen tot het opluisteren der openbare feesten, welke door gansch Europa werden toegejuicht. Tegen de Antwerpsche Kermis van 1840 werden al de voornaamste straten der stad beplant met masteboompjes, welke verbonden waren met festoenen en opgesmukt met vlaggen, wimpels, jaarschriften en gedichten, zinspelende op Antwerpens beroemde Schilderschool en hare uitstekendste verheerlijkers. De huizen, in welke onze oude groote meesters werden geboren of stierven, waren met

¹ De beschrijving dezer kunstplechtigheid verscheen in een boekje van vier en veertig bladzijden, met den titel: *Gedichten en Redevoeringen uitgesproken door verschillende personen ter gelegenheid der verheffing van den Heere Ridder Gustaf Wappers tot Bestierder der Koninklyke Akademie van Antwerpen. Verzameld en uitgegeven door Hendrik Conscience. Antwerpen, ter drukkerij van L. J. De Cort, 1840.*

sieraden behangen en door opschriften aangeduid. Op onze openbare plaatsen prijken gedenkteekens aan Antwerpens beroemdste mannen, benevens stellagiën en eerebogen, herinnerende aan onze vermaardste schilders en aan de gewichtigste gebeurtenissen onzer stadsgeschiedenis. Zoo zag men op de Meir den Zegeboog van Rubens' befaamdheid en de reusachtige Kunstenaarsbrug, waarboven Rubens, omringd door zijne bijzonderste leerlingen. Ter Groote Markt was de Stad Antwerpen zinnebeeldig voorgesteld en gekroond door Mercurius en de Vrije Kunsten. Op Sint Jacobsmarkt verhief zich een praalboog met tafereelen uit de Fransche Furie. Bij het museum ontwaarde men den Zegeboog der schoone Kunsten. De Borze toonde met zinnebeeldige figuren de verschillende takken van den handel en de Scheepvaart, die beiden welvaart verschaffen en de kunsten doen bloeien. Er reed een luisterrijke Ommegang, welke besloten werd door den schilderachtigen Rubenswagen, uitgevoerd naar des kunstenaars eigene schets, ten jare 1638 vervaardigd voor Fernando's overwinning in den slag van Calloo. Ongelukkig werden al deze praalwerken met heel Antwerpens feest-dos in weinige uren onkennelijk gemaakt door aanhoudende windvlagen en regenbuien. Niettemin werd er door groot en klein, door jong en oud, terdege gevlagd, verlicht, gefeest en gejubeld bij de onthulling van het zoolang verbeide standbeeld des beroemdsten aller schilders.

Gustaaf Wappers, die natuurlijk mede aan het hoofd dier schitterende kunstfeesten stond, maakte van den algemeen verwekten geestdrift gebruik, om zijne Academie te doen begunstigen. Reeds bij koninklijk besluit van 29 Augustus 1840 werd de staatstoelage voor onze kunstschool tot

25,000 francs verhoogd, terwijl op 14 November daarna de Raad der stad Antwerpen haar met eene gelijke jaarlijksche som begiftigde. Door eene nieuwe verordening van 18 October 1841 werden al de vakken van het kunstonderwijs hervormd en aanmerkelijk uitgebreid. Bijgevolg dienden er verscheidene leeraars te worden bijgenoemd. De Academie moest nu ook driemaal grooter worden gemaakt; want, niet zoodra was het bekend, dat de alombefaamde Wappers aan het hoofd van Antwerpens kunstschool stond, of er kwamen leerlingen tot uit Holland, Frankrijk, Duitschland, Engeland, Italië, Zweden, Rusland, Java en America. Het eerste jaar van Wappers' bestuur bezochten slechts vierhonderd drie en veertig leerlingen onze Academie. In 1842 was dit getal reeds verdubbeld. Het volgende jaar klom het tot elfhonderd vier en twintig. Zoo steeg het bestendig tot het in 1848 dertienhonderd vijf en zestig beliep.

De hoogere klassen der schilderkunst werden toen door meer dan honderd leerlingen gevolgd. Van heel dit leger jonge beoefenaars van het schoone was Wappers de ziel en de drijfveer; want hij was een toonbeeld des kunstleeraars. Zijn woord klonk altoos hartelijk, begeesterend, aansporend tot studie en vooruitgang. De les van den bestuurder Wappers bij te wonen, was niet enkel een onberekenbaar voordeel, maar ook een wezentlijk genot. Hij verwarmde den geest zijner kweekelingen met de opwekkende stralen van het heilig vuur, dat nooit ophield in zijn binnenste te blaken. Met talent en overtuiging was hij de voorstander onzer oude eigenaardige meesters, hunner natuurlievende en toch dichterlijke strekking en hunner krachtige harmonische kleuren, welke den trouwen schilder der Antwerpsche School door heel de wereld had-

den beroemd gemaakt. Telkens dat Wappers gelegenheid vond om die geliefkoosde onderwerpen aan te roeren, vonkelde zijn oog van begeestering, waren zijne houding en gebaren indrukwekkend, zijne gedachten schitterend, zijne woorden medeslepend, en met handgeklap en toejuichingen onderbraken hem zijne verrukte leerlingen, die zwoeren ook Vlaamsche schilders te zullen worden. Dat zij hunnen eed getrouw bleven, zouden weldra hunne prachtige gewrochten getuigen, welke alom den lof gingen verkondigen der jongere Antwerpsche School. Hun meester leverde hun ook zoo vele modellen, als : de Heldendood van van Speyck, eene Episode uit de Septemberdagen van 1830, de Verzoeking van Sint Antonius, de Graflegging Christi, Peter de Groote te Zaandam, Karel I Afscheid nemende van zijne Kinderen, de Engel des Goeds en de Engel des Kwaads, Onze-Lieve-Vrouw van den Carmelusberg, Abeilard en Heloise, Karel IX in den Sint Bartholomeusnacht, de Veroordeelde Anna Boleyn Afscheid nemende van hare Dochter Elisabeth, de Optocht der Antwerpsche Visschers, de Gravin van Lalaing op het Slagveld, Alva bij de Onthoofding van Egmond en Hoorn, Genoveva van Brabant, Boccaccio zijn Decamerone lezende voor Joanna van Napels, Columbus in de Gevangenis, Ribeira en zijne Dochter, Jane Shore door het Volk gesteenigd, de Moeders uit het Oordeel van Salomo, en eene menigte prachtige levensgrootte portretten.

Vele der geschiedkundige tafereelen en eenige portretten genoten de onderscheiding in plaat verspreid te worden

door onze beste graveurs. De meester maalde verscheidene zijner werken voor de voornaamste Europeesche Vorsten, die hem rijk betaalden en met prachtgeschenken en orde-teekens vereerden, terwijl onze Koning Leopold I hem tot zijnen Hofschilder en tot Baron verhief.

Wappers had de innige overtuiging, dat men, om Vlaamsche schilders te kunnen vormen, Vlaamsche mannen moest opkweeken. Daarom deed hij zijnen boezemvriend Hendrik Conscience tot griffier der Academie benoemen, en sloot hij zich van harte aan bij de Vlaamsche Beweging, wier leiders, als hij, het nationalisme in de kunst predikten; wier schrijvers, als hij, de schitterendste tafereelen der vaderland-sche geschiedenis ontrolden, en 's volks eigenaardige zeden en dichterlijke gebruiken naar de natuur vertolkten, om aldus onzen door ontarding vervallenden stam herop te beuren, en terug te voeren tot de grootheid van ons roemrijk voorgeslacht. De uitslag dier verhevene poging was glansrijk. Eene gansche schaar Vlaamsche schilders leverden oorspronkelijke en rijk gekleurde tafereelen, welke in alle werelddeelen bewondering afdwongen en Antwerpen aan het hoofd der Europeesche kunstbeweging stelden.

Edoch, dit lofwaardig en vaderlandlievend streven van den invloedrijken hoofdman onzer bloeiende kunstschool werd euvel opgenomen door de machtige vijanden der herleving van ons Vlaamsche vaderland. Heimelijk werd er tweedracht gezaaid. De broederband, welke al onze kunstenaars aan den goedhartigen, den geestdriftvollen en genialen Wappers verbond, werd verbroken. Het bestuur van onzen meester werd met allerhande slechte, ja, lage middelen tegengewerkt. Men vervolgde den vaderlandlievenden kunste-

naar zoo snood en onbarmhartig, dat niet enkel hij, maar zelfs het kunstonderwijs er door leed, en daarom gaf hij, tot spijt van Antwerpen, op 24 Maart 1852, den heere Minister Rogier zijn ontslag als Bestuurder der Academie.

's Volks gevierde Gustaaf Wappers, de hersteller onzer Schilderschool, verliet het hem zoo duurbaar Antwerpen, ja, al de warme vrienden en bewonderaars, die hij in heel het land telde, en ging in vrijwillige ballingschap met gade en kroost naar Parijs. In onze tentoonstelling van 1855 zond de betreurde meester een dichterlijk kabinetstuk : André Chénier in het Gevang Saint Lazare, zijnen grootschen Camoëns en zijn Slaaf in den Vreemde bedelend, benevens twee adellijke portretten. Behalve een aanzienlijk getal afbeeldsels van voorname lieden, vervaardigde Wappers te Parijs ook nog andere belangrijke tafereelen als : eene naakte Moeder die op een Bed met haar Kind speelt, Louis XVII in het Gevang le Temple, Romeo en Julia, Karel I op weg naar het Schavot, Christoffel Columbus op zijn Sterfbed, de eerste Ontscheping van Engelsche familiën in America, de Bohemers, de laatste Stonden der Gebroeders de Wit, en de Sulamita.

Alhoewel Wappers bij de Fransche kunstenaars en het Keizerlijk Hof in hooge achting stond, was hij toch niet gelukkig in de wereldstad. Hij verouderde vóór zijnen tijd. Ook in zijnen kunstarbeid en voornamelijk in zijn koloriet, was zijn voorbarig verval zichtbaar. Tegen dat in 1870 Parijs belegerd moest worden, week Wappers naar zijn vaderland, dat hij toen verklaarde tegen dank te hebben moeten verlaten. Te Brussel in het werkhuis van een zijner oudleerlingen, die

hem allen zoo liefhadden, maalde de vergrijsde meester in 1871 zijn eigen portret voor Antwerpens hedendaagsch museum. Na zijne oude trouwe vrienden de hand te hebben gedrukt, keerde de eertijds zoo opgetogen en fiere Wappers, als onder het leed gebogen, terug naar Frankrijks hoofdstad, waar hij overleed op 6 December 1874.

Alhoewel niet aan het hoofd staande van Antwerpens Academie, werd Hendrik Leys, na Wappers' vertrek, toch de gevierdste meester onzer Schilderschool. Het levensverhaal van Leys is zoo kort en eenvoudig als zijne studie langdurig en zijn roem groot was. Hij is zoon van eenen Antwerpschen koperplaat- of beeldekensdrukker, en kwam den 22ⁿ Februari 1815 ter wereld, in het huis nummer 66 op de Sint Jacobsmarkt. Zijne ouders bestemden hunnen jongen voor den geestelijken stand, doch lieten hem zijne taalstudiën beginnen aan het Atheneum zijner geboortestad. Als een Antwerpenaar van den echten stempel, koesterde onzen knaap nochtans meer liefde voor de kunst dan voor de wetenschappen. De ophefmakende zegepraal van den vaderlandschen schilder Wappers, deed Leys in 1830 afbreken met de literarische studiën, om zich geheel en al te wijden aan de kunst, voor welke hij veel aanleg toonde. Terwijl Leys de lessen volgde ter Academie, vertrouwde hij zijne verdere kunstontwikkeling toe aan zijnen schoonbroeder Ferdinand de Braekeleer. Niet lang echter bleef hij in het werkhuis van dezen meester. Eens had de Braekeleer zijnen leerling belast met het in marmer schilderen van den gang zijner woning, en dit slag van oefening beviel onzen Leys zoo luttel, dat hij, in plaats van den muur te bemarmeren, hem gansch bemaalde met koddige figuurtjes. De meester nam dien guitenstreek zoo euvel op, dat hij den leerling dadelijk afdankte.

Ter Academie kon Leys het evenmin lang volhouden. In eene mondelingsche les over de aloude klassieken verveelde van Brée hem dusdanig, dat hij eene ongepaste vergelijking dorst maken tusschen de Grieksche Antieken en des sprekers korte broek, die insgelijks uit de mode was. De bestuurderleeraar belgde zich zoozeer over deze ongehoorde vrijpostigheid, dat hij den oproerling kastijde en daarbij nog eischte, dat hij, alvorens de lessen der Academie nog bij te wonen, in tegenwoordigheid van al de leerlingen, verschooning zou vragen. Aan die openbare vernedering wilde de jonge kunstenaar zich nimmer onderwerpen, en zoo bleef de Academie voor hem gesloten. Zonder een oogenblik zijne verlatenheid te betreuren, greep Leys maar stoutweg het palet, dat de Braekeleer hem leerde bereiden, en hij oefende zich met de penseelen rechtstreeks naar de natuur. Zijn schoonbroeder werd nu weer zijn leidsman; maar, alhoewel die meester toen ook veel bijval genoot, toch kon de hartstochtelijke jonge schilder zich niet bij dezes lessen bepalen. Wappers, met zijne aangrijpende en dichterlijke onderwerpen, zijne vaderlandsche figuren en zijn warm en prachtig koloriet, koos hij zich tot toonbeeld, zooals het overigens toch ieder deed. Alspoedig moet Leys ook in rechtstreeksche betrekking zijn gekomen met den toenmaligen hoofdleider van de Antwerpsche Schilderschool; want zij maalden alsdan te zamen eene Episode uit de Spaansche Furie.¹ Dit gezamentlijk vervaardigd tafereel verliet Wappers nimmer; want hij voorzag, dat Leys geroepen was om een groot kunstenaar te worden. Aan iemand, die van den jongen Leys eene schets ontving, gaf

¹ Dit tafereel werd te Antwerpen geveild in den verkoop der nagelatene schilderijen van Gustaaf Wappers, welke op 18 Mei 1875 plaats had.

Wappers den wijzen raad : « Bewaar dit geschenk zorgvuldig ; het is een proefstuk van den schilder, die zijnen weg zal maken.» De vlijtige Leys wachtte daarmee ook niet lang. In 1833, toen hij slechts achttien jaren telde, leverde hij aan de Brusselsche tentoonstelling reeds eene andere Episode uit de Spaansche Furie te Antwerpen in 1576, en een Gevecht tusschen eenen Grenadier en eenen Kozak, waarvan werd opgemerkt, dat het de eerste gewrochten waren van eenen kleurrijken en voor de toekomst belovenden schilder. Bij voorkeur ontleende Leys aan onze geschiedenis der vroegere eeuwen al de onderwerpen zijner tafereelen, welke hij uitvoerde in den stijl der Romantische School, die Wappers tot stand bracht. Zoo schilderde hij gedurende verscheidene jaren bijna uitsluitelijk niet dan Plunderingen, Volksoploopen, Gevechten en Rechtsplegingen uit onze bloedige geschiedenis der middeleeuwen. Dit slag van voortbrengselen werd zeer gezocht en tegen aanzienlijke sommen aangekocht. Zelfs maakte Leys zich daarmee, van op zijn negentiende jaar, reeds eenen naam in de kunstwereld. Ten jare 1834 stalde hij te Antwerpen drie schilderijen uit : een Strijd tusschen de Gentenaars en de Burgondiërs, de Witte Kaproenen onder Philips den Stoute, en een Zeestrand met Visschers, waarvan de beide eerstgenoemde algemeen werden opgemerkt en volmondig geprezen. Twee jaren later oogstte hij alweder bijval in met zijne te Brussel ten toon gestelde : Moord der Wethouders van Leuven in 1378, zijne Geuzenfamilie, zich verwerende tegen de Spanjaards, en, de Waarzegster, die het Opperhoofd der Rooversbende de Toekomst voorspelt. Bovenal in het eerste

dezer drie tafereelen waardeerde men pracht en warmte van koloriet en licht, rijke verbeelding, eigenaardigen keus van typen en eene levendige samenstelling.

Zoovele en degelijke hoedanigheden te doen uitschijnen in het werk eens nog onmondigen jongelings, ware stellig genoeg, om hem aan alle verdere studie te onttrekken en met laatdunkendheid te doen voortvaren op het ingeslagen pad. Echter verblindde die lof onzen kunstenaar niet. Integendeel zag hij klaar in zijn eigen werk, dat hij opmerkelijk begon te wijzigen. Zelfs liet hij al spoedig den keus zijner eerste onderwerpen en zijne wijze van schilderen varen, waaraan hij én fortuin én eer verschuldigd was. In zijne jeugd had zijn lichtopbruisend en vrijheidlievend karakter hem woelige tafereelen uit de vaderlandsche geschiedenis doen ontwerpen; maar thans daalde er reeds eene kalmte in zijn gemoed, welke hem waarschuwde tegen overdrijving. Van toen af begon hij eenvoudigere en meer ware, doch even schilderachtige en levensvolle tafereelen met Vlaamsche Bruiloften, Dorpsfeesten en Jaarmarkten te malen. Leys' streven naar volmaaktheid ging verder. Van gevierd meester, die hij was, maakte hij zich zelve weer tot leerling. Hij hernam zijne eerste kunstenaarsoefening, en zijne teekening, die hij te erg verwaarloosd had, werd vaster en keuriger. Om zijn reeds zoo krachtig koloriet nog te versterken, begon hij op nieuw onze oude meesters te bestudeeren. Op eene reis door Vlaanderen, Frankrijk en Holland vielen hem vooral onze Nederlandsche meesters der XVIIe eeuw in het oog, en hij legde zich de zware taak op, die wonderkoloristen en weelderige scheppers in rijkdom van voorstelling en kleurenpracht nabij te komen. In hoeverre hij daarin slaagde

getuigen zijne Gildefeesten, Wapenzalen, Wachthuizen, Kunstkamers en Studievertrekken, heerlijk gestoffeerd met fiere en trotsch uitgedoste figuren. Deze gewrochten van den jongen Leys deden door hunne rijke en gloedvolle kleurschakeering en tooverachtig spel van licht en schaduw, de schitterendste schilderijen als verbleeken. In die prachtige tafereelen huldigde de nationale kunstenaar ook onze grootste meesters. Zoo liet hij ons bewonderen : Rubens verwelkomd in de Antwerpsche Schuttershoven, de Burgemeester Six bij Rembrandt, Frans Floris in zijn Werkhuis, Peter de Hoogh in zijn Werkhuis, Floris op weg naar het Feest der Sint Lucasgilde, en het Dischfeest der Sint Lucasgilde, waarin onze meest vermaarde kunstenaars waren vertegenwoordigd.

Na het voltooien dezer en anderer tafereelen van dien aard, was Leys' roem zoo hoog gestegen, dat de Koning, die hem den 30^{en} October 1840 tot ridder benoemde, hem op 1 November 1851 verhief tot officier zijner orde, terwijl ook verscheidene andere Vorsten onzen meester met hunne orde-teekens vereerden. In des kunstenaars denkbeelden, in zijn ziens- en werkwijze geschiedde er alsdan echter weer eene gansche omwenteling. Nogmaals slachtofferde hij de vruchten van een ruim aantal jaren studie, door den trant, de manier van schilderen en het koloriet der XVIIe eeuw te laten varen, om tot de kunstrichting van nog vroegere tijden terug te keeren.

In de XVIIe eeuw had Leys ons volk nog niet zelfstandig, het kunstkarakter niet oorspronkelijk genoeg gevonden, om zich bij den verkregen uitslag te vreden te houden.

Verder wilde hij doordringen, tot waar de Nederlander nog zijn eigen werkelijk leven genoot, en onze kunst geenen uitheemschen invloed onderging. Daarom spoorde hij nu de gewrochten op onzer oudste meesters. Zijn inzicht was zich al de kunsteigenschappen der School van Matsijs eigen te maken, om die als het ware in zijne tafereelen te doen herleven en daardoor onze Schilderschool haar rein karakter weer te schenken. Om dat doel te bereiken, ondernam de schepper van zoo menig meesterstuk op acht en dertig-jarigen ouderdom, nog eenen langen en stroeven arbeid, welke den moedigsten onzer meesters hadde afgeschrikt. Met een geduld, dat getuigde van zijnen belangloozen kunstijver, herbestudeerde hij weer al wat de XVe en XVIe eeuw hadden nagelaten. Van dit zoo gewichtig, zoo eigenaardig en vóór hem nooit doorgrond tijdvak, nam hij al de schilderijen, al de miniatuurschilderingen en plaatwerken in aandachtigen oogenschouw. Hij las en herlas onze oude kronijken, onze volksliederen, onze keuren en plakkaarten, bestudeerde onze grijze gebouwen en de oude kleederdrachten, wapens en huisraad. Zoo scheen Leys zijne eigene eeuw te hebben verruild tegen die karaktervolle tijden, in welke hij met den geest terugkeerde, om er met zijn voorgelacht te leven, te denken, telijden en te genieten.

Ten jare 1854 had de onvermoeibare meester een oorspronkelijk middeleeuwsch tafereel in het leven geroepen, dat de eerste rijpe vrucht was zijner nieuwe groote studiën. Dit gewrocht is bekend onder den titel: de Wandeling buiten de Muren. Het volgende jaar leverde hij zijne beroemde: Zielmis van Barthel de Haze, zijn Nieuwjaarsdag in Vlaanderen, en zijn Albrecht Dürer te Antwerpen de Processie ziende.

Al deze gewrochten bezaten de kracht en den rijkdom van kleuren der oud-Antwerpsche School, bij een gematigd en aangenaam licht en zachte schaduwen. De behandelde onderwerpen waren zoo eenvoudig als natuurlijk voorgesteld; maar juist daarom vol dichterlijke schoonheid en innerlijk leven. Elk figuur was een bepaald bestudeerd karakter, een wezen, dat denkt en voelt en met lijf en ziel behoort tot den tijd, waaruit het als teruggeroepen schijnt. Ook de gebouwen, de meubelen, de kostumen en sieraden, ja, tot de minste der afgebeelde voorwerpen, behoorden geheel en al tot dit eigenaardig voorgeslacht, met hetwelk onze kunstenaar zich als vereenzelvigd had. De nieuwe meesterwerken van Leys maakten opschudding in onze kunstwereld. Eenieder stond er voor getroffen. Vele kunstbeoordeelaars laakten dien verregaanden terugkeer tot ons oud, oorspronkelijk kunstkarakter. De overgrootste meerderheid der bevoegde aanschouwers daarentegen juichten die stoute herschepping van ons eigen schoon hartstochtelijk toe. Allen prezen volmondig des meesters ongeëvenaarde kleurenpracht en zijne treffende waarheid van voorstelling. Ons volk was verrast bij het zien dier echt Vlaamsche tafereelen, waarin het zijne voorouders als zag herleven. Eindelijk begroette heel het land in Hendrik Leys den meest vaderlandschen schilder, die sinds eeuwen de Antwerpsche School verheerlijkte.

In ditzelfde jaar 1855 wilde onze meester ook in het buitenland Antwerpens roem doen schitteren. Te Parijs was er in de werelddtentoonstelling een algemeene kunststrijd geopend. Leys trad daar inop met drie zijner tafereelen : de *Wandeling buiten de Muren*, de *Zielmis van Barthel de Haze*, en : *Nieuwjaarsdag in Vlaanderen*.

Maanden lang hielden de dagbladen en tijdschriften van gansch Europa zich bezig met de eigenaardige schilderijen van onzen Antwerpschen meester, en de jury der wereldtentoonstelling kende dan ook aan Hendrik Leys de groote gouden eere-medalie toe. Dat was voor onze Antwerpsche School een zegepraal, zooals er nog nimmer een behaald werd. Niet enkel onze stad, maar heel ons land juichte den overwinnaar met geestdriftige blijdschap toe. Wanneer hij van zijnen triomftocht wederkeerde, werd hij het voorwerp eener algemeene luisterrijke vereering. Van zoodra de blijde tijding der overwinning was aangekomen, had de kunstlievende bevolking der Scheldestad besloten zich jegens haren zegepralenden stadgenoot erkentelijk te toonen, door hem eene gouden lauwerkroon aan te bieden. Met dat doeleinde werd er eene volksinschrijving geopend, en het regende geld om het kostbaar gedenkstuk te laten vervaardigen. Wanneer de befaamde kunstenaar in zijne geboortestad was wedergekeerd, brak er daar een zoo schoone en heilvolle dag aan, dat hij met schitterende letteren in Antwerpens geschiedboek staat aangeteekend.

Op Zondagavond van den 25ⁿ November 1855 luidde de groote klok en speelde de beiaard, terwijl er uit het Verbond voor Kunsten, Letteren en Wetenschappen een monsterfakkeltocht vertrok, waaraan al de muzieken der maatschappijen en regimenten onzer stad deel namen. In de Hobokenstraat, aan Leys' woning, werd er eene serenade gebracht, welke, bij des kunstenaars verschijnen aan het venster, verdoofd werd door de toejuichingen zijner verrukte medeburgers. Des nanoens van den volgenden dag gingen al de kunstenaars en de maatschappijen van Antwerpen en

andere steden den meester aan zijne woning afhalen. Zij geleidden hem triomfantelijk in stoet, met ontrolde vaandels en onder het aanheffen van muziekstukken, naar de openbare tentoonstellingszaal onzer Academie, waar heel het kunstlievend Antwerpen hem wachtte, met de stedelijke Regeering, van welke Leys deel maakte. Evenals op zijnen doortocht langs Antwerpens straten, klonk ook hier een geestdriftig « hoera ! » den kunstenaar tegen. De Burgemeester, omringd door al de leden van onzen Gemeenteraad, wenschte Leys geluk voor zijnen behaalden zegepraal. Ten dank en uit erkentelijkheid voor den luister, welken hij over de stad en het land verspreidde, plaatste de Minister van Binnenlandsche Zaken op het hoofd van den gevierden schilder de gouden lauwerkroon, waarop in onze moedertaal geëmailleerd stond : » ANTWERPEN KROONT HENDRIK LEYS. WERELDTENTONSTELLING 1855. Daarbij stuurde men den bekroonde tal van lofspraken toe ; onze Vlaamsche dichters vereerden « den grooten vaderlandschen schilder » met eenen « Letterkrans » en heel de ontzagwekkende stoet, welke hem had afgehaald, stapte nog eens juichend voorbij den held der plechtigheid. Vervolgens werd Leys een banket aangeboden ; op een groot muziekfeest te zijner eere gegeven, werd zijn lof in eene gelegenheidscantate bezongen, en des avonds was er verlichting, als hulde aan den verheerlijker der Antwerpsche School.

Na zoo hartelijk gefeest te zijn geweest door zijne stad- en kunstgenooten, ontving Leys den 16ⁿ der volgende maand nóg zijne verheffing tot Commandeur der Leopoldsorde. Echter liet dit alles den wijzen man zooals hij immer was : vlijtig, leezuchtig en nederig. Toen de gouden kroon hem

op het hoofd werd gedrukt, haastte hij zich die er af te nemen en in zijne dankrede verklaarde hij : « Ik aanvaard de kroon, welke gij mij, in naam van Antwerpen, aanbiedt. Doch hoort zij mij alleen wel toe ? Men zou ze moeten ontbladeren en uitdeelen tusschen al degenen, die tot den roem der Vlaamsche School arbeiden; tusschen al degenen die te Parijs de faam dier School vaster hebben gevestigd. Het is de zegepraal der Vlaamsche kunst, veeleer dan een persoonlijke zegepraal, die uwe warme toegenegenheid heeft opgewekt. Ik mag uwe hulde niet dan in dien zin aanvaarden. Het is, mijne heeren, dat uwe hulde daardoor vruchtbaar wordt in de toekomst, vruchtbaar voor de kunst zelve. De kroon, welke gij mij aanbiedt, wordt een zinnebeeld van eendracht, van treffende broederliefde... »

Bij het uiten dier schoone woorden, volgde Leys de oprechte inspraak van zijn goed hart. De roem, welken hij oogstte, behoorde zijn duurbaar Antwerpen, wiens geschiedenis hij in het geheugen droeg. Zijne verworven kunstglorie liet hij terugstralen op het Vlaamsche volk, uit wiens schoot hij sproot en wiens aloude eigenaardige zeden en gebruiken hij op zijne paneelen met zooveel voorliefde verhaalde. Zijne kunststudie en de stille genoegens van den huiselijken haard waren den talentvollen man voldoende. In de nieuw aangelegde Statiestraat kocht hij den 31ⁿ Augustus 1855 een huis, dat werd afgeslagen en heropgebouwd tot eene gezellige woning, met kunstgalerij en boekerij, eene ruime broeikas en een uitgestrekt werkhuis. Het voornaamste vertrek van dit groot gebouw is de eetzaal, omdat de kunstenaar die in het bijzonder naar zijnen smaak inrichtte en versierde. De hardhouten zoldering is gansch opgesmukt met zinnebeeldige ken-

teekens der kunst, blazoenen en de naamletters der leden van 's meesters gezin. Ook de gekende drie zilveren schildkens op hun blauw blazoën vertoonen er zich als bewijs, dat de oude Sint Lucasgilde door den vaderlandschen schilder niet is vergeten. Op den wand ontwaart men ook den grijzen Patroon der Antwerpsche schilders, met de penseelen in de hand en den zinnebeeldigen os aan de voeten. Het lagere gedeelte van den muur is gansch bedekt met houten beeldhouwwerk en gebeitelde ingemaakte kassen; maar bovenwaarts loopt langsheen de gansche zaal eene fries, door Leys zelve geschilderd, en voorstellende zedenschetsen uit de XVIe eeuw als : de Uitgenoodigden ter Kermisfeest gaande, het Binnenkomen in de Stad, de Intrede binnen de Zaal, met de afbeeldingen van den schilder, zijne gade en drie kinderen, en de Voorbereidselen tot het Dischfeest.

In den tusschentijd dat meester Leys deze muurschilderingen binnen zijne woning voltrok, bleef hij ook niet onledig in het nog verder uitbreiden van den roem der Vlaamsche School. Op de Antwerpsche tentoonstelling van 1858 liet hij weer een nieuw meestergewrocht bewonderen, waardoor hij zich nog nauwer aansloot bij de oudste gekende Antwerpsche Schilderschool. Dit tafereel stelde voor : Adriaan van Haemstede in het Geheim de Hervorming predikende te Antwerpen in 1552. Ten jare 1861 bracht Leys in onze tentoonstelling weer drie andere puikwerken : de Afkondiging in de Nederlanden der Bloedplakkaten van Keizer Karel, Erasmus aan Margaretha van Oostenrijk en Karel V zijne Verhandeling : *« de institutione principis »* voorlezende, en de geheime Vergadering in den Pelikanengang.

In al deze werken bespeurde men weer duidelijk eene gansche verandering in de voorstelling, de groepeerings, de karakters en zelfs in de kleuring. Nog strenger en vaster dan in zijne vroegere scheppingen, werd hier alles opgevat. De geringste bijzonderheden werden aan de natuur getoetst, de groepen juist weergegeven zooals zij in de wezentlijkheid voorkomen; en zoo was reeds in sommige samenstellingen de eenheid van handeling gebroken. De schoonheid van vorm, welke maar naar de minste gezochtheid zou kunnen zweemen, was zorgvuldig vermeden. De typen waren rechtstreeks uit de natuur gegrepen en gansch ongekunsteld en schijnbaar onberekend op het doek gebracht. Waren hunne wezens niet altijd aangenaam gesneden en hunne leden geenszins bevallig, zij vertolkten toch een treffend karakter, en in hunnen bedaarden, doch beteekenisvollen blik, raadde men het diepe gedacht en de onwrikbare overtuiging, welke onze vaders in de voorgestelde tijden bezielde. Om zijne reeds zoo machtige kleuren nog met meer waarheid en heftigheid te doen uitkomen, veronachtzaamde hij de toonversmelting en de lichtspeling, ten koste van zijn anders zoo dichtelijk koloriet. De zuivere natuur in alles te weerspiegelen, bleef voortdurend het streven van den waarheidslievenden meester. Of hij daarin nog slaagde, wilde hij ten jare 1862 weer laten beslissen op de wereldtentoonstelling van Londen, waar hij optrad met zijne tafereelen: de Instelling der Orde van het Gulden Vlies, Margaretha van Oostenrijk den Eed ontvangende der Boogschutters van Antwerpen, Luther als Kind Kersliedere en zingende in de Straten van Eisenach, de Roomsche Katholieke Vrouwen, en de Afkondiging in de Nederlanden der Bloedplakkaten van Keizer Karel.

Ook die uitslag was allergunstigst en vereerend voor den Vlaamschen schilder en de Antwerpsche School. Evenals in de wereldtentoonstelling van Parijs, werd ook te Londen onzen meester de gouden eere-medalie toegekend. Zijne stad- en landgenooten juichten bij dien zegepraal weer zoo zeer als bij zijne vroegere overwinning, en Koning Leopold I benoemde op 30 October 1862 den gevierdsten onzer kunstenaars tot Baron. De Antwerpsche Regeering bleef zich ook altoos erkentelijk toonen jegens den verheerlijker der Scheldestad. Zelfs bepaalde zij er zich niet bij hem ambtelijk geluk te wenschen en openbaarlijk te huldigen. Ook besloot onze Gemeenteraad, in overeenkomst met het Staatsbestuur, Hendrik Leys de eerezaal van ons stadhuis met muurschilderingen te laten opluisteren. De meester zelf deed daartoe eenen keus der verschillende onderwerpen, welke allen ontleend zijn aan de geschiedenis onzer oude Antwerpsche vrijheden en volksrechten. De voorgestelde tafereelen zijn: de Blijde Inkomst van den Aartshertog Karel (1514), de Poorterwording van Battista Palavicini (1541), de Verdedigers van Antwerpen tegen Marten van Rossem (1542), de Hertogin van Parma die de Sleutels der Stad aan het Magistraat bestelt, het Landjuweel van 1561, de Opening der Vrije Jaarmarkt, en Portretten onzer Vorsten.

Alvorens die heuglijke tooneelen en beelden op de vaste wanden van ons stadhuis te malen, voltrok de meester ze eerst op kleinere schaal in prachtig afgewerkte schilderijen. Terwijl hij een dier gewrochten in muurschildering overbracht, stuurde hij andere daarvan naar de nieuwe Parijsche wereldtentoonstelling van 1867. Nogmaals verwierven zijne

louter Vlaamsche puikwerken aldaar de groote gouden eere-medalie. Bij de feesten, hem te dier gelegenheid aangeboden, werd er ook door het Verbond voor Kunsten, Letteren en Wetenschappen, eene gouden herinneringsmedalie geslagen, met des schilders beeltenis, en, op de keerzijde, Sint Lucas, zooals de meester zelf dien voorstelde in zijne eetzaal. Het Gemeentebestuur gaf terzelfder gelegenheid aan de straat welke de kunstenaar bewoonde, den naam van Leysstraat. »

Indien de vlijtige kunstenaar aldus nog volhardde in het behalen van schitterende overwinningen, en de Antwerpsche School van steeds nieuwen luister deed stralen, dan ware het zijnen stad- en landgenooten stellig moeielijk geworden, hem langer naar behooren hunne erkentelijkheid te bewijzen. Ongelukkiglijk leed hij van toen reeds aan aamborstigheid met hartziekte gepaard. Het kostte den talentvollen man ten laatste eene zware krachtinspanning om de trappen van het stadhuis te beklimmen, ten einde daar het grootste werk zijns levens voort te zetten. Eer Leys nog de twee laatstvermelde zijner onderwerpen had aangelegd, werd hij bedlegerig, en hij overleed op 26 Augustus 1869.

Het al te vroegtijdig afsterven van Leys dompelde de kunstvrienden zijner geboortestad, van zijn land, ja, van gansch Europa in rouw. Toen de betreurde drie dagen later werd ten grave gevoerd, kwamen er kunstenaars uit alle gewesten, om 's meesters stoffelijk overschot eene laatste hulde te bewijzen. Dit blijk van erkentelijkheid jegens den uitstekenden schilder was hem volkomen waardig. De lijkstoet werd geopend door de muziek der burgerwacht en die van het 6^e linieregiment, welke beurtelings treurmarschen speelden, terwijl gewapende soldaten, aangevoerd door eenen

kolonel, al de vereerders van den afgestorvene omsloten. Achter de muzieken trad de dienstdoende geestelijkheid, benevens de kerkmeesters en aalmoezeniers in toga. Dan kwam de hooge en grootsche lijkwagen, getrokken door zes met rouwdekens behangen en bij den toom geleide paarden. Voornamen kunstenaars en magistraten droegen de hoeken van het zwart fluweelen baarkleed, dat bezaaid was met zilveren starren en versierd met een goudlakenen kruis, eene groote lauwerkroon, immortellen, het lijkblazoen des overledenen en zijne orde-teekens. Vier en twintig weesjongens, in koorhemden en rouwrokken, droegen, naast den wagen, brandende flam-beeuwen. Bezijden deze lichtdragers stapte eene dubbele rij van schilders, beeldhouwers en plaatsnijders met ontblooten hoofde. Achter de lijkbaar droegen drie kunstschilders, op een zwart fluweelen kussen, de met rouwfloers overdekte gouden lauwenkroon, die voor het vieren van Leys' eersten buitenlandschen zegepraal was vervaardigd. Op een ander zwart fluweelen kussen droegen drie bestuurleden van den *Cercle artistique* de gouden herinneringsmedalie, welke voor Leys' tweede overwinning in de Parijsche wereldtentoonstelling werd geslagen. Achter de familieleden volgden tal van hooge staatslieden, Antwerpens gemeenteraad, kunstenaars, vertegenwoordigers van kunstinstellingen en geleerde genootschappen, met duizenden andere bewonderaars van het talent des overledenen.

Op den doortocht van dien indrukwekkenden stoet waren al de winkels, ten teeken van rouw, gesloten, en heel de Antwerpse bevolking wachtte blootshoofds en met bedrukt gemoed, om haren zoo dikwijls gevierden kunstheld inwendig nog een laatste vaarwel toe te wenschen.

Een eigenaardig en schitterend talent als dat van Hendrik Leys, eenen schilder die gedurende heel zijn leven dacht en zocht, om ons oorspronkelijk kunstkarakter terug te vinden en te herstellen, en door tal van meesterstukken bewees, dat die goede oude Vlaamsche School nog leefbaar was, kon echter niet vergeten worden. Nauwelijk was het lijk van den grooten kunstenaar in den schoot der aarde te rusten gelegd, of de Antwerpsche Regeering voldeed aan een algemeen verlangen met te besluiten, dat er een bronzen standbeeld zou worden opgericht, als openbare hulde aan den beroemden schilder, wiens werken zoo veel nieuwen luister gaven aan onze Antwerpsche School.

Tijdens de kermisfeesten van 1873 werd dit gedenkteeken plechtig onthuld onder het jubelgejuich van het Vlaamsche volk, dat nimmer ondankbaar was jegens zijne kunstenaars. De korte en toch zoo roemvolle levensloop van Hendrik Leys komt dit nogmaals op de schitterendste wijze getuigen. Maar ons kunstlievend Vlaamsche volk wil Vlaamsche werken, wil eigen schoon, dat het begrijpen en genieten kan. Elk ras streeft naar nationalisme in de kunst, en heel de beschaafde wereld wil ook bij iedere natie in eigen kunst eigen aard ontwikkeld zien. Zonder getrouwheid aan het eigen kunstkarakter geen degelijke kunstzin noch scheppingsvermogen. Hij wordt een machteloze, die zijne ingeboren gaven en kunsteigenschappen onbenuttigd laat, om zich anderer hoedanigheden trachten eigen te maken. Het is eene valsche, ja, verderfelijke kunstleer, dat onze schilders de vreemde groote meesters in hun vak moeten pogen na te volgen. Laat in de kunst aan elk volk zijnen bijzonderen geest, zijn onderscheiden kenmerk, hetwelk uit

zijne natuur voortvloeit en dat geen uitheemsche zich kan eigen maken. Ook heeft de Vlaamsche schilder aan niet éene vreemde School iets te benijden. Oprechte waarheidsliefde en getrouwe weerspiegeling onzer natuur, maakten de Antwerpenaars tot de hoofdmeesters in alle vakken der schilderkunst, en de grootste koloristen der wereld.

De geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool leert hoe menig aankomend talent verloren ging, dat de nationale kunstoverleveringen verloochende om zich te vereenzelvigen met de Italiaansche School. Vooral de jeugdige schilder wachte zich wel te gaan offeren aan de uitheemsche kunstgoden. Zelfs onze gevormde, onze uitstekende meesters verloren door een tijdelijk verblijf in den vreemde hun milde licht en rijke Vlaamsche kleur. Is verwijdering van onze eeuwenoude bakermat der schilderkunst gevaarlijk, zoo is zelfverloochening doodelijk voor den kunstenaar. De navolgingszucht van uitheemsche meesters bracht vaak geheele kunstenaarsgeslachten op het dwaalspoor en onze School ten val. Wanneer daarentegen onze schilders tot hunne natuur terugkeerden, hunne vaderlandsche kunstgenieën verheerlijkten, de nationale kunstbegrippen huldigden en zichzelf werden, dan leverden zij weer tafereelen, welke niet enkel bij hunne stamgenooten, maar heel de wereld door bewonderd werden en bekroond.

VERBETERINGEN

- Bladzijde 67, regel 6 : Bij den aanvang van het jaar 1879 werd de beroemde altaartafel van Quinten Matsijs : de Legende van Sinte Anna der Sint Peterskerk van Leuven, door het Staatsbestuur, ten prijze van 200.000 francs, aangekocht voor het museum van Brussel.
- » 86, » 21 : Sint Jacobsmarkt ; lees : Kipdorp, nummer 16.
- » 89, » 2 : XIVe eeuw ; lees : XVe eeuw.
- » 98, nota 2 : Naaldwijkstraat ; zij wordt nu de Schrijnwerkersstraat geheeten.
- » 100, » 2 : Ten jare 1881 kocht het museum van Brussel voor 10.000 frs. een paneel van Jan Sanders : de Episode van den Verloren Zoon, geteekend : JOES DE HEMESSEN PINGEBAT, 1556.
- » 154, regel 19 : Uit den inventaris van een Antwerpsch sterfhuis van 1574 blijkt nog, dat meester Peter Coecke van Aelst ook maalde : « een stuk Poëterye van Jupiter, en : een Adam ende eene Eva, » beide op doek.
- » 285, » 27 : Joris Hloefnagels stierf ten jare 1601.
- » 316, » 6 : Bij te voegen : Korts nadat meester Joos de Momper dit alles bepaald had, werd hij bedlegerig. Hij stierf ten elf uren des avonds van den 5^e Februari 1635.
- » 343, » 9 : Alle drij ; lees : alle vier.
- » 369, » 20 : Onze Staten ; lees : deze Staten.
- » 384, » 5 : Het museum van Brussel kocht in 1880, voor 2000 francs, een der zeldzame tafereelen van Tobias van Haecht Het is een rotsachtig landschap met tal van figuren, nu betiteld : een Jaechtavontuur van Keizer Maximiliaan I, gemerkt : TVH 1615.
- » 394, » 14 : Adam van Noort moet zich ook hebben onderscheiden als portretschilder. In een testament van 9 November 1655 maakt heer Peter Muytinck, Oud-Schepene der stad Antwerpen, aan zijnen oudsten zoon Nicolaas : « het conterfeytsel van sijnen oudtgrootvader Signor Joris Muytinck, in vergulde lijsten, ende daertoe de twee eontrefeytsels van hem testateur ende zijne ierste huysvrouwe, geschildert van Adam van Noort. »

- Bladzijde 459, regel 3 : Jan Breughel II overleed den 1ⁿ September 1678 te zijnen huize in de Pruyenenstraat.
- » 477, » 18 : Catharina Pepijn overleed te Antwerpen op 12 November 1688.
- » 505, nota 2 : Reeds van vóór het einde der XVIIe eeuw noemde men de straat in welke Rubens zijn huis bouwde de Rubensstraat.
- » 558, regel 5 : Neef; lees : oom.
- » 636, » 8 : 1 April 1582; lees : 18 November 1584.
- » 660, » 4 : Dresden; lees : Augsburg.
- » 661, » 26 : In het museum van Dresden hangt een bergachtig en rijk gestoffeerd Landschap, geteekend : *W. Bakereel*. Wij melden dit gewrocht hier nog, omdat het de eenige schilderij is, welke op naam van den meester wordt bewaard.
- » 681, » 5 : Eene van de prachtige Hertenjachten der galerij Salamanca prijkt thans in het museum van Brussel. Zij is geteekend : *P. De Vos, fecit*, en werd 13.200 francs betaald.
- » 788, » 14 : Tegen kermis; lees : tegen kleine kermis of 5 Juni 1648.
- » 812, » 19 : Jan Thomas kocht op 12 December 1642 het Antwerpsche poorterschap.
- » 819, » 28 : Het hier vermelde tafereel : Zoo de Ouden zongen zoo pijpen de Jongen, van Jacob Jordaens, werd bij den aanvang van het jaar 1883 voor 50.000 francs gekocht voor het museum van Antwerpen.
- » 852, » 20 : Het Brusselsche museum bezit sedert 1882 van Adriaan de Brouwer een fraai paneeltje : Drinkers en Rookers op het Kasteel, geteekend : *Brouwer*, en aangekocht voor 13,000 francs.
- » 907, » 14 : Sedert 1879 bezit het Brusselsche museum eene Aanbidding der Wijzen, geteekend : *Cor. D. Baellieur fe.*, welke 1000 francs werd betaald.
- » 1034, » 14 : Aangezien de schilderijen van Alexander van Bredael ook zeldzaam zijn geworden, zoo melden wij hier nog, dat de stad Antwerpen, ten jare 1877, voor 1200 francs, een tafereel kocht : de Antwerpsche Ommegang op de Groote Markt, geteekend : *Alexander van Bredael* 1696.
- » 1277, » 19 : Sint Gregorius en andere Heiligen; bij te voegen : van Rubens.
- » 1373, » 10 : De schilderij Sint Felix van Gillis Backereel, kwam onder Napoleon I van Parijs naar de kerk van Dixnude en van daar naar het Brusselsche museum, waar zij thans nog berast onder den titel : de Verschijning der Heilige Maagd aan Sint Felix.

In verschillende buitenlandsche museums hangen er van onze Antwerpsche voorname meesters nog tal van schilderijen, wier titels wij korthedshalve niet mochten aangeven.

NAREDE

De Heeren Jan van Beers, Ridder Leo de Burbure, P. Génard, Ridder Gustaaf van Havre, Victor Lagye, Th. van Leries en August Michiels werden door het Stadsbestuur aangesteld om den wedstrijd van het vervaardigen eener Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool te beoordeelen. Zij bekroonden ons werk met den eersten prijs.

In het verslag over den wedstrijd, welke de heeren rechters verklaarden « te mogen worden beschouwd als een der » gewichtigste, die ooit in ons vaderland voor het geschiedkundig vak werden geopend, » bespraken zij onzen arbeid als volgt : « De schrijver, die lange jaren in het doorzoeken » van handschriften en oorkonden moet hebben doorgebracht, » heeft eenen oogst van ongekende en hoogst belangrijke » aantekeningen over het verleden onzer School vergaderd ; » zijn opstel, waarvan het plan wellicht wat al te breed werd » opgevat, is vloeiend, ja, in den echten volkstrant geschreven

» en voornamelijk onder het biographisch oogpunt zeer
 » merkwaardig. Zijne beschrijvingen van plaatselijke gebrui-
 » ken, voorvallen en kunstfeestelijkheden zijn gansch nieuw,
 » en geven aan het geheel een oprecht eigenaardig karakter,
 » dat bij onze bevolking de weet- en leeszucht in hoogen
 » graad zal opwekken. Om zijn boek tot stand te brengen
 » heeft de schrijver zich noch moeite, noch inspanning ge-
 » spaard, en de meest gewetensvolle nasporingen gedaan.
 » Nagenoeg al de werken, die over het onderwerp handelen,
 » werden door hem geraadpleegd, en hij heeft als het ware,
 » met volle handen aan onuitgegeven en tot nog toe onbekende
 » bronnen en oorkonden geput. »

Voor die gunstige oordeelvelling en de bekroning van ons werk bieden wij den heeren rechters hier onzen opentlijken dank.

Na dit woord van erkentelijkheid jegens de Jury, zijn wij aan de inschrijvers op ons werk ook eene kleine uitlegging verschuldigd over de schijnbare traagheid, met welke de laatste helft onzer Geschiedenis verscheen, en hoeven wij tevens te verklaren waarom ons boek is uitgedijd tot het dubbel der grootte, waarop het door het prospectus was geraamd.

De reden daarvan is, dat de laatste helft van ons ingezonden handschrift, na de uitspraak over den wedstrijd, plotseling spoorloos verdween en ons dus niet kon worden terugbezorgd voor de uitgaaf. Bij vergissing maakte de uitgever slechts op het behouden eerste gedeelte van ons werk zijne raming der grootte, en zoo kwam het, dat deze in de uitgave van het geheele boek werd verdubbeld.

Terwijl de eerste helft onzer Geschiedenis reeds werd

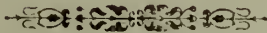
afgedrukt, moest ook de verloren tweede helft worden herschreven. Dat was de oorzaak waarom dit laatste gedeelte van ons werk maar traag kon worden afgeleverd.

Alhoewel dit gedeeltelijk herschrijven van het boek, bij gebrek aan tijd, ons veel moeite kostte, zoo kunnen wij den lezer toch verzekeren, dat wij het geenszins verwaarloosd hebben. Onze innige betrachtning bleef altoos eene ware en volledige Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool te leveren, waarin onze eigenaardige meesters werden gehuldigd en de reeds zoo blakende kunstliefde van ons volk nog wordt aangevuurd.

Indien wij daarin slaagden, dan achten wij ons hoogst voldaan en rijkelijk beloond voor onzen dubbelen arbeid.

Antwerpen, 14 Mei 1883.

F. JOS. VAN DEN BRANDEN.

NAAMLIJST DER BIJZONDER VERMELDE SCHILDERS
EN SCHILDERESSEN

A

Adriaens, Lucas. 29.
Adriaensen, Alexander. 656-657.
Aenvanck, Theodoor. 1123-1124.
Aertsen, Peter. 159, 163-172, 317.
Aertszone, Rijkaart. 85, 186, 465.
Amstel, Jan van. 287-288, 307.
Antonissen, Hendrik Jozef. 1211-1212.
Apshoven I, Ferdinand van. 1026-1027.
Apshoven II, Ferdinand van. 1027-1028.
Apshoven, Thomas van. 1027.
Artvelt, zie : Eertvelt.
Avont, Peter van. 806, 891-894.

B

Backereel, Gillis. 660-661, 1277, 1373, 1422.
Backereel, Jacob. 1074.
Backereel, Willem. 661, 1422.
Backer, Jacob de. 1276, 1277, 1371, 1373.
Baellieur, Cornelis de. 907-908, 1422.
Balen I, Hendrik van. 374, 463-467.
Balen II, Hendrik van. 468-469.
Balen, Jan van. 467-468, 562, 566.
Balen, Kasper van. 467, 562, 566.
Balliu, Peter de. 949-950.
Barbier, Jacques Luc. 1270-1278.
Barbiers, Balthazar. 1178-1180.
Barre, Jan de la. 562, 566, 845-847, 1155.
Bastijn, Hendrik. 29.
Bastijn, Jan. 22.
Beert I, Osias. 1118, 1130.
Beert II, Osias. 1118-1119.
Beguinet, Jan Baptist. 1245, 1248, 1253.
Bellingen, Jan van. 1312, 1313, 1330, 1340.
Berch, Hans van den. 1086.
Bergh, Nicolaas van den. 991.
Bernaerts, Nicasius. 1094.

Berré, Jan Baptist. 1307, 1308, 1327, 1332, 1339.
Beschey, Balthazar. 1181-1184, 1211.
Beschey, Jacob Andries. 1184.
Beschey, Jan Frans. 1184.
Beschey, Jozef Hendrik. 1184.
Beschey, Karel. 1184.
Beselaer, Domien van. 945-947.
Bessemer, zie : Verhulst.
Bie, Frasm de. 1028-1029.
Bie, Frans de. 1028.
Biset, Joris. 872.
Biset, Jan Baptist. 873, 875.
Biset, Karel Emmanuel. 872-875.
Blijenberch, Abraham van. 772.
Bloemen, zie : Blumen.
Blomaerts, Hendrik. 1211, 1245, 1248, 1251.
Blommen, Jan Frans van. 1039, 1081.
Blommen, Norbertus van. 1039-1040.
Blommen, Peter van. 1038-1039, 1188.
Boeckhorst, Johan. 560, 563, 564, 902-906.
Boel, Balthazar Lucas. 1097.
Boel, Jan Baptist. 1096-1097.
Boel, Jeroom. 84, 1094.
Boel, Peter. 1095-1096.
Boeyermans, Theodoor. 927-930, 1277, 1372.
Bogarde, Jan van den. 22.
Bonniecroy, Jan Baptist. 1054-1055.
Borchgraef, Jan. 560, 563, 664.
Borcht, Karel van der. 1308, 1312, 1330, 1340.
Borgh, Jan Arnold van der. 1308, 1327, 1332, 1340.
Borreken, Jan Baptist. 912-914, 993, 994.
Borreken, Jan Peter. 1252, 1253.
Bors, Frans. 351.
Bosch, Jan Hendrik van den. 1253, 1254.
Bosmans, Andries. 1133-1134.
Bosschaert, zie : Willeboirts.

- Bosschaert I, Jan Baptist. 1149.
 Bosschaert II, Jan Baptist. 1149-1150.
 Bossche, Balthazar van den. 1187-1188.
 Bouts, Dirk. 50, 53, 57.
 Braekeleer, Ferdinand de. 1344, 1364, 1366, 1382.
 Brassauw, Melchior. 1185.
 Brée, Matthijs Ignatius van. 1253, 1254, 1287-1289, 1306, 1307, 1310, 1317, 1319-1327, 1329, 1330, 1331, 1333, 1336, 1340, 1364, 1366, 1369, 1374, 1378, 1380-1385, 1389, 1390, 1395.
 Brée, Philips van. 1329, 1340.
 Breda, zie : Bredael.
 Bredael, Alexander van. 1034, 1422.
 Bredael I, Jan Frans van. 1034-1035.
 Bredael II, Jan Frans van. 1035.
 Bredael I, Jan Peter van. 1030-1031.
 Bredael II, Jan Peter van. 1032-1033.
 Bredael, Joris van. 1031.
 Bredael, Jozef van. 1033.
 Bredael, Peter van. 1029-1030.
 Breughel, Abraham. 457.
 Breughel, Ambrosius. 459-460.
 Breughel, Ferdinand. 457.
 Breughel I, Jan. 312, 313, 374, 444-455, 648, 651, 652.
 Breughel II, Jan. 445, 455-459, 696, 697, 1421.
 Breughel, Jan Baptist. 458.
 Breughel, Jan Peter. 457.
 Breughel I, Peter. 259-267.
 Breughel II, Peter, 440-444.
 Breughel III, Peter, 440-441.
 Breughel, Philips. 457.
 Breydel, Frans. 1199, 1201.
 Breydel, Karel. 1198-1201.
 Bril, Matthijs. 285.
 Bril, Pauwel. 285.
 Broeck, Christiaan van den. 184, 241, 322-326.
 Broeck, Elias van den. 1145-1146.
 Broers, Kasper. 1203-1204.
 Brouwer, Adriaan de, 847-862, 1422.
 Bruyne, Hendrik de. 37.
 Bueckeeler, Joachim. 317-322.
 Buken, Jan van. 1124-1125.
 Buonarotti, Michel Angelo. 90, 91.
- C**
- Calvaert, Denijs. 285, 291.
 Campin, Robert. 24, 48.
 Carpentero, Jan. 1307, 1312, 1327, 1329, 1332, 1336, 1339, 1390.
 Casijn, Jan. 29, 37.
 Casteels, Frans. 1204-1205.
 Casteels II, Peter. 1205.
 Casteels III, Peter. 1205.
 Cels, Cornelis. 1337, 1339.
 Ceurvorst, Jan Baptist. 1211.
 Ceurvorst, Karel. 1308.
 Cleve I, Hendrik van. 98.
 Cleve II, Hendrik van. 184, 294-295.
 Cleve, Joos van. 128-133.
 Cleve, Marten van. 184, 294-297.
 Cleve, Willem van. 84, 294.
 Coberger, Wenzel. 595-599, 1272, 1372, 1373.
 Cock, Matthijs. 289-290, 297.
 Coddeman, Willem. 29.
 Codden, Lucas. 21.
 Coecke, Pauwel. 151, 307, 308, 447.
 Coecke, Peter. 132, 150-159, 198, 259, 288, 307, 1421.
 Congnet, Gillis. 271-275.
 Coninck, David de. 1105-1106.
 Coninxloo, Gillis van. 282, 288, 306-309, 440.
 Cooman, Willem. 22.
 Coosemans, Alexander. 1122.
 Coques, Gonzales. 702, 965-973.
 Cort, Hendrik Frans de. 1211, 1243-1245, 1248.
 Cortbemde, Barthazar van. 915-916.
 Cossiers, Jan. 560, 564, 775, 776, 894-899.
 Coster, Adam de. 654-656.
 Coxeyen, Michiel van. 62, 235, 326-331.
 Coxeyen, Raphaël van. 325-329.
 Craesbeeck, Joos van. 857-863.
 Crayer, Kasper de. 636, 1421.
 Crepu, Jan Baptist de. 1148-1149.
 Croenen, Godfried. 1307, 1336, 1338.
 Cupere, Willem de. 21.
 Cuyper, Andries de. 3-5.
 Cuyper, Jacob Frans de. 1252, 1253, 1289.

D

Dael, Jan Frans van. 1297, 1298, 1332.
 Dagois, F. 1339.
 Daret, Jacques. 24, 29.
 Dargonne, Simon Pierre. 1252, 1254, 1283-1303, 1308.
 David, Louis. 1287.
 Declin, Jan. 1308, 1312, 1317, 1327, 1332.
 Delmont, zci : Mont.
 Delvaux, Ferdinand. 1327, 1329.
 Denijs, Frans. 962-963.
 Denijs, Jacob. 963-965.
 Denis, Simon. 1211.
 Dentijn, Lambrecht. 1307, 1312, 1327, 1329, 1332, 1339.
 Deynen, Antoon van. 570.
 Diepenbeeck, Abraham van. 777-786, 968-970.
 Diepenbeeck, Jan van. 777.
 Dijck, Antoon van. 521, 692-746, 929, 1272, 1273, 1277, 1371, 1373.
 Dijck, Justina van. 743-745.
 Douw, Simon van. 1036-1037.
 Dürer, Albrecht. 105-112, 117-121.
 Duyts, Jan de. 939-940.

E

Eertvelt, Andries van. 659-660, 1421.
 Egmont, Joost van. 766-771.
 Egmont, Konstantijn van. 767, 770.
 Ehrenberg, Peter Schubert von. 876.
 Ehrenberg, Wilhelm von. 875-876.
 Engelen, Peter van. 1040-1041.
 Erasmus, Desiderius. 109.
 Es, Jacob van. 1108-1111.
 Es, Nicolaas van. 1111.
 Eyck, Huibrecht van. 14, 15.
 Eyck, Jan van. 14-18, 48, 50, 52, 57.
 Eyck, Jan van. 567.
 Eyck, Jan Karel van. 1015.
 Eyck, Kasper van. 1044-1046.
 Eyck I, Nicolaas van. 1013-1014.
 Eyck II, Nicolaas van. 1014-1015.

F

Faes, Peter. 1243, 1245, 1248, 1327, 1329, 1339.

Falens, Karel van. 1209-1211.
 Farius, Jan de. 1010.
 Felaert, Dirk Jacobs. 84.
 Fierlants, Nicolaas Marten. 932-934, 1074.
 Fijt, Jan. 796, 1085-1092.
 Floquet, Lucas. 624-625.
 Floris, Cornelis. 1097.
 Floris, Frans. 173-215, 1276, 1371.
 Floris II, Frans. 215.
 Fornenberg, Alexander van. 62, 69, 72, 79, 123.
 Fornenberg, Gillis Antoon van. 590.
 Fouquier, Jacob. 690-691.
 Franchois I, Lucas. 809.
 Franchois II, Lucas. 809-812.
 Francken I, Ambrosius. 184, 248, 251, 254, 312, 305, 339, 351-356.
 Francken II, Ambrosius. 343.
 Francken I, Frans. 184, 246, 253, 254, 339, 342-351.
 Francken II, Frans. 615-619.
 Francken III, Frans. 618-622.
 Francken, Jan. 339, 340, 355, 622-624.
 Francken I, Jeroom. 184, 285, 339-342.
 Francken II, Jeroom. 350, 355, 614-615.
 Francken III, Jeroom. 978.
 Francken, Konstantijn. 978-980.
 Francken, Nicolaas. 339-340.
 Francken, Thomas. 343.
 François, Jacob. 1288, 1327.

G

Gabron, Antoon. 1117.
 Gabron, Willem. 1116-1118.
 Galle I, Jeroom. 1136-1137.
 Galle II, Jeroom. 1137.
 Galle III, Jeroom. 1139.
 Garibaldo, Marc Anthonio. 926-927, 1276, 1373.
 Geeraerts, Marten Jozef. 1215-1216.
 Geldorp I, Joris. 351.
 Geldorp II, Joris. 351, 574.
 Gemert, Joos Lambrecht van. 1234.
 Genoels, Abraham. 1074-1076.
 Gerbier, Balthazar. 531-535, 551, 814.
 Gerofs, Adriaan. 22.
 Gersteman, Aart. 23.
 Gheringh, Anton. 1035-1036.
 Gijssels, Peter. 1019-1022, 1096.

Gillemans I, Jan Pauwel. 1113-1115.
 Gillemans II, Jan Pauwel. 1115-1116.
 Gils, Quirijn van. 1289.
 Godijn, Abraham. 1215.
 Godischal, Jan. 1329, 1332.
 Goetkint, Peter. 444.
 Goovaerts, Hendrik. 1168-1169.
 Gossaert, Jan. 87, 88, 95-98.
 Gonbau, Antoon. 1010-1013.
 Goubau, Frans. 931-932.
 Gouwi, Jacob Peter. 922.
 Goyvaerts, Abraham. 460-462.
 Graphews, Abraham. 640, 646, 1272, 1371.
 Grimer, Abel. 300.
 Grimer, Jacob. 291, 297-300.
 Groenendael, Cornelis. 1329, 1332, 1339.
 Gryeff, Adriaan de. 1106-1107.

H

Hack, Jan. 84.
 Haecht, Tobias van. 252, 253, 306, 312,
 383-389, 1421.
 Haecht I, Willem van. 383.
 Haecht II, Willem van. 388, 650.
 Hal, Jacob van. 1168.
 Halen, Peter van. 914-915.
 Hals, Frans. 723, 724, 847, 849.
 Hecke, Jan van den. 1015-1018.
 Heem, Cornelis de. 867, 870-871.
 Heem, Jan de. 866-870.
 Hellemont, Jan van. 974-975.
 Hellemont, Mattheus van. 1022-1024.
 Hellemont, Zeger Jacob van. 974, 1171-1172,
 1200.
 Helt, Nicolaas van. 871.
 Hemissen, zie : Sanders.
 Herp I, Hendrik van. 922.
 Herp II, Hendrik van. 923-924.
 Herp III, Hendrik van. 924.
 Herp, Nicolaas van. 923.
 Herp, Norbertus van. 917-918.
 Herp I, Willem van. 916-918.
 Herp II, Willem van. 918.
 Herregouts, Hendrik. 947-948.
 Herregouts, Jan Baptist. 948-949.
 Herreyns I, Jacob. 1255, 1312.
 Herreyns II, Jacob. 1255-1256.
 Herreyns, Karel. 1329, 1339, 1364.
 Herreyns, Willem. 1255-1262, 1282, 1291-

1312, 1319, 1323-1329, 1335, 1344, 1347,
 1351, 1352, 1356, 1358, 1363, 1364, 1366,
 1369, 1370, 1379-1380, 1383, 1385,
 1389.
 Herry, Antoon. 1245, 1248, 1253.
 Herry, Jonkvrouw. 1248, 1250.
 Heur, Cornelis Jozef d'. 1214.
 Hoecke, Jan van den. 564, 794-797.
 Hoecke, Kasper van den. 564, 767, 791-796.
 Hoecke, Robrecht van den. 794, 797-798.
 Hoefnagels, Joris. 285, 1421.
 Hoet, Geeraard. 706, 991, 1177, 1178.
 Holbein, Hans. 1277, 1373.
 Hollander, Jan de. 287-288.
 Hooghe, Ruth de. 22.
 Horemans I, Jan Jozef. 1189-1192.
 Horemans II, Jan Jozef. 1191-1192, 1234,
 1235, 1243, 1245, 1249, 1251, 1252.
 Horemans, Peter. 1192-1193.
 Hort, Aart van. 84.
 Horst, Nicolaas van der. 800-801.
 Honbraken, Jan van. 37.
 Huffel, Peter van. 1330.
 Hulsdonck, Gillis van. 639.
 Hulsdonck, Jacob van. 637-639.
 Hulst, Bartholomeus Jan van. 1245, 1249,
 1253.
 Huysmans, Cornelis. 1077-1078.
 Huysmans, Jacob. 1329.
 Huysmans, Jan Baptist. 1078.

I

Ijkens, Catharina. 951, 1146-1147.
 Ijkens, Frans. 1130-1131.
 Ijkens, Jan. 950-951.
 Ijkens, Jan Peter. 954.
 Ijkens I, Karel. 1185-1186.
 Ijkens II, Karel. 1186.
 Ijkens, Peter. 951-954.
 Immenraet, Andries. 1066-1069.
 Immenraet I, Michiel Engel. 1066.
 Immenraet II, Michiel Engel. 1066.
 Immenraet I, Philips Augustijn. 1065-1066.
 Immenraet II, Philips Augustijn. 1066.

J

Jacobs, Peter. 1327, 1329.
 Jacobszone, Lucas. 119-121.

Janssens, Abraham. 478-482, 1277, 1373.
 Janssens, Jeroom. 1024-1026, 1096.
 Janssens, Vietor Honorius. 1024.
 Jordaens I, Hans. 284, 669.
 Jordaens III, Hans. 669-671.
 Jordaens, Jacob. 560, 561, 564, 814-842,
 1277, 1373, 1422.
 Jorens, Hans. 252, 253.

K

Keirrinekx, Alexander. 1059-1060.
 Kerriex, Willem Ignatius. 1169-1171.
 Kessel, Ferdinand van. 1101-1103.
 Kessel I, Jan van. 1098-1101.
 Kessel II, Jan van. 1104-1105.
 Kessel, Jan Thomas van. 1103-1104.
 Kessel, Jeroom van. 1097-1098.
 Key, Adriaan. 270-271.
 Key, Willem. 267-270.
 Key, Wouter. 268.
 Kinsoen, Frans. 1327.

L

Lairesse, Gerard de. 1238.
 Lamén, Christoffel Jacob van der. 1009-1010.
 Lamén, Jacob van der. 1009.
 Lambrechts, Jan Baptist. 1201-1203.
 Lamponius, Dominicus. 404.
 Landtsheer, Jan de. 1329.
 Lange Peer, zie : Aertsen.
 Largillière, Nicolas de. 976-977.
 Lathem, Jacob van. 84.
 Lebrun, Charles. 995, 1074, 1075.
 Leiden, Lucas van. 119-121.
 Lens, Andries. 1223, 1227-1243, 1327, 1340.
 Lens I, Cornelis. 1223-1227.
 Lens II, Cornelis. 1339.
 Lens, Jacob. 1230, 1239, 1329.
 Lentzen, Frans. 1329, 1339.
 Leroy, Peter. 1330.
 Leux, zie : Luyex.
 Leys, Hendrik. 1403-1419.
 Leys, Jan. 84, 162, 163, 266.
 Leys, Peter. 240.
 Lievens, Jan. 863-866.
 Lint, Hendrik van. 912.
 Lint, Peter van. 908-912.
 Lodewijk, Michiel. 4.

Lombard, Lambert. 175, 176, 185, 268.
 Loon, Peter van. 1043, 1044.
 Luekx, Christiaan. 1134-1136.
 Luyex, Frans. 804-805.

M

Maes, Godfried. 954-956.
 Mahu, Cornelis. 1057, 1111-1112, 1138.
 Mandijn, Jan. 159-163, 198.
 Matsijs, Cornelis. 135, 145-149.
 Matsijs, Jan. 135-145.
 Matsijs, Quinten. 40-80, 94, 108, 122-126,
 205, 234-237, 248, 650-653, 1276, 1363,
 1372, 1380, 1421.
 Matthijs, Abraham. 633-636, 1277, 1373.
 Maubeuge, zie : Gossaert.
 Meer, Jozef de. 1308, 1327, 1336.
 Meiren, Jan Baptist van der. 1041-1042.
 Memling, Hans. 53.
 Mere, Margaretha van. 39.
 MÉRIMÉE, Jean. 1286-1290, 1297.
 Mertens, Jan Frans. 1243, 1249, 1251.
 Messina, Antonello da. 14.
 Meulen, Adam Frans van der. 667, 1096.
 Meulener, zie : Molenaer.
 Miehaeu, Theobald. 1197-1198.
 Michel Angelo, zie : Buonarrotti.
 Mijin, Hendrik. 1245, 1249, 1289, 1339.
 Mille, Frans. 1076-1077.
 Minderhout, Antoon van. 878.
 Minderhout, Hendrik van. 876-878.
 Minderhout, Willem van. 878.
 Moermans, Jacob. 803-804.
 Mol, Peter van. 756, 765-766.
 Molenaer, Cornelis. 272-273, 668.
 Molenaer, Peter. 668-669.
 Momper, Bartholomeus de. 245, 255, 310.
 Momper, Joos de. 252-254, 309-316, 1421.
 Momper, Philips de. 314, 452.
 Mont, Deodaat van der. 747-750.
 Moons, Lodewijk. 1289.
 Moor, Antoon. 131, 275-277.
 Morel, Jan Baptist. 1147-1148.
 Moro, zie : Moor.
 Mostart, Frans. 301-302.
 Mostart, Gillis. 160, 301-306, 308.
 Mostart, Jan. 85.
 Muelenere, Godevaart de. 22, 29.
 Muntsaert, Frans. 934.
 Muys, Jacob. 23.

N

Neefs, Lodewijk. 611, 613.
 Neefs I, Peter. 608-614.
 Neefs II, Peter. 612-614.
 Neuf, Augustijn de. 1339.
 Neve, Frans de. 906-907.
 Nieuwelandt, Willem van. 636-637.
 Nijs, Gillis. 1073-1074.
 Noort I, Adam van. 252, 253, 389-401, 814,
 816, 1277, 1371, 1421.
 Noort II, Adam van. 399.
 Noort, Jan van. 399.
 Noort, Lambrecht van. 389-390.

O

Odevacre, Jozef. 1348, 1355, 1357, 1358, 1361,
 1363, 1365.
 Ommeganck, Anna. 1339.
 Ommeganck, Balthazar Pauwel. 1211, 1243,
 1244, 1245, 1249, 1252, 1254, 1288, 1289,
 1310, 1312, 1319, 1320, 1327, 1332, 1336,
 1338, 1339, 1347-1375, 1388-1389.
 Ommeganck, Maria. 1249, 1250, 1253.
 Oosten, Frans van. 1094.
 Oosten, Izaäk van. 1092-1094.
 Opbrake, Jan van. 23.
 Opstal, Kasper van. 957.
 Opstal, Kasper Jacob van. 957-959.
 Orley, Barend van. 102-104, 326.
 Orley, Valentijn van. 84.

P

Paelinck, Jozef. 1330.
 Palermo, Antoon van. 157, 272, 291.
 Pannecs, Willem. 802.
 Patinir, Joachim de. 112-117.
 Pee, Jan van. 1189-1190.
 Peeters I, Bonaventura. 1046-1050.
 Peeters II, Bonaventura. 1047, 1052-1053.
 Peeters, Catharina. 1047, 1048, 1050-1051.
 Peeters I, Gillis. 1046-1047.
 Peeters II, Gillis. 1047.
 Peeters, Jan. 1047, 1048, 1051-1053.
 Peeters, Jan Frans. 1052-1053.
 Peeters, Isabella Jozina. 1053-1054.
 Peeters, Philips Jacob. 1249, 1251.
 Pellegrini, Antonio. 1180-1181.

Penne, zie : Pee.

Pennemaecker, Pater. 799-800.
 Pepijn, Catharina. 477, 1421.
 Pepijn, Marten. 474-478.
 Peres, Hendrik. 1071.
 Poorten, Hendrik van der. 1340.
 Porcellis, Jan. 843-845.
 Porcellis, Jonas. 843.
 Pourbus I, Frans. 184, 277-284.
 Pourbus II, Frans. 284-285, 413.
 Pourbus, Peter. 278, 282, 284.
 Poussin, Nicolas. 739.

Q

Queeckborne, Christiaan van den. 290-293,
 297.
 Queeckborne, Daniël van den. 293.
 Queeckborne, Hans van den. 293.
 Quellin, Erasm. 562, 566, 786-793.
 Quellin, Jan Erasm. 792, 940-945.
 Quertenmont, Andries Bernard de. 1196-
 1197, 1280, 1327.

R

Raphaël, zie : Sanzio.
 Reesbroeck, Jacob van. 973-974.
 Regemorter, Ignatius van. 1327, 1329, 1330,
 1332, 1340, 1342, 1390.
 Regemorter, Peter Jan van. 1288, 1289,
 1340, 1348, 1349, 1352, 1357, 1361-1365.
 Remeeus, David. 254, 599-601.
 Remeeus, Gillis. 599-601.
 Remeeus, Jan. 599.
 Ricquier, Lodewijk. 1339.
 Rijckaert I, David. 254, 601-603.
 Rijckaert II, David. 602-604.
 Rijckaert III, David. 567, 606-608.
 Rijckaert IV, David. 607.
 Rijckaert, Marten. 604-606.
 Rijckaert, Pauwel. 603.
 Rijckere, Abraham de. 332, 333, 335-338.
 Rijckere, Bernard de. 331-337.
 Rijckere, Daniël de. 338-339.
 Rijsbrack, Geeraard. 1080.
 Rijsbrack, Jacob. 1080.
 Rijsbrack, Peter. 1079-1080.
 Robusti, Giacomo. 218.
 Rombouts, Theodoor. 564, 885-890.
 Roore, Jacob de. 706, 1172-1178.

Rubbens, Arnold. 1206-1207.
 Rubens, Peter Pauwel. 358-383, 389, 401,
 409-430, 482-590, 847, 848, 929, 1271-
 1278, 1298, 1361, 1370, 1372-1375, 1378,
 1386-1388.

S

Sallaert, Antoon. 1277, 1371.
 Samingeling, Benjamin. 184.
 Sanders, Catharina. 99.
 Sanders, Jan. 98-102, 1421.
 Sanders, Kasper. 252.
 Sanzio, Raphaël. 90, 91, 92.
 Sauvage, Piat Joseph. 1313.
 Schaeken, Willem. 1245, 1250, 1251, 1254,
 1284, 1288, 1294, 1308, 1332.
 Schoof, Geeraard. 253.
 Schoonjans, Antoon. 975-976.
 Schouman, Aart. 991.
 Schut, Cornelis. 560, 757-765.
 Schut, Peter. 570.
 Scilt, Adriaan. 22.
 Seghers, Daniël. 1126-1130.
 Scldenslach, Jacob. 1144-1145.
 Siberechts, Jan. 1064-1065.
 Singher, Hans. 198.
 Smits, Frans. 1250, 1252, 1254, 1330, 1340.
 Smout I, Lucas. 1056.
 Smout II, Lucas. 1056-1058.
 Snayers, Peter. 666-668.
 Snellaert, Jan. 22-26, 29, 37.
 Snellinck, Abraham. 439-440.
 Snellinck, Andries. 436-438.
 Snellinck, Daniël. 432.
 Snellinck, David. 438.
 Snellinck, Frans. 439.
 Snellinck, Geeraard. 432.
 Snellinck, Hans. 432.
 Snellinck, Jan. 431-436, 438, 1272, 1273.
 Snijders, Frans. 672-679, 1086, 1277, 1372.
 Snijers, Isabella. 1340.
 Snijers, Peter. 1207-1209.
 Solvijs, Frans Balthazar. 1245, 1250.
 Son, Jan Frans van. 1120-1121.
 Son, Joris van. 1119-1121.
 Soolmaker, Jan Frans. 1072-1073.
 Soutman, Peter. 800.
 Spaeingaert, Jacob. 462, 482, 601.
 Sperwer, Peter. 1166-1168.

Spierinckx, Peter. 1071-1072.
 Spij, Marten. 1333.
 Sporckmans, Huibrecht. 924-926.
 Spranger, Bartholomeus. 160, 285.
 Stalbemt, Adriaan van. 625-631.
 Stampart, Frans. 977-978.
 Steenwijck, Hendrik van. 610.
 Stevens, Hendrika. 1340.
 Succa, Anthonio de. 591-595.
 Suttermans, Cornelis. 961-962.
 Suttermans, Jan. 961.
 Suttermans, Joost. 960-962.
 Swagers, Frans. 1333.

T

Tassaert, Jan Peter. 1037-1038.
 Tassaert, Peter. 1037.
 Teniers, Abraham. 754-755, 757.
 Teniers I, David. 750-757.
 Teniers II, David. 754, 981-1008, 1158, 1163.
 Teniers I, Juliaan. 313, 751-752.
 Teniers II, Juliaan. 754.
 Teniers, Theodoor. 754.
 Thielen, Anna Maria van. 1133.
 Thielen, Francisca Catharina van. 1133.
 Thielen, Jan Philips van. 993, 994, 1132-
 1133.
 Thielen, Maria Theresia van. 1133.
 Thijs, Jan. 1330.
 Thijs, Peter. 934-939, 1277, 1373.
 Thijs, Peter Pauwel. 938-939.
 Thomaes, Jan. 22, 29, 37.
 Thomas, Jan. 13, 22, 29, 37.
 Thomas, van Yperen, Jan. 812-813, 1422.
 Thulden, Theodoor van. 566, 569, 771-777,
 1278, 1371.
 Tielens, Hans. 657-659.
 Titiano. 411.
 Tonis, Jacob. 29.
 Trachez, Jacob. 1211, 1340.

U

Uden, Artus van. 252, 253, 688.
 Uden, Lucas van. 687-690.
 Uden, Maria van. 872.
 Uden, Peter van. 687.
 Utrecht, Adriaan van. 1082-1085.

V

Vaillant, Wallerant. 791.
 Vecellio, Titiano. 411.
 Velde, Peter van de. 1055-1056.
 Veen, Geertruide van. 405.
 Veen, Otto van. 401-410, 1271, 1372, 1375.
 Venius, zie : Veen.
 Verbeeck, Frans. 1193-1194.
 Verbrugghen, Balthazar Hyacinthus. 1139.
 Verbrugghen I, Kasper Peter. 1137-1138.
 Verbrugghen II, Kasper Peter. 1139-1141.
 Verdussen, Peter. 1080-1081.
 Verellen, Jan. 1329, 1333, 1340.
 Verendael, Nicolaas van. 1141-1143.
 Verhaecht, zie : Haecht.
 Verhoeven, Ferdinand. 1243, 1250, 1307, 1308.
 Verhulst, Maria. 153, 440, 443.
 Vermeiren, zie : Meiren.
 Verstappen, Marten. 1307, 1333, 1390.
 Vervoort, Michiel. 1333, 1340.
 Vin, Peter van der. 1307, 1336, 1338, 1357.
 Vincent, François André. 1325.
 Vinci, Leonardo da. 90, 91.
 Vincidor, Thomas. 118, 119.
 Vinkenborg, A. 1277, 1373.
 Vissenaken, Jeroom. 184.
 Voort, Michiel Frans van der. 1194-1196.
 Vos, Cornelis de. 561, 639-648, 653-654, 1272, 1371.
 Vos, Daniël de. 255, 256, 257.
 Vos, Marten de. 184, 216-258, 305.
 Vos, Pauwel de. 679-683, 1422.
 Vos, Peter de. 84, 216, 217.
 Vos, Simon de. 899-902, 1271, 1372.
 Vrancx, Sebastiaan. 312, 470-474.
 Vrieze, Hans Vredeman de. 62, 240, 241.
 Vroom, Hendrik. 843.

W

Waefelaerts, Marten. 1253, 1254, 1284.
 Wael, Antoon de. 665-666.

Wael, Cornelis de. 664-665, 711.
 Wael, Hans de. 662-663.
 Wael, Jan de. 665.
 Wael, Lucas de. 663-664.
 Wans, Jan Baptist. 1069-1070.
 Wappers, Gustaaf. 1390-1403.
 Weerd, Adriaan de. 291.
 Wenckaert, Jan. 32.
 Wenslijns, Lambrecht. 272.
 Weppelman. 1333.
 Wery, Geeraard. 564, 890-891.
 Westerhout, Arnold van. 956-957.
 Weyden, Gozewijn van der. 85-87.
 Weyden I, Rogier van der. 48-50, 57.
 Weyden II, Rogier van der. 48-50, 85.
 Wildens, Jan. 558, 683-687.
 Wildens, Jeremias. 685-687.
 Willeboirts, Thomas. 759, 918-922.
 Willige, Jan van der. 1070.
 Willige, Peter van der. 1070-1071.
 Wils, Steven. 481.
 Winne, Philips de. 22.
 Wit, Jacob de. 1212-1214.
 Witte, Jan Baptist de. 1061, 1063-1064.
 Witte, Kasper de. 1061-1063.
 Witte I, Peter de. 1060-1062.
 Witte II, Peter de. 1061-1062.
 Wolfordt, Artus. 564, 632-633.
 Wolfordt, Jan Baptist. 633.
 Wolfvoet I, Victor. 798.
 Wolfvoet II, Victor. 798-799.
 Wortelmans, Damiaan. 916.
 Wouters, Frans. 805-809.

Y

Ykens, zie : IJkens.

Z

Zegers, Geeraard. 563, 879-885.
 Zegers, Jan Baptist. 881, 885.
 Ziesel, Joris. 1330, 1333.
 Zucchero, Federigo. 404.

INHOUD

Voorrede	blz.	V
I Opkomst der Antwerpsche Schilderschool.	»	1
II Ontwikkeling der Sint Lucasgilde	»	21
III Quinten Matsijs	»	40
IV Quinten Matsijs	»	67
V Italië's invloed	»	89
VI Albrecht Dürer te Antwerpen	»	105
VII Gevolgen der ontaarding	»	127
VIII Vreemde Meesters te Antwerpen	»	150
IX Frans Floris	»	173
X Frans Floris	»	197
XI Marten de Vos	»	216
XII Marten de Vos	»	238
XIII Voorname Schilders der XVI ^e eeuw (Zeden- en Portretschilders)	»	259
XIV Voorname Schilders der XVI ^e eeuw (Landschapschilders)	»	287
XV Voorname Schilders der XVI ^e eeuw (Historieschilders)	»	317
XVI Peter Pauwel Rubens	»	357
XVII Rubens' Meesters	»	383
XVIII Rubens in Italië	»	411
XIX Rubens' voorgangers	»	431
XX Rubens' heroptreding binnen Antwerpen	»	483
XXI Rubens diplomaat. Einde zijns levens	»	529
XXII Rubens' kunstgenooten	»	591
XXIII Rubens' medewerkers	»	672
XXIV Antoon van Dijck	»	692
XXV Rubens' leerlingen	»	747
XXVI Jacob Jordaens	»	814
XXVII Vreemde Meesters te Antwerpen	»	843
XXVIII Historieschilders der XVII ^e eeuw	»	879
XXIX Portretschilders der XVII ^e eeuw	»	960
XXX David Teniers II	»	981

XXXI	Zedenschilders der XVII ^e eeuw	blz.	1009
XXXII	Zeeschilders der XVII ^e eeuw	»	1043
XXXIII	Landschapschilders der XVII ^e eeuw	»	1059
XXXIV	Dierenschilders der XVII ^e eeuw	»	1082
XXXV	Stillevenschilders der XVII ^e eeuw	»	1108
XXXVI	Bloemschilders der XVII ^e eeuw	»	1126
XXXVII	Kunstverval binnen Antwerpen	»	1151
XXXVIII	Schilders der XVIII ^e eeuw	»	1166
XXXIX	Ontbinding der Sint Lucasgilde	»	1217
XL	Antwerpens kunstrampen	»	1255
XLI	Heropwekking van het kunstleven	»	1300
XLII	Terugkomst onzer geroofde schilderijen	»	1343
XLIII	Heropbloei der Antwerpsche Schilderschool	»	1376
	Verbeteringen	»	1421
	Narede	»	1423
	Naamlijst der bijzonder vermelde Schilders en Schilderessen	»	1427

48205

GETTY CENTER LIBRARY

3 0125 00802 0677

